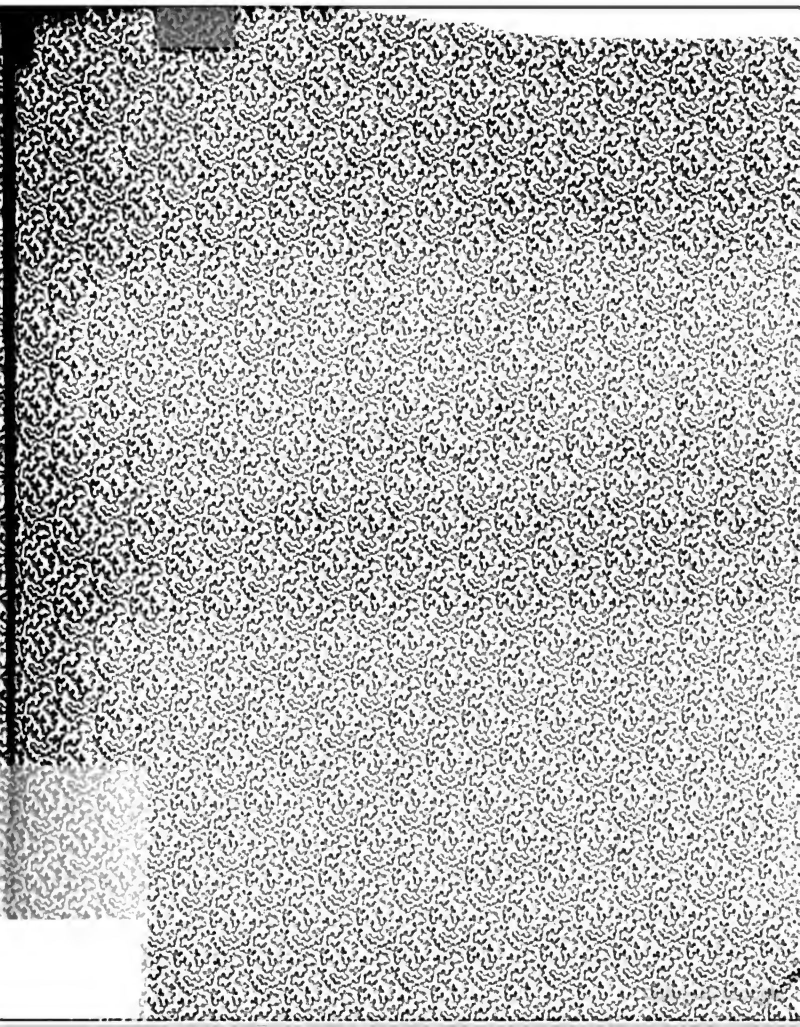

ASTREA

ASTREA

MAANDSCHRIFT

VOOR

SCHOONE KUNST, WETENSCHAP

EN

LETTEREN

VERZAMELD DOOR

Dr. WAP.

VIJFDE JAARGANG

1855.

UTRECHT
J. D. DOORMAN.
1856.

GEDRUKT BIJ P. W. VAN DE WEIJER.

LETTERKUNDE.

ALGEMEEN NEDERDUITSCH-MALEISCH WOORDENBOEK [1], IN DE HOF-, VOLKS- EN LAGE TAAL,

DOOR Dr. P. P. ROORDA VAN EYSINGA.

Reeds vóór vier jaren [2]) hadden wij het genoegen den aanvang van dit, indedaad, reusachtig werkplan des wakkeren en onvermoeiden Oudhoogleeraars der Bredasche Krijgs-Akademie te kunnen aankondigen: die hoogst-verdienstelijke arbeid is thans naar wensch voltooid, en wij wachten daarover een wetenschaplijk overzigt, ons door eene deskundige hand welwillend beloofd. Zoodoende kunnen wij ons, voor den oogenblik, bepalen bij een overzigt van wat de geachte Schrijver, ter gelegenheid van het in 't licht geven van dit Woordenboek zijnen lezers medeelt, bij wijze van **INLEIDING.**

»Toen mij, in 1823, door de Hooge Regering van Nederlandsch Indië de vereerende taak werd opgedragen, om een Nederduitsch-Maleisch en een Maleisch-Nederduitsch Woordenboek te vervaardigen, kon ik geenszins vermoeden, dat, twee en dertig jaren later, een *nieuw* Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, door mij bearbeid, het licht zou zien. Hoevelen toch, die het Maleische letterveld met mij bearbeidden, zijn niet meer! De Heeren Van Angelbeek, Bussingh, Dedel, Elout, Kock, Kool, Huskus-Koopman, Liedermooi, Peereboom en Schaap, gingen mij voor naar het oord van waar niemand terugkeert, terwijl mijne leermeesters, Abdoel Hakîm, Bâpa Mosthâtîr, Hadji zeino'l-abîdin Abdollah Thîf, Mohammed Dâjim, Mokrim, Rasichoen en Sjeich Abdor-rahman, insgelijks door den dood werden weggevaagd. Hun allen herdenk ik met weemoed, en wijd hunner assche een' traan, in de hoop, dat zij rusten in vrede.

»Van allen, zoowel Europeanen als Inlanders, die, in 1820, bij het Departement van Inlandsche Zaken en bij den plaatselijken Maleischen Translateur te Batavia geplaatst waren, ben ik de éénig-overgeblevene, en mijne erkentelijkheid aan Hem, die mij nòg spaarde en uit vijf en zestig doodsgevaren redde, kan in geene woorden uitgedrukt worden. Bij de bearbeiding van dit Werk mogt ik Zijne ondersteuning ondervinden, daar mijn geheugen niet verzwakt, mijn ijver niet verflaauwd en mijne kracht niet verminderd is. *Niet mij, maar Hem alleen zij de eer!*

»De taal, in welke onze moederspraak hier is overgebragt, heet: *Bahâsa Malâjoe*, of *Malâjoe-taal*, gewoonlijk: de Maleische taal, ook wel *Bahâsa Djâwî* genoemd, waardoor echter veeltijds het *Boek-* of *Klassiek-Maleisch* bedoeld wordt. De *Malâjoe*-taal wordt door de *Orang Malâjoe* of Maleijers gesproken.

»In den algemeenen zin dragen die volkeren den naam van *Maleijers*, welke de eilanden van de Indische en Stille Zuidzee bewonen, die onder den naam van Polynesis bekend zijn. In een beperkten zin verstaat men door Maleijers de bewoners van het Schiereiland van Malaka en omliggende eilandjes, van Sumatra, Java, Celebes en van de overige eilanden des Indischen Archipels, ofschoon er op die eilanden weder andere namen voor verschillende takken van den algemeenen stam gebezigd worden, zoo als zulks ten aanzien van Germanen en meerdere volken insgelijks plaats heeft.

»In den striktsten zin zijn alleen die volken Maleijers, welke de ontwikkelde Maleische taal spreken en voornamelijk Sumatra, (met uitzondering van de Batakkers, Lampongers, Redjangers, en enkele binnenlandsche stammen,), het Schiereiland van Malaka, Bangka, Poelaw Pinang, Singapoera, Lingga, Rio en de kusten der meeste eilanden van Nederlandsch Indië bewonen.

»Over den oorsprong der Maleijers, die over eene zoo groote uitgestrektheid als de Polynesis verspreid zijn, is veel gegist en geschreven: de stelling, dat zij uit een anderen stam dan het overige menschenras zouden ontsproten zijn, verbreekt het verband der wereldge-

[1]) 's Gravenhage, bij de Gebr. Van Cleef. — 1855. — XXX en 1087 blz. in 8°. (op 2 kolommen) groot. — Prijs ƒ 12.—.

[2]) Zie Astrea's, I. Jaargang, blz. 281. — Voorts ook den II. Jaarg. blz. 210.

schiedenis, en brengt raadsels en dolingen voort, die van de eene verwikkeling tot de andere leiden, zonder eenig nut aan te brengen.

» Dat eene bevolking van den vasten wal van Indië haar gezegend vaderland voor eilanden, klippen en moerassen, die te midden van den woesten Oceaan op verbazende afstanden verspreid liggen, zou verwisseld hebben, is onaannemelijk: zoo iets kon ten aanzien der bevolking van het, nabij de kust gelegen Sumatra en Java plaats hebben gehad; maar ten aanzien der overige, ver afgelegen eilanden, is zulks niet denkbaar, daar vele punten op de wereldzee niets aanlokkelijks hadden voor volksverhuizers.

» In de Polynesische talen is onderling veel overeenkomst, zoodat aan een bloot toeval van verwantschap niet te denken valt. Tusschen de talen van Menado, Gorontalo, Ternate, Sangir, Sérang (Ceram), Saparoewa en andere eilanden, is die overeenkomst zeer merkbaar, en uit de woordverzamelingen van verschillende reizigers blijkt, dat zij ook bij de bevolking van de Sandwich-Eilanden, Otaheite en Paascheilanden wordt aangetroffen.

» De heilige of Kawi-taal van Java staat met de godsdienstige taal van Bali en onmiddellijk met het Sanskrit, de oude heilige taal der Hindoes, in verband, en de namen der Goden en Godinnen hunner fabelleer zijn op vele eilanden nog bewaard gebleven. Ook de oudste Maleische geschiedenissen bevatten tafereelen, die nog heden ten dage in den Hindostan, als aldaar in overoude tijden voorgevallen, in levendige herinnering gehouden worden.

» Uit die onderlinge verwantschap van taal en geschiedverhalen wordt de oorsprong der Maleijers aan den vasten wal van Azië te huis gebragt; wijders pleit de groote overeenkomst van de gelaatstrekken der Maleijers met die van sommige Tartaarsche volken voor die stelling.

» Het oog op de wereldkaart slaande, kan men aannemen, dat vóór lang vervlogen eeuwen de Oceaan, van de Zuidpool af, zijn woest geweld op het vaste land niet te vergeefs heeft aangewend: dáár toch, waar rotsgrond is, ziet men kapen, die hem trotseerden, en dáár, waar de bodem vastheid miste, werd die medegesleept en in den afgrond verzwolgen, of, tot verhooging van den grond, op het wederstand biedende land geworpen; vandaar zoovele golven en baaijen als Nieuw-Holland, Azië en Nieuw-Guinea ons vertoonen.

» Bij zoodanige verandering, door de woede eener opgezweepte wereldzee veroorzaakt, gingen ontelbare stukken lands en volken ten gronde; het gedeeltelijk vaste land tusschen Azië en het westelijke gedeelte van Amerika werd verbrokkeld en versnipperd. Die stukken, welke op graniet- of bazaltzuilen gevestigd waren, ontkwamen aan de algemeene verdelging, en die, waarop rotsen of bergen waren, dienden tevens tot wijkplaatsen voor de, in hunne nabijheid wonende volksstammen, welke door het verloop der eeuwen meer en meer van hunnen oorspronklijken staat zijn verbasterd; doch, bij die verbastering is er nog veel oorspronkelijks in taal en overlevering, dat op éénen oorsprong wijst, bewaard gebleven.

» De naam van Orang Malajoe of Malâjoe is in eenen algemeenen zin zeer gepast voor volken, die, afstammelingen van eene groote natie, door groote omwentelingen in de natuur, in een staat van verval zijn geraakt; Malâjoe toch beteekent: verwelken, afnemen, vervallen. Is, daarentegen, Malâjoe eene verzachting van Malâdjoe, ook dan is die naam eigenaardig, daar er: » voortvaren, spoed-maken, gezwind-zijn," door verstaan wordt. Dezelfde naam, dien de Javaan hun geeft, beteekent echter in het Javaansch: loopen, wegloopen, vlieden, waardoor op hunne verhuizing van Sumatra kon gedoeld zijn. Ook van de rivier Malâjoe op Sumatra willen sommigen hunnen naam afleiden.

» Het is alzoo aannemelijk, om vast te stellen, dat de Maleijers van een groot volk afstammen, hetwelk eenmaal zelfstandig buiten den Hindostan, maar er mede in verband bestond, waarvan nog heden ten dage in taal en letterkunde sporen aanwezig zijn.

» Het gedeeltelijk bevolken van Bali en Java door kolonisten, welke van de vaste kust van Indië kwamen, is van later dagteekening, en staat met de, nog op die eilanden bestaande Hindoesche godendienst, in verband, doch is hier niet van onmiddellijke toepassing.

» Een oud Javaansch handschrift vermeldt de overlevering van eene geweldige worsteling der hoofdstoffen op dat eiland, die hevigen donder, zware plasregens, vreesselijke aardbevingen en het vuurspuwen van volkanen veroorzaakte: asch en steenen vielen in groote hoeveelheid neder, en het water steeg dermate, dat de menschen op de toppen der boomen en naar het gebergte vloden. Indien nu op het hoogere gedeelte van Java de natuur een zoo geweldigen invloed uitoefende, hoe verwoestend zal hare werking dan niet voor de lagere streken geweest zijn, waardoor landen van een gescheurd en zoovele eilanden

gevormd werden, die den Maleijers, welke aan die verwoesting ontkwamen, later tot woonplaats strekten; een vermoeden, hetwelk het hierboven beweerde versterkt.

»Van de Maleijers, die de ontwikkelde Maleische taal spreken en schrijven, bestaan drie Geschiedenissen, namelijk: *Mísa Gomítar, Soelaleto's-Salathín* en *Sjadjárat Malájoe*, welk laatste Werk, zoowel door de regelmatige volgorde der gebeurtenissen, als door het vermelden van den val van Malaka, veroorzaakt door de zegepraal der Portugezen, vele kenmerken van echtheid draagt. Valentijn noemt het een juweel, Crawfurd krijt het voor een kinderachtig voortbrengsel uit, doch levert geen bewijs, dat hij het verstond.

»Ofschoon nu dat Werk, hetwelk wel eens met het eerder genoemde Werk verward Wordt, geen juweel is, behelst het te veel geschiedkundige feiten, om Crawfurds minachting te verdienen. Er komen wel ongerijmde verhalen in voor, maar hij, die met den verhaaltrant der Maleijers bekend is, kan die zeer goed van de ware gebeurtenissen onderscheiden. Wordt nu tevens de beschavingstrap der Maleijers in aanmerking genomen, dan mag te regt gezegd worden, dat het onder de Maleische Werken een kleinood is, en Valentijn, indien hij het in dien zin verstaan heeft, geene berisping verdient, ofschoon hij er ook te veel waarde aan heeft toegekend.

»De Maleijers schreven vroeger zonder tijdrekening en eerst met de invoering van het Islamismus hield dit op. Vandaar dan ook zooveel onzekerheid en vergissingen ten aanzien van den tijd van sommige gebeurtenissen. Zij rekenden bij Vorstenregeringen of bij die der Stamhuizen, en, daar het bekend is, onder welken Maleischen Vorst en in welk jaar de Portugezen Malaka overweldigd hebben, zoo valt het gemakkelijk te bepalen, wanneer de eerste Maleische Vorst aanving te regeren.

»De Maleische Vorsten, zoowel van het schiereiland als van Menangkabo, beschouwen zich als afstammelingen van Alexander den Grooten, en de bovengemelde Geschiedenis ondersteunt dat gevoelen. Als een beknopt uittreksel deelen wij het volgende er uit mede, zonder evenwel voor de waarheid er van in te staan.

»Alexander de Groote, die den bijnaam droeg van: »*met de twee hoornen*," als een zinnebeeld zijner magt, die zich van het oosten tot het westen uitstrekte, kwam op zijnen heirtogt naar de morgenlanden aan de grenssteden van Indië, alwaar destijds een Vorst regeerde, wiens rijk half-Indië bevatte en die Kayd Hindie heette. *) Deze Vorst werd door Alexander overwonnen, doch edelmoedig behandeld. Alexander trad met zijne dochter Sjahar el Baríah in het huwelijk, nam haar verder oostwaarts op zijnen togt mede, en, toen hij op zijnen terugtogt haren vader bezocht, die hem eerbiedig smeekte, zijne dochter terug te mogen erlangen, was hij grootmoedig genoeg, die bede in te willigen en schonk haar ontelbare kostbaarheden en schatten.

»Niet lang na het vertrek van Alexander, bragt zij eenen zoon ter wereld, die het evenbeeld van Alexander was, en Kayd Hindie verheugde zich, eenen afstammeling van dien magtigen Vorst te bezitten, noemde dien telg Arsjathoen Sjâh, en huwde hem op rijpen leeftijd aan eene dochter van den Vorst van Turkistan uit."

Na deze belangrijke mededeeling volgt een zeer gewigtig Hoofdstuk over de »*Verwantschap van het Maleisch met andere Oostersche talen*," als het *Sanskrit*, het *Dajaksch* enz. Vervolgens deelt de geleerde Schrijver ons een verslag mede van zijne *Maleische Taalstudiën*, welk Hoofdstuk wij hier eene plaats inruimen.

»In 1819 voor de eerste maal in Nederlandsch Indië gekomen, nam ik onmiddellijk eenen Maleischen meester, die mij leerde schrijven en lezen; hij heette Abdo'l-Hakîm, en kwam des morgens om zes uren bij mij; de huisbedienden leerde ik, door medewerking mijner familie, die vóór mij gekomen was, aanvankelijk gedeeltelijk verstaan, doch bemerkte later, dat ik hen niet volkomen begrepen had.

»Op het kantoor van den Heer G. Kool, plaatselijk Maleisch Translateur te Batavia, in 1820, als Elève geplaatst, kwam mij zijne welwillendheid bij zijnen rijken woordenschat uitmuntend te stade; een zijner klerken, Rasichoen, die tevens Mahomedaansch priester was, leerde mij spoedig en veel, omdat hij het Italiaansch karakter schreef en eene goede leerwijs had.

»Van tijd tot tijd, bezocht ik de markten en wachten, om de lage volkstaal te leeren, en begaf mij later met mijne leermeesters in dorpen en gehuchten, om mij de meer beschaafde taal eigen te maken.

*) Kayd, the name of a king of Kannawdj, (a city of India) whose daugther is said to have been married to Alexander the Great. JOHN RICHARDSON.

»Bâpa Mosthathîr, een man van hooge jaren, die het zuiver Maleisch verstond, leerde mij de vorstelijke brieven verstaan, terwijl ik aan den geleerden Arabier Sjeich Abdo'r-Rahman, later, de kennis van vele Perzische, Arabische en Hindoesche woorden te danken had.

»Mohammed Djadoe, een man van de vaste kust van Indië afkomstig, leerde mij de geschiedverhalen begrijpen, en over duistere plaatsen gaf hij mij schriftelijke verklaringen, die mij dikwerf van dienst waren.

»De dichter Hadjie Zîn el Abidîn Bin Abdollah Thîf onderwees mij in de poëzij, leerde mij den Koran lezen, en maakte in latere dagen een gedicht op mij.

»Op mijne reis over Java met Dr. Blume, werd ik met het lage Maleisch, dat voornamelijk aan de zeekust gesproken wordt, zeer gemeenzaam.

»Later had ik aan de inlanders Mokrîm en Mohammed Soleiman, ten aanzien der woordvoeging, veel te danken.

»De omgang, dien ik op Palembang met Vorsten en Grooten had, was voor mij, vooral met betrekking tot de hoftaal, van veel belang; en dagelijks met de politiezaken belast, hoorde ik den inlander zijne zaken voordragen of verdedigen, en ontving vele brieven over handel, erfenissen, pandelingschap, schulden en mishandeling.

»Later bij het Departement van inlandsche zaken geplaatst, en tot Chef er van opgeklommen, was aan mijne zorg de vertaling van reglementen, contracten en publicatiën opgedragen, terwijl de briefwisseling met al de Hoven en Grooten eene rijke bron van taalkennis voor mij werd.

»Van alle kanten van den Archipel kwamen afgezanten, die mij de belangen hunner hoven mededeelden, en mij de beste gelegenheid aanboden, om met de verschillende tongvallen en spreekwijzen gemeenzaam te worden.

»Sommige geheime commissiën werden door het Gouvernement aan mij opgedragen, die mij in de moeijelijke kunst oefenden, om den achterhoudenden inlander te leeren kennen.

»In Bantam had ik gelegenheid, in politie- en justitiezaken allerlei getuigen te hooren. Het niet grondig verstaan van de getuigen en het ligtvaardig aannemen van getuigenissen, zijn somtijds de oorzaken, dat de inlander onschuldig gestraft wordt. Het is mij eene aangename herinnering, drie reeds ter dood veroordeelde broeders, (op wier vonnis, bij arrest van het hooge geregtshof bekrachtigd, door den Gouverneur-Generaal het *fiat executio* reeds verleend was) Maroef, Galma en Tawi, door een, op mijn verzoek, door het Gouvernement toegestaan nader onderzoek, aan hunne familie, als onschuldig verklaarden, terug te hebben gegeven.

»In de Maleische taal mogt ik in het licht geven:

Sulthan Ibrahim, Vorst van Eirak, met vertaling.

Isma Jatim.

De kroon aller koningen, met vertaling.

Nederduitsch-Maleisch Woordenboek. } met Arabisch karakter.
Maleisch-Nederduitsch Woordenboek. }

Maleische Spraakkunst en Chrestomathie.

Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, met Italiaansch karakter.

Vertaling in het Maleisch van het vergaan van het stoomschip Willem I.

Solthan Abdoel Moeloek, poëzy, met vertaling.

Vertaling van het dichtstuk Raden Mantrie.

Handboek der laag-Maleische taal.

Gids ter beoefening van het Maleisch.

Onuitgegeven zijn:

Vertaling in het Maleisch van een fragment der Hollandsche Natie.

Vertaling in het Maleisch van het Handboek voor alle leeftijden, ter dienste van vrienden van waarheid en deugd.

Vertaling in het Maleisch van een fragment uit de puinhoopen van Volney.

Vertaling van de geschiedenis van Isma Jatim. }
Vertaling van de geschiedenis van Birma Sjahdân. } In het Nederduitsch.
Vertaling van de geschiedenis van Emir Hamza. }

Vertaling in poëzij van een fragment der geschiedenis van Indra Poetra.

Een nieuw Maleisch-Nederduitsch Woordenboek, dat ter perse ligt.

Eene vertaling van een gedeelte van het Nieuwe Testament.

Vertaling der Maleische wetten.

Eigen Maleische poëzij.

Maleische vertaling van een fragment uit de Ilias.

» » » » » » Anakréon.

Van verscheidene Gouverneurs-Generaal mogt ik aanmoediging en ondersteuning ondervinden en menig Besluit van goedkeuring ontvangen.

»Bij Besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 October, 1825, Nr. 5, werd mij te kennen gegeven, dat Zijne Majesteit de Koning, bij rescript van 19 Mei van dat jaar, No. 43, den Minister van Koloniën had gelast, den Gouverneur-Generaal uit te noodigen, mij kennelijk te maken »'s Konings welbehagen op pogingen, »die evenzeer strekken, om de zoo nuttige beoefening »der Oostersche talen onder de Indische Ambtenaren te »bevorderen, als om, in eenen meer algemeenen zin, den »letterkundigen roem van Nederland te vermeerderen; »met betuiging voorts, dat, indien de Schrijver voortgaat, »zich op dezelfde wijs verdienstelijk te maken, hij zich »het uitzigt op verdere onderscheiding zal verwerven."

»Bij Besluit van den Gouverneur-Generaal van 10 Junij, 1829, Nr. 1, werd mij kennelijk gemaakt »dat door »Z. M. met welgevallen was ontvangen het door den »Ambtenaar P. P. Roorda van Eysinga Hoogst- »denzelven aangeboden exemplaar der door hem ver- »vaardigde vertaling van het Maleische handschrift »*de Kroon aller Koningen;* en dat hij gelast is geworden, »aan gemelden Ambtenaar, als een blijk van 's Konings »tevredenheid, zoowel hierover, als in het algemeen »wegens de, door hem betoonden ijver in de beoefe- »ning der Maleische taal, eene gouden Medaille, voorzien »van 's Konings borstbeeld en van een toepasselijk »opschrift, te doen toekomen."

»Het behaagde Zijner Majesteit mij, bij Besluit van 5 Julij, 1835, Nr. 21, te benoemen tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, zoodat ik, hoe langdurig en zwaar mijne taak ook geweest was, ruime stof tot dankbaarheid had, die mij steeds heeft aangemoedigd, om ter dienste van Nederlandsch-Indie te arbeiden.

»In October, 1836 werd ik benoemd tot Hoogleeraar in de Maleische taal, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indie aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda, alwaar ik het eerste onderwijs in die vakken voor de Indische dienst in Nederland invoerde.

»Voor hen, die met het bovenstaande niet bekend waren, achtte ik het, in het belang der zaak, noodig, het mede te deelen, om te doen zien, welke moeite ik mij getroost heb, om de kennis der Maleische taal te verwerven en algemeen te maken, en hoe tevens door Z. M. mijne pogingen zijn bekroond geworden, terwijl de Indische Vorsten mij schriftelijk hunnen dank bij herhaling hebben betuigd."

Hoogstmerkwaardig is het in deze INLEIDING ook nog voorkomende Hoofdstuk betrekkelijk de *Hofgebruiken* en het *Regerings-reglement* der Maleische Vorsten van Lingga, Riouw en het Maleische Schiereiland, die door den Sultan Mohammed Sjah zijn uitgevaardigd geworden. Zij luiden als volgt:

Artikel 1.

»Het gemeene volk mag geene gele kleederen dragen, en de grooten alleen met gunstige toestemming van den Vorst, en zulks op zware straf; insgelijks is het dragen van gewaterde fijne stoffen in de gehoorzaal, tenzij op 's Vorsten bevel, verboden. Vreemdelingen mogen geenen gouden knop aan de kris hebben, tenzij met 's Vorsten vergunning, op straf van verbeurdverklaring. Aan zonen van Vorsten en van den Bendahâra is het dragen daarvan vergund.

Artikel 2.

»De woorden *Titah*, *Berpâtek*, *Morka*, *Karoenîa* en *Anoegrah* mogen door de geringen tegen elkander niet worden uitgesproken, op straffe van vuistslagen; die woorden worden alleen tegen Vorsten gebezigd.

Artikel 3.

»Wanneer de Sultan en de Onderkoning ter zelfder tijd in de gehoorzaal aanwezig zijn, dan wordt alleen aan den Sultan de hulde gebragt.

»Is de Onderkoning met den Datoe Bendahâra in de gehoorzaal, dan wordt zulks aan eerstgenoemden gedaan; hetzelfde geldt ten aanzien van den Datoe Bendahâra en den Toemenggong.

Artikel 4.

»In de gehoorzaal mogen de Onderkoning, de Bendahâra en de Tongkoe Besaar aan éénen disch aanzitten.

»Een Vorstenzoon, zelfs de zoon van den Sultan, al is hij troonopvolger, mag met die drie niet aanzitten, tenzij door gunstig bevel des gebieders.

»De Onderkoning of zijn opvolger mag met den Toemenggong aanzitten.

»Kleinzonen van den Sultan en van den Onderkoning mogen met de kleinzonen van den Bendahâra en van den Toemenggong aanzitten.

Artikel 5.

»Op hoogbejaarde Vorsten en kleine kinderen zijn de laatstgemelde bepalingen niet van toepassing.

Artikel 6.

»Buiten den Vorst mag niemand in het bezit zijn van eene gehoorzaal, uitstekende paleisvleugels, groote poort, lange vensterramen boven de deuren, voorhoven, portalen of vorstelijke zetels.

Artikel 7.

»Als de Vorst uitgaat, gaan er lansendragers op twaalf vademen afstands voor hem uit. Een iegelijk, die Zijne Hoogheid ontmoet, knielt neder zoodra hij de lansendragers ontmoet. Vreemdelingen, met deze instelling onbekend, worden bij overtreding met verschooning behandeld.

»De orde van het uitgaan is:

1°. De Sultan, de Onderkoning, de Toemenggong, de Bendahâra en de Tongkoo Besaar.

2°. De vrouwen en de dochters. Een iegelijk, zelfs de Vorstenzonen, moeten er voor uit den weg wijken.

3°. Voor eene lijkstaatsie en

4°. voor eenen bruiloftsstoet moet men wijken. De bruidegom draagt den naam van: *eendaagschen koning.*

5°. Voor lastdragers, onverschillig of zij al dan niet in 's Konings dienst zijn,

6°. Voor blinden,

7°. voor kinderen en

8°. voor gekken moet men uit den weg gaan.

Artikel 9.

»Bij het verschijnen ten hove moet men behoorlijk gekleed zijn, ook zelfs wanneer men slechts binnen de muren van het paleis komt. Men mag de kleederen niet opstroopen, of ze, evenmin als den zakdoek, doen slingeren. Voor onvermogenden geldt dit niet: zij kunnen met mindere kleeding binnenkomen.

Artikel 10.

»De helft der koningsdienaren, die binnen de muren van het paleis wonen, zal dagelijks op eene bepaalde plaats tegenwoordig zijn, om 's Koning bevelen af te wachten. Zij moeten stil zijn, zich niet links of regts omwenden en het hoofd vooroverbuigen; allen behoorlijk gekleed. Voor het aanschijn des Konings zullen zij niet veel spreken, en op 's Konings vragen zullen zij niet breedvoerig antwoorden. Zij zullen niet trouwloos zijn, noch ten aanzien der hofbewoners, noch der schatten des Konings. Zij zullen de inwoners der stad noch met trotschheid, noch met minachting aanzien: want de inwoners zijn ook de dienaren des Konings. Zij moeten zich-zelven en de rijksgrooten en derzelver betrekkingen kennen. Voor personen, die door den Koning in aanzien verheven zijn, zullen zij eerbied en ontzag betoonen; want, indien zij de grooten minachten, dan minachten zij tevens den Koning, die hen heeft aangesteld. Al wie 's Konings goede daden laakt, zal eene zware straf ontvangen.

Artikel 11.

»Al wie op een kasteel of op eenig vorstelijk voertuig kwaad sticht onder de dienaren des Konings, kan op drieërlei wijzen gestraft worden:

1°. kan de Koning hem doen trouwen en bezwaren met eenen grooten bruidschat;

2°. hem ontadelen, zoodat hij noch in rang bij het aanzitten, noch in spijs en drank met de overige dienaren gelijk staat, maar als die verwanten beschouwd wordt, die niet in rang verhoogd worden;

3°. hem verbannen, uit het kasteel of uit de stad wegjagen; en, heeft hij eene snoode daad verrigt, dan zal hij op licht-klaren dag verwijderd worden.

»Heeft een man eene slechte vrouw niet gehaald, maar komt zij van-zelf tot hem, dan wordt zij als eene ontuchtige gestraft. Doch, ingeval van overspel, wordt de Mohamedaansche wet toegepast.

Artikel 12.

»Indien er na zonneondergang aan iemands woning een zoon van eenen vorst, rijksgroote of eenig ander persoon komt, met verzoek om de deur te openen, en hij met geweld binnendringt en door den eigenaar overhoop gestoken wordt, zoo is daar geen verhaal op.

Artikel 13.

»Al wie, zonder voorkennis van den Koning of van de Grooten, iemand van het leven berooft, zal eene zware straf ondergaan, als de omgebragte schuldig was, doch met den dood gestraft worden, als diens onschuld bewezen wordt.

Artikel 14.

»Tot het ombrengen: 1°. van een bijwijf, dat op eene, haar niet voegende plaats bevonden wordt; 2°. van een brooddronken mensch, die het bevel en verbod des Konings overtreedt, en de zeden en instellingen des lands aanrandt; 3°. van eenen Amokmaker, en 4°. van iemand, die tot schande verstrekt van eene vergadering, door vuistslagen of klappen te geven, wordt de kennis van den Koning of van een Rijksgroote niet vereischt. Wordt zoodanige persoon gevangen genomen, dan mag men hem niet dooden, of men vervalt in eene zware straf. Men zal den schuldige aan den regter overleveren.

Artikel 15.

»Wordt iemand, die, bij nacht, op iemands erf steelt, of tusschen de kampongs gaat, doodgestoken, dan is de eigenaar dier kampongs niet strafbaar.

»Kan een Amokmaker niet gevat worden; wordt een dief betrapt, dat hij inbreekt of gestolen voorwerpen in handen heeft, en om lijfsgenade smeekt, dan mag hij doodgestoken worden.

Artikel 16.

»Hij, die op een ongepast uur, zonder een bepaald doel, in eene kampong komt, zal aangeroepen en verjaagd worden; verzet hij zich, dan zal hij als een brooddronkene worden behandeld.

Artikel 17.

»Het vonnissen, dooden, gevangen nemen, slaan en berooven van schuldigen, is aan de Mantries, na beraadslaging met den eigenaar van de kampong, in welke het feit gepleegd is, opgedragen. Al wie op eigen gezag handelt, al ware hij ook een lijfwachter of zoon des Konings, hij zou zeer strafbaar handelen tegenover den hoog verheven Koning, en zal als wederspanneling gevonnisd worden.

Artikel 18.

»Indien iemand met eens anders vrouw op overspel betrapt en door hem gedood wordt, is daar geen verhaal op, en de vrouw zal ook gedood worden.

Artikel 19.

»Plegen ongehuwden ontucht, dan zullen zij trouwen. Verkracht een ongehuwde eene ongehuwde, onder bedreiging van haar, terwijl hij de kris uittrekt, te zullen vermoorden, dan wordt hij als eene baldadige gestraft.

»Het plegen van overspel langs de wegen, heiningen of kraampjes wordt als vagebondage gestraft, behoudens het regt van den man, die zijne vrouw betrapt.

Artikel 20.

»Indien iemands slaaf of slavin naar het paleis vlugt, omdat de eigenaar hem of haar slaat, dat er wonden ontstaan, of omdat hij wil verhuizen, dan kan de Vorst 1°. het terugkeeren tot den eigenaar gelasten; 2°. er de waarde van betalen aan den eigenaar; of 3°. indien de verwonding de schuld des eigenaars is, het vrijgeven bepalen. Ligt de schuld aan den slaaf of de slavin, dan kan de Vorst tusschen de twee eerste bepalingen kiezen.

Artikel 21.

»Bij eene volksvergadering is een Kampongshoofd, bij eene kampongsvergadering een Mantrie, bij eene mantrievergadering een Vorst, die eene negorij heeft, voorzitter.

Artikel 22.

»Als 's Konings vader beschouwt men, de wet Gods, en als zijne moeder, de groote en kleine Mantries, en als zijne kinderen, de onderdanen.

Artikel 23.

»De Onderkoning voert het rijksbewind van den Sultan en geeft bevelen aan de Mantries.

»De Bendahâra regelt, even als de Onderkoning, de rijkszaken; hij staat over de ambtenaren, is bekend met de voorname heeren, edelen en lijfwachters, verleent namen en rangen aan de zonen der Mantries, en onderrigt de onderdanen en krijgslieden in de regelen der wellevendheid en tucht.

»De Toemenggong houdt naauwkeurig toezigt over de braven en slechten, neemt onderdrukkers gevangen en kerkert hen; hij handhaaft de wet Gods, mitsgaders de inzettingen, welke door den opperregter vastgesteld en door de Mantries in overweging genomen zijn.

»De Laksamâna heeft het toezigt over de krijgstoerusting van den Koning en over de voertuigen, schepen en wapenen, en slaat de officieren en krijgsoversten gade, die door den onderkoning en Bendahâra geordend zijn: hij zorgt ook voor het hijschen der vlaggen en vaandels, voor de vuurwapens en regelt alles, wat er in acht moet genomen worden, wanneer de Vorst op reis of ten strijde gaat. Wanneer de Koning zich op reis begeeft, gaat het vaartuig van den Laksamâna de anderen vooruit en dan is hij Koning op zee.

»De Sjahbendar is met de kooplieden bekend, onderzoekt hunne zaken, weet welke er aangekomen zijn en vertrekken, is belast met het toezigt over maten en gewigten en met de bemiddeling van geschil voerende handelaren. Indien hij hunne zaak niet vereffenen kan, brengt hij ze voor den opperregter.

Artikel 24.

»Het Rijkszegel berust bij vier personen: 1°. bij den Oppergebieder (Sultan), 2°. bij den Onderkoning, 3°. bij den Bendahâra, en 4°. bij den Toemenggong. De overige ambtenaren gebruiken het zegel niet, maar schrijven op officiële stukken:

»Dit is een bewijs, dat als eene gunst wordt verstrekt aan N. N., die benoemd is tot . . ."

»Eene handteekening mogen de geringeren op eenen kleinen zegelring gegraveerd hebben, aldus luidende: »N. N. zoon van N. N." Zij wordt aan de regterzijde van het geschrift geplaatst. De geschreven handteekening komt onder het geschrift."

De INLEIDING van dit hoogst-belangrijk Werk eindigt met deze woorden:

»Ten volle doordrongen van de waarde en invloed van een Werk als dit, heb ik het met een naauwgezet geweten niet alleen bearbeid, maar herzien, en, op grond van vijf-en-dertigjarige, zoowel practische als theoretische, oefening bevonden, dat het goed is. Mijne vroegere Woordenboeken, ofschoon niet volledig, hebben, volgens de getuigenis van verscheiden Gouverneurs-Generaal, niet weinig nut gesticht, en ik wensch vurig, dat ook dit Werk veel moge bijdragen tot het aanleeren en verstaan eener zoo welluidende en schoone taal, wier gewigt in den Indischen Archipel moeijelijk te bepalen is.

»Ten slotte acht ik mij verpligt, den heeren Uitgevers mijne erkentelijkheid te betuigen voor de zorgvuldigheid, waarmede zij dit Werk hebben doen drukken, zoodat de uitvoering er van zeer duidelijk en net is. Ook komt den letterzetter de wèlverdiende lof toe van de zoo geheel vreemde taal met veel naauwkeurigheid te hebben gezet."

KRITIEK EN ANTIKRITIEK.

Wij verleenen volgaarne eene plaats aan den navolgenden, bij vergissing aan *ons*, in plaats van aan den *Oudgast* toegezonden Brief, en zetten daar achter het antwoord, hetwelk wij op deze Missive ontvingen van dien *Oudgast*, wien wij eerstbedoeld schrijven voorloopig hadden meêgedeeld.

DE REDACTIE VAN ASTREA.

»Mijnheer de Redacteur,

»Met dankzegging voor den mij eergister toegezonden *) afdruk van eene recensie door een *Oudgast*, gedateerd 1 September, 1854, en dus waarschijnlijk in het nummer der ASTREA van die maand geplaatst, ten onderwerp hebbende een nu voor *tien* jaren door mij uitgegeven Werkje, neem ik de vrijheid, U beleefdelijk te verzoeken, indien genoemde *Oudgast* zich geroepen mogt gevoelen, ook nog andere door mij uitgegevene Werken in uw Maandschrift te beoordeelen, mij daarvan weder een afdruk te doen geworden. Ik lees de ASTREA niet geregeld, en zoo zoude het ligtelijk kunnen gebeuren, dat zoodanige beoordeeling mij geheel onbekend bleef, gelijk de hierboven genoemde mij tot dusverre onbekend was; hetgeen mij zeer leed zoude doen, niet alleen omdat daardoor het nut, dat ik er uit zoude kunnen trekken, voor mij verloren ging, maar vooral ook, omdat de humane toon, waarin de *Oudgast* schrijft, het bewijs levert, dat geene gekrenkte eigenliefde of persoonlijke veete, maar alleen het belang der Wetenschap, dat het doel van elken recensent behoort te zijn, zijne pen bestuurt.

»Overigens spreekt het van-zelf, dat ik te veel eerbied heb voor de bekende Hooggeleerdheid van den *Oudgast*, en voor de eerlijkheid, waarmede hij de plaatsen uit mijn Werkje onverdraaid en in haren zamenhang aanhaalt, dan dat ik ook slechts een enkel woord tot wederlegging van zijne beoordeeling zoude in het midden brengen.

»Door de opname van deze regelen, die ik van de onpartijdigheid der ASTREA durf verwachten, zal zich zeer verpligt achten,

»Mijnheer de Redacteur,

Uw Dv. Dienaar:

Breda, 24 Februarij, 1855. J. F. DE HOLLANDER.

*) De *Oudgast*, volstrekt niet de *Redactie van Astrea*, heeft aan Dr. De Hollander de bedoelde Recensie toegezonden. Dr. WAP.

»Uit bovenstaanden Brief, zeer geestig en vriendelijk geschreven, blijkt, dat Dr. De Hollander in den waan verkeert, dat de schrijver der bedoelde recensie een Hooggeleerde zou zijn: zulks is echter strijdig met de waarheid; en indien ZEd. zich hiervan overtuigen wil, biedt de ondergeteekende zich aan, om met Dr. De Hollander, in het openbaar, ten bijwezen van Hooggeleerde en Geleerde Oudgasten, als ook van Indische Dames en Heeren, voor de vuist te disputeren *in* die Maleische taal, waarover hier kwestie is.

Den 16. Maart, 1855.

DE NOCH HOOG-, NOCH ZEER-, JA, ZELFS NIET EENS TITEL-GELEERDE OUDGAST.

ZUID-NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

VLAEMSCHE POETIEK, OF BESCHRIJVING DER VERSCHILLENDE LETTERKUNDIGE VAKKEN, OPGEHELDERD DOOR EENE BLOEMLEZING,

UIT DE BESTE VLAEMSCHE SCHRIJVERS GETROKKEN DOOR EDWARD VERMANDEL.

werkend Lid der Maetschappy: de Tael is gansch het Volk, te Gent.

— *Vervolg en Slot van blz.* 419 *des IV. Jaargangs.* —

Wij naderen thans de derde of laatste Afdeeling van deze merkwaardige Bloemlezing uit den Zuid-Nederlandschen Dichtergaarde, namelijk, die der Lyrische Poëzij, in tien onderdeelen gescheiden. Om onze lezers op de hoogte te stellen van wat deze Afdeeling inhoudt, en zoodoende tevens het tafereel te voltooijen, ons door de Belgische Muze, in den laatsten tijd, aangeboden, laten wij hier nu ook nog dááruit eene kleine proeve volgen.

LYRISCHE GEDICHTEN.

» Daer de *lyrische dichtkunst*, door de getrouwe afmaling der innige toestanden van één of meer menschen, by voorkeur op ons gemoed werkt, zoo is het blykbaer, dat, evenals die toestanden en hunne voorkomende verschyningen altyd slechts van korten duer zyn, aldus ook de dichterlyke scheppingen, die ze voorstellen, van geenen grooten omvang kunnen zijn. De lyrische dichtkunst neemt liefst den gebonden styl aen, en de menigvuldigste versvormen komen er in voor. Naer onderscheidene verdeelingsgronden, vervallen de lyrische gedichten in *liederen*, *oden of lierdichten*, *elegiën* of *treurdichten*, *epistels* of *brieven*, *heroïden* of *heldenbrieven*, *leergedichten*, *sententiën* of *spreukdichten*, *epigrammen* of *puntdichten*, *satiren* of *hekeldichten*, enz."

I. LIEDEREN.

» De Liederen stellen de menigvuldigste gemoedstemmingen, in eenen tot het zingen geschikten vorm, voor. Volgens hunne onderwerpen heeten zy *geestelyke* of *wereldlyke*, en deze laetste *volks-* of *gezelschapsliederen* enz. Hebben de afzonderlyke strofen van een Lied hetzelfde slot, hetzy dit laetste uit een of meer verzen bestaet, zoo noemt men dit *referein;* — komen er na elke der strofen regelen of andere strofen voor, in welke allen met den zang van één of verscheidene derzelve instemmen, zoo heeten die regels of strofen *kooren*."

Soldatenlied.

Wy minnen vreugde, liefde en wijn,
Als 't vaderland in rust mag zijn:
  Maar stuift de vyand aen,
  Met zyne trotsche vaen,
De beker valt, de vreugde vlugt.
Vooruit, vooruit, weêrgalmt de lucht;
En, in gelederen geschaerd,
Zwaeit onze vuist een wrekend zwaerd.

KOOR.

Wy siddren voor ons leven niet:
't Behoort aen vorst en vrijheid;
Wy wagen 't by een vrolyk lied,
Vol vaderlandsche blyheid.

Kraekt de oorlogsdonder in ons oor,
De Leeuw van Vlaendren vecht ons voor.
  Als hy, briescht elk in moed,
  En vlamt naer zege en bloed.
Wy staen geplant op bres en wal;
Geen Belg, die immer wanklen zal,
Waer hy den blik vol fierheid schiet,
En d' aenval met een wenk gebiedt.

Elk landgenoot is ons een vriend,
En wee, die hem in ketens bindt!
  Ons erf is bly en vry,
  Vervreemd van dwinglandy.

Smaekt, Belgen, heil in uw gezin!
Voor u waekt onze broedermin.
Verjaegt alle angst en zielepyn:
Voor u is 't, dat wij leeuwen zyn.

Hier is 't, dat eenmael Breydel vocht,
Die met zyn bloed de vryheid kocht,
Toen Vlaendrens kleine magt
De Fransche legerkracht
Van tachtig duizend krygers sloeg,
En helschen dwang en ramp verjoeg.
Dat bloed, 't geen ons ten erf behoort,
Dat bloed kookt in onze aedren voort.

Niet vruchtloos roept het voorgeslacht
Ons toe, van uit der graven nacht:
„De Vryheid of de Dood!
„Blyft Belgen, stout en groot!"
Wy zweren 't, met geheven zwaerd:
Wy blyven, vaedren, uwer waerd',
Wy staen, als 't oorlogsvuer ontbrandt,
Wy staen voor Vorst en Vaderland.

MEV. VAN ACKERE, geboren MARIA DOOLAEGHE.

II. ODEN.

„De *Oden* onderscheiden zich tusschen de lyrische gedichten, door de hooge vlugt en bezieling, waerin zy van den dichter hun bestaen erlangen. Zy zyn de oogenblikkelyke uitstorting van deze bezieling, en veronderstellen aldus eene onmiddellyk voorafgaende levendige vooringenomenheid van den geest des dichters met haer voorwerp, en moeten geheel byzonderlyk, daer de toestand eener zoo hooge verrukking niet lang kan duren, met betrekking tot hunne uitgebreidheid eenen grenspael hebben.

„Hun onderwerp kan van de menigvuldigste soort zyn. Is het God, eene eigenschap Gods, onze betrekking tot het hoogste Wezen, eene mythologische of ingebeelde Godheid, zoo noemt men het Lierdicht *Lofzang*.

„Lierdichten in de wildste, meest-bedwelmde verrukking, die derhalve ook gewoonlijk in eigene versmaten omzweven, heeten *Dithyramben*."

België.

O Belgen! 'k heb lang aen uw doodslaep geloofd,
Wanneer ik den vreemde aen uw hartaêr zag zuigen,
Wanneer ik uw schedel zag moedeloos buigen,
Als had men, o schande! 't gevoel u ontroofd!
O Belgen! ik dwaelde: gy toondet aan de aerd',
Dat gy wel kunt sluimren — maar nimmer ontaerdt.

Ik waende, dat gy aen den band slechts kont gaen,
En 't nakroost van Breidel een broed was van slaven,
Dat steeds naer de nukken der Gallen zou draven,
Zyn' eernaem onwaerd' en zyn eigen bestaen.
Dank, Hemel! ik dwaelde: myn land is nog groot:
Nòg voedt het geen slavenbroed in zynen schoot!

Zie! volkren en vorsten, by 't zwaerdengekras,
Verbreken de banden, die de eeuwen niet braken!
Zie troonen en altaren wagglen en kraken,
En toornig herkneedt God Europa als was!
Maar België blyft als een rotsgevaert pal:
't Ryst statig te midden van 't dondergeknal!

De Gal ploft het zwaerd zich in de eigene borst;
Het Oosten verspilt dwaes in droomen zyn krachten;
Het Noorden blyft onder een loodskepter smachten;
De Vryheid lescht nooit ligt Italiëns dorst!
Geen schuim holt in België dol en verwoed;
Er vest zich geen koning op lijken en bloed!

Blijft rustig, o Belgen, by d'aendrang der zee,
Wier brandende golf op uw oevren komt klotsen;
Vereenigt uw kracht om den stormwind te trotsen:
Want Eendragt is u eene veilige reê!
Blyft rustig, o Belgen! en toont nog aen de aerd',
Dat gij wel kost sluimren — maer nimmer ontaerdt!

J. F. J. HEREMANS.

III. TREURDICHTEN.

„Het *Treurdicht* (*Elegie*) is een voortbrengsel der lyrische poëzy, welks eigenaerdig merkteeken eene door het gansche gedicht heen heerschende droefgeestigheid is, die in berusting versmelt."

Aen den dichter F. Rens.

How blessings brighten when they take
their flight.
YOUNG. — *Night-thoughts.*

Wat vergt gy van uw' Vriend, dat hij zyne uren wyo
Aan 't altyd nieuw genot der schoone poezye;
Dat hy den teugel viere aen zyn verbeeldingskracht,
En idealen scheppe, al zingend als hij plagt?
Helaes! het eenig beeld, dat uwen vriend voor de oogen
Thans zweeft, in sombre kleur en naakte treurvertoogen;
Dat overal hem volgt, waer hy zyne aandacht stuer',
En dat hem niet verlaet, in 't middernachtlyk uer,
Is 't beeld van dood en graf, van pynlyk, droef verscheijen,
En is zyns Vaders beeld! — ach! laet hem, laet hem schreijen!...

Ach, Vriend! wy zyn dan niets hier op ons nietig erf,
Waer alles eenmaal leeft, opdat het eenmael sterv'!
Waer nimmer strael des lichts kan zonder schaduw blinken;
Waer elke blyde dag in donkren nacht moet zinken;
Waer ieder frissche roos, die soms nog 't oog bekoort,
Verwelkt, op éenen blaes van d' adem van het noord;

Waer elke lentezon, die 't aerdryk schynt te troosten,
Welhaest in gloed verkeert om 't alles fel te roosten;
Waer nauw de gouden herfst een rijpe vrucht ons biedt,
Als hem de winter volgt, die bloem noch vrucht ontziet,
En roos en distelstam met de eigen sneeuw komt dekken,
Die dan de schepping tot een lykgewaed moet strekken!....

Wy zyn elk oogenblik getuigen van dien Dood,
Die steeds het Leven volgt, gelijk een reisgenoot,
En nooh verandring kent noch wisselvalligheden,
En 't eenigst zeker is der dingen hier beneden! —
Van alles onbewust by onz' geboortestond,
Zyn we even als de plant, die opschiet uit den grond,
Gevoelloos, zonder zucht of neiging. 't Dierlijk leven
In ons te ontwikklen, eischt en lang en moeilyk streven;
Maer jaren vaderzorg en jaren moedersmart
Zyn noodig, om den geest te ontwikklen en het hart;
En nauwlyks wagen wy een stap op eigen schreden,
En nauwlyks opent zich ons oog voor 't licht der reden,
Wanneer, een galm gelyk, die echos na zich laet,
't Geen ons heeft voortgebragt, alreeds niet meer bestaet!
Of blyft een enkel spoor van onzen oorsprong over,
Het is een plekjen gronds, ontbloot van gras en loover,
Waerop, by 't jongst vaerwel, zoo menig traen me ontviel,
Waerop ik vaak des nachts, in myn verbeelding, kniel,
Dat my zoo diep ontroert, wanneer ik 't kerkhof nader,
En waer myn oog op leest: DEZE AERDE WAS UW VADER!....
Deze aerd myn Vader! Hoe! eene inborst, een gemoed
Zoo zacht en rein als 't licht van d'eersten morgengloed;
Een levensloop zoo ryk in deugden als in dagen,
Zoo vol van liefde en troost als vreemd aen morrend klagen,
Gansch een bestaan van hoop in Godes wet en wil;
Dit alles zou deze aerd bedekken koud en kil?
En ik, ellendeling! ik, die geen goed der aerde
Gewild had voor een stond, die hem genoegen baerde,
Ik, die geen glorie zocht dan in zyn lof alleen,
En van wiens teedre ziel de mijne een weêrglans scheen;
Ik zou, gelyk een kind, door goochelspel bedrogen,
Myn hart en mynen geest en heel mijn zielsvermogen
Dan hebben uitgestort en vruchtloos saêmgeprest
In een verganklyke asch, waer geen gedaent' van rest?
O God! vergeef het hun, die immer twyflen konden
Of aen dit leven wel een toekomst zy verbonden!
Zy hebben nooit bemind, of 't voorwerp van hun gloed
Is hun nog niet ontscheurd, hun hart heeft niet gebloed!
Zy hebben niet, als ik, de vreugde van hun leven,
In 't plegtig uer des doods, den afscheidskus gegeven;
Zy weenden niet, als ik, op hunner Oudren graf:
Vergeef het hun, o God! hun twyfling was hun straf!

Waerom den band gerukt van mijn nog open wonden,
En u 't verhael gedaen van zyne laatste stonden?
Hebt ge ooit, van 't strand der zee, by lieflyk zomerweêr,
Als de avondstilte heerscht op 't uitgestrekte meer,
En 't gloeijend west zich baedt in eene zee van stralen,
Hebt ge ooit de zon alsdan in 's waters schoot zien dalen?
Zoo stil, zoo zacht, zoo kalm, zoo vol van majesteit
Was zyn verscheijingsuer, zyn vaert naer de eeuwigheid!
Terwyl de zomer week, by 't vallen van de bladren,
Had ik zyn krachtverval, zyn einde allengs zien naedren,
En uitgeput van wee, droeg reeds zyn oog den dood.
Wanneer de strenge pligt een afzyn my gebood,
En van zyn sponde rukte, om hem, na vier paer dagen,
Nog eenmael weêr te zien, en dan... naer 't graf te dragen!
Ja, 'k zag nog eens hem weêr. Hij had den dood weêrstaen,
Als om my 't laetst vaerwel te biên vóór 't henengaen.
De stomheid week een wyl, die hem zoo lang bedroefde;
Hy had myn naem genoemd, al vragend waer ik toefde;
Ik vond hem afgetobt, aen 's levens verste grens,
Welhaest een reinen geest, doch nu nog lydend mensch!
Nog klopte hem het hart, nog hield zyn oog zich open,
Maer heeft hy my erkend? Helaes, waerom niet hopen?
Aen zyne peluw stond, van waken afgemat,
Myn moeder, die met my en myne zuster bad.
Een Priester bad met ons, en sprak in stilt' de woorden,
Die vol van weemoed zyn, als vreemde harpakkoorden,
Maer die den stervende door sterkte en heiligheid
Verkwikken op den weg, die uit dit leven leidt.
Hy zegende, en voor 't laetst, hem met het heilig teeken,
Het anker onzer hoop, waerby wy allen smeeken,
En dan?.... Helaes! wie vraegt wat verder is geschied!
Daer ginder is zyn graf, en wat hy overliet!....
't Was of dees wreede schok voor my heel de aerd vernielde,
En 'k weet niet welk een geest van twyfling my bezielde,
Totdat in Godes huis, by 't knielen aen de baer,
De wanhoop my ontweek. Ik merkte voor 't altaer
Het godgewyde licht, de zwarte lyksieraden,
De dienaers van den Heer, in sombre rouwgewaden —
Hun statig sombre stem, die 't lied der dooden zong,
De rollende orgeltoon, die door de wanden drong,
Dit alles roerde my. — 't Was of zyn geest me omzweefde,
En in die galmen sprak en meldde, dat hy leefde!
'k Bleef dus een lange wyl met hem in onderhoud,
Totdat een hol geplof van aerde op 't doodkisthout
My uit myn mymring trok, en, als een grafstem, zeide
Dat alles was gedaen, en dat ik vruchtloos schreide!....

Dit is mijn lot, o Vriend! Ik zoek geen troost op aerd.
Men wil, dat onze kunst soms vreugde in weedom baert,
Maer 'k heb vergeefs getracht, de lykzangsnaer te streelen.
Beproef gy of uw toon een bloedend hart kan heelen! —
En gy, almagtig God! gy, die myn binnenst kent,
Zoowel als 't zonnenheir aen 't glinstrend firmament,
Gy weet hoe ik hem minde, en hoe ik bitter treurde,
Sints de engel van den dood den band des bloeds verscheurde.
O gun hem in uw schoot, als loon van zyne deugd,
Eene eeuwigheid van rust, eene eeuwigheid van vreugd;
Of heeft hy niet geheel.... o! laet my 't overig lyden,
En moge ik eens by hem uw Naem gebenedyden!

C. LEDEGANCK.

IV. CANTATEN.

»De *Cantate* is een zanggedicht, dat tot toonkunstige, doch niet tot de tooneelmatige opvoering tevens, bestemd is. — Uit hoofde van haer toonkunstig, de gemoeds-

standen voorstellend karakter, behoort zij tot de lyrische poezy; in zoo verre zy echter door afwisseling van de daerin voorkomende personen in hunne betrekkingen eene meer of minder uitkomende handeling toelaat, gaet zy in het gebied der dramatische dichtkunst over. Wanneer haer inhoud *geestelyk* is, wordt zy *Oratorium* geheeten."

Belgie.

Nationael Gezang, Cantaetsgewys ingerigt.

INLEIDING.

Heft aen: daer vonkelt reeds de geurge wierookgloed;
Daar wieglen reeds de zegepalmen;
Daar klaetren reeds de vreugdegalmen!
Komt, Belgen, tempelwaert met huppelenden voet,
En geeft den boezem lucht in vaderlandsche psalmen.

SOLO.

Wy, Belgen, op dien eernaem fier,
Verheffen onzen toon.
Hy klinkt, met ongeleenden zwier,
Voor echte Belgen schoon.
De slaef verstomme, en zinge niet:
Wy zalig in ons lot,
Wy zingen een verheven lied
Voor Vaderland en God.

DUO.

Als 't geestenchoor, diep neêrgebogen,
Met gouden hemelluit,
Stroomt zóó, voor 't aenschyn des Alhoogen,
In dankbre hymnen uit.

SOLO.

Zeg, waer is 't land op 't wereldrond,
Dat blyder zegen baert?
Gy, vaedren, schiept d'onvruchtbren grond
Tot paradys der aerd.
De Belg, die u geen hulde biedt,
Verga, bedekt met schand!
Wy zingen dankbaer 't eerelied
Voor God en Vaderland.

QUATUOR.

Hoe klein ons Vaderland moog' wezen,
't Is overdierbaer aen ons hart:
Zyn volk blonk door elke eeuw, kloekmoedig opgerezen,
En blyft uw zangen waerd, o Bard!

SOLO.

Heil u, gezegend Vaderland!
Met vryheidszucht bezield,
En, los van lyfs- en zieleband,
Voor God-alleen geknield.
Het Oost, dat menschlykheid verstiet,
Boog eens voor uw gebod.
Wij zingen 't zuiver offerlied
Voor Vaderland en God.

RECITATIEF.

Min toovrend is 's nachtegaels aerdige gorgel,
Aen 't zingen, in 't prilst van den bloemenden tyd,
Min schokkend des tempels begeesterend orgel
Dan 't heilige lied aen den Lande gewyd.

SOLO.

Een man een man, een woord een woord,
Zoo sprak het voorgeslacht:
O, planten wy zyn deugden voort,
Zyn kunstzin en zyn kracht!
Ons en den Vorst, die steun ons biedt,
Omsnoere de eigen band;
En zingen wy een broederlied
Voor God en Vaderland.

TRIO.

Roerend, ja, is zulk een lied:
't Meldt den broeder aen den broeder;
Zoet als wieggezang der moeder,
Dat haer boezem teêr ontvliet;
Treffend als de laetste zegen,
Dien een goede vader biedt:
't Is een zucht tot God gestegen.

SOLO.

O Vaderlander, ziet gy daer
Den Leeuw van Vlaendren staen?
Hy stapt aen 't hoofd der heldenschaer,
En briescht, en brult: „Valt aen!
Men terg' den Leeuw van Vlaendren niet,
Die dwinglandy bespot.
Wy zingen 't plegtig zegelied,
Voor Vaderland en God.

RECITATIEF.

Bezingt den heilgen grond, waerop uw wiegje wankte,
Waerop u de oudrenvreugd zoo dikwyls heeft gekust,
Waerop gy de eerste mael God voor uw aenzyn dankte,
En gy eens naest de vaedren rust.

SOLO.

O Belgies roem, die ons verrukt,
O weldaên zonder tal,
Op dees' geliefden grond geplukt,
U schenkt geen bloot geval.
Dat ons gebed ten Hemel schiet';
't Vloeide alles uit Gods hand.
Wy zingen eeuwig 't jubellied
Voor God en Vaderland.

ALGEMEEN SLOTCHOOR.

O Belgen, uw gevoel stroomt samen
Tot éénen vloed van melody,
Tot eeredienst en poezy;
En gy herhaelt eenstemmig: Amen!

FR. VAN DUYSE.

V. EPISTELS.

»De *Epistel* is een dichterlyke brief, en behoort tot het *lyrische* vak, dewyl hy het binnenste des schryvers aen hem mededeelt, tot wien hy gerigt is. Bevat hy een verhael, zoo helt hy tot het epische vak over. Hy is veelal onderrigtend."

Een Brief.

Toen voor het eerst myn blik mogt op uw trekken dalen,
Toen zag ik op uw volle koon
In 't zuiver leliewit den blos der maegden pralen,
Der maegden schoonste kroon.

't Was Zondag, en het puik der maegden was op wandel,
Door zomerlucht en zon bekoord;
't Was prael en tooi alom en minnelyke handel,
Door zucht noch traen gestoord.

Wat hoorde ik laffe tael en vreemde klanken fluistren;
Wat zag ik domheid op 't gelaet,
Dat door zijn valschen glans elk ander woû verduistren,
Van welken rang of staet!

Maar gy verscheent, ...
. . . .

En als een reine dauw, die 's ochtends op de knopjes,
De bolle bloemenknopjes, daelt,
Zoo rolde Vlaendrens tael van uwer lippen topjes,
Waerin uw ziele straelt.

En 't was geen ruwe spraek, geen hortend woordgemengel,
Gewiegd in zuidelyken toon,
Den mond onwaerdig van een vrouwelyken engel:
't Was Vlaemsch, in 't oude schoon;

't Was Maerlants vloeijend vlaemsch, des Vaders onzer Zangren;
Een tael, die nimmer zal vergaen,
Zoo lang der menschen stem het luchtruim zal bezwangren,
Zoo lang de zon zal staen!

Hoe streelde 't me, als de zucht tot leering en beschaving
Ons' beider zielen zacht verbond;
Wanneer gy 't middel zocht ter stille geestontslaving,
En in myn raed dit vondt!

Hoe streelde 't me, in de tael, de dierbre tael der Vaedren,
Zoo diep geprent in uw gemoed,
De vruchten uws verstands zorgvuldig op te gaedren;
Ja, 't deed mijn boezem goed.

De leerzucht voerde ons saêm; de pligt heeft ons gescheiden,
Een wreede, ja, maer heilge pligt.
Gy moet een zustertrits op 's levens baen geleiden:
O, zy de taek u ligt!

Het scheen my, toen nog laetst myn oog op u bleef hangen,
Het scheen my, dat de lucht der stad,
Der woelge hofstad, reeds het roosjen op uw wangen
Half doen verwelken had.

Vereischt het wreevlig lot, dat u die lucht bevlekke,
Slechts 't brooze ligchaem lyde er door:
Dat zy der sterke ziel nooit tot venijn verstrekke,
Daer wake uw Engel voor!

Toon aen 't verbasterd kroost, dat wriemelt op uw paden,
Naer wellust en verleiding jaegt,
En reine harten in zyn zwadder wil doen baden,
De deugd der Vlaemsche maegd!

Verloochen nooit de tael, uit moeders borst gezogen,
Die zuiver van uw lippen vloeit,
Met geen ontaerdend waes van vreemden tooi omtogen;
Blyf aen heur schoon geboeid.

Voorwaer, ik zeg het u: de tael is de ark der zeden:
Hy, die der Vaedren tael veracht,
Is vaerdig, om de deugd der Vaedren te vertreden,
Zyn ziel verzinkt in nacht.

Zoo 't lot gedoogt, dat we ons in 't leven nog ontmoeten,
Vinde ik u steeds der deugd getrouw,
En moge ik immer met den heilkreet u begroeten:
„Gy bleeft een Vlaemsche vrouw!"

***

VI. HELDENBRIEF.

»Een *Heldenbrief* (*Heroïde*) is een Epistel, waerin de dichter eenen afwezige of overledene zyne gevoelens laet afschilderen."

Zendbrief van Egmont aen Flips II.

Duld, Vorst, dat ik de pen thans opvat voor den degen,
Door Alva afgeëischt met strengen blik en mond,
Al trok ik dien alleen tot Spanjes roem en zegen,
En tot bescherming van den vaderlandschen grond;
Al stutte en steunde hy zoo vaek uw regt en glorie,
En 't eerloos zwaerd wacht me af, gewet door 't heulenrot!
Ach, waerom viel ik niet in 't feestuur der victorie!
Verschuldigd was my de Eeuwige een zoo bevoorregt lot.
Waerom sloot ik niet 't oog, van heldenfierheid dronken,
Na ik het vyandsheir van 't slagveld vlieden zag.
Zoo ware een heilig loon my voor myn dienst geschonken,
Zoo wierd myn lot benyd tot op myn jongsten dag.
De Frank, wiens ydle trots reeds dacht te zegepralen,
En Belgie door zyn voet in 't bloedig zand vertrapt,

De Frank vlood tweemael voor de ontzetbre bliksemstralen
Van 't onbevlekte stael, dat door verraed me ontsnapt!
Laet Grevelingen, laet het Sint-Quintyn getuigen,
Waer 't overmagtig heir, verstoken van zyn waen,
Voor Filips zegevaen deêmoedig neêr moest buigen,
En Egmont eeren als den trouwsten onderdaen.
Wáér is de spreuk: „Geloof geen mensch geheel gelukkig
Vóór hem zyn laetste zon ontzonk!" Wie had gedroomd,
Dat Egmonts adelhuis ooit voor een lot zoo drukkig
Zou bukken? Wat genot is my niet toegestroomd?
De hoogste plegtigheid zag me aen de vrouw verbinden,
Wel waerd gesproten uit alouden vorstenstand.
De held van Tunis zelf liet zich by de echt bevinden,
En drukte 't zegel van zyn gunst op d' eedlen band.
Deez schonk my dertien mael den zoeten naem van Vader,
En 'k wiegde negen zoons in d' uitgehoîden schild.
Ik knielde, en my ontsteeg de bede uit hart en ader:
„Bewaer me voor het kroost, dat gy my schenken wilt."
Nog hangt een telgjen aen Sabinas zaelgen boezem,
Dat door een lodderlach zyn liefde reeds verraedt.
En 'k zie het nimmermeer in vollen lentebloesem!
Arm roosjen, dat welligt in wind en storm vergaet!
'k Mogt dertien malen in de mynen fier herleven....
Elf dooden zal ik in de mynen ondergaen.
En dan, een dierbre vrouw, helaes! zoo vroeg begeven!
O de eens zoo schoone dood grynst my afgryslyk aen!
Elf telgen laat ik na, of liefst elf onderdanen.
Ras stort de huiszuil in; hun toekomst maekt my bang.
Voor hen, voor hen-alleen, o Vorst, deez' bittere tranen.
Geen bleeke vaderrouw ontsiert der helden wang.
'k Bezweer u by den naem, die nog uw rijk beveiligt,
En die in 't levend graf eens kloosters niet verzonk,
Wien ik myn reine trouw het eerste heb geheiligd:
Bescherm de telgen, opgeschoten uit myn tronk;
Zoo moge uw harte meê van vaderwellust huppelen,
Als gy, God zegenend, daeraen uw kindren drukt.
Zoo moog' nog hemeltroost in 't brekend harte druppelen,
Als u een hooger hand uit klemmende armen rukt.
Myn kroost, een enklen dag uit gansch myn roemryk leven
Vergetend, en op 't spoor, dat ik betrad, gesneld,
Doe voor zyn zegestael 's lands vyand mede beven,
En (zaliger dan ik) vall' 't op het eereveld!
Myn gâ kwam in deez wal, om vriendschapsheul te schenken
Aen haer, die ras verkwynt in 't eenzaam weduwlot,
En 't dondert haer in 't oor, dat ik, naer Alvas wenken,
Met Hoorne, knielen zou, zou knielen op 't schavot!
Het is bereid — het wacht zyn prooi! — 'k verschyn nog heden
Voor d'Opperregter: 'k roep den Opperregter aen
Tot ooggetuige van myn trouwbehartigde eeden:
'k Heb immer voor myn Vorst en voor myn Land gestaen.
Moog' dan de nateîg my geen eerezuil verheffen,
Wanneer de welvaert eens zyn traen heeft weggekust,
Zyn vaderlandsche vloek zal nooit myn assche treffen,
Noch stooren in het graf myn herbergzame rust.
Moge een geliefkoosd dorp myn overschot bekomen!
't Slaep' daer in stille vreê by 't onderlyk gebeent.
Een traen van medely zal soms er nederstroomen,
Al draegt myn eng verblyf geen marmer praelgesteent!
De Vaderlander zal er, weenend, eens op schryven:
„Hier sluimert Egmonts asch; o Belgies zoon, hou stand!
Geen heldendood besloot zyne oude krygsbedryven:
Hy viel op 't moordschavot, maar viel voor 't Vaderland."
Des Bisschops voet klotst aen... 't Wordt tyd, om af te breken:
Bereiden moet ik my, om, vry van zonde en schrik,
Een grooter vorst dan Flips, nu sluijerloos, te spreken.
De landverrader beve, op 't eeuwig regt hoop ik.
Zie, van 't omglansd Calvaer, gekruist naest moordenaren,
Reikt de Onschuld-zelve my verlossende armen toe:
Ik kruip op 't bloedig spoor van Hem, die, opgevaren,
Eens allen rigt vandáer met vreeselyke roê!

PR. VAN DUYSE.

VII. LYRISCH LEERGEDICHT.

„In algemeenen zin genomen, is het Leergedicht (*didaktisch poëma*) het vertoog van eenig wetenschappelyk stelsel, in dichterlyken vorm. Moeijelyk is deze dichtsoort, en gelukt slechts aen weinige harer beoefenaren, dewyl zy meestal noch op gevoel, noch op verbeelding berust, en alleen die geestvermogens bezig houdt, die van dichterlyke aendoening verwyderd zyn. Ook zal in de uitmuntendste Leergedichten steeds eene zekere koelheid overblyven, wanneer zy niet tevens met eene andere soort in verband staen (met de *lyrische*, namelijk, zooals in het volgende voorbeeld), of een onderwerp behandelen, waerby meer ruimte aen het gevoel en aenleiding tot schoone schilderingen gegeven wordt."

Tooneelkunst.

Wie komt daer statig aengetreden,
Het merk der zielskracht op 't gelaet,
In houding grootsch, de ranke leden
Omhangen met een streng gewaed?
Hy laet in handling en gebaren
Eene eedle deftigheid ontwaren,
Waerop men met verrukking staert.
Van onder zwarte wenkbrauwbogen
Straelt 't vuer der geestdrift uit zyne oogen:
Hij is 't penseel van Rubens waerd'.

Maer luister! hoor den jongling spreken:
De woorden vloeijen uit zijn mond,
Als 't zilvren vocht in Vlaendrens beken,
Met zachten ernst, maer rein en rond.
Hy spreekt der Vaedren ryke tale,
De tael van Poirters en Van Male,
De tael, die zyne moeder sprak,
Toen zy haer' dierbren liefling streelde,
En in zyn kinderspelen deelde,
Of als haar 't hert van weedom brak.

Geen slaefsche volgzucht dwingt zyn lippen
  Uitheemsche basterdklanken af,
Die zich een pronker laet ontglippen,
  Gebukt voor vreemden letterstaf;
Neen, maer bekend met 't ware schoone,
Dat de oude volkstael voert ten troone,
  Begoochelt hem geen klatergoud;
Zoo kan hy zielsgevoel en leven
In zuivre woorden wedergeven,
  Terwyl hy eigen aerd behoudt.

De heldre gang van zyn gedachten
  Doet vry en onbeklemd zich voor,
En laet zich in geen stroom versmachten
  Van klanken, zonder doel of spoor;
Verstand en deugdbeoefning tevens,
Die bronnen van 't genot des levens,
  Ontwikklen zyn welsprekendheid,
Bezielen krachtig zijne reden,
En ieder woord, zijn' mond ontgleden,
  Getuigt van schrander kunstbeleid.

Tooneelkunst! nooit naer eisch geprezen,
  Hoe vaak met bittren hoon gelaekt,
Dien jongling, uit het stof gerezen,
  Hebt gy tot eedlen mensch gemaekt;
Zijn' geest, ontheven van verdrukking,
  Schonk gy de zaden der verrukking,
En gij verteederde zyn hart;
Gy wist het voor 't gevoel te ontsluiten;
  Gy drongt de wrevelzucht er buiten,
  En kneedde het voor vreugde en smart.

Aen u de roem, dat hij nu 't woeden,
  De magt van elke drift beseft,
En zich er manlyk kan voor hoeden,
  By 't voorwerp, dat zyn zinnen treft.
Aen u de roem, dat trotsche menschen
Zich, stil, nu zyner waerdig wenschen,
  Ofschoon weleer door waen verdwaeld;
Dat hy niet enkel in uw choren,
Maer overal zich kiesch doet hooren,
  En op zyn hoorders zegepraelt.

Beperkt zich tot uwe oefenaren,
  Verheven kunst van Sofokles!
De kennis, die gy doet vergâren,
  Uw zuivre, heilge zedeles?
Neen, hoe men pooge uw' glans te omwolken,
Gy leert, beschaeft, verlicht de volken,
  Gy kweekt in 't hart der teedre jeugd
De liefde tot het goede en schoone,
En, hoe men ook uw doelwit hoone,
  Gy wyst haer 't spoor van eer en deugd.

Hy, die, in 's noodlots vloek geboren,
  Een toekomst vol van weedom ziet,
Die hoop en liefde heeft verloren,
  En wien geen heilglimp overschiet;
Wiens hart verplet is door misachting,
Vindt echter nog by u verzachting
  Voor 't pynlyk grievend boezemleed,
By 't zien en hooren van de rampen,
Waarmeê zoo menig Held moest kampen,
  Dien drift en ongeluk bestreed.

De lydende onschuld is u heilig,
  Hoe wreed verstooten en vertreên;
Ze is onder uw bescherming veilig,
  En vindt daer troost, zelfs in 't geween.
De tranen, die haer oog ontvloeijen,
En haer verbleekte wang besproeijen,
  Zyn laefnisbronnen voor haer borst:
Zy zal toch eenmael zegepralen,
De boosheid weêr in 't stof doen dalen,
  Die haer te snood belagen dorst.

Hoe moet de schyndeugd blozen, siddren,
  Wanneer gy 't weidsch gewaed ontplooit,
Waerin voor 't oog van hare aenbiddren
  Haer sluwe listen zyn getooid!
Hoe raest ze en schuimbekt ze in haer woede,
By 't snerpen van uw geeselroede,
  Die haer verholen oogmerk wyst,
En in haer schynbare englentrekken
Den lach des afgronds doet ontdekken,
  Waervoor de ware deugdvriend yst.

Daelt ge in de stille burgerkringen,
  Ook dáer verspreidt gy leer en licht;
Ook dáer doet gy een traen ontspringen
  By 't rein gevoel van eer en pligt:
Dáer kunt gy huislyk onheil malen,
En trouwe huwlyksmin doen pralen,
  Die in den teedren boezem leeft,
En moedig 't hoofd biedt aen verzoeking,
Zelfs dan, als misdaed en vervloeking
  Op 't voorwerp harer trouwheid kleeft.

Moge u de blyde scherts behagen
  Op kieschen toon, in reine tael,
Ook dan kunt gy de zeden schragen,
  Terwyl de lach dreunt in de zael.
Zoo weet gy elk gebrek te ontvouwen
Voor hen, die 't jokkend spel aenschouwen,
  En, langer niet door waen verblind,
Zich spieglen in hunne eigen trekken,
En spotten met hun eigen vlekken,
  Waerin hun trots zijn gisping vindt.

Getroffen door uw kunsttafreelen,
  Verlaet het volk uw tempelwand,
En voelt zich nog de zinnen streelen,
  Het hart vermurwen, en 't verstand
Ontkiemen door uw heilge hulpe,
Wanneer in de echtelyke stulpe,

Omfladderd door een dartlend kroost,
Gedruisch en woeling wordt vergeten,
En pligtbesef en rein geweten
't Genot verhoogt, de zorg verpoost.

Ja, groot en grensloos is 't vermogen
Der eedle kunst van 't Schouwtooneel;
De geest, verrukt en opgetogen
Door haer bevatloos heilgestreel,
Verliest zich in den nacht der tyden,
En mag zich in den roem verblyden
Der helden, die zy handlen doet,
Der vaedren, die zy doet herleven,
Voor wie de dwinglandy moest beven,
Gezeteld in het gudsend bloed.

Wie kan by 't zien dier grootsche daden,
Gesteund op krygskunde en verstand,
Het sprekend schildery versmaden?
Wie voelt de min voor 't vaderland,
Die eens, in Belgics ruime velden,
Ontvlamde in 't hart van Vlaendrens helden,
Niet gloeijen in de trouwe borst?
Wie voelt zich niet de ziel vermeestren,
Het zenuw schokken en begeestren,
By zulk een eedlen gloriedorst?

Aen u, geliefde broederkringen,
Die moedertael en kunst vereert,
En door uw schrandere oefeningen
Het weifiend volk beschaeft en leert;
Aen u zy dankbre lof gegeven!
U blyv' de grootsche geest omzweven,
Die onze Vaedren heeft bezield;
Wilt voor geen vreemden invloed vreezen,
Laet 't Vaderland u heilig wezen,
Wyl ieder voor zyn outer knielt!

En gy, die, door uw toovertoonen,
Elk teêrgevoelig hart bekoort,
O Vlaendrens dichterlyke zonen,
Die alle kunsten moedig schoort,
Blyft aen geene ydle woorden hangen,
Verrykt het Schouwspel met uw zangen,
En biedt elkander gul de hand,
Om in oorspronkelyke spelen
De ziel des landgenoots te streelen,
Nog steeds aan pligt en deugd verpand.

Zoó zal de basterdkunst der Gallen,
Die ons de gruweldaden toont,
Waerin de sterfling kan vervallen,
Die slechts bedrog en ondeugd kroont,
Zich in het vaderland niet vesten,
Of 't Vlaemsche Schouwtooneel verpesten,
Nog vry van die afschuwlykheid!
Zoo zal de dienaer der altaren
Niet siddren voor de zielsgevaren,
Die 't zedloos vreemde spel bereidt.

Zoo zullen onze vlaemsche vrouwen,
Steeds zorglyk voor haer dierbaer kroost,
Haer dochters in de zael vertrouwen,
Waer nooit de maegd van schaemte bloost;
Waer, by de glans- en gloedverspreiding,
De lof van ontucht en verleiding
Niet in haer teedre harten sluipt,
En 't moordend gif van pligtvergeten,
Ten val van 't vlekkeloos geweten,
Niet van elk vleijend woordje druipt.

Waekt, waekt dus op, getrouwe Barden!
Scheurt, met een onbeklemden moed,
De helsche schouwburgwet aen flarden,
Die 't wufte Frankryk bukken doet.
Aen u is de eedle taek gegeven,
Het Vlaemsch Tooneel te doen herleven
In echten vaderlandschen glans;
Een glans, die nimmer weg moog' zinken;
Maer, u ten roem, steeds schittrend blinken,
Gelyk de zon aen d'ochtendtrans.

F. RENS.

VIII. SPREUKDICHTEN.

»De *Spreukdichten* (*Sententiën*) drukken waerheden of leeringen in schoone vormen, op eene korte, krachtvolle en waerdige wijze, uit. Zy zyn of wel zelfstandig, of wel plaetsen uit grootere gedichten.

1.

Wat is dees klein planeet, onze aard, die wy bewonen?
Twee woorden zullen het u toonen:
Een wereld boven haer, die leeft en zwiert en woelt;
Een wereld onder haer, die ziet, noch hoort, noch voelt:
Het kerkhof, het tooneel van vader Adams zonen.

2.

Wat zyn in dezen tyd de koninglyke tronen?
Ik kan er een, twee, drie u toonen,
Onroerbaer staende en pal..... gelyk een kinderwieg!
Berisp me vry, indien ik lieg.

3.

Hy, die alleen meent wys te wezen,
Zy tot een narrenhuis verwezen.

4.

Laet ieder sterveling, wie 't zy,
En wat geloof hy hebbe, op Godes aerde wonen,
Zoo hy zich wèl gedraegt: maer gy
Moet tegen 't valsche en kwade u onverdraegzaem toonen.

5.

Een kleine buitenwoon, waer ik myn welzyn vind;
Een hondje en pluimgedierte, een boekzael en een vrind:
Aen u bepale ik al myn wenschen!
'k Heb van myn jeugd het land en de eenzaemheid bemind;
't Veld is het werk van God, de stad het werk der menschen.

6.

De vriendschap kan niet lang bestaen
By menschen, wen slechts één van 't goede is afgeweken;
Hy, die zich wèl gedraegt, voelt wis allengs vergaen
De liefde en achtbaerheid: de deugd mint geen gebreken.

S. M. CONINCKX.

IX. PUNTDICHTEN.

„Het *Puntdicht* (*Epigram*) is een verklarend, of het gemoed stemmend, dichterlyk opschrift aen tempels, grafsteden, beeldzuilen, enz. Meestendeels, echter, een beknopt, geestig opstel, waervan de slotzin al het hekelige of puntige moet samenvatten, of althans doen doorstralen."

Eens Gierigaerds grafschrift.

Hier ligt een oude vrek, tot vreugd van kroost en magen.
O Wandlaer! nader toch zyn grafplaets niet te digt,
Of anders staet hy op, om kermend u te vragen:
„Waerom rooft gy het stof, dat op myn grafsteê ligt!"

E. VAN MIGEM.

De Woekeraer.

De woekeraar Anselmus Diks
Lag ziek te bed en scheen geen uer te zullen leven.
Pastoor hield hem voor 't oog een zilvren krusifiks.
„Vyf kroonen wil ik daerop geven;"
Zei Diks, „'t is alles, wat ik kan,
„Zoo waer ik ben een eerlyk man."

S. M. CONINCKX.

Op een Vrek.

Van niemand werd Orgon bemind,
En nu heeft hy de gunst van menig' vriend verworven.
— Hoe zoo? — Hy is gestorven.

E. VAN MIGEM.

Bescheidenheid.

Wie wel zyn reden overlegt,
En wien de ervaring wysheid schenkt,
Zal altyd denken wat hy zegt,
Maar zegt niet altyd wat hy denkt.

PR.

Aen een Snapster in de kerk.

Hoe meer gy schittert door uw schoon,
Hoe min men hier uw stem mag hooren:
Vergat gy dan, dat de englenchoren
Stilzwygend buigen voor Gods troon?

J.

Wind.

Er is geen stof zoo ryk, geen voorwerp, droog of nat,
Of 't wordt met kunst gemaekt in de eene of andre stad;
Maer... 't geen nog meest van al gemaekt wordt, beste Vrind,
Is wind.

E. VAN MIGEM.

X. HET HEKELDICHT.

„Het *Hekeldicht* legt op eene luimige, of ook wel bittere wyze, de ydelheden en gebreken der menschen, over 't algemeen, langs derzelver belachenswaerdige en bespottelyke zyde bloot, in tegenoverstelling der *Pasquille*, die zich daerin by enkele personen bepaelt."

Het Stadsgewoel of de verloste Veldeling.

Vaerwel, o stedeling! met al uw nieuwe zeden,
Met al uwe ydle pracht en dwase grilligheden;
Daer ge in uw luchtloos huis aen dampen zit verslaefd,
Waervan de geur met u naer beurs en schouwburg draeft.
By my komt gy vergeefs uw praalgebouwen roemen,
Uw gekke modes, die ge als nuttig wilt verbloemen;
Dit al, zegt Salomon, is ydel; 't gaet voorby.
Ik, die zoo wys niet ben als hy, 'k noem 't zotterny.
God lof! het tydstip naekt, dat ik mag gaen herleven,
En my met rassche schreên naer 't lachend veld begeven,
Als een ontboeide slaef, die voor zyn ketens ducht,
En hygend naer een land van rust en vryheid vlugt.
Wie 't buitenleven kent, wykt van 't gewoel der steden,
En leeft in 't eenzaam veld, zoo zalig als tevreden.
Wat heeft men in een stad, als onrust? anders niet.
En zoekt men daer de rust, wat vindt men, als verdriet?

Ja, zegt gy, maer men kan daer veel genoegens smaken,
Zich baden zonder vrees in wellust en vermaken; —
Zeer wel, verzwijg uw leed, geef u der vreugde prys,
Dan leeft ge op een galei als in een paradys.
Ligt men in stad te bed te sluimren of te geeuwen,
Men hoort van wyd en zyd met benden katten schreeuwen;
En wyl myn poes op 't dak gerust aan 't vryen is,
Is 't by my muizenbal of rattenkermis.
Het spookt door gansch myn huis, het spookt in alle straten;
De hel met haer gebroed wordt 's nachts hier uitgelaten;
Al nyp ik de oogen toe, een siddring grypt my aen:
Ik zie rondom myn bed wel duizend monsters staen.
Ik wed, dat Orpheus, die de hel is ingekropen,
Zooveel gespuis niet zag met beî zyne oogen open,
En dat de groote Turk, die voor geen satan zwicht,
Hier van den eersten nacht met heete koortsen ligt.

Als nu het spokenrot bevel krygt te verdwynen,
Van eer de gulden zon haer volle licht laet schynen,
Dan staet gebuerman *Smid* met al syn gasten op,
En stelt de straet in roer door dommelend geklop.
Telt ook by dit geraes nog vyf en twintig klokken,
En kwezels aen den draf op drooge holleblokken,
En slaept dan zoo gy kunt te midden van 't gedruis:
Ik loop in wanhoop weg naer 't eerste koffyhuis.

Ik zit daer in het stof, totdat, om negen uren,
Baron *Van Geenhuis* komt met vrienden en geburen.
Dan gaet het spel eerst aen: men vraegt den *Moniteur*
't Orakel, het *Journal*, den *Brugschen Spectateur;*
Hierby, wie tabak rookt krygt tweemael alle weken
Het *Advertentieblad*, om zyne pyp te ontsteken.
Men leest, men streelt zyn kin, men roept, schier als om prys:
„Madrid staet gansch in vuer! — 't is oproer in Parys!"
Men leest den woordenstryd van Neêrlands Hooge Staten,
En iedereen om 't best wil van de wetten praten.
Dan komt heer *Sidderman* al blazend ingegaen,
En valt, in vollen hoest, de nieuwe regten aen:
Hoe, zegt hy, zal men nu de honden gaen belasten,
Zoo dunkt my, dat men ook de vryheid aen wil tasten,
Wyl menig ander dier, als gans, kalkoen, konyn,
Wel beter dan de hond, voor lasten vatbaar zyn!

Wat verder, in een hoek (o kluchtige episode!)
Zie ik een Protestant, twee Roomschen en een Jode;
Zy staen in volle vuer gelyk de middagzon.
Hunne oogen slaen zy op den *Vlaemschen Postiljon,* *)
Die in een brieventasch van zwart versleten laken,
Rekwesten brengt, om vroeg in 't zothuis te geraken,
Ja, als een dolle gek, met zyne zweep in hand.
Niet slechts zyn ros bedreigt, maer de eer van 't vaderland.
. . . .
Ginds, langs de regter zy', word ik op nieuw geplaegd,
Waer de eene moedig stoft, en de andre bitter klaegt.
Dit is een oud gebruik, elkeen bepleit zyn zaken,
En soekt, zooveel hy kan, zyn zweepjen schoon te maken:
Een winkelier goeft graeg te weinig of te ligt,
En spot dus met de wet op maten en gewigt;
De rykaerd klaegt zyn last, al heeft hy goed en renten;
De nyvre koopman zwetst op tolgeld en patenten,
En niemand is tevreê, of zal het immer zyn,
Al had men 't geld voor niet, gebraed en lekkren wyn.
Nooit is het aerdsch geluk den sterveling beschoren,
Tenzy hy de edle Deugd tot leidsvrouw heeft verkoren.

Maer eindlyk, na veel twist en ongezouten praet,
Wanneer de trage klok den blyden middag slaet,
Dan spoed ik my naer huis. Vóór my en op myn hielen
Loopt al het ambachtsvolk, waervan de straten krielen.
Hier komt in volle vlugt een trein met koetsen aen,
En doet my aen de poort een uer op schildwacht staen;
Wat verder loopt het volk: men zal de brug gaen draeijen;
Ik, die niet loopen kan, moet my met wachten paeijen,
En met een ongeduld, dat ik vergeefs beschrijf,
Staen luistren naer 't getier, naer 't vloeken en 't gekyf.

*) *Le Courrier de Flandre*, een Dagblad.

Raek ik dan weder t' huis, na zoo een angstig zwoegen,
Ik vind in plaets van rust nog zwaerder ongenoegen;
Daer zit dan vader *Nieuws*, die my, met lange haest,
Voor een glas brandewyn het hoofd nog zotter raest,
En al wat hy vertelt, heeft hy zoo eerst vernomen:
Hier is de brandspuit weêr een uer te vroeg gekomen;
Daer is een bankroetier, van 't eeuwig manen moê,
Met honderd duizend francs naer 't vrye Pruissen toe.
Met ernst verhaalt hy my zyn alledaegsche prullen,
Slechts goed, om 't ydel hoofd van een barbier te vullen.

Na zooveel kommernis, en gramschap, en verdriet,
Denkt gy, dat ik in 't einde een weinig rust geniet,
Wanneer ik gansch alleen aen tafel ben gezeten,
Om mynen hutsepot met smaek en vrede te eten?
Neen, by myn woord van eer! hoe later op den dag,
Hoe min men in de stad naer rust verlangen mag!

Het dommelend gesnor van wagens en voituren,
Die, kraeijend voor mijn deur, de een tegen de ander schuren,
Beroert dan gansch myn huis; my dunkt, dat de aerde beeft,
En 't siddrend scheppelendom zyn laetsten adem geeft!
De ketels, 't porselein, de borden en de glazen
Doen, daevrend, ook hun best om meê te helpen razen.
Intusschen slaet de trom by 't schettren der trompet.
Myn ingekrompen hart wordt me in de borst verplet!
't Is of er op myn hoofd wel honderd donders kraekten!
En aerde, lucht en zee in vollen oorlog raekten!

Waer vlugt ik dan naer toe, en waer verberg ik my,
Of heeft my 't lot bestemd tot zulk een slaverny?
O neen! een weinig hoop op uitkomst en op zegen
Straelt, ook in 't grootst gevaer, ons uit het onheil tegen;
Dit denkbeeld spoort my aen, ik ga myn huis ontvliên,
Om ergens naer de plaets van vrede en rust te zien.
Dus stap ik eenzaem voort op hoop van vergenoegen,
Al weet ik op geen uer by wien my best vervoegen;
't Is waer, niet ver van hier ken ik een jongen vrind,
Die my wel graeg onthaelt en op het hoogst bemint;
Doch ouderdom en jeugd zyn selden wel te samen,
Om 't geen een jongling doet, zoude ik my, grysaerd, schamen!
Gedurig haelt hy aen, wat Laura hem belooft,
Die steeds zyn teeder hart met wyn en pruimen stooft.

Wat verder woont een vriend, van vyf-en-veertig jaren,
Die grys is van verdriet en mager van het sparen.
Hier heeft hy een bankroet, ginds wordt hy niet betaeld;
Dan is de prys van 't graen al weêr te veel gedaeld!
En daeglyks laet hy dus aen al myn vrienden weten,
Dat hy niets liever doet dan dure granen te eten.

Ik neem dus het besluit, hun deur voorby te gaen,
En ziet, ik blyf verbaesd voor eene herberg staen:
Men leest op 't uithangbord: DEN HELIKON. *) Wat wonder!

*) Herberg, op de Houtlei, te Gent, deel makende van het gebouw, waer, in der tyd, de Tooneelmaetschappy van *Rhetorika* hare vertooningen gaf.

Van boven zit geen mensch, het zit daer al van onder.
Hoe! zou der dichtren God, op 't order van Jupyn,
Met heel zyn muzenchoor, door 't dak gedonderd zyn!
Of is hy weggevlugt, op 't zien der martelaren,
Die 't speeltuig van de kunst zoo schandelyk ontsnaren?

Kom, kom, ik wil gaen zien, hoe daer de zaken staen:
Al waer men drank verkoopt, mag ieder binnen gaen.
Daer heeft men immers 't regt, zyn verzen voor te kwakken?
Men hoort op ieder rym de handen samen klakken;
En wyl er menigeen zyn trage beurt betracht,
Schenkt hun de knaep van 't gild en bier en denkingskracht.
Hoe kan een schittrend choor, beroemd in letterhelden,
Wier namen 't nageslacht met oerbied zal vermelden,
Gedoogen, dat de kunst zoo laeg ter neder stort',
En Phœbus tempelzaal zoo vaek ontheiligd word'!
Welligt aen de andre zy van dees verheven zalen,
Laet hy den heldren glans van zynen kunstgloed stralen.
't Gordyn rolt juist omhoog; daer kom ik net van pas.
Men roept: „den hoed af! zwygt!" en 't geld kruipt in de kas.
Hier zal men Mahomet, den huichelaer, vertoogen,
Doen zien hoe dweepery, door schyndeugd, list en logen,
Gepredikt als op naem van de Oppermajesteit,
In 't hart van 't wuft gemeen haer doodlyk gift verspreidt!
Voorzeker is dit puik van zooveel meesterstukken
Geschikt, om huichelaers het masker af te rukken;
De wysgeer pryst het aen, en ieder menschenvriend
Beschouwt met groot vermaek wat tot verlichting dient.

Maer, Hemel! 'k zie met leed een klein *Zopiertjen* naderen;
Hy springt de schermen uit, als de otter uit de bladeren;
Een zevenjarig kind, dat stil zyn lesjo spelt,
Heeft wel een luider stem dan die geduchte held!
Hem volgt een *Omar* op, gekleed in ryken pachter.
Hy heeft een lyf zoo dik als menig varkensslagter,
En is wel zes voet hoog: dat maekt een schoon figuer!
Naest Zopir wordt die vent een fraei karikatuer!
Zoo ziet men, aen den voet van Libans cederboomen,
De teedre rozentelg nauw boven de aerde komen.

Nu treedt *Seid* verwoed te voorschyn op 't tooneel!
Een knappe kerel; maer hy ziet almagtig scheel.
Als hy zyn grievend leed den Hemel aen komt klagen,
Meent ieder, dat de man den Satan uit wil dagen.
Om door een vuistgevecht, by knagend roemgemis,
Te zien, wie van de twee de sterkste duivel is!
Dan komt een oude griet *Palmyras* plaets vervangen!
Men ziet aen haer gezicht een dik blanketsel hangen.
Ach! die versleten maegd bergt vruchtloos haer bedrog:
In haer verzonken oog leest men haer doopbrief toch?
Haer rol is uitgespeeld, zy kan met moeite knikken;
Haer plaets ware in een tuin om vogels af te schrikken.
Wat nu? De stilte heerscht: daer nadert de *Profeet*,
Een groote tooneelist, maer die zyn rol niet weet.
Daer, in dat hol, waerin een blazer zit beschonken,
Hoort men een dof gesnor, als uit een kelder ronken,
Wyl onze *Mahomet*, die op en neder gaet,
Nu regts, en dan eens links, de woorden wederslaet!
O, 't is afschuwlyk schoon, als vyf, zes tooneelisten
Elkaêr op 't treurtooneel den prys der klucht betwisten:
De een bulkt zyn rol byna als een verstierde koe,
En nypt, terwyl hy loeit, zyn groote kykers toe;
Een andre maekt gebaer, om alles te bewimpelen,
En doet, door heel zyn spel, zyn blinkend voorhoofd rimpelen
Soms trekt hy zich in een, alsof het steenen vroor,
En zendt met ieder woord een zucht den schouwburg door;
Een derde draeit zyn hand alsof hy 't volk kwam zegenen,
En doet by elke spreuk een vlaeg van speeksel regenen;
Een vierde is nieuweling, die styf staet in 't begin,
En dan aen 't zwemmen gaet, op 't einde van den zin.

Kom, kom, ik trek er uit: het mogt myn spyt vermeêren;
En morgen mag ik vry weêr naer de velden keeren.
't Is Ceres, die my lokt: — my voere dees' Godin,
Na zulk een lang verdriet, haer lustpriëlen in!

M. VAN RYSINGEN.

Wij komen nog nader, in eene afzonderlijke beschouwing, op den tegenwoordigen stand der Nederlandsche letteren in België, — naar aanleiding van en met een terugblik op de verschillende door ons, uit Edward Vermandels *Bloemlezing* aan Astrea's lezers meêgedeelde proeven van het proza en de poezij onzer voormalige zuidelijke landgenooten, — meer bepaald en uitvoerig terug, ook met een oog op de taalkundige Congressen, zoo in Zuid- als in Noord-Nederland gehouden.

DE BENOEMING VAN DEN VLAEMSCHEN DICHTER Mr. PRUDENS VAN DUYSE,

TOT RIDDER DER BELGISCHE LEOPOLDS-ORDE.

Wij ontvingen, met deelnemend genoegen, de tijding dezer eindelijke vereering van Gouvernementswege, een man ten deel gevallen, dien wij, om vele redenen, reeds dertig jaren lang, hebben geacht en bemind. Geen wonder alzoo, dat het ons allerminst verwonderde, maar ook tevens zeer verheugde, de navolgende uitnoodiging aan de Zuidelijke beoefenaren der Nederlandsche fraaije letteren te zien gerigt:

»*De Maetschappy van Vlaemsche Letteroefening:* De Tael is gansch het Volk, *aen de Besturen der Vlaemsche Tooneel- en Lettergenootschappen, Kunst- en Zangmaetschappyen en byzondere beoefenaers en beminnaers der Nederduitsche Letterkunde in België.*

»Myne Heeren en Hooggeachte Taelbroeders,

»Het is U bekend, dat de Koning, willende aen Mr. Prudens van Duyse, Archivarius der stad Gent, een blyk van hooge voldoening geven »voor het talent, door hem in zyne gedichten aen den dag gelegd, en voor de diensten, die hij aen de ontwikkeling der vlaemsche letterkunde heeft bewezen," dezen Geleerde tot Ridder der Leopoldsorde heeft benoemd.

»Onze Maetschappy, zich in deze billyke en langverdiende belooning van eenen harer vroegst bygetredene medebroeders verheugende, heeft besloten, den heer Van Duyse een banket aen te bieden, dat te dezer stede zal plaets hebben, op Zondag, 22 dezer, ten één ure des namiddags.

»Het groot aental vrienden, welke de heer Van Duyse, ook buiten deze stad, in vele Vlaemsche genootschappen en familiekringen bezit, in aenmerking nemende, heeft de Maetschappy goed gevonden, den toegang tot het banket voor iedereen open te stellen, tegen den prys van *vijf* franken, zonder den wyn.

»Wy durven hopen, Myne Heeren, dat ettelyke leden uws Genootschaps en byzondere persoonen uwer woonplaets in deze hulde, aen erkende verdiensten te bewyzen, zullen willen deel nemen, en te dien einde zenden wy U eene inteekenlijst, met verzoek, om ze in omloop te brengen en ze vóor den 15 dezer, vrachtvry, terug te zenden aen den heer I. S. Van Doosselaere, boekdrukker (kleine Botermarkt, Nr. 4, te dezer stede), lid der commissie voor het banket.

»Het zou ons aengenaem zyn, dit tydstip niet overschreden te zien, opdat de noodige maetregelen kunnen worden genomen nopens de *plaets* van het banket, die tydig aen de inteekenaren by afzonderlyken brief zal worden aengeduid. Men zal opmerken, dat een vroeg uer daertoe verkozen is, teneinde de deelnemers, des noods, nog denzelfden dag zouden kunnen vertrekken.

»Ontvangt, myne Heeren en hooggeachte Taelbroeders, de verzekering onzer opregte verkleefdheid.

»Namens de Maetschappy,

De Secretarissen: E. DEGERICKX, WILLEM ROGGHE.

De Voorzitter: F. RENS.

In verband met deze, aan de Eendragt van 15 April, 1855, ontleende Circulaire, laten wij nu hier ook volgen een verslag, ons zoo even toegezonden, betrekkelijk den afloop van het hierboven bedoelde Feestbanket.

GENT, den 24 April, 1855.

»Het was eene gelukkige gedachte, die de Maetschappy *de Tael is gansch het Volk* deed besluiten, een harer bekwaemste en werkzaemste leden, den heer van Duyse, by gelegenheid zyner benoeming tot Ridder der Leopoldsorde, een banket aen te bieden; inderdaed, zy verschafte hierdoor aen al degenen, die de vaderlandsche tael en letteren beoefenen en aenmoedigen, de gelegenheid, om hunne hulde te bewijzen aen eenen man, die van de eersten voor de Vlaemsche zaek op de bres sprong, wiens talent als dichter, wiens geleerdheid in het vak van letterkunde en geschiedenis, door elkeen gewaerdeerd en bewonderd worden; ook zal het niemand verwonderen, wanneer wy melden, dat meer dan zeventig dischgenooten den oproep beantwoord hebben en zich Zondag aen den vriendendisch in het *Hotel van Kortryk* vereenigden.

»De magistraten der stad hebben door hunne tegenwoordigheid op het feest de vereering van hunnen geleerden archivist nog beduidender willen maken: De heeren burgemeester Delehaye, en schepenen baron Jules de Saint-Genois en P. Kervyn de Volkaersbeke waren er aenwezig.

»Onder de vreemdelingen telde men de heeren Conscience, Zetternam, E. Rosseels en van Doesselaere, van Antwerpen; priester Cracco; Dautzenberg, van Brussel; van Becelaere, van Brugge; Renier, van Deerlyk; Criquillon, van Kortryk; doktor van Duyse en Ducaju, van Dendermonde; Dedeyn, van Ninove, en nog verscheidene andere heeren, wier naem ons niet invalt.

»Echt-vlaemsche rondborstigheid heerschte op dit banket, en men zag, dat de vereering, die de Koning aen den heer van Duyse had bewezen, door allen beschouwd werd als eene welverdiende belooning voor zijne schrandere werken.

»Dat het er aen geene feestdronken ontbrak, behoeven wy niet te zeggen. De eerste toast werd voorgedragen door den heer burgemeester Delehaye, die zich in het Vlaemsch uitdrukte: het was een *toast* aen den koning, die met warm handgeklap begroet werd.

»Na hem nam de heer Conscience het woord; met de hem eigene welsprekendheid, stelde hy eenen toast voor aen de stad Gent en aen hare vlaemsche wethouders. De woorden van den spreker maekten als immer den diepsten indruk, en deden de bekers met verrukking naer boven stygen.

»De heer Rens, als voorzitter van de maetschappy *de Tael is gantsch het Volk*, dronk de gezondheid van den Ridder van Duyse; hy schetste de schitterende loopbaen van den vereerde in korte woorden, en toonde wat de vlaemsche letterbeweging in het algemeen, en de maetschappy in het byzonder, aen zyne bekwaemheid en aen zyne onvermoeibare werkzaemheid verschuldigd was. De woorden van den spreker werden met donderend gejuich begroet.

»De heer van Duyse, zichtbaer ontroerd, drukte zyne dankbaerheid aen de vergadering uit, en zegde, heden den gelukkigsten dag zyns levens te genieten; hy herinnerde ook zyne oude vriendschap met den heer Rens, en hoe zy elkander over een dertigtal jaren ontmoetten, en, sints dien, onafgebroken in vriendschappelyke en kunst-betrekkingen bleven.

»Thans stond de eerweerde heer Cracco, de gemoedelykheid en lieftalligheid in persone, op, en die gryze dichter gaf den toon der vreugde: hy zong een Lied met eene heldere en kloeke stem, die met de zeventig jaren, welke over zyne aertsvaderlyke kruin reeds gevlogen zyn, als 't ware, scheen te spotten. Wy zyn gelukkig, hier dit Lied aen onze lezeren te kunnen mededeelen:

Hulde aen den Ridder, den vaderlandschen Dichter, Prudens van Duyse, op het eeremael, hem gegeven den 22. April, 1855.

Melior est sapientia quam vires, et vir *prudens* quam fortis.

Lib. Sapientiæ, *cap. VI.*

Daar zit de Poëzy, en praelt,
Omringd van eer en zegeningen;
Het Kruis, dat op haer boezem straelt,
Verrukt haer trouwe vriendenkringen.
De groote Vorst, die ons bestiert,
Dien wy met waerheid Vader noemen,
Wiens wysheid heel Europa viert,
Liet ons in haer vereering roemen.

Elkeen stemt 's Konings voorkeur by:
Van Duyse, wie kan evenaren
De klanken uwer melody,
Die ons verheugt sints dertig jaren?
O ja! elkeen pryst Leopold,
Die 't Ridderkruis u heeft gegeven;
Elk roept: Onz' wenschen zyn vervold:
Lang moog' de beste Koning leven!

En ik, uw warme, gryze vriend,
Wanneer die maer my klonk in de ooren,
Ik riep: Hy heeft dit wèl verdiend,
De Man, voor de edlste kunst geboren!
Zy deelden allen in myn vreugd,
De Korterüksche lettervrinden,
De leeraers en de wakkre jeugd,
Die in 's lands roem hun wellust vinden.

Moog' deze nieuwe zegeprael
Een nieuwen liefdegloed doen blaken
Voor de overschoone Vlaemsche tael,
Die bron der rykste zielsvermaken!
Die tael, die onze vryheid staeft,
Die steun der vaderlyke zeden,
Die heilbron, waer zich wysheid laeft,
En aengroeit in bekoorlykheden.

O bloeije ons dierbaer vaderland,
Steeds onder haer bescherming veilig;
En reiken wy elkaêr de hand,
En zweeren wy: Zy blyft ons heilig!
Zy blyft onz' zoetste lust op aerd',
Onz' hoogste liefde en eerbied waerdig.
Voor haer zyn wy ineen geschaerd,
En tot haer dienst is alles vaerdig.

Welaen, o Broeders, allen op!
Vult uwe bekers nu ten boorde:
't Geldt Hem, wiens glorie rees ten top,
Wiens zang zoo vaek ons hert bekoorde.
't Geldt Hem, die, vol van magtig vuer,
In 't lastig worstelperk getreden,
Voor onze tael elk dag, elk uer,
Elk oogenblik heeft voortgestreden.

Drinkt op zyn heil uw bekers uit,
En roept: De groote Dichter leve!
Dat alle Belg van noord en zuid,
Van oost en west hem eere geve!
O vriend, hoe heerlyk praelt gy dus!
Hoe deel ik in uw welvaert mede!
O dat ik 's Ridders wangen kuss',
Myn Ridder geev' den zoen van vrede!

»En, toen de gryze zanger, de daed by het woord parende, den kus van vrede aen den heer van Duyse gaf, was men tot tranen toe bewogen, en de opgetogen dischgenooten hieven een gejuich aen, dat geen einde scheen te zullen hebben.

»Verders werden er nog vele redevoeringen en gedichten gelezen en toasten voorgesteld: De heer schepen Kervyn stelde eenen wèl uitgedrukten dronk in aen den bloei der maetschappy *de Tael is gansch het Volk;* de heer Duhamel bragt, namens de Walen, zynen groet aen de vlaemsche letterkunde; de heer advt. de Baets stelde de gezondheid voor van den heer Cracco; de heeren Blommaert en Renier lazen gedichten, en de heeren Steyaert, in naem der schooljeugd, Ducaju, in naem der Dendermondenaren, de Deyn en van Becelaere, bragten mede hartelijke toasten ter eere van Van Duyse uit.

»De heer Cracco las nog een lief gedicht, getiteld *de Nachtegael en de Koekoek*, waerin de dichter eene al te kiesche en al te nederige vergelyking tusschen den vereerde en hem maakte.

»Vergeten wy niet te zeggen, dat de heer van Duyse een gelegenheids-dicht *) voorlas, dat wy voor een zyner beste werken houden, en door den druk wenschen te zien verspreid.

»Immers het feest liep op de hartelykste wyze af, en wy zyn overtuigd, dat het niet weinig zal bygedragen hebben, om de vriendschapsbanden nog nauwer samen te strengelen, welke de kracht uitmaken van mannen, die onder een zelfde vaendel voor de Volkszaek stryden."

*) Wij zijn in staat, ook dit gedicht „*Verontwaardiging*", hier te kunnen invoegen.

VERONTWAARDIGING. *)

LIERZANG OP DEN LASTER, IN DE KAMER DER LORDS VOORUITGEZET: **„DE BELGEN HEBBEN ZICH TE WATERLOO ALS LAFAERDS GEDRAGEN."** (DEC. 1854.)

Qui bene pro patria cum patriaque cadunt.

I.

In 't rusteloos gewoel van Londen
Bewaert Westminsters hall 't gebeent
Van mannen 't volk tot heil gezonden,
En door het vaderland beweend.
Men zegt (en 't harte mag 't gelooven),
Dat, bij den smaed, die ons wou rooven
Ons deel in 't glanzend Schoon-verbond,
De tempel beefde: een graf ging open,
Als waer' de tijdkring afgeloopen;
En Wellington ontsloot den mond.

»Hoe! Lafaerds?.. zij... mijn strijdgenooten,
De Belgen!... zij, met moed omgord,
Met ons eens fier ten kamp geschoten,
Naest ons gerezen of gestort!
O Britten, dat 's een vuige laster!
Wat straf, wat vloek, wat brandmerk past er
Op zulk een zwarte ondankbaarheid?
Zij roept den roem der Belgen wakker;
Hij daegt op Waterlooschen akker
In schitterende onsterflijkheid."

*) Eenige dagen na de uitgave van dit gedicht, is de Schrijver tot Ridder der Leopoldsorde benoemd. Reeds in 1824 aenvaerdde Koning Willem I. de opdragt van een prijsgedicht des Heeren van Duyse over den heldenmoed der Vlamingen, in den Gulden-sporenslag betoond.

Zoo sprak hij, die het lijdend Spanje
Deed zingen van zijn oorlogsstaf;
Zoo sprak de mond, die aen Oranje
Na 't slagveld d' eersten vreugdkus gaf.
O Lord, in 't parlement gezeten,
Betwist ge ons, dat we Europa's keten
Afrukten met vergramde vuist?
Doe twee geniën, groot in 't krijgen,
Napoleon en Cæsar, zwijgen:
Zij roemden, hoog, wien *gij* verguist.

Doe, doe dien heldenmoed verstommen,
Die 't siddrend Engeland heeft gered
Van d' als een zeestorm opgeklommen
Wil des tyrans en opperwet;
Ruk 't Eerkruis af, dat, met lauwrieren,
Aen 't Belgisch vaendel vrij mag zwieren —
Het Eerkruis der verheven spruit
Van Nassau, die het woord deed schallen:
„Daer, Belgen!... gij verdient het, *allen!*..."
Doof zulk een oorlogs-eerstar uit!

Doe meer: noem Blüchers blad een logen,
Die, als een Michaël, de taek
Van Wellington ter hulp gevlogen,
Trapte op den kop den helschen draek!
Doe zwijgen wat de held verkondde,
Als hij ons land, met broedermonde,
Een laetst vaerwel gulhartig bood:
„Wij zullen steeds de Belgen eeren;
Hun deugden mogten wij waerdeeren:
Zij zijn regtzinnig, dapper, groot."

II.

Der Belgen eer blinkt onverganklijk:
Zij sterft slechts met de laetste zon.
„Leeft onder Coburg onafhanklijk!"
Zoo spraekt ge eens zelf, o Albion!
Wij zijn 't! — Voor 't Vaderland geboren,
Vliegt niemand, op der Eerzucht sporen,
Als slaefsche rossen, hier ten kamp;
Toch weigren wij (wie ook vermetel
Bralle op uw Parlementenzetel)
Geen weetraen aen uw oorlogsramp.

Wie 't luste, zwoeg voor uw belangen,
Sterf voor uw Staets- en Handelgod,
En vloeke in 't Oost, met bleeke wangen,
Te laet op zijn ellendig lot!
Wij zijn van 't ras nog der Germanen!
Wij volgen, neen! geen vreemde vanen,
In dorst naer goud en eer ontbrand *);
Wij staen ter wacht voor troon en haerde;
Heersch over d' oceaen, deel de aerde:
Laet *ons* den Vrede en 't Vaderland:

Wij, Lafaerds?... keeren ooit de vreemden
Daer, waer de ontzachelijke leeuw,
Op 't hoog gebergte, in vruchtbre beemden,
Zich heft, tot les van iedere eeuw,
Dan zal een schimmenheir van Belgen,
Wien 't lukte, een dwingland te verdelgen
Opdondren, stappen voor ons heen,
En roepen: „Laet de vreemden naderen;
Zijt groot, als wij en onze vaderen!
Nooit waren Belgen Lafaerds, neen!"

Van Merlen, de eer van Antwerps dappren,
Nu rustend op dien vrijen grond,
Zal hoog het vaendel uit doen wappren
Voor 't heilig Vorst- en Volksverbond!
O Lord, hij, dien ge dorst verachten,
De Belg, gelijk zijn voorgeslachten,
Ter Vrijheids-kruisvaert voorgeleid,
Zal zich dan op uw laster wreken,
En, zegepralend of bezweken,
Vrij rusten in zijn majesteit.

Gent. PRUDENS VAN DUYSE.

---

*) De engelsche minister heeft aen de uitvallen in de Kamer tegen de Belgen en Duitschers het mislukken van aenwerving bij de volkeren van germaenschen stam toegeschreven. Verkeerdelijk! Er zijn alom semi-krijgshaftige gelukzoekers, maer in *dien* stam vindt men ze minst van allen. Vandáér de mislukte embaucheering!

(Aenteekening van Pr. V. D.)

BIJ 'T ONTHULLEN DES STANDBEELDS VAN WILLEM II.

Een frissche krans ligt ieder morgen
Op 't bronzen voetstuk van den Held,
Wien, onder 't hulsel nog verborgen,
Eerlang 's lands Noorden tegensnelt!
Verkwikkend klonk dit woord me in de ooren,
Mij, op denzelfden grond geboren,
Dien eens Oranjes heldenbloed
Bepurperde, wanneer zijn degen
De Belgen, met hem opgestegen,
Geleidde, als wrekende englenstoet.

En 'k sprak: Ik ook ben één dier Belgen,
Die Waterloo niet zwijgen deed, —
Ik één dier Nederlandsche telgen,
Die voor het Neêrlandsch immer streed.
Ja, uit de stad van Artevelde
Den bloemkrans toegebracht den Helde,
's Lands wreker in den grooten kamp,
Die aan der Belgen vaan deed pralen
Zijne Ordestar met gloriestralen,
Gerezen uit den buskruiddamp.

Kan ik niet reiken tot uw schedel,
O Willem, onze steun en eer,
Door ridderstaal en scepter edel,
Mijn krans ligge aan uw voeten neêr!
Prijk, Vrijheidszoon, doorluchte krijger,
Naast Neêrlands Vader, naast den Zwijger,
Met de eigen glansen overspreid;
Zoo lang men op de volksbanieren
Den Leeuw, uw zinnebeeld, ziet zwieren,
Wijdt Neêrland u zijn dankbaarheid.

Gent, in Maart, 1854. PRUDENS VAN DUYSE.

EEN PAAR PUNTDICHTJES.

VOOR DEN ARME.

(In 't Album van 't Kunstgenootschap, te Gent, ten voordeele der Armen te verloten.)

De Kunst vloeit uit des Heeren schoot,
Penseel en lier zijn hemelgaven,
Die voor geen goud of eere slaven,
Al, wat verschemert, veel te groot.
Schenk wat de Heer u heeft gegeven,
O Kunstenaar, als de Arme schreit:
U wacht de kroon der menschlijkheid,
U wacht het loon van 't eeuwig leven.

Gent, Januarij, 1854. P. VAN DUYSE.

GALANT GENOEG.

In dat Parijs, voor alles recht galant,
Was eens een schoone negerin gekomen,
In al de pracht der jeugd, met blanken tand,
Roô lippen, en gekleed op hupschen trant.
Het goed publiek had naauwlijks haar vernomen,
Of ieder hoofd keek heen in ééne vaart.
De praat ging aan, met fluisteren in de ooren:
»Zij is *charmante!*" — »En wat denkt gij? laat hooren!"
Sprak tot Gretry een dame, lief van aart:
»Mevrouw, één witte is mij twee zwarten waard."

Gent. P. VAN DUYSE.

DICHTBUNDEL VAN DEN HEER AUG. DAUFRESNE. *)

» Sints lang ziet men officieren van het Belgisch leger hunne ledige stonden de kunst en letteren toewyden. De reeks der verdienstelyke krygslieden, die zich reeds een naem in de wetenschap hebben verworven, is genoegzaam bekend. Men weet ook, dat een aantal officieren met goed gevolg het penceel hanteeren; de schilderyen, naer menige tentoonstelling gezonden door de Heeren Lehon, Fauconnier en Fontaine, getuigen daervan. In het vak der dichtkunst, waerin den artillerie-luitenant Eug. Gaussoin voorheen zooveel byval bekwam, heeft het leger nogmaels een verdienstelyken schryver geleverd.

» Wy beoogen den Heer Aug. Daufresne, Luitenant by het 2e jagers te peerd, thans in garnizoen te Bergen. Reeds sedert eenigen tyd had de *Economie*, een blad van Doornyk, voortbrengselen van den jongen dichter opgenomen; dezelve wierden zoo gunstig onthaeld, dat den Heer Daufresne tot het besluit gekomen is, een ganschen dichtbundel in 't licht te geven.

» Dat de liefde voor den geboortegrond den zanger met de heerlykste ingevingen bezielde, is vast gemakkelyk te begrypen. Ook bezong hy 't schilderachtige Ardennerland met eene wegslepende vurigheid. De zachte en teedere gevoelens zijn den jeugdigen schryver niet vreemd: *het Lied der Spinsters*, waeraen de eere der vertaling mogt te beurt vallen, levert een bewys daervan. De dichter-soldaet was hulde verschuldigd aen Sint-Marten, het zinnebeeld der edelmoedigheid van de heirlegers. Ook zal de volgende vertaling van het *Soldatenlied* doen zien hoe hy zich van zyne taek wist te kwyten.

» Het groot getal der inschryvers op den bundel van den Heer Daufresne zal eene oplage van ruim 2,000 exemplaren noodzakelyk maken.

» Thans laten wij de twee vertalingen, waervan wy gewaegden, volgen. Wy zyn dezelve verschuldigd aen den Heer Van Duyse, dichter, die vroeger zelf, om zyne fransche poëzy, door de Kunst- en Letter-Maetschappy van Henegauwen tot twee mael toe bekroond wierd, en geene gelegenheid ooit verzuimd heeft, om den letterband tusschen de nationale schryvers vast te snoeren."

HET SPINSTERLIED.

Spinnewielken, draei gezwind!
'k Spin een draedjen fijn als zijde.
Hoor! in 't woud verzucht de wind;
In den haerdhoek zit ik blijde.
Blank is de aerde, grauw de lucht.
Zie! der wilderoozen vrucht
Purpert op besneeuwde wegen,
Waervan 't spoor ook is gevlucht.
Reizer, schutte u 's Heeren zegen!

Vlokk' de sneeuw nog dichter af,
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laet ons droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

Van het vlas, dat ons doet leven,
Wat is 't blaauwe bloemken schoon,
Als de zon van op haer troon
Over 't veld haer glans doet zweven!
By den gouden morgengloed,
Stygt er hemelwaerts een stoet
Opgewekte leeuwerikken;
't Bijtje maekt er 't honigzoet,
Om den kranke eens te verkwikken.

Vlokk' de sneeuw nog dichter af,
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laets on droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

*) Voorloopig plaatsen wij hier deze, ons onlangs uit België toegezonden dichtproeve eener Muse, die verdient, van naderbij bekend te worden, zoodat wij er dan ook in de naastvolgende Aflevering uitvoerig op terug zullen komen.

— DE RED. VAN ASTREA. —

Moeder meldt ons, blij te moê,
's Avonds van de aloude dagen,
En de noordwind loeit ons toe,
In het bochtig dal aen 't jagen.
Hoe naïef en wonderbaer,
Als haer stem, nog zilverklaer,
't Heilig Kerstlied ons wil zingen!
O, dan droom ik van een schaer
Neêrgedaelde hemelingen.

Vlokk' de sneeuw nog dichter af,
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laet ons droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

Mijn twee broeders dienen 't land.
Wee die Belgiën ooit griefde!
'k Zag ze, in trouwen broederband,
Ook voor moeder steeds vol liefde.
Ach, waer bleef hun morgengroet?
Vaek ontspringt me een tranenvloed,
't Voorhoofd in mijn hand gezegen;
Maer dan droom ik van hun moed,
En ik lach de hoop weêr tegen.

Vlokk' de sneeuw nog dichter af,
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laet ons droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

Spinnewielken, draei niet meer!
't Angelus klept op den toren.
Achter de oude rots staet weêr
De avondsterre stil te gloren.
Engel, die den hemelgroet
Aen Maria bracht, behoed
Reizigers, onvast van schreden,
Tot hun afgematte voet
D'ouden drempel moog' betreden!

Vlokk' de sneeuw nog dichter af,
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laet ons droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

Spinnewielken, draei, draei voort!
't Werk is zalig voor de menschen.
De arme wever van dit oord
Kryge werk door mij naer wenschen!
't Werk, het brood van 't huisgezin,
Stort ons waer genoegen in:
't Is door hooger hand geschonken.
Dat ik zinge, dat ik spinn',
Bij de warme haerdsteêvonken!

Vlokk' de sneeuw nog dichter af!
Bruisch' de winter nog verwoeder,
O, wat is men wel bij moeder,
Onder 't dak, dat God ons gaf!
Laet ons droomen, laet ons minnen,
Laet ons spinnen!

SINTE MARTEN.

(Soldatenlied.)

Sinte Marten, roem der dappren,
Aen zijn zyde 't breede zwaerd,
Op den helm een pluim aen 't wappren,
Reed eens op zijn oorlogspaerd.
Hij zat peinzend en geduldig;
't Sneeuwde sterk: wel toegereed,
Doffelde hij zich zorgvuldig
In zijn mantel, warm en breed.

»Goede God, bad Sinte Marten,
Hoeveel armen zijn er niet,
Afgeknaegd door duizend smarten!
Steun ze, red ze uit bang verdriet!"

Hij had schier luidop gebeden,
En langs de oversneeuwde baen,
Waer de ridder kwam gereden,
Hijgde er een van ver hem aen;

Schier halfnaekt, halfdood gelegen
Op een sneeuwbed, smeekte hij
Om wat zoeten hemelzegen,
Om wat menschen-medelij.

»Goede God, bad Sinte Marten,
Hoeveel armen zijn er niet,
Afgeknaegd door duizend smarten!
Steun ze, red ze uit bang verdriet!"

Hij verneemt zijn biddend kermen,
Houdt zijn paerd staen, droef van zin,
Trekt zijn beurs, en vindt, och armen!
Kruis noch munt, verbleekt, daerin,
En slaat op hem treurige oogen;
Maer een lach verdrijft zijn leed,
En zijn zwaerd, der schede ontvlogen,
Paert in twee zijn mantelkleed.

»Goede God, bad Sinte Marten,
Hoeveel armen zijn er niet,
Afgeknaegd door duizend smarten!
Steun ze, red ze uit bang verdriet!

»Broeder, laat me uw tranen stelpen;
Neem mijn halven mantel vrij!
Wie zijn evenmensch wil helpen,
Rekene op Gods medelij!"
— »God, sprak de andre, zal ze u bieden:
Wees gezegend, menschenvrind!
't Is bij brave wapenlieden,
Dat men eedle harten vindt."
»Goede God, dacht Sinte Marten,
Hoeveel armen zijn er niet,
Afgeknaegd door duizend smarten!
Steun ze, red ze uit bang verdriet!"

VADERLANDSCH MUSEUM VOOR NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID EN GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR C. P. SERRURE,

PROFESSOR BY DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AEN DE HOOGESCHOOL TE GENT.

Onder dringende aanbeveling van bovenbedoelde hoogst-belangrijke letterkundige onderneming, plaatsen wij hier, ter meerdere verspreiding, het daarvan, dezer dagen, uitgegeven Prospectus, dat dus luidt:

»Bij den dagelyks aengroeijenden lust voor de beoefening der Nederlandsche Tael-, Letterkunde en Geschiedenis, waerdeert men meer en meer den uitstekenden dienst, dien Willems, door de uitgave van het *Belgisch Museum*, aen de geleerde wereld bewezen heeft. Het is er echter verre van af, dat die geleerde in bedoelde verzameling alles zou opgenomen hebben, dat tot den opbouw onzer vaderlandsche letteren moet dienen. Hy liet nog veel voor anderen te doen over.

»Door die redenen bewogen, heeft professor Serrure de taek op zich genomen, om, onder den titel van *Vaderlandsch Museum*, een werk aen onze tael- en letterkunde, aen onze geschiedenis, aen onze oudheidkunde, aen onze numismatiek, enz. toe te wyden, waerin over talryke belangrijke en weinig of geheel niet bekende punten uit al die vakken zal gehandeld worden. Hy twyfelt er niet aen, of eene zoodanige onderneming zal krachtdadig worden ondersteund, niet alleen door de voorstanders onzer tael- en letterkunde, maer ook door allen, die belang in den roem onzes vaderlands stellen.

»By de uitgave van dit werk wordt hoegenaemd niet op winst gerekend: men hoopt slechts door een ruim aental inteekenaren de kosten der onderneming te dekken, het werk met smaek te kunnen in het licht zenden, en met de noodige platen te verryken.

»Uit het volgende zal men over den aerd en de strekking van het *Vaderlandsch Museum* kunnen oordeelen.

»Het eerste en tweede stuk, dat verschenen is, en dadelyk aen de heeren inteekenaren kan worden afgeleverd, bevat: Over het Nevelingen-lied, met de twee van dat uitmuntend Epos overgebleven nederlandsche fragmenten. — Tooneel: Homulus. — Twintig kleine gedichten uit de dertiende en veertiende eeuw. — Berichten over de kamers van Rhetorika: de Violieren, te Antwerpen, St.-Rochus, te Dendermonde; Maria ter Eere, te Gent; Rhetorykers te Borch-Loon; de roode

Roos, te Hasselt. — Latynsche vertaling van Maerlants Wapene-Martijn, door Jan Bukelare. — Numismatiek: de Munt te Aelst in 1162; te Waelhem in 1421. — Over het vlaemsch in Frankrijk: te Douai, te St. Omaers, te St.-Winoksbergen. Verder: Oude Voornamen; Spreekwoorden, Sagen, Anekdoten enz.

»In de derde en volgende afleveringen zullen worden opgenomen, in het vak der Geschiedenis: Over het beleg van Leuven door Marten van Rossem; korte Chronyken van Braband en van Vlaenderen en andere belangryke oorkonden. — In het vak onzer letterkunde: Het vierde boek van Maerlants Wapene-Martijn; fragmenten van den *Bere Wislau* en van den Roncevaler-Slag; van Molhelms *Rinclus;* Historische Liederen en talryke andere onuitgegevene dichtstukken; berichten omtrent de Kamers van Rhetorika; over verdienstelyke tot hiertoe niet genoegzaem bekende dichters en proza-schryvers. — In het vak der Numismatiek: de beschryving of afbeelding van onuitgegeven munten en penningen, enz.

»Het *Vaderlandsch Museum* verschijnt by stukken of afleveringen, waervan vier enkele of twee dubbele, een boekdeel van omtrent 450 bladzyden zullen uitmaken. Elk stuk zal met platen versierd zyn.

»De prys van een boekdeel is voor België 8 franken; voor het buitenland 5 gulden, betaelbaer in twee termynen, de eene helft by het afleveren van het tweede stuk, en de andere helft by het afleveren van het vierde.

»Men kan niet min dan voor één deel inteekenen.

»De inschryving blyft open by C. Annoot-Braeckman, Korenmarkt, te Gent, tot den 1. Juny, 1855. Na dit tydstip zal de prys verhoogd worden.

»De namen der inteekenaren zullen met de derde aflevering gedrukt worden; men hoopt ze dus zoo spoedig mogelyk te kennen."

VREEMDE LETTERKUNDE.

DE L'ESPRIT.

Nul n'est content de sa fortune,
Ni mécontent de son esprit.

C'est une des vérités les plus générales; c'est un axiome d'où découlent peut-être l'amour-propre, cette avantageuse opinion de soi-même, et l'envie, ce chagrin jaloux des avantages d'autrui. L'amour-propre est bien voisin de l'égoïsme, et lorsque les succès et le bonheur des autres nous portent ombrage, nous nous en rapportons rarement un bon sens pour les juger. — Qu'est ce que l'esprit? C'est une question difficile à résoudre. J. B. Rousseau dit que l'esprit est la *raison assaisonnée;* cette définition est plus spirituelle que juste. Chez les uns, l'esprit est une certaine finesse délicate et piquante, qui saisit promptement le rapport et le contraste des objets et des choses; chez les autres, c'est une profonde intelligence qui juge sainement: chez d'autres encore, c'est une faculté de comprendre et de concevoir en résumant donc toutes ces définitions ensemble, je crois pouvoir conclure que l'esprit est le raisonnement uni à une conception vive et ingénieuse.

Mais ce mot a une faute d'autres significations dans le monde et journellement employées dans la conversation, à commencer par le malin esprit à qui nous attribuons si volontiers tout le mal que peut faire notre libre arbitre, cette puissance de notre volonté dans le choix de nos actions. Le grand nombre ici-bas, c'est celui des pauvres d'esprit; mais c'est le petit nombre qui s'en doute et qui veut en convenir, malgré le haut degré d'espoir de béatitude qui lui appartient.

S'emparer de l'esprit de quelqu'un ne nécessite pas toujours de l'esprit dans la personne que l'on veut diriger à sa guise; au contraire, la bêtise est bien plus vite persuadée. Chez le sexe, une femme d'esprit possède beaucoup plus de moyens de se défendre, que celle qui n'a que sa beauté et qui ne peut opposer aux séductions que l'esprit d'une rose, parfum suave mais bien volatile. Lorsque l'esprit n'est qu'une substance incorporelle, il n'est qu'un souffle; et c'est pour cela qu'on dit rendre l'esprit comme synonimie de mourir, de perdre le souffle de la vie; car, s'il en était autrement, cette façon de parler ne conviendrait pas à tout le monde: les trois quarts du genre humain seraient

fort embarassés au bout de leur carrière; on ne peut rendre ce qu'on n'a pas possédé.

L'esprit de se conduire n'est pas commun; il exige du bon sens et du jugement, joints au sentiment de convenances, qu'on appelle le goût dans les Beaux-arts, et qui l'est aussi dans nos actions. L'esprit du monde (c'est bien regrettable!) se forme trop souvent à l'école de la dissimulation et du mensonge; il se trouve à un haut degré de perfection là où il y a souplesse, habilité, flatterie; on le confond quelquefois avec l'esprit public qui n'est alors que l'esprit du public, chose bien différente de cette opinion générale sur tout ce qui intéresse la gloire et la prospérité d'une nation. — L'esprit de corps est un des plus forts liens d'une société: chez les militaires, il maintient leurs droits, protège leurs intérêts; il place l'honneur d'un régiment sous une sauve-garde inattaquable, et sert efficacement à fortifier l'esprit national.

L'esprit du siècle, au milieu du progrès et des lumières, est un torrent qui entraine tout dans sa marche irrétrograde. *) On a beau faire et chercher à se garantir contre sa force: il faut suivre sa pente rapide ou insensible. Lutter péniblement pour remonter son cours, est souvent imprudence; vouloir l'arrêter est toujours folie; rester stationnaire sur sa rive est un autre genre de démence: le plus sage est celui qui arrive au port sans regretter de trop fortes avaries. Expérience et sagesse doivent être nos deux habiles pilotes sur la mer de la vie.

Faire le bel esprit, c'est afficher la prétention, c'est jouer le rôle d'un fat, c'est gâter le peu d'esprit qu'on a. — Se piquer d'esprit fort, c'est professer le mépris des maximes reçues, c'est se placer en dehors de la société; et je dis à ceux-là: qu'ils y restent! On peut être fort bête et se croire esprit fort; c'est quelquefois même une raison de plus pour l'être avec plus de vanité.

Nous prêtons souvent beaucoup d'esprit à ceux qui ont le talent de faire briller le nôtre: sortis satisfaits de l'entretien de quelqu'un, nous sommes disposés favorablement à l'égard de son esprit et de ses connaissances: c'est sans doute ce qui a donné naissance à ce joli vers d'une comédie:

L'esprit est d'en donner à ceux qui n'en ont pas.

On peut être très-instruit, très-savant, très-versé dans l'étude des sciences exactes, et avoir fort peu d'esprit, être bête même en tout ce qui concerne le maniement des affaires. On peut très-habilement tirer une conséquence mathématique et ne voir que douze pieds dans le plus beau vers de Lamartine. Je ne connais guère de vers qui ont le sens commun, disait un grand naturaliste à un poète; celui-ci lui récita ce vers de Racine:

Le jour n'est pas plus pur que le fond de mon cœur.

Je vous y prends, répliqua le savant: le cœur n'a pas de fond. — J'ai connu de bons peintres et des compositeurs de musique du premier mérite, chez qui la bêtise était alliée au génie. Parmi les hommes d'une trempe particulière et doués de grands talents, on a vu la bêtise se manifester par défaut de présence d'esprit, qui l'emporte souvent sur tous les autres. C'est sans doute ce qui fait dire à Figaro: *Bon Dieu! que les gens d'esprit sont bêtes!*

Le grand Buffon faisait peu de cas de l'esprit; il se souciait fort peu qu'on lui en attribuât. Il reçut un jour la visite d'une dame qui lui dit en l'abordant: »j'ai enfin le bonheur de contempler l'homme d'esprit dont la France entière s'honore!" — »Ah! pour ce qui est de l'esprit (répondit Buffon, en affectant un air un peu niais), c'est une autre paire de manches!

L'esprit de son état et de son âge, voilà deux véritables trésors! S'ils nous manquent, nous marchons de sottises en sottises, de tous les genres et de toutes les couleurs. Nous ne sommes pas nés aptes à tout faire, à tout apprendre; et chaque âge, comme a dit Boileau, à ses plaisirs, son esprit et ses mœurs. Avoir l'esprit de son état, c'est en connaître les charges, les prérogatives, les obligations; c'est se faire aux vicissitudes, auxquelles il nous destine: pour les uns, c'est se vêtir d'or et de soie; pour les autres, c'est endosser l'habit de peau de chagrin. Ne point avoir l'esprit de son âge, est aussi un grand défaut, un grand malheur, qui gâtent notre destinée: les Socrates imberbes sont ennuyeux; les Céladons et les étourdis en cheveux gris sont insupportables: un peu d'insouciance et de légéreté n'est pas déplacé dans le jeune âge; mais l'âge mûr exige de la réflexion, de la prévoyance, de la sagesse; quelque pénible qu'il soit, on doit subir l'abandon des jeux et des plaisirs de la jeunesse, avant qu'il soit trop tard à nous en retirer, comme on dit, avec les honneurs de la guerre. C'est l'esprit de son âge, cette qualité par excellence, qui maintient presque toujours nos facultés et nos besoins dans un juste et heureux équilibre, pendant tout le cours de notre existence. Hors de là, il n'y a que sottise et ridicule.

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

*) Ce mot n'est pas dans le dictionnaire; mais pourquoi *irréussite* s'y trouve-t-il?

LA GUERRE.

Avez-vous jamais vu ces immenses arènes,
Où la mort tient le sceptre, où bouillonnent les haines;
Où sourit la victoire au glaive du plus fort;
Où l'homme disparaît comme un torrent qui passe;
Où les partis rivaux ne laissent d'autre trace
Que des fleuves de sang répandus sans remord!

Eh bien! voilà la guerre et son hideux ravage!
Le voilà ce théâtre, où respire la rage,
Où, l'œil étincelant et le fer à la main,
D'innombrables acteurs, épouvantant la terre,
L'un sur l'autre acharnés, marchent comme un tonnerre,
Aux cris de la vengeance, aux fracas de l'airain!

Quel démon rassembla ces cohortes nombreuses,
Au devant de la mort se ruant furieuses?
Qui prescrivit des lois à leur férocité?
Qui leur fit un devoir du meurtre, du carnage?
Qui, dans l'art de tuer instruisant leur courage,
Etouffa dans leur cœur la sainte humanité?

L'ardente ambition, l'amour de la puissance!
Sous le prétexte vain de venger une offense,
On arme tout un peuple, on l'appelle au combat;
On lui parle d'honneur, de drapeaux, de victoire;
On pare ses exploits des palmes de la gloire,
Et, frère contre frère, on s'élance, on se bat! . . . . .

Qui dévasta ces champs délaissés et stériles?
Où sont ces laboureurs, bras nourriciers des villes?
Quelle peste infecta ces fertiles sillons?
Ah! d'impures vapeurs, de mortelles haleines,
Ont détruit ces guérets, ont ravagé ces plaines:
La guerre à, sur ces lieux, sécoué ses brandons!

Mais quels sont ces enfants qui, les yeux plains de larmes,
Gémissent, échappée à la fureur des armes?
Ce sont des orphelins bui, naguère joyeux,
Possédaient un bon père, appui de leur jeunesse;
La guerre leur ravit les soins de sa tendresse:
Ils ne le verront plus..... leur père est mort loin d'eux!

Et cette fiancée, en sa douleur profonde,
L'œil fixé sur ces plans qui divisent le monde!
Elle ne voit qu'un point dans cette immensité.
Là, la Guerre entraîna l'objet qu'elle réclame;
Dans l'attente et le trouble où s'agite son âme,
Pour elle une seconde est une éternité!

Et cette veuve en deuil, dont la tristesse amère
Confie à son abri sa plainte solitaire!
Pauvre femme! un seul fils, encor dans son printemps,
Sous ses regards charmés s'avançait dans la vie;
La Guerre, en invoquant le beau nom de Patrie,
L'arracha de ses bras . . . . . il est mort à vingt ans!

Quels désastres, grand Dieu! ne doit-on pas attendre,
Quand le bronze fatal au loin s'est fait entendre?
Les nœuds des nations, dans cet affreux discord,
Se brisent! . . . . Les beaux-arts, les talents, le génie,
Languissent oubliés; et la seule industrie
Qui triomphe partout, c'est celle de la mort!

O pompeux monuments qu'ont élevés nos pères,
Noble orgueil des cités, chefs-d'œuvre séculaires,
Vous tombez sur le sol comme l'épi des champs!
Le trésor de l'Etat, épuisé, sans ressources,
Comme un fleuve sans onde a vu tarir ses sources:
Tout s'abîme et périt dans des gouffres sanglants!

Et l'homme, ô sacrilège! ô race de Pygmées!
Appelle un Dieu de paix le Dieu fort des armées!
Déplorable délire! aveuglement cruel!
Ah! le sang répandu l'est-il jamais sans crime?
La Guerre est un fléau, fut-elle légitime;
Injuste, elle est coupable aux yeux de l'Eternel!

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER PFEIL. *)

EEN SCHOONE HERFTSDAG.

Nog zingt de lieve zomerzanger,
Nog, schoon de tijd des doods genaakt,
Is ieder toontje, dat hij slaakt,
Van 't kalmst genoegen zwanger.

Nog dartelen de zwoele luchtjes
Door 't half-ontbladerd boschjen heen,
Niet met een ritselend gesteen,
Maar met verliefde zuchtjes.

Nog lagchen mij de wandeldreven,
Al is 't met weinig lovers, aan,
't Is of zij dartlend nederslaan,
Om mij nog vreugd te geven.

Nog spreidt de zon haar zachte stralen
Op 't kwijnend aanschijn der natuur,
Nog kweekt zij, met haar koestrend vuur,
De vreugd der zangkoralen.

Nog wademen mij schoone bloemen
Haar lieve, zachte geuren toe,
En vragen me, als van wellust moê:
Wat zoudt gij droefheid noemen?

Neen lieve bloemen! 'k zal niet klagen,
Het traantje, dat mij dreef in 't oog,
Is door uw tooverkracht reeds droog:
Natuur kweekt blijde dagen.

O zon! gij zult niet meer mijn tranen
Zich zien vermengen met den dauw,
Ik zal me, o boschjen, in uw schaâuw
Niet meer rampzalig wanen.

Ik zal u, zacht bewogen luchtjes,
Wanneer gij met de bladren speelt,
Of dartelend mijne oogen streelt,
Niet wisslen met mijn zuchtjes.

Ik zal, beminde zangkoralen!
Als gij Natuur uw liedren zingt,
Mij juichende ook tot vreugde dwingt,
Niet stug mijn leed verhalen.

Neen, vrolijk, als de legerscharen
Des grooten Scheppers der natuur,
Zal, in mijn laatste levensuur,
Zich nog een vreugdetoon met mijnen sterfzang paren.

MIJMERING.

Ik heb geweend, nog zijn mijne oogen
Van tranen nat;
Ik heb geweend, rampzalig weenen!
Omdat ik Vrienden had.
Hier liggen zij, — ja, weent mijne oogen,
Gij zult hen nimmer wederzien!
Hier liggen zij, — mijne God! ik sidder,
Ik zal hen nimmer wederzien.
o Gij, geliefden, die hier sluimert
Wat ligt gij dus alleen!
Neemt mij ook in uw vriendlijke armen,

---

*) Zie Astrea's IV. Jaargang, blz. 439 en vroeger.

't Is beter, dat ik slaap, dan ween,
Doch ik gevoel reeds dat mijne oogen
Dezelfde nacht des doods omgeeft,
'k Gevoel, dat deze doodsche sluimring
Mij zoete droomen geeft.
'k Hoor niet meer van 't gedruisch der wereld,
Ik vrees, ik hoop, ik zorg niet meer;
In deze stilte woont mijn Schepper,
En, Broedren! ik omhels u weêr,
Ja, hier woont God, en gij, mijn Vrinden,
Die zijne hand mij gaf:
Zijn oog zal u en mij bewaken,
Hij gaf ons ook dit graf.
Wij zijn vereend, wij zullen leven,
De droom des aardschen levens vlood:
o Broedren! dat we een danklied zingen....
Vereend in de armen van den dood!
Gij zwijgt, — zijn dan alleen uw harten
Gevoelloos in 't genot?
Gij zwijgt, — is 't wederzien van Vrinden,
Dan geen geschenk van God?
Neen, ik omhels u niet! — ô Hemel!
Ik zal hen nimmer wederzien,
Daar liggen zij,... mijn God! ik sidder,
Ik zal hen nimmer wederzien.

Ik heb geweend, nog zijn mijne oogen
Van tranen nat;
Ik heb geweend, rampzalig weenen!
Omdat ik Vrienden had.
Hij is gelukkig, wien de Hemel
't Gevoel der Vriendschap nimmer gaf;
Die nimmer vreugdetranen weende,
Ziet met gerustheid op zijn graf.
Hij is gelukkig, die zijne armen
Vertrouwlijk opheft naar den dood,
Wanneer nog in zijn jongen boezem
De kiem der Vriendschap niet ontsproot;
Hij valt, gelijk een teeder rijsjen,
Dat naauwlijk eens de lente zag,
Men werpt het uit den schoot der aarde,
En de aarde beeft niet van den slag.
Zoo wil ik zijn: 'k wil eenzaam zwerven,
Wat baatte mij een togtgenoot,
Die, midden op de onzekre paden,
Mij onverwacht ontvlood?

Neen, ik wil leven, ik wil lijden,
Maar voor mij-zelv' alleen;
Ik wil niet, dat een medestervling
Om mijne rampen ween.
Ik wil geen Vriend, ik wil geen Gade,
De band des bloeds bekoort mij niet;
Wat zijn toch Gade, Vriend en Broedren?
Slechts schoone namen van verdriet!
Algoede, die zoo zacht een neiging
Den mensch in 't harte dreef,
Ontzeg hem al die zaligheden
Opdat hij eeuwig leev'!
Maar, in een droom van aardsche woeling,
Een oogenblik de Vreugd te zien,
Van wellust aan haar borst te zwoegen,
En dan voor eeuwig haar te ontvliên!....
Die Vreugde is niet de gift eens Vaders,
En toch, o Schepper van 't heelal!
Noemt gij u Vader van den stervling,
En wilt, dat hij u zeegnen zal.
Zoo stijgt een dwingland op den zetel,
En zegt, mijn kindren, leeft gerust!
Terwijl hij aan zijn wreeden boezem
Den krijg en de overheersching kust.

Ik heb geweend, nog zijn mijne oogen
Van tranen nat;
Ik heb geweend, rampzalig weenen!
Omdat ik God vergat.
U noemde ik zalig, stervelingen,
Wien nooit de Vriendschap vreugde gaf,
Die, sluimrende in den arm der weelde,
Nooit weendet op een Vriendengraf!
U noemde ik zalig, jonge broedren!
Wien reeds het stof des doods bedekt,
En 'k weende, omdat ge uw dorrende armen
Naar mij nog niet hadt uitgestrekt!
Neen, 'k ben gerust, de Vriend der menschen,
De Zoon van God, lag ook in 't graf,
Maar gij, o teederlievend Vader,
Naamt Hem de boei des doods weêr af!
Hij leeft, en wij, met Hem herboren,
Wij sterven niet geheel en al:
Het uur genaakt, verstorven Vrinden!
Dat ik u weêr omhelzen zal.
Al zwerf ik zonder u op aarde,

Al vielt gij vroeg reeds aan mijn zij,
Ik zal niet lang alléén meer zwerven,
'k Zal haast zoo zalig zijn als gij:
Wanneer de morgenstond des levens
Op 't graf zijn heldre stralen schiet,
O, dan beklagen we ons die tranen,
Die kwellingen der teêrheid niet!
Als dan de groote menschenhater,
Die hier de zachtste kluisters schroomt,
Vergeefs de wellustbron zal zoeken,
Die voor vereende harten stroomt, —
Als dan de zwakke mensch, die 't lijden
Der Liefde en Vriendschap hier ontvlood,
Daar eenzaam uit zijn graf zal rijzen,
Waar nooit de vreugde een straal op schoot, —
Zal ik, veredeld door die smarte,
Die hier 't gevoelig hart bestrijdt,
Nog op mijn graf, van wellust juichen,
Om 't leed, dat nu mijn boezem lijdt.
Dan zullen wij in 't heilspoor treden,
Dat, enkel aan den strijd verknocht,
Door zwakke en wreede stervelingen
Vergeefs met tranen wordt gezocht.

JUBA AAN HIEMPSAL. *)

Lees, Hiempsal! lees dit schrift, en zie geheel mijn lijden,
Daar ik zoo eenzaam treur bij 't doodbed van mijn vrind,
Daar ik een Held beween, die, onversaagd in 't strijden,
Mij, tot zijn laatsten snik, als vader heeft bemind.
Ach, dierbre! ja, gij kent uw Veldheer aan die trekken,
Wie was een Held, een Vrind, zoo groot als Hannibal?
Ik, die er duizenden ten prooi des doods zag strekken,
Bewonder hem-alléén, schoon siddrende om zijn val!
Hoe schokt mij 't angstig hart om u zijn dood te malen,
Hoe smacht het naar den troost der vriendschap en der deugd!
Ik walg van 't heerlijkst loon der grootste zegepralen:
Wat zegt een luttel roems, als zich de Nijd verheugt!
Wat baat het Hannibal, schoon duizend-duizend tongen
De wondren van zijn moed in 't bloedig oorlogsveld,
Langs 't Appenijnsch gebergt, tot over de Alpen, zongen,
De Romer heeft in 't eind zijn krijgsmagt perk gesteld.
En nu, mijn Hiempsal, ja, dit schrift zal u doen beven:
Waan niet, dat gij uw held, met wonden overdekt,
Aan 't hoofd van 't winnend volk, zult in triumf zien sneven,
Terwijl u hier de wraak, en ginds de glorie wekt!
Neen, zulk een edle dood zoude u en mij vereeren,
Al wierd ons hart verscheurd door 't allerzwaarst gemis:
Maar hij, die nimmer schroomde een krijgsheer af te weren,
Stierf, Hiempsal, door vergif; — zeg of dit grootheid is!
Doch, zoo ge een oogenblik u in zijn plaats kunt stellen,
Altijd de zegepraal, nu de onschuld aan uw zij',
Gij zult zijn vriendenschaar ligt in 't gejuich verzellen:
Held Hannibal stierf groot, Held Hannibal stierf vrij!
Of kan een Legerhoofd nog grooter ramp ervaren,
Dan, door 't verraad eens vrinds, in 's vijands hand geleid,
Te sterven tot een schimp van eerst verwonnen scharen,
Is dit méér heldenroem en ware dapperheid?
De Romer vond geen rust in al zijn zegepralen,
Des veldheers naam-alléén had hem die rust ontroofd;
Die brave mogt ook hier geen vrijen adem halen,
Flaminius verscheen, zijn eisch was: 't Legerhoofd!
'k Loeg om dien eisch, en dacht: de Romer moog vrij vragen,
Zou Pruzias een Vrind, die voor hem lauwren plukt,
Bithynië verloste, Eumenes heeft verslagen,
Niet hoeden voor een volk, dat te onregt hem verdrukt?
Hadt gij, toen 't krijgsbewind aan hem werd opgedragen,
Het zegelied gehoord van dezen vrijen wal,
Lang leev' de groote Held, de veldheer der Carthagen!
Geluk, gij Pruzias! geluk met Hannibal!
Dan hadt gij, welk een magt ook naar zijn bloed mogt dorsten,
Hem veiligheid beloofd in Pruzias gebied;
Ach, waardste! Pruzias denkt als de meeste vorsten,
De ware heldentrouw bewoont zijn boezem niet.
Wel ver, dat hij dien eisch van 't Roomsche volk zou wraken,
En strijden voor een vriend, dien hij een schuilplaats gaf,
Kan zelfs de lage vrees hem ten verrader maken,
Hij schond het heiligst regt, en loeg met 's Hemels straf.
De Veldheer had zoodra die tijding niet vernomen,
Of maakte in allerijl zich tot de vlugt gereed.

*) Hannibal, veldheer van Carthago, verkreeg, na de overwinning van die stad, een verblijf bij Pruzias, vorst van Bithynië, in wiens dienst hij, als legerhoofd, verscheiden overwinningen behaalde; doch de Romeinen, steeds ongerust, zoolang Hannibal leefde, eischten hem op. Hannibal, willende vlugten, vond zijn paleis bezet, nam vergif en stierf. Juba en Hiempsal zijn verdichte personen, welke ik vooronderstel, vrienden van Hannibal te zijn. Ik heb Juba de veder doen opvatten in die oogenblikken, waarin hij al de grootheid van Hannibal gevoelt, maar tevens bekommerd is over de wijze van zijnen dood.

» 'k Ben (sprak hij) dus weleer het grootst gevaar ontkomen,
Kom, Juba! red uw vrind, verlos hem uit zijn leed!"
Ik kende aan zijn paleis de zeven vrije wegen,
Hem door den vorst vergund, en vloog er ijlings heen:
Helaas! aan elk van die kwam mij een krijgsmagt tegen,
Een wacht, die op 't bevel van Pruzias verscheen.
Denk, hoe mijn ziel ontroerde op 't zien dier oorlogsknechten!
In 't heetste van den strijd was 'k nimmer zoo vervaard;
Ik wenschte, maar vergeefs, mijn Veldheer vrij te vechten,
Doch mijne wanhoop werd door zijn gezigt bedaard:
Nog even groot van ziel, standvastig in gevaren,
Begaf hij zich gerust naar zijn gewijd vertrek;
Hij boog zich vol gevoel voor Hercules altaren,
En toen, o Hiempsal! beef, voor 't allerlaatst gesprek!
Hij drukte mij de hand, en ving dus aan te spreken:
» Waan niet, o jongeling! dat mij de vrees beknelt;
Neen, Rome moge op mij zijn nederlagen wreken,
Ik sterf ten spijt van Rome, en als Carthago's Held.
Indien gij eerbied hebt voor deze grijze haren,
Reik mij dan gindschen kelk, door mijne hand bereid!
Die beker redt me eerlang uit al mijn lijfsgevaren,
En schenkt mij 't heldenloon, den prijs der dapperheid."
Ik vlood terug, verstomde, en kon geen woord meer uiten,
Zijn oog herriep mijn moed: — ik gaf hem 't doodlijk vocht!
Ach! hadt gij hem den kelk in zijne hand zien sluiten:
Hij hijgde naar den dood, als naar een legertogt.
» Laat ons (dus voer hij voort) het Roomsche volk bevrijden
Van de onrust, die het kwelt! Ik heb genoeg geleefd,
Ik, sinds Carthago viel, zoo wreed gedoemd tot lijden,
Ik dank den wil der Goôn, die mij d' ontslagbrief geeft."
Vol eerbied bragt hij nu den beker aan zijn lippen,
Hij scheen door iedre teug bezield met hemelsvuur,
't Was of aan zijne borst een Godspraak zou ontglippen,
Zoo schoon stond zijn gelaat in dat noodlottig uur.
» Romeinen! (riep hij uit) gij hebt Carthaag doen bukken,
Maar Hannibal sterft vrij, daar hij uw haat belacht;
Poogt hem ook, zoo ge kunt, den arm des doods te ontrukken,
Maar neen, zijn heldre ziel was nimmer in uw magt!
'k Heb lang genoeg gevlugt naar vreemde koningrijken:
Ontaarden! zijt gerust, Carthago's Veldheer sterft;
Zijn onverschrokken moed zal ook in 't sterven blijken!
Is 't Rome, dat zijn rust om eenen grijsaard derft!
En gij, o Pruzias! om 't Roomsche volk te vleijen,
Verraadt ge uw legerhoofd, uw bondgenoot, uw vrind!
Ondankbre! Moed en Trouw zult ge op mijn graf zien schreijen,
Als u der Goden wraak aan eeuwge ketens bindt?
Ja, stervend durf ik mij gerust hun aanbevelen;
'k Onthef mij door den dood van een ondraagbren hoon:
De vijand zal zich niet met mijn gevangnis streelen;
Ik leefde en sterf gerust in de armen van de Goôn."
Nu sloot een zachte slaap, zoo 't scheen, zijn heldenoogen,
Nog beurtelings gevest op 't Godendom en mij;
Ach! deze slaap heeft hem aan mij, aan de aarde onttogen:
Juicht nu mijn Hiempsal ook: » Held Hannibal stierf vrij!"
Neen, uw gevoelig hart zal om dit sterven lijden,
En nare twijfling prangt mijne afgematte borst;
't Is roemrijk, als de dood ons overwint in 't strijden,
Maar sterft hij even groot, die niet meer leven dorst?
Of is 't gehoorzaamheid, den wil der Goôn te ontvlugten,
Eer nog de regter wenkt, met waggelende schreên,
Het rijk der eeuwigheid onzeker in te zuchten?
Ach! zoo in 't vreemde spoor zijn voet ware uitgegleên..!
Ja, Hiempsal, dit beklemt me, ik kan het niet verbloemen;
Zoo iemand schuldloos stierf, 't was zeker Hannibal,
Maar, zal het Godendom een vlugtling hooger roemen,
Dan hem, die 't onheil tart in 't hevigst ongeval?
Mij dacht, de wroeging zou mijn ziel niet overheeren,
'k Verbeeldde mij den Held in der Romeinen hand,
Die achtbre kruin te zien door schamprен spot onteeren,
En heb zijn dood gestemd ten roem van 't Vaderland:
Maar nu,.... ik twijfel aan 't genoegen onzer Goden;
Ik derf die zoete rust, zoo eigen aan mijn hart!
Ach, Hiempsal, denk aan mij, aan den doorluchten dooden!
Vaarwel! Het schrijven-zelfs verzwaart mijn boezemsmart.

KUNST.

HARMONIE-GEZELSCHAP-EUTERPE, TE DORDRECHT.

GROOT CONCERT, TER GELEGENHEID DER PLEGTIGE UITREIKING VAN HET DOOR DEN HEER ARY SCHEFFER, TE PARIJS, ER VOOR TEN GESCHENKE VERVAARDIGDE SCHILDERSTUK, EUTERPE VOORSTELLENDE.
DEN 23. MAART, 1855.

— Ontleend aan Caecilia, Algemeen Muzikaal Tijdschrift van Nederland. *) —

PROGRAMMA. Eerste Afdeeling: Ouverture *la Dame Blanche*, van Boieldieu. — Lied voor Solo-Bazuin, van F. Böhme. — Pot-pourri uit de Opera *Somnambule*, van Bellini. — Solo voor Trompet. — Tweede Afdeeling: Ouverture *die Flibustier*, van C. Lobe. — Romance uit *Zemire en Azor*, »Rose, wie bist du," etc., voor Solo-Bazuin, van L. Spohr. — Solo voor Hoorn. — Potpourri uit de Opera *Obéron*, van C. M. von Weber.

»De met roem bekende Schilder Ary Scheffer, te Dordrecht geboren, bezocht den vorigen zomer zijne vaderstad, werd bij die gelegenheid tot Eerelid van het Muzijk-gezelschap *Euterpe* gekozen, liet de eervolle benoeming zich welgevallen, en toonde zijne erkentlijkheid door, voor dat Gezelschap, het borstbeeld der Muze, met het hem eigen talent, op porcelein te schilderen. De overhandiging van dat kunstwerk was de aanleiding tot dit Concert. Het schilderstuk werd door den Voorzitter van het Gezelschap, den Heer D. de Jongh, ontvangen, die daarop aan den Heer Ary Lamme, neef van den Heer Scheffer, die met de overhandiging belast was geweest, een prachtig Album ter hand stelde, waarin de verzen, waarvan ik u hierbij een afdruk zend, geschreven waren. Het was een feestlijke avond, en het deed een ieder, die het wèl met de Kunsten meent, goed, zoo'n broederlijke verstandhouding en wederkeerige achting onder Schilder- en Toonkunst te zien heerschen."

*) Nr. 9 van den XII. Jaargang, blz. 95. — 1 Mei, 1855.

HULDE AAN DEN HEER ARY SCHEFFER, TE PARIJS, DOOR HET HARMONIE-GEZELSCHAP- »EUTERPE", TE DORDRECHT, NA HET ONTVANGEN VAN ZIJN ER AAN BELOOFD SCHILDERSTUK, EUTERPE VOORSTELLENDE.

Is 't grootsch, zich door genie een lauwerschat te gâren,
Die ieders eerbied vergt, en waar geen nijd aan knaagt;
't Zegt méér, als bij den roem zich zedigheid blijft paren,
En de achtbre kruin de kroon der echte braafheid draagt.
Zal nooit de Kunstenaar de dierbre plek vergeten,
Waar eens zijn wieg mogt staan, waaraan hem 't blood verbindt;
't Is schoon, heeft hij zijn tijd bij vreemden meest gesleten,
Als hij zijn bakermat steeds boven alles mint.
Die lof past U, Apelles-zoon,
En siert te meer uw lauwerkroon!
Gij hebt, wat oogst van roem ge aan vreemden zijt verschuldigd,
Uw Vaderland geliefd, de zedigheid gehuldigd;
Uw hart vergat vooral het grijze Dordrecht niet:
En daarvoor wijdt *Euterpe* erkentlijk U haar lied.
Mogt reeds in vroeger uur haar kring U blij begroeten,
Toen men op Dordrechts grond U feestlijk mogt ontmoeten,
Thans biedt ze U hulde en lof en legt aan uwen voet
Den lauwerkrans der kunst, als offer van 't gemoed.
Beroemde Scheffer! Gij, als Mensch en Kunstnaar, edel,
Buig' reeds een vracht van roem van heinde en ver uw schedel,
Telt nog een' lauwer méér door 't geen uw hand haar biedt:
Euterpe's beeld verrees door uw penseel uit 't niet.
Dit heerlijk keurgeschenk, in welks aanminge trekken
Op nieuw uw groot talent en kunstain is te ontdekken,
Is voor *Euterpe* een schat, waar zij met trots op boogt,
En die, zoo 't mooglijk zij, uw glorie nog verhoogt.
Maar hoe! niets faalt uw roem: den haren bleeft *Gij* falen:
Door U deelt ze in den glans, waarmeê ze uw kruin ziet pralen;
Gij schenkt haar gul voor de eer, uit achting U geboôn,
Van Vriendschap en van Kunst het streelendst gunstbetoon.

Die gunst waardeert zij hoog, doet haar van ijver blaken,
Om, op uw voorbeeld, naar volkomenheid te haken,
Als 't toppunt van de Kunst. Hoe ook de vorm verschil',
Zij heeft op 't kunstgebied met U één doel, één wil.
Drukt Gij uw denkbeeld uit in verwen op paneelen,
Zij tracht, wat zij gevoelt, in toonen meê te deelen;
Penseelt gij voor het oog, zij schildert voor het oor:
De wet van 't Schoon schrijft U en haar de regelen voor.
In doel met U vereend, blijft ze uw bescherming vragen;
Gij kunt haar pogen door uw' naam en kunstmin schragen.
Ga haar in ijver voor, verleen haar steeds uw gunst,
En zij uw voorbeeld haar ten spoorslag in de kunst:
Moog men *Euterpe's* naam met hooger eer eens noemen,
Zij zal erkentlijk steeds U als haar Schutsheer roemen!

Dordrecht, den 23. Maart, 1855.

NECROLOGIE.

MEVROUW HOLTROP. *)

»Te 's Gravenhage overleed, dezer dagen, in hoogen ouderdom, Vrouwe Catharina Brouwer, Weduwe van den WelEdelen Heer J. S. van Esveldt Holtrop, in leven verdienstelijk oud-boekverkooper, te Amsterdam, en later hoofd-ambtenaar bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage. — Catharina Brouwer, in de Residentie, van achtingswaardige ouders uit den burgerstand, geboren, was door den Hemel begaafd met een kunstvermogen, dat, in de volle kracht des woords, godlijk mogt worden genoemd. Hoe, op welke wijze, die hoogst waardeerbare gave, de bewonderenswaardige aanleg dezer Nederlandsche kunstenares, bij den aanvang zich geopenbaard en toen ontwikkeld hebben, is hem, die dit hier schreef, niet in bijzonderheden bekend; maar, zooveel is zeker, dat zij, op wie het Vaderland zich mag en moet verhoovaardigen, in de eerste jaren dezer eeuw, als Mevrouw Braun (de Heer Braun was, in leven, Professor te Berlijn), zich op haren geboortegrond als een diamant van den schoonsten glans vertoonde en gehuldigd zag, nadat reeds de haar toekomende roem in Duitschland luide had geklonken. — De onlangs plaats gehad hebbende opvoering van 's grooten Händel's *Messias*, met geestdrift toegejuicht, en waarbij Mevr. Goldschmidt-Jenny-Lind haar schitterenden naam, zoo daaraan nog luister mogt ontbreken, zou volmaken, gaf schrijver dezes de pen in de handen. Juist in dat onvolprezen kunstgewrocht, genoot Nederland den triomf, dat eene zijner dochters het bewijs leverde, hoe wij, in roem, het geen volk ter wereld, in welke soort van illustrering ook, behoeven toe te geven. De Nieuwe kerk, te Amsterdam, op het Damsplein, getuige, hoe, dáár, Braun, het Nederlandsche burgermeisje, als Koninginne der Kunst, de opgetogen duizende gemoederen heeft beheerscht! Dáár werd, in 1807, Händel's heerlijk Oratorium opgevoerd; dáár klonken honderd en honderd stemmen, honderd en honderd speeltuigen, doch wier kracht en schoonheid door het krachtig en roerend geluid, hetwelk Catharina Brouwer in die ruime, hooge gewelven deed weêrgalmen, nog verre overtroffen werden. Dewijl het doel dezer regelen is, om slechts een klein lauwertakje op haar graf neêr te leggen, zoo volge hier de mededeeling van een *Extempore*, destijds, door een, ook voor lang reeds ontslapen, vriend der kunst, den Heer Quirinus Hoelen, der hooggevierde kunstenares toegezongen. Het luidde ongeveer als volgt:

Mogt eertijds Händels roem tot in de wolken zweven,
Toen hij der wereld zijn' *Messias* heeft gegeven,
Die schepping van 't genie, zoo onnavolgbaar stout,
Waaraan een hooger Geest zijn lichtstraal heeft vertrouwd!
Kon toen die groote Held der Toonkunst wel verwachten,
Dat, in een volgende eeuw, bij latere geslachten,
Zijn heerlijk schoon gewrocht in prijs nog rijzen zou,

*) Met het hoogste genoegen namen wij hier de hulde over, die, dezer dagen, in een Dagblad, gebragt werd aan de nagedachtenis eener Nederlandsche vrouw, wier naam op het gebied der Kunst in hooge eere staat vermeld. Wij hopen gelegenheid te zullen hebben, om nog eenige muzijkale bijzonderheden, Mevrouw Brouwer-Braun-Holtrop betreffende, nader aan onze lezers meê te mogen deelen, waartoe eene persoonlijke bekendheid met deze begaafde Dame ons volledig in staat heeft gesteld.

Door 't kunstvermogen van een Nederlandsche vrouw?
Dat zij, door 't heilig vuur, waarvan haar ziel mag blaken,
Des Meesters diepen zin, als 't ware, zou volmaken?
Dit vraagt, dit juicht elks hart, dat, door haar kunst bekoord,
In Brauns verrukbren zang een Engel heeft gehoord.

»Nog meerdere dichters, letter- en kunstbeoefenaren bragten de gevierde Muze van dien tijd mede den welverdienden wierook toe. De zalen van Felix Meritis en andere kunsttempels wêerklonken van Haydn's en Mozart's melodiën, door Braun voorgedragen, alsof die groote Toondichters-zelve ze de Hollandsche zangeres hadden ingestudeerd. Nooit is schooner gezongen het: »*auf starkem Fittig*," nooit lieflijker de keurige phrase: »*girrt das zarte Taubenpaar*"; nooit was, noch wordt meer zóó stout, zoo idealisch-grootsch geopenbaard het: »*in diesen heiligen Hallen!*" Braun vereenigde eene glaszuivere, zeer hooge Sopraan-stem, met de schoonste, zieltreffendste Contr'-alttoonen. Getuigt het, gij, die u de zoo hoog begaafde landgenoote nog herinnert, en gij zult de waarheid hulde doen!

»Welke zingende dochter der aarde was volmaakter of zal ooit haar overtreffen in het Duo van Paër's Griselda, »*Veduto sul brama*," met den acht- of negenmatigen triller? Zong Catalani bevalliger het *Sul margine d'un rio*, dan Mevrouw Holtrop het »*Margarina, se vuoi ballare*" met zijne even rijke variatiën?

»Zij, gelijk alle waarachtige Kunstenaars, had haar talent voor wèldoen gaarne veil; waar ramp te lenigen, nood te verzachten viel, daar stond Mevrouw Holtrop steeds vooraan.

»Bedriegt schrijver zich niet, dan heeft ook Neêrlands opperdichter, de groote Bilderdijk, haar gehuldigd. Wilms, den onvergetelijken Componist van het Volkslied, zag schrijver dezes dikwijls Mevrouw Holtrop met hooge waardering en eerbied naderen en begroeten. Uit zuivere kunstschatting nam de steller dezer regelen de pen op, en legt die thans met diepen eerbied neder. Mogen zijnen landgenooten deze weinige woorden, aan de nagedachtenis eener verdienstelijke Landgenoote gewijd, welkom zijn."

's Hage, 28 April, 1855. (Nr. 601 der *Grondwet* van den 2. Mei, 1855.)

GESCHIEDENIS.

TABLEAUX GÉNÉALOGIQUES ET CHRONOLOGIQUES DES SOUVERAINS RUSSES ET TURCS,

PAR L. G. VISSCHER, PROFESSEUR À L'UNIVERSITÉ D'UTRECHT.

De Hoogleeraar Visscher is op het denkbeeld gekomen, om de reeks zijner tabellarische geschiedkundige overzigten, dit jaar — het jaar der ongenade en van den christlijk-turkschen oorlog! »M.D.CCC.L.V" — te vermeerden met eene Tabel, uitgegeven te Utrecht, bij den Boekhandelaar N. de Zwaan, en bevattende de namen, zoowel van de Russische, als van de Turksche vorsten, die, voorwat de eerst-bedoelden betreft, sedert 862 tot 1855, en, voorwat de laatst-gemelden aangaat, van af 1224 tot op heden toe, den troon hebben bekleed.

Bij de zamenstelling dier, zeker, vooral in deze gewigtige oogenblikken, zéér nuttige Geslachtstafel, heeft de geachte Hoogleeraar, ten aanzien der Russische Dynastiën, eene indeeling in *negen* hoofdtijdpunten in acht genomen, die aldus worden aangeduid:

EPOQUES DE L'HISTOIRE DE RUSSIE.

I. Origine des Russes. Maison de Rurik jusqu'à la mort de Wladimir. 862—1015.
II. Agrandissement de la Russie. Maison de Rurik. 1015—1224.
III. Maison de Rurik sous la Domination Tartare. 1224—1505.
IV. Chute de la Domination Tartare. Fin de la Dynastie Rurik. Confusion et Interrègne. 1505—1613.
V. Maison de Romanow jusqu'à Pierre-le-Grand. Indépendance de la Russie. 1613—1689.
VI. Maison de Romanow: Pierre-le-Grand jusqu'à Pierre III. 1689—1762.

VII. Maison d'Oldenbourg: Pierre III. et Catherine II. Revolution Française. 1762—1796.

VIII. Maison d'Oldenbourg: Paul et Alexandre. Domination Française en Europe. 1796—1815.

IX. Maison d'Oldenbourg: Alexandre I., Nicolas, Alexandre II. Restauration. Principe de la Légitimité rétabli et sontenu. 1815—1855.

De ééne Turksche Dynastie wordt in verband gebragt met de navolgende

EPOQUES DE L'HISTOIRE DE LA TURQUIE.

I. Origine des Turcs. Chute du Bas-Empire. 1224—1453.

II. Etablissement en Europe. 1453—1500.

III. Agrandissement de territoire. 1500—1600.

IV. Guerres. 1600—1702.

V. Décadence de la Porte Ottomane. 1702—1795.

VI. Révolution Française. 1795—1815.

VII. Paix générale. Guerres avec la Russie. 1815—1855.

Behalve met het Portret van den thans regerenden Keizer: ALEXANDER II., *Nicolaëwitsch*, zijnen doorluchtigen vader opgevolgd den 2. Maart, 1855 (geb. 17/29 April, 1818 en gehuwd — (in 1841) — met MARIA ALEXANDROWNA, dochter van den Groothertog Lodewijk II. van Hessen) is het keurig gedrukt boekje ook nog versierd met eene afbeelding der te *Sebastopol*, naar den jeugdigen Czaar, reeds in zijn Grootvorstschap genoemde sterkte, het *Alexander-fort*, en met een vignet, den Russischen Keizer voorstellende ceremonieel gezeten op zijnen troon.

Deze hoogstnuttige *Tableaux* verdienen de aandacht van allen, die belangstellen in eene naauwkeurige beoefening der Geschiedenis, ook met het oog op de gebeurtenissen van den dag; en zoo zijn er velen, weshalve deze Brochure een goed debiet te wachten heeft, ook dan nog wanneer de wapenen het groote pleit in het Oosten zullen hebben beslist, of liever, wanneer het gebleken zal zijn, of Voltaire waarheid sprak, toen hij zeide: »*il sera du Nord que nous viendra la lumière!*"

DE VIER BATENBURGEN EN BATENBURG. [1])

EENE BIJDRAGE TOT DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS EN LITTERATUUR DOOR J. M. PFEIL.

Het boekske, hierboven aangeduid, werd zamengesteld door den Heer Pfeil, een liefhebber op het gebied der Nederlandsche geschiedenis en letterkunde, en, in vroeger jaren, uitgever van een drietal bundeltjes meest gelegenheidsverzen, die grootendeels tot herinneringsblijk voor bloedverwanten en vrienden werden gedrukt, en alzoo dan ook in den Boekhandel maar zelden voorkomen. [2]) Andere lettervruchten zijn ons van dezen schrijver niet bekend. Wel wisten wij, dat de Heer Pfeil met Mevrouw Woesthoven-Elter innig bevriend was geweest, en zoodoende, na den dood dezer vaderlandsche Dichteres, ook het meest bekend kon zijn met wat zij, zoo in druk als nog in handschrift, op het gebied der Poëzij had geleverd en achtergelaten; en daarom wendden wij ons tot den Heer Pfeil, met verzoek om eenige inlichtingen, deze bekwame Nederlandsche vrouw en dichteresse betreffende. Aan zijne welwillendheid hebben wij en onze lezers te danken, dat zoo menig fraai Dichtstuk dier echt nationale Muze ter algemeene kennis wierd gebragt, en alzoo voor de vaderlandsche letterkunde bewaard bleef.

Thans hebben wij hier aan te teekenen de uitgave eener Brochure, door den Heer Pfeil toegewijd aan de nagedachtenis van vier historische mannen, en aan eene geschiedkundige nasporing van het aloude Batenburg, waarnaar de vier bedoelde gebroeders roemvol zijn genoemd.

De aanleiding tot het schrijven van het Werkje ligt in de bijzonderheid, dat de Heer Pfeil van de zijde zijner echtgenoot met het geslacht der Batenburgen in aanverwantschap kwam, en daardoor in de gelegenheid zich bevond, om zijne hiertoe betreklijke historische aanteekeningen, uit de vaderlandsche geschiedrollen van vroeger en later tijd verzameld, nog verder aan te vullen en toe te lichten met behulp van eenige familiepapieren en geslachtlijsten, bij hem voorhanden of elders door hem opgespoord.

Het boekske bevat vier-en-zestig bladzijden tekst en veertien bladzijden digt-zaamgedrukte Aanteekeningen.

[1]) Utrecht, N. de Zwaan; 1855.

[2]) a.) J^s. M^s. Pfeil, Mijne Uitspanningen; Monnikendam, 1822. — b.) Glasscherven en paarlen, door J^s. M^s. Pfeil toegewijd aan zijne kinderen; Monnikendam, 1826. — c.) J^s. M^s. Pfeil, Mijne Portefeuille; Monnikendam, 1828.

Wij hadden dáár, in die breedvoerige Noten, gaarne aangetroffen een Stamboom van het behandelde Geslacht, opgemaakt tot een aanschouwlijk overzigt, gelijk zulks bij dergelijken arbeid gebruiklijk, en voor historische nasporing ook allernoodzakelijkst is. Immers, de uitdrukkingen van *over-meer-bet-oud-over-groot-vaders-vader* (bl. 42) en dergelijken meer, zijn, ja, verstaanbaar in een Notariskabinet of op de Griffie eener regtbank, maar voor beoefenaars der Historie is eene *genealogische tabel* noodig, doch die dan ook volledig en duidelijk moet zijn voorgesteld.

Een twintigtal bladzijden van den tekst en een vijftal van de Aanteekeningen is ingeruimd aan de behandeling der geografische kwestie, of *Batenburg* het *Oppidum Batavorum*, of wel het *Batavodurum* zou wezen, eene kwestie, die (gelijk de Heer Pfeil — blz. 44 — zelf zegt) tot de onopgeloste raadsels behoort, en, hoogst-waarschijnlijk, wel altijd zal blijven behooren. De geachte Schrijver der Brochure is intusschen niet ongenegen, om het *Oppidum Batavorum* voor *Batenburg* te houden, en hij brengt daartoe een aantal Schrijvers van de XVII. en XVIII. eeuw bij, ja, tot zelfs *de Hollandsche Kindervriend* van het jaar 1825, die, zoo als de Heer Pfeil, zegt, »niet schroomt, der jeugd in te prenten, dat *denkelijk* Batenburg de oude stad of burg der Batavieren (*Oppidum Batavorum*) is."

Het pleit bleef middelerwijl onbeslist, en gelijk wij, later, ook nog in het voortreflijk Werk van Dr. Acker-Stratingh: »*Aloude Geschiedenis des Vaderlands*" [1]) zagen, heeft het weinig kans, om klaar en helder uitgemaakt te zullen worden. Die bekwame Schrijver toch beweert, dat *Batavodurum* niet *Batenburg*, maar *Nijmegen* zoude zijn; terwijl de geleerde Van den Bergh, in zijn doorwrocht *Handboek der Middel-nederlandsche Geographie* [2]) het er voor houdt, dat *Nijmegen* NIET het *Oppidum Batavorum* zou wezen.

Doch, weinig doet dit een en ander ook ter zake af, en wij zouden niemand raden, er ernstig het harnas voor aan te trekken, veel minder, om er zich boos over te maken: *le jeu ne vaut pas la chandelle.* — Veeleer betuigen wij ons genoegen daarover, dat de Heer Pfeil hier, in een kort begrip, het alomme verspreide over de edele Batenburgen, als onder één gezigtspunt, zooveel hem dit mogelijk was, heeft zamengebragt, hetgeen altijd eene lofwaardige poging is, die door historievorschers dankbaar zal worden erkend, ook zelfs dan nog, wanneer zij er vele bekende zaken door zullen vergaderd vinden tot een beknopt geheel.

De uitgave is net, de prijs (*f* 1.—) gering, en het goed debiet van het lezenswaardig Werkje dus wel niet twijfelachtig.

Utrecht, 1 Mei, 1855. Dr. WAP.

[1]) Groningen, bij Schierbeek; 1849; II. Dl. 1. St. blz. 434—436.
[2]) Leiden, bij Bril; 1852; blz. 207.

EEN WERK VAN WELDADIGHEID, DOOR DEN NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL TE VOLBRENGEN,

TEN BEHOEVE DER SLAGTOFFERS VAN DEN JONGSTEN WATERSNOOD.

Om, zooveel mogelijk, de edele bedoelingen der Heeren Boekhandelaren in ons vaderland te helpen bevorderen, plaatsen wij hier volgaarne het

PROGRAMMA

der Verloting van Boek- en Plaatwerken, door den geheelen Nederlandschen Boek- en Plaathandel bijeengebragt ten voordeele der slagtoffers van den jongsten watersnood.

Art. 1.

Het Boekverkoopers-Collegie **EENDRAGT**, te Utrecht, heeft het voornemen, eene publieke Verloting van *Boek-* en *Plaatwerken* binnen Utrecht te houden, geheel ten voordeele der *Slagtoffers* van den jongsten *Watersnood*, waartoe Z. M. onze geëerbiedigde Koning goedgunstig H. D. toestemming heeft verleend.

Art. 2.

Deze Boek- en Plaatwerken zijn tot dat einde op zijne uitnoodiging door den geheelen *Nederlandschen Boek-* en *Plaathandel*, met de grootste bereidwilligheid, **gratis** bijeengebragt, terwijl *Boekdrukkers* en *Papierfabriekanten* het hunne hebben bijgedragen tot het **gratis** drukken, en leveren van het papier.

Art. 3.

Van dit bijeengebragte zal een alphabetisch-gestelde Catalogus worden gemaakt, behelzende de titels der boeken, de prijzen en de namen der inzenders, welke Catalogus, op later, door Advertentie, te bepalen tijd, bij alle Boekhandelaren zal worden verkrijgbaar gesteld.

Art. 4.

Deze Verloting zal zijn *zonder Nieten*, zullende het getal Loten, voorloopig geraamd op 3000, later worden geregeld naar het getal ingekomen Boeken en Platen en door den *Commissaris* des Konings in de Provincie Utrecht definitief bepaald, waarvan alsdan nader zal worden kennis gegeven.

Art. 5.

De prijs van het Lot is bepaald op **één Gulden**; — de waarde van den minsten prijs is 60 Centen, terwijl, daarenboven, Werken van *bijzondere* waarde worden gesteld als *premiën* voor het eerste en laatste, en verder voor elk 1000e getrokken Nommer. — De Loten worden geteekend door een der Leden van de Commissie, en bij alle Boekhandelaren des Rijks tegen *contante betaling* verkrijgbaar gesteld, zijnde er van heden af gelegenheid tot het bestellen van Loten bij de voornaamste Boekhandelaren.

Art. 6.

Van de geheele verzameling zal, op later bij Advertentie te bepalen tijd, in de *Zaal* naast den *Schouwburg* alhier, eene Tentoonstelling plaats hebben, welke zal openstaan voor elken houder van een Lot, op vertoon, terwijl voor anderen een bewijs van toegang tegen 25 Cts. ten voordeele der *Noodlijdenden*, zal verkrijgbaar zijn bij een der Leden van de Commissie, alsmede op den dag der Tentoonstelling aan bovengenoemd Lokaal.

Art. 7.

In dat Lokaal zal de trekking plaats hebben door twee Weeskinderen, ten overstaan van eenen daartoe bevoegden Ambtenaar en onderstaande Commissie, door wie de Trekkinglijsten en het Proces-verbaal zullen worden opgemaakt.

Art. 8.

De getrokken Prijzen zullen *kosteloos* tegen intrekking der Loten aan het *Lokaal der Verloting* worden afgegeven, en wel gedurende *acht dagen*, des namiddags van 12 tot 4 ure, aanvangende acht dagen na de trekking, den Zondag uitgezonderd. De houders van Loten, buiten Utrecht gekocht, zullen hunne Prijzen, gedurende *twee maanden*, aanvangende veertien dagen na de trekking, tegen overgave van hun Lot, kunnen bekomen bij den Boekhandelaar, van wien zij het hebben gekocht, en aan wien de Commissie, meergenoemd, de daarop gevallen Prijzen, ten spoedigste, zal toezenden. Over de Prijzen, binnen den bovenbepaalden tijd niet afgehaald, zal de Commissie beschikken, zoo als zij zal vermeenen, het meest in het belang der *Noodlijdenden* te wezen.

Art. 9.

Acht dagen na den afloop der Verloting, zullen voor de belanghebbenden bij de Boekhandelaren, die zich met het debiet der Loten belast hebben, lijsten der Trekking ter inzage liggen.

Art. 10.

De opbrengst zal, na aftrek van eenige kleine, onvermijdelijk te maken kosten, aan de *Algemeene Commissie* voor de *Noodlijdenden* door den *Watersnood* worden ter hand gesteld; terwijl de afloop dezer zaak in de voornaamste Nieuwspapieren zal worden medegedeeld.

Utrecht, in Mei, 1855.

De Commissie voornoemd:

L. E. BOSCH EN ZOON. — W. F. DANNENFELSER.
J. DE KRUIJFF. — J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.
C. BIELEVELT.

GESCHIEDENIS.

PROEVE EENER BEKNOPTE ALGEMEENE GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND,

TER OPLEIDING VAN KRIJGSLIEDEN VOOR 'S KONINGS ZEE- EN LANDMAGT *),

door Prof. L. G. Visscher.

HOLLAND MET FRANKRIJK VEREENIGD.
4. Tijdvak, 3. Gedeelte. 1810—1813.

Invoering der Fransche Regering.
Prefecten. Departementen. 1811—1813.

Generaal Janssens bragt de acte van afstand naar Parijs, en werd door Napoleon gelast, om Daendels, als gouverneur-generaal van Java, te gaan aflossen, en alzoo dit andere gedeelte van het koningrijk Holland insgelijks aan Frankrijk te verbinden.

Le Brun, een man van letteren en wetenschap, toen hertog van Plaisance, weleer mede-consul der fransche republiek, en nu door Oudinot en eenige regimenten ondersteund, kwam, als algemeen stedehouder, naar Amsterdam, en liet den gang van het bestuur bij voorraad op den ouden voet, 3 Julij 1810. Eerst in 1811 verkregen wij de gevolgen der inlijving op meer voelbare wijze: *tiereering der rentebetaling, douane, registratie, droits réunies, monopolie, conscriptie, nationale garde, gardes d'honneur, politie, censuur,* Duvilliers Duterrage, Marivaux, De Celles, De Stassart, nieuwe wetten en nieuwe meesters in elk gewest, in alle steden en dorpen.

Sedert Caesar en Augustus, was er geene dergelijke vernedering beleefd: — toen waren wij slechts onderworpen en bedwongen, maar bleven Germanen. Thans werden wij Franschen, en verloren, met onze vrijheid en middelen van bestaan, tevens al onze staatsinstellingen, zagen onze gewoonten bespotten, onze zeden bederven, en onze taal en letteren met een volkomen ondergang bedreigd.

De provinciën, eerst onlangs op den ouden voet hersteld, althans tot hare vorige grenzen teruggebragt, werden nogmaals in Departementen veranderd, ieder met een' prefect aan het hoofd; zoo als: Gelderland, nu Bovenijssel; Overijssel, nu IJsselmonde; Groningen, nu Westereems; Zeeland, nu Monden van de Schelde; Staats-Braband, nu Monden van den Rijn; Noord-Holland en Utrecht, nu Zuiderzee; Zuid-Holland, nu Monden van de Maas; Friesland-alléén behield, zelfs onder den druk der Franschen, zijn ouden glorierijken naam.

Het Leger en de Vloot.

Zoowel het leger als de vloot ging in fransche dienst over. 's Konings lijfwacht werd het derde regiment der oude garde, die den keizer steeds vergezelde; de overige hollandsche regimenten bleven insgelijks vereenigd en zagen zich bijzonder gewaardeerd. Veldoversten als De Moulin, Trip, Chassé, Daendels, stonden in eere; officieren van minderen rang verwierven eene spoedige bevordering; soldaten klommen soms op tot de hoogste waardigheden in het leger en volgden de fransche adelaars, waarheen zij vlogen.

De marine, nu weder onder den admiraal Verhuel, telde nog vele bekwame bevelhebbers, als: Kikkert, Keller, Lemmers, Bloys van Treslong, doch de vloot lag grootendeels in onze havens opgesloten.

Java verloren. 1811.

Java was naauwelijks in handen gesteld van den generaal Janssens, of het eiland werd door de Engelschen onder lord Minto aangetast. Na eene roemrijke verdediging, waarbij Janssens door Nahuys, Muller en Osman voortreffelijk ondersteund werd, moest hij wijken. Muller en Osman werden toen op een redoute overvallen, doch, wel verre van zich over te geven, wierpen zij den rooden haan in het kruid en bedolven zich-zelven met den vijand, die hun te magtig was, onder het puin der vesting.

*) Zie Astrea's IV. Jaargang, blz. 401.

Overigens had Janssens geen leger, dat hem of zijnen krijgshaftigen voorganger waardig was. Hij vond bij de inlanders weinig steun, en kapituleerde derhalve den 18 September 1811.

Napoleon in Holland. 1811—1813.
De Godsdienst, de Paus, de Predikanten.
Verval van Handel.

Napoleon gaf ons ongelukkig vaderland een vlugtig bezoek, en werd alomme op het plegtigst ontvangen. Met den paus, dien hij te Fontainebleau gegijzeld had, in geschil, vond hij bij de Roomschen geen geestdrift — en bij de Protestanten geen vertrouwen. Reeds in 1810 beleedigde hij de katholieke geestelijken te Breda, thans sprak hij de Israëliten te Utrecht op spottende wijze toe; te Leiden en te Amsterdam toonde hij den Gereformeerden geringe toegenegenheid, en legde slechts minachting voor onze gebruiken en instellingen aan den dag; over het geheel genomen, bragt de oppermagtige keizer weinig genoegen, en bij de natie niet de minste hoogachting te weeg. Het is waar, men bad voor Napoleon,doch nooit anders dan volgens een ijskoud formulier.

Waren nijverheid en handel gespaard, en de renten tegen het volle bedrag betaald geworden, men zoude zich in den bedroevenden toestand, waarin het volk, na de omwenteling van 1795, gekomen was, het verlies der nationaliteit langzamerhand getroost hebben. In dit opzigt stonden wij het voorbeeld der belgische provinciën te volgen. Wij waren ontmoedigd en bevreesd genoeg, en verdroegen de vernietiging onzer vrijheden, de invoering der wetboeken en toltarieven, de opheffing der harderwijksche, franeker- en utrechtsche hoogescholen met de meest denkbare lijdzaamheid. De protestantsche kerk in ons vaderland werd van hare vaste goederen, en de bedienaars der godsdienst van een groot deel hunner inkomsten beroofd, en nog deed geen Claudius Civilis, geen Willem III zich op. Integendeel, men vond reeds Nederlanders, die de vereeniging met Frankrijk van harte waren toegedaan, en zich, als onderdanen van een groot rijk, eenige voordeelen beloofden, in kleinere staten doorgaans moeijelijk te vinden. Voor den krijgsmansstand, voor officieren en hooggeplaatste ambtenaren, was er in de onderdrukking eene zekere vergoeding, en veel uitzigt op onderscheiding en bevordering; maar voor den handelaar, voor de burgerij, voor de meerderheid der natie, waar toch altijd en in de eerste plaats aan gedacht moet worden, was er naauwelijks brood, en geen schijn of schaduw van die vrijheid, gelijkheid en broederschap, waarmede onze nadere betrekking tot Frankrijk begon. Helaas! men werd in zijn eigen land door landgenooten en vreemdelingen vertrapt. Men zag onze vaderlandsche steden met iederen dag ten val neigen; hare schoonste gebouwen werden verwaarloosd; en, daar vele huizen ledig stonden, moesten zij tegen lage prijzen niet zelden aan sloopers worden verkocht; nog erger: alle scheepvaart lag aan banden; het Y droeg geene vaartuigen van belang; de Zuiderzee, de Maas, de Rijn dreigden slechts met overstrooming, en bragten geene welvaart meer aan.

Nederlandsche Letteren. 1810—1813.

Alles kwijnde, verslapte en bezweek; doch de Nederlandsche letteren groeiden als de palmboom tegen de verdrukking in. De hooge en lagere scholen, de geleerden, letterkundigen en bedienaars van de godsdienst onderhielden den zin voor onafhankelijkheid en den afkeer van vreemde heerschappij, en spraken in denzelfden geest als de dichters, die zich in die dagen van rampspoed bijzonder verdienstelijk maakten: zij bragten alle punten van nationaal belang, in schoone vormen, soms met gevaar van hun leven, gestadig onder het volk. Kemper en Simons gingen voor, en, liet Bilderdijk nog naar zich wachten, Tollens, Feith, Kinker, Van Hall waren niet achterlijk, Loots en Helmers zongen in denzelfden trant; de laatste stemde zelfs den lof der vaderen op hoogen toon, en sprak van eene *Hollandsche Natie!* toen wij door meyers, inspecteurs, agenten en prefecten reeds Franschen genoemd werden, en nog geen uitzigt hadden om ooit weder Nederlanders te worden.

Toestand der Belgische Provinciën. 1810—1813.

In de belgische provinciën, waar de overzeesche handel, sedert den vrede van Munster, bijna geheel verviel, en de hoogere klasse der maatschappij geene gehechtheid bezat aan eigen taal en zeden, was het verlies der nationaliteit min drukkend, en werd door het groot vertier der brabandsche en vlaamsche fabriekanten nog aanmerkelijk verzacht. Het verbod van vreemde waren, dat Holland ten onder bragt, was de opkomst van vele

zuid-nederlandsche kantoren; en toch, de welvaart, daaruit ontstaan, werd niet algemeen. Bovendien, Napoleon had onder den belgischen adel groote vijanden, en verloor, daar hij met den paus in onmin bleef, de toegenegenheid der katholieke geestelijken; zoodat de nederlandsche bevolking, aan gene zijde van den Biesbosch, ieder oogenblik tot afval kon bewogen worden.

Oorlog met Rusland. Volksbeweging in Holland.
1812—1813.

De keizer was thans met Oostenrijk en Pruissen verbonden, en handhaafde het continentaal-stelsel, zoo krachtig 't hem mogelijk was. Rusland dreef evenwel grooten handel met Amerika, waarbij de Engelschen, naar het oordeel van Napoleon, zijdelings bevoordeeld werden. Aan Alexander verklaarde hij derhalve den oorlog, en nu bragten de verbondenen zesmaal honderd duizend man te veld. Het fransche leger, waaronder 15000 Hollanders, telde 430,000 man.

In de beste maanden van 1812 trokken zij op, en deden een zegevierenden togt door Duitschland en Polen. Zij kwamen tot in het hart van Rusland. Napoleon bezette het Kremlin der Czaars op den 14 September; maar, aan de voeten van den overweldiger verteerde de oude hoofdstad door haar eigen vuur, en liet het overwinnende leger noch schuilplaats, noch voedsel over. Pruissische en oostenrijksche bondgenooten kwamen niet opdagen. Men moest derhalve terug; toen scheen het alsof er andermaal gesproken werd: »*Tot hiertoe en niet verder.*" Doch, waar men heentoog, waren de dorpen en gehuchten woest en ledig, in sneeuw verborgen, of door de gesteldheid der wegen ontoegankelijk geworden. Een vroegtijdige en tevens felle winter vertoonde zich in al zijne grootheid en kracht, en was magtiger dan de legioenen van den keizer, die niet dan met ontzettend verlies en in den jammerlijksten toestand, de stad Wilmar bereikten. December 1812.

Napoleon begaf zich ijlings naar Frankrijk, waar hij versterking ging zoeken. Tot meerder onheil voegden de Pruissen zich bij de zegevierende Russen (verdrag van Kalisch, Februarij 1813); Duitschland was nu op eene treffende wijze ontwaakt en dreigde als een vulkaan.

Reeds in Maart 1813 onttrok Hamburg zich aan de fransche heerschappij, hetgeen in ons vaderland eene zucht tot navolging te weeg bragt. Er kwam sprake van bevrijding. Eenige ijveraars waagden het, tegen de overheersching op te staan, doch bekochten het met den dood.

Veldtogten van 1813.

In Parijs teruggekeerd, deed Napoleon eene nieuwe ligting van geld en volk, en vloog er in het begin van 1813 zijn ontmoedigd leger, dat naar Saksen was teruggedrongen, mede te hulp. Bij Lutsen en Bautzen sloeg hij de Pruissen en Russen, deed Hamburg hernemen, en bedwong daarmede de Hollanders, die zich hier en daar tegen de conscriptie hadden verzet. Een vredehandel te Praag geleidde tot geen verdrag met den keizer, maar vereenigde de verbonden mogendheden, thans door Zweden en Oostenrijk versterkt, nog naauwer met elkander. Zij openden een nieuwen veldtogt. 17 Aug. 1813.

Spaansche aangelegenheden. 1808—1813.
Wellington, de Prins van Oranje. 1813.

Een fransch leger van 180,000 man, de zwitsersche, italiaansche, poolsche, duitsche en hollandsche hulpbenden medegerekend, bragt Joseph Napoleon weder op den troon van Spanje. 4 December 1808. De Engelschen weken, 16 Januarij 1809, en de opstandelingen verloren stad voor stad. Zelfs Saragossa viel, na een hevigen en langdurigen tegenstand. 21 Februarij. Napoleon had intusschen het oorlogstooneel verlaten, om vervolgens tegen de Oostenrijkers op te treden. Soult voerde toen het opperbevel in Spanje, en werd onder anderen door Chassé en de hollandsche brigade uitnemend gediend, bepaaldelijk bij Mesa de Ibor, Santa Cruz, Medelin, Merida. Daarna viel Wellington, die den jongen prins van Oranje in zijn leger had, met 30,000 Engelschen en 60,000 Portugezen, op spaansch grondgebied, en sloeg Jourdan bij Talavera. 28 Julij 1809. Men streed vervolgens met afwisselend geluk. In Maart 1812 werd Ciudad-Rodrigo stormenderhand door de Engelschen genomen. Zij sloegen Marmont bij Salamanka, kwamen 12 Aug. 1812 weder te Madrid, en gingen Burgos belegeren. Nogtans konden zij hunne veroveringen niet behouden en moesten andermaal wijken.

In den aanvang van 1813 werd Soult tot versterking van het groote leger des keizers uit Spanje opgeroepen. Wellington kreeg nu de handen eenigzins ruimer, en behaalde eene volkomen overwinning op de hoogte van

Vittoria. De Franschen lieten daar 15,000 man, verloren hun geheelen legertros, en konden ieder oogenblik over de Pyreneën worden teruggedrongen. 21 Junij, 1813.

Onze jeugdige prins had deel genomen aan den slag en moest de triumf der engelsche wapenen in Engeland gaan bekend maken. Hij was daardoor voor eenigen tijd de man van het oogenblik, met wien een ieder zich bezig hield, wat tevens aanleiding gaf tot groote belangstelling in zijn waardigen vader, den voormaligen erfprins; ook deze was een uitmuntend soldaat, die zich in 1793 en 94, en nog kort te voren te Wagram deed kennen. Hij bevond zich thans te Londen, om er de belangen van zijn huis en geboorteland met nadruk te behartigen.

Slag bij Leipzig. 1 *Oct.* 1813.

Bij het hervatten van den strijd op duitsch grondgebied telde het leger van Napoleon, met inbegrip der bezettingen van verscheiden vestingen aan gene zijde van den Rijn, 500,000 man. Dat der bondgenooten was 200,000 man sterker. Silesië en Saksen werden het tooneel van den oorlog.

Eene poging, om Berlijn te hernemen, mislukte den Franschen eerst onder Oudinot, toen onder Ney; op andere punten werden zij mede geslagen, en verlieten Dresden, waar Napoleon zich niet zonder veel moeite had staande gehouden, op den 7 Oct. Men zou elders het geluk der wapenen gaan beproeven: men trof den vijand in de vlakte van Leipzig aan. Den eersten dag, 16 Oct. gaven de ontmoetingen bij Wachau Connewitz en Lindenau geene beslissende uitkomst. Den volgenden dag werd Marmont, bij Möckern, door Blücher geslagen, en op den 18. verlieten de Saksers en Wurtembergers 's keizers vanen en voegden zich bij de triomferende Pruissen. Napoleon hield echter stand, doch werd ten laatste door Blucher en den kroonprins van Zweden tot onder de muren van Leipzig teruggedreven. Aan dooden, gekwetsten en gevangenen verloor hij 70,000 man, ontruimde de stad, week naar den Rijn, en voorts naar Parijs, waar andermaal een nieuw leger moest gezocht worden.

Omwenteling in Nederland. 1813.

Bij deze toedragt van zaken hernam men in Nederland den moed.

Een triomfzang op den koning van Pruissen, eenige schimpliederen op Napoleon, en dat bezielende Wilhelmus, door de ouden in het geheugen bewaard en door de jongeren in het geheim aangeleerd, bragt het nederlandsche volk in beweging, en weërgalmde langs grachten en straten.

Enkele mannen van staatkundig overleg, als Gijsbert Karel Van Hogendorp, Van der Duyn van Maasdam, Van Limburg Stirum, Repelaer van Driel, Changuion en Kemper, hadden reeds vroeger een plan van omwenteling beraamd, maar wilden de schoone zaak van het vaderland door geen ontijdig handelen in gevaar brengen. Thans traden zij te voorschijn, en vonden zich krachtig bemoedigd, toen de Russen in Friesland en Groningen vielen, de Pruissen naar Gelderland trokken en de fransche ambtenaren hunne posten verlieten.

De hertog, algemeen stedehouder, vertrok den 15. Nov. uit Amsterdam; hij, zijne beambten en soldaten sloegen met stille trom den weg in naar Gorcum. Onmiddellijk daarop stak men de kantoren en wachthuizen der tollenaren in brand, doch voorkwam verdere ongeregeldheden; vooral door de medewerking van Hogendorp en A. R. Falck, kapitein der nationale garde, door M. C. Van Hall en andere aanzienlijken, die de inzigten van Kemper deelden, bleef de orde bewaard. Te 's Gravenhage slopen de Franschen heen, zoodra er eene oranjekokarde vertoond werd. 18 Nov. Prefecten, commiezen, soldaten, alles week.

VERLOSSING. HERSTELLING VAN AL DE NEDERLANDEN.

5. *Tijdvak.* 1813—1850.

HEREENIGING. WILLEM I.

5. Tijdvak, 1. Gedeelte. 1813—1830.

Voorloopig Bestuur. November 1813.

Toen de Franschen weken, riep Gijsbert Karel Van Hogendorp de algemeene staten weder te zamen, en deed eene poging, om het voormalig gouvernement te herstellen; dan die prinsluî konden het onder elkander geenszins eens worden, en waren bevreesd, om door te tasten. Eene tweede bijeenkomst, waartoe vroegere patriotten genoodigd werden, bleef mede besluiteloos, — het volk niet. Opdat er echter geene regeringloosheid ontstaan zoude, plaatsten Van Hogendorp, Kemper,

Van der Duyn Van Maasdam en Fannius Scholten zich aan het hoofd der natie, en aanvaardden de regering in naam van Z. H. den Prins van Oranje. Rotterdam, Amsterdam, Leiden, Dordrecht juichten dien maatregel toe, en vormden met 's Gravenhage slechts ééne stem. Eenige haagsche schutters en vrijwilligers, door Tullingh met geestdrift aangevoerd, sloegen middelerwijl op marsch, en maakten zich meester van Woerden. Doch Molitor, die nog stand hield in het Sticht, deed het stedeken hernemen, dat, tegen zijne bedoeling, met plundering en een gruwbaren moord vergezeld ging. 24 Nov. 1813. Molitor trok vervolgens zijne rooverbende terug, wist Utrecht voor gewelddadigheid te bewaren, en scheidde vreedzaam van hier. 27 op 28 Nov. Daags daaraan was de verlossing van Utrecht voltooid, en verschenen de kozakken op de Neude. (Kozakjes-dag: 28 Nov.)

De Prins in 't land. 30 *Nov.* 1813.

Arnhem werd kort daarna door de Pruissen ingenomen. Dien eigen dag (30 Nov.) verscheen de prins van Oranje voor Scheveningen, en zag, na eene achttienjarige ballingschap, zijn vaderland in verrukking, het volk gered. Toen de prins aan land kwam, greep daar eene ontmoeting plaats, even aandoenlijk als verheven. Eenige oogenblikken later was men in de residentie, waar Zijne Hoogheid ontvangen werd, zoo als geen pen 't beschrijven kan. Een zeer blijde morgen volgde op een vrolijken nacht. De dag ging in gelukwensching en dartelheid voorbij. Nog eene wijle tijds, en de klokken van St. Jacob, die onder de overheersching niet mogten geroerd worden, riepen de gemeente ter avondkerke, zoo als in de dagen van voorheen. Dit was, zeide men, eene stemme Sions. Er zou, naar vaderen wijze, weder gebeden en gedankt worden. Het formulier van Napoleon had uit. De prins, de herstellers van het vaderland, de vroegere patriotten, de oude oranjeklanten, het opkomend geslacht, de kinderen, al wat leven ontvangen had, stroomde toe, en herhaalde de leus der omwenteling, die in de woorden *vergeten en vergeven* vervat was. Met die gezindheden en een dankbaar hart bogen rijken en armen zich voor God, en zaten weder eendragtig bijeen, toen de leeraar den stoel der waarheid beklom, en allen te zamen eene onderwijzing gaf uit het boek der Psalmen:

„De Heere heeft groote dingen bij ons gedaan: dies zijn wij verblijd."

De Souvereine Vorst. 1 *Dec.* 1813.

Twee commissarissen van het provisioneel bestuur, te weten Kemper en Scholten, begaven zich intusschen naar Amsterdam, en proclameerden den prins tot Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden. 1 Dec. 1813. Al het volk antwoordde: *Oranje boven!* en ontving Zijne Hoogheid reeds den dag daaraanvolgende als den verlosser en den vader des vaderlands. Voorzeker, bij die opdragt der heerschappij deed men tevens eenige toezeggingen, die geenszins overbodig waren, en later hare vruchten droegen, doch voor den oogenblik niet verlangd werden. Immers, dat men vrij zoude wezen onder den erfgenaam van Willem V, behoefde geene verzekering; dat vertrouwde men Kemper en zelfs Hogendorp wel toe; want dat zat in het bloed der burgers, zooals in het bloed van den prins; en wat overigens titulatuur, beperkingen en geschreven grondwetten betrof, dat alles had voor de natie, met die dingen reeds zoo dikwijls misleid, geene de minste waarde. Naauwelijks was Willem Frederik in dezer voege tot Souverein uitgeroepen, of geheel zijn gezin, zijne moeder, zuster, echtgenoot, dochter en zijne beide verdienstelijke zonen, kwamen insgelijks op vaderlandschen bodem terug. 's Prinsen oudste zoon Willem Frederik George Lodewijk had zich in het leger van Wellington een grooten naam verworven, en werd derhalve met de zamenstelling van eene nationale krijgsmagt belast.

Het Leger. 1813.

Hoezeer er vele vrijwilligers toesnelden, was er naauwelijks aan eene krijgsmagt te denken, toen de souvereine vorst als zoodanig optrad, en eenige Nederlanders, uit de fransche gelederen teruggekomen, hunne dienst kwamen aanbieden. Men vormde eenige bataillons infanterie en kavallerie van allerlei wapen, nam Zwitsers, Waldeckers en Nassauers in dienst, en rekende verder op den goeden uitslag der aanwerving, allerwege geopend.

De nationale garde was reeds in stedelijke schutterij veranderd, en daarbij werd op aandrang van Pruissen eene volkswapening of landstorm uitgeschreven. Men kwam verder tot de instelling der landmilitie, eene

gewijzigde vorm der fransche conscriptie, die vooreerst 20,000 man in de wapenen bragt en, afgescheiden van het zoogenaamde leger, mede onder de bevelen stond van den jeugdigen prins.

Verdere bevrijding des lands. 1813.

Terwijl men jubelde in 's Gravenhage en Amsterdam, ging de Briel over. Een kleine scheepsmagt zocht zich onder het geschut der Willemstad te bergen; doch, door het vuur van Numansdorp benaauwd, namen de Franschen de vlugt en lieten ons zoowel de flotille als de vesting. 10 Dec. Toen voorts de Engelschen, onder Graham, aankwamen, was de vijand reeds wijkende, stond een oogenblik voor de muren van Breda, meende het op de ontwaakte burgers, op de Russen en Hollanders, te hernemen, bedacht zich nader, en trok, 12000 man sterk, naar Antwerpen.

Val van Napoleon. 1813—1814.

Ofschoon een groot deel van den vaderlandschen grond bevrijd was, hielden de Franschen enkele punten bezet, en bleven aan den Helder, te Naarden, Gorcum, Bergen-op-Zoom, Grave, 's Bosch, Maastricht, Venlo, Deventer, Koevorden en Delfzijl. Voorts stonden er, onder Maison, in de belgische provinciën, en, onder meer dan één bevelhebber, verscheiden leger-afdeelingen aan den Rijn, tot in Zwitserland toe. Blücher en Schwartsenberg bewaakten hen op eenigen afstand. Toen zij eindelijk doorbraken, en Von Bulow, met wien onze jeugdige prins Frederik te veld was, zich in Zuid-Braband en de beide Vlaanderen deed zien, trokken de Franschen verder op, doch lieten Carnot in Antwerpen.

Bij Brienne kwam Napoleon met de bondgenooten tot een treffen, en moest wijken. Men onderhandelde te Chatillon, en vleide zich het einde van den oorlog reeds zeer nabij te wezen; doch de keizer worstelde met ongemeene bekwaamheid tegen zijn' ondergang in; hij herstelde zich spoedig, overviel drie legerkorpsen van Blücher, sloeg ze een voor een, deed het groote leger der verbondenen afdeinzen, en eischte weder het onmogelijke. Uit vrees voor Frankrijk zou men hem Frankrijk gelaten hebben; maar hij verlangde België daarbij, zocht den Rijn te behouden, wilde den zuidelijken Waaloever niet loslaten, vroeg schadeloosstelling voor zijne broeders, die hunne troonen verloren hadden, en Italië voor zijn stiefzoon Eugenius.

Toen rukte men voort, bezette Parijs, 31 Maart, en stelde Lodewijk XVIII op den koninklijken zetel der Bourbons. Napoleon, die te Fontainebleau eene acte van afstand teekende, 11 April, behield den keizerlijken titel en het eiland Elba, waar hij zich aanstonds ging vestigen.

Geheele ontruiming der Nederlanden. Vrede van Parijs. 1814.

Gedurende den veldtogt was Gorcum, door de Pruissen en Russen belegerd, aan den souvereinen vorst overgegaan. 20 Febr. Nymegen en 's Hertogenbosch waren ontruimd; de overige vestingen, waarvan hier boven gesproken is, bleven in fransche handen; zoo Luxemburg, Antwerpen, Nieuwpoort, Oostende, Breskens, Vlissingen, Veere, Deventer, Koevorden en de Helder. Eerst na de verovering van Parijs, en ten gevolge van eene overeenkomst met de nieuwe regering, werden zij door de Nederlanders bezet.

De paus keerde inmiddels naar den Kerkelijken Staat terug.

Men trof vervolgens den vrede van Parijs, 30 Mei, 1814, waarbij Frankrijk werd genoodzaakt, zich met zijne grenzen van vóór 1792 te vergenoegen, en bepaalde tevens, dat Holland, onder het huis van Oranje, eene vergrooting van grondgebied zoude erlangen. Eindelijk besloot men, tot verdere regeling der zaken, eene nadere conferentie te Weenen bijeen te roepen.

Grondwet van 1814.

De Vereenigde Nederlanden hadden zich, als souverein vorstendom, inmiddels een nieuw bestaan gegeven, en hernamen hunne vroegere plaats onder de onafhankelijke staten van Europa. Eene grondwet, door de meerderheid eener vergadering van notabelen goedgekeurd, moest dat bekrachtigen. Zij werd, 29 Maart 1814, aangenomen, en kwam, bij de inhuldiging van den souverein, reeds den volgenden dag in werking. Eenige voordeelen, uit de omwenteling voortgesproten, gelijkstelling van alle godsdienstige gezindten, eenheid van wet en bestuur, bleven behouden en werden aan vroegere instellingen verbonden. Staten en staten-generaal keerden, met

meerdere openbaarheid en eene verbeterde wijze van beraadslagen en stemmen, in den grond der zake, op den voormaligen voet terug.

Voormalige Oostenrijksche Nederlanden. 1814.

Door de bondgenooten bezet, stonden de belgische gewesten voorloopig onder het bestuur van den oostenrijkschen baron De Vincent. Doch de keizer van Rusland en de koning van Pruissen begaven zich, kort na den parijschen vrede, naar Engeland, en kwamen met den prins-regent overeen, 20 Junij 1814, om de vergrooting van grondgebied, aan het huis van Oranje toegedacht, in de voormalige Katholieke Nederlanden te doen bestaan; zij besloten tevens, dat er eene vereeniging van twee rijken, geenszins eene eigenlijk gezegde uitbreiding van Holland, moest plaats grijpen. Den keizer van Oostenrijk werd in het noordelijk Italië eene schadeloosstelling toegezegd.

Onmiddelijk daarop ging de souvereine vorst naar Brussel, en nam, als gouverneur-generaal, bij voorraad de regering over, 1 Augustus 1814, wel verzekerd zijnde, dat eene nadere bekrachtiging van het weener congres zoude uitgaan. Dat congres kwam kort daarna te zamen. 16 September.

Oost- en West-Indische Koloniën. 1815—1816.

Bij een afzonderlijk verdrag met Groot-Brittannië regelde men de teruggave der koloniën, 11 Augustus 1814, stelde eene soort van diplomatische rekening op den voorgrond, ten bedrage van een millioen pond sterlings aan Zweden, vijftig millioen guldens aan Rusland, en negentig millioen franken, voor den opbouw van vestingen verschuldigd. Evenwel, tegen den afstand van Demerary, Essequebo en Berbice, nam Engeland onze schuld aan Zweden in haar geheel, en die aan Rusland voor de helft over. Verder zouden de Britten de helft dragen der kosten, die het vormen eener nieuwe Barrière tegen Frankrijk moest veroorzaken. Voor deze gedeeltelijke ontheffing der vestingschuld moesten wij de Kaap de Goede Hoop in engelsche handen laten. Van Ceylon, reeds bij den vrede van Amiens afgestaan, werd niet meer gerept. Cochin, op de kust van Malabar, verruilden wij tegen het eiland Banca, en kregen Java, de Molukken, Borneo, Sumatra, Malacca, eenige kantoren in Bengalen, Suriname, Curaçao, St. Eustachius, Saba en St. Martijn terug. Maar, wat wij behouden hadden en wat de Engelschen moesten ontruimen, werd door den souvereinen vorst niet aanstonds overgenomen. Onze troepen, tot dat einde bestemd, konden slechts tegen het voorjaar van 1815 in gereedheid zijn, en toen weder werd hun vertrek door een europeschen oorlog onmogelijk gemaakt. Zij, die onze oude koloniën moesten bezetten, hadden eerst onze oude onafhankelijkheid te verdedigen.

Koningrijk der Nederlanden. Willem I. Napoleon keert van Elba terug. 1815.

Eerst in het begin van 1815 werd Nederland met België, door het weener congres, tot een koningrijk vereenigd, 15 Februarij, zoodat de beide deelen van Bourgondië, het schoone en magtige erfgoed van Karel V, weder tot *één* geheel te zamen kwamen, en met de vroegere, door prins Willem I reeds bedoelde vrijheid van godsdienst, aan een tweeden Willem I verbleven.

Vóórdat die overeenkomst haar volle beslag verkregen had, keerde Napoleon van Elba terug, stapte bij Cannes aan land (1 Maart), en toog zegevierend naar Parijs (20 Maart). Terwijl hij Frankrijk weder meester werd, en als beweegbaar stof voor zijne gloriezon deed opstuiven, zette Willem I, met hollandsche bedaardheid, zich-zelven de kroon op het hoofd, liet zich tot koning uitroepen, gaf den vermoedelijken troonsopvolger den schoonen titel van *Prins van Oranje*, en vond, van alle zijden toegejuicht, eene hereenigde en dankbare natie, niets vuriger verlangende, dan haar bestaan en uitredding te verzekeren, en tevens 's konings troon op eene waardige wijze te schragen.

Quatre-Bras. 11 *Junij* 1815.

Nog te Weenen zijnde, besloten de verbondenen zich gezamelijk tegen Napoleon te verzetten, en bevestigden tevens het koningrijk der Nederlanden als een voormuur, dien zij in alle nooden zouden bijstaan en beschermen. Hoe zij dat later deden, zal nader blijken; maar, voor den oogenblik gaf de schrik hun vleugelen, en snelden zij met magtige heirlegers te veld: Oostenrijk naar Italië, Rusland naar den Boven-Rijn, Pruissen en Engeland naar België, dat onvermijdelijk het eerst aan-

stoot zou lijden, en een bolwerk moest wezen voor de rust der wereld. Wij, burgers, die reeds in 1813 gestreden hadden, kwamen nogmaals in 't geweer. De prins van Oranje en zijn broeder prins Frederik stonden, met het pas gevormde leger, reeds op hun post, en zouden zich met de Pruissen onder Blücher, met de Engelschen, Hanoveranen en Brunswijkers, onder Wellington, vereenigen.

Het leger van Wellington bestond toen uit 2 korpsen en eene reserve.

1. *Legerkorps. — De Prins van Oranje.*

Bevattende de 1. en 3. engelsche divisie, het duitsch legioen, de hanoveraansche brigade, de 2. en 3. nederlandsche divisie, benevens eene nederlandsche divisie ruiterij.

2. *nederlandsche divisie* onder den luit.-generaal De Perponcher, te Nivelles, bestaande uit 2 brigaden.

1. *Brigade*, gener.-majoor Van Bijlandt, te Nivelles, zamengesteld uit het:
   - Bat. Jagers N°. 27, luit.-kolon. Grunenbosch, te Nivelles.
   - Bat. Infant. van Linie N°. 7, luit.-kol. Van den Sande, te Felny.
   - Bat. Infant. Nat. militie N°. 5, luit.-kolon. Westenberg, te Beuzet.
   - Bat. Infant. Nat. militie N°. 7, luit.-kolon. Singendonck, te Beaulers.
   - Bat. Infant. Nat. militie N°. 8, luit.-kolon. De Jong, te Bornival.

2. *Brigade*, kolonel Von Gödecke, later de hertog van Saksen-Weimar, zamengesteld uit het:
   - 1. Bat. van Nassau, majoor Stattler, te Houtain-le-Val.
   - 2. Bat. van Nassau, majoor V. Norimann, te Frasnes.
   - 3. Bat. van Nassau, majoor Heckman, te Bezy.
   - Regiment-Oranje-Nassau, hertog van Saksen-Weimar, te Gemappes.
   - Artillerie. — Voet-Artillerie, majoor Van Opstall, te Nivelles.
   - Rijdende Artillerie, kapit. Bijleveld, te Frasnes.

3. *nederlandsche divisie*, luit. gener. baron Chassé, te Haine-St.-Pierre, insgelijks uit 2 brigaden bestaande.

1. *Brigade*, kolon. Detmars te Haine-St.-Pierre, zamengesteld uit het:
   - Bat. Jagers N°. 35, luit.-kol. d'Arnoult, te Haine-St.-Paul.
   - Bat. Inf. van Linie, N°. 2, luit.-kolon. Speelman, te Fay.
   - Bat. Inf. Nat. mil. N°. 4, luit.-kol. Van Heeckeren, te Haine-St.-Pierre.
   - Bat. Inf. Nat. militie, N°. 6, luit.-kol. Van Thielen, te Triviere en Strepy.
   - Bat. Inf. Nat. militie N°. 17, luit.-kol. Wielig, te Thien.
   - Bat. Inf. Nat. militie N°. 19, maj. H. Boellaard, te St.-Vast.

2. *Brigade*, gener.-majoor d'Aubremé, te Morlanwels.
   - Bat. Jagers, N°. 36, luit.-kol. Goethals, te Morlanwels.
   - Bat. Inf. van Linie, N°. 3, luit.-kol. l'Honneux, te Ch.-Herlaymont.
   - Bat. Inf. van Linie, N°. 12, luit.-kol. Bagelaar, te Bois-d'Haine.
   - Bat. Inf. van Linie, N°. 13, luit.-kolonel Aberson, te Familleroux.
   - Bat. Inf. Nat. mil. N°. 3, luit.-kol. V. Pabst, te Beaume.
   - Bat. Inf. Nat. milit. N°. 10, luit.-kolonel Brade, te Peronne.
   - *Artillerie*, majoor Van der Smissen, te Seneffe.
   - Batterij Voet-Artill., kapit. Lux, te Le Hestre.
   - Batterij Rijdende Artillerie, kapit. Krahmer, te Seneffe.

Kavalerie Divisie, luit. generaal Collaert, te Bussort-sur-Haine.
   - Zware Kavalerie, generaal-majoor A. D. Trip, te Roeulx.
   - Regim. Karab. N°. 1, luit.-kol. Coenegracht, te Hoedeng en Goegines.
   - Regim. Karab. N°. 2, kolon. De Bruion, te Goegnies.
   - Regim. Karab. N°. 3, luit.-kol. Lechleitner, te Roeulx.

Eerste Brigade Ligte Kaval. gener.-maj. De Ghigny, te. Havré.

Regim. Ligte Dragonders, N°. 4, luit.-kol. Renno, te Havré.

Regim. Husaren N°. 8, luit.-kol. Duvivier te Gottignies.

Tweede Brigade ligte Kaval. gen.-majoor Van Merlen, te Symphorien.

Regim. Ligte Dragonders N°. 5, luit.-kolon. De Merx, te Harveng.

Regim. Husaren N°. 6, luit.-kol. Boreel, te Etienne-au-Val.

Twee halve Batterijen Rijdende Artill.

Kapitein Petter, te Ville sur Haine.

Kapitein Gey van Pittius, te Symphorien.

Totaal van het 1. Legerkorps.

1 Engels. Divisie	3989 man.	4	Batt.		Eskadr.	1	Batt.
3 »	»	8158	»	14	»	»	1	»
2 Nederl.	»	7312	»	9	»	»	2	»
3 »	»	7141	»	12	»	»	2	»
Nederl. Kaval.		3646	»	»	»	23	1	»
		30246		39		23	7	

* * *

2 Legerkorps — Luit.-Gener. Lord Hill.

Bevattende de 2. en 4. engelsche Divisie met eene duitsche en hanoveraansche afdeeling, en eene Divisie Nederlanders, onder Prins Frederik der Nederlanden.

Nederl. Indische Brigade, Luit.-Gen. Anthing, te Baambrugge. *)

Regim. Inf. van Linie, N°. 5, gen.-majoor Busman, te Baambrugge.

Bat. Flankeurs, N°. 1, tweede kol. Schenk, te Erpe.

Bat. Jagers N°. 10, kolon. Ranke, te Meire.

Bat. Jagers N°. 11, luit.-kol. Kustzer, te Vlierzuile.

Bat. Voet-artill. kap. Riesz, te Brist.

Totaal der Indische Brigade 3738 man. 5 Batt. 1 Batterij.

*) Troepen voor de Indiën bestemd.

V.

1. *Divisie.* luit.-gen. Stedman, te Oosterzuilen.

1. *Brigade.* gen.-maj. D'Hauw, te Landskauter.

Bat. Jagers N°. 16, luit.-kol. Hulstein, te Moorzeilen.

Bat. Inf. van Linie, N°. 4, luit.-kol. De Man, te Oordeghem.

Bat. Inf. van Linie, N°. 6, luit.-kol. Twent, te Oosterzeelen.

Bat. Inf Nat. militie, N°. 9, luit.-kol. Simons, te Schelde-Windeke.

Bat. Inf. Nat. militie, N°. 14, luit.-kol. Poolman, te Velsique.

Bat. Inf. Nat. militie, N°. 15, luit.-kol. Colthoff, te Baeleghem.

2. *Brigade.* gen.-maj. De Eerens, te Leeuweghem.

Bat. Jagers N°. 18, kolon. Everts, te St. Lievenskauter.

Bat. Inf. van Linie N°. 1, kolon. Kuyck, te Borsbeke.

Bat. Inf. Nat militie, N°. 1, luit.-kol. Guicherit, te Leeuweghem.

Bat. Inf. Nat. militie N°. 2, luit.-kolon. Van Bazel, te Sotteghem.

Bat. Inf. Nat. militie, N°. 18, luit.-kol. Van Ommering, te Hilleghem.

Bat. Voet-Artill. Kapit. Wijnands, te Oosterzeelen.

Totaal van het 2. legerkorps.

2. Eng. Divisie	7701 man.	11 Bat.	»	Eskad.	1 Bat.				
4. » » »	9220	»	11	»	12	»	1	»
Korps v. Pr. Frederik.	10400	»	16	»	»	»	2	»
	27321	»	38	»	12	»	4	»

* * *

Reserve onder Wellington.

Alle Engelschen, Hanoveranen, duitsch legioen en legioen van Brunswijk.

Algemeene Reserve	23748 man.	35 Bat.		5 Eskad.		4 Bat.	
Kavalerie »	9913	»	»	»	69	»	»	»
Artillerie »	»	»	»	»	»	»	12	»

Vereenigd bedrag.

1. Legerkorps.	30246 man.	39 Bat.		23 Esk.		7 Batt.	
2. Legerkorps.	27321	»	38	»	12	»	4	»
Reserve	33661	»	35	»	74	»	16	»
	91228	»	112	»	109	»	27	»

7

Wellington verkreeg het opperbevel — en Napoleon vertoonde zich over de grenzen, met een leger van 114,000 man en 350 vuurmonden.

Op den 16. Junij deed Napoleon tegen de Pruissen oprukken, en voorkwam daarmede hunne aansluiting bij de Nederlanders en Engelschen, die ter regter en linker zijde van den straatweg op Brussel geplaatst waren, en de hoogte van Quatre-Bras met eene kleine afdeeling bezet hielden. Op dit gewigtig punt, waar bloedig gestreden werd, voerde de Prins van Oranje bevel, en bood den maarschalk kloekmoedig het hoofd, zoodat deze, ofschoon veel magtiger, met groot verlies moest wijken. Hij liet er 4000 man; de bondgenooten nog meer en daaronder 667 Nederlanders.

Slag bij Waterloo. 18 *Junij* 1815.

Inmiddels werden de Pruissen bij Ligny geslagen en op Wavre teruggeworpen. Zij waren nog 51,944 man sterk en konden, door Grouchy bewaakt, geene aansluiting met de Engelschen en de Nederlanders bewerkstelligen. Wellington deed nu de stelling Quatre-Bras verlaten (17 Junij, 10 ure), zoodat Ney op dit punt kon doorbreken en des namiddags 2 ure zich met Napoleon, die naar Mont-St.-Jean was opgerukt, triomfantelijk kwam vereenigen. De fransche legermagt, tot den aanval gereed, bestond toen uit 50,000 man infanterie, 15000 man kavalerie en 240 stuk geschut.

Het leger van Wellington, met Oranje in het centrum, Lord Hill aan den regter- en den generaal Pichon aan den linker vleugel, telde 56,000 man infanterie, 12,000 man kavalerie en 200 kanonnen.

Het kasteel Hougoumont en de hoeve La-Haye-Sainte lagen tusschen de beide slagorden; zij waren door de geallieerden bezet.

Napoleon vleide zich, door het centrum der onzen te kunnen heenbreken, en begon den strijd des voormiddags van 18 Junij. De eerste aanval was op Hougoumont gerigt, en hield den vijandelijken linker vleugel een geruimen tijd bezig. De regter vleugel der Franschen trad vervolgens tegen den linker vleugel der bondgenooten op, en werd afgeslagen; doch Ney zond zijne infanterie en artillerie te hulp, zoodat La-Haye-Sainte na eene hartnekkige verdediging bezweek.

Onze ruiterij stoof inmiddels tegen den franschen middentogt in, doch schoot te kort: met groot verlies moest zij wijken, en bragt retirerende eenige ontmoediging te weeg. De kans stond slecht: La-Haye-Sainte en Hougoumont waren genomen en in het centrum werd men teruggedrongen. Doch, toen nu Napoleon zou doorbreken, hoorde men op eens den pruissischen hoorn, en Bulow met zijne dapperen, aan de waakzaamheid van Grouchy ontsnapt, kwam de arm des keizers weêrhouden. Bulow slaagde slechts ten deele; want de keizer hield hem door de reserve in bedwang, en hervatte den strijd tegen het centrum, dat nu in groot gevaar kwam. Engelschen, Schotten en Hanoveranen werden geslagen; een paar regimenten Nassauers aarzelden. De prins van Oranje plaatste zich toen aan hun hoofd, en voerde hen andermaal in het midden van het vuur, doch ontving een kogel op den schouder en moest zich verwijderen.

Nu rukten de hollandsche rijdende artillerie op en bragt den vijand tot staan. Inmiddels was Chassé met zijne divisie aangekomen, en dreef met geveld geweer de oude garde des keizers uit elkander. Hij triomfeerde volkomen, en nogtans bleef de slag onbeslist. Napoleon bereidde zich tot een nieuwen aanval, en zag ieder oogenblik de aankomst van Grouchy te gemoet. (8 ure.)

In stede van Grouchy, stond plotseling eene tweede divisie Pruissen voor zijne oogen; zij werd door Blucher en Von Zietten aangevoerd en kwam zich met den linker vleugel vereenigen. Op deze wijze versterkt, kon Wellington bevel geven tot eene voorwaartsche beweging van geheel zijne strijdmagt, en Napoleon stak den degen op. Hij ijlde terug, en werd door al de zijnen gevolgd. Zevenduizend man vielen in handen der verbondenen, en 18,000 hunner dooden en gekwetsten bedekten het slagveld waar zij gestreden hadden.

Van de zijde der verbondenen was het verlies niet minder aanzienlijk en bedroeg 25,000 man, waaronder 3,400 Nederlanders; maar de overblijvende zaten als overwinnaars bij hunne wachtvuren, terwijl de vijand vlood en door eene divisie Pruissen op de hielen gevolgd werd.

Parijs herwonnen. 3 *Julij* 1815.

Blücher en Wellington vlogen de Franschen achterna. Prins Frederik ontrukte hun de vesting Quesnoy, de voormalige lustplaats van Jacoba van Beijeren, en zoo kwamen Hollanders en Vlamingers, Engelschen, Hanoveranen en Pruissen weder broederlijk te zamen binnen de muren van Parijs, 3 Julij 1815. Voor Napoleon bleef er geene andere uitkomst over, dan zich te Roche-

fort aan de edelmoedigheid der Engelschen te vertrouwen: toen werd hij naar St. Helena verbannen. Aug. 1815 (hij stierf 20 Maart 1821). Zijn lijk is in 1840 naar Parijs vervoerd.

Bevestiging van het Koningrijk der Nederlanden. Gewijzigde Grondwet. 1815.

De slag van Waterloo bevestigde het koningrijk der Nederlanden, zooals het door de weener overeenkomst, uit eene zamenvoeging der voormalige Vereenigde en Oostenrijksche Provinciën bestond, met toevoeging van Luik, doch weder eenigermate met afscheiding van Luxemburg, dat de koning, onder den titel van Groot-hertog. verkreeg.

Reeds vroeger was men overeengekomen, om Luxemburg aan Pruissen te laten. Dat voormalige deel van Nederland werd echter tegen 's konings erflanden (Nassau-Siegen, Dietz, Dillenburg en Hadamar) weder ingeruild. Men had verder goedgevonden, dat de hoofdstad Luxemburg, sterk als een ander Gibraltar, eene bondsvesting zoude zijn, en nam derhalve het geheele hertogdom onder de meer bijzondere hoede der duitsche vorsten en staten.

Eene gewijzigde grondwet regelde deze nieuwe orde van zaken. 18 Julij, 1815. Zij werd 24 Aug. afgekondigd; reeds 21 Sept. deed Willem I zich te Brussel huldigen en beklom den troon.

Tweede Vrede van Parijs. Verbeterde Grenslijn. Teruggave van Kunstschatten. 1815.

Bij den vrede van Parijs, 20 Nov. 1815, kregen wij eenige grensplaatsen terug, die tot Nederland behoorden, en, in 1814, door eene al te groote inschikkelijkheid der mogendheden, aan Frankrijk gelaten waren: als Merbes, Chimay, Beaumont, Walcourt, Florennes, Beauring, Gedinne, Marienburg, Philippeville en Bouillon. Men ontving vervolgens 60 millioen franken, van de 700 millioen, die Frankrijk voor oorlogskosten moest opbrengen. Bovendien, reeds vóór den vrede, dien de Franschen genoodzaakt waren, zich te laten voorschrijven, kwamen de bondgenooten overeen, om de kunstschatten en oudheden, weleer door de legers der republiek en die van Napoleon aan Europa ontroofd, als zoo vele herwonnen eigendommen, terug te nemen. Wij, Nederlanders, vooral hadden daar groot belang bij, en trokken van allen het eerst naar de musea. Wij legden aanstonds de hand op onze hollandsche en vlaamsche school; waarna onze Potters, Van Dijken en Rubensen, met onze keurige boeken en miniaturen, onze middeleeuwsche kronijken, onze charters en staatsstukken, en het kabinet van wijlen Willem V, naar het vaderland terugkeerden.

Huwelijk van den Prins van Oranje. 1816.

De erkentelijke natie schonk den prins van Oranje een gedenkteeken, en een paar paleizen en landgoederen, vol roemrijke herinneringen: Tervueren, Soestdijk. — Anna Paulowna, grootvorstin van Rusland, eene jeugdige en beminnelijke prinses, gaf hem hare hand, 21 Febr. 1816, en stond hem later in lief en leed steeds met groote verkleefdheid ter zijde. Uit deze echtverbindtenis sproten: 1.) Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk, geb. 1817, thans onze veelgeliefde koning, Willem III; 2.) Willem Alexander Frederik Constantijn Nicolaas Michaël, geb. 1818 † 1848; 3.) Willem Frederik Hendrik, geb. 1820, thans Z. M. stedehouder in Luxemburg; 4.) Willem Alexander Frederik Ernst Casimir, geb. 1822 † 1822; 5.) Wilhelmina Maria Sophia Louisa, geb. 1824, thans groot-hertogin van Saxen-Weimar-Eisenach.

Algiers. De West-Indië. Kust van Guinea. 1816.

Op den triomf van Waterloo volgde, 27 Aug. 1816, wederom met de Engelschen in verbond, het tuchtigen der Algerijnen. Lord Exmouth met 12, en de vice-admiraal Theodorus Frederik Van de Capellen met 6 oorlogschepen, bombardeerden Algiers, en verbrandden zijne maritieme magt, waardoor 1083 christenslaven verlost werden, en de veiligheid der Middellandsche Zee, in het belang van alle handeldrijvende volken, volkomen was hersteld.

Omstreeks denzelfden tijd geraakten wij in het bezit der Oost- en West-Indische koloniën, die men tot dusverre, door den oorlog op het vasteland verhinderd, niet had kunnen overnemen. Eerst in November 1815 vertrok er eene expeditie naar Suriname, waar Willem Benjamin Van Panhuis gouverneur moest worden. Daar hij spoedig overleed, kwam Cornelis Reinhart Vaillant

in zijne plaats. De admiraal Kikkert verkreeg het hoog gezag over de Curaçaosche eilanden en de Antillen. Drie directeurs bestuurden onder zijne bevelen de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba, St. Martijn, St. Eustachius en Saba, die, even als de hoofdkolonie, aanmerkelijk waren achteruitgegaan, en slechts zeer onvolkomen tot meerdere welvaart gebragt werden. Wat later leed Paramaribo door een zwaren brand, waarbij vele aanzienlijke huizen vernield werden, 1821.

Eene dergelijk expeditie, als de uitrusting naar de West, bragt in het begin van 1816 de heeren Elout, Buyskes en Godard Alexander Gerard Philips, baron Van der Capellen, als commissarissen des konings, naar Java over. Een voorloopig bestuur moest er aanvankelijk de zaken regelen; daarna zou Van der Capellen als gouverneur-generaal optreden.

Eindelijk aan de kust van Guinea, door de Engelschen vergeten of versmaad, leefde nog eene kleine nederlandsche bezetting, die de westzijde van Afrika voor het vaderland behield, en door J. A. de Marree, als fiscaal en secretaris, was bestuurd geworden. Daar echter de engelsche regering, op aandrang der kwakers Wilberforce en Clarkson, tot afschaffing van den slavenhandel was overgegaan, begreep zij, dat de nadeelen, welke daaruit voor de britsche koloniën ontstaan waren, geene voordeelen moesten worden voor andere natiën, en zocht dus alle beschaafde mogendheden tot het nemen van denzelfden maatregel te bewegen. Reeds den 15. Junij, 1814 *) had de souvereine vorst aan die uitnoodiging voldaan; want, hoezeer West-Indië daar onder lijden moest, en de kust van Guinea nu een groot deel van hare belangrijkheid verloor, kon toch een prins van Oranje geene andere partij kiezen dan die van vooruitgang en beschaving. Om nu voor de slavenmarkt iets beters in de plaats te stellen, en onze afrikaansche bezitting zelfs veel gewigtiger te maken dan zij ooit geweest was, werd er besloten, dat zij, naar het voorbeeld van Sierra Leona, gekoloniseerd, en als landbouwende en goudgevende provincie zou bestuurd worden, eene taak, waarmede men Daendels belastte, en die hij eerlang begon uit te voeren. 1816. Zijn overlijden, dat reeds spoedig volgde, brak echter het werk weder af. Thans is St. George-del-Mina niet meer dan eene versterkte factorie.

*) 20 Nov. 1818, in eene Wet veranderd.

Oost-Indië, Van der Capellen, Gouverneur-Generaal.

Godard Alexander Gerard Philips Van der Capellen, of liever baron Van der Capellen, zoo als hij doorgaans genoemd werd, was een man van fijne beschaving, heldere inzigten en gematigdheid. Ondanks eenige hoog-aristokratische vormen, wist hij zich bemind te maken, en genoot de achting van allen, die met hem in aanraking kwamen. Tijdens de bataafsche republiek, werd hij secretaris van de rekenkamer in het departement Utrecht, 1803, later finantie-raad in hetzelfde gewest, 1805, voorts onder koning Lodewijk assessor en eerlang secretaris-generaal van het landdrostschap, dat door den waardigen baron Van Lynden van Lunenburg bekleed werd († 1854) 1808. Toen Oost-Friesland aan Holland kwam, ging Van der Capellen als landdrost naar Aurich. 1808. Vandaar werd hij spoedig teruggeroepen, en verkreeg eene plaats in den raad van state, waarna de koning hem weldra tot minister van binnenlandsche zaken en eeredienst verhief.

Na de inlijving bij Frankrijk leefde Van der Capellen als ambteloos burger, en versmaadde de aanbiedingen, hem van wege den keizer gedaan. Hij scheen van den loop der omstandigheden eene herstelling van het koningrijk Holland te verwachten, en oefende geduld. De omwenteling van 1813 viel anders uit, maar bevredigde hem volkomen; want de nieuwe orde van zaken was eene herstelling van den vorigen regeringsvorm, met verbering en vooruitgang gepaard.

Onder den souvereinen vorst werd Van der Capellen tot commissaris-generaal van het departement der Zuiderzee, en, twee maanden later, tot secretaris van staat voor koophandel en koloniën benoemd. 1814. Naauwelijks was hij in die betrekking opgetreden, of Willem I had zijne diensten elders noodig, en zond hem naar België, waar hij den souvereinen vorst bij den stedehouder der verbonden mogendheden (baron De Vincent) vertegenwoordigde, en eerlang de regering van hem overnam. Julij 1814. Willem I, nu gouverneur-generaal der belgische provinciën, stelde Van der Capellen, als secretaris van staat, aan het hoofd van een voorloopig bewind, en vertrouwde hem in 1815 eene geheime zending naar Weenen. Bij zijne terugkomst had de souvereine vorst den titel van koning reeds aangenomen, en bestemde zijnen plaatsbekleeder in België tot gouverneur-generaal der Oost-Indië, waar hij met de reeds vroeger vermelde staats-commissie heentrok. 1816.

Java. — Decima. 1816.

Op Java, zoo als van zelf spreekt, vond Van der Capellen de geldkisten ledig, het oude handel-kultuur- en regeringstelsel verzwakt of opgeheven, en het nieuwe slechts op eene gebrekkige wijze ingevoerd. Er viel dus eene keuze te doen tusschen monopolie en vrijheid; doch, beide beginselen telden vele tegenstanders, en waren, in de gegeven omstandigheden, noch onvoorwaardelijk aan te nemen, noch onvoorwaardelijk te verwerpen. Commissarissen hielden zich derhalve aan een stelsel van overgang, te weten: zij handhaafden de gedwongen levering, voor zoover zij in eenig deel van Indië was blijven bestaan, en lieten tevens de vrije kultuur, onder Daendels en den engelschen gouverneur Raffles begonnen, ongehinderd voortduren. Op die grondslagen nam het bestuur van Van der Capellen een begin, en was grootendeels eene terugkeering tot het oude, met dit verschil nogtans, dat de zoogenaamde administratie aanmerkelijk verbeterd werd. Intusschen vernieuwde zich weder onze voormalige betrekking met Japan, waar men van de inlijving bij Frankrijk geen kennis had gedragen, vóórdat Java aan eene andere zijde verloren ging. De Engelschen zochten toen voet te krijgen in Nangasakki; maar Doeff handhaafde er de hollandsche vlag op de tinne der hollandsche factorie. Eindelijk, men was in Indië weder aan den dageraad van een schoonen morgen: voor kunsten en wetenschappen, voor leger en vloot, voor alles werd gezorgd; doch een opstand op Cheribon, een oorlog in de Molukken, en eene menigte zeeroovers verslonden de opbrengsten van een beter beheer, en vorderden zelfs aanzienlijke opofferingen, die het moederland zich getroosten moest.

Oorlogen op Sumatra enz. Palembang, Borneo. 1819—1824.

Nog duurde deze moeijelijkheden, althans gedeeltelijk, voort, toen de sultan van Palembang zich van alle nederlandsche vervoogding zocht te ontslaan, en, na een levendigen strijd, de overhand behield, zoodat de onzen, met hunne kleine scheepsmagt en militaire bezetting, het opgaven en naar Banca moesten vlugten. Zoo spoedig mogelijk, zond Van der Capellen hun hulp. De schout-bij-nacht Wolterbeek ging er met een goed eskader en eenige landingstroepen op af, en ondernam een welbestuurden, maar zeer ongelukkigen togt naar de rivier Moesie, waar de sultan zich met europesche kunst versterkt had (Aug. 1819). Er verliepen twee jaren, eer de onderneming tegen Palembang kon worden hervat; eindelijk greep zij, onder beleid van den generaal-majoor Hendrik Merkus de Kock met het beste gevolg plaats (Junij 1821). Sultan Mahmud was genoodzaakt, zich geheel te onderwerpen en met al de zijnen gevangen te geven, waarna het rijk van Palembang, onder een ander opperhoofd, nog meer onmiddelijk aan Nederland onderworpen en dit gedeelte van Sumatra volkomen bevredigd werd.

Op de westkust van hetzelfde eiland hadden wij tegen de Padries te oorlogen; de luitenant-kolonel Raaff, de staf-officier Jonkheer H. G. Nahuys en de kolonel H. L. J. de Stuers deden daar belangrijke diensten. Op Borneo ondervond men moeijelijkheden met het herstellen der oude betrekkingen, en had er tevens de Chinezen te bedwingen, 1819-1824; elders leed men aan de cholera, of werd door zware aardbeving en den vuurstroom der vulkanen geteisterd. Bij dien tegenstand kwam de gouverneur-generaal de grootste zwarigheden te boven, en voorzag in alle behoefte; hij overwon de minachting, waarin Nederland door zijne republikeinsche en fransche regeringen gekomen was, en verzekerde onze vernieuwde vestiging op de meest vaste grondslagen.

Geschillen en bevrediging met Engeland. Ruiling van Koloniën. 1824.

Terwijl Van der Capellen als een vrede-stichter nuttig was, en den vruchtbaren akker tot meerder voordeel geschikt maakte, kwam 's konings regering met Engeland tot een verdrag, en regelde daarmede de velerlei moeijelijkheden, uit den strijd over wederzijdsche regten en belangen ontstaan. Reeds vroeger was men overeengekomen, dat de beide rijken hunne bezittingen in den indischen archipel, zooveel mogelijk, tot een zamenhangend geheel zouden brengen. Op dien grond hadden wij Cochin en verdere posten op Malabar tegen Banca verruild.

Doch, op Sumatra, waar wij Padang, de Lampongsche districten en Palembang bezaten, waren de Engelschen te Bencoelen (Marlborough) gezeten; wij, daarentegen, hadden Malacca op het vaste land van Indië, en met die wederzijdsche enclaves lagen wij elkander in den weg. Bovendien liepen er geschillen over Singapoer,

dat door de Engelschen bezet was, maar aan Nederland toekwam; terwijl Billiton, door een nederlandsch garnizoen ingenomen, het eigendom van Groot-Brittannië scheen te wezen.

Aan al die verwikkeling maakte men, op vreedzame wijze, een einde, en stelde den staat Malacca onder Engeland, de straat Sunda onder Nederland, waardoor Malacca en Singapoer, van onze zijde opgegeven, tegen Bencoelen en Billiton verruild werden.

Eindelijk bedong men vrijen handel op elkanders bezittingen, met uitzondering der Molukken, op welke de Nederlanders hun overoud monopolie behielden.

De Molukken. 1824.

Het monopolie-stelsel op de Molukken, eenmaal bijzonder voordeelig, ging zoodanig met willekeur en geweldadigheden gepaard, dat eindelijk de beste bronnen van voorspoed er door verdroogden. Dat stelsel was dus schadelijk en met onze belangen in strijd. Eene plotselinge afschaffing kon echter geene wezenlijke verbetering, slechts grooter onheilen te weeg brengen. Wat er intusschen gedaan moest worden, om de specerijlanden te behouden en de inlanders tevreden te stellen, was te 's Gravenhage niet te beslissen, en zelfs te Batavia niet aan te wijzen; want, in het gegeven geval en ten aanzien van zoovele verschillende vorsten en volken kon geen algemeene maatregel het doel treffen. Van der Capellen besloot derhalve, er zelf heen te gaan, en verscheen er prachtig en grootsch, met indruk en vorstelijke majesteit, maar verstandig, edel, weldadig, zegenend, menschlievend, zoo als de koning zijn meester, in wiens naam hij het welzijn van millioenen onderdanen kwam bevorderen.

En nu van plaats tot plaats rondreizende, verkondigde hij alomme den vrede, handhaafde het regt en de geregtigheid, en stelde de inlanders omtrent den alleenhandel en den regeringsvorm volkomen gerust, nu eens door wijziging en verbetering van het oude, dan weder door dadelijke invoering van het nieuwe stelsel, maar overal en in ieder geval door het opheffen van tallooze misbruiken en gewelddadigheden. Met één woord, Van der Capellen bevestigde het nederlandsch gezag in al zijne kracht, en verzoende zijner majesteits regering met de volken van Amboina, van Ley Timor, van Hitoe, van Oma, van Noessa Lout, van Ceram, van Boero, van Amblaauw, van Manipa, van Kelang, van Bonoa, van Coram en van verdere eilanden in de zoogenaamde groote Oost.

Oorlog op Celebes.

De gouverneur-generaal bezocht insgelijks de twee hoofdplaatsen op Celebes, de residentiën Menado en Macasser. Wij waren er sedert 1816 weder gevestigd en hadden er eenige koffijteelt ingevoerd, en overigens het vroegere dwangstelsel zoeken te vernieuwen. Met den vorst van Tanette leefden wij in geschil, zoo mede met den Raja van Boni, die zich groote heerschappij over onze bondgenooten zocht aan te matigen.

Tanette werd spoedig bedwongen; maar Soepa, dat zich daarbij had aangesloten, konden wij niet magtig worden. Men moest terug en zelfs Tanette weder opgeven.

Toen voorts de gouverneur-generaal naar Java vertrok, kwam Boni in opstand, doch werd, even als Soepa, door den generaal-majoor Van Geen in 1825 bij vernieuwing onderworpen.

Dubus de Ghisignies. Van den Bosch. Oorlog met Diepo Negoro. De Kock. 1826—1830.

Van der Capellen was in 1824 op Java teruggekomen, en had er maatregelen genomen tegen Celebes; overigens ging hij voort op den weg van gematigdheid en minnelijke schikking; intusschen verkreeg hij niet alleen geene overwinsten, maar zelfs een aanzienlijk te kort. Er moesten 20 milioenen aan de koloniën worden voorgeschoten; en, daar nu die uitgave bij de staten-generaal tegenstand vond, en zelfs 's konings ministers van oordeel waren, dat de indische huishouding op te grooten voet gesteld was, riepen zij Van der Capellen terug, en zonden Dubus de Ghisignies, als commissaris van bezuiniging, naar Java, terwijl de verdienstelijke generaal De Kock, bij voorraad, onder den titel van luitenant-gouverneur-generaal, op den 1 Jan. 1826 de regering overnam.

Vóórdat Van der Capellen zijn ambt overdroeg, was er oorlog ontstaan met Diepo Negoro, op dien oogenblik een der voogden van den minderjarigen sultan van Djocjokarta, zoodat het leger uit Celebes werd teruggeroepen, en De Kock zijne zorgen tot het bestrijden van een magtigen vijand bepalen moest. Eerst na een langdurigen en hevigen oorlog (de ontrouw van den sultan van Mattam op Borneo werd middelerwijl door den

kolonel Dibbetz gestraft, 1829), dempte hij het oproer en nam Diepo Negoro gevangen. 1830.

Terwijl De Kock op Java streed, administreerde Dubus, en werkelijk tot voordeel der koloniën, tot heil van het vaderland. Hij voltooide, wat Van der Capellen begon; hij verbeterde, wat vroeger voor geene verbetering vatbaar was, en hield voor den lande eenige spaarpenningen over.

Ondanks de tevredenheid over zijne wijze van beheer, riep de koning hem terug, en verving het tusschenbestuur van Dubus en De Kock door de zending van Johannes van den Bosch, een man van genie, die in het vaderland reeds de kolonie Frederiksoord gesticht, en over de nederlandsche bezittingen in Azië, Amerika en Afrika een uitvoerig en grondig werk geschreven had. Deze maakte zich sterk, om, zonder nieuwe opofferingen, de Indiën te doen bloeijen, en den staat eene overwinst te verschaffen, zoo als nooit uit de overzeesche gewesten was toegestroomd. Hij vertrok, met het volle vertrouwen van den koning, en kwam in 1830 te Batavia. Hij teekende den vrede, door de dapperheid van De Kock verworven, zond Diepo Negoro in ballingschap, en begon zijn hoogst gelukkig en voortreffelijk bestuur, 16 Januarij 1830.

Welvaart. Zorgen. N. en Z. Provinciën. Oppositie. 1815—1825.

In het vaderland was het nog beter gesteld. Men scheen er verjongd; men was er tevreden, dankbaar, werkzaam, en, bij aanvankelijken voorspoed, vol hoop en vertrouwen. Zoowel in de voormalige Vereenigde- als in de voormalige Oostenrijksche Nederlanden hief alles het hoofd omhoog, en bleef het beste deel des volks met den koning ingenomen, en met den prins van Oranje, als met een hartelijken raadsman en braven wapenbroeder, bevriend.

Nogtans er bestond veel naijver tusschen de beide deelen des rijks. Eene zekere oppositie tegen alle verrigtingen der regering nam dagelijks toe, vooral bij de waalsche leden der staten-generaal en bij dagbladschrijvers in het Fransch.

Eene noodlottige bepaling der grondwet stelde Brussel tegenover 's Gravenhage, het Zuiden aan de eene, het Noorden aan de andere zijde. Men verkreeg dus twee hofplaatsen, waar de koning bij afwisseling resideerde en de kamers zitting namen. Voor de oogen des volks schenen er dus een nederlandsch en een brabandsch rijk te wezen; daar er, overigens, wat stoffelijke aangelegenheden betrof, een groot verschil van denkbeelden gevonden werd, en het gewigtige stuk der godsdienst op geene voldoende wijze geregeld was, ontstond er, wat nooit bestaan had, eene belgische natie, eene vereeniging van Vlamingers, Walen en Luxemburgers, tegen over Noord-Nederlanders. In stede van eene verbroedering tusschen de hereenigde deelen des rijks, zoo als Karel V ze bezeten en te midden van veel grooter zwarigheden behouden had, verkreeg men verwijdering, onwil en tweespalt.

Allerbedroevendst! De zuidelijke provinciën, ofschoon door taal, zeden en gewoonten grootendeels echt nederlandsch gezind, werden nu tegen de hereeniging opgezet. De geestelijkheid verontrustte zich over den invloed van het protestantisme en het overwigt der noordelijke gewesten, waardoor het volk, uit gehechtheid aan zijne godsdienst, met een zeker wantrouwen tegen de hollandsche beschaving bezield werd. De hoogere standen, zonder eene fransche overheersching te verlangen, leefden in franschen dampkring, en bewogen de regering, om zich over de vlaamsche en brabandsche nationaliteit, die eigenlijk haar krachtigste steun had moeten wezen, zoo min mogelijk te bekommeren. Het gevolg was, dat de fransche letterkunde de leiding kreeg der openbare meening, en vele vreemde scribenten de rust des lands in allerlei rigting kwamen verstoren. In ieder geval, zelfs dan wanneer zij het gouvernement schenen bij te staan, deden deze belletristen groot kwaad, en rukten veel meer dan de latere protocollen het Zuiden van het Noorden af.

Nijverheid, Handel, Letteren, Kunsten en Wetenschappen. 1814—1830.

Eerst in 1825 nam de regering het voor de volkstaal op en zocht, wat veel te laat was, den invloed van Frankrijk min schadelijk te maken. Van eene andere zijde verzuimde het bestuur geene nuttige tusschenkomst: wat hulp en opbeuring behoefde, ondervond, naar de toenmalige begrippen, eene ruime tegemoetkoming; de nijverheid in de eerste plaats. De handelmaatschappij, 1824, voor het Zuiden en Noorden opgerigt, bevorderde de belangen der beide deelen des rijks; de schoone instelling der noord-nederlandsche hoogescholen werd reeds vroeger op het Zuiden overgebragt: de universiteit van Leuven herrees, en zocht

in wetenschappelijk streven, met Gent en Luik, den roem van Leiden, Utrecht en Groningen te verwerven.

Kerkbestuur. 1814—1827.

Het kerkbestuur der protestanten en Israëlieten werd door den koning geregeld. Dat der katholieken liet hij onaangeroerd, in het Noorden onder de zoogenaamde Missie, in het Zuiden onder de bestaande bisschoppen. Met beide deze overheden geraakte hij echter over de opvoeding van aanstaande geestelijken in geschil. Een Collegium philosophicum, te Leuven opgerigt, verontrustte de gemoederen; een Concordaat, met den H. Vader gesloten, bleek in de gevolgen meer een wapenstilstand dan een verdrag van vrede te wezen.

Voortdurende spanning. 1827—1829.

De ontevredenheid der geestelijken bleef voortduren. Onder den schijn alsof zij vrijheid van onderwijs voorstonden, zochten de geestelijke herders alle onderwijs te weêrstreven, dat niet van de kerk uitging, en voerden een levendigen strijd tegen de protestantsche rigting, die, naar hun inzien, door de regering gevolgd werd. Andere tegenstanders, te leur gestelde liberalen, zoo als de De Potter en soortgelijke vijanden van Rome, verstonden zich thans met de grootste ijveraars voor het geloof en dreven gezamelijk een algemeene opruijing der gemeente, die tegen zekere *grieven* tot het teekenen van *petitiën* werd aangezet.

Nu klaagde men over de constitutie, het ministerie, de belastingen, het onderwijs en het gebruik der nederlandsche taal, en begon, daar deze beweging in de noordelijke provinciën slechts geringen bijval vond, van eene scheiding te mompelen tusschen de beide deelen des rijks.

De regering kwam tot eene aanvankelijke executie van het concordaat en voorzag in de bisdommen van Namen, Luik en Gent, tot genoegen der katholieken. Zij stelde tevens het onderwijs meer vrij en beloofde het gemaal af te schaffen. De liberale partij verlangde veel meer en verdubbelde haren ijver. De staten-generaal verzwaarden die moeijelijkheden, 1° door ontijdigen aandrang tot ontslag der vreemde troepen, die het land verlieten, 2° door verwerping van het tienjarig budjet; maar de justitie stond de regering op zijde en veroordeelde De Potter, Tielemans, Bartels en De Neve, die, van zamenzwering overtuigd, het vaderland moesten ruimen.

Concessiën. Junij, October, 1829.

Daar de liberale en katholieke dagbladen eene oproerige taal bleven voeren, en de petitiën geen einde namen, wilde de koning het verlangen der ontevredenen naderbij leeren kennen. Hij ondernam tot dat einde eene reis door de zuidelijke provinciën. Men ontving hem met eerbied en op vele plaatsen zelfs met welmeenende toejuiching. Het bleek duidelijk, dat de aanvallen der drukpers en het teekenen van oproerige rekesten door partijhoofden gedreven werd. In stede van nu de welgezinden te schragen, zocht de regering alleen de geestelijkheid genoegen te geven, en voldeed haar volkomen ten aanzien van het collegium philosophicum, waardoor de liberalen uitzigt kregen op meerdere concessiën, en dus in hunne oppositie bleven volharden.

Boodschap van 11 *Dec*. 1829.

Eindelijk werden 's konings gedachten over het voorgevallene aan de staten-generaal medegedeeld, 11 Dec. 1829, en werd tevens een wetsontwerp ter beteugeling van hoon en laster aangeboden; doch bij de vertegenwoordiging verkreeg men slechts krachtelooze ondersteuning, en ten gevalle der fransche dagbladschrijvers moest men vervolgens de bescherming der landtaal laten varen, waarmede het doel van enkelen bereikt werd, zonder evenwel de oppositie te ontwapenen. In zake van hooger en lager onderwijs zag de geestelijkheid een groot deel van hare wenschen verwezenlijkt, en slaagde verder in de eerste maanden van 1830.

BRONNEN-STUDIE VOOR DE HISTORIE VAN HET VADERLAND. *)

PURMEREND.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

Korte Kronijk van Purmerend. Edam, bij Aris Tolk.

Hoofdzakelijk gevolgd naar de *Historie van Waterland, Amst.* 1660. 8°.

G. van Sandwijk, *Kronijkmatige en Geschiedkundige Beschrijving van Purmerende en omliggende Dorpen, Meeren enz. Purmerend,* 1839. *Met platen.* 8°.

G. van Sandwijk, vroeger onderwijzer te Schermerhorn, werd in 1819, toen de gewezen herstelde Luthersche kerk tot eene stads-burgerschool was ingerigt, te Purmerend beroepen. Tijdens den belgischen opstand, gaf hij een klein geschrift, onder den titel van: *Karakterschetsen, Krijgsbedrijven, Geschiedkundige Anecdoten enz. Purmerend*, 1832, in het licht, teneinde te doen zien, dat de bewoners van ons dierbaar vaderland geenszins van de deugden hunner voorvaderen ontaard zijn.

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

K. Honig, Jz., *Redevoering gedaan ter gelegenheid van het plegtig nationaal feest, op den 19. December* 1799. *Op verzoek van den raad der gemeente te Purmerend. Purmerend*, 1800. 8°.

Klaas Honig, vroeger leeraar bij de Doopsgezinden aan de Oude Sluis, werd 15 Junij, 1794, te Purmerend beroepen, en aanvaardde zijne bediening met eene leerrede over Psalm CXXVII vs. 1. Den 8. Mei, 1796, vierde hij het honderdjarig bestaan der kerk, verwierf zich door zijne bekwaamheid en deugdzaam karakter de liefde en achting van alle weldenkenden, en overleed 18 Maart 1832.

R. Landskroon, *Over de Koortsen te Purmerend en Noordholland. Amsterdam*, 1824. 8°.

Roelof Landskroon, Stads-Med. Doctor en Lector in de Heel- en Vroedkunde, lid van verscheiden geleerde genootschappen, overleden te Purmerend, 17 Junij, 1824, in den ouderdom van ruim 50 jaren.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

G. Heinrici. *De Heilige Wooningen des Hoogsten bij den Christen, in eene inwijings predicatie van een nieuw gebouwd Godshuis binnen Purmerend. Amst.* 1712. 4°.

Godfried Heinriel, geboren te Berlijn, 1667, was hoogduitsch predikant te Koppenhagen, waar hij wegens een proces over het ontvreemden van een pokaal en 50 Exemplaren der Postillen van de weduwe, van Dr. Lassenius uit zijne dienst ontslagen werd. Te Purmerend was hij predikant ten jare 1709, en verbleef er tot 1716. Vervolgens vertrok hij als hoogduitsch evangeliedienaar naar 's Gravenhage, en overleed in 1732. Bij gelegenheid van zijn beroep naar gemelde plaats, tegen den zin der gezanten van de vreemde hoven, sedert 9 Mei 1708, stemgeregtigd bij het kiezen van predikanten, werd het Koppenhaagsche regtsgeding weder opgerakeld, en tegen hem een geschrift in het licht gegeven, onder den titel van: *Sententie tegen G. Heinrici te Coppenhagen uitgesproken den* 21. *Februarij*, 1705, *waarbij de voorsz. Heinrici wegens dieverij van het predikambt aldaar geremoveerd wordt.* 4°. waarna een zijner vrienden de predikatie voor zijn vertrek uit Koppenhagen gedaan, over *Exodus XXXII, vs.* 1—16 *en* 16—28 vertaald uitgaf, en hij zelf *Bescheyden Verantwoordinge op seker geschrift, genaemt: Sententie die uytgesproken soude zijn tot Coppenhagen den* 21 *Februarij* 1705. *'s Hage*, 1716, waarin zeer gunstige attestatiën aangaande zijn gedrag door den raad der stad, de gereformeerde predikanten en den lutherschen kerkeraad voorkomen. Zie verder *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evang. Luth. Kerk in de Nederlanden, V.* 75. Het Godshuis, boven bedoeld, is de tegenwoordige luthersche kerk.

H. Volkersz, *De Eeuwdag der vrije Godsdienstoefening van de Luthersche gemeente te Purmerende, gevierd den* 16. *van Oogstmaand*, 1789, *in eene Leerrede over Jesaia XXXIII. vs.* 20. *Purmerend*, 1789. 8°.

Hendrik Volkersz, geboren te Amsterdam 23 Julij 1745, studeerde te Rostock en Greifswald, bediende eenigen tijd de luthersche gemeenten van Zaandam en Breda, en werd 26 Julij, 1769, te Woerden beroepen. Hij vertrok 10 November, 1776, naar Purmerend en overleed 4 Februarij, 1796. I. N. Damen, predikant te Alkmaar, vereerde zijne nagedachtenis met eene Lijkrede, die in gemeld jaar het licht zag. Zie verder over hem en zijne schriften de *Bijdragen tot de Gesch. der Evang. Luth. kerk in de Nederlanden, III.* 151.

C. Swaan, *Leerrede over Genesis XXVIII. vs.* 17, *voor eene groote menigte uitgesproken bij de Herstelde Luthersche Gemeente te Purmerend, bij gelegenheid van de plegtige inwijding van de nieuw gebouwde kerk voor dezelve gemeente op den* 9. *Maart*, 1803. *Purmerende*, 1803. 8°.

Cornelis Swaan, broeder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en predikant bij de herstelde luthersche gemeente te Purmerend. Tegen deze Leerrede verscheen: *Brief van* Justus Hoop, *leeraar der Luthersche Gemeente*

*) Vroeger heeft Astrea, zoo betreklijk *'s Gravenhage*, als ten aanzien van *Amersfoort*, eene dergelijke opgave geplaatst, waarover de Redactie zeer loflijke en aanmoedigende betuigingen van belangstelling in dergelijke stukken ontvangen mogt, en waardoor zij dan ook genoopt werd, thans nogmaals aan deze Bijdrage van den Hoogleeraar Visscher gaarne eene plaats in te ruimen.

te Purmerend, aan den heer C. Swaan, zich noemende leeraar bij de Herstelde Luthersche Gemeente, over deszelfs singuliere inwijdingsrede. Purmerend, 1803. 8°. Bij gelegenheid van het 3. eeuwfeest der kerkhervorming hield Ds. Swaan eene Leerrede over Rom. XIII vs. 12. en Genesis I. vs. 3, welke leerredenen afgewisseld werden door een koor, met gezangen van Ds. Swaan.

Iets wegens de vereeniging der beide Evangelisch-Luthersche Gemeenten te Purmerend, plegtig gevierd den 19. *van Grasmaand*, 1818. *Benevens een broederlijke raad aan alle nog onvereenigde Luthersche Gemeenten in ons koningrijk. Purmerend*, 1818 8°.

De beide gemeenten werden in 1818 vereenigd en Ds. Cornelis Swaan, den 22. Maart, 1818, tot tweede leeraar beroepen. Men vierde het feest dezer hereeniging 19 April, bij welke gelegenheid Ds. G. G. Land des voormiddags eene leerrede hield over 2 Cor. XIII, vs. 11, en Ds. Swaan des namiddags over Genesis XIII, vs. 8. De gemeente had nu twee predikanten, tot dat Ds. Land het volgende jaar naar Delft werd beroepen, en derwaarts vertrok.

DE BEEMSTER.

Geschiedkundige Beschrijving van de Beemster. In G. van Sandwijk, *Beschrijving van Purmerend.*

H. Huysingius, *Lofbazuyn over de Beemsterlands Bedijckinge.* 12°.

Ds Henricus Huysingius was de eerste leeraar in de Beemster. Hij werd 24 Julij 1622 van Oude Niedorp en Veenhuizen beroepen. De kerk, in 1623 gereed zijnde, werd door hem ingewijd, en bij die gelegenheid tevens de eerste zoogenaamde Beemster Biddag gehouden.

S. Simonides, *Heilige Bedenkingen over de Bedijckingen van de Beemster.* 12°.

Simon Simonides, godgeleerde en ijverig voorstander van het huis van Oranje, eerst predikant te Rotterdam, daarna te 's Gravenhage. Hij behoorde tot die predikanten, welke het volk in 1672 in het denkbeeld zochten te brengen, dat vele leden der regering zich aan ontrouw aan den lande schuldig maakten. Hij was tegenwoordig bij de mishandeling, den gebroeders De Witt aangedaan, en stond zoo nabij, dat de beul hem vroeg *of ze hoog genoeg hingen.* Deze moord noemde hij, in zijne eerstvolgende predikatie, eene wrake Gods. Hij overleed in 1675.

Request van verscheidene Oudste Lidmaten der Ghemeente Christi in de Beemster, ende van een uit dezelve in de Synode van Noord-Holland tot Amsterdam 7 *Augustus* 1670 *ingedient, met drie requesten daerin gemelt, doch van die Synode afgewesen. Amst.* 1670. 4°.

A. Wolff, *Dank- en Boetpredikatiën over Jerem. XVIII vs.* 6—10, *en Historisch Berigt aangaande het bedijken van de Beemster. Amst.* 1758. 8°.

A. Wolff, *'s Lands verplichting tot dankbaren wandel, voorgestelt op den bijzonderen Beemster Dankdag, geviert* 31 *Julij*, 1740. *Amst.* 1741. 8°.

Waarin eenige bijzonderheden, deze streek betreffende, vooral over de bedijking ten jare 1608 aangevangen.

A. Wolff, *De Bedijking van de Beemster in dichtmaat, met aanteekeningen over de Bedijking van de Beemster en Geschiedenis van Noord-Holland. Hoorn*, 1763. 42 *pag.* 4°.

Adrianus Wolff, predikant in de Beemster, waar hij 29 April 1777 overleed, is meer bekend door het uitgeven van eenige godgeleerde werkjes en kerkelijke redevoeringen, dan wel als dichter. De bedijking van den Beemster in dichtmaat, een curieus stuk, is, volgens Witsen Geysbeek, die er eenige regelen van mededeelt, in 1773 twee malen gedrukt. Hij was de echtgenoot van Elisabeth Bekker. — Zie verder Witsen Geysbeek.

G. J. van der Kuyp, *Leerrede op den Beemster Biddag, gehouden* 30 *Julij* 1812, *bij gelegenheid der viering van het* 200 *jarig Jubel der bedijking en droogmaking dezer meer. Hoorn*, 1813. 8°.

Gerardus Johannes van der Kuyp, leeraar bij de hervormde gemeente, hield deze leerrede naar aanleiding van Deuteronomium XXVII, vs. 7. voor eene zeer aanzienlijke vergadering, waaronder zich afstammelingen der eerste en voornaamste deelnemers van dit werk bevonden. De leerrede bevat een omstandig verhaal van hetgeen bij de bedijking van 1608—1612 plaats had en is eene goede bijdrage tot de geschiedenis der droogmaking van deze groote en schoone landstreek.

Keuren ende Ordonnantiën van 't Heemraadschap van den Beemster, en den gevolge van dien. Amsterdam, E. C. Muller. Julij, 1616 4°. 64 *pag.*

Beemsterlands Keuren, Wetten ende Ordonnantiën, aengaende Civile Regten. Purmerend, P. Baers. 1696. 8°. 106 *pag.*

Extract uit het Octroy van de Beemster, met de cavelconditiën en kaart. Purmer, 1696. 8°.

Eene Instructie voor Dijkgraaf en Hoogheemraden van de Beemster. 8°.

Instructie voor de Booden van de Dijkgraafschappen van de Beemster. Purmerend, P. Jordaan. 8°. 10 *pag.*

Ordonnantie voor de Vierschaar in de Beemster. Purmerend, P. Jordaan. 8°. 44 *pag.*

Ampliatie en Alteratie van het 61. *Artikel van de Beemsterlands Keuren, voor zoo verre de publique verkoopingen aangaat. Purmerend.* 1776. 8°. 8 *pag.*

Nadere Ampliatie-Keuren, op diverse tijden gearresteerd bij de heeren Baljuw, Dijkgraaf en Hooge Heemraden van de Beemster. Purmerend, J. Postma. 8°. 56 *pag.*

B. F. van Berkenrode. *Beemsterlants Caerte, met zijne dijcken, ringslooten, wegen, wateringen, polders, poldercaden, molens en molentochten. Item omleggende plaetsen, landen en andere eygenschappen, zoo als deselve tegenwoordig ghelegen is, in den jare* 1640, *gesneden door* G. van Breen, *te Amsterdam*, 1644, *in zes vellen.*

Regeerings-reglement van de Beemster, dd. 3 *Maart*, 1804.

Het Gemeente-Bestuur van de Beemster, dd. 29 *Mei* 1804.

Reglement op de inrichting van de Rechtbank in de Beemster, 23 *November* 1804.

DE PURMER.

Geschiedkundige Beschrijving van de Purmer. In G. van Sandwijk, *Beschrijving van Purmerend.*

Octroy van de Purmer, mitsgaders approbatie der Staten van Hollant redekaveling, conditiën, enz. Amst. 1623. 4°.

DE WORMER.

Geschiedkundige Beschrijving van de Wormer. In G. van Sandwijk, *Beschrijving van Purmerend*.

J. Banningh, *Eenvoudig verhael van de Proceduren tot Wormer en Jisp*. *Amsterdam*, 1698. 8°.

Jacob Banningh, leeraar bij de Waterlandsche Doopsgezinden, werd door sommige leden zijner gemeente aangeklaagd, dat hij niet langer in den duivel geloofde, en vreemde gevoelens omtrent de Engelen en de Opstanding koesterde; hij werd door Van Dooregeest, H. Schijn, Louweris J. Louwe en H. Reinskes van Overwijk, als gekozen scheidsregters, uit zijne dienst ontslagen.

NECK, PURMERLAND, ILPENDAM, DEN ILP.

De beschrijving dezer vier dorpen vindt men in G. van Sandwijk, *Beschrijving van Purmerend*.

G. van Enst Koning, *Het Huis te Ilpendam en deszelfs voornaamste bezitters. Uit echte bescheiden. Amst.* 1836. 8°.

Eene vlijtig bewerkte en zeer bruikbare monographie.

PROSPECTUS VAN EEN ATLAS VAN NEDERLAND *),

TEN GEBRUIKE BIJ HET ONDERWIJS IN DE GESCHIEDENIS. BEWERKT DOOR W. J. HOFDIJK,

LEERAAR IN DE NED. TAAL- EN LETTERKUNDE EN DE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS, AAN HET GYMNASIUM TE AMSTERDAM.

Deze Atlas, die in eene reeds te lang onvervulde behoefte voorzien moet, zal bestaan in *Vijf Kaarten*, welke elkander geregeld zullen opvolgen, en waarvan de eerste, bevattende in hoofdkaart: *De Nederlanden tijdens de Romeinsche overheersching*, en in kartons: *De Nederlanden na de verdeeling van Diocletiaan* (284), *Volksstammen in Nederland bij de komst der Romeinen*, *Woonplaatsen der Germaansche Stammen in de* 4. *en* 5. *Eeuw*, De *Arx Britannica* en eene *Schets van den Nederlandschen bodem voor de verlanding der aanslibbingen en bezinkingen*, thans het licht ziet en als *specimen* voor de volgenden gelden kan.

De *tweede* zal, in hoofdkaart: *Nederland omstreeks de tiende eeuw* voorstellen en in kartons bevatten: *Het Rijk van Clovis;* van *Karel den Groote;* de *verdeeling bij het Verdrag van Verdun;* en de *Woonplaats der Germaansche Volken in de* 6. *eeuw*.

De *derde* zal, als hoofdkaart: *Nederland in* 1300 geven, met aanwijzing in kartons van *Nederland als Rijksleen*, *de verdeeling onder het Bourgondische Huis*, *de Kerkelijke verdeeling* en *Nederland onder Karel den Vijfde*.

De *vierde Kaart* zal bevatten: *Nederland op de helft der zeventiende eeuw* en heeft in kartons: *de Bezittingen der Oost- en West-Indische Compagnie*, *de Republiek na het Barrière-Tractaat* en *de Bataafsche Republiek*.

De *vijfde Kaart*, die het *Koningrijk der Nederlanden in* 1850 voorstelt, zal in kartons bevatten: *Het Koningrijk Holland*, *Nederland bij Frankrijk ingelijfd*, *het Koningrijk der Nederlanden van* 1815—1830 en *de Oost- en West-Indische Bezittingen*.

De geheele Atlas zal alzoo de belangrijkste tijdperken omvatten, en geeft van de vijf hoofdtoestanden het overzigt op eene schaal, wier behoorlijke uitgebreidheid eene meerdere uitvoerigheid toelaat, dan tot hiertoe plaats vond, en die toch bij een onderwijs, dat slechts iets meer dan bloot oppervlakkig heeten zal, eene volstrekte noodzakelijkheid is.

In het vertrouwen, dat deze onderneming genoegzame belangstelling zal vinden, hebben de uitgevers den prijs bij *inteekening voor den geheelen Atlas* op slechts 90 cents per kaart gesteld, terwijl afzonderlijke kaarten alleen tegen *f* 1,25 worden afgeleverd.

Zij roepen de ondersteuning van elke belangstellende dringend in, daar de kostbaarheid dezer onderneming het voortzetten daarvan enkel dan mogelijk maakt, wanneer *velen* die met hunne inteekening bevorderen.

Amsterdam, 15 Augustus 1854. Gebr. KRAAY.

*) Reeds een jaar verleden, hebben wij de eerste van de vijf aangekondigde Kaarten ontvangen. Het is te wenschen, dat geen gebrek aan deelneming oorzaak zij van het zoo traag voortgaan eener, in de daad, even schoone als nuttige onderneming, welke wij bij deze dringend aanbevelen in de hooge belangstelling van het publiek, en vooral van schoolinrigtingen, waar men op grondig onderwijs prijs stelt.

LETTERKUNDE.

VREEMDE LETTERKUNDE.

HOLLAND AND THE HOLLANDERS. *)

Messrs. Editors; — When in a railcar the other day, a hundred miles or so from town, a friend handed me your paper of Thursday, and I found in it Acton's Strictures on Dr. Bethune's speech before the St. Nicholas Society, with his wholesale condemnation of the Dutch generally. At my first leisure I trouble you with a few words in reply.

Acton says, at the close, that no personal motives dictated his review; and we the more willingly belive him, because it is not easy to guess how the Doctor, or any of the worthy gentlemen to whom the speech was made, could have excited the spleen of any one; but admitting this, how should we account for the *virus* of the article, which is apparent throughout, especially where he says that »the Dutch have earned almost the worst character of any nation in history?" and while he cannot ignore their giving an asylum to the percecuted of all Europe, pronounces it a »solitary" act, and even warps that by imputing it to »a measure of State policy." Nay, while claiming for himself »a sense of propriety," and a desire to »vindicate the truth," he slashes viciously at »the divine and the moralist," because the Doctor did not entertain the Knickerbockers with a lampoon on the character of their ancestors, or because he did not give a practical exemplification of Christian charity, by parading »their vices and crimes, and their political enormities." Others may think differently from Acton, and suppose that a speaker on a congratulatory occasion, having only thirty or forty minutes allowed him, might find better use for his time than in raking among the bones of the dead for faults, while he had, as every fair reader of history knows, many noble examples to hold up for imitation. The Doctor, in his speech, declares thad his descents is not from the Dutch, and evidently rejoices in his Scotch blood, so that he could not have been biased by hereditary prejudice. Indeed, if I remember rightly, (his speech is not now near my hand,) he is one of those who are partial to the theory that an »intermixture and fusion of races" tends strongly to national progress; for he attributes the greatness of both England and Holland to the combination of blood. He had not time to give a history of Holland in half an hour; but first vindicated them from the charge of being *slow*, by a few facts of their early discovery, and then gave some of the reasons he saw for their success as a people. Not one of the facts which he cited can be denied. But let Dr. Bethun'es speech take care of itself, while we turn to Acton's singular opinion of the Dutch character; I say singular, for though, at one period, when the Englisch, smarting under the triumphs of Tromp and De Ruyter, and stimulated by commercial jealousy, employed their purest pens to ridicule the Dutch and prison history, now that the smoke has been cleared away, and men on both sides of the sea think with candor, Acton is well nigh alone in his wholesale prejudice. It would be taking up too much room in your columns, and more time than I could spare, to refute him in detail; even then it would be one anonymous writer combatting another; but you may allow me to cite the recorded testimony of men whom the world will credit far sooner than even Acton or myself, men of the very nation most prejudiced against Holland, but, also, men best qualified by their studies or opportunity of observation, to judge correctly. Let me first quote the generous advocate of Free Trade, Tor-

*) In de *Gids* van April (1855) zal men het merkwaardig Artikel gelezen hebben, dat daarin over de *Pella-Kolonie* van den Heer P. Scholte, en over dien niet minder merkwaardigen Predikant-zelven voorkomt. Vriendenhand deelde ons de eerst pas tot stand gebragte *Pella-Gazette* mede, waaruit wij het bovenstaande Stuk hier overnemen. — Nr. VI, 8 Maart, 1855. — De lezers van het bedoelde Gids-artikel zullen, zeker, ook dit Artikel met genoegen lezen. Het bevat een beknopt overzigt onzer geschiedenis en onzer groote mannen van vroeger en later tijd, tot op onze dagen toe, eene beschouwing van iemand, wiens opstel moet gelezen worden in de taal en in den vorm, gelijk hij het geleverd heeft.

rens McCullagh, in his Industrial History of Free Nations. (vol. ii., London, 1846.)

»Holland, as she stands at the present day, is the greatest fact in the Industrial History of Free Nations. Not only have the Dutch done more in days gone by, with less means than any other people in Europe, for maritime discovery, enterprise, and trade, and for the practical application of sound principles of banking, insurance, public credidt and currency; but, despite their unparallelled necessities and financial difficulties, they have, in the main, pursued a more consistent tone of liberalty in trade, than — with the single exception of the Swiss — any other free people to the present time. And not only is it true that with less means, they accomplished more in the sixteenth and seventeenth centuries, for extention of commerce, improvement of art, and development of manufactnring power, than any other race in Christendom; but they actually possess, at the present hour, the noblest proof of the invincibility of self-reliant labor, and the most cheering enconragements to others not to weary in well-doing, that the world contains. Empires have increased, and kingdoms prospered greatly during the last thirty years of peace, (and the prayers of all good and wise men must be, that in mutnal sufferance and good will, they may all continue to contend only in the peaceful means of human progress,) but it derogates from the just praise of none of them to say, that nowhere is long established political and religious liberty more highly prized, popular education more nearly universal, regard for law and order more profound, the rewards of industry more widely shared, the necessaries of life more abnndantly secured, and the blessings of civilization more equally diffused, than among the self-reliant children of Enrope's Netberlands. Look at the map, think of their history, and say, Are not these entitled to the post of honor in the march of free industry?"

So says a carefnl philosophical writer, warmed into enthusiasm, at the close of an elaborate investigation of Dutch history. Acton says, and Acton is an honorable man, urged by a »sense of propriety" and a desire to »vindicate the truth," — that »the Dutch had earned for themselves almost the worst character of any nation in history!" Which, gentlemen, will yon believe?

Davies (the most elaborate of all writers in English on the History of Holland, 3 vols., London, 1841—4) says at the beginning of his introductory chapter: »There is scarcely a nation whose history has been so little understood, or so generally neglected, as that of Holland; and none, perhaps, which better deserves the consideration of every thinking mind. — To Englishmen indeed, from the similarity of many of their institutions, of their municipal Governments, and even of their babits and language, it may afford more practical instruction than almost any other. [This is yet more true of us.] . . . Some of the higher and better feelings of our nature should arouse our sympathy with the destinies of Holland. Links the brightest and strongest, woven by patriotism and hallowed by time, bind together these two great and enlightened nations. From England the light of the Christian religion first shone on Holland; from Holland, England imbibed her first ideas of civil liberty and commerce; with the Netherlands she made her first commercial treaty; side by side they have fought for the dearest rights of mankind; side by side they have struggled against the tyranny of Spain, the bigotry of the Stuarts, against the ambition of the most powerful monarch of France; when the clouds of despotism and superstition hung lowering over England, it was in William of Holland that she hailed her deliverer; when Holland writhed under the lash of Alva and the Inquisition, she looked to England as her trnst and consolation. . . . . . There is, one might suppose, scarcely any class of men from whom the history of Holland might not claim some share of attention. The merchant should be curious to trace the rise of that people, whose activity and enterprise have carried their trading vessels to every quarter of the globe; who have planted industrious and successful colonies in every variety of climate and soil; whose skill in commerce and finance has rendered them the guide and instructor of the commercial world; and whose public integrity has throngh all ages stood so firm that the most unexampled pressure of distress has never driven them to commit an act of national bankruptcy. To the statesman and philosopher, the Dutch must be interesting, as a people, who, without equal laws and wise institntions, could scarcely have supported a physical, much less a political existence since the soil, which with infinite cost and pains they have snatched from the ocean, is too poor and ungrateful to be worth the labor of cultivation, they must, had it not been for those habits of active and patient industry which a free spirit alone engenders, either have deserted it entirely, or dwindled to a mise-

rable race of fishers; whereas Holland has supported in happiness and abundance a greater number of inhabitants in proportion to the extent and capabilities of her territory, than any other country of the world. They must be interesting, as a people, who during ages when other nations presented little else but scenes of violence, bloodshed, and oppression, enjoyed for the most part entire personal security, and as much civil liberty as was, perhaps, consistent with the public safety. The divine will remember that the twilight of his Protestant faith first dawned on the mind of Erasmus, and that its meridian splendor shone upon the spirit of Grotius; that Holland has never spared the arms of her soldiers or the blood of her martyrs in its defence; and that the zeal with which she has cherished it, though sometimes kindled into fanaticism, has ever been pure, constant, and self-denying. To such, the history of Holland cannot but be a subject of interest; nor should the idle lover of literature and the arts smile with contemt upon a people, simple and uncourtly though they be, who have nursed among them a Vondel and a Rembrandt. But, if there be among us a patriot, in the old and true sense of the word, one who loves his country, not for the honors she can bestow, but because she, herself, is great and free, who can sympathise with his fellow-men, striving to obtain for the fatherland those blessings which his own enjoys; surely the blood of such a man must beat warm within him, as he contemplates the struggle made by this brave and noble people in defence of their religion and liberties against the bigoted tyranny of Spain — a struggle unparalelled, perhaps unrivalled in the annals of ancient or modern history, protracted for forty years of suffering, under which the stoicism of Greece would have sunk, of deeds at which the heroism of Rome would have trembled — maintained by a people whose spot of earth is so small as scarcely to deserve a place on the map of Europe, against a nation of boundless extent, of gigantic power, whose heart was strong with the blood of her chivalrous nobility, and into whose bosom was pouring the riches of the New World. — And a throb of joy will respond in the breast of such a patriot, when he beholds the issue of the contest defy all human calculation, and mock all human foresight. For once the righteous and feeble cause triumphed; the haughty foe of Holland shrank cowering before her, and her strength withered from that hour; but she (Holland) lay not panting and exhausted, a prey to the first spoiler; freed forever from the yoke of her oppressor, she lifted her proud head from the waves, and stretched her mighty arm to the ends of the earth; the balance of Europe quivered at her nod, while Asia, Africa, and America, laid their treasures at her feet."

So far Davies, the careful, and, for the most part, unimaginable historian. This is going somewhat beyond Dr. Bethune's eulogy. But Acton *says* that the history of the Dutch is almost the worst of any nation! Let him *say* so!

Davies, however, might have found that the spirit of the Reformation was in Holland long before Erasmus. Indeed, it had been more or less busy since the first attempts to force upon the people the peculiar doctrines of Rome. As early as 712, there was a schism in Ghent and the parts adjacent, because of the licentiousness of the clergy: 752, violent commotions following an effort to put images in the churches. In the same year the West Frieslanders slew St. Boniface for advocating the Pope's supremacy and Purgatory. In 1068 they refused to pay tithes, or submission to ecclesiastical punishments, while they insisted on the marriage of their clergy; and they also early felt the influence of Wickliffee and Huss, whose persecuted followers found refuge amongst them. Their dykes (to which they owed their habits of co-operation as much as they owed their country) were begun as early as the first century, and have been maintained at such expense that they could not have cost as much had they been built of solid brass; their cost has been estimated at not less than Doll. 1,400,000; and at this day the annual expenditure on them is not far from Doll. 28,000,000; and this in a country of little more than two millions and a half of people, which does not raise bread enough to feed the men employed in the dykes. Acton sneers at such a nation, as having nearly the worst history of any in the world. But if the waters were ordinarily dreaded by them, the Hollanders have had (and, if need be, still have) the courage and devotion to make them mighty allies against human foes, as was seen at the siege of Leyden, in 1574, when, after resisting well nigh to the last, under the illustrious Van der Duys, (Douza,) general, poet, and historian, the States' General, at the suggestion of the Prince of Orange, ordered the dykes between Leyden and the rivers Meuse and Spee, to be cut thro' deluging all the rich territory

of Rhynland and Schienland. Immense destruction of property ensued, but the Hollanders rejoiced, for it freed their country. Immediately on the raising of the siege, the grateful nation offered Leyden her choice of a fair or a university, and that commercial city, wasted and impoverished by war and famine, *chose a university*, of which the heroic Douza, equally deserving of the olive and the laurel, was the first President, and the University of Leyden became the *Alma Mater* of men long famous in Europe for science and scholarship. The University of Leyden was, however, only one of five founded and maintained by the nation, — one for every half million of inhabitants. This is the nation whose history is almost the worst of any in the world!

The earliest charter of rights obtained in modern Europe, was that which the Frieslanders extorted from Charleagne, A. D. 800. It contained, with the exception of *Habeas Corpus*, all the principles of the British Constitution, four hundred years before *Magna Charta*. — It provided, 1. For the freedom of every order of citizens. 2. The right of property. 3. The right of trial by native judges according to their native usages, which, being Saxon, involved trial by jury. 4. A limitation (very narrow) of military services, involving the right of the Commons to vote supplies. 5. The security of direct inheritance on payment of dues. All the independent towns maintained a free system of government, recognizing the right of all to reach the station of burghers, and sometimes admitting women, who held property in their own right, to the privilege. These were the principles of freedom always contended for and never surrendered by the Hollanders; and such were the principles, with that of religious liberty, which Great Britain never obtained until, as Dr. Bethune said in his speech, William of Oranje was called to her throne. — These, with the great principle of confederated yet independent States, we derive from Holland; the nation whose history is so bad that their kindness to the religious refugees of Europe is, according to Action, the only bright spot on her escutcheon. Even that he imputes to a »national policy;" but what honor is due to a nation whose policy was so grand, and generous, and enlightened, when the greatest religious oppression cursed universal Europe elsewhere.

There were some lamentable exception to this religious toleration, but in the main it was steadily maintained. — Not only the Puritans of England, but the fugitives from Germany, as early as Huss, the Huguenots of France, and the Covenanters of Scotland, all persecuted religionists, the Jews not less than any, and even the Roman Catholics, from which they had suffered so much, live welcome and unmolested among them. Hear what Sir William Temple, who having resided many years in Holland, was quite as good authority as our neighbor Acton is, says: »It is hardly to be imagined how all the violence and sharpness, which accompany the differences of religion in other countries seem to be appeased and softened here by the general freedom which all men enjoy, either by allowance or connivance; nor how faction and ambition are thereby disabled to color their interested and seditious designs with the pretences of religion, which has cost the Christian world so much blood for the last hundred and fifty years. [He is writing abont 1660.] No man here can complain of pressure in his conscience; of being forced to any profession of his private faith; of being restrained from his own manner of worship in his own house, or obliged to any other abroad; and whoever asks more in point of religion, without the undisputed evidence of a particular mission from heaven, may be justly suspected not to ask for God's sake, but his own. But in this commonwealth, no man having any reason to complain of his conscience, and no man having hopes, by advancing his religion, to form a party, or break in on the State, the differences of opinion make none in affections, and but little in conversation, where it seems but for entertainment and variety. They agree without interest or anger; they differ without enmity or scorn; and they agree without confederacy. Men live together like citizens of the world, associated by the common ties of humanity, and by the bonds of peace, under the important protection of different laws, with equal encouragement of all art and industry; all men enjoying their imaginary excellence and acquisitions of knowledge, with as much safety as their more real possessions and improvements of fortune. The power of religion among them, where it is, lies in every mans heart; and as it is in other places, in every mans choice with whom he will eat and lodge, with whom go to court or market; so it seems to be here, with whom he will pray or go to church, or associate in the service and worship of God. However it is, religion may do more good in other places, but it does less hurt here;

and wherever its invisible effects are greatest and most advantageous, I am sure the visible effects are so in this country, by the continual and undisturbed civil pecace of their Government for so long a course of years; and by so mighty an increase of their people, wherein will appear to consist chiefly the vast growth of their trade and riches, and consequently the strength and greatness of their State." — (*Observations on the United Provinces.*)

Most of us in this country — all, in fact, except those under Jesuit prejudices — are accustomed to consider such religious toleration and freedom as praiseworthy and to be imitated. Acton sweeps away all credit from the Dutch, who set the first examples of it to the world, because it was »chiefly a measure of State policy." On similar grounds, honesty is not a virtue, because it is the best policy. Holland was ridiculed and slandered by English and French for this same religious toleration. Andrew Marvel and Butler, (in Hudibras,) with other satirists, tickled the ears of their countrymen by representing the Dutch as without religion at all. Raynal (Hist. du Stadt:) took up the same song. But as Davies says: »The contrary is the fact. The Dutch were a people essentially religious; rather prone to enthusiasm than indifference in this respect, of which their history has afferded many proofs, and deeply imhued with the conviction of the truth of what they professed. But in proportion to the depth of their own conviction, was their confidence in the inherent force of that truth to carry conviction to the minds of others. It required only, they considered, to be clearly understood to be irresistible; and, if it failed, they attributed the failure sorely to a defect of ability in the expounder, or of understanding in the listener, which is even vain to hope to amend by reviling and persecution."

The grand Pensionary De Wit, at the close of a chapter on the toleration of Dutch policy, every line of which deserves to be written in gold, says: — »There is no greater sign of a false religion (or at least, one to the truth of which men dare not trust,) than to persecute the dissenter from it. So that it appears that toleration and freedom of religion are not only exceedingly beneficial to our country in general, but particularly for the reformed religion, which may and ought to depend on its own evidence and veracity."

This was about 1655. but, as early as 1597, the burgomaster Hooft said: »I hold that the conscience of no man should be forced, but that every man should have full liberty about religion, provided it be not inconsistent with the (civil) liberty God has enabled us to obtain. It were much more reasonable and better for our country to molest no one on account of his religion, and to bear with one another."

Now, Acton, speaking of such men and such opinions, says: »That Holland has produced many men of exalted worth and lofty aspirations in the best interests of humanity, no one can deny. When writhing themselves under the palpable severities of Alva, in their own hour of peril and trial, their sages and philosophers could maximize the finest sentiments of public faith and equal rights, but such sentiments were *never engrafted upon the heart of the nation at large, nor have they ever been productive of any practical results.*"

I cannot but wonder at the effrontery of such an assertion, in the face of the largest, best-established facts, and the grave opinions of the best imformed men; for Acton is not ignorant, and knows as well as any of us, what the truth of history is. Strange that an educated mind can be so prevented, even by a malign prejudice.

Bear with me, Messrs. Editors, while I show some practical results, which, in addition to facts cited before, prove that noble sentiments *were* »written on the heart of the nation at large." Davies, even while lamenting the demoralizing effect of French principles, speaks of the influence of the Dutch *women* (and the influence of women for good or for evil is the surest test of national morals) on the nation. Their empire was unlimited; but some authors go so far as to assert, was no greater than their beauty, sense, chastity, and devoted affection to their husbands and families, well entitled them to. But the dominion of these lordly dames was ever exerted for the benefit of those who obeyd. Is was the earnest and undaunted spirit of their women, which encouraged the Dutch to dare and their calm fortidude to endure the toils, privations and suffering, of the first years of the war of independence against Spain; it was their activity and thrift in the management of their private incomes, that supplied them with the means of defraying an amount of national expenditure wholly unexampled in history; and to their influence is to be ascribed, above all, the decorum of manners and purity of morals, for which the society of Holland *has at all times been remarkable.*"

One would think that the sons of such women would have some noble sentiments »written on their hearts." Nor are we surprised to learn from competent witnesses, that during the long struggle for their freedom, there was not found a single traitor among them all; a similar fact made the Canton of Uri, during the French occupation of a few years, the admiration of the world; and should Holland have no credit for the deep principles of national virtue which it illustrates?

Our own most estimable fellow-citizen, Gulian C. Verplank, whom no one will dare to accuse of false testimony, and in a passage, every line of which can be substantiated by facts, after speaking of their war of independence, adds: »During the same period, she (Holland) had served the cause of freedom and reason in another and much more effectual manner, by breaking down the old aristocratic contempt for the mercantile character; and her merchants, while they amazed the world by an exhibition of the wonderful effects of capital and credit, directed by sagacity and enterprice, and operating on a vaster scale than had ever before been seen, shamed the poor prejudices of their age out of countenance, by a highminded, punctilious honesty, before which the more lax commercial morality of our own times and country should stand rebuked. (Hist. Dis.) Adam Smith, casually, in a chapter testifying though not formally, to the honesty of the Dutch merchants, says: »In that sober and religious country, oaths are not yet disregarded." Acton would say that all this scrupulous integrity proves nothing, for it was only a matter of »policy." Very good policy! I wish we had more of it in New-York.

What was the general aspect of this country inhabited by a people so destitute of noble sentiments? As far back as his time, Guicciardini, whom no one will accuse of partiality, says in his report: — »This little nook of a region abounds with inhabitants, opulence, virtue, and everything else that it is possible to desire." Goldsmith, when he went fluting his way through the Netherlands, wherever he turned his eyes, »saw fine houses, gardens, and vistas. When you enter the towns, (he says,) you are equally charmed. No misery is to be seen; every one is usefully employed; and all wears the appearance of happiness and warm affluence." Diderot, in 1773, says: — »One of the things which is most constantly and delightfully present to the mind everywhere in Holland, is that not a sign of misery or of oppression is to be seen." Beaumarchais bears a similar testimony. What was true then, is true now. Yet, with all their industry, the Hollanders are not, and never have been, a hard-laboring people. They take life easily and comfortably. The wind works for them (they have 9000 wind-mills); a Hollander never carries a burden; horses in the streets and along the canals relieve him of such labor; he is always plump and shining, ready for a good dinner at home, or a spectacle abroad. If there be an excess of labor in anything, it is with the scrubbing brush; but that is no bad sign, if the proverb be true, that »cleanliness is next to godliness."

How do they take care of the poor? A report of Commissioners of the British Parliament, a year or so before their poor law in '36 (I think) gives the system of Holland for relieving the poor, the credit of being the best in Europe. — The charity (except in the public hospitals) is distributed by the proper officers of the different religious communions, and the poor never suffer. No beggars, (I am sorry to make the exception,) except a few Jews, are seen in the streets. — Notwithstanding the extreme density of her population, and the risks run by her fishermen and sailors, Holland had in 1831, out of two millions and a half of people, only 280,000 persons dependent on charity in any way or degree. Among other methods of providing for the poor, her houses of industry receive the admiration of all who visit them. As for their prisons, Davies says: — »They have more the air of schools for instructing people in work, than of gaols."

In 1747 (when the prisons of England and France were horrible abodes of misery and schools of vice) there were but 49 males in the Rasp-house of Amsterdam, [the population could scarcely be less than 190,000,] the majority of whom were foreigners; and at the same period, the number of executions in all the Provinces averaged only four to six annually." Charles II., who knew Holland well, says, when Louis XIV. threatened that city: — »Providence will preserve Amsterdam, if it were only for the sake of their great charity to the poor." Some one who published a »Family Tour in South Holland," not many years since, says: — We could not help making the remark here (Amsterdam) as in Rotterdam; that in all our rambles we had not met a drunken person in the streets; nor observed a man,

or woman, or a child in rags, and the only beggars that accosted us were decrepit old men."

What does Holland do for the education of her people? We have spoken of her five Universities, three of which still flourish, Leyden, Utrecht, and Gronigen, besides many minor schools of liberal and scientific instruction; though the dearness of living in Holland has given the German Universities the greater crowd of students. Looking over the lists of her scholars and philosophers, even Acton will admit that no equal population has approached what she has done for science and learning; and within the present century many very eminent names (*e. g.* Bilderdyk, Tollens, Loots, Kinker, Dacosta, and others, every fourth family speaking the Dutch language has a copy of Tollens' poems) adorning her intellectual heaven. But what is yet more important, the education of all her youth is carefully provided for. — Cuvier, fifty yers ago, was in raptures with her school system, »which brought every child within its range;" and Cousin, at the instance of the French Government, having made a thorough examination of it, pronounced it (somewhat extravagantly) to be the best in the world. Certainly none but that of Prussia excels it. The Dutch have always loved learning, and made gread use of the press, as every scholar knows. According to Strada, in 1505 — 10, (19 years after Caxon, in England, printed his first book) full »five thousand books and pamphlets were denounced by the Spanish rulers as heretical and treasonable." It was therefore, only consistent, that the Hollanders should sternly maintain *the liberty of the press*, as they ever have done, with rare exceptions. Grattan, (who would alone refute the accusations of Acton,) in his History of the Netherlands, (chapter xviii) says: »One characteristic more noble and worthy than any [just] cited, was the full enjoyment of the liberty of the press in the United Provinces. The thirst of gain, the fury of factions, the federal independence of the minor towns, the absolute power of Prince Maurice, all the combinations which might carry weight against this grand principle, were totally ineffectual to prevail over it. And the republic was proudly preeminent among surrounding nations on this point."

Now, Messrs. Editors, I ask you, I ask Acton, himself, if it is true that the Dutch have »almost the worst history of any nation"? Is it true, that the grand sentiments *maximized* by their eminent men »were never engrafted on the heart of the nation, nor have ever been productive of practical results"? On the contrary, has not Holland been the mother of all free principles in trade, politics, and religious administration?

To meet all this, your correspondent cites the behavior of the Dutch traders and setlers in India and this country. — We acknowledge that the instances of cruelty and rapine of which he speaks, deserve the emphatic condemnation of mankind. If, however, no nations but those without sin were to cast a stone, Holland would be in little danger of lapidation. The spirit of a far-back age, the universal practice of powerful nations, may be some comparative palliation; but such acts ought ever to excite horror and disgust. Yet we deny that the nation of the Dutch is strictly responsible for those crimes. Acton himself tells you, and truly, that the expeditions exploring remote seas for the spoils of empire »were conducted through organized companies, and by individual capital and enterprise." Let those companies and individuals bear the blame of crimes utterly contrary to the Dutch character at home, utterly contrary to their true national history. — Do we hold England as a nation responsible to extreme condemnation for her piratical adventurers, or even for the most sanguinary atrocities of her East India Company in Asia? That she is not blameless, is true; but all along, her people at home, when they knew of wrong done, have uttered their Christian, philanthropic voice against it. So in Holland, at the time of the worst acts of their incorporated East India Company, the Christian people at home yearned over the sufferings of the Indians, and the first Protestant Christian missions of modern times were from the Dutch churches to Netherland, India. Portions of the Scriptures, and various religious books, were translated; churches were established, and faithful men devoted their lives to win souls for God, not like the Spaniards, by war, but by the dissemiration of truth. That these missions were not wisely managed, is but too apparent; but the motive was good, and the effort should not be forgotten. Religious liberty is not now as faithfully maintained by the monarchical Dutch Government as it should be; there are some sad proofs to the contrary; but these belong rather to present than past history. That Holland should be jealous of losing her few remaining possessions or opportunities of trade, though the subtle arts of British and American intri-

guers, is not surprising, and she may suspect the wolf even under the lamb-like garb of the missionary; but she is not at all excusable even on that ground.

The truth is, that the East India Company was the main cause of Holland's decline. It was in effect, a departure from the great principle of free trade, which principle had contributed more than all other causes to her wealth and energy. The Company was an example of a saying that »Corporations had no souls;" and yet, organized somewhat like our late National Bank, with a branch in each city, it twined its serpent folds around the vigor of the nation. It stained her escuetheon with its enormities; entangled her in war, and alliances yet worse; increased her national debt; discouraged her commerce, and crippled her liberties. We yield the India Company up to censure, however severe; yet insist that the East India Company was not Holland but the bane of Holland; and in her diminished state, after such unexampled prosperity, the world may see the evil of monopoly and consolidated wealth.

As for the treatment of the Indians in New Netherland by Kieft, it connot be justified any more than the religious intolerence of Stuyvesant. The massacre at Pavonia wos schocking to humanity. But from what class of white settlers did the Indians suffer less wrong? Unhappy race! From what section of our country does not their blood cry to Heaven? The policy of Penn towards them seemed to be more mild; but was, as the result showed, even more destructive; for the Indians disappeared from Pennsylvania sooner than from any other section of the land, while the deciples of peace grew rich on the lands which they had bought from the simple children of nature, with a few beads and trumpery fineri. Violence ond oppression against all who blocked their path, were crimes of all the colonies; among the Puritans it was so; and Draco never made a bloodier code than did the English Churchmen in Virginia. The New Netherlanders were guilty, but not alone. Yet the cruelty was rather the crime of Kieft than of the colonists. De Vries protested against it, and went home to tell his story, nor was he solitary in his censures, for the colonists looked on Kieft as a monster, refusing him their parting salutations. Whether the Dutch Company censured him by message, I do not know, but soon after De Vries reached Holland, it was determined to send Stuyvesant to supersede him, and he perished by shipwreck on his way home. Afterwards we know that they did rebuke Stuyvesant for his violence in religious matters, with a promptness and clear good sense very much to their honor. »At last," said they, »the consciences of men ought to remain free and unshackled. Let every one remain free long as he is moderate, his political conduct irreproachable, and he does not offend others or oppose the Government. This maxim of moderation has always been the guide of our magistrates in this city (Amsterdam); and the consequence has been, that the people have flocked from every land to this asylum. Tread thus in their steps, and we doubt not you will be blessed." We may note here the most interesting fact, illustrating the disposition of the colonists towards the Indians, — that on the records of more than one Dutch church are many names of Indian communicants.

In concluding this article, which has grown to a far greater length than I intended when sitting down to write it, I must again express wonder that Acton could have taken the two crimes of the Dutch in their colonies, as enough to overbalance all their good qualities; and that he can see no more cause for the filial affection and ancestral pride of the Knickerbockers. We owe a larger political debt to Holland than to any other nation. Their virtues were what, by the testimony of competent, impartial witnesses, I have shown them to be. Was it wrongh to hold those virtues up for imitation? I heartily agree with Acton that we have now in the country a great advantage over the past; but it is not dishonorable or unwise to thank the memory of those, who, by their blood, union, and determination, secured foremost of all the world, the inestimable benefit of freedom in trade, politics, and religion.

Thanking you for your kindness, Messrs. Editors, I shall not trouble you with more words; but should any be needed, will expect better pens to utter them.

Jan. 11, 1855. G.

AUFRUF AN ALLE DEUTSCHE MITBRÜDER. *)

Viele Jahre sind verflossen, wo wir Deutsche nur *redeten* und *schrieben*, jedoch nie *handelten*. Jetzt scheinen wir aber endlich zur *That* überzugehen, und da verleihe uns denn das höhere Schicksal nur *Kraft*, nachdem wir wenigstens mit unserm *Muthe* begonnen haben!

Die *innern* Angelegenheiten unsers Vaderlandes bereits ordnend, hoffen wir, das Ziel unserer hierbei längst gehegten Wünsche zwar *bald* zu erreichen; dadurch ist aber noch lange nicht alles das bewirkt, was uns sonst noch so dringend *noththut*. Von der Schöpfung durch drei Meere darauf hingewiesen, unsere *innere* Wohlfahrt auch durch (*äussere*) Verbindung mit dem Auslande zu begründen und zu befestigen, dürfen wir dem höhern Schicksale nicht länger ungehorsam sein und unsern europäischen Mitstaaten nicht das Alleinrecht zugestehen, die übrigen Erdtheile nur zu ihrem Vortheile auszubeuten; auch *wir müssen* sie zu unserm und selbst zu ihrem Frommen benutzen. Nicht gemeine, aber *kühne Eroberer* wollen und *müssen* auch wir Deutsche sein, und uns auswärts eben so Kolonieen gründen, wie unsere europäischen Mitstaaten sich solche bereits gebildet haben, jedoch, ohne dabei gerade Eifersucht zu erregen.

Der Besitz einer deutschen *bewaffneten Handelsflotte*, welche nicht blosz *geldkostende Kriegsflotte* sein darf, ist unsere *längst gehegte Sehnsucht*, die wir jetzt nun endlich unter uns, *im Privatwege*, zu befriedigen suchen, nachdem unsern Regierungen die Ausführung der Sache bis jetzt noch nicht hat gelingen wollen. Fast von *allen* Seiten werden hierzu bereits *kleine* Geldopfer gebracht, die in ihrer *Gesammtheit* doch vielleicht noch etwas *Groszes* begründen werden. Möge aber der Sammelpunkt dieser Geldmittel nur in *kräftige Hände* gelangen, welche sie auch *richtigst* zu benutzen wissen werden!

Geht die Sache auch ihren sichern, selbst richtigen Gang, so geht sie doch *zu langsam*, nach Art des *bisherigen* Deutschthums; das Zeitbedürfnisz, der Nothstand erfordert aber eben so *schnellen Durchbruch*, wie die diesjährigen *schnell* auf einander folgenden Märzereignisse. Deutschland bedarf, so bald wie irgend möglich, *Kolonialland* und kann seine *zahlreichen* Auswanderer nicht länger mehr *fremden* Ländern überlassen wollen; *wir Deutsche müssen erobern* und die Gelegenheit *schleunigst* benutzen, die sich gerade jetzt sehr günstig darbieten dürfte.

Der in seinem Innersten jetzt tief erschütterte Freistaat Mexico übte zwar bisher, dem Namen nach, die Oberherrschaft über die Halbinsel Yukatan aus; thatsächlich war dieselbe jedoch bisher unabhängig.

Dieses, von der Natur mit vielen Vorzügen ausgestattete Land enthält bei einer Länge von 60—70 Meilen und bei 25 Meilen Breite, mehr als 2000 Quadratmeilen; es ist besonders an der Ostküste ausgezeichnet fruchtbar und fast für *alle* Erdfrüchte geeignet, jedoch noch *sehr wenig* angebaut, im Innern zwar gebirgig, aber so ungemein bewaldet, dasz jährlich für Kampeche- und Mahagoni-Holz mehrere *Millionen* Thaler bezogen werden können. Wenn auch die Lage unterm 17. bis 20. Grade der Nordbreite und 89. bis 93. Grade der Westlänge nur ein *heiszes* und *trockenes Klima* zur Folge hat, so wird dasselbe dennoch durch das Hondurasmeer und den Mexikanischen Meerbusen, besonders den von Vera Cruz, so wie durch mehrfachen Regen so gemildert, dasz es *fast gemäszigt* zu nennen, dem der Insel Cuba (Havanna) fast gleich, *besser*, als das an der Moskitoküste, und einem Deutschen ganz zuträglich, selbst sehr *gesund* ist, wenn sich der Neuankömmling besonders nur vor *Erkältung* hütet. Unter den 5—600,000 Einwohnern befinden sich etwa 100,000 Indianer (Neger), welche gegenwärtig mit den Christen und Weiszen in einem solchen Vernichtungskriege begriffen sind, dasz die Volksmenge schon weit unter 500,000 gesunken ist, und eine Eroberung und geregelte Besitznahme durch *Deutsche* für Yukatan selbst jetzt *förmliche Wohlthat* werden würde. Unter den Städten enthält *Merida* (Hauptstadt) über 20,000, *San Francisco di Campeche* etwa 20,000 und *Valladolid* an 4,000 Einwohner. Die Häfen Sizal und Neumallaga an der Nordküste sind

*) Als eene zéér grappige *politieke curiositeit*, eene Revolutievrucht van het groote Omwentelingsjaar 1848, verleenen wij aan dit rare stuk hier eene blijvende plaats. *Ex uno omnes!* — 1848—1855! —

sehr zugänglich mit sichern Rheden. Der Handel besteht bis jetzt besonders in Blau- und Mahagoni-Holz, Baumwolle, Tabak, Wachs, Sassaparille und Schildpatt.

Yukatan verdient daher fast vor allen Ländern der Erde, wenigstens vorläufig, Deutschlands gröszte Aufmerksamkeit, da es selbst einer geregelten Verfassung und Verwaltung, so wie der Unterdrückung des Bürgerkrieges dringendst bedarf und *eigentlich Niemandem gehört*, so dasz seine Eroberung keineswegs als *Raub* würde erachtet werden können. Eben so würde weder Groszbritannien, noch Nordamerika Deutschland deshalb *beneiden* und *stören* wollen, da *beiden* aus mehrfachen Gründen *daran* gelegen sein musz, dasz in Mittelamerika ein, mit der Zeit mächtig werdender Staat sich befindet, welcher bei etwanigem Kriege theils ein vermittelnder, theils ein helfender Freund sein kann. Eben so ist Yukatan gerade für Deutschland eine sehr geeignete Erwerbung, da aus dem nahen Nordamerika viele, dort unzufriedene Deutsche bald einwandern und Kolonisirung und *weitere Eroberung* im nahen Mexiko und Mittelamerika möglich machen werden.

Von der Richtigkeit und Wichtigkeit der Sache wird gewisz *jeder* Deutsche eben so erfüllt sein, wie von der Nothwendigkeit der *grösztem Beeilung der Sache*. Da Deutschland gegenwärtig in seinem Innern sich ausbildet, so möge dieses erhabene Werk *gleichzeitig* auch diese Angelegenheit zur Ausführung kommen lassen, und es ergeht daher an

ALLE DEUTSCHE MITBRÜDER

hiermit der Aufruf zur *möglichst allgemeinen* Theilnahme. Damit diese *recht groszartig* und umfangreich werde, und dadurch die Sache sicher gelinge, möge vorläufig wenigstens sie nur durch den Besitz von *mindestens*

EINER AKTIE VON FÜNF THALERN

dergestalt bezeichnet werden, dasz jeder Theilnehmer bei der *nächsten Stadtbehörde* möglichst *sofort und spätestens bis zum* 25. *August d. J.* sich schriftlich verpflichte:

für den Fall der Ausführung der Sache am 1 *Oktober d. J. Fünf Thaler baar einzuzahlen.*

Jede deutsche Stadtbehörde wird gewisz schon aus reiner Vaterlandsliebe und im guten Sinne für die Sache das Geschäft freundlichst übernehmen, diese Meldungen sammeln und am 5. September d. J., aber unfehlbar, das Ergebnisz der Behörde der Provinzialhauptstadt mittheilen, welche gewisz mit gleicher Freundlichkeit das Ergebnisz aller dieser Meldungen am 10. *September d. J., aber ebenfalls unfehlbar*, dem verehrten Rathe der Stadt Leipzig mittheilen wird, wo schon jetzt gleich der

HAUPTVEREIN DER DEUTSCHEN HANSA [VERBRÜDERUNG] IN LEIPZIG

sich bilden möge.

An die verehrlichen deutschen Mitbrüder in Leipzig ergeht nämlich gleichzeitig hiermit der freundliche Aufruf, dasz aus ihrer Mitte

drei Kaufleute *dreifacher* Betriebsweisen (Gross-, Mittel- und Klein-Händler),
ein Gelehrter,
zwei Bauverständige und
zwei Aerzte, so wie
zwei Offiziere

bei unserm verehrlichen deutschen Mitbruder, Herrn Brockhaus, welcher im Namen der guten und heiligen Sache des deutschen Vaterlandes um freundliche Theilnahme und Beförderung der Sache hier ersucht wird, zur Bildung dieses Vereins sich freiwillig melden mögen.

Meldet sich, wie wahrscheinlich, in Leipzig eine *gröszere* Anzahl von Theilnehmern am Hauptvereine, als die vorbemerkte, so entscheide das Loos, wer Mitglied oder Stellvertreter bei Abwesenheiten sein werde. Die 10 Mitglieder mögen unter Leitung des Herrn Brockhaus, als Stellvertreters des künftigen Vorsitzenden, *schleunigstgefällig* als Gegenstände ihrer Berathungen und Beschlüsse ganz besonders und vorläufig:

1. den Hauptverein der deutschen Hansa als bestehend erklären;
2. dies sämmtlichen deutschen Regenten und Regierungen, so wie den Nationalversammlungen in Berlin und Frankfurt, auch den Ständeversammlungen der übrigen deutschen Staaten anzeigen, mit dem Antrage auf
   a. Genehmigung;
   b. Schuz.
   c. Beförderung der Sache, besonders durch Geschenke der Bewaffnungsgegenstände und Munition für 10,000 Mann;
   d. Portofreiheit der Hansavereinskorrespondenz &c. &c.

3. Herrn Brockhausen ersuchen, die Besorgung &c. &c. aller **Drucksachen** des Hauptvereins zu übernehmen zumal alle und jede Verhandlungen &c. &c. gedruckt und den Aktieninhabern zur Kenntniszuahme mitgetheilt werden müssen;
4. die Regierungen von Dänemark, Schweden, Niederlanden, Belgien, Frankreich, Groszbritannien, Spanien, Portugal, Nordamerika, Mexiko und Brasilien von der Sachlage in Kenntnisz setzen, ihren Beistand erbitten und sie ersuchen, alle im Anfange des nächsten Oktobermonates in Deutsche Häfen einlaufende Schiffe jeder Art zu vermögen, die Ueberfahrt der bezüglichen Deutschen (10—30,000 Mann) unter **möglichstbilligen** Bedingungen zu übernehmen;
5. die Frankfurter Versammlung ersuchen, auch Ihrerseits die Beförderung der Sache möglichst überall zu befürworten und zu bewirken, so wie zu beschliessen, ob sie oder der Hauptverein den **Vorsitzenden** desselben zu wählen habe, und ob derselbe etwa mit festem Gehalte anzustellen, auch wer zum **Oberbefehlshaber des Eroberungsheeres** zu ernennen sei;
6. die Direktionen aller deutschen Eisenbahnen um möglichstfreie Beförderung der bezüglichen Personen und Frachten freundlichst ersuchen;
7. zum Grundgesetze der deutschen Hansa, und zur Feststellung ihres Zweckes &c. &c. vorläufig die ersten Grundzüge zu entwerfen, wobei zunächst im Algemeinen festzusetzen sein dürfte, dasz

A. alle waffenfähige Deutsche, welche bei der Sache sich betheiligen wollen, bei der nächsten Stadtbehörde, unter Nachweise der landespolizeilichen Erlaubnisz ihrer Regierungen, so wie ihrer persönlichen Verhältnisse sich zu melden und zu verpflichten haben, schon vor dem Einschiffungstage, 15. Oktober d. J., an dem bezüglichen Einschiffungsorten anwesend zu sein, um zunächst militärisch organisirt zu werden, wobei Offiziere, Unteroffiziere &c. ihren Rang behalten, die fehlenden aber von den Mannschaften selbst gewählt werden. (Einübung nach besonderer **deutscher** Uebungsanweisung, auf den Schiffen. Als Uniform einfache leinene Blouse und Mütze oder Hut. Waffen, möglichst Selbsteigenthum, Geschütze und Munition ausgenommen. Möglichste Verwendung der jetzt entlassenen Holstein-Schleswiger Freischaaren. Vollständige Beköstigung während der Ueberfahrt und im künftigen neuen Vaterlande, wo zugleich **Löhnung** eintritt);

B. alle etwanige Auswanderer, welche Yukatan als neues Vaterland erwählen, gleichzeitig mit Nachweise der landespolizeilichen Erlaubnisz am bezüglichen Einschiffungsorte sich einzufinden und freie Ueberfahrt, so wie im eroberten Yukatan, wo wenigstens 500 Quadratmeilen (über 10 Millionen Morgen) zu vertheilen sein werden, Grundstücke von 100 Morgen gegen eine jährliche, jedoch erst mit dem Anfange des **Dritten** Jahres zu zahlende Erbpacht von 2 Germanen, ($\frac{1}{2}$ Thlr.) für den Morgen und einen, in 20 Jahren zurückzuzahlenden **Vorschusz** von 2000 Germanen (500 Thlr.) in Papiergelde zu erwarten, dagegen alles etwanige **baare** Geldvermögen am Einschiffungsorte gegen einen, mit Fünf vom Hunderte jährlich zu verzinsenden Schuldschein der deutschen Hansa zurückzulassen und bei etwaniger Rückkehr baar zurückzugewärtigen, auch sich der **Verpflichtung** zu unterwerfen haben, in Yukatan sich nur mit Bodenerzeugnissen zu beschäftigen und solche nur im Tausche mit allen ihren Bedürfnissen an Fabrikaten und Manufakturwaaren aus Deutschland zu verwerthen haben, dergestalt, dasz in Neugermanien nur **Handwerker**, nie aber Fabrikanten und Manufakturisten vorhanden sein dürfen;

C. als Einschiffungsorte vorläufig Memel, Königsberg, Elbing, Rügenwalde, Koblenz, Stettin, Swinemünde, Stralsund, Rostock, Wismar, Lübeck, Kiel, Hamburg, Bremen, Emden und Triest zu bestimmen sind;

D. aus der Umgegend dieser Städte Aktienbeiträge statt baaren Geldes in allen Gegenständen der Beköstigung, der Bekleidung, des Hausgeräthes, selbst Baumaterialien, (Holz, Bretter, Nägel, Anker, Handwerkszeug &c.) von den Stadtbehörden in Empfang zu nehmen sind, so dasz für die Verpflegung aller Einzuschiffenden auf Ein Jahr vollständigst gesorgt werden kann:

E. alles baare Aktiengeld nur für Ueberfahrt &c. verwendet, in Yukatan vorläufig aber kein Metall-, sondern nur **Papier-Geld** nach französischem Münzfusse (statt der Franken Germanen zu 100 Pfenningen) ausgegeben wird. Papiergeld, nach Angabe des Unterzeichneten wegen Unverfälschlichkeit, durch Herrn Brockhaus angefertigt, in Scheinen zu 1, 2, 5, 10, 50 und 100 Germanen. Als **Scheidemünze** vorlaufig nur **Kupfergeld** in 1, 3 und 5 Pfennigstücken, in sämmtlichen deutschen Münzstätten mit nachzusuchender landesherrlicher Erlaubnisz und aus **Kupfer** geprägt, Behufs dessen Besitzes die Ein- und Umwohner der Münzstädte zur geschenkweisen Einlieferung von **altem** Bruchkupfer im Namen der heiligen Vaterlandssache aufzurufen sein werden;

F. die deutsche Hansa, Besitzerin von Neugermanien in ähnlicher Weise sein soll, wie die britisch-ostindische Gesellschaft, unter Anerkennung der Hoheit und des Schutzes sämmtlicher deutscher Reichsfürsten, welche dieserhalb bittweise anzusprechen sind;

G. bei der Ackervertheilung in Neugermanien alles gegenwärtig vorhandene Holz und alle Subterraneen Eigenthum der deutschen Hansa bleiben, welche von dem Ertrage die Hälfte der Aktieninhabern gewährt und mit der andern Hälfte eine bewaffnete Handelsflotte bildet, von deren Frachtertrage ebenfalls die Hälfte den Aktieninhabern gebührt, während die andere Hälfte zur Flottenvermehrung verbleibt;

H. alle Aktieninhaber Mitbürger und Mitbesitser von Neugermanien werden und alle Städte, deren Behörden, welche in Folge dieses Aufrufes bei der Sache werkthätig gewesen sind, ebenfall seine Aktie unentgeltlich Behufs der Befreiung (oder Erleichterung) der Stadtbewohner von den Kommunalleistungen dergestalt erhalten, dasz Neugermanien auch Wohlthat für alle deutsche Stadtbewohner wird, welche auch z. B. einen sichern Marktplatz für alle ihre Fabrikate und Manufakturwaaren in Neugermanien erhalten &c. &c.

Da zu allen diesen Vorarbeiten des Hauptvereines unvermeidliche Verwaltungskosten erforderlich sind, so möge sich jeder Käufer einer Aktie von 5 Thlrn. verpflichten, gleich bei der Zeichnung von jedem Thaler einen Neu- oder Silber-Groschen der bezüglichen Stadtbehörde zu übergeben, und damit der Haupt-Verein sofort seine Thätigkeit beginnen kann, werden alle verehrliche deutsche Stadbehörden freundlichst ersucht, auf Rechnung dieser einzelnen Einzahlungen mindestens Einen Thaler an die Behörde der Provinzialhauptstadt sofort einzusenden, welche eben so freundlichst ersucht wird, diese eingegangenen Beiträge möglichst Mitte August's anden verehrlichen Rath der Stadt Leipzig einzusenden, welcher sodann diese Geldbeträge dem Hauptvereine der deutsche Hansa überweisen möge, über deren Verwendung den Aktieninhaber seiner Zeit vollständige Rechnung öffentlich gelegt werden wird. Für diesen kleinen Geldvorschuss und als zweijährige Zinsen der Aktie von 5 Thlr., welche sich mit Gottes Hilfe tausendfach belohnen wird, (da schon die Bodenrente vom 3. Jahre an mindestens Fünf Millionen Thaler gewähren wird), soll jeder Aktieninhaber eine möglichst vollständige Beschreibung nebst Karte von Yukatan unentgeltlich erhalten, zu deren Lieferung unter Entnahme der Kosten aus dem Verwaltungskostenfonds des Hauptvereines, Herr Brockhaus hierdurch mit dem freundlichen Anheimstellen eingeladen wird, diese Arbeit einem tüchtigen Geographen aus dem Kreise seiner groszen literarischen Bekanntschaft gefälligst zu übertragen.

Bis dahin, dasz die Geldmittel den Hauptverein befähigen werden, die erforderlichen Beamten zu besolden, verpflichte ich Unterzeichneter mich, die schriftlichen Arbeiten des Hauptvereines nach deren Beschlüssen entweder hier in Liegnitz zu übernehmen, wo ich die, nach Erfüllung meiner Berufspflichten mir verbleibenden Abend- und Nacht-Stunden für diese heilige Sache des Vaterlandes gern und unentgeltlich verwenden werde, oder wenn es die Umstände gestatten, in Leipzig, mit Genehmigung meiner vorgesetzten Behörde, gegen Genusz mässiger Tagegelder aus dem vorhandenen Fonds zu meiner dortigen Erhaltung zu fertigen. So viel meine geringen Kräfte gestatten, werde ich solche der Sache allermöglichst und ohne irgend ein Sonderinteresse widmen.

Nun, deutsche Mitbrüder, laszt uns unserer Mitwelt und der Geschichte den Beweis führen, dasz auch Ein Volk und zwar Ein deutsches Volk Viel vermag, wenn es will! An unserm Willen kann und wird es doch nie fehlen? Machen wir daher das Sprichwort der Engländer:

Verzögerung ist ein Dieb der Zeit:

zu einem Deutschen, und beeilen wir uns bei der Ausführung der Sache, da es gerade höchste und erwünschteste Zeit ist. Tausende arbeitsloser Deutscher können und werden einer sicheren Zukunft entgegengehen. Vielleicht können wir selbst Tausende unserer deutschen Mitbrüder, welche lebenslänglich oder auf viele Jahre als bestrafte Verbrecher in den Strafanstalten auf unsere oder der Staaten Kosten ihr Leben unwürdig und unfrei beenden müssen, dadurch retten und zum staatsbürgerlichen Leben als nützliche Mitglieder der menschlichen Gesellschaft zurückführen, dasz wir unsern vaterländischen Regierungen anheimgeben, solche, wenn sie selbst darauf antragen und eingehen, selbst zur Ersparung von Verwaltungskosten, der Kolonie als Arbeiter und Arbeiterinnen zu überweisen, wo sie nach fünfjähriger unbescholtener Führung, wieder zu freien Menschen werden, und selbst zum Grundbesitze, wie ihre übrigen Mitbürger, gelangen könnten!

Alle verehrliche Redaktionen deutscher Zeitblätter werden um schleunigstgefälligen unentgeltlichen Abdruck dieses Aufrufes dienstfreundlichst ersucht, alle deutsche Buchdruckereien zum Abdrucke und Verkaufe hiermit ermächtigt.

Gott mit uns und mit unserer heiligen vaterländischen Sache!

Liegnitz, 23. Julius, 1846. PAUL SINNHOLD,
Lieutenant auszer Diensten.

DE L'AMOUR ET DES AMOURS.

Ce n'est pas la physiologie de cette passion que j'ai dessein de tracer ici: il faudrait des chapitres très-étendus pour developper ce sujet que tant de plumes ont traité, et qui ressemble au champ de l'apologue où les derniers venus trouvent encore à glaner. Ce n'est qu'un coup d'œil que je me permets de hasarder dans un vaste labyrinthe à mille entrées, qui toutes portent une inscription différente, autant qu'il y a d'amours; car il y a des amours issus d'une foule de sentiments, depuis l'amour qui gouverne et boulerverse le monde à son gré, jusqu'à celui qui naît de la bienveillance et de la charité, pour nous protéger, pour guérir les blessures de l'autre, et qu'on appelle l'amour du prochain, ce sentiment qui nous conduit à nous aimer, à nous supporter les uns les autres sur le sentier épineux de la vie.

L'amour de Dieu doit occuper la première place dans le cœur de l'homme; il est la source de toutes les vertus, comme l'origine de tous les biens, parce que l'Etre des Etres rend à la Créature amour pour amour. L'amour des pères et des mères pour leurs enfants, et réciproquement des enfants pour leurs parents, l'amour du bien, de la gloire, de la patrie, etc. sont tous des nuances de ce sentiment naturel et sublime qui contribue au bonheur des nations. — L'amour de soi, tout personnel qu'il est, n'en est pas moins légitime: il nous est dicté par cet instinct de conservation qui nous anime, et qui est le gardien de notre être. L'amour de soi est donc très permis, tant qu'il ne dégénère pas en égoïsme.

On dit vulgairement faire l'amour, c'est à dire, en avoir, donner, en inspirer. Filer le parfait amour se dit encore, mais ne se fait plus; cela n'est plus de notre siècle; on ne perd plus guère son temps en soupirs, en respects, en timidité; on va plus vite au but. On ne croit plus, au reste, à cette passion de l'âge d'or, et on ne se sert de cette phrase que pour désigner souvent un ridicule. Dans la lutte des cœurs, les assiégeants ont véçu dans le camp des assiégés; on connaît les endroits faibles ou inexpugnables des places; les ruses de guerre ne font plus de dupes: l'expérience a tout dévoilé! — En amour, s'il y a des êtres favorisés de la nature, qui, par l'effet d'un talisman visible ou caché, savent inspirer ce sentiment; il y a aussi des remèdes d'amour; mais je passe sous silence ces êtres disgraciés et malheureux; j'aime mieux croire qu'il n'y a ni belles prisons, ni laides amours.

Lorsqu'il s'agit de ce sentiment qui porte le cœur de l'homme vers ce qui lui paraît aimable pour en faire l'objet de ses affections, on dit: Les premières amours, de nouvelles amours, de folles amours, etc. et, proverbialement, par une sorte d'antithèse sans doute, froides mains, chaudes amours; parce que, à ce qu'on assure, la fraicheur des mains est l'indice d'un tempérament ardent. Je ne sais, par exemple, si cette remarque est bien fondée, et je ne vois pas quel rapport physique il peut y avoir entre la main et le cœur, quoiqu'on dise d'un homme franc et sincère, qu'il a le cœur sur la main: il est vrai que c'est une façon de le mettre à découvert. Au surplus, quelle sympathie y aura-t-il jamais entre la froideur de la main et l'incandescence du cœur? je ne chercherai pas l'origine de ce vieux proverbe: c'est aux amants à constater le fait; mais l'avoûront-ils?

Nos aïeux, beaucoup plus simples que nous, appelaient souvent leur femme ou leur maîtresse: M'amour, pour mon amour. Quel mari ou quel amant du bon ton oserait aujourd'hui se servir en société d'une expression si innocente, si pastorale? C'est à peine si ce terme d'amitié ou de tendresse est encore admis en tête-à-tête bourgeois, pendant la lune de miel.

La religion du Paganisme avait bien embelli ses fables et ses mystères. L'Amour était une divinité qui avait le pouvoir de faire aimer. On lui donnait, entre autres attributs, un bandeau, afin de pouvoir pardonner plus facilement quelques faux pas à celui qui n'y voit goutte; et des ailes pour lui laisser la faculté de s'envoler quand il se trouve mal d'un gîte qui doit se choisir à tâtons. Il portait aussi un flambeau, un arc et des flèches. Un flambeau à un aveugle était une dérision; l'arc et les flèches atteignaient de loin. Il avait plusieurs frères et compagnons qui composaient sa cour; ses arrêts étaient rendus au nom des Ris, des Jeux et des Amours.

Toute cette illusion enchanteresse a disparu; la réalité a détruit le prestige; c'est aujourd'hui Plutus qui règne à Paphos. On assure qu'il n'est pas sans ressemblance avec le Dieu qu'il a remplacé: il est même plus aveugle que lui, et il porte des ailes.... quand il s'éloigne de ses amis.

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

CHANSONS

PAR AUGUSTE DAUFRESNE DE LA CHEVALLERIE,

LIEUTENANT AU 2. RÉGIMENT DE CHASSEURS A CHEVAL *).

A MONSIEUR LE DOCTEUR WAP,
Directeur du Journal l'ASTRÉE, à Utrecht.

Cher Docteur,

Sachant que je manque de loisir, vous ne me demandez pas un long factum, au sujet du charmant petit volume de poésies françaises que vient de publier, en Belgique, un officier de cavalerie dont les derniers vers sont datés du camp de Beverloo: vous vous bornez donc à me demander, après lecture de ces couplets tour à tour joyeux, patriotiques, tendres et même empreints d'onction chrétienne, *un mot caractéristique.*

Sans dévier du laconisme dont mes occupations continuelles me font une loi, je me hasarde à vous répondre par trois de ces mots, au lieu d'un:

Si je n'avais rien lu d'Antoine Clesse, l'ami et le compatriote de notre cavalier-poëte, je nommerais celui-ci *le Béranger de la Belgique.*

Si ma bizarre destinée me permettait de livrer à l'impression le tiers des poésies que, durant mes trente ans de voyages, j'ai jetées furtivement sur le papier, je ne désirerais pas, pour mon amour-propre, de témoignage plus flatteur que d'apprendre qu'un confrère en l'art des vers ait pu lire en un jour mes essais, d'un bout à l'autre, avec intérêt et sans fatigue. Eh bien! M. Auguste Daufresne se contentera-t-il d'un pareil témoignage que lui apporte ici, sous les auspices de l'Astrée, un amant des muses, un Français dont vous avez accueilli déjà quelques humbles fleurs poétiques?

J'arrive au troisième mot; et si vous deviez lui donner quelque publicité, ce serait sans doute celui des trois qui serait le mieux goûté par le noble cœur d'où s'est échappée la chanson: »*l'Alouette et les Moineaux.*" Ce dernier mot, c'est qu'en fermant ce remarquable recueil, il n'est pas un seul homme bien organisé et suffisamment développé par l'étude et par une bonne éducation qui ne serait heureux de se faire, de notre aimable poëte, un confident, un ami, un frère.

Si vous trouvez mes trois mots un peu longs, chargez-vous d'en élaguer le superflu: je suis trop pressé pour m'abréger moi-même.

Si, du reste, vous me demandiez que je signale au public les morceaux qui ont le plus de droits à son attention sympathique, je me sentirais dans l'embarras du choix; et d'ailleurs je devrais savoir s'il vous sied d'ouvrir dans l'Astrée une des colonnes consacrées à la littérature étrangère, pour y encadrer une chanson dans le style jovial de Désaugiers, dans le genre troupier ou sur le mode grave et martial de Tyrtée: *la semaine, le chasseur, le cheval de bataille* serviraient de spécimens pour ces trois genres. *Le mauvais riche* est une sorte de ballade dans laquelle l'auteur ne manque ni de verve ni d'haleine; *l'étrange aventure* serait goûtée des partisans d'une sagesse riante; *l'alouette et les moineaux* forment un petit morceau imprégné de philosophie spiritualiste. *Fais ce que dois, advienne que pourra!* cette devise chevaleresque, si bien placée dans la bouche d'un homme de guerre, fournit un refrain très-heureux au noble et spirituel officier qui, tout entier à ses devoirs, aura pourtant subi une fois les arrêts, pour quelque vénielle étourderie, et cette circonstance lui inspire une chanson qui aura pour titre *mes arrêts*, et que Béranger, s'il eût porté l'épaulette, n'aurait pas tournée plus agréablement. Pour preuve, écoutez:

---

*) Tournai, Typographie d'Adolphe Delmée. — 1855. — Zie ASTREA's V. Jaarg. blz. 25.

MES ARRÊTS.

A mon ami de Salomon.

AIR: *Du Carnaval.*

Pour je ne sais quelle chose piquante
Qu'hier j'ai dite à mon chef étonné,
Au doux repos, qui bien souvent me tente,
Pour quelques jours me voici condamné.
Tout n'est pas rose au jardin de la vie...
Nous le savons dans ce métier charmant;
Qu'importe? on a de la philosophie...
O mes arrêts, vous passerez gaîment.

Vite, plaçons, ouvert sur cette table,
Le livre aimé du chansonnier montois...
Antoine Clesse, ami, poëte aimable,
Je me recueille aux accents de ta voix.
Dans tes beaux vers, où fleurit l'espérance,
Tu nous instruis tout en nous consolant,
Et des méchants tu flétris l'insolence...
O mes arrêts, vous passerez gaîment.

Puis, ô bonheur! une charmante amie
Au prisonnier pensera chaque jour;
Et la pitié dont son âme est remplie
Fera grandir son trop timide amour.
Le bon facteur vient déjà d'apparaître...
Que je bénis mon sort en ce moment!
Je suis aimé!... vite, ouvrons cette lettre...
O mes arrêts, vous passerez gaîment.

Combien de fois, pour des plaisirs frivoles,
J'ai délaissé mon paisible foyer!
Rêves sans fin, chimères, mes idoles,
Je vous reviens... mais je suis prisonnier.
La muse aussi me tiendra compagnie;
De maint captif elle a fait son amant;
Nous chanterons l'espérance bénie...
O mes arrêts, vous passerez gaîment.

De mes amis la joyeuse cohorte
Vient avec moi trinquer au coin du feu,
Et le reclus, que leur gaîté transporte,
Se croit encor libre sous le ciel bleu.
Au régiment l'on trouve une famille,
Des gens de cœur de votre sentiment...
Que le faro dans nos verres pétille!...
O mes arrêts, vous passerez gaîment.

Pour ramener un soldat qui s'égare,
Souvent un mot, un seul mot suffirait...
Survient un chef, d'humeur sombre et bizarre,
Qui le punit et l'irrite à souhait;
Mais, en pensant à la chère patrie,
Au fier honneur, au noble dévouement,
On se soumet... et, pour moi, je m'écrie:
Oui, mes arrêts, vous passerez gaîment.

Mais finissons plutôt, par ce refrain prêté par le poëte à une alouette qu'à la suavité de son chant, on aurait pu prendre pour philomèle:

L'ALOUETTE ET LES MOINEAUX.

A madame Albéric Hennebert.

AIR: *de la Ronde de la ferme et du château.*
OU: *de l'aveugle de Bagnolet.*

Dans un beau pré, ceint d'aubépine,
Une alouette, au point du jour,
Chantait sous la voûte divine
L'hymne au printemps, l'hymne à l'amour:
En s'élevant vive et légère,
Elle semblait dire à la terre:
„Tout mon bonheur est dans les cieux;
„Oui, voyez, je suis dans ma sphère...
„Tout mon bonheur est dans les cieux,
„Disons mes chants harmonieux."

Près de là, des moineaux frivoles
Babillaient au sein des buissons
Et disaient d'amères paroles
A l'alouette, à ses chansons.
— Toujours on la voit solitaire;
Son dédain est chose bien claire... —
Mais l'alouette au haut des cieux
Répétait: „Je suis dans ma sphère;
„Tout mon bonheur est dans les cieux,
„Disons mes chants harmonieux."

— Croit-elle donc, la mal-apprise,
Que l'on envie ici ses chants?
Autant en emporte la brise
Dans la forêt et dans les champs.
Ce buisson ne lui suffit guère
Il lui faut la nature entière... —
Mais l'alouette au haut des cieux
Répétait: „Je suis dans ma sphère,
„Tout mon bonheur est dans les cieux,
„Disons mes chants harmonieux."

Ainsi, bien souvent le poëte
S'isole du monde et du bruit,
Et, comme la vive alouette,
Son âme vers le ciel s'enfuit...
Alors la raillerie amère
Insulte au chantre solitaire;
Mais le poëte insoucieux
Lui répond: „Je suis dans ma sphère;
„Tout mon bonheur est dans les cieux,
„Disons mes chants harmonieux."

Mai, 1852.

A vous de tout cœur!

Utrecht, Lundi, 30 Avril 1855. ANTONI DUFRICHE.

DE HEER ESQUIROS IN DE NEDERLANDEN.

Dezer dagen werd ik bevoorregt met het vriendlijk bezoek van een bekwamen vreemdeling, een kalmen, diepdenkenden Franschman, den Heer Alphonse Esquiros, die voor de »*Revue des deux mondes*" een wetenschaplijk bezoek in ons vaderland aflegde, met het doel, om er, in alle bedaardheid (en wel het eerst van allen) eens een *verstandig* werk over te schrijven. Ik heb, naar mijn beste vermogen, den rustigen man met mijne kennis van zaken bijgestaan, en hem te regt gewezen, waar ik meende, dat hij dwaalde en aangetoond, wáár hij heen moest zien, tot het opdoen van veel meerder licht, dan ik hem geven kon. Aangenaam zal het mij zijn, de lezers van Astrea weldra nader over het bedoelde Werk te kunnen onderhouden.

Intusschen vond ik, toevallig, in een los bundeltje *Confidences poétiques* *) de volgende dichtregelen, welke ik, tot voorloopige kennismaking met de uitmuntende pen van de Heer Esquiros, hierachter (blz. 95) eene plaats verleen.

Utrecht, Junij, 1855. Dr. WAP.

*) Paris, chez Alaugnier, — Faubourg-Montmartre, N°. 4. —

DE HEER ANTONI DUFRICHE EN ZIJN SYSTÈME PHONOGRAPHIQUE.

De Heer Antoni Dufriche, in den schoot eener zeer aanzienlijke familie van Frankrijk klassiek opgevoed, heeft zich als letterkundige in zijn vaderland onderscheiden door eene verzameling poëzij, welke het fransche gouvernement, in der tijd, verlangde ter dienste van de vloot en meer bepaald om door zeelieden, in den vorm van liederen, gebezigd te kunnen worden. De gedichten, tot dat doel door den Heer Dufriche geleverd, werden door de regering van zijn land met graagte aanvaard en bekroond. Wij hebben er onzen lezers enkele stukjes van meêgedeeld. Die poëzij is de vrucht eener innige bekendheid met het grootsche element, waarlangs de handel zich beweegt van de een tot de andere pool, die onmetelijke vlakte, waarop zich de natiën vertoonen en elkander ontmoeten, liefst in vreedzaam verkeer, en tot het overal heenvoeren harer schatten van product, nijverheid en beschaving, maar ook, als 't zijn moet, ter handhaving van de eer der volken onderling, des noods, helaas, met de wapenen van het geweld. De Heer Dufriche bebouwde veelmalen en langen tijd in alle rigtingen vreedzaam den oceaan en bezocht, onder de zonderlingste levensomstandigheden, reeds in de eerste jaren der ontluikende jeugd, meer dan ééne vèr afgelegen overzeesche kust. Dat reizen en trekken maakte hem, op meer gevorderden leeftijd, tot een wetenschaplijken POLYTROPOS, »*die vele landen kent en veler volken zeden.*" Met de hulp van verscheiden oude en nieuwe talen toegerust, heeft hij thans op den vollen middag des levens, de resultaten zijner ervaring, onder de meest verschillende hemelstreken, bij volken van allerlei stam en ras, opgedaan, zaamgebragt tot een stelsel van uitspraakleer, door hem met den naam van *Système phonétique* bestempeld, en nu ter mededeeling aan het geletterd publiek van geheel Europa gereed gemaakt, zóódanig, dat wij het genoegen mogen hebben, daarmeê voor 't eerst de lezers der ASTREA in kennis te kunnen brengen, in de hoop, dat het de aandacht van deskundigen trekken moge en het onderwerp worden eener ernstige beschouwing, overweging en onderlinge beraadslaging, ten nutte der wetenschap in het algemeen, en van de schoone studie der taal in 't bijzonder. — Men zie verder (blz. 78) den door den Heer Dufriche daarover aan mij gerigten Brief.

Utrecht, Junij, 1855. Dr. W.

ὁ λόγος
IEOVA

L'unité, ce blason de Dieu!
LAMARTINE.

Nous nous vantons d'être civilisés....
et notre alphabet est barbare! A. D. H.

Première ébauche d'un ALPHABET NORMAL, pour servir de base à une méthode de PHONOGRAPHIE (prononciation figurée) applicable à toutes les langues. Ce clavier de la voix humaine se compose, en guise de touches, de 54 lettres, savoir: 7 voyelles primitives, qui se subdivisent en 18 très-distinctes, 3 sémivocales (i-consonne, ou-consonne, u-consonne) et 33 consonnes, dont la valeur exacte est ici étalonnée en quelque sorte, au moyen d'une centaine de vocables-types écrits en majuscules, et demeure invariable, quelque place qu'occupent ces signes phonétiques, et à quelque langue que soit adaptée, pour l'enseignement, cette orthographe universelle. Le signe ⍂ précède les vocables ecrits selon l'alphabet normal; le signe ⎕ , ceux écrits d'après la méthode la moins incomplète et la moins irrationnelle, au point de vue français et en dehors du nouveau système proposé. Le signe ⊟ indique l'orthographe appliquée à la langue française, au point de vue néerlandais, dans un but phonographique et pour un lecteur étranger au présent tableau. Le point d'exclamation suit le vocable-paradigme, qui doit être prononcé avec force, pour que le son en question soit distingué du son presque similaire que fait entendre, dans le même mot, un langage calme ou négligé.

Dans l'énoncé alphabétique des lettres, on a observé une gradation régulière, pour le passage d'un organe vocal à l'autre. Une déviation de ce bon principe s'y laisse voir cependant, surtout pour les lettres ñ et ñ, qui sont substituées aux lettres q et q préférées d'abord par l'auteur, pour figurer des sons gutturaux; mais, en cela comme en beaucoup d'autres choses, il a sacrifié son radicalisme personnel au désir de n'effrayer personne: son but n'est pas de sa singulariser, mais de remplacer le mal par le mieux.

a, ă, à, é, è, ê, i, ỉ, o, ŏ, ò, u, ŭ, ė, e, ĕ, ú, ủ, ẇ, w, v̇, v, f, b, p, m, n, ṉ, ñ, ñ̂, r, r̂, j, y, l, ḻ, d, ḏ, t, ṯ, z̈, z, ẕ, s̈, s, ṣ, c, ç, k, ḵ, g, x, ḫ, h.

De l'ă (moyen), procèdent é, i.
De l'à (creux), procèdent o, u (ou français).
De l'a (fermé), procèdent é, ú, (eu et u franç. et néerl.)

Voici les 18 voyelles et les 3 sémivocales, dans l'ordre génératif:
ă — ê è é . i ỉ = j.
à — ŏ o ò . u ŭ = w.
a — ĕ e ė . ú ủ = ẇ.

Classification sur laquelle sont fondés l'ordre alphabétique & les signes diacritiques:

4 voyelles fermées ou aigues.	3 brèves antérieures. (1)	2 demi-ouvertes ou moyennes	2 tout ouvertes, 2 ouvertes (a, o) tenant le milieu, entre les creuses et les fermées.	2 creuses. (2)	3 longues antérieures.	3 sémivocales initiales.	3 sémivocales médiales.	3 sémivocales finales.
1. a. axe			2. ă. as.	3. à. ah!				
4. é. é, nez.		5. è. aine. enne.	6. ê. haine. être.					
	7. i. il.				8. ỉ. île.	33. j. yeux.	33. j. Dieu.	33. j. œil.
9. o. hotte.			10. ŏ. hôte.	11. ò. ô, eau.				
	12. u. housse.				13. ŭ. houle.	20. w. oui.	20. w. moi.	20. en néerl. w. bouw.
14. ė. eux.		15. e. œuf.	16. ĕ. heure!					
	17. ú. ut.				18. ủ. use.	19. ẇ. huit.	19. ẇ. lui.	19. en néerl. ẇ. nieuw.

Voici un vers dont le second hémistiche contient, dans l'ordre alphabétique, les 3 é et les 3 eu.
Oui! les faux dieux s'en vont... et les vrais Dieux demeurent!

Ḫwi! lè fô djé s'añ voñ... é lè vrê Djé demĕr!

NB. S'il y avait obscurité, à cause de la suppression des lettres finales, on marquerait, d'un point souscrit, ces lettres qui sont réellement muettes; par ex. Vrès Djéṣ demĕrṭ!

Tableau synoptique des Voyelles.

	Dénominations des lettres.	Caractère normal.	Paradigmes français.	Néerl.	Anglais.	
1	a fermé ou aigu des Italiens (al, fa, città).	a	ha! axe, BAC, mat.	Bak	Back	
2	a ouvert ou moyen.	ă	as, BASE, mare.	Bastn	Balm	
3	a creux (avec tendance vers l'o ouvert).	à	ah! BAS, mât. Voyez la remarque sur l'a demi-creux, mais très-bref des Hollandais, dans *al*, *mal*, *wal* et analogues. Dans les grammaires néerlandaises, on ne s'occupe que d'un a bref et d'un a long.	Baas, avec prononc. générale des Flamands et pronon. exceptionnelle des Hollandais.	Ball Haul Hawk Maw Talk Warm	
4	é fermé ou aigu.	é	é, nez, BLÉ, thé.	Beeld	Bale Bail	
5	é demi-ouvert ou moyen.	è	aine, BEL, tette. Voyez la remarque sur l'é ouvert bref néerlandais et l'i bref, dans *is*, *bril*, *wit* et analogues.	Respektief Spektakel Testament	Bell Ebb Let	
6	é tout ouvert.	ê	Haine, BÊLE, tête.	Bergen	Bare Bear	

1) Ỉ, u, ú pourraient aussi se nommer voyelles *extrêmes*: en effet c'est à l'avant, c'est à l'*extrémité antérieure* de l'appareil vocal qu'ils se forment, en prenant é, o, ė, pour point de départ.
2) Pour former l'a *creux* qui se rapproche de la nature de l'o voyelle creuse même à ses 3 degrés, la langue, en s'abaissant, agrandit le canal de la bouche; les lèvres s'avancent un peu, moins que pour l'o et sans se resserrer comme pour l'ò.

TYPOGRAPHIE P. W. V. D. WEIJER, UTRECHT.

	Dénominations des lettres.	Caractère normal.	Para
7	i bref italien (di, palpiti).	i	il,
8	i long.	ỉ	île,
9	o fermé ou aigu.	o	Hotte,
10	o ouvert ou moyen.	ŏ	Hôte, Haute,
11	o creux.	ò	ô, eau Haut, Voyez l et l'ò.
12	ou bref. C'est l'u des Allemands, des Italiens, des Espagnols, etc.	u	Housse, Poule,
13	ou long.	ŭ	Houle,
14	eu fermé.	ė	eux,
15	eu demi-ouvert ou moyen. Voyez la remarque sur l'eu bref ou soi-disant é muet des vieilles grammaires françaises.	e	œuf, C œuvre, euphoni Europe, sacremen
16	eu tout ouvert, monophthongue pure de même que *ou* français, *oe* et *ui* néerl. et autres soi-disant diphthongues.	ĕ	Heurte! Horreur! Peuple!
17	u bref. C'est l'ü bref des Allemands.	ú	Ut,
18	u long.	ủ	use,

Sémivocales

	Dénominations des lettres.	Caractère normal.	Para
19	U-consonne, Sémivocale labiale.	ẇ	Ecuelle,
20	Ou-consonne, Sémivocale labiale.	w	Oie, Voyez l Sémi-
21	Vé labial.	v̇	Manque Voyez l
22	Vé labio-dental, modif^on douce de l'F.	v	Val,
23	Effe, identique avec ph et φ.	f	Fat, Effort.
24	Bé, modification douce du P.	b	Bal, Abbé.
25	Pé, consonne labiale muette.	p	Papa, Rapport.
26	Emme labio-nasale.	m	Maman, Flamme.
27	Enne palato-nasale pure.	n	NATTE,
28	Enne mouillée.	ṉ	BAGNE, Voyez la
29	Enne, gutturo-nasale douce.	ñ	AN, Ada
30	Enne, gutturo-nasale forte.	ñ̂	Manque
31	Erre douce, liquide linguale.	r	RAT, ba
32	Erre fortement grasseyée.	r̂	Voyez le
33	Yod doux, sémivocale linguale; liquide comme r et l. — C'est le jod hébreu, allemand, le jé néerl., le j initial et médial des Italiens, etc.	j	YACHT, Voyez le Sémi-v des co En Itali
34	Yod fort, consonne linguo-palatale.	y	Manque u les not
35	Elle, liquide linguo-palatale.	l	LAC, all
36	Elle mouillée.	ḻ	Manque Double LLAM
37	Dé linguo-dental, modification douce du t.	d	DAME,

…es français.	Néerl.	Anglais.	
…QUE, rime.	Pick	BIG MISS	
…SE, dime.	Biezen	BEES MEAT	
…T, rosse.	Hop	Not	
…SE, rose.	Op	Nor	
…S, rôt. … aulx. …marque sur l'ō	sl. Open sl. Hoop sl. Roos	No Note Rose	
…UC, soupe. …, pouce.	Boek Poes	BULL PUDDING	
…USE, soûle.	Boel	BOOTH	
…UX, meus. …EUL, meuve. …IL, fretin. …EVET, grenade. …UVAGE, ressort, …ement,	Beuk Buk Burger Album Me, Besem Behnor	Manque Buck Bulk Museum Rum Sum Puff	
…UR! meure!	BUIK Buigen	Burn Fern	
…UEIL! meurtre!	Kruiwa- gen, Bui	Murder Hurl	
…! pleure!	Buijen	Hurt	
…TE, butte.	Brutaal	Manque	
…E, bûche.	BUURT	id.	

… consonnes.

…es français.	Néerl.	Anglais.	
…, HUIT.	Kwel	Manque	
…, OUI. …au séparé des …	Zwak	We	
…ançais. …	WIE Wat	Manque	
… lave. … bivac.	Val	Vale	
… chef.	Fel	Fat	
… adj. Job.	Bal	Babe	
… cap.	Papa	Papa	
… Abraham. … Rhum.	Mama	Mamma	
…e, lichen.	Nat	Nap	
…nes, agneau. …arque sur l'n.	Kastanje Oranje	A peu près dans poniard prononcé vite.	
…EIN! ON, UN.	Manque	Manque	
…ançais pur.	HANG	Hang	
…er.	Rat	Rat	
…es.	Manque	Manque tout-à-f^t.	
…N, AIL. …au séparé des …, à la suite … …ri, aja, coi, (monosyll.)	Jagt Joelen Jong	Yacht You Yon	
…ançais. Voyez	Manque	Manque	
…	Lak.	Lake	
…ançais pur. …pagnole, dans …via, llegar. …n, Sud.	Manque Dame	Manque Dame	

	Dénominations des lettres.	Caractère normal.	Paradigmes français.	Néerl.	Anglais.	
38	Dé mouillé, devenu linguo-palatal.	ḏ	Manque au français pur. Voyez la note sur le malais.	Manque	Manque	
39	Té linguo-dental.	t	TACT, attaque, fret.	Tak	Tact.	
40	Té mouillé, devenu linguo-palatal.	ṯ	Manque au français pur. Voyez les notes.	Prononciation vulg. et rapide de tj.	Manque	
41	Zède lingual ou th doux des Anglais.	z̄	Manque au français.	Manque	THAT, There.	
42	Zède linguo-palatal pur, modificat. douce de l's.	z	ZÈLE, lazzi, gaz.	Zak	Zeal	
43	Zède mouillé ou j des Français.	ẕ	JATTE, Tage, Jean.	Logement	Azure. Glazier.	
44	Esse linguale ou th fort des Anglais.	s̄	Manque au Français.	Manque	THIN, Thorn.	
45	Esse linguo-palatale pure.	s	SAC, assaut, gratis.	Sap	Sack	
46	Esse mouillée ou ch des Français.	s̱	CHATTE, tache, hachisch.	Sjouwer Sjerp	Ash She	
47	G linguo-guttural des Français.	c	GAMME, aggrave, { guenille. zigzag. Voyez les notes.	Manque	Gaf, dog Beg, fig.	
48	Le même, mouillé et devenu linguo-palatal.	c̱	GAIN, guette, gueux.	Manque	Guard	
49	Ka linguo-guttural, modification forte du ℶ c.	k	CALE, accord, que, bec.	Kaal	Call	
50	Ka mouillé et devenu linguo-palatal.	ḵ	QUÊTE, quitte, queue.	Manque	Care	
51	G guttural des Hollandais, etc.	g	Manque au Français.	GAAF, dog	Manque	
52	Ch guttural des Holl. etc. modificat. forte de leur g.	x	Manque au fr. Voy. les notes.	ACHT, doch	Manque	
53	Ache aspirée douce des Français.	ḫ	HARDI, hideux, honte.	Manque	id.	
54	Ache aspirée. forte des Holl., des Anglais etc.	h	Manque au fr. Voy. les notes.	HARD	Hard	

NB. La lettre Q est réservée pour quelque autre langue où abondent les gutturales.
La lettre h peut servir, pour l'arabe par exemple, à donner plus de force à une lettre qui se prononce plus doucement dans la plupart des autres idiomes.

Tableau Synoptique des Sémivocales ou demi-consonnes ẇ, w, j.

	Français.	Néerlandais.	Anglais.	
Ẇ, u-consonne initial, non aspiré en français.	Huile, huissier, HUÎTRE.	Manque.	Manque.	
Ẇ initial, aspiré en français.	HUIS-CLOS, huitain, huitième.	id.	id.	
Ẇ médial.	Questeur, équestre, quinquérème. FUIR, puits, aiguille.	Kwestie, twee. Kwik, Zwijn.	id. id.	
Ẇ final	Manque.	SNEEUW, nieuw.	id.	
W, Ou-consonne initial, non aspiré en Français.	OUEST, hoirie, oint.	Manque.	West, one.	
W initial, aspiré en Français.	OUATE, Whist, Whig.	id.	What, wheel.	
W médial.	FOI, doigt, fouet. Pouah! quacre, zouave.	Dwaal, Kwaad. Kwaker, Zwaar.	Quite, quail. Quick, Swine.	
W final.	Manque au français pur. En provençal: SAU.	ZOU, BOUW.	cow, NOW.	
J, i-consonne initial, non aspiré en français.	YEUX, hier, prononcé comme monosyll., ce qui est permis en versification.	Ja, Jan, jenever. Je! jegens, jicht, jok.	Yard, yes. Humour, -use, Year, yeoman.	
J initial, aspiré en Français.	Yatagan, YOLE, Yucca.	jeuk, juk.	Yoke, youth.	
J médial.	DIEU, pieu, diable, gaïac.	Bajonet, bijl, bejag.	Bayonet, boil, due.	
J final.	ŒIL, Soleil, fenouil,	IJ, bij, ei, hooi, ui.	I, by, eye, boy, buoy.	

Articulations gutturo-nasales, douces et fortes.

Français.		Néerlandais.		Anglais.	
añ	Banc, RANG, hareng.	añ	Bang, RANG, gang.	Manque à l'Anglais.	
èñ	Bain, BRIN, Seing. Mentor, Benjamin.	èñ	Denk, BRENG, Wenk. Bengel, lengte, mengen.	Plank, fang, pang. Thank, stank, anger.	
iñ	Dans nos patois.	iñ	Inkt, Kring, ging.	Ink, KING, Wing.	
oñ	Bon, JONC, dom.	oñ	Pronk, SPRONG, Wrong.	Prong, Strong, Wrong.	
uñ	Dans nos patois, en malais, etc.	uñ	Manque au Néerlandais. Voyez les notes sur un et un.	Manque à l'Anglais.	
eñ	Brun, A JEUN, Meung.	eñ	Fungeren, BUNG, dunk.	Bung, among, young.	
ûñ	Dans nos patois.	ûñ	Manque au Néerl. Voyez les notes.	Manque.	

PREMIER ESSAI D'UN ALPHABET NORMAL.

La lettre suivante peut faire comprendre en partie pourquoi un tel sujet n'est encore traité par l'auteur que de cette manière incomplète et inusitée.

A Monsieur le Docteur WAP,

Rédacteur en Chef de l'Astrée, à Utrecht.

Monsieur le Rédacteur,

La multiplicité de vos occupations ne vous a pas encore permis d'examiner à fond le système de *prononciation figurée* dont j'ai soumis une première ébauche à votre haute intelligence: cependant votre coup d'oeil rapide n'ayant surpris, dans cet essai, ni extravagance, ni banalité, ni plagiat, vous n'avez pas hésité à prêter la publicité de votre revue mensuelle à ce tableau synoptique des sons de la voix humaine, aux développements que l'auteur espère y apporter plus tard, ainsi qu'aux critiques mesurées auxquelles il fait appel lui-même, en ce moment.

Bien que vous ne m'ayez promis de vous constituer ni mon éditeur *responsable*, ni mon défenseur officiel, je ne vous en dois pas moins beaucoup de reconnaissance; et je me plais d'autant plus à vous en témoigner publiquement que j'ai reçu d'autre part, jusqu'à ce jour, très-peu d'encouragements.

L'Astrée que vous avez fondée, en vue de faciliter un libre échange de pensées, entre les écrivains néerlandais et tous ceux de la grande république des lettres, me semble, par son caractère cosmopolite, très-bien choisie pour y ouvrir un pacifique tournoi aux champions du progrès linguistique, puisque déjà vous y donnez à la langue des Racine et des Montesquieu une place distinguée, à côté de la langue trop peu connue des van der Palm et des Tollens.

Dans un pays comme le vôtre où les enfants, même de la petite bourgeoisie, apprennent souvent trois ou quatre langues vivantes, il ne peut y avoir d'indifférence, au sujet d'un mode d'enseignement qui allégerait les fatigues de la jeunesse studieuse.

Je suis appelé de nouveau à la vie agitée que j'avais menée sans interruption, avant les trois années que je viens de passer à Utrecht. Au retour de mon voyage, je viendrai habiter Amsterdam où mes devoirs me permettront peut-être d'achever le traité d'*orthophonie française* à l'égard duquel la minime publication d'aujourd'hui n'est guère qu'une *prise de date*, après de trop longs délais indépendants de ma volonté.

En attendant, je prendrai connaissance des remarques que les juges compétents voudront bien m'adresser, par lettre affranchie, sous votre couvert, monsieur le Rédacteur, ou sous celui de l'éditeur de cette feuille volante; et je répondrai, s'il y a lieu, sitôt que j'aurai recouvré un peu de liberté. Je prie ces correspondants éventuels de n'employer qu'une des 3 langues de ce tableau, le latin ou l'italien.

Je recevrai avec gratitude les observations faites dans le seul intérêt de la science, celles qui me révéleront une erreur, une inadvertence, celles surtout qui me mettront en état d'ajouter à mon clavier phonétique une seule touche omise, dans ce premier essai entrepris sans les matériaux et les documents nécessaires. Je serai très-heureux qu'on me signale un son nouveau pour moi, ne fût-ce qu'un demi-ton auquel une place naturelle serait due, *entre* deux touches de ce clavier que je voudrais avoir le droit de nommer plus tard *universel*.

Je me résigne d'avance au mutisme dédaigneux tout comme aux attaques bruyantes de ceux dont je troublerai les vieilles habitudes. Les seules attaques dont je me sentirai un peu blessé au fond seront celles qui me prouveront clairement que je me suis trompé; et pourtant ce sont précisément celles que je viens solliciter ici, par la voie de *l'Astrée*, tant j'aime avec passion la vérité sous toutes ses faces.

Agréez, monsieur le Rédacteur, l'assurance de ma haute considération.

Utrecht, 11 Juin 1855. A. D. D.

Afin de simplifier le mode d'impression, dans un moment de hâte excessive, le signe carré avec ligne diagonale est remplacé, au revers du tableau, par (A. N.), en capitales; le carré avec ligne perpendiculaire, par (A. F.); le carré avec ligne horizontale, par (A. H.).

QUELQUES NOTES RAPIDES, POUR L'INTELLIGENCE DU

TABLEAU SYNOPTIQUE

PLACÉ AU REVERS DE CETTE FEUILLE.

L'*a* fermé du m. fr. *axe* est un peu plus aigu, plus éclatant que celui des m. néerl. *bad*, *bak*, *zak*.

L'*a* bref néerl., dans *Jan*, *man*, *pan*, quoiqu'aussi bref que dans les m. précédents, a une nuance d'*a* creux qui est aussi très-sensible dans *balk*, *palm*, *zalm* etc. etc.

L'*a* fermé du m. angl. *back* et anal. a une légère nuance d'*é* moyen, mais il ne se confond pas avec cet *é*, ainsi qu'on l'enseigne souvent dans les gramm. angl., à l'usage des Holl.

L'*a* moyen, si on le prononce comme il doit l'être, est identique dans les 3 langues. Les Français du midi le prononcent trop fermé; les Bas-Normands, qqs. Parisiens même le prononcent trop creux. Les ultra-classiques, en Hollande, le prononcent fermé et long à la fois.

L'*a* creux confondu avec l'*a* moyen par le rédacteur du dictionnaire de l'Académie, mais non par la majorité des membres de cette assemblée, l'est à plus forte raison par le vulgaire. Les Flamands ont conservé l'*a* creux, même dans le langage de la chaire; les classiques, en Hollande, l'ont repoussé du langage officiel, quoiqu'il se maintienne encore dans des provinces tout entières. Les Anglais le prononcent si creux qu'il est difficile de le distinguer de l'*o* moyen des mots *boar*, *for*, *nor*.

Les phonographes anglais (orthoepists, comme ils s'intitulent) trouvent, dans les mots *cast*, *glass*, *grass* etc., une nuance qui leur fait placer cet *a* entre *back* et *balm*: c'est un peu subtil.

L'*é* fermé est identique dans les 3 langues, sauf qu'on appuie en général un peu moins sur l'*é* français, ou qu'en d'autres termes il est plus bref. C'est ici le cas de faire observer que la *quantité prosodique* (système des longues et des brèves) ne doit pas être confondue avec l'*inflexion buccale* ou disposition particulière de l'appareil vocal: en effet, on peut prononcer rapidement une voyelle ouverte, lentement une fermée, et *vice versâ*, selon le génie de telle ou telle langue.

Dans les langues où l'*accent tonique* (klemtoon) a plus d'importance que dans le français, l'effet naturel de cet accent, qu'il ne faut confondre ni avec les *accents écrits*, ni avec l'accent *passionnel* ou expressif de cette langue, doit être de rendre longue la syllabe; le même signe pourrait donc y servir à la fois d'accent tonique et de signe de quantité: on le placerait *sous* la voyelle afin de laisser libre, pour les autres signes, l'espace supérieur. L'accent tonique ne devrait s'écrire que dans les cas rares où les règles particulières à chaque langue n'indiqueraient pas suffisamment la syllabe affectée de cet accent.

L'*é* marqué d'un accent aigu en fr. n'est pas toujours fermé: il est moyen et bref dans *collége*, *liége*, *piége*, ni plus ni moins que s'il portait l'accent moyen des mots *gèle*, *sème*, *mètre*. Même anomalie pour *décédé*, *vénéré*, *pénétré* dont l'*é* final seul est franchement fermé. Des mots *démené*, *déjeté*, *élevé*, le 1er *é* est moyen, le 2e est nul dans le langage ordinaire, le 3e seul est fermé. Dans *complétement*, *discrétion* et mots analogues, l'*é* marqué de l'accent aigu est demi-ouvert. L'orthographe française est pleine de pareilles absurdités.

L'*é* moyen des Fr., dans *bec*, *bel*, *messe*, est tout à fait identique avec celui des Angl. Il est un peu moins ouvert que l'*é* des mots néerl. *bel*, *bel*, *mes*; celui-ci est moins ouvert que l'*é* dans *bergen*, *helm*, *merg*. L'*é* des m. fr. *fer*, *mer*, *ver* et anal. se rapproche un peu de l'*é* tout ouvert. On pourrait cependant lui laisser l'accent moyen, et le voisinage de l'r lui ferait donner, à l'insu du parleur, le son normal.

Dans le débit déclamatoire, dans le langage très-animé et surtout dans le chant, l'*é* moyen de *mer*, *belle*, *peine*, *interprète* et *anal.* passe au 3e degré, et devient tout ouvert.

L'*é* normal tout ouvert est identique en fr. et en néerl. Celui des Angl. est moins ouvert et ne se rencontre que devant l'r.

Les Français n'appuient guère sur l'*i* long, ce qui fait que dans leur langue on ne le distingue pas toujours nettement de l'*i* bref: c'est pourquoi j'ai choisi des vocables-types, pour les deux *i*, dans l'anglais où la distinction est aisée à faire. L'*i* bref néerl., dans *bik*, *bril*, *mis*, a un son équivoque qui le place plus près de l'*é* fr. de *bec*, *bel* et *messe* que du véritable *i*, de l'*i* bref italien, de l'*i* bref des m. fr. *lique*, *brique*, *mite*.

L'*o* fermé ou aigu est identique, dans les 3 langues. Les Holl. appellent [illegible]u l'*o* creux; les musiciens décideront qu'elle est la dénomination la [illegible]s juste.

L'*o* moyen varie de nuances, non seulement d'une langue à l'autre, mais [illegible]ssi d'une catégorie de mots à l'autre dans la même langue. Je me [illegible]rnerai à dire ici que les Français du midi remplacent souvent l'*o* moyen [illegible]r l'*o* fermé, et que les faubouriens de Paris prononcent la plupart des [illegible]moyens comme des *o* creux. Le *z* et par conséquent l'*s* quand elle sonne [illegible]mme *z*, rendent l'o moyen un peu creux; l'*r* au contraire lui donne un [illegible] un peu plus ouvert, plus éclatant. L'o moyen des Hollandais est assez [illegible]iforme; mais, Parisien, je n'ose donner une opinion *décidée* sur le son [illegible]rmal des mots où l'o creux et long devient, à mon sens, un peu ouvert, [illegible]ns le voisinage de l'*r*, quoique les classiques m'assurent qu'il faut pro[illegible]ncer *boor*, *door*, *goor*, avec un *o* aussi creux que *celui* de *boot*, *doos*, [illegible]; je dis *celui*, parceque en réalité on n'y entend pas 2 *o* mais un seul [illegible] prolongé. L'o creux a la même inflexion en néerl. qu'en français. [illegible]'est en fr. un son fort et rapide à la fois, quand l'accent *passionnel* ne [illegible]ut pas le modifier, tandis qu'en néerl. il est long, sauf les exceptions [illegible] le langage familier donne un démenti à la grammaire.

La plupart des gramm. néerl. rangent *oe* (*u* italien), *eu* (*eu* franç.), *ui* [illegible] franç. prononcé avec éclat), parmi les diphthongues et ij parmi les [illegible]yelles; ij est en réalité une voyelle suivie d'une sémivocale; *oe*, *eu* et *ui*, [illegible]and *ui* est suivi d'une consonne qui lui ôte tout alliage de yod, sont des [illegible]yelles pures, autrement dit de simples monophthongues.

La voyelle (A. F.) *ou* (*u* italien et normal) est brève ou longue; mais [illegible]si qu'il arrive pour les 2 autres voyelles antérieures ou extrêmes *i* & *u*, [illegible] Français négligent souvent de faire ressortir les 2 nuances de cet *ou*: [illegible]'est pourquoi je suis encore allé chercher des vocables-types dans 2 [illegible]ngues étrangères où la différence d'*inflexion* est mieux sentie.

La voyelle *eu* a 3 inflexions, comme la voyelle *é* a les siennes régulière[illegible]nt espacées dans la langue française; l'*eu* au 2e degré n'est que le [illegible]i-disant *é* muet de la première syllabe de BREVET. Que l'on fasse [illegible]ononcer ce mot et celui de BREUVAGE par des gamins de Paris ou par [illegible]s académiciens, & l'on vérifiera que *e* et *eu*, dans ces 2 mots, ont un son [illegible]entique. L'*eu* moyen normal est à son tour identique avec l'*u* bref que [illegible] Hollandais prononcent, à tort ou à raison, comme notre *eu*, dans *oeuf*, [illegible]uf, *ceuf*, ou comme l'*é* de *beknor* qui correspond à l'*é* du m. fr. *brelan*. La diffé[illegible]nce entre l'*é* de *beknor* et l'*u* de *buk* m'échappe, quand j'entends prononcer [illegible] mots de ce genre par une personne qui n'a pas un intérêt d'amour-[illegible]opre à ce que je me trompe. D'ailleurs, on a le droit de rapprocher ainsi les [illegible]s de 2 langues, pour en faciliter l'étude, quand même il y aurait une légère [illegible]fférence entre 2 sons comparés: c'est ainsi que les grammairiens Hollandais [illegible] seront pas tournés en ridicule pour avoir dit que l'*a* du mot *Amsterdam* [illegible] celui du m. fr. *dame*; Walker et les autres phonographes anglais ont écrit, [illegible]ns être blâmés, que l'*a* du mot fr. *fat* est identique avec l'*a* du mot anglais [illegible]t et pourtant un Parisien donne aux m. *Amsterdam* et *fat* adj. anglais une [illegible]flexion différente de celle que leur donnent un Hollandais et un Anglais. Le [illegible] *meurtre* prononcé avec l'ouverture de bouche qui est habituelle pour un [illegible]t final, dans la lecture des vers tragiques, donne l'équivalent de l'*ui* néerl. [illegible]ivi d'une consonne. Si cette voyelle termine le mot comme dans *bui*, *lui*, [illegible], on y entend un petit yod final, ce qui n'empêche pas que *ui* néerl. [illegible] soit autre chose que l'*eu* français très-ouvert, témoin le mot fr. *Seuil* [illegible]ns lequel *il* n'est phonétiquement qu'un véritable yod à la suite de *eu* [illegible]mi-ouvert ou tout ouvert, suivant l'accent *passionnel* ou expressif qu'on [illegible]t, et n'empêche pas *eu* d'être une pure monophthongue. Les 3 m. néerl. [illegible], *dun*, *duin* (A. N.) *dën*, *den*, *dën*, montrent cette voyelle à ses 3 degrés.

De même que pour l'i et pour l'*ou*, les Français négligent de peser sur [illegible] long, afin de le distinguer clairement de l'*u* bref: c'est pourquoi j'ai [illegible]core cherché un vocable-type dans une langue étrangère, désirant déter[illegible] mieux la valeur exacte de l'u long qui existe pourtant dans la nôtre. [illegible]ant au soi-disant *u* bref hollandais, il lui est arrivé, comme au soi-disant [illegible]ef de *ik*, *magtig*, *wit*, à peu près métamorphosé en *é* bref demi-ouvert, [illegible]'il a conservé le nom alphabétique et la figure de l'*u* véritable (en fr., [illegible]); mais en réalité il ne rend plus que le son de l'*eu* bref demi-ouvert. [illegible]est cette voyelle que je crois entendre dans les m. *buk*, *nuf*, *nul*. Ce mot [illegible] sonne à mon oreille française comme le m. fr. *neuf*, et s'il y a une [illegible]-légère différence entre eux, j'affirme qu'elle est moindre qu'entre l'*a* [illegible] mot fr. *mal* et l'*a* du m. néerl. *mal* & analogues. Les Flamands [illegible]elles à cet exemple des Holl. ont conservé à l'*i* & à l'*u* brefs un son qui [illegible]rmet encore à un Méridional de les reconnaître pour tels.

Peu de Hollandais prononcent le *w* anglais, sans lui donner une teinte de *v* labial. Celui-ci est à peu près le *b* des Basques, des Grecs modernes etc. Les phonographes holl. le confondent avec le *v* labio-dental des Français. Ils ont aussi notre *v* que selon la règle ils doivent prononcer comme nous, mais ils lui donnent assez souvent une force qui le rapproche de l'*f*.

Le yod doux est, je crois, dans toutes les langues; mais il est mal figuré, mal classé, mal compris dans presque toutes. Le yod fort au contraire se rencontre rarement, mais les Allemands, qui le possèdent, ne le comprennent pas toujours. Un Tyrolien illettré, en prononçant *ja* devant moi, avec ce yod fort, me fit comprendre, sans se douter de sa leçon, que la consonne palatale qu'il plaçait devant l'*a* devait être la même qui vient après *i*, dans *ich*, *mich*, après le *d* dans *mädchen*, après l'*r* dans *durch* etc.

Le yod doux, étant la liquide par excellence, fait donner le nom de *mouillées* à quelques consonnes palatales, quand celles-ci le précèdent. On ne devrait peut-être donner cette épithète à une consonne que lorsque la sémivocale s'y est en quelque sorte fondue tout à fait: c'est ce qui lui arrive évidemment avec l'*n* dans *daigné*, avec le *g* fr. dans *guerre*, avec la lettre *q* dans *quinquet*; au contraire, le yod reste juxtaposé, mais non pas absorbé dans les mots *denier*, *aiguière*, *piquier*.

Ces exemples posés, un maître de langue holl. saura me dire, si *nj*, dans *Kastanjepan* doit se pron. comme *daigné* ou comme *denier* qui est de 2 syllabes, même en vers, tandis que le verbe *dénier* a 3 syllabes, ce qui n'empêche pas de le prononcer comme le subst. *denier*, dans le langage usuel et rapide.

Il sera plus facile, quand ces observations seront claires pour le maître et pour l'écolier, d'expliquer si le *gli* italien a son équivalent dans le mot fr. *fusilier*, si l'*l* initiale redoublée du m. espagnol *llama* est autre chose que *li* de *fusilier* subst. de 3 syllabes qu'il ne faut pas confondre avec *résilier* verbe de 4 syllabes. Il y a un son mouillé dans le verbe *fusiller*, mais j'affirme, en dépit des phonographes qui font imprimer le contraire, que ce verbe ne fait pas sentir *l*. Il n'y a qu'un Provincial ignorant ou prétentieux qui prononce *tailleur* autrement que (A. N.) tâjer, *effeuiller* autrement que èfejèr ou èfejjér.

D'après ces principes un professeur de malais pourra répondre à l'instant si dans (A. N.) *radja*, le yod se prononce comme l'*i* du m. fr. *diable* ou s'il se fond dans le *d*, sans faire entendre un *j* français. De même pour le mot (A. N.) *tjutji*. Ces points éclaircis, j'aurai peut-être à effacer de ce tableau l'*l* le *d* et le *t* mouillés, si je ne les découvre pas dans une autre langue et s'il faut les exclure de l'esp. et du malais.

Pour l'*r* initiale des Espagnols, dans *rabia*, *ruido* etc., l'*r* fortement gutturale des Arabes, j'attendrai que j'aie pu, hors d'Utrecht, contrôler mes souvenirs de jeunesse à l'aide de nouvelles recherches.

Avant d'en finir du yod, j'aurais dû dire qu'il se fait sentir à peine dans l'italien *cielo*, m. qu'il ne faut pourtant pas confondre avec *celo*, pas plus que *gemma* avec *gielo* quant au son qui suit immédiatement celui du *j* français. Cependant on écrit aussi *gelo*: le plus sage est de soumettre encore ce point délicat à de bons juges. J'ai entendu prononcer *cielo* sans yod comme *celo*... mais que disent les académies?...

Les Hollandais, s'ils ont un bon maître de français, apprennent à bien prononcer le *g* fr. pur des m. *gamme*, *guenille* et anal.; mais comme les grammaires ne s'occupent ni du *k* mouillé ni du *g* mouillé dans les m. *queue* et *gueux*, quelques-uns ne croient pas sur parole le Français qui leur en parle le premier: la saison est favorable pour aller vérifier à Paris si c'est une fantaisie que j'ai voulu imposer à mes élèves. Je souhaite à ceux-ci et aux instituteurs d'agréables vacances... et bon voyage!

Les personnes, qui savent qu'avant Sp. Carvilius, les Romains se servaient encore du *c* pour figurer le son du *g* guttural français, et qu'ensuite ils confondaient souvent *Cneius* avec *Gneius* et anal., me pardonneront plus facilement l'usage que j'ai osé faire du *c*.

Celles qui savent que les Grecs modernes prononcent le *chi* (X. χ.) à peu près comme le *ch* hollandais, s'offusqueront moins de ce que j'ai rendu à ce X des Grecs sa première destination.

Les Malais et les Allemands ont une gutturonasale formée de l'*u* normal (*ou* fr.). Les Allemands en forment une aussi de l'*ü* normal (*u* fr. et néerl.). En malais: (A. N.) *cunuñ*. En allem.: *jung*, *strunk*, *dünken*, *dünken*. Je publierai plus tard un tableau synoptique des langues portugaise, malaise allemande et italienne: cette dernière n'a pas une seule gutturo-nasale. Le temps et la place me manquent pour ce que je voulais dire de plus sur les consonnes.

Déposé conformément à la loi. — L'auteur ne traitera comme plagiaire que celui qui mettra ce système en pratique, sans en indiquer l'origine.

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE.

EEN WOORD OVER BILDERDIJK. *)

.... Wij weten
Hoe 't dom en waanwijs volk, zijn eigen taal vergeten.
Geen uitspraak van zijn taal, geen eigenschap meer kent.
BILD. *Perzius.*

»Over prof. Davids hoofdwerk, het door hem uitgegeven en aengeteekend gedicht: *De ziekte der Geleerden*, staet een artikel van D. C. (Da Costa) in *de Nederlander, nieuwe Utrechtsche Courant*, van 25 April jl., en ook dan als men met Da Costas begrippen niet instemt omtrent zijne waerdeering van Bilderdijk, op ander grondgebied dan dat der letterkunde gebragt, moet men ten minste Da Costas talent regt laten weêrvaren.

»Die groote dichter, die ook dan als men hem niet byvalt, verdient gelezen te worden; die ook dan als hy, onzes dunkens, den geest der eeuw onregtvaerdig miskent, haer toch wel eens eene harde waerheid zegt, behandelt hier zyn geliefkoosd thema: de niet genoegzame op prysstelling van Bilderdijks genie. Hy zegt onder andere het volgende:

»»Redenen (wij bedoelen oorzaken) [dier halve miskenning] zijn bij menigte aan te wijzen. Het is, in de eerste plaatst, het contrast tusschen geheel de antieke figuur van den Dichtervorst, en den smaak, om niet te zeggen, de gehalte en gestalte der *eeuw*, waartoe hij behoord heeft, waartegen hij zoo veelzins overstond. Maar ook tusschen den Dichter en onze *hedendaagsche nederlandsche natie*, die met het buitengemeene (het buitengemeen-groote) niet bijzonder gediend is, maar de voorkeur geeft aan wat op middelmatigen leest is geschoeid, — van hetgeen zij met den eertitel van *eenvoudig* pleegt te onderscheiden. Eenvoudig wil dan ook veelal de nederlandsche lezer zijne poëzij hebben; eenvoudig, zij het dan ook ten koste van diepte, van hoogte, die te veel adem vereischt om bij te houden; — eenvoudig, zij het dan ook met de eenvoudigheid van het oppervlakkige, van het onbeteekende, of, gelijk men het eens heeft durven noemen, van het *niets*. Dat misbegrip van dus geheeten *eenvoudigheid* (welke met eenvoud, dat is ongedwongenheid, natuurlijkheid, *naïveteit*, van zelfsch-heid, van waarheid en schoonheid niets te maken heeft) bracht op ieder hooger levensgebied, zoo dat des geloofs als dat der poëzy, al wat dwaling en zielloosheid te weeg!"""

»Wat Da Costa van het alles behalven klassiek, alles behalven hoog- of stoutpoëtisch gestemd hollandsch publiek in 't midden brengt, zal ongelukkig wel dubbel waer zyn van de letterzin, den eenvoudzin der Vlamingen, die pater Poirters nog niet gansch schijnen te kunnen vergeten, en zyne vloeijende rijmery of rijmlary in onzen tyde eens drie-en-dertigsten druks waerdig hebben gekeurd! Vondels en Hoogvliets godvruchtige werken (de *Altaargeheimenissen* en de *Aartsvader Abraham*) genoten in vroeger eeuw de eer by ons herdrukt, te worden; ook Helmers en Tollens genoten deze onderscheiding, benevens Bilderdijks *stichtelyke Gedichten;* maer, dit laetste bundeltjen heeft weinig byval gevonden, en de volledige Helmers is hier tegen een paer franken verkrygbaer.

»»Het jonge Holland (zegt Bilderdijks dichterlijke zoon) bevoegd in meer dan één opzicht en als geroepen om tegenover meer dan één wansmaak of kleingeestigheid den dichter, na zijnen dood voor het minst, te handhaven, verkoos (ook hier hebben blinkende uitzonderingen den regel bevestigd!) veel liever aan de band van Gervinus Shakespeare, of aan die van Gutzkow Göthe te bewonderen, of wel voor modellen van echte poëzy onze nederlandsche jeugd naer Noord-America of Scandinavië te verwijzen, dan van eigen nederlandsche schatten, in de schriften van Bilderdijk nedergelegd, veel werks te maken. Had misschien ook de begaafde leuvensche hoogleeraar, meer dan door een dergelijke esthetisch-kritische commentarie op de *Ziekte der Geleerden*, in de oogen van sommigen onzer eeuwmannen beter gedaan te bewijzen, dat een enkele laprijm van der *Leken Spieghel* de schoonste combinatiën van rijm en versbouw

*) Ontleend aan het Gentsch Tijdschrift: *de Eendragt*, Nr. 25 van den 13. Mei, 1855, blz. 97.

van Bilderdijks meesterstukken in belangrijkheid ver te boven gaat? Of dat de *Roman van Walewein* te zamen *Ilias* en *Odyssea*, het *Verlost Jeruzalem* en het *Verloren Paradys* in dichterlijke waarde rijkelijk opweegt; of wel (zoo iemand meer smaak heeft in de hoogere negative en conjecturale kritiek!) dat de *Ziekte der Geleerden*, om eene menigte redenen, geen werk van Bilderdijk kan zijn, maar van eenen of anderen Boerhaviaansch-Bilderdijkschen vriendenkring zal afkomstig wezen, of misschien (wie weet het?) in het geheel geen autheur hebben gehad?"

››Des heeren Davids arbeid over de zes zangen van Bilderdijks *Ziekte der Geleerden*, wier voltooijing wij ons hier het genoegen geven aan te kondigen, is van nederiger gehalte, voorzeker. Het is slechts eene doorloopende verklaring, toelichting, ontleding van Bilderdijks meesterstuk in het vak van lierdicht. De hoogleeraer had, voor nu meer dan elf jaren geleden, eene proeve geleverd van zijne gaaf, om dichters dichterlijk te interpreteeren in zijne uitgave van Bilderdijks *Geestenwareld* en *het waarachtig Goed* (1843). Hij is in deze zijne nieuwe commentarie vooral niet beneden zich-zelven gebleven. Toegerust met al den noodigen voorraad van taal- en zaakkennis, zoo wel als met het zuiverste orgaan door de tederste eigenheden van echte nederduitsche poëzy, heeft hy eene verklaring gegeven van het in zijne soort éénige dichtstuk, waarbij geenerlei schoonheid, geenerlei fijnheid van tint of toon in versificatie of uitdrukking, geenerlei geniale greep, geenerlei dichterlijke toespeling of geleerde reminiscentie voorbijgezien wordt. Men moet de voortreffelijke uitlegging lezen, om er de keurigheid en naauwkeurigheid van te proeven en te waardeeren, om aan het eigenaartige er van recht te doen. Voeg hierbij dat het prosa, waarin de Hoogleeraar de Bilderdijksche poëzy in haar kunst- en levenvol zamenstel wetenschaplijk en esthetisch ontleedt, en voor oogen stelt, zelf van eene zuiverheid en frischheid is, die reeds op zich-zelf een wezenlijk taalgenot heeten mag. Zoo is hier alles wat men leest, het zij van verzen in den text, of van prosa in de noot, het zij in hollandsche of in vlaamsche spelling, onverbeterlijk nederduitsch, dat het hart goed doet, terwijl het den geest verlicht, onderhoudt en verheft, enz.""

»En dat is zoo: ik beschouw het commentarium van prof. David als een der sterkste dammen, door eene nederduitsche hand opgeworpen tegen den sedert 1830 meer en meer veldwinnenden zondvloed van barbarismen, die ons in de vlaemsche, alles behalven vlaemsche, schriften toestroomt en overstroomt. Ook ben ik het volmaekt eens met den taelkundigen hoogleeraer, waer hy zegt, na eene weêrgâloos-schoone tirade des meesters tot de *zuivere telg van 't hart, de vergode Poëzy* (zie VI, 395—446), — tirade, die alleen de bewondering voor dit overheerlyke leerdicht zou billijken en wettigen (moest die gewettigd worden!) . . . »Och of onze nieuwerwetsche poëten, zy, die van geen' Euripides, van geen' Virgilius hooren willen, uit vrees van voor slaefsche navolgers door te gaen, ons zulke verzen opdischten! Dat ware het beste middel om het classicismus te doen vergeten, en het zoogezegde romantismus in eere te brengen. Maer zoolang zy met hun zin- en zoutloos geschryf de tael rabraken, de gezonde rede honen en den goeden smaek kwetsen, houden wy ons aen de schoonheden der oudheid, die de proef der eeuwen hebben doorgestaen; wy bewonderen de navolgers der Grieken en Latijnen, die, als Bilderdijk, nieuwe schatten weten te verzamelen op het afgeloopen veld der classieke litteratuur, en laten den origineelen rimram der huidige rijmelaers en ongerijmde broddelaers door den stroom der vergetelheid meêvoeren.

»Wie toch begrijpt de regtvaerdiging van prof. David niet, waer dit zielwegslepend gevoel het commentarium heeft uitgestort, zoo als het een Juvenalis verzen doet maken? Die verontwaerdigiug zal hier wel geene verschooning behoeven. Zuiverheid van tael, gekuischte smaek, eenheid des onderwerps, eigenaerdigheid des styls zyn hoedanigheden, die in menige, ook hooggevierde voortbrengselen onzer schrijveren dikwijls ontbreken; dat de studie der klassieke, tot model onder vele dier hoedanigheden voorgestelde schrijvers tegen tael-, rede- en smaekverkrachting den jongen schrijver wapent en den reedsgevorderden den geest veredelt en verheft, moet niet eens bewezen worden. In dit alles muntten de ouden uit, benevens zy, die niets verwaerloosd hebben, om hun de kunst, mede in den vorm, af te kijken; onder dezen telt Bilderdijk, munt Bilderdijk uit. De studie door prof. David op 's dichters, daertoe byzonder geschikt, leerdicht gemaekt, stelt die waerheid in het volle licht. Wie voor dat licht zijne oogen, uit luiheid, uit eigenzinnigheid, of waenwijsheid wil sluiten, dien gunne men er de vrijheid toe. Welligt zal dit niet beletten, dat hy vermake en bewonderd worde, maer gelezen en herlezen ook by een volgend klassiek of romantiek geslacht?" . . . . .

Gent, Mei, 1855. Pr. VAN DUYSE.

DE ZIEKTE DER GELEERDEN, IN ZES ZANGEN, GEDICHT VAN Mr. W. BILDERDIJK *),

UITGEGEVEN, MET INLEIDING EN AANTEEKENINGEN, DOOR J. DAVID. — ZESDE EN LAATSTE STUK. —

(Leuven by Vanlinthout en C°. Drukkers der Hoogeschool. 1854.)

»De Leuvensche hoogleeraar J. David (wy hebben het voorrecht hier in Nederland den bescheiden en beschaafden Taalgeleerde ook van aangezichte te kennen) heeft in het laatst des vorigen jaars een arbeid ten einde gebracht, waarvoor hem wel mag dank weten al wat op de kweeking en waardeering onzer nationale taal- en letterkunde in hare hoogste summiteiten slechts eenigen prijs stelt. Zal die verplichting dezerzijds erkend worden? Zal de doorwrochte arbeid van den begaafden Zuid-Nederlander, besteed aan een meesterwerk van Bilderdijk, hier naar verdienste worden welkom geheeten? Wy zouden er niet voor durven instaan in eenen tijd, waar zoo vele oorzaken blijven zamenloopen, om de oogen van een groot deel onzer natie zoo niet geheel gesloten te houden, althans grootelijks te benevelen, zoo vaak het den roem en de werken van den verhevensten onzer Nederlandsche Dichters èn als dichter èn als Nederlander geldt.

»Waarom toch zouden wy het trachten te verbloemen? Bilderdijk is by ons nederlandsch publiek geen by uitstek geliefkoosd, geen in waarheid op prijs gesteld genie. Dat hy in zijn Vaderland bewonderaars telt, — dat die zich ook in de rangen van de tegenstanders zijner godsdienstige en politieke overtuigingen bevinden, — dat al wat zelf in Nederland tot de orde der dichteren slechts eenigzins meent te behooren, in hem een éénig man, een meester en model erkent, — wie zal het wederspreken, en hoe ware het wel anders denkbaar? En toch! daar behoeft van de uitspraak niets terug genomen, dat by hetgeen men een nederlandsch *publiek* zou mogen noemen, — by de mannen en toongevers des tijds, — by het in bloei staande en opkomende geslacht, — Bilderdijk met dat al alles behalve een begunstigde is, — alles behalve gelijk een Gœthe of Schiller, een Châteaubrian of Lamartine, een Milton of Shakespeare, in de achting zijner landgenooten staat. Zelfs de lof, die hem gegeven wordt (zoo ver die niet van zijne intiemste hoogschatters uitgaat) getuigt hier van. Het is al te vaak een afgeperste, meer dan uitgestroomde lof; het is daarby een opzet om toch vooral de vlekken van dat licht, als met behulp van teleskoop en mikroskoop te doen uitkomen; het is, ik weet niet welk, een onwil en bitterheid, die zich tot in de (overigens vrij schaarsche en veelal levenlooze) levensbeschrijvingen van den Dichter verraadt.

»Redenen (wy bedoelen: oorzaken) zijn hiervan by menigte aan te wijzen. Het is, in de eerste plaats, het constrast tusschen geheel de antieke figuur van den grooten Dichtervorst en de smaak, om niet te zeggen, de gehalte en gestalte der *eeuw*, waartoe hy behoord heeft, waartegen hy zoo veelzins overstond. Maar ook tusschen den Dichter en onze *hedendaagsche Nederlandsche natie*, die met het buitengemeene (het buitengemeengroote) niet bijzonder gediend is, maar de voorkeur geeft aan wat op middelmatiger leest is geschoeid, — aan hetgeen zy met den eertitel van *eenvoudig* pleegt te onderscheiden. *Eenvoudig* wil dan ook veelal de Nederlandsche lezer zijne *poëzy* hebben; *eenvoudig*, zij het dan ook ten koste van diepte, die te veel inspanning, van hoogte, die te veel adem vereischt om by te houden; — *eenvoudig*, zij het dan ook met de eenvoudigheid van het *oppervlakkige*, van het *onbeteekenende*, of, gelijk men het eens heeft durven noemen, van het *niets*. Dat misbegrip van dus geheeten *eenvoudigheid* (welke met den eenvoud, dat is, ongedwongenheid, natuurlijkheid, *naïveteit*, van zelfheid, van waarheid en schoonheid niets te maken heeft) bracht op ieder hooger levensgebied, zoo dat des geloofs als dat der poëzy, al wat dwaling en zielloosheid te weeg!

Hier komt by, dat onze eeuw, ons publiek, alles behalve klassiek, alles behalve hoog- of stout-poëtisch gestemd, by dezen zijnen eenvoudzin, ook zijnen *eigen zin*

*) Uit het Dagblad DE NEDERLANDER, Nr. 1484, van den 25. April, 1855.

heeft, en niet gaarne tegenspraak lijdt. En deze had het van onzen Hoofddichter geheel zijn leven lang nog al te dulden, van dat hy zich b. v. ten lande liet uitzetten voor eene politieke overtuiging, die, destijds strafschuldig, nog geen twintig jaren later door geheel het herboren Vaderland gehuldigd werd. Doch Bilderdijk Christen! rechtzinnig Christen! gehecht met hart en pen aan de grondwaarheden des Christendoms, der Hervorming, des Ouden en Nieuwen Testaments! Bilderdijk, daarenboven, ook als Dichter, door de historie, de leer, de prophecy van het Bijbelboek bezield, door de klassieke oudheid gevormd, in de handhaving en handeling zijner taal zuiver Nederlander, geen heele of halve Duitscher! Het groote publiek, dat zijne vreemde literatuur tamelijk wel meent te kennen en van de binnenlandsche zoo veel zij noodig of oorbaar acht, kon er niet by. By de machthebbers kon het er niet door. Het jonge Holland, bevoegd in meer dan *één* opzicht, en als geroepen om tegenover meer dan *ééne* wansmaak of kleingeestigheid den Dichter, na zijnen dood voor het minst, te handhaven, verkoos (ook hier hebben blinkende uitzonderingen den regel bevestigd!) veel liever aan de hand van Gervinus Shakespeare, of aan die van Gutzkow Gœthe te bewonderen, of wel voor modellen van echte poëzy onze nederlandsche jeugd naar Noord-America of Scandinavië te verwijzen, dan van eigen nederlandsche schatten, in de schriften van Bilderdijk nedergelegd, veel werk te maken. Had misschien ook de begaafde Leuvensche Hoogleeraar, meer dan door een dergelijke esthetisch-kritische Commentarie op de *Ziekte der geleerden*, in de oogen van sommigen onzer eeuwmannen beter gedaan te bewijzen, dat een enkele laprijm van *der Leken spieghel* de schoonste combinatiën van rijm en versbouw van Bilderdijks meesterstukken in belangrijkheid ver te boven gaat? of dat *de Roman van Walewein* te zamen *Ilias en Odyssea*, het *verlost Jerusalem* en het *verloren Paradijs*, in dichterlijke waarde rijkelijk opweegt? Of wel (zoo iemand meer smaak heeft in de hoogere negative en conjecturale kritiek!) dat de *Ziekte der geleerden*, om eene menigte redenen, eigenlijk geen werk van Bilderdijk zijn kan, maar van eenen of anderen Boerhaviaansch-Bilderdijkschen vriendenkring zal afkomstig wezen, of misschien (wie weet het!) in het geheel geen autheur zal hebben gehad?

»Des heeren Davids arbeid over de zes Zangen van Bilderdijks *Ziekte der geleerden*, wier voltooijing wy ons hier het genoegen geven aan te kondigen, is van nederiger gehalte voorzeker. Het is slechts een doorloopende verklaring, toelichting, ontleding van Bilderdijks meesterwerk in het vak van Leerdicht. De Hoogleeraar had, voor nu meer dan elf jaren geleden, eene proeve geleverd van zijne gaaf, om dichters dichterlijk te interpreteeren in zijne uitgave (*met Inleiding, analyse, en aanteekeningen*) van Bilderdijks *Geestenwereld en het waarachtig Goed*. *) Hij is in deze zijne nieuwe Commentarie vooral niet beneden zich-zelven gebleven. Toegerust met al den noodigen voorraad van taal- en zaakkennis, zoowel als met het zuiverste orgaan voor de tederste eigenheden van echte nederduitsche poëzy, heeft hy ons eene verklaring geschonken van het in zijne soort *éénige* Dichtstuk, waarbij geenerlei schoonheid, geenerlei fijnheid van tint of toon in versificatie of uitdrukking, geenerlei geniale greep, geenerlei dichterlijke toespeling of geleerde reminiscentie voorbijgezien wordt. Men moet deze voortreffelijke Uitlegging lezen, om er de keurigheid en naauwkeurigheid van te proeven en te waardeeren, om aan het eigenaartige er van recht te doen. Voeg hierbij dat het prosa, waarin de Hoogleeraar de Bilderdijksche poëzy in haar kunst- en levenvol zamenstel wetenschaplijk en esthetisch ontleedt en voor oogen stelt, zelf van eene zuiverheid en frischheid is, die reeds op zich-zelf een wezenlijk taalgenot heeten mag. Zoo is hier alles, wat men leest, hetzij van verzen in den tekst of van prosa in de noot, hetzij in Hollandsche of in Vlaamsche spelling, onverbeterlijk Nederduitsch, dat het hart goed doet, terwijl het den geest verlicht, onderhoudt en verheft.

»Wij wenschen dezen arbeid van den hoogleeraar David ook in ons Nederland (men vergeve ons het banale Referentswoord!) *in veler handen;* kon het zijn, om onze natie tot jaloerschheid op te wekken, en op de schatten van eigen bodem verhoogden prijs te leeren stellen: het zoude bij de herinnering der weldaden, die de noordelijke Nederlanden van ouds aan de zuidelijke zustergewesten op meer dan *één* belangrijk gebied te danken hebben, een nieuwe stof tot erkentlijkheid ook in onze dagen zijn.

»Of vergrijpen wy ons met dezen wensch ook misschien tegen eenige wet of afspraak in den Boekhandel, volgens welke deze Commentarie van de *Ziekte der Geleerden* uit Leuven van wege den tekst, waaronder zij gedrukt

*) Te Leuven, bij Vanlinthout en van der Sande, drukkers der Hoogeschool, 1843.

is, voor *nadruk* zou moeten gehouden worden? Ware dit het geval, wij zouden aanraden, dat toch, zoo spoedig mogelijk, een vergelijk getroffen wierd, waardoor, zonder iemands recht te verkorten, Dichter en Uitgever in de Nederlanden door geen onmededoogende grenslinie gescheiden mochten blijven. Leed zal ons in het geheel alles doen, wat, van ver of van nabij, in het klein of in het groot, zoude kunnen medewerken tot eene verdeeling steeds verder der Bilderdijksche erfenis in dezer voege: »Noord-Nederland bezit des Dichters gebeente, — België den roem, hem te hebben gewaardeerd."

Amsterdam, April, 1855. DA COSTA.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER J. M. PFEIL. *)

PHILLIS AAN ELIZE.

Wie onschuldig is, werpe den eersten steen op haar,
JEZUS.

Meêdoogenlooze Elize! in 't midden van mijn weelde,
Werpt gij een donker oog op mijne schuilplaats neêr;
Nu, daar ik zaalger ben dan ik mij ooit verbeeldde,
Nu deelt uw teedre ziel in mijn geluk niet meer!
O, hoe verheugde ik mij, toen ik, na weinig dagen,
Die ik alhier vertoefde, uw dierbre lettren zag:
'k Had, door mijn lot verrukt, op niets nog 't oog geslagen,
En vraagde ook naar niets méér tot aan mijn jongsten dag.
In 't eerst vernoegde ik mij, op uw geschrift te staren,
En brak de zegels niet, als schroomde ik meerder vreugd;
Zoo zorgloos als een kind, bij dreigende gevaren,
Vergat ik bijna de aarde en uw onkwetsbre deugd;
Doch, naauwlijks was mijn dierbre aan mijn gezigt ontweken,
Of 'k dacht, wat sterveling kan zoo volzalig zijn: —
De Vriendschap staat gereed om van mijn Trouw te spreken! —
Ik las, Elize!.... en 'k rilde, als bood men mij venijn.
Hoe, gij, gij durft mij snood, gij durft mij schuldig noemen!
Gij stemt in 't wuft geroep der dwaze wereld meê!
Gij durft mij, om mijn vlugt, als liefdeloos verdoemen,
En zegt me uw Vriendschap op, daar 'k aan de Min voldeê?
Ach! kendet gij de Liefde, en wist gij, welke plagen
Ik, sinds mijne eerste jeugd, om haar heb doorgestaan,
Hoe zonde uw zachte ziel mijn ongeluk beklagen!
Of treft verdrukte trouw in u geen troost meer aan?
Maar, ik gevoel zoo sterk de vrijspraak van 't geweten,
De strik, dien ik ontvlood, komt mij zoo haatlijk voor,
Dat niets mij vreemder is dan trouweloos te heeten,
Dat ik daar, zonder u, zelfs 't denkbeeld van verloor.
't Is billijk, door de liefde in 't echtgareel geslagen,
Elkaêr getrouw te zijn tot 's levens avondstond;
Doch, op der Oudren last, het huwlijksjuk te dragen,
In weêrwil van ons hart, noem ik geen trouwverbond.
Dit 's mijn geval, Elize! ik minde, en zonder schromen
Volgde ik die neiging op, en baadde in zaligheên;
Nooit had de zucht naar goud mijn borst nog ingenomen,
Ik wist geen huwlijkswet, dan die der Liefde-alléén.
Mijne Oudren, mijn geslacht, bij wie de kracht der jaren
Het bruisend vuur der Min alreeds had uitgedoofd,
Beschouwden me als een kiel op de ongestuime baren,
Door een verwoeden storm aan 't wijs bestuur ontroofd.
Ze ontveinsden mij in 't eerst hun hevig ongenoegen,
En, stout op hun beleid en koude redeskracht,
Geboden zij mijn hart, niet voor de Min te zwoegen,
En ieder gaf me een raad, waarmeê de Liefde lacht.

»'t Is (spraken zij) niet vreemd, dat uw aandoenlijk harte,
De toovertaal der Min zoo ras gehoor verleent:

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31. en voorts de vorige Jaargangen van dit Tijdschrift.

Uw zorgelooze jeugd kent nog geen zweem van smarte,
En teekent u een echt, waar zelfs de smart niet weent;
Maar hoor den raad van hen, wier grijzende ondervinding,
Wier teedre liefdezorg niets dan uw heil bedoelt:
Zie van eene echtkeus af, die voortspruit uit verblinding,
Die ge u beklagen zoudt, was de eerste drift bekoeld.
Hoe zwaar zou niet de zorg uw jonge schoudren drukken,
Verbeeldt ge u Echtgenoot en Moeder op één dag: —
Een tweede vrouw ziet vaak haar zuiverst doel mislukken,
Schaars eert het eerste kroost haar moederlijk gezag.
Wat kwelling trof uw hart, zoo ge, in den eersten morgen,
Dat kroost reeds vleijen moest om zijne wedermin!
Neen, zoo ge een echt begeert, begeer dien vrij van zorgen,
Zij dringen, schoon vermomd, weldra uw woning in."

Ik hoorde 't aan, of liefst, mij walgde, 't aan te hooren,
En nogtans werd die taal mij duizendwerf herhaald;
Ik kon de vlam der Liefde in mijn borst niet smoren,
Die ligt min hevig blaakte, had ik die min bepaald.
In 't eind, — der woorden wars, onmagtig te overwinnen,
En aan 't oplettend oog mijns minnaars-zelfs ontrukt,
Ontveinsde ik mijne liefde, om heimlijk te beminnen,
En juichte om de eerste list aan mijne min gelukt.
De Liefde, gul van aard, stortte ons haar gunstbewijzen,
In elk gewoekerd uur, aanminnig in den schoot:
'k Zag iedren morgen 't licht met nieuw genoegen rijzen,
Bewust, dat de avondstond mij 't zoet der liefde bood.
De vindingrijke Min wischte uit mijn treurige oogen
Die onvoldaanheid weg, die hen beneveld had,
En spreidde op mijn gelaat haar onbekend vermogen,
De blijdschap van een ziel, die zich gelukkig schat.

't Was dus der Min gelukt, 't bespiedend oog te blinden.
Mijn ongedwongen vreugd gaf mij 't vertrouwen weêr,
En, daar wij ongestoord en allerteêrst beminden,
Begeerden we ieder dag, nog eindloos, eindloos méér.
Rampzaalge drift! helaas! dat toomeloos begeeren,
Dat uitgerekt genot, steeds verder uitgebreid, —
Die onbezonnen zucht tot daaglijks Minvereeren,
Ontrukte mij op eens aan al mijn zaligheid.
In 't stil, vertrouwlijk uur, ontdekt door mijne moeder,
Bloosde ik van schaamte en spijt, en wierp mij aan haar knieën!
Vergeefs: haar gramschap blaakte elk oogenblik verwoeder,
En hooploos gaf ik 't op, mijn wensch vervuld te zien.
Nu steeg de helsche Dwang uit 's afgronds duistre holen,
Maar vreeslijk, daar zij 't Regt geprent had op 't gelaat:
De Laster in het kleed der strenge Deugd verscholen,
Braakte al haar vloeken uit, en wekte mij elks haat.
Nu, schromend voor mij-zelve en voor de wereld beide,
Besloot ik, mij geheel te ontrukken aan dien hoon:
Mijn minnaar werd geschetst als een, die mij verleidde,
En ieder spreidde een vlek in zijn gedrag ten toon.
Daar stond ik, wereloozе! als schuldig in elks oogen,
Onkenbaar voor mij-zelf, gevoelloos door mijn gloed,
Betwijflend, afgemat, verlaten, snood bedrogen,
En zag den afgrond niet, die gaapte voor mijn voet!
Ik werd mij-zelve een bron van tegenstrijdigheden,
Afkeerig van de Liefde, en siddrend, haar te ontvliên,
Nu, vurig wenschende, om mijne Oudren te overreden,
Dan, voor geen bergen gouds mijn minnaar weêr te zien.

Mijne Oudren, toen veel méér dan ik vermoedde schuldig,
Mijne Oudren schepten hoop uit mijn gesteltenis,
Verzorgden mij op 't teêrst, bewaakten mij zorgvuldig,
En drongen me in een echt, die mij zoo haatlijk is.
Nòg gruw ik van dien dag, die mij ten trouw vereende:
Ach! had de dood mij eer aan 't outer neêrgestort,
Mij, dwaze! die mijn oor aan louter logen leende,
Waardoor mijn echtgenoot zoo diep rampzalig wordt.
Helaas! hoe kon mijn hart toch zoo ligtzinnig dwalen?
Wat donkre nevel lag op mijn verstand gespreid!
Ik mijmerde, en geloofde al, wat men dorst verhalen,
En werd der deugd ontrukt, met schijn van teederheid.
Ja, ik geloofde in 't eind, dat de allerteêrste minnaar
Mij om mijn min verachtte, en, trouweloos van hart,
Zich-zelv' beroemen dorst als mijne deugdverwinnaar,
En geven mij ter prooi aan mijne liefdesmart.
'k Geloofde, daar men vrij den naam mij dorst ontdekken
Van haar, met wie hij zich in d'echt veréénen zou,
Dat ik, om aan de blaam der wereld mij te onttrekken,
Grootmoedig toonen moest, te spotten met zijn trouw.
Dus trad ik willig heen, en boog voor de echtaltaren,
En gaf de hand aan hem, dien gij mijn weêrhelft noemt:
Dus stortte ik me in een poel van wreede minbezwaren,
Door 't loos bedrog gevormd, en door mijn echt verbloemd.
Mijn egâ toonde zich zoo onbeseffbaar teeder,
Dat ik mijn gansche ziel wilde offren aan zijn trouw;
Maar de eerste Min bekroop mijn boezem telkens weder,
En 'k moest een poging doen, zoo ik hem minnen zou!
Ik poogde, dag aan dag, mijn hartstogt te overwinnen,
En 't mij zoo dierbaar beeld te wisschen uit mijn ziel;

Doch 't was vergeefs gepoogd: ik kon maar één̓s beminnen!
'k Weêrhield me, en ieder dacht, dat mij die echt beviel.
Maar, Hemel! 't leed niet lang, — 'k zag dien in schijn (trouwloozen,
Zijn vriendlijk oog vol rouw gevest op mijn gelaat:
In weêrwil van mij-zelf voelde ik mijn wangen blozen
Om 't eens verloren heil, en ... 'k walgde van mijn staat.
De Liefde, met ons lot, gelijk voorheen bewogen,
Bragt ons, na weinig tijds, in 't stil verblijf bijeen:
Dáár, — God! hoe sloeg mij 't hart, — dáár opende ik (mijne oogen:
Hij was de Liefde-zelf, — *ik* de ontrouwe, ik-alléén!
Ja, nooit had hij zijn hart eene andre vrouw geschonken;
'k Verborg mij in zijn arm, terwijl ik zelv' niet weet,
Of 't heil, dat ik weêr lag aan zijne borst gezonken,
Of 't denkbeeld van mijn echt, mijn tranen vlieten deed.
Ligt mengden zij zich zaam in mijne vreugdvervoering,
Die eindloos hooger steeg dan 't zaligst hart beseft!
Mijn dierbre, riep ik uit, in allerdiepste ontroering:
'k Ben de uwe, en schroom geen vloek, die me in uw (armen treft!
Had niet der oudren list mij naar 't altaar gedreven,
Nooit had de helsche Dwang mij zooveel leed bereid; —
Nooit had ik deze hand een andren man gegeven,
Daar ik geheel mijn hart aan u had toegezeid!
'k Had, schoon ter trouw gesleept, mijne armen losgewrongen,
En door mijn tranen elk tot deernis aangepord,
Ik had uw naam genoemd, — geschreeuwd: »Ik ben (gedwongen!
Wie redt dees heilge plaats, eer zij ontheiligd wordt!"
Maar 'k was gehuwd, helaas, wat kon mijn treuren baten!
Wie had mijn klagt gehoord en niet gedoemd met een?
Ik moest vol zelfgekwel mijns minnaars arm verlaten,
Geweld doen aan mijn hart en mijn genegenheên.
Doch, wat kon, sinds dien tijd, het wenschlijkst huwlijkleven,
Wat een goedhartig man, — wat een bevallig wicht, —
Of mijner Oudren vreugd, mij zielsgenoegen geven,
Die allen slechts verzorgde en trouw betoonde... *uit pligt?*
Wat schrijf ik? Neen, Elize, u wil ik 't niet verheelen,
Al, wat mij dierbaar is, omhelsde ik in dit kind!
'k Ben mooglijk zwak geweest, door me aan den dood (te ontstelen,
Maar zwak alléén voor hem, die mij-alléén bemint.
Niet bij een vreemde, neen! 'k ben bij mijn Egâ zwanger,
Bij hem, dien 'k, vrij van hart, mijn trouw heb toegezegd;
En nu geen enkel uur, geen oogenblikjen langer,
Gedoogde in mij de Liefde een opgedrongen echt.
Neen, hem, met wien ik vlood en eeuwig wensch te ontvlieden
Aan de armen van den man, die nooit mijn hart bezat,
Zal ik, in spijt van hen, die heimlijk mij bespieden,
In spijt van elk doen zien, dat ik hem dierbaar schat!
Of zoude ik om mijn gade en om zijn lot nog klagen!
Neen, hij was laag van ziel, en... doch, waar schrijf ik van!
Zijn hart vond in de Liefde, alleen om 't goud, behagen,
't Is dus maar bij geval, dat hij mij minnen kan.

Beslis nu, waarde Elize! — U wilde ik niets verbloemen,
Dit zweer ik bij uw hart, dat gij me uit vriendschap boodt,
Beslis: of ge uw vriendin moet om haar vlugt verdoemen,
Of schreijen bij de bron, waaruit haar onheil sproot?
Ja, denk met teederheid aan mijn rampzalige Oudren!
Heb ik mij-zelf verlaagd, den vloek verdiend van God,
Mijn smaadheid en mijn vloek zal dalen op hun schoudren,
Als de oorzaak van mijn echt, en van hun treurig lot.
Mij dunkt, ik zie uw oog zich reeds in tranen baden;
Ach! zoo 't uit teederheid voor uwe Phillis waar'!
Doch, waarom twijfel ik? zoudt gij geen dwang versmaden,
Gij-zelf verachtlijk zijn in 't oog van een barbaar?
Neen, waardste! neen, ik hoop nog op uw mededoogen:
Dat mij uw schrift doe zien, dat *gij* regtvaardig zijt!
Herroep uw harde taal, en eer met mij 't vermogen
Der Liefde, die ons hart van allen waan bevrijdt!
Dit treft me — en dit-alléén dringt tranen uit mijne oogen: —
Mijn lief, mijn dierbaar kind, heb ik niet meêgevoerd!
Ach! mogt het, als voorheen, die droeve tranen droogen,
En sluimren aan de borst, die 't nu van angst beroert!
Al ware 't in een woestijn, nòg zou mijn wensch gelukken,
'k Vloog heen als een leeuwin, die alle vrees versmaadt,
Maar ach! om 't aan 't gezin, waar 't vreemdling is, te ontrukken,
Is alles vruchtloos, wat mijn moederhart bestaat!
Wie weet, hoe menigmaal dit lief, onnoozel wichtjen
Mijn naam reeds heeft genoemd, en teêr om mij geschreid,
Of hoe 't mijn egâ vroeg, met een bedrukt gezigtjen:
»Waar is mijn moeder?" — Ach, wie weet hoe 't wordt (misleid!
o Dierbre kleine, kom! hier is, hier is uw moeder!
Zeg aan mijn egâ, met uw traantjes en geween,
Dat gij hem dankbaar zijt, als een getrouwen hoeder,
Maar dat ge aan mij behoort met al uw teederheên!
Ach, dat ik voor elks oog u had verbergen konnen,
Als 't wicht, nog ongebaard, dat sluimert in mijn schoot:
'k Had zonder u, voorlang, mijn zwarigheên verwonnen,

Ofschoon mijn moeder zegt: dat ik mijn kind verstoot!
Elize! ach, bij al 't schoon der Vriendschap, die wij eeren,
Bedwing de onzaalge drift, die in mijne Oudren woedt!
Betuig hen, dat ik gaarn tot hen zou wederkeeren;
Dat hunne dwaling zwijg voor de inspraak van het bloed!
En, zoo ge u nog iets groots voor mij durft onderwinden,
O breng mijn eenig kind dan in mijne armen weêr!
Gij zult mij, ligt min snood dan gij vermoedet, vinden,
Ja, mooglijk strijdt gij nog voor mijn geschonden eer;
Of durft mijn ziel van u die grootheid niet verwachten,
Is Liefde u minder waard dan een gedwongen echt?
Mijn hart zal u niet min dan heel de wereld achten,
Die aan een stapel gouds den naam van *Liefde* hecht.

NASCHRIFT.

Dat de ligtzinnige verbreekster der heiligste banden, na het doorlezen van dezen Brief, zich niet vleije met eene verdedigster; neen, nimmer bekoorde mij de vernietiging der goede orde: — verre van mij, dat ik eene voorstanderes der Ondeugd zoude zijn! Ik heb mij alleen, zooveel mogelijk, in de gestaldheid geplaatst van eene door dwang gehuwde, die zich aan de armen van haren echtgenoot onttrekt, met den waren vriend hares harten, dien zij reeds vóór haren echt zuiver en vurig beminde, zich verwijdert, en de veder opvat, om zich-zelve te verdedigen. Die verdediging, daar zij voor eene Vriendin geschiedt, is openhartig: Phillis verbergt hare zwakheden niet; doch, wie mijner lezers zal haar dáárom geheel onschuldig verklaren? Dit was ook mijn doel niet: neen, dat vrij ieder haar schuldig gevoele en noeme, doch tevens sidderend terugdeinze van de bron harer rampzaligheid!

DE ONSTERFLIJKHEID DER ZIEL, BLIJKBAAR UIT DE SCHRIFTEN VAN MOZES. *)

Wie onderwindt zich nog, een sterflied aan te heffen?
Een sterflied voor den mensch, die eeuwig leven zal?
Of zou de schicht des doods het beeld der Godheid treffen?
Neen, dit ontkent zijn wil, de rede en 't groot heelal:
Gij kunt, o Opperheer, geen God der dooden wezen,
Uw oog bewaakt ons stof, terwijl 't in de aarde rust,
Daar onze vrije ziel, ten hemel opgerezen,
Dat rustend stof verbeidt en zich in U verlust.
Natuur zien we overal ontelbre merken dragen
Van een verheven doel, van grootheid in den mensch.
Ga, vrijgeest, in haar school; heur antwoord op uw vragen
Voldingt der christnen hoop op d'allereêlsten wensch.
Maar, zoo de mensch vergaat, — vest vrij eerbiedige oogen
Op al, wat u omringt, en op u-zelv'-alléén!
Gij zult geen orde zien, geen wijs ontwerp verhoogen,
Maar smoren in een vloed van tegenstrijdigheên,
Zoo heeft weleer de Rede een helder licht ontstoken,
En, door Pythagoras en Plato's fijn verstand,
Op drieste onwetendheid zich luisterrijk gewroken,
En 't zaad der ware deugd in 't menschlijk hart geplant.
Maar, welk een heldren glans ze ook van zich af doet stralen,
Haar licht is duisternis bij 't Evangelielicht,
Daar moet elk mindre zon het hoofd voor onderhalen,
't Is Goëls Naam-alleen waarvoor de nevel zwicht.
Die naam, die 't groot heelal ons nimmer kon doen lezen,
Stort wellust in de ziel, als zij haar tent verlaat;
Ik, — hier een kind van 't stof, zal dáár een Engel wezen,
O God! hoe groot is 't heil, dat mij te wachten staat!
Wat ook 't aloude volk van 't Zielenrijk mogt droomen,
Waar de echtgenoot zijn gade en kindren weêr zou zien,
Helaas, uit welk een bron zou daar de wellust stroomen,
Wie zou, voor 't misdrijf, God genoegzame offers biên?
Mijn Jezus, trouwe borg, gij hebt den vloek gedragen,
De bron van ons geluk berust in U-alléén!
Ik zie de zon mijns heils aan hooger kimmen dagen:
Haast vliegt mijn ziel, van 't stof, naar mijn Verlosser heen!
Dan zal ik U, mijn God! dan zal ik al mijn vrinden,
Mij hier vooruitgesneld naar 't eeuwig vaderland,
Lofzingend voor den troon van mijn Verlosser vinden,
Terwijl mijn zuivre ziel de hemelcither spant.
Zoo werd uw vreemdlingslied in dankbre vreugdetoonen
Verwisseld bij uw dood, aartsvaderlijk geslacht!
Zoo heeft een Abraham, met zijn godvruchte zonen,
De zaligheid alleen uit Goëls hand verwacht.
Zoo stierf een Mozes, toen hij Isrel, veertig jaren,
Vol zorgen, had geleid, met Hallels in den mond;
En kon zijn stervend oog op aardsche goedren staren?
O neen, hij stierf gerust, gerust op Gods Verbond.
Zoo heeft gansch Israel, met onbeperkt verlangen,
Gereikhalsd naar dat zaad, den vaadren toegezegd,
En, hopende op een heil, bij 't sterven aan te vangen,
Zich eeuwig aan de dienst des waren Gods gehecht.
Die godsdienst leerde hun, bij flaauwe schaduwtrekken,
Bij Levi's Priesterschaar, bij 't heilig offervuur,
Dat lang beloofde zaad van Abraham ontdekken,
Welks zegen godlijk was en eeuwig van natuur.
Gelukkig Israel! daar ge al die zaligheden

*) Dit stuk is geplaatst vóór het Boekwerk, onder dezen titel, uitgegeven door den WelEerw. Heere B. Bosch.

Door 't konstglas des Geloofs beschouwde in 't blij verschiet:
Nu zijt ge 't juichend Rijk uws Goëls ingetreden,
Waar gij 't verheven doel der schaduwdiensten ziet;
Nu schouwt ge in ieder beeld nog schooner kunsttafreelen,
Toen donker voor uw oog, maar nu een helder licht!
Haast zullen wij, met u, die hemelvreugde deelen,
Haast geeft ons uwe mond het minlijkst onderrigt:
Dan zult ge èn Bosch èn mij die wondre trekken wijzen,
Waar uw geloovig oog de Onsterflijkheid in zag,
En wij, met u vereend, het Lied des Lams doen rijzen:
O welk een zaligheid! — wie hijgt niet naar dien dag!

1786.

DE STORM.

Daar stapt de Regter op de wolken:
Zij storten stroomen uit,
De winden voeren op die wolken
Met diep ontzag Hem voort.
Nu loeijen om het siddrend aardrijk
De woeste stormen heen:
Nu stijgen de opgeruide baren
De wolken in 't gezigt:
Nu rukken zware donderwolken
Eerbiedig zwijgend aan,
En dreigen, méér dan storm en baren,
Verwoesting en den dood!
Nu overstelpt de zee de perken,
Haar door den mensch gesteld;
En nadert, in haar hevig bruischen,
De grens, door God gezet:
De Regter daalt op bliksemstralen:
De donder rolt door 't zwerk,
Vereenigt zich met storm en baren,
En brult de wraakstem Gods!
Zelfs de afgrond is ontroerd, en bevend
Werpt hij de watren op: —
Mijn God! voel ik ook de aarde beven,
Verzwelgt ons de afgrond reeds?
Nu beeft zoowel de sterke Christen,
Die op zijn God vertrouwt,
Als hij, die op dien teedren Vader
Nog nimmer heeft vertrouwd.
De dood, die, immer vol ontroering,
Der Christnen sterfbed naakt,
Vliegt, onverschrokken, als de stormen
En baren, op hem aan.
Wanneer, op Gods bevel, de schepping
Den sterveling verbaast,
Dan vraagt de Dood, geknield, den Schepper
Om pijlen zijner wraak:
De Almagtige geeft hem die pijlen,
En zegt: »volvoer mijn wraak,
Mijn gunstling sterve met mijn vijand,
Die hem geen vijand was!".
De Dood werpt, stout op zijn verwinning,
Er duizend in den vloed;
Tien duizend vallen hem in de armen,
Of zuchten om hun Heer.
Hij hoort niet eene van die zuchten:
Maar God, die 't alles schiep,
Gevoelt die in zijn vaderharte,
En ketent weêr den Dood.
Hij boeit den stormwind in zijn kerker,
De donders zwijgen stil:
Hij zet op de ongestuime baren
Zijn voet, zij bruischen niet.
De Schepper voert zijn legerscharen,
Ten schrik der wereld, aan;
Maar zijn ontfermend vaderharte
Slaat altijd voor den mensch.
Nu juichen weêr zijn gunstelingen:
»Uw goedheid duurt altoos!
De woeste zee heeft hare perken,
Maar uwe liefde niet!"
Nu sluimren ze aan dat vaderharte
Weêr zonder beven in,
Terwijl hun oog in warme tranen
Van dankbaarheid zich sluit.

In de laatst geplaatste Dichtstukken van Mevr. Elter Woesthoven, behooren de volgende drukfeilen verbeterd te worden, te weten: in het eerste opschrift leze men: EEN SCHOONE HERFSTDAG, en in den eersten regel van het vijfde couplet, op diezelfde bladzijde, *wasemen* voor *wademen*. Voorts moet in den zevenden regel van het stukje, getiteld MIJMERING, gelezen worden *mijn* God, in plaats van *mijne* God. Eindelijk, behoort ook nog in de vroeger meêgedeelde poëzij: DE VERLOSSING VAN ONS VADERLAND, op den derden regel van het laatste couplet, *bereikend* voor *bereikent* te staan. De tiende regel van het AANDENKEN AAN UYLENBROEK moet dus luiden: *Waar Vriendschap u omgaf, bij 't scheiden van deze aard;* terwijl de door punten uitgedrukte regel van het 38. couplet in PAULUS EN VIRGINIA moet aangevuld worden met de woorden: *En vandaar weêr naar de hutten.*

BARLÆUS EN PETRARCHA.

AAN DEN WELEDELGEBOREN HEERE Mr. P. S. SCHULL,

ALS REDACTEUR VAN HET TIJDSCHRIFT, GETITELD:

„BIJDRAGEN TOT BOEKEN- EN MENSCHENKENNIS," TE DORDRECHT. [1])

Weledelgeboren Heer!

Uit de mij door UWEdgeb. ter vertaling in 't Nederduitsch voorgestelde Dichtstukken van den (weldra door U uit te geven) Poëet Casper Barlæus heb ik gekozen de „*Dirae* Francisci Petrarchæ," voorkomende op bl. 317 van de *Amsterdamsche* uitgave (1645.); niet omdat ik dit Gedicht zoo bijzonder fraai vond, als wel dewijl het onderwerp zeker méér dan andere belang moet wekken: *mij* tenminste heeft het aangespoord, om eens bepaaldelijk *dat* Tijdvak der *Italiaansche* Letterkunde na te gaan, en mijne aandacht vooral te vestigen op de levensgeschiedenis en uitnemende verdiensten van den zoo gevoeligen als lieflijken Zanger der teederste Minne, den Dichter van Laura, den grooten Geleerde der Middeleeuwen, den man, wiens naam-alléén het beeld der Poëzij in al het schoon van 't Ideaal aan den verrukten geest voorstelt. — Het deed mij alzoo leed, dat ik, na veel zoekens, onvoldaan moest eindigen, en nergens eenig narigt mogt erlangen nopens de schennis, door eene baldadige hand, volgens Van Baerle, aan 't Lijk des Dichters gepleegd, eene bijzonderheid, die, wanneer zij op *waarheid* steunde, toch wel door *sommigen*, zoo niet door *allen*, zou geboekt zijn. [2]) Ik moet het dus aan UWelEdgebs. zorg overlaten, om het letterlievend Publiek des te verstendigen; en zou het, mijns bedunkens, niet kwaad zijn, bij het opnemen mijner vertaling of naschetsing van het *Latijn*, ook den oorspronklijken tekst te doen drukken tegen over mijn *Nederduitsch*, als waarmede der zake kundigen zeker zullen gediend wezen. Ofschoon *mijn* oordeel over Barlæus wel niet *véél* afdoet bij dat van dusdanig veel beroemde Lofredenaren diens verdienstelijken *Antwerpenaars*, zoo wil ik 't, bij deze gelegenheid, toch voor UWEdgeb. niet verbergen, dat de zamenstelling van het onderwerplijk Gedicht mij zéér middelmatig is voorgekomen, en dat daaruit stoffe genoeg zou zijn te vinden, om eene Kritiek op Van Bærle te schrijven, die wonderbaar zoude afsteken bij al die huldebetuiging, welke men van zooveel kanten *) den ongelukkigen minnaar der bevallige Tessela heeft toegebragt. Doch voor den oogenblik ontbreekt mij daartoe

[1]) Ruim twee-en-twintig jaren verleden, werkte ik ijvrig mede aan dit, in de daad, allerbelangrijkst Tijdschrift (1832—1836), welks talentvolle Direkteuren, de Heeren Mr. P. S. Schull, te Dordrecht, en A. van der Hoop Jr., te Rotterdam, beiden mij lang reeds naar het graf zijn voorgegaan. De destijds door mij in de „*Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*" geplaatste poëzij, breng ik thans uit den staat van verspreidheid in dezen vijfden Astrea-jaargang tot een opvolgend geheel van stukken, voor de nederlandsche *historia litteraria* misschien niet van alle waarde ontbloot.

Dr. WAP.

[2]) Zou het mogelijk wezen, dat Van Baerle, die, een tijdlang, geloofd heeft, *dat hij van boter was*, (zie Morery t. a. p.), ook wel zich den *armroof van* Petrarcha *) als een feit kan hebben voorgesteld, dat evenwel, buiten zijne hersenen, geen plaats gegrepen heeft?

*) Ten bewijze onzer onpartijdigheid plaatsen wij dezen Brief, schoon wij met den geëerden Schrijver verschillen over de verdiensten van Van Baerle, en wij al die verhalen, welke men op rekening van den grooten man stelt, voor verdicht houden; terwijl, wat het feit der Armroofs betreft, wij in onze Correspondentie daar nader op zullen terugkomen.

P. S. SCHULL.

*) Zie bijv. De Vries, I. dl. blz. 135 en volgg. van zijne *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*; Siegenbeek, blz. 117 en volg. der *Beknopte Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde*; Foppens, *Bibl. Belg.* I. 165 et seq.; Pope Blount, pag. 724 et 725; Bayle, *Dict. critiq.*, op Barlaeus; Saxii *Onom.*, IV. p. 251, 252 et 588; Pars, *Naamrol*, blz. 305; *Levensb. van voorn. Mann. en Vr.* II. blz. 222—226; Wagenaar, *Amsterd.* X. blz. 297—303. Vergel. ook de *Werken* der Bat. Maatsch. van Taal- en Dichtk. III. 135—153.; alsmede Wits. Geysbeek, *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenb. der Nederd. Dichters*, I. 175; Brandt, *Hist. der Reform.* II en III. doorg.; Kok, *Vaderl. Woordenb.* V. blz. 118; Morery, *grand dictionnaire historique*, I. 258a., en 't *Supplement* I, 266b.; daarenboven nog Claus Borrichius *Dissert.* 5 *de Poë. Lat.* n. 173, p. 140; Samuel Sorbières, *Lettre à M.* Patin, *datée d'Orange*, p. 442; Baillet, *Jugemens des Sçavans, sur les Poëtes modernes*, tom. 8, §. 1466. N. 1.; Hœufft, *Parnassus Latino-Belgicus*, p. 134; J. P. D'orville, *Orat. in natal. centes. Athenaei Amstel.* p. 15.; *Censura Auctor. celebr.* p. 1033. Nog is merkwaardig over Van Bærle: Jac. Koning, *Gesch. van het Slot te Muiden*, gelijk, eindelijk, de 2 deelen *Gedichten* van C. van Bærle enzv. in 1827, te *Amsterdam*, uitgegeven by C. H. Arens. — De Lector te *Medemblik* aan 's Rijks Zeeschool, de Heer A. Beeloo heeft het *Slot te Muiden* dienstbaar gemaakt aan een *Tooneelstukjen*, door hem vervaardigd en onder dien tijtel uitgegeven, waarin Van Bærle eene belangrijke rol speelt.

de tijd en de rust, beiden evenzeer onmisbaar als lust tot zoodanigen belangrijken, alhoewel ondankbaren, arbeid. *) Genoeg zal 't mij zijn, te vernemen, dat UWEdgeb. tevreden is over 't geen ik in deze geleverd heb. — Hier en daar zal er welligt eene kleine ophelderende

*) Ik heb, na 't voltooien van dit werk, met groot genoegen gezien, dat de zoo buitengemeen-bevoegde Kunstregter, Professor Petrus Hofman Peerlkamp, van Baerle niet zoo *onvoorwaardelijk* prijst, als wel anderen gedaan hebben, maar zijne gebreken duidelijk aantoont. — Zie blz. 314 zijner uitmuntende, met goud bekroonde, Verhandeling: „*de vitâ et doctrinâ omnium Belgarum, qui Latina carmina composuerunt.*" — *Brussel*; 1822.

Aanteekening bijgevoegd behooren te worden, doch dit laat ik geheel aan UWEgeb. vrij, en neem volkomen genoegen met al, wat UWEgeb. te dezen opzigte zal gelieven te beslissen; doch duidelijkheid, en daardoor verstaanbaarheid, is de groote menigte altijd aangenaam.

In de hoop van door deze mijne poging ook anderen te zullen mogen opwekken, om UWEgeb. behulpzaam te zijn in het, zoo mogelijk, vertaald uitgeven van *al* de *Poëmata* des Dichters van Petrarcha's *Vloek*, heb ik de eer, te zijn,

WelEdelgeboren Heer,

UwWEdgebs. Dw. Dienaar en Vriend:

Breda, den 10 Augustus, 1833. JAN-J. F. WAP.

PETRARCHA'S VLOEK OVER DEN VERWATEN SCHENDER VAN ZIJN GRAF.

Wat muichelmoordrenbroed heeft, als met Atreus' hand,
Mijn vredige Urne, listig-sluipend, aangerand?
Wat hellekroost en teelt, barbaarscher dan barbaren,
Belaagt de schimmen in heur rustig ommewaren?
Brengt de aard dan uit haar schoot weêr duivlenhorden voort,
Medea's, afgerigt op onnaspeurbren moord,
Thyestes'-broederzaad, Lycaons vloekgenooten,
Met bloed besmeurd, op 't gastvrij vriendenmaal vergoten?
Zijn regt en schaamte, met den eerbied en 't ontzag
Voor 't stoflijk hulsel, dat in 't graf geborgen lag,
Dan weggevaagd van de aard? en mogt er niets voor 't woeden
Eens booswichts 't overschot van Laura's Zanger hoeden?

Vuilaardig spotter, walg en schandvlek der natuur,
Des Hemels ergernis, gedrogt, te kwader uur
Uit schandlijke echt geteeld, wat durfdet ge u vermeten,
Bij 't duister van den nacht, der menschlijkheid vergeten,
Gij, lage ellendling, den ontslapene in zijne asch
Te storen, en den Bard, wien de aard te nietig was,
En die haar hier ontdook in 't eenzaam grafgesteente,
Nog aan te bassen, en zijn neêrgestrekt gebeente
Te schenden? onverlaat, die tot op lijken woedt,
Den dood en d'afgrond in den duistren boezem wroet;
Aartssnoodheidstichter, in des Misdrijfs keurgelederen,
Voorvechter van geweld- en vuige gruwelsmederen,
Verachtlijker dan de bent, die 't argloos vee verstrikt,
Of 't giftig moordstaal op onweerbre boezems mikt,
Of 't huwlijksbedde schendt, of de eer des naasten lastert,
Of 't geld van Staat besnoeit, of, tot in 't merg verbasterd,
Der Burgren regt vertrapt en van 's Lands schatkist brast,
Nog meerder fielte ligt u in de ziel getast,
ô Boosheidsbronwel, die, tot grafbuitsroof ontstoken,
Uw schelmen-inborst koelt aan dorre kerkhofknoken.

DIRÆ FRANCISCI PETRARCHÆ IN TUMULI SUI VIOLATOREM IMPROBUM.

Quis heu quietam parricida nocturnus
Lacessit urnam? quis manu Thyestæâ,
Satelles Orci, barbarusque prædator,
Dudum sepultis manibus ciet litem?
An rursus orbi monstra parturit tellus?
An alter Atreus, artuumque discerptrix
Colchis resurgit? aut Lycaonis mensas
Dapibus nefandis hospes apparat quisquam?
An fas, pudorque, & lex verenda secretæ
Mortalitatis, pulverisque seposti,
Cessere mundo? perditusque suffossor
Impune sacris ossibus dicam scribit?
Impure scurra, dedecusque naturæ?
Probrum Deorum, sorde concubinarum
Contaminate prædo, quid ferox audes,
Et latro pernox mortuum fatigare?
Petraque tectum seculoque subductum
Laceras poëtam? mortis archipirata,
Tyranne fati, subrutor sepulcrorum,
Terræque, nostrûm matris, exterebrator,
Princeps malorum, sceleris antesignane
Et primipile, quo minus venenator
Sicariusque peccat, aut malus mœchus,
Pecuniæ recisor, et bovinator,
Tortorque et expilator urbis ac fisci.
In te omne crimen majus, ô pater furti,
Cui spem cadaver improbæ facit prædæ,
Spoliumque busto, lucra morte quæruntur.

Heeft Tullia weleer des grijzen vaders lijk
Verbrijzeld onder 't wiel, en neêrgeplet in 't slijk;
Was de eedle Cicero, nog nà zijn ijsbre slagting,
Een Fulvia ten spot en bloedige verachting;
Staat dolle Orestes, om den woesten moedermoord
Aan Clytemnestra, die zijn vader 't hart doorboord
En de echtkoets had bevlekt, als wreedaard aangeteekend, —
Hun schande is eerlijk, bij uw schanddaad opgerekend,
Doemwaardig roover, die geheiligde aarde ontwijdt,
En 't kleed des doods in 't graf nog snood aan flarden rijt.

Moest dan, om 't snerpen van Petrarcha's geeselroede,
Zijn Lijk het boeten? en wreekt zich de laffe woede
Eens streng-gegispten guits op 't schuldloos grafgesteent?
Onmagtig sterling, die nog het kil gebeent
Des Dichters 't wissellot der wereld doet weêrvaren;
Hem, wien, bij 't leven, Nijd en Afgunst bleven sparen,
Begrijnst in 't stof des grafs een snoode galgenhuit: —
U wacht de tuchtzweep op de lendenen, schavuit,
Van wien de Tartarus, Megera, en de Wachter
Der Helle, Cerberus, en de Afgrondsbootbevrachter,
De stugge Charon, en Medusa, ijst en gruwt,
Ja, dien de Avernus-zelf met al zijn monsters schuwt.

Vlied, onbeschaamde: zee, en aarde, en hellekolken
Staan tegen 't schelmstuk op, dat wraak-schreit door de wolken
Des hemels; 't Godendom omhoog en onder vlamt u aan,
In toornegloed ontbrand, om 't ongehoord bestaan
Mijns *Armroofs:* — ja, die *Arm*, mijn ligchaam afgereten,
Sta bloedig u voor 't oog, bij 't foltren van 't geweten,
Dat, door onzigtbren klaauw van-één-gescheurd, geen rust
Meer smaken kan, zich 't schandlijkst misdrijf steeds bewust.

Maar 's Dichters beter deel, ontvlugt aan 't stofgewemel,
Baadt in 't volop der heilvolmaaktheid van den Hemel,
En leeft onsterflijk, als de luister van zijn Naam,
Heel 't aardrijk door verkond, op 't roemgeschal der Faam.
U nogtans zal de Vloek, geslaakt door Phebus' zonen,
Vervolgen, waar ge u wendt, zoolang er menschen wonen
Aan de oevers van de Po, of in Verona's wal,
In Padua's landouw, of Arqua's welig dal,
Waar lang mijne asch reeds sliep, in de enge zerk besloten;
Of waar Veneties golf, al dartlend voorgeschoten,
De welvaart met haar Naam aan gansch het landschap geeft;
Die Vloek verzelle uw schreên, tot ge eens in martling sneeft,
Verscheurd door 't wolvenras, dat, in Campaansche kroften
En 't dicht Hirpijnsche woud, zal vechten om uw schoften! —
Doch dàn eerst vange uw straf in 't andre leven aan:
Dáár moog uw lever 't gierenknagen ondergaan,
Dat Japets zoon doorvlijmt; of 't lijf, gekneusd, vermalen,
En op Ixions rad ontwricht, het loon betalen
Voor 't misdrijf, dat zich-zelf die straf heeft waard gekeurd,
Toen gy Petrarcha's Arm hem hebt van 't lijk gescheurd.

Breda, 3 Augustus, 1833. JAN-J. F. WAP.

Super paternum Tulliæ furor corpus
Egit quadrigas. Fulviæ fuit lusus
Ludibriumque immane doctus Arpinas.
Furens Orestes matre pessima pejor
Crudelis audit; omne flagitî punctum
Tu raptor exples, lancinator exstincti.
Sacrique fœde funeris profanator.
An hac Quiritum dicta, facta taxantem
Mactas Petrarcham sorte? vapulans quondam
Pœnas sacerdos hocce poscit a saxo?
Tam serus ultor. Scilicet cui duplex
Fortuna scripta est, experitur adversam.
Et quem malignus livor horruit vivum,
Iam mortuo jam bella dicit exangui.
Gemoniarum compedumque possessor
Future, flagris enecande tercentum:
Non te nocentis ipsa Tartari mater,
Non trux Megæra, Cerberusque latrator,
Erebique sævus portitor, nec implexam
Quatiens Medusa mille ab anguibus frontem,
Aut contueri aut tangere ausit invisum.
Fuge impudice; terra, pontus et cœlum,
Quicquid deorum est, quicquid est deos infrà
Instant scelesto; quam mihi rapis partem,
Quod corpori eheu brachium revulsisti,
Ante ora crudum stabit, et minans furi
Occultiore pectus ungue discerpet.
Animumque pravi conscientia franget
Tortor perennis. Interim mei vivet
Pars ista melior, famaque inseret cœlo
Mortale nunquam nomen Itali vatis.
Tibi Patavî cultor, ac domus Phœbi,
Tibi Arqua nostri longa corporis custos.
Padique multus accola, atque Veronæ,
Euganea tellus, Adriæque potator,
Non expiandas imprecantur hîc diras,
Proque hoc scelestus scelere præda Campanis
Eris, lupisque provolutus Hirpinis.
At vita postquam cesserit, jecur nequam
Famelicus alter exedet tibi vultur;
Vel orbe raptus, quo rotatur Ixion,
Elumbis, exos, fractus et lacer totus,
Rapti Petrarchæ brachii lues pœnas.

ELEGIE OP DEN DOOD DER DOCHTER VAN ALPHONSE DE LAMARTINE.

Moest dat, onsterflijk Bard, u 't vroom gemoed verpletten,
De ziel u morslen door een droefheid zonder end;
Mocht Gij den pelgrimsstaf op Libans-kruin niet zetten,
Of zwoegt uw weeke borst in kommer en ellend!

Moest dan die lieve telg, uw Julia, zoo teeder,
Zoo overdier bemind, verdwijnen uit uw oog;
En knielt gij reeds op 't stof van 't jeugdig lijkje neder,
Vóór nog op Christus'-Graf uw hoofd en knie zich boog!

Ach, 'k voel, ik voel het diep, hoe u het hart moet branden,
De borst moet hijgen, groote Zanger, bij dien slag,
Hoe gij, in 't Heilig oord, met opgeheven handen,
Aan God nog 't kind verbadt, toen 't reeds entzield daar lag!

Ach, 'k zie u weenen, 'k hoor u kermen, raadloos klagen....
Neen, *raadloos* klaagt geen hart als Lamartines hart;
Hebt gij uw kind ter rust in heilige aard gedragen,
God heeft u dáár beproefd, maar zalfde ook dáár uw smart.

Gij laat een pand er na, in schaduw van palmentwijgen,
Een aodenterp, met frissche bloemen overdekt;
En moogt ge er elken dag uw beê niet op doen stijgen,
Toch kent ge en zaagt de plek, waar 't kind ligt neêrgestrekt.

Gods Englen zullen 't oog niet van dat plekje keeren,
Zij houden er de wacht tot eens de morgen daagt,
Die 't stof ten oordeel roept voor 't Hooggerigt des Heeren,
Des Kruishelds, die het kind van u heeft opgevraagd.

Gij zult Kalvarië, Gethsemané aanschouwen,
De plaats, waar Jesus weende, in 't stof ter neêr gebukt;
Maar ook, bij 't smaken van een zalig zielsvertrouwen,
Den heuvel, waar zijn Voet voor 't laatst werd ingedrukt.

ÉLÉGIE SUR LA MORT DE LA FILLE DE M. ALPH. DE LAMARTINE.

Ce coup devoit-il donc venir briser ton âme!
Devait-il la navrer d'une douleur sans fin!
Toi, dont le sein recèle une divine flamme,
Au sommet du Liban, sans un mortel chagrin,
Sans pleurer cette enfant que ton amour réclame,
Ne pouvais-tu planter l'appui du pélerin?

Cet objet bien-aimé, ton aimable Julie,
Devait-elle à jamais disparaître à tes yeux!
Sur cette fille, hélas! si jeune et si chérie,
Te fallait-il verser des regrets douloureux,
Avant qu'au saint tombeau ton ame recueillie
Ait porté ta prière et déposé tes vœux!

Oui, oui, Barde immortel! je sens ta peine extrême,
Comme ton cœur brûlant haletait sous tes maux,
Et comme, dans ce lieu, vers la voûte suprême,
Tes suppliantes mains, tes paternels sanglots
Redemandaient au Sauveur même
L'enfant qui s'endormait dans l'éternel repos.

Je vois couler tes pleurs; j'entends ta plainte amère;
J'entends ton désespoir!... que dis-je? quelle erreur!
Tu gémis, tu te plains comme nul sur la terre:
Jamais le désespoir n'est entré dans ton cœur;
Et quand de ton enfant tu recouvris la bière,
Ton Dieu, dans cette épreuve embauma ta douleur.

C'est là, sous des palmiers, que tu laisses ce gage,
Ce tertre parfumé de roses et de lis;
Et si, dans ton pélérinage,
D'y prier chaque aurore il ne t'est point permis,
Tes yeux du moins ont vu l'ombrage
Où ces restes si chers dorment ensevelis.

Les anges garderont cette tombe légère,
Jusqu'à l'heure où l'airain, de sa terrible voix,
Appellera les morts, réveillés sous la pierre,
Pour entendre et subir l'arrêt du Roi des rois,
Du Dieu qui d'un enfant prive l'amour d'un père,
Du Dieu qui mourut sur la croix!

Tu le contempleras ce jardin, ce Calvaire,
Où Jésus, à genou, dans la poudre a pleuré;
Plein d'espoir, essuyant ta brûlante paupière,
Confiant dans ton Dieu, le sein moins déchiré,
Tu verras la colline où, comme un caractère,
S'est imprimé son pied sacré.

Die heuvel, en die voet, het aardrijk ingedreven,
  Vóórdat de Godmensch heerlijk heentoog van deze aard,
Vernieuwen voor uw geest den waarborg van een leven,
  Dat eeuwig voor de Hem-getrouwen is bewaard.

Doe, Dichter, dan op nieuw het lied des Christens klinken,
  En sing den morgen toe, die u het kind hergeeft,
Dat thans reeds dartelt, waar Gods vlugge Wachters blinken,
  En op nooit moede wiek den troon van 't Licht omzweeft.

Keer, keer tot ons terug, verlaat die plaats van tranen,
  Dat oord van rouw, van onuitspreekbaar boezemleed,
Die plek, waar gij een star van vreugd voor u zaagt tanen,
  Waar Julia uw arm en moeders borst ontgleed.

Keer weder, als gij 't Graf van Christus hebt aanbeden,
  En dáár, in harmonie, het vaderhart ontlast;
Gij hebt een zwaren strijd, den swaarsten ligt, gestreden,
  Maar needrig, Godgetroost, en als 't een Christen past.

Wat is het leven? Rampen-lijden, zielsbekuellen;
  Hoe draaglijk? Slechts door 't zoet van Liefde en Poëzij:
ô Moog dan steeds ons hart van Liefde en Zangdrift zwellen,
  Van reine Liefde in God en Hemelmelodij.

Breda, 1833. JAN-J. F. WAP.

Cette place, ce pied, gravé sur la poussière,
  Avant que l'homme-Dieu remontât dans le ciel,
Rappelle à ton esprit, que la tristesse altère,
  L'immuable garant d'un bonheur immortel,
    Qu'après une vie éphémère,
  Dieu nous prépare un jour de réveil éternel.

Poëte! poursuis donc ta sublime carrière!
  Célèbre, dans tes chants, ce grand jour sans déclin,
Où doit être à jamais rendue à ta prière
  Celle qui maintenant, dans le séjour divin,
Satellite éclatant d'un trône de lumière,
  Et folâtre et voltige avec le Séraphin.

Ah! reviens parmi nous; quitte ce sol de larmes,
  Cet asile de deuil, d'indicible douleur,
    Où tu vis, avec tant d'alarmes,
  S'éclipser à tes yeux l'étoile du bonheur,
    Où ta Julie, enfant pleine de charmes,
  Du Destin, dans tes bras, a subi la rigueur!

Reviens, lors qu'au tombeau du Rédempteur du monde,
  Ton âme aura trouvé son seul et vrai soutien;
Reviens, lorsque ta lyre, en chefs-d'oeuvres féconde,
  Aura calmé les maux d'un cœur comme le tien.
Ton combat fut pénible, et ta peine, profonde;
  Mais ta soumission est digne d'un chrétien!

Qu'est-ce donc que la vie? une mer de souffrance,
  Un gouffre où le bonheur s'engloutit sans retour;
Mais pour nous consoler, dans ce naufrage immense,
  Deux trésors sont à nous: c'est la Lyre et l'Amour!
Oh! puisse donc l'Amour, charmant notre existence,
  Nous inspirer les Chants du céleste séjour!

AUGUSTE CLAVAREAU.

IN DEN VRIENDENROL VAN HIËRONYMUS DE BOSCH.

  Wat vergt Ge, Ausoonsche Bard, dat ik, in Naso's Taal,
  U 't vuur der Vriendschap, dat mijn boesem koestert, maal?
Wat vergt Ge, dat de Lier, gestemd voor Hollandsche ooren,
Op Rome's keurtoon zich, oneigen, zou doen hooren?
  Gij vergt het: nu, mijn Bosch, het zij zoo: — dat de Trouw,
  Die 't manlijk harte boeide, ons nog vereend aanschouw
In 's levens avondstond. — Ziedaar, hoe koel mijn sangen
Ook zijn, met zielegloed, voldaan aan uw verlangen.

Breda, den 10. Julij, 1833. JAN-J. F. WAP.

(Naar nevensstaand Latijn.)

IN ALBO AMICORUM HIERONYMI DE BOSCH.

Quid petis, ut, Musæ, vindex, tibi, magne Latinæ
    Ausonio tester carmine amicitiam?
Quid petis? heu citharam mea plectere Musa Batavam
    Quae solet, est Latiis non satis apta modis.
Sed petis! — illa, viris quae nobis pectora junxit,
    Bosschi, stet senibus firma tenaxque fides.
Quod petis, ecce tibi! — sint carmina frigida, amore
    Nostra tui vero pectora, amice, calent.

R. FEITH. *)

*) Een Latijnsch vers van den Dichter van *Het Graf* is eene seldzaamheid: het bovenstaande kwam mij toevallig ter hand, en ik heb gemeend, het publiek deze Curiositeit te moeten mededeelen.
P. S. SCHULL.

DE OMGANG.

Ecce homo.

De klokken bomden lang en luid:
Een schouwspel, breed ontplooid,
Riep kleen en groot, en arm en rijk,
In Brugges wal, langs straat en wijk,
Nooit plechtiger getooid.

Der middeleeuwen vlaamsche stad,
't Pompeï onzes lands,
Herleefde, als waar een zonnestraal
Op 't zwarte puin der burchtezaal
Des avonds gaat ten dans.

't Ontvlamd-gezwierde wierookvat,
De tempelzangerstoet,
De vanen zwierend om en rond,
't Gebloemte en loof langs heel den grond,
Bij d' eersten-middaggroet.

De maagden, met haar blanken krans,
Haar blos op 't frisch gelaat,
De mannen, met een toorts ter hand,
De priesters, flonkrend t' allen kant
In gouden feestgewaad;

En, meer dan al die pracht en praal,
De kindren, paar aan paar,
Lieve Engelkens met vlerkjens aan,
Met oogjens, die zoo lachend staan,
Met blond en krullend hair;

Wien had dit schouwspel, langzaam, traag,
Voor allen opgedaagd,
Niet 't oog verrukt, getroffen 't oor?
Wien niet, bij 't eindloos omgangchoor
Verbijsterd, man of maagd?

En met een tuil van vrouwen pronkt
Het venster ieder woon,
Vorstinnen als voorheen gelijk,
Door prachtkleedij, ja, schittrend-rijk,
En waard der schoonheid kroon.

Hoe trof dit schouwspel haar de ziel,
Die in hare oogen blonk!
Hoe staarden ze op 't Madonabeeld,
Van diamantenglans omspeeld
Als met gesternte-vonk.

Een arme weduw op de straat,
Beroofd van maag en vrind,
Zag al die statie: de arme vrouw
Gevoelde dieper thands haar rouw,
En bleef voor schittring blind.

Gevoelloos bleef zij, de arme weêuw,
Met jammerleed vervuld,
Als was die luister, praal en pracht,
Zoo dierbaar aan het voorgeslacht,
Met sombre wolk omhuld.

Op eens treft haar een vreemd vertoog,
Dat van den Heiland spreekt,
Van hem, die zeide: Koomt tot mij,
En 'k maak u allen kommervrij,
Wien kommer 't hart doorsteekt.

En wat zag de arme weduwvrouw?
't Beeld van ons-lieven-Heer,
In de eenvoud van zijn schaamlen dosch;
Maar, brak de hel ook op hem los,
Gekroond met oppereer.

Zij zag den Zone Gods, wiens hand
Een rietenscepter torscht,
De doornenkroon op 't bloedig hoofd,
Het liefdrijk oogenlicht verdoofd,
En doodsangst in de borst.

Maar, al zijn vijanden te groot,
Maar, zijnes Vaders waard,
Maar, met wat rampfloers overspreid,
Vol goddelijker majesteit,
Als redder van heel de aard.

» Ziedaar de mensch! (spreekt de arme weeûw),
Die leed en streed als ik."
En, biddend, slaat ze op 't beeld van Hem,
Gemarteld door Jeruzalem,
Een hemelenden blik.

En 't prachtig schouwspel is dien blik
Ontwemeld: zij vertrekt;
Hervindt haar kamerken, en knielt
Vóór 't kruisbeeld, dat haar beê bezielt,
En stil tot lijden wekt;

Dat van hare ouders kwam, en werd
Van haar gemaal gekust,
Bij 't jongst vaarwel — dat beeld, haar troost
Bij haar te vroeg gestorven kroost: —
Zij bidt, en ademt rust.

Gent, 1853. PRUDENS VAN DUYSE.

CONSOLATION.

Dites adieu, mon âme, aux vanités du monde,
Ma course a dépassé la borne du chemin;
Tout ce que je rêvais s'est enfui comme l'onde
Que l'enfant veut saisir dans le creux de sa main.

Dire à son Dieu qu'on l'aime et le redire encore;
Dans ses pleurs à longs flots répandre son amour;
Sentir son cœur voler vers celui qu'on adore;
Soupirer de bonheur et désirer l'aurore
De l'éternel séjour;

Et puis avoir en soi comme une âme nouvelle;
Ne plus sentir qu'on vit, être au ciel, être en Dieu;
Épancher sur ses jours cette joie éternelle,
C'est là tout le bonheur que du bout de son aile
L'âme effleure en ce lieu!

La mienne aux doux plaisirs ne s'est pas refusée,
Le monde sur mon front a secoué des fleurs;
Plus d'une main amie à ma main s'est posée;
Mais bientôt, dans mon sein, cette tiède rosée
Se changeait tout en pleurs.

O vous, par qui ma route est maintenant suivie,
Que le bonheur a fui, vainement supplié,
Vous n'avez rien goûté dans votre âme ravie;
Non, vous ne savez pas tout ce que vaut la vie,
Vous n'avez pas prié!

Dites adieu, mon âme, aux vanités du monde,
Ma course a dépassé la borne du chemin;
Tout ce que je rêvais s'est enfui comme l'onde
Que l'enfant veut saisir dans le creux de sa main.

Paris. ALPHONSE ESQUIROS.

TOLLENS: WINTER-EVENING'S SONG. *)

It has often been said thad the Dutch have » no poetry in their souls." Not so: for example, read the following, which not only evinces a poetical eye, but the true genial, genuine Knickerbocker benevolence of feeling, and simple goodness of heart. It is from a » *Winter-Evening's-Song*," by Tollens, a Rotterdam bard, of the time of 1778. Perhaps we are the more impressed with it on this snowy, rainy, blustering January night, than we should be had we read it under other circumstances.

The storm-winds blow both sharp and sere,
The cold is bitter rude;
Thank Heaven! with blazing coals and wood
We sit in comfort here!
The trees, as whitest down, are white,
The river hard as lead;
Sweet mistress, why this blank to-night?
There's punch so warm and wine so bright'
And sheltering roof and bread.

*) Uit de *Pella-Gazette* van 29 Maart, 1855.

And if a friend should pass this way,
  We give him flesh and fish,
And sometimes game adorns the dish;
  It chances as it may.
And every birth-day festival
  Some extra tarts appear;
An extra glass of wine for all;
While to the child, or great or small,
  We drink the happy year.

Poor beggars, all the city through,
  That wander! — pity knows
That if it rains, or hails, or snows,
  No difference 't is to you.
Your children's birth-days come — no throng
  Of friends approach your door;
'T is a long suffering, sad as long;
No fire to warm — to cheer, no song —
  No presents for the poor.

And should not we far better be,
  We, far more blest than they?
Our winter-hearth is bright and gay,
  Our wine-cups full and free.
An we were wrought in finer mould,
  And made of purer clay:
God's holy eyes that all behold,
Chose for our garments gems and gold,
  And made *them* rags display.

I? — better I? Oh! would 't were so!
  I am perplexed, in sooth;
I wish, I wish you'd speak the truth:
  You don 't speak it — no!
Who knows? — I know not — but that vest,
  That's pieced and patched all through,
May wrap a very honest breast,
Of evil purged, by good possessed,
  Generous, and just, and true.

And can it be? Indeed it can,
  That I so favored stand,
And he, the offspring of God's hand,
  A poor, deserted man.
And then I sit to muse, I sit
  The riddle to unravel;
I strain my thoughts, I tax my wit;
The less my thoughts can compass it,
  The more they toil and travel.

And thus, and thus alone I see,
  When poring o'er and o'er,
That I can give unto the poor,
  But not the poor to me:
That having more than I require,
  That more I'm bound to spread,
Give from my hearth a spark of fire,
Drops from mij cup, and feed desire
  With morsels of my bread.

And thus I found that scattering round
  Blessings on mortal track,
The riddle ceased my brains to rack,
  And my torn heart grew sound.
The storm-winds blow both sharp and sere,
  The cold is bitter rude,
Come, beggar, come, our garments bear,
A portion of our dwelling share,
  A morsel of our food.

List! boys and girls! — the hour is late,
  There's some one at the door;
Run, little ones — the man is poor —
  Who first unlocks the gate?
What do I hear? Run fast! — run fast!
  What do I hear so sad?
'T is a poor mother in the blast,
Trembling — I heard her as she passed —
  And weeping o'er her lad.

I thank thee, Source of every bliss,
  For every bliss I know:
I thank the thou didst train me so,
  To learn THY way in this:
That, wishing good and doing good,
  Is laboring, LORD, with THEE;
That charity is gratitude,
And piety, best understood,
  A sweet humanity.

ADIEUX A. S. A. R. LE PRINCE GUILLAUME, PRINCE HÉRÉDITAIRE DES PAYS-BAS,

LORS DE SON DÉPART DE MAASTRICHT, LE 28 JUILLET, 1853.

O jeune tige héréditaire,
Que contemplent les Pays-Bas,
Puisse une étoile tutélaire
Toujours accompagner vos pas!

Sous les couleurs les plus aimables,
Vous avez paru parmi nous;
Séduits par vos accents affables,
Tous les cœurs ont volé vers vous.

Prince, à la fois noble et modeste,
Vous emportez tous nos regrets;
Mais votre souvenir nous reste,
Et ne s'effacera jamais.

Si le Roi, votre auguste père,
Daigne-nous visiter un jour,
L'allégresse la plus sincère
Sera l'écho de notre amour.

Quand vous le reverrez, ô Prince,
Comblez nos vœux et notre espoir:
Dites-lui que notre province
Aspire au bonheur de le voir.

AUG. CLAVAREAU.

A S. M. GUILLAUME III, ROI DES PAYS-BAS,

A SON ARRIVÉE A MAASTRICHT, LE 7 JUIN, 1855.

Sire! quand votre fils, visitant notre plage,
S'arrêta dans nos murs, — nos cœurs, avec amour,
S'empressèrent de rendre un éclatant hommage
Au noble rejeton qui doit régner un jour.

Ma Muse lui disait: Si votre auguste père
Daigne porter ses pas vers nos remparts heureux,
Prince, il verra chez nous l'allégresse sincère,
A son royal aspect, briller dans tous les yeux.

Nos désirs sont comblés! Il luit, ce jour prospère!
Nous possédons un Roi, l'appui de ses sujets,
Un Roi qui du volcan, allumé par la guerre,
Préserva la patrie et conserva la paix.

La paix, présent du ciel, félicité suprême,
Trésor des nations, source de tous les biens,
Qui d'un plus doux éclat pare le diadème,
Et va porter la joie au cœur des citoyens.

Oui, Sire! quand des maux, des désastres sans nombre,
Pèsent autour de nous sur des peuples guerriers,
La paix, sous notre ciel, nous couvre de son ombre,
Chez nous les Beaux-Arts seuls moissonnent des lauriers.

Et si les éléments ont désolé nos rives,
Vous descendez du trône, et, par vos soins touchants,
Soudain vous allégez les souffrances plaintives,
Comme un père qui vient consoler ses enfants.

Sire! votre beau règne est un titre de gloire,
De gloire impérissable et digne du renom:
Vous avez su gagner la plus riche victoire,
Et la juste Clio bénira votre nom.

D'une illustre Maison ô devise sublime:
JE MAINTIENDRAI! — Marchons sous ce vieil étendard;
Il protége, il abrite un peuple magnanime,
Qui de la Providence a fixé le regard.

Sire! les Maastrichtois, remplis de confiance,
Déposent à vos pieds leurs respects et leurs vœux:
Leur bonheur, leur bien-être est sous votre puissance:
Le sceptre des bons rois est un bienfait des Cieux!

AUG. CLAVAREAU.

UNE DOULEUR.

Elle avait dix-sept ans! — C'était la candeur même.
A cet âge où la vie est un bonheur suprême,
Un mal la consumait! Sur ses traits enchanteurs,
Palissait, chaque jour, l'incarnat de la rose.
Un sourire effleurait sa lèvre demi-close;
Mais souvent dans ses yeux on devinait des pleurs!

Un rayon émané d'une divine flamme,
Pour embellir son corps, avait créé son âme.
Pieuse et charitable, espoir des malheureux,
Elle allait sous leur toît soulager leur misère,
Et verser, sans témoins, sur leur douleur amère,
De ses soins consolants le baume précieux.

Alors son doux regard reprenait tout son charme,
Et la joie y séchait une secrète larme.
Combien d'autres vertus rehaussaient sa beauté!
Un ange descendu de la voûte céleste,
N'aurait point eu cet air gracieux et modeste;
C'était la grâce unie à la simplicité.

Une sombre langueur minait son existence,
La mort qui, pas à pas, s'approchait en silence,
La trouva résignée! — A son dernier soleil,
Sa voix, en bégayant les mots d'un saint cantique,
Doucement s'éteignit; et son calme angélique
L'endormit dans les bras du repos sans réveil.

Et moi, moi, qui l'aimais d'une âme si sincère.
J'aurais, pour la sauver, donné ma vie entière!
Oh! que ne fîtes vous, en exauçant mes vœux,
Un miracle, ô mon Dieu, pour prolonger sa vie!
Puisqu'ici votre main l'avait déjà bénie,
Devait-elle si tôt s'en retourner aux cieux!

C'était pour moi la source inépuisable et pure,
Qui, roulant sur un lit de fleurs et de verdure,
Fertilise le sol où ses flots ont coulé;
Sur la mer de ce monde, elle était mon étoile,
Qui, parmi les écueils, eût dirigé ma voile:
Hélas! l'onde est tarie et le ciel s'est voilé!

C'était pour moi le chant de l'oiseau qui s'éveille,
Le riant souvenir du plaisir de la veille,
Le bonheur du présent, l'espoir de l'avenir;
Sa vie était ma vie, et mon cœur solitaire,
Sans le coup qui m'isole aujourd'hui sur la terre,
N'eût jamais cru que l'un sans l'autre pût mourir!

O veuvage de l'âme! ô profonde tristesse!
Remplissez mes instants et parlez-moi sans cesse
De celle que vers Lui rappela le Seigneur;
Mais ne murmurons pas contre un arrêt sévère:
Pour des ans de chagrins dont le poids nous atterre.
Peut-être un heureux jour est assez pour un cœur!

Maestricht, AUG. CLAVAREAU.

POÈME

LIBRE DE TOUTE DÉNOMINATION,

QUE

SOUS L'AUTORISATION DU TRÈS-GRAND DIEU BACCHUS,

ET PAR

L'AUTORITÉ DU RECTEUR MAGNIFIQUE

JEAN FRED. WALRAVEN VAN NES,

DOCTEUR TRÈS-GRAVE EN TOUT DROIT,

AINSI QUE

DE TOUTES PLAISANTERIES SOCIALES

TRÈS-EXCELLENT, JOYEUX ET PLACIDE FAUTEUR,

EN LA SÉANCE SOLENNELLE DES ANCIENS ÉTUDIANTS,

DANS LA NUIT DU 2 AOÛT 1844,

DE SEPT HEURES A SEPT HEURES,

POUR OBTENIR RÉGULIÈREMENT ET LÉGITIMEMENT

LE GRADE DU DOCTORAT ET LES HONNEURS

ET PRIVILÉGES LES PLUS ÉLEVÉS,

EN

LA FOLIE ROMAINE ET CONTEMPORAINE,

CONSACRA, DÉDIA, RÉCITA

L'AUTEUR,

ADOLESCENT DE LA PLUS GRANDE ESPÉRANCE.

CARMEN,

OMNI EPITHETO SALVUM,

QUOD,

ANNUENTE SUMMO NUMINE BACCHO,

NEC NON

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI,

JOH. FREDERICI WALRAVEN VAN NES,

JURIUM OMNIUM DOCTORIS GRAVISSIMI

NUGARUMQUE SOCIALIUM

FAUTORIS PRÆSTANTISSIMI, JOCOSISSIMI, PLACIDISSIMI,

STUDIOSORUM VETERANORUM SOLEMNE IN CŒTU,

HABITO IN ACADEMIA BATAVIANA,

NOCTE SECUNDA AUGUSTI,

ANNO MILLESIMO OCTINGENTESIMO QUADRAGESIMO QUARTO,

HORA SEPTIMA AD HORAM SEPTIMAM,

PRO GRADU DOCTORATÛS

SUMMISQUE IN ROMANA ET HODIERNA INSANIA

HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

CONSECRAVIT, DEDICAVIT, CANTAVIT

AUCTOR

MAXIMÆ SPEI ADOLESCENS.

Vous voilà revenu, temps heureux de la vie,
Qui passiez si gaîment, sur un chemin de fleurs,
Jeunesse, au pied léger, qui serviez la Folie
Entre Vénus, Bacchus et les Neuf chastes Sœurs!

Oui, les voilà ces jours, époque mémorable,
Où présidait Minerve à nos jeux, à nos ris,
Où la main d'un ami, d'un nectar délectable,
Remplissait, en chantant, la coupe des amis!

Oh! que de fois alors, dans de tendres délices,
Sourirent des cœurs neufs à nos larcins charmants!
Que de fois des beautés, en amour moins novices,
Goûtèrent des plaisirs ignorés trop long-temps!...

Dulcia jam subito redierunt tempora vitæ,
Jam rediit celeri blanda Juventa pede,
Qua simul et Musis, Baccho, Venerique sacrare
Fas fuit et placidis cuncta juvare jocis!
Jam rediere dies, rediit memorabile tempus,
Queis erat in voto, Palladis ore frui;
Queis erat in voto, pateram sitientis amici
Servare impletam nectareoque mero!
Tunc... quoties trepidas libuit licuitque puellas
Suavia naturæ jura docere suæ,
Legibus ignotis sese et submittere doctas,

Mais pourquoi viens-je ici, moi, si changé par l'âge,
Vous rappeler ces jours, où, joyeux et dispos,
De nos benins Leydois, troupeau paisible et sage,
Nous aimions à troubler les heures de repos?

Où souvent, quand la nuit nous couvrait de ses ailes,
En groupe d'étourdis, comme de francs vauriens,
Sûrs pour de tels méfaits d'être applaudis des belles,
Nous jetions aux poissons les huttes des gardiens?

Soyons vrai: si ce temps renaît dans ma mémoire,
Mon cœur garde un amour bien plus ardent encor
Pour cet heureux *Jadis* plein de charme et de gloire,
Où du libre coursier rien n'arrêtait l'essor!

Toujours un compagnon de malheur nous console,
C'est pourquoi je me plais, dans ces bruyants ébats,
Qu'à l'instar des anciens réjouit la parole,
D'être au nombre de ceux qu'on nommait les *vieux-rats*.

Ainsi je me rappelle avec plaisir encore,
La cohorte de Leyde, aux exploits éclatants,
Que chanta Van der Eyk sur sa lyre sonore,
Quand la noble Patrie appela ses enfants:

»Salut à vous, salut, ô jeunesse guerrière,
»Qu'électrisa l'amour du Prince et du Pays;
»A vous, qui revenez au sacré sanctuaire,
»Sous les drapeaux de Mars, vainqueurs des ennemis!"

Comme on voit la vieillesse, à la marche pesante,
Mais le cœur plein de feu, se réjouir toujours,
En se ressouvenant d'une saison brillante,
Où le printemps de l'âge attirait les amours;

De même, amis, pour nous, que cette nuit rassemble,
Les doux ressouvenirs de nos exploits passés,
Revivent dans nos cœurs et nous disent ensemble,
En nous avertissant: »Compagnons, c'est assez!"

»Le sol est abreuvé; détournez les fontaines.
»Le règne des plaisirs s'est perdu dans le bruit.
»Chevreaux rassasiés, Vesper couvre les plaines;
»Retournez au hameau: l'ombre du soir vous nuit."

Gustando Veneris condita dona diu!
Sed quid grandisonâ, quantum mutatus ab illis,
Tempora commemoro voce, Juventa, tua?
Cui placuit, sanctam crebro turbare quietem
Lugduni sobolum, — mite, benigne genus; (*pecus ?*)
Piscibus et Rheni vigilum vigili addere sedes,
Virgineo plausu cultus ubique labor!
Vera loquar paucis: remanent vestigia sparsim
Et remanet fervens, usque revictus, amor
Grato animo semper concepti temporis *Olim*,
Molliter indomito fræna negantis equo.
Solamen miseris, socios habuisse malorum:
Hinc igitur praesens garrula turba placet,
Solemne in cœtu, Majorum more, reclusa,
Gliris et antiqui nomen et omen habens.
Ut memorasse juvat studiosæ facta cohortis
Lugdunæ, celebris, quae celebrare Viri
Carmina, praeclarus, quorum fuit EYKIUS auctor,
Ingenti strepitu verba superba tonans:
»Magnanimi Juvenes, fortissima corda, salute
»Pro Patriae et Regis quos ligat *unus* amor,
»Salvete, o! reduces nostræ ad delubra Minervæ,
»Postquam Marte fero Belgia salva fuit!"
Ut memorasse juvat juvenilia facta senectam,
Canitie gelidam, — pectus ut usque calet;
Funus ad indomitæ noctis sic hujus imago
Candida flammivomo pectora nostra foco
Incendet, crebrisque micans fulgoribus, altâ
Voce monens dicet: Nunc satis aut sat erit.
Claudite jam rivos, pueri! sat prata biberunt,
Sparsit vaniloquas satque cachinus opes.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ!
Nox atra invalidis semper opaca viris.

Ne méprisons jamais les lois de la Folie;
Elle est brève en conseils; et, lorsque sur nos fronts,
L'âge imprime le poids de sa marche engourdie,
De la grave Prudence écoutons les leçons.

Ces préceptes dictés par la sagesse même,
Du tombeau de l'oubli sauveront mes accents;
La Renommée, un jour, dira que ce Poème
Des siècles à venir a mérité l'encens.

Partout où de Comus s'étend le doux empire,
Retentira la fête où nous sommes unis,
Et les enfants d'Adam, dans la joie et le rire,
Professeront son culte en frères, en amis.

C'est ainsi que j'achève un léger opuscule,
Qui du grand Jupiter bravera le courroux,
Et que n'atteindra pas la plaisante férule
Dont s'armeront envain nos descendants jaloux!

Maestricht; Avril, 1855. AUG. CLAVAREAU.*)

Discite stultitiam, moniti, et non temnere Divam,
Cui mos est, verbo consiliare brevi;
Sed, super impositis jam rite senilibus annis,
Sit gravis et prudens vestra senecta loquax!
His mea praeceptis splendentia carmina famam
Per populos late non peritura ferent,
Istius haud fessis calamis chartisque diei,
Signandæ stabili nec periente notâ.
Ut, quâcunque regit soboles interrita Comi
(Risus inextincto mox comitante sono).
Stultitiæ cultus crescat, niteatque per orbem,
Prolis Adamitæ corda jocosa beans!
Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignis,
Nec critice dirimet tolletve faceta Vetustas.

AMEN. G. J. SIEBURGH.

*) Wij danken de mededeeling dezer geestige vertaling aan de welwillendheid, welke de door ons hooggeachte Lettervriend Clavareau de ASTREA toedraagt. Het oorspronkelijke Latijnsche *Carmen* komt voor op blz. 85 van het *Gedenkboek der feestelijke vereeniging van Oud-Studenten der Vaderlandsche Hoogescholen, gehouden te Batavia*, den 2. Augustus, 1844. — Uitgegeven te Batavia, ter Drukkerij van het Bataviaasch Genootschap. — 1844. —

AARDRIJKSKUNDE.

KRAMERS GEOGRAPHISCH WOORDENBOEK DER GEHEELE AARDE.

— IN ÉÉN BOEKDEEL. —

Ruim drie jaren verleden, begon de Heer J. Kramers Jr. zijn *Geographisch Woordenboek der geheele Aarde*, en gaf het, van aflevering tot aflevering (Gouda, bij G. B. Van Goor), zeer geregeld in het licht. Wij hebben er bestendig het oog op gehouden, en dezen uitmuntenden arbeid steeds naar verdienste geprezen. *) Thans ligt het fraaije en veel omvattende boek, geheel voltooid, keurig gedrukt, in eene regt sierlijke uniform gebonden, op onze schrijftafel neder, en voldoet aan alle vereischten van zulk een Werk. Naar ons inzien, behoort het niet alleen in veler handen te komen, maar moet voor alle lieden van eenige bedrijvigheid als een onontbeerlijk *Vade-mecum*, als een veel, zéér veel verbeterde *Staats- en Couranten-tolk* beschouwd worden. Zoo beknopt en tevens zoo zaakrijk en bruikbaar kennen wij in den vreemde geene betere algemeene Geographie, en in de letterkunde van ons vaderland geen enkel aardrijkskundig Woordenboek, dat zoo verstandig bewerkt, en tevens zoo zeer op de hoogte is der nieuwste nasporingen en berigten.

Als laatste proeve, — en hiermede nemen wij van den Schrijver en den Uitgever vooreerst afscheid — volgen thans hier nog een drietal kleine artikelen, over het tooneel van den oorlog loopende tot aan de belegering eener overmagtige

*) Zie Astrea's I. Jaarg. blz. 279; II. Jaarg. blz. 209 en 254; III. Jaarg. blz. 115; en IV. Jaarg. blz. 117.

vesting, welke de Verbonden Mogendheden, bij wijze van een *coup de main*, zouden genomen hebben, doch die thans, na eene reeks van dagelijksche gevechten, nog in het allerminst aan eene overgave denkt! — Vandaar, waar onze »boezemvrienden van 1795" zich met de bescherming van Turkije onledig houden (!), springen wij over in de Transvaalsche Republiek, een land des vredes, een kleine hollandsche staat in zijne opkomst, en misschien tot grooter dingen geroepen, dan men nu in Engeland wel begrijpt.

AZOF, AZOV, ASOW (ZEE of GOLF VAN) [PALUS MAEOTIS], aanzienlijke zeeboezem of veelmeer lagune van Zuid-Europa, tusschen 45° 20′ en 47° 18′ N.B. en tusschen 35 en 39° O.L., bijna geheel omsloten door het Russisch gebied, ten NO. van de Zwarte zee, met welke zij gemeenschap heeft door de staat van Feodosia of Jenikale [oudtijds de Cimmerische Bosporus]. Hare lengte van ZW. tot NO. bedraagt ongeveer 67 uren, en hare grootste breedte 31 à 32 uren. De Don valt er aan het NO. einde in, en op hare oevers liggen de steden Taganrog, Mariopol, Jenikale en Azof. Men meent, dat deze golf eenmaal verbonden was met de Kaspische zee, door middel van eene straat, die nog door eene strook laag land wordt aangeduid. De oostelijke oever is laag; de noordelijke verheft zich tot ruim 30 meters. Hare Westkust wordt gevormd door het zandig schiereiland Arabat, 't welk ze scheidt van de golf van Sivastje of de Stinkende zee. Hare grootste diepte is aan de Noordzijde 13 meters, en op sommige plaatsen staat niet meer dan 1½ meter water. 't Schijnt, dat zij allengs ondieper en nauwer wordt; hare slijkerige oevers zijn zeer ongezond. De uitvoeren uit Taganrog en andere havens dezer zoogenaamde zee beliepen in 1842 eene waarde van 5,912,772 gulden; en in hetzelfde jaar kwamen er 342 schepen aan, die met ladingen terugkeerden (zie ook Taganrog). De visscherijen dier zee zijn van gewigt. Zij is gewoonlijk van November tot Maart bevroren, waardoor de scheepvaart dan gestremd is.

KRIM, (fr. Crimée, eng. Crimea), [**TAURICA CHERSONESUS**], schiereil. in Z. Rusl., gevormd door de zee van Azof en de Zwarte zee, bevattende 't voorn. gedeelte van 't gouv. Taurië en verdeeld in de distr. Simferopol, Eupatoria, Theodosia en Perekop, zijnde dit tevens de namen der voorn. steden. De bevolking van het schiereiland bedroeg 190,063 in 1837. Het wordt door de voornaamste rivier, de Salgir, in 2 verschillende gewesten gescheiden, waarvan het Noorden alleen tot weiland geschikt, terwijl het Zuid-Oostelijke deel, dat door bergen tegen de noordwinden beschut wordt, zacht van klimaat en gezond is. De grond is rijk en vruchtbaar, en brengt in overvloed al de graansoorten en vruchten van Zuid Europa voort; de bergen zijn bekleed met kostbare woudboomen, en vertoonen de grootste verscheidenheid van schilderachtige natuurtooneelen. Men teelt er talrijke kudden vee, en de honig van de Krim is om zijne voortreflijke kwaliteit beroemd. Onder de Tartaarsche bevolking wordt de dromedaris als lastdier gebruikt. Dit land werd Taurida geheeten door de Grieken, die er 't kl. koningrijk Bosporus in stichtten; de Mongolen bezaten het in de 13. eeuw; in 1475 werd het door de Turken onderworpen, en door deze in 1783 aan de Russen afgestaan. Aan die verwisseling van meesters moet men het toeschrijven, dat hier elke plaats ten minste 3 verschillende namen heeft. — De naam van het Schiereiland is ontleend aan de st. Krim of Eski-Krim, ook Levkopol (oorspronkelijk Solgat), 4 u. W. Kefa (Caffa), nu met 600 huizen.

SEWASTOPOL, SEVASTOPOL, SEBASTOPOL, (tart. Akhtiar), belangrijke versterkte stad en oorlogshaven van Zuid Rusland, in de Krim, gouv. Taurië, 10½ uur ZW. Simferopol. De stad wordt door een citadel en batterijen verdedigd. Zij heeft een sierlijke kathedraal, een keizerlijk paleis, groote kazernen, scheepstimmerwerven en gr. dokken, een admiraliteit, quarantaine-inrichting enz. Hare haven, in welke geen koopvaardijschepen worden toegelaten, is een van de schoonste, ruimste en veiligste van Europa en dient tot hoofdligplaats der russische oorlogsvloot in de Zwarte zee. 45,000 inwoners (41,155 in 1841) — Op 't laatst van April 1854 verschenen de vereenigde Fransche en Engelsche vloten, na weinige dagen te voren Odessa gebombardeerd en de verdedingswerken dier koopstad vernield te hebben, vóór de haven van Sewastopol, en poogden vruchteloos het daar liggend Russisch eskader tot eenen zeestrijd naar buiten te lokken. Er is geen twijfel aan of de stad heeft een vreesselijk bombardement te wachten. — In hare nabijheid lag de grieksche stad Cherson of Chersonesos (later Sjoersji geheeten) op het schiereiland, dat in de oudheid Kleine-Chersonesus genoemd werd.

TRANS-VAAL-GEBIED, TRANSVAALSCHE REPUBLIEK, nu **ZUID-AFRIKAANSCHE-REPUBLIEK** geheeten, gebied in Zuid-Afrika, ten Noorden van de Vaal-rivier, door welke het van den Oranje-Vrijstaat gescheiden wordt; ten Oosten reikt het tot aan de Port. bezittingen, terwijl het aan de andere zijden nog eene onbepaalde uitgestrektheid heeft. 't Is hier, dat de afstammelingen der Nederlanders, de zoogenaamde »Hollandsche Boeren," ook spottenderwijs »Trekboeren" genoemd, die in 1835 de engelsche Kaap-kolonie verlieten, na veel ommezwervens, na veel lijdens en strijdens, ten laatste, het einde hunner ballingschap en een nieuw, vrij vaderland gevonden hebben (vgl. **NATALIA**). Bij een verdrag, in den aanvang van 1852 tusschen Pretorius, den wakkeren aanvoerder der uitgewekenen (den voormelden hoofd-kommandant der Republiek Natalia), en de commissarissen van het britsche gouvernement gesloten, heeft dit laatste afgezien van alle inmenging in de zaken benoorden de Vaal-rivier en de onafhankelijkheid der Boeren in 't Overvaalsche erkend. Het land, besproeid door de Vaal, de Mooi-Rivier e. a. wateren, wordt als schoon en vruchtbaar geroemd, en sints de vrijverklaring zijn de hulpbronnen der jeugdige kolonie reeds milder beginnen te vloeijen. De productie van wol en vee neemt bestendig toe; de teelt van boomwol, suikerriet e. a. tropische gewassen is er met aanvankelijk goeden uitslag beproefd, terwijl men er tevens aderen van koper-, goud- en ijzererts en steenkoolbeddingen meent gevonden te hebben, welker bearbeiding groote voordeelen belooft. Granen, wijn en vruchten worden reeds naar Natal en den Oranje-Vrijstaat uitgevoerd. De inboorlingen (Kaffers en andere vrije stammen) nemen gaarne als arbeiders op de hoeven der Afrikaansche Hollanders dienst, en de stammen, die ten oosten en westen van hen wonen, stellen zich met hen in aanraking om handel te drijven. Het wetgevend gezag berust bij eenen volksraad van 24 leden; een krijgsraad, uit de kommandanten en de veldkornets bestaande, is belast met het uitvoerend bewind, terwijl iedere stad haar eigen landdrost en een bepaald getal heemraden heeft. Reeds ontwikkelen zich eenige steden, zoo als Vrijburg of Mooi-Rivier, in 't hart der Republiek, te midden eener bekoorlijke en vruchtbare vallei; zij is op grootsche schaal aangelegd, en heeft eene kerk (ingewijd 19 April 1851), een' predikant en onderwijzer; — Rustenburg, aan de Nieuwe helling van de Maghalies-bergketen, met eene ruime, luchtige kerk (mede in 1851 ingewijd) en een' onderwijzer; — Pot-chef-stroom, 15 uren van Rustenburg en 3 uren N. de Vaal; — Lijdenburg, ten westen van de wegens ongezondheid verlaten Andries-Ohrigstad; — Zoutpansberg, Schoonspruit e. a., terwijl ook de laatstgenoemde plaatsen weldra in 't bezit van een kerk- en een schoolgebouw zullen zijn, welke van de noodige leeraars voorzien zullen worden door de loffelijke zorgen van de te Amsterdam gevestigde Commissie tot bevordering van de zedelijke en godsdienstige belangen der Zuid-Afrikaansche-Republiek. Eene eigenlijke hoofdstad heeft de Staat tot dus verre (Aug. 1854) nog niet, doch daartoe zal waarschijnlijk de in aanleg zijnde Pretorius-stad worden bestemd. Met vastberadenheid en kalmte schrijdt de jeugdige Republiek op de moeijelijke baan harer ontwikkeling voort. Bemoeide de volksraad zich vroeger uit noodzakelijkheid met allerlei belangen, thans tracht men grenslijnen tusschen het wereldlijk en kerkelijk bestuur te trekken, en gevoelt men tevens de noodzakelijkheid, om de regterlijke magt van de wetgevende en van het staatsbestuur te scheiden. De nederduitsche gereformeerde Kerk in de Republiek heeft zich geheel onafhankelijk verklaard, hoewel zij de Kerk der Kaap-kolonie als hare moederkerk blijft beschouwen, en met deze een' hechten band van vereeniging hoopt te sluiten. Ook is, overeenkomstig de behoeften des lands, de Nederlandsche Hervormde kerk tot kerk van Staat verklaard. Veel is er dus reeds gedaan, maar nog méér blijft er te doen overig, en 't is uit Nederland vooral, dat de voormelde Trekboeren de hulp en ondersteuning verwachten, die hunne Republiek, zoowel uit een zedelijk als stoffelijk oogpunt, behoeft; en gewis zal die hulp, die ondersteuning niet onthouden worden aan stamgenooten, die Prof. Lauts ons doet kennen als »godvruchtige, regtschapen menschen, geenszins krakeelziek, maar vreedzaam, onverschrokken, werkzaam en eerlijk, matig in hunne levenswijze, rond in den omgang" enz.

KUNST.

RUBENS TE UTRECHT. — ANNO 1633.

— EEN VISIOEN. —

»De Schilderkunst is eene parel méér aan mijne kroon." [1])

Onder de steden, waarop Nederland, als er van Kunst sprake is, met regt roem draagt, staat Utrecht meê vooraan, door de beroemde mannen, welke zij steeds in haar midden had, of uit haren schoot heeft voortgebragt, en wier geest tot in het laatste nageslacht zal blijven voortleven, als om het standpunt aan te wijzen, waarop hare doorluchtige School eenmaal stond, en als eene prachtige ster aan den kunsthemel schitterde.

Overbodig zou het zijn, de verheven geniën van het roemrijkst tijdvak, de XVII. eeuw, ieder in het bijzonder te schetsen: de Faam herhaalt hunne namen nog ten huidigen dage, met duizende echos, geheel het beschaafde Europa door!

Rubens, de aangebeden Vorst der Schilderkunst, eerde Utrecht buitengewoon, niet alleen omdat daar vele aanzienlijke jonge lieden van Antwerpen en elders bij den, om zijne beschaafdheid en zuivere zeden vermaarden Gerard Honthorst ter studie gingen, maar ook omdat er zich, als het ware, een brandpunt van talenten vormde, weshalve hij, en tevens ook tot herstel zijner gezondheid, een *Hollandsch reisje* ondernam [2]), en zich bepaaldelijk te Utrecht, als de stad bij uitnemendheid, vermaakte met de atteliers zijner kunstbroeders te bezoeken, en — wat hier vooral van groote beteekenis is — bij die gelegenheid aanzienlijke aankoopen deed voor zijn kostbaar kabinet.

Uit een zijner brieven aan den abt van Gembloers, Karel Reginald van Ursel, blijkt, onder anderen, hoe hoog hij het kunstvermogen van Cornelis Poelenburg waardeerde.

»Poelenburg (zegt daarin Rubens), is meer dan iemand ter wereld bekwaam, om de werken van barmhartigheid, waarmede gij uw *Oratorium* wilt versieren, in het klein, levendig en aangenaam voor te stellen; hij is niet minder geschikt voor de historische landschappen, welke gij uitgekozen hebt uit de heilige Schrift, die bron van alle dichterlijke schoonheden en van gevoel, waarin het eenvoudige en het verhevene elkander den voorrang betwisten. Hij munt ook bovenal uit in kleine figuren, die u zoo zeer bekoren, en is een Meester in het licht en bruin; hij weet het poëtische in de tafereelen, welke hij voorstelt, terstond te vatten. Ik heb altijd behagen gevonden, om mij met hem te onderhouden: hij is een man van talent, die over zijne kunst met ongemeene bevalligheid en helderheid spreekt. Ik heb somtijds ook van zijn penseelwerk aangekocht, om daarmede mijn kabinet te versieren. Sedert dat de jicht mij noodzaakt, om mijne groote ordonnantiën te laten varen, en mij tot kleinere stukken op den ezel te bepalen, voel ik mij opgewekt, om zijne manier te volgen, en zijne teedere, poezelige beeldjes, zoo bevallig als zijne landschappen, terug te geven."

Niet minder hartelijk was hij bij Gerard Honthorst en Abraham Bloemaart, van wie beiden, en vooral van den laatsten, hij onderscheiden schilderijen aankocht, de echt pittoreske omstreken van Utrecht voorstellende.

Schoorl, die geen Utrechtenaar van geboorte was, doch dáár, te zijner verdere volmaking, in de leer ging, en met onnoembare schitterende eerbewijzen door de meeste Vorsten van Europa overladen werd, kwam telkens te Utrecht terug. In Italië viel hem, bij voorbeeld, de zeldzame eer te beurt van den te Utrecht geboren Paus Adriaan VI te schilderen, terwijl hem tevens het opzigt over het Vatikaansche *Belvedere* door dezen grooten Kerkmonarch opgedragen werd. Koning Frans I. van Frankrijk deed Schoorl aanzoeken, om in zijne dienst te treden; doch dit werd beleefdelijk door hem afgewezen, dewijl hij zijne laatste dagen in Utrecht verlangde te slijten, waar hij dan ook in 1562 overleden is.

---

[1]) Woorden van Z. M. Koning Willem III. bij het bestijgen van den Troon, aan de Haagsche Schilders-commissie toegesproken. Zie het *Handelsblad* of de *Nederlandsche Staats-Courant* van die dagen.

[2]) Zie *Petrus Paulus Rubens, zijn tijd en zijne tijdgenooten*, door Engelberts Gerrits; 7. Hoofdstuk, bl. 103. — Amsterdam; G. Portielje; 1842.

Wie denkt hier al verder niet aan de gebroeders Both en, zoo als gezegd is, aan die talloze Kunstenaarsschaar, van wier luister Utrechts Kunstzetel vroeger omgeven was? [1])

Geen wonder dan ook, dat onze geëerbiedigde Koning Willem III, bij het aanvaarden van den Troon, dien roem indachtig, de hem omringende Schilders in deze véélbeteekenende woorden toesprak: »de Schilderkunst is eene parel méér aan mijne kroon;" terwijl, toen Zijne Majesteit later Utrecht met een bezoek vereerde, Hoogstdezelve er tot bewijs zijner hoogste tevredenheid een Schilderij wilde achterlaten, [2]) als een blijvend gedenkstuk van vorstlijke gunst, waarop die stad steeds met fierheid zal wijzen kunnen.

De Bouwmeesters, die tevens beroemde Beeldhouwers of Schilders waren, werden hier niet minder aanzienlijk vertegenwoordigd, ook in getal, dat, van uit Utrecht alléén, gelijk stond met geheel het overige Nederland. [3])

Sebastiaan van Nooye, door de Italianen *Sebastiano d'Oyn* genoemd, was Architect van Karel V en Philips II. Hij werd in 1523 te Utrecht geboren. Er bestaat van hem een hoogst-kostbaar en zeer geacht prentwerk. Hij was, onder vele anderen, de Bouwmeester van het Hôtel van den Kardinaal Granvelle, te Brussel, en tevens een uitstekend vestingbouwkundige.

Hendrik de Keyser [4]), de architect der Westerkerk, te Amsterdam, en van vele voorname gebouwen aldaar, was mede een voornaam Beeldhouwer. Het overschoone metalen standbeeld van Erasmus, het uitmuntende praalgraf van Willem I. te Delft, benevens de statuëen en verdere bestanddeelen van dit praalgesticht, zijn door hem met groote kunstbedrevenheid vervaardigd. Hij werd den 15. Mei, 1565, te Utrecht geboren, en is in 1621, te Amsterdam, op zijn zes-en-zestigsten verjaardag overleden. Vondel schreef onder zijne beeldtenis:

„Hier leeft, die leven gaf aan marmer, aan metaal,
„Ivoor, albast en klei; — dies laat zich Utrecht hooren:
„Is Rome op Keizers prat en keizerlijke praal
„De Keizer van de Kunst is uit mijn schoot geboren. [5])

[1]) Zie Immerzeel, *Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche schilders.*

[2]) Voorstellende den optogt van 700 Utrechtsche burgers, in September, 1853, door Pieneman te schilderen.

[3]) Zie G. Witkamp, *Aardrijkskundig Handboekje*, blz. 107.

[4]) Zie het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht.* Jaargang 1836, blz. 306, bij N. van der Monde.

[5]) Zie *Feestrede, uitgesproken den 28. October 1850, in het Schilder- en Teekengenootschap* KUNSTLIEFDE te Utrecht, door Dr. A. Vrolik, thans Minister van Financiën.

Paulus Moreelsen, beroemd Schilder en Bouwmeester, Raad en Kameraar van Utrecht; — de, helaas, gesloopte Catharijne-poort aldaar werd door hem gebouwd. Hij was tevens de ontwerper van een fraai plan ter vergrooting van deze zijne vaderstad. Noodeloos mag het worden geacht, om over dien grooten man hier nog uit te weiden: zijn roemrijke naam is méér dan die van eenig ander kunstenaar bekend.

Lodewijk van Wittel, zoon van den Utrechtschen Schilder Casperd van Wittel, was een der beroemdste Bouwmeesters van Europa, en vooral in Italië werkzaam [1]); hij werd door verschillende vorsten met allerlei eerbewijzen overladen. [2]) Even zoo was het geval met Jan van Santen, den Architect van Paus Paulus V. De Villa-Borghese en andere beroemde gebouwen, in of bij Rome, werden door hem ontworpen, terwijl hij ook het pauslijk paleis van het Vaticaan met een nieuwen voorgevel versierde, en het plan leverde voor de schoone St. Pieterskerk te Gent.

Eindelijk, Jacob van Campen, de Bouwmeester van het achtste wonder der wereld, het koninklijke paleis te Amsterdam, enz. enz. enz. Ofschoon ook niet te Utrecht geboren, behoort hij toch in de Provincie van dien naam, en wel in de kortste nabijheid der stad Utrecht, te huis, namelijk, te Amersfoort, waar hij in een zeer fraai graf begraven ligt, [3]) dat met de meeste zorg in waarde gehouden en bewaakt wordt; want, als hij er nog eens uit verrijzen mogt, om naar Utrecht te wandelen, teneinde er de Restauratiën aan de Domkerk te gaan bezigtigen (welk bouwwerk ongetwijfeld zijne hooge goedkeuring zou wegdragen), en hij kwam, och arme! dan ook op de Oude-Gracht, en zag daar de kerk der Augustijnen en het aloude Fresenburg zonder kop, of wel de schoone Maria-kerk, thans in een soort van bakoven voor zijne oogen herschapen... ja, voorzeker,

[1]) Hij heette daar Vitelli. De jonge, talentvolle Gravin Nahuys, te Utrecht, heeft een Levensberigt van Casper en Lodewijk Wittel uit het Italiaansch in het Fransch overgebragt, dat in 1839, door de pers aan de kunstwereld werd meêgedeeld, en later (1842) ook door de *Bouwkundigen bijdragen* in het Hollandsch is verspreid geworden.

[2]) Zie *La vie de l'architecte Louis van Wittel, uit het Italiaansch vertaald door Jonkvrouw A. C. W. J. J. Nahuys, uitgegeven te Utrecht*, bij N. van der Monde, 1839.

[3]) Zie Immerzeel, *Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Schilders en Bouwmeesters* op den naam van den beroemden Architect.

hij zou niets méér willen zien, maar, bij zijn onmiddelijk afscheid-nemen, aan Kamperdijk-alléén de hand reiken, onder het toewenschen van allen mogelijken zegen, bij *zulken* geest der eeuw!

Intusschen, als Rubens eens terugkwam, die zou veel beter tevreden zijn. Al zijn wij — het moet gezegd worden — niet vooruitgegaan in vergelijking bij zijne tijdgenooten, toen Utrecht den eersten kunstrang onder de steden in ons Vaderland bekleedde, dan toch staan wij op eene hoogte, die, op zijn minst genomen, aanzienlijk mag worden genoemd; en (met het oog op andere steden), heeft 's Gravenhage zijn Schelfhout, Amsterdam zijn Roijer en Pieneman, Utrecht heeft in dien tusschentijd een Kobell gehad, de namen van Cuyp en Berghem overwaardig. En nòg worden er *Portretten* geschilderd, zoo niet beter, dan toch zoo goed als elders; *Landschappen*, die aan Both, Ruisdaal en Wouwerman herinneren; *Genre*, zooals Schoorl het deed; eindelijk, *Stadsgezigten en Kerken* in dien tooi, gelijk Rubens ze in het begin der XVII. eeuw met eigen oogen heeft aanschouwd. De Beeldhouwkunst wordt er insgelijks goed vertegenwoordigd; terwijl wij er op Stempelsnijders wijzen, zoo goed als Holland ze voordezen zelden heeft gehad.

Wij hebben dus nog Kunstenaars genoeg, om den grooten Rubens, die eenmaal op eene vereerende wijze in ons midden was, ook bij een toevallig wederzien onbeschroomd in onze werkplaatsen te ontvangen. Natuurlijk, zal hij er martelaars en apostelen ontmoeten; want, vond Van Kampen een huis zonder kop, hij zal heel ligt een Schilder zonder hoofd en eene werkplaats met slechts één ezel er in vinden. Zoo is het nu, en zoo was het voorheen: de geniën bespreekt men, en de tobbers worden vergeten!

Rubens, ja, wij gevoelen het: zijn geest zweeft in ons midden; het is de geest der ontwaking, die ons opwekt uit de sluimering, waarin wij (het moet nogmaals gezegd worden), sedert lang, verkeerd hebben, tot vreugd onzer geburen, die zich van den palm der overwinning reeds zeker waanden, waarnaar zij zoo zeer hebben gestreefd.

»Rubens zal komen!" — zoo hoort men verkondigen van mond tot mond; »hij zal zijne stem, even als weleer, in ons midden doen hooren, eene stem, die lieflijk en vertroostend zal zijn: dat is des grooten Meesters geest. Doch streng, zéér streng zal hij wezen jegens hem, wien de talenten zijn gegeven, en die ze zich door nalatigheid onwaardig heeft gemaakt." — Maar, wie kan zijne komst verklaren? Geen sterveling, en toch, men viert reeds feest, alsof hij voor ieders oogen stond. Wel hoort men van de kunstenaars verhalen, dat de oude Heer Van Straaten alléén de juiste ure weet, en hem buiten de veste zal afhalen, om verder zijn geleider te zijn.

Ei, zie, daar nadert een man in zwart fluweelen toga; een gouden keten versiert zijne borst. Zie, zie, dien hoed met die wuivende veder, dáár tusschen al die edellieden; — kan dat soms Rubens wezen? Juicht, juicht! hij zal het zeker zijn, want de heer Van Straaten gaat aan zijne linkerzijde. Ja, hij is het, waarlijk! Welk eene edele houding! — wat schoone man! — echten adel kan men hem aanzien, door eenvoudigheid gestempeld. Geen luidruchtig feestgedruisch stoort de eerbiedige stilte: alleen het carillon verkondigt zijne tegenwoordigheid. Welke diepe ernst heerscht er langs de wegen: het schijnt een groote bededag: alle nering staat stil; alleen koetsen met fiere rossen mogen zich vertoonen. Maar in den Tempel der Kunsten, dáár zal men jubelen! Al de Artisten van Utrecht zijn er vergaârd: hen gaat hij, onder hun aanhoudend juichen en wuiven, zulk een grooten meester waard, begroeten. Hoor, daar spreekt hij, met luider stemme: »Geliefde Broeders in de Kunst! — In vroeger dagen vond ik, te dezer stad, mijn welbehagen door in uw midden te zijn; ô, schenkt mij ook thans uwe vriendschap weder, gij, die allen mijne Broeders zijt!" — Geëerd zijt gij, ô, Prins der Kunst! riepen toen allen te gelijk. — »Mijn verlangen is, u elk afzonderlijk te komen bezoeken op dezen geheiligden kunstenaarsgrond. Ik weet, er heerschen hier strenge zeden, terwijl gij allen goede poorters zijt. Mijn afscheidsbezoek evenwel, wensch ik in deze Halle te geven; vereert mij dáár met uw-aller tegenwoordigheid." Met een' handdruk aan den oudste, voor allen gegeven, beval hij zich, hunner aan. Daverend was toen het handgeklap, en waaraan geen einde scheen te zullen komen. »Geëerd zijt gij, ô Prins der Kunst!" — herhaalden zij allen te gelijk — »wij allen willen uwe dienaars wezen!"

In den vroegen morgen van den volgenden dag, zag men den grooten man, alleen van den ouden

Heer Van Straaten vergezeld, naar buiten wandelen. Hun weg ging langs den Ouden Rijn; dat is het pad, waar men de voetstappen onzer afgestorven Broeders drukt: dáár gingen Waterloo en Saftleven hunne studies maken; dit is de dichterlijke baan, Utrechts Schilders-paradijs, doorkronkeld van dien eeuwen-heugenden Rijn, afgewisseld door bosch, klaverweiden en lustpriëlen, huizen met rookende schouw; typen uit de middeleeuwen. »Hier was het (zoo sprak Van Straaten tot Rubens), dat Hondekoeter zijne kippen teekende, en Weeninkx uit jagen ging. Verder op vindt men kasteelen en bouwvallen, *de Haar* en *den Ham*, waar eenmaal de wapenen der edelen kletterden, de bakermat der Utrechtsche Schilderschool. Geen wonder, dat men hier wandelde langs beek en grastapeten met blatend vee, waar Kobell schilderen en Jacob Gellig [1]) zijn kanes vullen ging. Mij dunkt, ik zie hier nog Jantje Verheijen, die dáár het *Hof ter Weide* teekende en over de ooijevaars sprak: hij geloofde, zij gingen des winters naar het onbekende zuiden, en zie, zij zijn er nog, daar boven op die schouw. Ik herinner mij nu ook weêr het paard van Piller: — dàt was een ui! Verbeeld u een wagen, vol Utrechtsche Schilders, die uit pleizieren gaan, met een anatomiesch bruintje in het tuig. Doch, naauwelijks Jaffa genaderd, daar vindt men de vracht te zwaar. Van den nood een deugd makende, — want men moest toch ligten, — zoo wierp men, met algemeene stemmen, den schapenkop er uit. Dat ging ferm! het verschil bedroeg ruim honderd pond. Het paard kreeg eenige eijeren tot versterking, een zweepje tot aansporing, en zoo sukkelde men moedig door. Doch, plotseling bleef het arme dier staan en, hoe men al zweepte en raasde, de krachten van bruintje waren uitgeput: hij kon niet verder meer voort! De *Revalenta* was toen nog niet uitgevonden; Holloway-pillen, voorzeker, wèl, want dit was de reden, dat het beest hier moest vertoeven en vooreerst niet verder kon! — Verheijen was op den bok gezeten, en spande nog al zijne krachten in, met hevig tegen de posteriteit van het beest te schoppen, dat daar beefde als een riet, waardoor, helaas, al de gestopte pijpen van den Schilder ellendig kwamen te breken. Wat was hij boos! en dit nog te meer, dewijl Kobell, met eigen tuig, nakomen en over het gebeurde niet weinig spotten zou; — ô, gruwel uit de hoogte; dat kon niet anders zijn! Tot overmaat van ramp zat men gepakt als haring in de ton, en niemand kon er uit, zoo spatte het paard. Haantje, vooral, was woedend over de vernedering, welke hij straks zou beloopen. Ellendeling, riep hij Piller toe: »*je peerd heb den droes; stuurt naar* »*Jan Bosschard op de Neude*, *en bestel voor mij een* »*koets met peerden*". Men lachte om dit wanhopig bevel. Middelerwijl kwam er een currikel aanrennen: dat was Kobell. Men maakte de luiken uit schaamte digt, en hield zich stil; maar zie, daar stak Haantje zijn kop door de huif, zoodat hem de paruik over de oogen schoof, en toch riep hij, zoo luid als hij maar eenigzins vermogt: »*goeije morgen, mijnheer Kobell!*" Kobell kon in zulke vaart zoo naauw niet letten op hetgeen er eigenlijk gebeurde, maar dacht: Wat is dat voor gespuis? men roept moord uit dien wagen. Stellig Joden, die sabbath vieren; het schijnt mij hier niet pluis, althans niet om te vertoeven! — zoo draafde hij voorbij, en de stof vloog hemelhoog. — Men had pret, om het nooit te vergeten. Van Geelen en Keultjes hadden ieder een saucijs, in die confusie, uit Haantjes zakken geligt. Wonder hield zich stil, maar was ontevreden over het te loor gaan zijner eijeren, die voor het paard waren verbruikt. Het was intusschen om te stikken in dat enge kot, vol damp en stank, veroorzaakt door het rooken van Jantje Verheijen, die zich, uit schaamte, onder de wagenkist verscholen hield. De oude Hardenbergh zat erbarmelijk over pijn aan zijne ribbenkast te steunen. Help een handje! riep van Geelen, die het achterschot aan spanen trapte; — langs dien weg stoof men er toen uit, en trok te voet naar huis. Haantje kwam met de krakende ribbenkast in overleg, en zoo retourneerden zij met hun beiden in eene melkschuit. Kluchtiger troep zag men nooit vertrekken, aan echte landverhuizers gelijk. Keultjes hing het linnen door de kleeding, alsof hij tafel dienen moest. Van der Kellen, toen nog een jongen, lachte er niet weinig om. Caspar, als altijd bezorgd voor gade en kroost, droeg den trommel: hij had eene baker over den vloer, maar geen platte beschuit in huis. Piller verkocht zijn tuig, met het gat door de huif, aan een petten-jood voor twee dukatons, en verbleef dien nacht aan den Hommel."

Rubens lachte, niet weinig, over het onopgesmukt verhaal van het koddig avontuur, hem door den ouden Heer Van Straaten meêgedeeld, en was hoogst tevreden over de schilderachtige wegen, waar zijn waardige gids hem heen had geleid. Doch, het ernstige werd intusschen bij hun

[1]) Gellig schilderde uitsluitend visschen.

gesprek niet uit het oog verloren. Christoffel Wonder bebesprak men als den man, die de Kunst in Utrecht, door zijne theoretische en practische kennis, de grootste diensten had bewezen, en wel op het tijdstip, dat zij hier tot op eene ongekende laagte was gedaald, waarvoor hem destijds de hoogste eer te beurt viel. Intusschen vond in lateren leeftijd de bekwame man, helaas, niet die belangstelling, waarop hij, met het meeste regt, aanspraak had, hetgeen hem in zijne laatste levensdagen véél leed veroorzaakte, en het betreurenswaardig afsterven van dezen merkwaardigen Utrechtschen leermeester der kunst, ongetwijfeld, wel bevorderd heeft. *)

»Maar, Kobell? hernam Rubens, op een deftigen toon, alsof hij over Raphaël ging spreken: toon mij zijne kunst; want zijn roem heeft zich verbreid tot in mijn graf." — »Meester, was Van Straatens antwoord: Kobell schittert even als Potter en Cuyp; duizende guldens betaalt men reeds voor een enkel zijner stukken, en nog stijgen zij gedurig in prijs. In Engeland is hij de bloem der Kabinetten; in Frankrijk en alom is zijn werk te vinden. Er is echter hier ook nog wel een enkel stuk van hem: de Heer Munnicks van Kleef heeft een dier juweelen in zijn kostbaar kabinet." — »Het zou mijn vurig verlangen zijn, dit te gaan zien (sprak Rubens); maar hoe den tijd te vinden, mijn vriend? gij weet, wij moeten morgen atteliers bezoeken; ook het huis van Paus Adriaan; daarna de Kunstbeschouwing, en uiterlijk Vrijdag dien ik de door mij beloofde toespraak te houden."

Het attelierbezoek vangt aan! ô, Oogenblik van hoog gewigt! Wat hij nu opmerkt, daarover zal hij morgen spreken. — Wee hem, die niet heeft gewerkt; wèl hem, die zijne talenten heeft besteed: dien zal hij lauweren schenken. Er gebeurde echter niets van dien aard, maar hij toonde zich bij allen tevreden en liefderijk; warm sprak hij over de Kunst en minzaam over verschillende zaken, als kwam hij dikwijls dáár. Met Kobells werk vooral was hij zeer ingenomen; van Wonder hoorde hij ook gaarne spreken. Aangenaam aan ieder en hartlijk bij zijn scheiden, bleef er geen enkel Artist over, bij wien hij niet was geweest.

Het huis Brandaa was nu het doel van zijne belangstellende nieuwsgierigheid: daar moest hij op het plekje zijn, waar Paus Adriaan VI werd geboren en bij zijne moeder aan de tobbe stond. Het leven van den grooten Utrechtenaar vond hij hier afgemaald, en die stukken gaven hem veel genoegen, zoo uit het oogpunt van geschiedenis als van kunst.

In *Kunstliefde* is middelerwijl alles reeds in beweging: dáár zal het straks Kunstbeschouwing zijn, te geven door den Heer Mr. Schneyders van Greiffensweert. Dat zal uitmuntend wezen! Ontelbare waskaarsen verlichten de zalen; honderd dames zijn reeds gezeten; verder al de leden en menig vreemd Artist uit den Haag en van elders. Met ongeduld verbeidt men Rubens' komst en, wat de Kunstbeschouwing betreft, aan Schneyders toevertrouwd, zij zal bestaan uit het schoonste dezer dagen en uit den tijd van Rubens-zelf, alles meesterstukken van het eerste water, de bezigtiging voor dezen stond overwaard. Het orkest is mede rijk getooid met bloemen, in den edelsten smaak, alleen aan Kunstenaars eigen. Aurora en Apollo laten zich treffend hooren; uitstekend zijn de solopartijen van Mej. Banning, de Heeren Craeyvanger en Krantz, en dit wekt op tot luider genoegen; want ernstig was aanvankelijk de stilte, die bij Pictura had geheerscht.

Dankbaar en gevoelig toonde Rubens zich bij deze edele vereering; zijne gesprekken vloeiden over van liefde jegens ieder; zij waren kort en zakelijk, iets hetgeen zijne ware grootheid treffend wedergaf. Op den laatsten dag van zijne tegenwoordigheid alhier, had men den St. Maartens-toren, te zijner hulde, rijk met festonnen en kransen versierd; het carillon, het Wien Neêrlandsch bloed en de fraaiste melodiën uit den ouden tijd, lieten zich bij afwisseling hooren. Voor de grafelijke woning, waar hij gastvrij was ontvangen, stond eene vorstlijke eerepoort, die tot opschrift droeg;

GOD EN DE KUNST.

daaronder het schild van den Graaf, met de woorden:

PAX INTRANTIBUS.

De Poelenburgsteeg was mede smaakvol getooid, ter wederzijden met een eereboog, van welke de een het portret van Rubens, de andere dat van Poelenburg bevatte. Alom heerschte verder de grootste vreugde: het was een Feest der Kunst; maar in en bij haren Tempel, dáár is het eerbiedwekkend, dáár is de ernst ontzaggelijk. Er wapperen vaandels van thans en uit vorige eeuwen; ginds nadert een ruiterdrom in oud kostuum, met de muzijk der burgerwacht aan het hoofd. Welk een eerbied voor de Kunst in den Persoon van dien grooten man. Maagden strooijen bloemen voor zijne voeten tot in de poorten van het gebouw. Geheel het Kunstenaarsheir

*) Zie Astrea; 2e Jaargang, bl. 268.

staat op den drempel met zijne prachtige banier, waaronder hij juichend wordt ontvangen; het schijnt niet te zullen eindigen, men juicht bestendig voort.

Doch, hoor, daar klinkt op eenmaal een daverend geroep onder de scharen: »Leve de Koning! leve Willem III!" De Koning was gekomen, zonder iemands voorweten, hij, de ziel van het feest! En zoo juichte men dan binnen en buiten: Leve de koning! leve de Kunst! De zaal was gevuld met dames en heeren, allen van den eersten rang. Zijne Majesteit en onderscheiden voorname vreemden, voegden zich bij de Artisten in het midden. De gespannen aandacht en stilte, die nu heerschten, schenen in staal te zullen griffen de woorden, welke Rubens spreken zou. Zijn groet was eerbiedig, zonder gebaren, en zijne toespraak luidde, op zachten toon.

»Doorluchtige Koning! waardige Vader van dit beroemde land, dat steeds tierde in de Kunst, de grootste sieraad van dit brave volk, een parel meerder aan uwe kroon! Zie, hoe aller harten van vreugde gloeijen voor het geluk van Uwe Majesteit, in wie de Kunst steeds steun mogt vinden: het was toch onder de Nassau's, Uwer Majesteits voorgeslacht, dat de Kunsten begonnen te bloeijen, en stegen in Rembrand en honderd anderen tot den hoogsten top. Altijd is de Kunst daarvoor dankbaar gebleven, en nòg is zij het sieraad en wederkeerig de roem en steun van Nederland.

»Edele en Hooggeleerde Heeren, aanzienlijke Vrouwenschaar, gij zijt het, op wie wij mede bogen; hebt dank voor de eer uwer tegenwoordigheid. De zin der woorden, zoo even door mij tot den Koning gesproken, ik weet het, zij drukken ook uw gevoelen uit."

Met het driewerf: leve de Koning! leve de Kunst! werd de spreker nu daverend toegejuicht.

»Waarde Broeders! Het doel onzer bijeenkomst is, Liefde voor de Kunst, met de spreuk tot grondslag, die dit Genootschap waardig draagt.

De Kunst is eene gave van God;
De Koning is haar beschermheer;
De Maatschappij is hare onmiddelijke voedster.

»Eert dus God, den Koning en het Vaderland, dit is het hoofdvereischte, waardoor wij ons tot waardige zonen der Kunst ontwikkelen kunnen, en tevens de éénig-ware weg, waarop het Heiligdom van roem en onsterflijkheid voor ons ontsloten wordt.

»Ik bidde u, waarde Broeders! vooral hierop te letten; want de geest des tijds, waarin gij leeft, eischt méér dan in de dagen uwer voorvaderen, die zich toch reeds zoo zeer beijverden. Immers, niet alleen in de Kunst, maar ook in de Wetenschappen waren zij bedreven. Zij arbeidden van af het krieken van den dag, totdat de zon achter de kim schuil ging; de menigvuldigheid hunner nog altijd voorhanden Kunst bewijst ons dit ten duidelijkste, en de grootheid er van zal zulks tot het laatste nageslacht luide verkondigen. Men wil, het waren toen duistere tijden; maar nu, zegt men, straalt het licht van alle kanten; gij moet dus vooruit: gelijk blijven zou stilstaan heeten in een tijd van stoom en electriciteit! Er is nu ook daguerreotype, en voorts nog meer ontwikkelde photographie bijgekomen; deze laatste schijnt de steen der wijzen, het gevonden Perpetuum mobile te zijn, waarmede men dweept, als zou zij weldra de Kunst van alle tijden schitterend vervangen! Men zal mij wel verdenken, dat ik niet op de hoogte ben, om eene dier drie wondervindingen uit den laatsten tijd te beoordeelen; doch dan vergist men zich zéér; want, ik gevoel volkomen de waarde er van, en acht ze zeer hoog, als eene grootsche vinding, die mij verbaast, en steeds van veel nut zal zijn op het gebied der wetenschap en nijverheid; doch, in geen *anderen* zin, hoe ook genaamd, want KUNST *is het niet*, dat is eene hoogere taak. Wel zij, die haar vonden, waren buitengewone geesten, even als uw Koster en vele anderen, thans vereeuwigd; maar, die haar nu alom verbreiden, zijn gewone werklieden. Men koopt het geheim voor enkele guldens, en dan is men Meester-Photograaf, of hoe men zich al verder noemen wil. Geheel iets anders, evenwel, is de Kunst: dàt is adel, hooger ziele-eigendom. Geen vader kan haar zijn zoon doen erven; geen vorst maakt haar zich met al de schatten der aarde eigen: neen, zij is het deel enkel van den Genie!

»Er bestaat alzoo ten deze niet het minste verband; en ach! toch hoort men verhalen, dat zelfs Artisten er bij herhaling Kunstbeschouwing mede geven! Bij Poelenburg en bij Moreelse! welk eene heiligschennis! Doet men dit om den tijd te dooden? Neem dan liever Fransche lithographietjes, zoo heeft men ten minste nog kopijën van Kunst, en dat strekt niet zoo geweldig tot ergernis. Doch, hoog, zeer hoog moet gij u verheffen boven al, wat niet tot de Kunst behoort. Wilt gij Kunstbeschouwingen geven? dat is goed; maar, let zorgvuldig op het voorhanden zijnde, of het wel van goeden stempel zij: want, door kwaad zaad te strooijen, kweekt men wansmaak en doodt men de Kunst; alleen uit het goede kan men

leeren. De hoeveelheid mag nimmer gelden: het vereischte is degelijkheid; een vijf-en-twintig-tal Aquarellen is voldoende; voeg er voorts nog enkele Studiën, en, zoo het in uw vermogen is, eene korte Redevoering bij; dàt kweekt Kunst en bevordert Kennis. Maar regtvaardigheid moet tevens uw gevoel beheerschen: zonder onderscheid van persoon, te eeren, wien eere toekomt, zonder u-zelven ooit op den voorgrond te stellen; want hem, dien gij onder eene korenmaat verborgen zoudt wanen, mogt u later eens onder de oogen zien en verantwoording vragen. Ook moet men vooraf wèl bedenken, dat hij, die Redenaar (laat staan Leeraar) wil wezen, zelf Schilder moet zijn; want voor een oogenblik zou men het schoon vinden kunnen, doch 's anderendaags eischt men Kunst van u; en soms stond men dan verlegen en werd men met regt van ieder een bespot.

»Het strekt mij intusschen tot genoegen, over de meesten van u-lieden regt tevreden te kunnen zijn. Ik zag hier bij mijne bezoeken Kunst en goede rigting. Kieschheid verbiedt mij, namen te noemen; doch in mijne gedachten roep ik menigeen juichend toe: ga zoo voort, moderne Meester van den ouden stempel, de roem van deze stad dubbel waard! Het onderwijs der Stads-Teekenscholen heb ik mede gadegeslagen, en hecht er mijne volkomen goedkeuring aan. Ouders en Voogden, zendt uwe zonen gerust derwaarts, want niets valt daar te verbeteren. Het is de ware leerwijze der groote meesters, van welke men er zich bedient. Eere den Onderwijzers! En gij, heb dank, zeer verlichte Regering van Utrecht voor de goede zorgen, welke gij aan de jeugd te harer veredeling en beschaving met zoo milde hand besteedt! Mogt het onderwijs alom zóó worden behartigd, wij zouden méér goede resultaten hebben. Doch, dat is, helaas, niet altijd het geval: de kwakzalverij dezer dagen is op vele plaatsen in de weêr, om met kracht te bestrijden de eeuwig geroemde leer der Ouden, door kunstjes van Franschen oorsprong in te voeren, zoo even in Frankrijk afgekeken; dat heet Nieuwe Methode van Dupuis of Elementair onderwijs à la Jacotot; alles even welluidend, maar toch niets dan poespas, om de domme menigte zand in de oogen te werpen. Schoolmeesters verheffen hunne stemmen in het midden der onnoozelen, aan hunne zorgen toevertrouwd. »Ik heb thans een' Teekenmeester, (zoo zegt men) hij is knap, ja, de beste van de geheele stad, die het licht hier op den kandelaar zal zetten! Van hem moet gij *allen* teekenen komen leeren; niet naar popjes of mannetjes, maar volgens eene nieuwe methode, in Frankrijk opgedaan!

»Welk eene onbeschaamdheid! Het is u-lieden allen toch bekend, dat zulks in Frankrijk slechts door mislukte schilders werd gedreven en sedert lang door de Keizerlijke Academie, in het gansche land, op alle openbare scholen, als tot niets goeds leidende, ten strengste verboden is, met de uitdruklijke bepaling, dat de van oudsher gebruiklijke leerwijze, en geene andere, van welken naam ook, ooit in toepassing zal mogen worden gebragt! *)

»Hooge eer behoort aan deze School, waar bedoelde kunstjes nooit ingang zullen vinden. Doch, het gezond verstand spreekt ook te duidelijk, en het belachlijke hansworstenspel springt al te veel in het oog. Men zou toch ligtelijk vragen: hoe kunt gij Meester zijn, daar gij-zelf geene praktijk bezit: toon mij uwe kunst, dan zal ik u gelooven; want, zonder die over te leggen, getuigt gij tegen u-zelven en bewijst, dat uwe leer eene valsche is.

»Welaan dan, waardige Kunstenaarsschaar! alle soortgelijke Methodes als stof van uwe voeten geschud; gij zijt er te verre boven verheven! Gaat steeds voort, u-zelven te adelen; de Kunst duldt geen onzin; zij is eene ernstig sprekende zelfstandigheid, aan de eeuwige Waarheid ontleend, eene uitstorting des geestes, aan Gode behagelijk, maar, waarvoor er, ja, velen zijn geroepen, doch evenwel weinigen uitverkoren."

Rubens zweeg. — Het scheen echter, als wilde hij zijn vlugtig verblijf te Utrecht door eene blijvende herinnering bestendigen, en met twee lauwerkransen toetredende, hechtte hij er een aan Utrechts Wapenschild, dat de feestzaal versierde, en, reikte den anderen toe aan den Koning, die hem eerbiedig plaatste op de Buste zijns doorluchtigen Vaders, en zoo op nieuw nog weêr den roemvollen schedel kroonde van Koning Willem den Tweede, den grootsten Kunstbeschermer, dien Neêrland immer had.

Het Visioen was voorbij.

Utrecht, Mei, 1855. J. VAN LIEFLAND.

---

*) Zie *Algemeene Konst- en Letterbode*, No. 25 van den 20. Mei, 1854, blz. 162, en Astrea's 3. Aflevering, Junij, 1854, blz. 151 van den IV. Jaargang.

ONTDEKKING VAN DRIE SCHILDERIJEN, AAN JAN VAN EYCK TOEGESCHREVEN.

»In het *Deutsches Kunstblatt* van 22 February jl. geeft de bekwame directeur van het Berlijnsch Museum, Dr. G. F. Waagen, eene beschrijving van drie schilderijen, die, naar zijne meening, tot heden onbekend gebleven werken van Jan van Eyck zouden zijn. Een daarvan is in het bezit van den koopman P. Engels, te Keulen, en werd in het vorige jaar op de Tentoonstelling der vereeniging voor christlijke kunst aldaar aangetroffen. De schilderij is 1 voet 6 duim hoog en 1 voet 3 duim breed; zij stelt een bejaard man voor, met eene pelsmuts op het hoofd en een groen met bont omzoomd opperkleed aan, waaronder zich een rood onderkleed nog even laat ontdekken. De keten met het Antoniuskruis, dien hij om den hals heeft, schijnt te bewijzen, dat hij behoorde tot de geestelijke broederschap, die den naam droeg van Antonius den kluizenaar. In de regterhand, welke met een ring is versierd, houdt hij een anjelier. De overeenkomst in teekening en behandeling met andere portretten van Van Eyck stelt, volgens Waagen, de waarheid van zijne bewering buiten twijfel. De tweede schilderij berust in de Verzameling van Lord Heytesbury, en is 8 duim hoog bij eene breedte van 6 duim. Zij stelt den heiligen Franciscus voor in een rotsachtig landschap, de teekenen der wonden ontvangende. De tegenwoordige eigenaar kocht haar van een geneesheer te Lissabon, en Waagen, die tusschen de behandeling en den toon van deze miniatuur in olieverw en die van den engel Michael op het altaar van Jan Van Eyck, in het Museum te Dresden, eene groote overeenkomst vindt, terwijl het landschap in deze schilderij hem evenzoo herinnert aan dat van het zoogenaamde Gentsche altaar in het Museum te Berlijn, vooronderstelt, dat Van Eyck haar zou geschilderd hebben, tijdens zijn verblijf te Lissabon, in 1429. Het derde kunstwerk, eindelijk, ongeveer 1 voet 6 duim hoog en 1 voet breed, bevindt zich op het landgoed Clumberpark, in de Verzameling van den Hertog van Newcastle. Het stelt eene zittende Maria voor, gekleed in een purperen mantel met het kind in den schoot. Naast haar ziet men drie engelen, waarvan een het kind eene anjelier aanbiedt, en een andere op de luit speelt. Op de twee zuilen terzijde van den boog, die Maria houdt omsloten, staan twee in steen gebeeldhouwde engelen, die een bloemfestoen vasthouden. Door den boog ontwaart men een landschap en het inwendige van eene kerk."

(Uit de *Algemeene Konst- en Letterbode*, door de Gentsche *Eendragt* van 27 Mei overgenomen.)

FR. KAREL DEWEIRDT.

— UIT BELGIË MEDEGEDEELD. —

»In eene der voorsteden van Brussel, overleed schielyk, den 18 february 1855, de heer Deweirdt, Schilder en Teekenmeester, van wien wy reeds gelegenheid hadden in andere levensschetsen te spreken. *)

»Geboren te Brugge in 1799, van K. Deweirdt en M. Van de Steene, ontving hy van zyne ouders eene bezorgde opvoeding. De grondbeginselen der teekenkunst werden hem geleerd door Frans Simonau, portretschilder. Na het vertrek van dezen Meester naer Engeland, in 1815, bekwam hy de toelating zyner ouders, om de school van Ducq te volgen. Jos. Ducq was hoofdprofessor der Akademie van Beeldende Kunsten zyner stad en een der schilders van 't hof van Willem I, koning der Nederlanden. Deweirdt volgde de lessen zyns nieuwen meesters, gedurende drie jaren, met veel aenhoudendheid, en ging zelfs eenige maenden lang naar de avond-

*) Zie de *Eendragt*, 8. Jaargang, N° 26, en 9. Jaargang N° 8.

lessen der Akademie; maer omtrent dien tyd ondergingen de handelszaken zyns vaders eenen geweldigen tegenslag, en, van toen af kreeg hy dit eigenaerdige karakter, dat hy gansch zyn leven bleef behouden. Hy sloot zich op in zyne kamer, studeerde, teekende en schilderde alles op zich-zelven, zonder den minsten kunstoefenaar te raedplegen. Geene andere modellen hebbende, dan de beelden der alouden, waarvan hy de schoone vormen trachtte te doorgronden, en de gravuren en schilderijen van groote meesters, naer welke hy de samenstelling en de kleedy leerde, zag men hem zelden eene eenzame wandeling doen in de groene dreven, die des zomers tot tegen de oude vestingen van Brugge palen. Twaelf jaren zyns levens bragt hy in dergelyke afzondering door. Deze langdurige tyd van vrywillige opgeslotenheid werd maar tweemael onderbroken: eens, om eene reis te doen naar de voornaamste steden onzes lands, zooals Gent, Brussel en Antwerpen, en eens, uit denzelfden hoofde, naer Parys, alwaer hy eenige maenden verbleef, om kopyen te nemen, naar de onschatbare meesterstukken van Raphaël en Dominiquino.

»In 1830 opende hy te Brugge eene teekenschool, en vestigde zich in een groot huis, staende tusschen de Koolplaets en het Torrebrugsken, en dus twee stappen van datgene, vier eeuwen te voren door de gebroeders Van Eyck bewoond. De teekeningen, welke hy gedurende zyn afgezonderd leven vervaerdigd had, werden benevens nog een aental andere van Suvée en Gaeremyn, tot modellen aen de leerlingen voorgesteld. De goede manier van teekenen, die hy zijne leerlingen onderwees, deed welhaest zyne school eene groote achting onder de burgers verwerven, waerdoor een aental jongelingen hem kwamen toegesneld. Hy was dus in zyn vollen roem, toen Gregorius van Parys geroepen werd, om de akademie te besturen. Deze, meenende, dat er in Brugge niemand was, die teekenen kon, begon met alles te spotten wat hy zag; maer ziende dat er eene school was, die op elke Tentoonstelling zich door eene menigte schoone teekeningen deed onderscheiden, en, bovendien, dat de leerlingen dezer school in de wedstryden der akademie de zyne overwonnen, zoo dacht hy aan middelen, om daeraen een einde te maken. Na lang zyne listigheid in 't werk gesteld te hebben, gelukte het hem, eenige van die kruidenieren of zoo gezegde kunstoefenaren, welke destyds gewoonlyk de om-best-teekeningen van de klassen der Akademie keurden, in zyn plan te wikkelen.

Men oordeele er over volgens de artikels, in het *Journal de Bruges*, van 2, 10, 11, 12, 24 en 25 February en 8 Augusty 1839, opgenomen.

Den 15. October, 1840, bedankte Deweirdt de vyf of zes leerlingen, die by hem gebleven waren, en vertrok den 24. derzelfde maend naer Brussel. Aldaar gevestigd zynde, begon hy op nieuw zyne leergangen te openen; hy was in de stad reeds gunstig bekend als teekenkundige: want weinige jaren te voren had hy er eenige zyner teekeningen (onder andere het masker van Jupiter, een waer meesterstuk van estampteekening) tentoon gesteld. Nu werd er beweerd, dat hy niet schilderen kon; om dit gerucht te vernietigen, vervaerdigde hy eene schildery, naer halfverheven beeldwerk der alouden, eenen gekwetsten krygsman voorstellende, en zond die ter Tentoonstelling van 1842. Echte kenners spreken nog op heden met vollen lof over dit gewrocht des kunstoefenaers, waerin de verschillige tinten van het pleister en de uit- en ingaende deelen met veel keurigheid en waerheid verbeeld waren.

»In 1845, begon hy zyne leerwyze, de vrucht van dertig jaren studie, uit te geven. Deze methode moest in drie deelen verschynen, namelyk het figuer, de meet- en doorzichtkunde en het landschap. De moeijelykheden welke hy by het uitvoeren der platen ontmoette, is oorzaak, dat het tweede deel by zyn afsterven nog niet geheel voleindigd was. Het Staetsbestuer, willende de uitgaef van den teekenmeester aenmoedigen, heeft voor 50 afdruksels ingeschreven. *)

»In zyne laetste dagen werkte hy zeer yverig aen eene groote teekening, de Schoonheid verbeeldende, die bestemd was, om op de algemeene Tentoonstelling van Parys te pryken; maer de dood heeft niet gewild, dat dit nieuwe meesterstuk zyner gewetenvolle teekenpen afgemaekt wierde.

»Altyd is het zeker, dat, hadde Deweirdt eene gunstiger ligchaemsgestalte gehad, hy ongetwyfeld aan het hoofd eener akademie zou geplaetst geweest zyn: maer zyn kleine en zwakke persoon was de oorzaek zyns ongeluks.

»Men kan zyne kunstwerken zien by zyne oude zuster, thans woonende by den heer Gérard, steendrukker, in de Allardstraet, te Schaerbeek (by Brussel).

Brussel, 17 Mei, 1855. LODEWYK VAN PETEGHEM.

---

*) Wy hebben vroeger ons gevoelen over het eerste deel dezer *Methode* uitgedrukt. (Zie de *Eendragt*, 9. Jaargang, N° 19.)

LEERWIJZE DER PERSPECTIEF,

OM DOOR HET BEPALEN EN GEBRUIK DER VERGADERPUNTEN VAN WIJKENDE LIJNEN EN ZONDER HORIZONTALE OF VERTICALE PROJECTIËN, VOORWERPEN, HUNNE SLAGSCHADUWEN EN SPIEGELING AF TE TEEKENEN; VOOR BEOEFENAARS DER BEELDENDE KUNST, DOOR J. E. J. VAN DEN BERG, KUNSTSCHILDER, EERSTEN HOOFD-ONDERWIJZER AAN DE STADS-TEEKEN-AKADEMIE TE 'S GRAVENHAGE.

Utrecht, bij J. D. Doorman. 1854; 4°. 35 blz. met 14 uitslaande platen.

»Onder bovenstaanden titel geeft de Heer Van den Berg ons eenige reeds vroeger door hem in den *Kunstspiegel* en in de *Astrea* verspreide opstellen en werkstukken, maar nu omgearbeid en stelselmatig tot één geheel gevormd.

»Wij hebben altijd het gevoelen van wijlen Professor Wenckebach gedeeld, toen hij ons, eenige jaren geleden, de opmerking maakte, dat het wel te bejammeren was, dat kunstenaars, die uit den aard hunner studiën zoo zeer aan eene fijne opmerking gewend zijn, niet méér de gewoonte aannamen, om de resultaten hunner waarnemingen aan het publiek bekend te maken. Daarom noemen wij het dan ook een gelukkig verschijnsel, wanneer wij den naam van een onzer geachtste kunstenaars, als schrijver, vooral over een gedeelte van hun eigen vak, zien voorkomen, en wij heeten zulk een Boek dubbel welkom, wanneer de schrijver een man is van zóó ernstige studie en van zóó algemeen erkende verdienste als dit met den hoofd-onderwijzer der 's Gravenhaagsche Akademie het geval is. Reeds jaren geleden, zijn vele kunstenaars hem dankbaar geweest voor de afzonderlijk in tijdschriften medegedeelde stukken over hetzelfde onderwerp, hetwelk hij nu behandelt, en wij twijfelen niet of de uitgave van dit boek zal aan velen hoogst welkom zijn. Niet dat er geene genoegzame Werken over deze wetenschap bestaan, er zijn er integendeel véél, zéér véél zelfs, en daaronder zeer goede. Maar voldoen die Werken nu juist aan de behoefte van een jong kunstenaar, die véél te leeren heeft, en daarom slechts weinig tijd aan deze hulpwetenschap kan geven, — die wij één der onmisbaarste achten, — en vooral zijn de daarin opgegeven regelen eenvoudig en gemakkelijk genoeg, om die zonder veel omslag in praktijk te brengen? — dat is iets, waaraan wij véél reden hebben om te twijfelen. Vele van die Werken zijn door wiskunstenaars geschreven en streng wiskunstig behandeld, en daarom voor het meerendeel der jonge kunstenaars onverstaanbaar, daar deze maar zelden de wiskunst, waarvan de beoefening zoo zeer met hunne opgewekte verbeelding strijdt, genoegzaam beoefend hebben, om die Werken te kunnen volgen, die dan ook gewoonlijk, na eenige vruchtelooze pogingen daartoe, op zijde werden gelegd. Dit heeft aanleiding gegeven tot het vervaardigen van eene andere soort van leerboeken, waarin men die wetenschap meer praktisch behandelt, door enkel eenige werkstukken toe te passen en de stellingen, waardoor de waarheden bewezen worden, weg te laten. Dit is, ja, natuurlijk voor den leerling veel gemakkelijker, maar het heeft het groote gebrek, dat hij nu ook geheel onkundig blijft van de gronden, waarop zijne bewerking rust, en, daardoor in het donker rond tastende, worden die regels hem in vele gevallen banden, die knellen, in plaats van te ondersteunen en te geleiden, en eindelijk als te lastig weggeworpen. Vandaar de fouten.

Maar een nog veel grooter gebrek in de meeste van die Werken is, dat de methoden, die daarin voor het in het perspectief brengen der voorwerpen worden opgegeven, te omslagtig zijn, te veel tijd eischen, en, wat nog erger heeten mag, die voorwerpen meestal geheel anders doen voorkomen dan de schilder ze in zijne verbeelding ziet of reeds op zijne schets heeft uitgedrukt. Wie heeft dat niet bij ondervinding? Men componeert zijn tafereel, wikt en weegt, teekent en verandert zoolang, tot men ten laatste over de lijnen tevreden is. Zij vormen nu groote massa's, het geheel heeft een sierlijk aanzien, en men rekent er op voor het verkrijgen van groote schaduwpartijen in het tafereel. Maar, men heeft in het vuur der compositie zich enkel bezig gehouden met wat schoon voorkomt en wèl staat, zonder nu juist zoo naauw te letten

of het wel zóó zijn kon, want dat zal men later door de perspectief wel vinden. — Voordat men nu het tafereel voor goed gaat uitwerken, wil men zich overtuigen, dat men niet hier of daar eene dwaasheid begaan heeft, en dan tracht men, met behulp van platte gronden, profilen enz. enz. de zaken in het perspectief te brengen. Doch, — thans komt alles verkeerd uit! De lijnen loopen te veel naar de hoogte of naar de laagte, de massa's verdwijnen, het geheel krijgt een onbehagelijk voorkomen, en de compositie, waarvan men zich zooveel had voorgesteld, wordt geheel uit haar verband gerukt. Nu is men verdrietig, werpt passer, liniaal en den geheelen toestel weg, besluit, om zich aan zijne schets te houden, en zoo komt het, dat dikwijls hoogst verdienstelijke werken zoo bitter tegen de waarheid aandruischen.

»Ziedaar het gevolg van het onpraktische der regelen. Dàt is het struikelblok; en dit weg te nemen, en het den kunstenaars gemakkelijker te maken, met behoud van de waarheid, is het doel, dat de Heer Van den Berg zich voorgesteld en, wij gelooven, goed bereikt heeft. De kunstenaar kan nu zijne compositie maken en de voorwerpen teekenen, zooals hij die in zijne verbeelding ziet en dan, met behulp van de hier opgegeven regelen, de vergaderpunten der wijkende lijnen van zijn tafereel bepalen, zooals dat best met zijne compositie uitkomt. Hij behoeft voorts zijne reeds geschetste lijnen slechts hier en daar te corrigeren, tot zij, aan de wetten der striktste waarheid gehoorzamende, zijn tafereel tegelijk natuurlijker en fraaijer maken, en toch in massa dezelfde blijven, welke hij zich voorgesteld heeft. Slagschaduw en spiegeling in water en spiegels worden op dezelfde wijze behandeld. Wij gelooven, dat de Heer Van den Berg, door het publiek maken van de vruchten van zijn onderzoek, den kunstenaars eene groote dienst heeft bewezen, en dat velen hem daarvoor dankbaar zullen zijn.

»Men denke echter niet, dat men de Perspectief enkel door het bestuderen van dit boek leeren kan. Dat zij verre! en daarom vinden wij den titel minder gelukkig gekozen, want *Leerwijze der Perspectief* zal door velen begrepen worden als beteekenende: *wijze om de perspectief te leeren;* en dit onderstelt een geheelen cursus van de eerste beginselen af; doch dezen vindt men hier niet. De Schrijver gaat van het beginsel uit, dat zijne lezers de Perspectief reeds in eene zekere mate kennen, al is het dan ook maar, zooals meestal gebeurt, oppervlakkig. Zij zullen dus uit dit Boek de gronden leeren kennen, waarop hunne bewerking steunt, en tegelijk een eenvoudiger en gemakkelijker middel leeren, om de voorwerpen op hun tafereel zelf in perspectief te stellen. Wij gelooven, dat het in het belang van het Boek is, dat wij hier goed de bedoeling van den Schrijver doen uitkomen, uit vrees, dat anders dit Werk het minst zal gekocht worden door hen, voor wie het eigentlijk bestemd is.

»Men moet eene zekere mate van wiskundige ontwikkeling hebben, veel nadenken en gemakkelijk bevatten, om het boek te kunnen volgen; want de Schrijver heeft zijne stof geheel wiskunstig behandeld. Liever zouden wij voor ons hier den kunstenaar in plaats van den wiskunstenaar, of den populairen vorm in plaats van den meer wetenschaplijken gevonden hebben. Een Boek als dit, diende in handen van ieder jong kunstenaar te zijn, en hoe weinige zijn wiskunstenaars!

»De Schrijver heeft zich ook toegelegd om zeer kort in de voorstelling zijner methode te wezen. Dat is nu wel in zeker opzigt eene verdienste, maar wij gelooven, dat, indien hij had kunnen besluiten, om hier en daar wat uitvoeriger te zijn, zijnen lezers daarmede eene groote dienst ware gedaan, en dat de uitwerking van een enkel meer ingewikkeld voorwerp, zooals de cubus is, die hier gegeven wordt, zeker veel goed voor het juist begrip zijner methode zoude gedaan hebben. Men schrijft toch voor hen, die niet kennen, en hoe gemakkelijker men hun den weg maakt, hoe sneller en vaster die bewandeld wordt.

»Ook is het ons voorgekomen, dat talrijke herhalingen en verwijzingen door eene andere schikking hadden kunnen voorgekomen worden. Zoo konden b. v. § 16 en § 17 zeer goed vervallen, door § 7 tot § 11 wat meer uit te werken, en, door dit op andere plaatsen óók te doen, hadden vermoeijende verwijzingen kunnen vermeden worden, zoo als b. v. de volgende: § 18). »Voor het bepalen der overige vergaderpunten zie § 13 en voor de toepassing fig. 18, betoogd door § 19." Dit is zeker voor den leerling niet gemakkelijk.

»Wij wijzen op deze kleine gebreken in den vorm der voordragt, niet om iets af te keuren op een Boek, waarvan wij de waarde reeds hebben doen uitkomen, maar omdat wij er veel belang in stellen, dat een goed Werk, met goede bedoelingen gemaakt, ook zooveel nut verspreide, als de Schrijver het regt heeft te verwachten, en dewijl wij vreezen, dat de leerling zich zal laten

afschrikken, omdat hij de voordragt op enkele plaatsen niet spoedig genoeg begrijpt. Daarom geven wij den Heer Van den Berg in bedenking, om door eene kleine verschikking het begrip van den leerling te gemoet te komen, wanneer, zoo als wij in het belang der Kunst hopen, eene tweede uitgave van dit nuttige Boek spoedig zal noodig zijn.

Breda, December, 1854. CONSTANT-C. HUYSMANS. *)

*) Zie den *Konst- en Letterbode* voor 1855, blz. 13.

BEPALINGEN VOOR DE TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS,

TE HOUDEN IN DE KUNSTZAAL DER MAATSCHAPPIJ: »ARTI ET AMICITIAE," IN HET JAAR 1855.

Bestuurderen der Maatschappij »*Arti et Amicitiæ*," wenschende den bloei der Beeldende Kunsten bevorderlijk te zijn en tevens het fonds, daargesteld ten behoeve van nagelaten betrekkingen van Nederlandsche Kunstenaars, zooveel mogelijk, te vergrooten, hebben besloten, volgens het voorschrift der Wetten en Reglementen, dit jaar weder eene Tentoonstelling van werken van levende Meesters te honden, als een krachtig middel, om dit doel te bereiken, en hebben de eer, de volgende bepalingen ter kennis te brengen van alle Maatschappijen, Beoefenaars, Verzamelaars, Voorstanders en Bevorderaars der Beeldende Kunsten.

Art. 1. De Kunstzaal zal geopend worden op Maandag den 3. September dezes jaars.

Art. 2. De sluiting der Kunstzaal en de laatste dag, waarop Kunstwerken kunnen worden aangenomen, zullen in de nieuwsbladen worden bekend gemaakt; nogtans zullen de inzenders hunne stukken (des verkiezende), na vier weken voor het Publiek ter bezigtiging te zijn geweest, terug kunnen ontvangen, waartoe de Kommissie des Zaturdags van elke week zal werkzaam zijn, teneinde de opgevraagde Schilderijen te doen afnemen, en des Maandags daaraanvolgende ter beschikking van den inzender te doen stellen.

Art. 3. Alle Kunstvoortbrengselen zullen, van den 10. tot uiterlijk den 25. Augustus aanstaande, vrachtvrij aan de Kommissie van Beheer over de Kunstzaal in het Lokaal de Maatschappij: »Arti et Amicitiæ" moeten bezorgd worden; gelijk mede alle brieven franco aan de Kommissie moeten geadresseerd zijn. Alle stukken worden daarentegen kosteloos teruggezonden, met uitzondering echter van de zoodanigen, welke van buitenslands ingezonden zijn, en die slechts gefrankeerd zullen worden tot aan een, daartoe op te geven, adres binnen het Rijk.

Art 4. Alle Schilderijen, Teekeningen en Prenten moeten van behoorlijke lijsten voorzien zijn. Kunstwerken, welke geoordeeld worden voor het belang der Inrigting minder geschikt te zijn, zullen niet geplaatst, maar, met de meeste geheimhouding, ten spoedigste aan het opgegeven adres teruggezonden worden.

Art. 5. Geene stukken door andere personen dan de vervaardigers-zelven ingezonden, zullen worden toegelaten, dan met bijvoeging van eene schriftlijke toestemming van deze laatsten.

Art. 6. De Kommissie zal, zooveel mogelijk, zorg dragen voor de ingezonden Kunstwerken, zonder echter voor toevallige schade in te staan.

Art. 7. De Kommissie zal zich gaarne belasten met den Verkoop, waartoe van den vervaardiger-zelven eene naauwkeurige opgave van prijs verlangd wordt; zonder deze opgave zal zij de ingezonden Kunstwerken bepaaldelijk als *niet te koop* aankondigen. De verkoop, door de Kommissie gedaan, zal *alleen* geldig zijn, waarvan onmiddelijk aan de belanghebbenden zal worden kennis gegeven. Geen bod, hoegenaamd ook, zal voor de Kommissie verbindend zijn, zoodra een ander zich genegen verklaart, een der Kunstwerken voor den vollen prijs aan te koopen. Van den prijs van alle, zelfs buiten toedoen der Kommissie, verkochte Kunstwerken zal 5 pCt. ten voordeele van het Weduwen- en Weezen-Fonds der Maatschappij betaald moeten worden.

Art. 8. Bij Prenten of ander Kunstwerk, dat bij inteekening wordt uitgegeven, zal eene inteekenlijst geplaatst mogen worden, onder bepaling, dat de inzender 5 pCt. van het bedrag, van het op de Kunstzaal inge-

schrevene, ten behoeve van het Weduwen-Fonds moet storten, zonder dat de Kommissie voor de rigtige bezorging van het ingeschrevene aansprakelijk is.

Art. 9. Ingeval de Inzenders mogten verlangen, dat hunne werken in aanmerking zullen komen, bij den aankoop voor de Verloting der *Vereeniging tot Bevordering van Beeldende Kunsten*, worden zij verzocht, daartoe hunne prijzen zoo juist mogelijk op te geven. Geene Kunstwerken worden daarvoor aangekocht, dan die tot op dat oogenblik het eigendom der vervaardigers zijn.

Art. 10. Indien het getal der ingezonden Kunstwerken te groot is, om bij de opening behoorlijk geplaatst te kunnen worden, behoudt de Kommissie zich voor, de Kunstwerken, die zes weken tentoongesteld zijn geweest, terug te zenden, ten einde aan de overigen eene plaats te kunnen verleenen. Zij zal echter zorgen, dat de Kommissie tot aankoop voor de *Vereeniging* over al de ingezonden Kunstwerken gelijkelijk hare keuze kan doen.

Bestuurderen noodigen ieder belangstellende beleefdelijk uit, het wèlslagen dezer Tentoonstelling, waarvan de opbrengst geheel bestemd is voor het Weduwen- en Weezenfonds, zooveel mogelijk, bevorderlijk te zijn.

De Kommissie voor de Tentoonstelling:

P. F. GREIVE, *Voorzitter.* — G. A. ROTH. — C. SPRINGER. H. J. SCHOLTEN. — K. KARSEN, *Sekretaris.*

Bestuurderen der Maatschappij: »*Arti et Amicitiæ.*"

N. PIENEMAN, *Voorzitter.* — P. L. DUBOURCQ, *Vice-Voorzitter.* — C. W. M. KLIJN, *Penningmeester.* — J. W. KAISER, *Sekretaris.* — C. ROCHUSSEN, *Tweede Sekretaris.*

Amsterdam, 1 Mei, 1855.

AAN MEVROUW MARIA VON MARRA,

BIJ HARE LAATSTE VOORSTELLING TE AMSTERDAM. *)

— »Al was de winter lang en koud —
»Zijn uur van heengaan is gekomen:
»De knoppen groenen aan de boomen,
»De zangers zijn te rug in 't woud!"...
Zoo juicht men buiten in de dreven,
Al blaast er nog 't noord-oosten guur.

— »Waar toch de winter is gebleven!"...
Zoo vraagt men binnen *Amstels* muur.

Dat hebben we U — ja, U te danken,
Vorstinne en dochter van den zang!
Die met Uw tooverende klanken
Seizoenenwissling hield in dwang.
Gy hebt de gaarde ons groen gezongen,
Als stond er niet één blaadtjen dor;
Als bulderde uit zijn forsche longen
Zich 't Noorden niet den gorgel schor.
Gy hebt ons de onmacht doen vergeten,
Die heel natuur gekluisterd hield:
Uw vinger roerde pas den keten,
Of alles werd op nieuw bezield;
Gy schattet Oost en schattet Westen,
Gy schattet Noord en schattet Zuid,
En gaaft het alles ons ten besten,
De rijkste weelde van Uw buit.
Gy voerdet ons door woud en dalen,
Of dan weêr 't zonnig marktveld rond;
Nu zuchtte lentes ademhalen,
Dan dekte 't najaars-mosch den grond;
Hier dwaalden we in *Italjes* dreven
En ginds in Peters winterzaal —
Maar altoos van genot omgeven:
Want altoos zong de Nachtegaal.
Ja — kunstvorm zijn Uw toovertonen,
Maar waar Uw innigst zijn uit spreekt:
Vandaar, dat ons de wang verbleekt,
Of zich de blos hoogt op de konen,
Naar ge ons ontroert, ontvlamt, verweekt.

*) Zie over de Hulde, deze groote Zangeres en Tooneelkunstenaresse te *Utrecht* toegebragt, ASTREA's IV. Jaarg. blz. 457.

Geheel Uw ziele is melody;
Uw zang is de adem van Uw leven,
In 't luchtruim golvend voortgedreven,
En elke golf wordt poëzy.

En méér nog, méér: de Genius
Die aan Uw kinderwiegjen waakte,
Drukte op Uw hoofd een dubblen kus —
En 't vuur der dubble gaaf doorblaakte
Sinds Uw gemoed met goden-kracht:
Uw blik beheerscht, Uw wenk, Uw schrede;
Als zielslust om Uw lippen lacht —
Wy stemmen in dien jubel mede;
De traan, die aan Uw oog ontvloeit,
Doet de onzen langs de wangen stroomen;
Wy wieglen heen op Uwe droomen,
En zijn weêr bij Uw blik ontgloeid.
Uw spel doet ons U-zelf vergeten:
Wy zien geen MARRA langer meer,
Geen Norma mag 't, geen Lucie heeten:
't Is Norma-zelf, 't is Lucie weêr;
't Is *Ruslands* Starre in lust en rouwe,
Mariaas reine kinderzin,
't Is Angelaas onkreukbre trouwe,
't Is Marthaas trots en Marthaas min.
Ja, schoon Gy heerscht in 't rijk der tonen —
Niet minder schoeit de broos Uw voet!
Twee glories mengelen hun gloed,
Om U het lokkig hoofd te kroonen:
Uw Zang doortrilt ons diepst gemoed;
Uw Spel beveelt van onze zielen,
En wie te trotsch was ooit te knielen,
Hy brengt zijn hulde aan Uwen voet.
O! Hulde, liefde, en dankbaarheid,
De schatting van ons zieleleven,
Ze blijven wuivende U omzweven,
Schoon ook Uw pad naar verre leidt.
Voer ook op al Uws levens wegen
Aan ons de trouwe erinring meê:
Wy hebben U reeds lief gekregen,
En voelen: »scheiden (ja!) doet wee!"
Maar, trilt U 't hart thands van verlangen
Naar eigen grond, naar eigen haard,
Om Gade en Kind in d' arm te prangen,
Van wie Gy lang gescheiden waart, —
Uw afscheid zij geen gaan voor immer,
Uw weêrkomst blijf geen vage hoop!
Onterf haar voor de toekomst nimmer:
Hervlecht den schoon-gelegden knoop!
Als weêr het zuiden deinst voor 't noorden,
En vlucht met half verstijfde leên —
Keer, keer dan weêr naar *Amstels* boorden,
En toover ons den winter heen. —

Amsterdam, 31 Mei, 1855. W. J. HOFDIJK.

A MADAME GOLDSCHMIDT (JENNY LIND).

Où suis-je? quels accens, quels flots de mélodie
Inondent ces riches parvis?
Les chantres des bosquets, enfants de l'harmonie,
Dans ces lieux enchantés se sont-ils réunis?

Quelles célestes voix! quels accords pleins de flamme!
Est-ce le peuple ailé des airs,
Qui charme tour-à-tour mon oreille et mon âme,
Et fait entendre ici ses ravissants concerts?

Quel prestige m'enchaîne en ce palais de Fée?
Philomèle, au brillant essor,
Mêle-t-elle ses chants à la Lyre d'Orphée,
Ou l'ange a-t-il aux cieux touché sa harpe d'or?

Mozart, Haydn, qui nous rend la divine magie
De tant de chefs d'œuvre immortels?
Lorsque vous n'êtes plus, quel sublime génie
En vous ressuscitant partage vos autels?....

ô *Jenny Lind*, c'est Toi que l'univers admire:
Prêtresse d'un art merveilleux,
Qui règnes sur nos sens par le plus doux empire,
Et dont le noble front porte un rayon des cieux.

Oui, c'est Toi, *Jenny Lind*, Toi, dont l'âme résonne
Pour venir en aide au malheur!
Des trésors de ta voix partout tu fais l'aumône:
Gloire à ton beau talent, hommage à ton bon cœur!

Maestricht, Mars, 1855. AUG. CLAVAREAU.

AAN MEVROUW GOLDSCHMIDT (JENNY LIND).

Hoe heerlijk blinkt de morgenster aan d' effen hemeltrans!
Hoe lieflijk rijst het uchtendrood in dauw en purperglans!
Hoe schittrend is de zonnestraal aan 't zuiver blaauw der lucht,
Hoe frisch en koel in 't middaguur het lispleud windgezucht!
Hoe vrolijk zingt het voglenkoor in 't eeuwenheugend bosch!
Hoe wonderschoon is 't bloemental, gekleed in lentedos!
Hoe statig is 't geruisch der zee, na 't stormen van d'orkaan,
Hoe zacht het murmlen van den vliet, het wieglend bed der swaan!
Maar wat treft méér 't gevoelvol hart, in schoonheid, pracht of taal,
Dan 't zoet en streelend zomerlied der teedre Nachtegaal?

Die onbeschrijfbre tooverzang, zoo rijk in melodij,
Schenkt aan het duister van den nacht den glans der Poezij,
Hij biedt den sterveling, droef te moê door 't branden van den dag,
't Verkwikkend, zalig zielsgevoel, dat hij nog hopen mag;
Hij heft den geest, door zorg bekneld, door 't lage stof bezwaard,
Als toog hij rappe vleuglen aan, omhoog, ver boven de aard;
Hij roert het hart, sleept weg, verrukt, en juicht op Hemeltoon:
„ô God! wat zijn Uw werken groot!... wat is Uw Schopping schoon!"
Wie ooit die waarheid staven mogt in onnavolgbre praal,
Gij zijt het, rijkbegaafde Vrouw! gij, Zweedsche Nachtegaal!

Als Gij uw zilvren stem verheft, dan booit Ge ons aan uw lied,
Dan kluistert Ge ons aan d' ademtogt, die aan uw borst ontschiet;
Dan smelt de ziel in rein genot, en droomt van beter oord, (gloort;
Van 't Land, waar 't koor der Englen ruischt, en de eeuwge morgen
Dan voelen wij 't in volle kracht, zoo onweêrstaanbaar diep,
Waartoe de Heer, in 's levens nacht, de Kunst in 't aanzijn riep;
Dan juichen wij, terwijl een traan ons glinstrend oog ontvliet:
„Dank, Heere! voor de gaaf der stem!... dank voor de gaaf van 't lied!"

Het lied is schoon — de Kunst is groot — maar Liefde, Liefde is méér!
Kunst is een lichtstraal, — Liefde is gloed, 't is één-zijn met den Heer!
O wèl haar, wèl haar, de edle Vrouw! die aan haar grootsch talent
Het heilig vuur der Liefde paart, en 't zoet van 't weldoen kent;
Die, waar de nood een angstkreet slaakt, waar de armoê smeekt om
Geen broeder zonder redding laat, geen zuster van zich stoot; (brood,
Die veler nacht verlicht, verkwikt door d' aangeboren schat,
En op haar sterfbed fluistren kan: „Ik heb veel liefgehad!"

ô Dat de Magt, die alles geeft, nog menig, menig jaar,
Die Kunstnares, tot roem der Kunst, tot heil van 't Menschdom spaar!

's Gravenhage, Maart 1855. F. H. GREB.

MUSIQUE NOUVELLE. *)

LA PRIÈRE DE L'ENFANCE, A L'USAGE DES MAISONS D'ÉDUCATION.

L'art musical est aussi ancien que le monde; le premier autel érigé en l'honneur de la Divinité fit sentir à la créature le besoin de chanter les louanges de l'Eternel: la musique est donc la mère de la reconnaissance des hommes. C'est elle aussi qui présida à la naissance des sociétés, à la civilisation. De nos jours, il n'est point d'art qui soit plus généralement cultivé que la musique. Depuis la chaumière du pâtre jusqu'au palais des rois elle exerce partout son influence magique, parce qu'elle s'adresse à nos sens avant de parler à notre esprit, à notre raison. C'est une langue universelle qui séduit et enthousiasme les cœurs par le sens de l'ouïe, en nous procurant des jouissances réelles dans toutes les situations de la vie; elle est la compagne de la joie comme de la douleur dans tout le cours de notre existence.

Notre génération agit donc sagement en habituant l'homme, dès l'enfance, aux charmes de la musique; et, comme tout doit avoir son commencement pour avancer avec fruit dans une étude quelconque, nous croyons que c'est à la mélodie qu'appartient la priorité dans cet art. La mélodie se sent plus qu'elle ne se raisonne; elle a cela de commun avec la grâce. La jeunesse, prise dans sa fleur, éprouve dans le charme de la musique, un sentiment qu'elle ne définit pas encore, mais qui lui plaît sans se rendre compte de ses sensations.

Si l'on a souvent composé des noëls, des airs pour l'enfance, nous en connaissons peu qui réunissent toutes les conditions que réclament des mélodies à la portée de voix d'enfants; parce que les érudits dans l'art musical descendent difficilement jusqu'au niveau de ces petits êtres, dont le sens et les moyens sont encore si délicats, si neufs, si naïfs, que les prodiges de l'art les écrasent par le poids de leur élévation. L'harmonie est un beau poème; la mélodie est une charmante poésie légère.

*) Ontleend aan *Le Courrier de la Meuse, Journal du Limbourg:* No. 89: 16 et 17 Avril, 1855.

Après ce préambule, empressons-nous d'annoncer l'apparition d'une délicieuse Mélodie à deux couplets, avec accompagnement de piano, composé par un jeune Javanais, âgé de 17 ans, et envoyé par ses parents dans la mère-patrie pour y faire ses études universitaires. Ce morceau de musique, particulièrement destiné à être chanté par des enfants, comme l'indique son titre, est composé sur des paroles religieuses. *) Cette œuvre musicale, fort remarquable, fait concevoir dans son compositeur les plus belles espérances pour l'avenir. — Par un hasard, qu'il est inutile d'expliquer ici, cette Mélodie vient d'être très-bien lithographiée à Maestricht, qui en a les prémices, par M. H. Roosen, graveur-lithographe, rue de la Platine, chez qui on peut se la procurer à un prix modique. (20 cents.) Nous engageons les instituteurs et institutrices à l'adopter dans les leçons de chant qu'ils donnent à leurs élèves. Elle exercera agréablement leurs jeunes voix, et les préparera à l'étude de hautes conceptions musicales.

*) De tekst is van den Heer Clavareau, en te vinden in Astrea's II. Jaargang, blz. 72.

HET PHOTOGRAFISCH ETABLISSEMENT DER HEEREN GEBR. MOUHOT, TE 'S GRAVENHAGE.

Hebben wij reeds vroeger, met verdienden lof, mogen gewagen van de hun vak met wezenlijken kunstzin en groote kunstkennis uitoefenende Gebroeders Mouhot, Photografen van den eersten rang, in de Nederlaudsche Residentie gevestigd, thans hebben wij op nieuw aanteekening te doen van een photographisch, of daguerreotypisch voortbrengsel, dat even belangrijk als schoon mag worden genoemd, te weten:

Den 2. Maart, 1855, op den middag ten 12 ure en 20 minuten, ontsliep, te Petersburg, Keizer Nikolaas van Rusland. De Graaf van Adlersberg, Controleur van 's Keizers Huis, was niet alleen daarbij, in dat plegtig oogenblik, tegenwoordig, maar ontving van den stervenden Monarch, behalve den hartlijksten afscheidsgroet, tevens ook nog zijne laatste bevelen, in verband met wat de Alleenheerscher verlangde, dat met zijn lijk, zoo ten aanzien der tentoonlegging, als der begrafenis er van in de kathedraal der HH. Apostelen Petrus en Paulus, zou gedaan worden. *)

In den beginne der maand Junij heeft genoemde Graaf van Adlersberg, als Groothofmaarschalk van Keizer Alexander II., aan de Koningin-Weduwe der Nederlanden overgebragt het gedaguerreotypeerd afbeeldsel des overleden Russischen Monarchs, liggende op zijn schamel doodbed: *un matelat de foin, avec un manteau de soldat pour couverture.* *)

De Heeren Mouhot genoten de eer en het vertrouwen van geroepen te worden, om het bedoelde Afbeeldsel tot een zeker getal te vermenigvuldigen, ter uitreiking aan personen van hooge geboorte en waardigheid. Wij hebben gelegenheid gehad, zulk eene daguerreotype te zien, en het verwonderde ons geenzins, toen wij spoedig daarna vernamen, dat Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden aan de geachte Gebroeders-Kunstenaars, ten blijke zijner tevredenheid over dit hun werk, een prachtig diamantgeschenk had doen toezenden, vergezeld tevens van een zeer vleijenden brief.

Wij herhalen hier onzen vroeger reeds geuiten wensch, dat de Heeren Mouhot weldra in de gelegenheid zullen mogen worden gesteld, om hetzij in een of ander Rijks- of Stads-Museum, hetzij in een of ander particulier Kabinet (waarvan ons Vaderland wemelt) hunne heerlijke kunstbewerking van toepassing te kunnen maken op een der tallooze daar voorhanden meesterstukken onzer wereldberoemde oud-vaderlandsche school.

*) Zie over diens Vorsten leven en dood het Artikel: *l'Empereur Nicolas*, in de *Revue Brittanique*; Avril, 1855; p. 468.

*) Blz. 476 der bedoelde biografische en necrologische schets.

EEN GROOT WERK VAN WELDADIGHEID,

DOOR DEN NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL, TEN BEHOEVE DER SLAGTOFFERS VAN DEN JONGSTEN WATERSNOOD, BINNEN DE TWEE MAANDEN, ROEMRIJK VOLBRAGT.

Vijf-duizend, vier-honderd, acht-en-negentig stuks boeken, prenten en muzijk maakten het geschenk uit, door den Nederlandschen Boekhandel, door eenige Belgische uitgevers en auteurs, alsmede door enkele vaderlandsche mannen van letteren en wetenschap zaamgebragt, ter Verloting tot voordeel der rampzalige slagtoffers van den jongsten vreeslijken watersnood, en welke weldadigheids-tombola dan ook even zooveel guldens aan loten heeft opgebragt als er Boek-, Prent- en Muzijknommers in waren geplaatst: alzoo de aanzienlijke som van vijf-duizend, vier-honderd, acht-en-negentig gulden.

Hoe schijnbaar eenvoudig het hier aangewende middel tot een waarlijk edel doel zich ook moge voordoen, zeker, daar is, bij nadere beschouwing, toch héél wat moeite en zorg aan vast geweest, om tot dat, in de daad, schitterend resultaat te komen, en wij kunnen geene woorden krachtig en hartlijk genoeg vinden, om de Heeren Utrechtsche Boekhandelaren L. E. Bosch en Zoon, W. F. Dannenfelser, J. de Kruijff, J. G. Van Terveen en Zoon, en C. Bieleveld, hier openlijk hulde toe te brengen voor den volhardenden ijver en het doelmatig beleid, waarmeê zij zich om strijd gekweten hebben van hunne eervolle taak. Den last, dien zij vrijwillig en louter uit menschenmin op hunne schouderen laadden, hebben zij waardig tot den einde toe getorscht, en alzoo op nieuw een schittrend bewijs geleverd van de kracht, die in onze oud-vaderlandsche leuzen opgesloten ligt; de waarheid van het »*Vis unita fortior*" en het »*Concordiâ res parvae crescunt*" zijn hier wederom glansrijk gestaafd; en het lijdt geen twijfel, of ook de vruchten dezer edele daad zullen niet achterwege blijven, maar ruimschoots gedijen tot zegen zoowel van hen, die er meê beweldadigd werden, als van degenen, wier hand zoo mild het zaad er van heeft uitgestrooid.

Namen wij het *Programma* van Mei, door de Commissie uit het Boekverkoopers-Collegie EENDRAGT, te Utrecht, uitgevaardigd, in onze vorige Aflevering (blz. 39) belangstellend op, zoo moge hier nu ook nog volgen het *Voorwoord* van den Catalogus der rijke Boekverzameling, die reeds in Junij, 1855, te Utrecht, in het openbaar is verloot.

»Wat wij bij het zamenstellen van deze *Naamlijst* bedoelen, hopen wij door de publiekmaking er van te bereiken, namelijk, om daarmede aan een ieder de keurige Verzameling van Boek- en Plaatwerken, die deze Verloting bevat, van meer nabij te doen kennen, waardoor nog bij velen de lust zal worden opgewekt, om aan deze nationale Verloting deel te nemen.

»Wij hebben het ook dienstig geacht, daarin de namen der HH. Inzenders te vermelden, niet om de gelegenheid te openen, hiervan op eene onbescheidene wijze gebruik te maken, maar alléén om ons van eene groote verantwoordelijkheid te ontlasten, die wij allezins aan de milde gevers meenen verschuldigd te zijn, en hopen op deze wijze, zoo al niet aan het verlangen van allen, dan toch aan dat van het meerendeel voldaan te hebben.

»Nog rust er op ons eene verpligting, waarvan wij ons vooral hier hebben te kwijten, om aan die HH. onzen dank te betuigen, die, door hunne belangelooze medewerking, alles hebben aangebragt, om de uitvoering van deze onderneming te bevorderen, daar wij geene vrijheid hadden, zulke groote uitgaven te doen, als waarin wij zoo loijaal door hen zijn ondersteund.

»Zoo bezorgden ons de HH. Gieben & Dumont, Boekdrukkers, en H. F. de Charro en Zonen, L. E. Bosch en Zoon, J. van Boekhoven, P. W. van de Weijer, Van Paddenburg & Comp., W. C. J. Bollaan en J. G. Andriessen, Boekdrukkers en de HH. van Gelder en Zonen, de Erven D. Blauw, Gebr. Pannekoek, P. Proost en Zoon, Wed. H. Bontamps en W. Hissink, Papierfabrikanten, al het noodige drukwerk en papier, dat tot de verdere uitvoering vereischt werd, terwijl, zoo wij ons niet bedriegen, bijna *alle* Courantiers zich beijverden, om voor de noodige publiciteit de kolommen hunner Dagbladen te openen, en de Heer J. G. Herfkens, Fz., door het leveren van bindwerk, veel tot de verfraaijing van menig boekwerk bijgedragen heeft.

»Mogen allen, die tot dit edel doel hebben medegewerkt, even als wij voor onzen arbeid, in de belangstelling van een waardig publiek belooning vinden.

Utrecht, Junij, 1855.

De Commissie voor de Verloting:

L. E. BOSCH EN ZOON. — W. F. DANNENFELSER. — J. DE KRUIJFF. — J. G. VAN TERVEEN EN ZOON. — C. BIELEVELD.

GESCHIEDENIS.

PROEVE EENER BEKNOPTE ALGEMEENE GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND,

TER OPLEIDING VAN KRIJGSLIEDEN VOOR 'S KONINGS ZEE- EN LANDMAGT. *)

door **Prof. L. G. Visscher.**

SCHEIDING. WILLEM I.

V. Tijdvak, 2. Gedeelte. 1830—1840.

Julij-Omwenteling in Frankrijk. 1830.

Kort na de overwinning, op de regering behaald, en in een der ongunstigste oogenblikken, voor een staatsbestuur te vreezen, brak de fransche omwenteling uit. Karel X, die met de geestelijken en ouden adel, tegen over de liberalen was geplaatst geweest, verliet den troon. Het liberalisme bleef meester, en de hertog van Orleans werd, als Lodewijk Philips, tot koning der Franschen uitgeroepen. Hij regeerde in naam der vrijheid, en krachtens den wil des volks, dat hij te midden van groote moeijelijkheden tot meerder welzijn, en, zelfs tot eenige bedaardheid terugbragt.

Zoowel de beginselen als de gebeurtenissen van 1830, waren verontrustend voor Europa, en voor godsdienst en zedelijkheid vol gevaar. Derhalve, dat de Noord-Nederlanders er over jubelden, was onverstand; dat de fransch-belgische revolutie-vrienden de revolutie voor een' triumf hielden, liet zich beter verklaren; daarenboven, dat in de Nederlanden de katholieke geestelijkheid niet langer met de liberalen kon zamenspannen, valt bij het minste nadenken in het oog.

Navolging in België. 1830.

Ten aanzien der geestelijkheid scheen de nederlandsche regering in geene zorgen te wezen, en had nog geruster kunnen zijn, dan zij werkelijk was; doch zij bedroog zich ten opzigte der liberalen, die, vroeger magteloos, nu door vele concessiën en de opgewonden gemeente gesterkt, eene dubbele mate van toezigt behoefden. In stede van hen meer dan gewoonlijk gade te slaan, nam het staatsbestuur volstrekt geene maatregelen van voorzorg. Men achtte den vijand te onbeteekenend en vertrouwde op het volk, dat, ondanks het genot van vele stoffelijke voordeelen gemakkelijk te bewegen en met 's konings huis en regering slechts half tevreden was.

Opstand te Brussel. 25 *Aug.* 1830.

De liberalen trokken daar partij van, en wisten te Brussel een oploop voor te bereiden, dien zij van brandstichting en plundering deden volgen. Een bevelhebber, zoo insehikkelijk als er in de wereldgeschiedenis geen tweede gevonden wordt, zag dat lijdelijk aan, en schreef brieven naar 's Gravenhage, waar destijds de regering haar verblijf hield. 26 Augustus. Luik volgde weldra het voorbeeld van Brussel. Ook Leuven werd door eenige kwaadwilligen beangstigd, en dat heette eene revolutie. De liberale raddraaijers deden het als zoodanig voorkomen; zelfs het gouvernement werd er mede misleid, en verbeeldde zich, dat de geestelijken met al het volk tegen den koning in opstand waren. Intusschen zaten de geestelijken en goede burgers in doodsangst en rekenden te vergeefs op de hooge overheid, die hun geene bescherming bood, en met den opstand in onderhandeling kwam. De gewapende magt, uit het Noorden opgerukt, moest te Vilvoorde blijven post houden. De prins van Oranje meende de muiterij door grootmoedigheid te overwinnen, en begaf zich, zonder leger of lijfwacht, te midden van Brussel. 1 Sept. Hij vond er, bij veel ontrouw en wanorde, evenwel eene zekere gehechtheid aan zijn huis. Zelfs de hoofden der beroerten schenen geene omwenteling te bedoelen, maar verlangden eene scheiding der zuidelijke en noordelijke gewesten, — derhalve een afzonderlijk bestuur

*) Zie Astrea's IV. Jaarg., blz. 401, en V. Jaarg., blz. 41.

voor België, dat echter onder den koning met de overige provinciën verbonden zou blijven. Zoo gematigd als dit verlangen zich voordeed, begreep de prins van Oranje geen geweld te moeten gebruiken, en keerde naar 's Gravenhage terug.

Administratieve Scheiding. 1830.

Te 's Gravenhage kwamen vervolgens de staten-generaal, in eene buitengewone zitting opgeroepen, uit alle gewesten bijeen, zoo men meende, om middelen te beramen tot demping van een oproer, dat, geen tegenstand ontmoetende, zich natuurlijkerwijze had uitgebreid. De regering evenwel nam het vreedzamer en met groote zwakheid op: zij vroeg geene handhaving van de grondwet, maar stelde veeleer eene wijziging voor, die door de kamers beaamd werd, en de administratieve scheiding ten gevolge had. 13 Sept. — 20 Oct.

Prins Frederik te Brussel. 1830.

Om intusschen de goede burgers te beschermen en de inzigten der regering en staten-generaal voor te staan, toog prins Frederik met 7000 man en 26 stukken naar Brussel. 23—26 Sept. Hij ontmoette er meer tegenstand, dan te verwachten was: want de hoofden der beweging, door allerlei onvergenoegden, Franschen en andere vreemdelingen, gesterkt, verlangden nu iets anders dan eene administratieve scheiding, die hun met de wapenen zou worden voorgeschreven. Niet ten oorlog, maar veeleer tot bezetting en bevrediging toegerust, moest prins Frederik, die 700 man verloren had, tot den terugtogt besluiten; waarna er, uit den muitenden hoop, eene voorloopige regering tot stand kwam, die van stad tot stad erkend werd, en, met uitzondering van Maastricht, Venlo en Antwerpen, alle vestingen in handen kreeg.

De Prins van Oranje te Antwerpen. Provisioneel Belgisch Staatsbestuur. 1830.

Met het oog op eene wettige scheiding, ging de prins van Oranje als 's konings stedehouder naar Antwerpen, en zocht er door zijne persoonlijkheid de zuidelijke provinciën te behouden. Eene proclamatie, door belgische raadslieden ontworpen, mishaagde in Holland en droeg daarenboven geene vruchten; want langs den vredelievenden weg en tegenover het nu gevestigde provisionele bestuur, dat De Potter, uit zijne ballingschap weêrgekeerd, aan het hoofd had, was 's prinsen bemiddeling onuitvoerbaar geworden. Dat bestuur ging in zijne eischen steeds hooger, riep eigenmagtig een nationaal congres te zamen; 4 Oct., organiseerde eenige krijgsbenden, verbrak den band tusschen vorst en onderdanen, gaf bevelen in eigen naam, en stelde zich in de plaats der regering, zoodat het gezag van Z. K. Hoogheid met iederen dag bedenkelijker werd, en te Antwerpen niet meer houdbaar was.

Het Nieuwe Kasteel van Gent. Terugtogt in 1830.

30 September 1830 trok het garnizoen van Gent in het nieuwe kasteel, te weten, 2 Bataillons der 17 afdeeling onder den kolonel Bagelaer, 1900 man, met uitzondering van eenige onderofficieren en de helft der officieren, allen Belgen; 1 bataillon der 5 afdeeling, 600 man, onder kapitein Langerak, Gentenaar; eene compagnie artillerie, met uitzondering der officieren, alle Belgen, onder bevel van kapitein Kuypers, met 8 stukken veldgeschut; 25 husaren van het 8. regiment, onder kapitein Delfosse, insgelijks Belgen; voorts de staven van het provinciaal en plaatselijk kommandement, generaals De Gigny en Oldenneel. De geheele bezetting dezer Citadel bedroeg toen 2400 man.

De citadel van Gent, sedert 27 Mei 1822 in aanbouw en een meesterstuk van militaire architectuur, is in alle deelen het werk van den toenmaligen majoor, thans generaal der genie, Gey Van Pittius. Zij was echter niet geheel voltooid, en te midden van een algemeenen vrede nog veel min gewapend of van levensmiddelen voorzien; doch werd door Van Pittius, den kapitein en luitenant van zijn wapen Duyvené en Van Hemert tot Dingshof, nogtans in dien staat gebragt, dat men daar binnen voor geen muitende burgerij behoefde te vreezen.

De beide generaals werden 7 October in het hoofdkwartier van Prins Frederik geroepen. De kolonel Des Tombes kreeg toen het opperbevel, doch de 17. afdeeling was in vollen opstand en behalve op de Hollanders, die bij deze bezetting de minderheid hadden, viel er op niemand te rekenen, dan op de kanonniers en de 25 huzaren, zoodat men genoodzaakt werd, eene capitulatie aan te gaan met den belgischen generaal Duvivier, die

voor Bagelaer zoo eervol was, als men voor hem, voor zijne getrouwe landgenooten en voor het vaderland had kunnen wenschen. Hij en alle Noord-nederlanders konden gewapend aftrekken, en het vaandel der 17. Afdeeling, 4 stukken geschut, benevens de archieven met zich medevoeren; daarenboven zouden de afvalligen en achterblijvende soldaten de citadel van Gent nog veertien dagen voor den koning bewaren.

In den nacht van 18 op 19 October trokken de Hollanders af en kwamen den 22. te Antwerpen, zeer zeker niet opgeruimd en vrolijk, zooals anders den hollandschen soldaat eigen is, maar toch met een goed geweten, met eene onbezoedelde kokarde en volkomen geregtigd om in den tegenspoed onzer wapenen met fierheid Wien Neêrlands bloed enz. te blijven zingen.

Algemeene Wapening. Conferentie. 1830.

Ofschoon vele Belgen, als regtgeaarde onderdanen, den koning verkleefd bleven, waren echter de zuidelijke provinciën in volslagen opstand gekomen, en namen zelfs eene houding aan, die voor onze vroegere generaliteits-landen gevaarlijk kon worden. Niets natuurlijker derhalve, dan dat Willem I zijne getrouwe Noord-Nederlanders te wapen riep, en met geestdrift werd gehoorzaamd. Zeelieden, soldaten, mobiele schutterijen en de kweekelingen der hoogescholen vlogen aanstonds op; zij hielden, van Staats-Vlaanderen en de Schelde af, onze oude grenzen bezet, zich oostwaarts uitbreidende tot aan Maastricht, dat, onder een' wakkeren bevelhebber, van geen wankelen wist.

Behalve deze gewigtige en allezins gelukkige maatregelen, waarin de beide prinsen werkzaam waren, rigtte de koning zich tot de hoven van Groot-Brittannië, Oostenrijk, Frankrijk, Pruissen en Rusland, allen onderteekenaars der tractaten van Parijs en Weenen, en vroeg hun, als zoodanig, om raad en medewerking tegen het oproer. Reeds zeer spoedig kwam er eene Conferentie van gezanten te Londen bijeen. Deze nam echter geen besluit tot beteugeling der breidellooze partij, maar scheen er op uit te zijn, om den afval te vieren, te regelen en in alle opzigten de belgische provinciën te ontzien. Zooals vroeger onze oorlogschuwende staatsmannen, waren thans de grootste potentaten van Europa kleingeestig en beschroomd, en durfden allen te zamen geen leger bijeenbrengen, dat maar eenigermate naar het leger van onze vrijwilligers geleek. Zij huiverden voor den strijd tegen het kwaad, en noodzaakten den koning, zich een wapenstilstand te laten welgevallen. 21 November.

Bombardement van Antwerpen. Venlo verloren.
27 *October* 1830. *Staats-Vlaanderen behouden.*

Te Antwerpen werd de oproervaan Zondag 17 October het eerst vertoond. Behalve de citadel deed men Callo, Zwijndrecht, Burght en Austruweel bezetten. Men verwaarloosde het Noorderfort. Op de Schelde lagen toen fregat Euridice, kapitein ter zee Jr. Lewe van Aduard, korvet Proserpine, kapitein luit. H. W. van Maren, de brik Gier, luit. 1. kl. J. A. Zoutman, de kanonneerboot N°. 6, luit. 2. kl. J. W. van Maren. J. C. Koopman was met de korvet De Komeet uit O. I. terug en den 3. October mede voor Antwerpen gekomen.

De generaal baron Chassé voerde bevel over het 4. groot kommando te Antwerpen, en trok met een deel troepen in de citadel. 17 October.

Prins Frederik kwam uit Brussel terug, over Antwerpen retirerende; de bezetting van Gent trok insgelijks door. De prins van Oranje begaf zich naar 's Gravenhage; zijne vredelievende zending was ten einde.

26 October brak het oproer te Antwerpen los. De posten in de stad en aan de poorten werden aangevallen, en twee er van vermeesterd. De citadel hield ruim baan langs de kaden en vernielde de Kloosterstraat en St. Andries-kwartier. Des nachts kwamen Mellinet, Nypels en Van der Smissen met hunne benden in de stad. Eenige aanzienlijken sloten inmiddels een verdrag met Chassé, bepalende, dat de troepen onverhinderd naar de citadel zouden trekken, en er wapenstilstand zou wezen, totdat men Z. M. nadere bevelen verstaan had.

De troepen, voor zoover zij terugtrokken, werden nogtans moorddadig bejegend. Weldra kwam Kessels met Rogier uit Brussel de stad binnen, en wilden de overeenkomst met Chassé vernietigd hebben. Kessels ging naar den generaal en deed hem voorslagen om af te trekken. Deze gaf den muitelingen tot 4 ure den tijd, om zich nader te bezinnen, — waarna hij, indien men het krijgsvolk bleef bemoeijelijken, de schuldige stad zoude straffen. (27 Oct.) Zij hielden vol niet alleen, maar dreven 4000 à 4500 man infanterie

onder den kolonel Sprenger, nog op de werf staande, uiteen.

Een kanonschot van de kanonneerboot N°. 4 bragt de muiters tot staan. N°. 9, luitenant der 1. klasse X. A. Schuit, N°. 4, luitenant der 1. kl. J. Schroder en N°. 2, luitenant der 2. kl. J. C. J. van Speyk, vroeger hooger op de rivier gelegen, waren thans bij de flotille en werden van de kade met een hevig geweervuur bestookt. Al de kanonneerbooten, benevens de Gier en de Komeet, openden hun vuur, maar mogten, op een gegeven sein, geen schot meer doen; daar men hen echter bleef beschieten hernamen zij het gevecht en weldra (het was nu na 4 ure) begon de citadel mede te spreken, en stonden het arsenaal, het entrepôt, de belendende huizen, St. Michielskerk in brand. Ten 10 ure ging er een teeken op, om het vuur te staken. Chassé had een wapenstilstand getroffen, de stad zou verder gespaard blijven. Zoowel de vloot als het leger hadden veel geleden en betreurden eenige officieren, matrozen en soldaten, maar zij verwierven 's konings goedkeuring en belooning naar verdiensten. Venlo was inmiddels door den generaal Daine, aan het hoofd van 1800 man, voor België in bezit genomen, 27 Oct., en kon na den wapenstilstand, ons door de londensche conferentie opgelegd, 21 Nov., niet herwonnen worden.

Staats-Vlaanderen, door Pontécoulant en Grégoire met 6000 man aangetast, bleef, dank zij het gedrag van den luit. kolonel Ledel, en dank zij den goeden geest der inwoners, voor het vaderland behouden.

Protocol van 20 *Jan.* 1831.
Voorwaarden van geheele Scheiding.

De conferentie was bang, en hield het dempen van den opstand voor onmogelijk. Reeds zeer spoedig kwam zij tot het begrip eener scheiding, en dus tot het denkbeeld van berooving der Noord-Nederlanden, die, in het belang van Europa, met België hereenigd waren, en daarvoor een goed deel van hare overzeesche provinciën hadden opgeofferd. Voor die opoffering bood de conferentie geene schadeloosstelling, maar verlangde, tegen alle regt en rede, dat het grondgebied des konings tot de grenzen der voormalige republiek zou worden teruggebragt. De overige nederlandsche gewesten moesten vervolgens eener anti-nationale factie ten prooi blijven, met uitzondering van Luxemburg, als zijnde tegen 's konings erfgoederen ingeruild, en, in zekeren zin, zijn bijzonder eigendom. Voorts zouden de Belgen ¹⁶/₃₁ in de schulden van Nederland dragen, en met eene vlag, die nog nooit eenige wateren bezocht had, de vrije vaart op onze koloniën erlangen.

Ondanks deze bezwaren, trad de koning toe, en de conferentie verklaarde hare schikkingen *fundamenteel* en onherroepelijk. 20 Jan. 1831.

J. C. J. van Speyk. 5 *Februarij* 1831.

Na het bombardement besloot men de scheepsmagt voor Antwerpen te verminderen. Men vormde drie divisiën, eene onder Koopman, die bij Chassé bleef en aan het Vlaamsche hoofd gestationeerd was, eene 2de divisie onder Lewe Van Aduard, van het fort de Parel tot aan Batz, eene 3de onder den vice-admiraal Gobius, van Batz tot Vlissingen. Deze linie blokkeerde derhalve de haven van Antwerpen voor alle handelsschepen en hield tevens de gemeenschap met Holland open. Het protokol van 20 Jan. 1831, noodzaakte den koning, om de blokkade op te heffen.

De oorlogsvaartuigen, tegen ijsgang geborgen, werden echter den 5 Februarij weder op stroom gehaald. Zij hadden hunne positie hernomen, en Van Speyk, die met zijn boot voor Austruweel moest wezen, stevende derwaarts heen. Het woei een stijve koelte uit het West-N.-Westen; Van Speyk kon niet voor anker komen, en werd naar den hoek gedreven, dien de Schelde daar vormt, en voorts bij het ongewapend fort St. Laurent op den wal gezet.

Een hoop muiters schoot aanstonds toe, en haalde, aan boord gekomen, de nederlandsche vlag naar beneden, waarop Van Speyk aanstonds den brand in het kruid stak, en, stervende voor koning en vaderland, zijne eer behield.

Daar de wapenstilstand van onze zijde behoorlijk geëerbiedigd werd, nam men geene weêrwraak op de aanranding, waaraan Van Speijk had blootgestaan. Wij deden zelfs geene poging om Venlo te hernemen, en lieten de Belgen in het ongestoorde bezit van het Noorder-fort, na het bombardement van Antwerpen, genomen en thans in verband gebragt met het St. Laurens-fort, hetwelk zij insgelijks wapenden, waardoor de beweging onzer flotille aanmerkelijke belemmering onderging.

Niet enkel eerbied voor den gesloten stilstand van wapenen hield onze zee- en landmagt de handen gebonden; er scheen uitzigt te wezen, om, met behulp der belgisch orangistische partij, tot eene herstelling te komen van het wettig gezag. De regering meende derhalve, dat men door eenige langmoedigheid beter doel zou bereiken, dan door verdere maatregelen van geweld.

Belgisch Congres. 1831.

Reeds vroeger was het belgisch congres, uit 200 volksvertegenwoordigers zamengesteld, door De Potter, op den 10. November 1830, geopend. Schier onmiddellijk daarop, 24 Nov., begrepen de revolutie-vrienden, dat zij bij den loop der fransche zaken den steun der geestelijken verloren hadden, en er dus, tot hun groot leedwezen, aan geene republiek te denken viel. Prelaten en aanzienlijke grondbezitters begonnen weder den toon te geven. De meerderheid der vergadering liet toen De Potter los, en verklaarde zich voor eenen monarchalen regeringsvorm, met uitsluiting evenwel van dien vorstenstam, waaraan België eenige wezenlijke verpligting had. Met groote overhaasting werd er nu eene grondwet ontworpen, 7 Februarij 1831, en zocht men een koning, zoo als procureurs en notarissen een klerk zouden zoeken: goedkoop, in staatszaken eenigermate bedreven en van de roomsch-katholieke godsdienst. Het congres verwierp intusschen het protocol der verbonden mogendheden, en eischte meer.

De Regent. De 18 *Artikelen.*
Prins Leopold van Saksen-Coburg. 1831.

Het vinden van een koning was moeijelijk genoeg. Men sprak van August de Beauharnais (Leuchtenberg), die echter, door zijne verwantschap met Napoleon, der conferentie te Londen niet aangenaam was; toen van den hertog van Nemours, tweeden zoon van den koning der Franschen; doch dezen kandidaat wilde Engeland niet zien begunstigen, zoodat de troon open bleef, en Erasmus Surlet de Chokier voorloopig tot regent benoemd werd. — Inmiddels ging de conferentie, ten genoege der Belgen, van haar onherroepelijk protokol weder af, en beraamde een nieuw ontwerp van schikking, gezegd de 18 Artikelen, allen bepalingen, die met de belangen van Noord-Nederland in strijd waren, en waar onze regering tegen opkwam. Wat zij verwierp, werd door het regentschap aanstonds aangenomen, zelfs met een protestantsch vorst tot koning daarbij. Prins Leopold van Saksen-Coburg, een man van scherpzinnigheid en staatkundig beleid, maar die even vreemd was aan België als België aan hem, verkreeg nu geheel onverwachts eene nederlandsche kroon, en reeds den 21. Julij 1831 beëedigde hij de onlangs ontworpen grondwet, zoo democratisch en revolutionair als ze was.

Tiendaagsche Veldtogt. 3—13 *Augustus* 1831.

Voordat Willem I zijne toestemming gaf, beschikte men derhalve over de helft van zijn rijk. Onze fiere ruiterij, onze grenadiers, jagers en landmilitie, onze vrijwilligers, schutters en studenten, door prins Frederik met veel oordeel tot één ligchaam van 100,000 man vereenigd, stonden gereed, en verlangden niets vuriger dan den opgeworpen Leopold van zijn zetel te verjagen. De prins van Oranje plaatste zich aan het hoofd, en wachtte de bevelen des konings, die in het woord *voorwaarts* werden uitgedrukt. Nu trok het leger, onder Saksen-Weimar, Meijer, Cort-Heyligers en andere verdienstelijke bevelhebbers, over de grenzen.

In België had men 3 legers, dat van de Schelde, onder Tiecken de Terhoven, in de provincie Antwerpen, dat van de Maas, onder Daine, in Limburg en Luik, benevens de troepen van Niellon, die, om Brussel te dekken, eenigzins achterwaarts geplaatst waren.

De prins van Oranje zocht tusschen het Maas- en Schelde-leger in te dringen, beiden in de flank te vallen, ze afzonderlijk te slaan, en daarna op de hoofdstad aan te rukken.

Bij Behringen, Houthalen en Hasselt dreef hij Daine terug, 8 Aug. Daine wilde zich toen met Tiecken de Terhoven vereenigen, maar vond de friesche schutterij bij Kermt en Beerenbroek, en kon zijnen weg niet vervolgen, voordat deze dapperen overwonnen waren. Terwijl zij weken, kwam de divisie van Meijer aanrukken, en noodzaakte het Maasleger tot een' aftogt, die naar eene ontbinding geleek.

De prins van Oranje kon dus op Leuven laten aanrukken. Zijne derde divisie werd op de hoogte van Bautersem, door Leopold tot wijken gebragt, 11 Aug.; doch den volgenden morgen zette de prins zich te paard en dreef den koning der Belgen en al zijne regimenten

als schapen voor zich heen. Lord Russell, een engelsch parlementair, kwam toen den prins waarschuwen, dat een verderen togt hem door de mogendheden zou belet worden; hij rukte echter naar Leuven voort, een gedeelte van zijn leger trok de stad langs, den weg op naar Brussel. Nu verschenen Belliard en Adair, en verklaarden, wegens Engeland en Frankrijk, dat reeds een leger van 40,000 man bij Wavre had post gevat, en den prins een verderen voortgang zou betwisten. Hij nam derhalve eene wapenschortsing aan, 11 Oct., deed echter Leuven, dat op zijne troepen gevuurd had, bezetten, 12 Oct., en ging den volgenden dag tot den terugtogt over. Zonder twijfel, de togt was mislukt; maar, hoezeer voor de overmagt wijkende, had het leger, voor eenige maanden uit België verdreven, en de prins van Oranje, die te Antwerpen met te veel toegevendheid scheen gehandeld te hebben, eer en goeden naam op glansrijke wijze hersteld. Er ontstond weder een geestdrift zooals in de jaren 1813 en 1815, hetgeen zoowel den koning als het volk tot volharding bewoog.

Afleiding op de Schelde. Aug. 1831.

Terwijl de prins in België toog, liet men Chassé eene afwending maken, en den 3 Augustus de vijandelijkheden weder beginnen. Lewe Van Aduard bezette toen het fort St. Marie, 3 Augustus — Pijp-Tabak werd genomen; tusschen dit fort en Burght, maakte men vervolgens eene doorgraving in den Scheldedijk, teneinde den schepen, op de Schelde ingesloten, voor zoo veel des noods een uitweg te banen. Die inundatie was tevens eene beveiliging voor het Vlaamsche hoofd, Burght, Zwijndrecht, Callo en Austruweel. De luit.-generaal De Kock zou intusschen den Kapitalen Dam in Staats-Vlaanderen bemagtigen, en verder eene poging wagen om Gent te hernemen; het laatste mislukte.

Koopman, die met eene kleine divisie de Schelde moest opvaren, en den vijand tot aan Rupelmonde verdrijven, kweet zich met handigheid van zijne taak 5 Aug.; tegen den avond kwam hij met 4 veroverde koopvaardijschepen terug. Een uitval, uit de citadel ondernomen, vernielde des vijands werken, gedurende het bestand opgeworpen, wat echter zonder verlies van manschap niet uitvoerbaar was. De Belgen verloren er meer. Zij zochten dus de schande van den dag uit te wisschen. Daar echter Chassé in staat was, om behoorlijken tegenstand te bieden, snelden Leopold en de fransche generaal Belliard naar Antwerpen, en verkreeg de laatste, bij den opperbevelhebber toegelaten, eene schorsing van den strijd, totdat de koning zou beslist hebben. Weinige dagen later vernam men, dat dezelfde generaal Belliard den prins van Oranje tot den terugtogt bewogen had, en zoo kwam men weder in den vorigen staat van werkeloosheid, die het krijgsvolk zoo hard viel, en nogtans moest plaats hebben Aug. 1831—November 1832. De opening in den Scheldedijk werd, op verlangen van België, weder gesloten.

De 24 Artikelen. De Citadel. Het Embargo. 1832.

De volharding droeg goede vruchten, en bragt de conferentie tot een nader voorstel van overeenkomst, nu in 24 artikelen vervat, en voor de Noord-Nederlanden eenigzins meer gunstig. Zij betroffen voornamelijk de deeling van Luxemburg en Limburg, en bepaalden het aandeel voor België, in de staatsschuld te dragen, op 8 millioen 400,000 gulden jaarlijksche renten. Naar 's konings oordeel waren die bepalingen niet billijk genoeg, en daarenboven beleedigend in den vorm. Hij weigerde dus andermaal zich de wet te laten voorschrijven, en al wat pen of degen voerde, prees zijne wijze zorg, zijn onwankelbaren geest. Zelfs onder de vijf groote mogendheden moeten er geweest zijn, die hem bewonderden en niet ongenegen waren. Rusland althans gaf den prins van Oranje een openlijk blijk van tevredenheid *). Uit vrees voor Frankrijk werden nogtans de 24 artikelen, waarin Leopold bewilligde, door de conferentie verbindend gemaakt; voorts verscheen er een bevelschrift aan Willem I, om den belgischen bodem te verlaten, de citadel over te geven en onze flotille van de Schelde terug te trekken. »Noch het een noch het ander," zeide de koning; slechts voor geweld zou hij buigen. Pruissen en Oostenrijkers sloegen toen gedenkpenningen

*) De orde van St. Wladimir. Merkwaardig genoeg: na den slag van Waterloo, gaf men den prins van Oranje eene schoone en hoogst beminnelijke vorstin tot echtgenoot; thans, na een' veldtogt, tegen het inzigt der kabinetten ondernomen, ontving hij het aanzienlijkste eereteeken, waarover de keizer van Rusland beschikken kon. Wat later verhief koningin Victoria den heldhaftigen koning tot veldmaarschalk van Groot-Brittannië. Voorwaar, dat alles scheen geen gewoon spel met hoffelijke onderscheidingen; en toch veel meer was het niet, althans de bevriende vorsten durfden niet doortasten, en lieten ons zonder hulp.

te zijner eer; in alle talen der wereld verkondigde men zijnen lof; maar de groote mogendheden bleven bevreesd, om ons voorbeeld te volgen: Frankrijk en Engeland verbonden zich toen om Nederland te dwingen, en legden een embargo op de hollandsche schepen, die zich in hunne havens bevonden. Zij bragten tevens eene vereenigde vloot aan onze kusten; terwijl de maarschalk Gérard met 60,000 Franschen werd afgezonden, alleen om die kleine sterkte te nemen, die wij, aan de poort van Antwerpen, met een paar regimenten hadden bezet. Aan overgeven was vooreerst niet te denken; Chassé en Voet waren daar binnen, de eerste als opperbevelhebber der citadel van Antwerpen en van 's konings zeemagt, voor de stad, de laatste, majoor der infanterie, als plaatselijk kommandant. Andere bevelhebbers waren de generaals-majoor De Favauge, de kolonel Von Quadt, de luitenant-kolonel De Gumoëns, benevens de majoors Van der Wijck en Seelig, de eerste bij de genie, de laatste bij de artillerie.

De onneembare kanonneerbooten lagen, onder bevel van Koopman, wakker op hun post, en ondersteunden de verdediging met niet minder beleid dan moed. Op den 4 December, toen de Franschen met hunne werken van aanval gereed waren, begon de strijd eerst regt ernst te worden, en vielen er dagelijks dooden en gekwetsten.

Het grof geschut speelde zonder tusschenpozing op de muren van het kasteel; eene menigte bommen, ook eenige uit een zoogenaamd monstermortier geschoten, vernielden magazijn, kazernen en kruidkelders, drongen door de kazematten, zelfs door het hospitaal heen. Een ieder deed nogtans trouw zijne dienst. Voet, die met eene groote bedaardheid overal tegenwoordig was, geen gevaar vreesde en door alle kogels scheen ontzien te worden, verkreeg den naam van *de bomvrije majoor*, eene onsterfelijke vereering, hem door onze brave soldaten, geschonken.

Ten laatste ontstond er gebrek: het slagtvee was door het kanonvuur gedood, de keukens werden omver geschoten, de waterputten met puin en zand gevuld. Een geduchte bres dempte een gedeelte der gracht, en nu stak men, na een strijd van 19 dagen, de witte vlag uit, ten teeken, dat de opperbevelhebber, onder billijke voorwaarden, wenschte te capituleeren 23 December. Die voorwaarden waren: vrije aftogt voor de bezetting van het Slot en de scheepsmagt op de Schelde gelegen.

Gérard nam daar geen genoegen mede, en eischte overgave van citadel en vloot. Koopman was daar zeer tegen, hetgeen ten gevolge had, dat de opperbevelhebber hem vrijheid verleende, om zelfstandig te handelen. Intusschen bepaalde men bij een additioneel artikel, dat de flotille van 12 kanonneerbooten, onder bevelen van den kolonel Koopman, in de gesloten capitulatie niet begrepen was.

Gérard verlangde, dat Lillo en Liefkenshoek mede zouden overgaan, in welk geval hij voor de citadel en voor de vloot vrijen aftogt zou verleenen.

Daar echter de hier bedoelde forten niet meer onder bevel stonden van Chassé, maar door den overste Bake gekommandeerd werden, vereischte dit punt der overeenkomst Zijner Majesteits bepaalde goedkeuring.

De koning weigerde de overgave van Lillo en Liefkenshoek, zoodat er geen vrije aftogt kon verleend worden en de bevelhebbers, het krijgs- en zeevolk, zich eene krijgsgevangenschap in Frankrijk moesten getroosten. Koopman had intusschen de flotille laten vernielen, waardoor er geen schip van zijn eskader, zelfs geen enkele vlag, in 's vijands handen viel 24 Dec. 1832.

Om verder den koning te trotseren, lieten de Franschen en Engelschen het embargo en de blokkade onzer havens nog eenigen tijd voortduren. Eindelijk begonnen de mogendheden zich deze handelwijze met een' bondgenoot te schamen, ontsloegen onze gevangenen, lieten de kusten weder vrij 3 Junij 1833, en gaven aan de trouwe onderdanen, die zich in geenen deele hadden laten ontmoedigen, hunnen handel en hunne schepen terug. Daarentegen beloofde Willem I den degen op te steken en de Schelde te openen.

Status quo. 1833-1838. *Nederland en de Koloniën.*

Met het zwaard naast zich, bleef de koning vijf jaren volhouden en wachten: volhouden, — omdat hij het regt op zijne zijde had, en wachten, — omdat er onder de verbonden mogendheden ieder oogenblik eene verandering van denkwijze, een beter inzigt, eene ontwaking ontstaan kon. Zij-zelven veroordeelden hun onwaardig gedrag, en zochten den moedigen vorst veeleer te ontzien, dan te tergen. Gewis, hem te verpletten, hadden zij volkomen in hunne magt, maar zij deden het niet. Die schroomvalligheid om te handelen, vleide onze eigenliefde, en wij sterkten den man, die door zijne schoone houding alle volken verbaasde.

Evenwel, zulk eene gewapende rust was kostbaarder dan een oorlog, en veel te kostbaar voor onze natie,

doch wie het in dien oogenblik had durven zeggen, zou voor geen vriend des vaderlands zijn doorgegaan. Men getroostte zich derhalve velerlei opofferingen. En waarom zou men het niet? De nijverheid en handel bleven ongestoord, en Oost-Indië, nu onder een veel verbeterd stelsel van bebouwing, waren door Joannes van den Bosch (1830-1833) meer winstgevend gemaakt, en wierpen onder Jean Chrétien Baud (1833-1836), later minister van koloniën, en voorts onder Dominique Jacques de Eerens (1836-1840), steeds schatten in onzen schoot. „Volhouden" bleef voortdurend de kreet der natie. Toen echter de koning toegaf, 13 Maart 1838, in de 24 artikelen berustte en genoegen nam met eene rentebetaling van slechts 5 millioen gulden, door België jaarlijks te voldoen, was men dubbel tevreden. Het volk toch vorderde slechts eene billijke schikking, eene schikking, die den koning voldeed, zonder in het allerminste eene herstelling des rijks of eene nieuwe verbinding met de zuidelijke provinciën te zoeken.

Vrede van 1839.
Nederland en België afzonderlijke rijken. 1839-1840.

Door het aannemen der 24 artikelen en den vrede van 19 April 1839, bleef België aan Leopold I, en werd het koningrijk der Nederlanden tot de grenzen der voormalige stadhouderlijke republiek teruggebragt, doch moest, voor het gedeeltelijk verlies van Luxemburg, aan het duitsche verbond eene schadeloosstelling geven, die, allezins onbillijk, in de onderhoorigheid van Limburg gezocht werd. Noord-Nederland nam daar genoegen mede, en had overigens zijn wensch; — de koning niet. De koning onderwierp zich aan den drang der omstandigheden, doch noemde de dingen bij hun naam, en zag in het verlies van België geen voordeel, in het gedrag der groote mogendheden geen verstandig overleg. Voor zijn volk bleef hij een zorgende vader, zooals hij altijd geweest was; maar de natie verkoelde, en kwam van hare ingenomenheid terug. Ongetwijfeld, er waren groote uitgaven gedaan: er waren nieuwe schulden gemaakt, en, met de wapenen tegen Europa gekeerd, had men zich eenigzins vermogender gehouden dan men was, en aan den juisten staat der geldmiddelen niet die openbaarheid gegeven, welke onder een parlementairen regeringsvorm steeds verlangd wordt. Bij de ontspanning der gemoederen, en de berekening der schaden, ontstond er derhalve veel ongenoegen, en meenden zelfs de staten-generaal een misbruik van vertrouwen te bespeuren, waartegen in het vervolg behoorde te worden gewaakt. Zonder eenstemmigheid omtrent de beginselen, verlangden zij eene herziening der grondwet. Men verwierp de begrooting van 1840, zoo mede eene leening ten laste der overzeesche bezittingen. Eenige wijzigingen in de constitutie, door de regering voorgesteld, werden vervolgens aangenomen, maar stelden veler verwachting teleur. Meerdere ontevredenheid gaf toen meerder zorgen, die echter van dien aard waren, dat Willem I ze eerlang had kunnen te boven komen. Doch bij den tegenstand, waarmede de bewindslieden hadden te worstelen, ontstond er eene spanning der gemoederen, en verontrustte zich het talrijkste en vermogendste gedeelte der natie over eene tweede echtverbindtenis des konings. Men gewaagde van een huwelijk met eene roomsche en belgische gravin, een huwelijk, dat, op zich-zelf en in verband met 's konings karakter beschouwd, geen vrees moest verwekken, maar dat den gereformeerden onaangenaam en dus in de gegevene omstandigheden niet gelukkig gezien, en, zonder binnenlandsche verdeeldheden te veroorzaken, niet uitvoerbaar was.

Afstand en Dood van Willem I. 1840-1843.

Ofschoon reeds in jaren gevorderd, had Willem I het bepaalde voornemen, om zich, in een wettigen echt, aan Henriette Adriana Ludovica Flora, gravin d'Oultremont de Wegimont, te verbinden, en was hij door geenerlei redeneringen daarvan af te brengen. Zijn karakter getrouw, hield hij ernstig vol, maar wist tevens alle gevreesde moeijelijkheden, langs een middelweg, te ontwijken. Regt edel en gemoedelijk vereenigde hij den wensch van zijn hart met het belang des volks, en deed afstand van den troon 7 Oct. 1840. Willem I noemde zich toen graaf van Nassau; als zoodanig huwde hij 16 Febr. 1841, en vertoefde eenigen tijd op zijne goederen in Duitschland. Ofschoon miskend, toonde hij geen den minsten wrevel, besteedde een groot deel van zijn vermogen tot herstel onzer finantiën, bleef de belangen zijner landgenooten steeds ter harte nemen, en stierf, vol vertrouwen op betere toekomst, in den ouderdom van 71 jaren, te Berlijn, 12 Dec. 1843.

NEDERLAND ONDER WILLEM II.

V. Tijdvak, 3. Gedeelte. 1840-1848.

Voortduring van het vroeger Staatsbestuur. 1840.

Willem II beklom den troon onmiddellijk na den afstand, en werd 28 Nov. 1840 te Amsterdam gehuldigd. Zijn oudste zoon Willem, reeds een jaar te voren met Sophia Frederika Mathilda, dochter van den koning van Wurtemberg, gehuwd, ontving toen den titel van prins van Oranje. Bij al deze veranderingen bleef de regering grootendeels in dezelfde handen, wat voor velen eene teleurstelling was, en dus ongenoegen te weeg bragt. Wij, die nog zoo kort geleden tegen de belgische grieven geijverd hadden, kregen nu den schijn, als zochten wij door het aanheffen van dezelfde klagten den afval te regtvaardigen. Men verlangde meerder vrijheid in zaken van onderwijs en godsdienst, grooter verantwoordelijkheid van staatsbeambten, enz. De minister Van Maanen werd het moede, en nam zijn ontslag bij gelegenheid van eene wets-voordragt over de conflicten, Maart 1842.

Vooruitgang en Behoud. 1840-1849.

Twee partijen, eene, die, tot elken prijs, naar verandering streefde in het personeel van 's konings ministers en de grondwet naar fransch- en belgisch model wilde gewijzigd hebben, en eene, die, uit vrees van republikeinsche woelingen te bevorderen, schier van alle noodzakelijke verbeteringen afkeerig was, begonnen zich meer en meer scherp af te teekenen. Zij werden de Vooruitgang en het Behoud genoemd. Jan Jakob Rochussen, directeur van het handels-entrepôt, te Amsterdam, was, tot redding van 's lands finantiën, reeds onder Willem I in het ministerie gekomen; thans geraakte de practiserende advocaat Floris Adriaan Van Hall in den zetel van Van Maanen. Rochussen, wien het aan geene bekwaamheden ontbrak, schoot echter te kort, en werd tot 's konings afgezant in België, doch spoedig daarna tot gouverneur-generaal van Neêrlandsch Oost-Indië benoemd. Als minister van finantie volgde Johan Adriaan van der Heim hem op, en struikelde in het herstel der geldmiddelen over dezelfde zwarigheden. Men riep derhalve Van Hall te hulp, die nu in Febr. 1844 de staten-generaal tot het aannemen eener geldleening, ten bedrage van 127 millioenen, bewoog. Van Hall verkreeg die gelden tegen 3 percent, en verminderde weldra het rentebedrag der 5 percents schuldbrieven op 4½. Hij voerde tevens verscheiden bezuinigingen in, en gaf eenige meerdere openbaarheid aan het beheer der finantiën; voorts werd er onder zijn bestuur eene geheele hermunting van onze oude en sterk besnoeide geldspecie tot stand gebragt. Van Hall bewees den koning en het vaderland zeer wezenlijke diensten, maar kon de partij van vooruitgang, die hem aan het bestuur had gebragt, en nu verder wilde gaan dan de minister raadzaam vond, op geenerlei wijze bevredigen.

Binnenlandsche Toestand. De Indiën.

Negen volksvertegenwoordigers, met den leidschen hoogleeraar Jan Rudolph Thorbecke aan het hoofd, ontwierpen een voorstel tot herziening der grondwet, dat echter bij de staten-generaal met eene groote meerderheid werd afgekeurd.

Eenige dagbladen, de partij des vooruitgangs ondersteunende, hieven nu luide klagten aan, en zochten niet alleen het ministerie te doen vallen, maar tevens den persoon des konings in een min gunstig daglicht te plaatsen. Willem II meer krijgs- dan staatsman, miste het vaste karakter van zijn vader, maar maakte zich door eene groote mate van staatkundige en godsdienstige verdraagzaamheid bij alle onbevooroordeelden bijzonder bemind. Zijn goed hart, zijne liefde voor het vaderland, zijne ongemeene gemakkelijkheid van omgang, zijne grootmoedige begunstiging der kunsten en de herinnering aan zijne heldhaftige daden, deden hem, ondanks de woeling der partijen de toegenegenheid der natie behouden.

Onder die omstandigheden sloot de regering een handelsverdrag met België (29 Julij 1846), opende eene industrie-school te Delft, en bragt die nieuwe akademie met de belangen der koloniën in verband. Uit Oost-Indië ontving men vervolgens het verblijdend berigt, dat de vorsten van Beliling en Karang-Assam, op het eiland Bali, door den luitenant-kolonel Bakker getuchtigd, zich onderworpen hadden, 1846. Die tuchtiging moest in 1848, door den generaal-majoor Van der Wijck, herhaald worden, doch had toen eene min bevredigende uitkomst. Een derde expeditie in 1849, onder den generaal-majoor Michiels, wreekte de vroegere nederlaag, doch kostte den bevelhebber het leven.

Voor het overige was de toestand der oost-indische koloniën niet ongunstiger dan voorheen, maar een gestadig

voorwerp van berisping bij allen, die zich door de verworpen grondwetsherziening vonden teleurgesteld. Eenige moeijelijkheid, den orthodox-gereformeerden in den weg gelegd, deed de opvatting geboren worden, als werden zij in hunne vrijheid van godsdienst onderdrukt, en gaf een voorwendsel tot landverhuizing naar Amerika. Een mislukte oogst, inzonderheid van aardappelen, en daarmede gepaard gaande hooge prijzen van andere levensmiddelen, 1846, scheen eene nieuwe armen-wet noodzakelijk te maken, die echter niet tot stand kwam. Eene lang beloofde regeling van het onderwijs, waarin katholieken en orthodoxen de handen ruimer wilden hebben, bleef mede slepende, en werd, met vele andere punten van ondergeschikt belang, voor de oppositie eene gereede aanleiding tot stelselmatige tegenwerking der regering, zelfs in den boezem der staten-generaal. Zonder in eene wezenlijke revolutie te bewilligen, kon het ministerie niet toegeven. Bij de opening der statenvergadering van Oct. 1847 heette het evenwel, dat de herziening der grondwet onverwijld ter hand zou worden genomen; maar de partij van vooruitgang bevroedde gemakkelijk genoeg, dat haar oogmerk langs dezen weg niet bereikbaar was, en eischte eene grondwets-herziening op ruimer schaal, dan men van regeringswege kon verwachten.

Nieuwe Grondwet, 3 *Nov.* 1848.

Even na de uitbarsting der fransche omwenteling van 24 Febr. 1848, liet de koning in 27 voorstellen van wet eene grondwetsherziening aanbieden, die vooral toen had moeten achterwege blijven. Immers, zij kon met geene mogelijkheid de oppositie tevreden stellen, en had veel kans van de gemeente in beweging te brengen. Onze natie, doorgaans kalm en welberaden, maakte niet de minste aanstalte, om de dwaasheden der fransche republiek te willen nabootsen. Zij herinnerde zich de zware lasten van 1795; en, hoezeer geheel Duitschland tot opstand kwam, bleef zij, aan wet en orde verkleefd, volkomen bedaard; zelfs onze meest behoeftige medeburgers hielden het communisme voor een stroovuur, waaraan zij zich niet wilden branden.

De koning, anders zoo onversaagd en voor den vijand zoo dapper, liet zich verontrusten: hij beloofde aan eenige weinigen, die daar belang bij hadden, eene meer ruime herziening van de grondwet. Aan de bedaarheid der natie paarde zich nu de blijde verwachting der mannen van vooruitgang, en het bestaande ministerie ontving zijn ontslag, 15 Maart 1848.

Eene nieuwe herziening der grondwet, door eene staatscommissie ontworpen en door een nieuw ministerie bij de kamers voorgedragen, vond slechts weinig tegenstand, en werd, deels uit overtuiging van daarmede het heil des vaderlands te bewerken, deels uit vrees voor onlust en verwarring, door de staten-generaal, in dubbelen getale vergaderd, bij meerderheid van stemmen aangenomen, en den 3. November bekend gemaakt.

Vele zaken, die te voren bij koninklijk besluit geregeld werden, moesten nu door wetten bepaald worden, en de keuze der vertegenwoordigers in de staten-generaal, staten der provinciën en stedelijke besturen, kwam regtstreeks aan de gegoede burgerij. Overigens zonden de wenschen, door onderscheiden oppositiën van tijd tot tijd geopenbaard, vervuld worden, zooals: vrijlating van het kerkelijk beheer, uitbreiding van het regt van vereeniging, nieuwe regeling van het onderwijs, voorziening in het lot der armen, en verantwoordelijkheid der ministers, ook aan de nationale vertegenwoordiging.

Het geheel was eene aanmerkelijke beperking van 's konings gezag. Of dat duurzaam heil zal aanbrengen, moet de ondervinding leeren.

Een zoogenaamd definitief en homogeen ministerie, dat aanstonds uitzigt gaf op groote bezuiniging in de huishouding van staat, trad vervolgens op, en reeds in het begin van 1849 kwamen de nieuwe kamers bijeen, en begonnen hare zeer gewigtige en moeijelijke taak.

Dood des Konings, 17 *Maart* 1849.

Terwijl het nieuwe ministerie en de nieuwe kamers in gemeen overleg met den koning werkzaam waren, de rust verzekerd was en alle verdere belangen van het vaderland als met vernieuwden ijver behartigd werden, ontviel ons plotseling de veel geliefde Willem II. Op een uitstap naar Tilburg, waar hij een lustslot deed bouwen, wierp eene hartziekte hem ter neder, en maakte in weinige dagen een einde aan zijn veel bewogen en roemrijk leven. Hij stierf 17 Maart 1849, in den ouderdom van ruim zes en vijftig jaren, en dompelde al zijne onderdanen in diepen rouw. Zijne volk, zijn huis, zijne hooggeachtte weduwe, zijne kinderen,

allen zoo hartelijk en innig aan den ridderlijken koning verbonden, waren als verplet van den slag, en zagen om naar den prins van Oranje, die zich op eene reize in Engeland bevond, doch, aanstonds teruggekeerd, den schepter aanvaarde, de nieuwe grondwet bekrachtigde, en thans, onder den schoonen naam van Willem III, met waardigheid regeert en de belangen van het vaderland behartigt.

BRONNEN-STUDIE VOOR DE HISTORIE VAN HET VADERLAND.

ROTTERDAM.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

Korte Beschrijvingh der stadt Rotterdam, hare outheyt, grootheit en gelegenheit, behoorende bij de conterfeytinge der stadt gelijck ze nu in 1623 *is.* Hoogst zeldzaam.

In deze Beschrijving wordt onder anderen gezegd: Rotterdam is bij mansgedencken veel kleiner geweest, en was toen niet te gelijcken met hare tegenwoordige gestaltenisse, hadt eene kleine borgerij en zeer weinigh koophandel. Er zijn meer dan 65 steenen of houten bruggen, en meest alle straten en kaijen gestraet en met steenen geplaveit, seer schoon en de reyndelijck sonder mesthoopen of vuylicheit."

W. den Elger, *Rotterdamsche Arcadia.* Rott. 1699. 12°. Andermaal onder den titel van *Gedichten en Rotterdamsche Arcadia.* Amst. 1726.

Willem den Elger opende zijn poetische loopbaan met de vertaling van een fransch treurspel, *Pyrrhus, koning van Epire,* en van een kluchtspel, *Wacht me voor dat laantje,* met een tweede treurspel getiteld *Manlius,* in 1699 in het licht gegeven. Den Elger bezat een vluggen geest en juist oordeel; hij werd op zijn 19e jaar reeds tot het Meesterschap in de regten bevorderd, en zou zonder eene ongelukkige liefde, die onverwacht zijn leven verkortte, aanmerkelijke vorderingen in de dichtkunst en fraaije letteren gemaakt hebben. Zijn overlijden viel voor te Rotterdam 4 Februarij 1703. Zie verder Witsen Geysbeek.

Casparis Kinschotii, *Panegyris in laudem celeberrimae Roterodamensium urbis.* Roter. 1638. School-oratie in dichtmaat.

J. Savary, *Beschrijving der wijtberoemde stad Rotterdam.* Amst. fo. (Omstreeks 1665).

Korte Beschrijvinge der wijdberoemde koopstad Rotterdam; (ten geleide der profilteekening van J. Quack). Rott. 1665. *obl.* Zeldzaam. Denkelijk door J. Oudaan geschreven.

E. H. van Welsenes, *Geamplieerde Opstellen enz. en de Vervolgen.*

Eene zeer korte en zeldzame beschrijving van Rotterdam op last der regering in 1706 en 1707 bijeengebragt.

G. van Spaen, *Beschrijving van Rotterdam.* Rott. 1698. 8°. *Aldaar* 1713 *en* 1738. 8°.

Van gering belang, met sprookjens en aardigheden, maar zonder grondige nasporing. Zie Witsen Geysbeek.

G. van Kervel, *Lofkrans der stad Rotterdam.* Rotterdam, 1700. 4°.

Van denzelfden dichter vermeldt het *Vervolg op Witsen Geysbeek,* II. 312 een ander werkjen getiteld *Endimion en Diana, Minnebrieven.* Haag, 1704, maar geeft verder geen licht.

J. Washington, *De Laude urbis Roterodami cum Praef.* F. Hesseli. Rott. 1704. 4°.

Gewone schooloratie voor de geschiedenis of toenmalige gesteldheid der stad van gering belang.

J. De Haes, *Eerkroon voor Rotterdam.* Rott. 1716. fo. en 4°.

Joan de Haes, geboren te Rotterdam 3 Nov. 1665, aldaar overleden 12 Febr. 1723, was een welgezeten koopman en wakker voorstander der geleerdheid en fraaije letteren, wiens *Gedichten* in 1724 door de zorg van Poot het licht zagen. Reeds vroeger, te weten 1714, gaf De Haes eene berijmde geschiedenis van *Judas den Verrader,* die in 1723 door *Jonas den Boetgezant* gevolgd word. De beschrijving van het *Leven van Geeraert Brandt,* is beter bestand „om de eeuwen en allen wederspraek rustigh te verduren", dan zijne Gedichten. Zie Witsen Geysbeek.

P. V. W. *Uitbreiding van de Vernieuwde koopstad Rotterdam op rijm en zangmaat gesteld.* Rott. 1724.

J. Lois, *Cronijcke ofte korte waere Beschrijvinghe der stad Rotterdam, beginnende met* 1270 *tot* 1671. *Verrijkt met de voornaemste Handvesten, enz.* 's Gravenh. *en* Delft, 1746. 4°.

Jacob Lois, lid van den raad der stad Rotterdam, verzamelde deze Cronijcke uit onderscheidene Kronyken en eenige in Handschrift bewaarde oude aanteekeningen. De charters, achter deze Stadsbeschrijving zijn deerlijk verminkt.

G. Manheer, *Kronijk van Rotterd. tot* 1760. Rott. 1783. 4°.

G. Manheer, boekhandelaar te Rotterdam, gaf de *Cronijcke* van Lois met weglating der Bijlagen in nieuwere spelling weder, en voegde daar stukken uit het *Eeuwgetijde* van Kortebrant bij.

Jacob Kortebrand, *Beschrijving der stad Rotterdam, bevattende derzelver geschiedenissen, aanleg, uitbreiding, oudheidk. besch. der kloosters enz. alles uit oude handschriften opgespoord, en voor het grootste gedeelte uit de nagelatene schriften van den beroemden oudheidkenner wijlen Jacob Kortebrand.* Rott. 1782. 8°. Amst. 1789. 8°.

Jacob Kortebrand, een verdienstelijk Rott. dichter uit de eerste helft der 18. eeuw, gaf onder meer soortgelijke rijmwerken een gelegenheidstuk op het eeuwgetijde der

verlossing van Rotterdam hier onder genoemd. — Voorts had hij zich voorgesteld eene beschrijving zijner geboortestad te geven, die echter niet is gereed gekomen, en op een zeer wijdloopigen voet was aangelegd. Wat daarvan bruikbaar en goed was, heeft men in bovenstaand werkjen met oordeel zamengevat en beknopt weêrgegeven.

De Verdeeling der stad Rotterdam in 13 wijken met het buitendistrict; de nommers der huizen, namen der havens, straten, stegen, gangen, dijken en andere wegen in en om de stad. Rotterdam, 1802. 8°.

Naamregister der inwoners van Rotterdam, met de nommers der huizen, wijken en straten. Rotterdam, 1803. 8°.

G. Bruining, *Tableau topographique et statistique de Rotterdam, où cette ville est décrite sous tous les rapports remarquables, suivi de quelques détails historiques et antiquaires, tendant à repandre un nouveau jour sur l'ancienne histoire de cette ville, et sur celle de son emplacement et de ses environs.* Rotterdam, 1815. 8°.

In dit *Tableau* is met oordeel gebruikt de belangrijke *Mémoire statistique sur le commerce et les fabriques de Rotterdam door* Gualtherus Jacob van den Bosch in 1810 aan Napoleon overhandigd. Zie *Herinneringen van* G. Bruining, *met betrekking tot de omwentelingen in Staat en Kerk gedurende zijnen levensloop.* Dordrecht, 1830. 8°.

D. Smits, *De Rottestroom.* Rotterdam, 1750. 4°. In dichtmaat, doch met eene kaart en historische aanteekeningen. — Nogmaals 's Hage, 1823. Opgenomen in zijne *Gedichten.*

De Rottestroom, opgedragen aan Willem IV, bezorgde Dirk Smits een voordeeligen post te Hellevoetsluis, waarvan hij echter niet lang genot had; want door een hond in het been gebeten, veroorzaakte dit ongeval zulk eene hevige ontsteltenis bij den dichter, dat hij door zware koortsen werd aangetast, waaronder hij 25 April 1752 bezweek. Zijne *Nagelaten Gedichten* zijn in 1753 door N. Versteeg in het licht gegeven; een leven van D. Smits staat achter het derde deel dier Gedichten.

W. van den Hoonaard, *Korte Aardrijksk. Beschrijv. der stad Rotterdam, met eene kaart.* Rott. 1825. 8°. Voor scholen.

* * * *Korte geschiedenis der stad Rotterdam.* (Voor de jeugd). *Met de kaart* van 1488. Rott. 1827. 8°.

A New Picture of Rotterdam, with a plan and engravings. Rotterd. 1825. 8°. Voor reizigers.

Guide des Étrangers dans la ville de Rotterdam. Rott. 1825. 8°.

Mr. W. C. Ackersdijk, *Iets over de stad Rotterdam; bijzonder wegens hare vroegste vermelding in de XIII. eeuw.* In de *Fakkel* van 1826. *bl.* 221.

Mr. Willem Cornelis Ackersdijk, geboren te 's Hertogenbosch, 12 December 1760, studeerde eerst aan het gymnasium te 's Bosch en daarna aan de hoogeschool te Utrecht. In 1779 bekwam hij den graad van Dr. in de beide regten op zijne *Disputatio de utilitate et auctoritate poeseos et poetarum in Jurisprudentia, nec non de utilitate Jurisprudentiae in legendis et explicandes poetis.* Hij vestigde zich als advokaat in zijne geboorteplaats, werd in 1782 secretaris der stad, doch verloor zijne betrekking door de omwenteling van 1795. In 1807 nam hij zijne regtsgeleerde praktijk te Utrecht weder op, zag in 1811 daarvan af om als kantonregter werkzaam te zijn; hij volhardde in dien lastigen werkkring tot 1820, en vertrok toen naar Rotterdam, waar hij als ambteloos burger leefde en zich uitsluitend met zijne geliefkoosde letteroefeningen onledig hield. De *Geschiedenis van de Rederijkkamers in de hoofdstad en Meijerij van 's Hertogenbosch* en verscheiden andere bijdragen, vindt men in genootschappelijke werken en Tijdschriften verspreid. Al die opstellen dragen blijken van grondig onderzoek en uitgebreide kennis. Ackersdijk overleed 7 Februarij 1853.

G. van Reyn, *Geschiedkundige Beschrijving van Rotterdam, en Beknopt Overzigt van het Hoogheemraadschap van Schieland.* Rott. 1832. 8°. Met platen.

Thomas Marshall, (Teacher of the English and Dutsch languages and literature), *The History and Description of Rotterdam and its Environs. With Maps and Views.* Rotterd. 1844. 8°.

J. G. Litzau, *Beschrijving der stad Rotterdam van de vroegste tijden af tot op den tegenwoordigen tijd, in gemeenzame zamenspraken.* Rotterdam, 1839. 8°.

De luidende St. Laurensklok, hangende in den toren van de groote of St. Laurenskerk te Rotterdam. Een berijmd verhaal van de voornaamste gebeurtenissen dezer stad. Rotterdam, 1841. 8°. *Nieuwe uitgave.* 1849.

Zie nog het Tweede Vervolg op Arrenberg's *Naamlijst.*

Rotterdamsch Jaarboekje. Rotterdam, 1839 *en volg.*

Rotterdam met al sijn Gebouwen; geteekent en gesneden, anno 1694 *door* Joannes de Vou, in fo.

Receuil de 23 Planches, dessinées et enluminées, représentant la ville de Rotterdam, ainsi que ses environs et édifices remarquables, avec les armes des membres de sa regence. s. a. et l. fo.

Joannes de Vou niet vermeld bij J. Immerzeel, Jr. *Levens der Kunstschilders, Graveurs enz.*

KERKELIJKE EN WERELDLIJKE GEBOUWEN.

G. van Spaen, *Het nieuw Oostindisch Huis gebouwt in de Boomtjes tot Rotterdam, nevens de Opkomst van de O. I. Comp. met de voornaemste land- en zeegevegten. In dichtmaat.* Rotterdam, 1698 4°.

Zie Witsen Geysbeek.

G. van Kervel, *Opkomst, magt en heerlijkheyt van het Oost-Indisch huys der stadt Rotterdam. In dichtmaat.* 's Hage, 1701. 4°.

A. Croesen, *Eerste Leerrede tot inzegening van de Nieuwe Kerk binnen Rotterdam.* 1737. 4°.

Antoni Croesen was van 1715—1718 predikant bij de Luthersche gemeente te Amersfoort, vertrok daarna naar Woerden en in 1721 naar Rotterdam, waar hij in 1745 overleed. Vroeger gaf hij eene Jubilé-predikatie van de overlevering der Augsburgsche Geloofsbelijdenisse, te Rotterdam, in 1730 in het licht gekomen.

J. Ouwejans, *Sions Tempelvreugd, ter gelegenheit der Inwijding van de nieuw herbouwde Mennoniten-kerk te Rotterdam.* Rotterdam, 1775. 8°.

Jacob Ouwejans werd van Dantzig naar Rotterdam beroepen 1741, en overleed October 1781.

J. Scharp, *Inwijding der nieuw gebouwde Gehoorzaal van het letterkundig genootschap Verscheidenheid en Overeenstemming, te Rotterdam, op den 2 van Louwmaand 1807; behelzende alle de plegtige Aanspraken en Bijdragen, dien avond voorgelezen en inzonderheid de Inwijdingsredevoering, zijnde eene Verhandeling over de*

letterkundige maatschappijen in het algemeen, en dit Genootschap in het bijzonder. Rotterdam, 1807. 8°.

Catalogus Horti Botterodamensis. Rotterod. 1809. 8°.

J. Roodenrijs, *Antwoord op de vraag: Of er eenig middel is, om het water uit de buitenstad van Rotterdam te keeren, zonder de scheepvaart te belemmeren?* 4°.

J. Horsman, Over hetzelfde onderwerp.

W. van Houten, *Gedachten over het ontwerp tot oprigting van een Entrepot-dok te Rotterdam.* Rotterdam, 1835. 8°.

F. Frets, *Bedenkingen, betreffende eene uitbreiding van het openbaar Entrepot te Rotterdam.* Rotterdam, 1837. 8°.

Gedachten over eene verbinding der stad Rotterdam met den zuidelijken Maasoever. Rotterdam, 1839. 8°.

G. van Charante, *Verslag van het Krankzinnigen-gesticht te Rotterdam.* Rotterdam, 1841. 8°.

G. van Charante, Med. et art. obst. Doctor en Geneesheer bij gemeld gesticht. Charante staat voornamelijk stil bij de verbeteringen, welke dit gebouw sedert 1836, tijdens hij tot geneesheer van het krankzinnigenhuis benoemd werd, ondergaan heeft. Hierna volgt de beschrijving der levens- en geneeswijze der lijders, sterfte ens. enz.

Betoog van de noodzakelijkheid eener Vereeniging van het eiland Feijenoord met de stad Rotterdam, ook in het belang van de algemeene welvaart. Met kaart. 's Hage, *bij Langenhuysen.*

J. A. Beijerinck, *Verhandeling over de Indijking en Uitbreiding der stad Rotterdam. Uitgegeven door het Bataafsch Genootschap.* Rotterdam, 1849. 4°. *met pl.*

Eene bekroonde Verhandeling, opgenomen in het IX deel, 2 stuk der werken van het Genootschap.

Jhr. N. J. Storm van 's Gravesande, *Brief aan den Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten Generaal, over de Gevangenis voor Jeugdige Veroordeelden te Rotterdam.* Rotterdam, 1853. 8°.

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

Jonker Frans en Oorlog.

Corn. van Alkemade, *Rotterdamsche Heldendaden onder Frans van Brederode.* Rotterdam, 1724. 8°. Nogmaals *aldaar* 1756.

Het derde hoofdstuk is vooral belangrijk voor de vroegere gelegenheid der stad.

Het werk zelf is eene kronijk van den oorlog tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen, uitgegeven door Van Alkemade, naar het handschrift van Willem van der Sluys, geboren te Rotterdam in 1453. Zie Paquot, XIV. 81.

1572.

Jr. N. J. Storm van 's Gravesande, *Rotterdam in het begin van April des jaars* 1572.

In Nijhoff, Bijdr. VII. 10.

A. van der Vliet, *De Spanjaerdt binnen Rotterdam, in drie boeken, in rijm.* Rotterdam, 1772. 4°.

Zie Witsen Geysbeek.

Jacob Kortebrand, *Tweede Eeuwgetijde der Rotterd. Vrijheid, wegens den onverwagten uittogt der Spanjaarden op den* 21 *van Hooimaand des jaars* 1572, *met noodige aanteekeningen meest betreklijk de oudheit der stad Rotterdam, getrokken zoo uit gedrukte als geschreven egte stukken.* Rotterdam, 1772. 4°. In dichtmaat met goede aanteekeningen.

Kerkgeschillen, 1612.

J. de Gouda, *De Godtloosheyt der Rotterdamsche Inquisitie.* Antwerpen, 1612. 8°.

Muiterij, 1672.

Versoeck gedaen aen Burgemeesteren van Rotterdam door de gemeene burgerije op den 8 *July* 1672. 4°.

Waarachtig verhael van de Muiterij binnen de stad van Rotterdam in 1672, *tot de Publicatie van het Plakaet van Amnestie van* 27 *September daeraenvolgende. Ter goeder trouw beschreven door iemand die van gemelde muiterij kennis gedragen heeft.* (Zonder naam van plaats). An. 1785. 8°.

Als schrijver van dit stuk wordt opgegeven Mr. Willevoort Vroezen, Secretaris der stad Rotterdam.

Verschil met Willem III, 1684.

Remonstrantie van den heer Adriaen Paets, *Raedt en Vroedtschap der stadt Rotterdam, gedaen aen haer Ed. Gr. Mogende de heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt. Anno* 1684. 4°.

Missive van den heer Adriaen Paets *aen sijn Excell. den heer Graef d'Avaux, en 't antwoord van S. E. den heer Graef van Avaux, aen den heer Paets.* 1684. 4°.

Copie van een Remonstrantie geschreven door den heer Adriaen Paets, *Raedt en Vroedtschap der stadt Rotterdam, aen de Ed. Groot Mog. heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt. Na de copie van Rotterdam* 1684. 4°.

Nadere Remonstrantie door den heer Adriaen Paets, *raedt ende vroedtschap der stadt Rotterdam, aen de Edele Groot Mogende heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.* 4°.

Copie van een nadere Remonstrantie aan de Edele Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland van den heer Adriaen Paets; *mitsgaders van een Missive van denzelven heer aen den Ambassadeur d'Avaux en zijn Excell. antwoord op dezelve missive.* Rotterdam, 1684. 4°.

Advis van rechtsgeleerden op de Remonstrantie van den heer en Mr. Adriaen Paets, *mitsgaders twee Resolutiën van haer Ed. Gr. Mogende de heeren Staten van Hollandt op dat subject. Anno* 1684. 4°.

Corn. Kosterman. 1690.

Waerachtig Verhael van het gepasseerde te Rotterdam, in 1690. *So ten regarde van het vangen, examineren en onthoofden van Cornelis Kosterman.* Haarlem, 1691. 4°.

Het werkjen bestaat in twee deeltjens; in het tweede wordt dit oproer toegeschreven aan de fransche moortbranders, die door Lodewijk XIV in ons land waren gezonden, om niet alleen de magazijnen en steden in brand te steken, maar om tevens oproer te verwekken, teneinde langs dien weg het land in handen van den franschen koning te brengen. Ook in Duitschland was dien maatregel niet onbekend.

Over den Gedenkpenning, te dier gelegenheid vervaardigd, zie *Astrea's* IV. Jaargang, blz. 68.

Haegse Waerschouwinge aen het Hollandse Volck; en voornamelijk aen de gemeente der stadt Rotterdam. s' Gravenhage, 1690. 4°.

Handelt over het oproer te Rotterdam, in dien tijd voorgevallen, en waarvan vooral de Franschen als aanleidende oorzaak beschouwd werden.

Verheffing van Willem IV. 1747.

Kornelis van Oeveren, *Historisch Verhaal van het gene voorgevallen is, voor en bij de verkiezing van zijne D. H. Willem Karel Hendrik Friso, tot Stadhouder Admiraal en Kapitein Gener. over de Vereenigde Provintiën, voor zoo verre de stad Rotterdam betreft, voorgevallen voor en op den* 29 *April* 1747. Rotterd. 1751. 4°.

Een belangrijke bijdrage. Van Oeveren was wagenmaker op het Haagsche Veer te Rotterdam. Men noemde hem de princelijke wagenmaker. Hij werd de hoofdpersoon van de Oranjegezinde kleine burgerij en had groot aandeel in de gebeurtenissen van den dag. — Zijn portret, door G. Bakhuysen geschilderd en P. Tanjé gegraveerd, gaat in plaat uit; ook een karikatuur port. met het onderschrift:

Dits Kees van Oeveren, een tweeden Don Quichot,
Een gekken windbuil, maar nogthans een patriot.

Gebeurtenissen van 1784 *enz.*

De Eer van Rotterdam verdedigd. 1784. 8°.

Missive over het Gebeurde met de Compagnie No. 3. *op Zaturdag den* 15 *Mai* 1784. 8°.

Zie *Post van den Nederrhijn, V.* 813.

Memorie van Bezwaren door een aantal leden van de Schutterij aan het gecombineerd Collegie ingeleverd. 1784.

Ample Deductie tegen de Memorie van Bezwaren door een aantal leden van de Schutterij aan het gecombineerd Collegie ingeleverd. 1784.

Zie *Post van den Nederrhijn VII.* 235.

Verzameling van Stukken, betrekkelijk tot het zenden eener Commissie van hun Ed. Groot Mogende de heeren Staten van Holland en Westvriesland, naar Rotterdam. Tot het onderzoek naar de oorzaken van de aldaar plaats hebbende oneenigheden en het wantrouwen, en tot het beramen van gepaste middelen, ter herstelling van de openbare rust in den jare 1784. 6 *deelen.* 8°.

Zie Bilderdijk, *Gesch. van het Vaderl. XII.* 175.

Verzameling van Staats- en Stadsstukken in 1786 *en* 1787 *wegens de regering van Rotterdam gepasseerd, vervolg der Stukken betrekkelijk de Commissie.* 1788. 8°.

Verzameling van Requesten van Submissie, gepresenteerd aan de Staten van Holland en Westfriesland, na de omwenteling van den jare 1787, *door onderscheidene burgers en inwoners der stad Rotterdam.* Amsterd. 1797. 8°.

Verheerlijkt en Verlicht Rotterdam, of Beschrijving der plechtige illuminatiën en decoratiën, welke binnen voorn. stad hebben plaats gehad den 8 *Maart* 1788. Rotterdam, 5 *deelen.* 8°.

Echt verhaal van het zooveel gerugtmakend geval te Rotterdam, wegens zeker persoon, die door de Justitie aldaar is te regt gesteld. 1794. 8°.

Missive van een oud regent der stad Rotterdam, aan een lid der regeering te Amsteldam. 1794. 8°.

Omwenteling van 1795.

Aan mijne medeburgeren door een onbelangzoekend vaderlander, schutter in de Compagnie No. 11 *te Rotterdam.* Rotterdam, 1795. 8°.

Schikkingen en Wetten voor de gemeenebestgezinde burgersocieteit te Rotterdam. Rotterdam, 1795. 8°.

Iets over de Inquartiering te Rotterdam, behelzende eene opgave der middelen om dezelve voor den burger dragelijker en minder lastig te maken, ter overweging gegeven aan Wethouderen en Raden derzelve stad. Rotterdam, 1795. 8°.

Declaratoir van de leden der Societeit der Volksvrienden te Rotterdam aan de Wethouderschap en Raden dier stad overhandigd den 12 *Maart* 1795, *behelzende een Antwoord op de Publicatie van* 3 *Maart, betrekkelijk het geval met Gildenhuis.* Rotterdam, 1795. 8°.

Aanspraak, gedaan door den burger P. F. D. Chandon, *als president, bij de opening van de gemeenebestgezinde burgersocieteit te Rotterdam op den* 22. *April* 1795. Amsterd. 1795. 8°.

Brief van een' vader aan zijn' zoon, over het voorgevallene te Rotterdam, op den 14 *Junij* 1795. 8°.

Adres van Gerbrand Bruining *aan de droevig verdeelde burgers van Rotterdam.* 1795. 8°.

Zamenspraak tusschen een lid van de Societeit voor een- en ondeelbaarheid te Rotterdam, en een lid van de zich noemende gemeenebestgezinde burgersocieteit aldaar, gehouden 13 *Junij* 1797. 8°.

G. Bruining, *De Burgerij van Rotterdam tegen eene allergevaarlijkste Zucht tot Onafhankelijkheid van de Franschen gewaarschouwd.* Rotterdam, 1798. 8°.

NB. Alsof Rotterdam van de bescherming der Franschen nog iets goeds te wachten had!

Nationale Feesten, 1799.

L. van Oijen Az., *Redevoering, bij gelegenheid der Nationale Feesten, uitgesproken te Rotterdam, in de groote kerk, op den* 19 *December* 1799, *benevens de Aanspraak aan de bataafsche en fransche Krijgsbenden en de Gewapende Burgermagt, door den burger* P. Snellen. Rotterdam, 1800. 8°.

Deze uitgave geschiedde ten voordeele der ingezetenen, die door de jongste oorlogsrampen bijzonder geleden hadden.

1813.

De Regering der stad Rotterdam aan alle ware vaderlanders. 8°.

Het Verheugd Rotterdam, bij gelegenheid der Blijde Inkomst van Zijne Doorl. en Kon. Hoogheid Willem den Eerste, Souverein Vorst van Nederland, Prins van Oranje en Nassau, den 9 *December* 1813. *Benevens alle de Aanspraken aan den Vorst bij die gelegenheid gedaan.* Rotterdam, 1814. 8°.

Herleving van den Handel, 1814.

J. F. de Vogel, *Mijne aandoening, bij het eerste gezigt van den Scheeprijken Maasstroom en het Herleven van den Koophandel,* Rotterdam, 1814. 8°.

Blijde Juichtoon op het jaarfeest van Nederlands Verlossing. gevierd binnen Rotterdam, in de maatschappij: Verscheidenheid en Overeenstemming, in November 1814. Rotterdam, 1815. 8°.

Keizer Alexander te Rotterdam, 1814.

Hulde aan zijne Russisch Keizerlijke Majesteit Alexander de Gezegende, redder van Europa; bij Deszelfs plegtige intrede binnen Rotterdam, op den 30 *van Zomermaand* 1814. Rotterdam, 1814. 8°.

Vrijwilligers, 1815.

J. E. de Witte Jr., *Triumfzang bij de Terugkomst der uitgetrokkene Vrijwilligers der stad Rotterdam, uit Braband en Frankrijk.* Rotterdam, 1815. 8°.

Jacob Eduard de Witte Jr., geb. te Amsterdam, 1763. Hij was de beruchte vaandrig van 1782, bij Witsen Geysbeek onder de dichters gesteld, en blijkens bovengemelden *Triumfzang* in 1815 nog in leven.

Kinderpokken, 1817—1818.

H. van den Bosch, *Stads Med. Dr. De Kinderpokken, welke voornamelijk in de jaren* 1817 *en* 1818 *zoo fel te Rotterdam geheerscht hebben, in verband beschouwd met de enting der Koepokstof en deze in derzelver waarde gehandhaafd.* Amsterdam en Rotterdam, 1818. 8°.

Hubert van den Bosch, Stads Med. Doctor en President van de Prov. Commissie van Geneeskundig toevoorzigt, residerende te Rotterdam, werd geboren te Amsterdam, 7 Maart 1770 en studeerde aan de utrechtsche hoogeschool. In 1792 verdedigde hij zijne chemisch physiologische dissertatie *De naturâ et utilitate liquoris Amonii* en werd in 1794 tot doctor in de geneeskunde bevorderd, na openlijke verdediging zijner proefverhandeling *De Herba Digitali purpurea ejusque usu medico, experimentis et observationibus practicis illustrata.* In 1834 ontving hij de orde van den Nederl. Leeuw, en overleed 9 Maart 1838. In den *Konst- en Letterbode* 1808 en 1818, leverde v. d. Bosch eenige waarnemingen, zijn vak betreffende. Zie dienzelfde *Bode*, 1838. I. 193.

Gevaar van Buskruid, 1827.

Vrije Gedachten over het Ongeluk en het Gevaar, hetwelk den 4 Januarij 1827 *Rotterdam en deszelfs omstreken trof en bedreigde door het ontploffen van Buskruid.* Rotterdam, 1827. 8°.

Cholera, 1849.

D. de Koning, *De Cholera uit Rotterdam, een woord van ernst en troost aan mijne medegespaarde-herstelde en bedroefde stadgenooten.* Rotterdam, 1849.

Dood van A. van Hoboken, 1850.

(H. J. Van Buren.) *Ter gedachtenis van den Heere Anthonie van Hoboken, heer van Rhoon, Pendrecht en Cortgene, Commandeur der orde van den Ned. Leeuw, Ridder met de ster der orde van de Eikenkroon, gesproken in de kerk te Hildegondsberg den* 21 *Jan.* 1850. Rott. Niet in den Handel.

Fraaije lofrede op een der voornaamste handelaars en reeders van ons Vaderland, een man van genie, door eigen veerkracht opgekomen, en die ongemeen nuttig was voor het algemeen belang. De Heer Van Buren, beroemd advokaat te Rotterdam, schreef eenige jaren vroeger het hier achter vermelde werkjen over *de Uitbreiding der Magt van Plaatselijke Besturen*, en voorts meer andere opstellen in conservativen geest.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Gereformeerde Kerk.

Kort Berigt van de redenen, om welke de Heeren Burgemeesteren Raden ende Vroedschappen der stede Rotterdam, Geselius hebben gedeporteerd en de stad uitgeleid. 1612. 4°.

Tegenbericht van Cornelius Geselius. 1612. 4°.

Cornelius Geselius, predikant te Rotterdam, werd in 1612 van zijne dienst ontzet, omdat hij weigerde zijn Remonstrantschen ambtgenoot voor regtzinnig te verklaren, en verder met schout, onderschout en dienaars de stad uitgeleid. Zie in het breede hierover Trigland, *Kerkel. Geschiedenissen, bl.* 615. Beknopt bij K. J. R. van Harderwijk, *Naaml. der Predikanten*, bladz. 22.

Presentatie, ghedaen soo by de heeren Magistraten, als by den Kerkenraedt tot Rotterdam, aen de afgezonderde Lidtmaten van de Ghereformeerde kercke aldaer. 1618. 4°.

Rijswijk en Alutarius. *Verklaringe van eenige Notulen, in Mey* 1630 *gesteld by den Kerckenraedt van Rotterdam, aangaande de Acte van Suspensie van vier Predicanten, en eenige Onderlingen aldaer, nevens het Antwoord op deselve.* 1630. 4°.

Benjamin Rijswijk en Henricus Alutarius, beide predikanten te Rotterdam. Zie K. J. R. van Harderwijk, *Naaml. der Predikanten*, bladz. 29.

P. Hofstede, *Recht der Rotterdamsche Kercke.* Rotterdam, 1756. 8°.

Petrus Hofstede, geb. 1716, sedert 1749 predikant bij de gereformeerde gemeente te Rotterdam, was de hoofdpersoon in den zeer hevigen twist, die ten jare 1755 over de regten der Rotterdamsche kerk gevoerd werd. Het geschil betrof het beroepen van predikanten. Hofstede, destijds nog een warm voorstander der verdraagzaamheid, veranderde later van denkwijze, waartoe de *Belisarius* van Marmontel aanleiding gaf, 1769. Het kan hier de plaats niet wezen, om daarover te handelen. Men zie intusschen Ypeij en Dermout, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, III. 539 enz. K. J. R. van Harderwijk, *Naamlijst der Predikanten*, bladz. 81. Ook het *Vervolg op* Witsen Geysbeek, II. 238—239. Merk daarbij op, dat Petrus Hofstede en Petrus Hofstede Joh. zoon. ten onregte als twee personen zijn behandeld geworden.

P. Hofstede vervulde 22 Junij 1799 zijne 50 jarige Evangeliedienst te Rotterdam, bij welke gelegenheid J. Scharp een feestzang in het licht gaf. Hij overleed 27 Nov. 1803 in den ouderdom van ruim 87 jaren. Zie nog *Lijkzangen op Hofstede* en *Apologie tegen de lasterende Nieuwspapieren en andere schriften van dezen tijd, benevens een Noodwendig Berigt aangaande zekere correspondentie met wijlen den heer Barueth.* Rotterdam, 1785. 8°. *Tweede Apologie.* Rotterdam, 1786. 8°.

Vaers, op het Twaalftal eerwaarde Predikanten der stad Rotterdam, zoo als hun Eerwaarden zig heden in rang van bediening in derzelver gereformeerde gemeente zijn bevindende. Rotterdam, 1791.

Aanspraak en Zegenwensch van den predikant J. W. Bouvink, *uit naam en op last van de gezamentlijke predikanten van de Nederduitsche Hervormde Gemeente der stad Rotterdam, aan Bailluw en*

Schepenen derzelver stad, met de beantwoording van de Bailluw T. Woordhouder. Rotterdam, 1795. 8°.

Joannes Wilhelmus Bouvink, sedert 1790 predikant te Rotterdam, overleed 1809. Zie K. J. R. van Harderwijk, *Naaml. der Predik. bl.* 106, waar geene melding wordt gemaakt van de *Aanspraak*, enz.

J. Scharp, *Historische Brieven over den zich noemenden Frederik Gerard Meijer, geexecuteerd binnen Rotterdam den 26 Mei 1796; behelzende deszelfs caracter, zeldzame levensgeschiedenis, gesprekken, brieven, gevoelens en dood. Doormengd met vele wetenswaardigheden, betreffende de godgeleerdheid, regtsgeleerdheid en wijsbegeerte, met portret van F. G. Meijer.* Rotterdam, 1796. 8°.

Jan Scharp, geb. te 's Gravenhage, den 16 Aug. 1756, was in 1778 predikant te St. Annaland, daarna in 1780 te Axel; hij schreef er de *Geschiedenis van Axel*, die wij ter behoorlijke plaats vermelden. In 1788 werd Scharp naar Noordwijk-binnen beroepen, in 1789 naar Rotterdam, waar hij zeer gezien was en als geleerde en dichter een grooten naam verwierf. Zijne herderlijke bemoeijingen met den befaamden Frederik Gerard Meijer, blijken uit bovengenoemde *Historische Brieven* en gaven aanleiding tot de volgende twistschriften:

G. Bruining, *J. Scharps redelooze bitterheid tegen de Bestrijders der Formulieren, uit deszelfs brieven over Meijer aangetoond.* Rotterdam. 1797. 8°.

en:

De Redelooze Bitterheid van den Remonstrantschen Leeraar Gerb. Bruining, tegen den Gereformeerden Predikant Jan Scharp, aangetoond door Philalethus. Rotterdam, 1797. 8°.

Scharp was een groot aanhanger van het huis van Oranje, en weigerde de verklaring af te leggen, welke de Bataafsche Republiek van de predikanten gevorderd had, hetwelk vooreerst eene suspensie ten gevolge had en aanleiding gaf tot het volgende geschrijf:

Missive van Sincerus Philantropos, over het in het oogloopend verschil tusschen het gedrag van Elf Rotterdamsche Predikanten, in het doen der gerequireerde belofte, volgens het decreet van het Provinciaal Bestuur in dato 5 April 1796; en tusschen het gedrag van Vijftien Amsteldamsche, Drie Haarlemsche, Een Rotterdamsche en eenige andere Predikanten, die deze Belofte, onder beneficie van zekere declaratoiren hebben afgelegd, en ingevolge daarvan in hunnen dienst gesuspendeerd of gedimitteerd zijn; waarin bondig en bescheiden betoogd word, van welke zijde men het meest overeenkomstig de regelen van betamelijke voorzigtigheid, en de plichten van een evangeliedienaar heeft gehandeld. Rotterdam, 1796. 8°.

Scharp antwoordde in het

Bericht van Ds. J. Scharp aan den zich noemenden Sincerus Philantropos over deszelfs uitgegeven Missive, rakende het verschillend gedrag der Rotterdamsche en andere Predikanten in het doen der bekende Belofte. Rotterdam 1796. 8°.

Waartegen verscheen:

Sincerus Philantropos aan het geëerd publiek, of Antwoord op het Bericht van Ds. J. Scharp. Rotterdam, 1796. 8°.

En nu weder gaf Scharp

Afscheid van Ds. Scharp aan den zich noemenden Sincerus Philantropos. Rotterdam, 1796. 8°.

J. Scharp, *Deductie aan de WelEerwaarde groote Vergadering der Nederduitsche Gereformeerde Gemeente derzelve stad, aangaande deszelfs Politieke Remotie, over en ter zake van zeker declaratoir, bij het afleggen der Belofte, gevorderd door het Provintiaal Bestuur van Holland, waarin alle stukken, daartoe specterende, zijn geinsereerd.* Rotterdam, 1797. 8°.

Scharp werd vervolgens naar Loga in Oostfriesland beroepen, en voltooide de geschiedenis van zijn wedervaren in het volgende:

Historisch Berigt van het voorgevallene in de Zaak der Politieke Remotie van den Predikant J. Scharp te Rotterdam; sedert het inleveren zijner Deductie aan den grooten kerkeraad der Nederd. Gereformeerde Gemeente aldaar, op den 18 Januarij 1797 tot den dag van heden toe. En zijn vertrek naar de Gereformeerde Gemeente te Loga in Oostfriesland, met deszelfs provisioneel afscheid van de gemeente te Rotterdam. Dienende tot een Vervolg op deszelfs te vooren uitgegevene Deductie, waarmede deze geheele Geschiedenis compleet is, doormengd met alle de authentieke stukken. Rotterdam, 1798. 8°.

Bij deze gelegenheid verscheen:

J. G. Volckhardt, *Zang tot uitgeleide aan J. Scharp, nog onlangs verdienstvollen prediker bij de hervormde gemeente te Rotterdam, thans naar Loga in Oostfriesland beroepen, en zich derwaarts begevende.* Rotterdam, 1798. 8°.

J. G. Volckhardt was een welmeenend man, maar een zwak poëet. Wat het *Vervolg op Geijsbeek* van hem opgeeft, kan even als het aldaar voorkomende Levensberigt van Scharp, door het bovenstaande worden aangevuld.

Nog te Loga zijnde werd Scharp door de pruissische universiteit te Duisburg tot Doctor in de Godgeleerdheid bevorderd, en schreef eene inaugurale Dissertatie. Hij bedankte voor een beroep naar Embden en keerde naar Rotterdam terug, teneinde er zijne herderlijke bediening te hervatten, 23 Nov. 1800.

Toen verscheen:

J. Scharp, *Kerkelijke Redevoering na het bedanken voor de beroeping naar Embden, gehouden te Loga in Oostfriesland.* Rotterdam, 1800. 8°.

Een jaar vroeger schreef Scharp een Lierzang op de vijftigjarige Evangeliedienst van P. Hofstede, 22 Junij 1799. Zijne overige geschriften en gedichten kunnen hier, als geene regtstreeksche betrekking hebbende op Rotterdam achterwege blijven. In 1803 herdacht hij zijn' 25jarigen herderlijken arbeid in eene leerrede, die, even als de preek op zijne 25jarige dienst, te Rotterdam, 1814, gedrukt is.

Tusschen beiden (1807) zag nog het licht de hier boven opgegeven Redevoering bij de Inwijding van de nieuwe gehoorzaal van het genootschap *Verscheidenheid en Overeenstemming.* In 1816 werd Scharp Curator der Erasmiaansche school, en verkreeg 1 Jan. 1826 zijn emiritaat. 23 April nam hij afscheid van de gemeente met een in druk uitgegeven leerrede over Genesis XLVIII.v. 21. Hij overleed 2 Maart 1828 in den ouderdom van ruim 71 jaren. Zie verder K. J. R. van Harderwijk, *Naaml. der Predikanten* bladz. 103. M. Siegenbeek, *Aanspraak bij het openen van de jaarl. vergadering der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leiden*, 1828, *bladz.* 31. Voorts *Vervolg op* Witsen Geijsbeek, III. 110.

Adres van de 21 Gecommitteerden uit de leden der Hervormde Gemeente te Rotterdam, tot de Instandhouding van den Gereformeerden Godsdienst. Rotterdam, 1799. 8°.

Volgens de toenmalige grondwet werden er geene geestelijken van staatswege bezoldigd. De gemeenten moesten zelf daarin voorzien, waartoe ook de volgende vlugschriften betrekking hebben:

Brief over het Adres, waarin eenige bedenkingen tegen hetzelve worden opgelost. Rotterdam, 1799. 8°.

Aanspraak en Berigt van de 21 Gecommitteerden aan de leden, behoorende tot de Nederduitsche Hervormde Gemeente der stad Rotterdam, wegens de Instandhouding van den Gereformeerden Godsdienst. Rotterdam, 1799. 8°.

Aanspraak der 21 Gecommitteerde leden uit de Commissie tot Instandhouding der Gereformeerde Gemeente te Rotterdam; waarvan de inzameling der penningen staat te geschieden na den 1 Augustus, benevens de aanwijzing der plaats voor hen, die hare giften gelieven te zenden. Rotterdam, 1800. 8°.

Provisioneel Berigt, met verdere voordragt van Gecommitteerden uit de Nederduitsche Hervormde Gemeente binnen Rotterdam, ter Instandhouding van den openbaren godsdienst, betreffende de door hen tot hiertoe gedane verrigtingen. Rotterdam, 1800. 8°.

Reglement voor de Commissie der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Rotterdam ter Instandhouding der kerken. Rotterdam, 1811. 8°.

K. J. R. van Harderwijk, *Naamlijst en Levensbijzonderheden der Predikanten, die sedert de kerkhervorming in de Nederduitsche Hervormde en Waalsche Gemeente te Rotterdam tot op dezen tijd in dienst geweest zijn.* Rotterdam, 1850. 8°.

K. J. R. van Harderwijk, lid der maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leiden.

Schotsche Kerk.

William Steven, *The History of the Scottish Church of Rotterdam. Edinburgh and* Rotterd. 1832. 8°.

William Steven sedert 1826 predikant der schotsche kerk te Rotterdam, daarna Head Master of George Heriots hospital te Edemburg, werd in 1839 door de leidsche akademie honoris causa tot Theol. Doctor benoemd. Zijne *History* is uit de kerkelijke Acteboeken en oorspronkelijke bescheiden der engelsche gemeente geput.

Remonstrantsche Kerk.

J. Tideman, *Catalogus van de Theologische Bibliotheek der Remonstrantsch-gereformeerde Kerk te Rotterdam.* Utrecht, 1848. 8°.

Luthersche Kerk.

Dankbetuiging voor de Luthersche Gemeente te Rotterdam. Aan het Commité van algemeen welzijn, voor deszelfs advis van 17 Augustus, betrekkelijk het removeren van kerkelijke ministers, waarin men vind, de geheele historie van het beroepen en removeren van den Lutherschen Predikant C. P. Sander *te Rotterdam.* Rotterdam, 1795. 8°.

Carel Philip Sander werd in 1792 van Groningen beroepen; hij overleed in 1823.

Aanmerkingen wegens het voorgenomen afzetten van een Utrechtsch Luthersch Predikant, in tegenoverstelling van de dadelijke afzetting van den WelEerwaarden heer Sander, *luthersch predikant te Rotterdam.* Rotterdam, 1795. 8°.

Declaratie van een groot aantal doleerende Ledematen der Luthersche Gemeente binnen Rotterdam, over de uitgebragte Nominatie aldaar, in navolging van hunne Amsteldamsche Broederen, 1791. *folio.*

De Luthersche Mans-gemeente, aan haren jongstberoepen leeraar den WelEerw. heer J. C. Jacobi, *benevens aan alle derzelver ledematen bij gelegenheid van deszelfs komst tot, en intrede in dezelve.* Rotterdam, 1792. 8°.

Jan Coenraad Jacobi vertrok in 1805 als predikant bij de Herstelde Luth. gemeente naar Amsterdam.

Lierzang, ter gelegenheid der Proefpredikatiën op den 22 en 25 April 1792, verrigt te Rotterdam in de Luthersche Gemeente, door Dr. Sander, *predikant te Groningen.* Rotterdam, 1792. 8°.

Verzameling van stukken, betreffende de Luthersche Geschillen te Rotterdam. 1791. 8°.

Edelmoedige dankbetuiging der Rotterdamsche Luthersche Gemeente aan hunne WelEdelGr. Achtb. Burgervaderen, bij de beroeping van Ds. C. P. Sander, luthersch predikant te Groningen. Rotterdam, 1792. *plano.*

Rotterdams Edelmoedige Vreugdegalm, bij de komst als leeraar van Ds. C. P. Sander door N. E. Woesthoff, *adjudant der burgerij te Rotterdam.* Rotterdam, 1792. 8°.

Vreugdebazuijn ter gelegenheid der Intred-predikatie van Ds. P. C. Sander. *Rotterdam,* 1792. 8o.

Iets voor Rottens Lutherdom, zijnde dit een Vervolg eener Briefwisseling over het Amstels en Rottens Lutheranismus, waarin mede gevonden werd eene Publicatie van wegen regenten van het Luth. weeshuis te Rotterdam, tegen het Oranje dragen hunner weezen, 1793. 8o.

Waartegen verscheen:

Lang verzwegen Antwoord aan den schrijver van het: Iets voor Rottens Lutherdom. 1793. 8o.

Het Rapport van zeven leden uit de Luthersche Kerkenraad binnen Rotterdam, uitgebragt den 13 Maart 1795, ontmaskerd, waarachter een plan, om de Gemeente uit haren bejammerenswaardigen toestand te redden, door Hendrikus Lutheranus. 1797. 8o.

Brief van Cornelis Oprecht aan zijn vriend Johannes Weetgraag te Rotterdam, behelzende het Herstelde Luthers Kerknieuws met dezelve voorgevallen in de tijd van een jaar. Amst. 1797. 8o.

Zaaklijke Inhoud van authenthieke Stukken, specteerende de zaak der Directie van de Zieke Diaconie-armen der Luthersche Gemeente, met opprobatie van de groote kerkvergadering door den druk bekend gemaakt door L. F. Peisman *M. D.* Rotterdam, 1797. 8o.

Waarbij behoort.

Aan den burger L. F. Peisman, op zijn Zaaklijken Inhoud van Stukken enz. ter verdediging eener commissie uit broeders diaconen in het jaar 1794 tot onderzoek der Directie van den doctor der Luthersche Diaconie armen te Rotterdam benoemd. 1797. 8o.

Eenvoudig en Kort Verhaal aangaande den Oorsprong en de Voortgang der Oneenigheden in de gemeente, toegedaan de Onveranderde Augsburgsche Geloofsbelijdenisse binnen Rotterdam. Rotterdam, 1797. 8o.

Plan van Vereeniging voor de Luthersche Gemeente binnen Rotterdam, ter overweging aangeboden. Rotterdam, 1797. 8o.

In goeden geest geschreven, strekkende om de beide gemeenten weder tot één ware broederschap te brengen.

Eenige Bedenkingen op het Teekenen van sommige leden der gemeente toegedaan de Onveranderde Augsburgsche Geloofsbelijdenis binnen Rotterdam ter herstelling van Do. C. P. Sander. 1797. 8o.

Het Zakelijke der wettige Beroeping en zoo onregtvaardige als onwettige Afzetting van Do. C. P. Sander, *als leeraar der Luthersche Gemeente te Rotterdam door hemzelven beschreven.* Rotterdam, 1797. 8o.

Het Zakelijke van het Proces en der afgebroken onderhandelingen tusschen Do. C. P. Sander *en den Kerkenraad der Luthersche Gemeente te Rotterdam.* Rotterdam, 1801. 8o.

Aanmerkingen hier over. Rotterdam, 1801. 8o.

J. C. Schultz Jacobi, *Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche-gemeente te Rotterdam.* Rotterdam, 1853. 8o.

Doopsgezinden.

Schriftelijke Handeling tot christelijke Vereeniging, voorgevallen tusschen een gedeelte der Waterlandsche Doopsgezinden en de Remonstrantsche Gemeenten te Rotterdam. Rotterdam, 1671.

Christelijke Vredehandeling, bij wisseling eeniger geschriften tusschen de Waterlandsche Doopsgezinden en de Remonstrantsche Gemeenten te Rotterdam. Rotterdam, 1671.

Reeds in 1658 hadden de doopsgezinde leeraars pogingen aangewend, om den band van broederschap met de Remonstranten nauwer toe te halen; die pogingen werden in 1670 hervat, doch mislukten andermaal. De brieven, over dit onderwerp gewisseld, hadden hevige onaangenaamheden ten gevolge, en zijn van de remonstrantsche zijde, met eene voorrede der toenmalige predikanten gedagteekend 2 Sept. 1671, onder bovenstaanden titel in het licht gegeven. Het tweede geschrift verscheen van de zijde der Waterlanders, voorzien met eene voorrede van de opzieners hunner gemeente gedagteekend 13 Sept. 1671, en aangevuld met drie brieven, in het eerstgemelde boekjen niet voorkomende.

Roomsche Kerk.

Adres door Gecommitteerden der Roomsch-Catholyke gemeenten in de Leeuwestraat en op het Steiger der stad Rotterdam aan de eerste kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam gepresenteerd, betrekkelijk de gronden en motiven, waarop bij dezelve kamer door de gemagtigden der Nederd. Hervormde Gemeenten, de zoogenaamde Geestelijke Goederen en Fondsen zijn gereclameerd. Rotterdam, 1800. 8o.

REGTSGESCHIEDENIS.

Privilegien, Keuren. Algemeene Plakkaatboeken.

Privilegieboek van de stad Rotterdam van An. 1328—1673. H. S.

Sommier Berigt rakende de Charters der stad Rotterdam. Rotterdam, 1766. fol.

Keuren der stad Rotterdam. Rotterdam, 1749. Andermaal bij G. J. Waasbergen, 1772. 6 deelen. 4°.

Keuren en Ordonnantiën van Rotterdam. An. 1777. 4°.

Chronologisch en Alphabetisch Zakelijk Register der in 1814 te Rotterdam in stand geblevene en sedert afgekondigde Keuren en Ordonnantiën, met eene voorrede door P. van der Hoeven. Rotterdam, 1840. 8°.

Stadsbestuur. Regeringsreglementen.

Verkiesinghe des Magistraets tot Rotterdam. 1618. 4°.

Publicatie van Schout, Burgemeesteren ende Schepenen van Rotterdam. 1 November 1618. 4°.

Resolutiën ende Missiven betreffende de heer Arent Sonmans *Raedt ende Vroedtschap der stadt Rotterdam.* Rotterdam, 1672. 4°.

Versameling van eenige Stucken en Bewijsen, dienende tot Ophelderingen van het Leven ende Daeden van den heer en meester Jacob Suylen van Nijevelt, *gewesen hoofdofficier der stad Rotterdam.* Dordrecht, 1690. 4°.

Meester Jacob van Zuylen van Nyevelt, bailluw der stad Rotterdam sedert 1676, werd wegens schandelijk levensgedrag, *den Bailluw int hemt* genoemd. In bovengemelde verzameling worden zijne wanbedrijven openlijk ten toon gesteld, en met authentique bewijzen gestaafd.

Aan de Burgers van Rotterdam, bij gelegenheid der aanstelling van Gecommitteerden uit de Wijken. Rotterdam, 1795. 8°.

Verklaring van Burgers en Inwoners der stad Rotterdam aan hunne Wethouderen en Raden. Rotterdam, 1795. 8°.

Aanspraken bij de installatie der Municipaliteit van Rotterdam, den 4 Maart 1795, in de groote kerk aldaar, door den President van Gecommitteerden uit de burgerij J. Beeldemaker, *den Wethouder* P. Hartog *en den Bailluw* T. Woordhouder. Rotterdam, 1795. 8°.

Toussaint Woordhouder, bekend door de *Gedenkstukken van de Vlugt van Huig de Groot uit de gevangenis van Loevestein,* leverde ook eenige bijdragen in de *Kleine Dichterlijke Handschriften.* Zie *Vervolg* op Witsen Geysbeek.

Rapporten van de gecombineerde Commissie door de 39 op den 9 Maart 1796 gekozene Gecommitteerden tot het formeeren van een Regeringsreglement voor de stad Rotterdam. Rotterdam, 1797. 8°.

Advys van den burger Elias Hambeek *lid van het Provintiaal Bestuur, uitgebragt in de gemelde vergadering over de bewuste en alom, zoo geruchtmakende Rotterdamsche Zaak, waarin kort en bondig de Onwettigheid der Verkiezing van de vier leden in het distrikt de Maze, te Rotterdam gedaan, betoogd wordt.* Amsterd. 1797. 8°.

Reglement op het Bestuur der stad Rotterdam. Rotterdam, 1802. 8°.

E. Vermeulen, *Vaers bij de aanstelling en beëdiging van het vernieuwde Stadsbestuur binnen Rotterdam, den 26 Januarij 1803.* Rotterdam, 1803. 8°.

E. Vermeulen, een Rotterdamsch gelegenheids-dichter, van wien in het *Vervolg* op Witsen Geysbeek nog meerder stukken worden opgegeven.

H. J. Van Buren, *Rede tegen een Wijkreglement voor de stad Rotterdam en de uitbreiding der magt van Plaatselijke Besturen, strijdig met de souvereiniteit en art. 153 der Grondwet.* Rotterdam, 1843. 8°.

Stads-Finantiën.

Staat van Ontvang en Uitgaaf der stad Rotterdam over den jare 1799. Rotterdam, 1801. 8°.

W. Craufurd, *Vergelijking van hetgeen gedaan is voor de Finantiën der stad Rotterdam, met hetgeen had kunnen gedaan worden.* Rotterdam, 1803. 8°.

— — *Vrije Gedachten over de geprojecteerde Heffing voor de stad Rotterdam, van* $1^1/_2$ *per cento Don Gratuit op de bezittingen,*

waarvan een gedeelte zou kunnen betaald worden met de in 1803 door de stad afgegeven obligatiën à 3 percent intrest, tot 70 percent. Rotterdam, 1804. 8°.

Hierbij behoort als een vervolg:

—— *Memorie, strekkende ten betoog, dat zonder Don Gratuit, of vermeerdering der tegenwoordige Stadsbelastingen, de agterstallige schulden der stad Rotterdam kunnen worden betaald en in het jaarlijksche deficit kan worden voorzien.* Rotterdam, 1804.

Getrouwe raad van een Rotterdamsch Burger aan zijne stadgenooten in de tegenwoordige tijdsgelegenheid, den 10 Mei 1805, betrekkelijk de Stedelijke Belastingen. Rotterdam, 1805. 8°.

Gewapende Burgermagt.

Reglement voor de Gewapende Burgermagt der stad Rotterdam. Rotterdam, 1806. 8°.

Proceduren betreffende Handelszaken.

Verslag van Leonardus Pieter de Reus, *Wijnkooper te Rotterdam, wegens de hem aangedane actie door de administratie der indirecte Belastingen te Rotterdam in den jare 1814 en de daaruit ontstane Procedures.* Rotterdam, 1816. 8°.

Bedelarij.

N. Messchaert, *Proeve tot wering der Bedelarij in Rotterdam, in eene Aanspraak aan het departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aldaar.* Rotterdam, 1817. 8°.

Nicolaas Messchaert was leeraar bij de Doopsgezinden te Rotterdam en stichtte in die betrekking veel nut. Verder gaf hij eene goede vertaling van Gibbon; zijne Leerredenen over het Evangelie van Johannes in 3 deelen zijn overbekend. Hij overleed te Utrecht den 18 Julij 1833, in den ouderdom van 59 jaren, ten huize van zijn ambtgenoot den Weleerw. heer J. Visscher. Zie verder *Konst- en Letterbode*, 1833. *II.* 68. en

Mr. A. Siewertsz. van Reesema, *Redevoering over den waren Vriend der Menschheid, ter gedachtenis van N. Messchaert, Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Rotterdam.* Rotterdam, 1833. 8°.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

DE HEER ALPHONSE ESQUIROS EN ZIJN WERK:

„LA NÉERLANDE ET LA VIE HOLLANDAISE."

Hebben wij in onze vorige Aflevering [1]) melding gemaakt van een Werk over Nederland, dat in de *Revue des deux mondes* zou verschijnen, als proeve van eene uitmuntende historiepen en welligt de eerste degelijke beschrijving, welke ons vaderland van de hand eens vreemdelings mogt ten deel vallen, dan is het aangenaam, thans te kunnen aankondigen, dat een begin van dien voortreflijken arbeid in het bedoelde belangrijke Tijdschrift reeds verschenen is [2]), te weten het *Eerste Hoofdstuk*, dus getiteld:

FORMATION DU TERRITOIRE. — INONDATIONS ANCIENNES ET RÉCENTES. — DESSÉCHEMENT DU LAC DE HARLEM.

Om onze lezers te kunnen doen oordeelen ook over de letterkundige, ja, wij zouden bijna zeggen, poëtische waarde van deze dooorwrochte Verhandeling, laten wij hier een paar belangrijke bladzijden uit dit fraai Vertoog (waarop wij nog dikwerf terug hopen te komen) hier volgen:

„L'histoire des inondations connues est une histoire longue et lamentable. Grâce à des cartes anciennes, à des notices commémoratives, qu'a réunies dans sa riche collection géographique un habitant de Leyde, M. Bodel Nyenhuis, nous avons pu suivre, surtout depuis 1702, la trace de ces fléaux répétés. Notre siècle avait vu deux inondations fluviales tristement célèbres, celles de 1809 et de 1820. Il faut y ajouter maintenant une troisième date, 1855.

C'était au mois de mars dernier. Après un dur hiver qui avait suspendu le cours du Rhin et de la Meuse, le printemps était brusquement venu pour la partie de ces deux fleuves située au midi, tandis que la partie située au nord restait pétrifiée sous le froid. La surface solide du Rhin s'étant à moitié brisée, la débâcle ren-

[1]) Astrea's V. Jaarg. blz. 75.

[2]) *Revue des deux mondes*, 1e. Livraison. 1er Juillet., 1855 p. 82—119.

contra en Hollande la masse du fleuve qui était encore gelée. Un fleuve immobile, des glaçons mouvans, ce fut un épouvantable choc! La force de résistance opposée à la force d'expansion devait amener une catastrophe. Il y eut un moment solennel et terrible durant lequel le fleuve, en lutte avec lui-même, fit entendre un sourd frémissement. Tout à coup la couche de glace gronde et se fend. Alors la force tumulteuse des eaux, exaspérée par les lourds glaçons qui s'entrechoquent, ne connait plus d'obstacles ni de frein. Le fleuve mugit et se lève comme une mer; il déborde. Si fortes et si hautes que soient les digues, elles sont emportées, coupées par la glace comme par une lame de rasoir. Toute la campagne se change en eau. Ce n'est plus une débâcle, c'est un déluge. Les glaçons se précipitent sur les glaçons: ces ruines du dégel détruisent, arrachent, écrasent tout ce qui se rencontre sur leur passage. De grands chênes tombent brisés, fracassés, dans l'eau qui monte, monte toujours. De tous les côtés, les flots accourent comme un troupeau de loups hurlans. Le Rhin a déjà saisi un quart de la Gueldre et de la province d'Utrecht: cette terre est à lui, il s'y précipite. Une partie du Brabant septentrional a disparu sous les eaux de la Meuse. Ne cherchez plus les grasses prairies, les rians *polders*, les riches cultures hollandaises: tout ce qui se trouve au-dessous du niveau des deux fleuves est comblé par les flots débordans. Dans quelques endroits, l'eau s'élève audessus du toit des maisons. De frêles barques, qu'entoure un cercle de rochers mouvans et flottans, luttent seules contre cette tempête de glace. Les remparts, les ponts, sont rasés. De clocher en clocher, le tocsin s'agite, et le canon d'alarme se fait entendre le long de la ligne menacée. Une désolation infinie descend avec la nuit sur les villages, les fermes, les étables. On entend retentir sur tous les tons de la douleur et de l'épouvante ces mots: »La digue est rompue!" Les hommes craignent pour leurs foyers, pour leurs richesses rustiques, pour leurs provisions d'hiver, pour leur bétail; ils craignent pour eux-mêmes, ils craignent surtout pour leurs femmes et leurs enfants. Devant l'ennemi qui avance, sombre, irrésistible, inévitable, on abandonne les habitations; on se réfugie sur les coteaux, dans des édifices bâtis sur des lieux élevés, tels que les églises et les moulins. C'est de là que le regard effaré des habitants s'étend sur les campagnes noyées, sur les villages où l'on a laissé des amis. Apercevez-vous là-bas cette maison où brille une petite lumière? Une ombre de femme se dessine sur la vitre éclairée. Cette femme a refusé de prendre la fuite; un glaçon énorme heurte la maison et l'emporte. De moment en moment passent, dans un tourbillon d'eau et de glace, des toits, des meubles, des cadavres d'animaux domestiques. Hélas! n'avez-vous pas vu flotter un berceau vide? Qu'est devenu l'enfant? qu'est devenue la mère? Une pitié morne, taciturne, glacée comme le ciel, a d'abord engourdi les bras. Cependant tous les courages ne se laissent point abattre. Grand est le désastre, mais grand aussi est le dévouement, et l'homme se montre aussi magnanime que la nature est inexorable. Il est beau de voir, au milieu de ce fléau, des malheureux luttant avec sang-froid contre la grandeur du danger, non pour eux-mêmes, mais pour leurs semblables, qu'ils ramènent à bord tremblans, évanouis et sauvés. Le désespoir, la terreur, la joie, toutes les émotions de l'âme qui rendent l'homme fou se croisent et se combattent au milieu de la confusion des élémens, comme si les lois du monde physique et du monde moral étaient à la fois bouleversées.

Les inondations de 1855 présentent trois grands théâtres: 1° les pays submergés à partir du Wesel jusqu'à la rivière de l'Yssel, et même en deçà, près de Deventer et jusqu'au Wahal, près de Nimègue; 2° les campagnes entre la Meuse et le Wahl, ainsi qu'entre le Wahal, le Rhin inférieur et le Leck; 3° la vallée de la Gueldre. Le déluge, embrassé dans son ensemble, défie en quelque sorte la compassion humaine, car c'est une des infirmités de notre nature de ne saisir l'ensemble de rien, pas même des grandes douleurs. Il convient donc d'arrêter notre attention sur un des points saillans du désastre. A quelques minutes du chemin de fer qui relie Utrecht et Arnhem, s'élève le petit village de Venhendal. *) Assis sur d'anciennes tourbières qui ont été jadis exploitées et qui ont laissé un terrain humide, coupé de fossés remplis d'eau, surtout en hiver, il est habité par une population pauvre, dont la principale industrie consiste à filer de la laine. Il y avait cent quarante-quatre ans que ce village n'avait été inondé. Cette longue trève avait inspiré aux habitans une confiance funeste et leur avait fait négliger les précautions

*) *Venhendal* signifie en hollandais „vallée des tourbières."

que commandait la nature du sol. Le 5 mars 1855, on apprit que la digue, située entre deux collines, et qui sert de rempart à la vallée de la Gueldre, venait de se rompre. Des messagers à cheval apportaient de moment en moment des nouvelles alarmantes. Le village le plus voisin, Elst, venait d'être saisi par l'inondation. Les habitans se portèrent aussitôt dans la direction du fléau; mais, arrivés à moitié chemin, ils virent un paysan qui, pâle, eperdu, accourait en toute hâte et leur donna le conseil de retourner pour n'être point coupé par l'ennemi. Ils revinrent. A leur entrée dans le village, ils trouvèrent tous les visages inquiêts: les femmes étaient éplorées, les petits enfans s'accrochaient aux mères et poussaient des cris de détresse. Plus hardis, les jeunes gens, les adolescens même, aidaient à porter les meubles sur des chariots, à sauver le bétail; on enlevait les malades. Cependant les eaux ne paraissaient pas encore. A deux heures de la nuit, on vit au clair de la lune, la glace se dresser dans les flots qui s'avançaient. L'effroi fut universel. La blancheur des glaçons rejaillissait en une lumière électrique assez semblable à celle que dégage dans la nue un tonnerre lointain. Cet éclair de glace fut suivi d'un long et terrible craquement. Les habitans des parties les plus basses du village se refugièrent dans les parties élevées, et surtout dans l'église: les pauvres fuyards s'y précipitèrent comme pour demander à Dieu l'hospitalité. La nuit se passa dans des angoises inexprimables. Le lendemain, les eaux pénétrèrent dans le village: elles envahirent successivement les rues et la grande route, qui furent sillonnées de bateaux. *) Deux jours plus tard, la partie la plus élevée de Venhendal était atteinte, et les chaloupes passaient sur le marché comme sur un lac. Heureusement, pendant ces tristes journées, le ciel resta calme: si le vent eût soufflé, un quart de la province eût été emporté.

A la suite de tels bouleversemens de la nature arrive un fléau plus triste encore, la faim. Les malheureux qui s'étaient réfugiés dans l'église de Venhendal manquaient de vivres. Des caravanes de femmes, d'enfans, de vieillards, erraient silencieuses et sombres autour du théâtre de l'inondation, cherchant la terre ferme et un toît pour s'y reposer de leurs fatigues. Par suite de l'entassement de toutes ces misères humaines dans les granges, des maladies commençaient à se déclarer. Cinq cents des plus pauvres habitans de Venhendal furent alors dirigés, par les ordres du roi, sur la ville d'Utrecht. *) Une vieille église de cette ancienne cité avait été disposée pour les recevoir. Les dons affluèrent: on envoyait du linge, des habits, de l'argent. Une commission, qui s'était formée volontairement, recevait les offrandes et dirigeait le service: elle se montra constamment intelligente pour le bien et supérieure aux difficultés. Nous visitâmes les pauvres inondés de Venhendal dans leur église, à l'heure du repas qu'ils prenaient en commun, autour de tables très-simples, mais proprement et abondamment fournies. La figure de ces malheureux respirait un air d'indifférence et même de joie qui contrastait avec leur triste condition. La vérité est que quelques-uns d'entre eux ne s'étaient jamais vus si bien traités: la charité publique leur avait fait des loisirs qui succédaient doucement à de penibles émotions et à une vie de dur travail. Une vieille femme, à laquelle on demanda si elle ne s'ennuyait pas, répondit avec une naïveté touchante: »Comment voulez-vous que je m'ennuie ici? je n'ai rien à faire.« La plupart des fileuses de laine avaient cependant repris leurs occupations ordinaires; des rouets en mouvement palpitaient sous leurs doigts. Quelques-unes de ces femmes avaient cette beauté du malheur qui pénètre l'âme. Leur costume était rustique, mais convenable. Les dames de la ville avaient tout d'abord envoyé des objets de leur garde-robe pour habiller ces infortunées: le président de la commission jugea avec un goût parfait que ces vêtemens de luxe, bien loin de rehausser la condition de ces pauvres villageoises, feraient d'elles les caricatures vivantes de la bienfaisance publique. La plupart de ces femmes avaient des enfans, quelques-unes étaient même accouchées depuis la catastrophe. Ces pauvres petites créatures aux yeux bleus, aux cheveux blonds, à la figure ignorante du mal, étaient caressées par leurs mères avec un orgueil et une tendresse qui n'avaient rien d'étudié. Dans toutes les conditions de la vie, dans tous les rangs de la société, la femme ne se montre jamais si bien mère qu'après un danger qui a mis son existence en question et celle de son enfant.

*) Les habitans de Venhendal, comme d'ailleurs beaucoup de paysans néerlandais, se servent, en temps ordinaire, de barques pour transporter les engrais et les produits de la terre.

*) Une moitié du village dépend de la province d'Utrecht et l'autre de la Gueldre.

L'église, convertie en lieu d'asile, était appropriée, non sans art, à la nouvelle destination, et, si on l'ose dire au culte nouveau qui venait de s'y établir. Les exercices de la journée étaient marqués par le son de la cloche: l'ordre le plus parfait régnait, et le lien de la discipline était visiblement la reconnaissance. Une partie du bâtiment avait été preparée pour la nuit: les hommes et les femmes couchaient séparément dans des cases, sur un lit de paille. Dans cette église, d'où le service religieux s'était retiré pour céder la place au soulagement des misères humaines, le christianisme en était revenu à l'histoire de la crèche. Des murs sanctifiés naguère par la prière, sanctifiés maintenant par la bienfaisance publique, des victimes rachetées par le sentiment qui honore le plus les civilisations modernes, des souffrances consolées, tout cela était bien placé dans la maison de Celui qui préférait la miséricorde au sacrifice.

Le lendemain de notre visite aux inondés, nous nous rendîmes par le chemin de fer sur le théâtre même de l'inondation. Par le même convoi, des femmes que nous avions vues la veille dans l'église d'Utrecht retournaient à Venhendal; elles allaient retrouver leurs pauvres maisons et s'assurer par elles-mêmes de l'étendue du désastre. Le chemin de fer avait été lui-même frappé et rompu par les vagues; la circulation n'était rétablie que depuis une semaine. Arrivé à la station, près de Venhendal, nous demandâmes la voiture qui conduisait au village; on nous montra une barque. Les chemins en effet étaient encore sous l'eau. Ce fut un triste et pénible voyage. Nous allions, à vrai dire, reconnaître un village perdu. La vue seule des lieux pouvait donner une idée des pertes que les habitans avaient essuyées. A chaque instant, le long d'une mare profonde qui avait été jadis une chaussée, nous rencontrions des toitures dont les tuiles avaient, pour ainsi dire, été effeuillées, des pans de muraille renversés, déchirés, des portes enfoncées, des vitres brisées, des greniers rompus qui pendaient tristement sur des pilotis mis à nu, en un mot des squelettes de maisons. Ailleurs, ce n'étaient plus que des lambeaux de maçonnerie, des amas de décombres et de briques, un fouillis sans nom. Plus nous avancions dans l'intérieur du village, et plus notre émotion redoublait à la vue de ces habitations sans habitans, de cette petite église qui avoit servi d'arche au milieu du déluge, de ces rues qui étaient une rivière. Notre barque s'arrêta. Nous entrâmes dans quelques maisons: les moins maltraités d'entre ces pauvres gens étaient occupés à réparer ce qui pouvait encore être sauvé de leurs meubles et de leurs instrumens de travail. Une ligne onduleuse marquait sur les murs intérieurs la hauteur à laquelle les eaux s'étaient élevées. Nous avions partout devant les yeux la désolation, la destruction, la misère.

La barque que nous avions frétée se remit en route et se dirigea vers la campagne avoisinante. Ce n'était qu'une mer, au-dessus de laquelle s'élevaient des têtes d'arbres. Une bande de canards folâtres nageait avec des cris autour de la barque et insultait par sa joie à la mélancolie du paysage. Si loin que s'étendit le regard, on voyait l'eau, toujours l'eau. Un rayon de soleil était répandu comme un sourire de réconcilation ou d'ironie sur cette vallée, creusée naguère par la bêche et la charrue, labourée maintenant par la rame. Si nous avions pu oublier l'homme, nous nous serions volontiers complu dans la contemplation de ce lac, sous lequel les semailles et les espérances de l'année étaient ensevelies. La nature se montre belle jusque dans ses ravages. Nous eûmes la curiosité d'aller jusqu'à l'endroit où la digue du Rhin s'était rompue. La blessure à travers laquelle le fleuve avait perdu ses eaux était fermée par des travaux provisoires La vue de cette cicatrice durcie au flanc du géant était bien faite pour inspirer une grande idée des ouvrages de l'homme et des forces tumultueusees de la nature. Quant au Rhin, il était rentré dans son lit, tranquille et sommeillant comme un lion dans son antre après un mauvais coup.

Si l'homme se montre supérieur à la puissance aveugle des élémens, c'est surtout par le courage moral, par l'oubli de soi-même et par l'exercice de la générosité publique. La poésie et la peinture s'emparèrent bientôt de ces scènes locales où la sympathie, l'admiration et la pitié s'étaient égalées aux proportions terribles du fléau. On avait vu dans le pays inondé par le Rhin ce que peut le sentiment du devoir aux prises avec la fureur des éléments. Devant une calamité semblable, devant un héroïsme si désintéressé, toute la Hollande s'émut. Une souscription fut ouverte et devint une affaire nationale. Les troncs coururent de ville en ville. La Haye, à elle seule, contribua pour une somme de 65,000 florins. Dans ce pays, où chacun est en quelque sorte menacé par l'eau dans ses foyers et dans ses autels, il existe entre tous les Hollandais une fraternité tou-

chante et soudaine pour les victimes de chaque grande inondation. Cette compassion naît de la communauté du danger, mais elle est aussi dans le sang, car la race néerlandaise se montre généralement charitable. L'émotion produite par les derniers malheurs s'est étendue au-delà des frontières hollandaises: de la Belgique, de l'Angleterre de l'Allemagne, des secours sont arrivés aux victimes de l'inondation. *) Puisse ce généreux mouvement se propager et attirer quelques dons nouveaux sur des populations dont les plaies saignent encore! La conscience antique frémit le jour où un acteur récita sur la scène romaine ces simples mots: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Il est temps, il est juste que les nations se disent de même: »Je suis peuple; rien de ce qui arrive aux autres peuples ne m'est étranger."

*) Tout dernièrement encore, une société de musique est venue de Malines donner des concerts en faveur des inondés, à La Haye, à Rotterdam, à Dordrecht. Toutes ces villes étaient pavoisées comme pour une fête. C'était une réconcilation de la Belgique et de la Hollande sur l'autel de la charité.

LUXE ET INDIGENCE.

Qu'est-ce que le luxe? c'est le superflu. Qu'est-ce que l'indigence? c'est le manque des choses nécessaires à la vie. L'amour de paraître, d'effacer son prochain par l'ostentation, les besoins créés par des désirs sans bornes, font naître et alimentent sans cesse la passion du luxe, devenu de nos jours une espèce de maladie universelle. Le luxe qui entoure les grandes fortunes, qui fait vivre et prospérer les arts, l'industrie, le commerce, est un luxe utile et bien compris; mais celui qui séduit notre vanité et notre orgueil aux dépens de nos revenus, et quelquefois de notre honneur, celui qui nous pousse à vouloir réaliser les rêves chimériques d'un bonheur imaginaire, — celui-là fait peu d'heureux et conduit trop souvent à la pauvreté par un chemin couvert de fleurs empoisonnées. Certes, si le luxe était réglé suivant les conditions, s'il était toujours en rapport avec les moyens d'existence, s'il n'était pas sans cesse un funeste piège tendu à nos faiblesses et à notre amour propre, s'il n'était pas l'objet d'une perfide rivalité entre les individus, nous y verrions la source de la prospérité des nations. Mais qui lui posera des bornes? qui le guidera? qui lui dira, au milieu de sa marche toujours accélérée: Tu n'iras pas plus loin! Tel qu'il existe depuis quelques années, il est la ruine de beaucoup de familles, et souvent une des causes de la démoralisation de ceux qu'il traîne à son char doré. Nous sommes bien loin des temps où la soie était le partage exclusif des hautes classes! Alors, le bourgeois, le négociant, élevaient leurs enfants dans la simplicité, dans la modération des dépenses; ils mouraient en laissant à leur famille un état d'aisance qui assurait leur avenir. Aujourd'hui, le luxe attaque toutes les classes de la société; et il semble même que la classe moyenne veut l'emporter sur les classes plus élevées. Les pères se privent du nécessaire pour contenter les goûts et les désirs exagérés de leurs enfants, ou les encouragent par esprit d'orgueil; les enfants, les yeux fascinés par le faux éclat de leur idole, dissipent avant le temps, l'héritage dont ils auraient dû jouir plus tard. Les fils crient à l'injustice, si l'Etat ou la société ne leur donne pas les moyens de subvenir à leurs dépenses multipliées; le sexe, qui met dans la toilette une grande partie de ses plaisirs, et dont la faiblesse est si impressionnable, se laisse aller au charme qui l'attire, néglige les devoirs qui lui sont imposés par sa destinée sur la terre, et, fier d'ornements aussi funestes que superflus, ne voit pas le gouffre où chaque pas le précipite.

Tous les peuples de la terre ont subi le ruineux impôt du luxe, ont marché vers la décadence et la misère, en proie aux vices les plus déplorables. Nous ne citerons pas les anciens: ils sont trop loin de nos temps pour convertir les incrédules; mais le moyen âge, le règne des Valois, la Régence, peuvent servir d'exemple. On crie chaque jour à l'indigence, et le luxe est général; on se plaint que les revenus sont trop minces, et chacun dépense le double d'autrefois en choses inutiles.

Laissez faire le luxe; encensez-le bien; prenez-vous à ses flatteuses amorces; doublez, s'il se peut, vos recettes, vos revenus, et vos dépenses ne tarderont pas à emporter encore la balance. Le vieux proverbe nous enseigne qu'à trop puiser à la source le vase finit par se briser, et les éclats qui nous restent sont de bien peu de valeur. Ah! ce qui nous reste alors, c'est la misère avec ses tristes conséquences; c'est l'opprobre, le désespoir ou le vil pain de l'aumone! A Dieu ne plaise que nous voulions soutenir que tous ceux qui implorent la charité sont des victimes du luxe: la fortune est aveugle autant qu'injuste; elle distribue aveuglement ses faveurs ici-bas; elle choisit les uns pour ses favoris, elle se détourne des autres. Mais on ne saurait disconvenir que la pauvreté atteint un grand nombre d'individus qui se sont perdus par leur propre faute, par des dépenses sans frein et sans nécessité; un plus grand nombre encore peut-être qui cachent de quelques fleurs flétris les debris de leur honteux naufrage. — Renfermons donc nos désirs dans des limites raisonnables; soyons sagement économes; soyons de prudents administrateurs de notre avoir quel qu'il soit, et n'ouvrons pas notre oreille aux séduisantes paroles de l'orgueil, premier et redoutable ministre du luxe corrupteur. Une fois établi dans votre demeure, il n'en sort que chassé par la misère: heureux encore, si, notre honneur ne s'en va pas avec lui!

La mendicité, lorsqu'elle est la triste fille du luxe, est condamnée à bien des humiliations; la vie alors coûte cher! Au privations vient se joindre le souvenir d'une position antérieure; et le remord n'est pas le moindre des tourments de l'homme qui souffre tant de privations. Le mendiant dont la misère est une des suites de l'inégalité des fortunes, sera toujours l'objet de la pitié des cœurs généreux, tandis que l'homme tombé par sa faute dans l'abime humiliant des besoins peut devenir un objet de honte et de mépris. Le pauvre qui travaille est aussi honorable que le riche qui le fait vivre; il n'y a de méprisable dans la pauvreté, que celui qui s'obstine à vouloir vivre du fruit du labeur des autres; car l'oisiveté engendra les vices, et les vices le débordement et les crimes. Le pauvre qui est venu au monde avec sa misère, a trouvé toutes les bonnes places occupées au banquet de la vie; nous lui devons aide et protection; mais que devons-nous à celui qui jette inconsidérément ce que le ciel lui a accordé; qui dissipe son nécessaire, en insultant la morale et la vertu? qui nous permet de détourner le denier du pauvre honorable pour le donner à l'orgueil tombé? Tous ceux qui portent un cœur d'homme doivent ouvrir leur bourse aux misères humaines: c'est le rôle des personnes pieuses et charitables; mais elle doit souvent rester fermée aux importunités de l'être à qui le luxe n'a laissé que des haillons. Concluons donc que le luxe bien compris, le luxe en rapport avec le temps, les lieux et les personnes, est une prospérité publique, — et que le luxe immodéré, qui atteint toutes les classes de la société à la fois, est un fléau général, une désastreuse calamité.

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

LES VOEUX.

TRADUCTION LIBRE D'UNE IMITATION DE JUVENAL.

SATIRE X, PAR MR. M. C. VAN HALL, POËTE HOLLANDAIS.

Laisse, laisse, ô Mortel! à la Toute-puissance
Le soin de ton destin sur ce globe orageux,
Et ne perds pas un temps, qui fuit sans qu'on y pense,
A former de stériles vœux:
Dieu connait plus que toi, dans sa haute prudence,
Quels dons de sa bonté te conviennent le mieux.

Dans la prospérité comme dans la misère,
Au comble de la joie, ou courbé de douleur,
Repose-toi sur Lui! Sa droite tutélaire
Sait ce qui manque à ton bonheur:
Faible enfant à ses yeux, aime-le comme un père
Qui t'offre son amour et son bras protecteur.

L'homme aveuglé désire et désire sans cesse;
Il suit des passions le torrent indompté;
Il aspire aux honneurs, convoite la richesse,
Pour sortir de l'obscurité,
Sans savoir si la route où son ardeur le presse,
Conduit à la fortune ou dans l'adversité.

Mortel, demande donc, dans tes vœux en ce monde,
Un esprit juste et ferme, un cœur pur et content,
Seuls durables trésors où le sage se fonde,
Que, malgré le sort inconstant,
Il possède au milieu de l'orage qui gronde,
Sans crainte de la mort qu'avec calme il attend.

Loin du joug de l'orgueil, loin du fiel de l'envie,
Apprends à t'élever au-dessus du malheur.
Quels que soient tes revers, du combat de la vie
Ainsi tu sortiras vainqueur.
Le luxe et les plaisir, hochets de la folie,
Que sont-ils ici-bas près de la paix du cœur?

Et ces vrais biens, tu peux les acquérir toi-même;
Tu les retrouveras en tout temps, en tout lieu.
Dans ce champ fortuné lorsque la vertu sème,
Les bons fruits surpassent ton vœu.
Le hasard n'est pour rien dans ta moisson suprême:
La récolte dépend de toi-même — et de Dieu!

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

A MESSIEURS LES MEMBRES DE LA SOCIÉTÉ DE STE. CÉCILE DE MALINES,

A LEUR ARRIVÉE A LA HAYE, LE 5 JUIN, 1855,

POUR Y DONNER DES CONCERTS AU PROFIT DES VICTIMES DE L'INONDATION.

Salut, salut à vous, ô fils de l'Harmonie!
Lorsque vous arrivez nos bras vous sont ouverts,
Soyez les bien-venus! la voix de la Patrie
Se mêle, avec amour, à vos brillants concerts!

La sainte Charité, déployant vos bannières,
Vous amène en triomphe, ô dignes bienfaiteurs!
Pour vos cœurs généreux il n'est point de frontières,
Quand il faut alléger le fardeau des malheurs.

Vos inspirations que le Ciel a bénies,
Retentissent au loin sur nos bords honorés.
Quel que soit le climat les lyres sont amies,
Et vos savants accords ici sont admirés.

Le temple des Beaux-Arts, ce sanctuaire illustre,
Partout s'enorgueillit de vous voir dans son sein;
Vos précieux bienfaits ajoutent à son lustre:
S'il est beau d'être noble, il est doux d'être humain!

Lorsque sur notre sol, tant d'êtres sont à plaindre,
Emus de leur destin, vous accourez chez nous:
Ah! si quelque désastre un jour vient vous atteindre,
Comme de vrais amis nous volerons vers vous.

Oui, nous vous le jurons, recevez-en les gages;
Les cœurs reconnaissants vivent de souvenirs.
Salut, frères, à vous, qui venez, sur nos plages,
Joindre la bienfaisance à l'attrait des plaisirs!

Couvrez donc, étendards, le front de ces Orphées;
Fanfares, redoublez vos sonores éclats;
Offrons à nos voisins de sincères trophées:
L'Amitié les élève; ils ne périront pas!

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

A MA PETITE-FILLE NINA DE MAN,

AGÉE DE TROIS ANS, LE JOUR DE SA FÊTE, LE 5 JUILLET, 1855.

Nina, c'est aujourd'hui ta fête;
Chacun ta présente une fleur,
Et moi, je veux parer ta tête
Du bouquet que t'a fait mon cœur.

Nina, tendre et charmante rose,
Sous l'œil de Dieu, céleste abri,
Depuis l'heure où tu fus éclose,
Déjà trois printemps t'ont souri.

Le ciel protége ton enfance,
Et, sous la garde des amours,
Des doux attraits de l'innocence,
Ne cesse d'embellir tes jours.

S'il écoute mes vœux, cher ange,
Comme un beau lis tu grandiras;
Ton bonheur sera sans mélange;
Les roses naîtront sous tes pas

En attendant, sur les pelouses,
Danse avec les jeux et les ris:
Toutes les fleurs seront jalouses,
Tous les sylphes seront surpris.

Joyeuse, au berceau de la vie,
Prends ton essor, amuse-toi:
Jeune reine de la prairie,
Cueille des fleurs, — et pense à moi.

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER J. M. PFEIL. *)

TER KOPEREN BRUILOFT

VAN DEN WELED. HEERE NICOLAAS WILHELM RAUWENHOFF,
MED. DOCT. EN
VROUWE PETRONELLA MEYNTS;
gevierd te Amsterdam, den 14. November, 1810.

't Is feest! — maar, wie zingt feestgezangen,
Daar 't menschdom onder 't leed zich kromt? . . .
Ach! zelfs den schorren toon des weemoeds aan te vangen,
Vermag de Dichtkunst niet, door eigen ramp verstomd.
Men zegt, dat ze, in verbolgen nachten,
Van allen tooi beroofd, op Hoofts en Vondels graf,
Verzonken in haar jammerklagten,
Nymph Echo's treurig lot zich hooploos overgaf.
't Is feest! — ô Dichtkunst! wreek, wreek de eerbiedwaarde (schimmen
Van hen, wien Hollands taal de taal der goden was!
Wat toeft gij, 't monster aan te grimmen,
Dat straffoos u verguist bij Hoofts en Vondels asch!

't Is feest! — herneem uw grootheid weder,
Met d'eigen zwier en tooi van vaderlandschen grond;
Beziel mijne u gewijde veder
In dees der Min gewijden stond.

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31 en 85; voorts de vorige Jaargangen van dit Tijdschrift.

Wien 't lust, bestijge een berg van lijken,
En heffe dáár den lof eens menschenmoorders aan;
Hij zing het zacht gevoel der rijken,
Wier harten van metaal — de menschheid moog bezwijken! —
Slechts op den klank van 't goud met geestverrukking slaan.

Ik heb in mijn gevoelig hart
Alleen den Menschenvriend een feestaltaar geheiligd:
Hem juich ik toe, als de algemeene smart
Zijn dierbre gade en teeder kroost beveiligt.

U zing ik toe, beminlijk Paar!
Men moge uw huwlijksfeest een feest der menschheid achten.
U, die slechts smart gevoelt, wanneer een stervling lijdt,
Wiens rampen gij niet kunt verzachten;
U juich ik toe, beminlijk Paar!
En sier uw kopren echtaltaar.

Ontsluit, ontsluit den huwlijkstempel,
Wees welkom, schoone en blijde dag!
Gelukkig, die, na zooveel jaren,
Met zooveel vreugd u vieren mag!
De dartlende Amors vlechten kransen
In uw betooverende glansen,
Als waart gij de eerste bruiloftsdag.
Hoe zalig, die, na zooveel jaren,
Zijne oudren en zijn kroost in zijnen arm vergaêren,
Verrukkingvol u vieren mag!

Neen, in geen gouden harpgezangen,
Uit de allerteêrste borst gevloeid,
Sprak immer 't blakend minverlangen,
Dat, als de liefde ontwaakt, door hart en adren gloeit;
En, waar 't een' Dichter mogt gelukken,
Gevoel en geestdrift uit te drukken,
Hier vond hij snaar en stem geboeid.

Maar 't naauw ontloken rozenknopje,
Dat liefde op onzen boezem hecht,
Wordt ligt door 't eerste smartlijk traantje
Voor altijd geur en bloei ontzegd.
De hoop plant ons wel bloemengaarden,
En koestert Amor aan haar borst,
Doch, ligt verdort de teedre stengel,
En welige Amor sterft van dorst.

Maar vielen van de gouden keten
Des echts reeds twaalf schakels af,
Hoe vurig wenscht men, dat de laatste
Niet breke dan op beider graf!
Dan trekt men al de zaligheden
Der schoone toekomst bij 't voorleden
In 't schittrendst brandpunt tot elkaêr;
En wordt bij 't staren op die keten
Ook somtijds 't hart van een gereten,
Zij praalt nogtans, beminlijk Paar!
Met myrte omvlochten, hier om 't kopren dankaltaar.

Hiér lacht u de eerste vadervreugde,
De moederlijke wellust aan;
Dáár ziet ge een frissche telg verbleken,
En wijdt der dierbre schimme een traan.
Maar, nieuwe bloemen zijn ontloken
En lagchende in den krans gestoken,
Die op dit feest uw borst omvangt:
Een drietal dierbre huwlijksloten,
In uwe omhelzing opgeschoten,
Wat rest er, dat een paar zoo teêr als gij verlangt?

En dan — of 't niet genoeg kon treffen,
Nog dierbare Ouders aan uw disch!
Een maagschap, die uw heil doet juichen,
Wier liefde ook thans uw wellust is.
Ach! mogten deze bloemfestoenen
Om 't zilvren echtaltaar nog groenen,
En strenglen zich om 't kroost, dat in de toekomst lacht!
Geen uw geluk afgunstige engel
Ruk weêr een puikroos van haar stengel,
Of storte u in zijn jammernacht!

Neen, door de Gratiën gekweekt,
Bevoorregt met haar milde gaven,
Moge een beminlijk nageslacht
Der voorgeslachten grootheid staven;
En stijgt een schrikbre monsterkop
Met breedgesperden muil weêr uit den afgrond op,
Om dierbre panden in te zwelgen,
Dan tref het Phœbus gloênde schicht,
Waarvoor zelfs de eeuwge Python zwicht:
O! dat zijn gouden schild u dekke en uwe telgen!

ZANGSTUKKEN

VOOR DE JAARLIJKSCHE PLEGTIGHEID DER PRIJSUITDEELING
AAN DE KWEEKELINGEN DER LEERSCHOLEN
VAN HET SLOTERDIJKSCHE DEPARTEMENT DER MAATSCHAPPIJ:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN;

op den 3. van Oogstmaand, 1814, in de Kerk te Sloterdijk.

Vóór de Redevoering.

Koor.

Heft aan: — 't is feest! geen klaaggezangen,
Door dwang op blijden toon gestemd;
Niet meer de zucht van 't rein verlangen
In d'engen boezem slaafs beklemd!
Neen, nu de volle vreugd van 't harte
Op 't vrije speeltuig uitgestort:
Ons Iö volge Europa's lofzang,
Dat door de Vrede ontkluisterd wordt.

Komt, laten wij ook 't outer sieren,
Waarvoor zich thans de menschheid buigt;
Komt, laat ons daar het jubel vieren:
Juicht, eedle feestgenooten! juicht!
Zie hoe de zee van onze rampen
Thans kalm langs vrije stranden vliet;
Neen, zij verzwelgt niet meer de vreugde,
De orkaan van smart beroert haar niet.

Juicht, juicht, gij, die, met milde handen,
Zoo gaarn der broedren leed verzacht!
Nu mag weêr 't outer vrolijk branden,
Nu 't offer tienvoud aangebragt.
Juicht, allen, die, in smart verzonken,
Zoo schaars een bloem ontluiken zaagt;
Heft nu weêr vrolijk 't oog ten hemel:
Der menschenvrinden heildag daagt.

In het begin der Redevoering.

Rondo.

Koor.

Ach! arm en hulploos zwervend,
Van allen troost beroofd,
Het kroost van honger stervend,
Zijn jammerkreet verdoofd;
Hiér bronnen, waar de smarte
Zoo mild als rustloos vliet,
Dáár wellust, vol betoovring,
Maar wroeging in 't verschiet.

Solo.

Dit ziet gij, menschenvrinden,
Gij, die gevoelvol denkt:
Waar zult gij 't lichtspoor vinden,
Dat rust en schaduw schenkt?
Brengt gij, door 't alvermogen
Van d'ingeschapen pligt,
Brengt gij uit dezen afgrond
En orde voort en licht?

Koor.

Ach! arm en hulploos zwervend enz.

Solo.

o Neen! 't is licht en orde,
Wat ons hier duister schijnt;
Één Almagtswoord: Het worde!
En ook die nacht verdwijnt.
Neen, zalig zij, die treuren,
Want gij verzacht hun lot;
En in uw zeegnend weldoen
Erkent de ellendling God.

Één doel bezielt ons allen,
Schoon 't om ons henen stormt:
Wij zijn door d'eeuwgen Vader
Tot rein geluk gevormd.
Schoon hier de tempels vallen,
De Deugd ter eer gesticht,
Zij voert ons langs hun puinen
Naar 't rijk van orde en licht.

Koor.

Één doel bezielt ons allen enz.

In het midden der Redevoering.

Aria.

Heft aan: hij is gevallen!
De volken zijn ontketend!

De morgenstond der Vrede
Bezaligt, bestraalt weêr de aard!
Triomf! met de oorlogsfakkels
Verbranden wij de wapens,
Waarmeê hij onze zonen
— ô Wraak! ô wraak! den dwingland! —
Wreedaartig heeft verdelgd!
Triomf! Triomf!

GEZANGEN DER KWEEKELINGEN.

Vóór de Prijsuitdeeling.

Staamlend volgt ons dankbaar lied
Uwen koorzang, menschenvrinden!
Neen, Gods hand verlaat ons niet,
Daar we in u beschermers vinden.
Dankbaar klinkt ons vreugdelied:
Neen, Gods hand verlaat ons niet.

Lacht u thans de welvaart aan,
Ons zal óók die welvaart strelen;
Als wij vlijtig voorwaarts gaan,
Zal u 't weldoen nooit vervelen.
Reeds lacht de Eereprijs ons aan,
Daar wij vlijtig voorwaarts gaan.

Ach! nog kan ons jeugdig hart
Uwe gunsten niet beseffen;
Wekte u onze traagheid smart,
ô Dit zal u niet meer treffen:
De edelste Eerprijs voor ons hart
Zij uwe liefde, vrij van smart.

Na de Prijsuitdeeling.

Dag van reine vreugde,
Die ons hart verheugde,
Heerlijk schittrende eer!
Dat we u nooit vergeten;
Met een vrij geweten
Staren we op dit loon,
Op dit loon,
Voor ons zoo schoon,
Ons uit liefde-alléén gegeven,
Om vooruit te streven.

Dierbre kindervrinden,
Dankbaar zult ge ons vinden,
Onvermoeid in vlijt!
Onze levensmorgen
Tuige van uw zorgen,
Ons zoo mild gewijd:
Mogt uw tijd,
Aan ons gewijd,
U in 't rijk, waarnaar wij streven,
Nog voldoening geven!

Slotkoor.

Juicht, brengt met lofzang de eerstelingen
Der Vrede op 't deugdgewijd altaar!
Vlecht, lieve jeugd, olijvenkransen,
Vlecht rozen door uw golvend haar.
Juicht, juicht, dat nu met volle stroomen
't Gevoel in vrije zangen vliet'!
Juicht, oudren, met uw dierbre zonen:
't Zwaard des tyrans dreigt langer niet!

Juicht! — dat gevoel vraagt geen bekleedsel,
Geen duister beeld of raadslen meer:
Vrij zingt de vrije mensch zijn lofzang
God en de menschlijkheid ter eer.
De Vreê heeft met haar bloemenvlechten
't Verdeelde Euroop weêr saamgesnoerd.
Juicht! de Almagt heeft van 's aardrijks einde
Ons kroost weêr vrij teruggevoerd!

Juicht, juicht in dezen godsdiensttempel,
Der menschenliefde en deugd gewijd!
Hier mogten wij den oogst verzaamlen
Van kinderlijke deugd en vlijt.
Juicht! — Hij, die 't lot der volken regelt,
Spreidt rust en welvaart op ons lot.
Onze eerstling, door de Vrede ontstoken,
Stijg met ons danklied op tot God!

Den Wel-Edelen Heere J. M. Pfeil.

Hartelijk geluk, lieve Vriend, met uw Zoon! Alles schikke zich verder naar uwe wenschen! Uw brief vond mij heden morgen juist t'huis. Ik had den jongen al geheel uit mijne zinnen gezet, en dacht, dat gij reeds voor lang in volle vreugde met uw derde meisje op den schoot zat; mijn vers had ik in het klad gelaten, tot ik zeker was van de aankomst van den jongen heer; ik zette mij dus spoedig aan het schrijven, en gij moet het, met de gebreken, maar in liefde aannemen; gij weet, ik lik of schaaf niet graag, vooral aan mijn eigen werk; genoeg, dat gij er van overtuigd zijt, hoe ik mijne belofte weet te houden, en gij er tevens uit zien zult, hoe dol en gek ik reeds nu met den jongen ben, alleenlijk omdat het een jongen — en uw zoon is. En nu nog een woord in vertrouwen: ik heb verbazend groote verwachting van hem, dat hij, eer hij in deze wereld kwam, zijne plannen wel bekookt zal hebben, en dat deze, zoowel als hij-zelf, regt stevig en gezond zullen zijn, om iets groots uit te werken; want, onder ons gezegd: al dat haasten doet het hem niet: de meeste groote verstanden zijn te vroeg gekomen, en de gekken kunnen hun onbekookt werk niet klaar krijgen.

Vaarwel, waarde Vriend! groet de kraamvrouw en familje van

Uwe Vriendin
ELTER, Geb. WOESTHOVEN.

Amsterdam, 10 Maart, 1818.

VREUGDEZANG

BIJ DE GEBOORTE VAN DEN EERSTEN ZOON VAN DEN HEERE EN VROUWE PFEIL;

den 9. Maart, 1818.

Welkom, lieve telg der vreugde,
Welkom, lang begeerde Zoon!
Aan dit gastvrij strand gesmeten,
Bij der oudren vreugdekreten,
Moogt gij 't noodgetij vergeten!
Heer der aard! bestijg uw zetel,
Bij der Dichtren vreugdetoon!

Welkom in den rang der vorsten,
Waar zich 't schoon geslacht voor bukt;
Welkom op den troon der aarde,
Gij geeft heel de schepping waarde:
Heil de moeder, die u baarde,
Heil den vader, die, vol wellust,
Aan zijn dankbaar hart u drukt.

Toen nog 't rijk der ongeboornen,
In zijn ondoordringbren nacht,
Uw geboortester bedekte,
't Lieve tweetal meisjes wekte,
't Ouderlijk verlangen rekte,
Toen reeds werd uw kroon gevlochten
Door 't profetisch voorgeslacht.

Toen reeds drong de blik uws vaders
In dat rijk der scheemring door!
In uw hulsels diep verborgen,
Wachtende op deez blijden morgen,
Onbewust van oudrenzorgen,
Laagt ge aan 't buldrend meer der toekomst,
En geen golfslag trof uw oor.

Maar, geen godenzang van Orfeus
Drong zoo diep in 't rijk der dood,
Dan uws vaders vuurge zangen
In die duistre toovergangen,
En, gespoord door 't reinst verlangen,
Trots 't geloei der winterstormen,
Bragt hij u uit 's afgronds schoot.

Eeuwig schittre in volle schoonheid
Deze zegenrijke dag,
Eeuwig gloeije in sterrenglansen
Deze nacht aan 's hemels transen,
Waarin wij uw wieg bekransen,
Waarin 't lied der vreugd mogt klinken,
Dat een Zoon het daglicht zag!

Ja, die dag, die nacht zij heilig,
Die u 't rijk der vreugde ontsloot;
Vormloos laagt gij daar in 't duister,
Hier verheft gij 't hoofd met luister,
In den zachten bloemenkluister
Der volzaligste ouderliefde,
Rijk versierd op moeders schoot.

Knaapjen, dáár, aan 's moeders boezem,
Knaapjen, aan uws vaders hart,
— Wat men ook, in later dagen,
U voor gunsten op moog dragen,
Wat ge ook hijgend mogt bejagen, —
Dáár slechts kwijnen nooit de rozen,
En hun stengel wekt geen smart.

Maar, ten Heer der aard geboren,
  Wacht ook u den ijzren staf;
't Meisje sier dien staf met bloemen,
Moge uw heerschzucht grootheid noemen,
Gij durft zelfs die teêrheid doemen,
En gij stort haar in den afgrond,
  Schoon ze u trouw en liefde gaf.

Nog verheft zij uit dien afgrond,
  De armen tot u, aartstiran!
Trap, vertrap haar borst en lenden,
Waar zou zich de onnoozle wenden?
Gij zijt regter: — beulenbenden
Grijpen met hun gierenklaauwen,
  Op uw wenk .... gij ijst daarvan?

Neen, gij ijst niet, mannen siddren
  Bij 't gekerm der Onschuld nooit:
Met haar bloed uw wetten schrijven,
Handel met haar zwak te drijven,
Slaaf der snoodste drift te blijven,
Schoon haar deugd u eerbied afdwingt,
  Schoon haar liefde u bloemen strooit.

Dit, begunstigd kind der schepping,
  Dit is uw verheven lot!
Lage slaaf en dwingland tevens,
Werpt gij 't schoonst genot uws levens
En de menschlijkheid daarnevens
In den zwarten poel des jammers,
  En gij juicht: Hier is uw God!

Maar die zetel — zie, hij wankelt;
  Vreeslijk grimt hem de afgrond aan:
Duister gaapt de kolk daar onder;
Dreigend rolt omhoog de donder;
Juich! nog stijgt dat godlijk wonder —
Ja, zijn top bereikt den hemel,
  Om ter helle neêr te slaan.

Eeuwen moog 't geweld zich gronden
  Op den eeuwig duistren poel:
Eenmaal zal de morgen dagen,
't Schrikbeeld in dien poel verjagen,
En de menschheid, vrij van plagen,
't IJdel hersenspook belagchen,
  Met verheffend zelfgevoel.

Lievling, dat gevoel der Onschuld,
  Deze straal des heilgen Gods,
Zal welhaast uw boezem gloeijen,
Rozen op uw kaak doen bloeijen,
Tranen uit uw oog doen vloeijen;
Schroom niet, met die heilige Onschuld
  Biedt gij hel en wereld trots!

Maar, wie hoedt dien teedren bloemknop
  Voor dees strenge winterlucht?
Hier, voor 't zuidlijk zonnebranden,
Dáár, voor 't ijs der noorderlanden?
Paradijsche lustwaranden
Schroeiden zelfs die plant der Onschuld
  En verwoesten bloem en vrucht!

't Zacht gevoel der vrouwenliefde,
  't Koestrend vuur der moedertrouw,
Moog de teedre kiem bewaren
Voor der driften wilde baren:
't Bruisend vuur der jonglingsjaren
Overstroomt, als gloeijend lava,
  Dezen wonderboom der vrouw!

Overstroomt het bloeijend meisjen,
  Dat van u haar hemel wacht;
Zoudt gij voor zijn grensloos woeden
Nog uw gade en telgen hoeden?
't Ouderhart zijn leed vergoeden?
Ach! die vuurstroom sleept hen allen
  Met u in den jammernacht!

Doopte een Dichter, grootsch en edel,
  Eens zijn veder in dien gloed,
Zong hij met de taal der goden,
En bezielde 't rijk der dooden,
't Wild gediert, zijn hol ontvloden,
Ruwe steenen zouden luistren,
  En zich scharen om dien vloed;

Maar, der mannentrots — wie ketent,
  Wie bedwingt die magt der hel?
Teedre telg, zoo blij geboren,
Zijt *gij* ook der deugd verloren
Zult *gij* ook haar inspraak smoren,
En met vrouwentranen spotten,
  Als met nietig kinderspel?

Neen, de geest eens Gods bezielt mij,
  Schooner, blijder toekomst daagt:
't Rijk van waarheid, regt en vrede
Stijgt, ten zegepraal der rede,
Uit den nacht van 't heilloos heden,
En gij staat daar, held der oudheid,
  Die 't gedrogt der eeuw verjaagt.

Ruste dan der vaadren zegen
  Edle jongling, op uw hoofd!
De Engel der verlichting blinke,
't Duizendhoofdig monster zinke,
't Lied der overwinning klinke;
Vloek brande op den kop des heerschers,
  Die der deugd haar hemel rooft.

Vrouwendeugd, in 't stof vertreden,
  Vrouwengrootheid, diep veracht,
Vraagt, met opgerigten hoofde,
't Regt, dat haar een God beloofde,
'tHeil, dat uw geslacht haar roofde.
Wee den man, die achtloos voortholt,
  En den eed der trouw veracht!

Maar, een stroom van wellust vliete,
  Lievling! waar ge uw voeten zet;
Ouderliefde reik haar loover,
't Meisjen, dat u huldigt, over:
Huwlijkstrouw verdelg den roover,
Die met ijzren kunstgeboden
  De Onschuld in haar bloei verplet.

Leef, geniet met open boezem,
  Vat de gouden schaal der vreugd!
Leef, geniet al 't heil der aarde,
Maar, gevoel als mensch uw waarde!
Dat de moeder, die u baarde,
Dat uw vader 't hart verheffe
  Op den fieren Zoon der jeugd!

Heil dan, lang begeerde lievling,
  Telg der vreugde, dierbre Zoon!
Aan dit gastvrij strand gesmeten,
Bij der oudren vreugdekreten,
Vlechten we u een bloemenketen!
Heer der aard! bestijg uw zetel,
  Bij der Dichtren vreugdetoon!

IN HET ALBUM VAN DEN HEER ***

Wie, jeugdige Adelaar! wie zal in 't einde uw vlugt,
  Uw steigerende vaart beperken?
Nu voert de Dichtkunst u op haar vergode vlerken,
  En dan de Wijsbegeerte in de onbegrensde lucht.
Een vaart, zoo steil als schoon, moog vrij vermetel schijnen
  Aan hem, die nooit zich waagde in 't schittrend perk der eer:
De rotsen, die hij schroomt, ziet gij als damp verdwijnen:
  Wie eigen aandrift volgt, wat vraagt, wat schroomt die meer?

DE VERLEIDING.

Nooit zal 't u gelukken,
  Verleiding! om mij
Van 't heilspoor te rukken;
  God waakt aan mijn zij.
Wat zoudt gij vermogen
  Voor Jezus' gezigt?
Zijn vuurvlammende oogen
  Zijn naar u gerigt.

Hij ziet in mijn harte,
  Hij kent het geheel:
Ik vrees voor geen smarte,
  De vreugd is mijn deel.
En ziet ge mijn wangen
  Met tranen besproeid,
't Is, als in mijn zangen
  Zijn grootheid niet gloeit.

Zijn magt doet u beven,
  Verleiding, gij vliedt;
Die magt hoedt mijn leven
  In 't hevigst verdriet.
Wat zoudt gij dan pogen
  Voor 't godlijk gezigt?
't Is Jezus' vermogen,
  Daar alles voor zwicht!

VERVOLG DER POETISCHE BIJDRAGEN VAN Dr. WAP

TOT HET TIJDSCHRIFT VOOR »BOEKEN- EN MENSCHENKENNIS." [1])

A SCHULL. [2])

Digne Schull, tu n'es plus, mais ton âme attendrie,
Peut-être, avec amour veillant encor sur nous,
Plane, du haut des cieux, sur ta terre chérie,
Où tu fus ami vrai comme sensible époux;
Où, philosophe aimable et plein de tolérance,
Ta rare modestie et ton aménité
Te faisaient pardonner et ta mâle éloquence,
Et ton brillant génie et ta célébrité.

Oui, mon cœur en bénit la touchante pensée!
Oui, tu reponds encore à tous nos sentiments,
Comme tu sus remplir l'existence passée
D'une amitié qui fut à l'épreuve du temps.
ô Schull! que tout objet que ton trépas afflige,
Embrasse ainsi que moi cet espoir qui nous luit:
Réalité si douce, ou consolant prestige,
N'importe, heureux l'effet que son charme produit!

Breda, 7 Septembre, 1835. H. VAN DEN BERGH. [3])

AAN SCHULL.

Gij zijt niet meer, mijn Schull, maar, aan het stof ontheven,
Zal ligt uw beste deel, in glans van hooger sfeer,
Hen, die gij hier verliet, met vlugge wiek omzweven,
En ziet ge in wellust nog op 't dierbaar Holland neêr.
Daar blonk uw teedre ziel voor echtgenoot en vrinden,
Uw geest als wijsgeer, warsch van stuggen wrevel, door;
Daar wist uw nedrigheid, uw taal elks hart te binden,
Ja, bande zelfs den nijd van 't schittrendst letterspoor.

Dat denkbeeld streelt mijn geest; nòg blijft gij, als te voren,
Den weêrklank geven op den toon van 't vriendenhart;
Nòg blijft het heiligst vuur u in den boezem gloren,
Een vriendschap, die den tijd in 't stormen heeft getart.
ô Schull, moog, zoo als mij, dat denkbeeld ieder streelen,
Wie om uw vroegen dood den traan van weemoed stort:
't Zij werklijkheid of waan, die hoop zal 't harte heelen,
En wèl ons, zoo 't verlies daardoor gelenigd wordt.

(*Extempore naar 't Fransch.*)

IN EFFIGIEM J. H. HŒUFFT, POETAE,

A PETRO VAN DEN EYNDE, PRIMI ORDINIS SUBCENTURIONE, DELINEATAM.

Nobilis hæc duplici Parnasso vatis imago est,
Nestorea Hœufftiadæ quæ senis ora refert.
Vix oculi Phœbi splendentis lumine gaudent,
Attamen est intus lumen Apollineum.
Adspicitur Batavi signum regale Leonis
Docti jure togam condecorare viri.
Pinxisti ex vero quamvis, Eyndene, poëtam,
Fas tabulæ errorem sit reparare tuæ:
Maluerim, digitos spectari plectra moventes;
Maluerim amplecti laurea serta caput.

Dordraci, *ipsis Calendis* Junii, CIƆ IƆ CCC XXXIII. P. S. SCHULL.

OP DE AFBEELDING VAN DEN DICHTER Mr. J. H. HŒUFFT,

GETEEKEND DOOR DEN EERSTEN LUITENANT P. VAN DEN EYNDE.

Hij, die de Ausoonsche Harp, als Bato's Lier bespeelt,
Parnassus' Nestor, Hœufft, herleeft hier in zijn beeld.
Straalt Phœbus' schittrend licht hem naauwlijks meer in de oogen,
Toch is hem 't blakend vuur diens Dichtgods niet onttogen;
En 't aadlend keurbewijs der achting van 's Lands Vorst,
Het Leeuwenkruis, versiert te regt des Zangers borst.
Maar, Van den Eynde, heeft uw kunst ook al naar 't leven
Hem afgeschetst, nog zou 't ons méér voldoening geven,
Wanneer uw hand hem maalde als hij de snaren streelt,
Het achtbaar hoofd omhuld met Daphné's lauwerteelt.

Breda, den 4. van Zomermaand, 1833.

(*Naar nevenstaand Latijn.*)

[1]) Zie Astrea's V. Jaarg. bls. 89. [2]) Hoofdredacteur der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis.*
[3]) Hyacinthe van den Bergh, eene zeer verdienstelijke vrouw, te Breda, door meer dan één Fransch Werk in de letterwereld gunstig bekend.

CALABRISCH GEZANG.

Wanneer ik in den boomgaard zat, pas even dertien jaren,
In schaauw van frisch amandelloof, citroen en rozelaren,
Wanneer de lent' door heel natuur het leven rond deed vloeijen,
En Zephirs dartlende ademzucht kwam met mijn lokken stoeijen,
Dan ruischte een stem mijn binnenst door, hoogst lieflijk en aanvallig,
Geen klokgelui of windgesuis, geen veldpijp zoo lieftallig: —
Dat was de stem van man noch vrouw, geen kindertoongemengel,
Maar, die toen reeds in 't hart mij sprak, was mijn bewarende Engel.

Als later 's avonds hij me ontweek, wiens liefde mij bekoorde,
En nòg zijn kus de ziel doorglom, die hem-alléén behoorde,
En nòg mijn boezem blaakte in gloed, bij 't laatste sonneblinken,
Dan hoorde ik weêr die-zelfde stem mij zacht in de ooren klinken:
Dat was geen galm van 's minnaars tred, zijn toon niet, dien 'k (mogt hooren,
Geen zweem van zoete minnekout, in 't lomrig woud verloren;
Maar, als van uit mijn eigen borst verhief zich 't klankgemengel,
En hij, wiens hart in 't mijn nog sprak, was mijn bewarende Engel.

Toen ik, schoon jong, als moeder reeds het huislijk heil mogt (smaken,
Waarmeê Gods gunst het aardsche lot ten paradijs wil maken;
En als de volle vijgenboom, bij 't schudden van mijn knapen,
Zijn schoonste rijpe vruchtenkroon door 't lustig kroost zag rapen,
Dan golfde weêr diezelfde stem mijn binnenst op en neder,
Geen haangekraai, geen vogelslag, geen stroomgesuis zoo teeder;
Geen zucht des zuiglings in zijn wieg, geen visscherszanggemengel,
Maar hij, die met mij mede zong, was mijn bewarende Engel.

Nu zit ik eenzaam, afgesloofd en oud en grijs van lokken,
En warm bij zelfgesprokkeld hout mijn half bevrozen knokken;
Ik hoed de lamren van 't gehucht, de kindren jonk en teeder,
En nòg, nòg trilt die wonderstem mij in den boezem weder;
Doch niet gelijk in 't prilst der jeugd, of als de spraak lieftallig
Van hem, om wiens gemis ik treur, maar toch steeds hoogst-aanvallig:
Ja, 't zangrig troostend stemgekweel en 't zoetst akkoordgemengel,
Dat met mij juicht en met mij schreit, is mijn bewarende Engel.

Breda, 1834.
(*Naar de Lamartine.*)

IN 'T ALBUM VAN DEN DICHTER A. N. VAN PELLECOM.

Wat zal mijn kleine naam bij zooveel grooten pralen,
Die U, van Pellecom, den cijns van hulde biên?
Het stargevonkel taant bij oosterzonnestralen,
En waar de Aeools-Harp ruischt, daar moog de krekel vliên.
Maar echter, zoo Gij 't wilt, welaan, ik zal hem schrijven:
Een nietigheid heeft prijs voor die er waarde aan hecht;
Val mij die gunst ten deel, — en 'k hoop haar waard te blijven —
Zoolang Apol U 't hoofd met lauwerkeur omvlecht.

Breda, 10 October, 1833.

DE VLINDER.

(DE LAMARTINE'S XXXV. MÉDITATION POËTIQUE.)

Geboren met de lente en stervend met de rozen,
Gevoerd door 't luchtkristal op Zephirs ademzucht,
Van bloem tot bloem gewiegd in 't lieflijkst uchtendblozen,
Omstuwd door glans en geur van louter balsemlucht;
In 's levens aanbegin, met omheklomde wieken,
Gelijk een boezemsnik, naar hooger sfeer gesneld,
En badende in de bron van 't eerste morgenkrieken,
Zoo, Vlinder, is uw aart, en 't lot u toebesteld:
Gij zijt het beeld der ziel, die nergens rust kan vinden,
Maar, altijd zoekend, zich aan niets, wat stof is, boeit,
Tot meer dan aardsche magt haar kluisters komt ontbinden,
En ze in de springwel van onstoorbren wellust vloeit.

Breda, 19 Mei, 1833.

OP DE AFBEELDING VAN DEN LUIT.-GENERAAL MEIJER.

Met Neêrlands Burgtslotvoogd uit de eigen bakermat,
Mag Gelder zich op U, als op Chassé, verheffen:
In kruiddamp opgewiegd, toog, waar Gij henentradt,
't Verwinnen voor U uit, bij 't gruwbaarst heldentreffen.
Zoo tuigen Bautersem, en Kermt, en Hasselts muur,
Zoo tuigt Minerva's kroost, dat met U zegepraalde,
Zoo tuigt, bij 't blaakren van uw grimmig oorlogsvuur,
't Vernederd Leuven, dat voor U in 't voetzand daalde,
Zoo tuigt het schittrend Staal, Oranjes Eerekling,
Zoo 't kostbaar Heldenzwaard, door Pallas U geschonken,
En 't dankbaar Vaderland, dat hier uw Beeld ontving,
Zal door U elken Zoon in Moed en Trouw ontvonken.

Breda, October, 1833.

AAN DROUET, DEN FLUITIST.

Voortreflijk Kunstenaar, Euterpe's voedsterling,
Wiens toongemengel 't hart melodisch doet verkwijnen,
Het met zich voert van de aard naar hooger scheppingskring,
Waar Englen slechts voor 't oog van 't eeuwig Licht verschijnen;
Gij hebt den dank verdiend van 't vaderlandsch gemoed,
Dat Frankrijk de eer benijdt, die gij het hebt beschoren;
Doch, waar ge ook schittren moogt, het denkbeeld zij u zoet:
„*Wij hebben 't al aan U, Gij niets bij ons verloren.*"

Breda, den 5. van Sprokkelmaand, 1835.

*) Eene Melodie, door den Heer Umland, te Breda, op deze woorden geschreven, komt voor blz. 66 van het *Album aan het Schoone Geslacht toegewijd.* — Gorinchem, bij H. Horneer, 1839.

ZUID-NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

WATERLOO EN SEBASTOPOL.

LIERZANG.

AEN DEN WELED. ZEER GELEERDEN HEERE HOOGLEERAAR VREEDE, TE UTRECHT.

Veertig jaren zijn vervlogen,
Als een snelgewiekte droom,
En, ten strijd naer 't Oost getogen,
Denkt u Frankryk na, vol schroom.
Waterloo, o bloedige akker,
Waer de Leeuw, bestendig wakker,
Bliksemend naer 't zuiden staert.
Haer vervolgt die oorlogsschande
Ver ook van den vaderlande,
Tot in 't ander deel der aerd.

Zie Sebastopol ten hoogen
Rijzen, en met steenen kruin
Overheerschen, onverbogen,
't Rondom hem gestapeld puin.
Morgen flonkren op zijn transen
Weêr de hatelijke glansen
Dier achttiende junijzon,
Die den Adelaer zag zinken:
Morgen moet hy weder blinken,
Spijt de schim van Wellington.

En wie zijn de ontzachbre mannen,
Die, tot steun van zulk een waen,
Met de Franschen samenspannen,
Tegen Rusland opgestaen?
Wie zal Waterloo, die keten
Der tyrannen, doen vergeten,
Half in duisternis gestort?
Wie het zwaerd der alverdelging,
Bij des aerdrijks bloedverzwelging,
Trekken tegen Ruslands fort?

De Engelschen, zy-zelv'!... Die rotse
Moet verwrikt ook door hun vuist, —
Moet, wat donderslag zij trotse,
Morgen, morgen nog vergruisd!
Morgen, zoo de Nederlander,
Onder zijnen vrijheidsstander,
Waterloo, nog hoogmoedvol
Noemen durft, noemt, als een zegen,
Die zoo'n neêrlaag op kan wegen,
Frankrijk zijn Sebastopol!

» Wapenbroeders, Alma schittert
Op uw vaendel van het Oost,
Gy, wie Waterloo verbittert,
't Is zijn zon, die heden bloost.
Heden Waterloo begraven,
Laet Sebastopol het staven,
Dat Napoleon herleeft."
Op des veldheers woord, ontwaken
Hoop en moed en wrok; hun kaken
Gloeien, en hun boezem beeft.

't Aenvalsein vliegt voort: reeds zwieren
Frankrijks fiere wimpels aen,
Nevens de Engelsche banieren,
En den staf der Halvemaen.
De verderfgeest, losgebroken,
Spuwt zijn vloeken, stuwt zijn spoken
Tegen dien granieten wal;
En de krijg, in dolle woede,
By het zwaeien zijner roede,
Dreigt hem met gewissen val.

Maer, by 't ongehoorde kampen,
Dat den bodem siddren doet, —
Maer by zwarte buskruiddampen,
Op dien wal en aen zijn voet,
Oopnen plots de hemelzalen,
En een schim, op een der stralen

Van die glorierijke zon
Dalend, wenkt, en, allerwegen,
Rusland, is uw kreet gestegen:
»Waterloo en Wellington!"

Thands, by 't grijpen, en 't ontvallen,
En 't hergrijpen van uw zwaerd,
Frankrijk, plettren u die wallen,
By dien kreet, die opwaerts vaert;
En — uw gloriedroom stoof henen!....
't Menschdom zal dien dag beweenen,
Slaven in uw heldenrol,
En, zoo vaek die zon zal rijzen,
Zal het op twee zuilen wijzen:
Waterloo! Sebastopol!

O, der Dichtkunst zoon is te edel,
Dan dat hy, als hoovling, buk
Voor den opgestoken schedel
Van het wufte krijgsgeluk;
Maer, als priester van het Schoone,
Vlecht hy Nederland een kroone,
Als men zijn verhoogden Leeuw
Wil op 't bergaltaer verlagen,
En bespot, omhoog gedragen,
Vorstengunst en volksgeschreeuw.

Wat, wat kunnen stervelingen
Tegen 't godlijk raedsbesluit?
Opperkoning, die 't bespringen,
Schrapt ge uw rol des levens uit.
Neen, de neef des overwonnen
Zal den heildag niet ontzonnen,
Die ons Waterloo bestraalt;
Neen, by forsch kanonnenklateren,
Heeft weêr op de vrijheidshateren
Waterloo gezegepraald!

Gent, 20 Junij, 1855. PRUDENS VAN DUYSE.

GENT, XXII APRIL MDCCCLV. *)

Meminisse juvabit.

Wat balsemgeur, des harten lust,
Vaerde over van de Denderkust
Tot daer, waer Lei en Schelde paren?
Wat brengt de Mei me een frisch geschenk,
En vlecht een krans my om de hairen,
Terwijl ik mijner jeugd herdenk?

O, van de wieg, die God my gaf,
O, van 't my wachtend vadergraf
Waeit my een lief herdenken tegen,
Ter plaetse van mijn nieuwen haerd,
En schenkt my vaderlandschen zegen
In Gent, nog 't oude Vlaendren waerd.

Het spreekt my van de moedertael,
Die me, als een hemelliefdestrael,
Reeds tegenblonk uit moeders oogen,
En die ook by het laetste woord
Mijns vaders diep my heeft bewogen,
En tot het goede nog bekoort.

Zijt welkom met uw blij festoen,
Strooi, Lente, my uw lachend groen,
Als vroeger; regen bloem en loover,
Als vroeger, op den feestedisch:
Zoo stroom' mijn ziel in zangen over,
Die weêr verjongd en zalig is!

Ik rust een stond dan op mijn baen:
Ik tref getrouwe broeders aen,
Die hoog de Tael der vaedren vieren,
't Zij domheid haer met slijk bemorst,

*) Zie betreklijk het Eeremaal, aan den Dichter Van Duyse, bij zijne benoeming tot Ridder der Belgische Leopolsorde, den 22. April, 1855, door het letterlievend Vlaanderen, te Gent, toegewijd, Astrea's V. Jaargang, blz. 20.

Of 't Eerekruis haer mag versieren
En vorstlijk blinken op heur borst.

Dat doet my goed, dat baert my vreugd,
Dat biedt de droomen mijner jeugd
My weêr, vol heilig welbehagen,
Als toen ik, spijt een zwarte wolk,
't Oog op 's lands toekomst hield geslagen,
En zong: De Tael is gantsch het Volk!

Die woorden schreeft gy op uw schild,
Waerop het Vlaemsch werd hoog getild,
O vrienden, broeders, zielgenooten!
Ja, in uw hart weêrklonk die zang,
En, rondom 't zelfde altaer gesloten,
Vereende ons 't zelfde kunstbelang.

Zijt vrolijk: eenmaal wordt het licht!
Eens vliedt de nacht, met gram gezicht,
Voor 't Vlaemsch, de zon der volksbeschaving,
En Vlaendrens leeuw, fier opgestaen,
Ziet, oude vijand der verslaving,
Die letterzege eens juichend aan.

Vorst Leopold, door wijsheid groot,
Voorspelt ons 't heuchlijk morgenrood
Dier zaek, waeraen we ons allen wijden,
Als de Eerestar blinkt op zijn woord,
Die, wie met pen of degen strijden,
Tot landbescherming drijft en spoort.

Die Eerestar behoor der Tael,
Der Tale alleen, en overstrael
Ons allen, vaderlandsche ridderen,
Wien 't hart voor Vlaendrens eere gloeit —
Ons allen, koor van landaenbidderen,
Dat bastaerdy en dwang verfoeit.

Wèl hem, dien 't voorrecht is gejond,
Te treden in dat stamverbond,
Dat Staet en Troon ten pijler steigert!
Wèl hem, wien God de gave geeft,
Wat zijn genade ook heb geweigerd,
Dat hij den Volke en Lande leeft!

De vaderlanders sterven niet:
Neen, Willems' woord of Leedgancks lied
Is van geen nijd of tijd afhanklijk:
't Doorluchtig Gent kan in het stof
Verdwijnen: groot en onverganklijk
Klimt beider eer naer 't starrenhof.

O Gent, gy hebt, na staetsorkaen,
De Tael eerst doen op 't outer staen!
O Antwerp, zy heeft u gekoesterd!
O Brussel, jonge zusterstad,
Gy ook zijt aen haer borst gevoedsterd:
En wee, wee hem, die haer vergat!

God dank, dat weêr ons Nederland
Hersnoerd is in den eeuwgen band
Der spraek, wat zwaerd dien ook doorkliefde;
Dat, zingend, ons den Rhijn begroet,
En menig Wael, vol broederliefde,
Spreekt: Vlaemsch is nog het vlaemsche bloed.

Mijn levenszonne klimt voorby
Haar middag: de avond is naby.
»O Heere, — zeg mijn dankbre bede,
Aleer ik tot mijn vaedren dael: —
»Zend thands uw dienaer weg in vrede:
»Ik zag den Volkstriomf der Tael."

Gent. PRUDENS VAN DUYSE. *)

---

*) De onvermoeid werkzame Dichter heeft een exemplaar van dit warm gestemd gelegenheidsvers een ieder, die met zijne tegenwoordigheid het Banket der Maatschappij van Vlaamsche Letteroefening: **„De Tael is gansch het Volk"**, op XXII April, M.D.CCC.LV, had vereerd, uit innige dankbaarheid aangeboden.

KUNST.

EEN PAAR KAPITALE SCHILDERIJEN.

ONTLEEND UIT DE »ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE." *)

»De Heer Israels, wiens gevoelvolle schilderij: »de Weduwe van Oldenbarneveld" ons met verlangen deed uitzien naar zijne verdere pogingen op historisch gebied, heeft thans dat verlangen bevredigd op eene wijze, welke wij niet anders dan met lof en goedkeuring kunnen vermelden, door twee Schilderijen, waarvan de eene voltooid en de andere al ver genoeg gevorderd is, om over het geheel te kunnen oordeelen. De reeds voltooide schilderij heeft ten onderwerp: Oldenbarneveld, die bij de sponde, waarop het lijk van den Vader des Vaderlands ligt uitgestrekt, en in tegenwoordigheid van Louise de Coligny, 's Prinsen Weduwe, aan de Afgevaardigden der Staten van Holland den jeugdigen Maurits voorstelt als den opvolger van zijn vermoorden vader. Aan de linkerzijde der schilderij, en voor het met rood damast omhangen ledikant, staan, in het volle licht van den dag, de Staatsman en de Vorstlijke Knaap, wat meer ter zijde, op den voorgrond, de Weduwe. Terwijl hier kleur en toon van kleeding en stofaadje vorstlijken rijkdom predikt, spreekt er hooghartige, manlijke ernst uit de groep van die deftige zwarte mannen, waaronder men er meent te zien, die als met een zweem van wantrouwen den nieuwen handhaver der verkregen vrijheden gadeslaan. De beide hoofdgroepen zijn door de lijnen, zoowel als door den uitmuntenden overgang van de meer schitterende kleuren, in de linkerzijde van het tafereel, tot de sombere in den achtergrond en de regterzijde, op de gelukkigste wijze verbonden; de lokale toon is zeer juist die van eene vorstlijke sterfkamer. De kop van den jongen Prins is, wat kleur, behandeling en uitdrukking aangaat, het gelukkigste detail dezer Schilderij, waarin Israels zich weder als fijngevoelend en diepdenkend kolorist heeft doen kennen. Overigens behoort deze schepping in nog grootere mate dan die, welke wij mede hier te vermelden hebben, veel meer tot het gebied van het historisch *genre*, dan tot dat der eigenlijk gezegde historiële kunst, en zijn wij daarom geneigd, ten wille van de vele goede eigenschappen der uitvoering, afstand te doen van de anders zeer hooge eischen, welke men hier in den regel mag laten gelden: immers, ook het historisch *genre* vordert getrouwheid in de voorstelling en vooral zuivere teekening: beiden moeten Israels nog steeds worden aanbevolen. Intusschen meenen wij te dezen opzigte veel te mogen verwachten van zijne tweede, nog niet voltooide Schilderij, het oogenblik voorstellende, waarop Willem van Oranje in den Staatsraad, in tegenwoordigheid van Egmond, Megen, Barlaimont, Viglius, enz. aan de landvoogdes verklaart, dat de volmagt, bij Filips, door Viglius voor Egmond opgesteld, in de tegenwoordige omstandigheden onvoldoende is. De landvoogdes, in haren hoogen gothischen zetel, wordt door de rondborstige taal van Oranje op het hevigst vertoornd; Viglius, die zich aan de andere zijde van de met rood fluweel bedekte tafel bevindt, schijnt geheel verbijsterd door het gehoorde, en houdt den blik strak voor zich heen geslagen; Barlaimont en Megen, typen van den fieren Nederlander, nemen beiden deel aan de moedige handeling van den Prins, in wiens gelaat en houding de Schilder, op uitmuntende wijze, edele, krachtige verontwaardiging heeft geprent; Egmond is, door stand, uitdrukking en kostuum, de juiste vertegenwoordiger van den strijdlust en de trotschheid, zoowel als van den rijkdom des Nederlandschen Adels. In één woord, al de figuren bezitten een uitmuntend begrepen en eigenaardig karakter: de handeling is geen oogenblik twijfelachtig, en, tot in den monnik, die, met evenveel verbazing als verbittering, van achter den zetel der landvoogdes, het voorvallende gadeslaat, tot in de Spaansche soldaten, die, met hem, eene zeer duidelijk zigtbare zinspeling vormen op den gewapenden arm der Inquisitie, is het gewigt der handeling en hare beteekenis volmaakt teruggegeven. Hiermede is de lokale kleur der schilderij in gelukkige overeenstemming, terwijl de details, voor zoover zij reeds der voltooijing nabij zijn, zeker, niet minder verdiensten bezitten, dan die, welke wij zoo straks in de eerstgenoemde Schilderij roemden. Wij verheugen ons, dat, terwijl deze reeds door een van onze Kunstminnaars is aangekocht, de andere, waarschijnlijk, onze Nederlandsche Schilderschool op de aanstaande Parijsche Tentoonstelling waardig zal helpen vertegenwoordigen."

*) Jaargang 1855, blz. 14.

BOEKBEOORDEELING.

LEER- EN LEESBOEKJE VOOR KINDEREN DER LAAGSTE KLASSE. — Eerste Stukje; 48 bladzijden.

LEER- EN LEESBOEKJE VOOR SCHOOLGEBRUIK. — Tweede Stukje. *Hollandsch en Fransch;* 144 bladzijden.

LEER- EN LEESBOEKJE VOOR SCHOOLGEBRUIK. — Derde Stukje. *Hollandsch en Fransch;* 208 bladzijden.

Te Utrecht, bij J. D. DOORMAN. 1854. (Prijs 25, 60 en 85 centen, zamen *f* 1.70. —) *).

Zonder twijfel, zullen velen, die de opgenoemde drie Stukjes in handen nemen, of, op den titel af, hebben ontboden, of ter inzage verlangd, bij het aanvankelijk doorbladeren wel eenige bevreemding ondervinden. En, in waarheid, de titel van het Eerste Stukje, zoo min als die der beide volgende, waarop nog wel staat: *Hollandsch* en *Fransch*, zullen hebben doen gissen, wat in deze boekjes den koopers al wordt aangeboden. Alleen met het doorbladeren moet men dit ontdekken, en door nadere beschouwing leeren kennen. Voorberigt noch Inhoudsopgave duidt zulks aan in de beide eerste Stukjes; ook het derde spreekt daar niet van, maar geeft op de laatste bladzijde eene *Inhoudstafel van het Leer- en Leesboekje voor Schoolgebruik*, waardoor wij alzoo een overzigt erlangen van wat het Werkje bevat. Het komt ons wel der moeite waardig voor, die Inhoudstafel over te schrijven. Wij laten ze hier volgen.

EERSTE STUKJE.

Taal. Eerste Cursus. Allereerste beginselen van taal; bladz. 2—11.

Rekenkunde. De tafels van vermenigvuldiging, munten, maten en gewigten, tijdsverdeeling, de vijf hoofdregelen; bladz. 12—25.

Aardrijkskunde. De werelddeelen. — Nederland; bl. 26—29.

Vaderlandsche Geschiedenis. Korte schets der vroegste gebeurtenissen en der verschillende regeringsvormen; bl. 30—31.

Bijbelsche Geschiedenis. Van de schepping der wereld tot de intrede in het beloofde land; bl. 32—48.

TWEEDE STUKJE.

Taal. Tweede Cursus. Voorbeeld eener redekundige en taalkundige ontleding; bl. 3—29.

Rekenkunde. De tiendeelige breuken, de toepassing van de regelen der rekenkunde op benoemde getallen; bl. 30—39.

Aardrijkskunde. Overzigt der aarde. — Europa; bl. 40—47.

Tijdrekenkundig Overzigt van de algemeene geschiedenis des Vaderlands; bl. 47—53.

Eerste Beginselen der Fransche taal. Zamenspraken, lesjes, opstellen, vervoegingen; bl. 54— 136.

Histoire Sainte. bl. 137—144.

DERDE STUKJE.

Taal. Derde cursus. Tweede voorbeeld eener redekundige en taalkundige ontleding; bl. 3—21.

Rekenkunde. De gewone breuken, de evenredigheden in het algemeen, de meetkundige evenredigheden, de omgekeerde evenredigheden; bl. 21—43.

Aardrijkskunde. Azië, Afrika, Amerika, Australië; bl. 44—56.

Tijdrekenkundig overzigt der wereldgeschiedenis: bl. 57—69.

Fransche taal. Lijst der meest-gebruikelijke woorden, spreekwijzen en verkorte Fransche spraakkunst; bl. 70—115.

Tableau d'analyse logique et grammaticale; bl. 115—135.

Vertaaloefeningen. Aardrijkskunde en geschiedenis der verschillende landen van Europa, Azië, Afrika, Amerika en Australië. Wis- of sterrekundige aardrijksbeschrijving; bl. 135—195.

Mythologie; bl. 196—204.

Poésie; bl. 205—207.

Uit deze opgave ontwaart men reeds, dat hier een bepaald plan tot grondslag is aangenomen, een leerplan in drie graden, klassen, cursussen, voor eene zoogenaamde Fransche school, of, wil men, eene middelbare school, en de drie Stukjes maken alzoo het Handboek uit voor de leerlingen en strekken den onderwijzer, of onderwijzeres, tot handleiding en gids.

De inhoud van het Eerste Stukje wordt aangewezen door de vorenstaande opgave. Wij voegen daarbij, dat onder *Taal* de rededeelen omschreven en voorts de zelfstandige naamwoorden meer bijzonder behandeld worden, met opzigt ook tot geslacht, getal en geval; onder *Rekenkunde* treft men opgaven aan over de hoofdregelen. De *Aardrijkskunde* geeft een overzigt, meest door namen van provinciën en steden van ons land, en de *Vaderlandsche geschiedenis* zoodanig een, zeer beknopt natuurlijk, van onze Geschiedenis, alles zeer geschikt om mondeling verklaard, uitgebreid en in het geheugen geprent te worden. De *Bijbelsche geschiedenis* wordt in beknopte, afgescheiden volzinnen voorgesteld, in verschillende lettersoorten gedrukt, wat welligt met het doel geschied is, om ze jongeren kinderen te beter te doen onthouden.

In het Tweede Stukje wordt de *Spraakkunst* vervolgd; men ziet, in hoe weinig bladzijden, beknopt dus, maar voor jeugdige leerlingen zeer voldoende, bij mondelinge uitbreiding. Het ontleden wordt tamelijk uitvoerig behandeld. Wat hier onder *Aardrijkskunde* en *Vaderlandsche geschiedenis* wordt gevonden, wijst de Inhoudstafel aan, even als hetgeen onder de rubriek *Fransche taal* voorkomt. Dit alles is, inderdaad, zeer volledig, en geeft een en ander, waartoe gewoonlijk meerdere, zoo niet vele, boekjes gebruikt worden: opstellen, afgewisseld met verbuigingen, vervoegingen, ontledingen enz. en, hebben wij wèl opgemerkt, ingerigt met het oog op het gewone leven, vooral loopende over woorden, die dagelijks voorkomen, en ten aanzien waarvan menigeen dikwerf verlegen staat. Of hebben wij niet de ondervinding bij ons-zelven en anderen gemaakt, dat afgetrokken begrippen door ons gemakkelijk worden uitgedrukt, terwijl de

*) Deze zoo bijzonder gunstige beoordeeling is door ons overgenomen uit de *Nieuwe bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, voornamelijk met betrekking tot de lagere Scholen in het Koningrijk der Nederlanden.* — Voor de Maand Julij, 1855; blz. 555. —

benamingen voor aanschouwelijke en ons omringende zaken ons ontbreken, en het zoeken naar deze ons soms in verlegenheid brengt? — De *Histoire Sainte* wordt voorgedragen in korte volzinnen, in het Fransch, en met woordvertaling op den rand.

Uiterst gepast wordt dit alles in het Derde Stukje vervolgd. Onder *Taal* wordt vrij volledig gehandeld over de spelling, de vorming van lettergrepen en woorden, de deelen der rede, het redekundig ontleden, over den stijl, over de zinscheiding en de leesteekens. Onder *Redekunde* is véél beknopt bijeengebragt, zoo ook onder *Aardrijkskunde* en *Algemeene geschiedenis*, bevattende vrij uitgebreide Tijdrekenkundige Tafels over *oude, middel-* en *nieuwe geschiedenis*. Onder *Fransche taal* wordt gegeven eene uitvoerige lijst van de meest gebruikelijke woorden, en vervolgens van spreekwijzen, die goed schijnen gekozen te zijn; ook de voornaamste regelen der Fransche taal, die aangemerkt worden als vóóroefening der *Grammaire française* en niet bestemd zijn, om deze bij meergeoefenden te vervangen. Zeer veel is hier bijeengebragt, nuttig ter aanleering en om in 't vervolg te worden nageslagen. Vertaaloefeningen, compres gedrukt, met eenige Fransche woorden ter zijde, naar den inhoud zeer onderrigtend, beslaan meerdere bladzijden. De Inhoudstafel heeft aangewezen, waarover zij loopen; daar is véél uit te leeren. De *Mythologie*, in het Fransch geschreven, is bestemd ter vertaling in 't Nederduitsch. Onder *Poésie* komt een drietal Dichtstukjes van Lamartine voor.

Referent heeft met genoegen de drie Stukjes op deze wijze doorgeloopen; hij vleit zich, dat, wie ze gezet nagaat, zijne meening zal billijken, dat hier een Leercursus gegeven wordt voor eene School, gelijk hij op 't oog heeft en boven aanduidde, bijzonder geschikt, en waardoor verschillende boeken, doorgaans in de handen der leerlingen op zulke scholen gegeven, kunnen gemist worden, dewijl veel wat een en ander van die Werkjes uitvoerig bevatten, hier beknopt is zaamgetrokken, om door mondeling onderrigt te worden aangevuld en uitgebreid. Het mag wel eens in overweging komen, of onze jeugd, ook de meer-gevorderde, niet te zeer met boeken overstelpt wordt. Die tot vereenvoudiging bijdraagt, en het anders in die vele boeken en boekjes verspreide bijeenbrengt, het overzigt van wat geleerd is en wat nog geleerd moet worden, gemakkelijk maakt, bewijst waarlijk aan onderwijzers en leerlingen eene dienst. Men moge in overweging nemen in hoeverre het hier aangekondigde Werkje er aan voldoet, of er den weg toe kan banen. Ongetwijfeld verdient het door onderwijzers te worden opgemerkt.

Den inhoud nog nader te beschouwen achten wij minder noodig. Hoofdzakelijk wenschten wij de inrigting te doen kennen, als die ook het meest onze aandacht getrokken heeft. De onderwijs-methode, ook uit enkele wenken op te maken, afgescheiden van de schikking en van den inhoud, verdient in velerlei opzigt goedkeuring. Het Eerste Stukje onderstelt natuurlijk, dat de kinderen lezen kunnen en voorbereid zijn voor het beoefenen van wat het bevat. Prijselijk, vooral, dat men eerst in het Tweede met eene *vreemde* taal begint. — Het opschrift boven de eerste Fransche leesoefeningen geeft van bezadigdheid in de behandeling blijk. Er staat: »korte zamenspraken, om gelezen, uitgeschreven en later van buiten geleerd te worden." Dat *lezen* en *uitschrijven* vóór het *van buiten leeren*, behaagt ons bijzonder; hoe zeer moet dit de moeijelijkheid van het van buiten leeren verminderen! — Veel werks wordt in dezen leercursus gemaakt van het ontleden; maar ook *dit* gaat even bezadigd en zonder gejaagdheid daar heen. Tot bewijs kunnen wij aanvoeren de voorschriften, of wenken, voorkomende op bl. 23 van het Tweede Stukje. Uitvoerige voorbeelden van ontleding komen er in voor, met zorg uitgewerkt, om tot voorbeeld te dienen, en wat des meer zij.

Welligt vraagt men nu ook naar ons gevoelen aangaande de behandeling der opgenomen stof, en of die getuigenis draagt van zaakkennis, van bekendheid met de voorgedragen onderwerpen? Wij verklaren opregtelijk, hierop niet zulk een antwoord te kunnen geven, als waaruit kon worden afgeleid, dat alles door ons naauwkeurig was gelezen en nagepluisd; genoegzaam gaven wij ook te verstaan, dat zulks niet in onze bedoeling kon liggen, nadat besloten was, hoofdzakelijk de aandacht te bepalen bij de inrigting en de schijn- of blijkbare bedoeling van den zamensteller. Intusschen hebben wij genoeg van den inhoud gezien, om ook ten deze eene geruststellende verzekering te durven geven. Wat méér is: alles draagt de blijken van eene bij uitstek zorgvuldige bewerking, vermijding van al wat, regts of links, aanstoot kan geven, van zuivere taal en naauwkeurige correctie. Dit een en ander moet zeer geroemd worden. Eveneens ook de druk. De letter is duidelijk, ook waar zij kleiner moest zijn; en de schikking is uitnemend voor de bedoeling, om op eene kleine ruimte veel te geven. Het boek strekt der pers van den Heer Van de Weijer, en den Boekhandel van den Heer Doorman, beiden te Utrecht, zeer tot eer. Ook om het stevige papier mag het met regt een *Schoolboek* genoemd worden: het kan heel wat doorstaan!

Doch, iets ligt ons nog op het hart, wat wij moeijelijk voor ons kunnen houden. Een onzer vrienden vermeent te mogen verzekeren, dat wij hier voor ons hebben den arbeid eener *Onderwijzeres*, wier naam of woonplaats hij echter niet juist wist te zeggen. Naar de laatste hebben wij gegist door de stad der uitgave en het iets meer bijzonder stilstaan bij eene onzer provinciale hoofdplaatsen. Hoe 't zij, eenmaal met deze omstandigheid bekend geworden, konden wij niet van ons verkrijgen, die geheel onvermeld te laten. Moet het niet ons Schoolwezen tot eer verstrekken, wanneer *Onderwijzeressen* aldus toonen werkzaam te kunnen zijn *voor*, en dus ook wel *in* de School? Wij wenschen, dat de aftrek van dit Boek haar moge doen vernemen, dat *zij* — want wij spreken nu, alsof 't buiten twijfel ware, zonder daarom den wezenlijken Auteur, indien hij *Onderwijzer* mogt zijn, te kort willen doen — een nuttig werk heeft verrigt, en *zij* — of *hij* — zich zal opgewekt gevoelen, om, zij dit eene eerste of eene herhaalde proeve, het daarbij niet te laten berusten.

DE L'HONNEUR.

L'honneur est comme une île escarpée et sans bords;
On n'y peut plus rentrer quand on en est dehors.

C'est un célèbre poëte qui l'a dit; et bien que messieurs les disciples d'Apollon aient le privilége de parler souvent par figures, je trouve cette pensée aussi juste que belle. Que de gens n'aborderont jamais à cette île, et que de malheureux en sortent pour n'y plus rentrer!

Le mot *honneur* a été pris sous tant d'acceptations, il a subi tant de métamorphoses depuis sa première origine, qu'il est devenu, dans un sens abstrait, presque inintelligible dans la langue ordinaire. Ce mot est d'une grande élasticité, à l'usage de tout le monde. Nous en sommes venus au point de pouvoir dire que chaque individu se fait pour lui un honneur particulier; et cependant, on ne connaît d'homme d'honneur, en bonne morale, que celui qui s'est conduit avec justice, avec franchise, avec générosité.

Mais dans le dictionnaire des gens du monde, c'est bien souvent autre chose! On chérit l'honneur, on le fête, on l'exalte; chacun veut ou croit posséder ce trésor à sa manière; et l'on rencontre peu d'humains qui en connaissent les véritables lois. Depuis l'homme faible jusqu'à l'ambitieux gonflé d'orgueil; depuis l'homme juste et loyal jusqu'au fourbe astucieux qui se plaît dans le mensonge et la ruse, tous affichent le plus profond respect pour le culte de l'honneur. Pour les uns c'est une égide, pour les autres c'est un masque: c'est dans l'équité seule que réside l'honneur vrai, l'honneur sans tache. — On dit, par corruption, qu'un tel est en honneur, parce qu'il est honoré, favorisé, protégé, comme si l'honneur n'était pas notre propriété toute personnelle, comme s'il était pour nous l'œuvre d'autrui, selon le caprice ou la faveur des hommes. Un brave meurt au champ d'honneur; c'est là le théâtre de ses exploits, de son courage. Mais voyez comme le monde se joue des mots et des choses! Un ivrogne meurt-il des suites de l'intempérance, le verre en main, on dit qu'il est mort au lit d'honneur. Etrange abus des expressions!

On s'abuse quelquefois au point de voir l'honneur où il n'est pas, où il n'a jamais existé, et l'on fait, en son nom, des choses très-condamnables. Le point d'honneur, par exemple: ne le voyons-nous pas trop souvent placé au bout d'une épée? Je sais qu'il est de malheureuses occasions où un fatal préjugé parle plus haut que la raison, où l'on est dans la triste position de se faire égorger par celui-là même qui nous a offensé, par celui que les lois se chargeraient de punir: mais le mot honneur est là comme un fantôme qui nous poursuit, qui s'attache à nos pas; et l'honneur, ou plutôt l'amour-propre, est satisfait, lorsque l'humanité pleure. Dès que nous nous figurons l'existence de l'honneur dans des chimères, nos actions s'égarent avec notre imagination déréglée: tantôt, on croit son honneur engagé, interressé, compromis dans telle ou telle circonstance, et l'on met son honneur à ne pas céder, à poursuivre une entreprise, un procès, que sais-je? Tantôt, on se couvre de ridicule pour conserver ce qu'on appelle son honneur, un honneur convenu, à sa manière, produit de quelque préjugé: un honneur que l'on s'est créé sous l'empire des passions humaines.

Le banquier ne voit guère d'honneur que dans le paiement régulier d'une lettre de change acquité à terme: quand un créancier a fait honneur à sa signature, tout est dit. Les amants ne sont pas si sévères, entre eux, sur l'acquittement de leurs dettes, sur l'exigence de leurs créances: il est fort rare que leurs lettres de change protestées exposent leur honneur; on en a même vu d'insolvables qui faisaient encore de très-brillantes affaires. Chez les femmes cependant, l'honneur c'est la fidélité, l'observation des devoirs que la société leur impose; la probité et l'équité ne leur suffisent pas pour marcher toujours dans la voie de l'honneur. Et voyez l'absurdité des conséquences: un homme blesse les lois de l'honneur, en abandonnant une femme qui a reçu sa parole; il encourt le blâme public; — une femme

quitte-t-elle son amant, on l'accuse simplement d'être légère, inconséquente; et le pauvre délaissé inspire à peine une pitié d'nn jour. Que l'on dise encore après cela que les plus forts ont fait la loi! Mais lorsque les liens du mariage existent, les rôles et les positions changent; l'honneur de la femme devient l'honneur de l'homme: de tous les préjugés sociaux, c'est peut-être le plus injuste, mais le plus nécessaire à la fois: nécessaire, parce qu'il est une des bases des principes de la société; injuste, parce qu'alors le sot n'est pas celui qui fait la sottise.

J'ai l'honneur d'être.... c'est une phrase banale, que l'on adresse souvent à des personnes qui ne nous honorent nullement. Il en est de même des places d'honneur dans nne cérémonie, une réunion, un repas, occupées par des gens fort ordinaires et qui peuvent même se dire:

Ah! mon habit, que je vous remercie!
C'est vous qui me valez cela.

On voit aussi des chevaliers, des dames, des marguilliers d'honneur. On place l'honneur partout. Il n'y a si petit prince et si grand particulier qui ne s'entourent d'honneurs, pour faire croire à leur honneur.

La légion d'honneur en France a fait des milliers de héros; une puissance magique était attachée au ruban de cet ordre, et le désir de l'obtenir a terminé avec honneur la vie de plus de cent mille braves, qui avaient pour devise: la croix d'honneur, ou la mort.

Les charges, les dignités, les distinctions, sont des honneurs, choses bien différentes de l'honneur. Bon nombre d'hommes, sur cette terre d'intrignes, s'attachent plus aux priviléges, aux prérogatives, aux hommages, qu'à la justice et à l'intégrité. C'est un malheur aussi vieux qne le monde. Tant qu'il y aura des hommes probes et généreux, il y aura de l'honneur dont les âmes nobles seront fières; tant qu'il y aura des ambitieux, il y aura des honneurs dont les orgueilleux seront avides, jusqu'au moment où la mort, qui nivèle les rangs et les conditions, les reçoit entourés des derniers honneurs.

En quoi consiste donc le véritable honneur? Ce n'est ni l'argent, ni l'esprit, ni la force, ni le courage, ni la prudence, ni la bonté, qui le donnent: le véritable honneur est dans l'équité, la droiture et les actions utiles à la société; hors de là, l'honneur n'est que préjugé, aveuglement, chimère.

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

SÉBASTOPOL.

Peuples! entendez-vous la grande voix qui crie:
Sébastopol! Sébastopol!
Cri terrible, poussé par la guerre en furie,
Dont les milliers d'échos ont fait trembler le sol!

Sébastopol! quel mur de bronze t'environne?
Quels éclairs, lançant le trépas,
Partent de tes remparts que ton drapeau couronne?
Qui retient devant toi ces cent mille soldats?

Contre ton vieux granit envain la foudre gronde;
Envain l'Occident conjuré
Rougit de flots de sang tes plaines qu'il inonde:
Toi, tu restes debout sur ton roc illustré!

Oh! combien d'ennemis, que le trepas moissonne,
Sont là couchés dans les sillons!
D'autres ont pris leurs rangs, et ton airain qui tonne
A déjà devoré leurs nouveaux bataillons!

O théâtre de mort! trois puissantes armées,
Sous leurs glaives étincelants,
Intrépides héros, legions décimées,
Tombent, tombent en foule en des gouffres sanglants!

Que d'exploits vont orner les pages de l'Histoire!
Mais quel deuil pour trois grands pays!
Combien ils coûtent cher les lauriers de la gloire,
Quand la Patrie en pleurs les achète à ce prix!

Jusqu'au fond de sa tombe, au géant des batailles,
D'affreux échos sont arrivés:
Il s'éveille, il frémit dans les mâles entrailles,
Au bruit de ces combats qu'il n'avait pas rêvés!....

Sébastopol! vois-tu ces formidables masses
Qu'irritent tant de longs retards,
Telles que des vautours affamés et rapaces,
Aspirer le butin qu'enferment tes remparts?

Boulevard, que légua l'illustre Catherine
Au puissant Empire du Nord,
Seras-tu triomphant, ou ta vaste ruine
Sera-t-elle demain comme un colosse mort?...

Nul ne connaît la fin que Dieu t'a réservée:
C'est le secret de l'Éternel.
O cité mémorable, ou vaincue, ou sauvée,
Gloire à tes défenseurs, ton nom est immortel!

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

LE MAGICIEN ET SON FILS.

APOLOGUE.

LE MAGICIEN.

Mon fils, pourquoi toujours cet air rêveur et sombre?
Si tu ne jouis pas de la clarté du jour,
Sur ce globe mortel si tu marches dans l'ombre,
Tu sais pour toi, mon fils, jusqu'où va mon amour!

LE FILS.

Depuis que je suis né, tout ce que la nature
Offre de beau, de grand, n'est pas fait pour mes yeux.
Ne peux-tu m'arracher aux tourments que j'endure?
La nuit! toujours la nuit! O père, c'est affreux!

LE MAGICIEN.

O mon fils, du destin c'est l'arrêt inflexible!
Ton père autant que toi souffre de ton malheur.

LE FILS.

A ton art tout-puissant il n'est rien d'impossible:
Père, fais-moi jouir d'un spectacle enchanteur.

LE MAGICIEN.

Je le voudrais! — Vingt fois, dans ma douleur amère,
Je conjurai les Dieux; je parai leurs autels
D'offrandes et de fleurs...... Mes dons et ma prière,
Hélas! n'ont point encor touché les Immortels.

LE FILS.

Que mon frère est heureux! Il me vante sans cesse
Les champs, les prés, les bois, mille objets merveilleux.
Consulte encor ton art, prouve-moi ta tendresse;
Père, délivre-moi de ce voile odieux!

LE MAGICIEN.

Tes désirs, ô mon fils, surpassent ma science:
Aux Dieux seuls appartient un miracle pareil.

LE FILS.

Eh bien! s'il faut ainsi traîner mon existence,
Père, ne peux-tu pas éteindre le soleil?

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

NECROLOGIE.

HENRI KERZMANN,

DIRECTEUR DE L'ATHÉNÉE ROYAL DE MAASTRICHT.

Monsieur l'Abbé Kerzmann, natif de Luxembourg, a été pendant vingt ans à la tête de l'Athénée de Maastricht, en qnalité de Directeur, et a porté au plus haut degré de perfection cet établissement d'instruction publique. Comme écrivain, il laisse des manuscrits sur l'histoire et sur l'art dramatique des anciens et des modernes, qui devaient lui assigner un beau rang parmi les historiens et les littérateurs. Il était infatigable dans l'accomplissement des devoirs de sa charge, comme dans ses savantes recherches historiqnes et littéraires. Il faut espérer que ses héritiers ne priveront pas les Lettres de ses immenses travaux: c'est le vœu de tous les amis du défunt. — Au moment où il s'habillait pour se rendre à l'honorable invitation d'assister an dîner de S. M. à Maastricht, la mort le frappa subitement et l'enleva à ses amis et à d'importants ouvrages presqne achevés. — L'anteur de l'Élégie qu'on va lire, a connu Mr. Kerzmann pendant vingt ans; il peut ainsi résumer les diverses phases de sa carrière comme homme, comme prêtre et comme écrivain: son âme était une trilogie d'affabilité sociale, de sage tolerance et de science profonde.

ÉLÉGIE

SUR LA MORT DE Mr. KERZMANN,
DIRECTEUR DE L'ATHÉNÉE ROYAL DE MAASTRICHT.
(REGRETS D'UN ÉLÈVE.)

Quel lugubre devoir m'appelle et me reclame?
Douloureux souvenir qui remplissez mon âme,
Inspirez-moi des sons dignes du bienfaiteur
Qni ne vit plus, hélas! que dans mon triste coeur!
Et vons, mes compagnons, qui l'aimiez comme un père,
Epanchez avec moi votre douleur amère.
Le Mentor qui guidait vos travaux chaque jour,
Qui sut nous prodiguer ses soins et son amour;
Celui qui des vertus dont il était l'image,
Nous montrait le chemin avec l'accent d'un sage,
Kerzmann, Kerzmann n'est plus! l'impitoyable mort,
Telle qu'nn coup de foudre, a terminé sont sort!
Grand Dieu! c'était hier!... o moment plein d'alarmes,
Que de la ville entière a fait couler les larmes! ....
Nous l'avions encor vu célébrer, le matin,
Dans le temple sacré le service divin;
Et, le soir, se répand la nouvelle fatale:
Kerzmann est mort! — Kerzmann! ô terreur sans égale!
On accourt, on s'informe, on n'ose ajouter foi
A de cruels récits qui redoublent l'effroi.
On donte encore; on croit que l'art, par sa présence,
Va sauver dn trépas cette noble existence;
Mais vain espoir! Kerzmann, tantôt, plein de santé,
N'a plus rouvert ses yeux que dans l'Éternité!

O mes chers compagnons, souvenons-nous sans cesse
Des bontés que son cœur eut pour notre jeunesse!
Lorsque l'un d'entre nous s'écartait du sentier
Où sa voix rappelait l'indocile écolier,
Avec qnelle doucenr, censurant sa conduite,
Il blamait nne fante et l'oubliait ensuite;
Et comme il savourait l'ineffable plaisir
D'être toujours aimé, même en devant punir! ...

Et si nons l'admirons dans le champs des sciences,
Comme il y répandait de fertiles semences,
Et combien ses talents, variés et féconds,
Eclairaient, tour à tour, ses brillantes leçons!
Fallait-il consulter les fastes de l'Histoire:
Sondain, comme un éclair, sa fidele mémoire,
Des âges reculés réveillant les échos,
Exhumait les savants, les sages, les héros:
On vivait avec eux; on remontait le fleuve

Où d'un flot renaissant le souvenir s'abreuve;
De tous ses entretiens on sortait plus instruit;
Il était la lumière au milieu de la nuit;
Et, de l'antiquité, du siècle qui s'écoule,
Les faits et les exploits reparaissaient en foule.
Kerzmann était pour nous comme un présent du Ciel.
Ses jours étaient comptés: l'arrêt est sans appel!
Il n'est plus! Courbons-nous devant la Providence,
Respectons les décrets de Sa Toute-Puissance!
Nos éternels regrets le suivent au tombeau;
Mais à ses yeux déjà luit un soleil plus beau.
Il n'est plus sur la terre, il a quitté la vie,
Semblable au voyageur dont la course est finie.
Amis! Kerzmann est mort en sortant du Saint lieu:
Le ciel le rappela . . . . . c'était la FÊTE DIEU!

Maastricht, 11 Juin, 1855. AUG. CLAVAREAU.

GUIDE DES VOYAGEURS A LA HAYE ET A SCHEVENINGUE,

PENDANT LA SAISON DES BAINS.

Onder dezen titel, verscheen den 7. Julij, 1855, het eerste Nommer van een Dagblad, hoofdzakelijk voor de vreemdelingen, die onze fraaije Koninklijke Residentie in het Badsaizoen bezoeken, en in dit Journal een verstandig gekozen, fraai zamengesteld en bevallig voorgedragen geheel aantreffen van alles, wat zij weten *moeten*, en bovendien ook nog gaarne zullen weten *willen*, als: 1. Temperature de la mer. 2. La haute marée. 3. Liste des étrangers arrivés à Schéveningue. 4. Liste des étrangers arrivés à la Haye. 5. Palais, monuments et édifices, avec description de ce qu'ils contiennent de plus curieux à aller voir. 6. Maison du Roi. 7. Ministères, demeure des Ministres, des Secrétaires et jours et heures d'audience. 8. Bureaux diplomatiques, adresses et noms des Ministres, des Secrétaires et des Attachés. 9. Les principales Sociétés. 10. Les Hôtels, Cafés et Restaurants recommandés spécialement à MM. les Voyageurs. 11. Renseignements utiles pour le commerce et l'industrie, que l'on peut consulter en toute confiance. 12. Les églises avec les heures des services les Dimanches. 13. Amusements publics. 14. Moyens de transport. 15. Tables comparatives des monnaies. 16. Variétés.

Wij hopen, dat deze eerste Jaargang in 1856 door een tweeden zal gevolgd worden, en de Uitgever (J. W. ten Hagen, Assendelftstraat, 294, te 's Hage) uit een wenschlijk voordeel het bewijs zal mogen afleiden, dat hij met deze Uitgave (bij Abonnement van *f* 2,00 voor geheel het Saizoen, driemaal ter week) een nuttig werk heeft verrigt. Als proeve nemen wij uit Nr. 7 tot 9 het volgende geestige stuk hier over.

Il est des hommes, dit *le Corsaire*, qui ne se plaisent qu'aux aspérités de la route, aux fatigues et aux périls des voyages. Jacques Arago est de ce nombre. Aveugle, il sillonne les océans, et le voilà, au milieu des flagellations de la tempête, décrivant quelques-unes de ses impressions sans daigner profiter du bénéfice de nos cinq voyelles. La lettre *A* manque au récit qu'on va lire; le voyageur s'amuse sous l'ouragan, et il fait bien.

Quant à la réponse, nous la soupçonnons sortir du même moule: Jacques Arago n'oserait pas parier contre nous.

LA LETTRE SANS A.

Chère bonne, vous êtes bien impérieuse, bien despote. Comment voulez-vous qu'une plume docile inscrive ici, sur votre ordre, un récit fidèle des vicissitudes de nos courses, puisque je dois subir le frein qui m'est si cruellement imposé? Que désire le coursier numide? Les brumeux horizons, les steppes et le désert. Prêtez-moi donc plus de liberté, si vous voulez que je n'oublie rien des périlleuses difficultés de cette route si longue et si rude qu'on nous prescrit de sillonner.

Dès que nous eûmes quitté le port, un vent très-sec et très-peu courtois nous tint en éveil, et nous nous vîmes forcés de louvoyer sous les ordres et l'œil exercé d'un pilote qui, routier intelligent et silencieux, nous dit enfin bonsoir en vue des côtes de Cherbourg.

Soumis comme un écolier qui redoute le fouet, je ne puis vous dire le nom de cette lourde quille qui nous porte, nous berce et nous torture, lorsque, depuis quelques heures seulement, nous piétinons sur son entre-pont boueux. Toutefois, souvenez-vous du nom d'un infortuné roi d'Ecosse que les historiens ont jugé si diversement, et dès lors vous devinerez celui que je vous dérobe.

Des femmes jeunes, vieilles, jolies, hideuses, sont près de nous, les unes sous le joli costume de leur sexe, les plus timides sous les ridicules vêtemens d'homme. Eh bien! j'éprouve une rêverie sombre et une poétique tristesse, lorsque je les entends, le cœur oppressé, les prunelles humides, interroger d'une voix inquiète leurs voisins sur les périls du météore qui gronde et couche notre voiture neptunéenne sur un de ses côtés et secoue ses courbes solides comme si Dieu lui eût dit: Voici le cercueil qui doit t'engloutir.

Près de moi voltigent, rient et trébuchent sous le roulis vingt-cinq ou trente jeunes gens pleins de cœur, de droiture et d'énergie, tous fils de Lutèce qui visent de l'œil Monte-Rey, et qui brûlent de compter entre leurs doigts les délicieuses pepites de ce sol privilégié, que nous sommes si désireux d'interroger. Vous les nommer est impossible; vous les verrez un jour et comme moi, qu'ils chérissent en retour de mon estime pour eux; vous leur sourirez, chère, si vous voulez les rendre complètement heureux.

De l'or, des concerts, des voitures et des sourires, c'est tout ce qu'ils cherchent, c'est tout ce qu'ils veulent, ce qu'ils envient... Et moi donc!

Je ne dois point oublier qu'un de nos hommes, un de nos meilleurs, le plus intrépide peut-être, est tombé hier d'une vergue, et que tout ce que nous pouvons lui donner en ce jour, ce sont des pleurs et des prières... Priez comme nous.

Vous ne nous ferez point une idée précise de l'ennui des courtes et rigides bordées que nous courûmes sur le golfe, où se mirent les têtes chevelues des Pyrénées, dont le côté opposé touche le golfe de Lyon, si redouté des petites bicoques, qu'il soulève comme des flocons de duvet.

Nous étions presque tous comme des imbéciles, étourdis, honteux de nous être livrés nous-mêmes pieds et poings liés. Enfin, nous fîmes contre fortune bon cœur et nous courûmes vers des régions moins élevées.

Ici notre curiosité fut souvent et vivement émoustillée: des requins, des souffleurs, des bonites qui luttent de vitesse; plus loin, et quelquefois plus près, contre le bord même, des mollusques si curieux, si singuliers, si divinement festonnés, qu'on ne peut guère dire si ce sont des poissons, des fucus ou des bouquets de fleurs.

Les mers sont opulentes pour le géologue et le zoölogiste, chère petite; elles offrent des études si fécondes que je ne puis comprendre qu'elles ne soient point sillonnées plus souvent.

Pourquoi tenter de vous donner une esquisse de ces splendides levers et couchers de soleil, en présence desquels on s'incline dévotement et qui enseignent une religion? Vous diriez que Dieu se dévoile ici, environné de tous ces sublimes prestiges; pour eux seuls, croyez-moi, on se félicite de s'être mis en route, et l'on oublie que les déjeuners et les dîners sont les momens les plus douloureux du bord. Toujours ou presque toujours du cochon, dur non-seulement comme des tiges, bien plus encore, comme des semelles de bottes; puis du bœuf de même étoffe, des pois ou d'ignobles légumes, privés de sel et d'huile, et du biscuit que des dents de requin.... Chut! silence! en voici un bien plus gros que ceux que nous vîmes hier; on lui présente un émérillon, il frétille, il court, il mord.... pincé, nous dînerons comme des Lucullus.

Et puisqu'il est ici question de requin,... un jour, lorsque mollement étendu sur quelques dunes, vous verrez sur le flot moutonneux poindre le dos brun et lisse d'un de ces hideux écumeurs de mer, inclinez-vous, priez et dites-vous tristement: C'est le cercueil d'un fou qui n'eût point dû quitter son bourg pyrénéen, lui qui depuis quinze hivers ne voit plus ni le soleil, ni un sourire de frère.

Si je ne vous dis rien de ces deux groupes d'îles sur les bords desquelles nous venons de glisser, c'est que plusieurs noms propres me sont défendus: vous les voyez d'où vous êtes, gourmet émérite, et je n'ignore point que vous fêtez en princesse les délicieux petits vers qu'elles expédient sur presque toutes les villes populeuses de l'Europe.

Qu'est-ce que cette cérémonie bouffonne qui occupe

nos hommes? Vous le devinez, chère; elle nous divertit, elle leur procure en même temps quelques écus, elle jette un sourire sur des lèvres qu'une chique noire colore trop souvent; ne soyons ni plus ni moins bigots que ceux qui nous ont précédés, et félicitons-nous de nos économies si utiles et si bien venues, puisqu'elles consolent l'infortune.

Oh! oh! que nous disent les lunettes? Que nous dit le point? Que le deuxième tropique nous domine, le voici: Rio est sur notre droite, plus loin le fleuve immense où Montévidéo dresse ses clochers pointus, ses églises splendides, ses rues si droites, et nous présente son port si peu protecteur de nos intérêts et de notre gloire. Filons, filons encore... Toutefois, si vous voulez que je poursuive mon chemin sur ces feuilles confidentielles, je vous en supplie, chère, donnez-moi plus de liberté, je me répète.

Que cet horizon est brumeux! Que ces ondes sont froides et houleuses! Nous voguons sur une mer tellement turbulente que vous devinez que nous sommes près du pôle et que nous doublons cette pointe redoutée, que l'intrépide Horn découvrit en un jour de gloire pour lui et d'utilité pour tous. Quel horrible tumulte! les flots touchent le ciel, ou plutôt le ciel descend sur les flots c'est solennel comme un dernier jour, comme une dernière heure... Les voiles se déchirent, les vergues crient, les cordes sifflent, le tonnerre gronde et domine ce ténébreux concert; vous diriez un gouffre qui s'ouvre pour vous recevoir; vous croiriez entendre un voix terrible qui crie: *Tempête!* et vous montre le pouvoir du Dieu suprême sous lesquels tremblent les empires et mugissent les mers... Croyons en Dieu!

Ici ont commencé les périls sérieux; ce fut ici que l'énergie de tous dut se déployer invincible, contre les bouffées neigeuses qui, en quelques momens, encombrèrent le pont et le montrèrent tel qu'un linceul, étendu sur les restes encore humides et froids d'une jeune vierge.

Vivent les tempêtes, lorsqu'elles ont fui, lorsqu'elles ont porté plus loin leur colère! Le péril n'est plus, le chemin nous est ouvert, puisqu'un vent tout généreux nous pousse vers des zones plus tempérées, nous toucherons le but, je l'espère.

Mes yeux éteints se mouillent de pleurs, et je visite du cœur et de toutes mes pensées ce roc sombre et isolé où vécut, où souffrit cet ingénieux, cet intrépide Robinson Crusoë, dont une longue vieillesse ne peut nous déshériter.

Voici les Chiloé, courez vite. Les flots tourbillonnent trop violens sur les rochers d'huîtres qui emprisonnent ce groupe d'îles où pèsent d'immenses forêts qui sont une fortune pour les indolens citoyens du Chili, leurs voisins.

Si nous en croyons le point, qui ne peut guère nous induire en erreur, nous serons bientôt sur le même degré en longitude que le plus riche comptoir du Chili, république féconde entre mille, où le commerce et l'industrie de tous les empires du monde semblent s'être donné rendez-vous. Nous y trouverons un consul, et je compte lui donner cette lettre pour vous: excusez-moi, toute bonne; si elle est si courte et si incomplète vous n'en ignorez point les motifs, je vous l'écris en dépit de ce qu'elle offre de puéril. Oh! c'est que je crois l'écrire sur vos genoux, et que le pupître m'enrichit de souvenirs, doux contrepoids des inflexibles ennuis qui nous entourent.

Visitons cette cité, courons les rues, étudions les hommes et les mœurs. Notre consul est droit, ferme, énergique; homme d'intelligence et de progrès, qui prend les intérêts de tous, les protége et mérite l'estime de quiconque professe un culte fervent pour ses foyers.

Il nous reçoit très-poliment, il n'ose guère nous féliciter de notre course si longue et si cruellement échelonnée de périls; il s'empresse de nous offrir ses secours désintéressés, et nous le quittons comme on quitte un de ces esprits supérieurs et privilégiés qu'on est heureux de revoir... Nous nous reverrons et très-souvent: le cœur est citoyen de l'univers, et c'est de lui seul que nous viennent les douces et tendres émotions.

Deux motifs m'empêchent de vous dire le nom de notre consul, deux, ni plus ni moins; mordez-vous les lèvres de me voir obéir si servilement... tout ilotisme est coûteux.

Puisque je viens de vous entretenir d'un consul, et que deux ou trois devront peut être encore occuper mes souvenirs, en voici un, celui de Belgique; son nom m'est interdit comme celui du premier. Plein de nobles procédés pour tous les hommes de cœur qu'il rencontre, il vous évite l'ennui des étiquettes, il se poste généreusement sur votre chemin, et une heure ne s'est point écoulée que vous brûlez de le tutoyer, comme vous le feriez d'un frère... le sien vous dit les Porcherons.

Voici un comédien de mérite, un poète, un homme qui comprend toutes les gloires, il se nomme O'Loghlin. Puis, des cœurs de bitume qui écrivent des feuilles

périodiques dont nous serions envieux, si nous ne prenions une moitié de toutes les renommées.

Le repos m'énerve... En route!

C'est un des chemins les plus pittoresques et les plus rudes que celui qui lie les deux cités chiliennes: l'œil étonné s'y promène sur des cîmes neigeuses qui vous font grelotter et des bosquets qui enivrent. Les birloches s'y précipitent de telle sorte que vous vous croyez victime d'un rêve. On monte, on prend une prise, on éternue: Dieu vous bénisse!... On est rendu.

Ici se voient un président, homme de cœur, des ministres pleins de droiture, sérieusement occupés du bien-être d'un peuple insoucieux de progrès, et qui ne veut pour rien déserter ses solitudes.

Voici encore un consul, c'est le dernier ou plutôt le premier, heureux du bonheur de ceux qui l'entourent, et plus heureux encore des trésors infinis d'une femme belle comme les plus belles, excellente comme les meilleures, et que je vous défie de voir et d'entendre froidement, pour peu que vous trouviez le ciel bleu, les étoiles lumineuses, et que vous vous sentiez touché de cette musique éternelle qui remue les sentimens les plus généreux.

Que cette jeune fille est délicieuse! comme son rire est joyeux! comme ses petites menottes sont douces et souples! On s'incline pour presser un front de Chérubin. Que Dieu te guide, et que mes vœux te protégent! Elle se nomme presque Emélie, devinez... Je ne me trompe, je crois, que d'une lettre.

Vive le Pérou! nous en sommes si près que nous le touchons des dix doigts. Quelques Péruviennes font ici des modes et des robes; on les voit, on les écoute, on les courtise... Vous êtes subjugué!

Lutèce ne peut rien leur opposer, et nos lionnes les plus coquettes doivent se courber en présence de ces yeux noirs, de ces cheveux onduleux et soyeux, de ces lèvres roses, de ces croupes voluptueuses, de ces tournures qui donnent le délire et font rêver de printemps, de poésie et de bonheur. Tenez, chère, une Péruvienne et puis mourir... Je me trompe, deux Péruviennes et puis vivre...

Et sillonner encore cette mer immense, qui gronde presque toujours comme une tigresse en fureur, courir d'une île vers une île, d'un rocher vers un rocher, et diriger ses études les plus sérieuses sur les richesses de ces zones brûlées, où l'existence coule si prompte et si monotone!

Donc, poursuivons notre course; il est honteux de s'endormir en chemin; restons éveillé et continuons d'écrire.

Tremblez, frémissez de tous vos membres, vous êtes en ce moment entouré de chercheurs d'or, dont le front ridé dit les tortures, dont les doigts rugueux, dont les yeux ternes disent les profondes douleurs et les longues insomnies.

C'est une misère horrible, et une opulence mythologique, c'est le seuil du cimetière, ce sont les joies des heureux de ce monde, c'est une fièvre qui ronge, brûle et tue, c'est une soif qui corrode... Vous devinez où nous piétinons, vous voyez le sol que nous étudions, les cônes que nous sommes forcés de dominer...

Prenons vite notre essor.

Nous sommes en présence d'un groupe d'îles sombres, rocheuses, sillonnées de criques profondes, où le flot se promène en courroux, victime d'une force impérieuse et indomptée. Puisque les titres de noblesse sont biffés de nos lois et de notre république encore si jeune, je ne comprends guère pourquoi ces îles ne reçoivent point un prénom qui le distingue; j'y songe en vue de l'intérêt même de ce groupe pour lequel je professe une sincère prédilection, et qui doit recevoir nos déportés politiques, dont le sort doit exciter en nous quelque intérêt: je m'en éloigne toutefois, et je glisse heureux tout près de ces splendides Po-Moutous, où pèse une opulence dont l'œil ne peut mesurer l'étendue. On incline son front en présence de ces richesses éternelles, de ces fruits délicieux, de ces fleurs si diverses dont le sol se couvre comme d'un vêtement de fête; et, le cœur en mouvement, on voit bientôt poindre cette île fortunée que Cook découvrit, qu'on nomme encore Nouvelle Cythère et d'où peut-être doit s'éloigner cette épître que j'escorte de mes vœux les plus fervens pour votre bonheur.

De jolies filles toujours en joie, de superbes jeunes gens presque toujours en goguette, des évis, des citrons, des cocos, des fruits de toute sorte, des crêtes élevées, des forêts immenses, des fêtes de tous côtés; des cris, des courses, des culbutes, des nuits pour le sommeil, des jours pour les jeux, une ville, des prêtres, un évêque, une reine, des ministres, une église, une seule; des prisons, des impiétés, des sœurs religieuses qui prient pour tous et quêtent pour tous les indulgences du ciel... c'est l'île.

Que puis-je vous dire encore du domicile que j'occupe

en ce moment? *Povero!* c'est l'Hôtel-Dieu de ces contrées, donc un lieu de misère, de douleur et d'espoir.

M. Bellebon trône ici, et le sourire me visite comme si vous et moi ne nous étions point quittés.

Près de lui prient et consolent des sœurs pieuses, douces, indulgentes, dont les lèvres bénissent, dont les soins opèrent plus d'une guérison, et qui projettent en tous lieux une essence de pureté qui enivre.

Leur mère, sœur Régis, les nomme ses filles, une mère de trente printemps! c'est bien jeune, qu'en dites-vous? N'importe, on se courbe respectueusement près d'elle, comme en présence d'un objet vénéré.

Le Pérou, le Chili, cette dernière île et Rio, où le cœur est si souvent en péril, me berceront de longs souvenirs; toutefois, bénissez votre sort, puisque de près comme de loin vous occupez mes pensées les plus intimes et me dominez toujours.

Me voici en route pour le retour, et je retrouve sous mes yeux et sous mes plus douces pensées le Brésil couronné de splendeur, de toute son opulence.

Lorsqu'on vieillit si promptement en Europe, lorsque les jours se succèdent chez nous si vides d'émotions et de joies, ils offrent ici une quiétude dont il vous est impossible de perdre le souvenir.

On ne quitte plus le Brésil, si l'on s'est promené une fois sous les dômes de verdure qui protégent le sol contre les flèches rigides d'un soleil de plomb.

Des cîmes chevelues du cocotier, dont les couronnes flexibles se promènent onduleuses, descend comme un sourire du ciel le souffle le plus joyeux et le plus pur; de telle sorte que lorsque l'horizon est en feu, lorsque les flots pétillent, votre front ne perd rien de ses pensées, vos muscles ne perdent rien de leur virilité.

L'homme est toujours jeune ici; Dieu ne lui donne guère le temps de vieillir, et le dernier jour se lève pour tous privé de douleurs, exempt de regrets.....

Vive le Brésil, où je veux qu'on me creuse une tombe! le lieu est choisi pour mon repos éternel, tout près du couvent de Ste.-Thérèse, où rossignolent de jeunes vierges dont le cœur vibre moins pour Dieu qui ne voit point, que pour les hommes, dont elles étudient les silhouettes promeneuses sur les murs du cloître béni.

Soyez hors d'inquiétude, mon front est découronné, mes pieds n'ont plus de vigueur, et vous ne devez rien redouter de moi, qui, pour vous obéir, ne puis même signer mon nom que comme je l'inscris ici:

JQUES RGO.
(JACQUES ARAGO).

RÉPONSE. — BILLET SANS C.

Mon pauvre ami,

Si vous attendez des éloges de ma part pour la lettre que vous m'adressez, vous êtes dans une étrange erreur.

A quoi bon, je vous le demande, torturer votre esprit et lui imposer de semblables puérilités? Pourquoi suivre un sentier ardu, quand une large route vous est ouverte? En vérité, vous n'avez pas le moindre bon sens. Faites-vous preuve d'énergie ou de savoir à l'aide de pareils tours de gobelets? Non, sans doute, et si vous me grondez de ma fran.... Je me trompe, je brûle; si vous me boudez pour ma mauvaise humeur, vous aurez deux torts, deux torts que je vous pardonne pourtant, puisque vous m'avez toujours trouvée indulgente, ou plutôt généreuse pour vos erreurs.

Au surplus, mon brave arpenteur des mers, j'ai un moyen sûr de me faire absoudre même par vous; je n'ai qu'à vous imiter, et je gage que vous n'avez pas vu qu'en réponse à votre longue missive sans A, je vous adresse, moi, votre Aristarque en jupons, un petit billet *sensé*.

Je vous défie, en effet, d'y en trouver un seul; ainsi, absolvons-nous mutuellement, et puisque j'imite en tout votre exemple, souffrez que je signe mon nom aussi imparfaitement que vous l'avez fait du vôtre.

Votre dévouée:

AROLINE.

GESCHIEDENIS.

BRONNEN-STUDIE VOOR DE HISTORIE VAN HET VADERLAND.

DORDRECHT.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

Joh. van Beverwijck, *'t Begin van Hollant in Dordrecht, mitsgaders der eerster Stedebeschrijvinge, Regeringe ende Regeerders, als oock de Gedenckwaerdighste Geschiedenissen, aldaar gevallen.* Dordr. 1640. 4°. De eerste druk is van 1614.

Zie over Dr. Johan van Beverwijck, Balen, *Beschrijving van Dordrecht*, 216. Paquot, X. 122. De Wind, 488. Deze beschrijving van Dordrecht heeft door de meer volledige en uitgebreide van Balen veel van hare waarde verloren.

J. van Oudenhoven, *Oud en Nieuw Dordrecht.* Haarl. 1660, 1666 en 1670. 8°. Opgedragen aan de gebroeders De Witt.

Oudenhoven gaf daarin eene oude geographie, bijzonder handelende over den loop der rivieren, met een kaartjen, inventaris van oude charters, enz.

De druk van 1670 onder den titel: *Beschrijvinghe van Dordrecht*, is een herdruk van 1666, vermeerderd en met een nieuwen appendix voorzien. Zie, behalve Hermans, *Geschiedkundig Mengelwerk over de Provincie Noord-Braband*, I. 132, de *Konst- en Letterbode*, 1839, II. p. 260, waarin eenige nalezingen op het artikel van Hermans voorkomen. Van Oudenhoven heeft Dr. J. van Beverwijck, met geringe verandering, op verscheidene plaatsen nageschreven.

M. Balen, *Beschrijving der stad Dordrecht, Opkomst, Bloei, Handvesten, Keuren, Geslachten, etc.* Dordrecht, 1677. 4°.

Matthijs Balen, oudste zoon van Jan Balen, werd 1 October 1611 te Dordrecht geboren. Hij was van stillen en onderzoekenden aard en had langs dien weg goede kennis van de geschiedenis verkregen. In navolging van Beverwijck en Oudenhoven begon hij aan eene uitgebreide beschrijving zijner geboortestad te arbeiden, en plaatste daarmede de Beschrijvingen zijner voorgangers in de schaduw. Hoe hij bij het zamenstellen van dit ommisbaar boek te werk ging, is breedvoerig in de Voorrede te lezen. Vergelijk Paquot, IV. 100.

L. van den Bos, *Dordrechtsche Arcadia, bevattende Oude en Nieuwe soo binnen als buytenlantsche Geschiedenissen, enz.* Dordrecht, 1662. 8°. *Laatsten druk verbetert.* Amst. 1701. 8°.

Lambert van den Bos of Sylvius, geboren te Dordrecht 1610, was Conrector der latijnsche school te Dordrecht en vervaardigde eene menigte geschriften, voornamelijk over de Geschiedenissen der Nederlanden. Hij was een groot voorstander van het huis van Oranje, doch heeft, door partijdigheid, meer kwaad dan goed gedaan. Zijne *Hollandsche Mercurius* en het *Vervolg op Aitzema* behooren tot de beste zijner werken. Van den Bos overleed 1689. Zie Paquot, XII. 360.

J. Smits Jr., *Verhandeling over den Alouden Staat van Zuid-Holland en de Opkomst van eenige der eerste Steden in dat gewest en van Dordrecht in het bijzonder. Met pl.* Dordrecht, 1824. 8°.

Eene voorlezing, gedaan 20 Januarij 1824 in de vergadering van het Wetenschap- en Letteroefenend Genootschap *Diversa sed Una* te Dordrecht. De Heer J. Smits, Jr., een Oudheidkenner en lid van verscheidene geleerde genootschappen, behoort tot den handelstand.

Mr. Adr. van der Werff, *Carmen Dortrechtense perpetuum, of de stad Dordrecht naar eenige bijzondere kenteekenen en voortreffelijke hoedanigheden derzelve, in Puntdicht ænigmatisch voorgesteld.* Dordr. 1835. 8°.

Een hoogst belagchelijk voortbrengsel, doch waarvan, voor de gelijktijdige geschiedenis, partij is te trekken.

J. Smits Jr. en Dr. G. D. J. Schotel, *Beschrijving der stad Dordrecht.* Dordr. 1841—1844. 8°. *met kaart.*

Niet voleindigd.

J. P. Goedhart, *Beknopte Geschiedkundige en Plaatselijke Beschrijving der stad Dordrecht.* Dordrecht, 1850. 8°.

J. P. Goedhart, onderwijzer te Dordrecht; zijn werkje is bijzonder voor schoolgebruik ingerigt en opgedragen aan de plaatselijke schoolcommissie.

J. Sels, *Beschrijving der stad Dordrecht.* Dordrecht, 1854. 8°.

Deze schrijver leverde niets nieuws; hij overleed reeds bij de 1. aflevering in meer dan 80-jarigen ouderdom.

J. H. van Bolhuis, *Heette Dordrecht vroeger Durfos.*

In Nijhoff, *Bijdr. I.* 199 en in den *Verspreiden Letterarbeid* van den schrijver.

Joan Hugo van Bolhuis, geboren te Baambrugge, 20 December 1805, genoot het eerste onderrigt van zijn vader, predikant te Baambrugge. Tot verdere voorbereiding voor het akademisch onderwijs, werd hij aan de leiding van den rector Nyhoff toevertrouwd, en studeerde daarna aan de hoogeschool te Utrecht, voornamelijk in de oude letteren. Den 28 September 1826 verkreeg hij den graad van Doctor, met hoogen lof, na het verdedigen van zijn proefschrift: *Diatribe litteraria in M. Porcii Catonis Censorii quæ supersunt scripta et fragmenta*, en aanvaardde datzelfde jaar het Praeceptoraat aan het Gym-

nasium te Utrecht. In die betrekking verscheen van hem, in 1837, *De tegenwoordige Inrigting der Latijnsche school te Utrecht.* Zie op *Utrecht.* Dertien jaren achtereen vervulde hij deze betrekking en besteedde zijn overigen tijd hoofdzakelijk aan de critische beoefening der oude geschiedenis van ons Vaderland, waarvan zijne verhandeling, *de Noormannen in Nederland*, als bewijs kan beschouwd worden. In 1839 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde aan de Militaire Akademie te Breda; schreef nog verscheidene kleine opstellen, rakende bijzondere punten der vroegere Geschiedenis en Oudheden van ons Vaderland, in Geschied- en Oudheidkundige Tijdschriften opgenomen, en werd in een tweegevecht uit het leven gerukt. 1844.

De meeste geschriften van Bolhuis zijn opgenomen in den *Verspreiden Letterarbeid*, door Dr. Schotel bezorgd, en waarbij een Levensberigt is gevoegd.

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

Moord van Dirk IV. 1048.

S. van Hoogstraten, *Dierijk en Dorothé of de Verlossing van Dordrecht; dramatisch dichtstuk, uitgegeven door* Mr. P. S. Schull. Dordrecht, 1833. 8°.

De eerste uitgave is van 's Gravenhage, 1666. 4°.

Samuel van Hoogstraten was een middelmatig Dordtsch dichter, doch geen middelmatig schilder. Van zijn dichterlijk vernuft hebben wij twee treurspelen, te weten het bovenstaande en *de Roomsche Paulina of Bedrogen Kuischheid.* Schoonhoven, 1660. Voorts wordt gewag gemaakt van *De Zichtbare Wereld* 1698 en tevens van eene *Onzichtbare Wereld*, insgelijks door hem gedicht. Van H. werd 2 Augustus 1626 geboren en overleed 19 October 1678. Zie verder de *Levens en Karakterbeschrijving van Samuel van Hoogstraten*, door Mr. P. S. Schull geplaatst voor de 2. uitgave. Het onderwerp is de moord aan graaf Dirk IV gepleegd in 1048; doch de behandeling van dit feit heeft voor de geschiedenis geene waarde.

Gebeurtenissen. 1572.

J. Smits Jz., *Belangrijke brief door Willem I Prins van Oranje den 16 Mei 1572 uit Dillenborch geschreven aan zijne vrienden in Dordrecht, met eenige Geschiedkundige Bijzonderheden tot dezelve betrekkelijk.* 8°.

Zoowel de Brief als de aanteekening zijn voor de geschiedenis van 1572 lezenswaardig.

Een Handelinge van de Kluveniers Doelen tot Dordrecht, in het jaer 1573. — Achter het *Verheerlijkte ofte Verhoogde Nederland* (vert. van het beroemde *Belgium Gloriosum*) *door* Jacobus Lydius. Dordrecht, 1668.

Beschrijving in de Ridderschap der heeren van Marquette en van Sommelsdijk.

Verbaal gehouden bij den heer Andries de With, *raadpensionaris van Dordreght, omtrent hetgeene voorgevallen is in de Ridderschap en het beschrijven van de heeren van Marquette en van Sommelsdijk op den 17 Januarij* 1619. Dordrecht, 1690. 4°.

1672.

C. Hazart, *Vreughden-bedrijf van 't Grauw ende Mismoeghen van de Neus-wijze der stadt Dordrecht.* Antwerpen, 1671. 8°.

Cornelius Hazart, te Oudenaarde in Vlaanderen geboren, begaf zich in 1635 in de orde der Jezuiten. Van hem heeft men de *Kerckelijcke Historie van de geheele Wereldt enz.* Antwerpen, 1668. 4 Deelen. fol. *Triumph van de Katholyke Kerck.* Antw. 1673. fol. en nog een *Groote Catechismus*, te Amst. in twee deelen fol. uitgegeven.

Deductie ende Vertoogh bij Mr. Jacob van Beveren, heere van Swyndrecht, opgestelt ende aen de goede burgerije der stadt Dordrecht geaddresseert, tot derselver informatie omtrent eenige poincten ende saecken, die abusivelijck tot nadeel van hem Heere van Swijndrecht werden opgenomen ende geduyt. Dordrecht, 1672. 4°. Herdrukt in 1767 en toen verboden. Zie *Zakboek van Neerl. Volk.* p. 24.

Verschillen met Willem III wegens de Magistraatsbestelling. 1684.

Korte Defensie en Protestatie van Gerard Henrich ten Berge. 1684. 4°.

Extract uyt de Hollandse Rijmkronijk, aengaende het neemen van Judicieele Informatie, ende het Poortregt van Dordrecht. 1684. 4°.

Missive van Syne Hoogheyd mitsgaders eene Circulaire Brief en Request van twee misnoegde heeren uyt den Ouden Raade der steede Dordrecht. 1684. 4°.

Kloecke daden van die van Dordrecht. 1684. 4°.

Protest van de Luyden van Achten der stad Dordrecht, tegens den heere Arent Muys van Holy, aengaende sijne qualiteyt van Oudt Raedt ofte Vroedschap supernumeraire, en van Burgemeester der voorsehreve stadt, als oock tegens de heer secretaris Hallingh, mede als Oudt Raed ofte Vroedschap supernumerair, midsgaders Verklaringe van het Gepasseerde in de Verkiesinge van Deeckenen van het Groot Schippers-Gilde, binnen de voorsz. stadt gedaen op den tweeden februarij deses jaers 1685. s' Gravenhage, *bij Daniel Geselle.* 1685. 4°.

Missive geschreven uyt Dordrecht nevens 't Mandement van 't Hoff, en 't geene de heeren van den Gerechte daer tegens hebben laten publiceren. 1685. 4°.

Hierbij behoort

Vervolgh van Stukken, rakende de Proceduren van den Hove Provinciael van Holland, Zeeland ende Vriesland tegens den heer en meester Willem Stoop, als schout der stede Dordrecht.

Consideratien ende Bericht wegens Syne Hoogheydt overgegeven ter vergaderinge van de Edele Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt aengaende het nemen van Informatie binnen Dordrecht in dato den achtsten December 1684. *Na de copije in 's Gravenhage, bij Jacobus Scheltus.* 1685. 4°.

Hierbij behoort.

Consideratien op het Bericht van Sijn Hoogheyd, en Antwoort van Burgemeesteren en Regeerders der stad Dordrecht. 1685. 4°.

Antwoort van d' E. heeren Burgermeesteren en Regeerders der stadt Dordrecht, op het Bericht van Syne Hoogheydt den heer Prince van Orangie, rakende de Nominatie van de goede luyden

van den Achten der voorsz. stad. Met bijvoeging van de Documenten der voorgemelde heeren daartoe specterende. Gedrukt na de copy. Dordrecht, 1684. 4°.

Extract uyt een Brief van een Deken der stad Dordrecht, over het voorgevallene omtrent de nieuwe Nominatie van de goede luyden van den Achten. 1685. 4°.

Adeys van den Hove van Hollandt concernerende de Saecken van de stadt Dordrecht. 's Gravenhage, 1685. 4°. Herdrukt in 1767 en toen verboden. Zie *Zakboek van Nederl. Volk. p.* 24.

Consideratien bij de Ed. heeren Borgemeesteren ende Regeerders der stad Dordrecht gedaen opstellen, dienende tot Antwoordt op het uytgebrachte Advis van den Hove van Hollandt nopende de pretense informaliteyten, die in en omtrent het formeren van de jongstgedane Nominatie van de goede luyden van den Achten geseyt werden, gepleegt te zijn. Na de copije tot Dordrecht, bij de weduwe van Jasper en bij Dirck Goris. Anno 1685. 4°.

Octroij van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt aen de stadt Dordrecht, tot Bestellinge van de Magistraten derselver stede. Dordrecht, *gedruckt na de copij van Hendrik van Esch.* (1685). 4°.

Een Missive, behelsende eenige Consideratien over de Nominatie van de goede luyden van den Achten, binnen Dordreyt onlancx voorgevallen, mitsgaders de ongehoorde Proceduren tegens de heer en Mr. Johan Walen, advocaat, en oud raat binnen de voorsz. stede, met alle de Requesten en Vertoogen van denzelve Mr. Johan Walen, enz. in den jare 1644 *en* 1645 *aan den Hove van Justitie, als ook aan de Ed. Gr. Mog. Heeren overgelevert, en de Onlusten daarnaar in den jare* 1647, *tussen de Dekenen van de gemeene neringe en ambagten tegens de Magistraat aldaar voorgevallen. Door een liefhebber van de waarheyt en de conservatie van elx vrijheijt en voorregt. Nimwegen, bij Matthijs van Vrede.* 1685. 4°.

Missive van Parnas, geschreven door Hugo de Groot aan N.N. sijn goede vriend in 's Gravenhage in dato den 22 *Januarij* 1685. 4°.

Waarbij behoort

Aanmerkingen op de Missive van Parnas van den 22 *Januarij* 1685, *getekent Hugo de Groot. 's Gravenhage, bij Gidion Backer.* 1685. 4°.

Dordtsche Tuymelgeest veroorsaeckt door een Hooftsche Orcaen, voortbrengende alderhande soorten van geesten, weerhanen, stijfkoppen, dwarspaelen, twijfelaars, afvallige zieleverkoopers, verraders en een groot getal meineedigers welke alle op dit toneel haer rol uytspeelen. Voor de liefhebbers der waerheyt. 1685. 4°.

Verklaringe dienende tot Destructie van de posetive van de attestatie ten behoeve van Huybert Hooghstraten *by verscheyde leden van 't Groot Schippers-Gilde binnen Dordrecht gepasseert. Op den* 2 *februarij* 1685. *Tot Dordrecht, by de Wed. van Jasper en by Dirk Goris.* 1685. 4°.

Request gepresenteert aen Sijn Hoogheyt den heere Prince van Oranje, rakende de Nominatie van de goede luyden van Achten der stadt Dordrecht. Dordrecht, 1685. 4°.

Deductie van Redenen, dienende tot adstructie van de Resolutiën bij Burgemeesteren en Vroedschap der stad Amsterdam, op 't subject van de ontstane differenten, tusschen S. H. den heere Prince van Oranje ende de heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad Dordrecht genomen op den 8 *en* 15 *Januarij* 1685, *en ter vergaderingh van haar Ed. Groot Mog. bij prelecture geopent den* 17 *van deselve maandt.*

Nader Deductie van d' Ed. heeren Burgemeesteren en Regeerders der stadt Dordrecht, overgegeven in de vergaderingh van haar Ed. Gr. Mog. de heeren Staten van Hollandt en Westvriesland, nopende het Gepasseerde van het formeeren van een nieuwe Nominatie en de gevolghde electie van de goede luyden van den Achten, neffens 't Protest van haer Ed. Achtbaerheden daer tegens in hooggemelte vergaderingh gedaen op den 8 *Februarij* 1685. 4°.

Extract uyt de Resolutiën van de heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslant in haer Ed. Groot Mog. vergaderinge genomen. 5 *Januarij* 1690. 4°.

Loopende over het aanstellen van Cornelis Teresteyn van Halewijn, raadsheer in het hof van Holland, tot Oud-raad der stad Dordrecht.

1783.

Servaas de Graaf, *Gedachten uitgesproken bij gelegenheid van het stedelijk uittrekken en van den plegtigen maaltijd gehouden door het Exercitie-gezelschap de Vrijheid, te Dordrecht,* 20 Oct. 1783.

Servaas de Graaf woonde te Dordrecht en schreef er verscheidene gedichten in patriottischen geest; een drietal dezer vindt men in de *Vaderlandschen Dichter of Verzameling van Gedenkstukken der Vrijheidsliefde.* Haarlem, A. Loosjes Pz. 1784. *Gedichten op Pichegru*, enz.

Eene *Statistiek en Beschrijving der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch* vermelden wij elders. Zie intusschen *Biogr. Nat.* I. 21. Schotel, *Kerkel. Dordr.* II. 189 en het Vervolg op Witsen Geysbeek, II. 181.

1785.

Dordrechts Gedenkboek. Mengelwerk. Dordrecht. 1785. 4 *Deelen.* 8°.

Omwenteling. 1787.

G. Paape, *Verantwoording aan zijne Committenten de Burgers van Dordrecht, behelzende de Handelingen der Commissie tot onderzoek van het politiek en finantieel gedrag der voorgaande regering en derzelver ontdekkingen, in VII afdeelingen.* 1. *Over het Oproer en deszelfs bewerkers en uitvoerders.* 2. *Over de Omwenteling van* 1787. 3. *Over de zoogenaamde Geregtelijke Vervolgingen der patriotten, vonnissen, uitbanningen, enz.* 4. *Over de Heerschzucht van de Regenten en Ministers gedurende de zevenjarige Oranje regering, en de onderdrukking van het beste gedeelte der bataafsche burgers.* 5. *Over het voeren van den oorlog tegen Frankrijk.* 6. *Over de Finantiëele Gedragingen der Regenten en Ministers van het oude bestuur.* 7. *Lijst der ingekomene adressen, brieven en andere stukken van particuliere personen aan het Commité tot onderzoek.* 's Hage, 1796. 8°.

Gerrit Paape, een Delvenaar, (geb. 4 Febr. 1752), schildersknecht in eene plateelbakkerij, — verzenmaker, in zeer orthodoxen zin, en voorts in 1786 een vrolijk wijsgeer en ongemeen ijverig patriot, die in 1787 het land verliet en zich, met andere uitgewekenen, eerst in Antwerpen daarna in Duinkerken ging ophouden en van letterarbeid leefde. In het gevolg van Daendels keerde hij 1795 terug. Paape bleef eenigen tijd te 's Hertogenbosch, en schreef er eene *Vaderl. Courant;* kort daarna was hij in Dordrecht en redigeerde er een dergelijk dagblad. Men hield hem toen voor een man van gewigt, zoodat hij tot president van

de burger-societeit en zelfs tot lid der commissie om onderzoek te doen naar het politiek en finantieel gedrag der voorgaande regering, verkozen werd. Die commissie alleen kostte aan Dordrecht 32,000 gulden en geleidde tot niets. Zie over deze aangelegenheid bepaaldelijk de hier opgegeven *Verantwoording*, en voorts over des schrijvers leven en werken, Witsen Geijsbeek op den naam.

Omwenteling. 1795.

Op de Intrede der dappere Franschen binnen Dordrecht. (*Dichtstuk.*) 1795. 8°.

Aanspraak van den burger H. van Bracht, *aan zijne medeburgers in Dordrecht.* Dordrecht, 1795. 8°.

Kort Verhaal der Plechtige Herstelling en in Eedneming der Gewapende Burgerij binnen Dordrecht, op Dingsdag 26 van Bloeimaand. Dordrecht, 1795. 8°.

Verhandeling over het Onderscheid tusschen Constitutie en Regeringsvorm. Voorgelezen in de Societeit tot Behoud van Vrijheid en Gelijkheid binnen Dordrecht op den 19 Julij 1795. Dordrecht, 1795. 8°.

Redevoering over de woorden, Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Voorgelezen in de Burgersocieteit tot Behoud van Vrijheid en Gelijkheid binnen Dordrecht. 2 Aug. 1795, door een lid van voornoemde Societeit. Dordrecht, 1795. 8°.

G. Paape, *Iets voor de Burgers van Dordrecht, of Aanspraak aan de leden der Volks-societeit onder de spreuk, tot Behoud van Vrijheid en Gelijkheid, te Dordrecht gedaan 18 September* 1795. 8°.

Rapport van de Commissie gedecerneert door de Societeit tot Behoud van Vrijheid en Gelijkheid binnen Dordrecht, tot het onderzoek van de Notulen der regering van den jare 1787—1795. 1795. 8°.

Eenige Ophelderende Bijvoegsels en Bijlagen op het Rapport der Commissie gedecerneert door de Societeit tot het onderzoek van de Notulen van gemelde stad sedert 1787—1795, verzameld en uitgegeven door Mr. J. J. Perduyn. Dordrecht, 1796. 8°.

Verhaal van 't Alliantie-maal gehouden te Dordrecht. Dordrecht, 1796. 8°.

Redevoering over de Societeiten, Wijk of Grondvergaderingen enz. voorgelezen in de Volkssocieteit te Dordrecht 20 October 1795. Dordrecht, 1795. 8°.

Verzameling van Stukken, concernerende de Handelingen van, en het gebeurde met de prov. Bailluw en Schepenen der stad Dordrecht, ter zake van zekere ingebragte Beschuldigingen tegen drie Vrouwspersonen, ingezeten burgeressen der stad, tot informatie der goede burgerij en ingezetenen uitgegeven door Mr. H. van der Mey van der Linden, Mr. P. Vrolikhert, H. F. Decourt, C. T. Hoevenaar, en Mr. J. Breur, *gewezen Baillusw en Schepenen.* Dordrecht, 1795. 8°.

Echte Stukken, betreffende het Voorgevallene met de Nationale Garde en de burgers O. O. Faassen, J. Schouten, J. Spaan en C. Smits, in den nacht van 3 Januarij 1797. Thans in handen van het Collegie van Baillu en Schepenen der stad Dordrecht en de Merwede. Dordrecht, 1797. 8°.

P. Blusse, *Onderrigt aan zijn medeburger Isac de Haan en is voor de Stemgeregtigde burgers van Dordrecht om niet te bekomen.* Dordrecht, 1797.

J. Pex, *Artium Magister.* Dordrecht, 1798. 8°.

Een geschrift, waarin verscheiden burgers van Dordrecht op eene hatelijke wijze worden ten toon gesteld.

Hierbij behoort ook

P. Keuls, *Iets voor 't Publiek en voor J. Pex, Artium Magister.* Dordrecht, 1798. 8°.

Missive door de Municipaliteit van Dordrecht en de Merwede op den 28 Augustus aan het Wetgevend Ligchaam verzonden, waarin de noodzakelijkheid wordt betoogd, en tevens verzogt, dat deze stad mag worden gedepartementeerd onder het departement de Delf, hoofdplaats Delft. Dordrecht, 1798. 8°.

Ziekte. 1807.

Onderhoud in een Trekschuit, over de tegenwoordig heerschende Ziekte en derzelver geneeswijze te Dordrecht. 's Hage, 1807. 8°.

Verlossing. 1814.

G. van Kooten, *Opwekkingsrede ter godsdienstige viering van de eerste verjaring van Nederlands en Dordrechts merkwaardige Verlossing, naar aanleiding van Psalm CVII. vs. 43. Voorafgegaan van een Kort Verhaal van het gebeurde in dezelve stad.* Dordrecht, 1814. 8°.

Zie over G. van Kooten: Dr. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht,* II. 703.

P. Immerzeel, *Welkomstgroet, bij het wederkeeren onzer stadgenooten uit den gewapenden dienst van het koningrijk der Nederlanden, tot welken zij zich vrijwillig hadden verbonden, tijdens den bedreigden vijandelijken aanval, in den aanvang van den jare* 1815. Dordrecht, 1815. 8°.

C. W. Stronk, *Toespraak aan de Nederd. Hervormde Gemeente van Dordrecht, bij gelegenheid der jaarlijksche gedachtenisviering van Dordrechts Verlossing, en der vervulling zijner 40-jarige Evangeliebediening onder haar.* Dordrecht, 1843. 8°.

In 1827 hield Ds. Stronk eene Dankrede op zijne vijf-en-twintig-jarige Evangeliebediening, en in 1839 eene Feestrede ter viering van het 25-jarig bestaan van het Nederl. Bijbelgenootschap te Dordrecht, beide in druk verschenen. Zie verder over dezen geleerden theologant Dr. Schotel in de *Handel. der Jaarl. algem. Vergadering van de Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leiden,* 1853.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Gereformeerde Kerk.

Adres aan den Grooten Kerkenraad te Dordrecht, 'twelk tot 10 December 1797 in de St. Joris Doelen voor ieder lid der hervormde gemeente binnen Dordrecht ter teekening heeft gelegen; teneinde aan hun Eerwaarde begeerte nog meerder voldoening te geven, en om voor te komen, dat het andermaal niet weder zonder dispositie worde terug gegeven. Dordrecht, 1798. 8°.

Chr. Immerzeel, *Het geluk der broederliefde zo gelukkig gevestigd onder Dordrechts Leeraars.* Dordr. 1803. Dichtstuk.

Dr. G. D. J. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht, eene Bijdrage tot de*

Geschiedenis der Vaderlandsche Hervormde kerk sedert het jaar 1572. 1. deel, Dordrecht, 1838. 8°. — 2. deel, Utrecht, 1842—1845.

Een geleerd en zeer nuttig boek, bevattende niet alleen den kerkelijken toestand der stad, maar tevens de kerkelijke en litterarische geschiedenis van alle hervormde predikanten, die te Dordrecht gestaan hebben.

Luthersche Kerk.

A. Kisselius, *Lofrede over het Nieuwe Orgel te Dordt.* 8°.

Antonius Kisselius, verdienstelijk predikant bij de luthersche gemeente te Dordrecht, schreef verscheiden thans verouderde theologische werken; daarenboven, volgens Maurik, *Naamrol*, de hier boven gemelde gelegenheidspreek, eenigzins anders opgegeven bij Schultz Jacobi, *Bijdragen tot de Gesch. der Evangel. Luth. Kerk*, V. 77. Volgens Glasius, *Godgel. Nederl.* gaf hij: 1. *Het gebruik der Orgelen.* 2. *Lof- en Dankrede over Psalm* 167 (sic) Dordr. 1734. Kan *Het Lof op 't Orgel te Dordrecht*, Dordr. 1737, 4°., dat wij insgelijks vermeld vonden, ook hetzelfde geschrift zijn?

H. F. Adams, *Dordrechts Lutherdom verheugt bij het vieren van het Eerste Eeuwfeest der gunstige vergunning van Vrije Godsdienstoefening, gevierd den* 5 *van Hooimaand* 1789. Dordr. N. van Eynden. 1789.

H. F. Adams, lidmaat der gemeente. Hij trok dit werkjen uit de ms. leerrede van D. Everh. Volkersz. over Ps. 78. vers 2—5 gehouden. Zie Schotel, *Kerkel. Dordr.* II. 221.

REGTSGESCHIEDENIS.

Privilegiën, Keuren, enz.

Keuren en Handvesten, over de Verkieeing der Magistraat van Dordrecht. Dordrecht, 1644. 4°.

Ordonnantie op 't Procederen te Dordrecht. 4°.

P. H. van de Wall, *Verhandeling over de Handvesten van Dordrecht en Proeve van Geschied- en Oudheidkundige Aanmerkingen over de oudste derzelve.* Dordrecht, 1768. 8°.

" *Handvesten, Privilegiën, Vrijheden, Voorregten, Octrooijen en Costumen, enz. van Dordrecht, met Geschied- en Oudheidkundige Aanmerkingen opgehelderd.* Dordrecht, 1770. 3 *deelen. fo.*

Mr. Pieter Hendrik van de Wall, beroemd geschied- en oudheidkundige, geboren te Dordrecht 8 Augustus 1737, studeerde te Leiden in de regtsgeleerdheid en werd later secretaris zijner geboortestad. Hij overleed als staatsraad in buitengewone dienst van koning Lodewijk den 28 Mei 1808. Zie de *Handelingen der Leidsche Maatschappij van Nederl. Letterkunde*, 1808.

Keur- en Ordonnantieboek van het Comans gilde binnen Dordrecht. 1785. *fol.*

C. G. van de Wall, *Specimen sistens Diplomata quaedam inedita, ad res Dordracenses spectantia et notis illustrata.* 1793. 8°.

Privilegiën, Handvesten en Opene Brieven verleend aan die van Dordrecht. 3 *Deelen, fol.*

Eene zeer belangrijke verzameling der oudste keuren van Dordrecht, door Matthijs Balen voor een der beste boeken gehouden, die in de stad waren. Zie *Catalogus van* J. Schouten.

Stapelregt.

De Moderacie van den Stapel. Allerzeldzaamst.

Zijnde eene verzameling van allerlei soort van Handvesten Sententiën en Appoinctementen, sedert 1393—1468 door verscheiden graven dezer landen, ten nadeele en tot vermindering van het Stapelrecht van Dordrecht gegeven. Die verzameling in klein fol. zag op het einde der vijftiende of kort na den aanvang der zestiende eeuw het licht. Zie A. Kemp, *Beschrijving van Gorinchem*, bladz. 129, 134. P. H. van de Wall, *Verhandeling over de Handvesten van Dordrecht*, bladz. 12.

Memorie, houdende de Gronden van Bezwaar welke er in de Afschaffing van het Stapelrecht, zoo voor de stad Dordrecht, als voor de bijzondere beambten en gilden, daarbij geïnteresseerd zijnde, gelegen zijn, aan den Prov. Raad der stad Dordrecht, ingevolge dezelfs hierbij gevoegde resolutie van 12 *Maart* 1795 *overgegeven, en met dezelfs voorkennis door den druk gemeen gemaakt, door den Directeur van het Stapelrecht derzelver stad.* 1795. *fol.*

Verhaal van het voorgevallene wegens eene lading Klipzout tusschen de burgers Van Lidth de Jeude, Van Eelde en Sam. Crena, *kooplieden en keetmeesteren binnen Dordrecht.* 1795. 8°.

Memorien betreffende het verschil tusschen J. L. Haesebroek *en* G. van Rijsoort, *commisen bij de lands Stapelmagazijnen te Dordrecht.* 's Hage, 1802. 8°.

Stadsbestuur. Regerings-reglement.

Resolutiën, Notulen en Gebesoigneerde van 't Collegie van Veertigen binnen Dordrecht, sedert 1672—1681. Dordrecht, 1682. 4°.

Wapenkaart van de Naamen en Wapenen der Oude Raden en Vroedschappen te Dordrecht, beginnende met 1652 *tot* 1740. Amst. *bij H. de Leth.*

Jaarboekjes van de Regering der stad Dordrecht, van 1704-1794. 12°.

B. C. Doll van Ourijk, *Memorie ingeleverd bij eenige leden van de Vroedschap te Dordrecht over eene en andere noodige verbetering int Verkiezen van Burgemeesteren.* Dordrecht, 1760.

B. C. Doll van Ourijk, schepen en oud-raad van Dordrecht. Zie *Post van den Nederrhijn*, VI. 974.

De Oud Onschatbare Vrijheid en eerste edele Grondwet der burgeren van Dordrecht in eenen brief van Hteurab Nahoi. (Johan Barueth). 1782.

Een geschrift, dat in het klein dezelfde merkteekenen van valschheid, kwaadaardigheid en muitzucht draagt als het *Politiek Vertoog.* Zie *Post van den Nederrhijn*, III. 978.

Rapport der Commissie door de burgerij benoemd ter Examinatie van de Aanmerkingen, gemaakt op het Concept Regeeringsreglement voor het Stadsbestuur, binnen de stad Dordrecht en de Merwede; benevens een verandert en verbetert Concept Reglement, waarin bijzondere Aanmerkingen op de wijze van Verkiezing der leden van het Stadsbestuur worden voorgesteld. Dordrecht, 1797. 8°.

Waarbij behoort

Bedenkingen van vijf leden der Commissie, over eenige artikelen in dat Rapport voorkomende. Dordrecht, 1797. 8°.

Regeringsreglement voor het Stadsbestuur binnen Dordrecht en de Merwede. Gearresteerd 23 *Mei* 1797. Dordrecht, 1797. 8°.

Plan der Plechtige inhuldiging van het nieuwgekozen Stadsbestuur van Dordrecht en de Merwede, op Woensdag 28 *Junij* 1797. Dordrecht, 1797. 8°.

Aanspraken gedaan ter gelegenheid der luisterrijke invoering van dit Nieuw Gearresteerde Reglement van Bestuur voor de burgerij van Dordrecht en de Merwede en der Plegtige Installatie van de daarop verkozene Collegiën van den Raad en de Justitie, op den 28 *Junij* 1797, *door de burgers* J. Keoman, Senior, *President der grondvergadering en* F. Duffer *Vice-President.* Dordrecht, 1797. 8°.

Reglement op het Gemeente-Bestuur der stad Dordrecht en de Merwede, zoo als hetzelve door de Commissie, daartoe door het Departementaal Bestuur van Holland aangesteld, is ontworpen. Dordrecht, 1802. 8°.

Gewapende Magt.

Reglement op den Stedelijken Dienst der Gewapende Burgermagt van Dordrecht en de Merwede, waar achter gevoegd is een Compleete Naamlijst van alle Officieren en Onderofficieren van de gewapende burgermagt, mitsgaders een Naamlijst van alle leden der onderscheidene Collegiën. Dordrecht, 1798. 8°.

Litterarische Geschiedenis.

H. Verbeek, *De Dordraco fœcundissima eruditionis genitrice.* Dordr. 1774.

J. Scheltema, *De Dordsche Dichtschool vóór den jare* 1672. Utrecht, 1823. 8°.

Over Jacobus Scheltema zie *Bronnenliteratuur tot het Handboek voor de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden en Nederl. Koloniën*, bladz. 9.

DELFT EN DELFLAND.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

D. van Bleyswijck, *Beschrijvinge der Stadt Delft... Voor-af met eene korte Beschrijvinge van Delflandt, de Steden, Dorpen en heerlijcke Huysen, daer onder gelegen, Doorgaens bevestigt met veele oude Privilegien, Herkomen, Handvesten, Brieven, Keuren en Ordonn.* Delft. 1667. 4°. (Met een vervolg, waarin een register.)

Dirk van Bleyswijck, overleden in 1681. Zijne beschrijving is de beste, die er van Delft bestaat, aangezien zijne vooronders doorloopend schepenen en burgemeesters van Delft geweest zijn, en hij langs dien weg toegang had tot vele oude stukken, gedenkschriften en geheime papieren.

Beschrijving der stadt Delft, behelzende een zeer naaukeurige en uitvoerige verhandeling van deszelfs eerste oorsprong,.. bevolking, aanwas,.. zeldzaamheden... nevens derzelver Voorrechten, Handvesten en Regeeringsvorm — door verscheide Liefhebbers en Kenners der Nederlandsche oudheden. Delft, bij Reinier Boitet, 1729. f°. met pl. en kaarten.

Dit werk is hoofdzakelijk samengesteld wegens de zeldzaamheid van de *Beschrijving van Delft* door Bleyswijck. Men vindt er vele zaken, die men bij Bleyswijck te vergeefs zal zoeken; overigens is het in denzelfden trant als gemelde Beschrijving van Bleyswijck, die nog altijd het meest gezocht blijft.

H. F. van Heussen en H. van Rijn, *Oudheden en Gestichten van Delft, Delftland, en 's Hage.* Leyden, 1720. 8°.

Zie over H. F. van Heussen op: *Kerkelijke Gesch. der Vereenigde Nederlanden.*

R. Bakker en L. van Ollefen, *Opkomst, Bloei, Verval en Tegenwoordige Staat van Delft.* Delft, 1800. 8°.

Reeds vroeger gaven de beide schrijvers in het licht: *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver. Met kaarten en platen.* Amst. 1793—1801. 8 *Deelen.* 8°. (Het tweede deel bevat Delfland.) De laatstgenoemde vervaardigde nog eene *Beschrijving der Nederlanden*, Amst. 8°, voor schoolgebruik, en een ander werkjen getiteld: *De Fransche en Nederduitsche Spraakmeester der Jeugd.* Amst. 1793. 8°.

N. G. van Kampen, *Korte Beschrijving der stad Delft. Fransch en Holl. Met pl.* Delft, 1828. 4°. Voor vreemdelingen.

Zie over Nicolaas Godfried van Kampen ons *Handboek voor de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden en Nederlandsche Koloniën, Bronnenliteratuur*, blz. 46.

Beknopte Geschiedkundige en Plaatselijke Beschrijving der stad Delft, uit de beste bronnen en naar de nieuwste berigten samengesteld. Delft, 1840. 8°.

BESCHRIJVING VAN ENKELE DEELEN, GEBOUWEN, ENZ.

Latijnsche School.

Henr. Hoogeveen, *Palladis Musarumque Delphensium sedes inaugurata Carmine elegiaco.* Delph. 1776.

Graftomben.

Beschrijving der Graftombe van Willem I, Prins van Oranje-Nassau. Nieuwe uitg. Delft. z. j. 8°.

Vaderlandsche Gedenkstukken, opgerigt in de beide groote kerken te Delft, met afbeeld. Delft, 1829. 4°.

Monumens érigés dans les deux grandes églises à Delft, avec fig. Delft, 1829. 4°.

Kunsten-Kweekschool van Renswoude.

Johannes van der Wall, *Redevoering ter plegtige inwijinge van het Kunsten-Kweekschool, volgens de laatste wille van wijlen de Hoog Welgeboorne Vrouwe, Maria Duyst van Voorhout, binnen de stad Delft gesticht... in het openbaar gehouden in de groote gehoorzaal dezer Stichting op den 11. van Wintermaand,* 1759. Delft, 1760. 4°.

In deze redevoering vindt men de beste berigten aangaande de zoogenaamde Fundatie van Renswoude en hare Stichteres. — Joh. van der Wall, Art. lib. mag. Phil. doctor, was lector in de Wis- Natuur- en Sterrekunde en eerste instructor aan de Fundatie te Delft.

Akademie.

Koninklijke Akademie ter opleiding van Burgerlijke Ingenieurs te Delft, onder de bescherming van Z. K. H. den Prins van Oranje en de leiding van den staatsraad A. Lipkens. 's Hage, 1842.

In dit geschrift betoogt de schrijver de wezenlijke behoefte en het nut eener zoodanige inrigting, als niet weinig tot bevordering van nijverheid en handel bijdragende.

Koninklijke Akademie ter opleiding van Burgerlijke Ingenieurs zoo voor 's Lands Dienst als voor de Nijverheid, en van Kweekelingen voor den Handel te Delft. Delft, z. j.

Hierin: de Koninklijke Besluiten betreffende de oprigting en organisatie der Akademie, alsmede het Programma van de vereischten, om er als leerling te worden toegelaten, en van het onderwijs, dat in de vier achtervolgende studiejaren aldaar gegeven wordt.

De Bezorgdheid omtrent het voortdurend bestaan der Delftsche Akademie. 's Hage, 1849. 8°.

Brief uit Batavia over de Delftsche school en andere belangrijke zaken. Arnhem, 1849. 8°.

Delfland en het Hoogheemraadschap van Delfland.

D. van Lis, *West-Delfland verheerlijkt.* In rijm. Delft, 1702. 4°.

Eene dichtmatige beschrijving der dorpen 't Woud, Wateringen, Rijswijk, Loosduinen, 's Gravesande, Monster, Poeldijk, Naaldwijk, Honsholredijk, de Lier, Maassluis, Maasland. — D. van Lis wordt in het *Vervolg* op Witsen Geysbeek slechts even aangestipt.

Vertoog van de lasterlijke stellingen betreffende de Dijkgraven en Hooge Heemraden van Delfland. Delft, 1739. 8°.

Dit werkjen is eene wederlegging van eene *Verhandeling van landerijen bijzonder in Holland en Westfriesland.* Leeuwarden, 1739. 8°.

Rekening van G. P. Hooft, *als penningmeester van de acht Westambachten van Delfland, van den Ontvangst en Uitgaaf bij hem gehad en gedaan in* 1794. Delft, 1796. 8°.

Rekening van W. van der Goes, *als penningmeester van Delfsland wegens de vijf Oostambachten, van den Ontvangst en Uitgaaf, zoo van de rietschuttingen als buitendijksche weeren in* 1794. Delft, 1796. 8°.

Rekening van W. van der Goes, *penningmeester van de Oost-, en* G. P. Hooft *penningmeester van de Westambachten van denzelven landen, wegens den Ontvangst van de 4. termijn van de extraordinaire omslag bij hun gehad en gedaan in* 1794, *mitsgaders den Uitgaaf, zoo aan de betaling van intressen als gedeeltelijke aflossing van een genegotieerd capitaal van* 150,000 *ponden, welke in den jare* 1791 *zijn geemploijeerd tot het doen leggen van een nieuwe zanddijk.* Delft, 1796. 8°.

Requesten door Hoofdingelanden van Delfland en door de Ambachtsbewaarders van de hoofdsluizen en derzelver ledematen in Delfland, in het laatst van Julij 1798 *aan het Interm. Wetg. ligchaam der Bat. Republiek gepresenteerd, als mede het Nader Request door Hoofdingelanden van Delfland aan het Constit. Verteg. ligchaam der Bat. Republiek overgegeven.* Delft, 1799. 8°.

A. van der Goes, *De Aggerum et Aquarum Curatorum Collegio in Delflandia. L. B.* 1832. 8°.

F. W. Conrad, *Memorie over het al of niet voordeelige voor Delfland van eene Uitwatering in de Noordzee te Scheveningen.* 's Hage en Amst. 1847. 8°. Met tabellen.

Zie over meerdere geschriften van Conrad, het Tweede vervolg op Arrenbergs *Naamregister.* Conrad is Inspecteur van 's lands waterwerken en waterstaat.

Mr. A. A. J. Meylink, *Geschiedenis van het Hoogheemraadschap en der lagere Waterbesturen van Delfland.* 's Gravenhage, 1848. 8°.

Mr. A. A. J. Meylink, Advokaat te 's Gravenhage.

M. G. Beyerinck, *Statistieke opgaven betreffende den Waterstaat van het Hoogheemraadschap van Delfland en dien van den Krimpenerwaard.* Rotterd. J. v. Baalen, 1850. In het 10. deel der *Nieuwe Verhandel. van het Bataafsch Genootschap.*

M. G. Beyerinck, Landmeter bij 's rijks waterstaat te Nijmegen, gaf vroeger in de *Vaderl. Letteroefeningen* 1831: *Vlugtige gedachten over den Alouden Staat der Rivieren in de Nederlanden.* In de *Nieuwe Verh. van het Instituut* 1 *kl:* een *Onderzoek in hoe verre eenige der tot hiertoe voorgedragene theoriën, omtrent de beweging des waters en kanalen, op de vermogens der Rivieren, welke het noordelijke gedeelte der Nederlanden doorstroomen, toepasselijk zijn* (1829).

Institutie ofte Erectie van het Collegie van Hooftingelanden van Delflandt. Zonder vermelding van plaats of uitgever. Het is niet anders dan eene gedrukte resol. van de Edelen ende Steden van Hollandt, 21 Julij 1589. Daarachter een paar andere resol. over het verkiezen der hoofdingelanden; alles in 4°.

Keuren en Ordonnantiën van 't Heemraadschap van Delfland 's Gravenhage, 1655. 4°.

Keuren van Delfland. Delft, 1722. Delft, 1739. 4°.

Keuren ende Ordonnantiën van 't Hoogheemraadschap van Delfland op bevel van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland. Delft, 1754. 8°.

Keuren en Ordonnantiën van het Hooge Heemraadschap van Delfland geëmaneerd sedert de generale keure van Februarij 1656. Delft, 1809. 4°.

Conceptreglement van Delfland, alsmede het Reglement van 23 *Februarij* 1804 *en de Algemeene beginselen tot een nieuw reglement vastgesteld bij besluit van Z. M. den* 4 *Mei* 1846. 's Hage, 1847. 8°.

HISTORISCHE MONOGRAPHIEËN.

Schutterij. 1580.

Orde der Schutterijen ende Wachten.... binnen Delft, by synre Exc. gheconcipieert... 12 *May,* 1580. Delft, by Bruin Hermansz. Schinkel.

Delft door buskruid verwoest. 1654.

P. De Witt, *Predikant tot Delft, Delfsche Donderslag.*
Zie Bleyswijck, bladz. 624.

A. Loosjes Pz., *Amelia Fabricius, of Delft door buskruid verwoest.* Haarlem, 1807. 8°.

Geschreven ter gelegenheid van het ongeval van Leyden, 12 Jan. 1807. Het hier bedoelde onheil is dat van 1654, toen, op Maandag 12 Oct. een groot gedeelte der stad Delft verwoest werd door het springen van een magazijn met meer dan 80,000 pond buskruid.

Adriaan Loosjes Petrusz. werd geboren 13 Mei 1761 op het eiland Texel, waar zijn vader op het dorp De Hoorn Leeraar der Doopsgezinden was. Hij werd aanvankelijk tot de predikdienst bestemd, bezocht de Latijnsche school, en hoorde eenigen tijd de lessen aan het Athenæum te Amsterdam. Loosjes verkoos later den boekhandel, dien hij met goed gevolg sedert 1783 te Haarlem gedreven heeft. Op zijne geschriften, voornamelijk die tot Haarlem betrekking hebben, en de Beknopte Geschiedenis van Roemerswaal met meer anderen, komen wij later terug. L. overleed 28 Februarij 1816. Zie verder *Hulde aan de Nagedachtenis van A. Loosjes Pz., toegebragt door het Departement Letterkunde van het Gezelschap: Oefening in Wetenschappen te Haarlem,* 14 *Maart* 1818, *door* P. Hofman Peerlkamp, C. de Koning Ldz., A. van der Willigen en H. Meijer Jr. Haarlem, 1818. 8°. — P. Hofman Peerlkamp, *Over Adriaan Loosjes Pz. Voorlezing in Felix Meritis;* in de *Vad. Letteroef.* 1819. N°. 8. Zie ook Witsen Geysbeek, *IV.* 208.

Meerderjarigheid van Willem V, 1766.

Henr. Hoogeveen, *Ode ad Delphenses de inauguratione Wilhelmi V.* 1766.

Reeds vroeger gaf Hoogeveen eene *Ode in Natalem Nassaviæ et Arausionensium Principis Guilielmi V.* 1748, en eene *Oratio funebris in obitum Guilielmi IV. L. B.* 1752. fol.

Zie over Henr. Hoogeveen, Hofman Peerlkamp, p. 501.

Omwenteling. 1787.

Eenvoudig Dagverhaal van het geene zoo binnen de stad Delft, als te Overschie, Rijswijk, Naaldwijk, Vlaarding, Maassluis, enz. sedert den 22 Junij, tot den 30 October 1787, is voorgevallen, zoo met betrekking tot het gedissolveerde Genootschap van Wapenoeffening binnen de gemelde stad; als de Herstelling van de Aloude Gezegende en Grondwettige Constitutie. In VI Stukjes. Tweede vermeerd. druk. Delft, z. j.

Omwenteling. 1795.

Iets uit Delft, door een lid uit de gedeeltelijke Volksvergadering. 1795. 8°.

Rapport door het Commité van Financiën binnen de stad Delft op den 13 Junij 1795 aan de Municipaliteit derzelve stad gedaan, wegens hunne bevinding van den staat van stads-finantiën, zoo als dezelve thans is geconstitueerd van de goederen en effecten, der stad in eigendom toebehoorende. Delft, 1795. fol.

Aanspraak gedaan in de Societeit onder de zinspreuk: Uit Vaderlandsliefde te Delft, den 28 Mey 1795 door J. G. Delft, 1795. 8°.

Relaas van al het voorgevallene binnen de stad Delft, tusschen de Commissie tot onderzoek na de fournissementen in de geforceerde Geldnegotiatie, de Municipaliteit en het Commité van Justitie, dezer stad, zoo als hetzelve relaas in de respective Wijkvergaderingen is overgelegd, alsmede Extracten uit de belangrijke rapporten, in de Wijkvergaderingen uitgebragt, op Vrijdag 25 Maart 1796. Delft, 1796. 8°.

Cholera. 1832.

Dr. G. N. Westerouën van Meeteren, *Een Woord aan het publiek, ten opzigte van het uitbreken der Cholera Asiatica te Delft.* Delft, 1832. 8°.

G. N. Westerouën van Meeteren, Stads- en Gasthuis-Med. Doctor te Delft.

Wanorde. 1845.

's Gravenhage, Haarlem, Delft. Een blik op de Wanordelijkheden aldaar gepleegd, met eene toespraak aan den gegoeden burger, een woord aan den gemeenen man, eene bede aan de regering. Gorinchem, 1845. 8°.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Gereformeerde Kerk.

Naamlijst der Predikanten, die sedert de Reformatie in de Nederd. Hervormde Kerk te Delft beroepen en bevestigd zijn. Men vindt deze lijst in het zoogenaamde Delfsche Passieboekjen, (*Orde der Feest- en Lijdensteksten, die jaarlijks in de Herv. Kerk te Delft gepredikt worden.* Delft, 1833.)

Advertissement van rechten, aen de classis van Delft, van weghen Bernardus Cleur jeghens Pieter Gerritsz. Borst. 4°. 1676?

H. A. van Marle, *Propositie gedaan in de Kerkenraadsvergadering der Nederlandsche hervormde gemeente te Delft,* 18 *Januarij* 1796, *met eene voorafgaande Aanspraak aan die gemeente.* Delft, 1796. 8°.

Het Genootschap Christo Sacrum binnen Delft. Leyden, 1801.

Bedenkingen voorgedragen aan de Stichters en Bestuurders van het genootschap Christo Sacrum binnen Delft, door een liefhebber van waarheid en vrede. Rotterdam, 1801. 8°.

Brief aan de Bestuurderen van het genootschap Christo Sacrum opgericht te Delft. Door N. N. Rotterdam, 1801. 8°.

Zamenspraak tusschen Jan en Klaas, over den brief van N. N. aan het genootschap Christo Sacrum. 1801. 8°.

Bericht aangaande de Inwijding van het Kerkgebouw des genootschaps Christo Sacrum binnen Delft, op Vrijdag 5 Maart 1802. Delft, 1802. 8°.

Gronden en Wetten van het genootschap Christo Sacrum, opgerigt binnen Delft. Delft, 1802.

J. H. Onderdewijngaart Canzius, *Eerdienst bij gelegenheid van de vijf en twintigste verjaring der Oprigting van het genootschap Christo Sacrum, in deszelfs kerkgebouw binnen Delft, den* 5 Maart, 1822. 's Gravenh. 1822. 8°.

Het genootschap *Christo Sacrum*, ten jare 1797 te Delft opgerigt, wilde geen bijzondere gezindte onder de Christenen vormen en bedoelde slechts als een Genootschap te bestaan, waarin alle Christenen, die de Hoofdwaarheden des Evangeliums opregt geloofden, zich onderling konden vereenigen. Zie het art. *Christo Sacrum* in Nieuwenhuis, *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, 1855.

Mr. Jacob Hendrik Onderdewijngaart Canzius, te Delft geboren 13 Jan. 1771, en aldaar overleden 10 Julij, 1847. Hij was een der oprigters van het Genootschap *Christo Sacrum*, waarin hij het leeraarambt bediende tot het jaar 1811, toen hij uit Delft vertrok, terwijl hij er later slechts bij plegtige gelegenheden als voorganger optrad. — Zie over het leven en de wetenschappelijke verdiensten van dezen voortreffelijken geleerde: M. Siegenbeek, in de *Handelingen der Maatschappij van Ned. Letterk. te Leiden*, 1839. — Zijn portret is door Jobard te Brussel gelithographieerd.

Isaac Van Haastert, een der oprigters van het Genootschap *Christo Sacrum*, was te Delft geboren 1753, en overleed aldaar 1 Maart 1834. — Hij beoefende de schilder- en teekenkunst en gaf daarin onderrigt. Door eigen studie en onafgebroken vlijt, verwierf Van Haastert zich vele kundigheden; inzonderheid was de Natuurlijke Historie zijn lievelingsvak, waarvan zijn fraai kabinet met door hemzelven opgezette zoogdieren, vogels en visschen het bewijs opleverde. Van zijn aanleg voor de poëzij getuigen de proeven, die hij somtijds in het licht gaf. (Zie Van der Aa, *Nieuw Biogr. Anthol. en Crit. Woordenb.*) Algemeen in zijne geboortestad geacht om zijne beminnelijke nederigheid en zijn deugdzaam karakter, was Van Haastert voor een groot aantal jongelieden, die hij in de beginselen der teekenkunst onderwees, ook in andere opzigten hoogst nuttig, zoowel door zijn aangenamen opwekkenden omgang, als door zijn edel voorbeeld. Gedurende vele jaren heeft hij in het Genootschap *Christo Sacrum* de dienst van leeraar waargenomen. Hij schreef:

Anth. van Leeuwenhoek vereerend herdacht in eene korte Levensschets en Lofdicht. Delft, 1823. 8°.

De Lof der Weldadigheid, toegewijd aan mijne Landgenooten over hunne roemwaardige deelneming in het lot der ongelukkige inwoonders van de overstroomde landen, in den Water- en IJsvloed van de maand Januarij 1809, (Dichtstuk) en *Historisch Naberigt.* (Met eene chronologische tafel der Overstroomingen in ons Vaderland, van 801 tot 1809.) Delft, 1809.

Roomsche Kerk.

Michaelis Vosmeer, *Diva Virgo et Crux Salutaris Delfica sive de admirandis, quae Dei genitricis Virginis Mariæ et Crucis salutaris beneficio ad antiquum Delfi Hollandiæ templum contigerunt. Colon.* 1629. Zie over dit merkwaardig boekjen, Bleyswijck, *Beschr. van Delft*, bladz. 134, 143, 794.

Eene verhandeling over de wonderen van het L. Vrouwebeeld in de oude kerk te Delft, na het overlijden van Michael Vosmeer gedrukt. Hij was een broeder van Sasbout Vosmeer den apostol. vicaris en stierf 1616. Over zijne andere theologische geschriften zie men Foppens, II. 897, Bleyswijck, *Delft*, 795.

N. C. Kist, *De Oorsprong en Opkomst van het St. Agatha-Klooster te Delft, uit een onuitgeg. handschrift medegedeeld.*

Zie Kist en Roijaards, *Nieuw Archief, II deel.* Zie Rümer, *Geschiedk. Overzigt van de Kloosters en Abdijen*, II, 238.

Delfsche Broertgens-Kermis, Synde Een Refreyn of Spels-gewijs verhael van de Kermis die de Minder-Broeders tot Delft des Jaers nae de Beeldestormery, te weeten anno 1567, *gehouden hebben in haer Clooster genaemt het Broer-huys.* Delft, 1677.

Dit seldzame boekjen is overgedrukt in de *Beschrijving van Delft, in fol. bij Boitet.*

REGTSGESCHIEDENIS.

Cornelis Overgaauw Pennis, *De antiquissimo Urbis Delphensis Privilegio. Traj. ad Rhen.* 1786. 4°.

C. E. Overgaauw Pennis, *De Institutis administrandæ Civitatis Delfensis. L. B.* 1840. 8°.

M. Roelofswaert, *Beknopt Verhaal van het voorgevallene met betrekking tot zekere Bekeuring van een aantal ingezetenen der stad Delft, wegens de dusgenoemde contreventie tegen de wet op de Patenten.* Delft, bij M. Roelofswaert, medebekeurder. 1816. 8°.

M. Roelofswaert, eerst boekverkooper, hield later meer bepaaldelijk eene leesbibliotheek, te Delft. Hij was een man van letteren, en schreef nog: *Enige Aanmerkingen op de Verhand. over de Nederl. Spelling van den Hoogl. Siegenbeek.* 's Hage, 1805.

Litterarische Geschiedenis.

Refereynen ghepronunchieert opte Intreden binnen der stede van Delft, by 10 *Cameren van Rhetorijcke in Hollandt ghedaen,* 20 *Juny* 1581. — *Delft, by Aelbert Heyndrickss.*, 1581; *met platen.* 4°.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER PFEIL *).

ZANGSTOF.

Wie ook in 't koor der kunst de zege weg moog dragen,
Zoo niet zijn zegezang van ware grootheid zwelt,
Den Christen zal hij schaars, der Godheid nooit behagen,
Nooit wordt bij 't nageslacht zijn naam met roem vermeld.
De Godsdienst, zij-alleen, verheft der menschen waarde,
Daar ze ons 't verheven doel van onze wording toont,
Daar ze al, wie 't speeltuig ooit ter eer der Godheid snaarde,
Met eeuwig blinkend goud, met 's Hemels gunst bekroont.
Gij, die mijn zangvuur wekt, ô Godsdienst, troost van 't leven!
Gij zijt de Dichtgodes, wie 't lied der Christnen rijst:
Nooit moet deze elpen lier een enkel klankjen geven,
Dat niet den eedlen mensch op zijne grootheid wijst.
Of zouden wij-alléén, die ons naar Christus noemen,
Naar Hem, die ons Gods gunst en 't eeuwig leven bood,
Wij zwijgen, daar elk volk zijn valsche Goôn durft roemen,
Durft roemen in 't gezigt zelfs van den wreedsten dood?
Wij, volgers zijn van 't hoofd der zwervende Arabieren,
Dat, schuwende al wat licht aan 't denkend wezen gaf,
Aan 't volk, weleer gewoon zijn feest met zang te vieren,
Beval: volg Gods Profeet, en zweer de Dichtkunst af!
Neen, deze Christenkunst moet eeuwig u behagen,
Die Kunst, waardoor ge uw God en uw Verlosser zingt:
Uw schoone Godsdienst kan elk onderzoek verdragen,
Er is niet ééne stem, die u tot zwijgen dwingt.
Sla vrij uw Bijbel op, dat groot geschenk uws Vaders,
Lees en herlees, met lust, wat uw Verlosser deed;
Haast voelt ge een godlijk vuur, dat omwoelt door uw eaders,
Grijp dan uw speeltuig op, de Zangstof is gereed.
Ziet gij den hemel aan, waar duizend, duizend bollen,
In eeuwig vlugge vaart en schoone melodij,
Gelijk een beurtmuzijk, vol zwier en orde, rollen,
Zing dan: mijn God vormde ook dit schoon tafreel voor mij!
Deze aarde, waar gij woont, mag ook uw hart bekoren:
Zij is de lustplaats Gods en moet ook de uwe zijn,
Dáár, dáár kunt ge ook de stem van uwe grootheid hooren,
Dat nimmer 't Gods bestuur u dáár onbillijk schijn!
Dáár ziet ge ook 't schepselenheir veréénd om u te streelen,
U vleijende om een Lied, waarin 't zijn oorsprong leest,
't Wil alles in uw gunst, in uwe liefde deelen,
En nooit is 't in zijn pligt u ongetrouw geweest.
Roept niet Natuur alom, met ongetelde tongen:
Hem, die ons schiep zij eer! Hij is in alles groot!
Zing, zing altijd van Hem, die stof is nooit voldongen:
Gij zult het schooner doen, o Christen! na uw dood.

KLACT OP HET GRAF VAN DEN GENEESHEER RAUWENHOFF.

Wie ook, door kunst bezield, op 't vriendengraf moog treuren,
Ik smeek, in mijnen rouw, der kunsten invloed niet:
Durf ik 't omfloersd gelaat, van 't graf, ten hemel beuren,
Vanwaar hij mijne tranen ziet?

Durf ik, van weemoed vol, mijn levenspad hertreden,
De bloemen kwijnen zien, waaraan hij luister gaf?
Neen, Dichters, zingt van hem, beweent dit smartend heden:
'k Sta u den hoogen lijktoon af.

Zaagt ge ooit de zegepraal der uchtendzon op 't duister,
Het zinkend schrikgevaart der wolken aan haar voet?
Zóó schittrend was zijn stand, zóó vlugtte voor zijn luister
De jammernacht van tegenspoed.

Toen, door de vreugd bezield, die uit zijn schoone daden,
Die uit zijn boezem vloot, en van zijn beeld nog lacht,
Toen zong ik bij dat beeld, met lauwren overladen,
Door al wat deugd en kunstmin acht!

*) Zie Astrea's V. Jaarg. bls. 31, 85 en 146; voorts de vorige Jaargangen van dit Tijdschrift.

Toen zong ik zijn triomf, daar hij den Python velde,
Die vaak zijn echtgeluk in de ijzren klaauwen wrong,
Toen bragt ik bloemen zaam, die hij op 't outer stelde,
Waar ik zijn kopren echtfeest zong.

Toen, zalig door 't genot, dat gade en kroost hem schonken,
Droomde ik van feest tot feest in 't onbewolkt verschiet:
'k Zag daar, hoe schittrend schoon de Huwlijkstoortsen blon-
Helaas! de Lijktoorts zag ik niet. (ken:

Doch nu, ten prooi der smart, die, wraakziek en verbolgen,
Niet als een bliksem treft, die plotsling blaakt en brandt,
Maar als een traag venijn, dat, achtloos ingezwolgen,
Omwroet en knaagt door 't ingewand.

Nu kan ik op zijn graf, in diepen rouw verloren,
Niets dan het luid gekerm der kinderlijke smart,
Niets dan het bang gesteen der huwlijksliefde hooren,
Dien rouw gevoelen in mijn hart.

Ja, Liefde, Vriendschap, treur! — Hij, uit wiens minzame oogen
't Vertroostend licht der hoop op al uw rampen blonk,
Die u, door krankte en smart op 't doodbed reeds gebogen,
De vreugd en 't leven wederschonk;

Hij, die, met éénen blik, de bron uws leeds doorgrondde,
Vaak, door een rustig woord, uit wanhoop kalmte schiep,
De driften, hoe ook digt omsluijerd op de sponde,
Weldadig uit heur sluimring riep;

Die, — braken, trots zijn kunst, de broze levensdraden,
Helaas, zoo zwak gehecht aan 't ras bezwijkend hart, —
Als ware hij-alléén met aller rouw beladen,
Uw Arts bleef in uw zielesmart;

Die, in den breeden kring der vriendschap en der vreugde,
't Gewoekerd uur herschiep in dagen van genot,
Hier stichtte door zijn ernst, dáár met zijn scherts verheugde,
Geluk verspreidde op aller lot:

Hij viel ten prooi des doods, die, wraakziek en verbolgen,
Niet als een bliksem trof, die plotsling blaakt en brandt,
Maar als een traag venijn, dat, achtloos ingezwolgen,
Omwroet en knaagt door 't ingewand.

Hij viel, de ontwortelde olm, door stormen afgestreden,
En rukte door zijn val het schoonst gebloemte in 't graf!
Zingt, Dichters, zingt van hem, beweent dit smartend heden:
'k Sta u den hoogen lijktoon af.

Geplaatst in het Mengelwerk der Vaderlandsche Letteroefeningen voor 1818.

AAN HET OUDSTE DOCHTERTJE VAN DEN HEER EN VROUWE PFEIL,

OP HAAR VIERDEN VERJAARDAG: 5 APRIL, 1819.

Neen ik zong niet, lieve Meid,
Toen ge uw aankomst hadt beschreid,
Neen, ik zong niet bij uw wieg,
Daar ik zelden vlei of lieg;
'k Heb ook nimmer u verjaard,
Slechts omdat ge een Meisje waart.

Doch uw Vader, lieve Dien,
Heb ik 't lang reeds aangezien:
En, daar gij thans jarig zijt,
Heeft hij uit den ouden tijd
Al de feesten opgehaald,
Waar mijn Zangster heeft gefaald:
Als, bij voorbeeld, op den dag,
Toen hij 't eerst uw Moeder zag;
Toen hij 't zoete Jawoord kreeg,
En van louter wellust zweeg;
Toen hij trouwde, toen gij kwaamt,
En wat méér mij had betaamd.

Ja, daar gij nu weêr verjaart,
Heeft hij 't ronduit mij verklaard,
Dat, schoon ik zijn eersten Zoon
Luid bezong op hoogen toon,
Hij nog bovendien verwacht,
Dat ik d'eerstling zijner kracht,
't Eerste Meisje, u, lieve Dien!
Eens poëtisch aan zal zien.

'k Maak dus aan zijn bits verwijt,
Uit den ouden, kouden tijd,
Aan zijn wenschen met gezag,

'tHeerlijkst einde op dezen dag;
En, daar gij nu weêr verjaart,
Heb ik U mijn lier besnaard.

Maar — wat ik nu zingen zal?
Dientje, zie: daar hebt gij 't al!
En 't geschenkje, lieve Meid!
Ach! wat dient er méér gezeid, —
Kinderliedjes, — lief gesnap, —
Een vertelsel voor de grap, —
Zedelesjes, hooggeleerd,
Rijk met beeldwerk gestoffeerd,
Mooi geschreven in een boek,
Of gebakken in een koek?
Doch de Zonen van Apol
Bragten reeds bij mandenvol,
Eer gij 't dacht en eer ik zong,
Al dat lekkers op uw tong;
Daar ik nu, met goed fatsoen,
Niets meer weet daarbij te doen,
Laat ik, met uw vierde jaar,
Liever al dat speelgoed daar.
'k Wensch de Heeren veel geluk
Met hun boekjes, fraai van druk,
Met hun prentjes, vol natuur,
Fijn van teekning en gravuur;
Ik — ja, schrikken moogt ge er van,
Ik heb ander speelgoed dan
Al dat tuig, zoo oud als grof,
Ik heb wel eene andre stof:
'k Breng u Amor tot een vrind,
Amor, dat bevallig kind,
O! een jongen, rap en vlug,
Met een koker op zijn rug,
Als een vlinder, schoon gewiekt,
Die naar roos en amber riekt,
Speelsch en stoeiziek, los en vrij,
Lieve Dientje! net als gij,
Die naar snoep- noch speelgoed vraagt,
Maar op lieve meisjes jaagt,
En die wichten, moê gestoeid,
Afgetobd, gesold, vermoeid,
Enkel om de lieve pret,
Op zijn moeders wagen zet!
En die wagen — weet gij 't wel?
O, dat is geen kinderspel!

't Is een koets van louter vuur,
't Is een wonder der natuur,
't Sneeuwwit vierspan, zoo berucht,
Vliegt er meê door zee en lucht;
Wordt ge duizlig, doof en blind,
Niets, de voerman is dat kind,
Amor, Venus dappre zoon,
Hollend jaagt hij u ten troon,
Waar gij, fier op uw geslacht,
Reijen van aanbiddren wacht,
In wier uitgestrekten kring,
Ik u thans reeds welkom zing.

Maar, mijn hemel! maar, Mevrouw!
Bloed! wat doet gij in de koû?
Zing dat liedje voor een bruid!
(Roept uw Vader lachende uit)
Dientje kent zelfs uit uw lied
Amor of zijn moeder niet.

't Woord eens Vaders heeft gezag,
'k Zeg dus verder wig noch wag:
'k Laat den kleinen Amor t'huis,
Hij moet stil zijn als een muis;
Vraagt hij me immer: waar is Dien?
Dan heb ik u nooit gezien;
Fluistert hij me uw naam in 't oor,
Ik heb daadlijk geen gehoor;
Zegt hij, vleijend: 'k ben haar vrind!
'k Antwoord spijtig: 't is een kind;
En, al zijt ge ook twintig jaar,
Nimmer stoeit ge met elkaêr,
Want hij is, sinds jaren lang,
Voor de Vaders woedend bang;
Ja, zoo ik iets wenschen mag,
Op dees heuglijken dag,
Wensch ik, dat ge in honderd jaar,
Zijne komst niet wordt gewaar;
'k Wensch u, al die jaren oud,
Onbezongen, ongetrouwd,
En ontrefbaar voor den schicht
Van 't bekoorlijk Minnewicht!

Doch, me Lieve! uw Vader komt: —
O! hij lacht niet, neen, hij bromt!
Waartoe bij dat helsch geboeft

In uw verzen nog getoefd?
Ik ontzeg mijn hof en huis
Aan dat eereloos gespuis:
Amor, u, en uw gezang!
Dientje lief! Ik word zoo bang!
Zinge, wie u zinge wil:
'k Wensch u zegen en — zwijg stil.

DE VERWOESTE LINDELAAN.

Gij, luchte Woudgodessen,
Wie, van aloude dagen,
't Geboomt in bosch en hoven,
Eerbiediglijk gewijd was!
Gij, minnelijke Nimfen!
Waar ligt gij nu en sluimert?
Wat sluit gij thans uw oogen,
Die helderstralende oogen,
Die nimmer sluimring kenden,
En droomt u-zelven zalig,
Terwijl vermeetle handen
Uw heiligdommen schenden?
Ontwaakt gij, lieve Nimfen,
Gij, luchte Woudgodessen!
Reeds gloeit de wraak van Febus,
De wraak der Zanggodinnen,
Die, als een avondkoeltjen
Door gindsche hooge linden
Bij 't flaauwend maanlicht ruischte,
De onsterfelijke toonen
Van hun geliefde dichters,
Die daar zoo godlijk zongen,
Herdachten en herhaalden;
Ontwaakt, o lieve Nimfen!
O Hof- en Woudgodessen!
Beschouwt uw heiligdommen,
Of ducht de wraak van Febus,
De wraak der zanggodessen!

Daar hoort men de wortels
Reeds 't aardrijk ontwringen:
Men graaft ze, men hakt ze,
  Men rukt ze uit den grond!
Reeds schudden de takken
Reeds wagglen de stammen,
En de aarde geeft zuchtend
  Haar telgen terug.
Wat rukt gij, ontaarden!
Die bevende telgen
Der zuchtende moeder,
  Natuur, uit den schoot?
Ziet, hoe zij, in 't vallen,
Haar de armen nog reiken!
Gij, woeste verdelgers,
  Aanschouwt het en bloost!

Vaar nu wel, aanminnig lommer,
Op den wenk der zanggodinnen,
  Eertijds hier geplant!
Niet meer zal uw sombre schaduw,
Mij 't gewoel der stad onttrekken,
  Die mij walging baart.

Vaart nu wel, gij lieve rooslaars,
Die, bij iedre lente, u schooner
  Slingerde om hun stam!
Gij, met uwe zachte blosjens,
Met uw balsemrijken wasem,
  Ach, ligt óók vernield!

Ver van hier, gij lieve Nimfen!
Strooit uw schoot vol lentebloesems
  Nimmer in dees hof; —
Ver van hier, gij levenwekkers,
Gij, o zwoele, vruchtbre Zephiers,
  Speelt niet in dees hof!
Voert de vruchtbre regenwolkjens,
Eer zij hier den grond besproeijen,
  Op uw wiekjens voort!
Dat hier nooit in jeugdig lommer
Een verliefde vogel ruste,
  Zachte toontjes fluit'!
Dat hier gloënde Febus heersche:
Moog zijn wraak elk blad verschroeijen,
  Dat zijn knop ontschiet!
Dat hier wilde raven krassen,
Dat hier schorpioenen steken,
  En de nachtuil spook'!

Wanneer dan de Nimfen,
In jeugdige dansen,
De lagchende Lente
Met mirten bekransen;
Wanneer dan de Zomer,
Met halmen versierd,
Het feest van den over-
Vloed, juichende viert;
De Herfstgod, omslingerd
Met zwellende ranken,
In lieflijke schaduw,
Bij streelende klanken,
In de armen der sluimring,
Zich 't Wijnfeest onttrekt,
En de aarde rondom zich
Met vruchten bedekt;
Dat hier dan de Winter,
Met vreeslijke winden,
Den grond ondergrave,
Om schuilplaats te vinden,
De takken ontblader,
De bloemen verplet,
En kugchend en trillend
Zijn zetel hier zett'!
Dan moog hij, wanneer hem
De dagen vervelen,
Met sneeuw en met ijs en
Met hagel hier spelen!
Zoo vliege Natuur voor
Haar Zangster ten strijd,
En straff', wie vermetel
Haar tempel ontwijdt!

OP DE TIENJARIGE BRUILOFT
VAN DEN HEER EN VROUWE PFEIL.

6 MEI 1820.

Neen, thans volg ik niet uw wenken,
  Strooi vrij bloemen in uw spoor,
  Zweef uw rijke schepping door,
'k Zal dit feest geen feestzang schenken:
  Vriendschap! neen, ik volg u niet,
  Maar ontruk mij uw gebied.

'k Zie van ver den weidschen tempel,
  Dien gij dezen dag me ontsluit:
  'k Hoor het schatrend vreugdgeluid,
Maar op zijn vermolmden drempel
  Zet ik nooit mijn fieren voet:
  Wee hem! die daar nadren moet!

Ik veracht die hooge goden,
  Door het menschdom slaafs vereerd;
  Neen, wie zich zóó diep verneêrt,
'k Drijf den spot met hun geboden:
  Hymen, — Venus, — welk gespuis!
  Wij, mijn Zangster, blijven thuis.

Viert geen huwlijksfeest, o Schoonen!
  Hymen mengt zich in den dans,
  Hij ontbladert Amors krans,
Rooft de roosjes van uw koonen;
  Ach! wie Hymens woord gelooft,
  Heeft gewis een uil in 't hoofd.

Schoone, fiere jongelingen
  Zweven lagchende om u heen,
  Volgen uwe zwakke schreên,
Vleijen, spelen, kussen, zingen;
  Maar, wie tien jaar is getrouwd,
  Weet waar op een meisjen bouwt!

Doch, ook tien — een tiental jaren,
  Aan de zijde eens echten mans,
  Wie kan Amors rozenkrans,
Zóó lang voor den worm bewaren?
  Bloemen toch zijn kort van duur,
  En de voorjaarswind zelfs guur!

Dikwerf in de lentedagen,
  Als de Hoop nog in 't verschiet
  Boordenvolle bekers biedt,
Vangt die worm reeds aan te knagen:
  Siddrend lispt dan 't bruidjen: ja!
  Ach, 't berouw kwam reeds te spa.

o Getuigt het, lieve vrouwen,
  Die de waarheid hulde doet:
  Zoudt gij, schuldloos van gemoed:
Ooit wêer 't woord eens mans vertrouwen?
  Tuigt het, vrouwen van dit feest,
  Is uw echt geen Hel geweest?

Ja, een Hel, maar nog veel heeter
  Als er immer werd gestookt,
  Waar 't van zwarte schimmen spookt,
O! die Hel is eindloos beter:
  Want de vorst, die dáár gebiedt,
  Stoort zich aan God Hymen niet.

Maar een Hel, die blaakt in de oogen
  Van den lievenden gemaal,
  Die een eeuwgen bliksemstraal
Schiet door Hymens tempelbogen!
  Maar een Hel, die nooit verdooft,
  Tot vriend Hein u rust belooft.

Van die Hel, verheugde gade,
  Die thans feest viert met uw man!
  Zie, daar spreek ik u niet van,
Of ik viel in ongenade,
  En nog heeter wierd de gloed,
  Die zijn ijzren boezem voedt.

Nu dan, zaligste der vrouwen!
  Zeg hem van dit alles niets,
  Maak hem slechts wat anders diets:
't Was een woordjen in vertrouwen;
  Lach en scherts weêr als voorheen:
  Breng het tiental slechts tot één!

Want het reeknen, o! het reeknen
  In den rozengaard der min
  Heeft veel grooter wellust in,
Kan oneindig méér beteeknen,
  Dan een huwlijks decimaal
  In der mannen brabbeltaal.

Wij zijn vrouwen, laat ons praten
  Naar ons 't mutsjen is gezet!
  Wij beminnen toch de pret;
Ieder kniesoor moge ons haten!
  Gij, die tien jaar zijt getrouwd,
  Weet waarop een wijfjen bouwt.

't Zijn toch al geen slechte vodden,
  't Zijn geen stoppels stroo of hooi, —
  't Vrouwtje is d' afgod! en, hoe mooi,
Zou zij pronken op die todden?
  Neen, men ketent haar vol zwier,
  En geeft dag en nacht pleizier.

Kindren? — 'k zie er drie reeds loopen,
  En de lieve vierde wacht
  Op een schoonen zomernacht;
Kindren wachten nog bij hoopen:
  Nu, veel zielen geeft veel vreugd,
  Was reeds 't sprookjen onzer jeugd.

Vreugde word' bij volle schalen
  Uitgestort door 't gansche huis;
  Bij der kindren vreugdgedruisch,
Kermt de vrouw bij tal van kwalen;
  En de man, door vreugd misleid,
  Vloekt op baker, vrouw en meid!

Ja, zij zijn er zulke mannen,
  Maar gij, kinderzaalge vrouw!
  Hebt een vinkjen in de kouw,
Dat, wie ook mogt zamenspannen,
  Niets dan zoete liedjes fluit,
  En u toelacht als zijn Bruid!

Leef dus lang, tienjarig bruidje,
  Met uw kinders, met uw man!
  Wend den steven, roei wat an!
Twee aan twee in 't huwlijksschuitjen:
  Lustig voort, verheugd van geest,
  Naar het Kopren Huwlijksfeest!

BIJ HET KRANKBED VAN MIJN TWEEDEN ZOON.

DOOR J. M. PFEIL.

»Gij kent mij!" zoo klonk nog,
Voor weinige weken,
Mijn lied u in de ooren,
»Gij kent mij, Marinus!
'k Vergeet u toch niet"
En drong die betuiging
Des teedersten vaders,
Niet diep u in 't harte,
Gij moet aan uw krankbed
  Hem bij u zien staan!

Gij moet hem zien zuchten,
Zien hijgen, zijn handen
Zien wringen, daar 't grievendst
Gevoel van uw lijden
Zijn boezem verscheurt!
Gij moet hem, in wanhoop
Verzonken, zien schreijen,
Zijn tranen zien vlieten,
Ofschoon hij die tranen
Ook liefst u verborg!

Gij moet zijne ontroering,
Zijn wagglende schreden
Bespieden, gij moet hem
Zien siddren, het aanzigt
Gebukt naar den grond!
Maar, Lieve! gij moet hem,
Op knieën gebogen,
Voor 't oog des Alzienden
Uw redding zien smeeken,
De redding zijns kinds!

Ach, verg het niet, jongske,
Dat ik den door droefheid
Verbrijzelden boezem
In jammrende klagten
Wanhopig ontlast!

Aanschouw mij, voldierbre,
Aanschouw mij, doordring mij,
En zeg mij: wie meerder,
Of ik, of gij-zelve
In smarten verkwijnt!

ô Vader vol liefde,
Verhoed het, ik bid u,
Dat de Engel des doods mij
Dien Engel der onschuld
Van 't vaderhart scheur!
Verzacht hem zijn lijden,
Geef redding, geef hope,
En sla mij geen wonde,
Waar alle vertroosting
Van menschen voor zwicht!

Maar 'k zweer het, Marinus!
Ook dan, als de wijsheid
Uws hemelschen Vaders,
U, van uwen vader
Op aarde, herneemt, —
Ook dan, als de grafzerk,
Ach, nat van mijn tranen,
Uw lijkje moest dekken,....
Gij leeft in mijn harte:
'k Vergat u toch nooit!

October, 1822.

EEN PORTRET.

Ziet gij dáár, in het gindsche veld,
Het wandlen nimmer moê,
Dien Man, door zijnen hond verzeld,
Het trouwe dier *Bijou?*

Denk niet, dat hij, in eenzaamheid,
Zich één minuut verveelt:
Zijn geest verhoedt dees zwarigheid,
Die 't ledig brein slechts teelt.

Zijn hoofd bevat den Helikon,
En 't Negen Zustrental:
't Is alsof hij Apol verwon,
En Pegasus vooral.

En Dactylus, en Anapest,
En Jambus en Spondé,
Hij kent dat alles opperbest,
En speelt er handig meê.

Waar Wetenschap met Dichtkunst bloeit,
Gevierd wordt en vereerd,
Daar wordt men aan 's Mans naam geboeid,
Die Neêrlands roem vermeert.

Het Kruis versiert zijn fiere borst —
Den Schenker zij 't tot eer! —
Hij staat in gunst bij menig Vorst
En menig grooten Heer.

Nooit wordt hij van het werken moê,
Schoon hij steeds dicht en veel;
En, sluit hij 's nachts ook 't oog al toe,
Toch droomt hij zijn Rondeel.

Van Alphen, Bilderdijk, Van Hall,
Loots, Helmers, Tollens, Feith,
In 't kort, heel Neêrlands Dichtrental
Steekt hij in 't Fransch habijt.

Zoo zegt hij aan den nabuur vrij:
»Door mij is 't u gegund;
Daar hebt gij Neêrlands Poëzij:
Doe 't beter, als ge kunt!"

Dorante, Philis en Climeen,
En Amarillis meê,
Ook nog Suson en Celimeen,
Met dartele Daphné;

Die Dames kent hij altemaal,
En zegt er 't zijne van:
Heil haar, als, in zijn trouw verhaal,
Geen veeg komt uit *zijn* pan!

Hoe zoet, als men, op d'ouden dag,
Vèr van het ambtsgewoel,
't Zij hier, of dáár, nog vinden mag
Sympathisch kunstgevoel!

Delile's Volger eens te zien,
Was lange reeds mij waard;
Maar, wie zou mij dat voordeel biên,
Aan gene zij van de aard?

Thans ben ik aan zijn geest gewend,
Vervuld is thans mijn wensch:
Nooit vond ik een zoo raren vent,
Maar nooit ook liever mensch.

En vraagt men nu, *wien* 'k hier bezing?
Dat ik hem noeme alzoo:
Het is Astrea's lieveling,
AUGUSTE CLAVAREAU.

Maastricht, Augustus, 1855. Mr. G. J. SIEBURGH. *)

*) Zie van dezelfde vlugge hand en opgeruimden geest het vrolijke Latijnsche *Carmen*, voorkomende op blz. 99 van Astrea's V. Jaarg.

AURORA. *)

EEN TIENJARIG JUBILÉ.

Bij 't schaatrend lied der boschkoralen,
Bij hemeldauw en zonnegloed,
Rondflikkrend over berg en dalen,
Daar schoot uw vriendlijk oog haar stralen
Een schoonen morgen in 't gemoed;

En welkom heette u aller mond,
U, Heilbodes van d'ochtendstond,
AURORA!

Maar, schoon ook jaar bij jaar vervlogen,
Uw vriendlijk oog schoot telken dag,
Aan 't graffloers van den nacht onttogen,
Het leven weêr langs 's hemels bogen,
En groette ons met een blijden lach.

U, Heilbodes van d'ochtendstond,
U jubelt heel het wereldrond:
AURORA!

Het jubel onzer feestkoralen,
In liederdauw en toonengloed,
Rondschallend door dees hoogtijdzalen,
Klinkt, bij de laatste zonnestralen,
U reeds op nieuw weêr in 't gemoed.

In morgen- en in avondstond,
Juicht aller hart en aller mond:
AURORA!

Utrecht, 20 Augustus, 1855. Dr. WAP.

*) Ter gelegenheid der viering van haar tienjarig bestaan, heeft de *Utrechtsche Liedertafel* **AURORA** dezen Jubelsang, door haren Directeur, den Heer K. A. Craeyvanger, in muzijk gebragt, feestlijk uitgevoerd.

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE.

NEDERLANDSCHE POËTEN.

Elk tijdvak ook ónzer Nationaliteit levert eene afspiegeling van zijn geest, een weêrklank van den daarin heerschenden toon, scherp geteekend ook in ónze Letterkunde, op. Om van vroeger eeuwen niet te gewagen, wier karakter zoo bijzonder duidelijk in de gedenkstukken onzer vaderlandsche Litteratuur is afgedrukt, zullen wij hier slechts wijzen op de dagen van Neêrlands Herstelling, welke Helmers in zijn treffend, onsterflijk Lied: »*de Hollandsche Natie*" reeds zoo roerend te gemoet gezongen had. De vijftien jaren, die tusschen de Restauratie en de Revolutie in lagen, kenmerkten zich door de schoonste proeven eener herlevende Letterkunde, bestraald door de schittrendste zon van herstelde nationaliteit en welvaart, en de eerste glansrijke Serie der »*Nederlandsche Muzen-Almanakken*" is daar, om te strekken tot een schoon bewijs, dat toenmaals meer dan vijf-en-twintig Dichters als zoovele heldere starren blonken aan onzen letterkundigen trans, terwijl zich in de school der hoofdaanvoerders van die krachtige Zangrijen weder een tal van keurpoëten vormde, bestemd, om de vaderlandsche Lier waardig over te erven van elken nationalen Bard, die door het dankbaar volk treurig ten grave werd gebragt. Feith, Helmers en Loots, Wisselius, Messchert, Kinker, Klijn en Walré werden door ruim zoovele begaafde Zangers vervangen, en zelfs toen ook Bilderdijk de harp uit de hand legde, ontbrak het niet aan een grooten geestverwant, om die eerbiedig op te nemen, ter voortzetting van des onsterflijken Dichters verrukkelijke melodie.

Had Helmers den dageraad der weêr ontloken vrijheid mogen zien aanbreken, en deed Loots Amstels Koopbeurs zich verheffen in zijnen zang, — Tollens' Luit sloeg den altijd welgevalligen toon aan, herinnerende den volhardenden moed der vaderen, die door 't ijs en 't ijzer durfden streven, om Neêrlands Driekleur te gaan planten tot aan de grenzen van heel de aard. Zulk een verheven Lied was den Zanger waardig, die het Neêrlandsch bloed met verhoogden gloed door de aderen had doen vloeijen. Kortom, het ontbrak onze Letterkunde in dat tijdvak van Vrede niet aan keur van poëzij, ter viering van 's volks geluk, bevorderd door handel, door scheepvaart en nijverheid, evenzeer in het zuiden als in het noorden van het toenmaals zoo magtig en zoo hoog geplaatst Koningrijk der Nederlanden.

Doch, daar schaterde op eens de oorlogstrompet en verdoofde, helaas, de lieflijk ruischende toonen ook der vredeademende Nederlandsche Muze. Onze Dichters hadden Griekenlands Opstand met hunne lofzangen begroet, onbewust, dat er weldra méér den afval zouden prediken, dan Hellas-alléén. Frankrijk verwierp zijne Leliën, België den Nassauschen Leeuw: Europa stond van alle zijden in vuur, en geen troon of hij waggelde op zijne grondvesten, geene natie, of zij werd door een gapenden afgrond bedreigd.

Daar klonk de klaroen mede aan onze noorder grenzen, aan de landpalen van het Oude-Nederland, dat nu ten strijde heenrukte naar het in oproer geraakte zuider deel des Rijks; en ook nu ontbrak het er wel niet aan menig Tyrtæus, magtig genoeg in poëzij, om een geheel volk de borst te doen ontgloeijen in oorlogsmoed, voor de eer van Koning en Vaderland.

Bij den Volkszanger, bij Tollens, sloten zich de Van der Hoopen, de Van Lenneppen en de Boxmans aan: een jeugdige tak vertoonde zich alomme aan den grijzen eik in Neêrlands Dichterhof, en de kring der poëzij dier tien jaren werd met »*de Roem van twintig eeuwen*" door onzen grooten vaderlanschen Legenden-zanger roemrijk gesloten.

Sedert hernam de Muze onzer Poëzij haren ouden, kalmen gang, doch om zich soms toch nog wel eens hooger te zien opgevoerd door eene of andere groote handeling op het algemeen wereldtooneel, of in den meer beperkten vaderlandschen kring: zoo deed het jaar achttien-honderd-acht-en-veertig Da Costa's schoonste en stoutste zangen geboren worden, en gaf nog onlangs onze laatste waterramp aan menig roerend Lied een weldadige strekking en loop.

Wij hebben thans aanteekening te nemen van meer dan eenen Bundel Gedichten, sedert reeds eenigen tijd bij de Redactie van Astrea, ter vermelding, ingekomen, of door haar eene bijzondere aanwijzing overwaardig gekeurd. Door ze hier, in zekere volgorde gerangschikt, stuk voor stuk, meer of min uitvoerig aan te duiden en, eenigermate, te karakterizeren, meenen wij onzen Lezers èn nuttig èn aangenaam tevens te zijn.

Den Ouderdom komt de Eereplaats toe, en wij ruimen die alzoo gaarne in aan:

Mr. G. DORN SEIFFEN EN ZIJNE VERTALING VAN HOMERUS ILIAS. [1]

Vroeger reeds mogten wij op twee vertalingen, eene Vlaamsche door den Abbé Cracco, en de hierboven bedoelde Nederduitsche van Mr. Dorn Seiffen, de aandacht vestigen [2]), die beiden in hetzelfde oogenblik werden aangekondigd als voor de pers gereed. Van ieder dezer overzettingen deelde Astrea eene uitvoerige proeve mede. De Kortrijksche Auteur mogt er tot dusverre niet in slagen, om zich een genoegzaam aantal deelnemers voor de uitgave van zijn Werk verzekerd te zien, en nam zelfs, gelijk wij vernamen, zijne toevlugt tot het Belgische Gouvernement; doch, ook dáár schijnt geen steun voor zulke zaken te vinden te zijn, en vreezen wij alzoo, dat — jammer genoeg! — de vervlaemschte Homerus ligtelijk voor altijd kon begraven blijven in den lessenaar van den waardigen Cracco, die, ofschoon nog wel tien jaren jonger dan onze ruim tachtigjarige Dorn Seiffen, desniettemin, tot het corrigeren der drukproeven van dezen zwaren letterkundigen arbeid maar weinig tijd meer over heeft!

Van de Hollandsche uitgave zien reeds zes Zangen het licht, terwijl nog bovendien tien zangen binnen weinige dagen zullen verzonden worden, zoodat twee derden van dit merkwaardig Werk daarmeê gereed zijn, en het laatste derde stellig vóór Nieuwjaar 1856 in ieders handen zal zijn.

Het verheugt ons, dat op die wijze eene letterlijke, rhythmische of metrische vertaling van den Griekschen Opperdichter tot stand werd gebragt, die naast Van 's Gravenweerts vernederduitschten Homerus eene nuttige plaats in elke geleerde of geletterde Bibliotheek kan innemen, en vooral ook, bij de beoefening van het Grieksch, den vlijtigen leerling, die den Zanger van de Ilias naauwkeurig wil leeren kennen, zeer te stade komen zal.

Vraagt men ons, is zulk eene metrische leetuur in het Hollandsch regt aangenaam? wij zeggen, rond uit, neen; doch ook in het Grieksch gaat de rhythmische lezing voor ons oor, dat aan zulke verzen weinig of niet gewoon is, met gering genoegen gepaard. Wij hebben, gelijk men weet, verscheiden proeven van dergelijke vertalingen in het Hollandsch, zoowel naar de Ouden, (gelijk bijv. de Odes van Horatius), als naar de moderne Klassieken (bijv. Klopstocks Messias) bewerkt, en het zijn, over 't algemeen, slechts Nieuwland en Bilderdijk, die zich door hunne navolgingen van Grieken en Romeinen: — Anacreon, Sophocles, Tyrtæus, Aeschylus, Ovidius, Martialis, Persius, enz. — den roem hebben verworven van den gulden tijd der Grieken en Romeinen in den gulden tijd der Nederlandsche Letterkunde ongeschonden te hebben overgebragt. De Eneïs van Mr. Engelen is, in weêrwil der verdienste van die vertaling, bij gebrek aan genoegzame deelneming onvoltooid gebleven, namelijk, ongeveer op de helft gestaakt.

Anderwerf dan betuigen wij daarom hier ons genoegen over de ophanden voltooijing van Mr. Dorn Seiffens noesten arbeid, die wel verwacht kon zijn geworden van een man in de volle kracht des levens, maar zeker niet van een grijsaard, ouder zelfs dan de Model-dichter, dien hij op onzen letterkundigen bodem overbragt, en met welk, indedaad, kolossaal werk onze hoogst-achtenswaardige landgenoot den eervollen kring zal sluiten, dien hij, ruim vijftig jaren geleden, ten nutte der geleerde wereld van Nederland zoo loflijk ontsloten heeft. *)

Tot eene nadere proeve dezer Vertaling van Homerus' dertig eeuwen heugend Heroïcum, nemen wij uit den VI. Zang (vs. 370) het volgend tafereel hier over:

[1]) Utrecht, 1855, bij Kemink en Zoon. — Prijs ƒ 3.—

[2]) Zie Astrea's IV. Jaargang, blz. 11, 50, 94 en 414.

*) Zie de Lijst van 's mans veelvuldige en veelsoortige, nuttige schriften in Astrea's, IV. Jaarg. blz. 12.

Spoedig kwam Hector nu aan zijn huis, dat sierlijk gebouwd was;
Doch hij vond de blankarmige Andromache in zijn huis niet,
Maar zij stond met haar kind en haar schoon gekleede bediende
Daar op den toren en jammerde, zuchtende en stortende tranen.
Hektor nu, als hij zijn vlekkelooze egâ niet vond in zijn woning,
Bleef, bij het uitgaan, staan op den drempel, en sprak tot de maagden:
Komt, welaan gij, meisjes, zegt mij spoedig de waarheid,
Waarheen ging de blankarmige Andromache uit haar woning?
Ging zij naar broeders vrouwen, of deftige vrouwen der zwagers,
Of naar Athene's tempel, waar vrouwen van de Trojanen,
Schoon van lokken, nu bidden, de booze godin ter verzoening?
Dezen nu antwoordde de ijverige huisverzorgster en zeide:
Hektor, daar ge mij ernstig gebiedt, om de waarheid te zeggen,
Zij ging niet naar de vrouwen der broeders, noch vrouwen der zwagers,
Noch naar Athene's tempel, waar vrouwen van de Trojanen,
Schoon van lokken, nu bidden, de booze godin ter verzoening;
Maar naar den hoogen toren van Ilion, daar zij gehoord had
Van de Trojanen den nood en de krachtige magt der Achaiers.
Met grooten spoed liep zij naar de hooge muren der stad voort,
Als eene razende, en de minne draagt haar het kind na.
Aldus sprak zij. Nu ging Hektor haastig het huis uit
Langs denzelfden weg weêr terug door de zeer fraaije straten.
Als hij dus door de stad tot de Skaïsche poort was genaderd,
(Want hierdoor gaande zoude hij weêr tot de strijdenden komen)
Liep zijne gade, rijk door haar bruidschat, hem te gemoet daar;
Andromache, die de dochter des moedigen Eëtion was,
Eëtion, die eens, aan den voet van het boschrijk gebergte
Plakion, Thebe bewoonde en over de Kilikers heerschte,
En wiens dochter met Hektor in koper geharnast gehuwd was.
Daar dan ontmoette zij hem, en de minne volgde haar mede;
Deze nu hield het teedere, zeer jonge kind in hare armen,
Hektor's aanmingen zoon, die door schoonheid gelijk eene star blonk:
Dezen nu noemde Hektor Skamandrios; de ovrigen echter
Astuanax; want Hektor alléén was Ilions stadsvorst;
Hij, op het zien van zijn' jongen, lachte nu even in stilte;
Edoch Andromache stond zeer nabij hem en weende,
Drukte hem hartlijk de hand en sprak hem aan met deze woorden:
Moedige man, uwe dapperheid zal u doen sneven; ge ontfermt u
Over uw teeder kind, of mij ongelukkige, gansch niet,
Die dra weduwe zijn zal; spoedig toch zullen de Achaiers,
Bij eenen aanval van allen, u dooden. Mij ware het beter,
Van u beroofd, in de aarde te dalen; immers een andre
Troost zal er voor me niet zijn, nadat ge gestorven zult wezen,
Maar weeklagen: want 'k heb geenen vader, noch moeder;
Want Achilleus vermoordde mijn vader, verwoestte ook Thebe
Met zijn prachtige poorten, dat ook zeer wel bewoond was
Door de Kilikers; hij nu bragt wel Eëtion om,
Maar hij beroofde hem niet: want zijn hart was hiervan afkeerig;
Doch hij verbrandde zijn lijk met al zijn kunstige waapnen,
Rigtte hem zelfs een gedenkteeken op; en de nimfen der bergen,
Dochters van Zeus met het Aigis, beplantten het rondom met olmen.
Ik had nog zeven dierbare broeders in onze woning,
Doch deze allen gingen op éénen dag naar den Aides:
Want hun allen ontnam de snelvoetige Achilleus het leven,
Bij stijfloopende runderen en wittewollige schapen;
Doch mijne moeder, te Thebe aan den Plakion heerschend,
Toen hij haar herwaarts gevoerd had met alle de andere schatten,
Liet hij haar wederom los, na 't ontvangen van heerlijk losgeld;
Maar in het huis van haar' vader doodden haar Artemis pijlen;
Doch gij, Hektor, zijt mij een vader en dierbare moeder
En mijn broeder; maar gij zijt tevens mijn bloeijende gade;
Kom dan, ontferm u nu onzer en blijf bij mij hier op den toren,
Dat ge uw kind niet vaderloos maakt en mij tot een weduw;
Plaats bij den wilden vijg nu de troepen, waar men de stad 't ligtst
Kan beklimmen, en waar de muur den opgang begunstigt:
Driemaal toch kwamen hier heên en beproefden 't de dapperste mannen,
Met den beroemden Idomeneus, en beide de Ajaxen,
En de beide zonen van Atreus en held Diomedes;
't Zij dat iemand, bedreven in 't waarzeggen, hun dit berigt had,
't Zij dat hun moed alleen hen daartoe aanzettede en aandreef.
Haar nu antwoordde de edele Hektor met fladdrende helmpluim:
Zeker ook mij, mijne gade, bekommert dit alles; maar 'k vrees zeer
Voor de Trojanen en hunne vrouwen met slepende kleedren,
Zoo ik mij, als een lafhartige, vèr van het vechten verwijder:
Dit ook verbiedt me mijn moed, omdat ik altijd geleerd heb
Dapper te wezen en onder de voorste Trojanen te strijden,
Om den uitstekenden roem van mijn' vader en mij te bewaren.
Zeker toch houd ik mij hier overtuigd in mijn hart van:
Eens zal de dag er zijn, waarop het heilige Ilion neêrstort,
Priamos omkomt en 't volk van dien kundigen werper der lansen;
Doch mij treft niet zoo zeer de toekomstige smart der Trojanen,
Noch die van Hekabe zelve, noch die van Priamos, koning,
Noch mijner broeders, die, vele en dappere, alsdan gevallen
Zullen zijn in het stof gedood door vijandige mannen,
Als die over u, wen één der koper-geharnaste Achaiers
U dan, schreijende, weg voert, en u ontrooft uwe vrijheid,
En gij, in Argos zijnde, daar voor eene vreemde moet weven,
Water moet halen uit de Messeïs of Hupereia
Tegen uw zin; maar het harde Noodlot zal u dan dwingen,
En dan iemand zal zeggen, wanneer hij u tranen ziet storten:
Deze was Hektor's vrouw, d' uitstekendsten held der Trojanen
In de gevechten, toen zij rondom Ilion streden;
Zoo zal er iemand dan zeggen, en nieuw zal weder uw smart zijn
Wegens 't gemis van uw' man, om uw slavernij te verbreken;
Maar mij, gestorven, mag de opgeworpene aarde bedekken,
Voordat ik uwe klagten en uwe ontroering zal hooren.
Hierop strekte de roemrijke Hektor zijne handen naar 't kind uit;
Doch 't kind drong zich schreijend terug naar den boezem der minne,
Sierlijk gekleed, van 't gezigt van den minnenden vader afkeerig,
Daar het verschrikt was door 't koper en 't rossenhaar van den helmkam,
Dat het bemerkt had, dat daarop toen vreesselijk wuifde.
Zacht nu lachten de minnende vader en dierbare moeder;
Dadelijk nam dus de roemrijke Hektor den helm van zijn hoofd af,
En dezen, die zeer schitterde, zette hij nu op den grond neêr.
Toen hij zijn' dierbaren zoon had gekust en gewiegd op zijne armen,
Sprak hij, biddende, Zeus en de ovorige goden aldus aan:
Zeus en gij, ovrige goden, vergunt aan dezen mijn' zoon ook,
Zoo als mij, uitstekend te worden bij de Trojanen,
Zoo voortreflijk in kracht en in Ilion magtig te heerschen,
Opdat men zegge, hij is veel dapperder nog dan zijn vader,
Als hij van 't slagveld keert; hij nu brenge den bloedigen buit meê
Van den verslagenen vijand; zijn moeder verheuge zich hartlijk.
Hierop gaf hij zijn kind in de armen van zijn beminde
Egâ; lagchende nam zij het schreijende kind aan en drukte
't Aan haar welriekenden boezem; haar gade werd innig bewogen,
Streelde haar met zijne hand en zeide tot haar deze woorden:

Dierbare, wek me de droefheid niet al te zeer in mijn hart op:
Want tegen 't Noodlot zendt mij niemand te vroeg naar den Aides:
Edoch het Noodlot zal, denk ik, niemand der menschen ontvlugten,
Hij zij dapper of lafaard, nadat hij eens is geboren;
Maar ga gij nu naar huis en draag zorg voor uwe zaken,
Webbe en spinrok, en geef aan uwe bedienden bevelen,
Om haren pligt te volbrengen, maar de oorlog gaat aan de mannen,
Allen, geboren in Ilion, doch mij het meeste, ter harte.
Hierop zette nu Hektor zijn rossenharigen helm op,
Doch zijne dierbare gade ging weder naar hare woning,
Telkens omziende, onder het storten van bittere tranen.
Daadlijk nadat ze aan de sierlijke woning des dapperen Hektors
Was gekomen, vond zij daar vele van hare bedienden;
Echter aan deze verwekte zij hevig gejammer en droefheid:
Deze betreurden Hector nog levend, in zijne woning:
Want zij dachten, dat hij niet weêr uit den strijd zoude keeren,
En aan de krachtige handen van de Achaiers ontkomen.
Paris vertoefde nu ook niet lang in zijn prachtige woning;
Maar toen hij zich van zijn keurige koperen waapnen voorzien had,
Haastte hij zich door de stad, op zijn vlugge voeten vertrouwend.
Even als 't ros, in den stal door garst aan de kribbe verzadigd,
Zich aan den halster ontrukt, en rennende loopt door de vlakte,
Waar het gewoon is, zich in het stroomende water te baden,
Trotsch heft 't dan zijnen kop omhoog, en rondom zijn schoften
Vliegen de manen, en hem, op zijn fierheid vertrouwende, voeren
Vlug zijne pooten naar de gewone weide der rossen.
Dus ging Paris, Priamos' zoon, van Pergamos' hoogte;
Vrolijk, even als 't schittren der zon, zoo blonken zijn waapnen;
Doch door de vlugheid der voeten, zoo vond hij al daadlijk
Nu ook zijn broeder, den edelen Hektor, toen die op het punt was,
Om die plaats te verlaten, waar hij zijne vrouw had gesproken. *)

*) Zie Cracco's vertaling dierzelfde verzen, in Astrea's IV. Jaarg. blz. 95.

NAVOLGINGEN UIT OUDE LATIJNSCHE DICHTERS,

DOOR Mr. M. C. VAN HALL.

— **Buiten den handel.** —

In ouderdom, maar tevens ook in geestkracht, in werklust, vol jeugdig vuur, geeft de zeven-en-tachtigjarige Van Hall, den twee-en-tachtiger Dorn Seiffen, geen duim breed gronds op den letterbodem toe, en ook hij staaft 't ons, dat men bij véél arbeid op den Parnas meestal eene sierlijke grijsheidskroon draagt: Vondel en Bilderdijk voerden — om van tallooze anderen en ook vreemden niet te spreken — den zilverkrans der lokken tusschen Apollo's lauweren heengevlochten, en men kon van die allen in dubbel-waren zin zeggen: zij zijn in het letterperk vergrijsd.

De Nestor onzer tegenwoordige Dichters, die met Tollens en Klijn bijkans derde-halve eeuw te zamen telt, de waardige Van Hall, over wiens Dichtbundel, — het geschenk van zijn *zes-en-tachtigsten* geboorteverjaardag — Astrea, nu ruim een jaar verleden, met zooveel genoegen hare lezers onderhouden mogt, heeft zijn daarop volgend Geboortefeest met den aan het hoofd dezer regelen geplaatsten Bundel gekenmerkt, een Boekwerk, ruim tweehonderd bladzijden groot, en bevattende acht-en-vijftig stuks Navolgingen uit Lucretius, Propertius, Seneca, Ovidius, Tibullus, Horatius, Juvenalis, Lucanus, Petronius en Ennius, een allerkeurigst geheel, voorafgegaan door eene uitvoerige Inleiding, waarin gehandeld wordt over wat men dichterlijke navolging der Ouden heeten mag, en welke keuze daarbij moet heerschen, om, door tafereelen van het grijs verleden op te hangen, het nageslacht, als in den heldersten spiegel, een schoonen voortijd te doen aanschouwen, door vele deugden opgeluisterd, wier beoefening immer de menschheid tot sieraad strekken zal.

Gewis mag de Heer Van Hall, Cato's woorden — dezen door Cicero in den mond gelegd *) — zich toeëigenen, als waren ze voor hem geschreven: *Manent ingenia senibus, modo permaneant studium et industria:*

't Vernuft verlaat den grijsaard niet,
Tenzij hem de oefningslust verliet.

De man, die op zijn zeven-en-tachtigsten verjaardag zich kan verheugen, dat hij zijnen wensch mogt vervuld zien, van, namelijk, zijnen ouderdom — »zoo al niet »dichterlijk, dan toch voor 't minst dichtlievend te »kunnen doorbrengen," mag wel volkomen op zich toe-

*) De Senect. c. VII.

passen het *Laus est in amore mori*, door Heyne, in zijne Præfatie voor Tibullus, aangevoerd.

Wij zullen, even als verleden jaar, Astrea eene kleine *indiscretie* laten wagen, ten genoege harer Lezers, in de hoop, dat het door den zoo bijzonder *humanen* Grijsaard haar niet al te kwalijk zal genomen worden, wanneer zij een paar bladzijden uit dezen rijken Dichtbundel aan het groot publiek ten beste geeft, dat, — jammer genoeg! — den *geheelen* Inhoud dezer Keurlezing uit de *Latijnsche aloudheid*, tenminste voor dezen oogenblik, nog niet genieten mag. Moge de Dichter, bij zijn leven, behalve zijnen talrijken vrienden en vereerders, allen voorstanders van het Schoone het genot van zijn werk doen smaken, door het in den grooten Boekhandel brengen der beide laatst door hem (alléén voor Vrienden) uitgegeven Bundels Poëzij. Immers, wie zal na het schoone van het volgende elftal coupletten genoten te hebben, niet, met ons, zeggen: *die perzik smaakt naar meer?*

HET WAARACHTIG LEVENSGELUK.

Van hier — verachtlijk graauw! — Gij, eedle jongelingen
En lieve maagden, kranst uw haar!
'k Zal, bij der Muzen rein altaar,
Voor u thans, als haar Priester, zingen
Gewijde liedren, nooit gehoord,
In melodij, die 't hart bekoort.

Geducht zij 't wreed bewind van trotsche volksbedwingren:
Zij heerschen — maar 't is onder God,
Die met hunne ijdle grootheid spot,
En, als Hij laat zijn bliksems slingren
Langs de aard', die siddrend voor Hem knielt,
Hun' schepter breekt, — hun' troon vernielt.

Wat baat het toch, ten top van eer en magt gesteigerd,
Op burgers, die ons hulde biên,
Als de eik op 't rijsje neêr te zien,
Als 't zuchtend hart die hulde ons weigert,
En men, door vleijers digt omringd,
Geen loflied hoort, dat waarheid zingt?

Het onpartijdig Lot rigt bedelaar en koning:
Het trekt, door beê noch traan gestuit,
Hun namen onherroeplijk uit
En wijst aan elk zijn laatste woning: —
Eene enge kist, een handvol aard',
Is 't jongst geschenk, voor hen bewaard.

Die boven 't schuldig hoofd het dreigend zwaard ziet hangen,
Hem walgen wijn en lekkernij,
Hij luistert naar de melodij
Van 't heerlijkst lied, noch voglenzangen;
De zoete slaap, die hem ontvliedt,
Bevaugt op 't molligst dons hem niet.

De zielsrust is het deel van Wijzen en van Vromen.
Wèl hem, die, bij een heldre bron,
Vaak schuilend voor de zomerzon,
Gezeten onder 't loof der boomen,
Benijdende noch ooit benijd,
Zijn zalige uren vreedzaam slijt!

Hij, die zijn' hoogsten wensch bij 't noodigst kan bepalen,
Behoeft door golven noch orkaan
Naar 's aardrijks einde op d' oceaan
Om grooten rijkdom rond te dwalen:
Een nedrig stulpje, hoeve en ploog
Zijn hem bij gade en kroost genoeg.

Zie hem des levens last getroost en moedig dragen!
Hij beeft niet, als het onweêr loeit,
De regen de akkers óvervloeit,
Zijn rijpend graan ligt neêrgeslagen,
Of als de vorst de vruchtbloem doodt,
Die een te vroege lente ontsloot.

Waartoe, vermeetlen! warsch van welige landouwen,
De rots gerukt uit zijne steê,
Den visch gedrongen uit de zee —
In golven uw paleis te bouwen?
Werpt vrij uw schatten in den vloed,
Streng straft eens 't Lot uw' overmoed.

Geen' stervling is 't vergund, der zwarte Zorg te ontsnellen:
Zij blijft, ook op 't omkoperd schip,
In 't stormgehuil, op rots en klip,
Als schrikbeeld, hem alom verzellen;
Vlugt hij te paard — aan zijne zij
Of achter hem, rent ze ook als hij.

Neen, 'k haak naar Vorstengoed noch woning,
Met weidsche zalen, trotsch gesticht;
Mijn arbeid, dien ik-zelf verrigt,
Beloont mijn vlijt: ik ben reeds Koning!
Voor al, wat mij de wereld biedt,
Verwissel ik mijn landrust niet.

Naar Horatius.

DE HEER AUGUSTE CLAVAREAU EN ZIJNE LAATSTE VIER »OPUSCULES."

Nooit wordt hij van het werken moê!
MR. G. J. PIEBURG AAN AUGUSTE CLAVAREAU.

Heeft Astrea vroeger eene breede opgave kunnen doen [1]) van Lettervruchten, aan de altijd vlugge veder van den achtenswaardigen Clavareau ontvloeid, ook nu, in den loop van dit jaar-zelf, hebben wij er wederom een viertal bij te voegen, waarvan eene: »**L'INCONNU, OU LE MERLE BLANC**" [2]), als *Comédie en un acte et en vers*, bewerkt is naar een Feuilleton, getiteld *Le Merle blanc*, — zoo als de Heer Clavareau zegt, »eene *prose spirituelle*," door hem in bevallige poëzij overgegoten, en die, goed ten tooneele voorgedragen, niet zal missen bij de toeschouwers eene zeer aangename herinnering achter te laten. Slechts zes personen, vier mannen- en twee vrouwen-rollen, worden voor de uitvoering dezer kleine *Comédie* van één Bedrijf, in zeventien tooneelen, vereischt, en zij is dus zéér bruikbaar zelfs voor liefhebbers van gezellig onderhoud op letterkundig terrein, die zich gaarne wenschen te oefenen in vlugge voordragt van het Fransch; zoodat deze Brochure tevens zeer schijnt aan te bevelen bij Instituten van Onderwijs, voor zoogenaamde *Etudiants de Collége*, te wier dienste de Heer Clavareau, dezer dagen, echter uitsluitend eene *Comédie*, in één Bedrijf en in proza, vervaardigd heeft, onder den titel van: **LA VEILLE DES VACANCES** [3]), een allerliefst en nuttig stukje, dat den Heeren Instituteurs niet genoeg kan worden aanbevolen, en voor welks aanduiding wij zeker zijn, dat zij ons erkentlijk wezen zullen.

Eene derde *Comédie*, mede in één Bedrijf, *en vers* geschreven, is eene vertaling naar Körner, en heet **DEUX CŒURS DE FEMME, OU LE DOMINO VERT**, ingerigt voor niet meer dan twee dames-rollen, *Marie* en *Pauline*, die het raadselachtig hart der vrouw zich op eene alleredelste wijze doen ontsluijeren, en ons een blik veroorloven in het gemoed van Eva's dochteren, aangenamer dan zulks in de meeste voortbrengselen der moderne Fransche komedie gewoonlijk het geval is. Men leze het lieve stukje-zelf, en oordeele dan naar eigen bevinding. Ziehier, wat de Heer Clavareau er vóór schrijft, als:

DÉDICACE.

O femmes! c'est à vous que j'offre cet ouvrage,
Doux fruit de mes heureux loisirs.
J'ai fait parler vos cœurs, et je dois ce langage
A mes plus charmants souvenirs.

Vous deviner, vous peindre est un art difficile
Qui désespère le pinceau:
Quel talent saisirait cette image mobile
Pour la fixer sur le tableau?

Vous nous apparaissez sous des teintes sans nombre,
Coloris toujours gracieux,
Qui, révélant vos traits au grand jour ou dans l'ombre,
Captive notre âme et nos yeux.

Soulever de vos cœurs l'impénétrable voile
Qui couvre des secrets sans fin,
C'est vouloir lire au front d'une brillante étoile
Ce que Dieu cache à l'œil humain.

Je l'osai cependant! et ma Muse indiscrète
Demande grâce à vos genoux:
Si vous lui pardonnez, il n'est point de poëte
Qui de mon sort ne soit jaloux.

Het vierde stukje, waarover wij nu nog, ten slotte, hier hebben te spreken, bevat een twintigtal levendige coupletten, vol van het edelste gevoel, als strekkende, om, door den hartetoon des Dichters in de borst zijner hoorders en lezers op te wekken de godlijkste aller menschlijke gewaarwordingen: *weldadigheid!*

De Brochure heet: *l'Inondation de* 1855 *dans la Néerlande; — au profit des victimes du désastre* *). Zij

[1]) Zie Astrea's I. Jaarg. blz. 282.
[2]) Liége, chez J. Desoer; 1855.
[3]) Maestricht, chez Van Osch-America et Cie.; 1855.

*) Utrecht, chez L. E. Bosch et Fils.

is in twee Tafereelen verdeeld, de Overstrooming-zelve, en het wijken van den vloed. Wij zullen, om het weldadig doel niet tegen te werken, slechts de twee slotcoupletten van dit fraaije Dichtstuk hier overnemen, ook vooral met het doel, om de verspreiding er van, zooveel nog noodig, verder te helpen bevorderen: zich een poëtisch genot te verschaffen, en tevens eene weldaad te verrigten, zie, wie zou daarvoor niet gaarne een kwartgulden veil hebben? Immers:

Quelle âme ne se brise à ces lugubres scènes?
Tant d'asiles tombés, tant de riants domaines
Ravagés, engloutis, peut-être sans retour!.....
Je t'implore, ô Seigneur, pour ce peuple qui t'aime:
Il réclame aujourd'hui ta clémence suprême,
Et pour Toi, dans ses maux, il redouble d'amour!

Fais descendre sur lui la tendre Bienfaisance;
Il est digne de Toi par sa reconnaissance!
Ce peuple, dans son sein, ne compte point d'ingrats.
Allége le fardeau de ses rudes misères;
Rassure ses besoins, parle au cœur de ses frères,
Et les secours de tous ne lui manqueront pas!

ONZE MUZE. [1])

ALBUM VAN GEMENGDE ZANGEN ONZER VADERLANDSCHE DICHTERS DER XIX. EEUW.

— Verzameld door S. J. van den Bergh. —

Men zal zich herinneren, dat Astrea [2]) een plan heeft meêgedeeld, hetgeen bij de Heeren S. J. van den Bergh, D. Ouwersloot en A. C. Kruseman, in den aanvang van het jaar 1854, bestond, om, in den trant van wijlen Immerzeels **LEVENS DER HOLLANDSCHE KUNSTSCHILDERS**, een Werk in het licht te geven, dat heeten zou: **DE DICHTERS VAN NEDERLAND**. Dit schoone voornemen is, helaas, niet verwezenlijkt kunnen worden: kleingeestigheid, baatzucht, met een woord, tallooze roerselen van de erbarmlijkste soort, hebben de wakkere Verzamelaars en den ijverigen Uitgever de uitvoering van het omvangrijke plan (ten minste voor als nog) onmogelijk gemaakt. Doch, wat nu hebben zij, intusschen, daarvoor in de plaats gesteld? een Album van gemengde Zangen onzer vaderlandsche Dichters der negentiende eeuw, en wel in alfabetische orde gerangschikt. Wij zijn in de IV. Aflevering van dit merkwaardig Werk reeds tot de Letter M. gekomen, bevattende te zamen lettervruchten van drie-en-zeventig Dichters, een getal, dat genoegzaam bewijst, op welken trap van beoefening en behartiging de Poëzij in de XIX. eeuw onder ons nog staat.

Het spreekt van zelf, dat wij uit de vierhonderd bladzijden, die thans zijn uitgegeven, volstrekt geene bepaalde keuze willen doen, om de Lezers der Astrea daarop te vergasten; en toch mogen wij van deze uitmuntende Keur- of Bloemlezing geen afscheid nemen, zonder er een stuk uit over te drukken, welks Schrijver het tooneel dezer wereld, waarop hij zoo zeer — en toch betreklijk zoo kort! — schitterde, dezer dagen eerst, tot groote droefenis van geheel het beschaafde vaderland, plotsling verliet, om daarboven het loon te gaan ontvangen voor wat aan zijne werkzame hand door zijn schittrend vernuft ter uitvoering werd voorgeschreven, en dat door deze ook steeds zoo roemrijk werd volbragt. Wij bedoelen **ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN**.

Op bladzijde 264 van het Eerste Deel dezer Verzameling lazen wij het hier volgende Dichtstuk.

BIJ DE VIERING VAN HET TWEEDE EEUWGETIJDE DER DOORLUCHTIGE SCHOOL TE AMSTERDAM. 1832.

DOOR ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

Daar rees het magtig Amsterdam,
En prijkte met de keur van 's aardrijks eêlste schatten,
Die hier van Oost- en Westerstranden kwam,
En door geen ringmuur was te omvatten:

Maar één kleenood voor hooger zin,
Dat 's menschen geest kon aieren en verrijken,
En als een keursteen aan haar stedekroon moest prijken,
Ontbrak der groote Koopvorstin.

[1]) Haarlem; bij A. C. Kruseman; 1855.
[2]) IV. Jaargang, blz. 169.

De School der Wijsheid wordt gesticht.
Geleerdheid zet ook hier haar licht,
En noodt de bloem der jeugd in hare tempelkoren;
Vereerd, gekweekt in Nederland,
Wil ze ook aan 't Y haar atem doen hooren:
En Pallas biedt Merkuur de hand,
Opdat nog schooner glans rond Amstels kroon zou gloren.

Het schrander Vossenhoofd en Baerle's wakkre geest
Verhieven de eer der School, gesticht aan de Amstelzoomen;
En, waar het haar vergund geweest,
Had ze, als een parel, ook den balling opgenomen,
Wien de Amstelstad een schuilplaats bood,
Den overgrooten Huig de Groot!

o Roem van Amstels vest! o wijze en schoone stichting,
Die, heel Europa door, den lof verkondt van 't Y!
De dweepzucht en haar sleep begrimden u; — Verlichting
En Vrijheid vierden feest, de Godsdienst aan haar zij!

Nog sloeg het twistvuur fel naar buiten,
Dat Jezus Vredekerk had van haar glans beroofd;
Maar hier, hier wist men 't woên der twistbarpij te stuiten,
Hier werd haar pesttoorts uitgedoofd.
God, God, zei de Amstelheer, zal elks geweten peilen;
De vrijdom ga zijn gang, en vlieg met volle zeilen
Den Ystroom uit en in; zoo wordt de Stad gebouwd,
En draagt ze een eerekroon, meer schittrend dan haar goud! *)

Dat gaf de kudde rust, die, uit den stal verdreven,
Vergeefs een schuilplaats zocht in 't barnen van den twist;
Zoo lang ten prooi aan heerschzucht, woede en list,
Zag ze eindlijk weêr de blijde vreê herleven;
En in de schaduw van 't Doorlucht Gesticht
Werd hare Kweekschool opgerigt!

In 't lommer van den boom staat nog de plant te prijken.
Het licht, dat Amstels School omstraalt,
Is ook weldadig op den Kweekhof afgedaald;
En mogt hij Amstels tuin soms met een bloem verrijken,
Zoo werd de tol der dankbaarheid betaald!

Dien hoogen, heilgen dank, vereerde Dischgenooten!
Meldt op dit Jubelfeest mijn nedrig kunstloos lied.
't Is of mijn oog de schimmen ziet
Der achtbre Vadrenrij, der BISSCHOPS en DE GROOTEN;
Zij eischen 't van den zoon, uit HERMANS bloed gesproten:
Vergeet den dank van uwe Vadren niet!

Weldadig Hemelheer, zie neder uit den hoogen!
Bescherm den boom, beschut de plant!
Blijve altijd Jezus' Kerk op Liefde en Vrede bogen!
Schenk bloei aan de Amstelstad en heil aan 't Vaderland!

*) Deze drie regels zijn van VONDEL, *Hekeldicht.*, bls. 199.

Toen, in den avond van den 28. November, 1852, de hooggeschatte Kanselredenaar in de kerk der Remonstrantsch-gereformeerde Gemeente, te Amsterdam, zijn Dankpreek, ter viering van zijne vijf-en-twintigjarige Ambtsbediening *) gehouden had, werden hem vele en kostbare Geschenken, door vrienden en vereerders, erkentlijk of deelnemend, als ten bewijze hunner innige waardering zijner groote gaven van geest en van hart beiden, blijde toegebragt.

Te dier gelegenheid ontving hij ook de hier volgende Dichtregelen, die, (zoo hij betuigde) »met andere blijken »van achting en belangstelling, hem op dien dag in »zoo groote mate te beurt gevallen, zijne dankbare »feestvreugde niet weinig hadden verhoogd", en waarvoor, als erkentlijkheidsbewijs, den Schrijver er van, ter gedachtenis een exemplaar der hier bovenbedoelde Leerrede werd toegezonden, eene ware Reliek, die met aandoening door wie ze ontving, geborgen werd en zorgvuldig bewaard zal blijven.

AAN PROFESSOR ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN,

MIJN STADGENOOT EN VRIEND,

SINDS 25 JAREN, OP ZIJN ZILVEREN HOOGTIJDSDAG.

Gij, die den Guldemond in Neêrland deedt herleven,
Voortreflijk Redenaar en Christen, edel Mensch,
Ontvang op 't heuglijk Feest, dat God U heeft gegeven,
De hulde van een Vriend, zijns harten vromen wensch:
Moog lang uw taal, uw schrift nog heil en vrede stichten,
Den band versterken, die, tot heil der maatschappij,
's Lands burgren naauw vereent, bij 't oefnen van de pligten,
Die allen zijn gemeen, wàt Leer ook elk belij'.
Snel vrij de tijd dan voort, wat aan ons oog ontvliede,
Geen nood: — wie nuttig werkt, diens doel is de Eeuwigheid.
Niet onzer zij de lof, slechts 's Hemels wil geschiede,
Die U en ons zoo schoon een Feestdag heeft bereid.
Moog zijn genade uw voet bestendig verder schragen,
U zegenen in uw werk, U zegenen in uw huis;
En vonkle rond uw kruin, na d' afloop van uw dagen,
Des Overwinnaars Kroon, gewaarborgd in het Kruis.

Utrecht, 28 November, 1852. DR. WAP.

*) *Jezus Christus gisteren en heden en in eeuwigheid dezelfde.* — Leeuwarden; bij G. T. N. Suringar; 1853.

DRIE GEDICHTEN VAN J. H. GRAVENSTEIN. *)

— GOD. — DE BOUWMEESTER. — DE ONDERGAANDE ZON AAN HET STRAND. —

Even als de Heer Clavareau, heeft ook de Vervaardiger dezer drie Gedichten een penningske willen nederleggen op het altaar der Weldadigheid, die zoo gaarne, in Maart van dit jaar, de slagtoffers van den watersnood in ons vaderland ter hulpe snelde, en trachtte weêr te geven, wat zij zoo rampzalig verloren hadden in en door den vreeslijken vloed.

De Heer Gravenstein heeft zijne Zangster wèl ontvangen gezien, toen zij voor haar drietal Liederen eene aalmoes ter leniging van de lijdende menschheid kwam vragen, en zij had het streelend genoegen, eene betreklijk groote som voor hare kleine poging te kunnen storten in de algemeene kas der Noodlijdenden door de verschriklijke nationale ramp, die drie gewesten des Rijks bovenal, zoo lang en wreed, geteisterd heeft.

De Schrijver van deze menschlievende Trilogie verzoekt in zijn Voorwoord, dat de Kritiek het oog moge sluiten voor de gebreken, welke hij-zelf wel weet, dat zijn werk oplevert. Wij gelooven niet, dat iemand, die des Zangers doel kent, naar feilen in dezen arbeid zal zoeken, maar veeleer daarin, nevens het edele roersel, dat tot de uitgave er van spoorde, menige goede gedachte, menig fraai denkbeeld zal ontdekken, dat, tegelijk goed uitgedrukt, den Heer Gravenstein billijke aanspraak geeft op tweeledigen lof, èn om zijn edel oogmerk, èn om de wijze, waarop hij getracht heeft, het te bereiken.

Men koope, leze en oordeele: méér mogen wij, — wegens den aard dezer Uitgave, — er hier niet van zeggen. Alleen dit wel: de druk is bijzonder bevallig en doet des Uitgevers pers alle eer aan.

*) Utrecht; bij J. G. Andriessen; 1855.

KLASSIEK LETTERKUNDIG PANTHEON.

BLOEMLEZING UIT DE WERKEN VAN DICHTERS DER NEGENTIENDE EEUW. *)

Reeds dertig Stukjes van dit, waarlijk, zéér nuttig *Pantheon* zijn door den verdienstelijken Uitgever Roelants in het licht gegeven, allen Werken van oude en nieuwere Dichters, als: Vondel, Cats, Hooft, Poot, Langendijk, Van Effen, Stijl, Van der Palm, Bilderdijk en diens voortreflijke Gade, allen onsterflijke dooden; nu evenwel heeft hij ook een deeltje, het een-en-dertigste, uitsluitend aan stukken uit de Werken van Dichters der XIX. eeuw toegewijd, en wel hoofdzakelijk meer bepaald aan thans nog levende beoefenaars der vaderlandsche poezij. Het Bundeltje, waarvan hier sprake is, bevat twee dozijn dichtproeven van allerlei soort, tot des Uitgevers doel afgestaan door Beets en Hasebroek, Van Zegelen, Heije, Calisch, Van Groningen, Meppen, Helvetius Van den Bergh, Da Costa en nog verscheiden anderen meer.

Van laatsgenoemden keurdichter nemen wij, als tot proeve, uit deze Bloemlezing hier, van blz. 90, over het voortreflijke stuk, dat tot opschrift heeft:

BILDERDIJK.

EENE HERINNERING. *)

ô Aller Zangren schittrendst voorbeeld,
Door tijd- aan tijdgenoot veroordeeld!

*) Schiedam; bij H. A. M. Roelants; 1855.

*) Extract uit het recès van den Extraordinairen Landdag in Maart en April 1795, bij een continuatie, binnen de stad Zutphen gehouden.

Hoe zal een billijk nageslacht
Van uw verheven dichterkracht,
Van uw verheevner ziel gewagen,
En 's lands geschiedrol ondervragen
Van 't geen dit Neêrland voor U was,
Bij uwer dagen leed, bij uwer beendren asch!

De naneef, ja! hij zal het lezen,
Tot welk een zwerversleed verwezen,
Met welke taal, gesleept door slijk,
Der Dichtren Koning, Bilderdijk,
Een pest gelijk, werd uitgesloten,
Een ban gelijk, werd uitgestooten
Van Neêrlands duur gekochten grond,
Omdat hij trouw aan God en d' eed der Nassaus stond.

De naneef, — blozend moog hij 't lezen!
Toch mag hij niet verwonderd wezen,
Dat, waar onzaalge burgertwist
In de ongestuime boezems gist,
De driften, eenmaal dol aan 't rennen,
Voor palm noch lauwer eerbied kennen,
En ridderlijke dichtermoed
Met smaad en ballingschap en afkeer werd geboet.

Of zoo hij 't, verder, vindt beschreven,
Hoe, meer dan eenmaal, in een leven,
Zoo rijk aan tranen, foltring, nood,
Door zijner kindren vraag om brood
Dat leeuwenhart werd opgereten,
En 't schor geluid van wanhoopskreten
Die keel ontperst, bij wier muzijk
De nachtegaal van 't woud, de Zwaan der Fabel wijk'; —

Laat hem ook dit geen opzien baren!
Één lot, zoo menigwerf ervaren
Door Dichtkunst fierste puiksieraân!
Van aller hoofd, Homerus, aan,

Tot wat, Homeer der Portugeezen,
Camoëns *)! uw eereloon moest wezen,
Die, Dichter, Edelman, Soldaat,
Een brood at, bij den nacht gebedeld langs de straat.

Of mogen dit de nageslachten
In 's Dichters lot bevreemdbaar achten,
Dat hij geen juichtoon vond, maar smaad,
Miskenning, laster, hoon en haat,
Als, niet omstuwd van strijdgenooten,
Noch zichtbre wapens aangeschoten,
Hij, onder 't snerpendst levensleed,
Voor de eer der Waarheid brandde en afgoôn nedersmeet?

Niets van dat alles blijft vergeten;
Niets van dat alles zij verweten!
Het werd verwacht, het werd voorzegd:
Het is der keurelingen recht.
Geen' Bilderdijken bij hun leven
Wordt de eerekrans naar eisch gegeven,
En worstelaren, zoo als hij,
Valt vaderland en volk eerst na hun uitgang bij!

Doch, dat een vreedzaam grafgesteente
Des Dichters afgelegd gebeente
Reeds sedert zes paar jaren dekt,
En nòg dat graf geen aandrift wekt;
Tot leed-, — tot schuld-, — tot dankbelijding,
Ten zoen der bitterste bestrijding,
Die, meer dan vijftig jaren lang,
In Neêrland weêrklank gaf op zijn doorluchten zang; —

Doch, dat de heerlijkheid dier zangen,
Met zooveel koelheid vaak ontvangen,
Verguisd of naauwlijks opgemerkt,
Zelfs door geen dood verzoening werkt;
Noch al die Taal- en Waarheidsschatten,
Die 't stoutst vernuft wist zaam te vatten,
Maar — aan de voeten bragt van Hem,
Die Neêrland tot zich roept, ook door der Dichtren stem; —

Ja, dat wel Nederlandsche knieën
Zich nederbogen voor genieën
Op uitheemsch grondgebied geteeld:
Voor Byrons glans, voor Gœthes beeld;
Maar Neêrlands volk geen stem doet hooren:
„Zij menschvergoding afgezworen!
„Doch, waar van Dichtkunst spraak mag zijn,
„Zoo roemt niet, volkeren! want Bilderdijk is mijn!" —

Ziedaar, waarvan de nageslachten
Eens zullen rekenschap verwachten, —
Waar 't jonge Holland bovenal
Eens voor gedagvaard worden zal;
Dat jonge Holland, aan zijn streven
Verschuldigde eer bevoegd te geven,

Dingsdag, den 14. April, 1795.

Op de Missive van Hun Hoog Mog. (geschreven in 's Hage den 26 Maart laatstl.) ter geleide van een Extract uit het Register der Resolutiën van Hun Hoog Mog. van dienzelfden dag, neevens een request door zeekeren Willem Bilderdijk aan de Provisioneele Representanten van 't Volk van Holland op voorz. datum gepresenteerd, daarbij te kennen gevende gemoedelijke bezwaren te hebben wegens den Eed bij Hoogstdezelve op den 9. van die Maand vastgesteld, (en houdende eene doorstralende verkleefdheid aan het vernietigd stelsel van list en geweld) voords eene afkenring der wettigheid Onzer gezegende revolutie, en de eeuwige waarheden waar op zij steund; Gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat gen. Willem Bilderdijk, als een zeer gevaarlijk sujet, ingeval hij zig binnen deze Provintie mogte komen te bevinden, het verblijf binnen dezelve zal worden ontzegt, gelijk ontzegt word bij deze.

Wordende ten dien einde het Hof Provintiaal gelast de respective Municipaliteiten aan te schrijven, om op de executie van dien naauwkeurig te letten.

*) Men spreke uit: *Camoins.*

Bestond er eenmaal zielsgevoel
Ook voor des Dichters kunst, maar méér nog voor zijn doel.

Zijn doel? zijn zucht? — Van uit die oorden,
Waar stroom op stroom van waarheidswoorden
Zich uitgiet in de zee van lof,
Die tot God oprijst uit het stof; —
Vandáár, zoo ooit herinneringen
Nog 't hart der zaligen doordringen,
Vraagt u de Dichter roem noch recht,
Maar dat ge aan dit zijn woord toch geen gehoor ontzegt!

Aan dit zijn woord, o Neêrlands zonen!
U toegeaámd in duizend toonen
Van meer dan aardsche poëzij,
Van ziel- en Englenmelodij:
„Uw taal, uw Godsdienst (wat verander!)
„Ziedaar uw heil- en zegestander!
„Verzaak ze voor geen god der Eeuw,
„En voorts, blijf wachtend op de stem van Judaas Leeuw!"

En ook tot U, doorluchte Koning!
Sprak, niet met ijdle praalvertooning,
De Dichter gloeiend voor uw Huis,
Van Christus komst, van Christus kruis!
Tot U, wiens wieg hij heeft bezongen,
Wien, als uw roem zweefde op de tongen,
Van Taag-, tot Theems-, en Sennesboord,
Zijn hart steeds heeft verzeld met bede en harpakkoord:

Met bede en harpakkoord? — met liefde,
Die, wat des Dichters hart ook griefde,
Niets bloedender ooit heeft betreurd,
Dan Neêrland en Oranje elkander afgescheurd!
ô! Zoo, wat hij zich van U spelde,
Aan U, van U, voorzeggend meldde,
Uw keus, uw deel, uw roeping zij, —
Geen Vorst, o Neêrlands Vorst! bevoorrecht méér dan Gij!

1843.

OOSTERSCHE EN WESTERSCHE HARPTOONEN, AAN GODSDIENST, DEUGD EN MIN GEWIJD,

DOOR Dr. P. P. ROORDA VAN EYSINGA. *)

Werkzamer Letterkundige dan de Heer Roorda Van Eysinga bestaat er in ons vaderland zeker wel niet: al had hij slechts het *Algemeen Nederduitsch-Maleisch Woordenboek, in de hof-, volks- en lage taal* geschreven, dat nog zeer onlangs door Astrea (blz. 1 van haren V. Jaarg.) aangekondigd werd, zeker, die twee-en-twintig honderd, eng te zamen gedrukte kolommen zouden reeds het stelligst bewijs voor ons gunstig oordeel ten aanzien van dien noesten landgenoot leveren. Sedert ruim dertig jaren vindt zoowel de op- als ondergaande zon hem aan den arbeid, en, wie ook tegen een Mont-Blanc van letters beschroomd op moge zien, de altijd wakkere Roorda Van Eysinga kent geene *onmogelijkheid*, maar volvoert met taaije vlijt alléén, wat eigenlijk voor tien andere bedrijvige handen werks genoeg zou opleveren.

Geen wonder, dat tusschen zoovele dorre studie, als die er voor de zamenstelling van Grammatica's en Lexicons, — door Scaliger »*omnium pœnarum facies:*" het toonbeeld aller gruwelplagen! genoemd, — onafgebroken vereischt wordt, de geest, te zijner ontspanning, soms, even als

't hijgend hert, de jagt ontkomen,

hunkert naar de kristallijnen wateren der eeuwige Muzenbron. Dus ook de Heer Roorda Van Eysinga, die, nu en dan, de veder moede, naar de Harp grijpt, om zich en de zijnen het gemoed te streelen met zangakkoorden, aan Godsdienst, Liefde en Deugd gewijd. De Bundel, hierboven aangekondigd, getuigt daarvan op loflijke wijze. Wij vinden hier, in honderd-tachtig bladzijden, honderd-vijftig grootere en kleinere proeven van oorspronklijke, van nagevolgde of van vertaalde poëzij, in het Oosten of in het Westen ontloken, doch, hoe verschillend ook van geboortestreek, echter altijd gestempeld met het kenmerk van de eigenschappen, welke de titel van dezen Dichtbundel uitdrukt en te lezen geeft.

Wij zullen uit elk dier onderscheiden Dichtgaarden eene proeve hier aan Astrea's Lezers mededeelen, overtuigd, dat daarna velen zich opgewekt zullen gevoelen tot volledige kennismaking met deze Verzenverzameling, welke wij, onder dankzegging aan Dr. Roorda Van Eysinga

*) Utrecht; bij N. de Zwaan; 1855.

voor het ons daardoor geschonken genoegen, met de meeste belangstelling hebben doorbladerd.

NAAR HET SANSKRIT.

Volmaaktheid.

Een zachte glimlach om den mond,
En oogen, die zich vlug bewegen,
Een taal, bevallig en gekruid,
Die schertslust wekt, het hart ten zegen;
Bekoorlijk, bij een ligten tred,
Als bloemen wieglend in den regen;
O zeg mij, wat de Maagd gelijkt,
Wanneer ze in 's levens bloei zóó prijkt?

Lentevreugde.

Als de zéfir geurig om ons stoeit,
Als bekoorlijk ieder takje bloeit,
Als de klaagtoon galmt der nachtegalen,
Als de liefde 't oog der vrouw doet stralen,
Dan is 't, dat van vreugde ons 't harte gloeit.

De Verlatene.

Ach! als 't lied der nachtegalen in de liefde ons lieflijk streelt
En de zéfir uit het zuiden dartlend om ons henen speelt;
Maar de scheiding knagend doorvreet in des jonglings gloeijend hart,
Dan wordt zijn geluk vergiftigd en de lentevreugd hem smart.

NAAR HET PERZISCH.

Lierzang.

De roos zal zonder mijn geliefde geurloos zijn,
Het bronnat streelt geen tong bij 't derven van den wijn.
Geen zoom van 't lustprieel, geen schoone wandeldreven
Doen zonder filomeel de vreugde in 't harte leven.
't Cipresgewiegel noch der bloemengolving streelt
Dan bij de rozenkoon van 't ons bekoorend beeld.
Geen zoete maagdemond noch rozekleur kan streelen,
Tenzij ik in 't genot van kus en scherts moog' deelen.
De rozegaard, de wijn, zijn lief, maar onvolmaakt,
Tenzij in 't bijzijn van de maagd, voor wie men blaakt.
Al wat de kunst ooit maal', zal 't oog eerst regt bekoren,
Als 's meisjes hooger glans 't in schooner licht doet gloren.

NAAR HET ARABISCH.

Het Afscheid.

De stuurman nadert haar, die uitblinkt door haar gloed.
Hij roept: „Het scheidsuur slaat, de bark is aangekomen!"
Zij rekt het jongst vaarwel, verheerd door 't tranenstroomen;
Zij stamelt, en haar taal schetst haar verward gemoed.
Zij buigt zich op mijn borst, omarmt mij, kust mij teêr,
Gelijk de lieflijke aâm des zefirs 't digt gebladert;
Zij wendt zich af en zegt, daar zij nog eenmaal nadert:
„Had ik u nooit gekend!".... zij gaat en klieft het meer!

NAAR HET KAWI.

Spreuk.

Gelijk de slang haar ei in 't gloeijend zand laat broeijen,
Onzigtbaar voor het oog, maar voelbaar voor den voet,
Zóó zaait de booze iets kwaads, een ander zal 't doen groeijen:
Men ziet den oorsprong niet, maar kent dien in 't gemoed.

NAAR HET MALEISCH.

Gesprek tusschen A en B.

A.

't Is schoon, als men, in praal en pracht,
Vol staatsie op een' troon verheven,
Het volk verdrukt, het regt verkracht,
Doch namaals zal men zelf eens beven.

B.

'k Verschrik, mijn broeder, door uw woord;
O, 'k wil mij van die straf bevrijden:
De pijn der hel duurt eeuwig voort,
En niemand kan haar straffen lijden.

A.

'k Zie velen ijvrig in 't gebed,
Doch met de boosheid op de kaken;
Men spreekt van kennis, God en wet,
En blijft de broedermin verzaken.
Ik zoek den leeraar, die ons leert,
Hij zal mij in de deugd versterken:
Hij is alom vermaard, vereerd
Om deugden en om goede werken.

B.

Die leeraar, ach! is stroef en stram,
Uit laag, onedel bloed gesproten;
'k Beroem mij op veel edler stam:
Een slechte boom schiet slechte loten.

A.

Schoon min dan gij beroemd in 't land,
Zal hij zijn waarde steeds beseffen,
Want hij, bij schittert door verstand,
En mag zich boven u verheffen. —
De trotschaard daalt in 't eigen graf,
Dat zijnen slaaf eens zal bevatten,
En erft hier namaals helsche straf:
Wat baat dan hoogmoed, goud of schatten?

B.

Uw taal, hoe stout, is juist en regt,
Men moet alleen de braafheid eeren.
Wie is er edel, wie is slecht?
Zulks zal het laatst gerigt ons leeren.
Mijn leeraar zij dus heer of slaaf,
Zijn deugden wil ik slechts betrachten;
Wanneer hij goed is, wijs en braaf,
Zal hem de gansche wereld achten.
Mijn meester leer mij in mijn jeugd,
Dan wil de leering wel gelukken:
Want, wordt men oud, vervreemd van vreugd,
Dan krijgt men veelal wondre nukken.

A.

't Is waar! het menschdom is thans wijs,
Maar kan op zijn verstand niet roemen:
't Wordt onbedachtzaam oud en grijs,
Schoon 't al de sterren op kan noemen.
Men spreekt thans veel, maar sloft in 't werk,
En lastert ieder op de wegen;
Men gaat op vrijdag nooit ter kerk,
En wacht altoos op 's hemels zegen.

B.

Men maakt èn wet èn formulier
Met regels, naar de kunst gemeten;
Maar 'k hoor alom geraas, getier,
Een ieder wil het beter weten.

A.

De leeraars ziet men aan het spel
En brassend aan den disch gezeten;
Zij prediken: „doe braaf, doe wel!"
Terwijl zij schaamte en eer vergeten.

B.

De maagden ziet men steeds onknisch,
Alom met jongelingen stoeijen;
Niet als voorheen, toen men haar t' huis
In schaamte en knischheid op zag groeijen.

A.

De zeden zijn geheel ontaard,
Een ieder spreekt van alle zaken,
En, waar de jonglingschap vergaârt,
Ziet ge ook de maagden zich vermaken.

NAAR HET JAVAANSCH.

Zinspeling van Boentaran.

Een edelman vindt op zijn pad
Een schoone purperbloem;
Hij plukt haar, prijst haar roem
En 't jengdig loof, dat zij bezat.

Haar geur verteedert, wekt de lust,
Bij heel den heldenstoet;
Een lichtstraal zet zijn hart in gloed,
't Is of haar kelk hem kust.

NAAR HET HOOGDUITSCH.

De Alpenhoren.

De wandlaar stijgt uit milde dalen,
Bij 't ruischen van het woud;
Hij ziet een vreemden luister pralen,
Die zich voor 't oog ontvouwt.

Het woelig leven is verdwenen,
Dat aardsche slaven boeit;
De westerkim wordt flaauw beschenen
Nu zij van purper gloeit.

Het zonlicht zinkt aan de avondtransen,
En werpt haar laatsten groet
Op berg en woud, die zij met glansen
Omhult van haren gloed.

De wandlaar voelt geen hartbeklemming,
Zijn denkkreits breidt zich uit,
En, bij der ziel verheevne stemming,
Boeit hem een vreemd geluid.

De herder spreekt door zijnen horen
Met eerbied: „Looft den Heer!"
Die stem wordt menigwerf herboren,
En klinkt nu keer op keer.

Zij gaat van d' een op d' ander over,
Die haar al verder voert,
En, bij het ritslen van het lover,
Wordt elk in 't hart geroerd.

Want rots èn woud, èn berg èn dalen
Zij deelen in Gods eer,
En de echo doet alom herhalen
't Eerbiedig: „Looft den Heer!"

Een heilge stilte volgt dees klanken,
Geen echo lispelt rond;
Elk knielt nu blootshoofds om te danken,
Met een gesloten mond.

't Gevoel, dat hart en ziel ontwaren,
Stijgt tot der heemlen spheer
En doet Gods heilige Englenscharen
Herhalen: „Looft den Heer!"

De duisternis doet alles zinken,
Elks arbeid is volbragt;
Nu hoort men door den horen klinken
't Aandoenlijk: „Goede nacht!"

Dees beê, herkaast door rots en klippen,
Herhalen de echo's zacht;
Zij fluistren nog bij 't aêmontglippen,
Het teeder: „Goede nacht!"

De herder spijst bij 't schuldloos spelen
Der telgen van 't gezin;
De geest der klanken blijft hem streelen,
En hij slaapt zalig in.

NAAR HET ENGELSCH.

De Ridder van het Rozekruis.

Er kwam een ridder, dapper, fier,
Van Palestina weêr;
Zoo dapper, als ooit ridder toog
Voor krijgskans, liefde of eer.

In wapenspelen en tornooi
Verwierf hij d' eêlsten krans;
Met Englands eersten heldenstoet,
Met Frankrijks waardigst ridderbloed
Brak hij vol vuur een lans.

Het Rozekruis op 't blinkend staal
Verloor zijn hellen gloor;
't Was diep gedoopt in 't turksche bloed,
En toonde er van het spoor.

En statig wapperde op zijn helm
De azuren vederbos,
Door zéfirs zoelen aêm gewiegd,
Daar hij door Aquitani vliegt,
Bij 't sporen van zijn ros.

„O Ridder van het Rozekruis!
Waar rent, waar spoedt gij heen?
Rigt gij naar bloedig kampgevecht
Of fier tornooi uw schreên?

Snelt gij naar 't kampend ridderspel,
Waar de eêlste vrouwenstoet
Vol schittring uwen roem beoogt,
De minnezanger 't heil verhoogt,
Bij 't kroonen van uw moed?

Spoort u vermetel avontuur,
Naar vreemd gewest te vliên,
Om door uw onverwonnen hand
Aan de onschuld hulp te biên?

Of snelt gij naar het rein altaar
Der heilge Moedermaagd,
Door een gelofte van de min
Of ridderwoord gejaagd?"

„Geen bloedig kampgevecht of spel,
Gelofte of avontuur
Is oorzaak van mijn snelle vaart
In dit zoo plegtig uur.

Geen schoone Sarazeensche maagd,
Die 'k ooit in Spanje zag,
Geen Albionsche of Fransche vrouw,
Die bij Haar halen mag.

'k Gaf eerst de stem der eer gehoor
En streed in 't heldenheer;
Ik kampte in 't heilig, heilig land
En keer als winnaar weêr.

Ik toef niet, nu 'k mijn schoone zoek,
Waar ik mijn heil in stel:
Één dag wordt eeuw, als ik haar derf;
Vaar, Vreemdling, vaar dan wel!"

Hij zweeg, en spoorde 't steigrend ros,
En rende in zoete hoop
Langs berg, vallei en beemden voort,
Zoo snel als de Antiloop.

NAAR HET FRANSCH.

Vertaling van „Portrait Charmant."

Bekoorlijk beeld, beeld van mijn zielsvriendinne,
Pand onzer min, dat liefde mij verkoor,
Ach! bied mij aan een heil, dat ik verloor:
U weêr te zien, schenkt 't leven aan mijn zinnen.

Ja, 'k zie ze daar, die trekken, die ik minne,
Haar zachten blik, haar houding, reinen gloed;
Wanneer mijn hand u drukt op mijn gemoed,
Dan waan ik nog te omhelzen mijn vriendinne.

Neen! gij bezit geen schoon, dat mij kan boeijen,
Gansch stom, getuigt gij van mijn teêrste zucht;
Herinnring, ach! van 't heil, dat mij ontvlugt,
O vreeslijk beeld! gij doet mijn tranen vloeijen.

Verschoon in mij, mijn ongepast weêrstreven,
Vergeef den kreet van mijnen fellen druk;
Bekoorlijk beeld! gij biedt mij geen geluk,
Maar dikwerf moogt gij mij zijn schijnsel geven.

Streel mij, o kunst, doe mij me in haar verblijden;
Gij werdt ontdekt door 't hooploos minnend hart,
Tot leniging van de al te bittre smart
Der harten, die het lot zoo wreed deed scheiden.

Na deze vertalingsproeven uit acht verschillende, zoo oostersche als westersche, spraakvormen, mogen nu hier ook nog een paar *oorspronklijke* stukjes van den Dichter volgen, te weten:

AAN GOD.

Gedoog, verheven bron van luister, gloed en leven!
Dat ik, uw Naam ter eer, mijn citersnaren dwing;
Maar ach! uw Heerlijkheid bedwelmt mij, doet mij beven,
Ik heb geene englenstem, dat ik uw Grootheid zing.

Al doopte ik mijne veêr in gloed van Orionnen
En schreef op diamant uw luistervollen Naam,
En maalde U met den glans van miriaden zonnen,
't Was zielloos bij uw Beeld — 'k ben nietig, onbekwaam!

Eer 't stelsel van 't heelal uw heilige aandacht boeide,
Waart Gij dezelfde God, oneindig naamloos groot;
Dit bleeft Ge, ofschoon geen bol aan 's hemels boog meer gloeide,
Dezelfde als toen Gij 't licht door 't vreeslijk duister schoot.

Uw liefde is onbeperkt, gelijk uw grensloos Wezen.
Als Gij den bliksem werpt, door storm de baren jaagt,
Is liefde in elken straal, in iedre golf te lezen,
Daar uit de duisternis de schoonste morgen daagt.

Ja, 'k zag het, toen de orkaan de zee tot bergen vormde,
En 't opgezweepte schuim bij 't bruisen nederviel,
Natuur in 't vreeslijkst schoon om onze masten stormde,
Waart Gij, o liefdrijk God! de Redder onzer kiel.

Gij waart U-zelv' genoeg, 't was onbegrensde liefde,
Dat Ge in de oneindigheid ontelbre spheren schiept,
En aan het licht geboodt, dat het de nevlen kliefde,
't Was liefde, dat Ge uit Niet den mensch in 't aanzijn riept.

Die liefde gloort in 't licht, dat de aardbol blijft omstralen,
Zij prijkt in 't ijs der pool, waarheen de stormwind brult,
Zij praalt op 't wereldmeer, op bergen en in dalen,
Zij schittert in den gloed, waarin ge uw kreitsen hult.

Ze is aan uw Magt gelijk! Gij wenkt, en zonnen schijnen,
Een nieuwe melkweg glanst, een nieuwe hemel blinkt;
Gij wenkt! 't geschapendom moog weêr in 't niet verdwijnen,
Gij blijft U-zelv' gelijk, schoon 't al ten afgrond zinkt.

Uw wijsheid, Hemelvorst! gelijkt uw Alvermogen,
Zij straalt in 't kleenste insekt en in d' azuurtrans door,
Zij schittert in de bloem, in zonne- en starrenbogen,
Ze is hoorbaar in d' orkaan en in der zangren koor.

Maar allen t' zaêmvereend, wat bron van heil, van leven!
'k Zink neêr, volzalig God! dat punt is in uw Zoon,
Die 't diepgezonken kroost den Vader heeft hergeven,
En, na voltooiden strijd, weêr opsteeg tot uw troon.

O, eindloos zaalge bron van nooit verdoofbren luister!
Ontgloei door ééne sprank het U aanbiddend hart:
Zoo juich ik eens, ontboeid van dezen slavenkluister,
En zegen d'alsemkelk van zondestrijd en smart.

Indische Oceaan; 1819.

ZIJN VADER.

De hoovling buigt zich voor den Vorst,
En treedt hem vleijend nader;
De Christen knielt voor zijnen God,
En noemt Hem, dankend: „Vader!"

De slaaf knielt voor den Sultan neêr,
Met angst in hart en ader;
De Christen noemt, door Jezus leer,
Der vorsten Vorst: „zijn Vader."

Voor 's werelds regter beeft de fielt,
De booswicht, de aartsverrader:
De Christen, schoon met schuld belaên,
Noemt God: „een liefdrijk Vader."

De heiden beeft, als 't onheil dreigt,
Hij wenscht zijn sterfuur spader;
De Christen, wat hem ook ontzink',
Noemt, stervend, God: „zijn Vader!"

Batavia; 1824.

ALPHABETISCH NEDERDUITSCH-FRANSCH-ENGELSCH-HOOGDUITSCH HANDBOEK DER MEEST-GEBRUIKELIJKE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN, IN HOOFDSTUKKEN AFGEDEELD, [1])

DOOR I. C. W. ROORDA VAN EYSINGA.

Onder hetzelfde dak, waar de Zangster woont, die ons de zoo even meêgedeelde poëtische vruchten en bloemen heeft aangeboden, roert ook nog eene andere vlugge hand de zwanenveder: het is die van des Oud-hoogleeraars letterlievende Dochter. Zij verrijkte de Schoolliteratuur met het bovenbedoelde Werkje, hetwelk men wel allerminst van zulk eene zijde wachten zou, doch, dat, in ieder geval, zéér pleit voor de prijslijke aanwending van verkregen kundigheden, ten nutte van het onderwijs en van de geestontwikkeling, vooral in Inrigtingen, waar de toekomstige moeders van een volgend geslacht voorbereid en opgeleid worden tot den schoonen werkkring, die haar weldra wacht.

Mejufvrouw Roorda Van Eysinga levert hier eene proeve van hare kennis der vier talen, die thans, wanneer er van eene beschaafde (ook vrouwlijke) opvoeding sprake is, noodwendig gevorderd worden, en, zeker, der Nederlandsche vrouw niet minder dan den man tot een wezenlijk sieraad, maar, hoofdzaaklijk, bij de huislijke opvoeding der jeugd, reeds tot een zeer wenschlijk hulpmiddel zijn ter eerste voorbereiding, of later ter bevordering van het eigenlijke schoolonderwijs.

Het valt moeijelijk, te beslissen in hoeverre de practische aanwending van dit Handboek door onze vaderlandsche Onderwijzers en Onderwijzeressen in overeenstemming zal bevonden worden met den goeden dunk, dien wij er, uit een theoretisch oogpunt beschouwd, van hebben opgevat, en waarin wij door een paar deskundigen zéér zijn versterkt geworden. Wij twijfelen, intusschen, niet, of, wanneer het bevoegd oordeel der *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs* [2]) over dezen arbeid mogt worden ingeroepen, die Redactie zou de jeugdige Schrijfster wegens haren arbeid den lof schenken, dien wij haar, gewis, gaarne in ruime mate wenschen toegebragt te zien.

Onder vijftig hoofdafdeelingen is, op ruim honderd bladzijden, duidelijk, in vier kolommen, fraai gedrukt bijeen gebragt een schat van woorden, wier kennis, bij het dagelijksch gebruik van iedere der vier talen, Hollandsch, Hoogduitsch, Engelsch en Fransch werklijk eene behoefte is. Door, vooreerst, met het vierde gedeelte van dien letterschat (ongeveer vierduizend Zelfstandige Naamwoorden) langzamerhand zich gemeenzaam te maken, zal men, al zéér spoedig en vrij gemaklijk, tot het goed verstand der drie overige vierden geraken, waardoor dan als van-zelf de breede brug is gelegd, die onmiddelijk naar het geheele uitgestrekte letterveld heenvoert, dat, zonder die voorloopige, hoogst-noodzakelijke kennis, voor den leerling eene digt-gesloten kampplaats blijven zal, tot wier opening, alzoo, het Handboek van Mejufvrouw Roorda Van Eysinga hem den sleutel beleefdelijk aanbiedt; en wie zou dien wel niet gaarne uit de ervaren en vriendlijke hand eener jonge Dame ontvangen?

In een nader overzigt, voor de volgende maand bestemd, zullen wij een oog slaan, onder anderen, op den **CHRISTEN-ZENDELING**, door Mr. N. J. Koenen; op de **BRUID VAN AGROGNA**, door Anna; op de **ASTERS**, bijeenverzameld door eenige Studenten der Leydsche, Utrechtsche en Deventersche School; op J. J. L. Ten Kates, **PANPOËTICON** (Shakespeare, Göthe en Racine), en op de **BLOEMLEZING** uit de oorspronklijke en nagevolgde Gedichten van wijlen J. P. Van Goethem.

Men ziet het, de Hollandsche Parnas blijft bestendig overvloedig en goed bezet.

[1]) Enkhuizen; bij H. de Ringh. 1855.

[2]) 's Gravenhage, bij de Gebr. van Cleef.

GESCHIEDENIS.

BRONNEN-STUDIE VOOR DE HISTORIE VAN HET VADERLAND.

GOUDA.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

E. Puttershoek, *Lofdicht op Gouda. Omtrent* 1640.

Everaard Puttershoek, Notaris te Gouda. De advokaat en dichter Jacob de Swaan voegde daar een latijnsch gedicht bij. Zie Walvis in de Voorrede.

J. R. Eygnæi *Encomium Goudae Lat. Carm. Goudae*, 1658. 4°.

A. Zas, *Gouda.* Gouda, 1695. 4°.

Willem Tomberg, *Goudsche Arcadia.*

Willem Tomberg, Notaris te Gouda, en kleinzoon van den Remonstrantschen leeraar Herboldus Tomberg. Volgens Walvis is die Arcadia „doornaayd en bij een geflentst met wijd en zijd bijeengeraapte gedagten en vertellingen van landbouw, bloemen, vrugten, glasverwkunste, ja verschijnende dwaalsterren en hemelligten". De schrijver was ook schilder. De *Goudsche Arcadia* bleef ongedrukt.

J. W(alvis,) *Beschrijving van Gouda, bevattende een Verhaal van stads Grondlegginge, Waterstroomen, Vryheeren, Gelegendheid, Hoofdneringe, Rechtsgebied, Handvesten, Regeringe, Regeerders, Overdragten met andere steden, voorname Gebouwen, Godshuysen, Schoolen, Geleerde Mannen, verwisselde Regeeringe, Kerken, Kloosters, Kapellen en beruchte vrome Mannen.* Gouda en Leyden, 1713. 4°. met pl.

Ignatius Walvis, geboren te Utrecht, 1653, studeerde te Leuven, eerst in de wijsbegeerte daarna in de Godgeleerdheid. Vervolgens tot priester geordend zijnde, keerde hij naar Holland terug, en verbleef als vicaris tien jaren te 's Gravenhage, meestal ten huize van Cramprich, ambassadeur van Oostenrijk bij de Algemeene Staten, in hoedanigheid van Kapellaan. Jacob Catz, priester te Gouda, naar Utrecht beroepen zijnde, kwam Walvis in zijne plaats, terwijl hem bij overlijden van gemelden Catz in 1712, tevens de waardigheid van kanonnik van het Metropolitaan-kapittel van Utrecht werd opgedragen. Hij behield deze betrekking tot 6 Mei 1714, toen de dood hem wegnam. De bovenstaande Beschrijving, het eenigste van hem bekende werk, is niet fraai geschreven, doch blijft niettemin zeer bruikbaar. Zie verder Paquot, XI. 306.

C. J. de Lange van Wijngaerden, *Geschiedenis der Heeren en Beschrijving der stad van der Goude, meest uit oorspronkelijke Stukken.* Met pl. Amst. en 's Hage, 1813 en 1817. 2 Deelen, 8°.

Cornelis Jan de Lange van Wijngaarden, lid van de Vroedschap te Gouda, aldaar geboren, en overleden den 25 September 1820 op den huize Oud-Wassenaar bij 's Hage. Dit werk, voor de oudheidkunde en geschiedenis hoogst belangrijk, is de beste geschiedenis der stad Gouda. Het is door den onderzoekenden schrijver meest uit oorspronkelijke stukken bijeenverzameld, die over vele punten betrekkelijk het geslacht der heeren van der Goude en de stad van dien naam licht kunnen verspreiden.

—— *De Goudsche Glazen, of Geschilderde Kerkglazen der Groote of St. Janskerk van der Goude.* 's Hage, 1819. 8°.

Eindelijk heeft hij in Handschrift nagelaten: eene *Geschiedenis van den tijd van Filips van Bourgondien, der Hoeksche en Kabeljaauwsche tweespalt*, en der *Spaansche Omwenteling*, die als derde deel aan deze Geschiedenis moest worden toegevoegd.

Op bovenstaande *Geschiedenis en Beschrijving* verscheen, als vervolg:

—— *Mijne Herinneringen van Gouda.* 's Hage, 1821. 8°. met *Nalezingen op dezelve.* 's Hage, 1822. 8°.

De *Herinneringen* zagen het licht naar aanleiding van het *Iets over de stad Gouda*, voorkomende in het IV. deel, 2e stuk der *Bijdragen tot de Huishoudkunde van Staat* van G. K. van Hogendorp. De handel en nijverheid der stad beslaan in de *Herinneringen* de breedste plaats.

M. H. Kluitman, *Beknopte Beschrijving der stad Gouda met twee steendr. platen.* Gouda, bij van Goor, 1841. 8°.

M. H. Kluitman, onderwijzer, te Gouda. De *Beschrijving* is getrokken uit Walvis en De Lange van Wijngaarden, en voor schoolgebruik ingerigt. Het boekjen, wel is waar, is beknopt, maar toch vrij volledig, en kan het gemis der beide bovengenoemde werken, voor een goed gedeelte, aanvullen.

W. F. Buchner, *Bijdragen tot de Geneeskundige Topographie en Statistiek van Gouda.* Gouda, Van Goor, 1842. 8°.

W. F. Buchner, Med. et Chir. Doctor, lid van den raad der stad Gouda, president van de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Onderzoek, enz. enz. Verscheiden andere werken, zijn vak betreffende, zijn in de *Vervolgen* op Arrenberg's *Naamlijst* gegeven.

Jaarboekje voor de stad Gouda. Gouda, 1843 en volgende jaren.

Zestal Gezigten der stad Gouda, voorstellende: De Tiendewegspoort. — De Rotterdamsche poort. — De Pottерspoort. — Het Stadhuis. — Gouda, bij Van Goor.

Een zestal zeer goed gelijkende stadsgezigten. De meeste dezer poorten zijn thans weggebroken.

GOUDSCHE KERKGLAZEN.

(Th. G. Hopkooper, Thesaurier der kerk.) *Beschryvinge en Uytlegginge der Konstrijcke Glasen, binnen de Groote en Heerlijcke St. Jans kerk tot Gouda. Eertijds in 't kort byeenvergaderd door den heer* Theodorus Gerardi Hopkooper, *Rentmeester der selver kerk. En nu wijdloopiger in Rijm uytgebreyd, door* Dirk Vermy, *geadmitteerd Schoolhouder.* Ter Goude, *Dirk Boekhoven.* 1681. 4o.

Zijnde het eerste werkjen, dat over de Goudsche Kerkglazen het licht zag. Aan het einde staat het volgende vermeld: „De heer Theodorus Gerardi Hopkooper, rentmeester der voornoemde kerk, heeft int jaar 1639 een Uytlegginge van deese Glasen in 't kort beschreven, twelcke ik den Leeser meede deele, hebbe deselve aen de kant van yder pagina gestelt, ende die beschryvinge gevolgt, soo veel moogelyck was, en het rijm toelied; vertrouwende 't selve u. l. niet onaengenaem sal zyn; gebruyckt het ten besten." Zie C. Kramm, *De Goudsche Glazen,* in het *Voorberigt.* Dirk Vermy is als dichter, noch bij Witsen-Geysbeek, noch in het *Vervolg* opgegeven.

Uitlegging der geschilderde glazen in de St. Janskerk te Gouda, met 2 portr. der schilders. 1767. 8o.

Uitlegging der Kerkglazen te Gouda. Gouda *W. Verblaauw,* 1813. gr. 8o.

Explication de ce qui est representé dans le magnifique Vitrage de l'Eglise St. Jean à Gouda. Goude, *s. a.* 12o.

Explication des Vitrages de l'Eglise de St. Jean à Gouda, avec des Vers sur le contenu de chaque Vitre. Goude, 1813. 18o.

C. J. De Lange van Wijngaerden, *De Goudsche Glazen* enz. Zie hier boven.

Uitlegging der Wijdberoemde Glazen in de St. Janskerk te Gouda. 1827. kl. 8o.

Beschrijving der Goudsche Glazen en van het Orgel der St. Janskerk. Ook in het Duitsch, Fransch en Engelsch.

C. Kramm, *De Goudsche Glazen, of Beschrijving der Beroemde Geschilderde Kerkglazen van de Groote of St. Janskerk te Ter Goude, benevens de Geschiedenis der St. Janskerk, der Glazen, der Cartonteekeningen enz. en een Levensberigt der gebroeders Crabeth.* Gouda, 1853. 8o.

Christiaan Kramm, Lid der Kon. Academie van Beeldende Kunsten, enz., Kunstschilder, Architect en Directeur der Academie van Bouwkunde te Utrecht. Zie verder Immerzeel, *Levens der Kunstschilders.*

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

Omwenteling. 1795.

Het Verheugd Gouda, op den eersten dag der Vrijheid. Eene Cantate, onder de spreuk: Niets zonder God. Gouda, 1795. 8o.

Reglement en orde der Volkssocieteit te Gouda, benevens de Verhandeling van den burger S. van Paddenburg, over de ware inrigting der Volksvergaderingen en de Aanspraak van den burger-president P. de Munnik, *bij het openen der publieke eerste vergaring.* Gouda, 1795. 8o.

G. C. C. Vatebender, *Redevoering over het caracter, de kundigheden en vereischte zielegesteldheid van een waardigen Vertegenwoordiger des Volks, uitgesproken in de St. Jans kerk te Gouda, wanneer hij op den 26 December 1795, van zijn post als Rector der latijnsche school aldaar plegtig afstand deed.* Gouda, 1796. 8o.

Reglement voor de Grondvergadering te Gouda, gearresteerd 26 Januarij 1797. Gouda, 1797. 8o.

Kinderpokken. 1831.

W. F. Buchner, *Verslag van de Epidemie der Kinderpokken, gedurende de jaren* 1831 *en* 32 *te Gouda waargenomen, benevens Aanteekeningen en Opmerkingen betreffende de Kinder- en Koepokken.* Amst. 1834. 8o.

Dit Verslag is met veel kennis van zaken en liefde tot de waarheid geschreven, en bevat zeer gunstige uitkomsten met betrekking tot de waarde der Koepokinenting.

Cholera. 1834.

W. F. Buchner, *Aanteekeningen en Opmerkingen betrekkelijk den Aziatischen Braakloop te Gouda.* Amst. 1834. 8o.

Ontslag van acht leden van den Stedelijken Raad. 1849.

Waarom hebben acht leden van den Stedelijken raad te Gouda gelijktijdig hun ontslag gevraagd. Gouda, 1849. 8o.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Gereformeerde Kerk.

J. Hess, *Dispositiën der merkwaardigste Kerkorgelen, welke in de zeven Vereenigde Provincien, alsmede in Duitschland en elders aangetroffen worden, benevens eene Beschrijving van het nieuw en uitmuntend Orgel in de St. Janskerk te Gouda.* Gouda, 1775. 4o.

Zie op *Kerkel. Hist. der Vereenigde Nederlanden.*

J. W. Bussingh, *Memorie over zyne en zijns amptgenoots Dns. D. J. Metske's Remotie als Predikanten van Gouda. Met portret van Dns. Bussingh.* Rotterdam, 1796. 8o.

Hierbij behoort:

Bericht, betrekkelijk eene Memorie van den predikant J. W. Bussingh, *ter handhaving van zijn eer en goeden naam, in het licht gegeven door* P. T. Couperus, J. A Smit *en* J. de Visscher, *predikanten te Gouda.* Gouda, 1796. 8o.

J. W. Bussingh, *Aanhangsel tot mijne Memorie over mijne en mijns amptgenoots Dns. D. J. Metske's Remotie, als predikanten van Gouda, of Tegenbericht op het Bericht van de predikanten Couperus, Smit en De Visscher, met een opdragt aan de gereformeerde gemeente te Gouda. Waarin mede het geheele Bericht van voorn. predikanten is ingelascht. Met twee extra gelijkende Portretten naar origineele schilderijen.* Rotterdam, 1796. 8o.

Zie over J. W. Bussingh, op: Huis van Oranje — Willem V.

Lierzang op de Herstelling van den WelEerw. heer J. W. Bussingh, wettig predikant te Gouda, nu als burger en inwoner der stad hersteld, door het Uitvoerend Bewind. Rotterdam, 1801. 8o.

Stukken betrekkelijk de Onderhandelingen tusschen H. E. E. H. H. Dep. Syn. met Gecommitteerden der Classis en der Kerkenraad van Gouda, ter bijlegging der zwevende geschillen en beror-

dering van het herstel van Do. Bussingh, met een Uitvoerig Berigt van den Kerkenraad. Gouda, 1802. 8o.

Voorloopig Berigt en Rapport van negen Ledematen der Gereformeerde Gemeente te Gouda, als Gecommitteerden van een groot aantal leden aldaar, wegens de zaak van den predikant J. W. Bussingh, benevens het voorgevallene desaangaande op de hooge synodale kerkvergadering in Zuid-Holland, gehouden te Schoonhoven, den 7 Julij 1801 *en volgende dagen.* Rotterdam, 1801. 8o.

Tweede Rapport van de Gecommitteerden van een groot aantal ledematen der Gereformeerde Gemeente te Gouda, aan hunne principalen, met het Notarieel Protest namens 903 *ledematen, tegen den Voordragt van den Kerkenraad aan de gemeente gedaan op den* 13, 20 *en* 27 *December* 1801, *wegens de benoeming en daarstelling van een Collegie van Kerkmeesteren.* Rotterd. 1802. 8o.

Derde Rapport der Gecommitteerden van 900 *Ledematen der Gereformeerde Kerk te Gouda, met alle Bijlagen, betrekkelijk het voorgevallene sedert* 17 *November* 1801, *wegens Dus. Bussingh, als anderzints.* Rotterdam, 1802. 8o.

Vierde en laatste Rapport der Gecommitteerden van Gouda, wegens Dus. Bussingh, predikant aldaar, benevens de dadelijke herstelling in zijn Eerwaarde's dienstwerk. Rotterdam, 1802. 8o.

Berigt van J. W. Bussingh, wettig predikant van Gouda, tegen de Uitgegeven Stukken van den Goudschen Kerkenraad, en vooral tegen de Advertentie van dezelven geplaatst in de Boekzaal van Februarij dezes Jaars. Rotterdam, 1802. 8o.

Missive en Bijlagen aan de gereformeerde gemeente te Gouda, door haren wettigen leeraar J. W. Bussingh, wegens het nu laatst gebeurde met den Kerkenraad van Gouda. Rotterdam, 1802. 8o.

Resolutien van den Kerkenraad der Hervormde Gemeente te Gouda, waarbij negen ledematen, zijnde Gecommitteerden van den Kerkenraad van meer dan 900 *ledematen dier gemeente, geraden en des noods gelast worden, zich van het avondmaal te onthouden; met het Antwoord dier Gecommitteerden op die Resolutiën en Bijlagen.* Rotterdam, 1802. 8o.

E. Vermeulen, *Zegezang aan den Weleerwaarden Heer J. W. Bussingh, bij dezelfs herstelling als evangeliedienaar in de gemeente Gouda.* Rotterdam 1802. 8o.

E. Vermeulen, een Rotterdamsch gelegenheidsdichter. Onder de gedichten in het *Vervolg op* Witsen-Geysbeek vermeld, is de bovenstaande Zegezang over het hoofd gezien.

W. Smits en J. G. ten Broek, *Vreugdezang en Heilbede op de minlijke herstelling van Dus. J. W. Bussingh en zijn hervat dienstwerk. Gouda* 23 *Mey* 1802. Rotterdam, 1802. 8o.

Willem Smits, een Rotterdamsch poeet, komt onder de Lijkzangers op P. Hofstede en H. van Alphen voor. — Ook vindt men een gedicht van hem voor de *Bloemen en Vruchten* van N. van der Hulst. — Zie *Vervolg op* Witsen-Geysbeek.

J. Scharp, *Feestzang bij den hervatten predikdienst van Dus. J. W. Bussingh op den* 23 *van Bloeimaand* 1802. Rotterd. 1802. 8o.

Zie over J. Scharp, op Rotterdam.

H. Wijkmans, *Welkomstgroet aan Dus. J. W. Bussingh bij gelegenheid van dezelfs terugkomst als burger te Gouda, en zijne herstelling aldaar als leeraar in een gedeelte der Algemeen Christelijke Kerk.* Gouda, 1802. 8o.

Missive van de Kerkenraad te Gouda, rondgezonden ter Uitnoodiging tot eene Inschrijving voor de Instandhouding van den Openbaren Godsdienst bij de Hervormden aldaar. Rotterd. 1801. 8o.

Hierbij behoort:

Antwoord van den Oud-president Ouderling Mr. A. H. Metelerkamp *te Gouda op deze Missive, handelende over de zoo veel gerucht gemaakt hebbende Kerkelijke Handelingen en Politieke Remotiën van de predikanten Metske en Bussingh aldaar.* Rotterdam, 1801. 8o.

Een Woord aan de Nederduitsche Gereformeerde gemeente te Gouda, van haren Kerkenraad, by gelegenheid van het zoo veel gerucht makend Antwoord van Mr. A. H. Metelerkamp. Gouda, 1801. 8o.

Een Woord gewisseld tusschen Volkert en Burgerhart, over het zoo veel geruchtmakende Boekje van den Kerkenraad der Gereformeerde gemeente in Gouda en het Antwoord van A. H. Metelerkamp. 1801. 8o. *met een Vervolg hierop.*

Missive en Verklaring aan de thans dienende Kerkenraad der Gereformeerde gemeente te Gouda, door 18 *leden der gemeente en zeven Oudleden van den Kerkenraad, waarachter gevoegd is een Declaratior der genoemde gemeente.* Rotterdam, 1801. 8°.

Eenvoudig Berigt van Jac. de Visscher, oudste predikant te Gouda aan zijne Gemeente, over de aan hem geschreven Missive. Gouda, 1801. 8°.

Verantwoording van Mr. A. H. Metelerkamp, *oudste Oudouderling, ter staving van zijn Antwoord op de Missive ter Uitnoodiging tot eene Inschrijving voor de Instandhouding van den openbaren Godsdienst bij de Hervormden te Gouda; en ter Wederlegging van het Woord aan de Nederduitsche Gereformeerde gemeente te Gouda van haren kerkenraad.* Rotterdam, 1801. 8°.

Een Handvol Aanmerkingen op de Verantwoording van Mr. A. H. Metelerkamp, enz. Ter inligting van het geëerd publiek en in het bijzonder van den Recensent van dat Werkje in de Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek, V, No. 9, *door P. P. Lidmaat van de Hervormde gemeente te Gouda.* Leyden, 1801. 8o.

Roomsche Kerk.

M. A. G. Vorstman, *Stukken betreffende het Begraven der dooden in de St. Janskerk te Gouda; de Kosterij en de Kosters van dezelfde kerk, en de betrekking, in welke die Kosters stonden tot de Hofkapel van Karel V en Filips II, met oorspronkelijke Berigten, zoo aangaande de Belastingen, destijds van de Geestelijke Goederen en Inkomsten in Nederland geheven, maar van welke de Kosters van Gouda, als Zangers der keizerlijke Hofkapel waren verschoond, als wegens de Inrigting en het Personeel dier Hofkapel.*

In Kist en Roijaards, *Archief.* XVII. 369.

— —— *Stukken betrekkelijk de Broeders des Gemeenen Levens, en inzonderheid die van Gouda.*

In Kist en Roijaards, *Archief* XVIII. p. 65.

— —— *Onuitgegeven Stukken betreffende de St. Janskerk te Gouda. Ibidem.* XIX. 201.

Verhaal van en over het Toewijzen der tweede Hervormde Kerk te Gouda, aan de Roomsch-Katholijken. Amsterdam, 1818. 8°.

De hier bedoelde kerk is de Gasthuiskerk, ook wel de Kleine Kerk genoemd. — De Gereformeerden hadden haar even als de Groote in bezit, en deden er dienst, des Zondags morgens in het Fransch, en na den middag in het Nederduitsch; ook de promotiën van de latijnsche scholen en de uitdeelingen der prijzen grepen er plaats.

Dit kerkgebouw, kon, des noods, ontbeerd worden en de regering, in hare regtvaardigheid steeds van beide zijden miskend, schonk het den r. katholieken, die er groote behoefte aan hadden. Zie *Herinneringen van Gouda*, blz. 54.

REGTSGESCHIEDENIS.

Lijsten van de Heeren van de Regeeringe der stad Gouda, beginnende met het jaar 1600. Gouda, 1705. 2 Deelen fol. Daarna voortgezet tot 1794.

Ordonnantie van de Vierschare van der Goude. Ter Goude, 1638. 4°.

Gildebrieven van alle de Gildens binnen de stad Gouda, benevens de opgevolgde Ampliatiën en Alteratiën, in haer Jaerordre te samen gebragt. Gouda, 1713. fol.

Reglement van Gemeentebestuur voor de stad Gouda, alsmede voor de Regtbank derzelver stad. Gouda, 1803. 4°.

LITTERARISCHE GESCHIEDENIS.

Mengelwerken der Kamer van Rhetorica, genaemd de Goudsbloemen, daer men schrijft: Uit Jonste begrepen. Gouda, 1792. 8°.

Zie verder, over de Rederijkers van Gouda, *Astrea*, 3. Jaarg.

GORINCHEM, ALBLASSERWAARD EN OVERWAARD.

ALGEMEENE BESCHRIJVING EN GESCHIEDENIS.

A. Kemps, *Leven der Doorl. Heeren van Arkel ende Jaarbeschrijving der stad Gorinchem met Keuren en Privilegien tot den jare* 1500, *met een Bijvoegsel tot den jare* 1655. *Uitgegeven door zijn zoon* H. Kemp. Gorinchem, 1656. 4°.

Hiervan is eene editie van 1758, is dit eene vermeerderde of nieuwe uitgave van die van 1656?

Het Bijvoegsel bevat niets dan eene drooge opgave van Burgemeesteren en Schepenen, tot den jare 1655 ingesloten. De beschrijving-zelve is in den vorm eener Kronijk geschreven. Uit de verzen, in dit werk voorkomende, leeren wij, dat Aart Kemp ook, op zijne wijze, de dichtkunst beoefende. Volgens Witsen-Geysbeek, was hij lid van de Rederijkkamer zijner woonplaats; deze geeft nog andere dichtstukken van hem op, doch besluit met te zeggen, dat ze allen zijn: raar en naar.

J. van Bockum, *Gorinchemum.* Dordr. 1716. 4°.

C. van Someren, *Beschrijving van Gorinchem en den lande van Arkel.* Gorinchem, 1755. *fo. Met platen. Uitgeg. door* Z. H. H. T.

A. J. van der Aa, *Aardrijkskundige Beschrijving van de stad Gorinchem voor de scholen.* Gorinchem, 1851. 8°.

Eene reeks van geschriften van Van der Aa over allerlei onderwerpen, doch waarvan het grootste gedeelte de Aardrijkskunde betreffen, vind men opgegeven in de *Vervolgen op* Arrenbergs *Naamlijst.*

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

Belegering. 1402.

L. E. Bosch, *Belegering van Gorinchem in* 1402, *door de Utrechtenaren.*

In den *Utrechtschen Volksalmanak*, 1848. *p.* 143.

Dood van Willem van Arkel. 1417.

J. van Paffenrode, *De Ondergang van Willem van Arkel. Treurspel.* In den 8. druk der *Gedichten verzameld en uitgegeven door* P. V(ink). Gorinchem, 1683. 8°.

Het onderwerp is: het sneuvelen van Willem van Arkel in 1417; zoo lezen wij in Dodt's, *Archief*, III deel p. 1. *Item anno* 1417, *doe bleef die heer van Arckel doot in die strijt tot Gorckum in die Born-steech.* Zie ook A. Kemp, *p.* 206.

Joan van Paffenrode, vrijheer van Ghussigny, Lt. Kolonel en Kommandant van Gorinchem, gaf nog twee kluchtspelen, te weten: *Hopman Ulrich* en *Sr. Filibert genaamd Oudmal* benevens eenige losse gedichten, die verscheiden malen herdrukt zijn. Na zijn dood zag het licht *Der Grieken en Romeinen Krijgshandel*, waarin hij veel belezenheid en oordeel aan den dag legt. Paffenrode sneuvelde bij de verdediging van Maastricht, 24 Junij, 1673. Zie Witsen-Geysbeek.

Watervloed. 1646.

Hiëronymus Alutarius, *Gorinchems ijselijke Watersnood en heugelijke Verlossing, toegepast op de verderfzonden van ons vaderlant, en heilzame remediën daartegen.* Gorinchem, 1646.

H. Alutarius was predikant te Gorinchem; zijn sermoen op den watervloed is alleen om den zonderlingen prediktrant merkwaardig. Zie *De Kansel-ontluistering in de Ned. herv. Kerk tijdens de zeventiende en achttiende eeuw door* Sincerus. Amst. 1853.

Alutarius schreef nog *Schriftuurlijke Artykelen.* Franeker. 1604. 8°. *Spiegel of Proefsteen der Lutersche Leere.* Amst. 1624. 8°. *Meditatiën over het Gebed des Heeren.* 12°.

Twisten tusschen den Drossaard en de Vroedschap. 1676-1684.

Sententie tegen den Drost van Gorinchem. 4°.

Bericht van den Hove van Hollant, wegens de Sententie geweesen jegens den drost van Gorinchem, nevens een Korte Memorye op de selve Sententie. Anno 1676. 4°.

De drost was Lodewijck Huygens, sedert 1672 door Willem III benoemd. Huygens zocht het gezag, dat de drosten vroeger gehad hadden, te weten de verkiezing van Burgemeesteren en Schepenen, weder te herstellen, doch dit veroorzaakte hevigen twist tusschen den drossaard en de Wethouderschap, ten gevolge waarvan Huygens eerst in zijn ampt geschorst, daarna door 't Hof van Holland in eene aanzienlijke geldboete verwezen werd. Hij geraakte naderhand weder in dezelfde betrekking, evenwel tot klein genoegen der burgerij, doch Willem III hield hem de hand boven het hoofd.

Verhaal van 't geene gepasseert is tusschen Burgemeesteren en Vroetschap der stad Gorinchem. Utrecht, 1684. 4°.

In April 1684 ontstond er op nieuw misnoegen tusschen den drossaard en de regering der stad Gorinchem, ter gelegenheid der aanstelling van Kapiteins, Luitenants en Vaandrigs der Schutterij, waartoe door den drossaard en door de burgemeesters, de raad vergaderd was. De drossaard had de vergadering tegen tien, de burgemeesters tegen elf ure zamengeroepen. De meeste leden verschenen op de aanzegging van den drossaard, doch de burgemeesters hadden de Vroedschapskamer doen sluiten en den sleutel medegenomen. Men liet dus de deur opensteken, en ging terstond tot de benoeming en beëdiging der burgerofficieren over, waarna de drossaard vertrok. De burgemeesters en vier andere heeren in de kamer gekomen zijnde, wilden insgelijks tot de verkiezing der burgerofficieren overgaan, doch vernamen spoedig, dat het werk reeds verrigt was. Vandaar klagten aan de staten en den prins, die, tot 1686 slepende gehouden, door eene uitspraak van Z. H. werden afgedaan.

Overstrooming. 1740.

F. Kuypers, *'t Land van Altena gewaarschouwd, en Verhaal van de Overstrooming.* Gorinchem, 1741. 4°.

De Vreesselijke Overstrooming van het land van Altena. Gorinchem, 1740. 4°.

Over andere werken van F. Kuypers, allen van theologischen aard, zie men het *Vervolg op* Arrenberg, en de *Naamrol van Godgeleerde Schrijvers* van B. Mourik.

Vrijkorpsen. 1785.

Reglement voor het Exercitie-Genootschap, De Eendracht, binnen Gorinchem. Gorinchem, 1785. 4°.

Belegering. 1814.

A. de Koning, *Berigt aangaande de Belegering en het Ontzet van Gorinchem.* Dordrecht, 1814. 8°.

A. de Koning, Predikant te Sliedrecht. Zie op Woerden.

Verslag van de Belegering van Gorinchem in den jare 1813 *en* 1814. 's Hage, 1814. 8°.

D. De Graaf, *Verhaal betrekkelijk het Beleg, Bombardement en de Overgave van Gorinchem in* 1813 *en* 1814. Gorinchem, 1814. 8°.

D. De Graaf gaf nog eene *Korte Schets der Aardrijkskunde* te Leiden in 1819 voor schoolgebruik in het licht.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Gereformeerde Kerk.

Wetten en bepalingen der E. Classis van Gorinchem, bij dezelve vernieuwd en vastgesteld in eene buitengewone vergaderinge, gehouden op den 6 *May des jaars* 1799. Gorinchem, 1799. 8°.

Plan eener Negotiatie groot 40,000 *guldens bij form van tontinen of instervende lijfrenten, ten lasten van het Gereformeerd Kerkgenootschap te Gorinchem, geschikt tot Instandhouding van den openbaren Godsdienst en den aankleven van dien, door de Gecommitteerden.* Gorinchem, 1799. 8°.

REGTSGESCHIEDENIS.

Keuren, Ordonnantien enz.

Octroy van de Nieuwe Keuren, rakende de Electie der Magistraten binnen de stad Gorinchem, geobtineert den 23 *Augustus* 1652. Gorinchem, 1702. 4°.

Ordonnantie van de Weeskamer der stad Gorinchem ende den Lande van Arkel. Gorinchem, 1707. 4°.

Ordonnantie en Reglement op het stuk van de Jagt in den lande van Arkel. Gorinchem, 1753. 4°.

Lijste van de Vragtloonen van Gouda na Gorinchem ende van Gorinchem na Gouda. Gouda, 1766. 4°.

Reglement en Ordonnantie voor de Voerluyden binnen de stad Gorinchem en op de Vragtloonen van derzelven wagens en andere rijtuygen. Gorinchem, 1756. 4°.

Meykeuren van Dijkgraaf en Hooge Heemraden van den lande van Arkel beneden den Zouwendijk, gelegt op de hooge dijken van het Leeuwenhoofd af, tot Schelluynersloot toe. Gorinchem, 1759. 4°.

Reglement voor de Oeconomische Societeit tot welzijn van behoeftige ingezetenen en ter bevordering van voor dezelve nuttige handwerken, opgerigt te Gorinchem, den 1 *April,* 1779. 4°.

Reglement voor Krankbezoekers, Catechiseermeesters, Catechiseervrouwen, Schoolmeesters en Schoolvrouwen, binnen de stad Gorinchem. Gorinchem, 1780. 4°.

Ordonnantie op de Vragtloonen voor de Markschippers van Gorinchem op 's Hertogenbosch, vice versa varende. Gorinchem, 1780. 4°.

Reglement voor de Algemeene Bus te Gorinchem. Gearresteerd den 28 *December* 1784. Gorinchem, 1785. 4°.

ALBLASSERWAARD.

Generale Beschrijving van den Alblasserwaert en dezzelfs Watervloeden. 1726. 8°.

D. van 't Sant, *Beschrijving van den Alblasserwaard en de Vijf Heeren-landen. Met eene kaart.* Gorinchem, 1845. 8°.

D. van 't Sant, kostschoolhouder, te Gorinchem.

J. A. Scholten, *Statistieke Opgave en Beschrijving van den Alblasserwaard en de Vijf Heeren-landen.* In het 10. deel der *Nieuwe Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap.* Rotterd. 1850.

J. Bikker, *Brief aan H. H. Leden der Provinciale Staten van Zuid-Holland, inhoudende eenige Op- en Aanmerkingen omtrent den Alblasserwaard, de Vijf Heeren-landen en den Overwaard.* Gorinchem, A. van der Mast, 1851.

Watervloed. 1659.

J. Lydius en L. Laurentius, *Weeklage over den inbreuk van den Alblasserwaard. (In dichtmaat.)* Dordrecht, 1659. 12°.

Zie over Joh. Lydius, *Algemeene Beschrijvingen der Vereenigde Nederlanden.* Laurens Laurentius, Predikant te Dordrecht, was een vurig beminnaar en niet ongelukkig beoefenaar der Latijnsche en Nederd. Poëzij. Eene proeve van zijn dichttalent uit *Dordrechts Tranen over den inbreuk van den Alblasserwaard* vindt men in het Vervolg op Witsen-Geysbeek. Laurentius overleed 28 Januarij, 1672. Zie ook Schotel, *Kerk. Dordrecht, I.* 486.

J. van Oudenhoven, *Generale Beschrijving van den tegenwoordigen ingebroken Alblasserwaert in Zuidholl.* Leyden, 1741. 8°. De eerste druk, Dordr. 1659, is minder goed.

Zie over J. van Oudenhoven op Dordrecht. Achteraan volgt zijn *Straffpredicatie in de parochie van Nieuw-Leckerlandt aldaer, op deezelfs Waterinbreuk gedaen,* voor de kennis der Kanselwelsprekendheid van dien tijd niet onbelangrijk.

Watervloed. 1726.

J. van Veehoven, *De Noodlijdende Alblasserwaard of Verhaal der Dijkbreuken sedert* 1500 *en vooral in* 1726. Dordrecht, 1726. 8°.

Zie over J. Veehoven op: Huis van Oranje Willem III.

Watervloed. 1809.

H. Kuiperi, *Bij den Hoogen Watervloed in den Alblasserwaard in Louw- en Sprokkelmaand* 1809. Amst. 1809. 8°. Dichtstuk.

REGTSGESCHIEDENIS.

Handvesten, Privilegiën, Keuren en Reglementen, aangaande den Alblasserwaard, vermeerderd met versch. Resolutiën enz., zoo voor als na 1720 *geformeerd. 2. druk.* Gorinchem, 1765. 12°.

Eene uitbreiding van het *Keurboekje* in 1720 voor de tweede maal gedrukt, doch met weglating van zulke bepalingen, welke niet meer geobserveerd werden, en bevattende tevens eene beschrijving van dien Waard.

KANAAL VAN STEENENHOEK.

Iets over het kanaal van Steenenhoek. 8°.

Beschouwingen aangaande het kanaal van Steenenhoek, in hoeverre het aan deszelfs bestemming beantwoordt, en wat er behoort daargesteld te worden, om hetzelve te brengen tot die volkomenheid, waarvoor het vatbaar is. Tiel, 1487. 8°.

Het kanaal van Steenenhoek, dienende tot uitwatering van de landen tusschen de Waal en Nederrhijn, werd in 1818 aangelegd.

DE OVERWAARD.

Nicolaas van Slype, Rogiersz. (Drossaard van Langerak, Bailluw van Goudriaan.) *Handvesten, Keuren, Privilegiën, Octrooijen, Reglementen, Contracten en andere Brieven van den Overwaard, met een kort uittreksel der Resolutiën bij het Collegie van denzelfden Waard in der tijd genomen, alles tot den jare* 1780. Gorinchem, 1782. kl. 8°.

Voorafgegaan van eene korte beschrijving van den Overwaard, bestaande uit het land van Arkel, Ameyden, Thienhoven, Meerkerksbroek en Blommendaal, Noordeloos, Grootewaard, Overslingeland, Botersloot, Langerak, Hardinxveld, Gelkenes, Ammers-Graveland, Ottoland, Peursum, Nederslingeland, Giessen-Nieuwkerk, Oud-Nieuw-Goudriaan en Giessen-Bovekerk.

Reglement van Orde voor 't Collegie van den Overwaard. Dordr. 1805. kl. 8°.

BLADVULLING.

ELK ZIJN ROL.

De wereld is een schouwtooneel,
Waer pauzen, vorsten, oorlogszonen,
Een treur- of kluchtspel op vertoonen;
Doch, zien en luistren is het deel
Van ons, geheel om laag gezeten;
En, heeft er somtijds prins of held
Zich van zijn rolle slecht gekweten,
Dan schuiflen wij hem uit, maar fluiten naar ons geld!

G. P. V. D.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER PFEIL. [1])

LETTEREN VAN ROUWBEKLAG.

Den WelEdelen Heere J. M. Pfeil.

Gelukkig, wien de levenskelk
Zoo vroeg reeds uit de hand mogt zinken,
Eer hij, voor vreugde en zaligheid,
Daar smart en wroeging uit moest drinken;
Gelukkig, wien geen vrees voor 't afscheidsuur vervult,
Als hem de koude dood in zijnen mantel hult! *)

En toch, Waarde Vriend! vindt men het op deze wereld zoo schoon, en moet men, of door de koele rede, of door den albezielenden gloed van de godsdienst, in uwe en in alle tienvoudig zwaardere verliezen, trachten, zich te troosten. Ik belijde eenvoudig mijne volstrekte zwakheid en betrekkelijk ongeloof: ik gevoel al het verscheurende van uw verlies, ik lijde met U, daar een Engel uit uw midden werd weggenomen, die nog zoovele smarten moest doorworstelen, eer hij voor een hooger toestand vatbaar was; en wat toch is het lijden van een kind, in vergelijking met dat der onderen, in wier hart zich dat alles, tot in het oneindige, vergroot en vereenigt? Wat het bloot gevoel van ligchaamssmarten, met die van den geest in den volwassene, die, bij het afscheid van deze wereld, in alle zijne betrekkingen lijdt, en wien, terwijl hij den adem verliest, onder den digten sluijer der onzekere toekomst »waarnaar toe," de weg door het graf toch altijd akelig is?

Er zijn zekere sterfgevallen, die in de gevolgen veel zwaarder zijn, maar het verlies van kinderen is, dunkt mij, het diepst-treffend van alle. Toen ik, laatstleden zomer, over den dood dier twee bloeijende meisjes op éénen dag, zoo aangedaan was, verschildet Gij daarin eenigzins met mij: wat is *uw* gemis daarbij? en toch zult gij mij genaderd zijn.

Hoeveel is er niet tot uw troost? Gij behoudt nog twee paar; — zij zijn gezond! Dit kind zou welligt door zijne wormkwaal, die mij voorstaat, dat het nog eens hevig gekweld heeft, zoo ongelukkig als mijn Frits geworden zijn; en hoe weinige huisgezinnen zijn er, waar niet *één* of meer kinderen uitvallen? Gij waart tot hier toe zeer gelukkig. God spare U het overige kroost, en schenke U nòg een paar zonen, die U deze tranen afdroogen; — maar vergeten? — neen, dat kunt gij hem nooit: — altijd en overal zult gij hem missen; — in de vreugde over zes, zal een traan over den zoo vroeg, in den liefsten kindertijd, verreisden lieveling, zich in uw oog dringen; en wat wordt er nu van het op handen zijnde feest, — wat van het Koperen Altaar, waarom de bloeijende loovers reeds opwieschen, en de bloemfestoenen gevlochten werden? Treurig wend ik met U er de oogen van af, want immers het lijkjen van eenen lieveling ligt er op, en gij kunt U niet verheugen in *alle* de zaligheden, welke de Hemel over U heeft uitgestort!

Van de hevige schokken, die ik, in het kort, verduren moest, een weinig bedaard, was ik, juist gisteren morgen, aan een klein Stukjen voor U begonnen; — er wordt gescheld: — een brief van U! — ik moest voort zien, wat Gij mij schreeft, en — mijn genoegen was daarheen! Weinig dacht ik, dat mijn Geboortedag, die toch zelden veel vreugde brengt, met een zoo treurig schrijven aan U beginnen zou. Mijn Dichtstukje aan U begon dan ook niet vrolijk: gij kent mijn lot en mijne denkbeelden! maar U plaatste ik toch in een paradijs; en thans heeft de Engel des doods ook uw paradijs verwoest,..... neen, mijn Vriend! laat ons niet onregtvaardig zijn: — hij roofde slechts *ééne* bloem; het paradijs uwer echtelijke liefde bloeit nog: vier schoon opbloeijende kinderen dartelen om uw echtaltaar, en bedekken

[1]) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31, 85, 146 en 179; voorts ook de vorige Jaargangen van dit Tijdschrift.

*) Uit een stukje van mij aan Dr. Rauwenhoff. †)

†) Het spijt ons, buiten magt te zijn, dit stukje te kunnen mededeelen.
J. M. PFEIL.

met de bloemen der kinderlijke onschuld het lijkjen van den jengdigen broeder, dien zij toch met hunne warme kussen niet weder bezielen kunnen.

Dat ik den kleinen jongen nooit zag, spijt mij geweldig. Als het voorjaar komt, vlieg ik eens over en zie al uwe kinderen; het heeft mij nimmer in het hoofd gewild (ligt herinnert Gij het U nog wel), dat er vijf waren; voor mij bestonden er maar vier, en nu, helaas! . . . . .

Thans moet ik uit, maar, opdat Gij niet denken zoudt, als ware ik ongevoelig voor den slag, die uw huisgezin trof, zend ik U deze regels, wel verzekerd, dat mijn aandenken en de uitstorting van mijn medegevoel U niet onverschillig is, zoo min als de weenende moeder. O mijn Vriend! U beklaag ik regt innig, want ik weet, hoe regt vaderlijk en bijzonder teeder Gij uwe kinderen bemint; maar het lijden eener moeder, bij het sterven van een kind, moet alles te boven gaan! God vertrooste haar en U!

Vaar met alle de uwen wèl! Aan Mevrouw verzoek ik mijne groete en innige deelneming, terwijl ik op het hartelijkst ben

Uwe Vriendin:
M. P. ELTER, geb. WOESTHOVEN.

Amsterdam,
25 October, 1822.

GEEN KOPEREN BRUILOFTSZANG.
AAN MIJNE VRIENDEN PFEIL.

DEN 6. NOVEMBER, 1822.

Hoort gij dat stervend lied, bij 't vallend najaarsloover?
Het is de toon der smart, die uit mijn boezem welt;
Natuur, gestemd als ik, voert u die klanken over,
En wordt bodin van 't lot, dat niets dan onheil spelt.
Voor mij versiert zij 't hoofd met straal- noch bloemenkransen,
De ster van mijn geluk gloeit in haar oog niet meer:
Zwart gaat de zon mij op, aan donkre hemeltransen,
En even zwart ontzinkt zij me aan den avond weêr.
O neen, mijn Vriend! o neen: waar liefde en vreugd vergadren,
Waar Hymen hoogtijd viert, sla ik den sluijer om:
Wien 't lust, omstrengle uw kruin met mirte- en rozenbladren,
En voere u met gejuich in Amors heiligdom!
Ik zwerf als vreemdling rond in dat gebied der droomen:
Een schooner wereld gloeit in mijn ontvlamd gemoed;
Uw Paradijs vol weelde, uw gouden tooverstroomen,
Verzachten 't noodlot niet, dat op mijn boezem woedt.
En in dat Paradijs, en aan die goudrivieren,
Zoude ik den jubeltoon doen klinken op uw feest,
Ik 't Kopren Echtaltaar met frissche rozen sieren,
Daar 't grimmig lot voor mij slechts ruwe doornen leest?
O neen, mijn Vriend! o neen.

Deze regels had ik 's morgens op het papier gesteld, toen de doodstijding van uwen lievling mij in uw, helaas! geschonden Paradijs overbragt, en den toon der vreugde, die over uw Echtgeluk reeds in mijnen boezem opwelde, verstikte.

Neen, wij hangen 't Huwlijksouter
Thans geen bloeijend loover om,
't Jubellied der Liefde klinkt niet
In 't versierde heiligdom:
Tranen van den diepsten weemoed
Druppen op dat outer af,
En de schoonste vreugdetempel
Werd voor u een jammergraf!
Omgerukt is 't schittrend outer
En vertreden 't jong gebloemt,
Dat, weleer zoo schoon als 't wichtjen,
Thans op geur noch luister roemt.
't Lagchend Paradijs der vreugde,
Waar de Liefde u bloemen vlocht,
Door een tooverslag ontworteld,
Ligt daar woest en onbezocht.
Ach! de schoone boom des levens
Staat daar met gezonken kruin,
En verspreidt zijn dorrend loover
Siddrend over 't grafarduin.
Ver van hier, gij blijde reijen,
Die zijn schaduw heilig houdt,
Ver van hier, uw teedre boezems
Zijn met smart noch dood vertrouwd!
Ver van hier uw toovertoonen,
Uw van wellust trillend lied
Dringt niet in de borst der oudren,
Wekt het sluimrend wichtjen niet!
Dooft uw fakkels, staakt uw dansen,
Werpt de feestgewaden af!
Rukt de kransen van uw lokken,
Strooit die uit op 't kindergraf!
Viert dit feest met droeve zuchten,
Wijdt het met uw tranen in,

Klinke van beweende snaren
  't Zacht gevoel der Huwlijksmin!
Vloeije uit sombre lijkgezangen
  In de borst, door rouw verscheurd,
't Zacht gevoel der teedre Liefde,
  Die met twee paar telgen treurt!

Weenende oudren! twee paar telgen,
  Vleijende om uw hals gestrekt,
Sieren met de bloem der onschuld
  't Zerkjen, dat hun broeder dekt.
Neen, niet enkel droeve tranen
  Druppen op dit viertal neêr:
Ach, zij vleijen om uw lachjens,
  En die lachjens keeren weêr.
Rigt hem op, den Kopren Altaar,
  Dat geen slijk of mos hem dek,
Dat hij niet aan 't wild gedierte
  Tot een vuige rustplaats strek!
Rigt hem op, uw viertal telgen
  Slingre daar zijn bloemen om,
't Voer met zijn betoovrend lachjen
  U op nieuw in 't heiligdom!
't Voere u in 't herboren Eden,
  Waar u 't Feest der Trouw verbeidt,
Waar gij, in uw wrange smarten,
  Toch een traan van wellust schreit!
O! wie zulk een feest mag vieren,
  Zoo gezegend, zoo bemind,
Dien bloeit nog de boom des levens
  Over 't graf van 't dierbaar kind.
Dat slechts geen afgunstige Engel
  Weêr zijn moordend zwaard verhef,
Dat hij nooit uw Eden schende,
  Nooit een teedre knop weêr tref!
Neen, dat nieuwe en frissche loten
  Zich ontwikklen uit uw stam,
En geen nacht van jammer zinke,
  Waar de vreugd haar zetel nam!
Gloeit dan aan den heldren hemel
  Weêr een feest- en vreugdedag,
O! dan wek geen droef herdenken
  U tot somber rouwgeklag!

Diep in bloem en loof verscholen,
  Ruste 't kinderlijkjen zacht!
Zweve de Engel om u henen,
  Die in 't Rijk des Lichts u wacht!
Dat, wanneer de zilvren eervlecht
  Om uw schedels schittren zal,
Slechts een traan om dezen lievling
  Op zijn bloeijend loover val!
Juicht dan, van uw kroost omstrengeld,
  't Drooge uw droeve tranen af!
Dankt Hem, die, na bange scheiding,
  Kalme, reine vreugd hergaf!

'k Zong bij 't vallend najaarsloover,
  Vrienden, u een stervenslied,
Ach, het is de toon der smarte,
  Die mijn lijdend hart ontschiet.
'k Weet, de sombre toon der Vriendschap
  Is geen wanklank voor uw hart:
Ook als u de wellust streelde,
  Hadt gij deernis met mijn smart.
Mogt het diep gevoel uws lijdens,
  Dat mijn boezem thans vervult,
Door den sombren nevel breken,
  Die uw schedels heeft omhuld!
Mogt het treurig lied der Vriendschap,
  Dat van mijne snaren vliet,
Uw gewonde boezems streelen,
  Ach! u troosten, kan het niet.

ZANGEN

VOOR HET FEEST VAN HET 25JARIG BESTAAN VAN HET DEPARTEMENT DER MAATSCHAPPIJ „*TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN*", TE BODEGRAVEN.

Vóór de Redevoering.

Koor.

Wel aan, wel aan, met blijden geest,
  Een dankbren juichtoon aangeheven!
Wat heil, wat heil! dat we ons, met blijden geest,
  Ten rei begeven!
Dat we onze erkentenis ten Hemel op doen zweven,
  Wiens gunst, ons altijd bijgebleven,
Een blijk is, dat ons doel, wie 't ook mogt wederstreven,
  Hem welgevallig is geweest.
Wel aan, wel aan, dat we ons ten rei begeven:
  't Is Feest!
Dat we onze erkentenis ten Hemel op doen zweven, enz.

Na de Inleiding.

Koor.

Geluk, regtschapen menschenvrinden,
Wier boezem blaakt van edel vuur!
Geluk, dat ge, in dit plegtig uur,
Tot dankbre hulde aan 't Albestuur,
U in zijn heiligdom laat vinden!
Uw heldre lofgalm rijze omhoog:
Dit feest, regtschapen menschenvrinden,
Is welgevallig in zijn oog.

Duo.

A.

Een vierde van eene eeuw verdween,
Sinds gij, in menschenliefde ontstoken,
De boei der domheid hebt verbroken,
En kloek het bijgeloof bestreên.

B.

Gij leerde al vroeg de teedre jeugd,
Door ijver, lust en goede zeden,
Het steeds lofwaardig pad betreden
Der godsdienst, wijsheid en der deugd.

B.

Wie telt al 't nut, door u gesticht,
Al 't goede, uit uwen schoot ontsproten?
Want gij hebt uw natuurgenooten
Beschaafd, verbeterd en verlicht.

A.

Thans in dit plegtig uur bijéén,
Ziet gij het dankaltaar ontstoken,
En ieders geurige offers rooken,
Gewijd aan 't Nut van 't Algemeen.

Zamen.

A. B.

Een vierde van een eeuw enz. Thans in dit plegtig uur enz.

A.

't Opperwezen
Zij geprezen
Voor zijn gunst en zegening!

B.

Blij te moede,
Dankt, Algoede!
U zijn heil, de sterveling.

A.

Ja, om u te prijzen,
Rijzen
Onze toonen tot uw troon.

B.

Van hen, die hier zamen
Kwamen,
Wordt de hulde u aangeboôn.

Zamen.

't Opperwezen
Zij geprezen
Voor zijn gunst en zegening,
Onbezweken
Ons gebleken:
Dat men, tot erkentnisteeken,
Thans blijmoedig juiche en zing!

Koor.

Ontvang dan onzen dank, o Gij, die, uit den hoogen,
Met welgevallige oogen,
Op 't redelijk schepsel nederziet,
Dat zijne waarde erkent, gevoelt, en, opgetogen,
Al 't goede U dankt, dat hij geniet!
Wij danken U, dat ge ons welmeenend pogen,
Tot 's medestervlings nut, zoo heerlijk slagen liet:
Want, daar wij zonder U niets kunnen of vermogen,
Behoort, ô Heer,
U de eer!

In het midden der Redevoering.

Aria.

Gelijk een graankorl, de aard vertrouwd,
Door warmte en zachten zomerregen
Allengs zich tot een halm ontvouwt,
Die vaste wortlen heeft gekregen;
En 's landmans zorgen zijn beloond
Als zich de zwangere air vertoont,
Zoo kiemde ook in het hart van edle deugdgezinden
De zucht voor 't welzijn van hun medesterveling,
En deze kiem mogt, hoe gering,

Tot hare ontwikkeling genoegzaam voedsel vinden,
Dat ze in dat hart haar wortels schoot,
Waaruit de halm te voorschijn sproot,
Die thans het oog verrukt door rijp geworden airen:
Zoo zien we, na een reeks van jaren,
Een koornschoof uit één graan
Ontstaan.

Trio.

A.

De deugd en wetenschap doen thans
Den mensch naar eedler doelwit streven.

B.

Omstraald van heldren hemelglans,
Zien wij verlichting hem omzweven.

C.

Hij kent zijn waarde en kent zijn pligt,
En doelt in al, wat hij verrigt,
Niet op zijn eigen nut alleen,
Maar ook op 't Nut van 't Algemeen.

Zamen.

Hij kent zijn waarde enz.

Na de Redevoering.

Solo.

Wel aan, wel aan, met blijden geest,
Uit dankbre monden
Een lofgalm andermaal ten Hemel opgezonden,
Wien de viering van dit feest
Welgevallig is geweest.

Koor.

O Vader aller stervelingen,
Die uit één-enkel graan
Een graanschoof doet ontstaan!
Erkentlijk voor de zegeningen,
Die wij van uwe hand ontvingen,
Zoo bieden we onze hulde U aan.

Twee Stemmen.

Hoe streelend is 't voor menschenvrinden,
Die zich tot 's naasten nut verbinden,
Te kunnen zeggen, als ze aan 't eind zijn hunner baan:
Wij hebben wèlgedaan!

Koor.

Zoo u 't vieren van dit feest
Welgevallig is geweest,
Zegen, weldoend Alvermogen,
Verder ons eendragtig pogen;
Dat we, aan 't eind van onze baan,
Tot ons-zelven mogen zeggen:
Wij hebben wèlgedaan!

AAN DEN HEER J. M. PFEIL,

ALS UIT ZIJN VADERHART, BIJ DE NAAMGEVING AAN ZIJN VIERDEN ZOON, NA DEN DOOD VAN DIENS BROEDER.

Ach! **HIJ** droeg eenmaal óók die namen,
Dat kind zoo dierbaar aan mijn hart,
Die Engel, reeds zoo vroeg verscheiden,
Het voorwerp mijner diepe smart;
Ja, lieve kindren! schoon gij allen
Uw tranen op zijn graf liet vallen,
Waar gij mijn bange zuchten hoort;
Ach! wat uw tranen ook vermogen,
Die Engel zweeft me altijd voor de oogen,
't Gezigt gewend naar heilger oord.

O! ziet: daar zweeft, daar zweeft hij henen,
Zoo wreed gemarteld tot den dood;
Maar nu, o! ziet, nu lacht hij weder:
Zóó lag hij op zijns moeders schoot!
Ach! zou hij nooit weêr naar ons vragen,
Door wie hij zóó in 't hart gedragen,
Zóó rein, zóó vurig werd bemind?
En zijn die onwaardeerbre jaren
Voor ons in 't niet daarheen-gevaren....?
O God! hergeef, hergeef dit kind!

Ach! mij bleef slechts zijn Lijkjen over,
Mij 't plekjen gronds, waarin hij rust;
Gij moogt er bloem en loover strooijen,
Mijn kindren, die mij streelt en kust!
Maar, rigt hier morgen weêr uw schreden,
Dan ligt uw bloemenschat vertreden,
Geheel deze aarde is slechts een graf!
Uw broeder rijst niet weêr uit de aarde;
Gij allen, mij zoo hoog in waarde,
Valt óók als 't dorrend boschloof af.

Dan sta ik daar, ... rampzalig Vader,
Gelijk een dorre tronk in 't woud,
Die uit de kloof der woeste rotsen
Nog 't stervend hoofd omhooge houdt!
Wat baten hem de zonnestralen,
Of 't lied der zangers uit de dalen? . . .
Zij vlieden van zijn naakten top; —
En, kon een voorwerp hem verrukken,
De storm, hem dreigend om te rukken,
Vong ligt zijn laatsten danktoon op.

Waar ben ik, God! waar zwerf ik henen?
Verplet me! ontruk mij aan den grond,
Aan de aarde, die, na 't martlendst lijden,
Mijn kroost, mijn dierbaar kroost verslond!
Wat 's dit? — Gij weent, mijn lieve panden!
Gij kust en drukt uws Vaders handen,
En hangt nog aan zijn smachtend hart!
Ge omvangt zijn kniën in 't vrolijk hupplen,
Gij lacht, terwijl zijn tranen drupplen,
En hebt geen denkbeeld van zijn smart.

Maar, wat zoude ook uw jeugd bevroeden
Van 't lijden, dat uw Vader treft?
»Uw Broêrtjen leeft thans in den Hemel,"
Dit 's alles, wat gij flaauw beseft.
Ja, gij gevoelt uws Vaders lijden,
Gij wilt, maar kunt hem niet verblijden,
En toch zijt ge al zijn lust en troost!
Komt, dringt u allen in mijne armen!
Dus, Hemel! smeek ik om erbarmen,
Om leven voor mijn dierbaar kroost!

Ja, bidt, mijn kindren! God zal hooren,
Hij wijst uw rein gebed niet af;
Ach! staat eens om mijn doodenleger,
En plengt uw tranen op mijn graf!
Maar, dat mij nooit die smart meer drukke,
Dat u de dood van 't hart mij rukke;
Neen, kindren, smaakt ook 't rein genot,
Dat Echt en Kinderliefde zaaijen:
Dan zult ge een oogst van vreugde maaijen
En stijgen dankbaar op tot God!

Januarij, 1824.

EEN WOORD
AAN DE KINDEREN VAN DEN HEER PFEIL. *)

Wacht u, aan dit blad genaderd,
Lieven! eer gij verder bladert,
Ligt beklaagdet ge u den tijd!
Verzen, los daarheen-gesmeten,
Ongekunsteld, waard vergeten,
Die men gul der Vriendschap wijdt;

Dorre halmen, nietig loover
Blijft u in den krans slechts over,
Waar gij billijk bloemen wacht;
Zangen uit mijn hart gevloten,
In een kring van huisgenooten,
Waar men nooit aan vitten dacht;

Maar die Zangen te doorlezen,
'k Bid u, wilt toch wijzer wezen!
Sluit het Boek, — laat slechts uw wraak
In mijn stil verblijf niet dringen!
Wil uw Vader u bezingen, —
't Zwijgen is mijn hoogst vermaak.

't Moog dan heiligschennis heeten,
Verzen, los daarheen-gesmeten,
Weêr te onttrekken aan een Vrind!
'k Zal... maar neen, gij wilt gehengen,
Dat we u *saam* dit kransjen brengen,
En de loovers niet versmaden, die hij aan zijn bloemen bindt!

Januarij, 1826.

*) Ter gelegenheid, dat de Vader dezer kinderen een Bundel zijner Lettervruchten aan hen opdroeg, waarbij ik den Vriend had toegestaan, om alle mijne Verzen, aan hem en zijne kinderen gewijd, en ook eenige mijner Brieven, in dien Bundel op te nemen. †)

†) Deze vrijheid heeft mij genoopt, om aan dien Bundel den titel: »Glasscherven en Paarlen" te geven. J. M. PFEIL.

AAN DE MAAN. *)

Spoed aan, bemin-
de nachtvorstin!
Verzeld van hemelreijen;
Wij juichen met den sterrenstoet,
Wij brengen u den welkomstgroet,
Op onze veldschalmeijen.
Bij 't schittrend licht der avondster,
Zie ik uw zegekar van ver
Op zilvren wolken rijzen;
Of voert dat licht een hemeling,
Die langs den breeden starrenkring
U 't glansrijk spoor zal wijzen?

Godes! o neen,
Gij zweeft daarheen,
En hemelheiren zwichten;
Zoo voert de heldre dageraad
Een sluijer voor 't verbleekt gelaat
Der andre hemellichten.
Maar vrolijk rijst gij 't heilig koor,
Den rei der aardsche zangers, voor,
Uw oog belonkt hen teeder;
De Liefde, die hier angstig schreit,
Voert ge op uw licht naar de eeuwigheid,
En brengt haar juichend weder.

Hoe schoon is nu
Natuur door u,
O wachtster van deze aarde!
Zoo schoon was mooglijk de eerste nacht,
Toen de eerste juichende Englenwacht
Om 't sluimrend aardrijk waarde;
Zoo minlijk loegt gij Adam aan,
Toen hij u 't eerst ten rei zag gaan,
En 't Eden Gods bestralen!
Gij geeft natuur haar eerste jeugd,
En 't dankbaar aardrijk wekt de vreugd
Van 's hemels zangkoralen.

Ruk voort, verwin,
O Nachtvorstin,
De hoogre sterrenkringen!
Welhaast zal uw verrukkend lied,
Dat nu mijn luistrend oor ontvliedt,
Door aarde en hemel dringen.
Mijn God! zal eens dit zondig stof
Den vollen, den vereenden lof
Van al die sferen vangen?
Gewis, het teederst zangakkoord
Wordt dan van uit uw kring gehoord,
O wellust van mijn zangen!

*) Dit Stukje komt voor in de Werken van het Amsterdamsch Taal-, Dicht- en Letterkundig Genootschap. Ruim dertig jaren later, leverden hare Muze en wetenschaplijke kennis eene dichterlijk-wijsgeerige beschouwing van de Maan, en toonde het zeer gewaagde aan, om in dat Hemelligchaam de verblijfplaats van 's menschen ziel te veronderstellen. Daartoe gaf haar aanleiding een dichtstuk van onzen verdienstelijken W. H. Warnsinck Bzn., ten jare 1827 in het licht verschenen, en getiteld: „*de Toekomst*," alwaar, in den laatsten zang, deze dichter, met heiligen ernst, de gissing oppert, dat na 's menschen dood, het gesternte van den nacht, de Maan, de verblijfplaats der ziel zijn zal. Met niet minder heiligen ernst trad de dichteresse tegen die gissing op, en bestemde dat voortbrengsel van haar genie ter plaatsing in het Tijdschrift: „de Vaderlandsche Letteroefeningen." Zij vereerde mij met den last, om het te dezen einde bij den Uitgever, den Heer IJntema te bezorgen, doch mij tevens aanbevelende, om haren naam te verzwijgen, tenzij het bekend maken er van, als eene *conditio sine quâ non* der plaatsing gevorderd mogt worden. De Heer IJntema vroeg mij naar geen naam, maar beloofde, het stuk te zullen nazien, en, wanneer er verdiensten in gevonden werden, het in een volgend of naastvolgend Nommer van zijn Maandschrift op te nemen. Toen die opname echter een vierendeeljaars achterwege bleef, bekwam ik den last tot terugvraging van het Stuk, en het werd mij ook wedergegeven, zonder dat daarbij eenige verdere woordenwisseling voorviel. Ik bragt het nu weder in het bezit der Dichteresse, wier arbeid door den Heer IJntema was gewogen en.... te ligt bevonden! Misschien, indien ik vroeger tegen mijnen last gehandeld en haren naam aan ZijnEd. geopenbaard had, zou hij het overbodig geacht hebben, om dit uitvloeisel van haar talent aan zijne kritiek te onderwerpen en de eer der plaatsing dáárvan te doen afhangen! — Misschien dat ZijnEd., als gewoonlijk, gaarne eenige bladzijden in zijn Maandwerk zich-zelven voorbehield, om die met zijn eigen verzen te vullen. — Misschien, en wij houden deze meening eerder geloofbaar, was de vriendschap, die ZijnEd. den dichter der *Toekomst* toedroeg, hem in den weg, om plaats in te ruimen aan een Stuk, waarin de geopperde gissing van zijnen vriend zoo zegevierend, hoewel met de meeste bescheidenheid, werd bestreden! Nogtans heeft de Heer IJntema aan het publiek de kennismaking benomen met eene schoone proeve der poëtische begaafdheden eener Nederlandsche Vrouw, die het kunstgevoel van Spandaw aanspoorden, om haar eene eereplaats op den Bataafschen Zangberg toe te wijzen, welke eereplaats zij, door hare latere geestvruchten, gewis heeft blijven handhaven. Wel jammer, dat de beleedigende afwijzing der plaatsing haar zoo diep had getroffen: zij heeft het manuscript verscheurd! Indien ik dat noodlot had voorzien, ik zou mij misschien niet hebben kunnen weêrhouden, om, alvorens ik het haar, uit handen van den Heer IJntema, weder te huis bragt, er een afschrift van te nemen.

Amsterdam, 1855. J. M. PFEIL.

HET EERSTE BLOEMTJEN.

Zoo schoon als 't eerst ontloken Bloemtjen,
Dat op de borst des Winters lacht,
Zoo schoon is 't eerst gevoel der Vriendschap,
Dat ons op aarde tegenlacht.
Men schildre vrij 't gelaat des Winters
Nog strenger dan een Oorlogsgod:
O! slechts een enkel Lentesiersel,
De Winter wordt een Liefdegod!
Men schildre vrij de ontkluisterde aarde
Met donkre verwen zuchtende af,
De Vriendschap ligt dien zwarten sluijer,
Ook van 't gelaat des aardrijks af:
Wij zien het eerst ontloken Bloemtjen,
Dat ons 't bevrozen aardrijk biedt,
En zeegnen reeds de lieve Lente,
Die ons bebloemde velden biedt.
Zoo straalt het oog eens Vriends de vreugde
Op jaren van ellenden af,
Zoo straalt van éénen lach der Vriendschap
De vreugde op heel ons leven af.
Maar, eer zij komt, de schoone Lente,
Heeft reeds dit Bloemtjen uitgebloeid,
Dan vraagt gij vruchtloos aan de zefirs:
Wáár toch haar eerste lievling bloeit?
Doch, eer hij komt, die schoone morgen,
Die de eeuwen op zijn wieken voert,
Zoekt ligt mijn oog vergeefs de Vriendschap,
Die thans de vreugd me in 't harte voert.
O Lente, dat ge uw eerste Bloemtjen
Aan 's Winters boezem wedervond!
O Vriendschap, dat mijn oog uw vreugde
In schooner leven wedervond!

HET EERSTE BLOEMTJEN WEÊRGEVONDEN.

U vind ik weder, minlijk Bloemtjen,
Dat op de borst des Winters loeg!
Gij bloeit, schoon in uw teeder kelkjen
Een stormwind sneeuw en hagel joeg.
Gij zijt het lagchend beeld der Vriendschap,
Waarop mijn oog met wellust ziet,
Gij, van wier blaadjens nieuwe kalmte
Mij in den treurgen boezem vliet.
Ik zag u, en uw eerste morgen
Was schoon als die der teederheid;
'k Zag daaglijks door een vroegen zephir
Weêr bloemtjens om u heen gespreid;
Maar, toen uw schoonheid heerlijkst bloeide
En luister aan den winter gaf,
Helaas! toen wierp de hand diens wreeden
U achtloos van zijn boezem af;
Ik zag u, bevend voor zijn adem,
Gelijk mijn hart voor 't menschdom beeft,
Dat, zoo gevoelloos als de Winter,
Geen ziel voor ware teêrheid heeft.
Waarom vertrouwt ge, o teedre Lente,
Uw lievling aan des Winters borst?
Daar smacht hij als een stervend kindjen,
Dat naar zijns moeders boezem dorst.
Waarom vertrouwt ge, o teedre vader!
Een hart, door liefde en vreugd bezield,
Waarom vertrouwt ge uw kind aan de aarde,
Wier woestheid al zijn heil vernielt?
Neen, lieve Lente, sier den boezem
Des Winters met geen bloemenpracht,
Neen, dat uw kroost, o teedre vader!
In geen woestijn naar laafnis smacht!
De Winter heersche, maar zijn adem
Verplette een schuldloos Bloemtjen niet!
De Boosheid heersche, maar zij siddre,
Zoodra zij 't beeld der Godheid ziet!

U vind ik weêr, aanminnig Bloemtjen,
Nog bloeijende aan des Winters borst,
U, daar ge, als uit de sneeuw herboren,
Naar d' adem van de Lente dorst;
U vind ik weêr, veel schooner bloeijend
Dan toen gij 't eerst den grond ontschoot:
De Winter zag, dat ge aan zijn woede
Slechts met een zuchtjen weêrstand boodt;
Hij zag, hoe, voor zijn forschen adem,
Ge uw hoofd in zijne borst verstak,
En 't was of van uw teedre blaadjens
De Liefde in zijnen boezem sprak:
Hij sloeg zijn zachten, koelen sluijer
Met trillende armen om u heen;
Alle andre vroege bloemtjens kwijnden,

Doch gij behieldt uw glans alleen!
U vind ik weêr met de eigen kalmte,
Waarmeê gij 't stormgeweld weêrstond;
Daar laagt gij door de sneeuw omsluijerd,
Tot u een zephir wedervond.
Hij streelde u zacht en zong al zwevend
U toe: »ontwaak! de Lente is dáár!"
Gij hieft uw sluimrend hoofd ten hemel,
En zongt het lied des zephirs naar.
Lief bloemtjen! neen, 't is nog geen Lente,
De half ontwaakte zephir loog,
Terwijl hij, spelende om uw blaadjens,
Zich-zelf zoowel als u bedroog.
Nog drijven woeste winterbuijen
Den zwoelen, dartlen zephir voort:
Hoe angstig trilt zijn laatste zuchtjen,
Dat in 't geloei der stormen smoort!

O lieve Lente! sier den boezem
Des Winters vrij met bloemenpracht,
Maar zorg, dat geen misleide zephir
Te vroeg die bloemtjens wakker lacht!
O teedre Vader! voer uw kindren,
Wier hart van liefde en blijdschap gloeit,
Voer vrij dat schuldloos kroost naar de aarde,
Ofschoon een storm het tegenloeit;
Maar, dat geen Engel zich misleide,
Als hij des stervlings grootheid ziet,
En zegge: »de Aarde is óók een Hemel,
Het onheil, broedren! woont dáár niet."
Neen, kalm als 't afgefolterd bloemtjen,
Dat aan de borst des Winters rust,
Tot hem in de eersten lentemorgen,
Een zwoele zephir wakker kust:
Zoo liggen we aan den kouden boezem
Des Doods, na al ons lijden, nêer;
Vandáár roepe eens een vriendlijke Engel
Ons tot een schooner leven weêr!
Dan zingen wij: Triomf! 't was winter,
De storm heeft om ons hoofd gewoed,
Maar, o die trouwe en teedre Vader
Heeft in den storm ons hoofd behoed!
Dan werpen wij den zachten sluijer
Des Doods van onze schoudren af,
Dan vinden wij 't verloren bloemtjen
Des Levens schooner weêr in 't graf.

Ook deze twee hier elkaêr gevolgde stukjes komen voor in de Werken van het *Amsterdamsch Taal-, Dicht- en Letterkundig Genootschap*, waarin, naar de aanteekening der Dichteresse, ook nog de volgende losse stukken door haar zijn geplaatst geworden, als *Aan den Slaap.* — *Aan eene Moeder.* — *Sauls Priestermoord.* verder het met den gouden Eerpenning, in 1787, bekroonde Dichtstuk: *De lof der vaderlandsche Zeevaart.*" Wij blijven hopen, dat de Werken van genoemd Genootschap, tot nog toe in particuliere boekverzamelingen en groote bibliotheken vruchtloos gezocht, ons eindelijk toch in handen zullen komen, om de genoemde Verzen, welke wij slechts fragmenteel kennen, in hun geheel mede te kunnen deelen; of laten wij hier tot de bezitters dier Werken het vriendelijk verzoek mogen rigten van ons het afschrijven der bedoelde Dichtstukken te veroorloven, om de opname er van in dit Tijdschrif te kunnen doen. Ook gaarne zouden wij, door middel van **ASTREA**, meer algemeen de bekendheid verlangen harer bekroonde Verzen: „*De mensch geschikt voor de eeuwigheid,*" en „*De invloed van een vast geloof aan de Voorzienigheid,*" welligt met nog eenige hier niet gevonden losse stukjes geplaatst in de Bundels der Maatschappijen: „*Kunstliefde spaart geen vlijt*" en „*Kunst wordt door arbeid verkregen,*" de opsporing van welke Bundels ons, tot heden, mede niet is mogen gelukken.

J. M. PFEIL.

BESCHOUWING EENER STAR.

De Star, die daar zoo glansrijk pronkt,
Met majesteit mijn oog belonkt,
Verheerlijkt God, mijn Vader;
Ach, werd de glans der heiligheid,
Door mijnen wandel zóó verspreid,
Ik was haar loopkring nader.

Die Star, die daar zoo helder praalt,
Zal, als de zon mijns levens daalt,
Welligt mijn woning wezen,
Waarin ik, bij 't bazuingeschal
Der Englenscharen, zonder tal,
Lofzing aan 't eeuwig wezen.

Daar zal ik, op den hoogsten toon,
Den Wereldschepper, Geest en Zoon,
In 't scheppingswerk verhoogen;
Dan wandel ik van zon tot zon,
En, wat geen Engel gissen kon,
Beschouwen dan mijne oogen.

Dan praal ik met veel schooner glans,
Dan nu die Star aan 's hemels trans,
Hoe schittrend ze ook moog wezen.
Hoe groot, o God, hoe groot is 't goed,
Dat ge Adams kindren erven doet:
Och, was die stond verrezen!

GEDACHTEN IN EEN AVONDSTOND,

OVER DE WOORDEN:

„HIJ (MOZES) HIELD ZICH VAST, ALS ZIENDE DEN ONZIGTBARE."

Die starren dragen 't vaderland
Van Hem, dien ik mijn hart en hand
Voor eeuwig heb geschonken!
Ach! dat ik Mozes' oogen had:
Hoe moet het in die gloriestad
Niet gloeijen van Gods vonken!

Doch, schemert hier mijn starend oog
Steeds op dien blaauwen wolkenboog,
En 't flonkrend heer der starren,
Hoe zou dan, in den Hemel-zelv',
Dat goddelijk saffier-gewelf
Mijne aandacht niet verwarren!

O, Godverzaker, vloek en spot!
Dien Starrenschepper noem ik God,
Mijn God, den ongezienen;
Hem zie ik klaarder dan de zon,
Hij is mijn licht, mijn levensbron,
Hem zal ik eeuwig dienen.

Laat Babel u zijn toren biên,
'k Behoef dien niet, om God te zien:
Zou de afstand mij beteuglen?
Hij staat aan 't hoofd der Englenrij,
't Geloof zet arendsoogen bij,
Zoowel als arendsvleuglen.

Mijne oogen scheemren... welk gezigt!
De wereldbollen staan verlicht
Door 't godlijk krachtvermogen!
Ik, die op lagren grond verkeer,
Beschouw mijn Heiland, Borg en Heer,
Met nooit verzadigde oogen.

Ik vlieg door lucht en wolken heen,
Och, dat ik voor zijn troon verscheen:
Hoe vrolijk zijn die Englen!
Ik zal, op mijn Verlossers tijd,
Mijn loflied, hier hem toegewijd,
Met serafsgalmen menglen.

Dan woon ik in het vaderland
Van Hem, dien ik mijn hart en hand
Voor eeuwig heb geschonken!
Dan zie ik méér dan Mozes zag:
Mij dunkt, ik zie dien schoonen dag
Reeds aan de kimmen pronken!

DE REKENING.

Tel, zoo 't u mooglijk is, de schatten van 't heelal,
Tel al de schepselen, die om zijn kreitsen wonen;
Laat u een Indiaan der wereld oudheid toonen,
Bereken 't eeuwental, dat zij nog duren zal;

Beperk de ruimte tusschen de aarde en 's hemels wal,
Bepaal de kracht der ziel; zet u dit rond voor oogen;
Stel zooveel geesten als de mooglijkheid gedoogen;
Volg Archimedes op, en noem des zands getal;

Meet d'Alpenhoogte, d'Athoslengte en Schaduwbreedte;
Maal 't gansch heelal tot gruis, en dat gij 't u vermete,
Tel al de vezels, die het omdraagt in zijn schoot;

Tel hoeveel mijlen 't licht afliep sinds God zeî:
„'t worde!"
En trek die sommen zaam, zet haar getal in orde:
Mijn Zondenschuld bij God is duizendmaal zoo groot!

HOUTWANDELING.

Beminde zanger, lust van 't hout!
Zijt ge immer onze vrind?
O ja, gij zijt de vreugd van 't woud,
Maar ook van 't hart, dat mint;
Gij zijt ook onze vrind:
Dit voelen we als ge uw tooverstem,
Uw lentelied begint.

De lucht is frisch, de wind is guur,
Maar eeuwig, eeuwig gloeit
De boezem, die door 't liefdevuur
Van wellust overvloeit.

Wij door de min gegloeid,
Wij hooren 't met verrukking aan,
Wanneer uw zanglust groeit.

In 't vorig lieve lentsaizoen,
Getroffen door de min,
Toen traden wij dit heilig groen,
Zoo rijk van schaduw, in;
O zaligheid der min!
Wij traden 't somber dennewoud,
Als waar 't een Hemel, in.

't Was alles stil rondom ons heen,
Alleen uw lieve taal
Verteederde onze teederheên,
Beminde Nachtegaal!
't Was of gij met uw taal
De schoonheid van den Echt bezongt,
Waarop ik heden praal.

Gelukkig wie een teeder hart
In zijnen boezem klopt,
Gelukkig als de liefdesmart
Dien boezem overkropt!
De deugd, die in zijn harte klopt,
Heeft voor al 't woelig aardsch vermaak,
Dien jeugdling 't oor gestopt.

Wanneer men voor een minnaar blaakt,
Waar 't oog een Gade in ziet,
Dan is 't bezit, waarnaar men haakt,
Dien Gade en anders niet,
Waar 't oog ons heil in ziet,
Totdat men al den wellust kent,
Die reine liefde biedt.

Twee lentes zijn er voortgegleên,
Dat mij een gouden schicht
Drong door den jongen boezem heen,
En weêrblonk voor 't gezigt:
O welk een schoone schicht!
Voorzeker had de Hemel dien
Op uwe borst gerigt.

Ja dierbre Gade! in uwe borst
Gevoeldet ge al zijn gloed,
En eer ge 't mij ontdekken dorst,
Had reeds uw hart gebloed,
Gevoelde ik al zijn gloed,
En nimmer werd er eedler wond
Met eedler deugd geboet.

't Verlangen schetse in 't blij verschiet
Een Hemel van geneugt,
Het duizendst deel vermeldt het niet
Der ware huwlijksvreugd:
Wat smaakten we al geneugt,
Sinds gij mij werdt tot Lotgenoot,
O leven van mijn jeugd!

Nu scheppen onze boezems lucht,
Nu juichen we in ons lot,
En wordt er menig teedre zucht
Van hier gevoerd naar God:
Nu juichen we in ons lot.
Zing dan, beminde zanger! zing
Van al ons heilgenot.

Gij zaagt wel eens een vuurgen traan,
De tolk van 't lijdend hart,
In onze aanbiddende oogen staan:
Verstondt ge ook onze smart?
O lust van 't minnend hart!
Dan zongt gij ons een wellust in,
Die allen wellust tart.

De zon, die door de wolken boort,
Belooft een schoonen dag,
Het windje fladdert luchtig voort,
Maar zwoeler dan het plag.
Wie leeft er schooner dag
Dan ik, die 't licht der huwlijkszon
Voor mij verrijzen zag?

Neen, dierbre Gade! neen, 'k vergeet
Dat uurtjen nimmermeer:
Toen deden wij den schoonsten eed
Voor 't oog der Godheid weêr,
Zoo schoon gelijk weleer.
Mijn dierbre, gij, mijn Echtgenoot ...
Geen wenschjen ken ik meer!

Nu, niet alleen voor U, o God!
  Ook voor 't heelal vereend,
Bewondren wij 't verrukkend lot,
  Ons door uw gunst verleend:
  Ja, gij hebt ons vereend!
Zou dan ons oog een traan ontvliên,
  Dien 't niet van wellust weent?

Het bloemtjen, dat zoo lief ontluikt,
  Mijn Gade, voor uw voet,
Het vischjen, dat daar ginder duikt
  En spartelt in den vloed,
  Verblijden ons gemoed.
Waar onze voetstap de aarde drukt,
  Stemt alles: God is goed!

Dit ademt ieder oogenblik,
  Dat op de aanwezendheid,
Waarin ik nu mijn ziel verkwik,
  De hoogste gunst verspreidt;
  En, als mijn ziel van de aarde scheidt,
Dan zij die gunst haar jongste snik,
  Haar lied voor de eeuwigheid!

Is 't door u-alléén, mijn Gade!
  Zoo dees' boezem vreugd geniet,
Billijk dan, dat zich die vreugde
  Weêr in d'uwen overgiet.
Zou mij wellust, wellust wezen,
  Dien mij uwe hand niet bood?
Neen, de Lente heeft niets streelends,
't Lied der vooglen niets verkwikkends,
  Zonder u, mijn Echtgenoot.

De vier voorafgaande stukken vond ik bij de Dichteresse aangeteekend als geplaatst in het *Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet.*

Amsterdam; 1855. J. M. PFEIL.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

NOTICE SUR JEAN PLACENTIUS, POÈTE ET HISTORIEN DU XVI. SIÈCLE.

— N°. IV DE LA **BIOGRAPHIE LIÉGEOISE**. — PAR ULYSSE CAPITAINE. *)

Bovenstaande *Notice*, ons toevallig ter hand gekomen, bevat eenige zeer merkwaardige bijzonderheden, Placentius betreffende, en welke wij der overneming hier niet onwaardig hebben gekeurd; gelijk mede den overdruk van het Carmen, getiteld: **PUGNA PORCORUM**, eene soort van hexenwerk, bestaande uit twee honderd verzen, waarvan *al de woorden* met eene **P** aanvangen.

On possède peu de détails sur la vie de Placentius. Nous avions espéré trouver quelques particularités nouvelles à ce sujet dans les archives de la ville de Maestricht, mais les recherches que l'on a bien voulu faire pour nous, sont restées infructueuses. Nous devons forcement nous borner aux renseignements donnés par les biographes et aux indications que cet auteur fournit lui-même dans les différents travaux qu'il a publiés.

Jean Léon Placentius *) naquit vers l'an 1500 à

*) Liége, chez J.-G. Carmanne; 1855.

*) Les biographes traduisent le nom latinisé *Placentius* par Plaisant, Placence ou Plaisance. Rien ne prouve que tel ait été le véritable nom de famille de cet auteur. Il est beaucoup plus rationnel, ce nous semble, de rendre Placentius par l'équivalent flamand, ce dialecte étant celui des habitants de Saint-Trond. Comme synonyme, nous indiquerons, à titre de simple conjecture, le mot *Vrolik*. Ce nom pourrait d'autant mieux s'appliquer à notre auteur, que c'est celui d'une famille qui, au milieu du

Saint-Trond, ville qui, à cette époque, dépendait du pays de Liége. Il vint faire ses études chez les Frères de la vie commune établis depuis peu à Liége [1]), les acheva à Bois-le-Duc, puis il se rendit au couvent des Dominicains de Maestricht où il prit l'habit de l'ordre. Peu après, ses supérieurs l'envoyèrent suivre les cours de théologie qui se donnaient alors avec un certain éclat dans leur maison de Louvain.

Loin de se laisser absorber par les abstractions scholastiques, Placentius réserva une partie de son temps à l'étude des belles lettres et de l'histoire. Étant enfant, il avait déjà montré les plus heureuses dispositions pour la poésie; on citait de lui différentes pièces de vers qui, au dire d'un contemporain, méritaient de grands éloges:

„Nam puer et cecinit versus et Apolline dignum
Carmen [2])...."

Dès la seconde année de son séjour à Louvain, lorsqu'il n'avait encore que dix-neuf ans, il commença à rassembler des matériaux pour une chronologie des évêques de Liége, travail qu'il publia quelques années plus tard, tant pour faire connaître et populariser l'histoire du pays que pour payer un tribut de reconnaissance à l'évêque de Liége, Erard de la Marck, qui lui accordait une généreuse protection. Placentius nous apprend que, pour recueillir les éléments de ce travail, il visita différentes bibliothèques du pays wallon: voici comment il s'exprime: „*Quis non paulo gratior, bene precetur desyderio meo: qui tanta opera et oleo totam prope modum perreptavi Gallo-Germaniam nusq. non convasans è Bibliothecis utilem supellectilem. Primum namq, in academia Lovaniensi Theosophia operam navans, huc animum induxi, ut chronica colligerem verius quam scriberem, anno nimirum aetatis meæ decimo nono.* [1])"

Après un assez long séjour à Louvain, où il était encore en 1529, Placentius s'adonna à l'enseignement des humanités et y acquit une certaine réputation. Nous le trouvons en 1534 à Anvers, se plaignant d'une affection grave qui le tourmentait depuis cinq ans. Peu après, il revint au couvent de son ordre à Maestricht où l'on croit qu'il est mort vers l'an 1550. Quelques biographes ont positivement fixé son décès aux années 1540 et 1548, mais rien ne confirme l'exactitude de ces dates.

Les Dominicains qui se sont occupés de l'histoire littéraire de leur ordre ont traité cet écrivain avec une bienveillance que l'on qualifierait aujourd'hui de camaraderie. De Jonghe [2]) se contente de dire que Placentius était *in prosa et carmine versatissimus*. Gozzeus, [3]) nous le dépeint comme une des lumières de son époque: „*Pater in historiis bene instructus, in revolvendis antiquis annalibus assiduus, in humanitate unicus, in poesia excellens, in aliis scientiis peritus et multum excercitatus.*"

Placentius a peu écrit: il ne reste de lui que trois petits volumes latins qui, nous devons l'avouer, ne justifient guère l'éloge emphatique qu'on a fait de son mérite.

1. CATALOGUS OMNIUM ANTISTITUM TUNGARORUM, TRAJECTENSIUM, AC LEODIORUM, ET RERUM DOMI, BELLIQUE, GESTARUM COMPENDIUM, PER JOANNEM PLACENTIUM, TRUDONENSEM DOMINICANUM.

XVII. siècle, était encore représentée à Saint-Trond. Nous trouvons à l'appui, dans un fragment généalogique de la famille Tongroise Van den Bosch, que l'échevin Servais Van den Bosch épousa en 1642, Marie Aloyse Vrolik, dite *Plaisant*, de Saint-Trond.

Le lieu de naissance et le prénom de *Placentius* ont aussi donné lieu à plusieurs erreurs: *Boretta* et *Altamura* le font naitre en Italie. *Tabourot* dans ses *Bigarrures* le dit allemand, et l'appelle Petrus Placentius. *A. Baillet*, dans ses *Auteurs déguisés*, p. 305, écrit à propos du *Pugna Porcorum*: „L'auteur n'auroit rien gasté de son œconomie s'il s'étoit appelé Petrus Placentinus qui était son nom, mais il lui préféra celui de Porcius." — *Louis Racine*, dans ses *Réflexions sur la Poésie*, s'exprime ainsi: „Un misérable faiseur de vers latins qui s'appeloit Petrus Porcius, fit une pièce de deux cents vers dont tous les mots commençoient par la lettre **P**." Résumant toutes ces bévues, *Ladvocat*, dans son *Dictionnaire historique*, 1822, t. IV, p. 215, nous apprend que *Pierre Placentinus*, écrivain *allemand*, publia sous le nom de Porcius un poëme *Teutogramme* (sic).

[1]) „Instituta sunt apud Leodium duo monasteria, unum, quod est fratrum observantium, alterum Adelphorum qui se fratres divi Hieronymi nominant. Qui contubernio literario adulescentes excipiunt exceptosq. multo disciplinarum feuore instructos, parentibus remittunt, *quibus ego me totum debeo*. V. *Catal. Antist.*, 3. feuillet après VIII recto. — Les Frères de la vie commune, aussi appelés Frères de St. Jérôme, Jeronymites, Fratres a penna, vinrent s'établir à Liége en juillet 1496. Ils enseignèrent les humanités jusqu'en 1581, époque à laquelle Ernest de Bavière, voyant les études considérablement déchues, donna la direction de leur établissement aux Jésuites qui y ouvrirent des cours le 2 mai 1581. Ce collége occupait le terrain sur lequel est aujourd'hui bâti l'Université. Le rivage attenant à ce monument, portait encore naguère le nom de *Rivage des Fratres*.

[2]) *Fratris Nicolai Caroli Gandensis Elegia in Catalogum Placentii*. V. *Catal. Antist.* O. VIII verso.

[1]) *Catal. Antist.* A. IIII, verso.

[2]) *Belgium Dominicanum*. Brux. 1719, in 4°., p. 275.

[3]) *Catalogus virorum ex familia Prædicatorum in litteris insignium. Auct. A. Gozzeo.* Venetiis, 1595, in 8°.

Petit in 8°. carré, sans date ni pagination, dernière signature PII. [1]). In fine: *Impressum Antwerpiae extra portam camerae. Per me Guilielmum Vorstermann* (1529), *cum gratia et privilegio.*

Un encadrement orné renferme le titre au bas duquel on voit, dans un cartouche soigneusement exécuté, les armes de l'évêque de Liége avec ces mots: *Erardus de Marca Cardinalis Leodiensis.* Les huit feuillets qui suivent, contiennent la liste des auteurs consultés [2]), deux épigrammes grecques avec traduction latine, l'une du célèbre portugais Ange Resende [3]), l'autre de Jacques Arrhusius; un avis au lecteur, daté de Louvain, le 8 des calendes d'octobre 1529; une pièce de vers à la louange d'Erard de la Marc; un extrait des notes de Raimond Marlian sur les commentaires de César et enfin, après la première dédicace au chapitre de Tongres, un feuillet avec une gravure en bois au recto et au verso. Vient ensuite le corps de l'ouvrage suivi de l'*Encomion Erardi a Marca* et de quelques poésies latines dont nous parlerons plus loin. Le verso du dernier feuillet est presqu'exclusivement occupé par la marque de Vorsterman, représentant l'aigle impériale à deux têtes, avec couronne fermée, portant l'écusson de Charles V entouré du collier de la Toison d'or [4]).

Le travail de Placentius a été réimprimé sans commentaire, par le critique hollandais M. Z. Boxhorn, p. 209-436 de son *De Leodiensi republica auctores praecipui nunc primum editi. In quibus descriptae antiquitates antistitum historia et alia habentur.* Amstelodami, apud J. Janssonium, *seu* Leidae apud Is. Commelin. 1633, in 24.

On trouve dans ce recueil plusieurs pages écrites avec assez de pureté, même d'élégance, mais l'ensemble est lourd et manque d'originalité. L'auteur emploie encore le latin du moyen-âge dans lequel il intercale çà et là des formes de la renaissance; le style, bien que facile, est souvent obscur, emphatique et rarement proportionné au sujet. Placentius traite un peu l'histoire comme les enfants l'étudient: les miracles, les combats, les phénomènes atmosphériques, enfin ce qui frappe l'imagination l'attache, l'intéresse, tandis qu'il passe sous silence presque tout ce qui concerne les lois, les mœurs, les institutions politiques du pays. Un travail raisonné exigeait du reste une expérience acquise et une maturité de jugement qu'il serait injuste de vouloir rencontrer dans un auteur qui n'avait pas vingt ans quand il commença à recueillir les éléments de son livre. „*Quod me utrobique in partem multa diversum cogitare copulit quo usque meliori omine incidisset, cum modis omnibus comperta vestra humanitas, tu ætatis meæ ratio, sub qua prima hæc et rudis ingenioli mei fetura, in usum multorum, bona spe derivaretur.*"

Ce recueil est divisé en trois parties, dédiées aux collégiales de Tongres et de St. Servais à Maestricht et au chapitre cathédral de Liége: la première commence à l'apostolat de St. Materne et va jusqu'au jour où St. Servais fut obligé de quitter Tongres. La deuxième s'étend depuis l'entrée de St. Servais à Maestricht jusqu'à la mort de St. Lambert. La troisième commence à la translation du siége épiscopal à Liége par St. Hubert et s'arrête à Erard de la Marck.

Placentius n'a pas étudié l'histoire de Liége, il a simplement rassemblé des faits pour écrire la vie de nos évêques. C'est un chroniqueur qui compile maladroitement, entremèlant la fable à l'histoire, le préjugé à la raison; s'étendant souvent sur des faits indignes de mémoire et en laissant inaperçus d'autres d'une véritable importance. Bien qu'il prenne les Dieux à témoin qu'il a rapporté de bonne foi ce qu'il a trouvé dans les historiens, et qu'il prétende ne pas s'être éloigné de la vérité de l'épaisseur d'un ongle (*ne latum unguem*), nous voyons qu'il adopte avec un sans façon incroyable les traditions les plus imaginaires et relate une masse

[1]) C'est, croyons-nous, par erreur, que Paquot cite une seconde édition de ce livre, dont la dernière signature serait OIIII, après NIIII. V. *Mémoires*, t. I. p. 81.

[2]) Placentius cite parmi les chroniqueurs Liégeois qu'il a consultés, Harigère, Anselme, Gilles d'Orval, Jean le Prêtre (de Warnant), Jean de Stavelot et Jean de Los. Il ne fait point mention de Jean d'Outremeuse. Au nombre des historiens étrangers, nous remarquons Grégoire de Tours. Sigebert de Gembloux, Jean Mauclerc, Robert Gaguin, etc.

[3]) *Lucius André Resende* qui s'est aussi signé du prénom d'*Ange*, historien et restaurateur des lettres en Portugal, né en 1498 à Evora, où il est mort le 9 décembre 1573. V. *Biog. universelle*, T. XXXVI, p. 385. „Ses cours achevés à l'université de Paris, Resende vint à Louvain où il se fit bientôt connaitre par son érudition et son talent pour la poésie. Le comte de Mascarenhas, ambassadeur de Portugal près de Charles-Quint, l'engagea à venir habiter Bruxelles et le combla de témoignages d'estime et d'amitié. En 1529, il accompagna son Mécène dans l'expédition contre les Turcs qui menaçaient Vienne.

[4]) Cette marque diffère essentiellement de celle que M. de Reume a désignée par erreur, dans le *Bulletin du Bibliophile Belge*, t. V, p. 305, comme ayant servi à ce livre.

de contes inventés à plaisir par un déplorable excès de zèle. Ceci s'applique surtout à la partie relative aux évêques de Tongres, sur lesquels on possède fort peu de données positives. L'auteur entasse à ce sujet, sans la moindre sagacité, un ramas confus de faits merveilleux et incohérents: il suffit, pour s'en convaincre, de lire les premières pages du recueil.

Le *Catalogus Antistitum*, quel que soit le point de vue sous lequel on l'envisage, n'a qu'une valeur fort médiocre. Il n'est bon à consulter que pour les règnes de Louis de Bourbon et Jean de Horn: encore les historiens ne le citent-ils qu'avec une extrême réserve. Déjà en 1541, Hubert Thomas [1]), qui cependant n'est pas des plus scrupuleux, écrivait: »*Placentius fuit qui Catalogum episcoporum Tungrensium conscripsit ex fabulosis annalibus, judicium nusquam adhibens, sed ut reperiebat ita et tradidit.*" — »*Multa in hoc scriptore fabulosa*, dit Vossius [2]), *sed imprimis culpari meretur, quod nullam temporum rationem habuit.*" »Il n'a guère mieux été traité par Chapeauville [3]) et les autres annalistes.

Quoi qu'il en soit, cependant, Placentius est le premier écrivain Liégeois qui ait donné un résumé succinct et complet de notre histoire et qui ait livré à l'impression le fruit de ses recherches. Ce titre seul suffit, croyons-nous, pour sauver sa mémoire de l'oubli.

II. Pugna Porcorum per P. Porcium poetam.

Sans nom de ville ni d'imprimeur, 1530, petit in 8°. de 8 feuillets. Édition en lettres italiques qui doit avoir été imprimée à Anvers. Le frontispice est entouré d'un cartouche gravé en bois, avec sujets analogues à l'ouvrage.

La pièce intitulée *Potentissimo, pientissimo, prudentissimoque Principi patri purpurato praesente Pontifici*, qui se trouve à la fin du poëme, est adressée au cardinal Erard de la Marck, qui occupa le siége épiscopal de Liége, de 1506 à 1548.

— *Simon Coquus Antwerpian. excudebat anno XXX* (1530) *mense Augusti.* Petit in 8°. de 8 feuillets. Édition en caractères romains, tout aussi rare que la

[1]) *De Tungris et Eburonibus commentarius*, Argentorati, 1541 in 8°., in prætat.

[2]) *De Histor. Latin.* Lugd. Bat. 1631, in 4°. p. 653.

[3]) *Gesta pontif. Leod.* Leod. 1616, in 4°. t. III. p. 69.

précédente: elle contient de plus deux petites pièces intitulées: *Ad lectorem Jacobus Deschamps*, qui occupent le recto du 8. feuillet [1]).

— *Antwerpiae. Simon Coquus.* 1533, petit in 8°. de 8 feuillets.

— Sans nom de lieu, ni d'imprimeur. 1542, petit in 8°. de 8 feuillets.

— *Basileae, per Jacobum Parvum.* 1546 et 1547, in 8°. de 8 feuillets.

Ces deux éditions ont été publiées par les soins de Gilbert Cousin [2]) qui les fit précéder d'un petit préambule en prose dont tous les mots commencent aussi par la lettre **P**.

— Lovanii, apud J. Wellaeum, 1546, in 12.

D'après Barbier [3]), cette édition ne serait que la reproduction de celle qui fut publiée à Bâle, la même année et à laquelle Wellaeus ajouta l'*Ecloga de laude Calvorum* de Hugbald [4]).

— *Francofurti.* 1566, petit in 8°.

Il existe une édition portant la rubrique *Coloniae*, 1566. C'est la même que la précédente, avec un autre titre.

— *Lugduni-Batavorum* (*Typis Joan. Maire*), 1644, in 16.

— *Insulis.* 1646, in 12.

— Sans nom de lieu, ni d'imprimeur, 1648, in 12.

— *Insulis*, 1689, petit in 8°.

— *Niverstadii, apud Gasparum Myrrheum, Melchio-*

[1]) Brunet, *Manuel du libraire*, 1843, t. III, p. 816.

[2]) *Gilbert Cousin*, plus connu sous le nom de *Cognatus*, auteur de nombreux écrits, né en Franche-Comté, le 21 janvier, 1506, mourut en 1567, à Besançon, dans les prisons de l'inquisition. V. *Nicéron. Mémoires*, t. XXIV; 1733, p. 167.

[3]) *Dictionnaire des ouvrages anonymes*; 1824, t. III, n°. 21285.

[4]) Hugbald, dont on trouve le nom écrit de cinq ou six manières différentes, moine de l'abbaye de St. Amand au diocèse de Tournai, l'un des plus célèbres docteurs du IX. siècle, mourut le 20 juin, 930, âgé de 90 ans. — Son poëme *de laude Calvorum* est divisé en douze chapitres et renferme 151 vers dont tous les mots commencent par la lettre **C**. Le vers suivant, le premier de la préface, se trouve répété en tête de chaque chapitre:

Carmina clarisonæ Calvis cantate camenæ.

Hugbald dédie son œuvre à Charles-le-Chauve, à qui il donne le titre d'Empereur: Ce fut donc vers 876 qu'il y mit la dernière main. Ce poëme a eu différentes éditions vers la fin du XV. siècle et dans le commencement du XVI., mais généralement le texte n'est pas entier. V. *Histoire littéraire de la France*, t. VI. p. 215.

rem Thureum et Balthasarum Aureum (Antwerpiae). 1720, in 12.

C'est un tiré à part, avec pagination spéciale, des *Nugæ venales*, publiés la même année à Anvers.

— *Pugna Porcorum per P. Porcium poetam. Ob poematis cum raritatem tam artificium recudi curavit Albr. G. Walch.* Schleusingae. 1786, in 8°.

— Sans nom de lieu, ni d'imprimeur (en Allemagne). 1807, in 12. de 13 pp.

— *Braunschw.*, 1831, in 12, avec deux planches.

— Sans nom de lieu, ni d'imprimeur (en Allemagne), Très-petit in 8°. de 17 pp.

Réimpression faite vers 1835, avec la date de 1648. M. Polain, archiviste de l'Etat à Liége, possède un exemplaire sur peau de vélin de cette édition, assurément la plus fautive qui ait été donnée du poëme de Placentius.

Le *Pugna Porcorum* a encore été reproduit dans les recueils suivants [1]):

— *Acrostichia, nempe Hugbaldi monachi Calvorum laus; lusus venetorius. Item P. Porcii pugna Porcorum, Flandriae laus. sibyllina acrostichia, et alia quædam carmina nunc primum edita*

Basileæ, per Jacobum Parvum. 1552, in 8°. de 24 feuilles.

— *C. Dornavius, Amphitheatrum sapientiæ Socraticæ joco-seriæ, hoc est encomia et commentaria autorum, qua veterum, qua recentiorum prope omnium: quibus res aut pro vilibus vulgo aut damnosis habitæ, styli patrocinio vindicantur, exornantur.*

Hanoviæ 1619, in f.—Ibid. 1670. 2 tomes en 1 vol. in fol.

— *Nugæ Venales, sive Thesaurus ridendi et jocandi, ad gravissimos, severissimosque viros, patres melancholicorum conscriptus, opus plane novum et necessarium, in quo quid contineatur, quævis pagina docebit.*

Sans nom d'imprimeur ni lieu d'impression. (En Hollande), 1632, 1642, 1644, 1648, 1663, 1681, 1689, 1710, petit in-12. — Leoburgi 1703, in 8°. — Antwerpiæ 1720, petit in-12. On trouve des exemplaires de cette édition sans rubrique. — Londini 1741, petit in-12. avec un titre latin et un titre français ainsi conçu: *Petit thrésor des Rys et de la Joye, dedié aux révérends pères de la Mélancolie.* Ces différentes éditions, lorsqu'elles sont bien complètes, renferment toutes le *Pugna porcorum*, qui se trouve aussi dans l'édition de 1644 et de 1663, contrairement à ce que dit Brunet. — On fait généralement suivre le poëme de Placentius d'une mauvaise farce en prose latine dont on ne connait pas l'auteur et qui est intitulée *Testamentum ludicrum Grunnii Porcelli, cujus D. Hieronymus ad Eustochium meminit.*

[1]) Paquot *Mémoires*, t. I, p. 286.

Le *Pugna porcorum*, écrit pendant le séjour de Placentius à Louvain et probablement destiné à être lu dans une des Chambres de rhétorique de cette ville, est un poëme (autogramme ou lettrisé [1]), formé de 248, vers hexamètres dont tous les mots commencent par la lettre P: plusieurs grammairiens et les auteurs qui ont écrit sur les *Nugæ difficiles* le citent comme modèle du genre. Du Marsais, dans ses *Tropes* [2]) et Barbier-Vémars dans son *Hermes romanus* [3]) en reproduisent même des fragments.

On a cru découvrir dans cette œuvre singulière des allusions politiques aux événements du temps, mais rien ne confirme cette supposition. L'auteur décrit simplement un conflit supposé entre les *Porci* (la bourgeoisie) et les *Porcelli* (le peuple), conflit qui se termine par un combat où les derniers remportent une brillante victoire.

Ce poëme a joui pendant le XVI. et le XVII. siècle d'une vogue qui ne semble pas tout à fait perdue en Allemagne, si nous en jugeons par les éditions qui y ont été publiées récemment. Cependant tout le mérite de ce tour de force, soi-disant poétique, consiste dans la difficulté vaincue. L'auteur ne cherche souvent que l'agencement des mots: l'idée, le sens, l'harmonie ne sont que des accessoires dont il ne semble guère se préoccuper. C'est le cas ou jamais de s'écrier, avec un savant bibliophile français, que si la poésie est le langage des dieux, il leur est arrivé quelquefois de s'exprimer de la manière la plus bizarre par l'intermédiaire de certains poëtes. Placentius comprit du reste toute la puérilité de son œuvre: loin de la signer de son nom comme ses autres travaux, il se cache sous un pseudonyme digne des héros qu'il chante.

[1]) On appelle vers tautogrammes ou lettrisés ceux dont tous les mots commencent par la même lettre; on n'en connait guère qu'en latin et ils ne valent ordinairement rien. V. Peignot, *Amusements philologiques*, Dijon, 1824, in 8°, p. 90.

[2]) Paris, 1830, in-12. p. 212.

[3]) Paris, 1817, in-12. t. 2. p. 408.

A la vue de cette production frivole et de tant d'autres du même genre, enfantées pour la plupart dans nos maisons religieuses [1]), à une époque où la foi courait les plus grands dangers, où l'église romaine avait besoin de toutes ses forces pour repousser l'hérésie qui la menaçait de toutes parts, on est tristement surpris de trouver des hommes éclairés, revêtus d'un caractère sacré, fatiguant leur intelligence et consacrant leur veilles à de semblables niaiseries.

Ces jeux d'esprit furent un des travers de l'époque. Il en était un peu alors de la poésie comme aujourd'hui de la musique et du chant. Pour nos musiciens modernes, écrivait-on naguère avec beaucoup de justesse, l'art n'est plus une harmonie qui charme et transporte, c'est un hachis de notes incompréhensibles et bruyantes, surtout *difficiles* à exécuter; pour nos chanteurs, c'est un cri impossible qui leur déchire le gosier et qui écorche les oreilles des auditeurs. Longtemps aussi, dans les œuvres littéraires, la difficulté vaincue fut regardée comme un mérite qui dispensait de tous les autres. L'esprit humain se soumit à toutes les tortures imaginables pour le plaisir de les vaincre, à toutes les entraves pour les surmonter.

Aussi Placentius trouva-t-il des admirateurs. Tabourot, dans ces *Bigarrures*, parle avantageusement du *Pugna Porcorum*, en reproduit quelques vers et nous apprend qu'étant étudiant au collége de Bourgogne à Paris, il composa, à la louange de l'évêque de cette ville, et à l'imitation de ce qu'avait fait Placentius, un quatrain dont tous les mots commençaient par la lettre **V**. „Il s'en pourrait, ajoute-t-il, faire sur chaque lettre, mais avant que l'on en ait fait six de suite, il est permis de boire un coup [2])."

Les éditions du *Pugna Porcorum* antérieures au XIX. siècle, sont devenues très-rares: les autres sont tellement fautives que la lecture en est presque impossible. Nous avons cru faire chose agréable en réimprimant ce poëme lettrisé l'un des plus connus et des plus célèbres en ce genre.

---

[1]) V. sur les *Nugæ difficiles*, une série d'intéressants articles publiés par M. R. Chalon dans le *Bulletin du Bibliophile Belge*, t. 1. 1845, pp. 63, 145, 255, 397, etc. V. aussi Peignot, *Amusemens philologiques*, etc.

[2]) *Les Bigarrures et Touches du Seigneur des Accords.* Rouen, Dumesnil, 1640, 1re partie, p. 200. — V. aussi de Villenfagne, *Mélanges*, 1810, p. 293.

III. Clericus eques. — Lucianus aulicus, carmine phaleucio conscriptus, fabula omnium festivissima in conviviis exhibenda, Authore Evangelista Placentio, Trudonense poeta.

(In fine) *Apud inclytam Brabantiæ Antwerpiam, excudebat ex sua officina litteraria Simon Cocus Antwerpianus*, 1535, *calendis novembribus*. Petit in 8°. de 16 feuillets non chiffrés.

Le *Clericus eques*, dédié à Michel de Horion, panetier d'Erard de la Marck, est en prose et divisé en trois actes. Nous reproduisons le sujet de cette pièce singulière, tel que l'auteur l'a lui-même résumé:

„*Clericus in via egens: matronam offendit propitiam. Qua sciscitante unde veniret: recta, inquit, a Parrhisiis. Verbumque prima fronte aliter intelligens, ut fit apud rusticanas fœminas, a pratis Elyseis, queis animæ emigrare hinc dicuntur, redisse concredidit. Quare de Corocotta marito suo priore, numillic nudus incedat, ut sepeliebatur, interrogante: Clericus in rem suam dolo sententia mutat, vestem et æs ibidem ei deferendum capit. Oenophilus novus conjunx domum rediens, ubi imposturam perpendit: equo insequitur, sed strepitu commonefactus Clericus casa rustici exuvias induit, statque quasi laboraturus, equitique sylvam, sed æquo inviam, qua Clericum intrasse deierat, ostendit. Qui credulus nimis, jumentum illius fidei aliquamtisper dat, equoque perniciter Parrhysium versus fugiens, ex pedite subito Clericus eques effectus est.*"

Le *Lucianus Aulicus* est une espèce de comédie dialoguée en vers que Placentius dédie à Nicolas Olaf, custode de l'église de Stuhlweissenburg, secrétaire de Marie de Hongrie et de Charles-Quint. Elle se termine, à la manière des pièces anciennes, par les mots *Valete* et *plaudite*. En voici l'argument:

Cremes Rusticus aulice docetur;
Sed se ut Stimphalionis arte sensit
Lusum: præparat affabre instrumentum,
Hunc et quo capit, hujus et maritam:
Sic cum conjuge rustice docetur.

IV. Placentius a laissé en manuscrit les deux ouvrages suivants, que nous avons vainement cherchés et dont les originaux ont probablement été détruits en 1577, lors de l'incendie de la bibliothèque des Dominicains de Maestricht.

1°. *De reliquiis Trajecti asservatis.* 2°. *Chronicon à*

temporibus apostolorum ad annum MCCCCVIII. Guillaume Lipsin, doyen de Saint-Servais à Maestricht, possédait encore vers le milieu du XVII. siècle un exemplaire de cette chronique rimée, dont Maximilien Henri de Bavière, prince-évêque de Liége, fit prendre une copie.

Les biographes de Placentius lui attribuent en outre différentes productions qu'ils donnent comme inédites, notamment: *Varia illustrium personarum elogia et epitaphia* — *de amplitudine civitatis Leodiæ* — *de antiquitate civitatis Trajecti-ad-Mosam* — *de antiquitate urbis Tungrorum* [1]). Nous croyons avec Paquot [1]) que ces pièces ne sont autres que les morceanx de poésie qui, sous des titres à peu près semblables, occupent les derniers feuillets du *Catalogus antistitum* et que Boxhorn a réimprimés dans sa *Respublica Leodiensis.*

[1]) FOPPENS, *Bibliotheca Belgica.* T. 2. — DE JONGHE, *Belgium Dominicanum.* 1719, p. 275. — ECHARD, *Scriptores ordinis Prædicatorum recensiti.* 1721. T. 2, p. 134.

[1]) *Mémoires,* l. 1, p. 81.

De PUGNA PORCORUM deelen wij, als eene groote curiositeit, in de volgende Aflevering van ASTREA mede, tevens met nog eenige andere proeven van dergelijke zoogenaamde *difficiles nugæ* of *quinquiliën,* beuzelingen, waarmeê zich soms groote mannen bezig gehouden, en, zelfs met zekere affectatie, afgegeven hebben.

ZUID-NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

UITBOEZEMING BY DE VYF-EN-TWINTIGSTE VERJARING DER SEPTEMBER-FEESTEN,

DOOR Mr. PRUDENS VAN DUYSE.

I.

Wanneer tot Sion, bang met heimwee overdolven,
En stom aen 't babylonsche strand
Gezeten, bij 't geruisch der golven,
Het zinkend hoofd geleund in machtelooze hand,
De drijver sprak, den kop omhoog gedragen:
„Zingt ons een lied uit de oude dagen,
Een hoogtijdstoon!"
Dan bruiste Sion wel in 't harte
Een lied op, vaderlandsch en schoon,
Doch waer een diepgevoelde smarte,
Vol liefde en teederheid, in sprak;
Doch waer een torengloed uit straelde,
Die over boeien zegepraelde,
En door de rouwwolk brak.

En wij van Vlaenderen (zoo 's lands chronijken spreken),
Wij zouden in de moedertael
Een hymne zingen, waer de ziel in uit zou breken,
Een lied van luiden zegeprael!...
Wij zouden, met omkranste kruinen,
's Lands onafhanklijkheid bazuinen,
Als 't Dietsch, zijn oudste en trouwste schild,
Vergeefs voor zijn miskende rechten
De vrije lanse drilt,
En vijf-en-twintig jaer den kamp reeds voort moet vechten!..
Wij, wien het vlaemsch gevoel den boezem nog doortrilt,
Wij zouden, schoon vol angstbeklemming,
Des lands bestemming
Van 't floers der toekomst, met een stouten greep, ontslaen,
Als tegen onze Tael, het groote pand der vaderen,
Een broed van eigen zielsverraderen
Vernielziek op durft staen!

Dan zouden wij geen Barden heeten
Aen God en Vaderland gewijd; dan paste een keten
Der moedertael tot straf bij een verloopen ras;
Dan knielde eens met een traen, zich-zelv'en de aerd vergeten,
Geen Vlaming by onze asch!

II.

Uwe onafhanklijkheid, o Belgen,
Hangt van uw vlaemschen, uw onfranschen volksszin af:
Zoo deze in 't graf verzonk, o Teutoos dietsche telgen,
Verzonkt gij mede in 't graf.
Zou zonder Vlaenderen niet België bezwijken?
Kan Vlaendren zonder landtaelmin
Op eigen stambeschaving prijken,
Op eigen zede, en zucht, en zin?

Vraegt aen 't Parijs der vroegere eeuwen,
Vraegt of 't geen vlaemsche lettren zond
Aen Gent, 't geduchte nest van leeuwen,
Dat tegen allen dwang zich eens zoo fier verbond!...
Vraegt dien Tiberius, die Nederland wou kneden
Naer zijnen spaenschen wil, of hy de dietsche spraek,
Dien vrijen tolk van onze zeden,
Niet gaerne had geworgd aen d'inquisitiestaek!...
Vraegt zijn' gezant, den beul der achttien duizend zielen,
Gemarteld in ons Nederland,
Of hy op vlaemsche kunst, die voor hem niet wou knielen,
Niet wrokte, in helschen toorn ontbrand!...
Vraegt dien tyran, wiens zweep Europa tegenkletterde,
Den lafvergoden Korsikaen,
Of hij de Volkstael niet verpletterde,
Dit zegelmerk van zelfbestaen!...
Vraegt aen de hydra van Euroop, of, bij het naderen
Des laetsten oproers, 't vlaemsch op dees doorluchten grond,
Doorgloeid van d'ouden geest der vaderen,
Niet onder 't wapen stond!...
Vraegt, welke tael een stroom van tranen heeft vergoten,
Verstaen door Vlaendrens dorpeling,
Wanneer Louisa, 't stof ontschoten,
Tot beter leven overging!

III.

Die tael, waertegen gij, verblinde,
Eens optradt met verleid gemoed,
Waer tegen ge opstondt in een smeekschrift, 't fransch ten (vrinde,
Werd reddingsark bij bangen vloed;
O ja, zij schutte zelfs, bij Frankrijks troon-omrukken,
De grooten, die haer nog verdrukken,
En toonde aen haetren liefde, en loonde kwaed met goed.
Weêr heeft zij, Gode dank! beschermers, vrienden, zonen,
Ook in des lands vergaderzael,
En uit den schandenacht verrezen, boven troonen
Uitschittrend, blinkt hare ochtendstrael.
't Is zij, die broederlijk Bataven
En Vlamingen bezielt met kracht,
Om tegen vreemden, tegen basterts, tegen slaven,
Als vrije kinderen van 't vrije voorgeslacht,
Te steigeren op Neêrlands graven,
Te steigeren op de asch der Artevelden, groot
Ter neêr gestort — op de asch van Marnix en Oranje,
En van den graef, vermoord door 't dweepend Spanje
In Brussels sidderenden schoot,

En toch die Tael, die Tael, moet buigen en moet bukken,
In Vlaenderen voor 't Fransch, geërfd uit zwarten tijd —
Door 't Fransch zich zien den palm ontrukken,
Zij, die alleen een stam voor d' ondergang bevrijdt!
En toch wordt haer gezag, haer heerlijkheid versmeten,
Waer 't onderwijs in hoog gestoelte is neêrgezeten;
En toch boeit haer de wet nog aen minachtingsketen, —
Haer, moeder van uw geest en hart, o Vlaming-Belg!
Maer geene vrees! zij blijft der Vrijheid oude telg.
Wat vrijman, die ze kan vergeten?

Zoo lang ze in onzen boezem leeft,
Zoo lang ze op onze lippen zweeft,
Zoo lang ze omhoog in bede streeft,
Zoo lang wij Delecourts en Willems naem herhalen,
Zal hier de letterkunde stralen,
Zal domheid hier niet zegepralen,
Verlichtingszon niet nederdalen,
Die voor geen nacht teruggebeeft.

Die letterkunde is redeontwikling, volksbeschaving,
En steunt op 't rein geloof aen God.
Zij is vooruitgang, zielsontslaving,
En draegt den schild, die on- en bijgeloof bespot.
Zij baert geen dartele romannen,
Volleerd pleidooi voor 't overspel,
Viert geen gelukkige tyrannen,
Noch broeit het oproer uit, dat hemel keert in hel.

IV.

't Jaer Dertig smeedde en smaed en schande; maer we omgordden
Ten strijde ons stout voor u, by d' oproep van de lier,

O Tael, in al uw ramp ons dubbel dier!
Wie weet niet, wat ge eens waert, op hooge hulde fier,
En wat ge zijt geworden?
Doch Gent schreef op zijn kunstbanier:
»De Tael is gantsch het Volk!" de Scheldegolven morden,
En uit der vaedren asch brak 't vaderlandsche vier!

't Brak uit, en bruiste, en vonkte, en sprankelde:
De broeder van den Leeuw, die op geen slagveld wankelde,
En, zoo heldhaftig gram,
Te Groeningen den klauw forsch sloeg in de oriflam,
De Leeuw van Waterloo, blonk op zijn bergspits weder.
Een heldenschimmenchoor omvloog, op blijde veder,
Hem weêr, al zweeg in 't heiligdom
Nu 't grootsch Te-Deum van d' achttienden junij stom.
Hij stond, als brulde hij: »Wat vreemde zal mij kluisteren?
Hij stond, en staerde, en zag naer 't Zuid, en scheen te luisteren
Naer sinte Helenaes ontzettend golfgebrom!

Stevin, wien Belgiё op Alva heeft gewroken,
Op 't ballingschap, en wien ze een standbeeld heeft gesticht,
Tuig' dat de vlaemsche tael hier krachtig heeft gesproken:
»Er zij weêr leven! er zij licht!"
Zij vaegde 't stof af van aloude perkamenten,
Waer 's lands verledene eer naïef aen is vertrouwd,
Om 't plechtig woord ons in te prenten:
Eerbiedig 't heiligdom door 't voorgeslacht gebouwd!

En gij, o Godfried van Bouillon, in 't brons gestegen,
Groot christenridder, ons tot eer, 't heelal tot zegen,
Die beider talen machtig waert,
Zondt gij ons nog erkennen,
Zoo wy het hoogaltaar van 't Dietsche dorsten schennen,
Ontkracht, ontademd en ontaerd? —
Het Dietsch, dat de eeuwen door den heldenkreet doet daveren:
»God wil het! redt Jeruzalem!
En de echoos van die stad, waer Belgen ras op klaveren,
Doet juichen: Eere aen hem!"

V.

O smart! de Vlaming dwaelt, bedroefd, in Brussels wallen,
Als in eene overwonnen stad,
Die, met haer laetsten stut en steun, in 't stof gevallen,
De tael des ouden roems vergat:
Ja, zij, die 't »schild en vriend!" deed klinken,
Vol dreigend heldenvuer,
Is binnen Vlaendren thands veroordeeld, bij het blinken
Der tael der minderheid, in staets- en krijgsbestuer!

Wat moest veranderd, kwam de man der ongenade,
De geesel van de moeders weêr, —
Wat moest veranderd in den rijkshove, in 's lands rade,
In ieder rechtbank, in ons heir?
Zie, Piet de Coninck, die Ulysses van den lande,
Welsprekend, doch alleen bekend met onze spraek,
Hij, die met Breydel, 's lands Achilles, samenspande,
Met hem 't onsterflijk beeld van vaderlandsche wraek,
Klom thands in 't belgisch heir naauw tot geringen stande!..
O Vlaendren, slaep niet in op d'afgrondsboord der schande:
Ontwaek!

VI.

Wel schenkt, ook dan als levensduerte,
Als honger op ons nederstort,
De Schepper vruchtbaerheid den velden,
Om ons zijn vaderzorg te melden,
Die best in nood begrepen wordt;

Wel poogt de Schelde wereldschatten,
Waermeê de Handel tot haer spoedt,
In nijvrige armen blij te omvâmen;
En spannen stoom en stroom te samen,
Bij 't wemelen van baen en vloed;

Wel rijzen steden, zich verbreedend,
In trotsig marmer t' allen kant;
En stappen Wetenschap en Kunste,
Ommanteld met des hemels gunste,
Penseel en passer in de hand;

Maer wat, wat geldt de pracht dier steden,
Als 't volk hun poort, bij feestgeschal,
Voor Trojes paerd, met wakkre handen,
Ontsluit, dat uit zijne ingewanden
Op eens verdelgers braken zal;

Als smeek- bij smeekschrift voor de rechten
Dier tael, trotseerend schampren lach,
Geen spoor van hun verschijnsel laten;
Als profecy, noch weeklacht baten,
Bekleed met vaderlandsch gezag;

Als 't volk verknepen wordt tot franschen,
Als 't kind de moedertael beslijkt,
Als lage grooten haer verschoppen,
En zij geen enkle borst doet kloppen,
Die op een hooger ambtkleed prijkt?

Of is er een, al waer' hij staetsman, *)
Wien 't heerschen van het vreemde belgt,
Als dees vergeefs, bij 't stormig klotsen
Der golven, wil den springvloed trotsen,
Die hem bedreigt, en ras verzwelgt?...

Zal met den Vlaming 't Vlaemsch verdwijnen,
Gelijk een liegend starrelicht,
Dat, na een oogenblik geflonker,
Verwemelt, en voor dubbel donker,
Nu 't hemelruim beheerschend, zwicht?

O, dat zoo'n tael- en stamontwording
Mijn jammer nimmermeer verwekk'!
Dat, vóór ik zulk een val aenschouwe,
Uw bodem, bij mijn huizes rouwe,
O Vlaendren, 't hoofd mij overdekk'!

VII.

Maer stil!... mijn kinderen genaken.
Gelukkigen! zij weten 't niet,
Hoe menig Belg de taal zijns broeders,
Hoe menig Vlaming haer verstiet...
Geliefden, koomt!... Ik leerde u vroeg reeds
Erkentlijk knielen voor den Heer,
Die Vlaendren eens zoo machtig maekte,
En zijner liefde niet verzaekte,
Al zonk het diep in kommer neêr.

Gij buigt elk ochtend en elk avond,
En bidt, van heilig vuer ontbrand,
In 't Vlaemsch voor onze vlaemsche haerdsteê,
Voor vorst en volk, voor 't vaderland.
Hoort!.,, 't is een feestdag: 't luidt Te-Deum:
't Is vijf-en-twintig jaren, dat
Zich België verhief ten kampe;
Maer, God zij dank! na angst en rampe,
Won België den vredeschat.

En nog genieten wij dien vrede;
Ook nu, nu 't Oosten blaekt en kraekt
Van onverzaedbare oorlogsvlammen:
De Wet regeert, de Koning waekt.
De Nederlanders zijn weêr broeders:
Dat is onze eerste zegeprael!
En 't jonge België beschermend,
Gelijk een moeder haer omarmend,
Staen saem de Vlaming en de Wael.

Daer gaet het klokkenspel aen 't klinken;
Daer brengt het losgedonderd schot
Zijn hoogtijdsgroet den vaderlande:
Verheffen we ons gebed tot God!
Ja, bidt en buigt; knielt met uwe ouderen,
En onze woon verkeere in kerk!
Dat God, wat nabuer woelen moge,
Het rijk bevestig, 't land verhooge,
En zij de Belg door Eendracht sterk! *)

*) B. v. de Schrijver *Du pétitionnement en faveur de la langue flamande*, 1840.

*) Zeker zou ASTREA zich met geen *September-Feestgezangen* der Belgen inlaten, wanneer daarin niet een toon werd aangeslagen, als die in den echt-nationalen (*Nederlandschen*) zang van den Heer Van Duyse, door ons hierboven medegedeeld, doorstraalt: namelijk eene jammerklagt over het sedert 1830 voor Belgie meer en meer verloren gaan eener *zelfstandige* nationaliteit, waarvan de Taal, zeker, de veiligste bewaarplaats, *le dépôt sacré*, uitmaakt. Wij bekennen het, enkele Belgen — *aves raræ in gurgite vasto* — doen loflijk hun best, om de Moedertaal te beschermen tegen de overvleugeling van een geweldigen vreemdeling, *die* (zoo als Bilderdijk eens schreef:), *met des duivels aapgegrijns, zich meester maakt van de aard!* Wij vreezen echter, dat de oude vlaemsche broeders (al is *de Tael ook gansch het Volk*) het er toch moeijelijk weêr op zullen halen, en dat der Dichteren weemoedszangen zullen blijven zoovele stemmen als van roepers in de woestijn. De Taalcongressen, in Noord en Zuid, zijn lieve vrienden-partijtjes, eene vrolijke aanleiding tot pleisiertogtjes en gezellig dischvermaak; maar — daarbij zal het ook wel blijven! De Historie der Volken gaat onafgebroken haren gang, de wereld door, en stoot om, of liever laat vervallen, wat zich-zelf niet te redden weet. Koninklijke Besluiten konden de Belgen, in der tijd, niet tot het hollandsche Spellingboek van Siegenbeek, of de Spraakkunst van Weiland dwingen, maar wel meêwerken tot het voor de Kroon doen verloren gaan van de helft des Rijks. Zoodra waren evenwel de Nederlanden niet gescheiden, of zie, daar heette het terstond: wij, Belgen, *willen* Nederduitsch schrijven, *quand même!* en gaf men zelfs aan een *Hollander* (Mr. Bogaers van Rotterdam) een gouden Eerepenning voor een Bataafschen Grafzang op eene Fransch-Belgische Koningin. Intusschen, het was te laat: men had de Parijsche Julij-revolutie nageaapt en het hollandsch element versmeten. Thans is de Historie bezig met eene nieuwe kaart voor Europa klaar te maken, en als die eenmaal in het licht komt, zullen, waarschijnlijk, de zuider Barden wel voor goed een rouwfloers kunnen hangen over hunne vlaemsche Lier, om die, vervolgens, in plegtige lijkstaatsie, naar de nieuwe hoofdstad over te brengen, misschien wel onder wederkeerige aanbieding van een...... *Légion d'honneur!*

VADERLANDSCHE JAARBOEKJES.

JAARBOEKJE DER KWEEKELINGEN VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

EERSTE, TWEEDE EN DERDE JAARGANG: 1853, 54 en 55. *)

Bij het reeds langzamerhand aannaderen des Nieuwjaars, komen wij thans nog eens terug op sommige Jaarboekjes, die minder tot de klasse der gewone of van de Pracht-Almanakken behooren, maar veeleer geteld mogen worden onder zulke voortbrengselen der Nederlandsche pers, wier duur langer verzekerd is dan die van een vlugtig voorbijsnellend jaar, daar de inhoud er van mag worden geacht eene blijvende waarde te bezitten, hetzij uit een statistisch oogpunt beschouwd, hetzij in betrekking gebragt met de Geschiedenis, in het algemeen, of met die des Vaderlands meer in het bijzonder.

Zoo dan hebben wij hier, in de eerste plaats, te doen met het Jaarboekje der Kweekelingen van 's Rijks Groot-Hospitaal, voor 't eerst nu drie jaren verleden in 't licht gekomen, en waaruit wij, bij overneming, de volgende Artikelen voor ons Tijdschrift niet minder geschikt hebben geacht, dan dat het ons voorkwam, alsof, langs dien weg, de aandacht van een grooter publiek er op zou gevestigd worden, wat wij in allen deele wenschlijk achten, terwijl het wel zeker is, dat, bij slechts meerdere bekendheid, aan dit verdienstlijk Jaarboek een grooter kring van belangstellende wetenschaplijke lezers ook niet ontbreken zal.

KORTE GESCHIEDENIS VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

De Lotgevallen onzer Kweekschool aan dit Jaarboekje toe te voegen, was ons eene aangename taak. Volgaarne bekennen wij, dat zij ons tevens eene moeijelijke was, dewijl niemand ons nog was voorgegaan, niemand daartoe bouwstoffen had bijeengebragt. De lust, waarmede wij bezield waren, om met die Geschiedenis een aanvang te maken, had ons te véél doen beloven en de moeijelijkheden, daaraan verbonden, wel wat te ligt doen achten. Wij hadden echter belofte gedaan, en waren dus gehouden, ze na te komen.

Velen onzer lezers zullen, en dat te regt, de geopperde bezwaren ten aanzien van het volvoeren onzer belofte bevreemden, daar deze zich slechts bepaalden tot datgene, waarvan wij-zelven getuigen waren, en hetwelk toch zooveel moeijelijks niet opleverde. In waarheid moeten wij bekennen, dat te dien opzigte niets bezwarends werd ontmoet, maar alleen hierin, *dat wij voor de eerste maal iets aangaande de Geschiedenis onzer Kweekschool zouden schrijven.*

Wij meenden de Geschiedenis van vroegere jaren niet met stilzwijgen te mogen voorbijgaan. Hem toch, wien de belangen van 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen ter harte gaan, de School, waarin hij tot eene zoo gewigtige en eervolle betrekking wordt opgeleid, zal elke mededeeling uit de Geschiedenis van vroegere jaren hoogst welkom wezen. Men beschouwe echter het hier medegedeelde slechts als eene Inleiding tot de Geschiedenis der drie laatste jaren; immers méér dan eene Inleiding mogen wij het niet noemen, 't is slechts eene bijdrage tot eene volledige Geschiedenis, die later, zoo wij hopen, volgen zal. Wordt ons de gelegenheid opengesteld, daartoe meerdere bouwstoffen te verzamelen, dan zal het ook ons aan lust niet ontbreken, om, zoo mogelijk, eene volledige Geschiedenis onzer Kweekschool bijeen te brengen. Ieder, die ons daartoe de welwillende hand zou kunnen bieden, noodigen wij vriendelijk tot mededeeling uit.

In Nederland, — te naauwernood van de hand des overheerschers bevrijd, wederom in de rij der volkeren

*) *Utrecht*, 1853, Van Paddenburg en Comp; — *Utrecht*, 1854, J. Herfkens; — *Utrecht*, 1855, P. W. van de Weijer.

opgenomen, en onder het bestuur eens beminden Souvereins gesteld, — ontlook weldra weêr de oude zorg voor het heil en de belangen der landzaten: Wetenschap en Kunst, steeds door het doorluchtig huis van Oranje beschermd, herleefden op onzen vaderlandschen bodem. Elke Staatsinrigting behoefde in die dagen op nieuw gevestigd of hervormd te worden.

Ten jare 1815 ontving de Militaire Geneeskundige Dienst hare eerste rigting door de bemoeijingen van den in vele opzigten zoo verdienstelijken Brugmans *), op wien wij, Nederlanders, met regt roem mogen dragen. In de openbare betrekkingen, waartoe Brugmans geroepen werd, heeft hij zich vooral op de Militaire Geneeskunde toegelegd, en verschillende verbeteringen en nuttige inrigtingen daarin tot stand gebragt. De Militaire Geneeskunde in ons Vaderland, wier rigting aan zulk een man was toevertrouwd, mogt aanvankelijk reeds alles goeds van zich laten verwachten. Zijn onderwijs is mede niet zonder vrucht gebleven: vele uitstekende Officieren van Gezondheid, (onder welke, naar wij meenen, onze verdienstelijke Leeraar Kerst) heeft hij helpen vormen, zonder nog van de menigvuldige Artsen te gewagen, die aan de Hoogeschool te Leiden zijn onderwijs hebben genoten. Reeds spoedig (1819) ontviel Brugmans aan de Militaire Geneeskundige Dienst en de Leidsche Hoogeschool: eene kortstondige ziekte maakte een einde aan zijn zoo werkzaam leven.

Leiden was dan de plaats voor het noordelijk deel des lands, waar de toekomstige militaire arts onderwijs genoot, terwijl Leuven voor het zuidelijk deel daartoe was bestemd; in beide steden was te dien einde een Instructie-hospitaal gevestigd. Slechts eenige jaren werd dit onderwijs op twee verschillende plaatsen des Rijks gegeven, want spoedig meende men, dat ééne Inrigting genoegzaam in die behoeften kon voorzien, en vereenigde alzoo (1822) de genoemde Instructie-hospitalen met het Hospitaal te Utrecht tot één Instructie-hospitaal, in die stad.

Het wetenschappelijk onderrigt, dat aan die Inrigting zou gegeven worden, werd opgedragen aan den Eerst-aanwezenden Officier van gezondheid A. G. Van Onsenoort [1]), die reeds aan het Instructie-hospitaal te Leuven en aan de aldaar gevestigde Universiteit onderwijs had gegeven, wien dus de opgedragen taak niet vreemd was, en wien de verdere volmaking van het onderwijs dus niet zonder grond werd toevertrouwd. Wat hij voor dat onderwijs heeft gedaan, wordt tot op heden gewaardeerd, en zijn naam in de Militaire Geneeskunde nog met dankbaar gevoel genoemd.

Reeds ten jare 1824, derhalve 2 jaren na de vestiging van het Militair Geneeskundig Onderwijs te dezer plaatse, was onze hooggeachte leermeester Kerst aan deze Inrigting verbonden en stond Van Onsenoort ter zijde. Van toen af tot op heden heeft hij onophoudelijk zijne krachten aan den opbouw dezer wetenschappelijke inrigting besteed, en blijft getrouw zijn leven der Wetenschap en het heil der lijdende menschheid wijden.

Na Van Onsenoort stond Alexander [2]) aan het hoofd der School. Ook deze uitstekende Officier van Gezondheid heeft getoond, dat hem de belangen van het Onderwijs zeer ter harte gingen.

Ziedaar n hen genoemd, die het Militair Geneeskundig Onderwijs hebben gevormd, die de zaden hebben gestrooid, waaruit zulke weelderige planten zijn opgeschoten, die de leermeesters van vele onzer tegenwoordige en voormalige leeraren zijn: niet dan met dankbare erkentenis en hoogachting mogen wij hunne namen noemen.

De School, aan hunne leiding toevertrouwd, nam steeds toe in bloei, vooral sedert in haren schoot niet uitsluitend Officieren van Gezondheid voor het Leger hier te lande werden opgeleid, maar mede die voor de Vloot en onze Overzeesche bezittingen. Hierdoor verkreeg onze Kweekschool meerdere waarde; want, van dien tijd af, was zij *al* onzen krijgslieden ten zegen.

Alvorens deze tot Inleiding bestemde regelen te sluiten,

*) Sebald Justinus Brugmans, den 24. Maart, 1763 te Franeker geboren, overleed te Leiden, den 22. Julij, 1819. Wie eene schets van 's mans werkzaam leven wenscht, dien verwijzen wij naar de 15 zaakrijke bladzijden, zijner verdiensten gewijd, in de Geschiedenis van de Ontleedkunde van den mensch, door A. v. d. Boon, Cz., uitgegeven door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

[1]) Deze uitstekende Geneesheer en voormalig Officier van Gezondheid overleed den 23. December, 1841, te Utrecht.

[2]) Frederik Sigismund Alexander, gedurende eenige jaren Eerstaanwezende Officier van Gezondheid aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, werd in het jaar 1843 benoemd tot Hoogleeraar in de Geneeskunde bij de Doorluchtige en Klinische School, te Amsterdam. Naauwelijks eenige maanden had hij deze nieuwe taak aanvaard, toen de verraderlijke typhus een einde maakte aan zijn zoo hoogst nuttig en werkzaam leven. Hij overleed in den ouderdom van 57 jaren.

behooren wij nog twee gewigtige punten uit de vroegere Geschiedenis onzer Kweekschool te gedenken. Het sedert 1822 te dezer plaatse gevestigde Instructie-hospitaal werd in den jare 1841 tot eene Rijksinstelling verheven. Van dit jaar dagteekent derhalve 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen; terwijl in ditzelfde jaar de belangen der Militaire Geneeskundige Dienst en alzoo ook die van 's Rijks Kweekschool aan de zorg van den Inspecteur Generaal Dr. P. L. Beckers *) werden toevertrouwd. Ook zijn naam behoort in de Geneeskundige Dienst en in het bijzonder in die onzer Kweekschool met eere te worden vermeld, dewijl hij het is geweest, die aan de Militaire Geneeskundige Studiën een zoo beslissenden indruk gegeven en onophoudelijk haren bloei behartigd heeft. Reeds voordat hem deze waardigheid werd opgedragen, was hij aan den opbouw onzer School mede dienstbaar geweest, en kon dus hare belangen naar eigen ondervinding voorstaan. Onder zijn bestuur werd over onze School door bevoegde mannen een gunstig oordeel uitgesproken.

Hoe weinig ook het medegedeelde zij: — slechts eenige fragmenten uit de geschiedenis onzer Inrigting, — toch levert het ruimschoots stof ter waardering op en doet het ons verlangen, om eenmaal die Geschiedenis in haar geheel te bezitten. Wie onzer steit het niet op hoogen prijs, Kweekeling te zijn eener Inrigting, die in bloei meer en meer toeneemt en met eere onder de Rijksinstellingen onzes Vaderlands wordt genoemd; wie zou dan ook hare volledige Geschiedenis niet willen kennen?

1850—1852.

Thans gaan wij over, om u al het afwisselende te schetsen, dat deze drie jaren voor onze Kweekschool opleverden. Voor het meerendeel, mijne lezers, waart gij daarvan ooggetuige, en zal dit slechts voor u eene herinnering zijn. Gij, jongere medebroeders, die eerst sedert kort u aan onze zijde scharen mogt, gij kunt uit deze bladzijden leeren, dat ons de eer der Kweekschool ter harte gaat en wij onze Leeraren zeer hoogachten.

Niettegenstaande onbevooroordeelde, zaakkundige mannen onze Kweekschool prezen, zoowel in ons Vaderland als daar buiten, had zij — welligt dáárom — steeds hare en wel menigvuldige vijanden. Onophoudelijk gingen er stemmen op, dat deze Instelling overbodig was; vooral, wanneer over Geneeskundig Onderwijs werd gehandeld, ontbrak het niet aan betoogen te harer opheffing, zoowel door hen, wie de zaken, dit Onderwijs betreffende, waren opgedragen *), als door anderen.

Het was derhalve niet vreemd, dat men in de dagen van bezuiniging door vereenvoudiging, — want ook op het Onderwijs wilde men dit in praktijk brengen, — die bestrijders op nieuw het hoofd zag opsteken, dat de Vertegenwoordigers des volks, op de gronden door die vijanden aangevoerd voortbouwende, de opheffing onzer Kweekschool wenschelijk en noodzakelijk achtten. Andere Instellingen van Onderwijs bedreigde men wel met opheffing, waarom zoude men dan nu eene Inrigting, die men meende, dat als eene afzonderlijke kon opgeheven en met eene andere wetenschappelijke inrigting kon vereenigd worden, thans niet reeds dat lot doen ondergaan? het was toch voor het heil van den Staat zoo gewenscht! Bedenkt echter, dat de stemmen, die zoo luide zich verhieven, valsche waren: het waren die van der zake onkundigen: want, hadden zij allen naijver ter zijde gezet, de deugdelijkheid en noodzakelijkheid onzer Kweekschool bedaard overwogen, en zich beter doen inlichten, weest verzekerd, zij zouden zich niet hebben laten wegslepen, om met betrekking tot onze School met de Liberalen te roepen: *vereenvoudig en bezuinig!* Waren die beoordeelaars Militairen geweest, zij zouden tot het behoud onzer School zelfs hebben medegewerkt!

Zoo stond het in die dagen met 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen; met regt is dit tijdstip in de Geschiedenis dier School hoogst-gewigtig te noemen.

Aan betoogen en voorstellen tot opheffing ontbrak het dus niet; doch, waar bleven nu de verdedigers? Wat in waarheid goed is, behoeft wel geene verdediging, maar de gedane beschuldigingen waren van dien aard, dat het stilzwijgen niet kon bewaard worden. Wel had de Minister van Oorlog de belangen der School openlijk

*) Dr. P. L. Beckers overleed 19 Augustus, 1851, te Aken, en werd den 22. daaraanvolgende op het R. K. Kerkhof te Maastricht ter aarde besteld.

*) Hetgeen vooral hieruit voortvloeide, omdat in die commissiën geene Militair-Geneeskundigen zitting hadden.

voorgestaan, in korte trekken de noodzakelijkheid van haar behoud geschetst en zijne tevredenheid over haar betuigd; hiermede was de zaak echter nog niet afgedaan: er waren nog andere vragen, die moeijelijk door Zijne Excell. konden worden beantwoord. Als Militair en Staatsman kon zij zich niet tegenover het geneeskundig publiek stellen, waarin toch eigenlijk de ware strijdvoerders waren. Wat Zijne Excellentie tot instandhouding onzer Kweekschool heeft toegebragt, daarvoor brengen ook wij hem onze eerbiedige hulde: in het oogenblik des gevaars was hij haar ten steun. Toen niet één enkel onzijdige voorstander van het goede bij het onderwijs, het behouden der School in het ware licht stelde, en mannen van invloed en zaakkennis de opheffing derzelve niet voor zoo onmogelijk hielden, was het dus niet vreemd, dat zij, wien de instandhouding zoozeer ter harte ging, als hare verdedigers optraden en de nog overgebleven bezwaren uit den weg ruimden.

In Maart 1851 verscheen alzoo eene Brochure, bevattende een betoog, ter beantwoording van de voorstellen tot opheffing van 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, die van verschillende zijden waren gedaan, en ter aanwijzing van de noodzakelijkheid harer instandhouding voor Nederland. [1]) Naauwelijks was dit betoog in het licht verschenen, of allengs werd de hemel weder helder en stortte de onweêrswolk, die tevens boven onze School dreigde los te barsten, eenen vruchtbaren regen over haar uit. Ons voegt het niet, een oordeel over die verdediging te schrijven, doch wij vereenigen ons gaarne met hetgeen de ASTREA toen heeft gezegd: [2])
»De Brochure van het bedoelde Leeraar-personeel heeft, »daarentegen, op alles afdoende gronden, nu betoogd, »dat goede Officieren van Gezondheid aan eene Militaire »School het best kunnen worden aangekweekt, en zoo»doende alle argumenten der tegenstanders van dat stelsel, »één voor één, volkomen ontzenuwd. Zoowel maatschap»lijk als wetenschaplijk wordt de zaak, bij deelen »en onderdeelen, zóó fijn ontleed als men zulks slechts »verwachten kon van mannen, die dagelijks gewoon »zijn, hunne Kunst en Wetenschap tot in de verborgenste »schuilhoeken der natuur te doen doordringen, en die »alzoo voor de Anatomie van eene of andere Kamerrede, »evenmin als voor elke proefneming, ook *in corpore vili*, »terugdeinzen, wanneer de Kunst of de Wetenschap er »slechts iets bij winnen kan."

De pogingen door onze hooggeschatte Leeraren tot behoud onzer Kweekschool aangewend, kunnen door ons nooit genoeg worden op prijs gesteld. Deze gelegenheid konden wij niet laten voorbijgaan om hun, onze hulde te brengen en onzen warmen dank te betuigen, met den wensch, dat hunne pogingen lang ten zegen mogen strekken voor eene Instelling, die ook hun zoo dierbaar is.

Wie in die dagen in ons midden verkeerd had, zoude overtuigd geweest zijn van den ons bezielenden geest: menigwerf had hij het luide *Leve de Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen* hooren weêrklinken!

Ruim een jaar na de uitgave der bovenbedoelde Brochure werden de hierin verdedigde beginselen op nieuw aangetast en wel door een Artikel in een Militair Tijdschrift. Het was toen onze hooggeachte leeraar Kerst, die in eenige bladzijden *) zijne gedachten omtrent de Militaire Geneeskundige Dienst ter beantwoording van dit Artikel krachtig uiteenzette, en wederom als vroeger met de gezamelijke Leeraren rondborstig de beginselen, die aan onze Kweekschool worden gevolgd, verdedigde en als de ware deed uitkomen, daarbij tevens op nieuw een bewijs leverende, hoezeer hem de belangen der Militaire Geneeskundige Dienst, en bijzonder die onzer School, ter harte gaan.

Het tweede gedeelte der Geschiedenis van 's Rijks Kweekschool levert in alle opzigten het bewijs, dat de redenen, tot haar behoud aangevoerd, regtmatig kunnen worden genoemd.

Sedert hare vestiging tot op heden, hebben de Leeraren, door hunnen veelzijdigen arbeid, zoowel door Officieren van Gezondheid te vormen, als door hunne kennis aan de Geneeskundige Wetenschap in het algemeen diensthaar te maken, het bewijs geleverd, dat zij de hun toevertrouwde belangen uitmuntend hebben behartigd. Onze Kweekschool was de bakermat van vele uitstekende Officieren van Gezondheid, wier namen in de Geneeskundige Wetenschap met lof vermeld worden; zelfs tot het geven van onderwijs aan onze vaderlandsche Hooge-

[1]) De Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, door de Leeraren aan die school; Utrecht, Van Terveen en Zoon, 1851.

[2]) Astrea, Maandschrift enzv., onder Redactie van Dr. Wap; I. Jaargang, blz. 17.

*) Gedachten omtrent de Militaire Geneeskundige Dienst enz., door J. F. Kerst; Utrecht; Van Terveen en Zoon, 1852.

Scholen en andere Instellingen van onderwijs werden hare leerlingen geroepen.

Zoo wij eenmaal in staat gesteld worden, om eene volledige Geschiedenis onzer Kweekschool te leveren, dan zullen de geschriften, gedurende dien tijd verschenen, eene eervolle plaats er bij innemen. Het nut, dat onze School in de drie laatste jaren wederom gesticht heeft, is, in vergelijking met vroegere resultaten, geenszins minder te noemen. Integendeel, wij achten ons gelukkig, zoo ruimschoots stoffe ter vermelding te bezitten.

Reeds lang was men van het wenschelijke overtuigd, dat de Handleidingen, bij het onderwijs in gebruik, moesten gedrukt worden. Hierdoor werd het onderwijs meer gemakkelijk en aangenaam gemaakt, en zoude het tijd- en geestdoodende dicteren ophouden. Die arbeid was voor onze Leeraren niet gemakkelijk, omdat hun, bij het dagelijks geven van onderwijs en hunne veelvuldige dienstbezigheden, dikwerf de tijd ontbreekt, om een zoodanigen arbeid te volbrengen. Doch, niettegenstaande die hinderpalen, hebben reeds velen hunnen arbeid voltooid, en zijn de overigen bezig, die taak voort te zetten, zoodat wij ons spoedig in het bezit van een stel Handboeken zullen verheugen, die den grondslag onzer studiën uitmaken. Niet alleen voor de Kweekschool, voor welke zij bestemd zijn, hebben zij waarde, ook voor de Geneeskunde in het algemeen zijn zij van nut, daar vele derzelve de eerste van dien aard zijn, die in ons vaderland werden geschreven.

Behalve dezen hoogstbelangrijken arbeid, hebben onze leeraren zonder ophouden getracht, aan hunne roeping als Geneeskundigen en in het bijzonder als Officieren van Gezondheid te beantwoorden. Waar de gelegenheid zich opdoet, om de wetenschap te helpen uitbreiden, daar blijven zij niet achterlijk: hunne wetenschappelijke mededeelingen zijn daarvan de sprekendste bewijzen. Dat de Leeraren steeds de belangen van onze Kweekschool behartigen, behoeft thans niet meer te worden vermeld; dat zij die van den Krijgsmansstand steeds zoeken te bevorderen, daarvan vinden wij op nieuw een sprekend bewijs in de onlangs uitgegeven Handleiding om de gezondheid te behouden, door onzen geachten Leeraar Dr. L. F. Persille geheel ter dienste van het Leger bewerkt. *) Moge zijn arbeid zóó door het Leger worden gewaardeerd, als hij daarmede de belangen er van heeft behartigd.

Hebben wij hierboven de onvermoeide pogingen van onze geachte Leeraren tot behoud der Kweekschool en ter verdere volmaking van het onderwijs aan dezelve naar ons vermogen geschetst, zoo moeten wij echter bekennen, die taak slechts ten deele te hebben verrigt, daar het volgende nog daaraan behoort te worden toegevoegd.

Hunne ondervinding deed in de wijze, waarop het onderrigt tot nog toe was gegeven, een voorstel ter wijziging geboren worden, dat na overweging door den Inspecteur werd goedgekeurd. De vroeger vermelde regeling der lessen werd alzoo den 1. September, 1851 voor onze Kweekschool vastgesteld.

Ook de stoffelijke en inwendige belangen bleven niet onbehartigd. In het laatst van 1852 kwamen er veranderingen tot stand, die voor de meerdere uitbreiding der Geneeskundige Wetenschap noodig werden geacht. Onder deze veranderingen behoort in de eerste plaats te worden genoemd de aanbouw van een Scheikundig Laboratorium; voorts de uitbreiding der Laboratoria voor Anatomie, Physiologie en Toxicologie, en meer voldoende Bewaarplaatsen voor de hulpmiddelen van het onderwijs. Het uitstekende Kabinet van Thibert, sedert eenige jaren aangekocht, was tot voor korten tijd bewaard gebleven te 's Hage. Dit Kabinet, hetwelk ongeveer 600 pathologische præparaten bevat, alsmede de belangrijke verzamelingen van ontleedkundige voorwerpen, heelkundige instrumenten, simplicia enz., zijn thans behoorlijk gerangschikt.

Alvorens wij de lotgevallen aanstippen, die onze Kweekschool verblijdend of droevig troffen, staan wij nog even stil, om een bewijs voor het toenemen van haren inwendigen bloei te erlangen. Bij den nieuwen cursus werd het getal harer kweekelingen met 36 vermeerderd, zoodat het toen 110 bedroeg. Men zie tevens het jaarlijksche verslag omtrent den Staat van het Onderwijs in ons Vaderland. *) De Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige Dienst der Land- en Zeemagt, Dr. P. L. Beckers, in die waardigheid met het bijzonder toezigt over 's Rijks Kweekschool voor Militaire Genees-

*) L. F. Persille, Handleiding tot de leer om de gezondheid te behouden, toegepast op den Krijgsmansstand; Utrecht; 1852.

*) Het verslag over 1850—51 is hoofdzakelijk vermeld door Dr. Ali Cohen, in zijn Nieuw Statistiesch Geneesk. Jaarboekje van 1852—53, blz. 239.

kundigen belast, wiens ligchaamskrachten, ten gevolge van aanhoudende ongesteldheid, gedurende de laatste jaren, aanmerkelijk waren afgenomen, zag zich bij het verdwijnen der hoop op herstel genoopt, aanvrage te doen om het genot van pensioen. Bij Z. M. Besluit van 8 November, No. 83 werd dit pensioen hem, onder dankbetuiging voor de vele en belangrijke diensten, door hem, gedurende eene reeks van jaren, en inzonderheid in zijne laatste hoogstgewigtige betrekking aan de Geneeskundige Dienst der Land- en Zeemagt bewezen, goedgunstig toegestaan. Als een bijzonder blijk van Z. M. tevredenheid, behaagde het Hoogstdezelve, hem tevens te bevorderen tot Kommandeur der Orde van den Nederlanschen Leeuw. Slechts kort mogt de toenmaals afgetreden Inspecteur het genot eener zoete rust smaken. Reeds in Augustus van het volgende jaar 1851 overleed hij, te Aken, in den ouderdom van 62 jaren.

Het had Z. M. behaagd, bij Besluit van 31 Januarij, 1851, No. 10, te bepalen, dat de werkzaamheden van Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige Dienst der Land- en Zeemagt, in afwachting, dat daaromtrent nader zou worden beschikt, door den Inspecteur bij het personeel der Geneeskundige Dienst van de Landmagt zouden worden waargenomen, tevens den Eersten Officier van Gezondheid der tweede Klasse Dr. L. P. J. Snabilié te benoemen en aan te stellen tot Eersten Officier van Gezondheid der Eerste Klasse en Zijn HoogEdelgestr. te belasten met de functiën van Inspecteur. Reeds verscheidene jaren als Eerste Officier van Gezondheid bij het bureau van den Inspecteur-Generaal werkzaam, had hij al eenmaal deze hooge betrekking tijdelijk waargenomen. Het kon niet anders, of ieder verheugde zich, dat zulk een bekwaam Officier van Gezondheid met deze functiën voorloopig werd belast, en koesterde den wensch, dat die waardigheid hem spoedig voor goed mogt worden toevertrouwd. Niet minder deelden wij in deze vreugde, toen, bij Dagorder, ons de beschikking van Z. M. werd ter kennisse gebragt en bleven wij niet achterlijk, ZijnHoogEdelgestr. hiermede geluk te wenschen. Ook wij uiten volgaarne nogmaals den wensch: moge de Geneeskundige dienst, moge onze Kweekschool nog lange jaren hare belangen zien toevertrouwd aan hem, die reeds zooveel tot beider bloei heeft toegebragt.

Op het einde van het jaar 1852 heeft de Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt opgehouden, als zoodanig de belangen van die der Zeemagt verder te regelen, en is Dr. Snabilié bij Koninklijk Besluit van 30 November, 1852, No. 104, uit deze betrekking eervol ontslagen, onder dankzegging voor de bewezene diensten. Tot waarnemenden Inspecteur voor de Zeemagt werd, bij keuze, benoemd, de Officier van Gezondheid bij de Koninklijke Nederlandsche Marine G. F. Pop.

Wel is waar, niet een onzer hooggeschatte leeraren werd ons in dit tijdsbestek door den dood ontrukt; doch uit het negental wakkere mannen, dat nog kort te voren zoo onverschrokken ter verdediging onzer Kweekschool was opgetreden, werd de toenmalige Officier van Gezondheid der tweede Klasse R. Van Raalten, door zijne bevordering tot Officier van Gezondheid der Eerste Klasse (28 Junij 1852), in zijnen nieuwen rang tot de dienst teruggeroepen. Zijn vertrek uit ons midden deed ons een geachten en beminden Leeraar verliezen, wien wij herhaaldelijk onzen hartelijken dank brengen voor de zorg aan ons onderwijs betoond. Moge zijn verder leven, dat hij alleen aan de Geneeskundige Dienst wenscht toe te wijden, voorspoedig zijn voor hem-zelven, nuttig voor anderen en tot roem van het corps Officieren van Gezondheid. Dit is de wensch zijner voormalige leerlingen.

In geenen deele zijn wij ongevoelig voor de blijken van onderscheiding, die onzen Leeraren zijn te beurt gevallen, zij doen ons hun bezit telkens meer op prijs stellen. Wien onzer is de morgen van 23 September 1851 niet eene aangename herinnering, toen, bij eene Dagorder, ons de benoeming van onzen verdienstelijken Leeraar Dr. J. H. van den Broek tot Officier van Gezondheid der Eerste Klasse ter kennisse werd gebragt? Zoo aangenaam het ons was, in de waardering van zijne verdiensten wederom een bewijs te mogen zien, hoezeer de Leeraren onzer Kweekschool in ons vaderland worden gewaardeerd, des te grievender zoude voor ons zijn verlies zijn geweest. Deze benoeming verblijdde ons dus nog te meer, dewijl het zijner Majesteit had behaagd, hem als zoodanig bij gunstige onderscheiding te benoemen, en wel met de bepaling, dat hij in dezen nieuwen rang aan onze Kweekschool zou verbonden blijven.

Hoezeer men de wetenschappelijke ervaring onzer Leeraren op prijs stelt, daarvan zagen wij nog een vernieuwd bewijs in de benoeming van drie uit hun midden tot Leden van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waartoe in 1851 de Heeren Fles en Bauduin, en in 1852 de Heer Persille werden benoemd.

Door het vertrek van den Officier van Gezondheid Van Raalten, werd het onderwijs in de Leer der Geneesmiddelen, tot onze blijdschap, niet aan eenen nieuwen Leeraar, maar aan onzen geachten Leermeester den Officier van Gezondheid der Eerste Klasse Quarin Willemier opgedragen, die, gedurende de reeks van jaren, dat hij mede als Leeraar aan onze Kweekschool werkzaam was, reeds met dit onderwijs was belast geweest. Met het onderwijs in de Verbandleer, dat insgelijks aan den Heer Van Raalten was opgedragen, werd de Officier van Gezondheid der derde Klasse Peltzer belast, die sedert eenige jaren reeds, in het onderwijs aan onze Kweekschool behulpzaam is.

Zoo zijn wij tot dat gedeelte onzer Geschiedenis genaderd, waarin wij over ons-zelven behooren te spreken. Gelijk wij hierboven reeds vermeld hebben, is gedurende de laatste drie jaren het getal der Kweekelingen aan onze School zóó toegenomen, dat het den 1. September j. l. 110 bedroeg. Gedurende ditzelfde tijdsbestek werden mede 52 van hare Kweekelingen tot Officieren van Gezondheid der derde Klasse bij de onderscheidene Wapens benoemd. (enzoovoorts.)

IETS BETREFFENDE DE GESCHIEDENIS VAN HET GEBOUW, GENAAMD GROOT RIJKS HOSPITAAL.

Wie uwer, mijne lezers! kent het Groot Rijks Hospitaal niet? Voorzeker, zal het velen uwer bevreemden, in dit Jaarboekje eenige bladzijden te zien gewijd aan de beschrijving van dit u overbekende gebouw. Inderdaad, is eene bouwkundige beschrijving wel het minst geschikt, om den geest in de uren van verpoozing te ontspannen; hier mag zij bovendien overtollig heeten, waar zij lezers zou vinden, van wier wetenschappelijke vorming bijna elke steen des gebouws getuige is. Ook wij gevoelen weinig lust, ons tot eene dorre, plaatslijke beschouwing te bepalen. Iets anders is het, wat ons de pen deed opvatten: het zijn de geschiedkundige herinneringen, verbonden aan een gebouw, dat, zoowel door zijne oorspronkelijke bestemming en voormalige bewoners, als door den gewigtigen invloed, dien het nog heden op wetenschap en maatschappelijk geluk uitoefent, als eene star der eerste grootte blinkt.

Gij vindt in het navolgende, zoo kort mogelijk, de geschiedenis van het gebouw, waarin gij uwe maatschappelijke opleiding ontvangt, de plaats, waarheen u de liefde tot de wetenschap en het heil der menschheid riep, de plaats, waar gij gevormd wordt, om eenmaal aan het vaderland de gewigtigste diensten te kunnen bewijzen.

Wij willen een paar aanmerkingen omtrent de ligging en het uitwendige dezer Inrigting hier doen voorafgaan.

Het gebouw, thans algemeen bekend onder den naam van het Hospitaal, is gelegen op den Springweg, aan de westzijde der stad. Men leest er boven den ingang de woorden: GROOT RIJKS-HOSPITAAL. Dat gedeelte van het gebouw, hetwelk meer tot geneeskundig doel is ingerigt, en waar men met regt den hoofdingang zoude zoeken, is naar de stads-wandeling gekeerd.

Toen, voor eenige jaren, de grijze wallen dezer stad gesloopt en in heerlijk plantsoen herschapen werden, dacht men algemeen, dat dit inderdaad fraaije gebouw een beter aanzien zou verkrijgen. De goede smaak, in ons plantsoen aan den dag gelegd, wist op eene ongekunstelde wijze, van tusschen het geboomte, hier en daar, een gevel te doen uitkomen, hetwelk in het plantsoen eener stad tot de eigenaardigheden behoort. De muren verdwenen, en de gevel van dit gebouw, meende men, zou nu wel spoedig tusschen het jeugdig groen prijken. Te vergeefs: slechts voor een ander staketsel moesten de wanden plaats maken; op nieuw trok men een muur op, om dien gevel weder verborgen te houden. Misschien heeft de gedachte aan een Hospitaal de verfraaijers afgeschrikt, om dergelijk gebouw aan hun plan dienstbaar te maken. Of zouden de ontwerpers van dat werk, om het Hospitaal een beter aanzien te geven, door er tevens een ijzeren hek voor te zetten en den ingang naar deze zijde te verplaatsen, bij het stedelijk bestuur tegenkanting hebben gevonden? Daaraan valt wel niet te denken. immers, de kleine som gelds, tot dit doel vereischt, kan geene zwarigheid opgeleverd hebben, daar men toch over zoovele duizenden te beschikken had. Bovendien, wij meenen, dat het Bestuur der stad de gelegenheid niet zou hebben laten voorbijgaan, om het gebouw, waarin eene Inrigting gevestigd is, die aan Utrecht een niet onbelangrijk voordeel aanbrengt, zoodanig te verfraaijen als men met regt mogt verwachten. Welk eene som toch draagt men jaarlijks niet bij tot onderhoud en verfraaijing der gebouwen van andere Inrigtingen? Hoe het zij: tot nog toe heeft men er niet aan gedacht, om iets bij te dragen tot opluistering eener Inrigting, die, voorzeker, onder de belangrijkste te dezer stede behoort.

Het uitwendige kleed, wij bekennen het, maakt de waarde van de zaak niet uit; doch ook hier is het gezegde van toepassing: »Het uiterlijke wil óók wel iets hebben."

Jaarlijks wordt door Utrechts ingezetenen menige som ontvangen, die hun deze Inrigting aanbrengt; doch tot op heden bleven èn ingezetenen èn bestuurders te haren opzigte koel: ten minste wij hebben geen openlijk bewijs van het tegendeel ontvangen. Wij mogen niet veronderstellen, dat dit bij ieder ingezetene het geval is: doch hieruit kan men, waar geene openlijke bewijzen bestaan, geenszins tot den algemeenen geest besluiten.

Het is ons doel niet, u hier de betrekking van Utrechts regering en inwoners tot de Inrigting te schetsen; wij gewaagden daarvan slechts ter loops, omdat er de uitwendige luister des gebouws wel degelijk mede in verband staat. 't Is waar, de zaak ligt er toe: gedane dingen nemen geen keer; doch wij meenden te dezer plaatse niet te mogen zwijgen; want, wekt een en ander reeds de bevreemding van niet weinigen, dan mogen *wij* in de eerste plaats ons gevoelen niet terughouden.

Wij gaan nu over tot onze beschrijving en wenschen deze vragen te beantwoorden: van welken tijd dagteekent dit gebouw, en tot welk doeleinde heeft men het gesticht?

Slaan wij daartoe in het boek der Geschiedenis eene bladzijde op, die ons de roemrijke daden van het jeugdig Europa verkondigt uit den tijd, toen een der meest buitengewone verschijnselen, welke immer de wereld beroerden, plaats vond: wij bedoelen de Kruistogten. Te wijdloopig, ja, overtollig zoude het zijn, hier hun ontstaan en gevolgen te schetsen; het zij ons vergund, u alleen de geschiedenis van den derden Kruistogt, als voor onze verdere beschouwing noodzakelijk, in het geheugen terug te roepen.

't Was de zucht naar roem, — roem, gezocht in de verdediging der Godsdienst door de kracht der wapenen — die de heirlegers naar het Heilige land deed optrekken.

De vaan, waaronder deze dappere verdedigers des Geloofs streden, was met het symbool der Liefde versierd. Dit teeken deed hen bij elken strijd ook der lijdende menschheid gedachtig zijn. Onder het ijzeren pantser van menigen dappere was tevens een hart vol menschenliefde verborgen. Ziedaar, waarde lezer, de zucht, die eenige dier brave en dappere Kruisvaarders bezielde, ziedaar de zucht van hen, die uit christlijk mededoogen zich vereenigden, om de zieken en gekwetsten te verzorgen.

Tot dat einde dan verbonden zich in de eerste plaats de Ridders van St. Jan, aldus genoemd naar het Ziekenhuis of Hospitaal, hetwelk zij uit christelijke liefde ter verpleging der zieken en gekwetsten te Jerusalem oprigten (1118), en dat aan Johannes den Dooper was gewijd. In dien zelfden tijd en tot hetzelfde doeleinde verbonden zich de later welbekende Ridders van den Tempel (Tempelheeren), die hunnen naam ontleenden aan het stichten van een Hospitaal te Jerusalem, nabij de plaats, waar vroeger de Tempel stond.

Bij de belegering van Ptolemaïs (1190), toen een groot aantal gekwetsten en zieken onverpleegd bleef liggen, besloten wederom eenige menschlievende Kruisvaarders, voornamelijk op sterken aandrang van Frederik, Hertog van Zwaben, om het voorbeeld der Ridders van St. Jan en der Tempelheeren te volgen. Deze nieuwe Orde bestond meestal uit Duitschers, die in de hoofdstad van het Heilige Land een Ziekenhuis oprigtten en der H. Maagd wijdden. Zij stelden zich ten pligt de bescherming der Kerk en die van het Heilige Land tegen de ongeloovigen, en legden de geloften van gehoorzaamheid en kuischheid af; tevens deden zij afstand van al hunne goederen, ten voordeele der Orde. Paus Celestinus bevestigde in 1192 deze Orde en begiftigde, evenals de Keizer en andere magtige Vorsten, haar met kerkelijke en wereldlijke goederen, welke voor het meerendeel in Duitschland en in de Nederlanden gelegen waren. Twee omstandigheden, te weten, de uitgestrekte goederen, welke zij op Duitschen bodem bezaten en de Duitsche oorsprong van de meeste dezer Ridders, waren oorzaak, dat hun naam van Ridders der H. Maagd met dien van Ridders der Duitsche Orde werd verwisseld. Onder laatstgenoemden naam zijn zij dan ook in de Geschiedenis bekend, te meer nog, doordien hun gezag, na de verovering van Ptolemaïs (St. Jean-d'Acre) door de Saracenen, en na andere geleden verliezen, ophield, waardoor zij genoodzaakt waren, om het Heilige Land te verlaten, en zich bij de in Duitschland gevestigde broeders aan te sluiten.

De Ridders nu bleven hunnen eed getrouw. Ver van de ongeloovige Saracenen verwijderd, wilden zij ook elders het ongeloof bestrijden en de Kerk uitbreiden. In 1226 hadden zij zich reeds in Pruissen gevestigd en beproefd, om dit land van de ongeloovige Lithauers te bevrijden, van wie de bewoners sterk te lijden hadden. Spoedig bemagtigden zij vele dezer landen, die later

door Keizer Frederik II. en Paus Honorius III. als hun wettig eigendom werden erkend.

Niet ieder Ridder handelde eigenmagtig ten beste der algemeene zaak; in geenen deele; reeds vroeg was deze Orde onder het oppertoezigt van een hoofd, Hoog- of Grootmeester genoemd. De eerste dezer Hoog- of Grootmeesters was een edelman, met name Hendrik van Walpot.

De uitgebreide bezittingen der Orde maakten spoedig op verschillende plaatsen het oppertoezigt van een hoofd noodzakelijk. De bemoeijingen waren dan ook te talrijk, dan dat men die aan één-enkel persoon kon opdragen. In Duitschland en Lijfland was al vroeg in elk gewest een Grootmeester dezer Orde, die wederom twaalf Landcommandeurs onder zich had. Deze Landcommandeurs voerden over eene zekere streek, Balie of Kommanderije genaamd, het bevel. Reeds kort na de vestiging dezer Orde in Pruissen was zij in het bezit van eenige goederen in het Sticht, en bestond er alzoo in den jare 1231 een Landcommandeur der Balie van Utrecht.

De eerste Commandeur dezer Balie was Anthonius van Prinshagen. Deze was de grondlegger van het eerste Duitsche Huis hier ter stede, ter plaatse, waar de voormalige St. Geertruida-kerk heeft gestaan, buiten de muren der stad.

Ruim eene eeuw was dit Huis aldaar in bloeijenden staat gevestigd, toen Willem IV, Graaf van Holland, in 1345, het Sticht den oorlog aandeed, waarbij de stad omsingeld en alzoo dit gebouw, voor het grootste gedeelte, door de belegeraars verbrand werd.

Na dit beleg, kwam de toenmalige Bisschop Jan van Arkel met den Landcommandeur overeen, om het gebouw der Orde binnen de muren der stad te verplaatsen, tot welk einde hem eenige erven, tusschen de Sprinkwijk en de Stadsmuren gelegen, werden afgestaan, ter plaatse waar thans het Rijks-Hospitaal gevestigd is.

En zoo zijn wij dan nu op de plek, waar men in 1348 de grondslagen begon te leggen van een hecht en sterk huis, dat den Ridders der Duitsche Orde tot woning zou verstrekken, benevens die eener kerk, aan de H. Elisabeth gewijd, waaraan nog een Ziekenhuis werd toegevoegd.

Men besteedde elf jaren aan dien bouw, waarvan de kosten ongeveer 12,000 oude schilden beliepen.

Ruim twee eeuwen waren genoemde Ridders rustige bezitters dezer gebouwen, die hun-zelven tot woning verstrekten, en waarin zij de verpleging van zieken, het heilige doel hunner stichting, op zich namen, terwijl zij in de eenvoudige kerk, voor wier vestiging en uitbreiding zij zich zoovele opofferingen hadden getroost, dagelijks hun gebed deden opgaan, den Hemel om zegen smeekende over hunnen der menschheid zoo heilrijken arbeid.

Na de Hervorming hielden deze Ridders op, kloostergeloften te doen, en verviel het oppergezag dezer Orde hier te lande aan de algemeene Staten. Den toenmaligen Landcommandeur werd aangezegd, dat niemand zonder voorkennis van genoemde Staten tot de Orde mogt worden toegelaten, en werden hunne goederen, evenals die van andere ingezetenen, aan belasting onderhevig gemaakt.

Al waren de toenmalige meesters van dit gebouw in hun gezag beperkt, het gebouw-zelf onderging daarom echter geene verandering: het bleef tot hetzelfde doel bestemd, tot op het laatst der vorige eeuw.

Wij willen er u doen binnenleiden door een ooggetuige van dien tijd. Deze zegt: »Het Duitsche Huis »is een oud en deftig gebouw, staande binnen Utrecht, »aan de westzijde der stad, digt bij de St. Mariën-plaats, »strekkende met zijne tuinen tot aan den wal. Van »den straatweg is het afgescheiden door eenen hoogen »muur, waarin eene poort is, versierd met de wapen»schilden van de Duitsche Ridderorde, waarvoor dit »gebouw gesticht is. Van binnen is het voorzien met »zeer ruime vertrekken. Ieder Ridder of Kommandeur »van de Orde heeft daarin eene kamer, waarin hij, als »het kapittel vergaderd is, zijnen intrek neemt. Behalve »deze vertrekken, vindt men in hetzelve eene gehoorzaal, »eene eetzaal, versierd met de afbeeldsels der Ridderen »en eene ongemeen groote voorzaal. Het gebouw dient »insgelijks tot de ontvangst van Vorsten en aanzienlijke »Heeren." *)

De poort, die den hoofdingang tot het gebouw verleende, en, zooals wij hierboven hebben gezien, met de Wapenen der Orde versierd bleef, werd bij bevel van 18 Februarij 1763 geamoveerd en de tegenwoordig nog bestaande poort daarvoor in de plaats gesteld, van welke men later de wapenschilden heeft overgeverfd, zoodat ook dit teeken der Orde geheel verdwenen is. Toen werd, op verzoek van den Landcommandeur, de koepel tegenover de Haver-

*) Zie J. Kok. Vaderlandsch Woordenboek, XIII, blz. 45.

straat, gebouwd, thans behoorende tot de vertrekken, door den Directeur van het Hospitaal bewoond. [1])

Wanneer men voorheen binnen Utrechts oude wallen hooge gasten ontving, dan werd niet, gelijk in andere steden meestal het geval is, het Stadhuis, maar het Duitsche Huis, te hunner opwachting in gereedheid gebragt.

Zoo toefde hier, op den 26. Julij, 1747 zijne Doorluchtige Hoogheid, de Prins Stadhouder Willem IV. Eene tafel van meer dan 80 borden was door 's lands Staten aangerigt in de groote eetzaal, welke met de afbeeldsels van alle Landcommandeuren was versierd.

In die dagen was dus het Duitsche Huis nog even gastvrij als ten tijde van zijne eerste bewoners.

Doch, laat ons de Geschiedenis voortzetten en nagaan of men in dit gebouw steeds hetzelfde doel beoogde. Wij zagen, dat er tot dusver zieken in verpleegd en hooge gasten in onthaald werden.

Verpleegd heeft men er voortdurend en men doet het er nog; doch onthalen en herbergen vond er in de laatste jaren niet meer plaats.

Toen Lodewijk Napoleon zijne residentie naar Utrecht overbragt, werd aldaar eene militaire ziekeninrigting voor zijne garde noodzakelijk, waartoe men voorloopig een gebouw buiten de stad bestemde, doch, daar dit aan de vereischten niet voldeed, zoo verplaatste men deze inrigting spoedig naar het Duitsche Huis.

Van toen af werd dit gebouw meer bepaaldelijk voor het tegenwoordige doel, het verplegen van krijgslieden, ingerigt. Naarmate Utrecht met meerdere of mindere inlegering van krijgsvolk belast, en vooral in de jaren 1813—15 tot een middelpunt bij krijgsverrigtingen bestemd werd, was het aantal van hen, die verpleging behoefden, grooter of kleiner, en werden, dien ten gevolge, de noodige inrigtingen aangebragt.

Gedurende de jaren 1830—32 werden er 25,757 zieken en gekwetsten in deze stad verpleegd, van welke een groot deel in dit gebouw waren opgenomen. [2])

Zoo bleef dan het Huis der Duitsche Ridders, onder verschillende regeringsvormen, van naam en meesters veranderende, steeds der verzorging van kranken en gekwetsten gewijd. Maar, niet alleen wilde men hier ter plaatse smarten lenigen, ook voor de Wetenschap werd de poort ontsloten. Hetgeen men daar verrigtte, was te zeer leerzaam, en de gelegenheid tot oefening voor toekomstige artsen te voordeelig, dan dat men hun die onthouden mogt.

Toen men in den jare 1822 de Instructiehospitalen van Leiden en Leuven met dit Hospitaal vereenigde, werd het oude gebouw voor een groot gedeelte ter opleiding van militaire artsen ingerigt, terwijl men op den grond, die het omgaf, het gebouw optrok, dat thans meer uitsluitend ter verpleging van zieken is bestemd; met zijne 8 ruime ziekenzalen wordt dit door middel van eene gang met het oude gebouw verbonden.

Bij de steeds toenemende uitbreiding der Kweekschool werd spoedig de ruimte, waarover men ter dienste van het onderwijs had te beschikken, te klein, en was reeds voor vele jaren de wensch vernomen, om te dezen aanzien, zooveel mogelijk, uit te breiden. Eerst in het afgeloopen jaar werden die wenschen vervuld. Dit had den aanbouw van twee nieuwe zalen ten gevolge, terwijl andere voor het onderwijs werden dienstbaar gemaakt.

In den Tweeden Jaargang (blz. 196) troffen wij eenigermate het Vervolg op de voorgaande Artikelen aan, en voegen er dat, als een noodzakelijk aanhangsel, dus nog bij.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS ONZER KWEEKSCHOOL.

Toen wij voor de eerste maal de pen opvatten, om iets aangaande de Geschiedenis onzer Kweekschool ter neder te schrijven, bekenden wij volgaarne, dat die taak eene moeijelijke was.

Van onze zwakheid overtuigd, was deze overtuiging echter niet in staat, om ons eens opgevat plan te doen verijdelen: de zucht, die ons aandreef, was sterker, dan dat wij den eenmaal ons voorgestelden arbeid zouden laten varen.

Toen echter, hetgeen wij vermogten zamen te brengen, voleind was, gevoelden wij te regt, dat vele gapingen nog behoorden te worden aangevuld, alvorens wij konden rekenen, eene volledige Geschiedenis onzer Kweekschool te hebben geleverd.

[1]) Zie Geschied- en Oudheidkundige Beschrijving der Stad Utrecht, door N. v. d. Monde, III. deel, blz. 295.
[2]) Zie Utrechtsche Volksalmanak, 1848, blz. 112.

Had onze jeugdige overmoed, die, inderdaad, het uitvloeisel was van de belangstelling, welke wij in al, wat onze Kweekschool betreft, steeds in ons omdragen, ons in al te vlugtige trekken hare lotgevallen doen schetsen, het zal den bezadigden lezer niet ontgaan zijn, dat wij, bij het voleinden dier taak, gezegd hebben: »wij hebben de lotgevallen onzer Kweekschool naar ons vermogen geschetst." In die bladzijden is, tot onze blijdschap, niet te vergeefs de wensch geuit, dat men ons door mededeelingen mogt willen verpligten.

De aanvankelijke ondersteuning onzer pogingen doet ons de hoop voeden, dat toch eenmaal de zamenstelling eener volledige Geschiedenis onzer Kweekschool zal gelukken, dat toch eenmaal onze vurige wensch zal worden vervuld! Dit doet ons vrijelijk herhalen: »dan zal het ook ons niet aan lust ontbreken."

Thans behooren wij bij den gang van ons Geschiedverhaal de bijzonderheden een weinig hooger op te halen. — Stelden wij ons, ten vorigen jare, de opkomst en den bloei van het Militair Geneeskundig Onderwijs voor, als het gevolg van de herstelling van ons Vaderland, als een van overheersching bevrijd land; schetsten wij u, hoe de herstelling van het Oranjestamhuis ten zegen was voor Wetenschap en Kunst: daaraan doen wij echter niet in het minst tekort, als wij hier ter plaatse aanstippen, dat men reeds vroeger binnen onze landpalen de behoefte aan dat Onderwijs had gevoeld, en, als een onmiddelijk gevolg daarvan, reeds vroeger daaraan meerdere zorg wilde besteden

Niemand toch zal ontkennen, dat Napoleons roemrijke veldtogten de beste leerscholen zijn geweest, waar men hoogen prijs leerde stellen op hen, die, kalm en bedaard te midden van het oorlogsvuur, balsem gieten in de wonden der gekwetsten, die den grootsten roem daarin vinden, om hen te verplegen, die hun leven voor dat der dapperen veil hebben. Wilt gij er een bewijs van, hoe groot de wederliefde der krijgslieden is voor den Arts, wiens streven het uitmaakt, te waken voor hun behoud, als het staal of het lood des oorlogs hen heeft getroffen, voor hem, die niet aarzelt, het kleed, dat hij draagt, te breken, om den gewonde te verplegen, die, in één woord, leeft voor de behartiging der belangen van het leger, tot hetwelk hij behoort, zich-zelven daarbij dikwijls opofferende. De kreet, die onder de dapperen, bij den zoo ongelukkigen overtogt over de Beresina, opging, toen Larrey zich in gevaar bevond, het »*sauvons celui qui nous a sauvé*," levert u daarvan het sprekendste bewijs.

't Is waar, voor ons Vaderland is de herinnering aan die dagen, hoe roemvol in de geschiedenis van den eersten Keizer der Franschen, treurig te noemen; doch, het valt niet te ontkennen, dat in die dagen aan vele zaken eene betere wending is gegeven; vooral is dit van toepassing op de inrigting van ons leger in het algemeen, en op dat van de Militaire Geneeskunde in het bijzonder. Onder de regering van Koning Lodewijk Bonaparte had men zorg gedragen, dat er Militair Geneeskundig onderwijs werd gegeven, en bestond toen het reeds vermelde Instructie-Hospitaal te Leyden. De leiding van het onderwijs aldaar was opgedragen aan de Dirigerende Officieren van Gezondheid Pflug, Sebastian en Reiche. Bij de zoo gelukkige als heugelijke herstelling van het Huis van Oranje werd de geneeskundige dienst onder een Bestuur gesteld, aanvankelijk bestaande uit de Heeren Scheidler, Stark, de Riemer en van Meerten, terwijl later de wereldberoemde Brugmans, die reeds tijdens de Bataafsche Republiek aan het hoofd van de Geneeskundige Dienst had gestaan, en gedurende het Fransche Keizerrijk een der Inspecteurs-Generaal was geweest, aan het hoofd van genoemd Bestuur als chef werd geplaatst. Door dit Bestuur werd het Instructie-Hospitaal te Leyden hersteld, en traden aldaar als Leeraren op: de Eerste Officier van Gezondheid Pflug, de Officier van Gezondheid der 1. klasse Winckel, en de Officieren van Gezondheid der 2. klasse Plaat, Logger en de Latte, benevens de Apotheker der 1. Klasse Hoed-Verbeek. Welke heilrijke gevolgen die keuze, door Willem I gedaan, gehad heeft, staat u nog te levendig voor den geest, dan dat wij hierover in herhaling zouden behoeven te treden.

Het is bekend, hoe later (1815) ook te Leuven een Instructie-Hospitaal tot stand kwam, waar als Leeraren werkzaam waren: de Eerste Officier van Gezondheid Zinkgraaf, en de Officier van Gezondheid 1. klasse Van Onsenoort. Ook dit kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan.

Toen, in 1822, deze beide Instructie-Hospitalen te Utrecht werden vereenigd, is, gelijk wij gezegd hebben, de leiding van het wetenschappelijk onderrigt aan den Eersten Officier van Gezondheid Van Onsenoort opgedragen, terwijl hij tevens als Leeraar in de Heelkunde en Oogheelkunde werkzaam was. Te gelijker tijd werd

het onderwijs in de Geneeskunde opgedragen aan den Officier van Gezondheid der 1. klasse Beckers, dat in de Ontleedkunde, Physiologie en Verbandleer aan den Officier van Gezondheid der 2. Klasse Colson, en dat in de Natuur-, Schei-, Planten- en Artsenijbereidkunde aan den Apotheker der 1. Klasse Decoutray.

De tweede werd later opgevolgd door den Offic. van Gezondheid der 1. Klasse Meinders, de laatste door den Apotheker der 1. Klasse Schlim.

In 1824 trad de Officier van Gezondheid Kerst, in de plaats van den heer Meinders, als Leeraar op. Vier jaren later, toen Van Onsenoort (sedert 1812, Eerstaanwezend Officier van Gezondheid) de dienst vaarwel zeide, werd de Heer Beckers benoemd tot Directeur der Administratie van het Groot Rijks-Hospitaal, en tevens belast met het toezigt over de Geneeskundige Dienst en het Onderwijs aan onze School. Aan de Officieren van Gezondheid der 1. Klasse Alexander en Kerst was de Genees- en Heelkundige Dienst opgedragen, die tevens met den Officier van Gezondheid der 2. Klasse A. A. Sebastian en den Apotheker der 1. Klasse Schlim als Leeraren werkzaam waren.

In 1830, tijdens den opstand in België, werd de Heer Kerst belast met de Heelkundige Dienst bij het Hospitaal te Antwerpen, vanwaar hij teruggekeerd, in 1831 tot Chef van de Geneeskundige Dienst bij de 2. Divisie van het leger te velde benoemd werd en deze betrekking tot in 1834 vervulde. Zijne werkzaamheden aan onze School waren tijdelijk opgedragen aan den Officier van Gezondheid A. A. Sebastian, die inmiddels tot Officier van Gezondheid der 1. Klasse bevorderd was.

Van 1830—34, den tijd der onlusten, heeft het onderwijs aan onze Kweekschool stil gestaan; in laatstgenoemd jaar werden er de lessen wederom hervat. Inmiddels was de Heer Alexander tot Eersten Officier van Gezondheid en Chef der Dienst benoemd, welke betrekking hij, met ijver en niet zonder vrucht, tot in het jaar 1841 vervulde, als wanneer hem een verlof werd toegestaan, terwijl de Heer Beckers reeds vroeger zijne betrekking had nedergelegd.

In 1834 werd de Heer Kerst andermaal als Leeraar aangesteld, welke betrekking hij toen, onder voorbehoud van onafhankelijk in de Chirurgische afdeeling te kunnen werkzaam zijn, wederom aanvaardde. In hetzelfde jaar werd ook de Heer Quarin Willemier met het geven van onderwijs in de Ontleedkunde en Geneesmiddelleer belast.

In 1842 werd den Heer Alexander pensioen verleend en hij vervangen door den Heer Kerst, die sedert dien tijd onafgebroken met deze taak is belast gebleven. Van af laatst genoemd jaar zijn mede als Leeraren werkzaam: de Officier van Gezondheid der 1. Klasse Persille, Van Hasselt, Van den Broek en de Apotheker der 2. Klasse van Rijn van Alkemade; de Heeren Fles, Bauduin en Peltzer zijn eerst later tot die betrekking geroepen.

Wij hebben reeds in ons vorig Verslag gezegd, dat onze Kweekschool de bakermat is geweest van mannen, die tot het geven van onderwijs aan onze vaderlandsche Hoogescholen werden verkoren. Wij willen thans vermelden, aan welke voormalige Leeraren dit te beurt gevallen is.

In de eerste plaats was het de Officier van Gezondheid der 1. Klasse A. A. Sebastian, die in 1831 door Z. M. den Koning werd benoemd als Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Universiteit te Groningen. Later, in 1841, werd de Officier van Gezondheid 1. Klasse F.S. Alexander benoemd tot Hoogleeraar in de Geneeskunde aan het Athenæum Illustre te Amsterdam, welke betrekking hij toen ook heeft aanvaard. Vervolgens werd de Officier van Gezondheid der 2. Klasse F. C. Donders, die van af 31 Aug. 1842, als Leeraar in de bijzondere Natuurkunde van den gezonden mensch en de Weefselleer werkzaam was, in 1847 tot Buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Utrechtsche Hoogeschool benoemd, en, eindelijk, de Officier van Gezondheid der 2. Klasse J. Hissink Jansen, van 2 September, 1842, tot 22 Januarij, 1850, Leeraar in de beschrijvende en ziektekundige Ontleedkunde, in laatstgenoemd jaar, tot Hoogleeraar in de Geneeskunde te Groningen aangesteld.

Hoezeer deze benoemingen onzer Kweekschool ook tot groote eer verstrekken, zoo ontveinzen wij het toch, in geenen deele, dat het onaangenaam is, mannen aan haar te zien ontrukken, die, in haren boezem gevormd, een voor haar zoo nuttigen werkkring vervulden.

Wij vermelden, met achting en met waardering hunner verdiensten, de namen der Leeraren, die geroepen werden tot het onderwijs aan onze vaderlandsche Hoogescholen. — Niet minder voeden wij die achting voor u, die, helaas! door den dood zoo vroeg aan uwen werk-

kring zijt ontrukt, tot de dienst zijt teruggeroepen, of tot de stille rust van den ouderdom zijt overgegaan. Al hield vroeger of later uwe naauwe betrekking tot de Kweekschool op, de herinnering aan uwen dáár volbragten arbeid zal u steeds de zelfvoldoening verschaffen van ook het uwe tot de vorming van vele goede Officieren van Gezondheid te hebben toegebragt.

REEKS VAN LEERBOEKEN, DOOR DE LEERAREN DER KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN, TEN BEHOEVE VAN HET ONDERWIJS, ZAMENGESTELD.

J. F. Kerst, Handleiding der bijzondere Natuurkunde van den zieken mensch en der heelkundige behandelingswijze der ziekten; 2 deelen. Utrecht, Terveen en zoon, 1851.

Dr. G. A. F. Quarin Willemier, Handleiding der bijzondere Natuurkunde van den zieken mensch en der geneeskundige behandelingswijze der ziekten; 2 deelen. Utrecht, Terveen en zoon, 1852.

Dezelfde. Handleiding tot de erkenning der enkelvoudige Geneesmiddelen naar hunne uitwendige eigenschappen. Utrecht, Terveen en zoon, 1846.

L. F. Persille, Handleiding der algemeene Natuurkunde van den zieken mensch. Utrecht, Terveen en zoon, 1851.

Dezelfde. Handleiding tot de leer om de gezondheid te behouden, toegepast op den krijgs- en zeemansstand. Utrecht, Terveen en zoon, 1852.

Dr. A. W. M. Van Hasselt, Handleiding der algemeene Vergifleer. Utrecht, Terveen en zoon, 1851.

Dezelfde. Handleiding der bijzondere Vergifleer: 1.) delfstoffelijke Vergiffen, 2.) Vergiffen uit het plantenrijk, Utrecht, Terveen en zoon, 1852.

Dr. J. H. Van den Broek, Handleiding der Natuurkunde, 2 deelen. Utrecht, Broese, 1852.

Dezelfde. Handleiding der Meteorologie, 1. stuk, Utrecht, Broese, 1853.

Dr. J. A. Fles, Handleiding tot de stelselmatig beschrijvende Ontleedkunde van den mensch; 1—3. stuk.

Dr. F. C. Donders en Dr. A. F. Bauduin, Handleiding der algemeene Natuurkunde van den gezonden mensch; 1. deel, 1. stuk. Utrecht, Van der Post, 1852.

Dezelfde. Handleiding der bijzondere Natuurkunde van den gezonden mensch; 1. deel, 1. stuk. Utrecht, Van der Post, 1854.

J. Van Rijn Van Alkemade, Handleiding der algemeene Plantenkunde; 1. en 2. stuk, 1—3 aflevering; Utrecht, Terveen en zoon, 1853.

Spoedig verwachten wij, dat alle Handleidingen zullen zijn voltooid, daar de bovengenoemde nog met de volgende zullen worden vermeerderd:

J. F. Kerst, Handleiding der Oogheelkunde.

Dr. G. A. F. Quarin Willemier, Handleiding der Geneesmiddelleer. Utrecht, Broese, 1854. (Hiervan zijn reeds eenige vellen afgedrukt.)

Dr. A. W. M. Van Hasselt, het slot der bijzondere Vergifleer (3. dierlijke Vergiffen). Dit is ter perse en zal eerstdaags het licht zien.

Dezelfde. Handleiding tot de leer van den Schijndood.

Dezelfde. Handleiding tot de leer van het stelselmatig onderzoek en keuren der manschappen.

Dezelfde. Handleiding der Reglementen.

J. Van Rijn Van Alkemade, Handleiding tot de Artsenijbereidkunde en Recepteerkunst.

H. G. F. Peltzer, Handleiding tot de leer der Verbanden en heelkundige toestellen.

Vermelden wij vervolgens de oorspronklijke Geschriften, door de Leeraren onzer Kweekschool bearbeid:

A. G. Van Onsenoort, Verhandeling over de graauwe Staar, met betrekking tot de verschillende kunstbewerkingen, die tegenwoordig tot derzelver genezing in gebruik zijn, alsmede iets over den kunstmatigen oogappel, en de belangrijkste, sedert Cheselden tot op heden aangewende en nog bestaande, methoden, door welke dezelve kan gevormd worden. Amst. bij C.G.Sulpke, 1848, gr. 8°.

Dezelfde. Operative Heelkunde, stelselmatig voorgedragen, in 3 deelen, waarvan slechts het 1. en 2. deel in 1822 en 24 bij Sulpke het licht zagen.

Dezelfde. Geneeskundige Heelkunde, stelselmatig behandeld, tot leiddraad bij zijne lessen, en in verband gebragt met zijne operative heelkunde. Van dit Werk, hetwelk in 3 deelen volledig zonde zijn, zag slechts het 1. deel, in 1825, bij Sulpke, het licht.

A. G. Van Onsenoort, Beschrijving van den heelkundigen veldtoestel (Apparatus chirurgico-castrensis), door hem uitgevonden, en onder zijn opzigt vervaardigd door F. Bonneels, Chirurgisch Instrumentmaker te Brussel. Gorinchem J. Noorduijn, 1828, met afbeelding, gr. 8°.

Dezelfde. Description de l'appareil chirurgical de campagne composé par A. G. van Onsenoort et confectionné sous sa surveillance par F. Bonneels. Brux. 1828, fig. 8.

Dezelfde. Bijdrage tot de geschiedenis der vorming van eenen kunstigen Oogappel in het algemeen, en tot die voor Nederl. in het bijzonder, inzonderheid om deze kunstbewerking volgens geheel nieuwe methoden en daartoe uitgedachte, zeer eenvoudige instrumenten te verrigten; gestaafd door praktische gevallen. Utrecht, N. Van der Monde, 1829, gr. 8o. met gekl. en andere platen.

Dezelfde. De kunst om de oogen wèl te verplegen en voor ziekten te bewaren, een Handboek ter dienste van alle standen, geslachten en ouderdom, volgens eene rijpe ondervinding te zamengesteld, met afbeeldingen. Utrecht, gr. 8o. bij v. d. Monde.

Dezelfde. De Militaire Chirurgie geschiedkundig beschouwd, en met betrekking tot hare uitoefening, zoo bij de Land- en Zeemagt, als in de Kolon. dienst onderling vergeleken, benevens de pligten, die een Officier van Gezondheid, zoo in vrede als in oorlogstijd, doch inzonderheid op het slagveld, te vervullen heeft; geschetst in eene Redevoering bij gelegenheid van den aanvang der Lessen in den jare 1822, in het Groot Rijks-Hospitaal; te Utrecht. Gr. 8°. Met het Portret van den Schrijver; bij Van der Monde.

Dezelfde. Geschiedenis der Oogheelkunde, als inleiding tot het onderwijs derzelve betracht. Eene Redevoering gehouden bij den aanvang der Lessen te Leuven in 1818, benevens een overzigt der litteratuur, betreffende dit onderwijs, sedert dien tijd tot op heden. Utrecht, bij Van der Monde, 1848 gr. 8°.

Dezelfde. De Operative Heelkunde stelselmatig voorgedragen; 2e. verbeterde en zeer vermeerderde druk; 3 deelen, 4 stukken. Amsterdam; C. G. Sulpke, 1835 tot 1837, met platen.

Dezelfde. Genees- en Heelkundig Handboek over de Oogziekten en gebreken, in derzelver geheelen omvang; 2 deelen met 4 gekleurde platen. Amsterdam, 1839—40.

Dezelfde. Het Nederlandsch Lancet, Tijdschrift aan de praktische Chirurgie en Oogheelkunde gewijd. Vier Jaargangen, 1838—42, zijn er onder zijne redactie verschenen, met medewerking van de bekwaamste Officieren van Gezondheid, zoowel der Landmagt, Marine, als onzer Koloniën en vele burger-geneeskundigen. Dit Tijdschrift is na zijnen dood voortgezet door den Officier van Gezondheid der 1. Klasse F. S. Alexander, die steeds diezelfde medewerking, zoowel van militaire als burger-geneeskundigen, mogt ondervinden. Na den dood van Alexander nam Dr. Dompeling eenigen tijd de Redactie van dit Tijdschrift op zich. In 1842 hebben de Officieren van Gezondheid, Leeraren aan Rijks-Kweekschool, Donders, Ellerman en Jansen de bearbeiding daarvan voortgezet. Van af 1838 tot op heden bevat dit Tijdschrift steeds de belangrijkste mededeelingen, meestal op eigen ervaring gegrond, waarvan vele door de Leeraren onzer School, alsmede van een overgroot aantal Officieren van Gezondheid, geleverd zijn. Vele dezer bijdragen behoorden, in de daad, hier afzonderlijk te worden vermeld, daar zij van hoog gewigt zijn te achten voor hetgeen op dit gebied der Geneeskunde door de Kweekschool en de Officieren van Gezondheid in ons vaderland is gedaan; uit vreeze echter van al te wijdloopig te zullen worden, verwijzen wij den lezer naar dat Tijdschrift-zelf.

Van Alexander bezitten wij ook nog:

F. S. Alexander, Mededeelingen omtrent de besmettelijkheid van den kwaden Droes voor den mensch, door waarnemingen nader bevestigd. Utrecht, Van Paddenburg, 1833.

Dezelfde. Verhandeling over de lies- en dijbreuken; Amsterdam, van Es, 1821.

Dezelfde. Dissert. med.-chir. de tumoribus nervorum. Lugd. Bat., 1810.

Dezelfde. Verhandeling, over het afwisselende algemeene ziekte-karakter, en de daarop gebouwde wijziging in de geneeskundige behandeling. Arnhem, Thieme, 1829.

P. L. Beckers, Verhandeling over de Typhus, welke, in den veldtogt van 1815, bij het 1. Armee-korps van het Nederlandsche Leger heerschte; alsmede omtrent de verschijnselen en geneeswijze eener ziekte, veroorzaakt na voorafgegane zware ziekten, door afwijking in de diëet; benevens eene waarneming over de Tetanus. Utrecht, Altheer, 1819.

J.F.Kerst, Behandeling der Syphilis zonder kwik. 1829.

Dezelfde. Bijdrage tot de behandeling der Opthalmia purulenta. Utrecht, Van der Post, 1836.

Dezelfde. Beknopt verslag van hetgeen in de heelkundige afdeeling in 's Rijks Militaire Hospitaal te Utrecht, gedurende 1829, is voorgekomen. Utrecht, Van Terveen, 1830.

Dezelfde. Heelkundige mengelingen. Utrecht, Van Terveen, 1835.

Dezelfde. Waarneming op het gebied der pathologische anatomie. Utrecht, Van Terveen, 1839.

G. A. F. Quarin Willemier, Specimen anatomico-pathologic. de Otorrhoea. Traj. ad Rhen., 1835.

L. F. Persille, Handleiding tot de leer, om de gezondheid te behouden, ingerigt voor officieren en onder-officieren, toegepast op den krijgsmansstand. Utrecht, 1852.

Dezelfde. Handleiding tot de leer om de gezondheid te behouden, vooral toegepast op den krijgs- en zeemansstand. Utrecht, 1851.

A. W. M. van Hasselt, De kunstmatige ademhaling tot herstelling van den schijndood. Utrecht, Van Terveen, 1847.

Dezelfde. De noodzakelijkheid van algemeen toezigt op het gebruik van vergiffen, betoogd uit de menigvuldigheid der oorzaken van vergiftiging. Utrecht, 1848.

Dezelfde. Het Reportorium, Tijdschrift der Geneeskunde in haren geheelen omvang, 1850, 51, 52 en 53. — Van dit Tijdschrift is in den jare 1848 de eerste Jaargang verschenen, onder Redactie van den Officier van Gezondheid Rienderhoff en den Paardenarts der 2. Kl. F. C. Hekmeijer. Beiden hebben zich van hunnen arbeid zeer loflijk gekweten. Toen in 1850 eerstgenoemde van de Redactie afzag, kwam de Officier van Gezondheid der 1. Klasse Dr. A. W. M. Van Hasselt aan het hoofd er van. Van toen af is het een veel gelezen Tijdschrift geworden. Dat de Redacteur niet alleen de aandacht zocht te vestigen op datgene, wat in den vreemde was gedaan, hetgeen inderdaad reeds groote opofferingen vordert, bewijzen zijne veelvuldige bijschriften omtrent eigen waarnemingen en aanhalingen uit de litteratuur, er aan toegevoegd, alsmede het groot getal van aankondigingen van Boekwerken en Tijdschriften. In den laatsten tijd is de afdeeling *Veeartsenijkunde* belangrijk vermeerderd, hetwelk wij niet onvermeld mogen laten, dewijl dit gedeelte bijzonder aan de Redactie van den heer Hekmeijer opgedragen is. Het is te bejammeren, dat de veelvuldige dienstbezigheden den Heer Van Hasselt hebben gedrongen, die taak neder te leggen. Ook dit Tijdschrift mogen wij, te regt, in verband met het nut, door de Kweekschool Gesticht, beschouwen. Een harer voormalige Leerlingen heeft het met den Heer Hekmeijer in het leven geroepen, en onze verdienstelijke en hooggeschatte Leeraar Van Hasselt heeft het door zijn onvermoeid streven hoogst vruchtbaar gemaakt voor de Geneeskundige Wetenschap. Onder de mede-arbeiders zijn al onze Leeraren, benevens vele Officieren van Gezondheid te noemen. Wij zien te gemoet, dat dit Tijdschrift, thans overgegaan in de handen van den wetenschaplijk zoo zeer verdienstelijken Eersten Officier van Gezondheid, Gobée, niet minder rijke vruchten zal opleveren.

Hierop laten wij volgen, wat onze Leeraren, in het belang der Wetenschap, uit andere talen in de onze hebben overgebragt. Gewis was, vooral vroeger, en is nog heden ten dage de mindere bekendheid met die talen, of liever de moeijelijkheden, welke men ondervindt bij het lezen van wetenschaplijke Werken er in geschreven, oorzaak, dat velen geen kennis droegen van hetgeen men in andere landen bereids voor de Wetenschap had gedaan. Hierin hebben ook eenigen onzer Leeraren, nevens hunnen oorspronkelijken arbeid, véél gedaan. Wij willen almede van die Werken melding maken.

G. A. F. Quarin Willemier, Handboek der plaatsbeschrijvende en heelkundige Ontleedkunde, naar het Fransch van H. M. Edwards, met aanmerkingen en bijvoegsels vermeerderd. Utrecht, Van der Monde, 1835.

Dezelfde. Raadgevingen aan Moeders, voortvloeijende uit de beschouwing der oorzaken, bij de onnatuurlijke sterfte der kinderen, gedurende het eerste levensjaar; naar het Hoogduitsch van W. Rou; Utrecht, Van der Post, 1837.

Dezelfde. Beschouwing der menschelijke Hand, door Prof. Charles Bell. Utrecht, Van der Post, 1836.

G. L. H. Ellerman, Handboek der Geneesmiddelleer; naar het Hoogduitsch van E. Oesterlen. Utrecht en Amsterdam, Van der Post 1846.

F. C. Donders, Leerboek der Ophthalmologie, door Dr. C. G. Theod Ruete. Utrecht, Van der Post.

J. Hissink Jansen, Handboek der heelkundige Ontleedkunde van W. Roser. Utrecht, Van der Post.

Jansen en Donders, Verhand. over de ontsteking en hare uitgangen, door Julius Vogel; 's Hage, Fuhri, 1843.

J. H. Jansen, Handboek der algemeene Heelkunde, van W. Roser.

A. F. Bauduin, Zakboek der operative Chirurgie, naar de oorspronklijke Fransche uitgave, van Dr. J. A. Isnard en de Hoogduitsche bewerking van Dr. H. Prosch. Utrecht, B. Dekema, 1852.

De tweede afdeeling willen wij wijden aan de vermelding van hetgeen tot nut der Natuurkundige wetenschappen, meer in het algemeen, is gedaan.

Het is vooral onze Leeraar Van den Broek, die zich heeft bezig gehouden, om de kennis der Natuur in ons vaderland toegankelijk te maken voor het algemeen, dat is, niet uitsluitend voor hen, die regtstreeks de Natuur tot onderwerp hunner studie maken, maar ook voor het volk. Te regt heeft hij begrepen, dat vooral heden ten dage in Nederland daaraan behoefte bestaat. Wij vermelden hier, benevens zijn oorspronkelijk geschrift:

De spheroïdaal toestand der vochten; Utrecht, 1848.

Sporen van de Natuurlijke geschiedenis der Schepping; uit het Engelsch, 2 deelen, benevens een Atlas. Utrecht, J. G. Broese, 1849. In 1850 is hiervan de 2. druk verschenen.

Vervolg op de Sporen van de Natuurlijke geschiedenis der Schepping. Ibid. 2. druk; 1852.

Schepping door de regtstreeksche tusschenkomst van God; — naar het Engelsch van Monck Mason. Ibid.

Voorlezingen op het gebied der Natuurkunde van onzen aardbol; uit het Hoogd. van Dr. H. Buff. Utrecht, Dekema, 1851.

Geschiedenis van het Heelal; naar het Hoogduitsch van G. Giebel. Utrecht, Van Heijningen, 1853.

De Natuur geschetst in tafereelen; naar het Hoogduitsch.

In den Derden Jaargang troffen wij eene Bijdrage aan, die op het gebied onzer Historie plaats neemt, en welke wij hier voor onze Lezers laten volgen, na alvorens nog vermeld te hebben, dat deze Jaarboekjes, natuurlijk, allereerst bevatten alles, wat tot de Kweekschool-zelve en tot de Militaire Geneeskundige Dienst, zoo hier te lande, als in Neêrlands Indiën, betrekking heeft, en dan voorts, behalve een uitgebreid en lezenswaardig Mengelwerk, ook nog een fraai Titelblad, en reeds een tweetal zéér gelijkende Afbeeldingen, te weten het Portret van den Inspecteur der Geneeskundige Dienst van de Landmagt, belast met het Oppertoezigt over het Militair Geneeskundig Onderwijs, Dr. L. P. J. Snabilié (in den *tweeden* Jaargang): — en het Portret van den Eerst-aanwezenden Officier van Gezondheid bij 's Rijks Kweekschool, belast met de leiding van het Onderwijs, den Overste J. F. Kerst, Eerste Officier van Gezondheid der Eerste Klasse. (in den *derden* Jaargang.)

JOHAN WOLFERT VAN BREDERODE.

De tachtigjarige strijd, waarin wij, nietswaardige Rebellen (naar 't oordeel van den Vorst) ons vormden tot een onafhankelijken Staat en het tijdperk van Johan de Wit en van den krijgsroem van Willem III, toen »een hollandsch burger, naauwelijks in de eerste kracht der mannelijke ontwikkeling, de Staatkunde van geheel Europa beheerschte, of toen een hollandsch Vorst, nog bijna jongeling, datzelfde Europa deed buigen voor zijn genie en zich scharen om zijnen veldheerstaf," zijn mij altijd bijzonder dierbaar geweest als zoete klanken voor 't vaderlandsch gemoed, en als de schoonste bladzijde uit de Geschiedenis van het Stamhuis, wat wij zoo dikwijls goed en bloed zagen opofferen voor Nederland,

Toen ik dus zocht naar een persoon, in wiens leven ik van beiden iets kon weêrgeven, was de keuze bij veel verscheidenheid, geene moeijelijke. Johan Wolfert Van Brederode toch paarde bij zijne hoogadelijke, regt-nationale afkomst, onmiskenbaren moed en krijgsmanstalenten, en was, daarenboven, vermaagschapt aan twee zeer aanzienlijke geslachten, Nassau en Solms. Een schrijver van dezen tijd noemt hem: »de laatste schitterende ster aan den glorierijken hemel van zijn geslacht." De waarheid daarvan springt ons bij eene oppervlakkige beschouwing der geschiedenis reeds duidelijk in het oog. Het kan ons geene verwondering baren, wanneer men eenigzins bekend is met de inrigting van het leger der toenmalige Republiek, dat Brederode zeer spoedig de verschillende rangen doorliep. In 1618 zien wij hem als Kapitein, in 1633 als Kolonel, in 1634 Kommandant van 's Hertogenbosch, en kort daarna Grootmeester der Artillerie. Toen de veldmaarschalk, Graaf Willem van Nassau, aan de, bij het beleg van Gennip bekomen wonden overleden was, werd zijne bediening aan zijn zwager, Johan Wolfert van Brederode, opgedragen. Wanneer wij den tijd, dat Brederode in dienst der Staten trad, nagaan, dan zien wij dat het was gedurende het Bestand; in een' tijd dus, dat politieke verdeeldheid en godsdienstige onverdraagzaamheid leerden, dat een buitenlandsche vijand noodig was, om inwendigen vrede te behouden. Na het Bestand werden door Maurits die groote veldheerstalenten niet meer aan den dag gelegd, welke zijn leger weleer tot een oefenschool voor Europa vormden; hij was toen genoodzaakt, met een ongeoefend leger,

tegen zijne gewoonte, eene meer verdedigende dan wel aanvallende taktiek te volgen, waarom wij zijne krijgsbedrijven, van dien tijd af, tot aan zijnen dood, die den 23. April, 1625, voorviel, hier met stilzwijgen voorbijgaan. Met Frederik Hendrik, bestemd, om den strijd, dien zijn Vader onder zoovele onheilspellende teekenen, begon, dien zijn Broeder Maurits zoo schoon voortzette, te eindigen, aan wien Brederode met dubbele banden verbonden was, scheen een nieuw tijdperk voor de Nederlandsche wapenen aangevangen.

Wijden wij eenige weinige oogenblikken aan de beschouwing zijner Staatkunde, en stellen wij ons daarbij het verder gedrag van Brederode voor oogen, dan bemerken wij spoedig, dat deze laatste, met de veldheersbekwaamheden van zijn doorluchtigen bloedverwant, ook den stelregel had overgenomen, om iedereen te vriend te houden. Dat Frederik deze fout had, is weinig betwist; dat Brederode er geenzins van valt vrij te pleiten, kan men uit zijne geschiedenis leeren.

Hij werd dan, zooals wij zagen, in 1633 Kolonel. Echter eerst na het verkrijgen van den Veldmaarschalkstaf zien wij hem werkdadig deel aan den krijg nemen, hoewel wij geenszins willen beweren, dat niet reeds vroeger het tooneel des oorlogs van zijn' moed of beleid getuige was. »Kort toch vóór deze laatste benoeming gaf hij, met drie schepen naar Engeland zeilende, een wakker bewijs van zijnen heldenaard. Onverwachts door vijf kapers van Duinkerken aangetast, spoedde hij zich, ongewapend en nog in zijn slaaprok, naar het dek, en gaf zijne bevelen met zooveel beradenheid en onverschrokken moed, dat de roovers, niettegenstaande hunne overmagt, na een vinnigen strijd van bijna vier uren, genoodzaakt waren, te wijken, en hem zijnen togt ongedeerd moesten laten vervolgen."

Wilt gij later zijne bedrijven kennen, volgt Frederik Hendrik slechts op het oorlogstooneel; zoo nam hij onder meer andere, in 1644, een werkdadig deel aan het beleg van Sas van Gent, en bragt door zijne voortvarendheid en dapperheid niet weinig bij tot de spoedige overgave van deze, destijds nog belangrijke, vesting, die den 5. September van dat jaar plaats had. In de beide veldtogten, die den Munsterschen Vrede vooraf gingen, werd er, behalve het nemen van Hulst, weinig meer uitgerigt.

Telkens was het op Antwerpen gemunt, doch de onderneming mislukte, voornamelijk door Holland en wel door de tegenwerking van de magtigste stad van dat gewest, ja, van de geheele Republiek, namelijk, Amsterdam, waartegen Frederik Hendrik een wrok had opgevat, wegens het aanmatigend gedrag harer Magistraten.

De daarop gevolgde Munstersche Vrede maakte voor goed aan den tachtigjarigen oorlog een einde. Het beginsel van dezen strijd en de verhouding van onze voorouders tegenover Filips den Tweede, erfelijk graaf en Heer dezer landen, is op verschillende wijze verdedigd, en in den laatsten tijd slechts éénmaal betwist geworden. Veel is ter verdediging van dien allezins wettigen afval bij te brengen, te meer als men aanneemt: »het regt tot opstand is voor een volk geheel hetzelfde, wat voor een individu het regt tot zelfverdediging, of wat voor een volk tegenover andere volken het regt tot oorlog is." Hoe het zij, het einde mogt luisterrijk heeten, dewijl wij daarbij werden een vrije Republiek, langen tijd een bron van welvaart en geluk, en een bakermat van groote mannen, in Staat en Wetenschap.

Door den Vrede kon Brederode zijn verblijf voor goed te 's Gravenhage vestigen, dat toen reeds eene zeer aanzienlijke stad was, als men bedenkt, dat het van 1609 tot 1630 door 300 gezantschappen bezocht werd, ook van de meest verwijderde natiën, nu en dan afgewisseld met het bezoeken van Vianen, dat met Ameide eene vrije heerlijkheid vormde. Door het huwelijk van Walraven van Brederode, graaf Van Ghennep, met Johanna Van Ameide was genoemde heerlijkheid in het geslacht van Brederode gekomen. Sedert dien tijd ook hield het er zijn gewoon verblijf, waar het den huize Batenstein bewoonde.

Johan Wolfert Van Brederode had zelfs veel vermaak in deze residentie en liet het huis Batenstein aanzienlijk verfraaijen, alsmede Amaliënstein, dat hij, naar het berigt van den Hoogleeraar Voet, »met een gracht deed omsingelen en tot een lusthof bekwaam maken."

Om nu tot den Munsterschen Vrede terug te keeren, deze moest, uit den aard der zaak, eene geheele verandering in den toestand dezer landen teweegbrengen: door het langdurig krijgvoeren waren de geldmiddelen uitgeput en de lasten, die voornamelijk op de burgerijen drukten, tot eene nooit gekende hoogte gestegen. Daar het grootste gedeelte door Holland gedragen werd, zoo wenschte die Provincie vermindering te zien, ten gerieve van handel en scheepvaart; de weg, dien zij daartoe insloeg, was: aandringen op gedeeltelijk afdanken van het krijgsvolk.

Het was in die dagen ook, dat de grond gelegd werd van twee verdeeldheden, die onmiddellijk met elkander in verband stonden, en zich zelfs meestal in den persoon van

den Stadhouder centraliseerden: namelijk, ten eerste, de naijver der Zee- en Land-provinciën, die zoo dikwijls den toegang tot ons land voor een vreemden vorst gemakkelijk maakte, en ten tweede, de Loevensteinsche factie, die de Republiek aan den rand van haar verderf bragt, en eenmaal haren ondergang na zich zou slepen.

Willem II. nam daaraan een werkdadig deel en het is moeijelijk te beslissen, of de twisten, die tijdens zijn Stadhouderschap plaats hadden, aan hem, of aan de tweeledige moeijelijke betrekking, welke hij bekleedde, en waarin toch Souvereiniteit en Dienstbaarheid (aan de Staten) beiden vereenigd waren, te wijten zijn. Zijn vroegtijdige dood, die den 6. November, 1650, plaats had, beroofde de drie Provinciën van hunnen Stadhouder, het leger van zijn' Kapitein-Generaal, die, naar het oordeel van Johan de Wit, in dezen alles afdoende, »de bekwaamste zou zijn geworden van zijn geheele geslacht."

Mogt dit aan velen genoegen geven, de laatste betrekking eischte, ten minste oogenschijnlijk, dadelijke voorziening; de Staten dachten niet alzoo: zich-zelven sterk genoeg wanende, wenschten zij geen Eminent hoofd naast zich te hebben, om met hen het gezag, op welke wijze dan ook, te deelen. Zij volstonden met hunnen Veldmaarschalk, Brederode, en de overige bevelhebbers aan te manen, alle zorg te dragen voor het leger, de vestingen en magazijnen van den Staat, en hun den eed, der Generaliteit gedaan, te herinneren.

Brederode meende, dat nu voor hem en zijn geslacht een nieuw tijdperk van glorie was aangebroken: hij, de laatste afstammeling uit de Hollandsche Graven, meende, meer dan iemand, regt te hebben, om gezag uit te oefenen; hij verliet dan ook de Oranjepartij, aan welke hij door zoovele herinneringen verbonden was, ja, bood zich zelfs voor de opengevallen betrekkingen aan.

Voegt men hierbij, dat ook Willem Frederik en de Graaf van Nassau-Siegen zich meer of min openlijk als pretendenten voor het Stadhouderschap voordeden, dan baart de zegepraal der Staatsgezinde partij geene verwondering. Daarop volgt het tijdvak van Johan de Wit, die reeds dikwijls meesterlijk en naar waarde beoordeeld is. Een der grondstellingen zijner staatkunde was, dat de Republiek met haar aristocratisch bewind onbestaanbaar was met de regering van een Stadhouder of Eminent Hoofd.

Later, toen de stem der burgerij, ten voordeele van den jongen Vorst, zich meer en meer begon te verheffen, meende hij een krachtigen dam tegen den magtigen stroom van den volksgeest te leggen in het Eeuwig Edict, waarvan de grootsch-klinkende naam, toppunt van menschlijken trots, bespotlijk afsteekt bij den korten duur er van.

Brederode had nu eenmaal aan Baäl geofferd, kon zich niet terugtrekken, en ging verder. Toen toch de beruchte acte van Seclusie, die sommigen aan Cromwel, anderen, en wie weet niet met méér regt, aan de Wit wijten, in Hollands-Staten-vergadering werd te sprake gebragt, was Brederode, waarschijnlijk als Eerste Edele, de eerste, die zijne stem gaf ter uitsluiting van den jongen Prins, zijnen neef.

Dit bragt den laatsten slag toe aan zijn wankelend gezag als Veldheer, en deed hem de liefde van den soldaat geheel verliezen: wilde hij door zijne tegenwoordigheid hun ontzag inboezemen, men begroette hem met geschutgebulder en het opsteken van de Oranjevaandels, ter eere van den jongen Vorst, die bestemd was, om nog eens de wapenen van Holland met roem te voeren; en wilde hij hen winnen door het schenken van wijn, men weigerde dien te drinken. Hij overleefde deze vernedering niet lang, daar hij reeds den 3. September, 1655, ten gevolge van de waterzucht overleed.

Hij werd te Vianen in het voorvaderlijk graf plegtig bijgezet, terwijl zijn tweede zoon, verwekt in het huwelijk met Louise Christina van Solms, zuster van Amalia van Solms, gemalin van Frederik Hendrik, hem in het bewind van meergenoemde Heerlijkheid opvolgde.

Zoo eindigde dan een leven, zeker, niet zonder roem, dapperheid en beleid, en dat, bij meerder getrouwheid aan het »*noblesse oblige*", zeker schooner had kunnen eindigen.

Vóór ik de pen, welke ik mogelijk te roekeloos opvatte, nederleg, geachte lezer! nog een woord over den aard van dit mijn schrijven: ik poogde, al was het dan ook met flaauwe trekken, de herinnering bij u op te wekken aan een geslacht, welcer teregt het Edelste genoemd, en aan tijdvakken, die onze Historie maken tot een schat van leering en ervaring voor de nakomelingschap. Dikwijls gebruikte ik, mogelijk, te veel vrijheid, door mijn blik op het historieveld te zeer te verruimen, dewijl ik te zeer overtuigd ben, dat de Geschiedenis niet mag zijn uitsluitend die van de kerk, noch die van het regt, noch die van den krijg, maar: »het verhaal van de wording, de ontwikkeling en het leven van het Nederlandsche volk." — En hiermede, vaarwel!

Utrecht. M. W. C. GORI.

GROOTE ALMANAK VOOR HET HERTOGDOM LIMBURG. [1]) — JAAR 1855. —

Even als vroeger [2]), bestaat ook deze Jaargang van den Limburgschen Almanak wederom uit twee Afdeelingen, waarvan de eerste uitsluitend bestemd is, om te voorzien in alles, wat men van een gewonen, goeden Kalender, voor de dagelijksche behoefte, verlangen kan, zoo ten aanzien der provinciale en stedelijke Besturen, als van die van het platte-land, de militaire en civile beambten in het Hertogdom, benevens de Geestelijkheid, het Notariaat en het Onderwijs, de Kamers van Koophandel, de Wees- en Armen-administraties, met een woord, het gansche zamenstel van geheel een Gewestlijk Beheer. — De tweede Afdeeling, evenwel, bevat een belangrijk Mengelwerk, in twee talen, Hollandsch en Fransch, waaraan wij reeds een paar malen enkele proeven uit een vorigen Jaargang hebben ontleend. Ook uit dien van 1855 willen wij hier iets overnemen, en kiezen daartoe, als het meest van algemeen belang, de navolgende bijdragen.

GALERIJ VAN BEROEMDE LIMBURGERS:
MATTHIJS KESSELS. [3])

Onder de vermaarde Beeldhouwers dezer eeuw bekleedt Matthijs Kessels, zonder tegenspraak, eene der voornaamste plaatsen, en ons Gewest kan er trotsch op zijn, aan zulk een voortreflijk Kunstenaar het levenslicht te hebben geschonken.

Matthijs Kessels werd geboren te Maastricht, den 20. Mei, 1784. Zijne ouders waren Joachim Kessels en Margaretha Caniels. Hij werd dien-zelfden dag gedoopt in de voormalige St. Catharina-kapel, die alstoen tot parochiale kerk diende, daar de St. Matthijskerk op dat tijdstip bij de Protestanten tot de uitoefening hunner godsdienst in bezit was. Hij werd ten doop gehouden door Matthijs Caniels en Helena Pieters.

Matthijs Kessels was de jongste van vier gebroeders: de eerste, Willem, is een bekwaam Bouwmeester geworden; de tweede, Koenraad, in jeugdigen leeftijd gestorven, heeft zich door de Houtsnijkunst onderscheiden; de derde, Hendrik, een leerling van Breguet, bekleedt eene voorname plaats onder de beste vervaardigers van Uurwerken, voor sterrekundigen en zeevaarders bestemd.

Zij waren alle vier nog jong, — de laatstgeborene had naauwlijks den ouderdom van zes jaren bereikt, — toen zij het ongeluk hadden, hunnen vader te verliezen, die te Maastricht het beroep van meubelwerker uitoefende. Na den dood van haren echtgenoot, verliet Margaretha Kessels de stad, en ging zich met hare kinderen, te Blerick, bij hare ouders vestigen. Matthijs bleef daar eenige jaren, en was er getuige van de rampen des oorlogs, die eenen onuitwischbaren indruk op zijnen geest maakten; later zond hem een zijner ooms naar Venlo, om er het beroep van goudsmid te leeren, en vandaar vertrok hij vervolgens naar Parijs, om zich verder in zijne kunst te gaan bekwamen.

In deze laatste stad begon Matthijs Kessels zich op de teekenkunst toe te leggen, en tot dat einde woonde hij de lessen, in de school van Schoone Kunsten, bij. Weldra behaagde hem deze studie bij uitnemendheid, en hij wijdde er al zijne vermogens, met zooveel ijver, aan toe, dat zijne gezondheid er door begon te lijden. Toen vertrok hij uit Parijs, en begaf zich naar zijnen oom Willem, te Hamburg; doch hij bleef daar slechts korten tijd, en vertrok voorts naar St. Petersburg, waar hij van 1806 tot 1814 zijn verblijf hield. Gedurende die acht jaren arbeidde hij bij den Beeldhouwer Camberlain, Bouwmeester en Houtgraveur van den Keizer aller Russen, en hield zich voornamelijk bezig met het vervaardigen van wassen of zilveren standbeeltjes. Toen reeds schitterde in den arbeid des jongen Kunstenaars een vóórglans zijner toekomstige vermaardheid, en in de stoute, doch meesterlijke wendingen zijns beitels kon een kunstkenner reeds dien eigendomlijken aanleg ontdekken, wiens ontwikkeling en volmaking eenmaal den bekwamen en wereldberoemden Beeldhouwer moest uitmaken. Men noemt een Christus-

[1]) Maastricht; van Osch-America en Cie.
[2]) Astrea's IV. Jaarg. blz. 250 en 426.
[3]) Zie betreklijk dezen geachten Kunstenaar Astrea's IV. Jaarg. blz. 348.

beeld aan het kruis als het eerste zijner kunstgewrochten in zijne nieuwe loopbaan.

Na Napoleon's val wilde Kessels zijne vaderstad wederzien, en daar bewees hij, door een groot aantal welgelijkende wassen portretten en meesterlijk uitgevoerde standbeeldjes, welke vorderingen hij gedurende zijne afwezigheid gemaakt had. Volgens Immerzeel, is hij de vervaardiger eener allegorische voorstelling (in was) van de Echtverbindtenis tusschen den Kroonprins der Nederlanden en de Russische Grootvorstin Anna Paulowna.

Hij bleef evenwel niet lang te Maastricht, maar begaf zich voor de tweede maal naar Parijs, waar zijn broeder Hendrik alstoen eene beroemde fabriek van Tijdmeters bestuurde. Gedurende de vier maanden, welke hij in deze hoofdstad doorbragt, hield hij zich steeds met zijne geliefkoosde studiën onledig, en had zelfs het voorregt, tot de lessen van den vermaarden schilder Girodet te worden toegelaten.

Kessels was toen dertig jaren oud, en sints lang haakte hij naar het geluk, dat het doelwit van ieder hartstogtelijk kunstminnaar uitmaakt, om Italië te zien en aldaar de gewrochten der eerste meesters te bewonderen. Hij begaf zich dan op reis, en naauwelijks was hij te Rome aangekomen, of hij voelde zich diep getroffen door al het schoone, dat zich aan zijne oogen voordeed, en hij koesterde den vurigen wensch, om op zijne beurt een verdienstelijk werk voort te zullen mogen brengen. Hij werd opgenomen in de werkplaats van den beroemden Beeldhouwer Thorwaldsen; hij betoonde er zich gewillig, leerzaam, onvermoeid, en zijn meester droeg hem de uitvoering op van zijne twee marmeren *bas-reliefs*, die den Dag en den Nacht voorstelden.

In 1819 had Canova een' beeldhouwerswedstrijd te Rome geopend. Kessels liet zich onder de mededingers opnemen, en zijn standbeeld van den heiligen Sebastiaan, met pijlen doorboord, werd door de Akademie van Sint-Lukas bekroond, die vooral de schoone en stoute uitvoering van dit meesterstuk prees, hetwelk zij aan eene kerk, op het oude Forum gelegen, ten geschenke gaf.

Ter gelegenheid van deze roemrijke zegepraal, ontving Kessels van het stedelijk bestuur van Maastricht, zijne geboortestad, een zeer vleijenden brief, vergezeld van eene gouden doos, voorzien met dit opschrift:

Traiectum ad Mosam
M. Kessels sculptori ovanti Romæ
anno 1819.

Door dergelijke blijken van goedkeuring en belangstelling aangemoedigd, ondernam Kessels weldra verscheidene werken van grooten omvang, die hem door kunstminnaars besteld werden. Onder anderen vervaardigde hij voor de Nederlandsche Regering een' rustenden Oorlogsgod, een kolossaal marmeren standbeeld, dat te Laeken geplaatst werd, en bij welks volvoering Koning Willem I hem met het Ridderkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw begiftigde.

In het volgende jaar, 1820, trad Kessels in het huwelijk met een meisje van achttien jaren, eene dochter van een' gewezen administratie-directeur van het fransche leger in Italië. Gerardi, die eene levensbeschrijving van Kessels in het Italiaansch heeft uitgegeven, verzekert ons dat deze even gelukkig in zijnen huislijken kring, als geëerd in zijne kunstenaars-loopbaan was.

Een van Kessels werken, die den meesten opgang gemaakt hebben, is zijn regtopstaande *Schijfwerper*. De zoo evengenoemde Gerardi zegt, dat deze arbeid, dien Kessels voor den Hertog van Devonshire uitgevoerd had, hem doet kennen niet alleen als een' beoefenaar der Grieksche Kunst, maar ook als een' waardeerder en navolger van hare geheimste en meest verborgen schoonheden.

In 1828 trof den graaf De Celles, Nederlandsch Gezant bij den Heiligen Stoel, de ramp van zijne jonge gade te verliezen, die van hartzeer over den dood hunner eenige dochter stierf. Hij belastte Kessels met het maken van een grafsteen, der overledene waardig, en de kunstenaar beantwoordde volledig aan de verwachting van zijnen hooggeplaatsten begunstiger. In de kerk van St.-Julius der Belgen, te Rome, staat dat gedenkteeken opgerigt, hetwelk men niet zonder ontroering beschouwen kan. Op een' verheven marmeren grafsteen ontwaart men eene jeugdige vrouw, in liggende houding; zij drukt een kruisbeeld aan het hart, en, het hoofd eenigzins omhoog heffende, beschouwt zij, met een hemelschen glimlach en een verrukten blik, hare afgestorven dochter, die haar verschijnt onder de gedaante eens Engels en haar den weg aanwijst naar den hemel, die weldra haar beider woning wezen zal. Bij deze oproeping schijnt de stervende te zeggen: „Mijne dochter, ik kom tot u!" En, indedaad, dat waren de laatste woorden der gravin geweest.

Op dezen grooten arbeid, welken zij-alleen, die er het gezigt van gehad hebben, naar eisch kunnen waarderen,

op deze godsdienstige voorstelling, waarin evenveel gevoel als verbeeldingskracht en kunstenaarstalent doorstraalde, volgden eenige werken van minderen omvang, wier onderwerpen meestal aan de Fabelleer ontleend zijn, doch welke Kessels met niet minder talent ten uitvoer bragt. *De Min, bezig met het scherpen zijner pijlen*, is, onder anderen, eene zeer bevallige voorstelling; zijn schalksch uitzigt schijnt den toeschouwer gerust te stellen en hem de verzekering te geven, dat de wonden niet zeer gevaarlijk zullen zijn. De *Venus*, welke hij eenigen tijd daarna vervaardigde, is eveneens een werk van veel talent, dat door zuivere en bevallige vormen uitmunt. De *Cupido* is tegenwoordig het eigendom van den heer Munter, te Amsterdam, en de *Venus* in het bezit van den Hertog van Pembroke, voor welken Kessels ook vervaardigd heeft een kleinen *Schijfwerper, die op het punt is, zijne schijf uit te werpen*.

Door deze en andere kunstgewrochten heeft Kessels bewezen, dat zijn talent verschillende soorten van voortbrengselen kon leveren: hij heeft zoowel wereldlijke als godsdienstige onderwerpen gekozen; doch van deze laatsten hield hij het meest, en hij arbeidde er aan met buitengewonen ijver. Hij maakte voor den Graaf Potowski twee borstbeelden van kolossale grootte, waarvan het ééne den Heiland en het andere de Heilige Maagd voorstelt. Het zijn twee schoone hoofden, vol uitdrukking, van een edel en godsdienstig karakter; de draperiën er van zijn insgelijks met veel talent uitgevoerd. Men beschouwt verder als een zijner beste werken het *bas-relief*, voorstellende *Christus aangezigt*.

Tegen het einde zijner loopbaan volvoerde Kessels een aarden beeld, voorstellende den *Aartsengel Michaël, die den draak des Twijfels en der regeringloosheid onder zijne voeten vertreedt, en het vlammend zwaard in de hand houdt*. Deze groep, welke men hem in marmer besteld had, voor de St-Gudula kerk, te Brussel, doet eene zeer schoone zamenstelling uitblinken: het gelaat des zegepralenden Aartsengels is omstraald van godsdienstige vreugde: hij velt het gedrogt, dat zich onder zijne voeten bevindt, met heilige verontwaardiging en goddelijke magt ter neder.

Gedurende de laatste maanden zijns levens, had Kessels deze groep aan den voet van zijn bed doen plaatsen. In de tusschenruimten, welke zijn lijden hem overliet, bestudeerde hij die, en eens, na een lang peinzen, verlichtte hem de godlijke straal der Kunst zóódanig, dat hij zich tot zijne vrouw wendde, en met geestvervoering uitriep: »Ach! Fanny, mogt ik toch blijven leven! wat zou ik het beter maken! Die Aartsengel en al het overige beteekenen niets; ik voel dààr, dat ik mij veel hooger zoude verheffen." En Kessels is gestorven op den drempel van misschien ongehoorden roem: het is hem niet vergund geworden, aan de Kunst dezen nieuwen trap van ontwikkeling te verschaffen.

Reeds in 1833 was Kessels begonnen, aan eene langzame borsttering te lijden. De geneesheer beval aderlatingen, maar ééne dezer werd verkeerd gedaan en veroorzaakte gevaarlijke toevallen, die door hevige pijnen opgevolgd werden, en, niettegenstaande alle aangewende zorg en moeite, is zijn arm nimmermeer volkomen genezen. Evenwel troostte de Kunstenaar zich nog met de gedachte, dat zijn regter arm toch was bewaard gebleven, en hij hoopte, weldra zijnen arbeid te kunnen hervatten, toen hij op nieuw door eene inwendige kwaal werd aangetast, die door een begin van borstwaterzucht gevolgd werd. Van toen af waren alle geneesmiddelen vruchteloos: zijn toestand verergerde hoe langer hoe meer, en in den loop der maand Februarij 1836, zag hij zich genoodzaakt, het bed te blijven houden, zonder hoop op beterschap.

Gedurende eene geheele maand had hij de wreedste pijnen te verduren, die door kwellingen van anderen aard nog vermeerderd werden. Dikwerf kon hij geen adem meer halen, dan wanneer zijne vrouw uit alle magt hem het hoofd tusschen hare beide handen drukte; en in dezen doodstrijd zag hij zijne zes kinderen: hij gevoelde te sterven en wist, dat hij hen zonder fortuin zou achterlaten! Maar hij stelde vertrouwen op God, en dat verligtte zijne smart en deed hem gelaten de eeuwigheid te gemoet gaan.

In den morgen van den 3. Maart 1836, na de vertroostingen der Godsdienst ontvangen te hebben, ging de beroemde Kunstenaar tot een beter leven over, in den ouderdom van ruim 51 jaren en negen maanden. Den volgenden avond werd zijn lijk naar de kerk der Heiligen Vincentius en Anastasius overgevoerd, en daar des anderendaags eene plegtige lijkdienst gehouden, waarbij al de leden der Akademie van Sint-Lucas, uit eigen beweging, tegenwoordig waren. Na de plegtigheid werd zijn stoflijk overschot naar de kerk van Sint-Julius der Belgen gebragt en er bijgezet, niet ver van het grafteeken, door Kessels genie ontworpen. Voorwaar,

eene treurige en al te schielijke toenadering van het Werk en van den Maker!

Ziehier welk portret zijn levensbeschrijver van hem geeft: Kessels was van middelbare gestalte en van een aangenaam voorkomen; hij had zwart haar en bruine, zeer levendige oogen. Hij was een braaf echtgenoot, een goed huisvader, een voortreflijk vriend. Hij betoonde zich liefdadig jegens de armen en mededoogend jegens alle ongelukkigen. Hij was geduldig in den rampspoed en vlijtig in den arbeid. Hij was zeer godsdienstig, en de *Navolging van Christus* was een der boeken, welke hij met het meeste genoegen las. Wars van alle vleijerij, had hij iets fiers in zijnen blik, maar zeker alleen omdat hij zich tot groote dingen in staat gevoelde. Deze fierheid was echter oorzaak, dat hij niet zooveel werk kreeg als hij anders wel zou bekomen hebben; doch niets ter wereld kon hem bewegen, om gunsten te bedelen! Kessels had groote kennis, maar hij wist zich niet te doen gelden, en het zou moeijelijk zijn, hem eene zedigheid te verwijten, die niet verhinderde, dat hij door alle ware Kunstenaars geacht werd en geëerd. De Akademie van Sint-Lucas had hem in 1829 tot lid van verdienste benoemd; het Koninklijk Nederlandsch Instituut, de Akademiën van Schoone Kunsten van Antwerpen en Amsterdam zonden hem, uit eigen beweging, zijne benoeming tot Corresponderend Lid, verzeld van de vleijendste brieven.

Kessels had altijd eene groote gehechtheid betoond voor zijn vaderland, en hij wenschte niets vuriger, dan daar zijn leven te mogen eindigen. Reeds had hij zich bereid verklaard tot het aannemen der betrekking van Leeraar in de Beeldhouwkunst bij de Brusselsche Akademie, waaraan het Belgische Gouvernement eene hooge bezoldiging verbonden had, toen de dood zijn vertrek kwam verhinderen. Zijne weduwe heeft gemeend volgens de inzigten van haren echtgenoot te handelen, door het aannemen der voorwaarden, waarop de Belgische Regering haar aanbood al de in haar bezit zijnde begonnen of reeds voltooide Werken van den overledene aan te koopen; zij heeft eveneens zijne wenschen meenen te vervullen, door zich met hare kinderen in België te gaan vestigen.

Kort na Kessels overlijden, den 28. Maart, 1836, ontving het Collegie van Burgemeester en Schepenen der stad Maastricht eene Memorie, die aan den Stedelijken Raad geadresseerd was, en waarin aangeboden werd, om aan dien grooten Kunstenaar een Gedenkteeken in zijne vaderstad op te rigten, doch men heeft niet vernomen, wat er van dat ontwerp geworden is. Van eenen anderen kant, had de Weleerwaarde Heer Visschers, Pastoor der St-Andrieskerk, te Antwerpen, het plan gevormd, om een Monument ter eere van Kessels op te rigten, in de kerk te Rome, waar hij begraven ligt. Dit laatste plan bleef eveneens steken, uithoofde de Graaf d'Oultremont, toenmaals Belgische Gezant bij den Heiligen Stoel, die de uitvoering er van had zoeken te bevorderen, in 1840 uit Rome teruggeroepen werd, en er sedert niet meer is teruggekeerd.

WALERAM III. [1]

Te Rolduc [2]), in de Rijksabdij,
Slaapt Hertog Waleram,
Gesmukt in rijke krijgslievrij,
Verscholen in zijn graf.

Aan zijne regte rust zijn speer,
Gedraaid uit cederhout,
Zijn heldenzwaard, dat menig keer
Zich verwde in Turkenbloed.

De helm, gesmeed uit zuiver staal,
Omsluit hem slaap en hair,
Als kwam hij uit den zegepraal
En legde zich ter rust.

---

[1]) Dit stukje is vervaardigd ter gelegenheid der plegtige opening van den Spoorweg van Aken over Rolduc naar Dusseldorp.

[2]) De Abdij Rolduc, of Kloosterraedt (thans het klein Seminarie des Bisdoms Roermonde), werd gesticht, in 1104, door een Domheer van Doornik met name Ailbertus, uit het geslacht der heeren van Antoing. De kerk dezer Abdij is de begraafplaats van verschillende Hertogen van Limburg, en onder dezen die van Waleram III, een voorvader onzer Koninklijke Familie, en een der dapperste helden van zijnen tijd. Waleram nam deel aan bijna al de groote veldslagen, die op het einde der 12. en in het begin der 13. eeuw geleverd zijn. Hij vertrok met Richard Leeuwenhart naar het heilig land, en nam met roem deel aan de bemagtiging van St. Jean d'Acre (1191) en aan den slag van Arsur bij Cesaréa. Hij was een der dertien ridders, die Richard Leeuwenhart begeleidden, en met een handvol boogschutters Jaffa overmeesterden. Waleram voerde verder met Konraad, Bisschop van Maintz, het bevel over een der twee armee-korpsen, die in 1197 den vijfden kruistogt deden. De rijke graftombe, die Walerams asch bevat, is met een swaren koperen rooster gedekt, en bevindt zich in de kerk van Rolduc vóór het koor.

Naast hem slaapt menig deftige Abt
En menig Edelman,
Wier namen staan uit steen gekapt
In letters groot en klaar.

Des nachts, wanneer, op de IJzerbaan,
Voor de eerste maal de trein,
Gelijk een storm op d'oceaan,
Langs 't eenzaam klooster joeg,

Verschrikte de edle Ridderschaar
En greep naar de oorlogspeer;
Toen wreef zich ieder Abt in 't hair,
En beefde aan al zijn leên;

Toen ook ontwaakt Graaf Waleram
En krapt zich in den snor,
En proeft zijn' heldenarm, die, stram,
Op zijnen sabel leunt;

Toen roept hij tot Abt Marcelijn,
In barsche riddertaal:
»Zit nog de trotsche Saladijn
Aan geen zij van de zee?

»Staat nog de Christen-legervaan
Op Limburgs vest geplant?
Of waait de Turksche halve-maan
Op mijner vadren erf?

»Ga, zie of niet het ketterdom
Der burgren hart bezwalkt,
Of breekt de deur van 't heiligdom
En schendt Gods heilig regt?

»Ik hoor als schettrend krijgsrumoer,
Als 't huilen van een slag:
Kom Marcelijn, sta op en loer,
Of 't land nog rustig is?"

De Stiftabt trekt zijn grafsamaar
Om 't blanke bekkeneel,
En staart rond kerk en rond altaar,
En ziet in 't zwart der nacht.

Dan keert hij tot den dooden Graaf
En zegt: »mijn edle Vorst!
Uw Limburg draagt geen enklen slaaf,
En blijft zijn God getrouw.

»Het Kruis prijkt nog op 't hoog altaar,
Het volk smaakt feestgenot;
Het was de kreet der blijde schaar,
Die ons ontwaken deed."

»Prijkt nog het Kruis op 't hoog altaar,
Leeft 't volk in voorspoed voort,
Dan blijf ik slapen duizend jaar,
In dit betoovrend oord."

J. B. V. HESTA.

BLADVULLING.

PER PROCURATIE.

Jacob is van voorbeeldigen ijver,
En vliegt, mijns dunkens, hoog, zeer hoog!
't Is een doorknede theoloog,
Een slapeloos chronykenschrijver,
Die jaerelijks ten minste een boekdeel schenkt
Aen 't lezend deel der natie.
Gewis, het is een brein, dat denkt:
— Ja wel, bij procuratie.

G.

EXPETISSIMUS.

Pandulphus, dien al 't volk vereerde
Om zijn Diploma van Doctoor,
Die lang zóó hippocratiseerde,
Dat hij den Zieke-alleen verloor;
Die schaers Natuur één liet genezen,
De dader van zoo menig weduwleed,
Trok gisteren zelf op, ten pierenland verwezen:
't Is 't beste, wat hij deed.

P. V. D.

KUNST.

MUZIJK.

IN NEDERLAND UITGEGEVEN MUZIJKWERKEN, MEER BEPAALD VAN NATIONALE MEESTERS.

— UITGAVE VAN THEUNE EN COMP., TE AMSTERDAM; VAN WEYGAND EN BEUSTER, TE 'S GRAVENHAGE; VAN H. ROOSEN, TE MAASTRICHT; EN VAN H. RAHR, TE UTRECHT. — 1855. —

Hebben wij, in den vorigen Jaargang *), onze lezers reeds opmerkzaam gemaakt op den tekst van drie Liederen, door den Heer Dufriche in 't Fransch geschreven, en door de Heeren Renaud en Koning tot zang, met piano-begeleiding, overgebragt, thans zal Astrea daarop nog eens meer bepaald terug moeten komen, ter beschouwing, namelijk, alléén van het muzijkale gedeelte dier vruchten van letter- en toonkunst.

1.) Le fils de la veuve: Romance; paroles d'Antoni Dufriche; musique par P. G. Renaud. (Prijs 50 Cts.) — 2.) Reste chez nous! Souvenir de la Zélande: Romance, avec accompagnement de Piano; paroles d'Antoni Dufriche; musique de P. G. Renaud. (Prijs 50 Cts.) — 3.) La veuve du marin: Romance, avec accompagnement de piano; paroles d'Antoni Dufriche; musique de P. G. Renaud. — 4.) L'oraison dominicale: paroles d'Antoni Dufriche; musique de David Koning. (Pr. 40 Cts.) — 5.) l'Hymne du dimanche; paroles d'Antoni Dufriche; musique de P. G. Renaud. (Prijs 50 Cts.) — 6.) La prière de l'enfance: mélodie pours Soprano; paroles de A. Clavareau; musique de F.-Edouard Embrechts. [Hommage à Mr. Aug. Clavareau.] (Prijs 20 Cts.) — 7.) Valse à quatre mains pour le Piano par F.-Edouard Embrechts. [Aux demoiselles Marie et Pauline Van Boecop.]

Hebben wij reeds zoovele en zoo verschillende Werken op het gebied der muzijkale Compositie in de onderscheiden Jaargangen van dit Tijdschrift beschouwd, wij willen ook nu weder een uur tijds en een blad schrifts wijden aan eenige *Ephemeriden* op dat terrein, die ons thans ter hand gekomen zijn, en wel voornamelijk Compositiën op Gedichten van den Heer Dufriche, welke laatsten meermalen in dit Tijdschrift zijn vermeld. De bedoelde Compositiën behooren, over het algemeen, in den kring der Romance te huis, en men weet, wat de *Romance* is: zij bezit niet de veelzijdigheid der muzijkale behandeling van de *Scène*, niet de diepzinnigheid, die het *Lied* eigen kan zijn, en toch behandelt zij dikwijls onderwerpen, die, wegens hunne eigen veelzijdigheid, òf tot den eersten vorm behoorden gebragt te worden, òf, wegens hunne belangrijkheid of hoogeren ernst, eene meer diepzinnige behandeling verlangden. Zij bezit ook niet de naïve coquetterie van het *Chanson*, en treedt toch soms wel op dat gebied over; en bij dit alles komt nu, dat het *lyrische* element — der Romance zóó eigen, dat men er zich, als het ware, niet van verwijderen kan — de meeste Schrijvers verleidt, om altijd gebruik te maken van zekere melodie-phrasen, die dus *gemeen goed* werden en eene, voor den indruk niet gunstige, bekendheid hebben verkregen. — Teneinde hier in geene verdere uitweiding te vervallen, zeggen wij kortelijk, dat wij de onderwerpen, waarover men Romancen schrijft, gaarne beperkt zagen tot het *idyllische* gebied, of de schildering eener enkele situatie of gevoelsuitdrukking uit het dagelijksch leven, maar geene geheele geschiedenissen, met de daaraan verbonden karakteristiek van personen en schetsing van allerlei zamengestelde toe-

*) Zie Astrea's IV. Jaarg. blz. 114.

standen *), geene gebeden of verzuchtingen, hetzij verborgen onder een anderen vorm, of wel regtstreeks geuit, en wat dies meer zij; terwijl wij van de Componisten, die toch eenmaal Romance's behandelen willen, of meenen, hunne krachten dáárаan het best te kunnen beproeven, mogen verlangen, dat zij, zoo min mogelijk, van dat *gemeen goed* der daarbij zich als van-zelf voor den geest opdoende phrasen gebruik maken.

Uit *dit* oogpunt nu, moeten wij onze beschouwingen aanvangen, en, als wij ons dan de onderwerpen willen laten welgevallen, zoo kan onze beschouwing vrij gunstig zijn. Beginnen wij met **LE FILS DE LA VEUVE**, dewijl dit een tekst is, dien wij onder de doelmatige rangschikken, waar, bij al de verschillende beelden, toch slechts *één* gedachte ten grondslag ligt, die, als het ware, de spil is, waarop het geheel draait. Over den vorm der Compositie valt, natuurlijk, niets te zeggen. De Romance staat in *B.-Moll* (2/4) *Allegro*, terwijl het refrein in de gelijknamige *Dur*-toonorde geschreven is. Voorzeker, valt deze Romance ook al niet geheel vrij te pleiten van phrasen te bevatten, die ons doen zoeken, wáár wij zoo iets nog wel eens méér gehoord kunnen hebben; (zie bijv.

Ces pleurs alors sur ton visage,
Peindront ta joie et ton amour!)

maar, als men het Allegro-tempo niet te streng neemt, dan kan die eenigzins banale kleur door smaakvolle uitvoering wel bedekt worden, en het zijn ten minste niet die onuitstaanbare Melodiën, gelijk men ze als bijlagen van Muzen- en andere dergelijke Almanakken, en in de, vroeger door ons beschouwde *Tijd* van Mej. W. vindt. Neen, het is eene lieve Romance, die boven vele anderen de voorkeur verdient, keurig net gedrukt, en als zoodanig haren prijs wel waard is.

RESTE CHEZ NOUS! nòg eene Romance, doch welke wij, over het algemeen, op veel hooger prijs stellen, daar wij den tekst voor dit genre van Compositie zeer geschikt achten, en de Componist veel orgineler heeft gewerkt. Alleen de vorm, om de Romance in 3/8 te schrijven, — waardoor de uitvoering dus zeer voorzigtig en kiesch moet behandeld worden, om in geen Wals-karakter te vervallen — en dan het refrein in de trotsche 4/4 maat te brengen, heeft iets van een breed frontispice voor een smal huis geplaatst. De toonorde is *Es-dur*. De verlangde stem-omvang van beide Romance's blijft binnen het bereik van den balk van den G.-sleutel, en beiden zijn voor den zang zeer vloeijend en doelmatig geschreven.

LA VEUVE DU MARIN. Het minst kunnen wij ons met dit Werk vereenigen. Wat de geschiktheid van het onderwerp aangaat, het is niet van de slechtste, ofschoon ons het 4. Couplet weder wat ruim *pittoresk* toeschijnt, om afgezongen te kunnen worden op eene melodie, die dan reeds driemalen is gehoord: en daarbij komt, met betrekking tot de factuur der Compositie, dat die melodie niet van de gunstigsten is: zij beweegt zich, van tijd tot tijd, vrij stram, in seconden-schreden heen en weder, en, waar zij dit niet doet, maar eenigzins levendiger behandeld is, daar kunnen wij het zeer slecht met hare uitdrukking van het tekst-karakter eens worden. Zoo is b. v. de melodie op den versregel:

Couplet 1, *une voix désolée*, en
Couplet 4, *la veuve inconsolée*

wel geschikt, om het smachtende in den blik eener jeugdige verliefde, maar niet de smart eener troostelooze weduwe uit te drukken. Ook de harmonie heeft somtijds hare ongunstige zijde, vooral in verband met den rhythmischen bouw der muzijkale phrase: zie bijv. den wonderlijken sprong der stemmen in de begeleiding, maat 6, van het einde af, en, in de daaropvolgende maat, den schok in de harmonie-opvolging (*A-dur*, *Cis-dur*), die althans volstrekt niet gemotiveerd is door de herhaling van reeds eenmaal gezongen tekstwoorden. De toonorde is *A-moll* (*Allegro* 3/4) en *A-dur* (*Andante cantabile*). — De uitgave is zeer goed en duidelijk. Hoofdtitel en prijsopgave ontbreken.

Ofschoon de vorm der uitgave van **L'ORAISON DOMINICALE** uiterlijk in het geheel niet, en, bij eene oppervlakkige beschouwing, ook de vorm der muzijkale bewerking zeer weinig van de vorige Werken verschilt, bezit de in het innerlijke wezen der Kunst ingewijde Componist, Koning, toch te veel fijnen tact en echt-zuiver gevoel, om in den trant *dier* producten te vervallen: hij heeft den stijl zijner Compositie zoo edel gehouden, als met den hier gebezigden vorm overeen te brengen was; wij rangschikken haar dus ook meer in de Categorie van het *Lied*, dan in die van de *Romance*. Of nu de Compositie evenwel, zelfs ook met deze wijziging, het verheven, en zoo veelzijdig belangrijk onderwerp waardig is en kan zijn, laten wij gerust ieder onbevooroordeeld

*) Zie, in verband hiermede Astrea's IV. Jaargang. blz. 154: *Een Droom.*

onderzoeker beslissen: wij, voor ons, zeggen *Neen*. — Het Werk is vrij oorspronklijk, en daarbij ook hoogst eenvoudig, waarschijnlijk om ten minste dáárdoor het edel karakter te bewaren. Toonorde enz. zijn: *C-dur*, $^4/_4$, *Moderato*. De omvang is van *C* tot *D*, alzoo Mezzo-Sopraan of Baryton. — Nog iets over de uitgave: wij kunnen die niet minder net vinden, dan de vorigen, en het Werk-zelf althans niet minder belangrijk; intusschen kost het tien centen minder dan de twee eerst-gemelden: een groot verschil ($^1/_5$)! Zijn nu de anderen te duur, of is dit te goedkoop? — Eene mindere duurte in de Muzijk-prijzen kon volstrekt geen kwaad voor het debiet; iets, wat men in Nederland volstrekt niet schijnt te kunnen of te willen begrijpen, en zulks niet bij de uitgave van Muzijkwerken-alléén.

Wij keeren nu nogmaals tot den Heer Renaud terug, maar ditmaal (ofschoon wederom een tekst van den Heer Dufriche, en wel de laatste der hier behandelde) niet ter beschouwing van eene *Romance:* het is een Koor voor 4 mannenstemmen, hetwelk wij hier voor ons hebben. Natuurlijk bevalt ons die vorm voor **L'HYMNE DU DIMANCHE** veel beter, en het doet ons daarom leed, dat wij ons toch nòg verpligt vinden, de volgende aanmerkingen op den vorm en de Compositie te maken. Wat het eerste punt betreft, zoo trekt het onze aandacht, dat het stuk ook in zekeren zin refreins-gewijze behandeld is; namelijk, de aanvang: *Salut, jour du Seigneur!* enzv. (*B-dur*, $^3/_4$ *Andante*) wordt gevolgd door 3 coupletten (*Es-dur, un peu plus vite*), achter ieder van welke, die eerste afdeeling wordt herhaald. Heeft nu de tekst hiertoe het voorschrift gegeven, — wel nu dan, het zij zoo! — maar anders toont het eene groote ingenomenheid met die soort van herhalingen, waardoor ons de Compositie altijd eenigzins langwijlig voorkomt. En vooral is het daarom te meer jammer, dat de Compositie-zelve ook hier en daar eenigzins dor is, en niet ligt tot de regte opgewektheid geraakt, om het onderwerp waardig voor te stellen: de bewerking van den versregel: *Beau jour de la prière*, kan hiervan tot voorbeeld strekken. Ook is de stemleiding niet altijd vloeijend en los: — zie den eersten versregel van ieder couplet; — terwijl tusschenbeiden oplossingen voorkomen, die eenigzins hard zijn, als bijv. aan het slot van den 2. versregel der coupletten, waar eene kleine Septima, in de buitenstemmen, zich naar boven oplost. Overigens kan natuurlijk een Werk als dit, veel meer aanspraak op originaliteit maken, en verdient uit dàt oogpunt ook veel meer aanbeveling. Men ontvangt hier *drie* bladzijden muzijk- en tekstdruk voor denzelfden prijs (50 centen), als bij de andere Werken *twee* bladzijden kosten; daarentegen, echter, is voor dit Werk geen hoofdtitel geplaatst.

Nu rest ons nog de moeijelijke taak, om twee (voor zoo ver wij weten) eerstelingen van een Dilettant, met de behoorlijke kieschheid, te behandelen.

Wij kunnen natuurlijk niet vermijden, onze aanmerking, in den aanvang van dit Artikel gemaakt, ook hier toe te passen, namelijk, dat wij een tekst, waarin voorkomt:

> Que Dieu le Fils protège mon sommeil,
> Et que du Saint-Esprit la divine lumière
> — — — — — éclaire mon réveil!

en die dus een Gebed bevat, ofschoon dan in een cadre van andere gedachten, die er echter natuurlijk mede in verband staan, besloten, — dat wij zulk een tekst niet te huis mogen achten in eene Compositie, op Romance-leest geschoeid, al draagt die ook den titel van *Mélodie;* en dat het bovenschrift *Andante religioso* het bij ons niet goed kan maken, dat die tekst gebruikt is voor een muzijkstuk in $^6/_8$ maat, waar de geleverde gedachten wel degelijk tot het genoemde genre behooren: zie b. v. de eerste 2 versregels. De hooge waardij, die voor ons alle zaken, godlijke personen betreffende, bezitten, moet dan ligtlijk worden opgeofferd aan herhalingen, die volstrekt niet uit innerlijke behoefte van den tekst ontstaan, maar, wel degelijk door het beloop der gebruikte phrasen en wendingen noodig worden. Het doet ons alzoo leed, dat de jeugdige Componist, dien wij kennen als belangstellend, ja, als een hartstogtlijk beminnaar der Kunst — al is het dan ook van het meer romantische gedeelte, — ja, die men als Dilettant geen talent ontzeggen mag, — het doet ons leed, zeggen wij, dat hij niet een ander, meer voor dàt genre van compositie geschikt onderwerp heeft gekozen. Wij moeten hem evenwel ook nog wijzen op de ijlheid van sommige harmoniën: zoo konden bijv. de allereerste maten van het Voorspel door het bijvoegen van een paar noten aan een schoon Schuberts-idée herinneren, terwijl, zooals het dáár staat, de ijle behandelingswijze te onbeteekenend klinkt; maar wij zouden dat slechts als ter opwekking kunnen doen, dewijl er toch zóóveel in is, wat die Compositie zéér bevallig

maakt. De Schrijver beproeve zijne krachten eens aan een gunstig gekozen onderwerp, en legge zich vooral met zorg toe op het nasporen van schoone en rijke harmonie-oplossingen, in kiesche stemvoering: want wij willen erkennen, dat zijn Werk, hoewel het nu juist geene belangrijke originele gedachten oplevert, toch, over het algemeen, vrij is van de hierboven meermalen aangehaalde *loci communes*, die tijd en papier doen betreuren, en dat het zingbaar is geschreven, zoowel wat de vloeijendheid der melodie, als den omvang (10 toonen: *es* tot *g*) betreft.

Het tweede Werk is als instrumentaal-compositie, natuurlijk, minder aan consequentiën gebonden: als men maar zorgt voor motiven, wier aanhooren eene golvende beweging in het bloed brengt, en dus de beenen onwillekeurig doet opbeuren en het hoofd heen en weder doet gaan; verder voor den goeden bouw der dansphrasen van 4 of 8 maten, en, eindelijk, voor eene harmonie, waarin geene regtstreeks verboden bewegingen en oplossingen voorkomen, maar liefst op een gunstig oogenblik gekruid door een verminderd septima-accoord, of dergelijk pikant effect, — dan wil eene Wals, Galop, Polka, of wat dies meer zij, nog al ligt bevallen. En dat alles vindt men, over het geheel, in het Werk van dezen Dilettant bij elkaêr.

De Wals (in *As-dur*) wordt voorafgegaan door eene *Introductie* (in denzelfden grondtoon), groot 2 balken; na anderhalve bladzijden volgt het *Trio* in *H-dur*, terwijl de volgende afdeeling (eigenlijk eene overleiding, gedeeltelijk in *As-moll*, deels in *Es-dur*) *Marciale* tot bovenschrift voert. Nu komt de Wals *Da Capo* en dan het *Coda*. Het hoofd-motief en de meeste neven-motiven van de Wals zijn bevallig; zelfs schemert, bij eene eenigzins langzame uitvoering, het meer schilderachtig element der Mazurka er door heen. Ook de krachtiger gedeelten, als de middelste balken der bladzijden 4 en 5, en het »Marciale" gedeelte zijn van denzelfden aard; de melodie van het *Trio* echter, is, over het algemeen, van minder geestigen oorsprong. Op een paar plaatsen in de harmoniesatie valt eenige aanmerking te maken: zoo doen de bedekte octaven in de buitenstemmen, voorkomende bladz. 4 en 5, accolade 3 en 4, maat 5 en 6, het kiesche oor onaangenaam aan; ook is in het *Coda* de verdubbeling van de grondbas in de linkerhand der primo-partij niet aangenaam, en kon de scherpe dwars-stand (*ges* tegen *g*), in de 3. maat van het slot af, zijn vermeden. Overigens, gelijk reeds is aangetoond, bezit het Werk die verdiensten, welke men van zulk eene Compositie verlangen kan, wanneer men ten minste geen kunstwerk van een beroemd Schrijver daarbij op het oog heeft. De uiterlijke vorm der uitgave is allerbevalligst, doch de prijs staat niet vermeld.

MEDALJE TER DANKBARE NAGEDACHTENIS TOEGEWIJD

AAN PROFESSOR ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *)

Die zich-zelven, door zijne daden en werken, een Gedenkteeken, hechter dan brons, heeft opgerigt, behoeft niet vereeuwigd te worden door koper of steen; — maar, het is eene behoefte voor het hart van hen, die de vruchten van het leven eens grooten tijdgenoots uit de eerste hand, namelijk, uit die van hem-zelven, mogten ontvangen, aan het nageslacht een sprekend bewijs te leveren, dat zij besef hadden van het door hen genoten voorregt, en dankbaar waren voor eene zoo hooge gunst.

Ziedaar, waarom Neêrlands eerste Kanselredenaar geen Monument behoeft; maar, ziedaar ook, waarom men in Nederland, terstond reeds na zijnen dood, hem een blijvend Gedenkteeken wil stichten der warmste erkentlijkheid.

Zijne Geboorteplaats zal zijn Beeld in marmer bewaren; zijn Graf zal weldra met een zinrijk Lijkgesteente prijken; doch, vooral, moge, in edel metaal, elk, die Van der Hoeven gekend heeft, des onsterflijken Mans vredeademend gelaat, door een krans van lauwren omgeven, zich bestendig terugroepen voor den geest, om die vriendlijke beeldtenis te doen overgaan van vader op zoon, van geslachte tot geslacht.

Utrecht, den 1. October, 1855. D. VAN DER KELLEN.

*) Prijs: in Zilver *f* 12.—; in Brons *f* 4.—

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE. [1]

NEDERLANDSCHE POËTEN.

DE BRUID VAN ANGROGNA,

ROMANTISCHE EPISODE UIT DE GESCHIEDENIS DER WALDENZEN, DOOR ANNA **. [2]

Onder de Christenen, van Europa beslaan de Waldenzen eene zeer belangrijke bladzijde in de geschiedenis; zij ontleenen hunnen naam aan Waldo, een Lyonees, die, in het laatst der twaalfde eeuw, als gedwongen door het bevel: »laat uw licht schijnen voor de menschen", den teruggang tot de Heilige Schrift bevorderde en de les: »Predikt het Evangelie aan alle creaturen" in praktijk bragt, zonder zich echter van de Roomsche Kerk af te scheiden. Zij stelden er eene eer in: »*armen naar de wereld*" genoemd te worden, en door spotters werden zij *de armen van Lyon*, *de klompendragers* enz. geheeten, en meer als scheurmakers dan als ketters beschouwd. Met hunne sekte tegelijk, ontstonden de instellingen der *Bedel-orden*, *Minderbroeders* en *Predikheeren*. Door verscheiden Pausen werden zij met rust gelaten, maar Gregorius XI, Clemens VII en Innocentius VIII vervolgden hen niet alleen, maar wilden hen uitroeijen; en zoowel wreede straffen als brandstapels getuigden van den haat tegen de Waldenzen, die, in de schier ontoegankelijke valleijen en bergspelonken der Cottische Alpen, alwaar zij stil leefden, opgespoord en in grooten getale omgebragt werden. De reine wandel van deze, in afzondering wonende Christenen, wekte de aandacht en bewondering zelfs van hunne vervolgers, en ook de naburige Vorsten beschermden hen somtijds.

Van het belangrijke hunner geschiedenis diep doordrongen, heeft de Dichteres der *Bruid van Angrogna*, eene Piëmontesche vallei, met een vlek van dien naam, in het geloofsleven dier valleibewoners zoeken door te dringen en een beeld te leveren, waaruit dat geloof albezielend anderen tegenstraalde. Zij heeft dit gedaan met zulk eene reine christenliefde, dat het regtmatig vermoeden ontstaat, dat in hare ziel geene plaats voor haat open bleef, om de eenvoudige reden, dat die met edele gevoelens vervuld is, gedachtig aan de verhevene bede: »Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen."

Na den dood van Catharina Wilhelmina Bilderdijk, treurden wij, schier zonder hope, dat eene Vrouw haar als Dichteres zoude evenaren, en wij huldigden gaarne de Zangeressen, die haar van verre navolgden; — maar, getroffen werden wij door de heerlijke akkoorden, die ons van Anna's harpe te gemoet klonken, en wij durven, zonder overdrijving, verklaren, dat zij is eene rijk begaafde, verheven stoute, edele Dichteres. — Echt schilderachtig toch is de plaatsbeschrijvende Aanhef van Angrogna:

Ziet ge, aan de verre hemeltransen,
  Dien bleek azuren zilverband,
Omgolfd van gloënde purperglansen,
  Als diademen uitgetand?
't Zijn de Alpen met hun zilvren kroonen,
  Waar de IJsgod zich een zetel kiest!
't Is 't schrikgebied der sneeuwregionen,
  Waar zelfs de Tijd zijn spoor verliest.
Dáár is de winter magtig koning,
  En de ongeschonden majesteit
Dier nooit betreden vorstenwoning
  Waait huivring aan, als de Eeuwigheid.
Daar spreidt hij in de albasten zalen
  Zijn kille tooverpracht ten toon,
Omkranst zich 't hoofd met zonnestralen,
  Die breken op zijn glorietroon.

Alzoo voortgaande schetst zij het schoone der valleijen, door de Waldenzen betrokken, wier stille eenvoud, bij het vervullen hunner pligten, hen echter voor vervolging niet kon vrijwaren.

De tweede Zang behelst de ontmoeting van Adalbert,

[1] Vervolg van Astreas V. Jaargang, blz. 201.

[2] Nymegen, bij H. C. A. Thieme Jsz. Oct. 142 blz.

die, ofschoon Roomsch, de bruidegom van Valeria, de heldin dezer geschiedenis, wordt, onder belofte, dat beiden elkanders godsdienstige gevoelens zullen eerbiedigen. De blinde Walther was de oorzaak dier belofte, en hij spoorde hem aan, eerst het heilig Avondmaal te gebruiken, alvorens zijnen zegen te ontvangen.

De aanhef van dezen Zang is meesterlijk, even als het vervolg; — men hoore:

De nacht vliegt heen! maar diepe rust
Heerscht nog alom in 't zwijgend oord,
En de uchtend, die de kimme kust,
Drijft de opgetaste neevlen voort.
't Is plegtig stil! Geheel natuur
Verwacht, met heilge eerbiedenis,
Tot aan het kwijnend luchtazuur
De dageraat verrezen is.
Daar breekt reeds de eerste morgengloor,
En scheurt het purprend Oost van één!
De zon betreedt haar blinkend spoor,
En drijft de rozenwolken heen!
Het Alpgevaarte staat in vuur,
De hemelen in purpren gloed,
En, blij ontwakend, brengt natuur
Der dagvorstin haar morgengroet.

Valeria wordt als de blonde dochter der vallei beschreven, en zingt dit

MORGENLIED.

Hoe stralend
En pralend
In purper en goud,
Verrijst daar de zonne,
Ver boven het woud.

Wat leeft er
En beeft er
In 't zuisen der koelt',
Die zachtkens de toppen
Der dennen doorwoelt?

Wat sprankes
En klanken
Van leven en gloed
Vervullen de heemlen,
En 't jeugdig gemoed?

Is 't smarte,
Die 't harte
Doorvlijmt en ontrust,
Nu hope de schepping
Heeft wakker gekust?

Al strelen,
Bij 't kwelen
Uw klanken mijn oor,
Zij dringen, o zangers!
In 't harte niet door:

Daar rijzen
Geen wijzen
Van 't kinderlijk lied,
Geen zaalgende vreugde,
Die 't leven mij biedt!

De schildering van de bekoorlijkheid van Valeria is liefelijk als de vallei, die haar bezit; maar, waar zouden wij aanvangen, waar eindigen, indien wij alles wilden melden, wat hier, poëtisch, ziel en hart bekoort?

De derde Zang is toegewijd aan: *Het Avondmaal in het gebergte.* De gang der vromen naar de grot is even statig beschreven als natuurlijk, en het is alsof wij hen zien en vergezellen. Treffend zijn ook de regelen:

De leeraar der valleijen,
De blinde Walther is 't, wiens hand zoo menig keer
Een stervenspeluw, zacht als d'englenwiek, mogt spreijen;
Hij naakt de Nachtmaalsdisch en allen knielen neêr. —
O zaagt gij dat tooneel! gij, die uw bedehuizen
Zoo vaak gedachteloos, koelzinnig binnentreedt,
Wien nooit een adem Gods, als 't zomer-zefir-zuisen,
De snaren des gevoels in 't harte trillen deed!
O, bliktet ge in die kloof, gij zoudt hier God vereeren,
Al voelde uw harte nooit een indruk van omhoog;
Al zocht gij nooit uw' Heer, hier zoudt gij bidden leeren,
Hoe zwaar der zonde last u op de ziele woog!

De vierde Zang bevat de *Overrompeling.* De avondmaalvierders worden door hunne vijanden bespied en in de grot gewelddadig overvallen. De blinde Walther boezemt door zijne houding eerbied in; maar nijd en haat, bloeddorst en wulpschheid ontvlammen de gewapende krijgers, en een gruwlijk bloedbad vangt aan, welks krachtige beschrijving gewis der gevoelige Dichteres eene pijnlijke taak moet zijn geweest! Graaf Luïgi en de Monnik Borelli maken beiden aanspraak op de bruid van Angrogna; de Monnik triomfeert en laat de bruid kerkeren. Het geheele tafereel is treurig, bloedig, huiveringwekkend; de laatste coupletten van dezen Zang bieden echter verademing:

Weêr was alles doodsch en kil
In de op eens verlaten hallen;
Dof gekreun, één zucht, één gil,
En de dooden lagen stil,
Op elkander neêrgevallen.

De Engel van den dood-alleen,
  Over lijken heengebogen,
Lokte door zijn droef geween
  De andere Englen naar beneên,
Van hun lichte hemeltogen.

Tot des levens Genius
  D' uchtendstraal in 't graf deed gloren:
't Was zijn zaalge vredekus!
  En een galm der Englenkoren
Trilde langs den stillen wand....
  't Was het zegelied der helden,
't Welkom in het vaderland!

De vijfde Zang schildert Valeria's toestand in den kerker op echt-tragische wijze. Borelli wil haar tot het Roomsch-Katholijke geloof terugbrengen, doch zij wederstaat hem even als zij later Luïgis hevige liefde verfoeit: zij blijft Adalbert, haren bruidegom, getrouw.

De zesde Zang leidt ons in het prachtige paleis van Luïgi binnen, die, door Borelli opgevoed, zijn werktuig is, om snoode plannen te bevorderen en uit te voeren. Dit beseft hij, en hij gaat als onder een ijzeren schepter gekromd, waaraan hij zich niet kan onttrekken; niettemin zegt hij van hem:

„Ja, 'k haat dien man, dien booswicht, onder 't mom
„Van Godsdienstpligt en heiligheid verborgen,
„Die met een lach-zelfs de onschuld kon verworgen,
  „Toen er een traan in 't oog der beulen glom!
„Hij haat ook mij! hij heeft mij haat gezworen:
  „Zijn slangenblik deed mij 't reeds lang verstaan,
  „Toen ik mijn hand naar zijne prooi dorst slaan;
„Doch 'k dien zijn plan. — Hij heeft mij uitverkoren
  „Ten werktuig, 'k voel mij magteloos bij hem:
„Ja 'k moet, met wraak in 't hart, hoe fel verbolgen,
„Gedwee, gehoorzaam, zijne schreden volgen,
  „Boetvaardig luistren, volgen op zijn stem!

Wrevelig over zijn lot en niet doordrongen van het troostvolle, dat de leer van het Evangelie aanbiedt, mort hij tegen het raadselachtige van het Godsbestuur, terwijl zelfvernietiging hem, als de eenige redster uit zijnen toestand, wenschlijk voorkomt.

Het tooneel wordt verplaatst in de bidcel van Borelli, die, aan geen beluisteraar denkende, zijnen boezem lucht geeft, en uitvoerig al het helsche, dat in hem brandt, openbaart. Hij had Luïgi, een zoon van Waldenzers, gered, om hem zoodanig te vormen, dat hij eenmaal tegen zijne eigen bloedverwanten zou ijveren en strijden: dit doel was bereikt, doch Luïgi, die Valeria voor zich wilde behouden, had hem gescholden! Dit deed hem, ten slotte, uitroepen:

  „Gij hoondet mij, gij scholdt mij: „Outerpaap!"
„Omdat mijn mond u 't *veto* toe dorst roepen,
„U, 't opperhoofd van Pianezza's troepen,
  „En, inderdaad, slechts de arme herdersknaap!
„Gij zult het boeten, als ik 't u zal zeggen,
„Geboorte en afkomst van u openleggen,
  „Wanneer de vlammen blaakren van de mijt,
„Door u, voor uwe Zuster aangestoken,
  „Als zij het weet, dat gij haar Broeder zijt,
„Luïgi! dan,.... dan ben ik eerst gewroken!"

Daar blonk een zwaard! het was dat van Luïgi, die hem bespied en alles gehoord had, wat Borelli sprak. De slag miste echter zijne prooi: Borelli deinsde en nu stonden beiden, als verplet, elkander aan te staren; maar Borelli gaf een teeken, en Luïgi werd door vermomde personen overrompeld, die hem geboeid wegvoerden.

Deze Zang is rijk en ontvouwt, op eene meesterachtige wijze, de roerselen van het hart des huichelaars; gelukkig echter, dat de Borelli's tot de zeldzaamheden behooren, anders ware deze schoone aarde eene hel, en zouden hare bewoners duivelen zijn, in plaats van wezens, naar Gods beeld geschapen; niettemin moet men niet insluimeren, vooral niet in dagen, waarin zóó zeer tegen de verspreiding van het Evangelie geijverd wordt, dat de vreeslijkste gebeurtenissen, die elders plaats hebben, er de wrange vruchten van zijn!

De zevende Zang, getiteld: „*De Martelaars*" is aandoenlijk. Het geloofsvertrouwen van Valeria in den kerker geeft verpoozing en verademing. Adalbert, haar bruidegom, bezoekt haar, met het oogmerk, om haar tot zijn geloof over te halen; maar, toen hij eene onverstoorbare hemelrust op haar gelaat zag, wilde hij haar niet tot dien afval bewegen. Belangrijk is nu beider gesprek.

Weldra wordt het woelig op de straten, want de ten brandstapel gedoemde grijze Walther zal, even als Valeria en Adalbert, die straf ondergaan. Levendig is de voorstelling van alles, wat er bij zulke tafereelen gewoonlijk plaats had; maar het schilderende en beschrijvende van dezen Zang moet men lezen, even als den Lofzang der veroordeelden, die de woelige volksmenigte deed verstommen.

De vreeslijke straf wordt aan de onschuldige slagtoffers volvoerd! Borelli aanschouwt het uit zijn venster en sleurt Luïgi naar voren, om hem medetoeschouwer

van die gruweldaad te maken; Luïgi ziet het en is door al het geledene schier versteend: hij voelt den dood reeds naderen; de nevelen verdwijnen voor hem; hij ziet, dat de Waarheid zegepraalt; ofschoon hij Borelli veracht, schenkt hij hem vergiffenis. Luïgi bezwijkt, en roept, stervende, aan Borelli toe, dat hij zou beven voor de *Eeuwigheid!* Hij zweeg, maar dat woord weêrklonk in de ziel van Borelli, die nu, eindelijk, voor zich-zelven huivert: zijne gruweldaden, zijne slagtoffers doen hem 't angstzweet uitbreken, en het woord *Eeuwigheid* hem beven!

De Slotzang doet der Dichteresse alle eere aan, daar er een echt-christlijke geest in doorstraalt, die eenen balsem in de wonden giet, door de vorige Zangen geslagen. Doch, wij mogen het niet verbloemen, dat die Zang wel wat al te gunstig doet denken over den tegenwoordigen toestand van het Christendom, in het algemeen. Er zijn zekere beginselen, die nimmer met den wortel worden uitgeroeid: er zijn nog heden ten dage vonken, die wel smeulen, maar slechts één windvlaag behoeven, om weder in lichte laaije vlam te veranderen.

De Geschiedenis heeft het aangeteekend, dat van 1452 tot 1798 in Spanje onder de Groot-Inquisiteurs niet minder dan 336,652 slagtoffers zijn gemarteld en gevonnisd, waaronder 31,812, die levend zijn verbrand! De mensch van vroeger blijft dezelfde, al verwisselt hij ook van uiterlijk gewaad, en wat eenmaal gebeurd is, kan weder gebeuren. Waakzaamheid is alzoo de pligt van elken wèldenkenden Christen, teneinde niet overrompeld te worden in eenen tijd, die nog veel verbergt in zijnen schoot

---

Wij hopen, dat de begaafde Zangeres Anna, die in de bekoorlijke streken van Gelderland woont, hare harptoonen weldra weder zal doen klinken, en, zoo wij hopen voor zachtere tafereelen dan de vermelde, en, dat zij ons dan haren Naam noeme, om ons buiten verzoeking te brengen van dien te openbaren. Nederland heeft het regt, hem te kennen, daar het zich op haar beroemen mag.

R.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

NOTICE SUR JEAN PLACENTIUS, POÈTE ET HISTORIEN DU XVI SIÈCLE.

— N°. IV DE LA **BIOGRAPHIE LIÉGEOISE**. — PAR ULYSSE CAPITAINE. *) —

PUGNA PORCORUM.

PER P. PORCIUM, POETAM.

Paraclesis pro potore.

AD LECTOREM

Jodocus Helmontanus.

Perlege Porcorum pulcherrima prœlia, potor,
Potando poteris placidam proferre poesin.

Ad Eundem.

Mœonides ranas cecinit, sed Porcius illo
Posterior Porcos, plaudite utrique, precor.

Ad Eundem

Potando pugnas Porcorum perlege potor,
Potanti posuit præmia porciolus.
Porcorumque procul propellant prœlia planctus,
Persuadent propter pegmata pœcinere.
Perdocuit paucis Porcorum pulchra Poëta
Prœlia, perlecto plaudite porciolo.

AD AUCTOREM.

Porciolus Porcos cecinisti, parva croacum
Sic condigna refert præmia, Homere, tibi.

---

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 220.

POTENTISSIMO PATRONO PORCIANORUM

P. PORCIUS

Poeta

Prosperitatem precatur plurimam.

Postquam publice porci putamur, præstantissime Patrone, placuit porcorum pugnam poëmate pangere, potissime proponendo pericula pinguium prælatorum; pugnant pigriter pusillanimes prælati propter pinguedinis pondus, porro potentius porcelli pauca proceritate perpoliti: propierea placeat, precor, puerile poëma perlegere porcorum porcellorumque pugnam, propositionibus pictam paribus, perpræpostere.

PRODITUR PATRONUS PORCIANORUM, PRIMORDIALIBUS PUNCTIS.

Res Inamœna Cares Affectu. Læta Decorem
Omnimode Aspirat. Bellula Habe Ergo Rata.

Proditur Poëta.

Plasta Latent Animo Cœlata, Et Non Temeranda
Indiciis Ullis, Scilicet hoc volui.

Præcelsis proavis pulchre prognate Patrone,
Pectore prudenti pietateque præditi prisca,
Præter progeniem, præter præclara parentum
Prœlia pro patria, pro præsulibusque peracta,
Pleraque pro populo proprio perfecta potenter,
Pellucens probitate, potenteque prosperitate,
Proposito præsente petens plerumque peritos;
Propterea que probas philomusos, prosequerisque
Parnasso potos precio precibusque poëtas:
Postquam percepi puerile placere poëma
Præcipue propter præscripta prooemia, pugnæ
Porcorum placuit parvam præfigere pugnæ
Pagellam, Porci prodentem proprietates
Plausibiles, pinguem patronum promeruisse
Pectore pinguiculo, pol promeruisse poëtam
Pingui Porcorum pingente poemate pugnam.

Propositiones pugnae.

Porcos pistorum pergunt prosternere pugna
Porcelli, pasti plantis per pervia prata.

PUGNA PORCORUM

PER P. PORCIUM

Poetam.

a) Plaudite, Porcelli, Porcorum pigra propago
Progreditur; plures Porci pinguedine pleni
Pugnantes pergunt: pecudum pars prodigiosa
Perturbat pede petrosas plerumque plateas;
Pars portentose populorum prata profanat;
Pars pungit populando potens; pars plurima plagis
Prætendit punire pares, prosternere parvos.
Primo Porcorum præfecti pectore plano
Pistorum Porci prostant pinguedine pulchri;
Pugnantes prohibent Porcellos; ponere poenas
Præsumunt pravis: porro plebs pessima pergit
Protervire prius, post profligare potentes.
b) Proconsul, pastus pomorum pulte, perorat,
Prælia pro pecude prava prodesse; proinde
Protervire parum patres persæpe probasse;
Porcorum populo pacem pridem placuisse
Perpetuam, pacis promi præconia passim.
Pro præcone piæ pacis per pondera plura.
Proponente preces, prudens pro plebe patronus,
Porcus prægrandis, profert placidissima pacta,
c) Pacisci placeet Porcis, per prælia prorsum
Plurima priscorum pericrunt pascua patrum,
Præstat Porcellis potiori pace potiri,
Præstat prælatis primam præbere palæstram.
Porro proclivis pugnæ plebeia potestas
e) Prælia portendit, per privilegia prisca
Proponens pugna porcos potuisse patenti
Prostravisse patres, per plebiscita probari
Porcum pugnacem pecudem; præclara potestas
Pendet per Porcos pugnaces: pergite passim
Perdere præfectos, Porci properare pusilli
d) Perdere pinguiculos, præfectos præcipitare,
Pigritia pollent prælati perpetuati.
Postquam plebs pertæse potentatus penetravit
Præcipiti pede, Porcelli petiere pusilli
Pugnando properare prius, pessundare patres.
Præstituunt personatos præcurrere Porcos

---

a) Processus Porcorum ponitur.
b) Propositio proconsulis.
c) Placidatorum pacta proponuntur.
e) Prœlia portendit.
d) Propterea Porcellorum penetratio.

Propugiles, porro plenum pinguedine putri
Prælatum Porcum pistrino pinsere panem
Præcipiunt, per posticam, per pervia portant.
e) Propterea properans proconsul poplite prono,
Præcipitem plebem pro patrum pace poposcit.
Persta paulisper, pubes preciosa, precamur,
Pensa profectum parvum pugnæ peragendæ.
Plures plorabunt postquam præcelsa premetur
Prælatura patrum, Porcelli percutientur
Passim, posteaquam pingues Porci periere.
Propterea petimus, præsentem ponite pugnam,
Per pia Porcorum petimus penetralia; posthac
Prælati poterint patrata piacula parce
Perpetrare, procul postponite prœlia; parva
Præ prælatorum pœnis patientia præstat.
f) Plebs, procellorum parte præcone parato,
Porcis prælatis proponit particulares
Pacis particulas: pateant præsentia pacta
Porcorum populo, Porcorum posteritati.
Principio petimus prælatos perpetuatos
Postponi: propter pia privilegia patrum,
Porcellos patuit pariformi pondere pastos
Porcis persimiles, Porcos præstare pusillos
Propter pulmonem, propter penetrale palati.
Pars parvi Porci prunis plerumque perusta
Principibus primis portatur; porro putrescens
Porcorum pectus putri pinguedine plenum
Projicitur passim, partim pro peste putatur;
Propterea Porcis prælatis præripiatur.
Pergite Porcelli præfectos præcipitare.
g) Pro prælatura Porci pugnare parati
Prosiliunt, pars prata petit, pars prona paludes,
Prodit præcipuo proterva potentia plausu.
Porro Porcelli pulchre per prata perurgent
Pinguiculos properare procul, penetrare parati
Per portas patulas. Porcos perfodere pergunt,
Prosternunt, pinguedo potens prohibet properare.
h) Propterea pacem proponunt; parcite Porcis,
Porcelli, posthac potiemur pace perenni.
Propterea pulcher Porcellus, præco politus,
Prospiciens patres pronos peccata profari,
Prospiciens positos prædæ, positosque periclo,
Propositum pandit; pacem perferre potestis?
Parcite prælatis: procerum pondus pucrile
Perdurare parum propter plerosque putatur;
Perfringunt pacem penitus post pacta peracta.
i) Ponite pro pacto pignus, proferre potentes
Pro pacis praxi. Potiora pericula pensant
Porcelli: portent pignus, pax pacta placebit.
Princeps Porcorum propria pro plebe pedestris
Procumbens, pœna perplexus, prælia propter
k) Pestiferi populi, promittit præmia pulchra,
Pultem pomorum, propinam pulvere pisti
Pastilli, partem placentæ posterioris,
Pocula profundæ perquam preciosa paludis,
Porcum prægrandem placido pro pignore præbet,
Promulgans plena Porcellos proprietate
Præfecturarum posthac pertingere palmam.
Porro Porcelli pinxere prooemia pacis
Particulis paribus, pateat pax posteritati.
l) Porci prælati placido pacto pepigerunt
Perpetuam pacem, posthac præcedere parvos
Porcellos Porcos, putri pinguedine plenos;
Pars posthac Porcis passim pugnare pusillis
Pro pomis putridis, pro partis posterioris
Proventu pingui, poterint purgare plateas;
Prolixe poterint pomaria participare,
Partiri prædas, patulas peragrare paludes,
Proclamaturi Porcelli pectore pleno.
Postquam præripitur Porcellis, per peregrinos
Postquam percipiunt pede prendi posteriori.
m) Plaudite Porcelli, plebes preciosa perenni
Parta pace, parato procul præludia pulchra,
Pompas præcipuas, proscenia publica palmæ,
Purpureos pannos, picturas pendite pulchras,
Progeniem priscam Porcellorum perhibentes;
Priventur platani, priventur pondere pinus;
Porcellis passim pomaria prostituantur;
Palmarum prorsus plantatio præripiatur
Pendula; pro pacta potentur pace parati
Palmati pilei; procedat pulchra propago
Pacificatorum Porcellorum, penetrando
Planiciem; patriæ passim peragrando plateas,
Plantæ pro pedibus plateatim projiciantur.

e) Preces proconsulis pro prælatis.
f) Propositiones Porcellorum particulares.
g) Posteriorum pugna.
h) Porci pacisci petunt.
i) Præconis propositio.
k) Profertur pignus pro pactione.
l) Particulæ pactæ pacis.
m) Pompæ Porcellorum post pactam pacem peractæ.

Portentur per præcipuos præco peramœnus,
Pacis perfector promat præconia pacis
Publicitus, prono procumbant poplite Porci,
Porcellos patriæ patronos profiteantur.
n) Porro præcedat potu pincerna, paludis
Pocula propinans plenissima: pabula præbens
Pulmenti patris pro proprietate palati,
Pro præcone potens paleæ pistura paretur,
Proluvies pepli polluti, portio pinguis
Pleni potoris, promentis particulatim
Pocula præsumpta, prægustatos patinarum
Pullos, perdices, pavos, Porcos piperatos.
Præterea patriæ per prima palatia perget
Persuadens populo Porcellorum pietatem,
Plaudant Porcelli, portent per plaustra peronem,
Per patriam patulo progressu perspiciantur:
Pistorum Porci prope pistrinum pascantur
Perpetuas pœnas, præservati prope postes;
o) Perturbent pueri Porcos prope percutiendo;
Propellant Porcos pulchræ per pensa puellæ,
Pertractent parvos Porcellos, poplite prono
Procumbent, pilos patientur pectine pecti.
Plaudite Porcelli, pistorum plangite Porci.
Pistores pascant Porcos pastu palearum,
Percussos partim pedibus: per plurima probra
Partim projectos petris pugnisque pedoque
p) Pastores pascant Porcellos prosperitate
Præcipua, peragrantes prata patentia passim.
Postridie postquam Porcelli pace potiti,
Præsumsere patres proterve pungere passim
Prœlia prædictæ pugnæ populis perhibentes.
Plurima Porcorum pensans præsaga potestas
Proposuit, primo palmæ præscribere pondus
Pestiferæ plebi Porcellorum pedetentim,
Proposuit pedites precio pro posse parare
Porcos prædones per pagos perque paludes.
q) Pungentes pecudes promuscide; phamaque passim
Perfertur, properatque pecus proclive; proinde
Præficitur pennæ procurator peracutus,
Ponens pugnaces Porcos pecudesque papyro.
Promittunt posito pede præfectis properare
Præscripto pugilum pugnam, præstare parati

n) Pincerna præcedit præconem poculo plenissimo.
o) Porcelli, puellarum pollice perfricti, procumbunt.
p) Porcorum præsaga pensiculatio pro profecto paranda.
q) Phama prœlii.

r) Præcipuum, prout præcipient princeps pugilesque.
Porro proventus precii plerisque parantur,
Præcurrunt proceres precii plus percipientes,
Placant pollicitis, proh! Porcellos peregrinos,
Perfidiam patrant, proprioque penu potiores
Præstituunt prædas, proponunt postea plebi
Persolvendarum propinarum paraclesin,
Pugnaque protrahitur. Porro Porcus philomusus
Pædotriba pusillorum per Parisienses
Promotus, pagi pastor, parochusque paludis,
Paulum perdoctus pariter producere Petrum
Pertractabatur. Proh! perdita pectora plena
Perfidiæ: pudeat perceptæ præmia prædæ
Plebi præripere peccato pernicioso
Peccanti. Prodet profusa pecunia, prodet,
Prodet prædones: postquam pensent peregrini
Præmia pro pugna patrata, proque periclis.
s) Personuit parochus, pergens proponere plures
Perfidiæ partes: porro princeps pugilesque
Pestiferum parochum proclamabant perimendum
Pseudo-evangelicumque probabant præcipitandum
Ponto; præterea plus provenisse pericli
Persuasu parochi, plus ponderibus pavimenti
Portæ præcelsæ, plus pulveribus platearum.
Protestabantur pœnis plectendum poste patente,
Ponendum prope prunas, particulisque perustis
Profundo puteo profunde præcipitandum.
t) Publicitus pugiles prædicta piacula patrant,
Plebsque putat pulchrum Philomusum perdere Porcum;
Proinde preces princeps proponit, plebsque parata
Promittit parcere piis precibus, pugilesque.
u) Partiri pergunt propinam: perficiuntque
Perfidiam; pauci prohibent peccata patrari
Pro placito pugilum, plecti plerique putantur
Propter perfidiam propalatam peregrini.
Postquam Porcelli perceperunt peregrinos
Privari precio, prolixe pensiculando
w) Publicitus propere procurant præmia pugnæ
Proponi Porcis paganis; persoluturus,
Prostat præco potens, plures præcurrere Porci
Prætendunt, prohibetque pedo plus percipientes.

r) Perfidia præfectorum precium præripientium pugnantibus.
s) Propalatio perfidiæ per Philomusum.
t) Pœna Philomusi.
u) Porcellorum percipientium persolutionis perfidiam.
w) Ponitur persolutio perquam præsentissima.

Postquam pellecti precio Porci peregrini
x) Præsidium pugna præbebant, præcipitare
Pugnam pergebant Porci, porro properabant
Partim pinguiculi, partim putredine pleni
Provecti plaustris, partim pedites properabant.
Porro Porcelli perceperunt peregrinis
Plaustra penetrando Porcos prosternere pingues
Producique palam pendendos poste patente.
y) Propterea pedites prudenter progredientes
Perturbaverunt, projeceruntque potenter
Plaustrum Porcorum, prædaque potente potiti,
Præcipuos Porcos protaxerunt plateatim.
Porro, Porcorum prospecto principe primo,
Præco potens populo propinavit perimendum,
Plectendum pœnis, pendendum poste patente.
Porro pauca petit princeps proferre, priusquam,
Perficiat placitum præconis plebs pileata,
Permittuntque parum proponere, proinde profatur:
z) Parcite, Porcelli, proavorum prisca putamur
Progenies, prisci potuerunt plura parentes
Prœlia pro patria patrare, pericula plura
Pro populo perferre pio, pro plebe parati
Pœnas pauperiemque pati; possunt pietatem
Publica phana parentum pyramidesque probare,
Promeriti pulchre per præmia picta probantur.
Propterea pensate, precor, pensate periclum,
Parcite perdendo, pietatem perficientes.
Postquam perfecit princeps prædicta, parumper
Plorans, percutiensque palam pectus peramœnum,
Profert parcendum ploranti præco politus
Propter progeniem, propter preciosa potentum
Patrum privilegia, prognatamque profatur
a) Progenie propria; princeps præcoque proinde
Pergunt pacifici, populo prope prospiciente,
Prælatos pariter prælatis participari,
Partiri prædas: porro promiscua plebes
Propterea profert, pereat prælatio prava.
b) Postquam parturiunt præclara penaria prædas,
Perficiunt pacem, patitur plebs populusque,
Posteaquam patuit prærepta pecunia plebi,
Plangunt privatim procerum præcordia pacem;
Plectunt perjuros perjuria plura patrantes.
Propterea Porci, Porcelli, plebs populusque
Posthac principibus prohibent producere pugnam.
Personavit Placentius post pocula.

x) Pingues Porci provehuntur plaustris.
y) Prædatio Porcellorum.
z) Precatio principis Porcorum.
a) Paciscunter principes.
b) Populi propositio potissima.

Potentissimo, pietissimo prudentissimoque principi

PATRI PURPURATO,

PRAESENTI PONTIFICI,

PLACENTIUS PLURIMUM PRECATUR PROSPERITATIS.

Perge, Pater patriæ, patriarum perfice pacem.
Promereare palam palmam placidissime Princeps.
Possessæ pacis primam perhibe pietatem
Priscorum patrum per prudentissima pacta.
Posteritas perget præconia promere passim
Pontifici preciosa pio: plebecula, pubes,
Primores patriæ proclamabunt peramœno
Plausu pastorem pacis, pia pectora plaudent.
Phama peragrabit, peragrabit phama polorum
Per penetralia: præterea populosa propago,
Progenies patriæ, patres, puerique pusilli
Protestabuntur priscis patribus potiorem
Pontificem pileo pretioso prædominantem.
Phama penetrabit penetrabit phama paludes
Persarum, poterit Phœnix proferre perennes
Pacis particulas, per pontificale paratas
Præsidium; posthac penetrabit pax paradisum.
Plebs peregrinorum, prospecta pace perenni
Pacati populi, pactum pariforme probabit.
Publica patronum pacis, privata parentem
Pectora perpetuo plausu pariter perhibebant.
Prudens pontificis pectus per plura probetur
Plectra poëtarum; plerique poëmata promant;
Præcipuam plerique parentelæ probitatem
Pertractent prosa; præstante poëmate prorsus
Præcellat princeps pacis, princeps pietatis.
Postremo pronunciavit:
Pensa pauperiem, princeps præclare, poëtæ.

JAVA.

Wat blaauwt daar op aan de Oosterkim?
Wat prijkt daar in 't azuur?
Wat schittert daar, als Serafim,
Omstraald door 't zonnevuur?
't Is Java, 't is der Vadren grond,
Bevrijd van woest geweld,
't Is 't pronkjuweel van 't wereldrond,
Aan Atlas voet geveld.

Gij, Pers, Karthager en Romein,
Hespeerjer, Frank en Brit!
Wat is uw pracht, uw weelde, klein
Bij zulk een rijk bezit!
Zaagt ge ooit in uw Historieblad
Door Klio's fiere stift
't Genot vermeld van zulk een schat,
Een Java's Naam gegrift?

Dat de Oosterling Hydaspes roem',
Nijl, Indus en Eufraat;
De Westerling Missouri noem,
Als bron van weeldestaat;
Men roeme Plata, Amazoon,
Men roem Brazieljes lust,
Men roem Janeiro's overschoon,
Maar *noeme* Java's kust!

Potasi's erts, met slaafsche hand,
— Door zweepslag aangespoord —
Gescheurd uit Andes' ingewand,
Brengt d'echten schat niet voort;
Maar *hier* heerscht Plutus, kalm en groot,
Door Java's kracht beproefd,
Waar Ceres, steeds in barensnood,
Lucina's hulp behoeft.

Quel est ce point brillant dans la bleue atmosphère?
Aux rives de l'Aurore, en des torrents de feux,
Quel objet resplendit entouré de lumière,
Ainsi qu'un Séraphin sous le dôme des cieux?
C'est Java! c'est le sol que, de la barbarie,
Nos aïeux ont sauvé par l'effort de leurs bras;
L'éclair du diamant que la terre éblouie
Voit rayonner aux pieds d'Atlas!

Vous tous, peuples épars sur la carte du monde,
Vantez avec orgueil vos biens, votre splendeur:
Près de notre Java, mine toujours féconde,
Combien votre richesse est de peu de valeur!
Dites, vit-on jamais, dans vos fastes de gloire,
L'éloge d'un trésor plus solide et plus beau,
Et le nom d'un Java gravé dans votre histoire
Par le fier burin de Clio?

Qu'un Hydaspe, qu'un Nil, un Indus, un Euphrate,
Du berceau du soleil rehaussent la fierté;
Aux flots d'un Missouri, que l'Occident se flatte
De trouver l'abondance et la prospérité;
Qu'il cite la Plata, le Brésil, l'Amazone;
Janeiro, son commerce et ses attraits divers;
Nous, nous nommons Java; c'est assez! sa couronne
Eclate aux yeux de l'univers.

Aux mines du Potose, aux flancs de ces contrées,
Sous les fouets inhumains, l'esclave, cherchant l'or,
Y ravit ce métal de ses mains déchirées,
Mais là n'existe pas le solide trésor.
Ici, règne le Dieu qui donne la richesse,
Il règne calme et grand sur un sol fructueux,
Et Cérès, de Lucine y réclame sans cesse
De son art les soins précieux.

Een Taprobane, een Komorijn,
Een Koromandels strand
Praal met zijn kostbre paarlenmijn,
In Thetis borst geplant!
Neen, niet in Nereus' ziltig nat,
Ontrukt aan Febus oog,
Maar in Aurora's traan gevat,
Praalt Java's pronkschat hoog!

Hier boort geen slaaf, van wil ontbloot,
Naar 't aklig Pluto's rijk:
Hier duikt geen slaaf naar Tritons schoot,
Ter vangst van nietig slijk:
O neen! aan eigen grond gewijd,
Bestuurd door eigen wensch,
Prijkt Java's kroost, in noeste vlijt,
Met waardigheid van Mensch.

Een trotsche Kordiljerren-rij
Strekt Java's grond tot kroon;
En, als in Titans razernij,
Tergt Cœlus wrok en hoon.
Van uit dat grootsche berg-heelal,
Waar Eglé *) dartlend speelt,
Ontvloeit een duizend Nijlental,
Dat duizend Delta's teelt.

Alcides' moed, aan Bato's kroost,
Als erfkiem, ingeplant,
Vestte, onversaagd en onverpoosd,
Dit *andre* Vaderland;
Dat tegenvoetig keurbezit,
Aan Bato's Rijk geklemd,
Bleef, trots der Afgunst nijd en wit,
Voor Nederland bestemd.

't Herkulisch vuur, hervlamd in Koen,
Door Neêrlands Maagd bezield,
Schroeide al den bouw van 's weêrstrijds woên,
Door Koens beleid vernield;
En 't wapprend doek van 's Lands banier,
Door Neêrlandsch bloed gevest,
Beheerschte en sierde aldra met zwier
Jakatra's grijs gewest.

Laissons Coromandel, Comorin, Taprobane,
Priser la blanche perle éclose au fond des flots;
Non! ce n'est pas du sein de la mer océane,
Que Java voit surgir ses lauriers les plus beaux.
Mais la perle éclatante, et dont Java s'honore,
Qui de riches attraits, embellit ce séjour,
Naît, sur ces bords heureux des larmes de l'Aurore,
Aux regards de l'astre du jour.

Nul esclave, tombé de l'échelle des êtres,
Ne doit percer ici l'empire de Pluton;
Non! nul esclave ici, pour enrichir des maîtres,
Ne plonge, obéissant, aux gouffres du Triton.
Le peuple, ici, gardant la dignité de l'homme,
Plein de zèle et d'ardeur, fier de sa liberté,
Par sa propre grandeur que l'univers renomme,
Cimente sa prospérité.

Ici, brille et s'élève un rang de Cordillières,
Couronne de Java, qui s'approche des cieux,
Et, comme les assauts des Titans téméraires,
Semble encore braver Cœlus, père des Dieux.
De ce superbe amas de pompeuses montagnes,
Où la Naïade vient égayer ses ébats,
Coule un millier de Nils qui, baignant les campagnes,
Forment un millier de Deltas.

Les enfants de Batton, par leur mâle énergie,
Jadis sur cette plage ont imprimé leurs pas,
Et, hardis créateurs de cette autre patrie,
Valeureux comme Alcide ont conquis ces climats.
Ce monde antipodal, cette terre d'élite,
En dépit de l'Envie et de ses noirs projets,
Malgré les Océans, maria sa limite
A nos rivages néerlandais.

Le bras du brave Koen qu'enflamma la Patrie,
D'ennemis furieux repoussant les efforts,
Par sa haute prudence, à son courage unie,
Réprima leur audace et protégea ces bords;
Et de l'Etat vainqueur la flottante bannière,
Au souffle des Zéphyrs bientôt se balança,
Et domina partout, plus brillante et plus fière,
L'antique sol de Jacatra.

*) *Najadum pulcherrima.* VERS.

Zóó streed in Neêrlands gulden eeuw
Een Neêrlands dappre Zoon
En schonk hij, vaderlandsche Leeuw,
Aan Neêrland de eêlste kroon;
't Was hij, die in des Luipaards krocht,
Ten spijt van Albion,
Het grimmig dier met glans bevocht
En roemrijk overwon.

Een reeks van Mannen, hoû en trouw
Aan 't worstlend Vaderland,
Hief klemvol 't prachtig Staatsgebouw,
Den watergeus verpand.
Dus schitterde eerlang Neêrlands roem
Aan de overzij der aard;
En Neêrlands Maagd aanbad de bloem,
In Java's hof gegaârd.

Van Bantams tot Bezoekie's strand,
Ter boei van Oost aan West,
Schiep Daendels geest den reuzenband,
Die Java's grootheid vest;
En berg *en* dal *en* bosch *en* poel,
't Zwichtte al voor Daendels wil,
En 's grooten stichters Vorstlijk doel
Werd Java's hechtste spil.

Matarams volk, door jaloezij
Tot woelzucht aangespoord,
Zag vonk en vlam van muiterij
Door Daendels vuist gesmoord:
Op Daendels onweêrstaanbren wenk
Herscheen des Vredes gaaf,
En Java dankte een rijkst geschenk
Den wakkeren Bataaf.

Gelijk, bij Niagara's sprong,
De Amerikaansche held
Den bliksem aan Jupijn ontwrong,
Den schepter aan 't geweld,
Zoo rukte ook Daendels' stout bestaan,
Ter min van 't Vaderland,
Der Vadren onbevlekte Vaan
Uit 's vijands woeste hand.

Ainsi, dans l'âge d'or de la vieille Néerlande,
On vit un de ses fils, parmi les plus vaillants,
Indomptable Lion lorsque l'honneur commande,
Illustrer son pays par ses faits éclatants:
C'est Koen, qui d'Albion méprisant la colère,
Contre le Léopard redoubla de viguenr,
L'attaqua sans relâche, et, dans son noir repaire,
L'abattit sous son fer vengeur.

Des hommes éprouvés, des héros intrépides,
Fidèles au drapeau, terribles au combat,
Fondèrent le pays sur des bases solides,
Qui, sous nos Gueux de mer, ont acquis tant d'éclat.
Bientôt de nos guerriers, sur un autre hémisphère,
Comme un nuage d'or la gloire s'éleva,
Et le Patrie enfin, sous un ciel tutélaire,
Salua les champs de Java!.....

Dandels, pour réunir le Couchant à l'Anrore,
Des côtes de Bantam aux bords de Bezoeki,
Créa ce grand lien, que l'on admire encore,
La force et la splendeur d'un sol enorgueilli:
Marécages, forêts, montagnes, et vallées,
Tout devint, sous les mains du noble fondateur,
Des sources d'abondance et des plaines peuplées,
Gage assuré de sa grandeur.

Mataram, où l'Envie avait armé l'audace,
De la sédition leva les étendards;
Dandels parut: soudain, suspendant la menace,
Les révoltés soumis livrèrent leurs remparts.
A son puissant coup d'œil, le valeureux Batave
Vit la tranquilité couronner ses succès,
Et voulut aux lauriers, humain autant que brave,
Joindre l'olive de la Paix.

Ainsi qu'au lieu célèbre où, dans sa chute immense,
Le Niagara roule en bonds retentissants,
Franklin, dont l'Amérique honore la naissance,
Ravit la foudre au ciel et le sceptre aux tyrans;
Tel, portant dans son cœur l'amour de la Patrie,
Dandels, par ses exploits hardis et glorieux,
Dandels sauva des mains d'ennemis en furie,
La bannière de nos aïeux.

De praalzuil op eens Daendels' graf,
Aan 't nageslacht gerigt,
Heeft Daendels brein, ten voeten af,
Met Daendels hand gesticht:
Die zuil is Java's glans en gloor,
Getaand door overmagt,
Maar dra, op Nassau's heldenspoor,
Hersteld in gloed en kracht.

Bellona's toorts, op 't eind verstikt
In 't palmvocht van den Vreê,
's Lands hulk, door Hem, die 't al beschikt,
Hervoerd op veilge reê:
Toen blonk beschavings godlijk licht
Op weelgen Java's grond,
En Helicons onschatbre schicht
Trof Java stond op stond.

Dus faalde eens Naso's aardvormleer *)
In 't Neêrlandsch keêrkrings-rijk:
Het onbezielbre van weleer
Gaf 't schittrendst levensblijk.
't Gedaantewisslend Godenlied,
Uit 's Dichters lier gevloeid,
Bleef schoon, maar 's Geoloogs gebied
Heeft Naso's vlugt geboeid.

Capellen! o, hoe brandt mijn borst,
Bij de uitspraak van uw' Naam!
Bezieler en beschavren-vorst,
Hoe schetst *mijn* stift *uw* faam?
Der kunsten God, ook aangebeên
In Java's gloeijend oord,
Dankt u zijn kroon, dankt u alleen
Parnassus' reinst akkoord.

't Apollinarisch Zustrental,
In 't Godenlot verdord,
Dankt U den Hippocrene-val,
Op Java's grond gestort.
De hoefslag van een Pegasus
Zij door 't heelal gevierd,
Capellen is de Genius,
Wiens spoorslag Java siert.

La pierre triomphale, auguste mausolée,
Qui recouvre Dandels, c'est lui qui la posa;
De la base au sommet, c'est lui qui l'a taillée,
Pour la léguer au sol qui l'immortalisa.
De Java, cette tombe est le lustre et la gloire;
Et si la force un jour menaça ce trésor,
Sur les pas de Nassau, la fidèle victoire
Nous le rendit plus riche encor!

Lorsque Bellone enfin, dans nos tranquilles ondes,
Eteignit ses brandons; quand l'Arbitre du sort
Ramena, triomphant, et l'honneur des Deux-Mondes,
Le vaisseau de l'Etat dans le paisible port;
La clarté qui polit les mœurs et les usages,
Descendit sur Java comme un bienfait du ciel,
Et l'éclair du génie, écartant les nuages,
Vint frapper son sol immortel!

Aux yeux de l'univers, dès-lors faillit Ovide
Qui tranforme en déserts les tropiques brûlants;
Et l'on vit les climats de la zone torride
Offrir un sûr asile à des êtres vivants.
Rien n'altéra pourtant la sublime harmonie
Qui fit avec éclat vibrer sa lyre d'or;
Mais les savants versés dans la géologie,
L'arrêtèrent dans son essor! .....

Van der Capelle! ô toi, que va chanter ma lyre,
Quel feu vient m'embraser en prononçant ton nom!
Grand civilisateur que le génie inspire,
Puis-je-ici dignement célébrer ton renom?
Le Dieu des Arts, qui brille aussi sur cette plage,
A toi seul, à ton âme, appui des vrais talents,
T'y doit son noble culte à qui tout rend hommage,
Et du luth les plus beaux accents.

C'est à toi qu'à Java les sœurs de Mnémosyne,
Dont le règne s'efface avec les autres Dieux,
Doivent encor ces eaux de la double colline,
Des siècles décédés rêves ingénieux.
L'univers peut chanter le coursier de la Fable,
Qui d'un pied créateur frappa le mont sacré;
Van der Capelle! à toi la gloire véritable,
Étoile d'un ciel illustré!

*) Quarum qua media est, non est habitabilis aestu. METAM. L. I.

De Woudnimf, wars van woest gedruisch,
Verlokt door lief gekweel,
Eert *en* het bosch- *en* 't beekgeruisch
In 't lied van Filomeel.
Zoo eert der Wetenschappen rij
Thans Java's vlammend sein,
Haar scheppingskracht, haar melodij,
Capellen! in uw brein.

Toen 't onverscheurde Vaderland,
Voorouderlijk hereend,
Aan 't Zuiden bood de broederhand,
Zoo vaak gederfd, beweend,
Toen schonk ons Zuidens vruchtbre schoot,
Ter Java's Landvoogdij,
Een Staatsman, eêl naar ziel en groot,
Naar inborst vast en vrij.

Dubus! herkent ge u in dit beeld,
Dat u mijn Zangster biedt?
't Is dank, die mijne lier bespeelt,
Versma mijn hulde niet.
Verheven Belg! op Java's grond
Blinkt nòg uw naam, uw eer,
En Java zegent nòg den stond
Uws roems, als Opperheer.

Wie onzer, die, in vreugde of leed,
Aan Java's bloei gehecht,
Een' Cecrops-Van den Bosch vergeet,
's Mans naam geen lauwren vlecht!
Prometheus, hij, zoo mild bedeeld
In Pallas min en gunst,
Schiep nieuwe kracht in Java's teelt
Door les in Ceres' kunst.

Vertumnus! vuurge Tuinbouws-god,
De liefde van Pomoon
Zaagt ge u ontroofd, uw staf geknot,
Door Neêrlands vuurgen Zoon;
Gesterkt door moed, beleid, geduld,
Dreef Van den Bosch zijn prooi,
En 's medeminnaars lust vervuld,
Werd Java's rijkste tooi.

La Dryade timide et du bruit ennemie,
Écoute Philomèle au bord d'un clair ruisseau,
Et vient, aux doux accents de cette mélodie,
Se reposer, rêveuse, au murmure de l'eau;
Ainsi, Java! chez toi, les Arts, par leur puissance,
Attirèrent les cœurs aux feux de leur flambeau;
Van der Capelle, ainsi ta suprême influence
Combla l'œuvre de ton cerveau!....

Avant les démêlés dont pleura la Patrie,
Quand le Nord au Midi, par un nœud fraternel,
Unissait ses destins; quand notre main amie
Croyait sceller encor un pacte solennel;
Alors, pour gouverner cette riche conquête,
A nos communs besoins le Midi présenta
Un homme ferme et franc, dont le bras et la tête
Affermit le sort de Java.

Dubus! reconnais-tu, dans cette noble image,
Le portrait que mon luth t'adresse avec fierté?
Daigne accueillir mes chants: c'est le sincère hommage
D'un cœur reconnaissant qui ne t'a point flatté.
Belge éminent! ton nom, si digne de mémoire,
Sur les bords de Java resplendit glorieux,
Et le beau monument qu'érigea ta victoire,
Sera béni par nos neveux!....

Qui de nous, quelque sort que le ciel lui dispense,
Au bonheur de Java lié d'âme et de cœur,
Ne se souviendrait pas, avec reconnaissance,
D'un Cécrops-Van den Bosch, illustre fondateur?
Moderne Prométhée, emblème de puissance,
Que Minerve combla d'amour et de bienfaits,
Qui, par Cérès instruit, fit jaillir l'abondance
Du sein des sillons javanais!

Victorieux rival de l'époux de Pomone,
Ce fils de la Néerlande, en ses vastes desseins,
Tressant pour sa patrie une riche couronne,
A Vertumne ravit le sceptre des jardins.
Au précieux pouvoir de ses champêtres armes,
Il joignit sa prudence et ses soins vigilants;
Et partout sur Java versa de nouveaux charmes,
Parure de ces lieux brûlants!

Nu fonkelt Oostens diamant
Als Febus' helste straal,
Nu ook eischt Bato's heiligst pand
Den lof der Bardentaal.
Dien lof weêrhoude dwang noch vrees,
Die lof zegge, uur op uur:
Het Land, dat Houtmans vinger wees,
Is 't prachtstuk der Natuur.

Batavia, Augustus, 1845. Mr. G. J. SIEBURGH.

Aujourd'hui, ce joyau que l'Orient admire,
Brille comme un rayon au front du Dieu du jour;
Aujourd'hui, ce beau ciel que célèbre ma lyre,
De nos Bardes réclame et les chants et l'amour.
Oh! que leur voix redise à la race future:
Le pays que le doigt de Houtman nous montra
Parmi tous les trésors que créa la Nature, —
Son vrai chef-d'œuvre, c'est Java!

Maestricht, 19 Octobre, 1855. AUGUSTE CLAVAREAU.

L'ANGE.

SUR LES RUINES DE L'EGLISE DE SAINT-MARTIN A WYCK-MAASTRICHT. *)

Solitaire et rêveur, sur ces bords où la Meuse
Vient battre nos remparts de ses flots écumeux,
Je regardais ce temple où la foule pieuse
N'adresse plus ses chants au Souverain des Cieux.

Je disais: »Voilà donc cet édifice antique,
Ces murs sur qui le Temps a fait peser sa faux!
Saint-Martin! qui viendra rebâtir ton portique,
Sur tes vieux fondements relever tes arceaux?

Ainsi donc, à nos yeux, tout s'écroule, tous tombe!
La hutte, le palais, rien ne reste debout;
Mais la maison de Dieu, faut-il qu'elle succombe?
Lui, l'Être tout-puissant dont le temple est partout!"

Je parlais, et soudain, de la céleste sphère,
S'ouvrit la voûte d'or! — Un frisson me saisit;
Je vis autour de moi des torrens de lumière,
Et des Cieux enflammés un Ange descendit.

Doucement près du temple il replia ses ailes;
Et comme interrogeant de lointains souvenirs,
L'envoyé du Très-Haut, de nos œuvres mortelles
Contempla les débris avec de longs soupirs:

»Est-ce donc là, dit-il, ce saint temple où, naguère,
Des Fidèles, soumis au culte du Seigneur,
Portaient leurs humbles vœux, déposaient leur prière,
Et venaient, à genoux, adorer sa grandeur?"

Plus personne! — Ces murs, ces enceintes divines,
Qui voyaient accourir, pleins de zèle et de foi,
Ces pieux habitants, — les voilà! des ruines,
Qui du temps destructeur ont dû subir la loi!"

»Cette tour, dont les sons, aux fêtes solennelles,
Ont au loin dans les airs retenti tant de fois,
Pour rassembler ici le troupeau des Fidèles;
Ruines!! le silence a remplacé sa voix!"

»Et ce funèbre enclos, religieux asile,
Où reposent en paix tant d'êtres qu'on aima;
Ruines! . . . ô Néant! Respect vain et stérile!
Ruines! champ désert! La Mort seule y sema! . . ."

*) L'antique église de St.-Martin à Wyck-Maastricht menaçait depuis longtemps de s'écrouler; les architectes avaient fait leurs rapports à l'autorité; et, par ordre supérieur, l'édifice fut fermé il y a plus d'un an. Depuis lors, des subsides du gouvernement, de la Commune, des dons particuliers ont été recueillis, afin d'atteindre le chiffre du devis d'une nouvelle construction. La charité a été grande; mais la somme de cinquante mille florins n'est pas encore trouvée. C'est pour accroitre le zèle et la générosité des donateurs que cette Ode a été publiée à Maastricht. L'auteur a des motifs d'espérer que les sons de sa lyre seront entendus. — En attendant, une chapelle improvisée reçoit les fidèles pour assister aux offices divins. Mais il est à craindre que l'absence d'un temple convenable et spacieux ne porte préjudice à la piété, quels que soient les soins et la sollicitude du digne pasteur qui dirige cette paroisse. Dieu peut être adoré partout sans doute; mais le Roi des rois a droit aussi à des palais sur la terre.

„Levez-vous donc, ô vous, sur qui Saint-Martin veille;
Ossements, levez-vous, quittez vos noirs tombeaux!
Que l'oracle des Cieux aujourd'hui vous réveille:
Il est temps d'achever de sublimes travaux."

„Et vous, fils de leurs fils, redoublez de courage;
Venez, apportez tous votre pierre au saint lieu;
Vous verrez, chaque jour, s'élever votre ouvrage,
Et Saint-Martin sera votre appui près de Dieu."

„A l'œuvre! accomplissez cette noble entreprise:
Avec l'aide de Dieu tout s'achève ici-bas.
Une colonne tombe et manque à son Eglise:
Relevez-la, mortels! Il ne l'oublîra pas!"

Il dit, et prend son vol vers la voûte suprême;
Et moi, j'écoute encore! et, les sens interdits,
Je suis l'essor de l'Ange, absorbé dans moi-même,
Comme un être tremblant qu'un prodige a surpris.

Oui, frères, relevons ce temple de nos pères!
Lorsque tant d'or s'écoule en luxe, en vanités,
Qu'il en reste du moins quelque chose, ô mes frères,
Pour honorer CELUI qui nous en a dotés.

C'est la Religion, guide sûr et sublime,
Qui garde et conduit l'homme au sentier des vertus,
Lui montre les dangers, et referme l'abîme,
Où courent tant d'humains que le vice a perdus!

Aux enfants de la terre il faut de bons exemples.
Un sage nous a dit, dans ses doctes leçons:
Peuples, servez le culte et bâtissez des temples,
De peur d'être forcés de bâtir des prisons!

Maestricht; 1855. AUG. CLAVAREAU.

WILLEM BILDERDIJK. — ROBERT SOUTHEY EN HOLLANDE.

— EXTRAIT DE LA **REVUE BRITANNIQUE** DU MOIS DE JANVIER, 1852. —

En prenant le second titre de *Revue internationale*, qui existait dans la pensée de ses fondateurs, notre recueil a dû faire un appel aux savants et aux littérateurs étrangers, afin de compléter sa rédaction par des communications directes sous forme d'articles, de notices ou de simples notes. Cet appel a été entendu; mais nous le réitérons, aujourd'hui que, délivrés des préoccupations générales de la société menacée de dissolution, les hommes d'étude, en Europe, peuvent y répondre avec de nouveaux développements, et entrer pleinement dans nos vues de fraternité littéraire, fraternité qui survivra toujours, nous l'espérons bien, à la fraternité révolutionnaire.

Lorsque nous visitâmes une première fois Rotterdam, la Haye, Amsterdam, etc., nous fûmes heureux de nous trouver tout d'abord au milieu d'un public bienveillant, et nous désirons pouvoir, dans un second voyage, y resserrer le lien de quelques amitiés personnelles dont nous réclamons cordialement le patronage honorable pour nous. Que nos amis connus et nos amis inconnus veuillent bien nous excuser de publier un article très-incomplet sur des illustrations modernes de la Hollande. A vrai dire, ce n'est pas un article, mais une note qui s'est amplifiée sous la plume du rédacteur, parce qu'il n'y a rien de moins précis que le demi-savoir, et qu'il n'y faut pas voir autre chose qu'une provocation modeste à l'adresse des critiques ou des biographes néerlandais, afin qu'ils suppléent à une lacune qui existe dans la *Revue Britannique*, depuis 1829. A cette date, en effet, on trouvera, dans la *Revue*, un résumé rapide de l'*Histoire littéraire des Pays-Bas*, qui caractérisait rapidement les prédécesseurs de Bilderdijk et ses contemporains, en consacrant à peine quelques lignes à chacun d'eux. *) La note actuelle n'a d'autre but que de servir d'introduction anecdotique à un épisode de la vie de Robert Southey, traduit littéralement de sa Correspondance. Nous avons dû distraire cet épisode d'un article biographique sur le lauréat anglais, qui sera

*) Cet article trop abrégé était rédigé sur le Précis de l'histoire littéraire des Pays-Bas, de M. Siegenbeek, 1827, et sur un traité de M. W. de Clercq, en réponse à cette question: „Quelle a été l'influence de la littérature étrangère sur la langue et la littérature des Pays-Bas?" Amsterdam, 1825.

encore trop étendu pour n'être pas inséré en deux parties. Ne fallait-il pas expliquer d'abord, à nos lecteurs, l'enthousiasme de Southey pour celui qui fut son hôte. Si la note reste à l'état de jugement hypothétique sur celui-ci, c'est parce que les renseignements auxquels nous avons eu recours, nous ont paru très-insuffisants, très-contradictoires surtout, relativement au caractère comme relativement au génie d'un homme que Southey proclame parfait, mais qui, malheureusement, si nous ne nous trompons, fut, en Hollande, comme Southey lui-même en Angleterre, beaucoup trop engagé dans l'ardente et souvent haineuse polémique du libéralisme moderne. Les insinuations dubitatives, hypothétiques, conjecturales de notre note, nous le répétons, laissent donc toute atitude aux critiques et aux biographes hollandais qui voudront nous envoyer une notice complète sur leur compatriote. Qu'ils nous aident en même temps à apprécier les œuvres de Tollens, de Dacosta, des deux Klyn, de Loots, de Van Lennep, fils d'un père remarquable, de Nierstrasz, de Kinker, de Staringh du Wildenborch, de Spandaw, de Withuys, de Messchert, de Boxman, poëtes dont la *Revue* de 1829 mentionnait à peine les noms; de ceux qui leur ont succédé et qui règnent aujourd'hui, poëtes ou prosateurs, historiens ou critiques, qui prouvent que la Hollande est toujours digne de sa gloire scientifique et littéraire. Leurs notes, leurs observations, leurs objections seront reçues avec reconnaissance.

BILDERDIJK.

»— And who is Bilderdijk?" methinks thou sayest:
A ready question; yet which, trust me, Allan,
Would not be asked, had not the curse that came
From Babel, clipt the wings of poetry *).
(SOUTHEY, *Ep to Allan Cunningham*.

Dans la Correspondance de Robert Southey (tome V, p. 172), on trouve ce fragment d'une lettre adressée à son ami Grosvenor C. Bedford et datée du 17 mars 1823:

»Mon cher Grosvenor,

» .... J'ai reçu aujourd'hui le premier volume de *Roderick*, en vers hollandais, traduit par la femme de Bilderdijk, qui est un des hommes de lettres les plus distingués de ce pays. Cette traduction me semble bien faite, autant que je puis en juger: c'est-à-dire je puis voir, par les passages difficiles, que la traductrice a complétement compris l'original. Quant à son mérite dans sa propre langue, il m'est garanti par l'approbation de son mari, qui est un critique sévère en même temps qu'un habile poëte lui-même. Bilderdijk doit avoir près de quatre-vingts ans, car il me dit qu'il y en a soixante à présent qu'il est connu comme auteur. Sa lettre est en latin; le volume m'arrive sous une *livrée* de maroquin rouge; il m'est dédié par une Ode, et une très-belle Ode, qui rappelle le plaisir que madame Bilderdijk a ressenti à la lecture du poëme, et la consolation qu'elle y a trouvée dans des moments d'affliction cruelle où certains passages éveillèrent toutes les sympathies de son cœur.

»Elle m'appelle le poëte de la couronne (*crown poet*). J'ai l'intention de lui envoyer une collection des *Illustrations de Roderick*, aussitôt que je saurai comment la lui transmettre. Le volume m'est parvenu par l'intermédiaire d'un négociant d'Amsterdam, avec une lettre de celui ci en hollando-anglais, et un essai sur le caractère de mon *Cid* qu'il a fait imprimer, après en avoir donné lecture dans une société littéraire. On me prodigue des éloges en Hollande, je voudrais bien en échanger une partie contre des harengs et du vin du Rhin.

„R. S."

A cette date, Robert Southey ne dit rien de plus du poëte hollandais et de sa femme; mais il dut chercher à satisfaire sa propre curiosité sur sa traductrice et son mari, puisqu'il conçut, dès cette époque, le projet d'aller en Hollande même faire leur connaissance. Probablement aussi le poëte lauréat ne put trouver que difficilement les renseignements qu'il désirait avoir sur son confrère hollandais, puisque aujourd'hui encore, en Angleterre comme en France, le nom de Bilderdijk est à peu près ignoré. Cependant, non-seulement celui-ci avait habité successivement l'Angleterre et la France, (?!) mais encore, par ses études, par la diversité de ses talents, par ses traductions et ses ouvrages originaux, Willem Bilderdijk fut, pendant toute sa longue vie, en communication constante avec les littératures, sinon personnellement avec les littérateurs des deux pays.

On a pu comparer Willem Bilderdijk tantôt à Milton,

*) „Et qui est Bilderdijk? demandes-tu, il me semble: question naturelle, mais qui, crois-moi, Allan, ne serait pas faite, si la malediction de Babel n'avait rogné les ailes à la poésie."

tantôt à Gœthe, tantôt à Byron; mais qui connaît, en Angleterre ou en France, son poëme sur la *Destruction du premier monde* [1]), pour nous dire si cette épopée est digne, en effet, de prendre rang au-dessous ou au-dessus du *Paradis perdu?* Déjà un poëte hollandais, Vondel, le contemporain de Milton, s'était rencontré avec l'Homère anglais dans sa tragédie de *Lucifer*. De notre temps, un autre vieux poëte, James Montgomery, a traité le même sujet que W. Bilderdijk, dans son poëme intitulé: *The World before the Flood* (*le Monde avant le Déluge*). Les critiques anglais qui ont analysé les douze chants bibliques de James Montgomery ont cité *la Mort d'Abel*, de Gessner, le *Noé* de Rodmer et autres poëmes allemands traduits et publiés à Londres; aucun n'a parlé de l'épopée du poëte hollandais, qui contient cependant aussi, à ce qu'il parait, une peinture grandiose du monde antédiluvien, et des épisodes dont les personnages sont fidèles à la pensée simple et sublime des saintes Écritures.

Est-ce par son poëme romantique d'*Elius* ou par celui des *Asphodèles* que W. Bilderdijk ressemble à Gœthe? Est-ce par son poëme des *Maladies des Savants* [2]), sombre conception qui aurait aussi quelque chose de dantesque, qu'il ressemble à lord Byron? ou ne serait-ce point plutôt par les *Fleurs d'hiver* et les *Adieux*, poésies mélancoliques inspirées par la perte d'un fils, son orgueil, et celle de deux filles bien-aimées?

Mais W. Bilderdijk ne fut pas un poëte exclusivement romantique; nul n'avait, plus que lui, l'adoration du beau classique. Il traduisit d'abord l'*Œdipe roi*, de Sophocle, en vers pleins de noblesse et d'énergie. voulant prouver que la langue hollandaise a aussi sa Ensuite, grâce et sa délicatesse, pour lutter avec les chefs-d'œuvre de l'antiquité, il traduisit Bias, Théocrite et Anacréon.

Le culte des poëtes grecs et latins n'inspira jamais à Bilderdijk le mépris des poëtes hollandais. La nationalité littéraire de la Hollande eut en lui un zélé champion; il était fier de la gloire de ses prédécesseurs et il contribua beaucoup à renouveler, parmi ses contemporains, la popularité du vieux Jacob Cats qui a été quelquefois surnommé un la Fontaine hollandais, car c'est la gloire de la France de voir les critiques étrangers comparer à son grand fabuliste tout poëte dont ils veulent caractériser d'un seul mot le génie naïf. Successivement ambassadeur en Angleterre et grand pensionnaire de Hollande, le vieux Jacob Cats avait été dans sa carrière un autre personnage que le Bonhomme qui fut toujours »gros Jean comme devant." Quelques traductions ne nous permettent pas de juger jusqu'à quel point, en cherchant la simplicité, il a quelquefois, comme on le lui reproche parmi ses compatriotes, gâté par des chevilles et des répétitions une diction pure et claire, des images charmantes, une morale sans prétention. La Fontaine a aussi ses chevilles et ses négligences, il faut bien l'avouer. Celles de Jacob Cats ne pouvaient, pas, selon Bilderdijk, justifier les esprits difficiles qui voulaient condamner à l'oublj ses fables, ses allégories, ses emblèmes moraux, ses idylles, ses chansons, etc., etc. Les poésies du grand pensionnaire lui paraissaient surtout admirables pour être lues à ses enfants, et il s'y connaissait, puisqu'il avait composé lui-même, pour les faire copier à ses fils, des vers à la portée de leur âge. Comme il ne trouvait enfin qu'un tort aux œuvres de Jacob Cats, le tort d'être imprimées en gros et lourds in-folio ou in-quarto à la mode du XVII. siècle, il en publia une édition en un format portatif qui les remit en vogue. *) Si W. Bilderdijk n'était qu'un poëte hollandais, éditeur de vieilles poésies hollandaises, on s'étonnerait moins du peu de célébrité dont il jouit hors de son pays natal. Il fut aussi un savant universel. Eh bien! demandez à un membre de la société royale de Londres ou à un membre de l'Académie des sciences de Paris s'ils ont quelquefois entendu parler d'un Hollandais, leur contemporain, qui a écrit des traités de géologie où l'on retrouverait, par une singulière coïncidence, quelques-unes des idées de Cuvier sur l'analyse du globe, avec la même sagacité à deviner l'anatomie entière d'un animal antédiluvien par une seule de ses vertèbres fossiles. Ce Hollandais a existé et il s'appelait W. Bilderdijk, et Cuvier le vit arriver à Paris pour

---

[1]) *Ondergang der eerste Wereld.*

[2]) *De Ziekte der Geleerden.*

*) D'après le *Dictionnaire historique*, J. Cats, né en 1577, mourut en 1660, plus qu'octogénaire, comme W. Bilderdijk. On trouve dans *les Opuscules poétiques et philosophiques* de Feutry (Paris, 1761), une imitation libre de son poëme intitulé *les Jeux d'Enfants*. Les allemands ont traduit plusieurs de ses ouvrages, et entre autres son poëme de *l'Anneau Nuptial*. Ce poëme est probablement celui dont Southey dit, dans une de ses lettres, qu'on en avait fait une édition *illustrée* exprès pour être donnée en présent aux nouvelles mariées. Bilderdijk a été aussi l'éditeur des œuvres posthumes d'une Hollandaise célèbre, Juliana-Cornelia de Lannoy.

suivre son cours; Cuvier s'entretint quelquefois avec lui et lui fit les honneurs du Jardin des Plantes. Dans cette visite en France, le géologue poëte prouva aussi qu'il avait fait des études médicales, et un professeur qui aimait à grouper autour de sa table toutes sortes de convives originaux, toutes sortes de célébrités, dont quelques-unes pourraient bien s'étonner aujourd'hui d'avoir été comptées pour telles, le spirituel et indulgent docteur Alibert, invita plus d'une fois à diner Willem Bilderdijk, le présentant avec la même assurance aux dames comme un poëte, aux antiquaires comme un archéologue, aux érudits classiques comme un interprète d'Homère (car il a commenté aussi Homère), aux philologues comme un émule de Hase et de Boissonade, aux avocats comme un légiste, disciple de Vander Kesel de Leyde, aux abbés enfin, qui étaient assez tolérants pour diner rue de Varennes entre une actrice et un romancier, comme un théologien qui avait sondé les mystères de toutes les croyances humaines. *)

La biographie de Willem Bilderdijk est encore moins connue que ses ouvrages, dont on peut au moins citer les titres qui nous permettent d'en deviner les sujets variés. Son père était un de ces demi-docteurs qui, privés du droit de faire dans les hôpitaux des expériences *in anima vili*, croient pouvoir droguer impunément les enfants qu'ils ont mis au monde. Il s'imagina que son fils deviendrait fort et robuste, si on épuisait ses veines au moyen de la lancette pour forcer ainsi son cœur à faire un sang nouveau. Ces saignées répétées n'ayant pas donné la mort à l'enfant, le père prétendit qu'elles lui avaient sauvé la vie. Bilderdijk attribuait, cependant, à cet abus de la lancette une santé qu'il n'entretenait que par des émissions sanguines périodiques et une fièvre à peu près continuelle, qui faisait encore battre son pouls à soixante et dix ans comme bat celui d'un enfant de six ans.

Il n'avait que cet âge lorsqu'un, de ses camarades lui écrasa le pied. Le futur Byron hollandais était donc boiteux comme le poëte de *Childe-Harold*. Cette infirmité influa sur sa destinée. En vain ses goûts héroïques le portaient à embrasser l'état militaire: la claudication ne lui laissait que le choix d'une carrière civile et il en essaya plusieurs avant de s'en tenir à la littérature. Il paraît qu'en 1795, il était attaché à la cour par quelque fonction, par quelques liens de famille, par opinion seulement peut-être. La révolution le traita en ennemi: il se vit obligé de partager l'exil des princes d'Orange et passa en Angleterre où il habitait d'abord Hampton-Court. Mais bientôt ayant peu de ressources pour vivre dans cette résidence où était aussi alors le prince Guillaume, il la quitta pour aller se fixer à Londres. Il y donna leçons de dessin, des leçons de langues, des leçons de sciences, car, grand travailleur, ne dormant que quatre heures dans les vingt-quatre, Bilderdijk était bientôt au courant de tout ce qu'il voulait enseigner.

Il rencontra à Londres l'artiste Schweickhart, son compatriote, qui gravait avec quelque distinction. Cet artiste avait une fille, nommée Catharine-Wilhelmine; W. Bilderdijk l'épousa en 1797. Wilhelmine Schweickhart était-elle sa première ou sa seconde femme? Il fut marié deux fois et en 1825 madame Bilderdijk, la traductrice de *Roderick*, portait le nom de Wilhelmine. Ses deux femmes ont pu s'appeler Wilhelmine; mais toutes les deux n'ont pas été des femmes poëtes: ce titre n'appartient qu'à la seconde que Bilderdijk pourrait bien n'avoir épousée qu'à son retour en Hollande.

L'exil de Bilderdijk ne dura que jusqu'à l'établissement d'une monarchie hollandaise au profit de Louis, le frère de l'empereur et le père du président actuel de la république. Bilderdijk, avant de retourner dans sa patrie, avait parcouru l'Écosse où il s'était inspiré des souvenirs d'Ossian et avait traduit quelques-uns des poëmes de Macpherson. Quand il vint se fixer à la Haye, le roi Louis, qui tenait à être un vrai roi de Hollande, cherchait un homme qui pût lui enseigner la langue de son peuple et en même temps soutenir la conversation sur autre chose que la grammaire et la syntaxe.

Bilderdijk lui fut présenté: il devait séduire naturellement le roi Louis qui était un homme instruit, aimant la littérature, les sciences et la poésie, auteur lui-même enfin. Son professeur devint bientôt son ami: mais personne ne cria à la faveur, quand le monarque le nomma président de l'une des classes de l'Institut de Hollande. Pour seconder la pensée de Louis, qui tenait à la nationalité néerlandaise plus que l'empereur son frère ne l'eût voulu, Bilderdijk composa diverses pièces de théâtre dont les sujets étaient empruntés la plupart à l'histoire ou aux traditions bataves. Ces pièces eurent-elles un grand succès? Cela reste douteux. Nous avons

*) Geheel die Fransche reis is verdicht: — Bilderdijk heeft die *nooit* gedaan. Overigens is geheel deze *voorafgaande* „Biographie" een grappig zamenstel van waarheid en onwaarheden, à *la mode de Paris*. Astrea.

entendu citer plus particulièrement une tragédie de *Cinna*, dans laquelle le poëte prouva qu'il avait étudié Corneille. Ce qu'il y a de certain, c'est que la couronne royale de l'élève ne dura pas plus longtemps que la couronne dramatique de son maitre. Le royaume batave devint bientôt une province du grand empire.

Ce fut probablement lorsque l'empereur visita la Hollande avec l'impératrice, qu'on lui présenta le poëte que son frère s'était donné pour professeur de hollandais. Le grand Napoléon ne condescendait pas tous les jours à être affable avec les gens de lettres. Il en intimida plus d'un par la brusquerie de ses questions, quand il n'avait pas le temps de parler avec eux d'Ossian, le barde réveur, ou de Corneille, le poëte politique, dont plus tard, dans les loisirs de l'exil, Napoléon s'imaginait qu'il aurait fait un conseiller d'Etat. On lui présenta donc Bilderdijk comme poëte. A ce nom qu'il entendait prononcer peut-être pour la première fois, l'empereur fronça le sourcil et lui demanda: »Est-ce que vous étes connu dans le monde des lettres?" Bilderdijk, avec le sang-froid batave, répondit: »Sire, j'ai fait du moins tout ce que j'ai pu pour mériter d'être connu en Hollande." La présentation n'eut pas d'autres suites. On aurait peut-être dû apprendre à l'empereur que Bilderdijk avait traduit quelques-uns des poëmes ossianiques et fait une tragédie de *Cinna*. Il avait fait mieux pour avoir au moins un sourire, car nous trouvons, dans le catalogue des cent volumes de ses œuvres, une ode au grand Napoléon. Il est vrai encore que, comme tant d'autres poëtes, Bilderdijk avait écrit contre celui qu'il a chanté. Bref, l'empereur pouvait avoir ses motifs pour ne pas se montrer parfaitement gracieux. Soyons parfois justes, nous autres littérateurs, même envers les monarques, quand ils prétendent être, eux aussi, comme Napoléon, les champions de l'honneur national et même de la littérature nationale du peuple qu'ils gouvernent. Ignorait-il réellement celui qu'on l'accuse d'avoir ignoré? Qui sait si on n'avait pas parlé à Napoléon du professeur de son frère, comme d'un poëte qui, exagérant quelquefois la nationalité néerlandaise jusqu'à la jalousie de la littérature française, fit un jour une boutade antiphilosophique contre la langue de Voltaire, »cette langue »bâtarde, *parlée par des chacals et des hyènes*, formée »pour propager l'impiété et devenue la langue souveraine »avec le secours du diable?" Nous en demandons bien pardon à nos lecteurs hollandais, mais l'empereur ne pouvait, en Hollande même, être de l'avis de Jean Van Gorp, qui écrivit un livre pour prouver que le hollandais était la langue primitive, la langue d'Adam et d'Ève. Lequel Van Gorp cependant, comme Erasme et ses autres contemporains, préféra deux noms latins à ceux que ses pères lui avaient légués dans la langue du paradis terrestre.

Bilderdijk prit très-vivement ce qui lui semblait l'abaissement de la Hollande. Il éprouvait à la même époque ces malheurs domestiques auxquels nous faisions allusion à propos de ses *Fleurs d'hiver* et de ses *Adieux*. Soit pour distraire sa femme soit pour fuir une persécution politique, il quitta une seconde fois sa patrie et alla habiter Groningue. Quand il revint, il trouva sur le trône les princes d'Orange, et le roi Guillaume, jaloux de la faveur que le roi Louis avait témoignée au poëte, lui fit offrir une place... qu'il n'accepta pas. Ces poëtes, en Hollande même, ont quelquefois de singuliers scrupules. Cependant on accusa Bilderdijk d'être un réactionnaire, un fanatique antilibéral.

En 1819, Bilderdijk fit un voyage en France, et nous avons dit comment il s'y fit connaître à Cuvier qui était, à ses yeux, la plus vaste intelligence des temps modernes. On a raconté que, dans la diligence d'Anvers à Bruxelles, le poëte et sa chère Wilhelmine se trouvaient avec une dame qui, à chaque cahot de la voiture, poussait des cris d'alarme et se disait sur le point de perdre connaissance; cette timide voyageuse fut forcée de s'arrêter dans la capitale de la Belgique, ne pouvant se décider à un plus long trajet avant d'avoir repris des forces pendant une semaine. Quelques mois de séjour à Paris n'avaient pu faire encore oublier à Bilderdijk son infortunée compagne de route, lorsqu'une affiche lui apprit que la veuve du célèbre Blanchard devait donner aux Parisiens le spectacle d'une ascension en ballon. Il fut au nombre des curieux qui virent l'intrépide aéronaute monter dans sa nacelle et s'élever par delà les nuages. Son enthousiasme poétique s'exalta et il improvisa une ode à madame Blanchard. (!) Il la fit imprimer et voulut en faire hommage à celle qui la lui avait inspirée. (!!) S'étant informé de son adresse, il remercia le hasard qui l'avait justement conduite dans l'hôtel où il était descendu lui-même. Ils étaient porte à porte. (!!!) Admis chez cette voisine admirée, quelle fut sa surprise de reconnaître en elle la dame qui avait tant souffert d'Anvers à Bruxelles. L'aéronaute lui avoua qu'elle éprouvait une véritable horreur nerveuse contre la loco-

motion terrestre. Elle était parvenue à considérer l'air comme son élément naturel; une fois dans la région des étoiles, aucun péril ne pouvait troubler son courage: elle oubliait que son mari, inventeur du parachute, y avait rencontré la mort. Le vieux Bilderdijk, toujours jeune d'imagination, l'écoutait comme un poëte écouterait une fée ou la *Femme-Oiseau* de Pierre Wilkins. Hélas! la navigation aérienne devait être funeste à la femme comme au mari. Quelques mois après, madame Blanchard avait réuni, à Tivoli, un nouveau concours de curieux. Là, après avoir dirigé elle-même toutes les opérations préliminaires de son essor, elle s'élança dans une nacelle illuminée de verres de couleur, dirigea quelque temps son aérostat avec sa confiance accoutumée, semant des étoiles et de la poudre de feu autour d'elle, c'est-à-dire faisant partir de temps en temps des fusées et des chandelles romaines: mais tout à coup le ballon lui-même s'enflamme et se consume dans les airs: un corps inerte retombe au milieu d'une rue de Paris. C'était le corps de l'infortunée madame Blanchard. Bilderdijk fut une des personnes qui recueillirent ses restes mortels. L'impression de cet événement ébranla sa santé: il lui fallut plusieurs semaines pour recouvrer ses forces physiques et ses forces morales. *)

Nous supposons que Bilderdijk fit un autre voyage à Paris après le premier. Retiré ensuite en Hollande, il ne cessa pas d'y courtiser toutes les muses tour à tour, en jouissant du bonheur domestique que lui procurait sa chère Wilhelmine. Lorsqu'il mourut, le 18 décembre 1831, dans la ville de Harlem, il était plus qu'octogénaire et auteur de près de cent volumes.

Plusieurs portraits de Bilderdijk furent peints, dessinés et gravés de son vivant. Il parait que, quoiqu'il y ait toujours eu d'excellents peintres et d'excellents graveurs en Hollande, le poëte crut se devoir à lui-même de dénoncer tous les portraits comme des contrefaçons de sa ressemblance. Southey a cité de lui une boutade en vers contre les artistes qui lui avaient donné, celui-ci, l'air d'un échappé des Petites-Maisons; celui-là, l'air d'une oie effarée; un autre, d'un singe ou d'un grimacier. Bilderdijk n'était pas plus content de ses bustes et de sa tête moulée en cire comme une enseigne de perruquier.

*) L'année dernière (mars 1851), un feuilleton du *Pays* racontait cette anecdote, en donnant quelques piquants détails sur la vie de Pierre Blanchard et sur celle de sa veuve. — Alles, tenminste voor wat Bilderdijk betreft, *aardig* gelogen! Astrea.

ROBERT SOUTHEY ET BILDERDIJK.

Ce fut en 1825 que Robert Southey reçut l'hospitalité de Bilderdijk. Nous allons nous introduire avec le poëte anglais chez le poëte hollandais, en citant celles de ses lettres où il raconte son excursion en Hollande et son séjour à Leyde.

Quelques semaines avant de partir (le 2 mai 1825), le lauréat écrivait à son ami Henry Taylor, qui devait l'accompagner:

»Mon cher H. T.,

»Vous n'attendez pas assez de la Hollande; c'est un pays merveilleux par lui-même, par son histoire, par les hommes et les travaux qu'il a produits. L'existence même du sol est à la fois un phénomène naturel et moral. Tout montagnard que je suis, j'espère éprouver plus d'émotions en Hollande qu'en Suisse. Au lieu de gravir des montagnes, nous monterons des escaliers de clochers et de tours d'église. Le panorama que nous aurons du haut de la tour de Harlem est, dit-on, un des plus imposants du monde. C'est le soir qu'on peut le voir avec le plus d'avantage.

»Je n'ai pas pu oublier l'intérêt que m'inspirèrent, encore enfant, les histoires de Philippe II et de Philippe III par Watson. Je ne les ai pas relues depuis, mais j'ai lu beaucoup d'ouvrages relatifs à la guerre des Hollandais contre les Espagnols, aux deux points de vue opposés, et aucune région de l'Europe ne saurait être aussi intéressante pour moi comme théâtre historique. Peut-être mes études habituelles m'ont-elles rendu plus susceptible qu'un autre à ce genre de sympathie; mais j'irais bien loin pour voir, soit les lieux où se passa n'importe quel événement qui a fait battre mon cœur d'une émotion généreuse, soit le tombeau de tout homme que je désire rencontrer dans un autre état d'existence.

»Ma traductrice, Katharina Wilhelmina Bilderdijk, est assez âgée pour être votre mère. Elle m'a dédié sa traduction dans des vers très-touchants sur la mort de son fils qu'elle perdit sur mer, et elle y rappelle comment, avant de connaître sa mort, elle s'était appliqué certains paragraphes de *Roderick*.

»Dieu vous bénisse!

»R. S."

Robert Southey joignit à Londres Henry Taylor et deux autres compagnons de voyage, M. Neville While et M. Arthur Mallet, avec lesquels il fit la traversée de Douvres à Boulogne, pour se rendre de là à Bruxelles, en s'arrêtant pour revoir le champ de bataille de Waterloo.

A Bruxelles, il alla visiter le grand bibliopole belge Verbeyst, de qui, en 1817, il avait acheté les *Acta sanctorum* (52 vol. in-folio) et plusieurs autres ouvrages de prix. Pour un docte érudit et bibliophile comme le lauréat des derniers Georges, la vue d'une bibliothèque ou d'une librairie est un spectacle plus doux que celui d'un champ de bataille. A Waterloo, Southy s'était rappelé avec tristesse quelques amis et son fils Herbert qui avaient cessé de vivre depuis 1817. Il se sentit déjà le cœur plus gai en posant le pied sur le seuil de Verbeyst.

„J'ai été charmé, dit-il dans son journal, de le trouver dans une maison plus vaste, prospérant au gré de son cœur et riche en livres au gré du mien. Il a plus de trois cent mille volumes, parmi lesquels je passai toute la matinée jusqu'à ce qu'il fût temps d'aller chez le banquier, avant que les heures des affaires fussent toutes écoulées. A notre retour (car Neville était avec moi), Verbeyst avait préparé du vin de Bordeaux et du vin de Bourgogne avec un morceau de pain. Ce fut un régal pour moi, et avec le concours de sa femme, l'agréable et bonne femme que j'avais vue il y a huit ans, nous eûmes une joyeuse conversation. Verbeyst me dit qu'il fait construire une maison sur les boulevards: la *salle* sera seule aussi grande que toute la maison qu'il occupe actuellement, et l'édifice en son entier aussi considérable que l'hôtel d'un lord anglais, avec un jardin aussi étendu que la grande place. Je suis enchanté que leurs affaires soient en si bonne voie."

Un incident désagréable devait déranger le voyage. Avant de quitter l'Angleterre, Robert Southey s'était un peu meurtri le pied en mettant un soulier trop étroit. La chaleur avait déjà enflammé le mal, d'ailleurs fort léger, lorsqu'à Bouchain un de ces insectes qu'on n'aime ni à nommer ni à sentir, choisit justement la partie malade pour la mordre et l'envenima d'une manière alarmante. Southey écrit d'Anvers dans son journal: „Me voici prisonnier, le pied dans un cataplasme, et désirant de tout cœur être de retour chez moi." Au bout de quelques jours cependant, le chirurgien lui permit de se remettre en route. Ce qu'il fit malgré sa souffrance; mais à Leyde il fut encore obligé d'appeler un chirurgien. Bilderdijk et sa femme ayant appris son arrivée insistèrent pour qu'il allât loger chez eux; sa première lettre, datée de cette maison hospitalière, est adressée à mistress Southey:

„Leyde, jeudi 30 juin 1825.

„Ma chère Edith, — mon pied va aussi bien que possible et, selon toute apparence, il sera complétement guéri dans trois ou quatre jours. Après avoir commencé par cette nouvelle „*pour votre tranquilité*," comme nous répétaient à chaque mot les aubergistes de Besançon, j'ai à vous apprendre que je suis établi chez M. Bilderdijk, où l'on a de moi tous les soins possibles, où l'on me témoigne toutes les bontés possibles, où enfin j'ai tous les *conforts* que Leyde peut me procurer.

„Il faut maintenant que vous sachiez comment je vins ici. M'étant adressé à M. Bilderdijk afin qu'il voulût bien me chercher un logement pour Henry Taylor et pour moi, il me répondit que ce n'était pas facile d'en trouver un, et il nous proposa d'aller tous les deux chez lui. Une pareille offre ne pouvait être acceptée légèrement. Henry Taylor fit lui-même quelques recherches et vit des appartements qui auraient pu nous convenir; mais, lorsqu'on lui demanda pour combien de temps nous en avions besoin et qu'il répondit pour huit ou dix jours peut-être, on lui dit que pour un si court séjour il pouvait se loger dans un hôtel. Cela finit par mon acceptation du logement qu'on m'offrait avec une sincérité de sollicitations qu'il n'était pas possible de mettre en doute; mais Henry Taylor resta à l'hôtel. Ainsi donc, mardi matin, Neville et Arthur Mallet partirent pour la Haye. (Nous les rejoindrons peut-être à Gand.) Dans la soirée, moi et ma jambe boiteuse, ma malle et mon sac de nuit, nous nous fimes porter chez M. Bilderdijk.

„Vous pouvez vous imaginer combien j'étais curieux de voir la maîtresse de la maison *), et cependant je ne la vis pas tout d'abord, à cause de l'ombre des arbres et de l'imperfection de ma vue. Elle fut prévenante

*) „Elle n'était pas moins curieuse de le voir," dit le fils de Southey dans une note, „et quand M. Bilderdijk fut de retour de l'hôtel chez lui, elle lui demanda vivement: „Quelle physionomie a-t-il?" — A quoi il répliqua: *La physionomie* que „M. Southey *doit avoir*." Ce portrait amusa beaucoup mon père."

et cordiale, parlant anglais remarquablement bien, avec très-peu d'hésitation et sans aucun accent étranger. La première soirée, les choses n'allèrent pas toutes seules. On avait préparé un souper qui fut servi si tard et dura si longtemps, grâce à la lenteur qui semble caractériser toutes les opérations dans ce pays, que je ne fus dans mon lit qu'à une heure du matin. Ma chambre à coucher est au rez-de-chaussée, contiguë à la pièce où nous mangeons et qui m'est attribuée. Tout est parfaitement confortable et propre. Le matin, en me levant, je demandai mon lait pour déjeuner *), et quand M. Droese, le chirurgien, vint, j'eus la satisfaction de lui entendre dire qu'il ne panserait de nouveau la plaie que le soir, voulant la laisser vingt-quatre heures, parce qu'il y avait une tendance à la guérison. M. Bilderdijk m'apporta quelques manuscrits curieux des vieux poëtes hollandais, et la matinée se passa agréablement. Henry Taylor dina avec nous à deux heures et demie... Le diner, je ne sais trop comment, dura jusqu'à six ou sept heures. Je priai qu'on me servit le genre de souper auquel je suis accoutumé chez moi; j'eus en conséquence un peu de viande froide et j'étais dans le lit avant onze heures. Je dormis bien et le pied *marche* régulièrement à sa guérison. M. Droese vient de me quitter avant que j'eusse pris la plume pour vous écrire. Dimanche prochain, j'espère me promener dans la maison, et alors mon emprisonnement sera bientôt terminé. Je ne souffre pas et n'éprouve d'autre inconvénient que de tenir ma jambe toujours étendue sur une chaise ou un tabouret.

»Vous désirerez sans doute, ma chère Edith, que je vous dise quelque chose de la famille chez laquelle j'ai été ainsi — dirai-je malheureusement ou heureusement — introduit? La maison est agréablement située dans une rue très-gaie, — avec un rang d'arbres et un canal en face, une maison assez grande où il y a tout ce qu'il faut pour le bien-être de ceux qui l'habitent. Le fils unique de mes hôtes, Lodewijk Willem, est avec ses parents, M. Bilderdijk n'étant pas plus que moi partisan des écoles publiques. Cet enfant a une physionomie singulière et qui m'intéresse. Il est évidement d'une faible santé. Son costume est propre, mais grave, et il m'amuse par son extrême politesse pour moi, ainsi que par le plaisir qu'il éprouve pendant le repas toutes les fois que je m'adresse à lui ou que je lui marque mon attention. Une jeune *vrouw* sert à table. Je voudrais que vous la puissiez voir, car c'est une figure bien plus originale que la servante portugaise Marie-Rose vous parut être, lorsque vous l'aperçûtes la première fois. Seulement elle est moins gaie; elle est habillée de noir et de blanc, parfaitement propre, ayant tout juste la grâce triste d'une béguine. Son bonnet est très-petit, avec une petite bordure en avant, qui ne se projette guère plus que la visière verte que je mets quelquefois sur mes yeux. Par derrière, ce bonnet couvre jusqu'à la racine les cheveux ramenés tous sur le front par le peigne. Elle est aussi blanche de teint que son bonnet, mince et bien faite; bref, n'était cette pâleur excessive, elle serait assez jolie. Une autre *vrouw*, qui se montre plus rarement, n'est pas dans un costume si simple, mais elle n'est pas moins originale en son genre.

»Rien de plus amusant que la conversation de M. Bilderdijk. Le docteur Bell n'a pas plus de vie, d'animation, d'enthousiasme. M. Bilderdijk me le rappelle à chaque minute, quoique son anglais soit beaucoup moins pur que celui du docteur Bell *). Il semble enchanté d'avoir un hôte qui peut le comprendre et veut bien l'écouter, d'autant plus qu'il est heureux de trouver entre nous deux de nombreux traits de ressemblance: car il est laborieux comme je l'ai été; il a écrit sur une infinité de sujets; il est aussi fréquement attaqué par les libéraux de son pays que je le suis par ceux du mien, et il les méprise aussi cordialement que je le fais, aussi cordialement et aussi gaiement. Je deviens intime avec madame Bilderdijk, dont le mari me parle sans cesse dans la verve de son esprit. Il l'aime beaucoup, il en est très fier; il a raison de l'être, et, de son côté, elle n'est pas moins fière de lui. La vie de madame Bilderdijk semble presque un miracle après tout ce qu'elle a souffert. . . . .

» . . . *Vendredi matin* — Mon pied va de mieux en mieux: la guérison ne tardera pas. Je puis maintenant, avec le secours d'une canne, aller de chambre en chambre. Mon temps se passe très-agréablement. Jamais je n'ai rencontré dans ma vie une personne aussi remarquable ou aussi intéressante que mon hôte: madame Bilderdijk

*) Le fils de M. Southey dit ici, „que, pendant longues années, son père déjeuna avec une grande tasse de lait chaud, sans thé ni café."

*) Le docteur Bell, connu par son système d'éducation, avait un accent écossais très-prononcé.

ne l'est guère moins que son mari. J'aurai beaucoup à raconter à mon retour. Dans les premiers jours de la semaine prochaine, j'espère être rendu à la liberté. Je pourrai d'autant mieux voyager qu'on voyage ici par *trekschuits*, de manière que ma jambe pourra rester tranquille. Ne vous tourmentez donc plus d'un mal qui est passé et qui a eu de si heureuses conséquences. Encore une fois, Dieu vous bénisse!

„R. S."

La lettre suivante fut adressée, par Southey, à son fils, Charles-Cuthbert Southey, l'éditeur actuel de la Correspondance, et qui, à la date de 1825, n'était âgé que de sept ans. Il dit, avec raison, que c'est une charmante lettre d'un père à son fils enfant:

C.-C. SOUTHEY.

„Leyde, 2 juillet 1825.

„Mon cher Cuthbert,

„J'ai un présent, pour vous, de Lodewijk Wilhem Bilderdijk, bon petit garçon qui est de l'âge de votre sœur Isabelle. C'est un livre de vers hollandais que nous lirons ensemble, vous et moi, à mon retour. Lorsqu'il était un petit enfant et apprenait à écrire, son père, qui est, sous beaucoup de rapports, un père dans mon genre, lui faisait de petits vers pour écrire dans son cahier d'exercices; ces vers plurent tant à quelques personnes, qu'on demanda la permission de les imprimer. Ils furent imprimés sur la copie de Lodewijk, et ils ont été trouvés si bien pour les enfants qu'on en a vendu un grand nombre d'exemplaires. Lodewijk écrira son nom, à côté du vôtre, dans le volume. C'est un très-gentil et très-bon petit garçon; j'espère qu'un jour, vous et lui, vous vous rencontrerez dans un endroit ou dans un autre.

„Il faut que je vous parle de sa cigogne: sachez d'abord qu'il y a un grand nombre de cigognes dans ce pays, et qu'on regarde comme une très-mauvaise action de leur faire du mal. Elles font leurs nids, qui sont aussi larges qu'une grande corbeille à linge, sur le faîte des maisons et des églises. Fréquemment, quand on construit une maison ou une église, on y place sur la toiture un grillage en bois, pour que les cigognes puissent y nicher. D'un de ces nids était tombée une jeune cigogne, et quelqu'un, voulant la garder dans son jardin, lui rogna une aile. La jeune cigogne n'en essaya pas moins de s'envoler, mais retomba dans le jardin de M. Bilderdijk, où elle fut trouvée, presque morte, un matin. Son bec et ses jambes avaient déjà perdu leurs couleurs, et elle serait morte si madame Bilderdijk, qui est bonne pour tous, bêtes et gens, n'avait pris soin d'elle comme nous prenons soin, nous, à Keswick, des hirondelles, quand elles sont restées toute une nuit dans la maison. Elle lui donna à manger et la ranima. La première nuit, on la mit dans une espèce de pavillon d'été, au bout du jardin, que je ne puis vous décrire, parce que je n'y suis pas allé encore! La seconde nuit, elle se rendit d'elle-même à la porte pour qu'on la lui ouvrît. Elle aimait beaucoup Lodewijk, et Lodewijk aimait beaucoup son *Oyevaar*;... c'est là le nom donné aux cigognes en hollandais, quoique je ne suis pas très-sûr de l'orthographe. Lodewijk et la cigogne jouaient ensemble de si bonne amitié, que c'était plaisir de les voir, dit M. Bilderdijk le père; car une cigogne est un grand oiseau, élevé sur ses pattes, presque aussi grand que vous êtes, mon cher enfant. L'Oyevaar n'était pas bonne pour le jardin; elle mangeait des limaçons: mais, avec sa large patte, elle faisait beaucoup de ravages, détruisant tous les fraisiers et plusieurs autres plantes. Cependant M. et madame Bilderdijk ne s'en fâchaient point, parce que l'Oyevaar aimait Lodewijk et que, par conséquent, ils aimaient l'Oyevaar; quelquefois ils envoyaient à un mille de la ville pour lui acheter des anguilles, si on ne pouvait s'en procurer à Leyde.

„Le jour où je suis arrivé dans leur maison, la cigogne s'envola; les plumes de son aile étaient repoussées, et problablement l'oiseau pensa qu'il était temps, pour lui, d'aller chercher une compagne et de s'établir dans son propre ménage. Lodewijk le vit s'élever dans les airs et s'éloigner. Ce fut un grand chagrin pour Lodowijk, non-seulement parce qu'il aimait l'Oyevaar, mais encore parce qu'il avait peur que l'Oyevaar ne fût pas capable de trouver sa nourriture et mourût de faim. Le second soir cependant, l'Oyevaar revint et se percha sur un mur voisin. C'était dans le crépuscule, et les cigognes ne peuvent voir quand il fait sombre; mais chaque fois que Lodewijk criait: *Oye! Oye!* (c'était sa manière de l'appeler), l'Oyevaar tournait la tête vers la voix. Il ne descendit pas dans le jardin; on y mit du poisson pour lui; mais, le matin suivant, il était reparti sans y avoir touché. Nous supposons donc qu'il

s'est marié, et que, vivant content avec sa femme, il ne viendra plus que de temps en temps rendre visite aux vieux amis qui ont eu tant de bontés pour lui.

»Il est très-heureux pour moi que je sois dans une maison si confortable et chez de si excellentes gens. J'apprends avec eux, sur la littérature, sur l'état passé ou présent et les mœurs domestiques du pays, beaucoup plus que je n'aurais pu le faire de toute autre manière. . . . . . J'espère que vous avez été bien sage, et que vous avez rempli tous vos devoirs pendant mon absence. A mon retour, vous commencerez à lire, avec moi, le Hollandais Jacob Cats. Mes tendresses à vos sœurs et à tout le monde. J'espère que Rumpelstilzchen a recouvré sa santé et que mademoiselle la chatte se porte bien. Je serais charmé de savoir si miss Fitzrumpel a été donnée, et s'il y a un autre chaton. Les chats hollandais ne parlent pas exactement le même langage que les chats anglais. Je vous dirai comment ils parlent quand je serai à la maison. *)

»Dieu vous bénisse, mon cher Cuthbert!

»Votre dévoué père
„ROBERT SOUTHEY."

A MISTRESS SOUTHEY.

„Leyde, jeudi 7 juillet 1825.

»Ma chère Edith!

»...... Voici notre vie quotidienne: A huit heures du matin, Lodewijk frappe à ma porte. Tous mes mouvements, pour m'habiller, sont aussi réguliers que ceux d'une horloge, et lorsque j'entre dans la pièce contiguë à ma chambre, le déjeuner est servi sur une table qu'on approche du sofa pour ma commodité personnelle. Je prends ma place, assis sur un coussin, et ma jambe relevée sur un autre. Le sofa est recouvert en peluche noire. La famille déjeune avec du café et moi avec une grande tasse de lait chaud; deux sortes de fromages sont aussi sur la table, dont l'un est très-fort, très-épicé avec du cumin et des clous de girofle; on l'appelle fromage de Leyde, et il se mange, à déjeuner, étendu en minces tranches sur du pain avec du beurre; le pain est tendre, pétri, et cuit en petits rouleaux à croûte très-mince; le beurre est excellent, mais si mou, qu'on l'apporte dans un pot comme de la graisse. Avant que nous commencions, M. Bilderdijk ôte sa petite casquette grise, et dit une prière silencieuse, pas plus longue qu'il ne faut. Cela fait, il prend généralement sa femme par la main, et ils viennent s'asseoir, à côté l'un de l'autre vis-à-vis de moi, Lodewijk au bout de la table. Sur les deux heures, M. Droese vient panser mon pied, qui est emmaillotté dans un de mes mouchoirs de soie; j'en roule un second par-dessus mon pantalon, et même un troisième s'il fait froid; de sorte que ma jambe n'a pas seulement un aspect décent, mais splendide. Après le déjeuner et le thé, madame Bilderdijk lave elle-même, à table, les assiettes, la théière et les tasses. M. Bilderdijk passe, avec moi, une petite partie de la matinée. Je consacre le reste à lire du hollandais, ou, comme à présent, je me retire dans ma chambre pour écrire. Henry Taylor me rend visite dans l'après-midi, et il est toujours invité à diner, ce qu'il accepte deux ou trois fois la semaine. Nous dinons à deux heures et demie ou trois heures, et, ce qui me plaît beaucoup, c'est que les diners sont tout à fait hollandais; vous savez que je suis un vaillant mangeur, et ayant conservé mon appétit aussi bien que mon courage pendant ma captivité de boiteux, je mange tout ce qu'on me sert; jamais moutons ni porc ne paraissent sur la table, étant regardés comme malfaisants pour quiconque a une blessure, et, par la même raison, l'on est très-avare de poivre. La cuisine est, d'ailleurs, très-épicée: la sauce du poisson ressemble à une tarte plutôt qu'à du beurre fondu, et elle est aussi d'un goût très-relevé. On sert les perches, quand elles sont petites (les petites passent pour les meilleures), dans une terrine où elles semblent nager; elles ont bonne mine et sont réellement excellentes; avec le rôti (qui est composé de petites pièces), on vous offre du jus dans une saucière en forme de bateau; grande est la variété des légumes, pois verts, pois avec leur cosse, pourpier, choufleur, *abomination* *), carotte, navet, pomme de terre, etc., etc., mais, en outre, on mange de très-singulières choses avec la viande.

*) Note du Directeur. — Le lauréat se proclamait lui-même un philoféliste. Dans un des chapitres supplémentaires du *Docteur*, son gendre, J. W. Warter, a publié un mémoire sur ses chats: entre autres notabilités de la génération féline entretenue à Greta-Hall, résidence de Southey, sont nominativement cités: l'archiduc *Rum pelztilzchen*, le marquis *Macbum*, le comte *Tomlemagne*, le baron *Raciad*, *Waowter* et *Skaratchi*, — *j'en passe, et des meilleurs*: mais s'il y a place pour eux, ils figureront dans l'article biographique sur leur maitre, presque aussi jaloux de leur immortalité que de la sienne.

*) Grosses fèves; c'était ainsi que Southey les appelait.

J'eus, hier, des pommes cuites, très-douces et très-épicées, avec une volaille rôtie; et, l'autre jour, ayant reçu sur mon assiette de la compote de coing, je vis, à ma grande surprise, que c'était pour manger avec un ragoût de bœuf. Je ne sais jamais, quand je commence un plat, s'il est sucré ou s'il aura besoin de sel; cependant tout est très-bon, et les poudings exquis. Le diner dure longtemps: suivent toujours les fraises et les cerises. Deux fois nous avons eu de la crème avec les fraises, de la crème très-épaisse et juste au moment où elle va tourner à l'aigre. Nous avons eu aussi des melons et des groseilles, les premiers de la saison. Après le café, on me laisse une heure de sommeil. Vient ensuite le thé. On soupe à neuf heures et demie; à ce repas, M. Bilderdijk prend du lait, et moi un peu de viande froide avec de la conserve de légumes au vinaigre, ou du jus de viande sous forme de gelée; on emploie les olives comme cornichons ou légumes au vinaigre. A dix heures et demie, je me couche. M. Bilderdijk reste encore debout trois ou quatre heures, vivant presque sans sommeil.

»Deux fois nous avons eu ici un Frison que nous pourrons bien voir à Keswick, puisqu'il parle d'aller en Angleterre pour y faire des recherches littéraires; il s'appelle Halbertsma, et il est pasteur mennonite à Deventer. *) Deux fois nous avons eu le jeune comte De Hogendorp, beau jeune homme, un des huit Hollandais qui, lorsque M. Bilderdijk était malade, voulurent veiller près de son lit pendant six semaines. Une autre fois, le docteur Bergman, jeune homme d'une physionomie singulière et très-savant, est venu prendre le thé avec nous. Je n'ai jamais rien entendu de plus amusant que la conversation de mon hôte, et je désespérerais de vous en donner une idée. Le sujet en est toujours si intéressant, que cela suffirait pour tenir l'attention de ses auditeurs éveillée. Ajoutez-y son animation inexprimable et le langage le plus extraordinaire. Je ne suis pas de moitié aussi original, j'en suis sûr, quand je veux parler français. C'est de l'anglais prononcé comme le hollandais, et où s'entremêlent je ne sais combien d'autres idiomes: tantôt un mot latin, tantôt un mot français, tantôt un mot hollandais que M. Bilderdijk transforme en mots anglais. De là viennent les plus bizarres expressions. Ainsi, au lieu de dire: *j'ai eu ce plaisir*, il vous dira: *j'ai été plaisant* (*I was pleasant*," au lieu de: *I was pleased*); ou, au lieu de dire qu'une pauvre femme avec laquelle il versa dans une diligence, en Angleterre, fut blessée (*wounded*), il vous dira qu'elle fut gravement bénie (*blessed*). Malgré cela, il y a dans tout ce qu'il dit tant de savoir, tant d'esprit, tant de variété et d'originalité; il y a en lui tant de bonté, de bienveillance et de franchise, que je n'ai jamais causé avec personne qui m'intéressât plus que M. Bilderdijk. Il me rappelle chaque jour davantage le docteur Bell.

»J'ai appris, par un mot qui lui est échappé, que madame Bilderdijk était sa seconde femme. Ils sont fiers l'un de l'autre, et ils ont bien le droit de l'être. Elle a écrit un grand nombre de poëmes, dont quelques-uns sont publiés conjointement avec quelques-uns des siens et les autres à part. Plusieurs sont des poëmes religieux, et il en est qui expriment ses sentiments intimes dans les diverses épreuves et les souffrances de sa vie. Quelques-uns m'ont rappelé parfois certaines de mes poésies et parfois celles de miss Bowles. On croirait presque impossible qu'une personne si douce, si calme, si retirée, si modeste, sans la moindre affectation, soit un auteur qui a eu du succès et qui tient même la première place dans son pays comme poëtesse; les profits de la littérature sont ici misérables. Sous ce rapport, je suis aux Bilderdijk ce que sir Walter Scott m'est à moi-même. Lodewijk (ainsi ce nom s'orthographie) est un charmant petit garçon, le seul survivant de sept enfants. Il est rempli de sensibilité, et je ne puis le regarder sans une crainte secrète; car il n'est pas robuste, et j'ai peur que le climat, si favorable à son père, ne lui soit funeste à lui. Dites à Cuthbert que l'Oyevaar lui a rendu une autre visite, et que son autre camarade de jeu est un magnifique chat, du même âge que lui, lequel cependant n'a d'autre nom que Puss (*Pouce*), qui est, comme nom de chat, du bon hollandais comme du bon anglais.

»Les livres anglais sont si rares ici, que les Bilderdijk n'ont vu aucun ouvrage de moi que *Roderick*. Naturellement, j'ai écrit pour qu'on m'envoyât une collection complète de mes poëmes, avec l'*Histoire du Brésil*, et comme E. May est à Londres en ce moment, je l'ai prié d'y ajouter, comme présent de sa part à madame

*) „M. Halbertsma est un savant qui s'est beaucoup occupé de philologie," dit Southey dans son journal. — Les mennonistes sont les anabaptistes hollandais, que, dans le même journal, le lauréat accuse de n'être restés qu'en petit nombre fidèles à l'orthodoxie de leurs ancêtres, pour tomber dans le socinianisme.

Bilderdijk, un exemplaire des *Restes poétiques de Kirke White*. Je ne pourrai jamais témoigner assez la reconnaissance des bontés dont on me comble ici. Songez à la différence d'être dans un hôtel avec tous ses *déconforts*, ou de vivre dans une famille comme celle-ci, qui me montre, par toutes ses paroles et tous ses actes, qu'elle est enchantée de m'avoir sous son toit.

»J'ai plus d'embarras avec mon lit; je ne sais combien il y a d'oreillers, mais il en est un petit sur lequel j'ai reposé ma tête jusqu'à ce que j'aie découvert qu'il était destiné à me soutenir les reins. Je puis m'instruire ici sur toutes choses, mais il n'est personne pour m'enseigner comment on entre dans un lit hollandais et comment on s'y couche. Un petit flacon d'eau-de-vie est placé sur la table de toilette, pour servir à me rincer la bouche. On met du safran dans certains potages et quelques sauces. Le premier plat hier fut de la moelle dans une terrine, pour être mangée sur des tranches de pain rôties. Je mange de tout, mais je vis dans une appréhension journalière de quelque chose comme des tripes ou du pouding au saindoux. Une heure environ avant dîner, on apporte une boîte en acajou élégante, qui contient des liqueurs; on en retire un porte-cristal avec de petits verres à bords dorés, et nous prenons un verre de liqueur avec un biscuit. On appelle ce biscuit du biscuit de Deventer, et une vieille histoire s'y rattache. La composition de ce biscuit n'est ordinairement confiée qu'au bourgmestre de cette ville, et lorsque le boulanger a préparé tous les autres ingrédients, on va chercher le principal magistrat. C'est à lui qu'appartient le droit ou le devoir officiel d'ajouter à la pâte ce qui constitue l'excellence et le goût particulier du biscuit de Deventer. J'aurai beaucoup à vous raconter, car je ne sais si j'ai jamais appris autant de choses amusantes, instructives, touchantes et intéressantes, que depuis que je suis prisonnier dans cette maison.

»Tendresse aux enfants. Dieu vous bénisse ma chère Edith!

»Votre affectionné.

»R. S."

A miss Katherine Southey.

»Amsterdam, samedi 16 juillet 1825.

»Ma chère Kate,

»... Mardi, nous eûmes une journée agréable sur l'eau et nous vîmes assez des écluses du Rhin pour nous détromper au sujet de la constitution physique de ce pays. Il est complétement faux que la mer soit plus haute que les tours de Leyde. La vérité est que le niveau général de la Hollande est au-dessus de celui des basses eaux et un peu au-dessous de celui des hautes eaux. Si les terres sont beaucoup au-dessous des rivières et des canaux, c'est parce que les lits des rivières ont été exhaussés par les sédiments qu'elles roulent, ou parce que les terres étaient autrefois de larges lits ou de profonds marécages qui ont été desséchés. Mercredi, j'allai avec Henry Taylor à la Haye, où je vis le muséum de peinture et rendis visite à un littérateur hollandais, M. de Clercq, qui est un poëte improvisateur; puis je revins dans la soirée. Jeudi, je finis mes affaires en librairie... Oh! quelle joie quand ma caisse de glorieux in-folio arrivera à Keswick! Quel plaisir de les déballer, de les arranger sur les nouveaux rayons dont j'aurai besoin pour eux, et quels délicieux après-soupers je leur devrai toute l'année! Après le dîner, nous fîmes ce que M. Bilderdijk appelle une promenade en voiture et nous prîmes du thé dans un village où nous eûmes une plaisante scène avec l'hôtesse, d'une tournure vraiment singulière. L'anniversaire de sa naissance avait eu lieu quelques jours auparavant et, à cette occasion, un poëme lui avait été adressé par l'élève du chirurgien. Elle apporta ce poëme à M. Bilderdijk, qui le lut tout juste comme M. Wordsworth aurait lu une pièce de vers baroques, si on la lui avait apportée pour la lire en pareilles circonstances dans un cabaret. La femme se tenait debout, écoutant avec un ravissement muet ses louanges entonnées par sa voix puissante avec une emphase de geste et d'accent. Madame Bilderdijk conservait son sérieux admirablement. J'étais assis près d'elle, ne sachant si les vers étaient bons ou mauvais, mais infiniment amusé de cette scène, et la fille d'auberge, accourue à ces sons inaccoutumés, écoutait entre les groseilliers du jardin, semblable à l'Eve de Milton dans le paradis terrestre.

»Hier, nos bons amis nous accompagnèrent un bout de chemin dans le *Trekschuit*, et nous prîmes congé les uns des autres avec beaucoup de regrets des deux côtés. Si M. Bilderdijk peut venir passer un été avec moi, il m'a promis de le faire, ce qui serait pour moi la chose du monde la plus agréable, car jamais je n'ai reçu nulle part un accueil plus bienveillant et plus sincère, comme jamais je n'ai rencontré deux personnes

qui me fussent plus sympathiques sous les rapports les plus essentiels. Lodewijk aussi est un charmant enfant qui s'est réellement attaché à moi. C'est le dernier survivant de huit enfants que M. Bilderdijk a eus de sa femme actuelle et de sept dont la première l'avait rendu père. Jamais, malgré l'accident fâcheux qui m'avait amené sous leur toit, aucune époque de ma vie ne s'écoula plus heureusement qu'avec eux. Nous arrivâmes à Harlem pour dîner et à Amsterdam après.

»Dieu vous bénisse, ma chère enfant!

»Votre affectionné père R. S."

L'année suivante, pendant le mois de juin, Southey retourna en Hollande, uniquement pour y rendre visite à M. et madame Bilderdijk. Cette seconde visite fut courte et sans incident remarquable. Nous ne citerons plus que la lettre que Southey écrivait, en avril 1826, à l'évêque de Limerick, pour s'excuser de préférer une excursion en Hollande à une excursion en Irlande que lui proposait le prélat:

».... M et madame Bilderdijk ne pouvant venir me voir, je vais les revoir une fois encore. Leyde serait dix fois plus loin, que je ferais le voyage pour le plaisir que je causerai et que je goûterai moi-même. Je ne connaissais Bilderdijk que par lettres lorsque je fus livré à sa compassion. Mais c'est un de ces hommes dont vous devinez, tout d'abord, le cœur franc et ouvert. Depuis que je les connais, je me suis souvent dit que j'aurais fait le tour du monde sans rencontrer deux personnes d'une nature plus en harmonie avec la mienne, excepté que mon hôte est un vrai Hollandais de la vieille roche, digne des anciens du synode de Dort.

»Il a plus de soixante et dix ans et, en considérant tout ce qu'il a souffert d'esprit et de corps, oui, c'est merveille qu'il soit vivant. Il a été infirme dès le plus bas âge, et, enfant, il fut sauvé, quoique condamné par les hommes de l'art, grâce à une expérience désespérée de son père, qui entreprit de changer la masse de son sang par de fréquentes saignées. Mais il en résulta pour lui le besoin d'avoir recours périodiquement à la lancette, si bien qu'à l'âge où il est parvenu, il faut qu'on lui ouvre la veine toutes les six semaines. Son pouls est toujours celui d'un homme qui a la fièvre. Il n'a jamais dormi plus de quatre heures sur les vingt-quatre et il se réveille toujours avec la même sensation de fatigue, comme si le sommeil l'épuisait plus que le travail d'esprit continuel auquel il se livre. Aucun de ses compatriotes n'a écrit autant, sur tant de sujets, et si bien; c'est admis par ses ennemis, et il a pour ennemis tous les libéraux et les apostats. Sa fortune périt entièrement dans le naufrage révolutionnaire, et comme il avait été le plus confidentiel et le plus fidèle du Stathouder, il reçut la récompense ordinaire de la fidélité après une révolution. La maison d'Orange, comme toutes les autres familles restaurées, a jugé politique de favoriser ses ennemis et de négliger ses amis. Une petite pension de cent quarante livres sterl. (3,500 fr.) est tout ce qu'il possède. On ne lui donne pas la chaire de professeur que le roi lui avait promise de peur d'offenser les libéraux.

»Sa vie a été ménacée dans les commotions politiques; il a été presque sur le point de manquer de pain en exil. Après avoir eu huit enfants par une première femme, sept par sa femme actuelle, il ne lui reste qu'un enfant de douze ans, un enfant aussi bien doué, que possible, mais d'une constitution si faible qu'il est impossible de le regarder sans trembler. Sa femme est de vingt-quatre ans plus jeune que son mari et digne de lui sous tous les rapports. Je n'ai jamais vu une femme qui méritât plus l'estime et l'admiration comme femme: ceux qui ne la connaissent pas, ne devineraient jamais qu'une personne si simple ait une grande renommée de poétesse. La physionomie de Bilderdijk indique tout d'abord son rang intellectuel, mais il réunit également l'élévation d'âme et l'humilité dans la meilleure acception de ces deux termes. Le mari et la femme sont tous les deux si bien faits l'un pour l'autre, si résignés à leur destinée, si profondément et si tranquillement religieux, si heureux, par conséquent, et si reconnaissants envers Dieu, que c'est ma faute si je ne suis pas devenu meilleur pour les avoir connus. . . . .

»R. S."

Lorsque R. Southey écrivait les lettres familières qui précèdent, il ne pensait pas exprimer pour la postérité son opinion sur M. et madame Bilderdijk. Aussi, pour s'acquitter avec eux solennellement, il introduisit leur éloge dans une épitre en vers adressée à Allan Cunningham. C'est dans cette épitre, publiée en septembre 1828, qu'il proclame son hôte hollandais »un

savant, un *poëte*, un *sage*, un vrai patriote, un ami de l'humanité, un chrétien résigné et un homme de génie, à qui il n'a manqué, pour avoir une gloire européenne, que d'avoir écrit dans une langue plus connu en Europe."

Malgré cette épitre, Bilderdijk est resté si ignoré en Angleterre, que l'année dernière encore, son nom était livré sous forme de question aux lecteurs d'un journal hebdomadaire intitulé: *Notes and Querries*, lequel propose à ses rédacteurs volontaires des espèces d'énigmes littéraires, dont le mot devient un petit article de renseignements. Le nom de Bilderdijk a produit à peine une demi-page, signée par un nom hollandais, M. James Douza, et qui a ajouté à peine trois lignes à nos propres *Notes*. Nous réitérons donc à nos amis de Hollande la *question* des *Notes and Queries*, bien convaincus que nous n'y avons nous-mêmes *répondu* que par une biographie incomplète. Les lettres de Southey nous paraissent cependant de nature à intéresser les Hollandais eux-mêmes par les détails domestiques qu'elles contiennent.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER PFEIL. *)

AAN MIJNE OVERLEDEN MOEDER.

Neen, lieve Moeder! toen gij stierft,
Was ik nog een onnoozel kind:
    Toen heb ik niet geschreid;
Maar, sinds ik aan u denken kan,
Maar, sinds ik uw waardij gevoel,
    Heb ik u steeds beschreid.

Doch al mijn tranen zijn vergeefs;
't Verlangen, dat mijn boezem gloeit,
    Blijft eeuwig onvoldaan:
Geen enkle trek van uw gelaat,
Geen enkele opslag van uw oog
    Zweeft ooit mij voor 't gezigt.

Sla ik mijn oogen door 't Heelal,
Dan is mijn ziel ontroerd, bedroefd,
    Verbijsterd van verdriet:
Dan maalt u mijn verbeelding af,
En zegt: dit is uw Moeders beeld,
    Zoo vol gevoel, zoo schoon.

Ja, lieve Moeder! gij waart schoon,
Al wie u zag bewonderde u;
    Ja, gij waart meer dan schoon:
De hoofdtrek van uw vriendlijk beeld,
Uw grootheid in den tegenspoed,
    Bezielde uw schittrend oog.

Gij, liefste, trouwste Moeder! leedt....
Ja, vloeit, mijn droeve tranen! vloeit,
    Vloeit stroomende op haar graf!...
Ach! dat gij leefdet, dat mijn hart
U al dat leed vergoeden kon,
    Hoe zalig zou ik zijn!

Gij leedt: — waar is de tegenspoed,
Die onbekend was aan uw hart?
    In alle ramp beproefd,
Hebt ge uit den beker van de vreugd
Slechts ééns eene enkle teug gesmaakt,
    En nog was ze u niet zoet.

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31, 85, 145, 179 en 209; voorts ook de vorige Jaargangen van dit Tijdschrift.

Ik lachte toen wel op uw schoot,
En stak u bloemen om de borst,
En kuste wel uw tranen af;
Maar ach! hoe weinig kende ik nog
De bron, waar iedre traan uit sproot,
Den omvang van uw leed!

Ja, ligt dat onze onnoozelheid,
Dat, Hemel! 't aanzien van uw kroost
Uw smart nog heeft vergroot!
Ligt dat uw moederlijke borst
Van vreugde en weedom beurtlings sloeg,
Als ge aan uw kindren dacht!

Neen, hij moet groot zijn, als gij waart,
Die zooveel lijden dragen kan,
En dan nog met een helder oog,
Door digte doornen van verdriet,
Door dikke donderwolken heen,
De bron der vreugd kan zien!

Thans, daar ik al uw leed gevoel,
En duizendwerf den wensch herhaal:
Ach! dat ik 't leed voor haar!
Thans is 't of mij een Engel troost,
Mij zacht de handen drukt, en zegt:
»Haar vreugd is groot bij God."

Ja, lieve Moeder! toen gij stierft,
Gevoelde nog uw brekend hart
Het grievendst van uw lot;
Maar ook, geliefde! toen gij stierft,
Gevoeldet ge al uw zaligheid,
In 't bijzijn van uw God.

Doch, toen gij 't tranendal verliet,
En 't wordend kindjen met u naamt,
Waarom toch, dat ge op de aard,
Waar gij zoovele ellenden zaagt,
Waar gij zoovele rampen droegt,
Dat ge ons dáár achterliet?

De Vader in den hemel had
Gewis zijn stervend kind verhoord,
Uw jongste beê verhoord:

Wij waren met u opgevoerd,
Wij hadden in uw zaligheid,
In al uw vreugd, gedeeld!

Doch wij, o zaalge! twisten niet:
Wij hebben ook wel veel geleên,
Maar ook veel vreugd gesmaakt:
Uw God heeft al ons leed verzacht,
Wij zijn gelukkiger dan gij
Hier immer zijt geweest.

Wij kunnen hem, met wien gij leedt,
Hem, in wiens lot uw teeder hart
Zoo moedig heeft gedeeld,
Den waardsten Vader, kunnen wij,
Na al zijn doorgestaan verdriet,
Vertroosten, als gij deedt.

Maar dan, als wij zoo zalig zijn,
Als alles om ons henen lacht,
Als ook mijn Vader lacht,
Dan zwelt mij vaak een traan in 't oog,
Dan wenscht het binnenst van mijn hart:
»Ach! waar' mijn Moeder hier!"

Dan staar ik ieder wezen aan,
En zoek in elken trek uw beeld....
Maar ach! ik vind het niet;
Dan staar ik mijne Zuster aan,
Zij, — zegt mijn Vader, — is uw beeld:
Ach! heeft zij ook uw hart?

'k Zal dan in haar uw lagchend beeld,
In haar de omsluijerde Engel zien,
Die hier mijn Moeder was;
Maar, als de Tijd mijn graf ontsluit,
Zal ik de ontsluijerde Engel zien,
Die hier mijn Moeder was.

Dan rust ik weder aan uw borst,
En de Englen juichen om ons heen:
De Liefde heerscht altoos!
Mijn Moeder! welk een droom van heil!
Ja, eens zal hij geen droom meer zijn,
Mijn Moeder! want, gij leeft!....

Gij leeft! en schoon mijn duister oog
U nimmer aan mijn zijde ziet,
Mijn hand nooit de uwe drukt,
Toch zijt gij dikwijls aan mijn zij,
En lacht mij toe, en drukt mijn hand,
En wenscht, dat ik u zag.

Gij leeft! de tranen, die ik schrei,
De zuchten, die mijn borst ontvliên,
Die telt, gevoelt gij ook.
Gij, bid voor mij, dan groeit mijn vreugd,
En met mijn vreugd uw zaligheid,
De liefde tot uw God.

Wees, Heilige! altijd aan mijn zij,
En als mijn hart zich-zelf vergeet,
Vergete uw hart mij niet.
Neen, 'k zal niet ongelukkig zijn:
Ik heb een Vader in mijn arm,
Een Moeder bij mijn God.

BIJ HET LIJK MIJNS VADERS.

Een ander ziet den Tijd zijn doodlijk wapen wetten,
Zijn vlammend oog vol woede en moord;
Hij ziet reeds d' eersten schicht in 't vreeslijk donker waren,
Die 't voorwerp van zijn gloed bedreigt.
Gelukkig, zalig hij, die al de vunrge pijlen
Des doods zijn boezem bieden kan,
Wanneer zij 't teeder hart eens dierbren Vaders dreigen,
Waar al zijn zaligheid in slaat!
Maar ik, die menigwerf uw dierbaar leven smeekte,
't Verderf voor u mijn boezem bood,
Helaas! wat vlieg ik toe, daar op uw zwoegend harte
De laatste pijl reeds nederzonk!
Vergeefs kus ik die wond, bij 't vlieten van mijn tranen,
De kinderlijke traan verdroogt,
Hij gloeit op 't stervend hoofd, maar gij gevoelt die tranen,
Die kinderlijke kussen niet.
Gelukkig, zalig hij, die, aan uw zij gezeten,
Mijn Vader! 't eerst uw lijden zag,
Die, met het oog eens Vriends, uw aanschijn zag verbleeken,
En dan met u verbleeken mogt!
Maar, hoe rampzalig ik, in wier getroffen harte
Zoo sterk een vaderliefde gloeit!
Ik mogt den heeten brand van uwen mond niet koelen,
U niet bewaken, als gij sliept.
Neen, ver van 't doodlijk oord, en vreemd aan uwe ellenden,
Lachte ik den vroegen zomer toe,
Lag ik in d' arm des slaaps, en droomde van 't genoegen,
Dat mij de morgen baren zou.
O God! hoe wroegt mij 't hart! ach! delg die laatste dagen,
Die wreede vreugdedagen uit!
Dat nooit een straal van licht mij op hun komst verheuge,
Of 's avonds blijde erinring wek!
Ach! had dat diep gevoel, dat voorgevoel van smarte,
't Geen somtijds in mijn boezem sprak,
Mij niet zoo onbestemd in 't duister om doen zwerven
En d' oorsprong van die smart bedekt:
Ik waar, met englenvlugt, u in den arm gevlogen,
'k Had, wie ook aan uw leger stond,
Voor mijne vuurge liefde en teedre hulp doen zwichten,
Tot u de dood mij had ontrukt.
Maar nu, ach! gij waart krank, en 't kind, dat gij zoo teeder
Bemindet, dierbre! laafde u niet;
Gij strekte uwe armen uit: een vreemde ontving die armen,
Die gij naar ons had uitgestrekt!
Ach, troost mij: heeft uw oog, wanneer 't uw teêrste vrienden,
Rondom uw leger weenen zag,
Niet moedloos zich gewend van uw bedrukte vrienden,
Terwijl 't om mij een traan ontvloot?
O ja! zoo zwaar een strijd hebt ge in uw hart gestreden,
Daar n de schroom der liefde drong:
't Verlangen, dat uw hart deed hijgen naar uw kindren,
Bedwongt gij door dien teedren schroom.
Maar, dierbre! welk een schrik, hoe zwaar die had getroffen,
Wierd, door de vreugd van u te zien,
Van iedren ademtogt met teêrheid te vergoeden,
Niet duizendmaal op 't schoonst beloond?
Of kwaamt gij slechts op de aarde om grensloos er te lijden?
Was dit, was dit het doel uws Gods?
Was uwe ziel te groot, om wereldsch heil te smaken?
O gij, weldadige Engel Gods!
Neen, dat ik 't zwart tafreel van uw geleden smarten,
Die gij, ô hoe gelaten! droegt,
Dat ik dit naar tafreel niet bij uw doodbed schildre,
Waar de eigen kalmte uw hoofd nog dekt.
Zoo zacht, als zich uw ziel in al uw trekken maalde,
Zelfs toen gij krank daar nederlaagt,
Zoo zacht ontvoer uw ziel dees woonplaats van de smarte,

En roemde alleen de liefde Gods!
Ach, dierbre! dat gij niets op aarde hadt geleden,
En ik voor u nog lijden mogt,
Hoe gretig zou mijn mond den wrangen beker drinken,
Die u van alle smart onthief!
Ik zou den laatsten drup nog met verrukking drinken,
En juichen in uw zaligheid.
O God! deze enkle beê, 'k zal, waar gij wilt, U volgen,
Geef, geef mij mijnen Vader weêr!
Laat mij zijn koude borst nog eenmaal voelen zwoegen,
Dat hij mijn vuurge liefde zie!
Helaas! zijn hoofd blijft koud! koud deze dierbre handen!
Slechts mijne omhelzing warmt zijn borst.
Een liefde, sterk als 't graf, en 't onbeperktst vertrouwen
Roept dan geen dooden meer terug!
Wij zien geen teeknen meer, dat God regeert op aarde:
Geloof en Liefde is slechts een droom!
Maar hoe, verbeeld ik 't mij, of wendt ge uw vriendlijke oogen,
Met teedre ontferming, van mij af?
En zinkt de lieve lach, die op uw aanschijn zweefde,
In statiger gevoel van rust?
Ja, dierbre! uw lijk zegt méér dan duizend stervelingen,
Die zorgloos leven zonder God!
Ja, ook uw weenend kind zal op uw God vertrouwen,
Ofschoon 't in treurge scheemring zwerft.
Ik heb me uw rustig beeld zoo diep in 't hart gedreven,
Dat, schoon u 't donker graf bedekt,
Schoon ieder dag de Tijd dat godlijk beeld ontheiligt,
't Zich grootscher in mijn borst verheft!
Ach! zoo die edle kracht, die eens dit lijk bezielde,
Den sterken arm des doods ontvliedt,
En dan, door 't hoogst gevoel der teederheid gedreven,
Verengeld om mij henen zweeft,
Mogt dan mijn oog hem zien, en hij zijn hemelsche oogen
Slechts eenmaal op mij nederslaan,
Ligt zou ik 't grove kleed, dat mij nog dekt, ontvlieden
En vinden in zijn arm de rust;
Ligt zou ik d' eigen stond, u, dierbre Moeder! vinden:
En, ô, hoe hijg ik ook naar u!
Komt, dierbre zaalgen! gij zult me uwer waardig vinden,
En doemen mijne zwakheid niet.

ISRAËL, JUICHENDE OVER BABELS VAL.

VOLGENS JESAIA XIV; VS. 4—22.

Hoe! houdt de Drijver op van 't plagen,
De wrevle Dwingland houdt hij op?
Is Babels heerlijkheid verslagen?
Hoe! houdt het magtig Babel op?
Waar bleven dan die strijdbre helden,
Wier krijgsroem volk bij volk met siddring hoorde melden?
Wie heeft dien talleloozen stoet
Van legerknechten, wagens, paarden,
Die 't onverschrokkenst heir, door hun gerucht, vervaardden,
Bedolven in dier trotschen bloed?

Jehovah heeft den staf verbroken,
Der goddeloozen ijzren staf;
Jehovah heeft ons leed gewroken
Op hem, die volkren stortte in 't graf!
Hij, die, in grimmigheid verbolgen,
Niet dan verdrukken en vervolgen
In 't wrevelige hart besloot,
Hij wordt vervolgd, geplaagd, veracht van nageburen,
En niemand weert den moord van de omgeworpen muren:
Jehovah's magt is groot!

Heel de aarde rust van 't bloedvergieten,
Zoo rust, na 't buldren van den wind,
De godsrivier, en looft, in 't zachtkens henenvlieten,
Hem, die den storm in ketens bindt.
Die stilte wordt alleen vervangen
Door 't grootsch gejuich der zegezangen,
Ter eer van Isrels God.
De volken van rondom, tot 's werelds uiterste oorden,
Gewoon aan krijgsgeschreeuw, aan rooven, plondren, moorden,
Zijn blijde om Babels vreeslijk lot.

De Vorsten, boven 't volk verheven,
Gelijk de cedren boven 't kruid,
Gevoelden gistren nog hun grootsche zetels beven,
Voor zijn verschrikkend krijgsgeluid;
Maar nu, nu rollen van hun troonen
Die zachte en zaalge vredetoonen:
»De God des Hemels heeft bevrijd!
Nu gij daar nederligt, gij, die heel de aard beroerdet,
U 't wraakzwaard heeft vernield, dat ge onregtvaardig voerdet,
Komt niemand tegen ons ten strijd."

Ja, ook de hoog verheven dennen,
De cedren van den Libanon,
Zij, die aan 't rustend woud den val des Dwinglands kennen,
Zij ruischen zacht van Babylon:
»Die trotsche viel, hij is verslagen;
Heel 't woud moet van zijn val gewagen;
Zijn grootheid is verstrooid als kaf;
Een stormwind plofte hem in 't stuivend zand ter neder,
En, sinds hij viel, juicht ieder ceder:
Nu houwt ons niemand af!"

Toen gij, o trotsche! van uw Goden
Bedrogen, en door Isrels God
Gebonsd werd van uw troon in 't vreeslijk rijk der dooden,
Toen bleek de ellende van uw lot.
Gij kwaamt: al de aartsgeweldenaren,
Zij drongen op u aan als zaamgedrongen baren;
Geen Vorsten beefden voor uw moed:
Zij rezen, op uw komst, eerbiedig van hun troonen
Als wilden ze u ten Vorst van 't Rijk der geesten kroonen,
Met d' eersten welkomstgroet.

Gij zweegt, en dat bloôhartig zwijgen
Verwekte een schaterend gelach:
Toen dwong u 't slavenrot, een zetel op te stijgen
Naast dien uws vaders, Merodach;
Daar vielen die verachte slaven,
Gewoon op uwen wenk te draven,
Nog eenmaal aan uw voeten neêr;
Maar, niet om uw bevel, als dat eens Gods, te hooren:
Zij knielden om u 't hart met schimpreên te doorboren,
Zij duchtten ook uw wraak niet meer!

»Hoe! zijt gij ons gelijk in krachten!"
Dus spreken ze onbeschroomd u aan:
»Gij, die van 't gansche Rijk u als een God deedt achten,
Zijt gij door krankheid óók vergaan?
Was Bel zoo diep in slaap gedoken?
Heeft hem ook offerspijs of druivensap ontbroken,
Hebt ge ook uw hoogsten God op 't weeldrigst feest verkort?
Heeft Nebo niets gehoord van al uw feestgebaren?
Zag hij 't geschenk niet aan, den roof van Gods altaren,
Dat gij dus met uw pracht in 't graf zijt neêrgestort?"

Hier wordt u, ô wellustig koning,
Geen donsig leger toebereid:
Een hongrig wormenheir ligt in dees duistre woning
Rondom u heen gespreid.
Uw trotsche zetel wordt verheven
Door wormen, die om strijd al wriemlend zamenkleven;
Uw hoofdsieraad en staf hangt van gewormte aan een;
De Rijksstoet, kruipende aan uw voeten,
Zijn wormen, die hun lust met uw verachting boeten:
De grootheid van dit Rijk rust in 't gewormte-alleen!

Hoe zijt gij uit uw stand gevallen,
O morgenster, zoo rijk van glans!
Gij waart de schoonste ster van allen,
Die schitterden aan 's hemels trans:
Wanneer gij opkwaamt in uw luister,
Verschool al 't hemelsch heir in 't duister;
Uw glans verduurde alleen den glans des dageraads.
Hoe, zijt ge, als met één slag, ter aarde neêrgehouwen?
Gij, die de volkren krenkte, o grondzuil van 't vertrouwen
Des omgekeerden Staats!

Zijt gij het niet, die, zoo vermetel,
Den God des Hemels hebt veracht?
Die spraakt: Ik zal mijn trotschen zetel
Verheffen boven 't aardsch geslacht?
Ik zal, wat Sions volk moog grimmen,
Den hemel boven u, o sterren Gods! beklimmen,
Ik zal, als de Allerhoogste, op Sions tempelrots,
Mijn Rijkspaleis voor 't oog van zijne aanbidders gronden,
Ver boven 't wolkgevaart mijn grootheid doen verkonden,
Mij zetten in den zetel Gods?

Ja, in de helle neêrgestooten,
Ja, aan de boorden van den kuil,
Daar zullen zij u zien, der Perzen legergrooten,
Getroffen door uw naar gehuil;
Daar zullen ze aan elkander vragen:
Is dàt, is dàt de man, die de aarde kon versagen,
De koningrijken beven deed; —
Die vruchtbre velden schiep tot huilende woestijnen,
Die steden heeft verwoest, 't gevangen volk doen kwijnen,
Ja, sterven in zijn leed?

De Koningen van andre volken,
Zij liggen vreedzaam in hun graf,
Vandaar rijst zuil bij zuil eerbiedig tot de wolken,
En voert de lofspraak meê, die 't weenend Rijk hun gaf;

Maar gij zijt van uw graf verworpen,
Als een ontaarde telg, gegroeid door bloed te slorpen,
Als een verscheurd gewaad, met slijk en bloed bevlekt,
Als zij, die in den kuil verachtlijk nederdalen,
Als een vertreden lijk, na 's vijands zegepralen,
Op 't slagveld uitgestrekt.

Gij zult niet rusten bij de Vorsten,
Die, door den onderzaat bemind,
Nooit, dan tot heil des volks, naar gloriepalmen dorstten;
Men brengt geen wierook aan voor hem, die 't Rijk verslindt!
Geen balsem acht men waard een Vorst, als gij gestorven,
Want gij, gij hebt uw Land, uw eigen Volk verdorven,
Gij hebt in wijn en bloed gebaad;
Het zaad van hen, die 't bloed van 's Heeren volk vergoten,
Wordt tot in eenwigheid van de aarde weggestooten,
En hun gedachtnis zelfs vergaat.

Berooft, berooft dat zaad van 't leven,
Gij Perzen! Meden! spoedt, rukt aan!
Uw wraak ruste op de verste neven,
Wilt, om der vadren schuld, dat heilloos kroost verslaan!
Dat zij niet weder 't aardrijk erven,
En 't volk, door hen verheerd, in slavernij doen sterven,
Of steden bouwen, waar de pracht
Der Afgodstemp'len rust in 't bloed der onderzaten:
Roeit, roeit hen allen uit, die Isrels God verlaten,
En roemt Jehovah's kracht!

1792.

De beminnaar van Poëzij moge na dit krachtig Dichtstuk lezen de: „**Berijmde vertaling van het XIV. Hoofdstuk van den Propheet Jesaia; door Mr. S J. Z. Witselius.**" Uitgegeven, te Amsterdam, bij Hendrik Gartman. 1813.

J. M. PFEIL.

DE ONGELUKKIGE REIZIGER.

'k Trof maar weinig reisgenooten
Op den weg des levens aan,
Ach! slechts één, met wien ik wenschte
Tot aan 't einde voort te gaan.
Toen ik nog het gif niet kende,
Dat in 't menschlijk harte schuilt,
Had ik, voor een handvol kersen,
Ligt mijn besten vriend verruild!
Ach, in die onnoozle dagen,
Toen mijn hart zoo zalig sloeg;
Dacht ik, dat me uit ieders oogen
't Hart van eenen broeder loeg!
Lagchende in dien kring gevlogen,
Reisde ik met genoegen voort,
Zalig door 't genot der Vriendschap,
Nooit door bange vrees gestoord;
Maar behoeft men grijze haren,
Eer men van het dwaalspoor vliedt,
Eer men in der menschen boezem
Den verholen adder ziet?
Neen, zelfs het vertrouwlijk lachjen,
Dat den mond eens kinds versiert,
Is niet heilig voor den stervling,
Die zijn drift den teugel viert.
En zou dan een kind niet schromen,
Daar het zooveel ontrouw ziet?
Ik ontweek die reisgenooten,
Ach, maar andre vond ik niet.
Toen geloofde ik: rijper jaren
Kweeken minder dwaling aan:
Haast ontmoet ik edle harten,
Die als 't hart eens Engels slaan!
Met hen zal ik vrolijk reizen,
Waar ons 't licht der Godsdienst leidt,
'k Zal den edlen wellust kennen,
Waar mijn jeugdig hart naar schreit!
Zoo verrukkend maalt een schilder,
't Ideaal eens Engels af,
En verliest zich in een schaduw,
Die Natuur nooit wezen gaf.
Vriendschap, zuivre, teedre Vriendschap!
Ja, ik heb uw naam gehoord,
Ja, ik zag van verre uw luister,
Doch mijn beê werd nooit verhoord.
Ja, ik dacht wel menigmalen,
Hier trof ik een' Broeder aan,
Maar ik zag het licht der Vriendschap
Altijd nevlig ondergaan.
Toen mij nog de voorspoed streelde,
Hij zijn teêrste gunst mij bood,
Heeft mijn hart, naar Vriendschap hijgend,
Menig lage ziel vergood.
Toen ik, in een zee van rampen,

En door stormen voortgestuwd,
Dacht: een stervling vind ik immer,
Die zijn lot aan 't mijne huwt;
O! toen sloeg ik, uit die golven,
De oogen smachtend om mij heen:
Eenzaam sloeg ik ze weêr neder,
Eenzaam heb ik voortgestreên.
Nog was ik maar half rampzalig,
En mijn lot geen tranen waard,
'k Had voorlang, met kwijnende oogen,
Op het schoon der Min gestaard;
'k Liet de Vriendschap willig varen,
Zonder haar, mij-zelv' genoeg,
Maar toch hijgend naar een harte.
Dat voor mij-alléén slechts sloeg;
'k Vond dien lieven lust mijns levens:
'k Zag haar vol verrukking aan;
Nog gevoel ik dat mijn harte
Slechts voor haar-alléén kan slaan.

O mijn vader! zwijg het immer,
Zwijg van mijn verholen gloed,
Dat die lievling nimmer treure,
Schreije, daar zij zingen moet!
Neen, mijn Echt zij ongezegend,
En mijn hart altijd in strijd,
Zoo dat lief, dat dierbaar meisje
Slechts om mijn gemis niet lijdt:
Liever wil ik eenzaam zwerven
In dees heete zandwoestijn,
'k Wil, is zij-alléén gelukkig,
Wel alléén rampzalig zijn.
Maar, zal dan geen teeder stervling
Mij een koelend teugjen biên,
Zal ik nooit dien lust mijns levens
Aan mijn boezem zwoegen zien?
Vader! Is mijn wensch misdadig?
Ik verberg mijn zwakheid niet,
Noch den vuurgen wensch mijns harten,
Dat uw heilig oog doorziet!
Vader! die, zoo teederminnend,
Zelfs uw dolend schepsel leidt,
Eenzaam wil ik ook U volgen
Naar het rijk der eeuwigheid.

AAN MIJNE VRIENDEN.

Lieve, teedre reisgenooten,
Die mijn pad met bloemen siert,
Die mij, op den weg des levens,
Englen der vertroosting wierd!
O, vergeeft de sombre toonen,
Die u 't klagend speeltuig biedt,
O, vergeeft het treurig traantjen,
Dat mijn jeugdig oog ontschiet!
Vrolijk wil ik met u wandlen,
Lagchen, als de wereld schreit,
Vrolijk tot mijn laatsten voetstap,
Naar het rijk der eeuwigheid;
Doch, wanneer gij, moê van 't zwerven,
Onverwacht mijn zij' verlaat,
Is 't dan wonder, dat mijn speeltuig
Treurig als mijn boezem slaat?
U, wien al de vreugd der vriendschap
Uit aanminnige oogen straalt,
U zij ook haar droefheid heilig,
Als ze op 't graf eens lievlings dwaalt!
Ginder aan dien stillen heuvel,
Waar het windjen eenzaam zucht,
En het klagend lied der tortel
Treurig oprijst naar de lucht,
Daar zij 't Heiligdom der Vriendschap,
Waar ik om mijn dooden ween,
Waar mijn zang mij met die dooden
Tot de rust des grafs vereen!
Vaders, die, met grijze haren,
En van 't zwerven afgemat,
Aan het eind van 't pad des levens
Smachtend bij uw graven zat,
Neen, u was de dood niet vreeslijk,
Vreeslijk was uw dood voor mij:
't Is van nat beschreide snaren,
Dat ik u een toontjen wij,
U vooral, mijn dierbre grijze,
Die mij als een Vader was,
Wijd ik heete kindertranen:
Vang die tranen, dierbare asch!
Toen uw hart, ach! nu gevoelloos,
Toen uw teeder hart nog sloeg,
Toen gevoelde 't al die teêrheid,

Die ons hart der Liefde droeg;
Toen mijn droeve tranen vloten,
  Droogdet gij ze, u waardig, af;
Ach! herleef om 't echtgenoegen,
  Dat uw vaderhand ons gaf.
Doch, daar ge in uw bevende armen
  Vaak mij met verrukking sloot,
Lachjens aan mijn lachjens huwde,
  Tranen om mijn ramp vergoot,
Gingt gij welgemoed van de aarde,
  En ik druk met kalmte uw graf,
U nog zeegnende om 't genoegen,
  Dat me uw laatste leeftijd gaf;
Maar de dood, die in zijne armen
  U naar 't graf zoo zachtkens droeg,
Vloog terug,..... onttoog mij vrienden,
  In wier oog de jeugd nog loeg.
Ach! u derf ik, reisgenooten,
  Die, met lachjens om den mond,
Mij verzelden op mijn voetpad,
  Aan wiens helft ik u niet vond!
Is niet hier uw graf? geliefden!
  Ja, uw graf trekt ook mijn hart;
Hier ligt gij, misvormd, gevoelloos,
  Ach! gevoelde ik ook geen smart.
Gij, zoo teêr-bemind als moeder,
  En hoe teêr als echtgenoot,
Waart nog blozende als een Engel,
  Toen ge uw minlijke oogen sloot.
Hier gedenk ik aan uw gade,
  Hier aan uw verlaten kroost,
Dat, met lonkjens en met lachjens,
  't Vaderharte wondt en troost.
Hier, aan dat onnoozel wichtjen,
  Dat uw dood uw egâ schonk,
Met wiens eerste traantjen, 't laatste
  In uw stervende oogen blonk!
Ja, dat hier mijn tranen vloeijen,
  Vroeg verstorven reisgenoot!
Hier, waar Liefde en Vriendschap tevens,
  Vaak in stilte, een traan ontvlood;
Hier, in dees gewijde streken,
  Waar de dood zijne outers brandt,
Lijkcipres en lenterozen
  Achtloos door elkander plant;
Hier zij ook mijn avondleger,
  Als ik, eindlijk afgemat,
Stervend door 't genot van leven,
  Al mijn nadrend heil bevat.
Hier zal ik in vrede sluimren,
  Door den dood in slaap gekust,
Als, op purpren hemelrozen,
  De ingesluimerde Engel rust.
Hier, o lieve reisgenooten!
  Hier zij eenmaal ook uw graf:
Dan omhelzen wij elkander,
  En geen scheiding mat ons af!

NECROLOGIE.

ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

Wij ontleenen uit de Gentsche »**EENDRACT**" [1]) de navolgende bijzonderheden, den ontslapen hoofdredenaar van Nederland betreffende, en wier mededeeling door een geacht Vlaamsch Letterkundige, den Heer Prudentius van Duyse, te Gent, getuigt, hoe ook in Zuid-Nederland de beroemde Hoogleeraar met eerbied en liefde wordt herdacht.

EEN WOORD OVER DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

In de laetste Aflevering der *Lectuer voor de huiskamer* [2]) komt een artikel voor, getiteld: *De beeldtenis van A. Des Amorie Van der Hoeven, als handhaver der nationaliteit*, door J. Herman de Ridder.

Men vergunne ons daeruit datgene weêr te geven, dat, over tael en taelvormen loopend, ons voor België niet onbelangryk voorkomt — voor België, waer menig schryver en schryvelaer somtyds en wel by gelukke met datgene eindigt, waer hy mede had moeten beginnen: namelyk, met zyne tael te kennen. Men vergunne ons tevens achter dit uittreksel eenige regelen over Des Amorie Van der Hoeven, tydens zyn verblyf te Gent, te voegen:

»Een schat van woorden, vormen en wendingen stond Hollands redenaar ten dienste, waaruit hij met de meeste keurigheid opzamelde, wat hij van noode had. De hoogst-mogelijke zuiverheid ademt u uit al de geschriften van onzen auteur tegen. Een Momus-zelf zou hier zijne kritiek ontwapend vinden. Aen zijn oog en oor ontgingen de minste feil, noch wanklank. Hij liet in de taal geen enkele ontsiering toe. Tegen het: *dezelve, hetzelve, deszelfs*, door Bilderdijk als driesylbige, slepende, sissende en sjilpende, door hem-zelven daarenboven als »langstaartige en lamlendige bedervers van den van nature warmen en mannelijken hollandschen stijl" gebrandmerkt, verzette hij zich met denzelfden ernst, als tegen het afschuwelijke *van af* en de onjuiste vermenging van *nooit* en *nimmer*, *vraagde* en *vroeg*. De hollandsche taal was hem het zedige, reine, bevallige kleed, waaraan elk vlekjen of kreukjen het oog kwetst. Voor een goed deel verklaar ik hier uit, ook al wil ik geene andere motieven buiten rekening laten, zyn warme ingenomenheid met een wetenschappelijke instelling [het Instituut], waarvan hij nooit heeft vergeten, dat »aan haar de bewaring en zuivering der nederlandsche taal by openbaar gezag bepaaldelijk was aenbevolen. »In de moedertaal werd 's mans meerderheid door iedereen, tot in de commissie voor eene nieuwe Bijbelvertaling toe, volmondig en eenparig herkend.

»En wie der landgenooten zich ook in der tyd verwonderde, dat juist Des Amorie Van der Hoeven zich spoedig aan een welbekend letterkundig verbond aansloot, en als voorzitter zijn Congres in België leidde, bedacht niet, dat het broedervolk als vaderlandsche leuze eerbiedigde: »De tael is gantsch het volk. »Grondig taalkenner, beschikte de begaafde man over den geheelen hollandschen taalschat, als over een magazijn, dat hem wapenen leenden om meê te treffen, sieraden, om meê te schitteren, hulpmiddelen, om meê te roeren. Het zij gij zijne betoogen leest, zijne verslagen doorbladert, zijne verhandelingen bestudeert, zijne kanselredenen ter hand neemt; hetzij gij hem in de kerk, in de gehoorzaal, in het vorstelijk paleis, in het gebouw van kunsten en wetenschappen, in de collegie-zaal beluisterdet, overal en altijd wordt het bekende woord in den éénigen man van den éénigen Bilderdijk bevestigd:

»Wees meester van de taal, gy zijt het van 't gemoed."

»Tot dus verre ons uittreksel uit het gemelde tydschrift. Mogen wy nu over zekere omstandigheid uitweiden, die ons diep in 't geheugen des harten is geprent gebleven, uit der tyd dat de groote redenaer zich te Gent, by het nederlandsch lettercongres bevond? Deze

[1]) *Veertiendaegsch Tijdschrift voor Letteren, Kunsten en Wetenschappen*: Nr. 10, Tiende jaar, 14 October, 1855; blz. 37.

[2]) II. deel, bl. 209. — Oorspronkelyk tydschrift, van veertig vel druks, in twaelf Afleveringen, met houtgravuren, tegen 25 cents de Aflevering. Leyden, by Sythoff. Dit tydschrift levert menig goed artikel op. Met byzonder genoegen las ik daerin een artikel op den braven Gellert, van den heer J. Van Harderwyk Rz.

omstandigheid biedt een dier trekken van welsprekendheid aen, die eenen meester in de kunst verraedt — een meester, te grooter, omdat hy oorspronkelyk is, en niets van de kunst ontleent.

Het was in 1849, onmiddellyk na het afloopen der werkzaemheden van het Taelcongres, op een schoonen namiddag der laetste dagen van Augustus, dat, niet verre van Willems grafstede, ook die van Ledeganck zou ingewyd worden. Op de hoogte van den Sint-Amandsberg, eenige schreden buiten Gent gelegen, was reeds eene menigte van vaderlandsche mannen vereenigd; reeds hadden eenige al of niet officiële sprekers hunne opstellen voorgedragen, als de redenaer aenkwam. De schaer maekte plaets voor hem: met nog gedekten hoofde stond hy nu in hun midden, vóór het in te huldigen graf, hy, de guldenmond, de bewonderaer en navolger van Chrysostomus. Met natuerlyke welbespraektheid, met innige overtuiging, de stem verheffend, vroeg hy, wie het ooit vóór negentien jaren zou gezegd hebben — vóór maer tien jaren, toen de staetkunde Noord- van Zuidnederland afrukte, dat de lettergezanten van 's lands beide deelen hier, op Sint-Amandsberg, voor het graf van den keurigen taelkenner, van den dichter Ledeganck, als broeders zouden geschaerd zyn geweest, om zulk een heilig offer te vieren? Na vervolgens »het woord der oude dagen: veracht den tyd der kleine dingen niet!" in zyne redevoering te hebben ingevlochten, scheen de redenaer die te willen sluiten. Op eenmael, dit graf aenstarend, en zich, met een plegtig gebaer, het hoofd ontblootend, zegt hy: »Ik groet u, heilig graf!" Dit gebaer, die woorden, de toon waerop zy uitgesproken worden, brengen een onbeschryflyken indruk te wege: eene rilling doorloopt aller boezem, een traen valt uit menig oog. Opregte trek van welsprekendheid, waervan de indruk, ook na jaren, niet uitgewischt wordt; maer, gelyk alles wat verheven en meesterlyk is, onverzwakt voortleeft.

Mag ik er byvoegen, dat toen de spreker die na Des Amorie onvoorbereid was opgetreden *), en mede een bybeltext had aengehaeld, den berg afdaelde, de groote redenaer hem naderde met de woorden: »Weet gy wel, wat my van alles, wat ik hier dezer dagen gezien en gehoord heb, het meest heeft getroffen?" — Neen, professor. — »Dat gy uit den bybel hebt gesproken."

*) Die spreker was de Schryver dezes artikels zelf.

Waerlyk, een zielewoord in den mond van den Christelyken leeraer.

Toen ik hem, een jaer later, in September, by 't Amsterdamsch Congres, mogt bezoeken, en aen den Sint-Amandsberg herinnerde, verzocht ik hem eenige regelen in myn Album te schryven: uit zyne rykbegaefde pen vloeiden deze woorden: »Veracht den tijd der kleine dingen niet! Dit woord ten vorigen jare bij eene plegtige gelegenheid door mij gesproken, heeft indruk op uw hart gemaekt, myn hooggeachte vriend. Het worde, ten aanzien der vlaamsche taalbeweging, door my herinnerd en in uw Vriendenrol opgeteekend, enz."

Wie vindt dit niet een welgekozene, treffende bybelspreuk, die, door den gulden mond van zulk een man voorgedragen, recht geschikt was, om diep in 't harte te dringen, en recht geschikt blyft, om onze politieke onstaetkundige Flandrophoben te doen nadenken, zoo zy nadenken konden.

O ja, »dit kleine ding" had de blik van den redenaer doorpeild: van daer de eer, die hy den eersten nederlandschen lettercongresse, te Gent, bewees, om dien te geleiden: van daer de buitengewone blyken van genegenheid, die hy jegens de Vlamingen tydens het Amsterdamsch Congres aen den dag legde: hy toch stelde ze voor, op het schoone verblyf der heeren Bikker-Borstky, digt by 't Haerlemmer woud, waer zy als broeders uitgenoodigd waren en als oude vrienden ontvangen werden; hy toch verwelkomde ze, binnen de Congreszael, met woorden gelyk het harte aenbiedt en het harte verstaet; hy toch ontving ze in zyn salon en aen zynen disch met eene nederlandsche gulheid, die hen overtuigde, dat zy hun vaderland niet verlaten hadden.

Hy toch wist dien disch voor hen niet alleen met geestige gesprekken te kruiden, maer reciteerde aen 't dessert, op aendrang, gul en gaerne, een paer stukjes van zyn innigen vriend Tollens. En wie wist als hy natuerlyk en harmonisch uit te galmen? Wien onzer ontroerde hy niet diep by 't uitgalmen van 's dichters *Tevredenheid?* By wien wekte hy niet beurtelings medelyden en siddering op by het natuerlyk voordragen van *de Brand?*

Waer de ziele hem óverstroomde van heilig, van huyselyk genot, vond ook Des Amorie de proza te koud, en zong den Heere eene Hymne: dit tuige zyn dichtstuk: *Bij de geboorte van mijn kind,* voorkomende in den *Nederlandschen Muzen-Almanak,* 1822, bl. 172—176.

De naem van Des Amorie Van der Hoeven moge in Holland, dat hy, helaes! buiten den lande gevallen, met voor altyd geslotene oogen moest wederzien, dierbaer en onvergetelyk blyven, ook Vlaenderen zal zyne nagedachtenis in eere bewaren; en Gent, van waer de vlaemsche letterbeweging uitging, zal nooit vergeten, dat hy aen 't hoofd stond van het eerste daer gehouden nederlandsch Lettercongres; terwyl niemand van degenen, die de inwyding van Ledeganck's Gedenkteeken mogten bywoonen, immer den Sint-Amandsberg zal bezoeken, of hem zal 't woord der oude dagen in de ooren ruischen: »Veracht den tyd der kleine dingen niet."

Gent. PR. VAN DUYSE.

AU PROFESSEUR ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN,

MON CONCITOYEN ET AMI DEPUIS VINGT-CINQ ANS, LE JOUR DE SA FÊTE JUBILAIRE.

— TRADUIT DU Dr. WAP. *) —

Orateur et chrétien, toi, qui, de l'éloquence,
Fis revivre chez nous l'accent majestueux,
Reçois, dans ce beau jour, don de la Providence,
L'hommage d'un ami qui t'adresse ses vœux!

Que tes savants écrits, que ton brillant langage,
De l'ordre appui constant, resserrent nos liens,
Et des devoirs de tous, de la paix heureux gage,
Ne forment qu'un faisceau de nobles citoyens!

Si le temps fugitif suit et hâte sa course,
Qu'importe! des talents il respecte l'autel:
Celui qui de l'utile a fait couler sa source,
Marche d'un pas certain, vers un but immortel.

Mais l'honneur à Dieu seul! — Sa volonté soit faite! —
A Dieu dont la faveur pour nous éclate encor,
Qui, pour nous et pour toi, prépara cette fête,
Et dont le bras puissant protégea ton essor.

Qu'il bénisse tes pas, tes travaux, ta famille!
Et ton glorieux front, après des ans nombreux,
Sous l'aile du Seigneur, tel qu'un astre qui brille,
Vainqueur et couronné, sera digne des Cieux!

12 Octobre, 1855. AUG. CLAVAREAU.

*) Voir l'Astrée, V. Année, pag. 194.

SYSTÈME PHONOGRAPHIQUE DE Mr. ANTONI DUFRICHE. *)

A Monsieur le Docteur Wap, rédacteur-en-chef de l'Astrée, à Utrecht.

Amsterdam, 5 Octobre, 1855.

Monsieur!

La lettre que je prie la liberté de vous adresser, il y a 3 mois, vous détermina à m'accorder, dans la revue littéraire que vous publiez, une place honorable pour mon tableau synoptique des sons de la langue française comparés à ceux des langues néerlandaise et anglaise.

Je vous remercie de nouveau de m'avoir ouvert cette voie de publicité au moyen de laquelle j'ai pu faire un appel à ceux des linguistes de votre pays qui désirent franchement le triomphe d'une méthode rationnelle sur la routine scolastique. Je remercie, en même temps, le

littérateur hollandais qui, repondant à cet appel, m'a signalé l'erreur que j'avais commise en considérant le *w* médial néerlandais des mots *zwaar, kwaad, kwart,* comme identique avec le *w* initial anglais des mots *war, well, will.*

J'avais avancé, sans la moindre hésitation, et je répète que le *w* initial anglais a un autre son que le *w* initial neérlandais; mais me fondant sur la manière dont quelques Hollandais prononcent les mots d'origine latine, *kwadratuur, kwaliteit, kwart,* j'en avais conclu que le *w* avait, dans ces mots ainsi que dans ceux d'origine germanique, la valeur de l'*u* français dans *équateur, aquarelle,* etc. Or l'*u* français, dans ces deux mots, est complétément identique avec le *w* initial anglais des mots *war, well, will,* ou avec l'*u* médial anglais des mots *quaker, quail, quite,* etc.

Il est donc bien constaté que le *w* néerlandais des mots *waar, wel* et *wil* a une autre valeur phonétique que le *w* initial anglais, et qu'il tient en quelque sorte le milieu entre ce *w* anglais et le *v* français. Quoiqu'il conserve, sans être initial, le même son dans les mots d'origine germanique, comme *dwaas, kwaad, kwast,* il reste peut-être encore à savoir s'il n'y a pas d'exception pour les mots néerlandais d'origine latine comme *kwadratuur, kwaliteit,* etc., ainsi que je l'ai entendu dire par un latiniste, né dans la province que vous habitez.

La question ainsi posée, un étranger pourra recevoir la réponse des juges compétents et rectifier sa prononciation d'après leur verdict et sans le secours d'une leçon orale.

Même parmi les lettrés, plus d'un Hollandais pense que le *w* du mot anglais *water* est identique avec le *w* du mot néerlandais *water;* d'autres pensent que le *w* néerlandais de *water* est identique avec le *v* du mot français *va-tout.* La vérité est qu'il y a là trois sons différents, et que le *w* néerlandais tient le milieu entre eux.

Je n'ai rencontré aucun maître de langue en Hollande qui confondît le *w* du mot anglais *water* avec le *v* du mot français *va-tout;* mais j'en ai rencontré plus d'un qui confondait le premier avec le *w* néerlandais ou le *w* néerlandais avec le simple *v* français.

Privé du loisir qui dans un mois me manquera moins qu'aujourd'hui, je me hâte de finir par une autre question qui se lie intimement à celle que je viens de soulever: le *w* allemand initial ou médial est-il tout-à-fait identique avec le *v* français? Tout récemment, trois Allemands lettrés, dont un maître de langue, m'ont affirmé à Paris qu'il n'y avait aucune différence entre ces deux lettres. Quelques semaines auparavant, trois Hollandais dont j'estime l'érudition, mais que leur oreille peut avoir trompés m'avaient au contraire affirmé, à Utrecht, que le *w* germanique est identique avec le *w* néerlandais.

Les uns ou les autres se trompent, car ce qui est vrai à Paris ne peut être faux à Utrecht, et *vice versâ.* En linguistique comme en religion et en politique, la Vérité fut, pour nous faibles mortels, toujours difficile à discerner de l'erreur; mais la vérité reste une, et il ne faut ni la chercher avec orgueil, ni suivre aveuglement l'opinion d'autrui: il faut en tout chercher cette vérité avec bonne foi, avec amour, avec persévérance, puis la proclamer avec courage.

Recevez, Monsieur, l'expression réitérée de ma gratitude et de mes sentiments respectueux.

DUFRICHE.

*) Voir l'Astrée, V. Année, p. 75.

ÉTUDES

SUR QUELQUES POÈTES FRANÇAIS ANTÉRIEURS AU XVII. SIÈCLE.

L'antiquité a encore fourni au moyen âge la plupart des formes rhythmiques dont il s'est servi. Ainsi, les vers français *tautogrammes* ou *lettrisés*, appartiennent aux latins; seulement, le moyen âge leur a donné le nom de *senés*, c'est-à-dire vieillis. Peignot dit avec raison, qu'il faut les mettre au rang des *difficiles nugæ*, parce qu'ils sont vraiment indignes d'occuper l'esprit d'écrivains sérieux.

Ce genre de poésie, du reste, était déjà connu des Celtes avant l'invasion romaine; chez eux ils l'appelaient *allitération*. Marbode, évêque de Rennes, l'un des prélats les plus lettrés du XI. siècle, parle également de l'allitération dans son traité *de Ornamentis verborum*, et Serlon, chanoine de Bayeux, en fait usage dans l'une de ses pièces. [1]) Il est donc bien permis de penser avec quelque certitude que les poëtes français du XV. et du XVI. siècle sont redevables de cette forme rhythmique aux poëtes latins qui les ont précédés. [2]) Quelques poëtes du XVI. ont aussi employé cette prosodie, [3]) et quelques modernes n'ont pas dédaigné, non plus, de s'en servir.

Nous citerons seulement deux vers de Marot pour prouver que les meilleurs esprits n'ont pas échappé à cette épidémie littéraire:

„C'est Clément Contre Chagrin Cloué
Et Est Estienne Esveillé Enjoué."

Je n'ose parler des vers *enjambés*, parce que c'est une espèce de hachis ou de gâchis qui n'a rien de commun avec ces magnifiques enjambements des vers modernes dont Hugo est le roi.

Les *couronnés* ne sont pas beaucoup meilleurs; mais ils ont un certain air de famille avec les rimes en écho dont les poëtes modernes ont tiré un excellent parti. [1]) Jean Molinet, bibliothécaire de Marguérite d'Autriche, gouvernante des Pays-Bas, nous parait être l'inventeur de ce genre *flon flon* dans lequel Marot a fait quelques essais. En voici un échantillon:

„La blanche colom*belle, belle,*
Souvent je voys pr*iant, riant*:
Mais dessoubs la cor*delle d'elle*
Me jecte un œil *friant, riant*,
En me conso*mmant* et *sommant*
A douleur qui ma *face efface*:
Dont suy le récla*mant amant*,
Qui pour l'*outrepasse trepace*."

Dans la suite, on ne trouva plus cette rime assez ridicule, on la perfectionna. Alors, il ne suffisait plus

[1]) Voir la traduction de Serlon, faite par M. V.-E. Pillet, p. 3.

[2]) Dès le VIII. siècle, saint Adhelme avait fait un poëme intitulé: *de virginitate*, dont les vers sont les allitérés. — A peu près vers la fin du même siècle, le pape Adrien adressa à Charlemagne un poëme en vers de sa façon, dont tous les mots commençaient par la première lettre de son nom; enfin, dans le IX. siècle, Hubaud, religieux de Saint-Amand, dédia à l'empereur Charles-le-Chauve un poëme allitéré composé en l'honneur des *chauves;* tous les mots commençaient par un C:

Carmina, clarisonæ, clavis cantate camenæ.

Voir Anquet., *Hist. de France*, t. III, p. 81. — Dumarsais, dans ses *Tropes*, p. 256.

[3]) *Leo Placentius* *) fit surtout à cette époque un petit poëme bien connu des élèves de rhéthorique, qui est intitulé: *Pugna Porcorum.* Il se compose de 253 vers dont tous les mots commencent par un P.

Plaudite porcelli, porcorum pigra propago.
Progreditur plures porci, pinguedine pleni;
Pugnantes pergunt, etc.

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 260.

Ce petit poëme a été publié sous le pseudonyme de *Publius Porcius.* Une des plus anciennes éditions est celle publiée à Anvers en 1533, in 8°; petit romain. Celle de Louvain, que l'on a cru la plus ancienne, n'est que de 1546. — Voir Peignot dans ses *Amusements*, Dumarsais dans ses *Tropes*, et Moreri dans son *Dictionnaire hist.*

[1]) Ch. Fontaine, dans son art poétique, a dit: „Couronnée est la ryme en laquelle, ou l'une seule, ou les deux ou trois dernières syllabes du carme faisant mot, ont été aussi dernières de la diction les précédant." — Liv. I, ch. XV.

seulement de répéter la consonnance une ou deux fois, ainsi que nous venons de le voir, mais il fallait encore que le mot sortit de la même racine, comme on l'exigeait pour les rimes *annexées*. Ainsi, par exemple:

„Les princes sont aux grands cours couronnes
Comtes, ducs, rois, par leur droit nom nommez,
Leurs logis sont en bon ordre ordonnez
Et du hautain leur renom renommez."

On a tort d'appeler cela des vers; le mot logogriphe aurait dû être inventé pour eux.

Quand ces rimes redoublées portaient trois couronnes, on les appelait *emperières*. [1]) Mais il faut être d'une belle force en nécromancie pour en découvrir le sens.

En grand re*mort, mort, mord,*
Ceux qui par*fais, fais, fais,*
On par ef*fort, fort, fort,*
De clercs et *frais, rais, rès.*

On trouve encore d'autres exemples dans le père Mourgues et l'abbé Massieu; [2]) presque tous ont l'air de perpétuels défis jetés par la sottise à la face de l'humanité.

Qu'es-tu qu'une Im*monde, monde, onde!*

s'écrie le père jésuite dont nous venons de parler. L'abbé Massieu n'est pas plus intelligible quand il rapporte un exemple tiré de la *controverse du sexe masculin et féminin.*

Bénins lecteurs, très dili*gens, gens, gens,*
Prenez en gré nos impar*faits, faits, faits.*

Il fallait, en effet, que le lecteur fût essentiellement *bénin* pour prendre en gré les *faits* de ces messieurs.

D'un autre côté Guillaume Dubois, plus connu sous le nom de Guillaume Cretin, inventait les rimes *équivoques*. [3]) Ce n'était plus une ou deux syllabes répétées, comme l'avait fait Jean Molinet dans ses rimes *couronnées*, il fallait que les mots offrissent un double sens, à l'oreille une double consonnance, à l'esprit une double signification. Voici des vers que Cretin adressait à sainte Geneviève, patronne de Paris:

„Peuples en paix, te plaise *maintenir*
Et envers nous si bien la *main tenir*
Qu'après la vie ayons fin de *mort seûre*
Pour éviter infernale *morseure.*

Ces gens-là avaient été évidemment mordus par quelque chien enragé. On pourrait pardonner ces niaiseries aux poëtes secondaires; mais il est pénible de les retrouver sous la plume des poëtes de premier ordre. Ainsi, Clément Marot, qui lui-même s'est amusé depuis aux dépens „*du bon Crétin au vers équivoqué*," comme il l'appelait, s'est aussi servi fort plaisamment de cette rime dans une épître qu'il adresse au roi François I.

Et m'esbattant je fay rondeaux *en ryme*
Et en rymant, bien souvent je *m'enryme;*
Bref, c'est pitié d'entre nous *rymailleurs,*
Car vous trouvez assez de *ryme ailleurs*
Et quand vous plaist, mieux que moy *rymassez,*
Des biens avez et de la *ryme assez.*
Mais moy, à tout, ma ryme et *ma rymaille*
Je ne soutien (dont je suis *marry*) *maille.*
Or ce me dist (un jour) quelque *rymart,*
Vien-çà, Marot, trouves-tu en *ryme art*
Qui serve aux gens, toy qui est *rymassé?*
Ouy vrayment (dy-je) Henry *Macé.*
Car vois tu bien, la personne *rymante,*
Qui au jardin du bon sens la *ryme ente,*
Si elle n'a des biens en *rymoyant,*
Elle prendra plaisir en *ryme oyant:*
Et m'est advis que si je ne *rymois,*
Mon pôvre corps ne serait nourr*y mois.*
Ne demy jour. Car la moindre *rymette*
C'est le plaisir, on faut que mon *ris mette.*
Sy vous supplie qu'à ce jeune *rimeur*
Faciez avoir un jour par sa *ryme heur*
Afin qu'on dise, en prose ou *en rymant,*
Ce rymailleur qui s'alloit en *rymant,*
Tant rymassa, ryma et *rymonna,*
Qu'il ha congneu quel bien par *ryme on a.*
(Marot, en ses Poésies, p. 113, t. I.)

Les vers *contrepettés* sont ceux dont les mots changent de place tout en répétant le même vers ainsi métamorphosé trois ou quatre fois. Ils ne sont seulement pas ridicules, mais il est à peu pres impossible qu'ils ne soient pas bêtes. Voici une *anti-strophe* qui est dirigée contre les protestants:

[1]) Thomas Sibilet, dans son *Art poétique*, a dit: „Est appelée *emperière* pour ce quelle a triple couronne. Ceste ne se fait que d'une syllabe répétée deux fois simple après le mot quelle couronne." — *Art poéti.*, liv. II, p. 256; Lyon, édit. de 1555.

[2]) Massieu, *Histoire de la poésie française*, t. II. — Mourgues, *traité de la poésie franç.* Toulouse, 1685.

[3]) Sainte-Beuve a parlé de cette rime dans son tableau historique et critique de la poésie française, sans y attacher une grande importance; mais Thomas Sibilet, dans son *Art poétique*, la regarde comme très-élégante, parce qu'elle est „*la plus poignant l'ouie;*" elle se fait, dit-il, „quand les deux, ou trois, ou quatre syllabes d'une seule diction assises en la fin d'un vers, sont répétées au carme symbolisant; mais en plusieurs mots. Th. Sibilet, *Art poétique*. édit. de 1555. Lyon.

„Luther, Viret, Beze et Calvin
Ont renversé l'esprit divin.
Beze, Calvin, Luther, Viret,
Sont moins au Christ qu'à Mahomet.
Calvin, Luther, Viret et Beze.
Ont mis le monde mal à l'aise.
Viret, Beze, Calvin, Luther
Et les leurs, iront en enfer."

J'espère bien que les inventeurs d'une telle poésie y trouveront également une petite place... littéraire. Ils sont à peine bons à tirer le cordon du temple des Muses.

Les vers *concatenés* sont ceux dont le dernier vers d'un couplet recommence le couplet suivant. [1]) Marot et les modernes se sont souvent servis de cette forme rhythmique; forme, à la verité, qui ne manque ni d'élégance, ni de gentillesse quand elle est employée avec goût et discernement. Nous prenons cet exemple au hasard:

D'*Eléonore*
Chacun admire le talent:
Et ce que personne n'ignore,
C'est qu'on soupire en écoutant
Eléonore.

Eléonore
A plus d'un appas séducteur,
Je le sais; mais je crois encore
Qu'on doit leur préférer le cœur
D'*Eléonore.*

Eléonore
De la fêter me fait la loi:
Qu'un autre la compare à Flore;
On est tout, quand on est pour moi
Eléonore.

Tout le monde sait ce que sont les vers *monorimes*, le mot l'indique assez; puis, d'ailleurs, nous avons déjà fait remarquer que l'un des trouvères les plus célèbres du XII. siècle — Guichard de Beaulieu, — avait fait des sermons en vers alexandrins, avec des tirades de cinquante à soixante vers ayant la même consonnance. Ce genre de poésie est très-fatigant; nous n'insisterons donc pas, bien qu'on le retrouve dans les poëtes du XIV. et du XV. siècle.

Les *monosyllabiques* ne le sont pas moins; ils sautillent et tourmentent trop l'oreille également, par le retour des mêmes consonnances. Ces vers, du reste, bannis de la poésie française, n'ont que le mérite de la difficulté, car, ils n'ont même pas le charme de la fraicheur et de l'harmonie pour les sauver. On condamne déjà comme défectueux les alexandrins qui ne sont composés que de monosyllabes, à plus forte raison ceux dont les monosyllabes riment entre elles, comme celles-ci:

De
Ce
Lieu
Dieu
Sort
Mort;
Sort
Fort
Dur!
Mais
Très
Sûr.

Par opposition, on trouve quelques vers composés de deux mots, d'un hexamètre et d'un pentamètre. [1])

Quant aux vers *métriques*, ils sont, comme les vers latins, composés de *dactyles* et de *spondées*. C'est à Jean Mousset, poëte français du XVI. siècle, qu'il faut en reporter l'honneur. On les avait attribués d'abord à Jean Baïf — ce qui les avait fait nommer *vers baïfins*; — mais on a reconnu l'erreur, bien qu'elle ait été propagée par quelques écrivains [2]) Le grand tort de ce genre de poésie est de ne pas admettre la rime; ils ont beau être bien faits, il leur manque toujours cette harmonie de la forme rhythmique régulière, qui est une des beautés de la versification française. L'oreille s'habitue difficilement aux vers de quinze, seize et vingt pieds. Nous ne citerons ni les épigrammes de Pasquier, faites dans ce genre, ni les vers de Nicolas Rapin, de Butel, — le premier qui essaya de les faire rimer, — de Desportes, de Passerat, ni de Callier; nous tirerons nos exemples du debut de l'*Enéide*, traduite par Turgot:

„Jadis sur la fougère une musette accompagna mes chants;
J'osai depuis, sortant des bois, disciple de Cérès,
Forcer la terre à répondre aux vœux de l'avare agriculteur;
Mars aujourd'hui m'appelle, ô muse! embouche la trompette,
Dis les combats, muse! et ce guerrier que l'ordre du destin,
Loin des murs d'Ilion en cendre et du tombeau de ses pères,
Aux champs ausoniens fit aborder après mille dangers."

[1]) „*Concatenée* est la ryme en laquelle les couplets se suivant sont concatenez, en sorte que le suivant se commence par le dernier vers du précédent." Th. Sibilet, p. 75. Ce mot vient de *concatenatio*, *catena*, chaine.

[1]) Voici un distique de cette façon:
„*Perturbantur Constantinopolitani*
Innumerabilibus sollicitudinibus."

[2]) Voir Auguis, t. IV. p. 370. — *Les poët. franç. avant Malh.*

François de Neufchâteau nous apprend que Voltaire fut très-peu satisfait de ce début et qu'il condamna le vers métrique, ne voyant qu'une très-belle prose dans les vers de son ami.

Les vers *lipogrammatiques* sont encore d'une difficulté assez singulière. Il suffit de bannir une lettre de l'alphabet dans chacune des strophes ou des quatrains qui composent ce genre de poésie. Ainsi Peignot cite un poëme de vingt-quatre strophes dont le premier quatrain est privé d'*a*, le second de *b*, le troisième de *c*, et ainsi de suite jusqu'à *z*. Par contre, nous avons édité un poëte du XV. siècle — *Jean Jorel*, escripteur des rois Charles VII, Louis XI et Charles VIII, — dont les vers sont *anti-lipogrammatiques*. Cette œuvre est composée de 24 doubles strophes dont les deux premières commencent par la lettre *a*, les deux secondes par la lettre *b* et ainsi de suite jusqu'à *z*. C'est une puérilité d'un autre genre.

Les rimes *en écho* sont des plus jolies de l'ancienne prosodie française. Elles ont même été trouvées si charmantes, qu'elles ont été adoptées par les modernes, et qu'ils s'y sont distingués. Pasquier, Ronsard, et surtout Panard, en ont fait très-belles. Il y en avait de deux espèces; et bien qu'elles consistassent, les unes et les autres, à répéter la dernière syllabe à la façon des rimes *couronnées* de Jean Molinet, elles affectaient cependant une autre disposition plus méthodique. Quelquefois l'écho changeait à chaque vers; quelquefois aussi il était invariable et restait le même pour toute la pièce. Dans ce dernier cas, la pièce n'est ordinairement qu'un quatrain. Dans le premier cas, Gilles-le Viniers a dit: [1])

„Icelle est la très mignote
Note
Qu'amors fait scavoir.
Avoir
Qui peut belle amye,
Mye
Nel doit refuser,
User
En doit sans folie:
Lie
Est la peine as fins amans."

Quant à l'autre espèce de rimes *en écho*, le vieux Thomas Sibilet nous apprend: »*qu'en ceste-cy la couronne estait hors de la mesure et composition du vers.* [1]) Dans l'épigramme qui va suivre, nous en trouvons un bien curieux exemple; mais, certes, nous ne voudrions pas l'avoir inventé.

„Réponds, Echo, et bien que tu sois *femme*,
Dy vérité: qui fit mordre la *femme*?...
Qui est la chose au monde plus in*fame*?
Qui plus engendre à l'homme de dif*fame*? } *femme*.

Il faut avouer que cet écho est très-ridicule et fort mal élevé, de s'en aller répétant à chaque vers: Femme, femme, femme!

On désignait par le nom de rimes *en kyrielles* celles qui consistaient à répéter un même vers à la fin de chaque couplet, ce que nous avons depuis appelé refrain. [2]) Ainsi dans notre vieux chansonnier-poëte, Olivier Basselin, nous retrouvons le type de cette forme poétique, c'est à-dire de ces charmants couplets, assaisonnés d'un joyeux refrain constamment répété:

„Tout à l'entour de nos remparts
Les ennemys sont en furie:
Sauvez nos tonneaux, je vous prie!
Prenez plustôt de nous soudards
Tout ce dont vous avez envie;
Sauvez nos tonneaux, je vous prie!

„Nous pourrons après en beuvant
Chasser nostre merencolie:
Sauvez nos tonneaux, je vous prie!
L'ennemy qui est cy-devant
Ne nous veut faire courtoisie.
Vuidons nos tonneaux, je vous prie!

„Au moins s'il prend nostre cité,
Qu'il n'y trouve plus que la lie:
Vuidons nos tonneaux, je vous prie!
Deussions-nous marcher de côté,
Ce bon *cidre* n'espargnons mie:
Vuidons nos tonneaux, je vous prie!

---

[1]) Cette rime était en usage dès le XIII. siècle, puisque Gilles-le-Viniers est un des écrivains qui ont accompagné saint Louis à la Croisade; mais nous en trouvons des exemples chez les Latins. En voici un singulier exemple:

In re terræ { Nibil aliud est nisi pæ / Labor eminet atque cate / Nec lex, nec juris habe } *na*.

Voir le Grand-d'Aussy, *Contes et Fabliaux*, t. I, p. 72. — Peignot, *Amusements*, p. 105.

[1]) Sibilet, *Art poétique*, p. 77.

[2]) *Kyrielle* est appelée la ryme en la quelle en la fin de chaque couplet un même vers est toujours répété. „Thom. Sibilet, *Art poétique*, p. 74. — Ces sortes de couplets à rimes en kyrielles ne sont pas nouvelles, dit ce même auteur; elles s'appelaient autrefois *palinods*, c'est-à-dire rechanté plusieurs fois. *Ibid. loco citato*, p. 74.

Nous ne parlons pas des *vers burlesques*, c'est-à-dire de ce genre de poésie qui travestit les choses les plus nobles et les plus belles en plaisanteries bouffonnes, tel que l'a fait Scarron dans sa *Gigantomachie*. Nous avons déjà vu assez de choses burlesques sans nous repaître encore de celles-ci. Nous avons hâte d'arriver aux vers *figurés*, appelés aussi vers *rophaliques* et *pyramidaux*.

En effet, je ne sais rien de plus pyramidal que ces niaiseries de toute sorte inventées sous ces noms divers. Quand on eut bien fouillé tout l'arsenal de l'antiquité, quand on eut bien torturé son esprit à toutes ces fadaises, on accoucha encore de quelque chose de plus profondément difforme. On vît apparaître de petits poëmes disposés en *croix*, en *triangles*, en *ovales*, en *fourches*, en *râteaux*, en *losanges*, en *verres*, en *bouteilles*. La poésie tournait à l'ivrognerie. Il faut s'en prendre, après tout, à l'esprit public du temps, qui n'avant pas eu de beaux modèles sous les yeux en très-grande quantité, n'avait pas encore eu le loisir de se former une opinion bien arrêtée sur ses écrivains. Ont était en plein dans l'époque des tâtonnements; quelques esprits firent fausse route.

Ce fut donc pour imiter les anciens *difficiles nugæ*, que certains poëtes du XV. et du XVI. siècle — voire même du XVII., employèrent tout ce qu'ils avaient d'imagination, de talent et d'esprit.

Ainsi, n'est-il pas pitoyable de voir des hommes de talent, tels que Panard, donner tête baissée dans des frivolités de cette nature? Ses *losanges*, qui sont aussi des vers *pyramidaux* croissants et décroissants, ne sont moins curieux qu'extravagants.

Les
Sonnets
Les mieux faits
Sont chimère;
Que faut-il faire?
De l'eau toute claire.
Que sont tant de nigauds
Dans leurs madrigaux
Dont Céphise,
Belise,
Lise?
Sots!

Tous
Jaloux
Sont des fous
Que je blâme:
Fi d'une flamme
Qui nous ronge l'âme!
Fais mon cher comme moi;
Pour braver la loi
D'une amante
Changeante,
Chante,
Bois.

Naturellement, pour boire, il faillait une bouteille; or, comme cet instrument bachique était on ne peut plus familier à Panard, aussitôt il en compose une que voici:

Que mon
Flacon
Me semble bon!
Sans lui
L'ennui
Me cuit,
Je sens
Mes sens
Mourans
Pesans.
Qand je la tiens,
Dieu! que je suis bien!
Que son aspect est agréable.
Que je fais cas de tes divins présents!
C'est de son vin fécond, de ses heureux flacons
Que coule ce nectar si doux, si délectable,
Qui rend tous les esprits, tous les cœurs satisfaits.
Cher objet de mes vœux, tu fais toute ma gloire;
Tant que mon cœur vivra, de tes charmants bienfaits
Il saura conserver la fidelle mémoire.
Ma muse à te louer se consacre à jamais,
Tantôt dans un caveau, tantôt dans une treille.
Ma lyre, de ma voix accompagnant le son,
Répètera cent fois cette aimable chanson:
Règne sans fin, ma charmante bouteille;
Règne sans cesse, mon cher flacon.

Panard n'était pas un homme à laisser son mobilier incomplet; en bon buveur, une bouteille demandait un verre; il s'empressa d'en fabriquer un de la taille et à la mesure de son flacon. *) Le voici:

---

*) On trouve dans *le Caveau moderne* deux chansons de Capelle, calquées sur celles de Panard; mais on doit reconnaître que c'est encore l'antiquité qui a fourni les modèles de ces extravagances. Il existe un petit volume in-4°, imprimé à Dôle (Jura), en 1592, où l'on trouve des *vers figurés* en grec et en latin de toutes les espèces. Les uns représentent des ailes, des autels, des œufs, des lunettes; les autres des cercles, des angles, des triangles, etc., etc. Toutes ces pièces, faites par des élèves du collège de Dôle, ont été composées en l'honneur de M. de Vergy, comte de Champlitte, gouverneur de la Franche-Comté. — Ce volume est intitulé: *Sylvæ quas vario carminum genere primarii scholastici collegii Dolani, S. J., in publica totius civitatis gratulatione lætitiâque, ex tempore obtulerunt.* Dôle, 1592. petit in 4°,

Nous ne pouvons rien trouver sur la terre
Qui soit si bon, ni si beau que le verre.
Du tendre amour berceau charmant,
C'est toi, champêtre fougère,
C'est toi qui sert à faire
L'heureux instrument
Où souvent petille,
Mousse et brille
Le jus qui rend
Gai, riant,
Content.
Quelle douceur
Il porte au cœur!
Tôt
Tôt
Tôt
Qu'on m'en donne
Qu'on l'entonne;
Tôt
Tôt
Tôt
Qu'on m'en donne,
Vite et comme il faut:
L'on y voit sur ses flots chéris
Surnager l'allegresse et les ris.

Nous ne pousserons pas plus loin nos investigations philologiques et bibliographiques, parce qu'il nous faudrait un volume pour les contenir toutes, et que ce serait, d'ailleurs, marcher sur des redites. Notre but a été de constater un fait: c'est qu'au moment où la langue française commençait à prendre un essor, une forme stable, régulière, bien assise, il s'est trouvé une série de grotesques qui, se sentant assez forts pour jouer avec elle, se sont mis à divertir le public en la ployant à toutes les bizarreries de leur esprit et à tous les caprices de leur imagination.

Heureusement, leur influence, quoique ressentie, a été fort minime, fort peu importante, et il reste encore assez de grands poëtes au XIV., ou XV. et au XVI. siècle pour dominer tous ces triboulets littéraires. Que voulez-vous? Il y a bien eu un moment, dans l'antiquité où le mauvais goût a tellement prédominé, que l'on en était venu à préférer Perse à Horace; *) il n'est donc pas étonnant qu'il se soit trouvé des gens assez faibles d'esprit, assez peu lettrés pour préférer Guillaume Cretin à Alain Chartier, Coquillart à Marot, Meschinot à Ronsart. C'est encore là l'histoire de nos jours; on trouve une infinité de gens qui préfèrent Polichinelle au Théatre-Français, madame Cottin à Georges Sand et Baour-Lormian à Victor Hugo!...

D'où je conclus que tous les goûts sont dans la littérature, comme dans la nature, et que le meilleur est ordinairement celui qu'on a.

J. A. LUTHEREAU.

*) Nisard, — *Études sur les poëtes de la décadence*, t. I, p. 216.

DE L'USAGE DES FABLES DANS L'INSTRUCTION DE LA JEUNESSE.

Dans le bon vieux temps, dans ce temps de paisible mémoire, où les poètes se permettaient de donner quelquefois des leçons et des enseignements aux grands et aux rois; où les rois et les grands, à leur tour, ne s'offensaient pas des leçons que leur donnaient, en vers malins ou charmants, les disciples d'Apollon, (comme on disait alors); dans ces temps, si dignes de regrets des amis de la morale et de la tranquillité, le bon Lafontaine, qui avait su conquérir le surnom de *bonhomme*, sur les traces de Phèdre et d'Esope, composa ses immortelles Fables, qui sont toutes de petits drames intéressants, ayant une action, un commencement, un milieu, une fin, et renfermant une moralité pleine de bon sens et de sel. Mais Lafontaine n'a certainement pas imité, traduit ou inventé ses apologues à l'usage des enfants; et il existe de puissantes raisons pour croire que, de son temps, les écoles de l'enfance et même de l'adolescence, ne conçurent jamais la bizarre idée de les faire apprendre par cœur à leurs élèves. Ce fabuliste, moraliste par excellence, eût fait alors une de ses meilleurs fables contre un tel abus, s'il eut appris que des bambins récitaient, debout devant leur bancs et leurs maîtres, ses sublimes apologues, tels que *la Besace, le Chêne et le Roseau,* etc.; passe encore de mettre *le Corbeau et le Renard* en broderie ou en tapisserie, sous l'aiguille des jeunes filles; mais remplir

machinalement et avec beaucoup de peine, la tête de l'enfance, d'allégories, dont l'application et l'esprit leur échappent presque toujours, c'est manquer le but que l'auteur de ces fables s'est proposé d'atteindre en donnant de hautes leçons à un auditoire plus élevé que celui de cet enfant, qui va récitant des vers dont il n'apprécie ni le sens moral, ni la beauté.

Dans plusieurs écoles, on surcharge la mémoire des enfants avec ces Fables trop pleines de choses pour de trop jeunes intelligences, souvent même déplacées dans les bouches des filles, ou trop vieilles de style pour être bien comprises. C'est donc par une tradition fausse et repréhensible que ces belles Fables sont chaque jour mutilées dans plusieurs maisons d'éducation. Qu'en arrive-t-il? L'élève, qui eut à pâlir sur ce livre de l'école, le rejettera plus tard comme indigne d'un âge plus avancé, comme un abécédaire, pour ainsi dire, qui lui causa quelquefois tant de chagrins et d'ennuie, lorsqu'il devait l'apprendre par cœur. Et c'est cependant alors qu'il devrait étudier ce livre inimitable, ce grand code de la morale et de la raison. L'instituteur doit expliquer sans doute quelques unes de ces fables à ses écoliers, pour leur donner une juste idée de ce livre sublime; mais il ne doit pas le traîner dans la poussière des bancs de l'école, et en faire peut-être un objet d'indifférence et de dégoût pour l'aveuir. D'ailleurs si ce n'est pas assez de ces raisonnements, ouvrons ce livre si intempestivement répandu, et voyons ce qu'il enseigne aux élèves, lorsque le moment de comprendre n'est pas encore là. Combien y rencontrerons-nous de moralités à la portée des enfants? Combien de leçons, au contraire, adressées à l'homme fait, à l'homme jouet des passions et des vices qui bouleversent sa carrière ici-bas? Ouvrons donc le volume de *Fables* soi-disant *choisies*, et bornons-nous à quelques-unes, prises au hasard: la cigale chante tout l'été; imprévoyante, elle ne songe pas à amasser le moindre grain pour l'hiver; l'hiver vient; elle va demander l'aumône à la fourmi, sa voisine, et celle-ci lui répond que si elle *a chanté tout l'été* elle peut *danser maintenant*. Voilà un: *Dieu vous bénisse!* assez impertinent; mais, ce n'est pas une telle morale, si dépourvue de charité, que nous devons apprendre aux enfants. Une leçon, et la charité envers le malheur, c'était tout ce qu'il fallait dans cette circonstance: la moquerie est ici très-déplacée.

Le loup et le chien, fable qui apprend aux enfants que *la liberté de courir où l'on veut* est le plus grand des trésors et les surpasse même, pourrait leur donner des goûts fort peu en rapport avec leurs études. Ne sont-ils pas eux-mêmes *à l'attache! — Attaché!* dit le loup.

La raison du plus fort est toujours la meilleure, est une excellente sentence à présenter aux hommes; mais elle devient dangereuse dans l'esprit de l'enfance, qui ne peut pas en saisir le véritable sens, ni en tirer la moralité: à quoi donc sert-elle?

Le chêne et le roseau, fable sublime de style et de morale; mais c'est la profaner que de la faire apprendre à des perroquets, à qui il faudrait pouvoir expliquer pourquoi il faut mieux, en beaucoup de circonstances, *plier* que *rompre:* l'explication, à coup sûr, serait fausse très-souvent. Le coq, qui trompe le renard, apprend aux élèves que c'est *un double plaisir de tromper un trompeur*. On ne doit jamais dire aux enfants que c'est un plaisir de tromper, fut-ce même un trompeur. Ils liront dans le *chat et le vieux rat*, que *la méfiance est la mère de la sûreté*. Ce précepte leur sera peut-être utile plus tard; mais aujourd'hui, laissez-leur long-temps encore leur naïve et charmante ignorance: ne la mettons pas en serre-chaude! Relisez toutes les Fables de Lafontaine, et vous serez convaincu que les mêmes observations leur sont souvent applicables. — Mais ne faut-il donc pas apprendre de Fables aux enfants? Peu, bien peu, sans doute. Au nom de la morale, ne les dégoûtez pas de cette lecture, et ne leur apprenez pas des choses qu'ils doivent encore ignorer. Si vous voulez absolument qu'ils récitent quelques pièces de vers, donnez-leur quelques jolis petits contes à la portée de leur intelligence, qui renforment une leçon de douceur, de sagesse ou de charité. N'allez pas leur dire que *tout seigneur veut avoir de pages, tout prince des ambassadeurs;* vous leur troubleriez la tête fort ridiculement. Dites leur que Lafontaine a fait des Fables qu'ils peuvent lire plus tard avec fruit; expliquez-vous en cinq ou six, et bornez-vous là. Rappelez-vous toujours que Lafontaine est le livre des hommes et non des enfants; que cet ouvrage est achevé d'un bout à l'autre, mais achevé pour ceux qui ont acquis assez d'instruction et d'expérience pour en expliquer les sentences et en profiter.

En général, les Fables sont une étude trop indigeste pour l'enfance. Des maîtres ont imaginé d'en sup-

primer les moralités: c'est une preuve de plus pour appuyer notre opinion. La Fable sans la moralité sera d'ailleurs presque toujours une énigme pour les enfants. Encore, si dans ces exercices de mémoire, on n'exposait que les Fables des successeurs de Lafontaine, — à quelques exceptions près, — nous le pardonnerions aux instituteurs; mais compromettre le respect de ce livre qui devrait être, plus tard, notre livre de prédilection, notre ami, notre conseiller dans presque toutes nos actions, c'est une profanation dont les conséquences sont l'indifférence et le dédain pour ces chefs-d'œuvre. *Qui trop embrasse, mal étreint,* a dit le Fabuliste.

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

LES SŒURS DE CHARITÉ.

Lorsque le Créateur, dans sa grâce suprême,
Sur les maux de la vie abaissa sa bonté,
Pour la rendre visible à ses enfants qu'il aime,
Il envoya vers eux la tendre Charité.

Mais un appui manquait à ce présent céleste:
Dieu prit Vincent de Paul pour accomplir ses lois;
Et l'on vit aussitôt naître un troupeau modeste,
Qui suivit du berger et les pas et la voix.

Modèles de vertus, exemples de constance,
Des anges, rassemblés sous le doux nom de SOEURS,
Sur ce globe mortel seconde Providence,
S'offrirent saintement pour veiller les douleurs.

Le Très-Haut écouta leur touchante prière;
Il les prit sous sa garde: un arrêt solennel
Fixa leur destinée; et, par toute la terre,
On entendit des chants qui louaient l'Eternel.

Voyez-les, dans l'asile où la pitié publique
Confie à leurs secours nos frères malheureux,
Où, tout à leurs devoirs, leur parole angélique
Verse sur la misère un baume précieux!

Voyez-les, quand la guerre, au milieu du carnage,
Frappe, dans les combats, ces victimes du sort:
Avec quel dévoûment, avec quel beau courage,
Leur bienfaisante main les dispute à la mort! . . .

Béni soit votre nom dans toutes les familles,
Vous qui, dans la retraite où s'écoulent vos ans,
Ne la quittez jamais, ô charitables filles,
Que pour nous prodiguer vos soins compatissants!

Au chevet des mourants jour et nuit attentives,
Leur consolation, leur soutien, leur espoir,
Vous savez apaiser les douleurs les plus vives,
Et pour l'infortuné c'est guérir que vous voir.

Mêmes bienfaits pour tous, mêmes soins, même zèle:
Le riche et l'indigent sont égaux à vos yeux.
Calmes dans les dangers d'une fièvre mortelle,
Vous êtes près de nous quand votre âme est aux Cieux!

Ah! que le grand Arbitre un jour vous récompense,
Saintes filles de Dieu, son image ici-bas!
Heureux qui, délivré d'une amère souffrance,
Sans effroi de la mort ferme l'œil dans vos bras!

Il s'endort consolé quand a sonné son heure:
Ce terrible moment n'est pour lui qu'un sommeil,
Qui doit ouvrir demain la dernière demeure,
Où ses restes muets attendront leur réveil!

Oh! lorsque de mes jours se dénoûra la trame,
Que ma voix bégaîra l'irrévocable adieu,
Venez, célestes Sœurs, venez aider mon âme
A reprendre son vol pour retourner à Dieu!

Maestricht, 1856. AUG. CLAVAREAU.

HANDELINGEN VAN

HET VIERDE NEDERLANDSCH TAAL- EN LETTERKUNDIG CONGRES,

GEHOUDEN TE UTRECHT, OP 20, 21 EN 22 SEPTEMBER, 1854. *)

Ruim een jaar na afloop der drie Zittingen van het IV. **Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres**, in September, 1854, te Utrecht, gehouden, zijn de *Handelingen* er van in 't licht gegeven. Indedaad, eene betreklijk vrij lange tusschenpoozing, waarvan wij echter, eenerzijds, het nut niet willen verkleinen, namelijk, om zoodoende zaken, die reeds lang konden vergeten zijn, eenigermate weêr in het geheugen terug te roepen, en op die wijze misschien wederom belangstelling te wekken ten aanzien van onderwerpen, die anders ligtelijk voor geheel afgedaan, of, met andere woorden, zoo goed als niet geboren konden schijnen; — ziedaar dan het nut eener zoo late verschijning van zulke Verslagen; maar het minder wenschlijke er van is dáárin gelegen, dat zij, wier *extempore* gesproken woord er in druk door wordt weêrgegeven, naauwlijks meer bij magte zijn, het door hen vóór een jaar ter sprake gebragte daarin dermate te herkennen, dat zij er 1°.) de correctie nog van zouden durven ondernemen, wanneer zij, namelijk, het nu geboekstaafde vol storende druk- en andere feilen van allerlei aard onder de oogen krijgen; en 2°.) zich maar weinig meer vleijen mogen, dat iemand ter wereld de moeite nog zal willen nemen, om de (echter zoo hoogst-noodige) correctie in zijn exemplaar aan te teekenen, ter plaatse, waar zulks behoort.

De Commissie en Redactie dezer *Handelingen* zal zich welligt willen verontschuldigen door een beroep op de *Stenographen*, die het woord der Sprekers als uit ieders mond, om zoo te zeggen, hebben gephotographieerd; maar, men zal daarop bescheiden kunnen antwoorden met deze zeer natuurlijke vraag: waarom niet liever, alvorens het gesproken woord *in druk algemeen* te maken, aan de Sprekers-zelve een proefblad toegezonden, teneinde een ieder, aleer de openbaarmaking zijner rede voor het groote publiek plaats greep, had kunnen zien, of hij werklijk *dàt* en niet iets *anders* had gezegd, dan wat men hem »zoogenaamd" *Stenographiesch* in den mond legde. — Moge *elk* voor zich oordeelen over de juistheid, de naauwkeurigheid, de volledigheid van het in deze *Handelingen*, als *zijn* gesproken woord, publiek gemaakte; *ik*, voor mij, kom tegen al de zoo even aangeduide eigenschappen — eene *goede* Stenographie eigen — hier openlijk op, te weten, voor zoo verre betreft het door *mij* in de Derde Congres-zitting, den 22. September, 1854, gesprokene: *over* BILDERDIJKS *nagedachtenis, en het daarvan levendig bewaren onder ons;* en welke deels *geïmproviseerde*, deels (voor wat de *citaten* aangaat) *geschreven* rede in den Bundel der bedoelde *Handelingen* voorkomt van blz. 243 tot 250.

Ware het Onderwerp, waarover ik de eer had, (volgens Artikel *Een* van het Reglement van Orde) *een kwartier uurs* het Congres te onderhouden, niet zoo bijzonder belangrijk, en — door de ongelooflijke oppositie zoo buitengewoon geruchtmakend geworden, zeker, ik zou op het — tenminste in *dat* opzigt — hoogst-gebrekkige dezer *Handelingen* niet zijn terug gekomen: doch, *verba volant, sed scripta manent;* en dáárom dus *mag* ik niet zwijgen, maar moet hier in 't openbaar tegen dat gedeelte dezer Uitgave protest aanteekenen, niet alleen, maar het Publiek tevens eene verbeterde lezing aanbieden van wat ik, nu ruim vijftien maanden verleden, *werklijk* gezegd heb over de oprigting, te Amsterdam, in 's mans geboortestad, van een **Monument voor Bilderdijk**, ter gelegenheid der op handen **honderdste verjaring van zijnen geboortedag, den zevenden September, achttien-honderd-zes-en-vijftig.**

In zeker opzigt doet het mij leed, dat ik tegen de Utrechtsche Commissie ten deze in verzet moet komen; doch, uit een ander oogpunt beschouwd, verheugt het mij, dat langs dien weg, eene ongezochte gelegenheid zich aanbood, om nogmaals, en wel met den meesten aandrang, een onderwerp in 't geheugen terug te roepen en ter sprake te brengen, dat, zeer zeker, van hoognationaal belang moet worden beschouwd, en waarop

*) Utrecht, bij J. G. Broese. — 1855. —

ik weldra meer in 't bijzonder nog hoop terug te komen. Nu, vooreerst, zal ik mij bepalen bij een herdruk der zeven bladzijden uit de Handelingen van het Congres, met betrekking tot het door mij gesprokene over Bilderdijks Monument, gezuiverd van de talrijke fouten, die, indedaad, meer dan *drukfeilen* heeten mogen, gelijk, bijvoorbeeld, blz. 248: »Aan de achterzijde is geplaatst *ons* wapen" — voor: »'s *mans* wapen." — De »*Commentarium legum romanorum et mosaicorum*" — in plaats van het bekende Werk van Bilderdijk: *Collatio legum romanarum et mosaicarum*. Eene bladzijde vroeger laat men den Heer Royer zeggen: »*Ik heb de handen in klei geslagen!*" en een weinig verder heet het: »Royers Monument drukt, *als het ware*, in GEEL pleister uit, wat Da Costa in poëtische woorden uitdrukte!" Voorts: »zal het eenig ander triviaal *Monument* zijn, dat tot dekstuk van het Monument dient?" — Alzoo een MONUMENT, (in stede van een *emblema*), boven op een Monument! Doch, genoeg: zóó mogt ik dat niet laten blijven: geheel mijne Toespraak is — gelijk ook uit een paar Noten op den hier volgenden tekst er van blijken zal, — in de *Handelingen van het Vierde Taalcongres* zeer verminkt meêgedeeld, en ik maak dus van mijn eigen terrein (dat der ASTREA) gebruik, om er eene betere lezing van te bezorgen: ik ben dat aan Bilderdijk, ik ben dat aan zijn bedoeld Monument, ik ben het aan mij-zelven schuldig.

Utrecht, Januarij, 1856. Dr. WAP.

BILDERDIJKS MONUMENT.

— VII SEPTEMBER, M.D.CCC.L.VI. —

De Voorzitter: »Ik geef nu het woord aan den Heer Wap."

De Heer Wap: »Mijne Heeren. — Alvorens over te gaan tot de korte behandeling van het onderwerp, waarvoor ik de vrijheid genomen heb, mij op de Lijst der Sprekers van het vierde Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te laten inschrijven, zij het mij vergund, aan de vergadering mede te deelen, dat gisteren door mij uit Amsterdam een Brief is ontvangen van den 82jarigen Hendrik Harmen Klijn. Hij verzoekt mij, bij u de tolk te willen wezen van zijne verontschuldiging en u te zeggen, dat hij, tot zijn innig leedwezen, hier niet kan tegenwoordig zijn. Dit noodzaklijk besluit valt den grijsaard dubbel smartlijk, dewijl hij vernomen heeft, dat er zal gesproken worden over »den éénigen, nimmer genoeg »gehuldigden Bilderdijk, het nooit geëvenaarde sieraad »van onze Nederlandsche letterkunde." — Ik heb mij hiermeê gekweten van hetgeen hij verzocht, dat zou worden medegedeeld, en dit te meer gaarne gedaan, dewijl het door den waardigen Klijn geuite gevoelen in zoo naauw verband staat met hetgeen ik wensch te zeggen, en, zoo kort mogelijk, thans aan de vergadering ga voordragen.

»Ik verlang, namelijk, slechts een oogenblik het woord te mogen voeren »*over Bilderdijks nagedachtenis en het daarvan levendig bewaren onder ons.*" Zeker, mag dat vreemd klinken op den derden en laatsten dag van het vierde Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, in zooverre, namelijk, als onderscheiden sprekers, die van deze plaats tot de vergadering het woord rigtten, nagenoeg allen, en sommigen hunner zelfs meermalen, in hunne rede den naam van Bilderdijk hebben gemengd en vermeld, telkens met al den lof, telkens met al den eerbied, die daaraan, schoon nimmer genoeg, moet worden toegebragt; terwijl, daarenboven, en als tot het krachtigst bewijs, dat de nagedachtenis van Neêrlands grootsten Dichter steeds de hoogste hulde geniet, reeds terstond bij den aanvang dezer zittingen, ons de heuglijke tijding werd medegedeeld, dat het Zijner Majesteit onzen geëerbiedigden Koning goedgunstig behaagde, een volledig en prachtiggebonden exemplaar van al de Werken van Bilderdijk te schenken en te vereeren aan het Nederlandsch Taalcongres. Alzoo zou het eenigzins overbodig kunnen schijnen, indien door mij hier nog in het breede wierd uitgeweid *over het levendig bewaren van Bilderdijks nagedachtenis onder ons;* — en, bovendien, met het oog op

ons Reglement geslagen, dat den Sprekers slechts *een kwartiers uurs* toestaat tot het voeren van het woord, zou ik wel weten, wáár ik zou aanvangen, maar niet wáár ik zou moeten eindigen bij het behandelen van zulk eene onuitputlijke stof. Van het uitspreken eener eigenlijke Lofrede op Bilderdijk is dus hier volstrekt geen sprake; maar wel mogt ik herinneren aan wat François I van een beroemd Italiaansch Dichter zeide:

„Qui te pourrà louer qu'en se taysant?
Car la parole est toujours reprimée
Quand le subject surmonte le disant."

»En ook, al zou ik mij, voor een oogenblik, door geestdrift vervoerd, laten medeslepen, om aan Bilderdijk, den vriend mijner jongelingsjaren, het offer toe te brengen van den besten wierook, dien ik bezit, voorzeker, zou ik mij daarvan spoedig terug zien gebragt bij het werpen, bij voorbeeld, van een blik op de uitmuntende Levensschets van Bilderdijk, welke wij verschuldigd zijn aan den rijk begaafden man, die door de hoofdleiding van deze vergadering, op nieuw, drie dagen lang, met der daad bewezen heeft, welk eene hooge mate van achting en eerbied hij voor de vaderlandsche taal, hare voorstanders en hare beoefenaars in 't warme harte draagt. Ziehier, wat hij in weinige, maar kernachtige woorden betreklijk Bilderdijk zegt: »Indien het wel niet ontkend kan worden, dat de Nationaliteit eens volks vooral moet worden gezocht in zijne godsdienst, zijne poëzij, zijne taal en gemeenschaplijke herinneringen uit vroeger eeuwen, zoo had Bilderdijk, gewis, alles, wat strekken kon, om den vaderlandschen zin, door het verval der tijden verflaauwd, op te wekken en voor te lichten; en niemand zal kunnen loochenen, dat hij daardoor de Natie reeds gewigtige diensten heeft bewezen; doch tevens is het zeker, dat men nog oneindig meer nut van 's mans inzigten en wenken zou kunnen trekken dan tot heden toe [1833] is geschied. Wanneer ons volk, minder verzot op het vreemde, meer prijs op zijn eigen rijkdom zal hebben leeren stellen, dan zullen er in de Werken van Bilderdijk nog ongekende schatten ontdekt worden, en men zal algemeen overtuigd zijn, dat in hem de letterkundige waardij der eeuw van Maurits en Frederik Hendrik herleefde." *)

»De geachte Biograaf, onze waardige Voorzitter, eindigt zijne merkwaardige schets van het leven des onsterflijken Zangers in dezer voege: »Hun, die zijnen Naam niet met eerbied uitspreken, hun, die zijne Beeldtenis niet zouden beschouwen met welgevallen en met erkentlijkheid, hun zouden wij met den Dichter der Oudheid toevoegen:

„Weg, ongewijden, weg van hier!
Zijne Eer, zijn Naam, zijn Lof zal eindloos blijven."

»Zietdaar, mijne heeren, het punt, waarover ik nog een oogenblik wensch te spreken. Toen, den 18. December, 1831, juist bij zonne-ondergang, de Dichter was gestorven, is er oogenbliklijk gezorgd geworden voor een afgietsel van het gelaat en der beide handen van den ontslapene, gelijk mede voor een portret van het lijk, door Michaëlis van Haarlem. Aan het eerste, namelijk, aan het afgietsel van het gelaat, hebben wij te danken de schoone, de bezielde Buste van den Dichter door Royer, en aan het tweede, te weten aan de schilderij, eene uitmuntende gravure van Velijn, met een onderschrift van Da Costa. In de maand Februarij van het volgende jaar, 1832, hebben de Haarlemsche Wijngaardranken in de Bavo-kerk een eenvoudigen Gedenksteen boven des Dichters graf geplaatst; maar, twintig jaren later, in 1853, schonk ons Bastiaan Klinkert, hier in de vergadering tegenwoordig, bijgestaan door onzen geachten Secretaris De Jager, eene uitvoerige Lijst der Werken van Bilderdijk, welke hij, gedurende een tijdsverloop van ruim dertig jaren, en met opoffering van duizende guldens, in een waar heiligdom, binnen zijn huis tezamenbragt. Den 21. Mei van dit jaar heb ik voor het eerst die prachtige verzameling met eigen oogen aanschouwd. Ik had er veel van gehoord, ik had haar echter nooit gezien. Mijne heeren, het is eene bedevaart van uit de verste hoeken des vaderlands naar de woning van den Heer Klinkert waard, om dat monument te zien, hetgeen daar, door dertig jaren zorg en met de volle overtuiging der waarde van dien schat, is tezaamvergaârd. De Leydsche Maatschappij heeft, in den loop van dit jaar, hulde gebragt aan dat beginsel, door den Heer Klinkert te benoemen tot haar Medelid. Ik heb die benoeming, uit dat oogpunt beschouwd, luide toegejuicht. Maar, na dien schat naauwkeurig beschouwd te hebben, verlevendigde zich in eens in mijn geest het denkbeeld: waarom is er toch niet een *openbaar* Gedenkteeken, een deftig, duurzaam, de eeuwen trotserend Monument in ons midden, ten getuige, dat deze eeuw jegens Bilderdijk niet zoo ondank-

*) Aanhangsel op het Algem. Woordenb. van Kunst. en Wetensch., door G. Nieuwenhuis; I, 424. (1833.)

baar was, als de vorige spreker (de Heer Da Costa) het heeft doen voorkomen? Ik althans houd mij overtuigd, dat het denkbeeld van die miskenning, zoo daarvoor al eenige redenen mogten bestaan, ten minste aan deze Vergadering geheel en al vreemd is. Korten tijd na mijn bezoek schreef ik aan den Heer Royer een brief, waarin ik herinnerde, dat het op den 7. September, 1856, *honderd jaren* zal verleden zijn, dat Bilderdijk, te Amsterdam, werd geboren, en ik tegelijk de werkdadige sympathie van dien Kunstenaar inriep voor mijn denkbeeld, om alsdan, in de hoofdstad des Rijks, voor den Dichter van Nederland een waardig Monument op te rigten. Ik waagde het tevens, mijne gedachten over de zamenstelling van zulk een Gedenkteeken aan zijn oordeel te onderwerpen en verzocht hem, mij in staat te willen stellen, heden hier eene planteekening daarvan te kunnen overleggen. Voor geld — zoo schreef ik — is wel geene zwarigheid, wanneer, namelijk, het ijzer warm wordt gesmeed: Noord en Zuid zijn in September te Utrecht te zamen, en »*Eendragt maakt magt.*"

»Tusschen de afzending van dien brief en het antwoord zijn twee volle maanden verloopen. Toen aan mij de uitnoodiging werd gerigt, om hier een woord te spreken, gaf juist de toevallige ontvangst van dat antwoord mij de gelegenheid, om ook mij daartoe aan te melden. Het antwoord van Royer was, namelijk: »In plaats van veel te praten, heb ik de handen in de klei geslagen, en de schets van een Monument voor Bilderdijk ontworpen; kom naar Amsterdam, en zie het." — Ik ben daarop naar Amsterdam gegaan en heb er een in klei geboetseerd Monument gevonden, waarvan ik thans eene vlugtige beschrijving zal geven, iets wat ik, na het hooren van den vorigen Spreker, met te meer genoegen doe, dewijl ik in dat Monument op nieuw bewaarheid zie, dat ook Royer op den naam van Dichter volle aanspraak maken mag. Hij heeft voorzien en doorzien wat Da Costa hier van dit spreekgestoelte zou zeggen: zijn Monument drukt, als het ware, in pleister uit, wat zoo even door dien grooten Dichter in poëtische woorden is geschilderd. Blijkens de schets, welke Royer mij gezonden heeft, staan op de hoeken van het Gedenkteeken vier beelden, voorstellende de Regtsgeleerdheid, de Geschiedenis, de Natuurfilosofie en de Taal. In het eerste beeld heeft de Kunstenaar voorgesteld de vereeniging der *leges humanæ et divinæ*. De Regtsgeleerdheid staat daar uitgedrukt met de tafel der Tien Geboden, en aan de andere zijde met de Themisschaal. Hij heeft dus wat Bilderdijk in zijne *Collatio legum romanarum et mosaicarum*, onder anderen, heeft betoogd, in dit beeld krachtig geschetst. Dat vormt den eenen hoek. De andere hoek is de Geschiedenis, in den ruimsten zin van het woord, en bepaaldelijk die van het Vaderland. Op den derden hoek staat het beeld van de Natuurkennis, (men denke aan de Ziekte der Geleerden, enz.), en op den vierden hoek het beeld der Taal (het oorspronklijk letterschrift, en 's mans geheele linguistiek). Uit die massa van Wetenschap wil Royer laten opstijgen den Dichter. Daarboven is (namelijk, op een cubus) geplaatst, in profiel, naar de sprekende gelijkenis der oorspronklijke Buste, des Dichters Portret, in een krans van lauweren gevat. Aan de achterzijde 's mans Wapen; op de zijkanten kroonen van immortellen. — Maar, mijne heeren, wat nu op den top? Zou het wezen eene Lier, of een Boek? Zou het wezen eene Urne? Zou het eenig ander triviaal emblema zijn, 'tgeen tot dekstuk dient, om te kunnen aantoonen, dat het eene Sarcophaag, eene herinnering aan den Doode, een Lijksteen is? Neen, Royer heeft het gemaakt tot een monument der Levenden, en daarboven geplaatst de Zwaan, de zingende Zwaan, omhoog staande, twee en dertig voet boven den beganen grond. Het is naar aanleiding van de volgende dichtregelen, aan Bilderdijkzelven ontleend, dat hij op dit denkbeeld gekomen is:

Waar Meanders zilvren water door zijn kronkelbochten schiet,
Groet de Zwaan haar stervensstonde met een zacht en kwelend lied.
Dan, dan suizen lucht noch stroomen: alles luistert, alles zwijgt,
(Zelfs het lied der filomelen) waar die toon ten hemel stijgt.
Maar, wat zingt gy, veege Zangzwaan, in uw kabblend stroomgebied?
Ach, gy dankt de zuivre plassen, waar zijn volle kruik van vliet!
Ach, gy dankt de groene boorden, in wier dons gy rusten moecht,
En de loverrijke bosschen, waar gy 's middags schaduw zocht.
Wis, gy zingt den frisschen stroomen 't teêr, 't aandoenlijk afscheid toe;
En gy doet, geliefde zanger, wat ik, op uw voorbeeld, doe!
Moog, als u het westenwindjen op uw blaauwe waterbaan,
Mij een zachte dood verrassen, in mijn jongste cytherslaan!
Roemen u de stroomnajaden van uw spiegelheldren plas, —
Slechts één traan in Hollandsche oogen zeg van mij: DE DICHTER WAS.*)

»Zietdaar, mijne heeren, wat ik u te zeggen had. Ik ben bloot eene Voorrede bij een schoon Boek, dat u zal worden aangeboden; want, Royer is verder gegaan: hij heeft, — na nog eenige bevoegde kunstkenners, voorstanders van letteren, vrienden van Bilderdijk,

*) *Holl. Verl.* 1823. bl. 87.

geraadpleegd en hun oordeel ingewonnen te hebben — het Monument uit de klei in gips overgebragt, en, door de goede zorgen van het Utrechtsche Comité, bepaaldelijk met name van den Voorzitter, den heer Hora Siccama, die daarvoor eene reize naar Amsterdam heeft gedaan, zijn wij reeds in het bezit van dat ontwerp-monument binnen dit gebouw. Het zal nu van u afhangen, mijne heeren, het te beschouwen, er uwe goedkeuring aan te hechten, en, mogt het mij dan gebeuren, eenmaal het wèlslagen te zien van deze *poging*, welke ik, van nu af, wensch, dat als de Voorrede van het Boek geheel zal vergeten en te niet gedaan worden, opdat er hier, zonder eenige inmenging van eigenliefde, van welke zijde ook, niets anders bedoeld, niets anders beoogd, niets anders tot stand gebragt worde dan alleen het **Monument der Nederlandsche Natie aan haren Dichter**, — dan, mijne heeren, dan zou ik zeker dien dag als een zeer gelukkigen in mijn levensboek kunnen aanteekenen, en het is met het oog daarop, dat ik u verzoek, om, van den President hiertoe verlof ontvangen hebbende, dat Monument in oogenschouw te gaan nemen, om u vervolgens te vragen, of het niet mogelijk zou zijn, van hier uit, vanwaar het grootsch ontwerp van een Woordenboek voor het Koningrijk der Nederlanden, voor Zuid en Noord, uitging — ook van hier uit, zeg ik, de grondslagen te leggen tot dat nationale Monument? De middelen daartoe moeten afhanklijk gemaakt worden van latere, van koeler beraadslagingen, van resultaten van cijfers; maar *hier* moge de geest, *hier* moge het hart spreken, en, heeft het Taalcongres een **Woordenboek** tot stand gebragt, dat het zich dan ook kunnen verhoovaardigen een nationaal **Monument** te hebben opgerigt voor hem, die gezegd heeft:

„Bataven! kent uw spraak met al haar overvloed:
Zijt meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed!"

———

De Voorzitter: »Ik zal de geachte leden van deze vergadering, overeenkomstig de laatste woorden, welke wij gehoord hebben, verzoeken, zich zoo straks een oogenblik te willen begeven in de zaal nevens die dezer vereeniging, om dáár het ontworpen Monument in oogenschouw te nemen. Maar, alvorens daartoe over te gaan, moet ik nog mededeelen, dat er zoo even is ontvangen eene kist van wege Zijne Majesteit den Koning, bevattende het grootste gedeelte der Werken van Bilderdijk, waarvan de toezegging bij den aanvang van het Congres reeds is vermeld geworden; de deelen dier Werken zijn op deze prachtige wijze ingebonden. (De Voorzitter toont een Band.)

De Heer Vreede: »Mijnheer de President! als lid van het Utrechtsche comité, dat zoo even vermeld is, verzoek ik het woord."

De Voorzitter: »Het woord is aan den Hoogleeraar Vreede."

De Heer Vreede: »De vorige Spreker heeft melding gemaakt van een stap, die ter zake van het door hem besproken ontwerp tot oprigting van een Gedenkteeken ter eere van de nagedachtenis van Bilderdijk van wege het Utrechtsche Comité, waarvan ik de eer heb lid te wezen, zou geschied zijn. Als lid van die Commissie, verklaar ik, aan dien stap geen deel hoegenaamd te hebben gehad, en ik voeg er bij, persoonlijk aan de oprigting van zoodanig 32 voeten hoog Monument ter nagedachtenis van Bilderdijk geen deel te zullen nemen, al mogt het Ontwerp daartoe ook de goedkeuring dezer vergadering kunnen verwerven. Vóór eenige uren heb ik de onderscheiding genoten, mij tot het Ondervoorzitterschap van deze vergadering te zien geroepen. Ik gevoel al het onverdiende van die onderscheiding, die ik mij dan ook alleen heb laten welgevallen in het belang van den tijd, die te kort is, om dien te besteden aan een twist over enkele formaliteiten en étiquette; anders toch zou ik in eene vergadering van beoefenaren der taal- en letterkunde, waarin mannen als Beyerman en Halbertsma zitting hebben, zeker, voor die onderscheiding hebben bedankt.

»Doch eene andere reden heeft mij dit spreekgestoelte doen beklimmen, en, te oordeelen naar de toejuiching, welke den vorigen spreker (den heer Da Costa) is ten deel gevallen, moet ik maar al te zeer vreezen, een niet gering deel van die welwillendheid te gaan verbeuren, waaraan ik de onderscheiding van dezen morgen te danken had. Ik moet hier toch verklaren zeer aanmerkelijk te verschillen met den van geestdrift blakenden Da Costa, en zijne beschouwingen, die blijkbaar door niet weinigen gedeeld worden, in het geheel niet te kunnen beamen. Dit oordeel moge mij uwe welwillendheid kosten, vóór alles wensch ik trouw te blijven aan de roepstem mijner heilige overtuiging, ook daar, waar niet weinig ongunst, niet weinig miskenning te beurt mogt vallen aan de keuze, welke mijn geweten mij voorschreef. Die overtuiging roept mij hier, om te verklaren, dat ik althans de grief van ondankbaarheid niet bevroed, noch besef,

welke smet er geacht moet worden op de Nederlandsche natie te kleven ten aanzien van Bilderdijk. Allerminst besef ik, dat die smet zou moeten worden uitgedelgd door de oprigting van een Gedenkteeken, dat hier te lande tot dus ver zonder voorbeeld zou zijn. Is het waar, dat de Nederlandsche natie ondankbaar is jegens Bilderdijk? Mag dit gezegd worden daar, waar wij hebben vernomen, dat er reeds een borstbeeld door Royer is vervaardigd, dat er ook een gegraveerd portret van hem bestaat door Velijn, en dat ook de Rederijkerskamer »de Wijngaardranken", te Haarlem, de nagedachtenis van Bilderdijk in eere wil houden?

»Er drukt gewis een veel grooter schuld op Bilderdijk-zelven; er zijn althans een aantal groote mannen, waarvan gezegd mag worden, dat zij door Bilderdijk — om slechts de zachtste uitdrukking te bezigen — zeker niet in eere gehouden zijn. Men wil een monument oprigten ter eere van Bilderdijk, maar ik vraag u, waar staat het monument ter eere van Oldenbarneveld, waar het monument voor Johan de Witt, waar het monument voor Simon van Slingelandt, waar dat voor Van de Spiegel, waar het monument voor Heinsius, alle mannen, die door den onverbiddelijken geest van reactie, welke doorstraalt in de *Geschiedenis des vaderlands* van Bilderdijk, zijn beschimpt en verguisd. De schim van Oldenbarneveld zou om wraak roepen, indien deze vergadering er toe kon besluiten, eenige de minste waarde te hechten aan het oprigten van een dergelijk monument; men zou protest moeten aanteekenen tegen zulk een monument ter eere van Bilderdijk, zoolang niet aan Oldenbarneveld, ik zou er nog kunnen bijvoegen (omdat deze óók door de pen van Bilderdijk beschimpt is) ook aan Hugo de Groot, van wege de Natie een gedenkteeken zou zijn opgerigt . . . . .

De Voorzitter: »Mag ik een oogenblik herinneren aan de bepalingen van het Reglement, die van belang zijn. Ik zou zoozeer vreezen, dat men geheel zou afdwalen van de taak van het Congres, indien men zich begaf in de geschiedenis der partijschappen van vroegere dagen. Ik zeg dit niet, omdat ik niet de meest mogelijke vrijheid van beraadslaging zou wenschen zien toegelaten. Ieder gevoelen mag en behoort met vrijheid aan het licht te komen, maar wij moeten toch altijd binnen de grenzen blijven van datgene, wat het onderwerp van het Congres dient uit te maken. Ik mag u, mijnheer Vreede, toch wel in welwillende overweging geven, of wij door het onderwerp, dat gij hebt aangeroerd, niet zouden afdwalen van het doel van het Congres?"

De Heer Vreede: »Een enkel woord slechts ter opheldering van hetgeen mij daarvan zoude kunnen doen afwijken, indien de vergadering zich met het gevoelen van onzen Voorzitter op dit punt vereenigt. In het plan van het monument is niet slechts gesproken van een beeld van die vakken van wetenschap, waarin Bilderdijk uitmuntte, de dichtkunst in de eerste plaats en ook de regtsgeleerdheid; maar er is ook daarin met name van de geschiedenis gewag gemaakt. Ik wil nu niet geheel en al ontkennen wat hij daaraan gedaan heeft, de zorg, die hij daaraan heeft besteed; maar ik meen toch dat op vele, ja, op ontelbare plaatsen van de zoogenaamde *geschiedenis des vaderlands*, aan de waarheid is te kort gedaan, de waarheid is verminkt, en dat bepaaldelijk onregt is gedaan aan de nagedachtenis van de groote mannen, die ik straks noemde."

De Voorzitter: »Vergun mij te zeggen, dat indien men op het terrein van de Geschiedenis komt, men inderdaad afwijkt van het doel van dit Congres. Ik wensch, met uw goedvinden, eene enkele opmerking in het midden te brengen, die ik geloof, dat alle misverstand uit den weg zal ruimen. Ik wensch eenige inlichting te geven omtrent hetgeen de Heer Wap heeft gezegd. Vergun mij, dat ik dit met alle bescheidenheid doe. Wanneer daardoor niet aan uwe bedenkingen mogt zijn te gemoet gekomen, dan zal ik u gaarne het woord wederom verleenen.

Ik geloof, dat het geachte medelid, de Heer Wap, te veel, en ons geacht medelid, de laatste spreker, te weinig aan de voorbereiding der Utrechtsche Commissie heeft toegekend. *De Heer Wap heeft het doen voorkomen,* [1] *alsof die Commissie* **een ontwerp had uitgelokt, om aanleiding te geven tot het oprigten van een Monument;** — *tot de oprigting van een Monument, als waarvan nu sprake is, zou alzoo het* **Congres** *den eersten stoot hebben gegeven. Ik geloof, dat dit minder juist is.* [2]) Wij zijn aan de Utrechtsche Commissie, — waarvoor ik de grootste erkentelijkheid gevoel, want ik weet hoeveel zij tot het

---

[1]) Mijne, door de Snelschrijvers uit mijnen mond opgeschreven (geimproviseerde) Rede, is dáár, om *het tegendeel* te bewijzen; en de Heer Koenen redt zich, ten koste der waarheid, uit den nood. De Heer Koenen duide het mij niet ten kwade, dat ik zelfs een zoogenaamd *logentje om bestwil* voor zonde houde.

Dr. Wap.

[2]) Niet slechts *minder juist*, maar volstrekt *onwaar*. Zie mijne Rede, van den beginne af, tot het einde toe.

wèlslagen van dit Congres heeft bijgedragen — wij zijn, zeg ik, aan die Commissie niet dit, maar iets anders verschuldigd, en ik geloof, dat het opgeven daarvan tot behoorlijke toelichting zal kunnen strekken van hetgeen door den laatsten Spreker is in het midden gebragt.

Wat de Commissie heeft gedaan, het is, deze vergadering in de aangename gelegenheid te stellen, om in een aangrenzend vertrek eene grootsche conceptie van een dichterlijk beeldhouwer, een uitmuntend ontwerp van een uitmuntend monument in oogenschouw te nemen. Mij dunkt, bij de vele verdiensten van die Commissie is dit eene nieuwe verdienste, en ik geloof, dat de heer Vreede het ook zal toestemmen, dat wij der Commissie daarvoor dank verschuldigd zijn. Maar in hetgeen de heer Wap, door eene ligt te begrijpen vergissing, bij een onderwerp, waarvoor hij zooveel geestdrift gevoelt, heeft gezegd, *toen hij het ons heeft doen voorkomen* *) alsof *de Commissie* den eersten stap had gedaan, om zoodanig Monument tot stand te brengen — daarin is hij een weinig te ver gegaan, en daarin heeft hij zich vergist; en, wanneer de heer Vreede, die op dit oogenblik het spreekgestoelte inneemt, dit wel in het oog houdt, geloof ik, dat zijne tegenspraak minder levendig zal zijn, zoo niet die tegenspraak geheel verdwijnt, want ik weet, dat de Hoogleeraar te veel belang stelt in alle monumenten van beeldende kunst, om er iets tegen te hebben, dat de leden dezer vergadering het ontwerp van den heer Royer in oogenschouw nemen.

De heer Vreede: Onder voorbehoud van mijn regt, om in het vervolg, wanneer het ontwerp tot oprigting van het Monument nader in overweging wordt genomen, mijne argumenten daartegen *au fond* te doen gelden, wil ik zeer gaarne aan de vergadering de gelegenheid laten, waarop de Voorzitter aandringt.

*) Nogmaals vraag ik *waar* en *wanneer*?

BESCHRIJVING VAN HET BEZOEK VAN Z. M. KONING WILLEM III. TE ZAANDAM

op den 17 Augustus 1855. Door Jacob Honig, Jansz. Jr.

De Heer Honig, door verschillende geschriften, zoo als: De Hollanders in Braziliё, — Romantische tafereelen aan de geschiedenis der Zaanlanden ontleend, — Nicolaas Ruychhaver, of Geloof, Liefde en Vaderland, en meer andere, gunstig bekend, geeft ons op echt vaderlandschen toon de bovengemelde beschrijving.

Bij wijze van inleiding wijst de Schrijver op de vooroordeelen. die bij vreemdelingen en schrijvers bestaan hebben en nog ten aanzien der Zaankanters bestaan, die steeds als stijve en geestlooze personen worden voorgesteld. Zij mogen voor luchtige, onbeduidende, winderige, onvaderlandsche bezoekers zoodanig schijnen, zij zijn het echter niet. Schrijver dezer beoordeeling heeft, eene reeks van jaren aan de Zaan gewoond, en wel bevonden, dat de Zaankanter niet iederen vreemdeling of fortuinzoeker, met die voorkomenheid en met die open armen onvangt, die elders, ja, maar slechts voor korten tijd, worden aangetroffen; maar de Zaankanter, zal, wanneer hij den vreemdeling als een eerlijk, braaf en gezellig mensch heeft leeren waardeeren, hem gastvrij ontvangen, terwijl hij, waar iets goeds, iets nuttigs bevorderd, waar iets tot leniging of ondersteuning van hulpbehoevenden kan aangewend worden, niet achterblijft, èn hart èn beurs opent, die bij de zoogenaamde verfijnde beschaafden, onder alle uiterlijk wellevende vormen, dikwerf gesloten blijven!

De Zaankanter verandert niet zoo dadelijk als sommige anderen, die al, wat vreemd, wat nieuw is, aanbidden of naäpen: hij is te verstandig, te degelijk en in deze kameleons-eeuw heeft hij ten minste nog veel van het beeld eens echten Hollanders bewaard. Noch in vroegere, noch in latere tijden waren de Zaankanters vijanden van Bacchus of Venus, en hoe zoude men hen dan van stijfheid beschuldigen?

Zeer juist en te regt, zegt de Schrijver: »Wie ook twijfelen, of er iets warms in het hart der Zaanlanders klopte, dat er eene waterachtige koude op hen ligt, die doet bibberen, wij hadden gewenscht, dat zij en zoo

vele dergelijke beoordeelaars zich op den 17. Augustus dezes jaars in de Zaanlanden bevonden hadden, en getuigen waren geweest, toen Z. M. Koning Willem III. Zaandam bezocht en vandaar een togtje op de rivier de Zaan deed; dan toch hadden zij zich kunnen overtuigen, dat het hart er wel degelijk warm en vurig kan slaan, dat er gloed en bezieling heerscht in doen en in wezen, dat oordeel en smaak zich niet verloochenen, en er meer gevoel in de borst der Zaanlanders schuilt dan »voor olie alléén."

De Koning zou Zaandam bezoeken, de stad, de bakermat van Ruslands ontwikkeling, waar de Groote Czaar woonde en praktisch werkte, om aan zijn onmetelijk Rijk eene schoone toekomst te schenken; het was bekend, dat de bewoners aldaar bij hunne landgenooten niet achterstonden in gehechtheid aan het Doorluchtige Stamhuis, en alzoo niet vreemd, dat de tijding van 's Konings komst, als eene elektrische vonk in aller hart verspreid was eene bron van blijdschap werd, die ongeveinsd en niet door politie-maatregelen behoefde gevoed te worden.

Vóór de komst van Zijne Majesteit verscheen er eene kanonneerboot in de Voorzaan; sedert 1813, ongelukkiger gedachtenis, toen de Zaanlanders het vreemde dwangjuk wilden afschudden, had men zoodanig oorlogsvaartuig aldaar niet gezien; het stond echter niet met die komst in verband, maar verlevendigde het vroeger gebeurde op eene ernstige wijze, echter in eene omgekeerde verhouding.

Vóór het Stadhuis was een kolossale, indrukwekkende Eereboog, volgens het keurig plan van den Stadsarchitect L. J. Imminck, opgerigt, en werd door een ieder bewonderd. Die boog prijkte met 's Konings spreuk: *Je Maintiendrai* en met de woorden:

HULDE AAN ZIJNE MAJESTEIT WILLEM III.
NEÊRLANDS GELIEFDEN KONING.

De beschrijving van dien Eereboog is zeer lezenswaardig, al schrijven wij haar hier niet af.

De morgenstond was schoon en de stad Zaandam alsmede de dorpen Koog, Zaandijk en Wormerveer, in feestdos getooid; van de toppen der torens, openbare gebouwen, molens en huizen wapperden oranje- of nationale vlaggen; Schutterij, Leden der vereeniging van het Metalen Kruis en de Eerewacht stonden gereed, om Z. M. hunnen eerbied te bewijzen.

In de logementen en eigen huizen zaten de Zaanlanders in feestgewaad, een tal van Zaansche schoonen boeide het oog der voorbijgangers, en het geheel leverde een even prachtig als zeldzaam gezigt op.

Weldra stoomde de boot Mercurius, die Z. M. aan boord had, de Voorzaan op; de muzijk deed zich hooren terwijl het welkom den Vorst uit veler monden werd toegeroepen.

Eene Commissie uit den Raad had Z. M. te Amsterdam aan boord verwelkomd, en bij de landing te Zaandam werd Z. M. door den Burgemeester en overige Raadsleden op de boot begroet. Bij het aan wal stappen, bragten de leden der Vereeniging van het Metalen Kruis hunnen warmen huldegroet aan den Koning, terwijl de Schutterij het geweer presenteerde.

Toen Zijne Majesteit op het balkon verscheen, en de vreugdetoonen der opgetogen menigte door groeten beantwoordde, schalde het »Leve de Koning! Oranje boven!" over de zilveren wateren der vóór- en achter-Zaan, en vermengde zich met het geruisch harer kabbelende golven.

Nadat de Leden van den Raad, de Officieren der Schutterij, de Eerewacht en het Bestuur der Metalen Kruisridders aan Z. M. waren voorgesteld, en daardoor het vorstlijk déjeûné aan het oogmerk voldaan had, werd door Z. M. het Huisje van Czaar Peter bezocht. De beschrijving van dit belangrijk bezoek bevelen wij bijzonder aan.

De togt op den Zaanstroom met de Stoomboot van dien naam was éénig in zijne soort; de koepels en tuinen, de boeijers en jachten, de fabrijken en de molens, allen op het sierlijkst getooid, wedijverden, om te bewijzen hoe welgemeend de algemeene vreugde was. Zelfs de kappen der molens wendden zich op echt hoofschen toon naar de zijde werwaarts de Stoomboot stevende. Maar de schildering van dien togt is zoo schoon, zoo dichterlijk en waar, dat hij die de Zaan vroeger gekend heeft, er zich als op nieuw verplaatst gevoelt; maar de lezer oordeele bij het aanschaffen der bedoelde beschrijving zelf over de waarde dier schildering.

Bij de terugkomst aan den Dam barstte het vreugdegejuich uit duizende monden daverend los. Zijne Majesteit, getroffen en voldaan over het volbragte togtje, verliet het vaartuig, en vereerde den vorstlijken feestdisch met Hoogst-Deszelfs tegenwoordigheid. Op den toast, door den heer Burgemeester aan den Koning gerigt, antwoordde Z. M. in treffende en vleijende woorden.

Des avonds te 7½ vertrok, onder het luide volksgejuich de Koning, die door den Raad der Stad en de Eerewacht tot aan de hoofdstad werd vergezeld. Na een hartlijk vaarwel keerden zij terug, en de Eerewacht werd door den Burgemeester en den Raad welmeenend voor hare vrijwillige diensten bedankt.

Een iegelijk, die de beschrijving van den Heer Honig leest, zal getuigen, dat zij even vloeijend als schilderachtig en even warm als dichterlijk is, terwijl zij voldingend bewijst, dat de Zaanlanders noch koudvochtig, noch stijf, noch onverschillig zijn, als zij, uit belangstelling, hunne hulde bewijzen aan den beminden Koning, een Telg van het roemrijk Huis van Oranje, waaraan de vrijheid, de roem en de welvaart van Nederland ten naauwste verbonden is.

De Plaat, bij dit Werk gevoegd, geeft eene duidelijke voorstelling van 's Konings aankomst aan de oostzijde van Zaandam. Stadhuis, Eerepoort enz. zijn met smaak afgebeeld. De Heer C. Jz. Prins maakte zich door de teekening dier plaat verdienstelijk terwijl de Heer C. C. A. Last haar keurig gesteendrukt heeft.

Dank zij hun en vooral den Schrijver, die, op echt Hollandschen toon, een blijden feestdag voor tijdgenoot en nakomeling meesterlijk in aandenken doet voortleven.

Utrecht, 31 December, 1855.

Dr. P. P. ROORDA VAN EIJSINGA.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

TOLLENS,

A CELEBRATED DUTCH POET. *)

A SUMMER MORNING'S SONG.

Up, sleeper! dreamer! up; for now
There's gold upon the mountain's brow —
There's light on forests, lakes, and meadows —
The dew-drops shine on flow'ret bells,
The villageclock of morning tells.
Up, man! out, cattle! for the dells
And dingles teem with shadows.

Up! out! o'er furrow and o'er field;
The claims of toilsome moments yield
For morning's bliss, and time is fleeter
Than thought — so out! 't is dawning yet.
Why twilight's lovely hour forget?
For sweet though be the workman's sweat
The wand'rer's sweat is sweeter.

Up! to the fields! through shine and stour,
What hath the dull and drowsy hour
So blest as this? the glad heart leaping
To hear morn's early song sublime;
See earth rejoicing in its prime:
The summer is the waking time,
The winter time for sleeping.

Oh, fool! to sleep such hours away,
While blushing nature wakes to day,
On down through summer mornings snoring.
'T is meet for thee, the winter long,
When snows fall fast, and winds blow strong,

*) Deelden wij vroeger — Zie Astrea's, V. Jaargang, bls. 95 eene schoone overzetting van Tollens' *Winteravondlied* aan onze Lezers mede, zoo ontleenen wij nu het bovenstaande stuk, zijnde eene fraaije vertaling van Tollens' *Zomerochtendlied*, aan de: *Selections from the British Poets; cronologically arranged from Chaucer to the present time. Published by the direction of the commissioners of national education in Ireland.* — Dublin; 1854.

To waste the night amidst the throng,
Their vinous poisons pouring.

The very beast that crops the flower,
Hath welcome for the dawning hour.
Aurora smiles! her beck'nings claim thee
Listen — look round — the chirp, the hum,
Song, low, and bleat — there's nothing dumb —
All love, all life. Come, slumb'rer, come!
The meanest thing shall shame thee.

We come — we come — our wand'rings take
Through dewy field, by misty lake
And rugged paths, and woods pervaded,
By branches o'er, by flow'rs beneath,
Making earth od'rous wit their breath;
Or through the shadeless gold-gorze heath,
Or'neath the poplars shaded.

Were we of feather, or of fin;
How blest to dash the river in,
Thread the rock-stream as it advances;
Or, better, like the birds above,
Rise to the greenest of the grove,
And sing the matin song of love
Amidst the highest branches.

Oh, thus to revel, thus to range,
I'll yield the counter, bank, or change;
The bus'ness crowds, al peace destroying:
The toil, with snow that roofs our brains;
The seeds of care, which harvest pains,
The wealth, for more which strives and strains,
Still less and less enjoying.

Oh, happy, who the city's noise
Can quit for nature's quiet joys.
Quit wordly sin and wordly sorrow;
No more midst prison-walls abide,
But, in God's temple, vast and wide,
Pour praises ev'ry eventide,
Ask mercies ev'ry morrow.

Come, though a glance it may be, come,
Enjoy, improve, and hurry home,
For life's strong urgencies must bind us.
Yet mourn not; morn shall wake anew,
And we shall wake to bless it too —
Homewards! the herds shall shake the dew
We'll leave in peace behind us.

DE TULP-JULES-JANIN.

Naar luid der Dagbladen van Parijs, heeft de Heer Twisk, van Alkmaar, eene door hem gekweekte nieuwe Tulp gedoopt met den naam van **JULES JANIN**. De bekende Fransche Schrijver heeft, op de hem zoo bijzonder eigen geestige wijze, de beleefdheid van den Hollander beantwoord in de volgende regelen, die, zeker, in meer dan één opzigt, verdienen te worden bewaard.

»Que vous êtes bon, Monsieur, et que je suis content de vous! Vous avez donné mon nom à votre nouvelle Tulipe et me voilà, à mon âge, en cheveux déjà blancs, renouvelé dans une fleur! Certes, si je m'attendais à une métamorphose, ce n'était pas à celle-là: une fleur! une Tulipe! une des parures du prochain mois de Mai! pendant que tant de braves gens, qui valent mieux que moi, en sont réduits à écrire leur nom sur les neiges du Mont-Blanc, sur le sable du Désert, au sommet des Piramides, sur le clocher des hautes Cathédrales. L'été vient qui fond la glace, un souffle emporte au loin le sable du désert, la piramide elle-même elle peut crouler, la cathédrale elle tombe; au contraire, la fleur éclatante, à peine expirée, elle va renaître, et le nom qu'elle porte brillera d'un éclat tout nouveau.

Quelle immortalité plus généreuse et plus charmante, et que me voilà mille fois plus heureux même que si j'avais une statue! On la brise la statue! elle dépend de la fortune et du caprice populaire: Athènes a brisé, en un jour, les trois cents statues qu'elle avait décernées à son tyran. Qui voudrait briser une fleur? quel téméraire ose arracher la Tulipe de son piédestal de gazon? Grâce à vous, donc, me voilà immortel! Soyez béni pour cette bonne œuvre. Il y a quelque mérite aujourd'hui, de reconnaître, ne fût ce que par un sourire, les honnêtes écrivains qui sont restés fidèles à la liberté, et qui ne savent pas faire de *Cantates*. D'ailleurs de quel droit imposer à quelque innocente Tulipe, ornement de la terre et présent des cieux clements, le nom d'un traître ou d'un flatteur de sa force? Il y a tant de cigue et d'ivraie, et tant de chardons, et tant de champignons vénéneux pour porter le nom de ces gens-là!

»J'aurai grand soin de ma Tulipe, et déjà, je cherche, à sa gloire, un beau vase orné des plus délicates peintures où elle puisse, à son aise, naître et grandir. Je la vais mettre aussi sous la garde excellente d'un grand fleuriste, M. Lemichez, qui est resté fidèle à la reine des Français.

»Je fais des vœux, Monsieur, pour que je puisse vous embrasser et remercier quelque jour, et je ne désespère pas de vous rencontrer avant de mourir. Au reste, vous avez pour vous un proverbe consolant: »De mémoire de rose (et de Tulipe) on n'a jamais vu mourir un jardinier."

»Laissez-moi, cependant, vous serrez la main de tout mon coeur.

JULES JANIN."

MOOI-MIETJE.

Wij waren allen nog kindren,
Een jaar of tien nu geleên,
En Frits had een bokkenwagen
En ik, ach arm, had er geen.

Wij waren allen nog kindren
En speelden een schuldeloos spel,
En ik was verliefd op Mooi-mietje,
En Mietje die mogt mij óók wel.

En Frits nam allerlei listen
En allerlei kunsten te baat:
Ook hij was verliefd op Mooi-mietje,
Dat maakte me treurig en kwaad.

Dat deed me diep zuchten bij Mietje,
Dat bragt me met Frits in gevecht;
Doch Mietje — ze lachte om mijn zuchten;
En Frits heeft het Meester gezegd.

We waren te zamen nog kindren
En speelden een schuldeloos spel,

LA JOLIE PETITE MARIE.

Nous étions encore tout enfants,
Voilà bien à peu près dix ans,
Et Fritz avait bouc et voiture;
Je n'avais rien! — mauvais augure!

Nous étions encore tout enfants,
Et nos jeux étaient innocents,
Et j'aimais Marie, la charmante,
Et Marie en était contente.

Mais Fritz à son aide appelait
Ruses, détours, plus d'un faux trait,
Car il aimait aussi Marie:
Cela gonflait mon cœur d'envie.

Près de Marie je soupirais,
La jolie petite en riait
Avec Fritz, cela faisait naître
Des combats qu'il disait au maître.

Ik speelde in den koepel met Mietje,
En was er gelukkig en wel.

Maar zie, daar komt Frits met zijn wagen
»En, Mietje, rij meê met mij uit!"
En Mietje keek vriendlijk naar Fritsjen,
En ik.... was der wanhoop ten buit.

En Mietje had lust om te rijden,
En Mietje trad reeds naar hem toe,
En ik.... school mij weg in den koepel:
Het werd mij zoo bange te moe!

En Mietje trad nader bij Fritsjen: —
Toen voelde ik mij arm en bespot,
En Mietje, ze hoorde mij snikken
En luid lachte Frits van genot.

Maar toen hem Mooi-mietje zag lagchen,
Toen trad ze terug naar mijn kant,
En sloeg mij haar arm om den schouder,
En gaf mij trouwhartig haar hand.

En sprak: »Ik wil niet gaan rijden;
Ga, Frits, gij zijt rijker dan hij:
Gij hebt een bok en een wagen,
Maar hij, hij heeft niemand dan mij."

Nous étions encore tout enfants
Et nos jeux étaient innocents;
Avec Marie sous la tonnelle,
Heureux, je jouais avec elle.

Fritz en voiture arrive alors,
»Viens!" dit il a Marie, — pour lors,
Je vis ses yeux briller de joie,
Du malheur je devins la proie.

Mais Marie toujours s'avançait;
Pauvre, méprisé, je pleurais!
Mon âme était toute souffrance,
Et Fritz riait de jouissance.

Ce que voyant Marie, d'un bond,
Fut près de moi, son beau bras rond
Entoure mon cou qu'elle embrasse,
Sa main dans la mienne s'enlace.

»Vas! dit-elle à Fritz, va t'-en!
Et c'est en vain que tu m'attends:
Car tu as voiture et richesse,
Mais lui n'a rien que ma tendresse."

A. J. C. KREMER.

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE.

DAPHNÉ. *)

De Daphné verschijnt bij tweemaandelijksche Afleveringen, en vervolgt, sedert vijf jaren, haren kalmen weg, in dier voege, dat zij tegen St. Nicolaas of Kersmis steeds gereed is met een fraai Dichtbundeltjen, volkomen geschikt, om, naar inhoud en vorm, in concurrentie te blijven met de Muzen-Almanakken van velerlei naam.

Zooals in andere Verzamelingen van dien aard, vinden wij in deze verscheidenheden, aan Liefde, Deugd, Godsdienst en het Vaderland gewijd, voornamelijk Mengeldichten, Ontboezemingen, Beschrijvingen en, van tijd tot

*) Tweemaandelijksch Tijdschrift voor Nederlandsche Poëzij, onder Redactie van A. van der Hoop, Jrs'zn. Utrecht; J. D. Doorman; 1855.

tijd, een Lierzang, doch het een en ander eenigzins alledaagsch en, naar ons inzien, niet frisch, niet nieuw, en niet boeijend genoeg, hetzij dan in keuze van onderwerp, het zij in opvatting of behandeling.

Men versta ons wèl: wij stellen de mede-arbeiders der Daphné geenzins achter de zangers van andere Jaarbundels, doch beweren, dat zij, ieder voor zich, te weinig oorspronklijk en eigenaardig zijn, om, allen te zamen, onder dezen of genen titel vereenigd, bijzonder aantreklijk te wezen, te minder daar zulke, ja, deugdelijke, maar toch middelmatige poezij, en dikwijls van dezelfde handen, ook in andere Verzamelingen wordt aangetroffen, waardoor elk hunner een groot gebrek heeft aan iets nieuws, en schier allen zich bepalen moeten tot zangen over de Waldenzen, Aan de Maan, Aan een Vriend, Aan de Kunst, Aan de Saisoenen, en zoo verder.

In ieder is nogtans iets goeds, en bijgeval wel eens een voortreflijk vers; doch, van nabij beschouwd, in de eene Verzameling niet veel meer dan in de andere, terwijl zij nog bovendien, wat kunstsmaak, godsdienstige en politische denkwijze betreft, allen aan elkander gelijken, zoo als water met wijn aan wijn met water.

Is de Daphné, waarvoor wij haar liefst aanzien, eene galerij van doorloopende tentoonstelling, eene kunstbeschouwing van het nieuwste, wat de jongere Dichters bepaaldelijk voor onzen tijd en, om zoo te spreken, voor onze dagelijksche behoefte, voortbragten, dan zouden wij haar aanraden, wat minder vertalingen en geene dichtoefeningen van reeds meermaal behandelde onderwerpen, op te nemen, ook geen verzen bij prentjens, maar wel, omgekeerd, fraaije gravuren bij poezij, die het waard is. Evenwel, bij eene ontleende afbeelding, een groep kinderen voorstellende, door den storm overvallen, staat een goed bijschrift van den Redacteur; ook geeft de Daphné ons ditmaal eene wèlgelukte navolging van Thomas Moore, een *Avond in Griekenland*, door S. J. Van den Bergh, benevens een kernachtig en zeer boeijend Treurspel, door Dr. L. W. Van Deventer, naar het Spaansch van Quintana, voor het Nederlandsche Tooneel bewerkt.

Quintana is bij ons te lande weinig bekend en ook meer een lyrisch, dan een dramatisch dichter; hij maakte zich, gedurende de laatste 50 jaren, als de poëet der constitutionele rigting in Spanje beroemd, schreef uitmuntende biographiën, *Vidas de Espagnoles célebres*, eene *Oda al Mar*, reeds in 1795 en gedurende de Fransche overheersching, een anti-napoleontisch tijdschrift: *Variedades de ciencias, literatura y artes*. In 1812 was hij een van de hoofdpersonen der Cortes, die te Cadix bij een kwam, en zooveel toebragt tot verlossing van het schiereiland, doch later door de tyrannij van den wettigen vorst, even als door het despotismus der heerschende kerk allerschandelijkst is vervolgd geworden.

Noch het een, noch het ander staat evenwel in regtstreeks verband met den *Pelayo*, het hier bedoelde en door den Heer Van Deventer nagevolgde Treurspel; maar toch, zoo hij dit Spaansche product, reeds in 1805 te Madrid opgevoerd, ook bij ons gespeeld wilde hebben, ware het niet kwaad geweest, zijnen vreemdeling eenigermate te introduceren, vooral bij eene Natie, die zoo weinig Spaanschgezind is als de onze.

Werd nu de *Pelayo*, die niets gemeens heeft met eenige ultramontaansche kwestie en even weinig met de politiek van onze dagen, behoorlijk ingeleid, dan is er schier geen twijfel aan, of men zou volgaarne eene episode lezen uit den heldenkamp, door de Spanjaarden der VIII. eeuw, voor vaderland en christendom, tegen de Mauren gestreden; en, las men, dan zou ook wel het verlangen ontstaan, om deze classische, zeer regelmatige en in geen opzigt vermoeijende Tragœdie te zien opvoeren, te meer, daar de staat onzer Tooneelgezelschappen dit allezins zou toelaten: immers, voor den titelrol hebben wij of Tjasink, of Peters, en voor Hormesinda meer dan eene jeugdige en gevoelige actrice: die dames leven in het schoone, en zouden gewis geen bezwaar vinden, om in een verheven karakter op te treden, en, zonder eenigen twijfel, als halve Sanctinnen vereerd te worden.

Ook voor Rederijkers, die over een paar jonge en tevens behaaglijke vrouwen te beschikken hebben, is dit Treurspel — van eene overigens zeer gemaklijke executie, en zonder aanstoot voor hollandsche nationaliteit, deugd, godsdienst en goede zeden — allezins aan te bevelen.

O.

ANDREAS HOFER, TREURSPEL, IN VIJF BEDRIJVEN,

DOOR WILLEM J. N. H. VAN DEN BERGH, OPGEDRAGEN AAN Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN.

's Gravenhage, Gebr. Langenhuijsen.

Andreas Hofer van Willem.-J. N. H. Van den Bergh is, naar ons inzien, een hoogst gebrekkig en ten eenenmale mislukt Treurspel, de Hemel weet om welke reden, aan den wakkeren Prins Frederik der Nederlanden opgedragen. Dan, het zij daarmede hoe het wil: op het gebied der Kunst kan zelfs het schoonste wapenschild, waarop wij ons in het vaderland mogen verheffen, geen sterveling tegen de kritiek beschermen, zoodat alle recensenten, die van de nederlandsche taal zijn, dit gewrocht zullen veroordeelen, anderen ten afschrik en exempel.

In den vorm heeft dit Treurspel iets van de oude Tragœdiën, voor zoo verre het van vermoeijende alleenspraken en gerekte dialogen aaneenhangt; het levert, tegen de behoefte van onze dagen, schier geene handeling op, en mist, daarenboven, eene dichterlijke opvatting van het onderwerp, dat anders bij de Ouden ware te leeren geweest. Zelfs in de dagen der Herleving, toen men de Grieken slechts half begreep, zou eene Tragœdie als deze, waarin de afloop, van den eersten regel af aan, reeds ten duidelijkste bespeurd wordt, onvoorwaardelijk zijn uitgefloten. Voorzeker, ook Vondel schreef wel eens quasi-classische Treurspelen, die niet beter waren aangelegd, maar deze hadden voor het minst een zeer dichterlijken stijl en schitterden van poëtische schoonheden; in 't kort:

> Si sur d'autres personnes on prétend se régler,
> C'est par le beau côté qu'il faut les ressembler.

In onze dagen, vooral, verlangt men véél drama in een dramatisch gedicht, en laat zich geen berijmd en gezwollen proza voor poëzij in de handen stoppen. Wij bekennen het, de zaak wordt moeijelijk; want men vordert in de Tragœdie niet alleen eene hooge tragische opvatting, maar tevens veel lokale kleur, en, zoo al geene waarheid, althans eene hooge mate van waarschijnlijkheid. Zonder een *Deus ex machina* te willen zien, die, trouwens, bij Van den Bergh óók niet gevonden wordt, wil men nogtans eene meer verrassende uitkomst dan het doodschieten van een held, die bij het ophalen van 't gordijn reeds veroordeeld is, om door niemand gered en eenvoudig gefusilleerd te worden.

Hofer was een Tiroolsche Masaniello, maar met een Oostenrijksch hart, een man van de legitimiteit, derhalve tegen de Fransche en nog meer tegen de Beijersche overheersching ingenomen; hij behoorde tot den geringen burgerstand, hield eene herberg en dreef eenigen handel in paarden; evenwel hij bezielde zijne landgenooten voor Keizer Frans, en viel met zijne Anna, die daarom nog geen »Mevrouw" Anna geweest is, in handen van den vijand. Had nu Van den Bergh dit karakter begrepen en eene wezenlijke studie gemaakt van het jaar 1809 en 1810, van den aard der Tirolers, van den Vrede, te Weenen gesloten, en het daaruit voortgevloeide huwelijk van Napoleon, dan zou hij vermoedelijk wel ontdekt hebben, waarom Hofer, ofschoon in de oogen der Franschen een muiter, echter door den krijgsraad werd vrijgesproken, doch op bijzonderen last van Napoleon het leven moest verliezen. Men had hem aanstonds, immers binnen de 24 uren, te executeren, en evenwel men draalde tot den 20. Februarij, 1810. Welnu, al die kleine incidenten hadden groote oorzaken en zouden, zoo de dichter ze doorzien had, hem als van zelf de stoffen geleverd hebben, om zijn beeld veel belangrijker, de verwikkeling meer ernstig, de kans op redding hoogstwaarschijnlijk, en de ontknooping in eene hooge mate verrassend te maken.

Aan verscheidenheid van karakters heeft Van den Bergh geheel niet gedacht. Al zijne personen zijn declamateurs en windmakers uit de school van Helmers. »Mevrouw" Anna wekt met haren droom geene belangstelling, en idealiseert geen enkele vrouwlijke deugd. De biechtvader is niet eens een trooster, zelfs geen priester met verheven denkbeelden of hartroerende taal; terwijl een andere geestelijke, in de historie bekend, en wien, als den wezenlijken verrader van Hofer, een hoofdrol toekwam, in het geheel niet genoemd wordt. Eilieve, als gij geen

kwaden priester durft schetsen, en geen goeden priester in het schoonste gedeelte zijner ambsbediening ten tooneele kunt voeren, werp dan de pen maar uit het venster, en

Soyez plutôt maçon, si c'est votre métier.

In waarheid, de Heer Van den Bergh moet op den ingeslagen weg niet verder voortgaan en volstrekt geene Tragœdien meer schrijven: want hem ontbreekt niet slechts wat men, steeds voortrijmende, kan aanleeren, maar al het geniale, dat het gevoel der menschen op krachtige wijze vermeestert, en wat men — om in de schoone kunsten iets satanisch, of iets godlijks voort te brengen — hetzij van den Duivel, hetzij van den Allerhoogste moet hebben ontvangen.

**R.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER, GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELING VAN DEN HEER PFEIL. *)

Voor de Leydsche Weezen, bij den aanvang des Jaars.

Zijt den Weezen als een Vader, en gij zult zijn gelijk een Zoon des Allerhoogsten. JEZUS SIRACH.

Het Weesjen, door uw liefde, o Leydens Burgerscharen,
Gevoelig voor 't geluk en vatbaar voor de deugd,
Geleidt u, onbeschroomd, naar zijne dankaltaren:
Nooit sloot ge uw boezem voor zijn vreugd.

Zijn vreugd, de vreugd eens kinds, dat, in zijne eerste dagen,
Zoo zwaar een lijden trof, zoo diep rampzalig was;
Dat, toen zijn Moeder stierf, haar aanzag zonder klagen,
En dartelde op zijns Vaders asch;

Maar, dat, wanneer de tijd zijne oogen had ontsloten,
Zijn hart de wond gevoelt, die 't nu gevoelloos droeg,
Misschien zich-zelv' den dolk zou in het harte stooten,
Daar 't als van de aard verlaten sloeg!

Of, voor die ramp behoed door God, der Weezen Vader,
Maar door het vuur der jeugd en 't naar gebrek bestierd,
Ligt, om een handvol gouds, gebukt voor een verrader,
De vlek van God en 't menschdom wierd!

Gij kwaamt, o achtbre schaar, getrouwe en teedre Vadren,
Beschermers onzer jeugd in 't liefderijkst Gesticht;
Uw komst was die eens Gods, voor wien de deugden nadren,
Maar de ondeugd met de ellende zwicht.

Gij kwaamt, gij zaagt ons aan, gij naamt ons in uwe armen,
In de armen van de vreugd, waar 't hart zoo zalig bloedt:
Dáár voelden wij ons leed, dáár vleiden we om ontfermen,
En gij hadt reeds dat leed geboet.

Maar, dieper trof de smart, toen wij reeds jaren telden,
Gevoelig voor 't genot der ouderlijke min;
Toen we ons, met iedren dag, een groeijend heil voorspelden,
Bij 't groeijen van het huisgezin;

Toen, ach! één-enkle nacht ons heil verzwolg in de aarde:
Toen onze Vader smachtte in de armen van den dood;
Toen onze Moeder stierf, en 't wichtjen, dat zij baarde,
Met de eerste tranen tot ons vlood;

Toen we, om haar lijk geschaard, en starende op haar trekken,
En om haar hals geklemd, en weenende aan haar borst,
Haar uit den slaap des doods weêr poogden op te wekken,
Schoon niemand onzer 't hopen dorst;

Toen we, eindlijk, uitgeschreid, niets zagen dan die lijken,
Alleen de stem des doods ons nog in de ooren klonk,
Toen zelfs 't gevoel der smart moest voor de smart bezwijken,
En tevens ons de kracht ontzonk:

Toen kwaamt ge en loegt ons aan met de eigen minnende oogen,
Waarmeê een moeder lacht, als zij haar kroost omarmt:
»Schreit, kindren! schreit niet meer: laat ons uw tranen droogen,
Het Weesjen is door God beschermd."

*) Zie Astrea's V. Jaarg, blz. 31, 85, 145, 179, 209 en 284.

Deze arm, nog uitgestrekt naar 't lijk der teêrste Moeder,
Omhelsde u, en gij drukte ons schreijende aan uw hart;
De broeder sloeg het oog weêr, hopende, op zijn broeder,
De vreugd straalde uit den traan der smart.

Wij vonden in uw hart, het hart der Oudren weder;
Ons leven kwam terug en wij verschrikten niet:
't Gevoel des doods werd kalm, de nagedachtnis teeder,
De welvaart lachte in 't blij verschiet.

U, die ons 't leven redde! en u, o Burgerscharen!
Wordt door ons dankbaar hart dat leven toegewijd;
Dat leven zij uw schild, uw sterkte in doodsgevaren,
Een troostbron als uw boezem lijdt.

Wee ons! zoo we immer traag uw liefde in 't aanzigt honen,
Niet vliegen in 't gevaar, zoo haast als 't u bedreigt;
Zoo in ons hart geen liefde en trouw en waarheid wonen,
Maar zich dat hart tot boosheid neigt.

Wee ons! als op ons hoofd de vloek dier euveldaden
Vervaarlijk nederstort, en ons de ellende drukt;
Als ligt ons teeder kroost, met d'eigen vloek beladen,
Zich smachtende voor wreedaards bukt.

Maar dan moogt gij nog 't hoofd gerust ten Hemel heffen:
Gij waart toch nooit de bron van onze ellende of pijn;
Dan zal gewis de smart uw teedre boezems treffen,
Doch, zij zal zonder wroeging zijn.

Maar, dat die moeder ween, die aan haar weeldrig harte
Haar lieven zuigling 't gif uit haren boezem biedt!
Zij weene, als zij haar kind in wanhoop en in smarte,
Ten gruwel van het menschdom ziet!

Dien vader moge 't hart van weedom overvloeijen,
Die lagchende zijn zoon 't verderf in de armen leidt!
Hem zal de vloek zijns zoons op 't schuldig harte gloeijen,
Dat vruchtloos om zijn redding schreit.

Ach! mogt dier oudren lot gelijk aan 't uwe wezen,
En hun verdorven kroost zoo zalig zijn als wij!
Uw liefde kan de wond, die 't Weesjen treft, genezen;
Doch, waar of hun genezing zij?

Doch zij zijn 't niet alleen, die ons benijden mogen,
Terwijl ons teeder hart om hunne ellende bloedt:
Daar is er, die zijn kroost, met nat bekreten oogen,
Met kommer en vertwijfling voedt.

Ons oog ziet vaak dat kroost, met de oogen neêrgeslagen,
Daar 't minlijk waas der jeugd op zijne koontjens sterft.
Gelijk een lentedag, gehuld in dondervlagen,
Wiens morgen dauw en zephir derft.

Dan mengt zich met den traan van 't vurigst mededoogen
Een traan van dankbre vreugd, dat gij onze oudren zijt.
Ach! kon uw zachte hand ook hunne tranen droogen,
Het Weesjen waar nog meer verblijd!

Maar, wie zou al 't verdriet, dat de aarde kweekt, verzachten,
Weldadige Almagt-zelv' bereikt die hoogte niet:
Zij ziet haar eigen kroost in zijne ellend versmachten,
Daar 't uit haar koestrende armen vliedt.

De Vader van 't heelal ontsluit zijn milde handen:
Ook op 't weêrbarstig kind daalt zijne ontferming weêr;
Zoo vloeit in een woestijn en op bezaaide landen
Dezelfde vruchtbre regen neêr.

Maar, zal in die woestijn een lieflijk roosjen bloeijen,
Voert ze uit haar dorren schoot u volle halmen aan?
Dan zal ook 't aardsch geluk des boozen welig groeijen,
Zijn borst van zuivren wellust slaan.

Regtvaardige! wees arm, wie zag u ooit bezwijken,
Of uw behoeftig kroost, daar 't vruchtloos nooddruft bad?
Een dwaas vergadert goud: het goud ontzinkt den rijken,
En 's Hemels lievling deelt zijn schat!

Hij draagt het beeld zijns Gods: liefdadig als die Vader,
Verstoot hij de armoê niet, die hem om redding schreit;
Zijn liefde is als een volle, een altijd vloeijende ader,
Die voortgolft tot in de eeuwigheid.

Het Weesjen ziet die bron aan zijne voeten stroomen,
En vleit, nog kommerloos, zich aan heur oever neêr:
Dáár doet hem nimmer de aard en zijn bestemming schromen,
Of uwe liefde troost hem weêr.

Als hem de maatschappij zal in haar schoot ontvangen,
Het Weesjen-zelf een man, een vader worden zal,
O! dan zal hij uw beeld op zijnen boezem hangen,
Als 't schoonste voorbeeld in 't heelal.

Dan zal hij aan zijn kroost uw teedre zorg verhalen,
En, als hun mond den naam van Vader staamlen kan,
Zal met dien naam uw liefde op hunne lippen dwalen,
Dan staamlen wij met hen daarvan.

Gij bloost, o Burgerij! doch waarom zoudt gij blozen?
Wij zwaaijen uwe deugd geen ijdlen wierook toe:
Duld, daar ge ons levenspad zoo mild bestrooit met rozen,
Dat zich ons dankbaar hart voldoe!

Ja duld, dat we ons gebed, op onze kniên gebogen,
Verheffen tot dien God, die u en 't Weesjen voedt,
Wiens liefde uw liefde ontvonkt, wiens vaderlijk meêdoogen
Het zwak, behoeftig kindjen hoedt;

Gij leerdet onze jeugd, dien God alleen te vreezen;
U dankten we, en gij weest ons op zijn vaderhart:
Nooit zij de ondankbaarheid het werk van een der Weezen,
Nooit wekke u onze dwaasheid smart!

Neen, dat we altoos voor Hem, als voor een Vader, knielen,
Die met de teêrste liefde u, als zijn kindren, leidt,
Dan zal de reinste vreugde ons dankbaar hart bezielen,
Om 't loon van uwe teederheid.

Dan zal, als de armoê juicht, van Engelen omgeven,
Als 't Weesjen niet meer schreit en de aarde een Hemel wordt,
Uw liefde en ons gevoel in onze zangen leven:
Maar nu schiet ons gezang te kort.

TEN GELEIDE VAN EEN STAAND UURWERK,
EENEN VADER, OP ZIJN 50. VERJAARDAG, DOOR ZIJNE KINDEREN VEREERD.

Dat ik nu een Dichter ware,
Verzen stroomden van mijn lier,
Verzen, uit mijn borst ontsproten,
Vol gevoel en kracht en zwier!
Maar, schoon jong en onervaren,
Ik gevoel toch al 't genot,
Al den wellust van uw harte,
En uw aller dank aan God.
Ik besef wat u als Vader,
Wat uw echtgenoot verrukt,
Als ge elkandren, als ge uw telgen
Aan den dankbren boezem drukt!
Neen, ik kan dit niet bezingen,
Doch, aan mijner oudren hart,
Daar gevoel ik al uw zegen
En zou schreijen bij uw smart!
O, vandaar sla ik mijne oogen
Op al 't heil, dat gij genoot,
Op den schoonen halven eeuwkring,
Die zoo kalm daarhenen vlood,
Die, door gade en kroost gezegend,
In den nacht der eeuwen zinkt,
In wiens gloed dees heilge feestdag
Met verhoogden luister blinkt;
Dan besef ik welk een waarde
De Uurslag heeft voor vrouw en kind,
Als zij met verlangen luistren
Naar den voetstap van hun Vrind,
En dan bid ik van dien Vader,
Die u zooveel gunsten biedt,
Nog een aantal schoone jaren,
Vrij van martlend zielsverdriet.
O! de Tolk des Tijds zij immer
Ook de tolk van uw geluk:
Vrolijke uren moog hij teeknen,
Schaars een oogenblik van druk!
Maar, hoe ook uw lot mogt wenden,
Zie den cirkel rustig rond,
Eenmaal wijkt de nacht der tijden
Voor der eeuwen morgenstond:
Dan zij 't donkerst uur van 't leven
U een licht, dat zeegnend daagt,
Daar de Tijd, op bloemenvleuglen,
U in 't Land der Ruste draagt.

KUNST.

UTRECHTSCHE KRONIJK VOOR BEELDENDE KUNST. *)

UTRECHT.

M. D. CCC. LV.

1 JANUARIJ.

Het Schilder- en Teekengenootschap *Kunstliefde* telt, zoo aan dilettanten als aan Kunstenaars: 110 Leden.

De Directie bestaat uit de Heeren:

Mr. C. W. Moorrees.	*Commissarissen.*
Mr. P. de Beaufort.	»
C. E. L. van Fokkenberg.	»
J. C. R. Dufour. *Secretaris.*	
B. de Poorter. *Directeur.*	
T. Soeterik.	*Stellers.*
J. van Liefland.	»
A. W. Nieuwenhuysen.	»
W. B. Stoof.	»
W. C. Hoevenaar.	»
D. van Lokhorst.	»
A. Wouters.	»
J. Rijnbout.	»
W. P. Hoevenaar.	»
D. van der Kellen.	»
Ph. Menger.	»

Op de Stads-Teekenscholen wordt aan ruim 300 jongelieden in verschillende vakken onderwijs gegeven. De Onderwijzers dezer Scholen zijn de Heeren:

J. L. Jonxis.	*Teekenkunde.*
B. van Straaten.	»
G. Craayvanger.	»
A. W. Nieuwenhuysen.	»
C. Kram. *Bouwkunde.*	
J. Rijnbout. *Boetseerkunst.*	
E. R. Vermeer. *Wiskunde.*	

De Utrechtsche Kunstenaars, die elders met der woon gevestigd zijn, bevinden zich:

J. W. Bilders, te Oosterbeek.
R. Craeijvanger, te Amsterdam.
P. J. Guise, te Hilversum.
R. Haanen, te Weenen.
E. Haanen (Mejufv.), te Amsterdam.
G. G. Haanen, te Keulen.
C. J. van Hulstijn, te Triëst.
W. Roelofs, te Brussel.
M. J. Stucki, te Alkmaar.

8 JANUARIJ.

Koppermaandag.

De Utrechtsche Kosterzonen vierden heden feest, voor welke gelegenheid de talentvolle, jeugdige Penseelkunstenaar Hanau, van Utrecht, een Afbeeldsel van het op te rigten Standbeeld van Laurens Koster *en relief* geschilderd heeft, hetgeen hem alle eer aandoet.

18 JANUARIJ.

Kunstbeschouwing in het Genootschap *Arti et Amicitiæ*, te Amsterdam, door den Utrechtschen Kunstschilder J. P. Van Wisselingh. Het meêgedeelde bestond hoofdzakelijk uit studies, door dezen geachten Meester naar de natuur geteekend, die veel bijval mogten vinden, en, wat méér zegt, er werden aanzienlijke aankoopen uit deze fraaije verzameling door voorname liefhebbers gedaan.

*) Men vindt de *Utrechtsche Kunst-Kronijk voor* 1854 in Astrea's IV. Jaargang, blz. 363, en die voor 1853, in een Jaargang vroeger, op blz. 318.

20 JANUARIJ.

»25-jarige Echtvereeniging van den Kunstschilder A. Verhoesen en H. Lambooy. — *Utrechtsche Courant.* —

23 JANUARIJ.

»Heden beviel voorspoedig van eenen zoon Vrouwe Agatha Wilhelmina Bilderdijk, geliefde Echtgenoot van G. de Meijer." — *Utrechtsche Courant.* —

29 JANUARIJ.

Dames-Kunstbeschouwing in *Kunstliefde*, door den Heer J. Hollender. Er waren zeer weinig Leden met hunne Dames tegenwoordig: de indruk, dien de vorige Kunstbeschouwing van dezen Heer achtergelaten had, was er de oorzaak van. Het waren ditmaal wel geene Photographiën, maar toch zeer middelmatige kunstproducten en, daarenboven, meest namaaksels. Dàt heette eene »Dames-Kunstbeschouwing."

FEBRUARIJ.

In de kerk der Augustijnen alhier zijn de wanden dezer dagen met een 14 tal historiële schilderstukken getooid, die op het gebied der Kunst en van den goeden smaak met het gebouw-zelf in juiste overeenstemming zijn.

9 FEBRUARIJ.

In de Fabriek van den Heer Van Kempen alhier werd dezer dagen een prachtige zilveren Beker vervaardigd, waarvan onze geachte stadgenoot de Heer A. W. Nieuwenhuysen de ontwerper is. *) Zoo in de attributen der Kunst, als op het gebied van het Schoon, komt hem de meeste lof toe. Moge deze Kunstenaar meermalen in de gelegenheid komen, om zijne talenten ter veredeling van dit vak aan te wenden.

14 FEBRUARIJ.

De voormalige Utrechtsche Schilder M.r J. Stucki gaf te Alkmaar, waar hij als Stads-teekenmeester gevestigd is, eene Kunstbeschouwing, door Utrechtsche Kunstenaars goedgunstig daarvoor bijeengebragt en wel hoofdzakelijk uit de Portefeuilles van de Heeren D. Van der Kellen, C. Kram, J. Van Liefland en W. P. Hoevenaar. Er was druk bezoek en het ter tafel gebragte werd zeer geroemd.

20 FEBRUARIJ.

De Heer D. Van der Kellen, eerste Stempelsnijder bij 's Rijks-Munt, is door Koninklijk Besluit van den 17. dezer aangewezen, om, gedurende de tijdelijke verhindering van den Heer H. C. van Setten, Essayeur bij het hoofdbestuur van het Muntwezen en Leeraar in de Essaikunde, de plaats van den afwezige te vervullen.

20 FEBRUARIJ.

Als een voortdurend bewijs van tevredenheid over het door onzen stadgenoot den Ridder E. F. Georges vervaardigde Standbeeld van wijlen Z. M. Koning Willem II, heeft Z. M. de Koning den Heer M. van Renesse, te 's Gravenhage, als een der eerste ontwerpers van het plan tot oprigting van bedoeld Monument, benoemd tot Ridder der Orde van de Eikenkroon.

26 FEBRUARIJ.

Heeren-Kunstbeschouwing in *Kunstliefde*, gegeven door Mejufvrouw M. C. Boellaard. Het medegedeelde bestond meestal in oude en nieuw-oude Kunst.

19 MAART.

Het onderstaande wordt aan de Leden van *Kunstliefde* toegezonden: »Schilder-en Teekengenootschap *Kunstliefde*.

»De Leden worden uitgenoodigd, te willen bijeenkomen op Maandàg, 19 Maart, 1855, des avonds ten 7 ure, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

»Buitengewone Kunstbeschouwing van den Heer Mouhot, Artiste Photographe.

R. Dufour,
Secretaris."

22 MAART.

In de *Utrechtsche Courant* leest men:

»Wij vernemen, met belangstelling, dat onze geachte stadgenoot de Kunstschilder J. Van Liefland zijne fraaije Schilderij, Utrecht voorstellende in het begin der XVII. eeuw, gerangschikt heeft mogen zien onder het zeer klein getal uitgelezen werken van onze vaderlandsche kunstenaars, die door de van Rijkswege benoemde Commissie van onderzoek, als Jury te Amsterdam, beslissende, waardig

*) Zie Astrea's IV. Jaarg. blz. 464 betrekkelijk het Jubelfeest van den Heer Stads-Muzijk-Directeur Kufferath.

gekeurd werden, om de Vaderlandsche Schilderschool dit jaar te gaan vertegenwoordigen op de groote Wereld-tentoonstelling te Parijs."

2 APRIL.

Kunstbeschouwing in *Kunstliefde* uit het werk van de Heeren Leden. Aangezien er veel te weinig Teekeningen tot het geven dier Kunstbeschouwing ingezonden waren, gaf de Heer D. Van der Kellen een zijner Portefeuilles tot eene bijdrage. Het waren zeer fraaije gravuren en etsen, aller aandacht waardig en wel zoodanig, dat deze Kunstbeschouwing de eer te beurt viel van tot in den nacht voort te duren.

5 APRIL.

Gaf de Heer Bolk, van Utrecht, eene Kunstbeschouwing in *Arti et Amicitiæ* te Amsterdam, waarbij de zeer fraaije schetsen, door den Utrechtschen Schilder van Dijk, de Veenendalers in de Geerte-kerk te Utrecht voorstellende, met veel belangstelling bezigtigd werden.

7 APRIL.

In het Weekblad de *Stemmen* leest men: »*Kunstberigt.*

»De Heer Georges, te Utrecht, heeft dezer dagen een levensgroot Christus-beeld uit hout vervaardigd, voor de R. K. gemeente Steyn aan de Maas bestemd, hetwelk als Missie-kruis aldaar zal geplaatst worden. — »Het strekt ons tot genoegen, te kunnen melden, dat dit beeld door goede evenredigheden en edele vormen uitmunt en van het verheven gevoel des Kunstenaars getuigt.

»Eere zij den eerw. Heer Pastoor dezer gemeente voor zijnen goeden smaak op het gebied der Kunst, door dit hoogste zinnebeeld der Kerk aan goede handen te hebben toevertrouwd."

2 MEI.

Op heden werd in de zalen van *Kunstliefde* eene broederlijke bijeenkomst van Utrechts Pictura's zonen gehouden, waarbij geestige vrolijkheid en strenge orde heerschten, den roemrijken naam dezer School waardig.

5 MEI.

In het Weekblad de *Stemmen* leest men: »*Kunstnieuws.*

»Wij vernemen, dat de verdienstelijke Kunstschilder J. Van Liefland, te Utrecht, dezer dagen, een zeer fraai en voor de Geschiedenis hoogst belangrijk stuk heeft vervaardigd, het voormalig Aartsbisschopshof te Utrecht voorstellende.

»Tevens strekt het ons tot groot genoegen, te kunnen melden, dat dit nieuwe kunstgewrocht van den Heer Van Liefland door onderscheiden HH. Geestelijken en aanzienlijke Leeken van het Aartsbisdom is aangekocht, teneinde het, te gelegener tijd, namens deze, als hulde van hoogachting en eerbied, zijne Doorl. Hoogwaardigheid Monseigneur J. Zwijsen, Aartsbisschop van Utrecht, ten geschenke aan te bieden.

»Wij achten het niet ongepast, op te merken, dat het hier bedoelde schilderstuk *niet* hetzelfde is, 't geen op de Tentoonstelling te 's Hertogenbosch geëxposeerd is geweest, en zich thans op de Wereld-tentoonstelling te Parijs bevindt. Dat kunststuk, waaraan, in der tijd, door ASTREA en andere bevoegde beoordeelaars wèlverdiende lof is toegekend, stelt óók wel het oude Aartsbisschopshof te Utrecht voor, maar minder uitsluitend dat historieke gebouw: immers, het omvat een groot gedeelte der stad, waar, tusschen vele voorname gebouwen, het voormalig Aartsbisschopshof zich van zijne buitenzijde vertoont; terwijl het nieuwe gewrocht van den Utrechtschen Kunstschilder het voormalig Bisschopshof, te Utrecht, aan de binnenzijde voorstelt, in dien toestand, zoo als het door den toenmaals laatsten Aartsbisschop van Utrecht, Schenk van Toutenburg, bewoond is geweest; dus uitsluitend dat gebouw, zonder nevengebouwen.

»Wij juichen het denkbeeld toe der Utrechtsche Heeren Geestelijken en Leeken, die, op zoo eene treffende wijze, blijk hebben willen geven van hunne liefde en hoogachting jegens het doorluchtig hoofd onzer Aartsdiocese."

1 MEI.

De Kunstschilder G. de Meijer verlaat Utrecht, om zich met der woon te Gouda te gaan vestigen.

20 MEI.

»Schilder- en Teekengenootschap *Kunstliefde.*

»Van wege het Genootschap *Kunstliefde* zal er gedurende de zomermaanden gratis gelegenheid gegeven worden, om, onder de leiding van den Heer W. B. Stoof, zich in het teekenen naar pleister-modellen te oefenen.

»Jonge lieden, die van deze lessen wenschen gebruik te maken, worden verzocht, zich aan te melden op Woensdag, den 23. aanstaande, des avonds ten 7 ure, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Utrecht, De Directeur van het Genootschap.
20 Mei, 1855. B. de Poorter."

23 MEI.

In de *Utrechtsche Courant* leest men:

»In het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, op de Maria-plaats, Vrijdag en Zaturdag, 24 en 25 Mei van 10 ure tot des namiddags 5 ure.

»Beminnaren van SchooneKunsten worden uitgenoodigd, de Kollektie Schilderijen op glas, met olieverw, aquarelle, crayon en met de pen vervaardigd, te komen bezigtigen. Deze eenige kollektie in hare soort bevat vele stukken, welke met medailles zijn bekroond, als te Parijs, Londen, Munchen, Berlijn, Dresden, enz. De meesten zijn door kunstkenners geroemd, zoo om de uitmuntende perspectief, als om de fijnheid in behandeling, waarin deze stukken het geschilderde op doek dikmaals overtreffen."

2 JUNIJ.

Verloting van Schilderijen en Teekeningen ten voordeele van den Heer J. H. de Haas. De kunstvoorwerpen in deze Verloting waren meest door de vrienden van den Heer de Haas bijeengebragt en mogten eene prijsbare deelneming van Utrechts kunstminnend publiek ondervinden.

10 JUNIJ.

Het Genootschap *Rembrandt*, te Amsterdam, opende op heden hare Tentoonstelling, ten behoeve der noodlijdenden door den Watersnood aangelegd. — Ongeveer 70 Artisten uit verschillende oorden van ons vaderland hebben aan de algemeene roepstem gehoor gegeven, door eene bijdrage van hunnen kunstarbeid te zenden, onder welk getal wij het genoegen hebben, twee onzer stadgenooten, de Heeren J. Van Liefland en A. Van Everdingen op te merken. Ook de voormalige Utrechtsche Schilder W. Roelofs heeft mede eene kapitale schilderij tot dit edel doel bijgedragen.

12 JUNIJ.

In Astrea, V. Jaargang, blz. 104, leest men: *Rubens te Utrecht: Een Visioen.* — Geteekend J. Van Liefland.

4 JULIJ.

In de *Utrechtsche Courant* wordt gewag gemaakt van eene buitengewoon fraaije Medaille, gegraveerd door den Heer D. Van der Kellen, bij gelegenheid van het 35-jarig bestaan der bekende Kostschool van den Heer de Raad, te Noordhei, in Zuid-Holland.

4 JULIJ.

»Getrouwd W. B. Stoof en G. de Nas." — *Utrechtsche Courant.* —

15 JULIJ.

In den officiëlen Catalogus der Wereld-tentoonstelling te Parijs, vinden wij onderstaande Utrechtsche Kunstenaars vermeld:

EXPOSITION UNIVERSELLE DE 1855. BEAUX ARTS.

Haanen (Remi von) à Vienne.

25. Effet d'hiver pris dans la forêt de Bakony en Hongrie.

Roelofs (Willem, né à Amsterdam) (Pays Bas). Élève de M. Bakhuizen, Méd. d'or 1851, Bruxelles; — à Bruxelles.

397. Vue prise dans les Ardennes.

Bilders (Johannes Warnardus), à Oosterbeek, près d'Arnheim.

1519. Un après-midi sur la bruyère à Wolphezen.

1520. Paysage à Wolphezen, près d'Arnheim.

Haanen (Mlle Adriana), à Amsterdam.

1545. Fleurs, gibier mort et attirail de chasse.

Liefland (Joannes Van), à Utrecht.

1575. Utrecht au commencement du XVII. siècle.

Aquarellen.

Craeijvanger (Reinier), à Amsterdam.

1612. La garde de nuit, d'apres Rembrandt.

1613. Festin de la garde civique, d'apres B. van der Helst.

Ces deux tableaux appartiennent à M. J. Wittering, Secrétaire de l'Académie Royale des beaux arts, à Amsterdam.

25 JULIJ.

In den Catalogus der Schilderij-tentoonstelling, te Leeuwarden gehouden, leest men:

R. Craaijvanger. 32. Een afscheid van moeder en zoon.

W. C. van Dijk, te Utrecht. Vijf schetsen, voorstellende: de Veenendalers, die, bij den jongsten watersnood, te Utrecht, in de Geerte-kerk, zijn verzorgd; als:

49. Het oogenblik der spijziging.

50. Het oogenblik van het werken.

51. Het vrouwenkwartier en deszelfs slaapplaatsen.

52. De slaapplaats der mannen, verlicht bij avond.

53. Gezigt op de kamer der Directie, achter het koor, insgelijks bij avond.

A. van Everdingen.

67. Een geldersch landschap bij namiddag.

68. Een hollandsch dito.

P. J. Guise.

86. Een landschap met liggend vee.

Mejufvr. E. Haanen.

89. Een grafsteen met bloemen.

W. P. Hoevenaar.

108. Een binnenhuis met figuren, uit het begin der XVII. eeuw.

109. Een verjaardags-geschenk.

Jhr. J. E. Van Heemskerk van Beest.

118. Een landschap in de omstreken van Utrecht.

J. L. Jonxis.

124. De ontdekte brief.

D. Van der Kellen, Jr.

131 Een huisselijk tafereel uit de XVII. eeuw.

D. van Lokhorst.

160. Een landschap met vee, in de omstreken van Utrecht.

161. Een nevelachtige morgen met schapen.

162. Een landschap met vee.

A. W. Nieuwenhuysen.

179. Eene kerk van binnen.

W. Roelofs.

222. Een hollandsch landschap, bij opkomende regenbui.

H. E. Vinke, Jr.

292. Een grootvader, zijn kleinzoon onderwijzende.

Onder dit getal Exposanten mogt de Heer Jhr. Van Heemskerk van Beest alleen de gelukkige wezen van zijne Schilderij tot aankoop in de Verloting opgenomen te zien.

AUGUSTUS.

In de *Utrechtsche Courant* van den 1. leest men:

»De Bibliotheek onzer Stad is met een belangrijk werk verrijkt. Gedurende zijn verblijf te Rome, in de laatste jaren, heeft een Belgisch schilder, de Heer J. S Rénier, te Verviers, al de Monumenten opgezocht, die betrekking hebben tot de geschiedenis van ons Vaderland, daarvan naauwkeurige afschriften en schetsen vervaardigd, en thans een bundel van al die stukken, zóó keurig met de pen bewerkt, dat men ze bezwaarlijk van steendruk kan onderscheiden, in een fraaijen, rijk vergulden band aan gemelde Bibliotheek ten geschenke gezonden. Als bakermat van Paus Adriaan VI, wiens geschiedenis natuurlijk in dien bundel eene voorname plaats inneemt, achtte hij Utrecht het meest geregtigd tot het bezit van zijn merkwaardigen en voortreffelijken arbeid. Waarschijnlijk zal hij later op gelijke wijze eene verzameling schetsen maken der kunststukken van Hollandsche schilders en beeldhouwers, die te Rome voorhanden zijn."

SEPTEMBER.

In dezelfde *Courant* van den 7. leest men:

»Aan onzen geachten en zoo zeer ijverig werkzamen stadgenoot, den Kunstschilder J. Van Liefland, is de bijzondere onderscheiding ten deel gevallen, dat het door hem naar de Wereld-tentoonstelling te Parijs opgezonden Reddingstoestel, bekend onder den naam van *Hydrobaat*, een Certifikaat door de Fransche hoofd-commissie is waardig gekeurd, hetgeen hem het *gratis-regt* van oktrooi voor uitvindingen oplevert. Voorzeker, weinig voorwerpen, uit ons vaderland voor de Parijsche Exhibitie bestemd, zullen zich met die bijzondere eer en hooge aanbeveling mogen vleijen."

8 SEPTEMBER.

In het Weekblad de *Stemmen*, leest men:

KUNST.

»Mogten wij onlangs van de Houtbeitelkunst des Heeren Georges, te Utrecht, gewagen, thans zagen wij, met verhoogd genoegen, een zijner levensgroote boetseersels, insgelijks een Christusbeeld aan het kruis, dat in elk opzigt een meesterstuk mag heeten, zoo om den edelen vorm, als wegens het waar-godsdienstig gevoel, dat er in doorstraalt, en het voornaamste vereischte is in de christlijke kunstvoortbrengselen, teneinde den aanschouwer met godsdienstigen eerbied te vervullen voor het heilige, dat hem in afbeeldsel wordt voorgesteld.

»Wij achten het tevens van belang, te kunnen vermelden, dat dit beeld tot model zal dienen, om in eene onzer vaderlandsche fabrieken in zink afgegoten te worden.

»Eere aan de HH. Geestelijken, die, door hunne belangstelling, aan het vorige beeld bewezen, den Heer Georges tot dit werk, te midden van zijn veel omvattenden kunstarbeid, hebben overgehaald. Ook het schoone

Maria-beeld, ter herinnering aan het Dogma der Onbevlekte Ontvangenis, dat te gelijkertijd door zijn vruchtbaren beitel is voltooid, verdient mede den hoogsten lof, en is de plaats zijner bestemming, Ootmarsum, overwaardig.

»Aangenaam is het tevens, bij ons Atelliers-bezoek, te mogen opmerken, dat de Beitelkunst in deze stad door de Gebroeders Rijnbout insgelijks uitmuntend in verschillend genre wordt vertegenwoordigd, terwijl wij smaakvol ornament-snijwerk van den jongen Hubertus Rijnbout zagen, die, zoowel door strenge teekening als losse behandeling in zijn werk, de voetstappen van wijlen zijn beroemden vader waardig drukt. Den jeugdigen beeldhouwer is dan ook de eer te beurt gevallen, dat de hier bedoelde kunstarbeid hem voor de versiering der kapel van Zijne Doorl. Hoogw. Monseigneur Zwijsen, den Aartsbisschop van Utrecht, is besteld."

15 OCTOBER.

In het *Handelsblad* leest men onderscheiden stukken aangaande de Tentoonstelling van Kunstwerken, in *Arti et Amicitiæ*, te Amsterdam, gehouden, waaruit wij het onderstaande, op Utrecht betrekking hebbende, overnemen:

»De Heer Roelofs zond drie Schilderijen, waarvan twee kleine meer als schetsen, als het ware uit de natuur gegrepen, te beschouwen zijn; het grootste, een landschap, genomen in de Provincie Namen, hoezeer mede het karakter dragende van getrouwe natuurstudie en breede opvatting van licht en bruin, vereenigt in zich het indrukwekkend poëtische, en wint bij iedere herhaalde beschouwing. Wij vinden in zijne werken dien breeden, krachtigen stijl terug van Hobbema en Ruisdaal, hoezeer in vele opzigten weder anders dan deze beiden gewijzigd. Als overgang van het historieel tot het genre-vak beschouwen wij de Schilderij, door den Heer Van der Kellen, de verpleging der noodlijdende Veenendaalers in de groote (Geerte) kerk te Utrecht: helder coloriet, fraaije groepering, en bovenal natuurlijke werking der figuren, schenken een onmiskenbare waarde aan deze Schilderij. Wij houden het er voor, dat het aan de eenheid en kracht der schaduwpartij bevorderlijk zoude zijn, als de deken tusschen de midden-kolommen wierd weggenomen of geheel in tint gebragt. Wij wenschen intusschen den jeugdigen Kunstenaar geluk met dezen zoo wèl-geslaagden veelomvattenden arbeid. Van den Heer Verpoorten (B. de Poorter) zagen wij eene bevallige ordonnantie, een bloemen-meisje voorstellende."

Uit de onjuiste naamspelling kan men reeds genoegzaam afleiden met welke aandacht de Heer zoogenaamde »*Jood*" zijne Vertoogen in het *Handelsblad* schrijft.

20 OCTOBER.

»Het heeft Z. M. den Koning behaagd, bij Kabinetschrijven, aan onzen stadgenoot, den Heer A. Verhoesen, Hoogstdeszelfs dank te betuigen voor eene door dien Heer vervaardigde en den Vorst aangeboden Schilderij." — *Utrechtsche Courant*. —

29 OCTOBER.

De Heer D. Van der Kellen geeft in de zalen van *Kunstliefde* eene zeer belangrijke Kunstbeschouwing, bestaande in zeldzame gravuren en etsen, waarvoor wij dien Heer veel dank schuldig zijn.

24 NOVEMBER.

In de *Utrechtsche Courant* leest men onderstaande:

Herinnering aan de Geerte-kerk, te Utrecht, in Maart, 1855.

»Voorzeker, zullen velen zich nog, met aandoening, herinneren het roerend tafereel, door de Geerte-kerk, in het verleden voorjaar, opgeleverd, toen die tempel des Geloofs het schouwspel aanbood van het schoonste altaar der Liefde, dáár geplaatst, en waar de menschenmin hare geurigste offerande aanbragt, toen er eene breede schaar van hoogst-beklagenswaardige natuurgenooten, door de vreeslijkste waterramp uit have en erf gestooten, hier onderdak en barmhartige verpleging kwam zoeken, en die ook ruimschoots erlangde in het huis des Gebeds, waar allen aan liefderijke en echt-christlijke zorgen dubbel terugvonden, wat zij ginds zich zagen ontrukken door het zwalpend nat. Veenendaals onheil werd te Utrecht gelenigd, op eene wijze, die, behalve in het dankbaar gemoed der beweldadigden, ook voor het nageslacht verdient vereeuwigd te worden door de hand van de Kunst. — Met genoegen heeft men dan ook vernomen, dat een Stadgenoot van verdienste, een schilder van degelijk talent, de Heer Van der Kellen, gevestigd te Amsterdam, eene voorstelling der Geerte-kerk, op groote schaal, voltooide, die een getrouw beeld oplevert van den toestand, waarin zich dit Bedehuis vertoonde, op den oogenblik, dat daar hongerigen gespijzigd, dorstigen gelaafd en naakten gekleed, kranken verzorgd,

zuigelingen verpleegd, met een woord, liefdewerken verrigt werden, waarop Utrecht zich mag verheffen, doch in nederige dankzegging aan Hem, die de Liefde-zelve is. — Wij hadden reeds van elders den lof vernomen, door bevoegde Kunstregters over dezen kapitalen arbeid van den Heer Van der Kellen uitgesproken, en verwachtten alzoo niet anders dan een fraai schilderstuk, toen de naauwkeurige beschouwing er van ons dit, dezer dagen, ook volkomen bevestigde, en den wensch deed geboren worden, dat dit treffend en waarlijk grootsch Herinneringstafereel in Utrecht blijven moge, om, op eene waardige plaats bewaard, Regering en Burgerij tot een gedurig aandenken te strekken van het menschlievend werk, aan arme medechristenen zoo edelmoedig volbragt, en dat tevens door een bekwaam en geacht medeburger, met ware meesterhand, werd bestendigd op het doek."

26 NOVEMBER.

Dames-Kunstbeschouwing in *Kunstliefde*, door Mejufv. M. C. Boellaard. Er waren vele uitstekende fraaije teekeningen, welke wij, hoewel meermalen van deze Dame gezien, op nieuw der beschouwing ten volle waardig achtten.

29 NOVEMBER.

Heden had de plegtige Prijsuitdeeling aan de meestverdienstelijke Leerlingen der Stads-Teekenscholen plaats. Aangenaam is het ons, hierbij te kunnen melden, dat wij het hooge nut voor Utrechts burgerij in de tentoongestelde kunstvoortbrengselen der jongelieden dezer Inrigting met de meeste voldoening op nieuw bevestigd zagen.

11 DECEMBER.

In de *Utrechtsche Courant* leest men: »*Photographie en Daguerreotype.*

»De ondergeteekende maakt bekend, dat hij nu Photographie-Portretten maakt op doek, pas te Parijs uitgevonden, die alle andere Portretten in fijnheid en schoonheid overtreffen.

Melier: Breedstraat, hoek van de 2. Bagijnensteeg.
T. Kayser."

17 DECEMBER.

Men leest in de *Utrechtsche Courant:*

»De ondergeteekende, zich hier ter stede als Architect gevestigd hebbende, geeft ook les in de Bouwkunst, alsmede in de Perspectief en in het Handteekenen, en dit op zijn collegie, of ook, des verkiezende, privaatlessen ten zijnen huize of elders, waarmede hij zich in ieders gunst aanbeveelt.

Adres: Lange Nieuwstraat, N. 598.
J. P. Galjaard.

24 DECEMBER.

Kunstbeschouwing in *Kunstliefde*, door het Genootschap *Pulchri Studio*, te 's Hage.

Konden wij ten vorigen jare onze meeste tevredenheid over de Haagsche Schilderschool te kennen geven, thans is zulks wederom het geval bij de overschoone Kunst, ons ter bezigtiging hier aangeboden. Mogten deze voorname Meesters door ruime aankoopen van Utrechts kunstminnend publiek worden bekroond, dan kunnen wij hopen, meermalen tot de bezigtiging der schatten van dit aanzienlijk Genootschap in onze Muzenzaal toegelaten te zullen worden.

DECEMBER.

De zeer zeldzame verzameling van Schilderijen der Utrechtsche Hoogeschool, bestaande in een groot aantal Portretten, alle van voormalige Professoren, zijn sedert geruimen tijd door den Heer W. B. Stoof onderhanden, om, van den eersten tot den laatsten toe, te worden schoongemaakt en gerestaureerd.

31 DECEMBER.

De Vereeniging tot Bevordering van Beeldende Kunsten, in verband met de Maatschappij *Arti et Amicitiæ*, te Amsterdam, heeft, gedurende 1855, te Utrecht, ongeveer 70 Aandeelen van *f* 5 het stuk in hare Kunstloterij geplaatst, die er den 31. dezer maand (even als in 1852, 1853 en 1854) allen met EEN NIET zijn uitgekomen.

Utrecht, 31 December, 1855.

***

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELINGEN VAN DEN HEER PFEIL. *)

DE SCHEPPING.

O diepe stilte, donkre nacht,
Waarin de morgenstond der sluimrende eeuwen lacht,
Maar straalloos voor 't gezigt van aardsche zangkoralen,
O Nacht! o eindeloos verschiet!
Het vlammend oog uws Gods moge in uw diepte stralen,
Mijn oog bereikt ze niet.

Wie is hij, die uw dageraad,
Zoo eenzaam als gij-zelf, de gouden snaren slaat,
Die 't wordend licht begroet, der eeuwen stem doet hooren!
Of staat misschien een groote schaar,
Met d' eersten straal van 't licht uit uwen schoot geboren,
Verrukt en zwijgend daar?

O! dat mijn lier die toonen vang,
Die 't hoogst gevoel vereent in 't zwijgend lofgezang!
Dat in dier zaalgen rei mijn snaren zachtkens beven!
Ik hef van de eerste stofjens aan,
Die, weemlende uit het niet, in 't eerste schijnsel zweven,
En zie 't Heelal ontstaan.

'k Zing aan den avond van den dag,
Toen reeds Natuur ontwaakt den Tijd in de armen lag,
De zangstof van 't gevoel der vroege Serafijnen!
Neen — dat de Tijd mijn speeltuig roov'!
'k Zing, daar Natuur en Tijd uit mijn gezigt verdwijnen,
De zangstof van 't Geloof,

God schiep! — Wat kluister, die mij prangt,
Een kluister die 't heelal, den Schepper-zelfs omvangt,
Wiens zwaarte de eeuwen drukt tot aan het eind der tijden:
't Ontzaglijk, onbeweegbaar lot,
Dat al, wat wordt beperkt, al, wat gevoelt, doet lijden,
Zelfs vrijheid wraakt in God.

Neen, in dit vreesselijk verschiet,
Gevoelt mijn hart uw liefde, o teedre Vader! niet:
Het snarentuig ontzinkt mijn magtelooze handen!
Ontzaglijk God, ik staar, ik smacht! —
Geen zanger, die U roemt, geen outers, die U branden,
Maar eindelooze nacht.

Doch schooner Schepping lacht mij aan:
Gij wilt! — die heilge wil geeft werelden bestaan.
Zou 't stof, door U bezield, uw evenbeeld niet dragen?
't Stof volgt uw dondrend woord: „Het zij!"
Maar 't redlijk schepsel streeft naar 't godlijk welbehagen:
't Wil heilig zijn, als Gij.

Hoe vreeslijk zijn de diepten Gods,
Geen peillooze oceaan, geen onbestijgbre rots,
Geen diepten van 't heelal, geen onafzienbre sferen;
Neen, de onafmeetbre Schepping zwicht:
Zij schroomt de grootheid Gods door 't flaauwe beeld te (onteeren,
Dat in haar grenzen ligt.

Maar, uit dien afgrond klimt het woord,
De stem der liefde eens Gods, van de eeuwen nooit gehoord;
God spreekt: „De wereld zij!" — het Niet voleindt te baren;
De ziel — de keen van 't schoonst Heelal!
De kracht der wereld is voor al Gods legerscharen,
't Geen ze eeuwig wezen zal.

O kracht, o leven der natuur!
Gevoelt gij reeds den gloed van 't u doordringend vuur,
De beeldnis van 't heelal, u in den boezem stralen?
Of sproot zij uit den nacht van 't niet,
Om, vreemdling van uw God, gevoelloos rond te dwalen,
In 't nieuwe rijksgebied?

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31, 65, 145, 172, 209, 284 en 316.

Neen, wordende Natuur! o neen!
Zweef vrij in stille kalmte, in donkre schaduw heen:
Reeds vliegt gij 't oogenblik van uwe ontwikkling tegen;
Reeds dringt een onbestemd gevoel
U door het eindloos ruim, langs onbekende wegen,
Tot Gods verheven doel.

God zwijgt, — de gansche schepping zwijgt.
Mijn zangster, die naar 't licht des eersten morgens hijgt,
Legt, bij 't ontwakend stof, haar speeltuig zwijgend neder;
Maar, als de kracht der wereld baart,
O Tijd! reik me uit uw wieg dan 't gouden speeltuig weder,
Door uwe hand besnaard.

God spreekt, — klinkt snaren van zijn lof!
God spreekt, — Natuur ontwaakt, zijn lievling speelt in ('t stof!
Zingt, zangers, haar geboorte en siert haar wieg met bloemen!
Zingt, zangers! dezen morgenstond;
Gij, die hier zwijgend zweeft, en poogt, Gods Naam te (noemen,
Juicht, dat ge uw lievling vondt.

God spreekt, — en 't Niet wordt uitgebreid,
't Gesternte, op 't eigen woord, door 't eindloos ruim (verspreid;
Gods vinger trekt hun pad in 't ondoorgrondlijk duister.
Nog sluimren aan des hemels trans
De sterren zonder licht, de zonnen zonder luister,
De manen zonder glans.

God spreekt, — de Hemel scheurt, zijn woord
Ontsteekt der zonnenvuur, roept wereldbollen voort,
Die, talloos als het stof, rondom die zonnen zweven.
Wijk, sterflijk oog, ontwijk die vlugt!
Geen eindig zangster poge een heirbaan op te streven
In de onbegrensde lucht.

Vol schoonheid, leven, liefde en pracht,
Rijst daar 't Heelal, o God! dat Gij hebt voortgebragt,
Waar wezens vol gevoel den Wereldschepper eeren.
Of vormde uw hand natuur zoo schoon,
En juicht geen enkle Geest bij 't morgenlied dier sferen
Een dankbren vreugdetoon?

Neen, Schepper! waar gij stof verspreidt,
Dáár gloeit, dáár trilt die stof van liefde en zaligheid!
Tuig aarde, een louter niet bij hooger luchtbewoner!
Gij, glanzig heir der heemlen, tuig,
Rolt niet van zon tot zon het lied der Schepping schooner
In 't eindloos lofgejuich?

Ja, hoogst gesternte, uw zangrei zingt,
Daar zijn verhelderd oog door duizend heemlen dringt,
En d' eersten zanger ziet, bij de eerste morgenstralen.
Tuig, waar zijn gouden citer klonk,
Toen de Almagt al de vreugd deed in zijn boezem dalen,
Die door de Schepping blonk.

Tuig aarde, met dien schoonen stoet,
Die sfeeren, waar ge uw zon al juichend meê begroet,
Zijt ge ook op d' eigen stond met dezen rei geboren?
Of huwdet gij uw vreugdelied
Aan 't heilig lofgezang van die verheven koren,
In 's werelds morgen niet?

Ja, op Gods alvermogend woord,
Dreeft ge in uw wandelkring met heilge siddring voort;
Dáár zag u 't oog der liefde in 's hemels reijen zweven:
Dat oog straalde in uw diepte neêr,
En van uw rotsig rond, met digten nacht omgeven,
Schoot gij zijn stralen weêr.

De Algoede, die u 't aanzijn gaf,
Rukte ook voor u 't gesternt' zijn donkren sluijer af:
Ge ontvingt den ochtendgroet der eerste morgenstralen;
De maan dreef zwijgende u voorbij;
Zij zag u, uit dien gloed, in sombre scheemring dwalen,
En lichtede aan uw zij'.

Uw geest zweefde op den watervloed,
Almagtige! de zee vloog d' afgrond te gemoet:
Daar zette uw hand een perk aan de overmagt der watren:
Uw stem klonk door de siddrende aard,
Gelijk een donderslag, die schrik wekt door zijn klatren,
Doch niets dan zegen baart.

Daar schoot, uit den gespleten grond,
't Geboomte, door uw hand als stof gestrooid in 't rond;
't Gebergt hief in dien schrik zijn fieren kruin ten hemel;
De visschen sproten voort in 't meer,
De wolken voeren op, bij 't liefelijk gewemel
Van 't wordend voglenheir.

Dit zaagt ge, o juichende Englenwacht!
Gij, in den dageraad der wereld voortgebragt,
Gij zaagt deze aarde en zongt den lof der godheid weder;
Uw lied klonk door 't verrukt heelal:
»Sla Hemel! sla uw oog op 't godlijk wezen neder,
»Dat de aard bewonen zal!"

Natuur zag zwijgende om zich heen,
Bekranst met jong gebloemt, dat opschoot voor haar treên;
Een heir van dieren steeg uit 's aardrijks diepe holen.
Natuur, ligt boogt ge u juichend neêr,
Toen gij die heirschaar Gods zaagt door de Schepping dolen,
En vroegt Gods doel niet meer!

Neen, God-Jehovah sprak tot God:
»Ons beeld rijze uit het stof, en geve de aard gebod,
»Zijn magt ruste op 't gedierte,in zee en lucht ontsproten."
Daar stond de mensch, uit stof geteeld,
Maar, tot een hooger doel dan al zijn stofgenooten,
Gevormd naar 't Godlijk beeld.

O Eerstgeboorne Gods op de aard',
Voor wien 't geboomt zijn vrucht, het veld zijn bloemen (baart,
Was niet uw eerste blik, uw eerst gevoel, vertrouwen?
Of sloegt gij 't oog niet om u heen;
Maar zalig in u zelf, verrukt door God te aanschouwen,
Op Hem — op Hem-alleen?

Ja, Hem, die u zoo zalig schiep,
De schoonheid der natuur voor u ten voorschijn riep,
Hem zaagt gij in 't heelal, gevoeldet ge in uw harte:
Het vlekloos aanschijn der natuur
Straalde in uw zuivren geest een wellust zonder smarte,
Den gloed van 't Godlijk vuur.

Natuur, toen hieft gij 't hoofd omhoog,
De luister van 't gesternt gloeide in uw lagchend oog;
God wandelde op een wolk, door winden voortgedragen,
Hij voer, bij 't groot Hallelujah
Der wereld, zeegnende op, en de aarde zag zijn wagen
Met heilge vreugde na.

'k Hoor, hoe Hem de aarde juichend roemt,
Hem in haar nieuw gezang met nieuwe namen noemt:
»Looft God! de God der Liefde is God der Legerscharen!"
Voert dezen lofzang door 't heelal,
Gij zonnen, op wier licht reeds dankbre wezens staren,
Gij, wien 't nog dagen zal.

God! Schepper! Bron van zaligheid!
De groote wereldzon, die zonnestelsels leidt,
En 't stofjen van uw troon, deze aarde,roemt uw wondren;
Het lagchjen, dat de zuigling biedt,
Vormt met het grootsch geluid van 's hemels felste dondren,
Almagtige! U een lied.

Uw lof rijst van het puin der aard,
Waar, eeuwen lang, de Tijd niet dan verwoesting baart,
Waar 't lied der onschuld stierf op aller zangren tongen.
Eens juiche 't gansche wereldrond,
Als 't laatste vreugdelied der zon wordt toegezongen,
In schooner avondstond.

Ja, als der zonne luister zwicht,
Zij door een nieuwe zon wordt op haar pad verlicht,
Dan moge een zaalger schaar ons lied op de aard vervangen!
Zingt, Heemlen, dan haar toonen na!
De juichtoon van 't Heelal en aller eeuwen zangen
Zij Liefde, zij Hallelujah!

LIEFDE EN VRIENDSCHAP.
Toewijding aan een mijner Vrienden.

In die stille, heilige uren,
Die ons hart der Vriendschap wijdt,
Als men onbeschroomd zich uitdrukt,
Onbeschroomd zijn zwak belijdt,
Spraken wij van Liefde en Vriendschap,
En, door beider kracht verrukt,
Heeft mijn Zangster voor die schoonen,
Op uw wenk, de lier gedrukt.
U, mijn Vriend, U zijn die zangen
Door het teêrst gevoel gewijd,
Door het teêrst gevoel der Vriendschap,
Dat de Liefde ons niet benijdt.
Neen, ons hart gloeit immer zuiver,
Schoon ons oog niet altoos schreit,
Onze hand geen zwarten sluijer
Op 't gelaat der deugd verspreidt:
Wij gevoelen 's levens rampen,

O! gevoelen we ook zijn vreugd!
Voor ons siere een lieflijk lachjen
't Aangezigt der strengste deugd.
Als de Vriendschap al haar grootheid
U in vrouwlijke oogen toont,
Schroom niet, dat gij 't vrouwlijk harte
Door die zelfde teêrheid hoont;
Neen, dat vrij uw boezem gloeije,
Liefde en Vriendschap heersche er in;
Ach! hij gloeije eens, vol verrukking,
Voor een waardige Echtvriendin!

LIEFDE.

De schaamte wederhoudt alleen een zwakke min,
Maar ze is een zwakke toom voor liefde, in top gevlogen.

Neen, nooit sprak u mijn mond, schoon duizendwerf mijne (oogen
U zeiden, wat mijn mond verzweeg;
Ik zag u, en de liefde, in mijne borst gevlogen,
Verborg zich in mijn schreijende oogen,
En ik verdoofde een gloed, die dagglijks hooger steeg.

'k Verdoofde dien.... Helaas, kon ik een gloed verdooven,
Met de eerste jeugd ontvonkt in 't hart?
Vergeefs was 't, uw gelaat aan mijn gezigt te ontrooven,
Vergeefs dat blakend vuur te dooven:
De Liefde riep triomf, en lachte met mijn smart.

't Is jaren lang geleên, dat u mijn oog aanschouwde:
Gij kent zoo min als ik dien stond;
Dit weet ik, dat mijn oog een schichtig lonkjen rouwde,
Daar 't als gevoelloos u beschouwde,
Terwijl, ondanks mij-zelf, mijn hart aan 't uw zich bond.

Ja, dikwijls heeft dit hart geheel zich-zelf vergeten
In zoete droomen van genot;
Ik heb, in de eenzaamheid, u vaak mijn Vriend geheeten,
Mijn lijden aan uw borst vergeten;
Maar boven al gezucht om mijn wanhopig lot.

Hoe vaak heeft u mijn hart 't »*Ik min U!*" willen klagen,
Terwijl de vrees mijn lippen sloot!
Beschaafdheid vloekt een maagd, die 't schuldeloos durft (wagen,
Een jongling haar gevoel te klagen:
'k Verheelde dus mijn smart, en werd in 't strijden groot.

Ik huwde een teedre gade, aanminnig in mijne oogen,
Alleen omdat hij U geleek;
Ik dacht: de lieve Liefde is met mijn lot bewogen:
Zij bragt mij 't dierbaarst beeld voor de oogen,
Terwijl 't gevoel van smart voor dat van wellust week.

'k Ben zeven jaar gehuwd, en voor die huwlijksjaren
Loof ik de alzeegnende Oppermagt:
Ik zag geen grievend leed om onze sponde waren,
'k Herdenk met vreugd die huwlijksjaren,
Waarvan de Liefde nog in al haar luister lacht.

Ik zag u duizendmaal, doch in uw toovertrekken
Was niets betoovrends meer voor mij:
Ik zocht op uw gelaat niet meer 't gevoel te ontdekken,
Met al die schoone en teedre trekken,
Maar zag u, zonder schroom, belangeloos voorbij.

Die kalme tijd van rust, ach! mogt hij wederkeeren!....
Doch is dit wenschjen wel opregt?
Ik voel mijn gansche hart weêr door uw min verheeren:
Die tijd kan nimmer wederkeeren,
Dat zich mijn gansche ziel weêr aan mijn gade hecht.

Ik zag u weêr, en hoe? Niet, als in vroeger dagen:
'k Vond u gemeenzaam aan mijn zij:
Gij druktet mij de hand, met vurig welbehagen,
En, in dien schoonsten mijner dagen,
Laast ge in mijn kwijnend oog: »die teêrheid staat u vrij!"

Hoe ras vervloog de tijd, dat ge, aan mijn zij gezeten,
U zegende om uw gunstig lot!
Hoe dra werd om ons heen de vriendenkring vergeten!
Ach! met u, zijde aan zij', gezeten,
Schonk ieder oogenblik mij 't streelendste genot.

Gij gaaft mij sluiks een kus, toen wij elkaêr verlieten,
Ik drukte u steelswijze aan mijn hart:
Was 't wonder, dat ge een traan zaagt uit mijne oogen schieten,
Ach, dierbre, sinds we elkaar verlieten,
Vind ik geene andre vreugd dan in mijn liefdesmart.

'k Ben dikwijls, sinds dien tijd, 't gewoel der stad ontvloden,
Maar nergens is er rust voor mij;
Het vrolijkst lagchend woud is mij 't verblijf der dooden,
De rust is mij met u ontvloden,
En alles roept mij toe: staat u die liefde vrij?

Neen, 't denkbeeld zelfs dier min doet mijne wangen blozen;
Doch slechts één opslag van uw oog,
Dan zijn de doornen stomp dier minnelijke rozen:
't Genoegen doet mijn wangen blozen,
En overstroomt de zucht, die mij tot deugd bewoog.

Ach, waardste! wees me een Vriend, of wil me uw Zuster (noemen,
Dan ga ik schuldloos aan uw zij;
Laat ons het teêr gevoel, dat ons vereent, verbloemen!,,...
Ach, mogt ik u mijn Broeder noemen,
Dan sprak de Hemel-zelf mijn teêrsten hartstogt vrij!

Maar ik mistrouw de kracht van 't blakend Minvermogen;
Dien gloed gedoogt de Vriendschap niet.
ô! Al te zwak een naam, dien 't hart weêrspreekt door de (oogen,
Te zwak voor 't blakend Minvermogen,
Dat haar verholen vuur uit minnende oogen schiet.

Ja, Vriendschap! dan verbergt ons oog zich in uw luister,
Daar 't voorhoofd bloost van schaamte en min:
Dan ziet ge ons zuchtende aan, en schreit op onze kluister,
Wij siddren voor uw zuivren luister,
En de eigen liefdegloed neemt onze boezems in.

Neen, Lievling! ik gevoel 't, gij kunt mijn Vriend niet wezen:
Die naam voldeed noch u, noch mij.
Een eenzaam oogenblik deed mij voor ontrouw vreezen:
O neen! gij kunt mijn Vriend niet wezen,
Daar ik een hart vol liefde u onveranderd wij,

O Hemel! durft mijn hart U nog om bijstand vragen,
Vernietig dan dien teedren gloed!
Ja, ik verdiende uw haat, maar durf het immer wagen,
Meêdoogen voor mijn hart te vragen,
Daar 't niet beminnen mag hem, dien 't beminnen moet.

Ach! zoo die teederheid, wier kracht wij hier ontvlugten,
Daar zij toch nimmer schuldloos gloeit,
Zoo eens die zachte band, waarin wij angstig zuchten,
Dan, als wij niets van 't stof meer duchten,
Ons voor het oog van God, en eeuwig, zamenboeit!

U min ik, teedre droom! u, beeld van zaligheden!
U, flaauwe straal van nevlig licht!
U, magtelooze hoop, schoon door 't vernuft bestreden,
U, bron van duizend zaligheden!
En 't offer van mijn hart valt me op deze aarde ligt.

VRIENDSCHAP.

Wat is de wereld? Wat die er om ons zijn,
Dat wij hunne achting pogen te winnen?
Laten wij voor de Vriendschap leven:
Laten wij, door haar, de Godheid vereeren!

Ruk vrij den mirtenkrans, o Vriendschap! van uw haren:
Wat siert gij 't minlijk hoofd met ijdle pronkerij!
Dat nooit een minnares een krans van rozenblaren,
Ten siersel van uw kuische altaren,
U met haar teêrste zuchtjens wij'!

Ik, die, een staamlend kind, op de armen van mijn moeder,
Gevoerd werd in uw arm, getroeteld aan uw hart,
Ik vind een lagchend wicht, omhels het als een broeder,
Ik noem het spelend mijn behoeder,
En denk aan geene liefdesmart.

Hij deelde in al mijn vreugd, hij deelde in al mijn lijden;
En, toen mijn vader stierf, werd hij mijn moeders troost.
Aan al de driften vreemd, die 't minnend hart bestrijden,
Heb ik, in die onnoozle tijden,
Geen zuchtjen, dan met hem, geloosd.

Maar ijlings komt de Liefde en staakt die teederheden,
Rukt mij dien vriend van 't hart en toont mij 't huwlijks- (juk;
Ik schrei, maar 't is vergeefs: de Min wordt niet verbeden:
Zij lacht met de allerheiligste eeden,
Zij lacht met 's jonglings ongeluk.

Hij moog zijn schuldloos hart, zijn zuivre vriendschap zweren,
Zij schroomt die teederheid en acht zijn tranen niet.
Ik stem den eisch der Min, doch ga den vriend ontberen,
Die heel mijn boezem moet vereeren,
Zoo lang mij 't bloed door de adren vliet.

Ik huw, en meld mijn gaê des jonglings zuivre zeden.
Ik schilder hem zijn ziel in al haar grootheid af,
Zijn vreugde in mijn geluk, zijn treurge vriendschapsbeden,
Mijn egaê roemt die teederheden,
En 't heil, dat mij zijn vriendschap gaf.

Hij drukt mij aan zijn borst, en vliegt naar uwe altaren,
Waar hij den lievling zoekt, naar wien zijn boezem hijgt;

Ik vlecht voor hem een krans van mirte- en rozenblâren,
Mijn gaê drukt hem dien op de haren,
Omhelst mij met zijn Vriend en — zwijgt.

De jongling, die zijn heil met onze min voelt groeijen,
Die willig de aarde ontbeert, nu hij ons hart bezit,
Wordt daaglijks meer gehecht in deze teedre boeijen,
En voelt zijn boezem sterker gloeijen,
Maar voedt, ja, kent geen heilloos wit.

Doch,'t huichlend menschdom, dat vermaak vindt in de logen,
Beklaagt mij om mijn lot, en stookt den laster aan;
Elk roept: „ziedaar de lust van Eloïzes oogen!"
Ik hoor het — zwijg — blijf onbewogen,
En ieder dwaas hervat zijn waan.

Ja, ik bemin hem teêr, zoo teêr als mijn Lucile,
Die éénige Vriendin, die heel mijn hart verstaat;
Hij acht mij als zijn Vriend, den lievling zijner ziele,
Die, schoon 't heelal voor de ondeugd kniele,
't Heelal, maar niet de Deugd versmaadt.

Mijn gade had mijn deugd een liefdrijk lot beschoren:
Hij acht de onheilige aard, noch al haar beuzlarij,
Bewust, dat nooit mijn hart die teêrheid heeft verloren,
Die eens zijn boezem mogt bekoren,
En Vriendschap toch geen Liefde zij.

Neen, toen ik, immer vrij, nog voor geen egaê blaakte,
Zag ik hem aan als nu, de liefde kwelde ons niet;
Een mij nog vreemde gloed was 't, die mijn heil volmaakte,
Toen ik mijn egaê's banden slaakte,
En, om hem, zelfs mijn Vriend verliet.

Gij, die u d' eigen stoel hebt met de Min verkoren
Die't hoofd met mirte omkranst, de borst met rozen siert,
O Vriendschap! wil de beê van een gehuwde hooren,
Die, siddrend, met uw tempelkoren
Het feest der reinste liefde viert.

O meldt mij 't! moet mijn hart zoo zwaar een eisch gedoogen,
Ofschoon niet zwaar voor mij, wanneer 't mijn gaê (gebood;
Eischt zuivre Liefde een hart voor Vriendschap onbewogen?
O! schrijf dan aan uw tempelbogen:
Van hier elk min- en trouwgenoot!

Of, wordt uw kracht bepaald door kunne, stand of jaren,
En mag een jongling nooit de vriend der vrouwen zijn?
Vermoeit ge u met den rei, die u vereert, te scharen,
Drijf dan de jeugd van uwe altaren:
Ze aanbidt de Liefde in Vriendschapsschijn.

Maar, wie zal van uw rijk de laatste grenzen meten,
Dat niet zijn omtrek dwale in dien van 't rijk der Min?
Alleen 't gevoel beslisse: — alleen het vrij geweten
Kan zich door Liefde zalig heeten,
En Vriendschap neemt haar plaats nooit in.

1800.

Dit Vers, en het laatste zestal, daaraan voorafgegane dichtstukken, in dit Tijdschrift, komen voor in de verschillende Jaargangen der „Kleine Dichterlijke Handschriften," uitgegeven door P. J. Uylenbroek. J. M. PFEIL.

SCHULTENS. *)

Zacht als de ontwakende wind, die eerst zijn verwoestenden adem
Intoomt, doch, eer men 't vermoedt, van wolken tot wolken gewandeld,
Zwelt tot een brullenden storm, die de eeuwige bergen verbrijzelt,
Ruischte van ceder tot ceder de stem des verderfs aan uw boorden,
Bron van verlichting en vreugde, fontein, die van Libanon afvloot;
Ver van uw jeugdige reien, de waardige zonen der wijsheid,
Daar ze op welluidende harpen zich in uw schoonheid verloren,
Volgde, met kwijnenden nagalm, de Echo hun vrolijke liedren,
Groeide uit dien kwijnenden galm de ontzettende stemme des donders:
„Werpt uwe harpen ter aarde, het licht van de wereld ging onder!"
Als de bewoners der wouden, verstrooid door de pijlen des bliksems,
Vloden de siddrende reien; de tempel der achtbare wijsheid
Beefde voor 't eerst op zijn zuilen, verborg zijn hoofd in het donker.
Sinds zweeft de Echo daar eenzaam, en ademt de klagt van het menschdom:
„Werpt uwe harpen ter aarde, het licht van de wereld ging onder!"
Werpt uwe harpen ter aarde, en zwijgt, o gij sterflijke zangers,
Zoo gij onder Libanons cedren zijn statigen toon niet kunt volgen;
Zoo ge op den weligen Carmel geen geurige bloemen geplukt hebt;
Zwijgt: want de geest van den Wijze, want Schultens zal nooit u belonken.
Neen, hij ontvlood u reeds hier in de liefelijk waaijende palmen.

Maar gij, heilige Zangster, in d'uchtend der aarde geboren,
Gij onder helderer hemel, in de armen der onschuld gekoesterd,

*) Hendrik Albert Schultens, Hoogleeraar der Oostersche Talen en Joodsche Oudheden enz. aan 's Lands Hoogeschool te Leyden, en aldaar overleden den 12. Augustus, 1793.

Dit Dichtstuk en het voorgaande (de Schepping) komen mede voor in den Bundel „Dichterlijke Gedachtenbeelden," in 1801, bij de Wed. J. Doll, te Amsterdam, uitgegeven.

Toen nog de kindschheid van 't menschdom uw jeugdige snaren deed trillen,
Als onder vreedzame palmen, aan de oevers van ruischende stroomen,
De eersten der sterflijken weenend hun teederste vrienden begroeven,
Gij, zing een treurlied voor hem, die zoo vurig uw liedren beminde;
Heilige, godlijke Zangster, uw aandrift, die Schultens ontvlamde,
Gloeije ook den boezem des zangers, die 't wagen durft hem te bezingen.

Schultens, uitmuntend geslacht, gij boven heel 't menschdom verheven,
Schoon, als de blinkende Thabor boven 't gebergte van 't Oosten;
Schultens, voor u heeft de Godheid de bronnen der wijsheid geopend,
Die zij voor al de geslachten in 't heilige donker bedekt had.

Wie was u immer gelijk, o bron onzes lieds, onzer tranen,
U, wien de adem der godheid, de geest des Alwijzen bezielde?
Wie was de sterveling, wiens oog, door geen afstand van eeuwen beneveld,
Vurig als 't oog van een Seraf, drong tot aan d'oorsprong der aarde?
Die, door de onkenbare puinen der eerste en der volgende wereld,
D'eeuwig wijkenden straal van de heilige Aloudheid zag scheemren?
Vroegere menschengeslachten, 't gezigt van een Mozes ontwoken,
Zelfs aan de hooge verbeelding der alziende Dichtkunst ontweken,
D'eeuwigen afgrond ontrukte, waarin hen de tijd had verzegeld?
Rijken, reeds lange voor ons in den nacht van het niet weêr bedolven,
Volken, wier namen vergeten, of ons niets dan namen meer waren,
Stonden verbaasd rondom hem, en noemden hem allen hun broeder!
Hem klonk de eerste natuurtaal, hem, van de grenzen der schepping
De eerstling des bovenden zangtoons, de adem van 't wordende leven.
Lagchend ontplooide zijn hand den veelverwigen sluijer der ziele,
't Zigtbare kleed van het denkbeeld, van de eeuwig onzigtbre gedachten,
Rijk met onkenbare beelden, en teekens, en lettren geschilderd,
Maar zóó leesbaar voor hem, als ware hij-zelf toen geboren,
Wijs als een Engel des Hemels, die, vol van de liefde des Scheppers,
't Aardrijk aanbiddend doorwandelt, het menschdom doorgrondt en bewondert;
Hier, met de kinderen, staamlend van de eerste beginslen der wijsheid;
Dáár, met de wijsgeeren, starende op de eindlooze diepten der Godheid;
Aller gedachten omvattend, 't gevoel van allen gevoelend,
Zóó alomvattend, zóó groot was de ziel des verheerlijkten Schultens,
Zóó doorgrondde zijn geest de verschillende volken der aarde!

Heilige Zangster, uw lied, uw gloeijende, hemelsche toonen,
Zonken al kwijnende in 't graf, met de reien, die eenmaal ze zongen;
Maar de vertrouwling der Godheid, aan u ten vertrouwling gegeven,
Kende uwe stervende stem, en riep van den uchtend der aarde,
Godlijke zangster, u weêr om heilige wondren te ontdekken;
't Was uwe schildrende taal, die door 't vuur der verrukking veredeld,
Nu bij de schuldlooze herdren, in vrolijke, dansende reien,
Dan bij de rokende altaren, met statige tempelgezangen,
't Jeugdig gevoel van den Wijze, wiens dood wij beweenen, deed gloeijen.
Hier op 't welriekende leger, met rozen van Saron omgeven,
Zongt gij hem liedren der liefde; en ginds van de strijdende bergen
Zangen des krijgs en des doods, met de klaaglijke toonen der vriendschap;
't Vurige denkbeeld des Dichters, des Wijzen, in 't Oosten geboren,
Drong in zijn helder verstand, en vloot vol gevoel van zijn lippen.
Dáár, waar de tijd en de kunsten geen grenzen noch woning meer kennen,
Dáár klonk immer de stemme des Wijzen van 't vreeslijk gebergte:
„Godlijke Zanger van Job, ontdek ons het standbeeld uws Emirs!"
Eeuwige stilte beheerschte de dalen, en dondrende wolken
Dekten de beeldtenis. Gij, aanminnige Zangster, gij zongt wel
Allen de liedren des Emirs, gij toondet wel allen zijn beeldtnis,
Ach! maar hun oor was gesloten, hun oog was met nevlen omsluijerd!
Diep in die dondrende wolken zag Schultens het beeld en het opschrift:
„Ondoorgrondlijk is God; gij, sterveling, zwijg en aanbid hem!"
Nu eerst herkende de dichter des godlijken lijders de bloemen,
Die hij weleer in de velden van 't balsemrijk Oosten geplukt had.
Schultens, zoo edel gevormd, ten verlichter van 't menschdom geboren,
Werd bij uw psalmtoon de gunstling der zwervende zonen van Abram.
Tusschen de ontzagchlijke stellten, gesticht door de trotsche geleerdheid,
Tusschen de poelen des afgronds, door hare aanbiddren gegraven,
Stapte hij rustig daar heen, en volgde uwe minlijke toonen.
Schultens was 't, die tot d'oorsprong der eerste verbastring van 't menschdom,
D'oorsprong van godsdienst en zeden, bij 't volk, door Jehovah verkoren,
Zelfs in de heilige orakels met scheemrende lettren geteekend,
Doordrong, langs rijen van beelden, wier omtrek door de eeuwen verwoest was;
Die in geschondene trekken, in duistere raadsels en droomen,
Gods ontwerpen van liefde, ontdekt in den uchtend der aarde,
En met den groei van 't menschdom, onmerkbaar door de eeuwen ontwikkeld,
Vol van erkentlijk gevoel, in 't beeld van de Godheid zag schittren.
Ja, gij, o Christen, beroem u! Hij, van heel de aarde bewonderd,
Hij, wien 't geboomte der kennis met de edelste vruchten gevoed had,
Hij beminde de schaduw van 't lieflijk geboomte des levens:
Daar zong hij 't loflied der zaligen, 't vrolijk gezang van bevrijding;
Daar sprong de heilbron, daar stroomden de zuivre rivieren van Sion,
Immer al helderer vlietend, naar 't eeuwige leven, hem tegen.
Niet met de zwakke beschroomdheid eens kruipenden, breinloozen dweepers,
Niet met de windrige praal van een koelhartigen huichlaar;
Maar, met de rust van een Christen, bezield door den geest des Verlossers,
Schepte hij vrolijk en dronk van de watren des eeuwigen levens.

Gij, zijn gelukkige vrienden! wie 't met hem te leven zoo zoet was,
Wijze vereerers der Godheid, vereerers van Jezus, als hij was,
Reikt me uw aandoenlijk penseel, om zijn menschlijke grootheid te malen!
Doch wáár zal ik hem schildren, ô zegt mij, in welk een gedaante
Was hij, de schoonste van alle de kindren der menschen, de schoonste?
Als de wellustige bijën, die, rustloos, van bloemen op bloemen
Dartlende zweven, gedurig door lagchende schoonheid betooverd,
Ook zoo zweven mijne oogen op uwe tafreelen van Schultens.
Zegt mij, wáár zal ik hem schildren? In d'achtbaren tempel der wijsheid,

Waar zich zijn zwellende boezem, vervuld van de heilige aloudheid,
Lucht geeft door godlijke redenen; waar hem zijn luistrende zonen,
Beurtlings verrukt en verslagen, doch altijd eerbiedig omringen?
Of in de lagchende velden der vrije, der edelste kunsten,
Waar de Bevalligheên vrolijk met geurige mirte hem kranzen,
Waar de betoovrende Muzen zijn roem in haar liedren vermelden!
Waar, en in welk een gedaante, hoe schets ik den burger der wereld?
Als den verhevensten vriend, als den wellust, de liefde van 't menschdom;
Die, schoon een loeijende staatsstorm vrienden en broedren van een rukt,
Staat als 't gebergte van God, waar vruchteloos eeuwen op stormden?
Zal ik van stiller tooneelen de zachtere trekken ontleenen,
Dáár, waar hem de armen der liefde, der kinderlijke onschuld omvangen,
Aan den vertrouwlijken boezem der heilige vriendschap gebogen?

Maar, gelijk 't oog van den kunstnaar, die 't beeld van de Schoonheid zou schildren,
Staarde op de godlijke trekken der schoonen, die om hem zich schaarden,
Tot zijne ontvlamde verbeelding 't penseel in zijn vingren bezielde,
En hij uit alle die schoonheên de Schoonheid volkomen hervoortbragt;
Vrienden van Schultens! zoo staar ik vol vuur op uwe edle tafreelen.
Zegt mij: was hij een God, of een stervling? — de schaduwen vlieden —
Godlijke luister bezielt zijne beeldtenis: Hij was een Christen!

Ja, geheel zijt gij schoon; zoo zingen de heilige choren,
Lieflijk betoovrend als Cyprus', als Engedi's bloeijende bosschen;
Onder uw vriendlijke schaduw vergaten wij 't angstige zwerven,
Zongen wij liedren der vreugde, gezangen der liefde van Jezns.
Sulamith roemde uwe schoonheid, boven den weligen wijnberg,
Boven de lieflijke geuren, die 't oostersche balsembosch wasemt;
Maar, nn is hij niet meer, die vriend, die haar ziele zoo lief was,
Vruchtloos verheft ze op de bergen haar weenende stem om haar liefste:
Neen, hij hoort haar niet meer, hij slaapt onder zwijgende palmen!
Nu komt de stormende winter, de plasregen stroomt door de velden,
't Welig granaatbosch verdort, en werpt zijne bloezems ter aarde;
Doodlijke stilte vervangt den vrolijken zanger der lente.
Komt, o gij koelende winden! doorwaait gij nog eenmaal 't bosschaadjen,
Wekt, met uw vriendlijke stem, dien sluimrenden lievling ons weder:
O! want geheel is hij schoon, en lieflijk als Engedi's oorden.

Ach! maar hij sluimert voor eeuwig; — de heilige Muze beweent hem,
Zij beweent op zijn graf den godlijken leeraar des wijsheid.
Ver van de onzalige streken, waar broedren elkander vernielen,
Heeft ze aan den boezem van Jezus den vreedzamen Schultens geschilderd.
O, gij aandoenlijke stervling, die immer voor de aarde te groot zijt,
Maar in die zachte verhevenheid Schultens herkent en bewondert,
Storten wij dáár onze tranen, en sterven wij vrienden van Jezus!

Augustus, 1794.

DE INVLOED VAN EEN VAST GELOOF AAN DE VOORZIENIGHEID.

bekroond met de zilveren Eerepenning bij de Leydsche Maatschappij: „Knnst wordt door arbeid verkregen."

— 21 Mei 1789. —

Seek virtue, and, of that possest,
To Providence resign the reste.

GAY.

De Hemel zweeg eerbiedig stil,
Ook zwegen al de Geestenkoren,
Toen gij, grootmoedig God! uw wil
Ter wording van deze aard liet hooren.
De hoogste Seraf neigde 't hoofd,
Als ginds een zon werd uitgedoofd,
En stelsels op uw wenk verzonken;
Maar, toen, voor zijn verbijsterd oog,
Dees dwalers in hun kringen blonken,
Toen hief hij vrolijk 't hoofd omhoog.

Toen hieven al uw kindren aan:
„Gods grootheid is in top gestegen!"
Men hoorde 's Hemels harpen slaan,
En geen der morgensterren zwegen.
Toen andre werelden van ver
Het rijzen van deez schoone ster,
De Zon van 't wordend stelsel, zagen,
Verhoogden ze U, der sterren God,
En dorsten 't mooglijk nedrig wagen
Te gissen naar uw doel: — ons lot.

Maar, dacht ook een van hen, dat Gij
Die zon zoo achtloos hadt ontstoken,
Dat ze uw geduchte heerschappij,
Ten schrik des Hemels, kon doen rooken?
Of vreesden zij, dat uw gezigt,
Naar 't nieuwe stelsel heengerigt,
Niet meer hun standplaats zou bewaren?
Neen, nooit mistrouwden ze uw gebied,
Nooit vreesden dit uw hemelscharen,
En nijdige Englen hoopten 't niet.

Wij zien, verbaasd, den Hemel aan,
Waar duizend zonnestelsels pralen,
En vragen: of beneên de maan
Ook uwe gunstrijke oogen dalen?

Ach! zoo dit stofjen van uw rijk,
Deze aarde, een drupjen dauw gelijk,
Eens uit zijn loopkring wierd verdreven,
Wat was 't? een weinig oeverzand,
Dat, door een dwarlwind opgeheven,
Onmerkbaar wegstoof aan het strand.

Mijn oog, dat op uw grootheid staart,
Verliest zich, aller Heemlen Koning!
Ik noem U bevend: Vorst der Aard!
Ik, mooglijk, balling uit uw woning,
Hier, op een stipjen van 't heelal,
Ten spel van 't wisselbaar geval,
Des leidsmans, dien wij blindlings volgen,
Of aan een keten vastgehecht,
Waarvan ge, in toorn op ons verbolgen,
Uw hand de ontschaakling hebt ontzegd.

Maar ziet de wijze een heldre zon,
En vraagt vanwaar is 't licht ontsproten?
Neen, van uw troon, o wezensbron!
Hebt ge over 't al uw oog ontsloten.
Zoo dringt een vuurgloed van omhoog,
Door 't stroomend licht der sterrenboog,
Dwars door de ontelbre zonnestralen,
Die d'oceaan van 't wijkend licht
Der sterren doet aan 't halfrond dalen, —
En voert de Beer ons in 't gezigt.

Ja, Gij, die 't aardrijk aan een niet,
In 't eindloos ijdel, hebt gehangen,
Die 't heir der hemelen gebiedt,
Zijt waardig onze lofgezangen!
Gij, die, van 's werelds aanbegin,
Den troon der schoone dagvorstin
Gevestigd hebt tot heil der aarde,
Gij voert ons in haar stralen rond,
En de orde, die uw hand bewaarde,
Verheugt, verrukt het wereldrond.

'k Zal dan niet beven, schoon aan 't zwerk
De zwangre waterwolken zwellen:
Ik weet, zij zullen over 't perk,
Door u geteekend, nimmer snellen:
Schoon ijs en hagel nederstort,
Terwijl de stroom verschriklijk wordt
Met bliksemschichten, donderslagen,
Gij werpt uw hagel naar beneên,
Gebiedt de winden, U te dragen,
En voert de donders voor u heen.

Geen choas, die in 't ijdel zweeft,
En onzen aardbol schijnt te naken,
Waarvoor mijn hart mismoedig beeft,
Of hopeloos een zucht zal slaken:
Neen, ook die vuur- en waterhoop
Kan, in zijn wijd-beperkten loop,
Het oog des Scheppers niet ontwijken,
En, schoon ook de aarde beefde en vlood,
Gods wijze zorg zou eens toch blijken,
Want zij dreef weg, toen Hij 't gebood.

Rijst dan, o sterren! vrolijk voort,
Geleid door 't eeuwig Alvermogen!
Zou 't menschdom, door uw schoon bekoord,
Met sombre twijfling God verhoogen?
Neen, Hij, die al uw heiren wenkt,
Ontelbre sferen 't aanzijn schenkt,
Slaat de oogen neêr op stervelingen,
Die Hij, door vreugde en druk, geleidt
Tot boven uwe wandelkringen:
O zalige Voorzienigheid!

Hoe treft me uw grootheid, Hemelheer!
De grenzen van de schepping wijken,
't Heelal keert wis ten bajert weêr:
Het aardrijk is bedekt met lijken!
Hoe beeft de grond, en splijt en kraakt:
De jongste morgenstond genaakt;
Hen, die het stortend puin ontvloden,
Vernielt het vreeslijk woedend vuur;
De levendige omhelst de dooden,
En wacht den doodsnik der natuur.

Zoo treft uw hand, op d'eigen stond,
Den zuigling en den vadermoorder,
Uw vriend, en dien uw wetten schond,
Den vreedzame en den rustverstoorder!
Hoe vrolijk stak men de offers aan,
Onwetend met uw vloek belaên,
En bad met opgeheven handen,
Toen Gij, in uwe gramschap, zwoert,

Het volk met de offers te verbranden,
En ten gerigte nedervoert!

Ginds komt, met vreeslijk krijgsgerucht,
De Moord en Moedwil aangevlogen:
De onnoozle, die geen vijand ducht,
Waant door verbeelding zich bedrogen;
Maar, vuur en zwaard en woest geschal
Verkeeren 't stil en vreedzaam dal
In een tooneel van ijslijkheden;
De dwingland komt: — hij ziet het aan,
Werpt outers op, en voor zijn schreden
Strooit elk verdrukker rozeblaên.

Daar volgen Pest en Hongersnood
De ontmenschte moorders op de hielen,
Terwijl uit 's aardrijks vruchtbren schoot
Verwoestende ongedierten krielen;
't Geen hier dat vreeslijk heir verteert,
Wordt ginds door Tweedragt omgekeerd,
Daar zijn de Regters-zelf godloozen:
Wie deugd en pligt en wet veracht,
Is lieflijk in het oog dier boozen,
Voor wie de Deugd in ketens smacht!

Nogtans verheft zich 't heilgeloof
Stoutmoedig boven 't puin der aarde,
En juicht den kreet der wanhoop doof,
En troost hem, wien Gods regt vervaarde;
't Geloof, dat eeuwen rugwaarts ziet,
Vanwaar de bron der wrake vliet,
Om misdaên, zelfs in 't hart vergeten,
Aanbidt de wraak des heilgen Gods,
Ja, durft die wraak regtvaardig heeten,
't Geweld der ganscher aard ten trots.

Wanneer de zon des morgens rijst,
Met digte nevelen omtogen,
Zijt Gij het, die uw magt bewijst:
Gij wenkt — de nevlen zijn vervlogen!
Maar, sneller dan die morgendamp,
Verdrijft Gij de algemeene ramp.
O blij vooruitzigt, vast vertrouwen!
Ik zal, stoutmoedig op mijn lot,
Dit treurtooneel gerust aanschouwen,
Want Hij, die de aarde rigt, is God.

Ja, Hij, die de aarde rigt, wiens troon
Op 't heilig Regt is neêrgezonken
Veracht de trotsche wereldgoôn,
Die schuldloos volk in ketens klonken.
De Tijd zij 't perk der dwinglandij,
En spreek den snoodsten booswicht vrij,
Gij, de Eeuwige! wien duizend jaren
Niet meer zijn dan één-enkle dag,
Zult de Onschuld eenmaal vrij verklaren,
En toonen uw geducht gezag.

Zoo dan mijn oog eens moedloos schreit
Om 't dwaas gewoel der stervelingen,
Ik zal 't, om uw Voorzienigheid,
Verwisslen met een vrolijk zingen:
Want Gij, die 't eene volk verneêrt,
En 't andre met uw gunst vereert,
Doet beider werking zamenvloeijen:
Het onderling geluk der aard,
Der wezens, die uw lof doen groeijen,
Dit godlijk doel, uw grootheid waard.

Wie is hij, die het slingrend schip,
Dat nu ten afgrond dreigt te varen,
En dan weêr tegen rots of klip
Te morslen, door den drang der baren,
Die, als door 't vreeslijk luchtgewest
De stormen, gierend voortgeprest,
Vereend op 't weerloos vaartuig woeden,
Ten trots van al 't geweld der zee,
Voor 't aklig stranden kan behoeden,
Of veilig voert naar stille reê?

Is Hij, Hij, die den storm gebiedt,
De baren op zijn wenk doet rijzen,
Is hij die-zelfde God dan niet,
Dien wij, als Koning, eerbewijzen?
Al neigt het Vaderland ten val,
't Is God, wiens arm het schragen zal,
Indien wij op zijn wondren letten,
Hij redt het Land op 's volks gebeên,
En, wie ons dreigen te verpletten,
Hij drijft hen als een stoppel heen!

Gij, oude volkren, die weleer
Uw Leidsman volgde op donkre paden,

O, dat mij uw geschiednis leer
Te rusten in Gods wijze daden!
Gij waart het, Isrel! dat Gods hand
Met wondren voerde in 't Heilig Land,
Door magtiger dan gij bezeten:
Daar greep een beving Gods hen aan,
Zijn kracht deed hen hun kracht vergeten,
Die u had kunnen nederslaan!

Maar gij, geloofdet ge ook in God,
Toen ge uw onnoozle huwlijkstelgen,
Op Farao's ontmenscht gebod,
Door Nijlgedrogten in zaagt zwelgen?
Gewis, gij hadt u dood geschreid,
Maar steunde op Gods Voorzienigheid,
Die uw Verlosser zou bewaren:
De schoone Mozes lag in 't riet,
Ten prooi van duizende gevaren,
Maar 't Nijlgedrogt verslond hem niet.

Welaan, gij, die uw God versmaadt,
U stout in zijn gebied durft wagen,
Klim op zijn troon verdelg het kwaad,
En doe niet éénen stervling klagen!
Zet vrij uw Isis op den troon,
Vereer haar als het Hoofd der Goôn,
Die niets dan wellust schenkt aan de aarde;
Vloek d'eersten vader, vloek zijn val,
Daar hij u niets dan rampen baarde,
En wellust heersch, beheersche 't al!

Ik zal, van 't eigen heil beroofd,
Daar de eigen rampen mij omringen,
Den val van dat strafwaardig hoofd,
Met eerbied voor mijn Maker, zingen;
Zijn val, de val van 't aardsch geslacht,
Heeft duizend wondren aangebragt,
Die ons Gods wijsheid doen beseffen;
Ja, trotsche! zie de Heilzon aan:
Zóó hoog kan ons die val verheffen,
Want God heeft voor de schuld voldaan.

Aanbidt, o volken! ja, aanbidt
Dat eeuwig-onbegrijplijk wezen,
Dat boven 't rond der aarde zit,
Zijn Rijksbestuur zij hoog geprezen!
Vereert, vereert dien Vorst, die 't goed
Zelfs uit het kwade ontspruiten doet;
Vereert hem, in zijn straf te dragen!
Aanbidt, als hij een dwingland spaart,
Zwijgt, als een volksvriend wordt verslagen,
Want, God regeert met wijsheid de aard.

De vreemdling, die zijn land verlaat,
En andere oorden op gaat zoeken,
Zal die de wetten van een Staat,
Die hij niet kan doorgronden, vloeken?
En ik, kortzigtig vreemdeling,
Die ook de wetten Gods ontving,
Maar wetten, die 't Heelal verbinden,
Wier grenzen 't Englenoog ontvliên,
Zou ik mij immer onderwinden,
't Ontwerp diens Konings door te zien?

Neen, waar der Englen denkkracht suft,
Waar Gabriëls verstand kan dwalen,
Daar will' geen stervling, — hoe wuft!
Dat hem Gods doel in 't oog zal stralen.
Geen zuigling kan aan 't moederhart,
Meer vrij, meer onbezorgd voor smart,
De wissling van den tijd verwachten,
Dan hij, die, door al 't duister heen,
Zich veilig in Gods Rijk durft achten,
En goedheid ziet op al zijn treên.

Wie voert mijn Zangster, wie mijn Zang,
Tot waar de morgensterren zwegen,
Toen alles in een digten drang
Van donkre nevlen was gelegen?
Wie voert mij door die nevlen voort,
Tot waar het licht der eeuwen gloort,
Waar niet dan God is aan te treffen?
Is 't niet uw kracht, die mij geleidt,
Die mij Gods grootheid doet beseffen,
Geloof in Gods Voorzienigheid?

Ja, niet dan Godheid tref ik aan,
Maar vol van liefde, vol van zorgen!
Laat ons verrukt de citers slaan,
Als de Englen in den eersten morgen!
Mijn Zang verhef dien God! — zijn lof
Rijs hooger dan het Hemelhof! —

Dien God, die, eer er sterren blonken,
  Die, eer Hij de aard heeft voortgebragt,
Toen ik nog lag in 't niet verzonken,
  Aan mij, met zooveel goedheid, dacht.

  Ja, goedheid, die veel hooger stijgt,
Dan sterflijke oogen immer zagen,
  Waarvan mijn Zang met eerbied zwijgt,
Tot mij der eeuwen dag zal dagen, —
  Waarvan mijn hart de kracht gevoelt
  Wier vreugde mij door de adren woelt,
Die, toen mij 't aanzijn werd gegeven,
  Toen ik aan moeders borst nog lag,
Het oog gevest hield op mijn leven
  En houd tot aan mijn jongsten dag.

  Gij zijt het, die mijn vroege jeugd,
Veel teedrer dan de teêrste moeder,
  Geleid hebt op het pad der deugd,
En nog geleidt, o Albehoeder!
  Ik dwaalde dikwerf van u af,
  Doch, als ik beefde voor uw straf,
Zaagt gij mij aan met vriendlijke oogen!
  De voorspoed lachte, waar ik ging,
Uw zegen rustte op al mijn pogen, —
  O dat uw Naam slechts lof ontving!

  Zou ik niet blozen? ja, dien lof,
U, Bron van mijn geluk! zoo vaardig,
  Heb ik gewijd aan 't nietig stof:
Dat vond mijne offers altijd waardig!
  Zoo zag weleer 't verblind geslacht
  De sterren opgaan in heur pracht,
En boog zich voor die sterren neder:
  Zoo boog het zich voor 't voedend kruid,
Of voor den hoog-getopten ceder,
  Daar al, wat is, uit U ontspruit.

  Maar 't dankend volk verrukt mijn oog:
't Geluk strooit bloemen voor zijn schreden!
  Welaan, wij heffen 't hoofd omhoog,
Omringd van aardsche zaligheden;
  Gods Englen zien 't met blijdschap aan,
  Als wij de hand aan 't speeltuig slaan,
Ons loflied rijst met hen ten Hemel;
  Dat juichen stoort de Godheid niet,
Die de oogen vest op 't aardsch gewemel,
  Zij hoort de blijdschap en 't verdriet.

  Ja, ook 't verdriet! — en gij, gij weent,
Verdrukten! staakt uw jammerklagten,
  Of vondt ge uw Vaders hart versteend,
Geen Englen, die uw leed verzachten?
  Maar, schoon uw oog van tranen vliet,
  Voldaan, indien Gods wil geschied,
Verlenging van dat leed te vragen,
  En, daar u snooden tegentreên,
Te rusten in Gods welbehagen,
  Dit — dit leerde u 't Geloof-alléén.

  Geen dwaze, die op rozen treedt,
Vervoere uw hart tot booze daden:
  De slangen rijzen, eer hij 't weet,
Verschriklijk uit die rozenbladen;
  De wellust, die zijn hart verlaagt,
  Versier de ketens, die hij draagt,
Nooit moeten ze uw gemoed bekoren, —
  Hij schroom, die 't stof ten toevlugt heeft,
Maar, wat zou uwe rust verstoren,
  Uw Vader, uw Beschermer leeft!

  Hoor ginds, door armoede afgekwijnd,
Een weduw met haar kindren zuchten,
  Daar zelfs geen straal van hoop verschijnt,
Bij 't rijzen van haar ongenuchten;
  Ofschoon zij, in dien bangen nood,
  Haar kindren, om een weinig brood,
Elkandren 't leven ziet benijden;
  Ofschoon haar strenge schuldheer vloekt,
Geen stervling haar vertroost in 't lijden,
  Zij heeft haar hart in God verkloekt.

  Zij hoopt — maar hoe, zal Lethe's dal
Voor haar 't verborgen nat doen vlieten?
  Of zal haar hand een waterval
Uit barre rotsen voort doen schieten?
  Zal God het roofgediert gebiên,
  Door voglen haar van spijs voorzien?
Zal haar Sarepta's wonder sterken?
  Neen; — maar zij hoopt op d'eigen God,
Die duizend middlen zaam doet werken,
  Ter wending van haar treurig lot.

De Zon staat op zijn wenken stil;
De sterren, in heur wandelkringen,
Volbrengen zijn geduchten wil,
En strijden voor zijn lievelingen:
't Vernielend vuur verliest zijn kracht,
Hij dringt de watren zaâm met magt,
Dan wandlen ze op de ontroerde baren;
Maar, 't stofjen, weemlend in 't verschiet,
Ontwijkt den God der legerscharen,
Het grootsch ontwerp der Almagt, niet!

Toen vrome Josef, wreed verdrukt,
Onschuldig in de boei geslagen,
Weêr aan die boei moest zijn ontrukt,
Volbragt een droom Gods welbehagen.
Ligt dacht een weeke Israëliet:
»Jehovah schraagt zijn gunstling niet,"
Toen hij d'onnoozle zag begrimmen;
Maar, aller boozen haat ten trots,
Deed Josefs val 's volks luister klimmen,
Naar 't grootsch ontwerp des wijzen Gods.

Dat vrij zich aarde en hel vereen',
Wat vijand zou hun ziel vervaren,
Zij staan in 't strijdperk nooit alleen,
Daar de Englen Gods zich om hen scharen;
Het kwaad, dat rustloos in hen woelt,
Hun geest verwart, hun val bedoelt,
Wordt door zijn arm de kracht ontwrongen;
De Vorst des Afgronds grimt hen aan,
Doch wordt door de eigen kracht bedwongen,
En kan hen in geen ketens slaan.

Welaan dan, met een rustig hart,
De reis voleind naar 't eeuwig leven!
Ontspringt ons oog een traan van smart,
't Geloof doet toch ons voorwaarts streven!
Maar nimmer voer de holle zee
Ons met haar woeste golven meê,
En vinde ons werkloos in haar woeden:
Neen, hoe de golven hooger gaan,
Hoe meer die Leidsman ons behoeden,
't Geloof de hand aan 't roer zal slaan!

Altijd volijvrig, groot van geest,
Volbrengen wij Gods welbehagen,
En, wie voor lage dwangzucht vreest,
't Is vrijheid, daar wij roem op dragen:
De Vorst, die voor ons welzijn waakt,
Wiens rijksgebied ons heil volmaakt,
Begeert geen liefdelooze slaven:
Maar elk vrijwillig onderzaat
Vereert, verrijkt hij met zijn gaven,
Is Hij een sterke toeverlaat.

Is dan nog de aarde een tranendal,
Waar zwarte zorgenheiren zweven,
Daar wij, verslaafd aan 't wuft geval,
In eeuwige vertwijfling leven?
Waar, met een achteloozen tred,
De Dood zijne ijzren voeten zet,
Zijn pijlen zonder doelwit vliegen?
Naar de inspraak, die ons 't leven gaf,
Den eed des hoogen Gods kan liegen,
Aan ons en onzer vrienden graf?

Tuig gij, die, in een somber uur,
Op 't graf van dierbre dooden klaagde,
Daar 't troostvol lachje der natuur
Zelfs aan een lijdend hart mishaagde;
Toen gij, in uw vervoering dacht:
Gevloekt zij die gehate nacht,
Dat ik, ellendling, werd geboren. —
Daar gij èn teedre gade èn kroost
In d'eigen grafkuil zaagt verloren;
Vanwaar rees u weêr kalmte en troost?

Ja, liefde perst ons tranen af,
En krachten, die natuur verschrikken;
'k Zie nogtans, op der vadren graf,
De moeder door haar kroost verkwikken;
Zelfs 't wicht dat aan haar boezem speelt,
Vertroost haar met zijns vaders beeld,
En schreit als om haar leed bewogen;
Maar, zegt ze, God, die 't lijden geeft,
Zal immers onze tranen droogen,
Der Weezen God en Vader leeft!

Hij leeft! — Hem, die 't geweld des doods
De Hel heeft uit den klaauw gewrongen,
Hem wordt van ons, in 't felst des noods,
Bij 't gapend graf, Triomf gezongen!

De Dood vest vrij zijn killen troon,
Op duizend-duizenden van doôn,
't Vertrouwend hart belacht zijn grootheid:
De Dood staat magteloos voor God
IJlt brullende in den arm der snoodheid,
Maar lacht ons aan met heilgenot.

Ja, Hallelujah! als de Dood
Voor mij zijn gruwbren kerker opent,
Vlieg ik mijn vader in den schoot,
Ik blijf op zijne goedheid hopend;
Van dáár zie ik vertrouwlijk neêr
Op 't graf, en geef Jehovah eer;
Hij zal mijn sluimrend stof bewaken,
Ja, Hallelujah! door zijn kracht,
Dat stof eens uit zijn banden slaken,
Al 't schepsel, door zijn oppermagt!

WINTERLIED.

Het zij ge, o morgenzon,
Mij met uw zachte glansen streelt,
Of de avondstralen buigt,
'k Gevoel, ja, dat uw glans mijns Scheppers gunst getuigt;
De zee, het woud,
Al wat mijn oog aanschouwt,
Vermeldt mij, dat der Lichten bron
De zachtste vreugde deelt.

Nu, daar geen schoone bloem
Mijn oog aan de eêlste verwen boeit,
Verschijnt natuur getooid
In 't prachtigst kleed, met sierlijk rijm bestrooid;
De onmeetbre lucht,
Met sneeuw en ijs bevrucht,
Vermeldt me, o bloemen! dat uw roem
In ieder vlokjen gloeit.

De Lente en 't guurst saisoen
Zijn vreugdebronnen voor ons hart!
O Vader van 't Heelal!
Ik vorm mij-zelf op de aard geen tranendal:
Mijn Winterlied
Weêrgalmt van klagten niet;
Neen, Schepper van de vreugde! gij
Vondt nooit vermaak in smart.

AEN MIJN OUDEN, TROUWEN VRIEND, F. RENS,

TOT RIDDER DER LEOPOLDSORDE BENOEMD.

I.

Gistren was 't huivrig en kil, en mijn ziel was peinzend en eenzaem.
Ver van 't treffend tafreel der statig ontbladerde wouden,
Ver van de velden, bedekt met koesterend hulsel der sneeuwvlok,
Ver van den lande van Waes, waer uw zweet, ô mijn Vaedren, op drupte,
Zat ik, gevangen der stad, in haer droef-eentoonigen kerker,
Stil aen mijn haerd, in gedachten verdiept, vol herdenken en hopen;
Ja, vol herdenken en hopen, die twee onsterflijke bronnen,
Waeruit de Dichtkunstvliet blij vloeit, door des levens gebloemte
Liefelijk spelend, te saem omruischend de wieg en de grafsteê.
'k Dweepte mij zalig bij vrienden terug uit vroegeren leeftijd,
Die thands reeds op ons wachten in 't oord der herbergzame ruste
Dankbaer herdacht ik ook hen, die nog hier met ons handlen en wandlen.
Zonen der tael, zoo barbaersch miskend, eerwaerdige vrienden,
Die ik als jongeling minde, en met grijzende hairen blijf minnen.
Eindelijk doofde de daglampvlam in vergraauwende westkim,
En een verheven tafreel, zoo schoon voor de stad als den akker,
Daegde, en goot in mijn binnenst een stroom van troost en verrukking,
Want wat des winters onze aerde verliest aen pracht en aen frischheid,
Dat toch vergoedt ons de hemel, bezield met wondere sprankels.
Diep godsdienstig verhief mijn oog zich ten troone des Heeren.

II.

Onder die duizende starren zoo liefdrijk steeds ons belonkend.
't Zij hier vernielzieke oorlog regeere of koestrende landrust,
Koos mijn juichende blik, met het glas van Herschel gewapend,
Een vóór allen er uit met wellust, heiligen wellust.
Niet dat zij 't helderste blonk, o neen, maar te lange verschool zij
Zedig voor de aerde, tot onlangs een wijze ze ontdekte, en ze Irene
Noemde, als Vredebodinne, ten spijt der rookende krijgstoorts.
God (zoo dacht ik)! hoe lief is die sterre! hoe lacht zij uw toekomst,
Aeklig gezonken Euroop, ginds aen als een lieve vriendinne!
Zal ik dan 't nimmer beleven, dat ik zulk een hope vervuld zie!
Blikt Irene niet eens in al haer verrukkenden luister,
Als weêr 't vredegenot voor 't aeklig gezonken Euroop bloeit,
Als geen partijdolk langer ons België steekt naer het harte,
Als hier het Vlaemsch op dwang en domheid en duister triomf zingt!

Hoe mij die enkle gedachte aen zulk een geluk kon verkwikken;
Hoe ik de mannen vereerde, der Tael van den Volke zich wijdend,
Dat geen gunsten verleent, geen ambten vergeeft aen zijn tolken,
Maer vergaet in den kommer, en strijdt met de bitterste ellenden!

III.

Toen, toen peinsde ik aen **Rens**, aen den man, die, ten goede verwakkerd,
Minnende stralen langs 't pad, door God hem gebakend, liet vloeien —
Stralen van Vlaemsche beschaving, van kennis, van vrede en van eendracht:
Zedige letterstar, die, half omsluierd of glorend,
Hoopte van nutte te zijn, en velen verstrekte tot leidstar.
Blijde herdacht ik den mensch, den christen, den burger, den hartvriend,
Hem, dien vorst en volk om zijn kunst, en nog meer om zijn ziel eert,
Die vóór alles een edele Vlaming, een ridderlijk Belg is.
Gantsch mijn ziel werd gevoel, in 't aenschijn diens plechtigen hemels,
Die zoo groetsch zich over de ontslapene vrienden van 't Vlaemsche,
Tot een tempelgewelf, doorzaeid met goudene vonken,
Uitstrekte — eeuwige vrienden van allen, die Vlaenderen minnen.
Bij al 't gestarnte den naem des Oppersten zichtbaer bezingend,
Riep ik, ontroerd en verrukt: „Zij streden en vielen voor 't Goede!...
Dierbare dooden, hoe springt uw gebeent eens van zalige vreugd op,
Eens als de Staat zal erkennen, dat zonder de tale van Vlaendren
België langs alreeds door den afgrond ware verzwolgen."
Innig gevoelde ik, hoe schoon en heerlijk het is voor een volkszaek
Moedig sints jaren te strijden, de Tael voor een moeder te houden,
Dan als haer grooten verguizen, beneden het lage gepeupelt
Nedergezonken in 't slijk van Fransche verbastring en onmacht,
Trotsige slaven eens volks, dat niet rijp is voor vrijheid en orde.

IV.

Daerom, bij 't diepe verval, alom in den boezem ons grijpend
Met onverbergbaren rouw, en, ja, met sombere wanhoop,
Eerde ik te meerder den Vorst, 's Volks Vader, ook eindelijk de eerstar
Plaetsend op 't dichterlijk harte, dat God voor de tael en de rede
(Alle overheersching te sterk), voor 't goede en ware deed kloppen.
Ja, ik droomde vol vreugd, in 't aenschijn diens plechtigen hemels,
Droomen van welvaert en heil, van beschaving, verlichting en kunstroem.
Eenmael, o **Rens** (dit tuige 't aenmoedigend loon van den Koning!)
Eenmael slaet voor de zaek, die wij maekten tot de onze, het rechtsuer!
Eenmael... licht als zich reeds onze assche bij de assche der vadren
Paerde in den heiligen grond, door ons beî hartstochtlijk aenbeden....
O, dat ik sterve in die hope!... te wreed zou hier twijfel verscheuren!
Waer moest het recht des volks kortzichtigen immer naer 't oog zien?
Waer ging vragen, bij 't eeuwige weigren, niet over tot eischen?

Woest en wild en ontstuimig begon 't in mijn binnenst te woelen,
Tot ik mijn blik, ver boven het stof, naer het flonkerend luchtwelf
Ophief: stil en gelukkig aenschouwde ik de vredebodinne;
Kalm werd mij weder de droomrige boezem, bevriend met Irene —
Kalm als een slapende vliet, waer 's nachts de maen zich in spiegelt;
Of als een zomersche dag, die, bij 't golvende klokjen der dorpskerk,
Over het suisende woud en den zwijgenden akker nog schemert,
Traeg in een koets van azuer, en purper, en goud inslapend.
'k Bad voor Vlaendren vol liefde — voor 't lijdende, strijdende Vlaendren:
En in mijn boezem vernam ik een stem, die mij zeide, te hopen.

Gent, 27 Januarij, 1856. VAN DUYSE.

GESCHIEDENIS.

HISTORIE VAN HET VADERLAND.

LEIDDRAAD VAN PROFESSOR VISSCHER. *)

Den 10. October, 1850, bragt de Utrechtsche Hoogleeraar het eerste Deel van zijn: **LEIDDRAAD TOT DE ALGEMEENE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS, SEDERT DEN VROEGSTEN TIJD TOT OP ONZE DAGEN**, in het licht. — Utrecht, bij Kemink en Zoon. — Vijf jaren later, in December, 1855, werd die belangrijke arbeid, door de aflevering van het Derde deel, Tweede Stuk, voltooid, en is daarmede alzoo eene reeks van drie hoogst-nuttige Werkjes voor het lager, middelbaar en hooger (Gymnasiaal) Onderwijs thans tot een gesloten geheel gebragt, waarop echter nu nog een HANDBOEK zal moeten volgen, dat zich in de geboorte bevindt, en wel derwijze, dat het publiek er reeds (in 1851) 't begin van begon te zien, te weten, vijf Cahiers, — zoo tekst als bronnen-opgave, — die allezins begeerig maakten naar het ontvangen ook van de vervolgstukken dier groote litterarische onderneming, in de daad, een reuzenarbeid, waarvoor, zeker, menige historische (zoogenaamde) Hercules terug zou deinzen, doch, waaraan, desniettemin, in het Vaderland altijd nog eene groote behoefte blijft bestaan, namelijk, aan eene, zooveel mogelijk, volledige toelichting, zoowel der *Schrijvers* als der *Werken* over de Historie van ons Rijk, waaruit, met een opslag van het oog, blijkt *wat* en *door wie* er over al de verschillende onderdeelen onzer Vaderlandsche Geschiedenis is geschreven, hetzij in meer of min uitvoerige Boekdeelen, hetzij in Vlugschriften, al of niet door den Handel verspreid; — en *die* taak nam de Hoogleeraar Visscher op zich, om te volbrengen: daartoe verzamelde hij, sedert ruim dertig jaren, niet slechts tallooze Aanteekeningen, maar, te gelijk, eene zeer uitgebreide Boekerij, hoofdzakelijk, aan Nederlandsche Geschiedenis en Nederlandsche Letterkunde gewijd, eene rijke bron, waaruit, om zoo te zeggen, de kanefas ontstaan is, die, van uit de *Eerste Beginselen* der Historie van het Vaderland, tot een *Kort Begrip* dezer Geschiedenis werd opgewerkt, om zich al meer en meer in den hierboven bedoelden *Leiddraad* te ontwikkelen, die thans slechts maar meer aan het groote weefgetouw behoeft vast gehecht te worden, waarop het *Handboek* [1]), als de kroon op geheel 't werk, dan voorts volkomen kan afgesponnen worden, en waaruit alzoo een *geheel* zal ontstaan, waarvan bij andere Natiën geene weêrgaê zou bekend zijn.

Teneinde onzen Lezers een duidelijk begrip van de indeeling en behandelingswijze dezer *Algemeene Geschiedenis van het Vaderland* te geven, laten wij hier eerst volgen de korte *Inleiding*, die het Eerste Deel van den LEIDDRAAD voorafgaat, en wier grondslag ook in de *Eerste Beginselen*, even als in het *Kort Begrip*, werd aangenomen, terwijl daarmede tevens in verband is gebragt een ander Werk van den Hoogleeraar, te weten de *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* [2]), ook naar verschillende schaal behandeld, op kleineren en grooteren voet, doch altijd zoodanig, dat ze met de meer of minder uitgebreide *Historie van het Vaderland* in zamenstemming kan worden beschouwd, en dus — gelijk ook in zoo naauw verwante studie wenschlijk is — beide Werkjes te gelijk met elkander kunnen gebruikt worden.

»De Algemeene Geschiedenis van het Vaderland is die van het Nederlandsche Volk, niet slechts in deze of gene provincie, maar in alle gewesten en in alle koloniën, waar onze Natie zich gevestigd en ontwikkeld heeft. Tot den inhoud dezer Geschiedenis behooren alle Nederland-

*) Zie Astre's III. Jaarg., blz. 205.

[1]) *Handboek voor de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden en Nederlandsche Koloniën*; — in zes gr.-8°. Deelen.

[2]) Utrecht, bij W. F. Dannenfelser.

sche aangelegenheden. Vooreerst de hoofdgebeurtenissen in Staat en Kerk, en, daarmede in verband, ook de lotgevallen der taal, welke wij spreken, der zeden, die ons eigen zijn, der godsdienst, die wij beleiden, der nijverheid, die ons middelen geeft van bestaan, der kunsten en wetenschappen, die ons beschaven, der regering, die ons bestuurt en de wetten doet handhaven. De Geschiedenis mag geene lofrede zijn. Zij kan even min eene verzameling wezen van alleen glansrijke feiten, maar geeft het verledene, zoowel wat zaken als personen betreft, zoo getrouw mogelijk, terug.

»Met hare kennis toegerust, zien wij, dat het volk, uit het niet opgerezen, langzamerhand tot meerder welstand en beter regeringsvorm gekomen is, eerst door het christendom en het gezond verstand, dat daaruit bij de gemeente ontstond, toen door de hervorming en de daarmede gepaard gaande meer algemeene beoefening der wetenschappen. Die verbeteringen, evenwel, gingen steeds met groote dwaasheden gepaard, nu eens van de zijde des bestuurs, dan eens aan de zijde des volks. Het algemeen welzijn, dat bestendig behartigd moest worden, werd dikwijls verwaarloosd, en niet altijd was de overheid op den goeden, het volk op den kwaden weg. Veelal dwaalden beiden te gelijk; en nog dwalen zij, indien de een de regten van den ander miskent, en, zonder minnelijke overeenkomst en verstandig overleg, aan voor-, of waar het noodig is, aan een weinig achteruitgang denkt.

»Wat daaromtrent de ondervinding der eeuwen leert, dat is Geschiedenis, en daarin zijn voor het tegenwoordige en toekomstige de gewigtigste lessen gelegen. Dat het dus nuttig en noodzakelijk is, de Oudheid te beoefenen, en hare wenken en voorbeelden te behartigen, behoeft geen betoog. Maar er kan vrage zijn, waarom jonge lieden, reeds vroegtijdig, met zoovele gewigtige zaken worden bezig gehouden? — en dan antwoorden wij: om hen op te leiden tot onbevooroordeelde, helderdenkende en zelfstandige menschen, tot menschen, die in het schoone en edele de voetstappen der vaderen willen volgen, en zich aan hunne verkeerdheden zoeken te spiegelen.

»Wij verdeelen de Geschiedenis van het Vaderland in eene Oude en Nieuwe.

»De Oude Geschiedenis omvat twee tijdvakken, het eerste in drie, het laatste in vier onderdeelen gesplitst.

I TIJDVAK. Eeuwen van barbaarschheid, vóór de invoering van het Christendom, tot 481.

1. Vroegste toestand.
2. Romeinsche overheersching.
3. Opkomst der Frankische heerschappij.

II TIJDVAK. Vestiging van het Christendom. Triumf der katholieke beginselen. Middeleeuwsche beschaving. 481-1500.

1. Invoering van het Christendom. Aanvang van het Leenstelsel. Merovingische Koningen. 481-772.
2. Vestiging van het Christendom. Ontwikkeling van het Leenstelsel. Karolingische Koningen. Opkomst van het Duitsche Rijk. 772-1100.
3. Verheffing van het volk. Stedewezen. Opkomst der volkstalen. Vrijheden. 1100-1300.
4. Terugwerking en voortuitgang. Bourgondisch huis. 1300-1500.

De Nieuwere Geschiedenis heeft vijf tijdvakken, insgelijks in eenige onderdeelen te splitsen.

I TIJDVAK. Vereeniging van al de Nederlanden onder ééne kroon. Herleving. Hervorming. Opstand. Scheiding. 1500-1584.

1. Eenheid des lands. Philips de Schoone. Karel V. 1500-1555.
2. Onlusten. Philips II. 1555-1578.
3. Scheiding. Philips II. Willem I. 1578-1584.

II TIJDVAK. Vereenigde Nederlanden en Spaansche Nederlanden. 1584-1702.

1. Republiek. Stadhouderschap van Maurits. — Willem Lodewijk en Ernst Casimir. — Spaansche Koningen: Philips II, III, IV. 1584-1625.
2. Republiek. Stadhouderschap van Frederik Hendrik en Willem II. — Ernst Casimir, Hendrik Casimir I, Willem Frederik. — Spaansche Koning: Philips IV. 1625-1650.
3. Stadhouderloos bestuur in de voornaamste der vereenigde provinciën. — Friesche Stadhouders: Willem Frederik, Albertine Agnes. — Spaansche Koningen: Philips IV, Karel II. 1650-1672.
4. Stadhouderschap van Willem III. — Hendrik Casimir II, Amelia, Johan Willem Friso. — Spaansche Koning: Karel II. 1672-1702.

III TIJDVAK. Vereenigde Nederlanden en Oostenrijksche Nederlanden. 1702-1795.

1. Tweede stadhouderloos bestuur. — Friesche Stadhouders: Johan Willem Friso, Maria Louisa, Willem Karel Hendrik Friso — Keizer Karel VI. 1702-1747.
2. Hereeniging der vereenigde Nederlanden onder één' Stadhouder: Willem Karel Hendrik Friso (Willem IV) en Willem V. — Maria Theresia; Joseph II, Leopold II, Frans II. 1747-1795.

IV TIJDVAK. Omwenteling. Nederland door Frankrijk beheerscht. 1795-1813.

1. Bataafsche Republiek. De Oostenrijksche Nederlanden met de Fransche Republiek vereenigd. Buonaparte. — Napoleon, Keizer. 1795-1805.
2. Koningrijk Holland. Lodewijk I. — De Oostenrijksche Nederlanden blijven tot het Fransche Keizerrijk behooren. 1806-1810.
3. Holland met Frankrijk vereenigd. 1810-1813.

V TIJDVAK. Verlossing. Herstelling van al de Nederlanden. 1813-1850.

1. Hereeniging. Willem I. 1813-1830.
2. Scheiding. Willem I. 1830-1840. (7 Oct.)
3. Willem II, 1840-1849, en België onder Leopold I.
4. Nederland onder Willem III. 1849,

En nu, als Proeve, laten wij hier volgen uit het III. Deel.

§ 24. *Henriette d'Oultremont. Grondwet van* 1840. *Afstand en dood van Willem I.* 1840-1843.

Dat alles ontmoedigde den koning. Daar kwam bij, dat hij, 12 Oct. 1837, zijne beminnelijke echtgenoot, Frederika Louise Wilhelmina, door den dood verloren had, en, ondanks eenen reeds gevorderden ouderdom, het voornemen koesterde, om tot een tweede huwelijk over te gaan. Zijne keuze was gevallen op Henriette Adriana Ludovica, gravin D'Oultremont de Wegimont, eene beschaafde en zeer verstandige vrouw, die als staatsdame en vertrouwde der overleden koningin zich ten hove eenen allezins gunstigen naam had weten te verwerven. 's Konings voornemen vond dus in zijn onmiddellijken kring eene gereede goedkeuring: geen der prinsen of prinsessen was er tegen.

De Natie, die, behoudens alle regten der katholieken, in Noord-Nederland bepaald protestantsch en vooral antipausgezind is, oordeelde geheel anders. Voor haar was de freule D'Oultremont, hare deugden en aanvalligheden daargelaten, in de eerste plaats, eene roomsche vrouw, en voorts eene dame, die geen Hollandsch sprak en in België te huis behoorde. Zoo iemand mogt geen plaats nemen op den zetel van Louise de Coligny, van Amelia van Solms; zij mogt niet opvolgen aan de koninklijke echtgenooten van Willem II en III, aan Anna of Wilhelmina, met welke Willem IV en Willem V waren gehuwd geweest, en volstrekt niet aan de verdraagzame en zachtzinnige Frederika, die met koning Willem I zooveel lief en leed gedeeld, en, zonder onderscheid des geloofs, voor alle Nederlanders steeds eene belangstelling aan den dag gelegd had, die van eene Waalsche gravin, met geene mogelijkheid, kon verwacht worden. Ons volk, te weten onze beschaafde en vermogende meerderheid, was er bepaald tegen, en de Prins van Oranje, anders verlicht genoeg, om geen dienaar te zijn van gereformeerd fanatismus kwam omtrent Henriette D'Oultremont tot andere gedachten, en zag met onbenevelde oogen, dat zij voor het vaderland althans geen tweede moeder worden kon.

Die opvatting bemoedigde de ontevredenen, zoodat er klagten gehoord werden, die, in den vorm van smeekingen, den koning tot waarschuwing dienden, zonder hem daarom nog van zijn voornemen te doen afzien. Eene bezending van Amsterdamsche predikanten vervoegde zich ten hove en bragt Zijne Majesteit in herinnering, door welke verpligtingen hij als lidmaat en souverein aan de hervormde kerk verbonden was. Meer dan waarschijnlijk bleef die toespraak niet zonder grooten invloed op zijne volgende besluiten.

De Natie was in spanning, en jammerde over het roomsche huwelijk, de credietwet en de noodzakelijkheid eener Grondwetsherziening. Jan Jacob Rochussen, directeur van het handels-entrepôt, kwam toen, op de vleugelen der oppositie, in het ministerie, en zou de finantiën regelen langs den weg der openbaarheid. Om verder het onweder af te leiden, deed de koning eene wijziging der Grondwet voorstellen, die, in 5 wetsontwerpen vervat, geenszins aan het verlangen voldeed, Dec. 1839. Dertien nieuwe ontwerpen, Z. M. afgedwongen, werden insgelijks als ontoereikend beschouwd; een dezer bevatte nogtans de verantwoordelijkheid der staatsdienaren, en, wat daar verder aan ontbrak, hoopte men, dat er door eene dubbele kamer zou worden bijgevoegd.

Die dubbele kamer, door den koning 4 Aug. 1840

geopend, rekende zich onbevoegd, om door amendementen op de wetsontwerpen tot hunne verbetering te komen, en nam ze, tot ergernis der oppositie, die veel méér verlangde, omtrent alle aan, terwijl de koning, bespeurende, dat de ontevredenheid niet week en het wantrouwen bleef voortduren, den moed opgaf, om langer met zoo velerlei tegenstand te worstelen, en tot afstand besloot.

Tot dat einde begaf Z. M. zich naar het Loo, waarheen zijne zonen, kleinzonen, ministers, leden van den raad van state en den geheimraad voor de Luxemburgsche Zaken *) waren opgeroepen; met deze hield de koning op den 7. October eene vergadering, daarin verklarende, dat hij, na rijp beraad, uit vrijen wil en geheel uit eigen beweging, onherroepelijk had besloten, de regering over Nederland en Luxemburg over te dragen aan den wettigen troonsopvolger, zijnen beminden zoon, den prins van Oranje, zich alleen voorbehoudende den titel van Koning Willem Frederik, Graaf van Nassau. Bij die verklaring was eene proclamatie gevoegd van den volgenden inhoud:

»Doordrongen van eerbiedige dankbaarheid voor de hulp, bemoediging en bijstand, waaraan de Almagtige Opperbestuurder der volken het ons, in de hooge betrekkingen, waartoe Hij ons geroepen heeft, nimmer heeft laten ontbreken, mogen wij met genoegen terug zien op den tijdkring van zeven en twintig jaren, gedurende welke wij het hoog gezag in ons vaderland, en ons groothertogdom Luxemburg gevoerd, en naar ons vermogen getracht hebben, het geluk en welzijn van onze beminde onderdanen en het heil van het land, waaraan onze voorvaderen door naauwe banden zijn verbonden geweest, en ook wij zoo innig verknocht zijn, overeenkomstig de regelen en voorschriften der Grondwet te bevorderen.

»Menigvuldige zegeningen van den Allerhoogste hebben onze regering gekenmerkt, zelfs onder den druk van de staatkundige gebeurtenissen der laatste jaren, waarin wij den nadeeligen invloed, welken groote en onophoudelijke zorgen en verdriet op ons hebben uitgeoefend, in al zijne uitgestrektheid hebben ondervonden.

»Die zorgen en moeijelijkheden van het hoog bestuur blijven zwaar op ons wegen. Wij gevoelen ze dagelijks meer en meer bij het klimmen onzer jaren, en bij het besef der op ons liggende verpligting, *om voortaan, in de behandeling der zaken van het Koningrijk, eenige andere maatregelen te volgen dan die, welke vóór de veranderingen en bijvoegingen, onderdaags in de Grondwet gebragt, door haar waren vastgesteld en voorgeschreven.*

»Door onze Publicatie van 4 Sept. ll. hebben wij aan de veranderingen en bijvoegingen volle beslag gegeven en alzoo is het begin harer werking ophanden.

»*Dat tijdstip hebben wij, na ernstige overdenking, het geschiktste geacht, om gevolg te geven aan het sedert lang bij ons bestaan hebbende voornemen, om de overige levensdagen, welke God ons gunnen zal, in rust, en bevrijd van de zorgen der regering, door te brengen,* onder dankbare herinnering aan al het goede, dat Zijne liefde en wijsheid ons hebben geschonken.

»Eene vaste, krachtige, mannelijke hand, jeugdiger leeftijd, bevrijd van den druk van geklommen jaren, en niet weifelende door vroegere herinneringen, worden voortaan tot het bestuur van het Koningrijk en ter bevordering van deszelfs geluk en welzijn vereischt; en bij ons volle gevoelen en overtuiging, dat de last der regering ons voortaan geheel zoude ter nederdrukken, en ons buiten staat stellen, om den nog overigen tijd van ons leven aan de goede en wakkere behartiging der belangen van onze beminde onderdanen toe te wijden, hebben wij, na rijp beraad, uit eigenen, geheel vrijen wille, besloten, onze lange regering op den dag van heden onherroepelijk te eindigen, en ons koninklijk, groothertoglijk en hertoglijk gezag over te dragen op onzen beminden Zoon, den prins van Oranje, die de wettige opvolger is onzer koninklijke, groothertoglijke en hertoglijke kroonen.

»Wij danken onze beminde onderdanen voor de menigvuldige blijken van vertrouwen en verknochtheid, welke wij, gedurende onze regering, van hen in de ruimste mate hebben mogen ondervinden en overtuigen ons, dat zij met liefde en eerbied hunnen nieuwen Koning zullen ontvangen, aan wien het Vaderland reeds zoo veel verpligt is, en die, met een diep bewogen hart, doch met mannelijken moed, onder het nederig opzien tot de

*) De hoofden der departementen waren: C. F. van Maanen, J. G. Verstolk van Soelen, F. W. H. T. van Pallandt van Keppel, H. J. van Doorn, H. M. de Kock, J. C. Baud, J. J. Rochussen, De Pelichy de Lichtervelde, Schuurman. — De leden van den raad van state: J. E. N. van Lijnden, R. W. J. van Pabst tot Bingerden, W. J. Piepers, A. J. Borret, W. G. van de Poll, G. Beelaerts van Blokland, P. Mac. Pherson, M. W. De Jonge van Campens Nieuwland. — De geheimraad voor de Luxemburgsche Zaken: Stift.

hulp en bijstand van God Almagtig, de Nederlandsche, Luxemburgsche en Limburgsche kroonen op den dag van heden uit onze handen heeft aanvaard."

Willem I vertoefde nog eenige weken in 's Gravenhage, en vertrok vervolgens naar Berlijn, om, in de nabijheid van prinses Marianne, gehuwd aan Albert van Pruissen, rust en verkwikking te genieten. Hij trouwde vervolgens de vrouw zijner keuze, 16 Feb. 1841, en leefde afwisselend te Berlijn, op zijne goederen in Silezië en, in het vaderland, op het Loo, zich steeds onledig houdende met »de goede en wakkere behartiging der belangen zijner beminde landgenooten." Willem I was geen Koning meer, maar bleef tot aan zijn dood een Vader des Vaderlands. Hij stierf te Berlijn, 12 Dec. 1843, en rust met eere en roem in het voorvaderlijk graf.

V. *Tijdvak;* 3. *Gedeelte.*
§. 2. *Onderwijs en Godsdienst.*

Twee aangelegenheden van bijzonder belang, het Onderwijs en de Godsdienst, veroorzaakten vele moeijelijkheden. Orthodox-gereformeerden en ultramontaansch-katholieken, anders mannen van behoud, en veeleer van achter- dan van vooruitgang te beschuldigen, klaagden overluid, en stelden zich, in het belang hunner secten, even zoo wel tegen de bestaande Grondwet als de meest hevige radikalen. Beiden vonden bezwaar in de gemengde scholen, sedert 1806 van Staatswege beheerscht, en zoodanig ingerigt, dat de jeugd er tot bekwame menschen en, met eerbiediging van ieders godsdienstige overtuiging, tot broeders en zusters van één huisgezin gevormd werden. Koning Lodewijk had die instellingen hier te land gevonden en behouden; Napoleon liet ze voortduren en Willem I was er ten sterkste op gesteld. In België vond dat schoolwezen veel tegenstand, zooals hierboven gebleken is; in Noord-Nederland nam een ieder er genoegen mede, tot dat Le Sage ten Broek, onder de katholieken, Bilderdijk te Leiden, Ds. H. de Cock te Ulrum, in Groningen, en H. P. Scholte, te Doeveren, de lang verouderde regtzinnigheid, onder de hervormden, weder oprakelden, en de mannen van de 19. eeuw naar Trente en Dordrecht zochten terug te voeren. Zoowel de eene als de andere rigting kreeg, van tijd tot tijd, een bekwaam woordvoeder, achrijver of poëet, en voor deze was nu de gemengde school te gereformeerd, voor gene niet gereformeerd genoeg.

Beiden zochten den koning te bewegen, om de staatszorg over het onderwijs te verminderen en de scholen wederom onder kerkelijk opzigt te brengen, zoo als oorspronkelijk, en toen schier al het goede van de Kerk uitging, had plaats gehad, doch waarmede de godgeleerden in latere eeuwen slechts onrust gesticht hebben. Zoo als de orthodoxen zich de zaken voorstelden, was de Staat goddeloos geworden, en lag er in het stelsel der gemengde scholen eene tirannie, waarover alle goede christenen zich ernstig moesten beklagen.

Willem II, ofschoon geenszins genegen tot eenige verandering der Grondwet, nam echter de bezwaren, tegen het openbaar onderwijs opgeworpen, vertrouwend aan, en beloofde herstel van grieven. Hij benoemde aanstonds eene staatscommissie van gereformeerden en roomschen, met den baron Van der Capellen aan het hoofd, en verlangde, dat zij de zaak onderzoeken en hem dienen zoude van consideratie en advies. De commissie hoorde en wederhoorde alle klagten: hier werd de bijbel gelezen en dat hinderde de katholieken, dáár werd hij niet gelezen, en dat was eene ergernis voor sommige protestanten; het geheel leidde, wel is waar, tot kennis en beschaving, maar niet genoeg tot positief christendom en kerkelijke geloofsleer. De commissie toonde eenige misbruiken aan, doch ontraadde den overgang tot eene zoogenaamde vrijheid van onderwijs; zij verlangde echter, dat men de oprigting van bijzondere scholen geene wezenlijke hinderpalen in den weg zou leggen, in dier voege, dat de belanghebbenden, door de plaatselijke overheden afgewezen, steeds op den koning konden appelleren.

De koning nam daar genoegen mede; doch het ministerie vreesde, dat men op die wijze het geweten van Z. M. zou kunnen verschalken, en stelde, voor het appel op een enkel mensch, een appel op de provinciale staten in de plaats. Willem II moest in zoo verre toegeven, en bevroedde weldra, dat men hem ten beste geraden had. Om evenwel de klagers, zoo veel mogelijk, te gemoet te komen, bepaalde hij, bij besluit van 2 Jan. 1842, dat de misbruiken, in de gemengde school ingeslopen en door de staatscommissie aangewezen, zouden worden afgeschaft. Hij voegde er bij, dat er in alle openbare scholen voortaan eene gelegenheid zoude bestaan tot afzonderlijk leerstellig onderwijs, en zulks voor

alle kinderen, — een ieder naar den eisch zijner godsdienstige gezindheid. Derhalve priesters, predikanten en catechiseermeesters kregen den vrijen toegang tot de schoolgebouwen, en konden er onverhinderd de belangen hunner kerk behartigen. Oogenschijnlijk was dit alles wat men verlangen kon, en ook de goede gemeente verlangde niet meer. Zij echter, dien het veel minder om verbeteringen, dan om heerschappij en monopolie van onderwijs te doen was, waren met 's konings besluit niet tevreden gesteld, en bleven tot den huidigen dag tegen de gemengde scholen als tegen instellingen van den Satan gezind.

Een ander bezwaar, aan dat van het onderwijs verwant, gold de Godsdienst, *a.* der orthodoxen, *b* der roomsch-katholieken. De gereformeerden, remonstranten, lutheranen, doopsgezinden, oud-roomschen en joden, allen met hun tijd vooruitgegaan, leefden vreedzaam en rustig onder elkander, en verheugden zich in de feitelijke en wettige vrijheid van godsdienst, hun van regeringswege, bij onderscheidene verordeningen van 1814—1816 verzekerd. De orthodoxen evenwel, wier opstand uit den doode een paar bladzijden hooger reeds vermeld is, vonden zich bezwaard, en meenden, dat zij met hunne kleine minderheid, ongetwijfeld nog het meest overeenkomende met de meerderheid van 1618, als vertegenwoordigende de ware gereformeerde kerk, moesten beschouwd worden. Als zoodanig wilden zij hunne verouderde begrippen aan de meer ontwikkelde gereformeerden van ons tijdperk opdringen, de synode beheerschen en de kerkordening van koning Willem I door meer echt-Calvinistische voorschriften doen vervangen. De Cock en Scholte predikten in dien geest; zij werden door de kerkelijke overheid in hunne bediening geschorst, en, eindelijk, bij volharding in hunne denk- en handelwijze, afgezet. Scholte beschouwde zich toen als een martelaar des geloofs, en doorliep het land, predikende in boerenschuren, op wagens en karren. Dat voorbeeld vond navolging bij andere predikanten, die even als hunne voorgangers eene verklaring gaven, waarmede zij de bestaande kerk verlieten. Die gebeurtenis bragt eenige onrust te weeg: want de afgescheiden predikanten hielden godsdienstige bijeenkomsten, stelden kerkenraden in doopten, bedienden het avondmaal, en haalden zich, door gestadig van vervolging te gewagen, eenige vervolging op den hals. Had men hen oogluikend laten begaan, zij zouden verdwenen zijn als sneeuw voor de zon; thans verstoorde men hunne onwettige bijeenkomsten, en werden er enkele, wat hun aanhang aanmerkelijk deed toenemen, tot geldboeten verwezen.

De meesten van dien onrustigen hoop hadden evenwel geene bijoogmerken of kwade bedoeling, en verlangden niets anders dan een ruimer gebruik der formulieren, een psalmboek zonder evangelische gezangen, een bijbel met roode letters op het titelblad, eenige predikatiën in den geest van Van Brakel en Smytegelt, in stede van een der schoone en tolerante sermonen zoo als Van der Palm, Des Amorie van der Hoeven en hunne voortreffelijke leerlingen die hielden. Willem I, en Van Maanen, beide protestanten, die misschien met Hellenbroek begonnen waren, maar thans veel hooger stonden dan de kleine achterhoede van vóór 1795, hadden naauwelijks de onnoozelheid der orthodoxen bespeurd, of zij gaven, bij besluit van 5 Julij 1836, den afgescheidenen eene gewenschte vrijheid, om naast andere kerkgenootschappen eene wettige plaats te verkrijgen, waarbij echter eenige formaliteiten waren in acht te nemen. Enkelen, die gaarne voor vervolgden wilden doorgaan, bleven zich verzetten; anderen, die in den waan verkeerden, dat nu de gansche wereld hun zou bijvallen, beproefden de oprigting van orthodox-gereformeerde en afgescheidene gemeenten in de hoofdsteden en voornaamste dorpen van het land, of staken met verschillende inzigten naar N. Amerika over. Zoo, onder anderen, Ds. Scholte, die echter de voorzigtigheid had, zich tevens als zaakwaarnemer zijner geloovigen op te doen, en thans als beheerscher hunner kapitalen, als advokaat, notaris, courantier, en in geen opzigt meer als apostel, fungeert.

Den slimsten, den eigentlijken hoofden dezer teruggaande beweging, liep het middelerwijl zeer tegen: in stede van tot heerschappij te komen, verkregen zij slechts de vrijheid, om zich met de kleine burgerij af te scheiden, of insgelijks in den vreemde te trekken; maar zóó meenden zij het niet. Zoo lang die heeren geen meester konden worden van het terrein, bleven zij in de verdraagzame kerk van 1795 en 1816, en lieten hunne geloofsbroeders naar eene andere wereld vertrekken, of hier in de Nederlanden aan zich-zelven over. Willem II deed beter; hij vernam, dat er aan het oprigten van afgescheiden gemeenten nog te veel moeijelijkheden verbonden waren, en stelde dus het besluit van 5 Julij 1836 buiten werking: 8 Jan. 1841; hij verblijdde daarmede eenige eenvoudigen, zonder de drijvers, die

geenszins hun doel bereikt hadden, te kunnen ontwapenen.

Ten aanzien der Roomschen waren de vormen eenigzins anders, de zaak-zelve niet veel verschillend. Hun ten gevalle was er in 1827 een Concordaat gesloten, dat na de belgische omwenteling in N.-Nederland zonder gevolg was gebleven. Behalve voor een paar geestelijken, die bisschoppen moesten worden, had de overeenkomst met Rome voor geene priesters, aan den staat van Missie gewoon, eenige aantrekkelijkheid, en voor de leeken slechts het vooruitzigt van allerlei *jura*, uit hunne beurzen op te halen. Daar echter vele katholieken, in deze gewesten met de meest mogelijke vrijheid van godsdienst, niet volkomen tevreden waren, meende de koning, hun toestand te verbeteren en het Concordaat te doen naleven. Om roomschen en orthodoxen gelijktijdig genoegen te doen, verklaarde hij, dat de regering geen de minste aanspraak maakte op een *jus in sacra*, zelfs niet op een *jus circa sacra*, een regt, dat haar nogtans toekomt, en den Staat even onmisbaar is als een *jus* tegen ieder ander genootschap, dat de goede orde zou kunnen verstoren.

Dat het Concordaat een verdrag was, waarbij het *jus circa sacra* op den voorgrond stond, zag de koning niet in, en nog veel minder de protestanten, die toch meerendeels met zulk een beschermend regt gediend zijn. Willem II wilde slechts den ontevredenen een blijk geven van tolerantie, en de protestanten, voor den terugkeer van afgesleten vormen bevreesd, toonden zich even onverdraagzaam als in de dagen, toen dat in zekeren zin noodzakelijk was, de vormen nog bezield waren en de lijken van Philips II en den hertog van Alva nog leefden.

Alleen Capaccini, pauselijk gezant te 's Gravenhage, begreep dat een en ander veel beter, en trok er partij van ten voordeele van het beginsel, dat hij vertegenwoordigde: hij raadde den koning, om de zaak van het Concordaat te laten glippen, ontroofde hem op die wijze een krachtig wapen, stelde inmiddels de katholieken met bisschoppen *in partibus* gerust, en legde den grond voor de kerkelijke organisatie, die, buiten de regering om, in 1853 tot stand kwam.

§ 5. *Grondwet van* 1848.

Willem II besloot aanstonds, zich met Leopold te verstaan, en wierp daarmede een bolwerk op tegen de democratie, die Frankrijk beheerschte, en van alle kanten naar buiten drong. Mogt zij de belgische grenzen overschrijden, Nederland zou den troon van Coburg komen schragen. Een eigenhandig schrijven des konings verzekerde den koning van België, dat hij zijn ridderwoord vertrouwen, en, in geval van nood, op hem rekenen kon.

's Konings gezant te Brussel verklaarde intusschen namens Z. M., »dat Nederland de grootste waarde hechtte aan de instandhouding en bevestiging der bestaande tractaten, en niets anders verlangde of bedoelde dan de voortduring der onafhankelijkheid van België en de bevestiging der bestaande betrekkingen tusschen de beide Rijken."

Een tweede maatregel des konings was minder gelukkig. Zonder de natie, aan hem en zijn huis ten sterkste verkleefd, op eenigerlei wijze te raadplegen, besloot hij het voorbeeld der duitsche souvereinen te volgen en de betrekkelijk kleine partij der oppositie te vieren, en nu werden op den 8. Maart de 27 ontwerpen van grondwetsherziening aan de tweede kamer toegezonden.

Eenige voorstanders van het behoud begonnen inmiddels den vooruitgang bij te vallen, en de vooruitgang zag in de 27 ontwerpen geene voldoende gelegenheid ter bereiking zijner oogmerken. De vurigsten dier partij voerden toen eene dreigende taal, en zochten den koning te beheerschen: zij bragten het werkelijk zoo ver, dat hij, de onversaagde van Quatre-Bras en Waterloo, hij, die met eene natie te doen had, van communisme afkeerig, en in geenen deele gesteld op *Lessen van Parijs*, den hoed afnam voor de oppositie, en ten aanzien der grondswetsherziening, tegen zijne overtuiging aan, van gedragslijn veranderde, 13 Maart.

Buiten het ministerie om, werd nu de voorzitter der tweede kamer (Jonkheer Willem Boreel van Hogelanden) ten hove ontboden, en nopens de gezindheid der afgevaardigden ondervraagd. Boreel antwoordde, dat de 27 ontwerpen geen bijval vonden, en zelfs, dat de leden, die tot hiertoe de regering ondersteund hadden, in de gelederen van den tegenstand waren overgegaan.

»In dat geval," zeide de koning, »is er geen tijd te verliezen; ik zie dat mijne voorstellen niet voldoende zijn: ga dus uit mijnen naam aan uwe ambtgenooten zeggen, dat ik bereid ben, aan hun verlangen gehoor te geven en alles toe te staan, wat tot welzijn van het land zal kunnen strekken."

Dit antwoord, eenigermate ontwikkeld en in den vorm eener vertrouwelijke boodschap gekleed, werd door Boreel in de afdeelingen der tweede kamer overgebragt, en verwekte er de levendigste gewaarwordingen.

De ministers, de raad van state en de prins van Oranje, die geen van allen geraadpleegd waren, vernamen deze gewigtige gebeurtenis door het publiek gerucht, en schenen 's konings handelwijze geenszins goed te keuren. Wat zeker is, de ministers gaven hun ontslag, en aan Lodewijk Caspar Lusac, een der leden van de tweede kamer, werd de zamenstelling van een nieuw kabinet opgedragen.

Bij geheel deze toedragt van zaken bleef de natie in alle deelen des lands hare gewone kalmte behonden; maar eenig gemeen in de twee voornaamste koopsteden en te 's Gravenhage, door de drijvers der democratische partij in beweging gebragt, hield kleine optogten ter eere van den koning, die daarin een bewijs moest zien, hoezeer zijne jongste besluiten met den volkswensch overeenkwamen. Hadde geen treurmare die vertooningen gestaakt, zij zouden welligt in andere steden eenige navolging gevonden hebben: — thans vernam men met veel deernis den dood van prins Alexander, die den 20 Febr. op het eiland Madeira overleden was, en zoowel het hof als alle goede burgers plotseling ter neêrdrukte en hun het rouwkleed deed aannemen. Ook dat was eene manifestatie, maar algemeen, uit het hart voorkomende, en in hare gepaste eenvoudigheid zoo indrukwekkend en plegtig, dat de oppositie hare trommels en fluiten deed zwijgen en hare vaandels verborg.

De staten-generaal gaven, in een adres van rouwbeklag, insgelijks hunne deelneming te kennen, en zeiden, volkomen naar waarheid, »dat de algemeene neêrslagtigheid een blijk was van de gezindheid der natie, om zich in die gewigtige oogenblikken bij haren koning aan te sluiten."

Intusschen had de kamer reeds een aantal voorstellen tot ruime grondwetsherziening den koning kenbaar gemaakt, en was er eene commissie benoemd, om, met overweging der wenschen, door de vertegenwoordiging uitgedrukt, een volledig ontwerp van grondwetsherziening voor te dragen.

De commissie bestond uit Dirk Donker Curtius, een groot voorstander van ruime hervorming, inzonderheid van regtstreeksche verkiezingen, benevens vier van de negen leden der algemeene staten, die in 1844 het eerste voorstel van herziening gedaan hadden, te weten: Lusac, Thorbecke, Jacobus Mattheus De Kempenaar en Lambertus Dominicus Storm.

De afgetreden, maar door een nieuw kabinet nog geenszins vervangen ministers, drongen toen op hun ontslag aan, en verkregen dit, 19 Maart. Donker Curtius werd in den zetel van De Jonge geplaatst, en Gerrit graaf Schimmelpenninck, Zr. Ms. gezant te Londen, moest vandaar overkomen, om als voorzitter van den ministerraad den koning behulpzaam te zijn, vooreerst in de vervanging van Baud, Van der Heim, Rappard en hunne overige ambtgenooten. Schimmelpenninck zelf verkreeg de Buitenlandsche Zaken en Finantiën, nam genoegen met Donker Curtius bij Justitie, en gaf Lusac, als tegenstander van het stelsel van behoud, de portefeuille van Binnenlandsche Zaken en Protestantsche Eeredienst.

Voor Katholieke Eeredienst, Marine en Oorlog verlangt men, wat dikwijls zeer moeijelijk te vinden is, een roomschgezinde en een paar hoofdofficieren, die zich eenigermate op constitutioneel staatsregt en administratie verstaan. Als zoodanig verkreeg Leonardus Antonius Lightenveldt het departement van Pelichy; den vice-admiraal Rijk, die reeds gouverneur der West-Indië geweest was, en thans de Marine bestuurde, verzocht men, op zijn post te blijven, en gaf hem tevens de portefeuille van Koloniën, een weinig later door G. L. Baud overgenomen, terwijl de generaal-majoor Charles Nepveu, een voortreffelijk krijgsman en zeer koningsgezind soldaat, met het beheer der Zaken van Oorlog belast werd.

De kamers, zoo het scheen, zouden deze ministers, die het evenwel niet eens waren, ondersteunen, en rekenden op eene constitutie naar engelschen geest, en waarvan zij de hoofdpunten, bij de optreding van het ministerie reeds voorloopig vastgesteld, hadden opgegeven.

Inmiddels moest Hendrik Jacob, baron van Doorn van West-Capelle, een getrouw raadsman van Willem I, en onder den regerenden koning tot vice-president van den raad van state benoemd, zijn zetel ruimen.

De commissie van herziening, thans onder voorzitting van Thorbecke, ontwierp vervolgens eene nieuwe Grondwet, grootendeels naar de Belgische gevolgd, en den 11. April ingediend. Schier geheel de voormalige oppositie, vertegenwoordigers, staatkundigen en dagbladschrijvers ijverden toen voor de voorgeslagene, bijna radikale hervorming, en zagen daarin de opkomst van een vereenvondigd en

beter bestuur, groote vermindering van lasten en politieke ontwikkeling der natie, die, zoo men meende, een werkzaam aandeel moest nemen aan de behartiging der algemeene belangen.

De meerderheid der ministers vereenigde zich met het voorstel der commissie; doch Schimmelpenninck en Nepveu vonden daarin te veel anti-monarchale beginselen, om er mede in te stemmen; zij deden opmerken, dat er weinig overeenkomst was tusschen de voorgedragene constitutie en de hoofdpunten, in gemeen overleg met de staten-generaal vastgesteld, en verlangden hun ambt neder te leggen, indien de koning zich voor het stelsel der commissie verklaarde.

De koning, wij hebben het vroeger reeds gezien, was van nature geen decromaat, en had zelfs een afkeer van republikeinsche vormen; doch de radikale partij hield hem bestendig voor oogen, dat eene ruimere deelneming des volks aan verkiezing en regering, der monarchie geen afbreuk zou doen: zij stelde de hier bedoelde wijzigingen in het bekoorlijkste licht, tegenover despotisme en tirannie; onze eeuw, zeide men, eischte vooruitgang en veel meer staatkundige ontwikkeling, dan er tot dus verre bestaan had. De dagbladen en tijdschriften sloegen grootendeels op hetzelfde aanbeeld, en eene menigte petitiën gaven het verlangen te kennen naar een grondwet in zoogenaamd vrijgevigen geest.

Schimmelpenninck en Nepveu kregen dus een eervol ontslag, en De Kempenaer, die de beginselen der staats-commissie ter staten-generaal verdedigde, en op welsprekende wijze deed zegevieren, werd tot minister van Binnenlandsche Zaken benoemd. Om voorts het ministerie weder voltallig te maken, riep den koning aan het beheer der Buitenlandsche Zaken Arnold Adolf, baron Bentinck, aan dat van Oorlog den generaal-majoor Johan Hendrik Voet, en stelde Pieter Philips van Bosse, een der voornaamste ambtenaren van finantie, aan het hoofd van dat departement.

Het ontwerp van nieuwe staatsregeling, in 12 voorstellen vervat, kreeg vervolgens den wettelijken loop, en werd in den ministerraad, in den raad van state en in eene dubbele kamer van staten-generaal overwogen. Bij de plegtige aanbieding dezer wetten drukte de koning zich aldus uit:

„Ik breng deze voorstellen bij UEdel Mogenden ter overweging, met het oog niet slechts op onzen binnenlandschen toestand, maar ook op de gebeurtenissen, welke in de meeste overige staten van Europa tot hervormingen in den maatschappelijken toestand hebben geleid. De voorzigtigheid gebiedt, om niet uit het oog te verliezen, wat eene algemeene behoefte voor de volken schijnt geworden te zijn, al is het dat ons vaderland, Gode zij dank! nog vreemd gebleven is aan de geweldige bewegingen, welke andere staten hebben geschokt. Ik vertrouw, dat de Grondwet, gewijzigd naar de voorstellen, welke door UEdel Mogenden staan onderzocht te worden, aan de eischen van het tegenwoordig oogenblik zal beantwoorden, gelijk zij ruimte zal overlaten, om, bij gewijzigden loop van omstandigheden, ook hier op acht te slaan, en onze maatschappelijke instellingen gaandeweg te ontwikkelen en te verbeteren. Het is mij niet onbewust, dat over de onderscheidene punten van meer of minder gewigt verschil van gevoelen kan bestaan, en werkelijk aanwezig is; maar, in oogenblikken, als de tegenwoordige vooral, is het de pligt van een ieder om wederkeerig inschikkelijk te zijn, en van eigen denkwijze iets ten offer te brengen. Ik zelf, Edel Mogende Heeren! heb mij, bij de beoordeeling van de nu voorgestelde onderscheidene wijzigingen in de Grondwet niet aan de beoefening van een pligt onttrokken, welken ik, ter bevordering van eendragt, tot waarachtig heil van het vaderland, met aandrang op het harte druk."

Of de rust van het vaderland van het lot der Grondwet afhankelijk was, is niet volkomen zeker; er zijn er, die dit ten sterkste betwijfelen; maar, daar de koning met inschikkelijkheid voorging, en de radicale partij veel behendiger gediend werd dan alle andere partijen te zamen, behaalde zij een volkomen triumf, en verkreeg wat zij begeerde. Had er geen Thorbecke en De Kempenaer aan de zijde der oppositie gestaan, zij ware, met alle schrikwekkende omstandigheden in haar voordeel, bij eene natie als de onze bezweken, of als eene waterbel uiteengesprongen en spoorloos verdwenen.

Thans was het anders: de conservativen vormden geen gesloten geheel, de aristocraten hadden geen moed, de royalisten geen hoofd, de goede burgerij geen orgaan, en de gereformeerden geen anderen steun dan van eene verouderde orthodoxie. Boven al die minderheden zweefde eene nog veel kleinere; maar deze had meer moed, meer beleid en meer geest, en bleef derhalve aan het langste einde. De nieuwe Grondwet werd aangenomen, en De Kempenaer, de beste spreker van hen, die eene min monarchale constitutie verlangden, zeide toen, bij het sluiten der dubbele vergadering, 14 Oct. 1848:

»De geschiedenis dezer zitting levert een tafereel op, éénig in de geschiedenis der wereld, éénig vooral in onze dagen, in het midden der beroeringen van Europa: elders stonden de volken tegen hunne vorsten op, om hen te miskennen en te verdrijven; hier trad de vorst, ofschoon door huisselijke ramp diep gegriefd, zijn volk vertrouwend te gemoet, en beiden verbonden zich inniger en vaster dan ooit aan elkander; elders werden grondwetten geschonden, verscheurd; hier werd de Grondwet geëerbiedigd, gezuiverd; elders werd het koningschap verbannen, — hier werd het op betere grondslagen bevestigd; elders worden de partijen en de partijschappen met den dag talrijker en stouter, en bedreigen elkander met krijg en moord, — hier is de stof tot verdeeldheid zorgvuldig opgeruimd, en reiken alle ingezetenen elkander eendragtig de broederhand toe."

§ 15. *Nieuwe Grondwet*, 3 *November* 1848. *'s Konings dood* 17 *Maart*, 1849.

Nederland had nu eene nieuwe Grondwet verkregen, en deze werd door Willem II den 3. November 1848 geproclameerd. Een zoogenaamd homogeen en definitief ministerie moest daaruit voortvloeijen, en kwam, onder leiding van J. M. de Kempenaar, 21 November tot stand. De portefeuilles waren aldus verdeeld: De Kempenaer, Binnenl. Zaken; L. A. Lichteveldt, Buitenl. Zaken; P. P. van Bosse, Finantiën; D. Donker Curtius, Justitie; G. L. Baud, Koloniën; J. C. Rijk, Marine; J. H. Voet, Oorlog; S. van Heemstra, Hervormde — en J. A. Mutsaert, Katholieke Eeredienst.

Met dit ministerie opende Willem II op den 13. Febr. 1849 de zitting der staten-generaal, nu voor het eerst op regtstreeksche wijze en overeenkomstig de bepalingen der nieuwe Grondwet gekozen. Als altijd, werd de koning met veel vreugde-betoon door het volk ontvangen; maar die toejuichingen schenen hem ditmaal te hinderen: hij had het voorkomen van neêrslagtig te zijn, en, tegen zijne gewoonte, rustte hij eenige oogenblikken, alvorens de vergaderzaal binnen te treden; hij las zijne toespraak met verzwakte en ontroerde stem; nogtans met veel gevoel en waardigheid vermaande Z. M. tot eendragt, en gaf tevens zijn verlangen te kennen, om, bij voortduring, in gemeen overleg met de vertegenwoordiging, het heil des vaderlands te bevorderen.

Van eenige ongesteldheid des konings hoorde men niet. Dat hij een hartkwaal, en, ondanks een doorgaans opgeruimd voorkomen, veel verdriet had, is echter zeker. Met den vinger naar Delft wijzende, zeide hij dikwijls: »Daar zal ik rust hebben."

Op een uitstap naar Tilburg, waar hij een lustslot liet bouwen, en den 13. Maart aankwam, wierp eene koortsachtige aandoening, van zware hartklopping vergezeld, hem op het ziekbed neder; binnen weinige dagen was hij een lijk. Hij stierf 17 Maart, 1849, in den ouderdom van ruim zes en vijftig jaren, en dompelde zijn huis en zijne onderdanen allen in diepen rouw. Ondanks zijne zwakheden, had men hem lief, en betreurde dien ridderlijken, goedhartigen en vaderlandslievenden koning in alle standen en rangen der maatschappij. Zijne ontroostbare weduwe, prins Hendrik, zijn wakkere zoon, en prins Frederik der Nederlanden, zijn getrouwe broeder, waren, op de eerste mare van 's konings ongesteldheid, naar Tilburg gesneld en als verplet van den slag; alleen de Kroonprins was afwezig, en bevond zich in Engeland, doch werd in den avond van denzelfden dag reeds door het ministerie tot wettig opvolger geproclameerd en door de staten-generaal erkend. IJlings keerde hij terug, en toen men hem zag, met zijne beschreide oogen, met zijnen eerbied voor Willem II, met zijne liefde voor vader en moeder; toen men hem hoorde, met zijne veelbeteekenende toespraak, met zijne gehechtheid aan het land, dat God hem gaf, toen had men voor hem en zijn huis; toen smeekte men den hemel voor de verlenging zijner dagen, en verbond zich aan Willem III, zooals men eenmaal aan zijne roemrijke voorouders was verbonden geweest."

Achter het laatste Deel van dezen **LEIDDRAAD** zijn geplaatst verscheiden Tijdtafels, als van de *Hollandsche en Friesche Stadhouders* (1578—1747), van de *Algemeene Stadhouders* (1747—1806), en van de *Koningen* (1806—1849); — voorts van de *Gouverneurs-generaal* van *Neêrlands-Oost-Indië* (1610—1833); van de *Commissarissen-generaal* van *Neêrlands Oost-Indië* (1791—1833); van de *Gouverneurs van Suriname* en de *Gouverneurs-generaal* en *Commissaris-generaal* van *West-Indië* (1669—1855.); — eindelijk, A.) van het HUIS VAN NASSAU IN NEDERLAND, *en zijne vereeniging met het Huis van Oranje tot op Willem I;* en B.) DE GENEALOGISCHE VERHOUDING TUSSCHEN DE HOLLANDSCHE EN FRIESCHE STADHOUDERS, *met hunne afstammelingen, de Koningen der Nederlanden.*

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE.

NEDERLANDSCHE POETEN. [1]

NAGELATEN GEDICHTEN VAN CORNELIS LOOTS. [2]

— MET VOORREDE VAN H. TOLLENS CZN. EN Mr. M. C. VAN HALL. —

Alvorens eenige mededeeling te doen uit de nagelaten Poëzij van een onzer Hoofddichters, uit het eerste kwartaal der loopende eeuw, willen wij eerst hier overnemen de beide **Voorberigten**, die er aan voorafgaan, uit de pen van twee andere, grijze Vaderlandsche Zangers gevloeid, en waardoor over dien dichterlijken arbeid een oordeelkundig licht wordt verspreid, dat allezins waard is, opgevangen, en, zooveel mogelijk, bewaard en verspreid te worden. Tollens schrijft het volgende:

»Tot mijne vroegste kunstvrienden behoorden de dichters en behuwdbroeders Helmers en Loots, die mannen waren, toen ik een knaap was, en die, ondanks hunnen reeds gevestigden roem, den kunstlievenden jongeling, hoe ver ook beneden hen staande, veroorloofden, zich bij hen aan te sluiten. Beiden bleven tot aan hun dood aan mij verknocht, en vooral met den laatste, die zoo veel langer dan de eerste geleefd heeft, was ik jaren-lang door innige vriendschap verbonden. Deze betrekking gaf aanleiding, dat men mijne hulp en medewerking tot het verzamelen, schiften en herzien van zijne verstrooide en nagelaten Dichtwerken inriep, toen de uitgave er van was besloten. 'k Heb mij echter om meer dan eene reden van de voldoening aan dat verlangen verschoond. Men bleef er nogtans op aandringen, dat ik eenige woorden ter inleiding aan het hoofd dezer verzameling plaatsen zou, en ik heb dat herhaald en vereerend aanzoek niet onvoorwaardelijk kunnen weigeren.

»De reden, waarom ik mij van het verzamelen, schiften en herzien dezer dichterlijke nalatenschap heb onthouden, is, in de eerste plaats, de volstrekte onzekerheid, welke keuze door den dichter-zelven zou zijn gedaan; wat hij verlangd zou hebben, openbaar gemaakt te zien of onbekend te zijn gebleven. Aan eene herlezing of herziening, waaronder men beschaving of verbetering zou moeten verstaan, heb ik mij, uit afkeer van alle aanmatiging, onttrokken. Alleen de kunstenaar-zelf is tot het beschaven en verbeteren van zijnen arbeid bevoegd: des dichters taal en uitdrukking zijn te na aan zijn eigen verbeelding verwant, dan dat een ander zich deswegens omzetting, bijvoeging of uitwissching zou mogen veroorloven.

»Men heeft dan ook, uit vreeze van iets terug te houden, hetgeen door den dichter-zelf de uitgave zou kunnen waardig gekeurd zijn, alles, wat er op te sporen en te vinden geweest is, in deze bundels verzameld. Het eenig aandeel, dat men mij aan deze uitgave mag hebben te danken, is het naauwkeurig lezen eener laatste drukproeve en het veranderen of verplaatsen van een enkel woord, dat kennelijk eene schrijffout bevatte.

»Men leide uit het gezegde in geenen deele af, dat ik met eenige geringschatting op deze Verzameling nederzie. Mogt ik mij ook overtuigd houden, dat door den dichter-zelven sommige dezer stukken voor verbetering vatbaar geacht zouden zijn, en enkelen welligt ter zijde gelegd zouden wezen, vele anderen, daarentegen, zijn, voorzeker, de uitgave en den roem des dichters niet onwaard, en zullen alzoo tot een welkom geschenk aan zijne talrijke hoogschatters mogen strekken.

»Naar mijne meening, heeft de beroemde Loots zijne lauweren meer aan zijn natuurlijken en rijken aanleg, dan aan een schroomvallige kunstbeschaving te danken.

»Ik herinner mij, dat de Uitgever van zijne vroegste gedichten, de kundige en keurige Uylenbroek, aan wiens inlichtingen en teregtwijzingen ik-zelf, even als

[1]) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 187.

[2]) Twee Deelen, met Portret des Dichters; Amsterdam, bij Allart en van der Made. — 1856. —

onze Loots, zooveel verpligting schuldig ben, hem in een Bijschrift, onder een zijner afbeeldingen geplaatst, een tweeden Vondel genoemd heeft. Evenzeer herinner ik mij, dat Bilderdijk in een Bijschrift op Vondel, dezen een ruwen diamant heeft genoemd. Beide deze uitspraken zamentrekkende, zou men alzoo ook onzen Loots een ruwen diamant mogen heeten, een eeretitel, die een zeer wezenlijke en innerlijke waarde aanduidt, en dien ik met volle overtuiging mijn veeljarigen kunstvriend onbetwistbaar waardig schat."

De acht-en-tachtig-jarige Van Hall laat daarop dit volgen:

»Ik vereenig mij volkomen met de kern van het vorenstaande berigt. Ook ik ben het met mijn kunstvriend Tollens eens, omtrent de natuurlijke en rijke waardij van hem, wiens dichterlijke nalatenschap door ons het publiek wordt aangeboden. Ik zou daarom bij hetgeen de Meester reeds gezegd heeft, niets hebben gevoegd, indien ik van deze gelegenheid geen gebruik had willen maken, om de hoogschatters van Loots te herinneren aan hetgeen ook door andere bevoegden, in overeenstemming daarmede, voor ruim twintig jaren, openlijk werd geschreven en gezongen, en op de waarheid waarvan deze Verzameling in velerlei opzigten den stempel drukt.

»Onze ontslapen Jeronimo de Vries, die bij de laatste rustplaats van Loots met zooveel weemoed als waarheid sprak [1]), noemde hem later een oorspronkelijk Dichter van den besten en echten stempel, die Natuur tot leidsvrouw had.

»In de verzameling van hetgeen in 1835, ter nagedachtenis van onzen tweeden Vondel, in dicht en ondicht, werd uitgesproken en gedrukt [2]), hebben Haakman, H. H. Klijn, Kinker en Tollens geen ander oordeel over hem geveld. De laatste noemde hem in het voortreffelijk Dichtstuk te zijner uitvaart:

„De Dichter van zijne eigen zangen:
Hij, die van vreemdling noch gebuur
De toonen borgde, die hij slaakte,
Maar, onverflaauwd, van eigen vuur,
Van ingeschapen geestdrift blaakte,
En breidel, wet en les verzaakte,
Gehoorzaam slechts aan u, Natuur."

»Ook ik, geroepen aan het hoofd van den trein, weeklagende bij zijnen dood, wijdde hem deze regelen, die ik thans nog gaarne herhaal:

„Ja, gij hebt hem gevormd, alscheppende Natuur!
Van u ontleende hij dat krachtgevoel, dat vuur,
Waarmeê hij zich zoo stout verhief op aadlaars wieken,
En gidsen zocht, noch bij Romeinen, noch bij Grieken;
Maar, 't zij hij hoog of laag 't oorspronklijk speeltuig sloeg,
Uit eigen bron gevoed, en aan zich-zelv' genoeg,
Gelijk de Nachtegaal, door kunstlooze orgelslagen,
In zijnen wildzang zelfs den kenners bleef behagen."

»De nagelaten gedichten, die bij deze het kunstlievend publiek worden aangeboden, bevestigen dit eenparig uitgesprokene."

Een honderd-zestigtal Dichtstukken, van meerder of minder omvang, en daaronder eene menigte gelegenheidsverzen zijn in de twee Deelen — zamen nagenoeg zes honderd bladzijden beslaande — bij elkaêr gebragt, doch zonder bepaalde orde, hetgeen wel jammer is, want, in dergelijke Bundels voldoet eene *chronologische* volgreeks altijd tweeledig het best, immers, zij schetst vooreerst het best den invloed der verschillende toestanden, waaronder een Schrijver — Dichter of Prozaïst — de pen voerde, en dit te meer, wanneer die toestanden, zoo als hier doorgaans het geval is, ook met het vaderland en de vlottende politiek der wisselende tijden in naauw verband staat; — terwijl, in de tweede plaats, door zulk eene volgorde van meêdeeling het beeld eens Auteurs zich ook juister afteekent, met betrekking tot zijne verdienste, als pennevoerder, en men dus daaruit te eerder een oordeel kan opmaken, of de kracht (bij voorbeeld) van een Dichter heeft toegenomen met de jaren, gelijk die der Eiken en van den Wijn; dan wel, of de bloemen zijner jeugd geuriger waren dan de vruchten zijns ouderdoms. — Zoo lang de Poëet leeft, en dus zelf zijne Verzen de wereld inzendt, volgt hij maar al te spoedig den prikkel, die hem spoort tot publiciteit; het »*nonum prematur in annum!*" schijnt voor Apollo's zonen niet geschreven, en toch, die Horatiaansche les is schatten waard; immers, hoevele Lier- en Heldenzangers zouden niet weêr ongedrukt willen maken de Liederen hunner jeugd; en bij hoevelen is,

[1]) 15 October. 1834.

[2]) Bij Johannes van der Hey en Zoon; 1835.

daarentegen, de zang hunner lente niet de eenig-frissche afspiegeling van den poëtischen geest, die bij den een met de jaren van lieverlede geheel wegsterft, en bij den ander, tot aan het graf toe, steeds meer en meer in rijpheid toeneemt, met immer stijgende kracht en kleur. De geachte Verzamelaar van den Lootsbundel (de Heer Hilman) heeft daarop, naar het blijkt, niet gelet, en zoo dan staat hier oud en jong, rijp en groen, door elkander, als **NAGELATEN GEDICHTEN** opgedischt, dat evenwel in den striktsten zin van het woord geenszins het geval is, daar toch de meeste dier Zangen vroeger reeds, bij 's Dichters leven, op verschillende plaatsen, in druk verschenen zijn. Beter ware alzoo de titel geweest: VERSPREIDE GEDICHTEN *van Cornelis Loots, na 's Dichters dood bijeenverzameld, en met een paar Voorreden verrijkt door de Dichters Tollens en van Hall.*

Dit zij, evenwel, zoo het wil, en wij wenschen daarover niet te twisten, maar bekennen veeleer gaarne, dat ons, hoeveel onbeduidends en zelfs berispelijks hier en daar er in voorkomt, de uitgave van die Twee Deelen ons toch regt aangenaam is geweest, gelijk iedere bijdrage van letterkundigen of wetenschaplijken aard, die over het geestkarakter van den een of van den anderen beroemden landgenoot — zoo als Loots er zeker een geweest is — eenig meerder licht kan op doen gaan.

Tot proeve uit het 1. Deel (blz. 65) laten wij hier volgen:

MIJNE AANDOENINGEN

bij de plegtigheid van den Heiligen Doop, bediend aan den vierden zoon van Z. K. H. den Prins van Oranje, genaamd Willem Alexander Frederik Ernst Kasimir;

OP DEN 18. JUNIJ, 1822, IN DE NIEUWE KERK, TE AMSTERDAM.

Wat feest, wat statelijke praal!
Wat grootsch gezigt! wat schoone keten
Van rij aan rij, zoo hoog gezeten,
Doorslingert Gods gewijde zaal!
De scheepsvlag hangt, gerold in wrongen,
Als offerande, aan 's tempels boog;
Een tooverschepping blindt het oog:
Tot stilheid wordt de ziel gedwongen.

Hier knielt, wat edel is van stand;
Hier zien wij achtbre burgervaadren
Met raden en met burgers naadren;
Hier knielt de kern van 't vaderland.
Gods dienaar, van Gods geest doortogen,
Beklimt, met statelijker stap,
D' aan 't heilig woord gewijden trap,
En heilig vuur blinkt in zijne oogen.

Hij ziet op 't zuivrend doopbad neêr,
Verwellekomd door 't statig spelen
Der losgeborsten orgelkelen,
Als de ark in Saloms vorst weleer.
Elks ziel, getooverd in beklemming,
Gevoelt, aanbidt; de tong is stom;
En nooit had in een heiligdom
't Godvruchtig hart een reiner stemming.

Die stemming rijst, hoe hoog in top:
Daar komt de Vorst, door God verheven,
Van kindren en van gade omgeven,
Als burger, voor Gods aanzigt op:
Hij ruilt de praal van zijne krooning
Voor huwlijksheil en vaderrang,
En mengt, met al het volk, zijn zang,
Tot lof van aller vorsten Koning.

Rijst, zangen! rijst uit ruime borst!
Wie nimmer zong, moet heden zingen:
Geen stroefheid mag de keel bedwingen;
Zingt, Nederlanders! met uw Vorst.
Stort, orgel! stort uw volste galmen,
Uw adem uit met al uw kracht;
Speel 't stoutste lied; speel roerend zacht;
Het hooge feest eischt hooge psalmen.

Dit is een heilge wonderdag:
Een dag van wee, voor zeven jaren,
Die grimmig, neevlig opgevaren,
Ons dreigde met den laatsten slag.
Een wonderdag, dien wij nu vieren,
Met vrolijkheid op 't aangezigt,
Die opdaagt met vertroostend licht,
En dien wij 't hoofd met kransen sieren.

Spreek, leeraar! nu, ontsluit den mond;
Spreek, zendling Gods! uw zending waardig;
Zijn geest make uwe lippen vaardig,
Zoo 't overstelpt gevoel die bond.

Wijd Gode thans den jonggeboren';
Doop in zijn Naam de Vorstenspruit,
Spreek over vorsten zegen uit;
Doe vorsten vaderpligten hooren.

Rijs op, gemeente! rijs omhoog:
Rijs op, vereenigd met uw Koning!
Volg hem, leg met ontzagbetooning
Uw harten bloot voor 't alziend oog!
Zoo boog de wijste uit de opperheeren,
In 't hooggebouwd Jeruzalem,
Zich neêr, en Isrel boog met hem,
Om d'Eenigen, die magt heeft, te eeren.

o Vol gevoel! stort tranen uit;
Weêrhou ze niet: 't is schoon te weenen;
Of wordt, zelfs bij uw leven, steenen,
Elk die, uit trots, die tranen stuit.
De held, beducht voor vuur noch degen,
Staat stom hier, 't oog omhoog gerigt;
Wiegt op zijn arm zijn jeugdig wicht,
Als had hij 't krijgsros nooit bestegen.

's Lands majesteit, gevraagd voor God,
Geeft woord voor 't oor van zijn gemeente,
Vergaârd nabij het grafgesteente,
Waar rust der braven overschot.
Nu druipt van 's leeraars vingertoppen
't Gewijde vocht op 's kinds gelaat,
Als dauwdrup in den dageraad,
Op versch ontloken bloemenknoppen.

Oranje! o held! wat ommekeer!
Voor zeven jaar!... een schrede nader,
En nooit streelde u de naam van Vader,
En Neêrlands heirvoogd was niet meer.
En nu, o vreugd! doorstroom dees wanden!
Nu wijdt ge, o Prins! aan volk en troon,
Ten steunsel, uwer vierden zoon,
Een handvest meer voor 't regt der landen.

Ontslapen helden! beurt het hoofd,
Op 's leeraars stem, nu uit uw zerken!
Zing, VONDEL! doe weêr wonderwerken;
Gij vindt ons niet voor de eer verdoofd.
Het zwaard hebb' rust: wij zijn gewroken;
Maar de oude lier zij weêr besnaard:
Van Neêrland wordt eerlang op de aard,
Als in uwe eeuw, met roem gesproken.

Ja, heil u, onzer Vorsten spruit!
En, vader van een viertal loten!
Hoe hebt ge uw wortlen vastgeschoten,
o Boom! geen onweêr roeit u uit,
Of Neêrland moet met u verzinken;
Het scheur' zijn korst en bodem los,
Of in zijn vrij en heilig bosch
Zal steeds de gloênde Oranje blinken.

Geen looze Gauler zal voortaan,
In broederschijn, ons weêr verheeren;
Geen Brit aan onze helden leeren
Langs welk een spoor hun kiel mag gaan:
Want gij, gij zult dien smaad verhoeden,
Gij, die, uit teelt van 't hoog geslacht,
Dat Sultans vaak tot ootmoed bragt,
Ons helden wekt voor land en vloeden.

Nu, welkom hier, o tooi, zoo schoon!
Ja, Neêrlands vlag! sier 's tempels bogen!
Wij zien u weêr met vrolijke oogen:
Wees 't Doopkleed over Neêrlands zoon.
Bedek zijn wiegje met uw plooijen;
Waai eenmaal van zijn legertent;
Golf vreeslijk, als hij 't veld doorrent,
Of 's vijands vloten zal verstrooijen!

Uit het II. Deel (blz. 223) ontleenen wij:

DE EERSTE KUS DER LIEFDE.

't Zoetst genot is 't eerst vervlogen,
Zaligheid is schemerlicht;
Langer duurt de traan in de oogen,
Dan het lachje op 't aangezigt;
't Purper van het uchtend-blozen
Kleurt ze naauw, of dooft zijn rozen.

Als een licht door de enge reten
Van de zwarte duisternis,
Dat, eer 't oog den loop kan meten,

In den nacht verloren is,
Is de duur voor 't fijnst genieten,
Rijzen, blinken en verschieten.

Ééns, slechts éëns wordt hij gegeven,
Ééns, slechts éëns wordt hij gesmaakt,
Die in 't eenigst uur van 't leven
Duislig ons van wellust maakt,
En, al wat het oog ziet blinken,
Zon en starren doet verzinken.

Eéns slechts kan men 't kusje drukken
Op de maagdelijke koon,
't Kusje, waar wij dan in plukken,
Rein van waas, het ooft van 't schoon,
Kus, die ziel aan ziel doet kleven,
Maar geen tweemaal wordt gegeven.

't Maagdlijk oog, in strijd bezweken,
Neemt geen weêrstand meer te baat;
En de jongling drukt het teeken
Van zijn zege op 't zacht gelaat;
Tintling vaart door beider zinnen,
Heel hun wezen is beminnen.

Rein als 't frissche regendropje,
Dat, te schuw van 't vuil der aard,
Liefst zich stort in 't rozenknopje,
Dáár zijn helderheid bewaart,
Is die kus, het eerst gegeven,
Boven drift en lust verheven.

Op der droomen bruine wieken
Zweeft dat kusje in troostend licht:
Bij het vroege morgenkrieken,
Waart het lagchend voor 't gezigt;
't Komt geliefden de ooglеên dekken,
't Komt hen tergend, plagend wekken.

Gij, die borst aan borst moogt knielen,
En voor 't eerst elkander kust,
Denkt, hier kussen zielen zielen,
Stof geen stof en lust geen lust;
De eerste liefde-kus gegeven,
Trilt in u door heel uw leven.

De titelprent, die voor deze Bundels prijkt, is, ja, in harmonie, misschien, met den zoogenaamd »klassieken" geest des tijds, toen Loots, en vooral Helmers, als *Priester der Zanggodinnen binnen den gewijden tempel het heilig vuur op Apollo's plegtouter, in statige reijen, onder harpakkoord, ging ontsteken, en den tintelenden offerwijn op 't hoogaltaar plengen;* maar die dagen zijn, de Hemel hebbe dank, voorbij, en men ziet thans ongaarne (zoo als hier het geval nog is) een glazen inktpotje, met eene gevederde schrijfpen er in, naast een trompet bij een altaar staan, waarop een gelauwerde cither geplaatst is, veel grooter dan het voetstuk, dat haar tot rustpunt dient, met voorts, op den steilen top van een kalen heuvel, den steigrenden Pegasus, voortkomstig uit de Steenplaatdrukkerij der Heeren Desguerrois en Comp. te Amsterdam. — Dat alles had wel achterwege kunnen blijven, even als het Lithographie-portret van den vereerden Dichter, die zich, op zulk eene wijze, bij het nageslacht, in een daglicht zal vertoonen, zoo als werklijk met hem het geval niet is geweest. Wij, althans, en velen met ons, hebben Loots, den echt-hollandschen Zanger van de Amsterdamsche Beurs, heel anders gekend, dan hij zich hier voordoet, of liever zoo als men hem hier aan de wereld voorstelt. Over het algemeen zijn wij bij ons te lande niet zeer gelukkig met het afbeelden onzer uitstekende landgenooten: hunne portretten zijn meest *charges*, en dit heeft nog veel erger toegenomen sedert de alledaagsche Daguerreotype-kast, — eene soort van doodkist — ze moet leveren aan het publiek.

TOLLENS NALEZING VAN ONUITGEGEVEN EN VERSPREIDE GEDICHTEN. *)

De geachte Uitgever dezer Poëzij spreekt daarbij een woord tot Inleiding vooraf, dat, als tot nadere toelichting van dezen Bundel, hier, alvorens wij er verder over spreken, eene plaats vinde.

»Toen ik, voor eenige jaren, den Bundel *Verstrooide Gedichten* van den Heer Tollens had uitgegeven, stelde hij mij eene tweede, soortgelijke, Verzameling ter hand, niet om ook deze in het licht te doen verschijnen, maar om de onderscheiden stukjes afzonderlijk en op losse blaadjes te doen drukken, teneinde die, in plaats van afschriften, aan velen zijner vrienden en vereerders, die prijsstelden op het bezit van *al* zijne Gedichten, te kunnen uitdeelen. Er werd door mij aan zijnen wensch voldaan. Doch, toen hij, na de uitgave van het tweede deel zijner *Laatste Gedichten*, andermaal eene nieuwe Verzameling van verstrooide stukken op dezelfde wijze en met hetzelfde oogmerk gedrukt wenschte te zien, nam ik daaruit aanleiding, om hem voor te slaan, uit deze beide Verzamelingen eene *Nalezing* zamen te trekken en ter openlijke uitgave te bestemmen, waardoor dan zijne gezamelijke Dichtbundels op een rond *twaalftal* gebragt zouden zijn. Het was niet dan na herhaalden aandrang en aarzelend bedenken, dat de Heer Tollens besloot, om aan dat verlangen te voldoen, op voorwaarde evenwel, dat hij er geen' anderen last of moeite van hebben zou, dan het vlugtig uitschieten van zoodanige stukken, welke hij voor eene openlijke uitgave min geschikt achtte, latende alle verdere zorg, tot zelfs het schrijven van een Voorberigt, zoo ik dat noodig keurde, aan mij over.

»'t Is dien ten gevolge, dat de tegenwoordige Bundel door mij ter perse gelegd werd, en bij dezen aan het Nederlandsch Publiek wordt aangeboden. Geschiedt zulks in het vertrouwen, dat de Nalezing op een' Oogst, zoo rijk als dien men reeds heeft ingezameld, niet versmaad of gering geschat, maar met graagte en welgevallen zal ontvangen en genoten worden. — 't is op grond van eene ervaring, die vele bewijzen leverde, hoe hoog en telkens hooger de Nederlandsche Natie het bezit van haren Volksdichter acht, hoe meer en telkens meer zij de vruchten van zijn dichterlijk talent waardeert; 't is op grond van de overtuiging, dat ook *deze* bloemen en vruchten, »uit den horen des overvloeds", den smaak zullen streelen en het hart verkwikken van al, wie het ware, schoone en goede in de poëzij des geliefden Zangers weet op te merken en te genieten.

»De lezer vindt hier Gedichten uit verschillende tijdperken van het leven des Dichters bijeen, Gedichten, die noch naar de tijdorde van hunne vervaardiging, noch naar gelijkheid van toon en trant elkander opvolgen, maar die voorbedachtelijk, en als ter afwisseling door elkander zijn geplaatst. Die verscheidenheid en afwisseling moge niemand mishagen, maar beurtelings, gelijk men zegt, »elk wat wils" geven; even als trouwens de vroegere Bundels eene verscheidenheid opleveren, die nu eens van diep gevoel en heiligen ernst, dan weêr van vrolijken luim of geestige scherts getuigt, maar die in alles, wat zij ons kennen doet, den stempel vertoont van het eigen en oorspronkelijk genie des Dichters.

»Daar is ééne bijzonderheid, die aan deze Verzameling voor velen welligt nog eene aantrekkelijkheid te meer zal geven: men vindt hier ook die stukjes terug, die in de laatstverloopen winters, ten voordeele van de armen, afzonderlijk zijn uitgegeven; die in de honderden, ik mag zeggen duizende guldens, welke zij tot dat weldadig doel hebben opgeleverd, de getuigenis vernieuwen, dat de Dichter, door zijne zangen, gedurende eene reeks van jaren, niet alleen de harten zijner landgenooten voor al, wat heilig en edel is, ontgloeid heeft, maar dat zijne poëzij met de harten ook de beurzen der gegoeden en wèlgezinden heeft geopend; dat zij door de giften, die zij wist uit te lokken, meermalen de haardsteden des behoeftigen heeft doen vonkelen en diens verkleumde leden gedekt of zijnen honger gestild heeft.

»Doch, waartoe langer den lezer het genot onthouden van hetgeen hem te wachten staat? Ik zal eindigen; maar men duide het den Uitgever van de Werken des vereerden Dichters niet euvel, dat hij, bij de bestaande

*) Leeuwarden, bij G. T. N. Suringar, 1855.

aanleiding, om een woord ter verklaring van de verschijning dezes Bundels te spreken, onwillekeurig aan het gevoel van ingenomenheid, hoogschatting en bewondering, dat hem bezielt, heeft lucht gegeven. En, wanneer hij die gelegenheid nu nog tevens waarneemt, om openlijk zijne erkentelijkheid uit te spreken voor het vertrouwen en de vriendschap, waarmede de waardige Tollens hem, nu reeds gedurende meer dan het vierde eener eeuw vereerd heeft, — men houde hem ook die uitstorting ten goede. Men doe het ter wille van den dank, die allen, met hem, den grijzen Zanger verschuldigd zijn; ter wille van de bede, die allen, als hem, in het hart en op de lippen ligt: dat het den Hemel behage, den geliefden Dichter, die juist heden zijn vijf-en-zeventigsten geboortedag viert, nog lange te sparen en mildelijk te zegenen, hem het harte jong te houden als het is, totdat hij het hoofd nederlegt ter ruste en scheiden zal van een Vaderland, waar zijne Zangen weêrklank zullen vinden, zoo lang er *één* hart openstaat voor den ziel- en zin-verkwikkenden toon, die ons uit zijne Gedichten tegenklinkt!"

Leeuwarden, G. T. N. SURINGAR.
24 September, 1855.

Sedert wij de **Laatste Gedichten** van Tollens bespraken, zijn er reeds twee jaren verstreken *); destijds uitten wij den wensch, dat er, ten minste, nog een *Allerlaatste* Bundel op die *Laatste* Verzen zou mogen volgen: — 's Dichters vijf-en-zeventigste geboorteverjaardag — 24 September, 1855 — zag dat verlangen, voorzeker van velen, bevredigd, en zoo dan ontvingen wij, onder den titel van *Nalezing*, nog vier-en-veertig tot dusverre onuitgegeven, of reeds hier en daar verspreide Gedichten, en waarvan de jongst-geschrevene, op nieuw, getuigen van de waarheid der Bilderdijksche kernspreuk:

> Hem, wien de lauwer past van Febus' blonde haren,
> Bloeit onverwelkbre Lente in 's levens ouderdom.

Indedaad, een groot voorregt smaakt Tollens, dat hij-zelf kan schiften en scheiden, wat hij begeert, dat van zijne Poezij tot het nageslacht over worde gebragt: zijn oordeel betreklijk de zoo straks besproken *Nalezing van Loots Gedichten* is, zeker, zeer juist, en hij mag zich geluk wenschen, dat hij, op zijn letterkundigen akker, *zelf* heeft kunnen doen, wat anderen gewis niet zoo goed, of althans niet zoo geheel naar *zijn* zin zouden gedaan hebben.

*) Zie Astrea's III. Jaarg. — 1853 op 1854 — blz. 306.

Wij danken den Heer Suringar voor dezen Bundel, die het dozijn Banden van Tollens' Dichtwerken thans voltallig heeft gemaakt; — maar, bij zulk eene frischheid van gedachten, bij zulk eene gemaklijkheid van uitdrukking, bij zulk eene gevoeligheid van ziel, en bij zulk eene nog altijd jeugdige kracht van uitdrukking, als die zelfs de *allerlaatste* voortbrengselen van des Volkszangers Liederen kenmerken, gelooven wij liefst niet aan het thans reeds voor altijd zwijgen zijner onsterflijke Lier: er zijn voorbeelden, ook onder ons, van Dichters, die het vuur der Poëzij nog wel tien jaren langer wisten te bewaren, dan met den Zanger der *Overwintering*, tot heden toe, reeds het geval blijkt te zijn. Men hoore en oordeele.

OP DE KOPEREN BRUILOFT VAN
PROF. ABH. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
— 1850. —

Een koopren klank bij 't koopren feest! —
Maar, schoon hier gouden snaren trilden,
Voor wat de harten zeggen wilden,
Ware ieder toon te flaauw geweest.
Geen hoogtijdskelk werd ingeschonken
Voor dierder en beminder paar,
Noch liever dan voor hem en haar
Tot op den bodem leêg gedronken.

En als men 't wist door 't gansche land,
Wat jubel ons deed zamenkomen,
Voor wie de kelk werd opgenomen,
Hij vonkelde in een ieders hand.
't Zou feest in vlekken en in steden,
In hofzaal en in strochut zijn,
En had de stulp geen eerewijn,
Toch had zij wenschen en gebeden.

Wij storten ze uit (het is ons regt!)
Wij zijn de tolken in hun midden
Van wat heel Neêrland af zou bidden
Bij d'eersten mijlpaal van hun echt.
Wij heffen ze aan de jubelklanken,
In naam van duizenden geslaakt,
Voor haar, die hem gelukkig maakt.
Voor hem, dien zooveel harten danken.

Hoor uit ons juichend feestgedruisch
De bede, o God! tot u gezonden:
(De harten spreken uit de monden)
Bescherm dit paar, bewaak hun huis!
Uw oog zie neêr met welgevallen,
Uw hand gelei hen vroeg en laat;
Vermeer hun 't goede, weer het kwaad:
Dat is de beê van duizendtallen.

Leeft, leeft, en zij die wensch verhoord,
Geliefden, in wier heil wij roemen!
Reist langs een pad, bestrooid met bloemen,
Nu naar den tweeden mijlpaal voort.
En als ge u weêr ter feest zult zetten
En 't lied weêr klinkt van heel de schaar, —
Zoo 't nu met de koopren bekkens waar',
't Is dan met zilvren feest-trompetten!

NEDERLANDSCHE RESIDENTIE- EN 'S GRAVENHAAGSCHE STADS-ALMANAK VOOR HET SCHRIKKELJAAR 1856. *)

Een Almanak van nuttigheid, ja, zelfs een voorwerp van behoefte in het Bureau of Kantoor van allen, die zaken drijven, en met eenige Autoriteiten of Besturen, van welken aard ook, iets te maken hebben, te Land of te Water, aan het Hof of in de Ministeries, in de Gewesten, bij het Leger, de Hoogescholen of de Regterlijke Magt, in het Notariaat of in de Kerk: geen enkelen Naam, geen enkel Adres van Potentaten, Dignitarissen, Handel- of andere Collegiën, zal men hier te vergeefs zoeken; Akademiën van Kunst en Wetenschap, Vereenigingen tot beoefening van Letteren of van Muzijk, de Yacht-, Zeil- en Roeiklubs, de Brandwaarborg-maatschappijën, en verder tot Nut van 't Algemeen; Genootschappen, tot honderderlei doel ingesteld; geen Commissaris of Directeur, geen Secretaris of Thesaurier, of allen staan ze hier, geheel het land door, aangewezen met naam en woonplaats, ja, niet zelden onder vermelding zelfs van Straat, Wijk en Nommer van hun huis, tenminste in de Residentie onzer Dynastie. Doch, ook voor die geen *Almanac de Gotha* er op nahouden, is hier gezorgd, dat zij er vinden alle Vorstlijke Geslachten van Europa, met en benevens de Ambassades en Consulaten van Nederland in het Buitenland, en van de Vreemde Mogendheden in de verschillende Steden van ons Rijk; voorts geheel het Dagbladstelsel bij ons te lande, de Vervoermiddelen, Telegraphen, Posterijen van verschillende soort, Atheneën en Instituten, alsmede alle groote Etablissementen van Onderwijs, ook voor Blinden, voor Doofstommen, voor de Marine, de Genie en de Industrie; — met één woord, Hospitalen en Krankzinnigen-gestichten, Jaarmarkten, Kamers van Koophandel, Leenbanken en Weesbesturen, Pensioen-, Armen- en Weduwen-fondsen; de Nederlandsche Bank; het Belastingswezen, met al den aankleve van dien; de Schutterijen, de Oost- en West-Indische Gouvernements-organisatie van Nederland: — kortom, een onmisbaar *Pan-prosaïcum*, een onwaardeerbaar *Vademecum*, een kostlijk *Quodlibet*, een ware *Omnibus*, waarvoor alle andere Almanakken, — niet uitgesloten die der Muzen — in den striktsten zin van 't woord, de vlag moeten strijken, zelfs ook ten aanzien der ancienniteit: immers, het bedoelde Adresboek telt reeds over de dertig jaren in ouderdom en wordt — wat met zijne poëtische Broeders volstrekt het geval niet is — van jaar tot jaar beter en degelijker, ook lijviger, soms met honderd bladzijden te gelijk.

Heb dank, nijvere Redactie, hebt dank, bekwame Uitgevers, heb dank, geachte Firma-Belinfante voor den Jaargang, ons ook in het Schrikkeljaar 1856 geleverd, als tot een (schoon onnoodig) vernieuwd bewijs uwer rustlooze en altijd verstandige werkzaamheid, thans wederom in dezen arbeid handtastlijk neêrgelegd, en gij hebt volkomen regt, wanneer gij uwen Almanak een **Handboek** noemt, »waarvan de eenvoudige inzage de overtuiging geeft, dat er geene zorg aan is gespaard."

»De berigten (zoo lezen wij verder in het *Voorberigt*, dat hier door ons gedeeltelijk overgenomen wordt:)

*) 's Gravenhage, bij de Gebr. Belinfante.

wegens de Posterijen, Spoorwegen en overige Middelen van Vervoer, als ook die wegens de zich meer en meer uitbreidende Telegraphen enz., zijn naar de jongste inrigtingen daarvan bijeengebragt. De opgaven wegens de Vorstelijke Huizen, die nopens de Rijks-besturen, die van Gewestelijken en Stedelijken aard, zijn tot het tijdstip van afdrukken bijgehouden, en de overige berigten, nog daarna toegekomen, werden in een Aanhangsel medegedeeld; hetgeen ook het geval is met de meer en meer uitvoerige opgaven betreklijk de Maatschappijen en andere Vereenigingen van Kunsten en Wetenschappen, Handel en Nijverheid, Verzekering enz., die allen bijgewerkt zijn tot den dag, en in verschillende opzigten verrijkt. Verscheiden rubrieken zijn geheel nieuw bewerkt en sommige ook weder daarbij gevoegd.

» De Redactie meent mede de aandacht te mogen vestigen op de zoo volledig mogelijke opgave van al de Dag- en Weekbladen in Nederland; — op de opgaven wegens de Regterlijke Magt, omvattende het personeel der Regtscollegiën, de Advokaten en Procureurs; — op de Alphabetische lijst der Gemeenten, aanwijzing van de Provinciën en vermelding van de namen der Burgemeesters in het geheele Rijk. Onder de nieuwe opgaven van bijzonderen aard wordt ook gewezen op die betreffende de Inrigting voor Doofstommen-Onderwijs te Rotterdam, de Industrie- en Handwerkschool, en, eindelijk, de Idiotenschool te 's Gravenhage.

» Een en ander moge ten bewijze verstrekken, dat Zamenstellers en Uitgevers geene moeite sparen, om het **Handboek** meer en meer ten nutte van het publiek te doen strekken, en dat zij voortdurend van al die wenken en verbeteringen een dankbaar gebruik maken, welke hun worden gegeven, om dit Werk in belangrijkheid te doen winnen, en aan zijn doel te doen beantwoorden."

Wij vertrouwen, dat ieder, die tot dusverre den **Residentie-Almanak** niet mogt kennen, er zich een exemplaar van zal aanschaffen: nog eens, hij is een voorwerp van behoefte in ieder Bureau of Kantoor. — De voortreflijk-bewerkte *Statistische Tabel van het Koningrijk der Nederlanden en zijne Overzeesche Bezittingen*, verleden jaar, aan dit Jaarboek toegevoegd, zal, hopen wij, ook in het vervolg daar weder achtergeplaatst worden: zij-alléén is den prijs van den Almanak reeds meer dan waardig.

W.

UTRECHTSCHE VOLKS-ALMANAK. *)

Onder Redactie van den Heer Bosch (Vader), die zich door meerdere uitgaven voor de geschiedenis van Utrecht verdienstelijk heeft gemaakt, zag thans wederom de **Utrechtsche Volks-Almanak** (voor het schrikkeljaar 1856) het licht, een Jaarboekje, in den laatsten tijd, meer uitsluitend aan de belangen en geschiedenis der gezegde Stad en Provincie gewijd. Deze Jaargang wordt geopend met het Portret van een Oud-Lid der gedeputeerde Staten van Utrecht, den Baron Taets van Amerongen van Natewisch, over wiens geslacht en persoonlijke verdiensten, in een kort Voorwoord, het noodige door den Verzamelaar van het Jaarboekje is gezegd, die, behalve dat, nog een paar zeer levenswaardige Bijdragen aan den Almanak leverde, te weten *Zonnenburg* (met twee plaatjes), waarop thans te Utrecht het *Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut* is gevestigd, en de *Abdij van Sint-Paulus*, mede met twee plaatjes geïllustreerd, en geschreven naar aanleiding van het vinden (29 Nov. 1854) van een Penning in de nabijheid dier gewezen Abdij, en welke Munten in het zeer lezenswaardig Artikel van den Heer Bosch uitvoerig worden vermeld. Overigens bevat deze Volks-Almanak nog een twaalftal meest archeologische opstellen (van de Heeren Kram, Schotel, Nahuys en Vermeulen), die allen aanspraak mogen maken op de erkentlijke waardering van het publiek, dat zich met Historie en Oudheidkunde onledig houdt.

Als proeve, en onder aanbeveling van het netjes

*) Utrecht, bij L. E. Bosch & Zoon.

uitgedost Werkje, laten wij hier volgen vier kleine stukjes, die een Almanak besluiten, wiens inhoud hem het regt geven, om, in plaats van op *één*, op vele jaren voortlevens aanspraak te maken, en welke aanspraak ook niet onverwezenlijkt blijven zal.

Aanteekeningen van den Raadsheer Dr. Cornelis Booth, betreffende de kleeding der Burgemeesters van Utrecht. *)

Het bovenste eercleed van de vier Overste der stad Utrecht was genaemt den Silveren Covel, hoedanich noch ongeveerlyck dartich jaren geleden in de Buerkerck, in een van de noordglasen ontrent den toorn de selvige afgetekent gesien hebben. Was in effect een schoermantelken van *rood* flueel ofte oock wel van rood scarlaken, (soo als de Keurvorsten in Duytslandt van Hermyn-bont, boven over den langen tabbaert ofte rock, met een silveren bandt ofte riem om deselve, aen welcke hingen grote silvere bellen ende daerom den silveren covel genoemt.

Gelyck de swarte met silver geborduerde covels, die de voorsz. Overste in den oorloch over haer rusting droegen op de schouderen sulcks gefronst waren, dat die gemackelyck over den helm getogen conden worden.

Dat nu de covel ofte cappe een statie-cleed sy geweest, blyckt uut de solemniteyten van creatie van ridders.

Het dragen van de beilen, nu sotlyck ende bespotlyck, was eertyts den groten vorsten ende princen eygen.

De graven van Hollandt hebben doorgaens mede de silvere bellen tot op Florentius V gedragen, gelyck te zien is in de figuren van Barlandi Descriptio Com. Holl. et Zeland. De graven van Vlaenderen insgelycks, als blykt by de figuren derselver graven a°. 1580, by Pierre Balthazar uitgegeven in Balduino juniori, de 4e grave, Arnoldo juniori syn soon (die oock een humerale met bellen heeft als der oversten covel, doch uitgesneden, gelyck den oorlochscovel) en Bauduin la Hache de 12e grave. Siet oock de segelen van Godefridus Dux Lotharingiæ a° 1175, Preuv. de Troph. de Brab. p. 42.

Nota Arnoldi Senioris 3. comitis Flandriae cingulum ex annulis ita compositum, ut in corporis motu necessario audiri debuerint.

Den enigen van minder heeren, dien ick bevonden hebbe sulcx naergeaept te hebben, is geweest heer Jan van Egmont, heeren Arentssoon, die daeromme oock genoemt is geweest *heer Jan met de bellen*, die hy droegh (segt Goudhoven f°. 127 non intellecto usu) van silver in den oorlogh. Dese heer Jan heeft by de erfdochter van Arckel ende van Gelre verweckt heer Arent, die hertoch van Gelder wierdt, ende heer Willem, Heere van Yselsteyn.

A°. 1496 donderdag na S. Thomas dach, heeft den Raedt der stadt Utrecht geordonneerd: Dat de vier oversten covelen van silver dragen souden op stadt-cost, ende dat op de vier principale hoochtyden, alle sondagen, ende alle aposteldagen, gaende elcx met enen cnecht after haer, by 't verboren van vyff ℔, te costen aen haer pensie, ingevolge van voorgaende resolutie de a°. 1491, ende van den jare 1477, want te voren, in den selven jare 1477 hadden die Raed oud en de nye nedergeleydt ende afgeschaft des oversten ende der cameraers covelen, ende weder overdragen dat men den oversten ende cameraers elx jaerlyks eenen nieuwen tabbaert geven soude, die zy ter eren van der stadt dragen souden.

Noch geordonneert den oversten der stadt silvere covelen te dragen op alle feestdagen 1518.

Maendag na Bartholomei 1487 hadde den Raed, Out ende Nye om der stadt costen te sparen, afgeschaft de covelen van die Overste ende van des Raedts Cappellaen.

Maendag na Martini 1449, had den Raed Out ende Nye in de ordonnantie van den sparen den Oversten toegeleght voor haer pensie ende haer silveren covels 2 ℔ jaerlyx.

Etiamnunc Neomagi obtinet, dat de Burgermeesteren op Paeschdach ter kercke ende ten avondmael gaen, bekleed met silvere covels ende also weder naar het raedhuis ende van daer na huis, ut mihi retulit D. Johannes de Bruyn, eccles. walonicae minister Neomagi, 21ª Novembris 1670. DR. VERMEULEN.

*) Uit een hs. der XVII. eeuw in het prov. archief van Utrecht.

Verbeteringen van de Domkerk.

Een der schoonste monumenten van Utrecht is de prachtige Domkerk, wier heerlijke bouwtrant den toeschouwer met een gevoel van ontzag en eerbied vervult. Dat gebouw had herstelling noodig, en sinds eenigen tijd is men daarmede ijverig bezig, onder de leiding van den architekt, den heer Kamperdijk. Een voor één

zijn de groote Gothische ramen vernieuwd, als ook het groote raam over de Domsteeg. Dat werk geschiedt met eene zorg, waarvoor den Bouwmeester openbare hulde toekomt, welke wij hem gaarne brengen. Moge hij verder gelukkig slagen in dien belangrijken arbeid, en zelfs in staat worden gesteld, het nieuw aangebouwde stuk tegenover den Domtoren in beter verband te brengen met het geheel, opdat dit prachtige gebouw eenmaal weder in zijn vollen luister mogt prijken. Het is ons aangenaam, in nadere beschouwing te kunnen treden van wat reeds is geschied.

In de eerste plaats komt dan in aanmerking, 't geen op verschillende punten, zoowel binnen als buiten de stad, zigtbaar is, de vernieuwing, namelijk, van alle de vensters van den lichtbeuk van het koor, met zijne frontale, schuins opklimmende en horizontale lijsten, met daaronder aangebragte boogversiering, de beeren of wederstandpijlers, met de luchtbogen, dienende tot schraging van genoemden lichtbeuk en der inwendige kluiswerken van het koor.

Verder volgt eene aanzienlijke verfraaijing aan het gebouw over de Domsteeg, laastelijk gediend hebbende als lokaal ter oliegasbereiding voor het Kerkgebouw, en tot woning voor den opzigter van die gasinrigting. De aanwending van loopend gas, ter verlichting van het Kerkgebouw, heeft de gelegenheid aangeboden, dit gebouw eene andere bestemming te geven, zoodat het, door doelmatige inwendige verbouwing, thans kosterwoning is geworden, eene verbetering, die van belang geacht kan worden, daar vroeger de woning van genoemden kerkbeambte geheel afgescheiden van het kerkgebouw gelegen was.

Uitwendig hebben daar ter plaatse een onaanzienlijke muur met keukengebouwtje, misvormde traptoren voor de bovenvertrekken van het oude gaslokaal, ontsierde socles der beeren van het hoofdgebouw, willekeurig digtgemetselde lichtramen, enz., plaats gemaakt voor een in goeden stijl gehouwen gevel, waarvan de lichtramen in den oorspronkelijken vorm behandeld en teruggegeven zijn. Een goed geordonnanceerde ingang en afwerking van dien gevel, herstelling der socles, hoekblokken en lijstwerken aan de onderste gedeelten des beers en van het kerkgebouw hebben dit gedeelte in zulken toestand gebragt, dat wij daaruit kunnen zien, wat het trotsche gebouw, bij eene goede behandeling, zal kunnen worden.

Vervolgens doet het groote lichtraam in den noordelijken tranceptgevel, waarvan inwendig de steiger is weggenomen, ons verbaasd staan over de stoute afmetingen, die er aan gegeven zijn, en wanneer de buitensteiger, die tot de verdere herstelling van den geheelen gevel moet blijven staan, na den afloop van die werkzaamheden, zal kunnen worden weggeruimd, dan bezitten wij, zekerlijk, aldaar een gevel, die door grootsche lijnen en ordonnantie steeds met het grootste welgevallen zal beschouwd worden.

De N. O. trancept-lichtbeuk is vernieuwd, zoo ook de slanke koortoren, die aldaar in den hoek van dezen gevel en het koor bestond, doch slechts in flaauwe trekken zijne bestemming als steenen traptoren en zijne juiste plaats op dit punt, te kennen gaf. Thans geheel hersteld en afgewerkt zijnde, zoo heeft men daar ter plaatse een schilderachtig effekt.

Een zeer geacht kunstvriend, in deze stad woonachtig, zal de ornamentatie der frontaaldekkingen boven al de lichtramen of vensters van den lichtbeuk van het koor voor zijne rekening doen aanbrengen.

Van de zijde van den Domtrans is mede eene groote verbetering op te merken, dewijl aldaar een gedeelte van het *oude* kosterhuis is weggebroken, waardoor de ingang, die door tegenbouwing en insluiting nagenoeg verscholen was, beter zal uitkomen, en zoowel het avenue naar de kerk, als het geheele kerkgebouw, ingangsportaal, enz. veel zal winnen.

Komt nu ook eenmaal de doorbroken dakgalerij met spitstorentjes of pijnakels de in later tijd gemetselde borstwering langs den hoogen kap vervangen, dan zullen wij zekerlijk opgetogen staan over de schoonheden onzer Utrechtsche Domkerk, en het oogenblik dankbaar gedenken, dat Heeren Kervoogden tot het besluit zijn gekomen, om dit sieraad onzer stad, ofschoon dan niet dadelijk geheel in deszelfs oorspronkelijken toestand teruggegeven, echter voor geheel verval te behoeden, en naar eisch en regt te doen waarderen; daardoor zal, naar het te wenschen is, eene meer algemeene deelneming en belangstelling onzer stadgenooten en, mogt het zijn, ook onzer landgenooten opgewekt en geboren worden voor dit schoone kunststuk uit vroegeren tijd, en het, in zijne groote waarde, tot bewondering voor ons zelven en voor het nageslacht, behouden blijven.

De Duivel in Utrecht.

Een onderwerp van betrekkelijk belang voor de tegenwoordige bewoners van onze zoo vreedzame stad. Het bestaan van den Duivel was vroeger van meer gewigt, toen de bewoners een grooten keisteen tot scheiding van twee buurten bezigden, en, volgens een oud volksverhaal, den zwarten man, of zijne *zwarte knechten*, tot hunne hulp schijnen gebruikt te hebben.

Dit volksverhaal was in onze dagen bijna vergeten; doch van den kansel is de Duivel weêr besproken, en dit schijnt eenige inwoners verontrust te hebben, tenminste er is hier ter stede een verzoekschrift gedrukt aan den stadsraad, in de Amersfoortsche Courant, en verkort in het Algemeen Handelsblad, opgenomen. Ook andere Dagbladen hebben, bij gelegenheid der aanbieding van dat rekwest, den Duivel in Utrecht weder ter sprake gebragt; zoo leest men in het Tielsche Weekblad van 16 Nov. 1855:

»De rekwestrant heeft den Utrechtschen Raad herinnerd aan de volkswoelingen van vroeger jaren, toen een groote keisteen, die de scheiding van twee buurten moest aanduiden, (wij meenen van *den Leeuwenkuil* en *van de Zwarte mannen*) telkens werd verplaatst, onder voorwendsel, »dat de Duivel en zijne knechts met dien steen kaatsten, van de *Volderbrug* naar de *Geertebrug*." — Om dat Duivelsspelletje tegen te gaan, moest de vroedschap dien steen, die eenige honderde ponden weegt, met zware kettingen laten vast leggen aan den hoek van de steeg, die toenmaals de scheiding van de buurten uitmaakte.

»Daar ligt die, met ketenen bevestigde steen ten huidigen dage nog!

»Nu men heeft kunnen goedvinden, den Duivel weder in het leven te roepen, moge de Politie van Utrecht toezien, dat die *zwarte man* der stad en der burgerij geene nieuwe parten spele!"

Elk Utrechtenaar weet, dat die bewuste keisteen op den hoek van de Groote Eligensteeg en de Oude Gracht ligt, en dat het hoekhuis de *Gesloten steen* wordt genoemd; doch velen zullen niet weten, dat die, naar men zegt, tot scheiding van twee buurten heeft gediend, en dat over die scheiding volkswoelingen hebben plaats gehad. Het sprookje alleen is bekend, dat die steen nu eens op de Volderbrug en dan weder op de Geertebrug kwam te leggen, en dat dit Joost met zijne zwarte knechten deed. Dat daarvan de naam der Wijk de *Zwarte knechten* zou afkomstig zijn, wordt niet betoogd. Wij vinden wel, dat de stad vroeger was verdeeld in acht wijken als de: *Oranjestam*, *Bloedkuyl*, *Pekstokken*, *Fortuin*, *Handvoetboog*, *Papenvaandel*, *Zwarte Knechten* en *Turkijen*, en dat over elk dezer acht wijken een hoofdman was gesteld, uit de vroedschap gekozen. Wij herhalen thans, wat wij hierover vroeger reeds schreven: *)

»Elk zal de namen van deze acht wijken vreemd voorkomen. Wij hebben te vergeefs naar derzelver oorsprong gezocht. Waarschijnlijk zijn zij afkomstig van namen van herbergen of streken, ter loopplaatsen bestemd. De verdeeling der stad in acht wijken is nog dezelfde: de *Oranjestam* is thans Lª. A., bevattende de Hamburgerstraat, gedeelte van de Oude en Nieuwe Gracht, Lange-Nieuwstraat, Heerenstraat, enz.

»De *Pekstokken* of Lª. B., bevattende de Oude Gracht w. zijde, de Wijstraat, Smeesteeg, Springweg, enz.

»De *Handvoetboog* of Lª. C., bevattende de Oude Gracht, bij de Waardbarrière, 't Zand, Pausstceg, een gedeelte van het Vreeburg, enz.

»*Turkijen* of Lª. D., het Stadhuis, Choorstraat, Zalestraat, Marieplaats en straat, Steenweg, Bakkersteeg, enz.

»De *Zwarte Knechten* of Lª. E., een gedeelte van de Oude Gracht, Springweg, Maria-plaats, Donkerstraat, enz.

Papenvaandel of Lª. F., bevattende 't Oudkerkhof, Vischmarkt, Hamburgerstraat, Nieuwe Gracht westzijde, Korte Nieuwstraat, Achter St. Pieter, enz.

»*Fortuin* of Lª. G., bevattende de Ganzenmarkt, Neude, Schoutesteeg, Kromme-nieuwe Gracht, Janskerkhof, Zonstraat, enz.

»*Bloedkuyl* of Lª. H., bevattende de Pottestraat, Voorstraat, Breestraat, Wittevrouwestraat, Plompetorens-Gracht, enz.

»Elk dezer wijken leverde eene kompagnie Schutters, had zijn bevelhebber en zijn vaandel. In de Nederlandsche Jaarboeken van 1759 vindt men het vaandel van de *Zwarte Knechten* beschreven, zijnde gemaakt van blaauwe zijde, waarop het wapen der stad, en daaronder de woorden; *Zwarte Knechten* Aº. 1747. De vaandels van de andere kompagnien zullen waarschijnlijk ook met

*) Zie Gedenkboek der Utrechtsche Schutterij, II. d. bl. 41.

de namen van hunne loopplaatsen of wijken versierd zijn geweest."

Wij zien, dat de buurt der *Zwarte Knechten*, thans Lª. E., een gedeelte der Oudegracht uitmaakte; maar wij zien niet, dat die buurt aan de *Leeuwenkuil* grensde, gelijk de schrijver in het Tielsche Dagblad meent. Het was ook niet de *Leeuwenkuil* maar de *Bloedkuyl*, Lª. H. De naastgelegen buurt kon alleen zijn de *Pekstokken* Lª. B. Het waren ook geene *zwarte mannen*, maar *zwarte knechten:* dus is de schrijver geheel in de war; anders zouden wij hem uitgenoodigd hebben, aan ons en onze lezers mede te deelen, waarin de volkswoelingen over die grensscheiding van de buurten bestaan, en waarvan die vreemde namen der acht wijken hun oorsprong genomen hebben.

Welligt kan iemand anders ons iets naders over den Utrechtschen Duivel met zijne *zwarte knechten* en den keisteen mededeelen, en dus eene bijdrage tot de oude geschiedenis van onze Stad voor dit Jaarboekje leveren.

Wij meenen, dat die groote keisteen tot eene andere scheiding heeft gestrekt. Ten tijde toen Willebrord het kruis plantte, de Thomas-kapel deed bouwen, ter plaatse, waar nu een blaauwe steen, nabij den Domstoren, dien klassicken grond dekt, en hij het christendom bij ons te land het eerst verkondigde, vond hij hier onder de heidenen vele aanhangers, die tot het Evangelie overgingen, en zich in de omstreken van de St. Thomaskapel vestigden, terwijl degenen, die het heidendom getrouw bleven, het zuidelijk gedeelte der stad bleven bewonen. Deze twee partijen waren elkander niet genegen, dewijl beiden meenden, dat zij gelijk hadden.

Er bestond nu — zegt men — bij de heidenen een gebruik, dat men een grooten keisteen plaatste dáár, waar men meende, dat een ander ten onregte zich wilde uitbreiden, waardoor men een tegenstand of grens aanwees, dien men niet overschrijden mogt, wilde men niet vijandelijk behandeld worden. De besproken steen was met dat doel door de heidenen ter gezegde plaats gelegd, en dus het scheidingspunt tusschen de heidenen ten zuiden en de christenen ten noorden van onze stad.

Of de belanghebbenden toen reeds Joost met dien beruchten steen hebben doen spelen, dan wel of dit eerst later is geschied, durven wij niet beslissen.

Wij herinneren onze lezers, ten slotte, dat een onzer geleerdste en meest-geachte hoogleeraren, dien men eens over den Duivel sprak, en vroeg: wat hij er van dacht? daarop antwoordde: »dat hij geloofde, dat de eene mensch den ander soms tot Duivel strekt."

L. E. BOSCH.

Anne van Rossum.

Zij was de eenige dochter van Marten van Rossem, den wereld bekenden Gelderschen krijgsheld, van onvergelijkelijke dapperheid en daden, welke hem, bij zijn overlijden te Antwerpen, in 1555, overbleef. »Na zyn afsterven zyn zyne goederen als een twistappel ofte grabbelworp, onder de erven in stucken en lappen gescheurd, en door onderlinghe twistgierigheid verminderd ofte aan vreemde handen gekoemen: waer nit dit zeghs woord ontstond; *dat Rossems goederen met den deghen waren gewonnen, en weder met de pen verteerd.* Behalven dat de mannelycke na-latenschap van dit edel geslacht, als tot een toe-maet van plaeghen, rechtevoort t'zaemen met den naem van Rossem 't eenemaal is uitgestorven. Want Rossem niet dan eene eenighe dochter had, geheeten Anne, welke met eene aangeborene stommigheid gestraft ende daer over schaemachtigh zynde, op zeeker huys niet verre van Utrecht buyten het gewoel van menschen wierd op-gevoed. Het laet half ongeloovelyk (hoewel ook anders het doorluchtig voorval, sich eertyds vertoonende in den zoon van den koningh Cyrus, ¹) alle twyfelmoedigheid in desen kan wegh nemen) 't geen met waarheid in haer volwassen ouderdom (als wanneer sy, om zeeker haer dingh-tael te vervolghen of te voorderen, by de Richters van Utrecht was gegaen ofte ontbooden, en aldaer yet ongemeyns haer voor-quam) door eene schielyke ontsteltenis haer tongh is los geworden, ende zedert dien tyd noyt haer plicht geweygert." ²)

C. KRAM.

¹) Lees *Cresus*, zie bl. 41 en 42 van *Herodoots Historien enz.*, *vertaald door Dr. O. D. Amsterdam*, 1665, in 4°.

²) Zie Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen*, enz. *Arnhem*, 1654, in fol. bl. 488.

DE WAARHEID VAN HET CHRISTENDOM, BETOOGD UIT DE BEKEERING VAN DEN APOSTEL PAULUS, DOOR GEORGE LORD LYTTLETON,

LID VAN HET BRITSCHE PARLEMENT, OP NIEUW UITGEGEVEN DOOR J. M. SCHRANT. *)

Reeds voorlang ontvingen wij van eene zeer bevoegde hand de onderstaande Letteren met betrekking tot bovenbedoeld Werk, dat in allendeele verdient, de aandacht, vooral van Godgeleerden, tot zich te trekken.

Wij plaatsen die Letteren, zonder eenig voorbehoud, de waardering er van aan onze Lezers, even als aan den hooggeachten Leydschen Emeritus-Hoogleeraar overlatende, die de nieuwe Uitgave van Lyttletons merkwaardige Verhandeling door het volgende Voorberigt vergezeld doet gaan:

»Het Christendom heeft bij de Engelschen hevige bestrijders, doch ook warme verdedigers ontmoet. Onder dezen bekleedt eene voorname plaats George Lord Lyttleton, geboren in 1709, te Haylay, in het Graafschap Worcester, gestorven in 1773, een geacht staatsman, en lid van het Parlement, als Dichter en als Prosaist bekend *), vooral beroemd door zijne Verhandeling, getiteld: *Observations on the Conversion and Apostleship of St. Paul in a Letter to Gilbert West Esq. London,* 1747, waarvan in 1754 eene Fransche en in 1766 eene Nederduitsche vertaling, te Utrecht, bij J. Van ter Veen en J. Van Schoonhoven, het licht zagen. Hij-zelf, in de strikken van het ongeloof verward, had moeds genoeg, om onderzoek te doen naar de gronden, waarop het gebouw der Christelijke Openbaring rust. Volgens hem, behoorde een Christen vóór alles overtuigd te zijn van de wettigheid en goddelijkheid der zending van degenen, die de leer, waarop hij zijn vertrouwen stelt, verkondigd hebben, inzonderheid van den man, die daaraan zulk een voornaam deel had, te weten van den Apostel Paulus. Dat onderzoek, met de meeste onpartijdigheid in het werk gesteld, heeft de meest schitterende uitkomst geleverd, zoodat wij ons aangaande de wettigheid en goddelijkheid der zending van den grooten Apostel ten volle verzekerd kunnen houden, die zich dus te regt mogt noemen geroepen, niet van menschen, noch door een' mensch, maar door Jesus Christus, en God den Vader *); waaruit dan tevens de goddelijkheid van de leer, door hem verkondigd, blijkt. Zoodanig is de hoofdinhoud der genoemde Verhandeling, allerbelangrijkst, zoowel wat de zaken, als de bewerking betreft, een' schrijver aanduidende, met de uitvlugten en tegenwerpingen van het ongeloof bekend, die fijnheid van opmerking, bondigheid van oordeel, geleidelijke orde en kracht van redenering met buitengewone belezenheid paarde: eene Verhandeling, welke, volgens Johnson, het ongeloof verlegen maakte (*a treatise to wich infidelity has never been able to fabricate a specious answer*). Ongetwijfeld heeft het geschrift, zoowel in Engeland, in Frankrijk, als tot onzent, de algemeene aandacht getrokken; terwijl ik mij zeer zou bedriegen, zoo het niet nog gelijke werking had. Wat hiervan ook zij, ik achtte een' herdruk voor onze eeuw niet overtollig.

Bij het bezorgen daarvan heb ik mij eenige vrijheden veroorloofd, deels door sommige, vaak aanstootelijke, plaatsen, die, zonder het minste nadeel, konden gemist worden, weg te laten; deels door sommige aanteekeningen in den tekst op te nemen; deels door den briefvorm te verlaten, onnaauwkeurigheden te verbeteren, en de verouderde spelling met de tegenwoordige te verwisselen. Een paar aanteekeningen, van mij afkomstig, zijn onder den tekst geplaatst. Leiden. — J. M. SCHRANT.

Amsterdam, 1854.

Weledele, Zeergeleerde Heer!

»Eindelijk kon ik my dan eens tot het lang voorgenomen werk nederzetten. Nogmaals veel verschooning wegens het lange uitstel, niet aan onwil of aan onverschilligheid

*) Leiden, bij C. C. Van der Hoek; 1852.

*) Lowndes, The Bibliograph. man. of Engl. literat. III. Conv. Lexik. IX. Bouterwek. Gesch. d. Poes. und Beredsamk. VIII. 335, 340, 390.

1) Gal. I. 1.

te wijten, maar aan allerlei verhindering, niet zonder breede uiteenzetting duidelijk te maken, en waarvan ik op dien grond verlof vraag, om U en my-zelven de omslachtige *détails* te sparen. Na zoo herhaalden vriendschaplijken aandrang, in het eind eenige regelen van mijne hand ontfangende, zal uw eerste en voornaamste wensch wel zijn, dat wij onmiddelijk ter zake komen.

»Lyttletons afleiding der waarheid van het Evangelie uit de bekeering van Paulus is sedert lang bij mij met lof bekend. Stijl en betoogtrant zijn op den voet ingericht van de Engelsche manier uit de school van Locke, en in het geheel der achttiende eeuw, aan de overzij der Noordzee. De grondgedachte van de Verhandeling heeft, zoowel als hare bewerking, blijvende waarde. Op zich-zelve niet nieuw, en zeker in latere apologetische schriften, zoo van Roomsch-Catholieken als van Protestanten (onder de laatste noem ik alleen Bogues *Proeve over het gezag des Nieuwen Testaments*, en Chalmet *Bewijs voor de waarheid van het Christendom*, van Lytteltons landgenooten afkomstig) mede opgenomen, is het bewijs voor de Goddelijke waarheid van het Evangelie uit de bekeering van Paulus in het door Prof. Schrant op nieuw herinnerd Boekske op eene wijze uit een gezet, die door hare naauwkeurigheid en helderheid altijd treft.

»In zoo ver heeft ZHGel. aan het Nederlandsch publiek met deze uitgave zeker geen ondienst gedaan. Ik geloof evenwel, dat de dienst grooter had kunnen zijn, indien de Hoogleeraar ons, in plaats van een schier onveranderden nieuwen druk der Nederduitsche vertaling in 1766 (by Van Terveen en Van Schoonhoven), hetzij eene geheel nieuwe overzetting, hetzij voor het minst eene gezuiverde, eene met ons hedendaagsch taalgebruik meer overeenkomstige uitgaaf bezorgd had. Van uit zijn standpunt kan ik het den Eerw. Uitgever niet ten kwade duiden, dat in zijne editie het een en ander is weggelaten, waaraan de Roomsch-Catholieke lezer zich zou hebben kunnen stooten. Maar, eenmaal van eene letterlijke wedergeving der vroegere vertaling afgeweken, waarom dan ook die vrijheid niet uitgestrekt tot het verduidelijken van menigen volzin, het verwijderen van minder edele beelden of manieren van spreken, in een woord, tot het geven van een meer behagelijker vorm aan geheel het Boekske, met eerbiediging en behoud (het spreekt van zelf) van den zakelijken inhoud?

»Ik heb, regel voor regel, de beide uitgaven (van 1766 en 1852) met elkander, en, waar het noodig scheen, met het Engelsch oorspronklijke zorgvuldig gecollationeerd, maar my, inderdaad, over het volstrekt letterlijke der overeenkomst, behoudens eenige weinige uitzonderingen, verwonderd. Doch, op bladz. 12, heeft my de uitdrukking *fortuin maken* gehinderd. Zy is, ja, overgenomen uit de oude uitgave en, ik erken het gaarne, uit het Engelsch oorspronklijke zelf, waaraan, hier en daar, zeker, grootelijks de elegantie, die wij in onze negentiende eeuw verlangen, ontbreekt. In ons Hollandsch was dan nog beter geweest: *zijn weg te maken*, of *zijn fortuin te bevorderen*. — Nog minder uitgezocht is blz. 16 het woord *streken*, waarmede het gewis, edeler *arts* van het oorspronklijk wordt teruggegeven, doch waarvoor wij in onze taal *kunstgrepen* hebben. Vrij onduidelijk is in de beide Hollandsche uitgaven (blz. 17): *hetgeen door dit leven bepaald wordt*, in plaats van: *hetgeen zich bij dit leven bepaalt*. Wederom hebben wij, blz. 20, dat in ons Hollandsch voorwaar nog minder dan in het Engelsch in zulk een Betoog passende *fortuin*. Voor *hebbelijkheid* (blz. 21) zeggen wij tegenwoordig liever en beter *gewoonte*. — Op het vraagteeken, blz. 23, diene ten antwoord, dat de schrijver met deze woorden op sommige dwalende of overdreven voorstellingen by Calvinistisch geheten schrijvers het oog heeft: voorts is ook aldaar *property* te onrecht vertaald met *algemeen eigendom*, in plaats van, zeer eenvoudig, *eigendom*. Blz. 24 is het denkbeeld van den Engelschen Schrijver niet best uitgedrukt; de meening was: *indien by Paulus ook nog eenige geheimen* (of *verborgene, exoterische*) *leeringen bestonden* of *plaats vonden*. Onduidelijk is wederom blz. 25 de parenthese, waarmede door den Engelschman eenvoudig bedoeld is, dat hij geene tegenwerping, welke hij onderstelt te kunnen ingebracht worden, onbeantwoord wil laten. Blz. 26 is *regtschapen lieden* nog iets anders dan de *good men* van het oorspronklijk. Blz. 28 is *guit* èn te sterk als vertaling, èn op zichzelf onedel. Het Engelsche *wretch* is op zijn hoogst *booswicht, ellendeling*. Met iemand *ingewikkeld* zijn, (blz. 29) is geen Hollandsch. Blz. 31 is het Engelsche *more privately still* gantsch kwalijk overgezet door *ruim zoo geheim*, in plaats van: *in nog kleiner kring*. Blz. 37 is *glad ijs* weder alles behalve sierlijk, voor het Engelsche *very narrow bolter*. Blz. 40 is de aaneenschakeling dier drie substantiven: *het belang, het aanzien, en de loosheid* niet gelukkig, en evenmin blz. 41 die *vaststellingen*, voor *establishments: instellingen*. Doch

wij kunnen het bij deze voorbeelden van niet gelukkige overneming der gebreken van de *oude* vertaling laten: te meer daar, *en principe*, eene *geheel* nieuwe vertaling door mij werd geëischt.

»Ook het *Voorberigt* had ik gaarne anders ingericht gezien, meer uitvoerig, inzonderheid, over Lytteltons leven, bekeering, en bepaalde aanleiding tot zijn in het werk gesteld onderzoek der geschiedenis van des Vervolgers algeheele omkeering. Van Gilbert West, aan wien het Betoog, in den vorm van Brief, gerigt is, had ook nog eenig berigt kunnen gegeven worden, althands van zijn *Bewijs der waarheid van het Evangelie*, uit de verhalen van 's Heeren opstanding afgeleid; daar Lytteltons Werk altijd als een soort van *wedergade* (*pendant*) van West's arbeid beschouwd is.

»Eene korte Biographie van den Engelschen Edelman had, in elk geval, het Voorberigt niet ontsierd, en den lezer belang ingeboezemd. George Lyttelton (*niet*, gelijk zich anders als van zelf schijnt op te dringen, maar stellig onjuist is, Lyttleton)· was de oudste zoon van eenen Sir Thomas Lyttelton in Worcestershire. Geboren in 1709, verliet hij in 1728 de Oxfordsche Universiteit, en deed hij eene reis van eenige jaren door Italië en Frankrijk. Zijne politieke loopbaan, aangevangen kort na den dood van George I, breidde zich omstreeks 1735 grootelijks uit door zijne verkiezing tot Lid van het Parlement, waarin ook zijn vader zitting had, een voorstander van Walpole en het Ministerie, terwijl de zoon zich onder de Oppositie geschaard had en de zijde hield van den Prins van Wallis, zoon van George II. Bij de verandering van het Ministerie in 1744 werd hij bevorderd tot een der *Lords of the Treasury;* na den dood zijns vaders, in 1751, Baronet geworden bij erfopvolging, werd hij in 1759 Pair met den titel van Baron Lyttelton of Frankley, en nam alzoo zitting in het Hoogerhuis, alwaar hij als spreker zich niet minder onderscheidde, dan vroeger in het Lagerhuis. Behalve zijne werkzaamheden in openbare betrekking, maakte hij zich ook reeds vroeg als Dichter en Historieschrijver door onderscheiden uitgegeven Werken een naam. De lof, door Dr. Johnson aan zijn bekende Verhandeling over Paulus Bekeering gegeven (zie blz. 2 van het Voorbericht) komt te treffender uit en is van te meer beteekenis, daar diezelfde Criticus met Lytteltons poëtische en historische voortbrengselen weinig schijnt te hebben opgehad, schoon zijn *Henri II* geoordeeld wordt, een Werk van even veel studie als uitvoerigheid te zijn.

»Dat ernstig onderzoek in de groote levensvraag aangaande de Goddelijke afkomst en waarheid van het Evangelie, hetwelk later tot zijn meesterlijk *Betoog* aanleiding gaf, schijnt het eerst bij hem ter harte genomen te zijn in het midden zijner schitterendste dagen, als lid van het Parlement. Hij schreef zijn Boek gedurende de ziekte eener teedergeliefde Echtgenoote, die hem, na vijf jaren van een allergelukkigsten echt, ten jare 1746, ontviel. In 1747 gaf hij zijn Werk in het licht, en alzoo nog bij het leven van zijn vader Sir Thomas, welke de toezending met den volgenden, niet onbelangrijken Brief beantwoordde: »Ik heb uw Godsdienstig Betoog met onbepaald genoegen en instemming gelezen. De stijl is schoon en helder, de redenering klemmend, afdoend, onwederstaanbaar. Moge de Koning der Koningen, wiens volheerlijke zaak door u zoo wel verdedigd is, uw vromen arbeid vergelden, en geven, dat ik moge verwaardigd worden, om der verdiensten van Jesus Christus wille, eenmaal getuige te zijn van de zaligheid, welke ik niet twijfel, dat u van Hem ten deele vallen zal. Inmiddels zal ik nimmer ophouden, God te prijzen, die u met zoo nuttige gaven uitgerust, en aan mij een zoo goeden Zoon gegeven heeft. Uw liefhebb. Vader."

»Niet minder treffend is een brief van George Lyttelton aan zijnen Vader, gedurende de krankheid zijner Echtgenoote, eene zware beproeving, waaronder zijne christelijke onderwerping zich niet minder dan zijne diepe smart deed kennen. Een tweede huwelijk was minder gelukkig en stelde zijne geloofskracht en lijdzaamheid op eene geheel nieuwe proef. Bij zijn overlijden, in 1773, liet hij den goeden naam na van een *character in private life without a blot*.

»Ik hoop, WelEdele Zeergeleerde Heer! met deze weinige mededeelingen aan uw oogmerk ten minste eenigermate voldaan te hebben, terwijl ik, met de meeste hoogachting en ware heilbede, verblijf

Aan Dr. WAP, te *Utrecht*.

Uw. zeer dv. dienaar:
*. ** *****.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

L'EAU ET LE FEU.

En vérité, c'est un plaisant projet
De s'occuper d'un semblable sujet!

Et pourquoi pas? au contraire: par le temps qui court, ne pourrions-nous pas le prendre souvent pour type de comparaison entre bien des personnes et bien des choses? Commençons par analyser notre matière: les définitions nous mèneront plus loin. L'eau, chimiquement parlant, et selon nos savants, est une combinaison d'oxigène et d'hydrogène; selon les gens du monde, c'est une substance liquide, transparente, sans saveur, que le froid durcit et que la chaleur vaporise. — Le feu, d'après le système des physiciens modernes, est la cause active qui produit tous les phénomènes, l'agent universel de la nature; d'après nos idées communes, c'est un fluide lumineux, qui chauffe, brûle, calcine, rougit et amollit les corps.

Maintenant, que ces deux dénominations explicatives sont arrêtées, avant de passer en revue l'emploi varié et multiplié de ces deux grands ennemis dans presque toutes les circonstances de la vie, disons quelques mots de cette substance même qui est répandue en si grande abondance sur le globe, qui noya un jour le genre humain, et qui lui est pourtant aujourd'hui aussi indispensable que l'air. L'eau de la pluie est la plus douce, excepté pendant les orages; l'eau des puits est rude et renferme une grande quantité de sulfate de chaux; les eaux de source, malgré leur grande réputation, sont loin d'être aussi bienfaisantes que les eaux de rivières qui ne traversent pas, comme les eaux souterrains, des couches séléniteuses. En général, l'eau de source est peu digestive. La bonté des eaux d'un pays contribue puissamment à la santé des citoyens. Viennent ensuite les eaux chimiques, les eaux minérales et les eaux de luxe; leur renommée est chaque jour entretenue, exaltée, par les malades, les désœuvrés et les amis des plaisirs, qui en font l'objet de leurs espérances et de leurs amusements. Nous laissons aux médecins d'eau douce la prérogative de conseiller ces remèdes à leurs malades; et, aux personnes en bonne santé, tout l'agrément que promet un séjour où il se fait ordinairement beaucoup moins de guérisons de membres que de maladies de fortune. Ne blâmons pas les amateurs des eaux de Vichy, de Plombières, de Bagnères, de Spa, d'Aix-la-Chapelle, de Wisbade, etc., etc., etc.; mais donnons, pour une feuillette de vin de Bourgogne, ou pour quelques veltes d'Hermitage, toutes les eaux de Seltz, de Balaruc, des Sedlitz, composées de magnésie, de carbonate de soude, d'acide hydrolique, et autres produits chimiques à faire peur à tous ceux qui ne voient que du diabolique dans toutes ces combinaisons-là. Il est encore des eaux essentielles et aromatiques, et surtout l'eau de Cologne, la célèbre, qui compte en son honneur une multitude de certificats et de brevets d'invention pour la découverte de la *véritable* eau de Cologne. Ce merveilleux et incomparable liquide, dont la fabrication n'est plus un secret aujourd'hui, a déserté l'art de guérir, pour s'attacher exclusivement aux toilettes où réside souvent l'art de plaire. On ne lui reconnait plus toutes ces grandes qualités qui guérissaient jusqu'aux maux de dents; elle n'est plus qu'un aromate délicieux, et d'un usage universel.

Ferons-nous mention des eaux-de-vie, qui, pour tant de gens, ne sont que des eaux de mort? Tous les végétaux, fruits, légumes, tubercules, sont propres à donner ces produits dont les quatre parties du monde font un usage si étendu et qui feraient une des belles branches du commerce des peuples, s'ils ne servaient pas si souvent à les plonger dans la débauche et dans les maladies.

Après cette digression hygiènique, jetons un voile sur ces turpitudes humaines, et revenons au grand jour de la société. Là, nous verrons plus d'une fois des gens qui sont forcés de mettre de l'eau dans leur vin; d'autres qui pêchent en eau trouble et qui ne valent pas l'eau qu'ils boivent. Là, s'offriront, sur vos pas, des esprits sournois et taciturnes; mais prenez-y garde:

l'eau qui dort, dit le proverbe, est la plus dangereuse. Mettez sur la même ligne tous ces sycophantes qui, à l'affût des issues favorables, nagent, en attendant, entre deux eaux. Hommes puissants, qui devinez leurs manœuvres, donnez, donnez-leur de l'eau bénite de cour; c'est pour eux qu'elle est faite tout exprès; mais épargnez-en l'homme franc et sincère et ne le tenez pas le bec dans l'eau avec de fausses espérances. Si Bazile n'eût pas existé, la cruche, qui va trop à l'eau, n'eût été qu'un présage de malheur, et nous n'eussions pensé qu'à ses éclats; mais le rusé professeur en calomnie y a découvert un nouveau sens, aussi vrai que l'autre: la cruche s'emplit tout aussi bien qu'elle se brise. Tant va la cruche à l'eau.....

C'est Prométhée, nous dit l'allégorie de la Fable, qui ravit le feu aux voûtes célestes. Rien ne résiste à son action: partout il entretient la vie; et c'est le feu qui doit un jour détruire les mondes. Le grand foyer, où se chauffe notre planète, qui pénètre jusqu'aux entrailles de la terre, que des nations étudient et admirent, qui d'autres peuples saluent et adorent, c'est le soleil! C'est cet astre flamboyant d'où émane la lumière qui produit le jour, et la chaleur qui vivifie les forces de la Création.

Principe tantôt créateur, tantôt destructeur, le feu a donné sa dénomination à diverses idées que nous voulons fortement exprimer. Par exemple: jeter feu et flamme, se dira d'une personne en colère, tandis qu'on dit ceux dont le sang mitonne aulieu de bouillir, qu'ils ne produisent qu'un feu de paille, de peu de durée. Le feu sacré, c'est autre chose: tantôt, c'est le feu allégorique qu'entretenaient les Vestales; tantôt, c'est l'âme de l'artiste, du poète, de l'homme de génie; c'est le noble présent dont Dieu enrichit celui qu'il fit à son image, c'est le pouvoir de créer à son tour et de commander l'admiration de la postérité! Peu de mortels en sont gratifiés; le grand nombre ne rappelle que ces feux follets, substances gazeuses et légères, qui glissent, dans l'obscurité, sur la surface des lacs dormants, ou d'une terre sans vie. Ces gens-là ont vite jeté leur feu, ou plutôt, n'y voient ordinairement que du feu. Faire long feu, dénote quelquefois plus de méfiance que de prudence. Se jeter dans le feu pour quelqu'un, c'est pousser l'intérêt ou l'attachement jusqu'à la métaphore: cela se voit peu de nos jours, pas même chez les amants, l'espèce la plus excentrique. C'est tout au plus si ces messieurs risqueraient de se brûler une boucle de leur ondoyante chevelure, ou quelques poils de leurs moustaches: c'est encore le fruit d'un siècle où chacun réfléchit et pense..... à soi.

Restent les feux grégeois, connus de l'antiquité, et mis en oubli depuis l'invention de la poudre à canon; les feux Saint-Elme, phénomènes produits par l'électricité atmosphérique et autres globes enflammés dont les explosions ont donné plus d'une fois naissance à ces aérolithes que le vulgaire appelle pluie de pierres.

Parmi toutes ces significations et nomenclatures de feux divers, nous allions oublier le plus aimable, le plus attrayant, le plus délicieux: le coin du feu! il est si doux en tête-à-tête avec un ami qui nous parle; il est si riche avec des livres qui nous instruisent! O charmant coin du feu, combien de fois j'ai savouré tes charmes! Le bruit d'ici-bas vient s'amortir près de tes tisons, et la paix et le bonheur y possèdent une éternelle place! Et que de jouissances tu me procures encore, lorsque, me reposant des fatigues de l'étude, je promène mes regards pensifs sur tes petites flammes bleues et blanches, d'où s'échappe un mouvant tourbillon d'etincelles qui brillent, s'évanouissent et me rappellent les vicissitudes et les vanités du monde!

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

LA PAIX.

Sero tamen!

La Mort a déserté ses sanglantes arènes!
La Paix descend du ciel, et, désarmant les haines,
Rend la vie au plus faible et le calme au plus fort.
Comme un noir ouragan qui se tait et qui passe,
De nos longues douleurs se dissipe la trace:
Le glaive assez long-temps a tué sans remord!

La Paix vient réparer l'effroyable ravage
Dont la Guerre en nos champs alimenta sa rage.
L'homme au sang fraternel ne rougit plus sa main!
Il rentre sous son toit pour cultiver la terre;
Et là même où de Mars a grondé le tonnerre,
Dans le sol délaissé plonge le soc d'airain.

ô! Qui donc apaisa ces phalanges nombreuses,
Au fracas du clairon naguère furieuses?
Qui mit un frein subit à leur férocité?
Qui sut leur inspirer une horreur du carnage?
Qui, pour un autre emploi réservant leur courage,
Rappela dans leur sein la tendre humanité?

La Paix, fille des cieux! la Paix, dont la puissance
Commande le pardon et l'oubli de l'offense;
La Paix, qui, généreuse, après l'affreux combat,
Par des chants d'union célèbre sa victoire,
Et met, en souriant, son bonheur et sa gloire
A trouver dans un frère un cœur ami qui bat!

Paisibles laboureurs, ils ne sont plus stériles
Vos rustiques travaux, abondance des villes:
La Paix revient encore enrichir vos sillons.
D'un air serein et pur les fécondes haleines,
Dans l'or de vos guérets, sur l'émail de vos plaines,
Ne rallumeront pas de funestes brandons.

De tant de malheureux la Paix sèche les larmes;
Son calme a remplacé le tumulte des armes;
Le peuple s'abandonne à des transports joyeux.
La Guerre, dont le bras décimait la jeunesse,
Laisse au père des fils, objets de sa tendresse;
Ils grandiront pour lui: la Paix veille sur eux! . . .

Contemplez cette vierge, aux autels attendue,
Qui, tantôt, dans l'effroi, gémissait éperdue:
L'univers maintenant, dans son immensité,
Ne possède plus rien qu'elle envie et réclame.
Un doux hymen l'attend! elle qui, dans son âme,
De regrets et de pleurs vit une éternité!

Et cette pauvre veuve, au foyer solitaire,
Qui comptait tous ses jours dans une peine amère;
Voyez-la souriante au retour du printemps!
Elle ne craindra plus désormais pour la vie
D'un fils que lui ravit la voix de la Patrie:
Il revient, il sera l'appui de ses vieux ans!

Don céleste! nos vœux se lassaient de t'attendre!
Mais de nos cœurs enfin le cri s'est fait entendre,
Non, plus de sang versé! plus de fatal discord! . . .
Disciples des Beaux-arts, au flambeau du génie,
Reprenez vos pinceaux, vos luths, votre industrie:
Pour vos talents oisifs la guerre fut la mort.

Venez! paraissez tous, ô rivaux de nos pères!
Imitez, surpassez leurs œuvres séculaires:
La gloire à vos travaux rouvre de nobles champs.
A l'ouvrage! la Paix et ses riches ressources,
De nos prospérités vont raviver les sources:
Loin, loin de nous la guerre et ses exploits sanglants!

Le glaive peut grandir un moment des Pygmées;
Mais qu'est-il, lorsque Dieu disperse les armées?
Un instrument qui dort, un souvenir cruel,
Un acier teint de sang, peut-être par un crime!
L'Enfer créa la guerre, injuste ou légitime,
Et la Paix est un nœud scellé par l'Eternel!

Maestricht. AUG. CLAVAREAU.

De Heer Clavareau, die met bijzonder veel genoegen het Dichtstukje las: »**Mooi-Mietje.**", door ons in de vorige Aflevering (blz. 314) opgenomen, heeft daarvan aan ASTREA eene vertaling toegezonden, waaraan door haar gaarne mede eene plaats in hare kolommen wordt toegestaan. Zij luidt als volgt.

LA JOLIE PETITE MARIE.

SOUVENIR D'ENFANCE

— d'après M. Kremer: „Mooi-Mietje."—

Nous étions tous deux au jeune âge,
Voila dix ans, je m'en souvien;
Fritz avait petit équipage,
Tandis que moi je n'avais rien.

Tous deux enfants, dans la prairie,
Nous jouions du matin au soir;
J'aimais la gentille Marie,
Et Marie aimait à me voir.

Mais Fritz, plein de ruse et d'envie,
Avait plus d'un détour caché,
Car il aimait aussi Marie;
Moi, j'en étais triste et faché.

J'allais en soupirant près d'elle;
Puis avec Fritz combat venait:
Elle riait de ma querelle,
Et Fritz au Maître le disait.

Nous étions tous deux au jeune âge;
Nous jouions des jeux innocents:
Marie et moi, sous le feuillage,
Nous étions heureux et contents.

Arriva Fritz et sa voiture;
»Viens, lui dit-il, ici t'asseoir."
La joie était sur sa figure,
Et moi.... j'étais an désespoir.

Cette offre plaisait à Marie,
Et de Fritz elle s'approchait:
Moi, tout tremblant, l'âme saisie,
Je me sauvai dans le bosquet.

Elle avançait, gaie et légère:
Moi, je sanglotais de douleur,
Elle entendait ma plainte amère:
Fritz jouissait de mon malheur.

Marie, en le voyant sourire,
Jusqu'à moi s'élance soudain,
Vers elle doucement m'attire,
Et de tout cœur m'offrant sa main;

»Va, Fritz, dit elle! je suis sage;
»Il n'est pas riche comme toi:
»Tu possèdes un équipage,
»Mais lui n'a personne que moi!"

LA HOLLANDE MUSICALE.

Een jaar verleden *), kondigden wij de geboorte aan van een Fransch Tijdschrift, te 's Hage, in 't licht gekomen, met het doel, om den stand van Neêrlands muzijkalen thermometer meê te deelen aan de naburen, die onze taal niet verstaan, en echter gaarne op de hoogte dier aangelegenheid zouden wenschen te worden gesteld. Te gelijk met de aankondiging, evenwel, gaven wij toch ook onze vrees te kennen, dat er zich vele beletselen, echte steenen des aanstoots, hinderpalen van allerlei aard, bij de volvoering van het plan der uitgave konden voor- en opdoen, die het lang leven van zulk eene onderneming, hoe nuttig ook, terstond

*) Au Bureau de la *Correspondance Musicale;* Westeinde, B, 186. Zie Astrea's IV. Jaarg. bls. 325.

in de waagschaal zouden stellen, ja, misschien, eindelijk, wel geheel onmogelijk maken; — ons voorgevoel is, min of meer: door de uitkomst reeds bevestigd, althans op blz. 55 van den Eersten Jaargang lezen wij: »FIN DE LA PREMIÈRE ANNÉE (PREMIÈRE REVUE D'UN AN) *Nous ne saurions encore déterminer quand* (?) *nous commencerons la seconde année.*" — Wij hopen te dezen aanzien véél, doch gelooven er weinig goeds van. Intusschen, onderwijl de geachte Hoofdredacteur zich over het nadere *to be or not to be* ernstig beraadt, zullen wij een hoogst-belangrijk Artikel uit het XII. Nommer hier overnemen, stellig verzekerd, dat de lezing van dit merkwaardig stuk menigeen, met ons, den wensch zal doen uiten, dat **LA HOLLANDE MUSICALE** nog den doodslaap niet mogen zijn ingesluimerd, maar weldra — na eene volkomen zegepraal over allen tegenstand — herleve, om krachtig meê te blijven werken tot bevordering van den Nederlandschen roem in het beschaafde Buitenland.

MÉMOIRE SUR CETTE QUESTION:

»*Quels ont été les mérites des Néerlandais dans la Musique, principalement au XIV., au XV. et au XVI. siècles; quelle influence les artistes néerlandais qui ont séjourné en Italie, ont-ils exercée sur les écoles de musique qui se sont formées peu après cette époque en Italie?*"

Et c'est au pays où les artistes étaient à la fois astronomes, mathématiciens, docteurs en philosophie et licenciés en droit, que l'on semble nous accuser d'avoir complaisamment assigné une bien belle place dans l'histoire de la musique!... Chose regrettable surtout, les réponses à cette question ne se trouvant guère qu'entre les mains des privilégiés auxquels l'Institut a cru pouvoir en faire présent, c'est ici même, en Hollande, d'après ce qui en est parvenu à notre connaissance, qu'ont surtout rencontré le doute les trois assertions de la *Hollande musicale* sur la priorité des Néerlandais dans le mouvement qui détermina le réveil des arts et des sciences à la grande époque de la renaissance.

Il y a pourtant dans le pays un mouvement bien accusé qui porte les ecrivains à revendiquer les gloires nationales. On s'obstinait à disputer à la Hollande l'honneur de l'invention de l'imprimerie: Harlem vient de protester, à la suite de documents irrécusables que nous recommandons à l'attention des publicistes étrangers, par l'érection d'une statue colossale à la mémoire de Laurent Coster.

Quant aux œuvres du pinceau, les toiles des maîtres témoignent trop évidemment de la gloire de l'école hollandaise [1]), par la valeur nouvelle qu'elles acquièrent chaque année en tout pays, pour que l'esprit de rivalité ait pu profiter de l'indifférence des nationaux à écrire en une langue généralement parlée l'histoire de l'art hollandais. [2])

Dans le domaine de la musique il y avait obscurité: jaloux de révéler au monde musical la *priorité réelle* des Néerlandais dans cette seule branche des arts, où, faute de documents écrits et entendus, elle pût leur être contestée, l'Institut des Pays-Bas avait ouvert, en 1828, un concours sur cette question.

Deux Mémoires ont été adressés à l'Institut; l'un en allemand, l'autre en français. Le premier, auquel a été adjugée la médaille d'or, a pour auteur M. Kiesewetter, conseiller de la cour impériale, référendaire de la haute cour militaire, directeur de la chancellerie d'Autriche; le second, auquel a été offerte la médaille d'argent et l'impression du manuscrit, a pour auteur M. Fétis, alors professeur de contre-point au conservatoire de Paris.

Les considérants par lesquels la commission explique la préférence qu'elle a cru devoir accorder au Mémoire allemand, rappelle peut-être un peu le *tantò meliùs, ne ego quidem intellexi*. Elle n'est pas elle-même beaucoup plus claire quand elle dit: »Si le Mémoire de M. Kiesewetter donne un aperçu plus général de l'histoire de

[1]) Albert van Ouwater, Jean van Schoorl et Corneille Enghelbrechtsen, — fondateurs de l'école, — les frères van Eyck, Lucas van Leyden, — rival d'Albert Durer, — Martin Heemskerk, Théodore Bernard, Henri Goltzius, Octave van Veen (ou Ottovenius), — qui fut le maître de Rubens, — Thierry de Harlem, Abraham Bloemaert, Gérard van Honthorst, REMBRANDT, Poelenburg, Jean Both, Pierre de Laar, les deux Wouwermans, Berghem, Ruysdaal, Paul Potter, — frappé par la mort, comme Raphaël, au moment où son talent atteignait toute sa force, — van de Velde, Gérard Douw, Terburg, Gabriel Metzu, François van Mieris, Adrien van der Werf, de Péter de Neeff, Adrien Brouwer, Jan Steen.

[2]) Une épreuve que nous avons pu lire sans indiscrétion nous permet d'affirmer en passant qu'un littérateur de la Haye, M. Weathreenen, vient de livrer à l'impression un travail sérieux sur l'un des peintres les plus célèbres de la grande époque.

l'art, le Mémoire de M. Fétis est plus complet dans les renseignements qu'il fournit sur bien des artistes; c'est un bel ensemble qui expose sous le plus grand jour la gloire et les mérites des Néerlandais de l'époque indiquée."

Il paraît, cependant, d'après le rapport de la commission, que ce qui a valu la médaille d'or á M. Kiesewetter, c'est que son Mémoire présente des documents très-intéressants, extraits d'un ouvrage de Baini, qui n'avaient encore été fournis par aucun écrivain, et desquels on peut surtout déduire en quoi consistent les mérites des Néerlandais dans l'histoire de la musique. En voilà plus qu'il ne faut pour faire comprendre l'importance, sous le rapport technique, du Mémoire de M. Kiesewetter. Il ne nous reste plus qu'à exprimer notre regret d'avoir à constater que l'Institut n'a pas trouvé à propos de publier le travail de M. Kiesewetter tel qu'il lui a été envoyé, y compris les explications qu'il a fournies, selon le désir de la commission, sur les passages les plus obscurs de son Mémoire, et surtout le supplément de spécimens de compositions des auteurs du temps. Faut-il croire que la commission a jugé plus prudent de ne pas livrer à l'impression des planches incorrectes, telles qu'elles l'étaient alors? Mais depuis cette époque les erreurs auront bien disparu, et il serait du plus grand intérêt pour les *Mathanasii* de la science d'avoir la facilité de se procurer ces monuments historiques. Il nous semble qu'avant de formuler le vœu par lequel l'Institut termine son rapport: »Puisse ce noble exemple de nos ancêtres engager nos artistes du jour à rivaliser d'efforts pour ressaisir le rang que nos ancêtres ont occupé dans la musique, et, à l'exemple de notre école de peinture, se faire prendre de nouveau en haute considération à l'étranger!" — il nous semble que l'Institut devrait commencer, quoi qu'en sit dit la commission, par faire traduire les deux Mémoires, les répandre dans toutes les grandes écoles de musique, dans les cabinets de lecture et les bibliothèques publiques, et surtout ne point conserver sous le boisseau les documents importants que le rapport recommande lui-même à la curiosité des écrivains. Jusques-là le Mémoire de M. Kiesewetter reste incomplet, et voici déjà la consequence; c'est que, tandis qu'il y a un travail auquel a été adjugée la médaille d'or, nous nous trouvons dans l'obligation de livrer aux amateurs l'ouvrage récompensé par la médaille d'argent. Mais nous rassurerons aussitôt le lecteur. Avec le Mémoire de M. Fétis, dirons-nous, nous avons en quelque sorte aussi celui de M. Kiesewetter, attendu que pour chacun des noms des artistes que vont nous passer sous les yeux, nous consultons en même temps la *Biographie universelle des musiciens* de M. Fétis, qui a paru après la publication des deux Mémoires en question, et dans la préface de laquelle nous trouvons cette déclaration digne du caractère franc et loyal du docte critique et professeur :

.... »Je crois avoir traité quelques-uns des objets principaux de la biographie et de la bibliographie des musiciens belges et de leurs ouvrages avec quelque soin; *pour tout ce qui avait pu échapper à mes recherches, j'ai profité des travaux* de mon savant compétiteur."

Disons, cependant, à l'adresse du lecteur qui pourrait l'ignorer, quel est l'homme de science et d'étude qui pousse si loin l'humilité de la modestie. Ce que Fétis — nous supprimerons maintenant l'M superflu devant un de ces noms qui appartiennent avant le temps à l'histoire — ce que Fétis a consulté de matériaux pour écrire cette immense *Biographie des musiciens*, qui se compose, sans les suppléments, de huit volumes grand in-8°. double colonne, de cinq cents pages chacun, on ne saurait le concevoir. Depuis Sébastien de Brossard, le premier auteur d'ouvrages de ce genre jusqu'aux Revues de nos jours, il a lu tout ce qui traite de l'art de la musique. Lorsque ce grand travail a paru il avait employé plus de vingt ans à l'examen le plus scrupuleux de tous les manuscrits des bibliothèques de Paris, de Londres, de Bruxelles, des monographies ou des notices particulières. On estime que ce critique, aussi patient qu'érudit, n'a pas dû lire moins de quarante mille volumes de tout genre, et les anciens morceaux de musique qu'il a dû mettre en partition pour arriver à son but, ne doivent pas présenter un nombre de pièces relativement moins considérable. Ajoutons que ce vaste édifice littéraire et scientifique n'est encore que la moitié de la somme de travail qu'il a fournie en traités spéciaux et en articles de revues musicales, et comprenne qui pourra que l'éminent professeur ait encore trouvé, en dehors de ses cours du conservatoire, le temps de faire — le premier — à Paris et à Bruxelles un cours de musique ancienne où il s'est montré orateur aussi élégant que professeur profondément imbu des lois de tous les systèmes qui ont imprimé à l'art tant de directions

diverses. On se rappellera longtemps avec quelle lucidité d'expression il a exposé les points de contact des principes hétérogènes, les causes de leurs divergences, et avec quelle intelligence délicate de son auditoire d'élèves, d'artistes, de littérateurs et d'hommes du monde, il a su expliquer le développement d'une théorie à la fécondité de laquelle les œuvres produites par les élèves sortis du conservatoire de Bruxelles rendent le plus beau témoignage. Fétis porte sur la poitrine le signe de l'honneur: *) il est certes peu d'artistes qui l'aient aussi vaillamment conquis.

Nous avons dit quelle est la nation dont le Mémoire a principalement pour but de rappeler les mérites des anciens musiciens, et nous venons d'indiquer à quels titres l'auteur de cette réponse à la question proposée par l'Institut, commande l'attention du lecteur; nous livrons maintenant, aussi sobre de réflexions que possible, le Mémoire même, dont nous n'avons retranché pour ainsi dire que les passages qui pouvaient être supprimés sans danger pour l'intelligence de l'histoire.

»Gloire et honneur — dit Fétis, dès le début de son travail — à la Société savante qui, guidée par son patriotisme, vient d'élever cette grande et belle question, l'une des plus intéressantes de l'histoire des arts; question dont la solution fera voir la musique moderne prenant en quelque sorte naissance dans les Pays-Bas, et les artistes néerlandais répandus dans toute l'Europe, instruisant leurs contemporains dans cet art divin, et servant de modèles aux compositeurs les plus habiles des nations les plus favorisées par les circonstances, le langage et le climat!

»Rome et l'empire d'occident avaient succombé sous les efforts, sans cesse renaissants, de cette multitude de barbares, qui, pendant près de deux siècles, envahirent successivement les Gaules, l'Espagne et l'Italie. Dans ces temps de fureur et de dévastation, les arts, déjà bien dégénérés depuis la translation du siége de l'empire à Byzance, avaient absolument disparu. La musique, étrangère à des mœurs si féroces, ne faisait plus entendre ses accents que dans les cantiques des chrétiens. En vain Boëce, infortuné ministre de Théodoric, avec tenté de faire revivre le goût de cet art par la composition d'un traité où les principes des théoriciens grecs sont disposés et analysés avec une méthode exquise; l'anéantissement de toute civilisation, dont les causes remontaient au delà de Constantin, ne laissant aux peuples que le soin de leur conservation, la musique n'eut plus d'autre asile que l'église et les cloîtres.

»Non-seulement cet asile la préserva de toute destruction, mais elle y devint l'objet des méditations d'une foule de pontifes, d'évêques, de clercs et de moines, qui par leurs travaux changèrent insensiblement sa forme et son objet, et préparèrent à la musique moderne ce degré de perfection où elle est parvenue. Dès la fin du sixième siècle Grégoire-le-grand, qui occupa le saint-siége depuis 591 jusqu'en 604, recueillit avec soin ce qui restait des chants de l'ancienne Rome, y ajouta les principaux cantiques de l'église grecque, et forma de cette réunion son Antiphonaire, qu'il appela *Antiphonarium Centonem*, titre qui indique son origine. Les signes dont il se servit pour le noter, étaient les sept premières lettres de l'alphabet latin, dont l'usage se conserva jusqu'au milieu du neuvième siècle.

»Depuis la réformation du chant par S. Grégoire, les écrivains dont les travaux avaient eu pour objet la musique, n'avaient rien ajouté à la doctrine du pontife, car si l'on examine avec soin les ouvrages d'Isidore, évêque de Séville, d'Alcuin, d'Aurélien, moine de Réomé, et de Remi d'Auxerre, que le savant abbé Gerbert a donnés dans sa précieuse *Collection des écrivains ecclésiastiques sur la musique*, ce qu'on y trouve de plus remarquable, est une définition assez satisfaisante des tons du chant grégorien, au milieu d'un fatras inutile sur la musique des anciens. Mais à la fin du neuvième siècle Hucbalde introduisit dans l'art musical des innovations importantes dont nous allons donner une idée, et eut la gloire de commencer cette série d'inventeurs néerlandais dont les noms doivent figurer dans ce mémoire. Hucbalde, né dans les Pays-Bas, en 840, entra fort jeune à l'abbaye de Saint-Amand, diocèse de Tournay.

»La doctrine de cet homme habile est développée dans deux ouvrages que l'abbé Gerbert a insérés dans sa *Collection des écrivains ecclésiastiques*. Le premier, intitulé: *de harmonicá institutione*, a été copié sur un manuscrit de la bibliothèque de Strasbourg. Il ne contient qu'un exposé de la musique grecque, avec une explication des signes de la notation, correspondant aux diverses cordes du système; un petit traité de la dimension et de la division du monocorde; une exposition de

*) Décoré de l'ordre de Léopold et chevalier de la Légion-d'honneur.

la constitution des huit tons de l'église, et enfin un petit traité des dimensions des tuyaux d'orgues (*de mensuris organicarum fistularum*). Le second ouvrage d'Hucbalde, bien plus important que le premier, est intitulé: *Musica enchiriadis.* Les premiers chapitres contiennent l'analyse d'un système de notation proposé par lui, dans lequel huit signes diversement tournés ou inclinés, donnent les moyens de représenter une étendue de deux octaves et demie, étendue suffisante pour la musique de ce temps.

» Le treizième chapitre est intitulé: *de Proprietate symphoniarum.* On y trouve un passage remarquable, qui a fait croire à quelques personnes qu'il est le plus ancien auteur qui ait parlé de la *Diaphonie*, sorte de musique qui procédait par des suites de quartes ou d'octaves, et qu'on regarde comme l'origine de l'harmonie. Il est juste de dire qu'Isidore de Séville, qui vivait deux siècles avant Hucbalde, a défini clairement la Diaphonie dans le chapitre 6 de ses *Sentences de musique.* Mais si Hucbalde n'est pas le premier qui ait parlé de la Diaphonie, c'est lui qui nous a fait connaître en quoi consistait cette espèce d'harmonie, et qui en a donné des exemples; et en cela il mérite notre reconnaissance.

» Il est un écrivain du moyen âge, dont les travaux sont bien plus importants pour l'histoire de la musique que ceux de Hucbalde; je veux parler de Francon ou Frankon, écolâtre de Liège qui vivait dans le onzième siècle. Les uns le fixent à Cologne, d'autres à Liège, et le père Martini, se fondant sur un manuscrit de la bibliothèque Ambroisienne de Milan, intitulé: *Ars cantûs mensurabilis edita à magistro Francone Parisiensi*, en a fait un Parisien; mais lui-même a pris soin de lever nos doutes à cet égard, en commençant son *Compendium de discantu* par ces mots: *Ego Franco de Colognia.*

» Au reste Francon appartient encore aux Pays-Bas, par le lieu où il fit ses études, et où il passa presque toute sa vie. Adelman, savant religieux de l'abbaye de Stavelot, fut son maître de philosophie, de mathématiques, d'astronomie et de musique. Il lui succéda comme professeur, et rendit son école célèbre. On ignore la date de sa mort.

» Les écrits de ce musicien forment l'une des époques les plus remarquables de la musique. Avec Francon commence une nouvelle ère musicale, car son *Ars cantûs mensurabilis* est le plus ancien ouvrage où l'on trouve l'idée de la durée des sons, mesurés par des signes de formes diverses, les proportions, les divers effets du point après ou avant les notes, les ligatures, enfin un système complet de mesure et de notation. C'est cette notation, connue sous le nom de *notation noire*, qui a été adoptée par tous les musiciens, et qui a été la seule en usage jusqu'au commencement du quinzième siècle.

» L'harmonie et le contre-point ne sont pas moins redevables à Francon que la notation et la musique mesurée. Voici ses paroles, dans l'introduction de son *Ars cantûs mensurabilis.*

»... Proponimus ergo ipsam mensurabilem musicam sub compendio declarare; bene dicta aliorum non recusabimus interponere; errores quoque destruere et fugare; et si quid a nobis inventum fuerit, bonis rationibus sustinere et probare."

....Nous nous proposons donc de traiter dans cet abrégé de la musique mesurée; nous ne ferons pas difficulté d'y admettre ce que plusieurs auteurs ont écrit de bon sur cette matière; nous combattrons et renverserons les erreurs, et si nous inventons quelque chose, nous le soutiendrons et le démontrerons par raisons convaincantes.

» Néanmoins le profond savoir qu'on remarque dans l'ouvrage de Francon, et l'obscurité dans laquelle sont ensevelis et les noms et les œuvres de ceux auxquels il attribue la première invention de la musique mesurée, le feront à jamais regarder comme le premier auteur de cette importante découverte, et la gloire en restera toujours à l'école néerlandaise.

» Rien ne prouve mieux l'importance des découvertes et des travaux de Francon, que le soin qu'ont pris tous les grands musiciens des siècles suivants de le commenter, et de s'appuyer de son autorité: on peut même assurer que tous les théoriciens français, italiens et allemands qui lui ont succédé jusqu'au quatorzième siècle, n'ont été que des commentateurs de ce savant homme. Le plus habile a été Marchetto de Padoue, qui écrivait en 1274, et à qui l'on doit deux ouvrages, l'un sur le plain-chant, sous le titre de *Lucidarium musicæ planæ*, l'autre sur la musique mesurée, et qui est intitulé: *Pomerium musicæ mensuratæ.*

» Il est nécessaire de connaître quel était l'état de l'harmonie à la fin du treizième siècle, pour comprendre quels furent ses progrès dans les temps postérieurs. On croyait naguère qu'il n'éxistait aucune composition de cette époque qui pût nous éclairer sur cette question intéressante; mais la découverte d'un manuscrit précieux de la bibliothèque du roi à Paris nous a mis en état de nous satisfaire à cet égard. Ce manuscrit contient des chansons et des motets à trois parties composés par Adam de le Hale, surnommé le Bossu d'Arras, à cause de sa difformité et du lieu de sa naissance. Ce trouvère,

né vers 1240, n'est pas étranger aux Pays-Bas, car on sait que l'Artois, ainsi que le Cambrésis, firent longtemps partie du Duché de Bourgogne, et par-là furent réunis plus tard au Hainant, au Brabant, etc. Il mourut en 1285 à Naples, où il avait suivi Robert, comte d'Artois. On ne peut décider aujourd'hui si Adam de le Hale, avait porté en Italie ses connaissances musicales, ou s'il les y a acquises; mais on ne peut douter que ses ouvrages représentent l'état de l'art à l'époque où il vécut. Ce n'est plus la grossière diaphonie du temps de Gui d'Arrezzo ou de ses commentateurs; ce ne sont plus les plates successions de quintes et d'octaves consécutives, en notes de même valeur, qui sont le caractère distinctif des premiers essais de la musique à plusieurs parties; des mouvements qui ne sont pas dépourvus d'élégance s'y font remarquer, et si quelques successions, de quintes et d'octaves s'y rencontrent encore, ce n'est que de loin en loin et entremêlées de combinaisons qui en diminuent la dureté.

» Le génie d'Adam de le Hale paraît d'ailleurs avoir été de beaucoup supérieur à son siècle par l'invention du drame mêlé de musique auquel nous donnons aujourd'hui le nom *d'Opéra Comique;* car on trouve parmi ses œuvres le plus ancien ouvrage de ce genre, sous le nom de *Ligiens de Robin et de Marion.* Les airs qui interrompent le dialogue y sont beaucoup plus gracieux qu'on ne peut l'attendre de ces temps reculés, et bien supérieurs à ceux de Thibaut, comte de Champagne, de Raoul de Coucy et de Gaces-Brulés, qui étaient presque contemporains de notre Trouvère.

» Telle était la situation de la musique en Europe à la fin du treizième siècle. On a vu que longtemps auparavant les musiciens Néerlandais ou Gallo-Belges avaient déjà contribué puissamment à ses progrès; nous arrivons maintenant à l'époque fixée par le programme du concours, et nous verrons sortir, par la suite, des heureuses Provinces des Pays-Bas, des hommes de génie dont l'influence sera plus grande encore sur les progrès de ce bel art."

Ajoutons qu'au XIII. siècle déjà, et bien longtemps après, les meilleurs chanteurs de la chapelle pontificale étaient des Français et des Néerlandais.

Quant à la dénomination collective de Néerlandais, nous pensons qu'elle comporte si souvent l'occasion d'y appliquer le vers latin:

„... Timeo Danaos et dona ferentes"

qu'il est de l'intérêt de la gloire artistique de la Hollande de ne l'accepter que sous bénéfice d'inventaire, c'est-à-dire qu'en tant que le nom de Néerlandais puisse se traduire aujourd'hui en celui de Hollandais. C'est un exemple, du reste, que nous donne depuis longtemps la presse belge, et auquel Fétis lui-même s'est conformé dans sa *Biographie universelle des musiciens* [1]), où il ne nous semble pas avoir toujours généreusement reconnu à la Hollande la part qu'elle a le droit de réclamer de ce grand héritage de gloire. Nous ferons de ce point l'objet, sinon unique, du moins le plus important de nos remarques, au fur et à mesure que passeront sous nos yeux les noms des musiciens les plus célèbres que le Mémoire va rappeler à l'admiration de la Hollande moderne. Que si, quelque Hollandais que nous soyons par le séjour, l'amitié et la reconnaissance, nos observations révèlent parfois évidemment le Français de cœur et de naissance plaidant *pro patriâ,* on verra, au résumé du débat, que la cause de la Hollande n'en aura été que mieux défendue.

» Parmi les théoriciens, il en est un, Jean-le-Chartreux, qui a vécu dans le quartorzième siècle, et qui, bien que son nom soit resté longtemps dans l'obscurité, méritait une réputation honorable par la bonté du travail qu'il a laissé, et qui a pour titre: *Libellus musicalis de ritu canendi vetussimo et novo.*

» L'ouvrage de Jean-le-Chartreux [2]) est d'autant plus précieux qu'il nous donne l'état de la doctrine musicale d'une époque qui naguère était dans l'obscurité. On y trouve aussi des renseignements précieux sur l'histoire de la musique dans le moyen âge, et particulièrement sur la notation de Huchalde de Saint-Amand, dont il donne la clef au moyen d'une triple échelle en lettres de l'alphabet, en notes posées sur les lignes et dans les espaces de la portée, et en caractères de Huchalde et d'Odon de Cluny.

» L'histoire ne nous apprend rien sur les compositeurs belges et néerlandais du quatorzième siècle; on ne peut douter cependant qu'il y ait eu des hommes recommandables sous ce rapport dans les Pays-Bas vers 1380, car la supériorité des maîtres de cette nation au quinzième siècle prouve que la musique a dû y faire des progrès non interrompus, Peut-être la découverte de

[1]) Bruxelles, Mélines, Cans et Cie. 1837.

[2]) On lit dans un de ces manuscrits: „*Gallia me genuit.*"

quelque manuscrit nous éclairera-t-elle quelque jour à cet égard, comme celle d'un manuscrit précieux de la bibliothèque du roi de France a fait connaître, dans ces derniers temps, les noms et les ouvrages de seize compositeurs italiens de cette époque qui avaient été absolument inconnus jusque-là."

Depuis lors, en effet, des faits bien importants ont encore été recueillis par Fétis *): et malheureusement — au point de vue de ces quelques pages, — des étoiles néerlandaises ont pâli sous les rayons des astres recemment découverts. On dirait que les morts, dont les orchestres monstres de nos jours ont troublé la paix du tombeau, se lèvent pour protester contre l'abus de la science qu'ils ont créée. N'est-ce pas là aussi un avis sérieux qu'il serait temps que la Hollande, glorieusement jalouse de la statue que la Belgique a élevée à Roland de Lassus, votât aussi quelque monument en l'honneur des plus grand artistes dont le Mémoire fera connaître les noms dans tout l'éclat des services incontestables qu'ils ont rendus à la science de la musique moderne.

»Trois compositeurs dont les noms seront aussi à jamais célèbres, parurent dans la première moitié du quinzième siècle et perfectionnèrent à la fois l'harmonie et la notation. Ces compositeurs sont Guillaume Dufay, Jean Dunstaple et Egide Binchois. Dunstaple était né en Engleterre et Binchois en France; mais la patrie de Guillaume Dufay avait été ignorée jusqu'au moment où le hasard me la fit découvrir dans un manuscrit anonyme du seizième siècle. Ce manuscrit, d'environ quarante feuillets in 4°, sur vélin, commence par ces mots: *Incipit Tractatus de musicâ mensuratâ et de proportionibus*. Il fut exposé dans une vente à l'encan, en 1824, et acheté par un libraire anglais, qui ne voulut point en donner communication dès qu'il en fut possesseur; mais en le parcourant avant qu'il fût adjugé, j'avais eu le temps d'y lire cette phrase: *secundum doctrinam* Wilhelmi Dufais *Cimacensis Hann*. (Selon la doctrine de Guillaume Dufay, de Chimay en Hainaut.)"

Cette phrase ne nous semble pas suffisante pour établir les lettres de naturalisation belge de Dufay. Nous préférons en appeler du doute de Fétis au témoignage de Tinctor, qui a fait de ce compositeur un Français (*Biog. univ.*)

*) Voir son *Résumé philosophique de l'Histoire de la musique.*

Nous protestons aussi contre certains passages des ouvrages de M. Kiesewetter où il nie qu'il y eût, à cette époque, une école de musique française. Nous ne citerons ici, en opposition à cette assertion, que cette phrase de Fétis: »On ne peut contester à Dufay l'importance de ces travaux par des suppositions gratuites d'un avancement antérieur de l'art dans les Pays-Bas, et sa gloire reste entière" (*Résumé philosop. de l'histoire de la musique*).

»On ne peut douter que Dufay ne soit l'auteur d'une foule d'innovations importantes dans l'art musical et particulièrement dans la notation et dans l'emploi des dissonnances par prolongation, car Adam de Fulde, qui a écrit un traité de musique en 1460, dit en parlant de ces choses: *Cujus rei venerabilem* Guilhelmum Duffay *inventorem extitisse credo, quem et moderniores musici omnes imitantur*, etc. etc. D'ailleurs, le témoignage de le Teinturier (Tinctor ou Tinctoris), qui écrivait en 1476, est irrécusable sur ce point. Or, voici ses paroles dans la préface de son livre qui a pour titre: *Liber de arte contrapuncti*.

»Neque, quod satis admirari nequeo, »quippiam compositum, nisi citra annos »quadraginta, extat, quod auditu dignum »ab eruditis existimetur. Hac vero »tempestate, et præteream innumeros »concentores venustissime pronunciantes, »nescio an virtute cujusdam cœlestis »influxus an vehementia assiduæ exer»citationis, infiniti florent compositores, »ut Joannes Okeghem, Joannes Regis, »Anthonius Busnois, Firminus Caron, »Guillelmus Faugues, qui novissimis »temporibus vitâ functos, Joannem Dun»staple, Egidium Binchois, Guillelmum »Dufay, se præceptores habuisse in »hac arte divina gloriantur."

Et ce que je ne puis assez admirer c'est qu'en remontant en date de quarante ans, on ne trouve aucune composition que les savants jugent d'être entendue. Mais depuis ce temps, sans parler d'une multitude de chanteurs qui exécutent avec toutes sortes d'agrément, je ne sais si c'est l'effet d'une influence céleste, ou celui d'une application infatigable, on a vu tout d'un coup fleurir une infinité de compositeurs; tels sont, Jean Okeghem, J. Regis, Ant. Busnois, Firmin Caron, Guillaume Faugues, qui tous se glorifient d'avoir eu pour maîtres en cet art devin, J. Dunstaple, Gilles Binchois, et Guillaume Dufay, lesquels sont morts depuis peu

»Me voici arrivé à l'époque brillante où les musiciens néerlandais non-seulement luttent de gloire avec ceux du reste de l'Europe, mais deviennent leurs maîtres, les instruisent, et fondent des écoles en Italie, en France et en Allemagne.

»Trois hommes supérieurs devinrent les chefs de la musique dans la seconde moitié du quinzième siècle: ce furent Hobrecht, Okeghem et le Teinturier.

»L'habileté et la facilité d'Hobrecht étaient telles, qu'il lui suffisait d'une nuit pour composer une messe qui était admirée des plus savants hommes de son temps. »*Hunc praeterea fama est*, dit Glaréan, (in Dodecach. p. 456) *tantâ ingenii celeritate ac inventionis copiâ*

viguisse, ut per unam noctem, egregiam, et quæ doctis admirationi esset, missam componeret." On voit par le catalogue de la bibliothèque musicale du roi de Portugal, Jean IV, que ce prince, grand amateur et compositeur instruit, possédait un livre de messes de la composition d'Hobrecht: malheureusement cette bibliothèque importante a péri dans le tremblement de terre qui a détruit Lisbonne, en 1755.

Le Mémoire de Fétis ayant été amplifié par sa *Biographie universelle*, nous en intercalerons ici ce passage:

»Hobrecht, célèbre contrapuntiste hollandais, paraît avoir vu le jour à Utrecht, vers 1430. Glaréan a rapporté un canon à deux parties et un *Parce, Domine*, à trois voix, d'Hobrecht, qui sont en partition dans l'histoire générale de la musique de Forkel. On trouve aussi dans le livre de Sebald Heyden: *Musicæ id est artis canendi*, un *Qui tollis*, en canon à deux voix, tiré de la messe de ce maître, intitulée: *Je ne demande:* mais ces morceaux ne peuvent donner qu'une faible idée des talents d'Hobrecht. Heureusement il nous est parvenu de meilleurs documents pour faire connaître son mérite. Octave Petrucci de Fossombrone a publié à Venise, en 1503, un livre de messes à quatre voix d'Hobrecht; ces messes ont pour titres: *Je ne demande;* 2°. *Græcorum;* 3°. *Fortuna desperata;* 4°. *Malheur me bat;* 5°. *Salve divina parens.* Dans le premier livre de messes à cinq voix de divers auteurs, publié par le même éditeur, à Venise en 1508, in-4°, on en trouve une de ce maître intitulée: *Si dedero.* M. l'abbé Baini cite aussi des messes d'Hobrecht qui sont en manuscrit dans les archives de la chapelle pontificale à Rome (V. *Memor Stor. crit. della vita e delle opere di Giov. Pierluigi da Palestrina*). Dans le quatrième livre des motets de la couronne imprimés par Petrucci à Venise, en 1504, on trouve: 1°. *Beata es Maria;* 2°. *Laudes Christi;* 3°. *Oblem Basili;* 4°. *Quis numerare*, du même compositeur, qui a aussi fourni quatre autres morceaux ou *Motteti a cinque*, libro primo (Venise, 1505, Petrucci, in-4°.) savoir: 1°. *Factor orbis;* 2°. *Laudemus nunc dominum;* 3°. *Mater patris;* 4°. *O preciosissime.* Enfin la précieuse collection de motets que Conrad Peutinger a publiée à Augsbourg, en 1520, sous ce titre: *Liber selectarum cantionum quas vulgo motetas appellant*, renferme un superbe motet d'Hobrecht (*Salve crux*), à cinq voix, divisé en trois parties. J'ai mis en partition ce morceau, chef-d'œuvre de facture pour le temps où il a été écrit. M. de Winterfeld cite dans son livre intitulé: *Johannes Gabrieli und sein Zeitalter*, comme un des plus anciens essais de la forme de l'oratorio une *Passion* à quatre voix d'Hobrecht et de Galliculus, publié par Georges Rhau à Wittenberg, en 1538, dans un recueil qui a pour titre: *Selectæ harmoniæ*.

»L'élève le plus connu de ce maître est Antoine Wyngaard d'Utrecht, dont le nom latinisé est *Vinea* (vigne). Glaréan nous a donné un motet à quatre voix de la composition de ce dernier, dans son Dodecachorde, p. 254. On croit qu'Hobrecht fut aussi le maître de Thomas Tzamen d'Aix-la-Chapelle, qui fonda une école de musique à Maestricht, où s'est formé Adam le Jeune, maître de musique de la cathédrale de Liège au commencement du seizième siècle, et Adam Luyr d'Aix-la Chapelle, que Glaréan vit dans sa jeunesse à Cologne, où il enseignait les mathématiques.

»Dans le même temps, c'est-à-dire vers 1465, florissait Jean Okeghem (dont le nom est écrit Okenheim par quelques auteurs), premier chapelain ou maître de chapelle de Louis XI, roi de France, et trésorier de l'abbaye St. Martin de Tours. Okeghem était né dans le Hainaut et probablement à Bavay.

»La renommée d'Okeghem fut une des plus belles de l'époque où il vécut; tous les auteurs contemporains parlent de lui avec admiration, et Didier Lupi a intitulé la complainte en musique qu'il a composée sur sa mort: *Nænia in* Joannem Okegi *musicorum principem.* Cette renommée fut méritée par plusieurs inventions importantes et notamment par celle du *canon*, dont il fut l'auteur, selon le témoignage de Glaréan, qui connaissait bien l'histoire de la musique de ce temps. Voici ce qu'il dit à ce sujet: »*Amavit* Jodocus (Josquin des Près) *ex unâ voce plures deducere, quod post eum multi æmulati sunt, sed ante eum* Joannis Okenheim *eâ in exercitatione claruerat.* (Josquin aimait à déduire plusieurs parties d'une seule chose, en quoi il a eu depuis beaucoup d'imitateurs; mais avant lui Okeghem se distingua dans cet exercice.)"

Fétis rectifie en ces termes dans sa *Biographie univ.* l'erreur de Glaréan, qu'il avait reproduite, au sujet de l'inventeur présumé du Canon:

»On trouve un exemple assez grossier de cet artifice de l'art d'écrire dans le traité anonyme de musique

daté de 1375, dont le manuscrit a appartenu à M. Roquefort; mais le plus ancien essai régulier de cette nouveauté est dans le *Benedictus* de la messe de Dufay, *Ecce ancilla Domini*, publié par M. Kiesewetter.

»Le même auteur assure qu'Okeghem avait composé une messe à trente-six voix, ce qui serait d'autant plus extraordinaire que ce ne fut que plus de cent-cinquante ans après que Benevoli fit entendre pour la première fois en Italie des compositions si compliquées; rarement celles du temps d'Okeghem sont à plus de cinq voix, et l'on n'en connaît pas qui en aient plus de six.

»Comme professeur, Okeghem fut aussi très-remarquable, car les hommes les plus célèbres entre les musiciens de la fin du quinzième et du commencement du seizième siècles ont été ses élèves. C'est ce que nous apprennent les écrivains de ce temps, et les complaintes qui ont été composées à l'occasion de sa mort par Josquin des Prés et par Guillaume Crespel. On y trouve ces deux strophes:

»Acoustrez-vous d'habits de deuil
»Josquin, Brumel, Pierchon, Compère,
»Et plorez grosses larmes d'oeil;
»Perdu avez vostre bon père.

»Agricola, Verbonnet, Prioris,
»Josquin des Prés, Gaspard, Brumel, Compère,
»Ne parlez plus de joyeulx chants, ne ris,
»Mais composez un ne *recorderis*,
»Pour lamenter nostre maistre et bon père.

»On verra par la suite que la plupart de ces compositeurs étaient nés dans les Pays-Bas.

»On ne peut douter que le mérite éminent de Tinctoris, qui fut non-seulement docteur en droit, mais encore en théologie, n'ait été reconnu en Italie, car on voit par un passage du prologue de son traité du contrepoint que ce mérite lui avait procuré la plus haute considération à la cour de Naples et l'amitié du roi.

„Connaissant, ô grand Roi, la source inépuisable de l'amitié „et de la bienveillance dont vous daignez être animé pour moi, „je me suis décidé à consacrer sous votre auguste nom cet „opuscule, espérant qu'il sera comme un bois bien préparé qui „servira à alimenter le foyer de cet amour dont votre sublime „Majesté m'a donné tant de marques."

»Tinctoris est également célèbre comme fondateur de la plus ancienne école de musique régulière qu'il y ait eu en Italie, et comme auteur du premier dictionnaire qui été fait pour cet art. Je dis que son école (celle de Naples) fut la plus ancienne, car bien que le cordelier allemand Godendach (en latin Bonadies) ait été son contemporain et peut-être son prédécesseur, bien qu'il ait été le maître de Gafforio, il n'a point écrit sur son art, et ne semble avoir eu que peu d'influence sur les progrès de la science du contre-point. Quant à Gafforio, le plus habile théoricien de l'Italie vers cette époque, il ne commença à enseigner publiquement qu'en 1481, et ne publia son premier ouvrage qu'en 1480, c'est-à-dire plusieurs années après que Tinctoris eut composé les siens. Il le cite plusieurs fois dans ses divers traités de musique, et paraît même s'être instruit par ses conseils, dans le séjour qu'il fit à Naples pendant les années 1478 et 1479.

»L'importance des écrits de Tinctoris n'est connue aujourd'hui que d'un petit nombre de personnes, à cause de l'excessive rareté des manuscrits qui les contiennent. Cependant il n'est aucun ouvrage des quinzième et seizième siècles susceptible de donner des idées plus justes sur l'état des diverses parties de l'art dans ces temps reculés, que ceux de ce savant homme, ni qui pût mieux éclaircir une foule de questions encore indécises. Il serait à désirer que quelque musicien littérateur entreprît de les publier avec une traduction, en mettant en partition tous les passages intéressants des anciens compositeurs dont il ne nous reste que ces fragments.

»Me voici arrivé à l'un des plus grands hommes qu'il y ait eu dans la musique, homme extraordinaire dont le génie eut la plus heureuse influence sur les progrès de son art, que les écrivains de toutes les nations mettent au premier rang, et que Burney appelle *un géant:* cet homme est Josquin de Prés ou des Prez, dont le nom a été écrit par la plupart des auteurs sous des formes extrêmement variées, telles que Josquin, Jusquin, Jossien, Jodocus, Jodoculus, Depret, Després, Dupré, a Prato, a Pratis, Pratensis, etc. Nul n'a joui d'une plus haute réputation pendant sa vie et ne l'a conservée aussi longtemps après sa mort. Les Allemands, les Italiens, les Français, les Anglais, l'ont unanimement proclamé le plus grand compositeur de son temps, et le plus habile maître qu'ait produit l'ancienne école néerlandaise, si fertile en savants musiciens. Glaréan dit de lui que la nature n'a jamais produit d'artiste plus heureusement organisé et qui possédât une science plus réelle et plus étendue. Il ajoute que nul mieux que lui ne savait exciter les affections de l'âme par ses chants, que nul n'avait plus de grâce et de facilité dans tout ce qu'il fesait, et qu'il était semblable à Virgile qui n'a point de maître dans la poésie latine.

»L'Italie, l'Allemagne et la France se sont disputé la gloire d'avoir donné naissance à ce grand musicien.

Les Italiens, se fondant sur la traduction qu'on avait faite autrefois de son nom en ceux de Jacopo Pratense et de Jusquin del Prato, l'ont fait naître à Prato en Toscane. Forkel dit expressément, dans son excellente histoire de la musique, que le lieu de naissance de Josquin n'est point connu, mais qu'on le croit natif des Pays-Bas. Néanmoins, cet historien voudrait ensuite insinuer qu'en raison du mérite de ses compositions, Josquin pourrait être considéré comme Allemand, parce que Vitus-Ortel de Windsheim le met au nombre des meilleurs compositeurs de cette nation, tels que Senfel, Henri Isaac et autres. Pour appuyer ces présomptions, Forkel dit qu'on peut d'ailleurs considérer Josquin comme compositeur allemand, puisque les Pays-Bas font partie de l'Allemagne. De leur côté, les biographes et les critiques français font des efforts pour démontrer que c'est en France que Josquin a pris naissance."

Nous n'hésitons point à réclamer aussi cette grande figure artistique pour les annales de la France:

1°. D'après Fétis lui-même, on doit croire que le lieu de naissance de Josquin est, sinon Cambrai, du moins Condé *). Or, si les Allemands ne sont pas en droit de formuler leur prétention, il n'y a pas plus de raison d'admettre que Condé pût être réclamé aujourd'hui au nom de la Belgique. Quant aux Italiens, on sait qu'il n'apparaissait pas un musicien de réputation dans leur pays, qu'en traduisant le nom en latin ils en faisaient aussitôt un compatriote. Comme, alors, ce n'était pas seulement par la lettre finale qu'ils opéraient la transformation, mais par la traduction réelle du mot appellatif, s'ils ont souvent donné la tablature aux écrivains, c'est une manie dont l'histoire n'a pas tenu compte.

»Ce fut après son arrivée à Rome que Josquin commença à donner l'essor à son génie, et que sa réputation s'étendit. Sa supériorité sur tous ses rivaux, sa fécondité, et le grand nombre d'inventions ingénieuses qu'il répandit dans ses ouvrages, le mirent bientôt hors de toute comparaison avec les autres compositeurs, qui n'eurent d'autre ressource que de se faire ses imitateurs. Il paraît qu'après la mort de Sixte IV, il se rendit à la cour d'Hercule d'Est, duc de Ferrare. Ce fut pour ce prince qu'il écrivit sa messe intitulée *Hercules dux Ferrariæ*, l'un de ses plus beaux ouvrages. La magnificence de la cour de Ferrare, et la protection que le prince accordait aux hommes distingués de tout genre, aurait probablement offert à Josquin un avenir heureux s'il avait voulu se fixer, et si son humeur inconstante ne l'avait déterminé à quitter l'Italie, pour se rendre en France à la cour de Louis XII, où il accepta la charge de premier chanteur."

Il paraît que l'emploi qu'il occupait à la cour du roi de France était peu lucratif, et qu'il n'y trouvait pas les avantages auxquels ses talents lui donnaient des droits.

(Dans sa détresse Josquin s'était adressé à un courtisan qu'il avait connu en Italie, et l'avait prié d'obtenir du roi en sa faveur quelque bénéfice qui pût lui procurer une existence tranquille. Ce seigneur lui avait promis ses bons offices, et chaque fois que Josquin lui en parlait, il répondait toujours: *Lascia fare mi* (laissez-moi faire). Fatigué de tant de promesses vaines, Josquin se vengea en composant une messe, dont le thème obligé était *la, sol, fa, re, mi*, et répéta cette phrase si souvent dans le courant de sa composition que celui qui était l'objet de cette plaisanterie, s'aperçut enfin que la cour riait à ses dépens. Le roi, que l'anecdote avait beaucoup amusé, promit au musicien de s'occuper de son sort; toutefois, après une longue attente le pauvre Josquin ne se trouva pas dans une meilleure position. Il essaya de rappeler à Louis XII la promesse qu'il lui avait faite, dans le motet: *Memor esto verbi tui*, etc. (souvenez-vous, Seigneur, de vos promesses); mais le roi n'entendit pas, ou feignit de ne pas entendre le sens du motet, et Josquin n'eut plus d'autre ressource qu'une plainte indirecte. Un autre motet: *Portio mea non est in terrâ viventium* (je n'ai point de partage sur la terre des vivants), fut écrit par lui dans un style si touchant, que le roi ne put résister plus longtemps, et que le bénéfice qu'il attendait avec tant d'impatience lui fut accordé. Il exhala sa joie dans un troisième motet sur les paroles *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine* (vous avez usé de bienfaisance envers votre serviteur); mais soit envie, soit réalité, on dit alors que le désir l'avait mieux inspiré que la reconnaissance, et que le dernier motet ne valait pas le précédent.

Nous trouvons encore cette seconde anecdote:

„Louis XII, qui aimait beaucoup une chanson, demanda un jour à Josquin d'en faire un morceau à plusieurs voix où il (le roi) pût chanter sa partie. La proposition était embarrassante parce que Louis XII n'était pas musicien et n'avait qu'une voix faible et fausse. Cependant le compositeur triompha des difficultés en faisant du thème un canon à l'unisson pour deux enfants de chœur. A la partie du roi, qu'il appelle *vox regis*, il ne mit qu'une seule note qui se répétait pendant tout le morceau, et il garda pour lui la basse. Le roi s'amusa beaucoup de l'adresse de son musicien, qui avait trouvé le moyen de le faire chanter juste.")

. . . .

»La perte de ce grand musicien fut vivement sentie par toute l'Europe; une foule de poëmes, de *déplorations* et d'épitaphes furent composées par les poëtes et les

*) „Peut-être est-il permis de croire que le lieu même de sa naissance fut Condé."

nombreux élèves sortis de son école. Swertius a conservé l'épitaphe qui se trouvait autrefois sous son buste dans l'église de Sainte-Gudule de Bruxelles, et un chant funèbre composé par Gérard Avidius de Nimègue, élève de Josquin. Le recueil dont j'ai parlé précédemment contient l'épitaphe mise en musique, à sept voix, par Jérome Vinders. La déploration d'Avidius a aussi été composée à quatre voix, par Benoit et Ducis, et à six voix par Nicolas Gombert.

»Luther, si grand dans l'histoire par la réformation, joignait à ses hautes conceptions les talents de la poésie et de la musique. Il était même habile dans la composition et bon juge en ce qui concernait cet art. Il a dit, en parlant de Josquin: »les autres musiciens font ce qu'ils peuvent des notes. Josquin seul en fait ce qu'il veut." Si l'on examine bien les ouvrages de ce compositeur, on est frappé en effet de l'air de liberté qui y règne, malgré les combinaisons arides qu'il était obligé d'y mettre pour obéir au goût de son siècle. Il passe pour être l'inventeur de la plupart des recherches scientifiques qui dans la suite ont été adoptées par les compositeurs de toutes les nations, et perfectionnées par Palestrina et les autres musiciens de l'Italie. L'art des canons lui est surtout redevable, sinon de l'invention primitive, au moins de développements et de perfectionnements considérables. Il est le premier qui en ait fait de réguliers à plus de deux parties. Enfin il règne dans sa musique un air d'élégance inconnu avant lui, et que ses successeurs n'ont pas toujours imité heureusement. Aussi était-il devenu le modèle que chacun se proposait dans le commencement et vers le milieu du seizième siècle comme le *nec plus ultra* de la composition.

»Les autres musiciens néerlandais, contemporains de Josquin, n'atteignirent point à sa haute réputation; car il est sans exemple qu'on rencontre à la même époque deux de ces grandes renommées dans le même genre; mais ce furent aussi des hommes du premier ordre, qui s'unirent à lui pour imprimer à l'école de leur patrie une supériorité incontestable Parmi ceux dont les noms ont mérité de passér à la postérité, on distingue surtout Compère, Crespel, et Pierre de la Rue.

»Le premier, Louis Compère, fut le condisciple de Josquin, comme il résulte des recherches de Claude Héméré et Colliète. Comme Josquin, il devint ensuite élève d'Okeghem, ainsi qu'on l'a vu dans la déploration sur la mort de ce maître, composée par Guillaume Crespel. Louis Compère était né conséquemment vers le milieu du quinzième siècle. On croyait qu'il était originaire de la partie de la Flandre française; mais le manuscrit précieux qui est en la possession de M. Guilbert de Pixérécourt, et dont j'ai déjà parlé, nous révèle le véritable lieu de sa naissance, car on y trouve plusieurs morceaux de sa composition, dont l'un porte en tête; L. Compère *Quercetumensis* (*du Quesnoy*). Cl. Héméré et Colliète assurent qu'il vivait encore en 1524, sous le règne de François I. Tous les auteurs du seizième siècle s'accordent à donner beaucoup d'éloges à ce compositeur; Jean le Maire de Belges a dit dans son poème de Vénus:

„Les termes doux de Loysel et Compère
„Font mélodie aux cieux même confine.

»Guillaume Crespel, et non Jean, comme le nomme Gerber, d'après Herman Finck, naquit en Flandre vers 1465, et fut élève d'Okeghem, comme Josquin et Compère. On connaît la *déploration* à cinq voix qu'il a composée sur la mort de son maître, morceau fort bien fait, que Burney a inséré dans le troisième volume de son histoire de la musique. Plusieurs motets de sa composition, insérés dans le *Thesaurus Musicus*, qui a été publié à Nuremberg, en 1564, prouvent aussi l'habileté de ce maître. Le premier livre de la collection de chansons françaises qu'on a imprimée à Louvain, en 1556, contient une chanson à quatre voix, de Crespel, sur les paroles: *fille qui prend facécieulx mary;* c'est une des meilleures du recueil.

»Pierre de la Rue, que les écrivains latins des quinzième et seizième siècles nomment Petrus Platensis, est mis par Glaréan et par quelques auteurs au nombre des plus grands musiciens de son temps. Le même Glaréan s'est trompé en faisant un Français de Pierre de la Rue *).

»On remarque dans les compositions de Pierre de la Rue une harmonie plus pleine, plus nourrie que dans les compositions de Josquin, jointe à une grande élégance dans le mouvement des voix, mais on n'y remarque pas autant de recherche dans les imitations, ni dans les formes canoniques. Le style du célèbre Palestrina semble s'être

*) Comme on ne dit pas le lieu de naissance de ce compositeur, nous nous en tenons jusqu'à plus ample renseignement à la version de Glaréan, qui a fait preuve, dans tous ses travaux, d'un savoir universel et des vues profondes de l'homme supérieur.

formé, dans la suite, de la réunion des mérites particuliers de chacun de ces deux maîtres.

»C'est par les grandes notabilités musicales dont il vient d'être parlé que s'est fermé le quinzième siècle, époque à jamais glorieuse des arts dans les Pays-Bas. La suite nous fera voir que cette gloire n'est point déchue dans le siècle suivant, et que les artistes néerlandais ont continué leur noble carrière en instruisant les musiciens du reste de l'Europe.

»S'il était besoin de témoignages en faveur de la supériorité des musiciens néerlandais sur ceux de toutes les autres nations, à l'époque dont il s'agit, ils ne manqueraient pas, car les écrivains italiens, français et allemands se sont accordés sur ce point. Je citerai Zarling, dont le nom est pour les musiciens une autorité irrécusable, les histoires de la musique de Burney, Hawkins et Forkel, l'abbé du Bos, et surtout le Florentin Guichardin, dont l'autorité a d'autant plus de poids qu'il était contemporain de tous ceux dont il parle, et qu'il appertenait à une nation qu'on ne peut accuser de préventions trop favorables pour les étrangers. Je ne puis résister au désir de les citer ici textuellement.

»*Questi sono i veri maestri della musica e quelli che l'hanno restaurata e ridotta a perfezzione, perche l'hanno tanto propria e naturale, che huomini e donne cantan' naturalmente a misura, con grandissima grazia e melodia, onde havendo poi congiunta l'arte alla natura, fanno e di voce e di tutti gli stromenti quella prova, e harmonia, che si vede e ode, tal che ne trova sempre per tutte le corti de' principi christianni, etc.*

»Ils sont (les Néerlandais) les véritables maîtres de la musique, et ceux qui l'ont restaurée et portée à l'état de perfection, car elle est si naturelle en eux que hommes et femmes chantent en mesure sans l'avoir appris, avec beaucoup de grâce et de mélodie. Ceux qui joignent l'art à la nature se distinguent si bien dans le chant, dans le jeu des instruments et dans la composition, qu'ils sont recherchés et répandus dans toutes les cours; des princes chrétiens, etc."

»Les premiers compositeurs qui se présentent à nous parmi ceux qui, nés dans les Pays-Bas, illustrèrent leur patrie au commencement du seizième siècle, sont d'abord Nicolas Gombert, Jacques Arkadelt et Benoit Ducis, tous trois élèves de Josquin *). Le premier (Nicolas Gombert) fut longtemps maître de chapelle de l'empereur Charles-Quint, et très-aimé de ce prince, qui était lui-même bon musicien et connaisseur. Les éloges qui sont donnés à Gombert par Hermann Finck, prouvent le mérite éminent de ce compositeur. »De nos jours, dit-il il existe plusieurs nouveaux inventeurs, parmi lesquels on distingue Nicolas Gombert, élève de Josquin, de pieuse mémoire, et qui a montré à tous les compositeurs le chemin et même le sentier pour trouver des fugues et tous les tours imaginables, enfin, qui a fait entendre une musique toute différente de la précédente. En effet, il évite les pauses, et sa musique est en même temps pleine d'harmonie et de fugues."

»Né dans le Brabant, Jacques Arkadelt, après avoir achevé ses études dans l'école de Josquin, entra au service du cardinal de Lorraine en qualité de maître de chapelle; mais il paraît qu'il n'y resta pas long-temps, car on le trouve en Italie dès 1534, et, selon Adami, il devint chanteur de la chapelle pontificale. Il est certain, qu'il fut un excellent compositeur; il suffit de jeter les yeux sur ses ouvrages pour se convaincre que ses chants ont un tour naturel, une douceur et une grâce très-remarquables pour le temps où il vécut.

»Quoique Benoit Ducis ait eu moins d'éclat que les précédents, il fut néanmoins un musicien distingué. Les écrivains du seizième siécle le désignent communément par le nom de Benedictus. Il vécut de 1500 à 1545, et paraît s'être fixé en Allemagne, car il mit en musique à trois et quatre voix une traduction allemande des odes d'Horace qu'il publia à Ulm, en 1539, sous ce titre: *Harmonien über alle Oden des Horaz, für 3 und 4 Stimmen.* Il a aussi composé des chansons néerlandaises qui ont été imprimées à Anvers par Tilman Susato, et des madrigaux italiens qu'on trouve dans un recueil d'anciens auteurs, publié à Venise en 1536. J'ai dit que Ducis fut élève de Josquin; il a composé un chant funèbre à quatre voix sur la mort de son maître, qu'il a intitulé: *In* Josquinum a Prato, *musicorum principem, monodia.* Forkel l'a inséré dans le deuxième volume de son histoire de la musique, p. 601. C'est un morceau bien fait, rempli d'imitations et de recherches harmoniques.

Un autre compositeur, Jean Richefort ou Richafort, que les Italiens appellent Ricciaforte, est cité aussi comme un des bons élèves de Josquin. Glaréan le cite avec éloge, et l'on voit par le témoignage des anciens théoriciens qu'il a joui d'une assez grande considération de son temps en Italie.

»Parmi les plus célèbres maîtres du commencement du seizième siècle, Jacques Clément, appelé par ses contemporains Clemens non papa, tient une place distinguée. Il naquit dans le Brabant, et paraît avoir fait

*) M. Kiesewetter prétend faire de Ducis un Allemand. Si nous ne cessions, dès ce moment, de réclamer au nom de l'histoire artistique de la France, il nous serait bien plus facile d'en faire un Français.

ses études à Aix-la-Chapelle dans l'école d'Adam Luyr. Il devint le premier maitre de chapelle de l'empereur Charles-Quint et resta toute sa vie au service de ce prince. Il mourut avant 1540, car il eut pour successeur dans son emploi Gombert, qui est mort vers 1550. Le sobriquet de Clemens non Papa lui fut donné pour le distinguer de Clément VII, dont il fut le contemporain. Clément a beaucoup travaillé, et ses ouvrages, qui ont joui de la plus grande réputation, sont repandus dans toute l'Europe. Son style est clair, élégant, son harmonie pure et naturelle. Ses principaux ouvrages sont: 1°. *Missæ cum quatuor vocibus*, lib. I—IX, Louvain 1558; 2°. *Cantionum sacrarum quatuor vocum*, lib. I—VII, 1567, in 4o.; 3o. *Chansons françaises à quatre parties*, Louvain, 1567; 4o. *Missa defunctorum*, Louvain, 1580, in fol. max. On trouve aussi quelques morceaux de sa composition dans le premier livre des chansons à 4 parties, publié à Louvain, en 1558, et dans les *Motetti del Labirinto*, Venise, 1554, in 4o.

. . . . Né à Bruges, vers 1490, Willaert, que les Italiens appellent communément Adriano, fit d'excellentes études et fut envoyé à Paris par ses parents, pour y apprendre le droit. Artusi nous apprend que le goût dominant de Willaert pour la musique lui fit abandonner l'étude des lois pour entrer dans l'école de Jean Mouton, maître de chapelle de François I. et l'un des meilleurs élèves de Josquin. Ainsi la même doctrine qui avait fait jusque-là la gloire de l'école néerlandaise fut celle que reçut Willaert, et qu'il transmit lui-même à son école. Artusi tenait ces faits de la bouche même du musicien dont il est ici question. Cependant, je ne dois pas dissimuler que j'ai vu un ouvrage de ce compositeur, dont le titre indique formellement qu'il reçut aussi des leçons de Nicolas Vincentino, après son arrivée en Italie, car le titre de cette œuvre est comme il suit: *Del unico* Adrian Willaerth, *Discipulo* D. Nic. Vincentio *Madrigali à 5 voci, per theorica et pratica, lib. I; Venise*, 1546. Ecrit dans le système de tonalité imaginé par Vincentino, cet œuvre singulier semble avoir été écrit pour en prouver la possibilité dans l'exécution. Il est vraisemblable qu'il n'apprit de Vincentino que la théorie de ce système, qu'il parait avoir abandonné ensuite.

»En 1518, Willaert partit pour Rome. Il était alors âgé de vingt-huit ans. Il quitta cette ville pour se rendre à Venise. Le gouvernement lui confia la place de maître de chapelle de l'église Saint-Marc, place importante qui après celle de maître de la Basilique de Saint-Pierre à Rome, était considérée comme la première de l'Italie. Il y composa de nombreux ouvrages et y forma des élèves qui sont devenus la gloire de l'Italie

»Rien ne montre mieux l'excellence de la doctrine de Willaert que d'avoir formé des élèves tels que Zarlin, Porta et Cyprien Rore. Les œuvres théoriques du premier ont été pendant plus de deux siècles ce qu'il y a eu de plus utile pour apprendre à fond les diverses parties de la musique et sont encore un répertoire précieux où les hommes les plus habiles peuvent puiser avec fruit. Rien de plus solidement établis que les principes de contre-point qu'on y trouve; et lorsqu'on songe que toute la théorie qui y est développée n'est autre que celle de Willaert, on est forcé de convenir que nul n'a mieux mérité la reconnaissance des amis de l'art que ce maître.

»Zarlin nous apprend encore que Willaert fut l'inventeur de la musique à plusieurs chœurs, et cite de lui comme de beaux ouvrages en ce genre les Psaumes: *Confitebor tibi Domine*, *Laudate pueri Dominum*, et plusieurs autres, ainsi que le cantique *Magnificat* à trois chœurs. Cette invention a été perfectionnée depuis lors par Benevoli.

»Les épithètes admiratives qui accompagnent les titres de la plupart des éditions des œuvres de Willaert sont des indices certains de sa haute réputation en Italie; on en peut juger par quelques-uns de ceux que je cite ici: 1o. *Famosissimi* Adriani Willaert, *chori Divi Marci illustrissimæ Reipubl. Venetiar. Magistri*, *Musica* 4 *vocum* (*quæ vulgo Motectæ nuncupatur*) *noviter omni studio ac diligentiâ in lucem edita;* Venise, 1539.

»Cyprien Rore est au nombre des plus grands artistes qui honorent les Pays-Bas. Né à Malines en 1517, il fut envoyé fort jeune en Italie, et entra dans l'école de son compatriote Willaert. Doué d'un génie rare et d'un profond savoir, sa réputation ne tarda point à s'étendre après qu'il eut fini ses études. Charmé de ses talents, Octave Farnèse l'attira à Parme, en 1546, le fit son maître de chapelle, et lui confia la direction d'une école de musique, d'où sont sortis une foule de compositeurs, de chanteurs et professeurs distingués. L'admiration des Italiens pour son génie allait si loin, qu'ils ne l'appelaient communément que *il Divino*.

Ce grand musicien mourut à Parme, en 1565, á l'âge de quarante-neuf ans.

»Né dans les environs de Gand, vers 1505, Thomas Crequillon, après avoir étudié la musique à la cathédrale d'Anvers, se plaça aussi par ses talents au rang des plus célèbres compositeurs de la première moitié du seizième siècle. Il fut maître de chapelle de l'empereur Charles-Quint, et succéda en cette qualité à Nicolas Gombert.

»Corneille Canis, Courtois ou Cortois, Sébastien Hollander de Dordrecht, Gérard du Saulx (à Salice), surnommé Gérard de Turnhout, parce qu'il était né dans ce lieu, Lupus Hellène, qu'on trouve souvent désigné sous le nom de Lupus Lupi, et Jossen Funckers de Rotterdam, complètent la série des musiciens Néerlandais qui ont contribué à la gloire de leur pays dans la première moitié du seizième siècle.

»Le premier (Corneille Canis) s'était fait connaître par une infinité de motets et de chansons à quatre, cinq et six parties, qu'on trouve répandus dans la plupart des recueils imprimés à Louvain et à Anvers.

»Courtois ou Cortois, musicien français, le moins connu de tous ces maîtres, a cependant composé des motets dont quelques-uns ont été insérés dans les collections de Pierre Altaignant (Paris 1533—1549), et de Adrien Leroy (1555).

Quant à Sébastien Hollander, il mérite une place distinguée parmi les plus habiles. Né à Dordrecht en 1509, il fit ses études musicales à Amsterdam, et devint un si savant musicien que le duc de Bavière (Albert) voulut en faire son maître de chapelle, et le fixa à la cour de Munich jusqu'à sa mort, qui arriva en 1562.

»Gérard Dussaulx (à Salice) naquit aussi au commencement du seizième siècle à Turnhout, dans la Campine; Glaréan le cite avec éloge, et nous apprend qu'il était prêtre. Malheureusement il ne nous reste aucun morceau de sa composition. Il en est de même de Jossen Funckers, de Rotterdam, qu'Hermann Fink a placé parmi les plus illustres musiciens de son temps (1556). Quant à Lupus Helling, qu'il ne faut pas confondre avec Lupus Lupi, musicien du même temps, les divers recueils imprimés en Italie et en France nous ont transmis une foule de ses compositions, qui annoncent un talent remarquable.

»Il semble qu'il devrait appartenir à l'heureuse Néerlande de donner à l'Europe pendant près de deux siècles des musiciens qui étaient appelés à se placer à la tête de ceux de l'Europe. Claude le jeune, communément appelé Claudin, est encore un de ces hommes heureusement nés que la nature appelle au premier rang dès leur naissance. Né à Valenciennes vers 1528, il étudia la musique de bonne heure et parvint bientôt à un haut degré d'habileté. Il paraît qu'il passa une partie de sa jeunesse en Hollande, qu'il embrassa la religion réformée, et qu'il mit les Psaumes néerlandais en musique à quatre parties, pour le service des Eglises de ce pays, comme Goudimel l'avait fait en France sur la poésie de Marot et de Théodore de Beze. Plus tard, il se rendit en France, où il fut en grande faveur auprès de Henri III et de Henri IV. Ce fut lui qui composa, en 1581, une partie de la musique du ballet que Balthazar de Beaujoyeux avait arrangé pour les noces du Duc de Joyeuse, favori de Henri III. On a de Claudin plusieurs livres de *Mélanges*, de *Chansons* et de *Psaumes* à plusieurs parties.

»Severin Cornet, autre musicien né à Valenciennes quelques années plus tard que Claudin, étudia la musique en Italie, comme on le voit par ces vers à sa louange placés en tête d'un de ses ouvrages:

„Car, hantant l'Italie, il y a sceu choisir
„Et en a rapporté l'utile Théorique
„Richement mariée au doux de sa pratique.

»Le meilleur élève de Severin Cornet fut Corneille Verdonck, né à Turnhout en 1561. Sa réputation égala celle des plus habiles compositeurs de son temps. C'est à Anvers qu'il passa la plus grande partie de sa vie, d'abord au service de Corneille de Prun, magistrat et trésorier de la ville, et ensuite à celui de Jean Charles de Cordes, gouverneur de Wuhelen et de Cerscamps. A sa mort, arrivée le 4 Juillet 1625, il fut inhumé au couvent des Carmélites, et son dernier protecteur lui érigea un tombeau.

»Cette seconde partie du seizième siècle dans laquelle je suis entré est encore marquée par une immense célébrité Néerlandaise. On sent que je veux parler de Roland Lassus, que les Italiens appellent Orlando di Lasso. Si l'on ajoutait foi aux paroles du Corio, dans son *Histoire de Milan*, ce géant musical serait né en Italie; mais le témoignage de tous ses compatriotes prouve évidemment qu'il avait reçu la vie à Mons en Hainaut.

»Lassus commença ses études dès l'âge de sept ans, mais il en avait quatorze quand on lui enseigna la musique, et quoique cet âge soit déjà fort avancé pour apprendre les éléments d'un art si difficile, il y fit des progrès rapides. Admis comme enfant de chœur à l'Eglise St. Nicolas, il n'y fut pas longtemps sans se faire distinguer par son aptitude et par la beauté de sa voix. Son bel organe lui avait acquis une telle réputation que deux fois on l'enleva furtivement à ses parents pour l'emmener en Italie. Ferdinand de Gonzague, qui commandait à cette époque une armée sous les ordres de Charles-Quint dans les Pays-Bas, ayant eu occasion d'entendre ce jeune virtuose, en fut si charmé qu'ils se l'attacha et qu'il l'emmena à Milan et ensuite en Sicile. Un séjour de trois ans à Naples lui fournit l'occasion de perfectionner ses études de contre-point et d'harmonie. Lorsqu'il quitta cette ville, il se rendit à Rome, où il demeura six mois chez l'archevêque de Florence, jusqu'à ce qu'il fut nommé maître de chapelle de Saint-Jean de Latran, poste qui n'était confié alors qu'aux plus grands musiciens.

»Une collection complète de ses œuvres existe dans la bibliothèque du roi de Bavière en superbes manuscrits sur vélin, ornés de miniatures, et qui ont été exécutés aux frais de l'Electeur Guillaume.

»Le magistrat de Mons voulant conserver la mémoire d'un artiste qui faisait tant d'honneur à sa ville natale, lui fit ériger un monument dans l'église de Nicolas où il avait appris les premiers principes de son art. Au dessus de sa statue on lisait l'inscription suivante:

Montigenæ Orlando, quod eo nascente renata est
Musica, Montenses hoc posuere decus.

»Semblable à tous les hommes supérieurs, Lassus a survécu aux révolutions que son art a subies, et son nom a traversé toutes les époques sans rien perdre de son lustre, ce qui est d'autant plus remarquable qu'il fut le contemporain de Palestrina, homme prodigieux que l'Italie s'honore encore d'avoir fait naître."

Nous trouvons dans la *Biog. univ.* le catalogue des œuvres de Roland de Lassus. L'œuvre se résume ainsi:

Musique religieuse: 1572 œuvres, parmi lesquelles 180 *Magnificat*, 780 *Motets;* musique profane, 765 œuvres, ensemble, 2,337 œuvres!

Dans son Mémoire Fétis terminait la notice Roland de Lassus, à laquelle le défaut d'espace nous force de renvoyer le lecteur, par ces mots:

»Je viens de parler de Palestrina et de son beau talent; les Pays-Bas peuvent revendiquer une partie de la gloire qu'il s'est acquise, car il fut l'élève d'un maître Néerlandais. Beaucoup d'écrivains français ont écrit que Goudimel, leur compatriote, lui enseigna la composition, mais il ne paraît pas que Goudimel ait été en Italie, et Palestrina ne vint jamais en France."

Mieux informé, Fétis dit aujourd'hui:

»Liberati, Pitomi, l'abbé Baini, et d'autres nous font connaître, d'après d'anciennes notices manuscrites, que Jean Pierluigi de Palestrina se rendit à Rome en 1540, à l'âge de 16 ans, qu'il y entra à l'école de musique fondée en cette ville peu de temps auparavant par Goudimel, et qu'il y eut pour condisciples Jean Animuccia, Etienne Bettini, surnommé *il Fornarino*, Alexandre Merlo, Jaen Marie Nanini, et quelques autres qui devinrent par la suite d'habiles maîtres."

Le lieu de naissance de Goudimel étant peut-être encore l'objet d'opinions différentes, nous complèterons la rectification par cette strophe topographique:

„Goudimel ille meus, meus (cheu!) Goudimel ille est
Occisus. Testes vos, Arar et Rhodane.
Semineces, vivosque simul violenter utrisque
Absorptos visi plangere gurgitibus.
Sequana cum Ligeri flevit, flevitque Garumna;
Præcipuè patrius flevit amara Dibus."

Lisez: Goudimel est né dans la Franche-comté.

»Un autre genre d'illustration était réservé aux musiciens Néerlandais; c'était de formér l'une des plus belles écoles d'orgue qu'il y ait eu au monde. En effet, Jean Pierre Swelinck, organiste de l'Eglise principale d'Amsterdam, eut cette gloire. Né à Deventer vers 1540 il s'adonna de bonne heure à l'étude de la musique, et par un travail assidu, acquit dès sa jeunesse une grande habileté sur l'orgue et les instruments à clavier alors en usage. Désirant étudier les principes de la composition, il se rendit à Venise en 1557, et se mit sous la direction de Zarlin. De retour dans sa patrie, il ne tarda point à s'y faire une grande réputation; on le regarda comme le plus grand organiste du monde; il était en effet l'un des plus habiles. La place d'organiste de l'Eglise principale d'Amsterdam étant devenue vacante, on la lui conféra; et lorsqu'il jouait, les habitants accouraient en foule pour l'entendre.

On doit considérer Swelinck comme le fondateur de la grande école des organistes allemands, car il eut pour

élèves Melchior Schile, d'Hanovre, Paul Syffert, de Dantzig, Samuel Scheidt, de Halle, Jacques Schültz ou Praetorius, et Henri Scheidmann, maître de Jean Adam Reincke et de toute l'école de Hambourg. Lorsqu'on songe que de tous les noms que je viens de citer il n'en est aucun qui n'ait acquit le plus haut degré de célébrité, on doit en conclure que Swelinck avait à la fois une méthode d'exécution supérieure, et l'art de la communiquer.

»Quelques négociants d'Amsterdam, admirateurs de son talent, désirant assurer son existence dans sa vieillesse, lui empruntèrent deux cents florins, pour les faire valoir dans leurs entreprises, à condition qu'ils supporteraient seuls les pertes, et que Swelinck profiterait des bénéfices. Ce capital modique, administré avec intelligence, produisit au bout de quelques années la somme considérable de quarante mille florins, qui mit le vieil artiste dans l'aisance jusqu'à la fin de ses jours; il mourut en 1622.

»Ses compositions connues sont des témoignages certains d'un mérite très-rémarquables: elles consistent en *Psaumes en Néerlandais*, à 4 et 8 voix, en *Chansons françaises*, à 4 et à 5 voix, Anvers, 1592 et 1593, en diverses suites de piéces d'orgne excellentes, et en cinq recueils de psaumes depuis quatre jusqu'à huit parties, Leyde 1612—1614. Il a aussi publié un recueil intéressant sous le titre de *Der weitberühmter Musici und Organisten zu Amsterdam vierstimmige Psalmen* (Psaumes des célèbres musiciens et organistes d'Amsterdam) Amsterdam, 1618.

»Une foule de compositeurs Néerlandais, sans être au premier rang, comme ceux qui ont été nommés jusqu'ici, ont encore brillé dans la seconde moitié du seizième siècle; tels furent Jacket, surnommé de Berchem, parce qu'il était né au village de ce nom, près d'Anvers, Chretien Bréda, Josquin Baston, Pierre Mancicourt, né à Bethune, Jacques de Wart ou de Wert, Jean Bonmarché, maître de chapelle de Philippe II, roi d'Espagne, né à Ypres vers 1520, et beaucoup d'autres qu'il serait trop long de nommer. C'est aux travaux de tous ces hommes habiles que l'art musical est redevable de ses rapides progrès dans le mécanisme de sa partie technique. Ce sont eux qui, partout, ont fondé des écoles, formé des élèves qui sont devenus à leur tour de grands artistes, et préparé l'Italie, l'Allemagne et la France à recueillir dans la suite les fruits de leurs veilles: portion de gloire qui pourrait suffire aux musiciens Néerlandais, mais qui n'est pas la seule à laquelle ils aient droit de prétendre, comme on le verra tout-à-l'heure.

»En effet, leurs travaux dans la théorie n'ont pas été moins utiles aux perfectionnements des méthodes que leurs exemples dans la pratique, ou leurs leçons orales. A la tête des écrivains didactiques dont les ouvrages sont parvenus jusqu'à nous, on aperçoit Simon Brabant de Quereu, que Gaset nomme du Quesne, et Valère André, avec plus de raison, van der Eycken, André Pappins et Pierre Maillart.

»Si les théoriciens dont il vient d'être parlé méritent d'être classés parmis les bons écrivains, on ne peut pas dire cependant qu'ils eurent une grande influence sur les progrès de l'art, mais il n'en est pas de même des auteurs d'une des plus importantes découvertes qui aient été faites dans cet art. Je veux parler de la création de la tonalité moderne, et du changement de méthode dans la solmisation. L'objet est trop intéressant pour que je n'entre pas dans quelques explications préliminaires.

»Les sons de *l'Hexacorde*, selon Gui d'Arezzo, en usage depuis l'an 1022, s'appelaient, *ut*, *ré*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*. Le chant par syllabes avait pris le nom de *Solmisatio*, mot que nous avons traduit littéralement par celui de Solmisation. Tout le secret de la méthode de Gui consistait à se servir de la mémoire de ceux auxquels on enseignait la musique par cette méthode, en leur faisant trouver l'intonation de chaque syllabe par le souvenir qu'ils avaient des sons de l'hymne qui y correspondaient. Pour comprendre ceci, il est bon de savoir que le chant de cette hymne monte d'un degré à chacune des syllabes *ut*, *ré*, *mi*, etc., et que tout le monde connaissait ce chant, parce qu'il était alors considéré comme un remède efficace contre l'enrouement.

»La septième note, ou le *si*, n'existait pas, comme on vient de le voir, et la gamme n'était composée que de six sons. Mais comme il arrivait souvent que le chant dépassait l'étendue de l'hexacorde, celui qui solfiait était obligé de changer le nom des notes, et de donner, par exemple, celui d'*ut* à *sol*, celui de *ré* à *la*, et ainsi de suite, ayant toujours soin d'appeler *mi* et *fa* les deux notes entre lesquelles il n'y a qu'un demi-ton, afin de remplacer ce demi-ton qui, dans notre gamme actuelle, se trouve entre *si* et *ut*, ou plus généralement

entre la note sensible et la tonique. Ce changement de nom des notes s'appelait *Muance*.

»Une pareille méthode de solmisation était fort incommode, même dans le temps où les tons étaient bien moins multipliés qu'ils ne le sont aujourd'hui; elle rendait l'étude de la musique longue et pénible, et l'empêchait de se répandre et de devenir populaire. Enfin, en 1547, un musicien Néerlandais, nommé Hubert Waelrant [1], tenta de réformer l'échelle musicale et la solmisation, en ajoutant une septième note aux six premières, et en leur donnant les noms suivants: *bo, ce, di, ga, lo, ma, ni*. Cette nouvelle méthode, qu'on appela *bobisation*, ou *bocedisation*, fut adoptée dans quelques écoles des Pays-Bas, et prit, à cause de cela, le nom de *solmisation Belge*. Au moyen de cette méthode, le nom des notes ne changeait jamais, et la musique devenait beaucoup moins difficile à enseigner et à apprendre. Malgré ces avantages, il paraît néanmoins que l'usage s'en répandit peu d'abord, car plusieurs musiciens furent encore obligés de tenter à plusieurs reprises la réforme du système des hexacordes.

»Le premier qui essaya cette réforme en Italie fut encore un Belge (?); il se nommait Henri Van de Putte (en latin Ericius Puteanus) [2]. Hubert Waelrant n'avait introduit sa méthode dans les écoles des Pays-Bas que par ses leçons et par la pratique; mais Van de Putte développa son système dans un ouvrage qu'il publia sous ce titre: *Modulata Pallas, sive septem discrimina vocum, ad harmonicæ lectionis usum aptata philologo quodam filo.* (Milan, 1599, in 8º.) Van de Putte y proposa l'addition d'une septième note aux six premières, et lui donna le nom de *bi*.

»Zaconi, dans sa *pratica di Musica* (part. 11, Lib. 1, c. 10), dont la seconde partie a été imprimée en 1622, assure qu'un Flamand, nommé Anselme, musicien des Ducs de Bavière, avait aussi entrepris de compléter la gamme, en nommant *si* la septième note *bécarre*, et *bo* la même note affectée d'un *bémol*. D'un autre coté, Mersenne (*Quest. in Genesin*, p. 1623) cite Pierre Maillart, lequel affirme qu'un Flamand anonyme avait proposé l'addition de pareilles syllabes vers 1547. Il est impossible maintenant de décider s'il s'agit de Waelrant ou d'Anselme.

»Quoi qu'il en soit, on ne peut douter que l'un et l'autre n'aient été les premiers qui aient attiré l'attention des professeurs sur la nécessité de cette réforme, laquelle eut le plus heureux succès dans la suite, non-seulement en ce qui concerne la solmisation, mais aussi dans la tonalité moderne à laquelle elle a donné naissance; car on sait que sette tonalité diffère essentiellement de celle du plain-chant par sa note sensible qui n'existe pas dans la dernière. C'est ce changement de tonalité qui a conduit insensiblement à un genre de musique, entièrement différent de la musique ecclésiastique, dont les formes s'étaient conservées jusqu'alors même dans les madrigaux, les chansons et les pièces instrumentales. On conçoit que cette révolution fut conséquemment une des plus importantes que l'art musical ait éprouvées.

»Il était réservé au royaume des Pays-Bas de produire des hommes doués de génie ou de science qui par leurs inventions ou leurs perfectionnements rendirent les plus grands services à quelqu'une des parties de l'art. C'est ainsi qu'après tant de preuves données jusqu'ici de cette proposition, on va voir naître une nouvelle carrière entre les mains d'un Néerlandais, et se développer entre celles d'autres savants hommes de la même nation.

»En effet, Antoine Herman Gogava ou Gogavin, né à Grave, dans le Brabant, et qui exerça la médecine à Venise vers le milieu du seizième siècle, fut le premier qui tira de la poudre des bibliothèques les manuscrits des anciens auteurs grecs sur la musique, et qui en donna une traduction. Il publia le fruit de son travail sous ce titre: *Aristoxeni musici antiquissimi Harmonicorum elementorum Libri III, Ptolemai Harmonicorum seu de Musica lib. III. ect. Omnia nunc*

---

[1] Hubert Waelrant, né dans les Pays-Bas, en 1517, passa en Italie dans sa jeunesse, et y apprit la musique dans l'école d'Adrien Willaert, son compatriote. De retour dans sa patrie, il y publia des chansons, des madrigaux et des napolitaines à 5, 6 et 8 voix, en 1558, et dans les années suivantes. Plusieurs éditions de ses ouvrages ont été faites en Italie. Il est mort le 19 Novembre 1595, à l'âge de 78 ans. Guichardin compte Waelrant parmi les musiciens Néerlandais les plus célèbres.

[2] Henri Van de Putte, que les biographes français appellent Dupuis, naquit à Venlo, dans la Gueldre, le 4 Novembre, 1574. Après avoir fait ses études à Dordrecht, à Cologne et à Louvain sous Juste Lipse, il se rendit en Italie, et fut nommé professeur d'éloquence latine à l'université de Padoue, en 1601. La chaire des belles lettres à l'université de Louvain lui ayant été offerte, il saisit cette occasion de se rapprocher de sa famille et de son pays. L'archiduc Albert le nomma l'un de ces conseillers, et lui confia le gouvernement du château de Louvain, où il mourut le 17 Septembre 1646.

primum latine conscripta et edita ab Ant. Gogavino Graviensi. Venetiis, 1562, in 4°. Les manuscrits dont Gogava s'est servi étaient peu exacts et sa traduction est faible; mais le premier qui ouvre la route en quelque matière que ce soit mérite quelque reconnaissance.

»Un célèbre philologue Néerlandais, Meursius, fut aussi le premier qui publia le texte de ces anciens auteurs dont les écrits sur la musique sont si précieux pour nous, et sans lesquels il nous serait impossible d'avoir des notions de cet art chez un peuple si bien organisé pour les autres. Aristoxène, Nicomaque et Alypius sont ceux des auteurs grecs dont Meursius nous a fait connaître les textes, d'après des manuscrits qu'il avait découverts en Hollande. La première édition de cette collection a paru à Leyde, en 1616, sous le titre suivant: *Aristoxenus, Nicomachus, Alypius, auctores musices antiquissimi, hactenus non editi, in* 4°. Enfin, un autre savant, qu'on peut considérer comme Néerlandais par l'éducation, par le long séjour dans les diverses villes de la Hollande, et par les places qu'il y occupa, Marc Meiboom, qui mourut à Utrecht en 1711, a donné une excellente édition des sept auteurs grecs les plus anciens sur la musique, composée du texte original corrigé restitué avec beaucoup de science et de sagacité, d'une très-bonne traduction, et de notes importantes.

»On a vu se fermer le seizième siècle par des réputations éclatantes de musiciens Néerlandais. Ce siècle, non moins que le quinzième, nous a fait voir une foule de grands artistes répandant la *lumière* sur la théorie de l'art, comme ils excitaient l'admiration de toute l'Europe par leurs compositions; des circonstances affligeantes pour l'humanité n'ont point permis que le dix-septième siècle fût aussi brillant que les précédents sous le rapport de l'art musical dans les Pays-Bas.

»Une autre cause, à laquelle on n'a point songé jusqu'ici, me paraît avoir eu une grande influence sur la perte de la priorité que les musiciens Néerlandais avaient eue en Europe jusqu'à la fin du seizième siècle. Je veux parler de l'invention de *l'Opéra*, qui eut lieu en Italie vers 1590; invention qui changea l'objet de la musique, et qui fit une révolution complète dans cet art. Jusqu'alors les styles religieux, madrigalesques et instrumentals avaient seuls occupé tous les compositeurs; mais dès que la route du genre dramatique fut ouverte, tout le monde s'y précipita, et les autres styles ne jouirent plus de la même faveur qu'auparavant.

»La sévérité des mœurs et des usages domestiques dans les Pays-Bas en avaient banni les jeux du théâtre, en sorte que les jeunes musiciens n'étaient point préparés par leur éducation à se livrer avec succès aux travaux de la musique dramatique. Le petit nombre de ceux qui se rendaient encore en Italie n'y arrivaient qu'avec le résultat d'études faites pour des genres de compositions qui ne jouissaient plus de la faveur du public. Delà le dégoût et le découragement, qui pendant cent cinquante ans ont tenu les musiciens Néerlandais dans un état d'infériorité, si on les compare à ceux de l'Allemagne et de l'Italie."

Ici se termine le Mémoire de Fétis.

Le savant écrivain ayant cité dans ce travail des noms de musiciens de Valenciennes, de Condé, de Cambrai, d'Arras, de Béthune et de St. Amand, nous réparerons, à l'aide de sa *Biographie universelle*, un oubli bien involontaire. Le mot n'est peut-être pas juste: comment supposer que la Collégiale de St. Pierre, dans laquelle Fétis se faisait enfermer huit heures par jour pour se rendre familières, sur l'excellent orgue de Dallery (»cinquante-six jeux, quatre claviers à la main, et un clavier de pédales"), les œuvres des grands organistes anciens et modernes, eût pu ne point lui inspirer le désir de mentionner une célébrité de la ville, où, professeur de chant et d'harmonie de l'école municipale, il découvrit »cette multitude d'accords nouveaux du genre enharmonique dont plusieurs ont été employés plus de quinze ans après par Rossini et par Meyerbeer dans *Guillaume Tell* et dans *Robert-le-diable*? Nous devons donc bien plutôt croire qu'il n'a découvert qu'après la publication de son Mémoire la notice suivante, sur laquelle la puissance de la sympathie a conduit notre main à la première inspection de son immense dictionnaire: et, certes, ce ne sera pas un enfant de Gayant qui laissera échapper l'occasion de la reproduire ici; d'autant plus que Douai — situé au point central du cercle décrit par les cinq villes dont nous venons de tracer de nouveau les noms avec toute l'émotion sous laquelle on succombe, à tout âge, à la vue d'un mot qui suffit à rappeler à la fois les souvenirs les plus doux de l'enfance et de la jeunesse, de l'amitié et de la famille —, est toujours, comme ancienne ville néerlandaise, dans le cadre de notre sujet.

Douai, l'une des trois premières villes de France où il fut établi une école de musique publique, a

fourni aussi au XVI. siècle deux artistes remarquables:

„Regnard (François), né à Douai (patrie de Delcambre, de Willent, etc.), dans la première moitié du seizième siècle: *Cinquante chansons à quatre et cinq parties*, à Douai, chez Jean Bogard, 1575. — *Poésies de P. de Ronsard, et autres poètes, à quatre et cinq parties*. Paris, Adrien Leroy. 1579.

„Regnard (Jacques), frère puiné du précédent, naquit à Douai vers 1531, et fit ses études au collége des Jésuites. — Appelé à Munich par Roland de Lassus pour le service de la chapelle de l'électeur de Bavière. Vers 1575, il entra au service de l'empereur Maximilien II. — Œuvres: *Magnificat secundum* 8 *vulgares musicæ modos a diversis musicis compositum* 4 *et* 5 *vocum*, Duaoi, 1552. Dans la liste de ses autres ouvrages on remarque: 1°. Chansons allemandes à la manière des villanelles italiennes, à 5 voix, Munich, 1573. — 2. *Motetta* 5 *et* 6 *vocibus concinendæ*, ibid., 1575. — 3°. *Cantiones ex veteri et novo testamento collectæ*, 4 voc., Nuremberg, 1577. — 4°. *Canzonette italiane a cinque voci*, ibid., 1581. — 5°. Chansons allemandes à 3 voix, dans le genre des napolitaines. Munich, 1583. — 6°. *Cantionum piarum septem psalmi pœnitentiales, tribus vocibus*, ibid., 1586. — 7°. *Mariale, hoc est opusculum sacrarum cantionum pro omnibus B. M. V. festivitatibus cum* 4, 5, 6, 8 *voc.*, Inspruck, 1588. — 8°. Vingt-cinq chansons amusantes (en allemand), à 4 voix et pour divers instruments, Munich, 1591. (Il était alors maitre de chapelle de l'archiduc Ferdinand.) — 9°. IX *Missæ sacræ ad imitationem selectissimarum cantionum suavissima harmonia a quinque, sex et octo vocibus elaboratæ. Francofurti*, 1603. — 10°. Deuxième suite de ces messes. Francfort, 1603. — 11°. *Corrollarium missarum sacrarum ad imitationem selectissimarum cantionum suavissima harmonia a* 4, 5, 6, 8 *et* 10 *voc.*, Munich, 1603. 12°. *Motettae* 4, 5, 6, 7, 8 *et* 12 *vocum, pro certis quibusdam diebus dominicis sanctorumque festivitatibus*, Francfort, 1605. — 13°, *Canticum Mariae quinque vocum*, Dillingen, 1605. — 14°. *Magnificat decies octonis vocibus ad octo modos musicos compositum, una cum duplici antiphona Salve Regina, totidem vocibus decantanda*, Francfort, 1614.

Pour être aussi juste, aussi complet que possible, ajoutons encore, comme appartenant au XVI. siècle, quelques réputations qui nous paraissent mériter une mention particulière parmi les maîtres hollandais que l'on a vus marcher avec honneur sur les traces des artistes les plus célèbres, et qui tous ont contribué pour une bonne part, à des titres divers, aux progrès de la science musicale en Hollande et à l'étranger. Aux noms de Wingaard (Utrecht), de Canisius (Nymègue), de Gérard Dusaulx et de Corneille Verdonck (Turnhout), de Chrétien Hollander (Dordrecht), de Jossens Funckers (Rotterdam), de Pierre de Hot (Bréda), de Van der Eycken, de Van de Putte (Venlo), l'un des auteurs de la révolution musicale qui a constitué la tonalité moderne, on comprendra avec nous qu'il nous fallait associer les six noms qui suivent:

„Agricola, né dans les environs de Groningue, fut l'un des hommes qui contribuèrent le plus à la restauration des sciences et des lettres. Il fut envoyé à la cour de l'empereur comme syndic de la ville de Groningue; puis, nommé professeur de philophie à Heidelberg (1482). — On lui doit plusieurs chansons hollandaises à 4 voix. Parmi ses écrits, recueillis à Cologne sous ce titre: *R Agricolæ lucubrationes aliquot lectu dignissimæ*, 1539, 2 vol. in-4°., on trouve des notes sur le traité de musique de Boèce.

„Agricola (Alexandre), contrapuntiste du XVI. siècle, naquit dans les Pays-Bas. Sebald Heyden, dans son traité *de Arte canendi*, cite les compositions d'Agricola comme des modèles de style."

„Dankers (Ghislain), savant contrapuntiste du XVI. siècle, né à Tholen en Zélande, fut chantre de la chapelle pontificale à Rome. Il a publié, en 1559 à Vénise: *Il primo et secundo libro de madrigali a* 4, 5 *et* 6 *voc.*, et des Motets (collection de Sabblinger, Augsbourg, 1554. — Dankers fut choisi en 1551 avec Bartholomé Escobedo, par Nicolas Vicentino et Vincenzo, pour juger la discussion qui s'était élevée entre eux sur la connaissance des modes diatonique, chromatique et enharmonique.

„Jan (Martin David), musicien hollandais, qui vivait dans les dernières années du XVI. siècle, a mis en musique les 150 psaumes à 4, 5, 6, 7 et 8 voix. (*Psalm-gezang, waarin de* 150 *Psalmen David's gevolgd met verscheiden Lofzangen zijn*. Amsterdam, 1600.)

„Libert (Henri), né à Groningue, dans la seconde moitié du XVI. siècle; organiste de la cathédrale d'Anvers; il jouit d'une grande réputation comme compositeur et comme exécutant. On trouve son portrait dans l'œuvre de Vandyck."

Nous parcourions avec la plus grande avidité la *Biographie univ.* dans l'espoir de trouver une voix de femme dont les accents pénétrants pussent chanter avec éclat la gloire de l'art hollandais aux XIV., XV. et au XVI. siècles. Or, ce n'était rien moins qu'un prodige, rien moins qu'une première Jenny Lind qu'il nous faillait rencontrer. Miracle inespéré! après une course d'un siècle, un nom nous apparaît, rayonnant sous un diadème orné de brillants recueillis d'abord chaque soir aux concerts de Berlyn, puis, trois ans durant, de concert en concert, à Leipzig, à Dresde, à Vienne, à Munich, à Hambourg, moisson de pierres précieuses que la célèbre cantatrice, Mlle. Brouwer, eut le courage, à peine au début de la carrière, de verser dans une corbeille de mariage!

Comme Jenny Lind paraît en avoir bien pris le parti, Mlle. Brouwer n'est point allée à Paris; et pourtant c'était la plus belle voix qu'on eût jamais entendue dans toute l'Allemagne (véritable phénomène vocal: trois octaves). Pourquoi?... c'était de 1796 à 1800.

Le nom de Mlle. Brouwer (devenue Catherine Braun

et Holtrop) appartient à la ville de La Haye, où elle est née le 7 mars 1778.

Ici une longue pause...., jusqu'à ce que nous écrivions une seconde brochure, reprenant notre étape de la fin du XVI. siècle à nos jours.

RÉSUMÉ.

IX. siècle. Hucbalde (Français) est le premier qui donne une définition satisfaisante du chant grégorien, et un système de notation, au moyen de signes diversement inclinés, comprenant deux octaves et demie; il est aussi le premier qui ait fait comprendre, par ses sentences de musique accompagnées d'exemples, ce que c'était que la diaphonie, mère barbare de l'harmonie.

XI. siècle. Francon (Allemand de naissance) passe toute sa vie à Liège, patrie de Grétry, où il fait faire un pas immense à la science musicale par son *Art du chant mesuré*, et son système de notation noire, qui resta en usage jusqu'au XV. siècle.

Adam de le Halle (Français) donne le premier essai d'opéra-comique.

XV. et XVI. siècles. Dufay (Français) introduit dans la notation et dans l'emploi des dissonnances par la prolongations du plus grand intérêt. Tels sont les précurseurs des prophètes de l'art.

CHEFS D'ÉCOLE.

Hobrecht (Hollandais) écrit, entre autres inventions, un des plus anciens essais de la forme de l'oratorio; par ses compositions, parmi lesquelles on signale plusieurs chefs-d'œuvre, et par les maîtres qu'il a donnés à l'école de Maestricht et à la cathédrale de Liège, il peut être considéré comme le premier des chefs d'école du XV. siècle.

Okeghem, (Belge) élève de Binchois (Français), devient vers la même époque un autre chef d'école non moins célèbre. Il a la gloire d'avoir eu pour élève Josquin Déprès.

Tinctoris (Belge), fondateur de la première école de musique régulière de Naples, écrit un traité de contrepoint que les hommes de la science consultent encore aujourd'hui.

Josquin Déprès (Français) qui illustre de sa gloire de géant, de Virgile de la musique, la fin du XV. siècle, et Pierre de la Rue (comme lui, Français) préparent par leurs œuvres, déposées à la bibliothèque pontificale. la première école publique de Rome, fondée par Goudimel (encore un Français), l'artiste infortuné qui fut précipité dans le Rhône à la journée de la St. Barthélemy, et dont la mort fit pleurer, selon l'expression du poète, les plus nobles fleuves de la France.

Adrien Willaert (Belge) devient bientôt après un nouveau chef d'école remarquable. Elu maître de chapelle de l'église St. Marc à Venise, il écrit, le premier, des psaumes à plusieurs chœurs.

C'est un Hollandais qui a présenté le premier anneau de cette chaîne brillante qui rattache l'une à l'autre les écoles hollandaise, belge, française et italienne: c'est encore un Hollandais qui vient la sceller d'un dernier anneau, d'où sortira bientôt la sublime harmonie du XVII. siècle, alors que l'Allemagne, riche de tous les éléments qui ont déterminé la tonalité moderne, les rassemblera sur une seule et même tige, destinée à devenir le nouvel arbre de la science qui portera jusqu'aux nues les noms de Bach, de Hændel, de Beethoven, de Mendelssohn, de Gluck et de Meyerbeer: c'est Swelinck, de Deventer, qui devient le fondateur de la grande école des organistes de Hambourg.

Une assertion de cette importance pour l'histoire de l'art doit être appuyée d'un témoignage irrécusable. Nous avons déjà vu que Swelinck a formé, entre autres organistes devenus célèbres, Melchior Schile, Paul Syffert, Samuel Scheidt, Schültz, et voici ce que nous lisons dans la *Biographie univ. des musiciens*, à propos de Scheidmann, réputé le maître de toute l'école de Hambourg:

„Scheidmann (Henri), fils de Jean Scheidman, bon organiste de Ste. Catherine à Hambourg, naquit dans cette ville vers 1600. Elève de son père jusqu'à l'âge de seize ans, il fut ensuite envoyé à Amsterdam pour y continuer ses études sous la direction du célèbre organiste Schweling. Dans l'espoir d'attacher à leur église un grand organiste, les administrateurs de Ste. Catherine payèrent tous les frais du séjour du jeune Scheidman à Amsterdam."

Leur attente ne fut point trompée, car il devint un des plus habiles virtuoses de son temps sur l'orgue, et se distingua, autant par le mérite de ses compositions que par son talent d'exécution, Il succéda à son père dans la place d'organiste de Ste. Catherine en 1624 et mourut à Hambourg en 1694.

Empiétant pour un seul nom, — celui du successeur de Scheidmann, comme organiste de Ste. Catherine, —

sur le XVIII. siècle, nous rappellerons un épisode qui confirme bien éloquemment encore, à la plus grande gloire de la Hollande musicale, l'assertion que nous avons rapportée en l'honneur de Swelinck:

De 1700 à 1722, un organiste qui l'avait emporté au concours sur tous les candidats admis à se disputer la place devenue vacante à Hambourg par la mort de Scheidmann, voyait accourir en cette ville la plupart des célébrités de l'Europe. Le plus profond des musiciens de l'Allemagne avait déjà fait plusieurs fois le voyage de Hambourg pour y étudier la manière du grand organiste, et une dernière fois il partait de Weimar pour faire consacrer sa réputation par la voix du patriarche de l'orgue. Durant une heure il improvisa d'une manière si sublime sur le choral *An Wasserflüssen Babylons*, que l'artiste centenaire lui dit avec attendrissement: „Je croyais que cet art était perdu, mais je vois que vous le faites revivre."

Or, l'organiste centenaire c'était Reincke, comme Swelinck, enfant de Deventer, l'organiste deux fois centenaire — car il vit encore, — l'organiste immortel, c'était Bach!

Le poète a dit:

„Un coup d'œil de Louis enfantait des Corneilles;"

Hollandais, vos princes de l'art peuvent aussi, du haut de leur piédestal, enfanter des génies nouveaux: à l'exemple de la Belgique qui a consacré un monument à Roland de Lassus, votez une statue à Hobrecht et à Swelinck.

EPILOGUE.

Qu'elle était belle, cependant, la couronne de la Néerlande en son intégrité, alors que, reposant sur le triple front de la Hollande, de la Belgique et de la Flandre française, elle laissait échapper à si courts intervalles ces rayons ardents qui portaient la vie et la *lumière* aux quatre extrémités de l'horizon! Mais la politique, en ses jours de violence, a séparé les sœurs jumelles, et, la rivalité des écoles achevant l'œuvre de la politique, nous venons de voir, entre autres écrivains, Fétis lui-même réclamer de la main belge une grande partie des noms illustres qu'il avait gravés de la main néerlandaise sur les tables de l'histoire. Poursuivant la conséquence, nous avons bien dû, à notre tour, revendiquer les gloires de la France.

Quoi qu'il en soit, la Hollande a bien évidemment dans la science de la musique, comme dans toutes les autres, des représentants, et des plus glorieux. Relativement muette par sa langue nationale, à laquelle elle est restée fidèle, la Hollande semble peut-être se complaire depuis longtemps dans l'isolement auquel l'invite la topographie; mais, dès le XVII. siècle déjà, sa mission était accomplie. Elue entre toutes les nations pour annoncer à l'Europe le jour du réveil, l'heure de la renaissance, par les travaux de ses hommes de patience et d'étude, elle a ressuscité les auteurs grecs et latins; par la hardiesse de ses entreprises, elle a fait affluer vers les nouvelles terres classiques des arts et des sciences les richesses des peuples les plus lointains; par son activité prodigieuse, elle a créé avec la Belgique ces splendides manufactures dont elle a vu l'Angleterre et la France tributaires: le monde de l'industrie et de l'intelligence était régénéré.

Puisse la Hollande rester aussi toujours fidèle à sa devise victorieuse de *l'Union fait la force!* — quant aux dangers du dehors, quelle que soit la destinée que l'avenir réserve à tous les états, les citations que nous avons reproduites dans notre prologue nous présentent le gage que la voix des peuples reconnaissants saluera toujours dans le vaisseau hollandais l'arche inviolable de la civilisation moderne.

La Haye. A. DESFOSSEZ.

M. JULES SIMON AU CERCLE ARTISTIQUE, SCIENTIFIQUE ET LITTERAIRE, A ANVERS.

In 1855 is, te Maassluis, bij den Boekhandelaar Van Enst, een belangrijk Werk van ruim zeshonderd bladzijden in het licht gekomen, namelijk eene *Verhandeling over de Pligten*, in Frankrijk, door de *Académie* met den prijs van 2500 franken bekroond, als zijnde het beste Boek, dat, in de laatste jaren, op het gebied der Zedekunde geschreven werd. Het schijnt evenwel, dat de Auteur van dat Boek door den laatsten Franschen Staatsstorm meêgerukt, in 1852, zijn vaderland heeft moeten verlaten, tenminste valt dit vrij duidelijk

af te leiden uit het volgende Opstel, dat door ons aan een Belgisch Dagblad (10 Febr. 1856) werd ontleend, ten teeken, dat ook in dat naburig land de zucht voor Filosofie niet zoo geheel nog is uitgedoofd; en kan tevens door de plaatsing van dit stuk, misschien, eene bijdrage geleverd worden tot het plan, dat onlangs door het *Handelsblad* (zonderling genoeg, bij middel van *Advertentie*) werd voorgesteld, om, namelijk, te trachten, een TIJDSCHRIFT VOOR WIJSBEGEERTE in Nederland tot stand te brengen, eene, zeker, allezins lofwaardige poging, doch die, om vele redenen, vreezen wij, wel blijven zal *de stem eens roependen in de woestijn*.

Oui, que la philosophie vienne semer dans les cœurs arides ses riantes espérances; qu'une voix convaincue apporte à nos oreilles quelques échos de Platon; et dût la moisson ne jamais se lever et mûrir, dussent ces échos n'être qu'une vague harmonie faite pour enchanter l'homme au crépuscule de la vie, nous dirons encore à la philosophie, merci. Nous roulons, aveugles et haletants, dans le tourbillon des affaires et des intérêts; nous sommes étourdis des démentis bruyants que se jettent les hommes et les événements; paix et guerre, révolutions et réactions, partis et individus, triomphes des uns et déceptions des autres, hommes qui ne sont plus et hommes qui veulent être, nous sollicitent, nous occupent, nous inquiètent, nous fatiguent; ah! qu'un peu de silence se fasse autour de nous, qu'on nous aide à sortir de ce torrent, qu'il nous soit donné de nous asseoir une heure sur la rive, regardant passer les choses, et respirant sous les ombrages vivifiants de la pensée. Faire penser, faire entrevoir ce que recèle de beautés, de splendeurs, de richesses, de trésors pour les déshérités du monde comme pour ceux qui en sont assouvis, ce palais de l'intelligence qu'on appelle la philosophie, c'est tout ce que peut essayer le penseur solitaire qui passe et qu'on ne revoit plus; c'est ce qu'a fait la grande parole que vous avez entendue hier soir, et que la France n'entend plus.

Il y a dix ans une foule ardente de jeunesse et de sympathie, entourait à la Sorbonne la chaire de M. J. Simon, le plus libre et le plus vaillant soutien d'un système naguère célèbre; les applaudissements, les succès éclatants appartenaient à cette chaire d'où ruisselait en flots d'éloquence l'amour de la science et de la vérité. Mais M. Simon avait encore un autre enseignement et un autre public. Il existait rue St-Jacques, une vieille et sombre maison dans laquelle on entrait par un portail à demi-croulant et soutenu par d'énormes poutres; dès l'entrée on sentait la présence d'un cloître; une longue cour plantée d'arbres et le plus souvent déserte, des murs noircis, lézardés, percés de fenêtres basses qui ne laissaient pénétrer dans les salles profondes qu'un jour douteux, des escaliers qui branlaient sous les pas, des tables usées et des bancs pour tout ameublement, tel était le sejour humble et froid qui portait le nom d'Ecole normale. Là, dans une de ces salles obscures, se réunissaient M. Jules Simon et quelques jeunes gens pour philosopher; je crois nous voir encore groupés, autour d'un poële, vieux comme toute la maison, où il n'y avait pourtant que de jeunes habitants. Après quelques mots sur les évènements du jour, nous parlions de philosophie; car dans ces libres entretiens, tous avaient la parole; maître et élèves, avec une égale ardeur, un même désintéressement, chèrchaient, interrogeaient, discutaient: et puis tous se taisaient, tous écoutaient: Simon parlait. Il était bien celui que vous avez entendu, l'orateur à la parole tour à tour caressante et forte, solennelle et familière, où l'ironie est si finement adoucie par le sourire, où l'indignation est si écrasante, où l'expression amère des misères de la vie est pathétique comme un sanglot; sur son front, dans cet œil ardent nous suivions l'élaboration de la pensée qui allait jaillir bouillante et lumineuse. Sous cette parole qui n'avait rien de dogmatique ni d'impérieux, quelle belle ardeur animait tous ces jeunes esprits! Préoccupés sans cesse des plus hauts problêmes de la philosophie, repliés sur eux-mêmes pour y saisir les lois de la pensée et de l'être, s'entretenant entr'eux ou dans le silence de la méditation, de quoi? de toutes les choses auxquelles la plupart des hommes osent à peine penser, de l'origine du monde, de la destinée humaine, du fondement du devoir, du principe de la vie, de la nature des corps et de la pensée, ils allaient tous, non pas dans les mêmes voies peut-être, du moins au même but, — la vérité.

Quelques années se sont écoulées, les digues qui contenaient les événements se sont rompues et tout est changé; l'école normale est maintenant dans un palais. Mais pour la philosophie ce palais est inhospitalier; l'école normale à des maîtres et des élèves; mais parmi

les maitres et les élèves d'autrefois, ceux-là sont réduits au silence, ceux-ci balayés par le simoun, ont été arrachés à leurs travaux, transplantés sur un sol étranger; les uns et les autres obligés d'isoler leur vie, d'emprisonner leur pensée, ont dû chercher dans les demeures souterraines de l'âme un abri sûr où déposer leur foi, loin des violences ou des souillures du dehors. — Et voilà que le maitre et l'élève se rencontrent sur une terre libre, parlent le même langage, s'adressent aux mêmes intelligences, reçoivent le même accueil Ah! la liberté est vraiment une grande chose, puisqu'elle peut ranimer ainsi la voix qui se taisait, réunir ce qui était dispersé, arracher des hommes du monde, des femmes ou des jeunes filles, la frivolité, l'ignorance même, aux distractions, aux plaisirs, à l'indolence, et attacher un tel public, curieux, empressé, palpitant, à une contemplation philosophique.

S'agit-il pour la philosophie, quand elle quitte ses hauteurs et descend parmi les hommes, de démonstration et de science? Non, il s'agit pour elle de rompre un peu le train de la vie vulgaire, d'élever la pensée en haut, *sursum corda*. Qu'importe à propos de quelle question elle le fasse.

M. J. Simon avait choisi pour sujet la destinée de l'âme après la mort. Mais il a déclaré ne pas prétendre démontrer l'immortalité de l'âme. Elle se croit ou se nie, mais ne se démontre pas. O Caton, tu désespères de la république et tu veux mourir. C'est bien; tu as assez vécu pour tes semblables, tu t'es assez dévoué pour une patrie qui s'abandonne et se prostitue; pense à toi maintenant, arme ta main d'un poignard et meurs. Mais quoi! tu veux, dans l'heure qui te reste encore, interroger Platon, demander à Socrate le secret de l'avenir où tu vas entrer; tu veux savoir si le tyran sera puni? que t'importe? si l'homme vertueux doit vivre? et tu hésites, comme si l'homme qui une seule fois a connu la justice, n'avait pas eu à cette minute, à ce moment, eut-il été plus rapide que l'éclair, une vision de l'éternel!

Dans les hautes montagnes, il est presque toujours un pic élevé, connu du chasseur et du chamois, mais où le touriste ne s'aventure guère; il s'arrête au pied, tandis que son guide gravissant de rocher en rocher, s'y installe, et de là décrit au voyageur ce que l'œil aperçoit au loin. Que les esprits non philosophes se résignent à entendre les récits de ceux qui foulent d'un pied familier les sommets de la métaphysique, et errent plongés dans la brume rose qui voile aux regards les rives célestes. Mais pour sentir qu'une brise rassurante souffle de ce rivage qui se dérobe aux yeux, il n'est pas besoin de monter si haut: c'est cette brise qui, lorsqu'elle souffle dans la pensée, s'appelle le génie, lorsqu'elle souffle dans la volonté, s'appelle la vertu, lorsqu'elle souffle dans le cœur, s'appelle l'amour. — Voilà pourquoi l'on ne doute pas de l'immortalité, et Hamlet pourtant s'arrête au bord de la tombe sondant d'un œil épouvanté l'abîme inconnu: „Mourir, — dormir, — dormir! rêver peut-être. Oui, voilà le point embarrassant; savons-nous quels rêves nous viendront dans ce sommeil de la mort, après que nous aurons rejeté loin de nous une existence agitée?..." Mais Hamlet, qui prononce ces sombres paroles, est un naufragé de l'intelligence; il a abusé de la pensée pour se dispenser de l'action; il a été élevé à une école de terreur et de fantastiques apparitions. Ballotté par les tempêtes de l'âme et de la vie, il est las sans avoir agi, et déjà il aspire au repos. Tout jeune, il embrasse la maxime des vieux brames, qu'il vaut mieux marcher que de courir, s'asseoir que de marcher, se coucher que de s'asseoir, dormir que de veiller, et mourir que de vivre. Mais mourir, si c'était vivre encore et seulement changer de fardeau? Lucrèce est admirable dans le beau troisième livre de son poème sur *la nature des choses*, où il combat et dissipe ces maladives terreurs. Même tous les fantômes de l'imagination s'éteignent tour à tour comme les flammes mobiles qui se jouent à la surface impure d'un marais.

Étrange contradiction! pourquoi donc l'immortalité, qui devrait dégoûter de la vie, faire envisager la mort en souriant et allumer dans le cœur d'ardentes et trop irrésistibles aspirations à la délivrance, le remplit-elle de trouble au contraire? Pourquoi ne rassure-t-elle pas plus que le néant? Un philosophe, un rêveur sublime, Socrate, après soixante années d'une vie passée à bien faire, à penser, à contempler l'invisible et l'immuable beauté, à affranchir, dès cette terre, son âme de la prison qui l'étouffe, au moment où il prend en main la coupe mortelle, travaille encore à se rassurer. La philosophie doit dissiper ces craintes, au lieu de les fortifier; et ne fit-elle que donner de l'immortalité une idée digne de l'homme et digne de Dieu, ne fit-elle que souffler sur ces fictions, par lesquelles les hommes,

prolongeant dans l'infini les plaisirs grossiers dont ils se repaissent ici ou les vengeances matérielles qu'ils réservent à leurs ennemis, cherchent à tromper la mort et à se faire une autre vie toute semblable à la première, sauf la durée, la philosophie ne fit-elle que cela, ce serait un grand bienfait. Et c'est précisément le sujet que M. J. Simon s'était proposé, et qu'il a traité avec beaucoup de force et une effusion de mouvements d'éloquence tantôt charmans et tantôt superbes.

A Pise, sur les murs du Campo Santo, on voit, dans les fresques du vieil Orcagna, des mourants exhaler leur âme: un joli enfant, rose et blanc, qui monte de lui-même, immobile dans l'air immobile, et que viennent recevoir sur leurs ailes diaprées et palpitantes de beaux anges aux chevelures parfumées, et dont les pieds se perdent dans les longs plis flottants de leurs robes d'azur et d'or. Que vont-ils faire là-haut ces beaux enfants? Recommencer leur vie, assister aux mêmes spectacles, mais plus splendides; poursuivre les mêmes illusions, mais plus douces, rêver les mêmes rêves, mais plus énivrants, goûter les mêmes plaisirs, mais plus vifs, comme si plaisirs, rêves, illusions devaient suffire plus d'une heure à la soif d'infini, qui est la suprême beauté de l'âme et sa suprême douleur, son désespoir et son ressort! Cette idée de l'immortalité est cependant celle que s'en font la plupart des intelligences. Qui ne veut, dans ce monde inconnu, traîner quelque chose, quelque haillon terrestre, ce qu'il a préféré, des liens de ce corps? Pour le guerrier d'Odin, la vie éternelle, ce sont de longs festins où l'on boit l'hydromel à pleine coupe dans les crânes de ses ennemis: pour le Grec jaseur, ce sont de longs entretiens, sous les frais ombrages de l'Élysée, avec l'élite des poètes et des philosophes; pour les artistes des symphonies plus belles que celles de Beethoven, exécutées par l'orchestre céleste sous la direction de Ste-Cécile; pour ceux qui ont aimé et qui ont souffert des fragilités de l'amour, quelque asile magnifique portant cette inscription en lettres de feu: *Ici l'on aime toujours.*

Elle serait sans pitié la main qui viendrait vous enlever ces espérances sans rien vous offrir à la place, qui vous montrerait la vie sans horizon, le lendemain sans aurore et les cieux déserts. Mais au moins faut-il ne pas se bercer de rêves d'enfants, qui ne savent pas ce qu'ils veulent, et oublient que ces jouets qu'ils désirent, brisés par eux-mêmes, leur laisseront bientôt de nouveaux désirs et le même ennui. Avec une poésie gràcieuse qui voilait sans l'affaiblir la vigueur du raisonnement, M. J. Simon a montré que par toutes ses facultés la nature humaine aspire à l'infini et au parfait. Se reposera-t-elle jamais dans la possession d'un bien périssable et borné? Qu'elle imagine la beauté humaine la plus complète et la plus pure; qu'elle rêve le système scientifique le plus vaste, le plus grandiose, le mieux construit; qu'elle suppose la vie la plus sainte et l'âme la plus innocente; au delà de cette sainteté relative, au delà de cette science contestable et successive, au delà de cette beauté dont le charme s'épuise et passe, il lui faut autre chose; et c'est là l'ineffable trésor dont la philosophie de M. Simon promet la possession aux âmes immortelles. Sous mille formes, par ses désirs et par sa raison, l'homme proteste contre le néant:

> Il lui faut l'espérance, et l'empire et la gloire,
> L'avenir à son nom, à sa foi des autels,
> Des dieux à supplier, des vérités à croire,
> Des cieux et des enfers et des jours immortels.

C'est trop peu, s'écrie M. Simon, si je n'ai la science divine elle-même pour lumière et la perfection absolue pour aliment. Qu'il en soit ainsi, et qu'on puisse se reposer bientôt de tant de travaux impuissants, de tant de luttes méprisables, de tant d'affections déçues, de tant d'espoirs évanouis pour jamais! Puisse venir un jour où nous participerons à la vie divine elle-même!

Mais alors que sera cette âme chétive, dont tout l'être est d'agir, d'aspirer, de passer de connaissance en connaissance, d'amour en amour, de s'éclairer au prix de tant d'efforts d'une lueur moins obscure, de s'élever avec tant de sueurs sanglantes et par tant de combats à une conception et à une réalisation moins incomplète de la justice? Cette nature qui n'est rien si elle n'est action et progrès, que deviendra-t-elle en présence de l'absolu? Ne sera-t-elle plus dévorée dans cet inextinguible incendie de la perfection? C'était le dogme des stoïciens qui absorbaient toutes choses dans la conflagration universelle. Et n'est-ce pas aussi la pensée que récèle le mythe de Sémélé anéantie dans les flammes au sein desquelles se manifeste Jupiter?

Que l'infini et l'absolu soient, dans la pensée de l'homme, le ressort de son activité et sa vie, l'aiguillon qui l'anime et la soutient, le pole mystérieux vers

lequel elle se dirige; qu'il attire à lui tout notre être, comme l'objet aimé attire l'amant, comme le désir qui provoque le mouvement engendre l'action, féconde l'existence; qu'on doive se résoudre à le regarder incessament, à le poursuivre dans l'éternité sans espoir de le toucher jamais; ou que l'âme doive s'unir à lui sans s'y perdre; jouir de la plénitude de l'être sans pour cela cesser d'agir et perdre son identité; ce sont de grandes questions, où le philosophe se baigne avec délices, comme le plongeur qui sonde l'océan en pleine sécurité, sûr de revoir la lumière, sachant bien qu'une main attentive le soutient et le tirera de l'abîme à son premier cri de détresse. Quelle que soit ton immortalité, tu vivras; n'est-ce pas tout, et la vie, quelle qu'elle soit, n'est ce pas avec la pensée un assez grand bien?

Le discours de M. J. Simon était tout rayonnant d'espérance; il riait au cœur comme les premiers feux du matin. Il était suave et solide, délicat et fort, bienfaisant pour tous; car il reposait sur les deux colonnes auxquelles doit s'attacher toujours et surtout dans des temps comme les nôtres, quiconque ne veut pas sombrer: la conscience morale, et Dieu.

Deux sujets chers à l'auteur de *l'Histoire de l'école d'Alexandrie* et du *Devoir;* deux sujets qui suffisent à nourir l'éloquence de qui en a connu la profondeur et la richesse. — M. Jules Simon, prêt à nous quitter, semblait faire ses adieux à l'apostolat philosophique, et laisser croire que cette conférence devait mettre fin à ces discours; est-ce possible? Quoi, cette voix puissante sera muette! cette éloquence, qui se devait aux idées, à la justice! à la société, se taira! Et cela parce qu'un accident passager est survenu, parce que la philosophie et le droit ont été un moment submergés! Philosophe, tant qu'il restera au monde une terre libre, il y aura toujours là un abri pour ta pensée et des échos pour ta voix.

CHALLEMEL-LACOUR.

EENE MALEISCHE COURANT, »BINTANG OETARA" — DE NOORD-STAR —

ONDER HOOFDREDACTIE VAN Dr. P. P. ROORDA VAN EYSINGA, TE UTRECHT,

uit te geven door den Boekhandelaar N. Nijgh, te Rotterdam. *)

»Sedert men zich aan de beschaving der aan ons gezag onderworpen Indische volken, eenigermate, laat gelegen liggen; sedert men onder hen scholen heeft opgerigt en de Indische jeugd geen onderwijs meer onthoudt; sedert er zeer vele inlanders gevonden worden, die lezen en schrijven kunnen, mag het, voorwaar, verwondering baren, dat voor eene bevolking van meer dan 20,000,000 zielen, nog geen enkel Nieuwsblad in de landtaal is ontstaan. De ervaring van verscheiden eeuwen heeft geleerd, welken invloed de verspreiding van kennis en verlichting op de volken in Europa gehad heeft, en niemand zal ontkennen, dat het de Drukpers, en ook in de laatste anderhalve eeuw de Dagbladpers was, die het gezegende werk dier verspreiding volbragt. De voortgang en ontwikkeling der beschaving en veredeling kan wel een tijd lang worden belemmerd, maar eenmaal komt de tijd, waarin de behoefte daaraan zoo sterk door het volk wordt gevoeld, dat het alle beperkingen met onweêrstaanbare kracht opruimt, en het dan zelf neemt, wat men het te lang heeft onthouden. Elk volk, welke streek van den aardbol het bewoont, heeft het natuurlijk regt, om, als elk kind, op te groeijen, en, gelijk elk individu, zich later te ontwikkelen en te veredelen. Dat regt is dus ook het regt van de bevolking onzer Koloniën, en het mogt treurig heeten, dat zij tot dusverre van het genot van openbare mededeelingen, dien hefboom ter beschaving, verstoken bleef.

»Ontkennen wij intusschen niet, dat aan de zamenstelling en verspreiding van een Maleisch Nieuwsblad groote

*) Overgenomen uit Nr. 2 der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, — Editie voor Oost-Indië. — Zaturdag, 9 Februarij, 1856; bls. 8.

bezwaren verbonden zijn. De moeijelijkheid eener zóó grondige taal-studie van het Maleisch, om alle zaken in de boek-, lagere- en volkstaal duidelijk en verstaanbaar voor te stellen, scheen onoverkomelijk.

»Eerst in den laatsten tijd is het denkbeeld, om een Maleisch Dagblad uit te geven, ontstaan en heeft dat werkelijk bereids een graad van uitvoering gekregen. Het zal bij den Heer H. Nijgh, te Rotterdam, uitgegeven en maandelijks per Overland-Mail naar Oost-Indië verzonden worden. De Hoogleeraar Dr. P. P. Roorda van Eysinga, wiens Maleisch Woordenboek en andere taal- en geschiedkundige werken met roem bekend zijn, zal zich aan het hoofd der Redactie stellen. Dit plaatst de wèlberekende degelijkheid, zoowel als de goede opname van het Blad buiten twijfel.

»Het is bekend, dat de Heer R. v. E. schier geheel zijn leven aan de studie der taal- en volkenkunde onzer O.-I. Koloniën heeft gewijd, en dat hij op zijne veelvuldige reizen een onwaardeerbaren schat van kennis heeft opgegaârd, vooral betreffende de geschiedenis der zeden en gebruiken van de Javanen en andere, aan Nederland onderworpen Indische volken; immers, zijn schoone loopbaan is benijdenswaardig. Meer nog dan dit alles bragt zijne betrekking, eerst als ambtenaar en later als chef van het departement van Inlandsche zaken, hem met Javanen en andere Inboorlingen van alle rangen in aanraking, waardoor hij met de onderlinge denk- en handelwijze, zoowel van de vorsten en hovelingen, als van de geringsten in den lande bekend raakte. Hij kent hunne rigting, neigingen en behoeften, en zal die met zijn zoo gelukkig ontwikkelden aanleg ten nutte weten te maken tot bevordering van het waarachtig geluk eens volks, waarin hij zoo onwrikbaar belangstelling heeft getoond.

»Het bedoelde Maleische Nieuwsblad heet *Bíntang Oetâra*, de Noordstar. De Maleische Inleiding, waarmede het 1. Nummer aanvangt, en dat bij Lange & Cie., te *Batavia*, gratis, verkrijgbaar is, ontwikkelt zijn doel en luidt in het Nederduitsch vertaald aldus:

»De Noordstar is een hemellicht, zeer helder van glans en lieflijk en zacht van stralen; het verheugt het hart van hen, die den oceaan bevaren, wiens golven de kusten van Europa bespoelen. Die Star is niet verzengend, niet verschroeijend, maar verlicht den duisteren nacht, en wijst op zee koers aan, om het voorgestelde doel, de haven, die beoogd wordt, te bereiken.

»Even als die Star, zoo zal dit Nieuwsblad zijne glansen verspreiden, om het verstand van hen, die de kennis en de wetenschap van wat nuttig is, najagen, op eene bedaarde en zachte wijs te verlichten, zonder het hart der menschen op te ruijen, aan te hitsen of op te stoken; in geenen deele, maar het zal alleen strekken, om de duisternis weg te vagen en de kennis en de wetenschap van hen te vermeerderen, die vermaak vinden in het vernemen van nieuwe zaken en tijdingen. Dit Blad zal de grondslagen der godsdienst niet ondermijnen, maar zich daarmede niet inlaten, daar het zich alleen ten doel stelt, het vergenoegen en de vreugde van hen te bevorderen, wien het, ingevolge de Wet, vrij staat, hunne beginselen op dat punt te volgen."

Makka bíntang oetâra âda soewâtoe penerângan di lângit, jang terlâloe trang tjajânja sèrta mânis, lâgi lemboet sínarnja, dán menjoekâkan hâti órang berlâjar di samoedra, jang mengâloen oembaqnja di pasísir tânah Europa. Adapoon bíntang îtoe tíâda menghângoeskan dán tíâda membâkarkan melâjinkan menerangkan mâlam jang glap sèrta menoendjoeqkan djâlau pelajâran âkan dâpat maqtsoed jang di tjârí, já îtoe pelaboehan níatnja.

Makka sa-oepâma bíntane îtoe, bagîtoe djoega Soerat Chabar îni handaq melímpahkan tjâja âkan menerangkan áqal boedí órang jang menoentoet èlmoe dán pengatahoewan perkâra jang bergoena, âtas prí lemah lemboet; tíâda dengan mengharoe-biroekan, mengoepaq, âtaw menoesoeq hâti órang: boekan bagîtoe, melâjinkan mâwnja îtoe menghîlangkan kaglâpan serta perbânjaqkan mârifat já îtoe pengatahoewan órang soeka belâdjer perkâra dán chaber bhâroe. Adapoon soerat îni tíâda memboengkar oetsoel perkâra agama sèrta tíâda mâw bertjampoer bitjâra îtoe, hânja herníat menjenangkan dán menjoekâkan hâti órang jang di ichtíârkanh hoekoem asâs, menoeroet bârang oetsoelnja îtoe.

Komediën derrí paadda îtoe, makka Soerat Chabar îni dâtang sâban-sâban boelan sâtoe kâli dán hargânja îtoe di tentoekan ampat blas roepíah pèraq paadda sâban-sâban tâhoen.

»Wij begroeten dit Nieuwsblad met vreugde! Verlichting en beschaving, ontwikkeling van den geest, is eene neiging niet alleen, maar ook eene behoefte van het menschelijk geslacht, hem door Hooger Magt in de borst gelegd, om rijp te worden voor eene hoogere orde.

»Moge deze eersteling vruchtbare zaden strooijen in de borst van dat nijvere en edelaardige volk, welks zedelijke belangen reeds te lang op den achtergrond hebben gestaan. Moge de Schrijver, aan wiens ervaring en diepe kennis deze gewigtige zaak is toevertrouwd, lang moed, lust en kracht hebben, om de opgevatte taak te vervolgen, en de Uitgever vergoeding vinden voor de opoffering, welke hij zich, ter bereiking van dit loffelijk doel, getroost."

SUR LES DANGERS QUI MENACENT LES ARTS AUJOURD'HUI.

DISCOURS PRONONCÉ PAR M. FÉTIS, DIRECTEUR DU CONSERVATOIRE ROYAL DE BRUXELLES, LE 23 SEPT. 1849, A LA DISTRIBUTION DES PRIX. *)

Messieurs,

Le retour de cette solennité, qui a pour but la glorification de l'art par ses adeptes dévoués, a, dans les circonstances actuelles, quelque chose de plus imposant encore que dans les années précédentes. Au milieu des grands événemens qui agitent le monde et laissent en doute la solution définitive d'obscurs problèmes sociaux, l'artiste souffre; l'art est négligé; notre mission en devient plus sérieuse.

S'il ne s'agissoit que de calamités passagères qui frappent à la fois les sources du bien-être public et les jouissances du sentiment et de l'intelligence, je n'appellerois pas votre attention sur ces malheurs, que la Providence semble avoir mis au nombre des nécessités humaines; mais quelque chose de plus grave s'est révélé dans ces derniers temps: une idole est sortie de la fournaise des idées, et, saluée par les acclamations de populations entières, elle a eu bientôt un temple, des prêtres et des néophytes. L'évangile de l'*utile* a été prêché sur toute la terre, et le monde l'a reconnu pour sa loi. Bases d'une philosophie ainsi que d'une religion, les doctrines de l'*utile* ont séduit les meilleurs esprits, et ce qui ne devoit être qu'un des élémens de l'organisation social en est devenu l'unique véhicule. Essentiellement matérialiste, l'*utile* est l'ennemi naturel de l'art: tout au plus le tolère-t-il comme un luxe frivole. L'*utile*, c'est la réalisation absolue des besoins matériels; l'art, c'est l'expression idéalisée des sentimens les plus élevés. Pas d'analogie, pas de rapprochement entre eux.

Une lutte sérieuse s'est donc engagée à l'insu de tous entre les principes qui se partagent les penchans et les facultés de l'homme, à savoir, le positif et l'idéal, l'égoïsme et le sentiment, l'industrie et l'art, l'agréable et le beau. Naguère un de ces principes s'est levé triomphant: son drapeau s'est déployé à la face des deux mondes. Méconnu par ceux mêmes qui l'avoient autrefois caressé, parce qu'il s'est enflé de ses conséquences les plus radicales, il s'est raillé de leur erreur; mais nous, artistes par le cœur et par l'instinct, nous avons reconnu notre ennemi et nous avons compris ce que son despotisme réserve à l'objet de notre amour.

Oui, le monde tend à se transformer. L'*utile*, le bien-être, les jouissances des sens et de la vanité sont devenus le but de tous les efforts, le désir de toutes les imaginations. Lancé dans cette voie, le genre humain n'accorde plus qu'une attention distraite à ce qui fait les délices de l'intelligence active et du sentiment. La science ne conserve quelque prix a ses yeux qu'autant qu'elle peut aider sa cupidité, et l'art n'est plus qu'un jouet dont il amuse son oisiveté. Jetons les yeux sur la terre promise de l'*utile*, ces Etats-Unis de l'Amérique où l'activité industrielle de l'homme

*) Ook voor 1856 blijft dat woord van den beroemden Fétis een zeer waar woord!

paroit atteindre ses dernières limites: qu'y verrons-nous? une mécanique sociale si complètement organisée, que l'individu n'est plus en quelque sorte qu'une machine fonctionnante, et par cela même, un affreux égoïsme, et l'absence de toute poésie, de tout sentiment pur de l'art. L'artiste y peut encore obtenir des succès, mais à la condition d'amuser et non d'émouvoir.

Voilà ce qui nous menace à notre tour; voilà ce que peuvent hâter les événements dont nous sommes témoins. Poètes, artistes et savants, qui gémissez en secret sur les maux qu'ils vous ont faits, n'espérez pas de jours meilleurs si vous ne vous sentez la force de conviction, seule capable de résister au courant qui nous entraîne. Unissez vos efforts; ranimez la foi dans les cœurs tièdes, et combattez avec courage les doctrines funestes qui nous pressent de toutes parts. Si jamais les académies furent nécessaires, c'est surtout dans ce temps où la force individuelle de l'artiste est insuffisante. Que les travaux de l'atelier se confient à des voix éloquentes pour en proclamer les mérites; que le poète monte sa lyre au ton de l'inspiration pour émouvoir les âmes rebelles; que le philosophe fasse entendre à des populations égarées le langage de la raison, tempéré par le sentiment; qu'il donne à sa logique le charme de la persuasion, et qu'il démontre, avec la force qui vient d'en haut, l'erreur de ceux qui veulent renfermer le bonheur de l'homme dans l'exercice de certaines facultés, à l'exclusion des autres.

Et vous, jeunes artistes qui, tout à l'heure, allez recevoir le prix de vos efforts et de vos premiers travaux, ne vous laissez pas décourager par les malheurs du temps où votre talent commence sa carrière. Soyez de dignes apôtres de l'art, et ne désespérez jamais de lui. Dieu ne permettra pas que la plus noble de ses créatures soit ravalée jusqu'à ne connoître qu'elle-même, et ne jouir que par les sens. Il ne la privera pas des émotions de l'âme, et ne la condamnera pas à l'affreux malheur de n'avoir plus le sentiment du beau. Travaillez donc avec courage, et sans détourner les yeux des erreurs de votre siècle, ayez confiance dans l'avenir; enfin, n'oubliez pas que pour ceux que le génie de l'art inspire, il y a la postérité.

VOLLEDIGE UITGAVE VAN BILDERDIJKS DICHTWERKEN,

ONDER TOEZIGT VAN Mr. IS. DA COSTA, DOOR A. C. KRUSEMAN, TE HAARLEM.

De ondergeteekende acht het een bijzonder voorregt, de boven omschreven uitgave te kunnen aankondigen.

Menigeen, die het vaderland lief heeft en belang stelt in zijne letterkunde, betreurde het sinds lang, dat de Werken van Bilderdijk niet alleen te weinig gekend werden, maar dat zelfs hun meer of minder volledig bezit tot de zeldzaamheden behoorde. Nederland, gewoon, als bij historisch gerucht, zijnen Bilderdijk te stellen tegenover Duitschlands Gœthe, scheen het genot en de verdediging dier overtuiging te moeten overlaten aan enkele bevoorregten, die zich beroemen mogten, den arbeid des Dichters te kunnen overzien in eene reeks van meer dan *twee honderd* deelen en deeltjes, waarin die poëzij voor het oog der meesten verborgen lag, en die volledig slechts voor honderden van guldens te bekomen waren.

Nadat, sinds Bilderdijks dood, herhaalde malen de pogingen waren mislukt, zoowel in België als in Nederland, om dezen schat te verzamelen, teneinde dien, in gelijken vorm herdrukt, voor billijken prijs verkrijgbaar te stellen, heeft de ondergeteekende er in mogen slagen, zij het dan ook door meer dan gewone inspanning en opoffering van zijnen kant, mitsgaders door de welwillende medewerking van de zijde der verschillende eigenaren, om, door aankoop, al de kopij-regten magtig te worden, die noodig waren tot volvoering van zijn uitgebreid plan. Hij is daardoor thans in staat, den zoo lang gekoesterden wensch te vervullen naar eene *volledige uitgave der Dichtwerken* van Bilderdijk.

De leiding van deze belangrijke onderneming heeft hij mogen opdragen aan Mr. Is. da Costa, die deze taak, met medehulp van zijnen zoon, Mr. A. da Costa, belangstellend heeft aanvaard.

Hij heeft niet noodig, zijne voorgenomen en reeds aangevangen uitgave met ophef van woorden aan te prijzen. Zoo ergens, dan spreekt hier de Naam. Alleenlijk heeft hij mededeeling te doen van de wijze, waarop des Dichters arbeid thans aan het publiek zal worden aangeboden, en rekenschap te geven van den uiterlijken vorm, die voor deze uitgave gekozen is.

De Werken van Bilderdijk zullen herdrukt worden voor zoo veel als ze door den Dichter zelven of zijne regthebbenden ter perse zijn gegeven. Aan de kompletering dáárvan is alle mogelijke zorg besteed. Wat hier en daar alleen in handschrift of als curiositeit moge bestaan, wordt niet aangeroerd: de Uitgever mogt zich voor de echtheid van niets anders verantwoordelijk stellen, dan van hetgeen op reeds genoemde wettige wijze aan het publiek werd medegedeeld. Ook zal des Auteurs

spelling en punctuatie in allen opzigte onveranderd en getrouw worden gevolgd, zoo als ze door hem-zelven bij den druk zijner Bundels, in den tijd dat deze het licht zagen, begeerd werden.

De herdruk der Dichtwerken geschiedt *niet* bundelsgewijs, zoo als zij oorspronkelijk zijn uitgegeven. De geheele rijke voorraad, in vakken gedacht, zal worden gerangschikt in verschillende afdeelingen, in ieder van welke de stukken elkander zullen volgen naar de tijdsorde der vervaardiging.

Dus zullen hier uit het vak van *verhalende* poëzij, in zijne onderscheidene afdeelingen gesplitst, hunne plaats vinden des Dichters *Romancen en Balladen*, *Vertellingen en Fabelen*, *Verhalen en Epopeën*, en onder dezen *de Ondergang der Eerste Wareld*, *de Overzettingen uit* Homerus enz., de Fingal enz. enz.

Onmiddelijk daaraan zullen zich, van wege de verwantschap op het zij historisch of mythologisch terrein, de *Dramatische werken*, de *Idyllen*, de *Heldinnen-brieven* enz. aansluiten.

Het *Leerdicht* in al zijne onderscheidene vertakkingen vormt een tweede vak, waarin opgenomen zullen worden: zoowel de *Mensch naar* Pope, als *het Buitenleven naar* Delille, zoowel *de Ziekte der Geleerden*, als de menigte van *Dichterlijke Vertoogen*, in de onderscheidene Bundels verspreid: *de Echt*, *de Kunst der Poezy*, *de Schilderkunst*, de *Geestenwareld* enz. enz. Dit vak wordt verder vervangen of liever vervolledigd door alles, wat zich onder den titel van *Bijbelsche* poëzij (wel te onderscheiden van des Dichters eigene uitstortingen van Christelijk geloof en gevoel) laat rangschikken.

Hierop volgt de geheele rijkdom zijner *Lyrische* poëzij, voor zoo ver ook daarvan niet, om des naauwen zamenhangs wille, enkele gedeelten, onder een andere, bij name onder de naastvolgende rubriek, moeten opgenomen worden.

Tot deze vierde rubriek wordt gebragt alle poëzij van uitstorting des harten, of tekennengeving van gevoelens, uit des Dichters inwendig, huisselijk, maatschappelijk en politiek leven, — een belangrijke autobiographische bron voor de kennis van zijn persoon, karakter en lotgevallen. Wij betrekken tot dit vak zijne *Minne- en huwelijksliederen*, zijne *Vaderlandsche zangen*, zijne *Gelegenheidsverzen*, en, ten slotte, zijne reeds aangeduide *poëzij van Christelijk gevoel en bevinding*.

Hetgeen, eindelijk, zonder eenige gedwongenheid, niet zal kunnen gerangschikt worden onder een der reeds genoemde vakken, zal ten slotte nog rijken voorraad voor eene rubriek van *Mengelingen* opleveren.

De aanteekeningen, door den Auteur-zelven bij zijn werk gegeven en tot den tekst behoorende, zullen geplaatst worden achter elk Deel, waartoe ze betrekking hebben.

De schier onoverzienbare schat van Bilderdijks Poëzij, op die wijze verdeeld en geordend, moet den Dichter doen kennen in al de uitgebreidheid van zijne veelzijdige grootheid, en een eigenaardig denkbeeld geven van zijne kunstontwikkeling, in overeenstemming telkens met den voortgang zijner jaren en de ondervinding zijns levens.

Al bekleedt ook de uiterlijke vorm slechts eene zeer ondergeschikte plaats in de zorgen eener Uitgave, zoo heeft niettemin ook deze, bij eene onderneming van eenen omvang als de tegenwoordige, eenig overleg gekost, tot voorbereiding eener bepaalde keuze. Indien de Werken van Bilderdijk herdrukt werden in het oude en weelderige groot-8°, zou de kostbaarheid een bezwaar geweest zijn voor de algemeene verspreiding; werden zij gedrongen in het zuinige en kompresse formaat eener twee-kolommen-editie, de lezing zou voor velen ligt vermoeijend geworden zijn. Zoo heeft dan de Uitgever besloten tot eenen groot-12° druk, die duidelijkheid en gemakkelijkheid paart aan minkostbaarheid en die overeenkomt met den smaak onzer dagen.

De volledige Dichtwerken van Bilderdijk zullen in den gekozen vorm beslaan omstreeks *tien* deelen van ongeveer 700 bladzijde elk, en verschijnen in maandelijksche afleveringen van zeven vellen druks of 168 bladzijden, voor den prijs van *slechts* 90 Cents de aflevering. Vier afleveringen vormen een deel van 700 pagina's, tegen *f* 3,60, over welke som na de uitgave van ieder Deel zal beschikt worden. — Een klein getal exemplaren, op *zwaar velijn papier* gedrukt, is te verkrijgen tegen verhooging van *f* 1,— per Deel.

Bij deze uitgave van Bilderdijks arbeid nam Mr. Is. da Costa op zich, een uitgebreid Overzigt van het Leven en vooral van de Werken des Dichters, uit verschillende oogpunten in hunne hooge merkwaardigheid beschouwd, te voegen. De omvang dezer biographie, waarvan het plan zich eerst regt gedurende de schikking en uitgave der verzen-zelve moet ontwikkelen, laat zich vooraf niet bepalen, maar wordt nagenoeg op één Deel geschat. Aan het einde van het geheele Werk zullen, behoorlijk herzien, als Supplement worden opgenomen de Lijst van wijlen den heer Glinderman en die, welke Mr. J. Pan gegeven heeft in zijne met roem bekende *Aanwijzing*.

De geheele Uitgave zal zich gelijkmatig verdeelen over een tijdvak van *vier jaren* en van nu af aan geregeld tot den einde toe worden voortgezet.

Aan het slot van deze korte aankondiging heeft de Uitgever nog alleen een beroep te doen op de medewerking van allen, die prijs stellen op eene *degelijke* letterkundige onderneming. Hij heeft die onderneming gewenscht en aanvaard, zich de groote opofferingen wel bewust, die ze kosten moest. Hij geeft haar thans met moed en vertrouwen over aan de ondersteuning zijner landgenooten, overtuigd, dat de opgave van Inteekenaren, waarvan het Werk zal worden vergezeld, een blijk zal opleveren zoo van den nationalen zin als der waardeering van het echte kunst- en taalschoon, die in Nederland nog gevonden worden, en van welke de hoogschatting van den in zoo vele opzigten *éénigen* Bilderdijk op den duur niet te scheiden is.

Haarlem,
Februarij, 1856.

A. C. KRUSEMAN.

BUITENLANDSCHE LETTERKUNDE.

ΕΞΩΤΙΚΟΝ ΠΟΛΥΜΙΓΙΑΣ ΤΑΜΕΙΟΝ.

CONTINENS FARRAGINEM TRILINGUEM;

OF ZONDERLING MAGAZIJN VAN DRIETAALSOORTIG MENGELMOES; VOORGELEZEN TER ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, TE LEYDEN, DEN 29. JUNIJ, 1824.

Quis (vrago) θαυμάσει, brievo quod ἐγὼ παρακληθῆς
Αὔτην πρὸς σύνοδον, feesto sociisque πάρειμι?
Οὐ μόνον αἱ λεκάναι verlokkere me potuerunt,
Λάμπρα-ve keurlikio nec plena ποτήρια Baccho.
Μᾶλλον δ' ἄλλα Lares haardumque relinquere ἔπειτε.
Τὰς ἀδονὰς reputans crebro et plaisieria mecum,
Ἀξιαφηγήτος fecit quae smakere ἑορτὴ
Πρόσθια, Te Wateri, Lambrechtzonii Stralenique
Nomina τοῦ Προέδρου quâ mondo hartoque ἐτίοντο,
Jungenioque datum est χρυσείῳ pronkere nummo;
Γράμματ' ἐπισταμένους cupiensque ontmoetere mannos,
Χείματι præterito quorum bywonere kringos
Μὴν προσεχώρησ' ipsorum mihi gulla voluntas,
Πᾶσι plechtigiis, non bis κεκαλημένος, adsum.
Μοὶ τῆς εὐτυχίας (quam spes verwachtere fecit)
Συγχαίρω, cernens, in zaalo, τέσσαρας ἀνδρὰς,
Ὧν προαναγνώσεις, quas contigit hoorere, menti
Μνήμονι, (non secus ac pikkum) vasthoudere blyvent.
Nam (quos εὐφραδίας Tydemanni kennimus arte)
Οἱ ἀνταιρόντες kenningo Castiliani;
Nec minus, ἀκριβόων τῆς incunabula kunstæ,
Jungenius, decoris rykorum ἔτι μὴν δαπανήρου,

*) Heeft men, in dezen Jaargang, reeds meermalen (zie blz. 260 en 296) proeven gevonden van potsierlijke vers-maakkunst, dan meen ik den Astrea-lezers ook nu geene ondienst te doen, wanneer ik hier laat opnemen een zoogenaamd *Macaronicum*, vervaardigd door een blijgeestig man, die destijds reeds diep in de zestig jaren oud was, **Jacob Elias Van Varelen**, den 16. Mei, 1840, stokoud, te Haarlem, overleden, waar ik hem meermalen bezocht en gekend heb als een bekwaam teekenaar en etser, van wien een aantal platen (meest Landschap met Vee) zijn uitgegaan, en waarmeê ook, onder anderen, Le Francq Van Berkhey's *Natuurlijke Historie van het Rundvee* is gerieföd, te weten, met ontleedkundige voorstellingen van Runderen enz. Zie over hem Immerzeel, *de Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders* enz., als ook de *Handelingen der Leydsche Maatschappij* van 1840, blz. 43. **Dr. Wap.**

In usum τῶν Ἀγράτων, dat is: ten behoeve van hen, die wel Latijn, maar geen Grieksch kunnen lezen of verstaan.

θαυμάσει, 3. sing. fut. indicat. θαυμάζω verwonderen.
παρακληθῆς, geroepen, genoodigd, van παρά et καλέω.
αὔτην πρὸς σύνοδον, tot deze vergadering.
πάρειμι, ik ben tegenwoordig, uit παρά et εἰμί.
οὐ μόνον, niet alleen.
αἱ λεκάναι, nom. pl. van λεκάνη, schotel.
λάμπρα, schoone, fraaije. nom. pl. n. g. van λαμπρός.
ποτήρια, nom. pl. n. g. van ποτήριον, een drinkglas of beker.
τὰς ἀδονὰς, voor ἡδονὰς, nom. pl. van ἡδονή, zoetigheid, vermaak, genoegen; van ἡδὺς, zoet.
ἀξιαφήγητος, meldenswaardig, uit ἄξιος, waardig, en ἀφηγέομαι, οῦμαι, verhalen, melden.
ἑορτὴ, feest.
πρόσθια, vorig, laatstleden.
Πρόεδρος, ου, voorzitter.
ἐτίοντο, vereerd werden, 3 pl. imperf. ind. pass. τίω vereeren, roemen.
χρυσείῳ, abl. van χρυσεῖος, gouden, van goud; van χρυσὸς, goud.
γράμματ' voor γράμματα, letteren, geleerdheid.
ἐπισταμένους, kennende, wetende, voorzien met, uit ἐπί en ἵσαμαι, weten.
χείματι, abl. sing. van χεῖμα, winter.
προσεχώρησι, heeft vergund, van προσχωρέω, vergunnen.
εὐτυχία, geluk, voorspoed, uit εὖ, goed, wel gelukkig, en τυχή, lot.
τέσσαρας ἀνδρὰς, vier mannen, van τέσσαρα, vier, en ἀνὴρ, man.
ὧν προαναγνώσεις, welker voorlezingen.
Μνήμονι, gedachtig, goed van geheugen.
εὐφραδίας, gen. van εὐφραδία, welsprekendheid.
ἀνταιρόντες, in opstand zijnde, part. van ἀντάιρω of ἀνταείρω, uit ἀντὶ en αἴρω, verheffen, nemen.
ἀκριβόων, met vlijt onderzoekende, van ἀκριβόω, en dit van ἀκριβὴς, vlijtig, schrander.
ἔτι μὴν, nog zelfs, nog heden.
δαπανήρου, gen. van δαπανηρὸς, kostbaar, van δαπανάω, verteeren, kostbaar leven.

Quisve λεώς primum kostbaros sculpere steenos
Auserit, aut fraaijâ τοὺς λοίπους vicerit arte;
Quique πολιτείαν Ciceronis rykus Ab Assen
Vernufto et smaako, faudique peritus ἐδήλου;
Et prælectorum μελλόντος sluitere τάξιν,
Perknappi Hamakeri merito λόγος ἐγκατάσκευος,
Ignoti et volko Ferdusi ἐγκώμια vatis,
Nomine quique ξένῳ neêrlandschia personat ὦτα,
Et *Schanameh*, aut (si vis) Βασιλήων-*boekius* audit;
Ψυχάϊοις oculis, nachtosque dagosque, παρεῖσι.
Οἴμοι! platlandæ memini καὶ τῆς διαλέκτου,
Quâ, veluti schorrus διακόπτων gansus olores,
Ἰλιάδος rimelans narravit Boerius Ἄλφα.
Si mihi Simonidis fynas licuisset ἀκούειν
Αἰμυλίας, ego μὴν, tanquam noodhulpus, et artem
Verdedigens kokki, Venusino non θορυβήκῳ
Ποίκιλα nec grooti numerassem fercula knolli.
Vierimus, en! wetto sancitam τὴν ἐπετείαν
Ἡμέραν, elapso qua quidquid ἐκέρδανε jaro,
Vel quas δυστυχίας brava hæc Maatschappia ἐπείρα,
Κοινώνοις præses cum schryverio φανεροῦσι.
Succubuêre, eheu! wreedo βουλήματι μοιρᾶς
Feithius, Arntzenius, Musis ἀγάπητος uterque,
Τίμιος et celebres inter Muntinghe geleerdos.
Ast sileam! κέντροις nam cur ἄλγημα verhoogam?
Πᾶσα-que si πλατεῶς vobis herhalere vellem,
Sive νέους quot jam Socios Maatschappia ἀριθμῇ,
Roemere sive virum, schoono qui ςέμματι gaudet,
Vel quidquid προέδρου nobis mondo φανερώθη,
Γνώριμα voorlezerem, koolum δοιήν-que recoctum,
Præsidis aut postam appeterem, narrusque δοκεῖμι,
Quin et ἀπαίδευτος, μεγὰς et moei-allus haberer.
Μᾶλλον χαιρῶμεν, quod abundat kassia splinto
Τῷ ἱκανῷ, præter ziels-spyzas schaffere, multa,

λεώς, attisch, voor λαὸς, volk.
τοὺς λοίπους, de overigen.
πολιτείαν, staatsbestuur.
ἐδήλου, 3 imperf. sing. act. δηλόω, openleggen, verklaren.
μελλόντος, zullende, gen. part. act. van μέλλω.
τάξιν, acc. sing. van τάξις, getal, of volgorde.
λόγος, redevoering, verhandeling.
ἐγκατάσκευος, doorwroet, uit ἐν, en κατασκευή, zamenstelling, van κατασκευάξω, met gronden bewijzen, en dit weder uit κατὰ, door en door, en ἀσκέω, oefenen, beschaven.
ἐγκώμια, lofredenen, plur. van ἐγκώμιον.
ξένῳ, abl. sing. van ξένος, vreemd.
ὦτα, ooren, acc. plur. van οὖς, ὠτὸς, het oor.
Schanameh, een Perzisch woord, *konings-boek*.
βασιλήων, voor βασιλέων, gen. pl. van βασιλεὺς, koning.
ψυχάϊοις, voor ψυχαῖοις, hetgeen tot de ziel behoort, en dus zijn *oculi* ψυχαιοι zielsoogen, van ψυχὴ, ziel, of geest.
παρεῖσι, 3 plur. praes. ind. πάρειμι, ik ben tegenwoordig.
οἱ μοὶ, wee mij!
διαλέκτου, gen. van διάλεκτος, tongval, of uitspraak.
διακόπτων, tusschen-schreeuwende, part. praes. act. van διακόπτειν, afbreken, tusschen-vallen.
Ἰλιάδος ἄλφα, het eerste boek der Ilias.
θορυβήκῳ, Ionisch en poëtisch voor τεθορυβήκῳ, met verwerping van het augmentum, 1. sing, plusq. perf. subjunct. van θορυβέω, tegenspreken.
ποίκιλα, veelkleurig, veelsoortig, acc. pl. neut. van ποίκιλος.
ἐπετείον, acc. sing. comm. g. van ἐπετεῖος, jaarlijksch.
ἡμέραν, acc. sing. van ἡμέρα, de dag.
ἐκέρδανε, 3 sing. imperf. indic. κερδαίνω, winnen.
δυστυχίας, rampen, schade, acc. plur. van δυστυχία, uit δύς, dat, in de zamenstelling, aan iets nadeeligs doet denken, en τυχὴ, lot.
ἐπείρα, contr. voor ἐπείραε, heeft ondergaan, 3. pers. sing. ind. act. van πειράω, ondergaan, beprooven.
κοινώνοις, makkers of deelgenooten, dat. pl. van κοινός.
φανεροῦσι, 3 pl. præs. ind. van φανέροω, bekend maken.
βουλήματι, door den wil, abl. sing. van βούλημα, wil.
ἀγάπητος, bemind, van ἀγαπάω, beminnen.
τίμιος, geacht, van τιμὴ, eer, en dit van τίω, eeren.
κέντροις, door prikkels, abl. plur. van κέντρον, spoor, prikkel, en dit van κεντέω, prikken.
ἄλγημα, smart, pijn, van ἄλγος, idem.
πᾶσα, allen, acc. pl. van πᾶς, πᾶσα, πᾶν, alles.
πλατεῶς, breedvoerig.
νέους, nieuwe, acc. pl. van νέος, nieuw.
ἀριθμῇ, telt, voor, ἀριθμέῃ, 3 sing. præs. subj. van ἀριθμέω, tellen.
ςέμματι, abl. sing. van ςέμμα, eene kroon, van ςέφω, kroonen.
προέδρου, des of van den Voorzitter, als boven.
φανερώθη, is bekend gemaakt, 3 sing. aor. I pass. voor ἐφανερωθη, van φανερόω, bekend maken, openbaren.
γνώριμα, acc. pl. neut. g. van γνώριμος, bekend.
δοίην, ik zoude geven, 1. sing. aor. 2. opt. van δόω, geven.
δοκοῖμι, ik zoude schijnen, 1. sing. præs. opt. van δοκέω, schijnen, gelijken.
ἀπαίδευτος, onervaren, zonder opvoeding, lomp, dom, uit de α priv. en παιδέυω, opvoeden, onderwijzen, en dit weder van παῖς, een kind.
μᾶλλον, liever.
χαιρῶμεν, laten wij blijde zijn, 1. pl. præs. subj. act. van χαίρω, zich verheugen.
Τῷ ἱκανῷ, abl. sing. neut. gen. van ἱκανὸς, bekwaam, toereikend, genoegzaam.

Grataque ὑγιεεῖ stomacho lokbroodia σπείρειν,
Plechtigium ad cœtum gragos μετόχους ἐπάγοντα.
Quis' ἀρ ἀναίσθητος-vel tam stoot-muilius ἔσται,
Ut κατὰ τοῦ matigi ποιῇ convicia δείπνου?
Vel (καθαραῖς ὀθοναῖσι nitens ubi tafela pronkit,
Ornatu aut λόπαδες lokkunt, vel ἐδέσματ' odore,)
Cum vrolikis, χαιρῶν, sociis, accumbere ἀπειργῇ?
Si lubet, ἔξεστι grompotto grommere! ἁμᾶς δε
(Ut τιτανῷ steenos ars jungit metzeliana)
Ταῖς ἀναψυχαῖσι, post seria, bindit ἑορτή.
Wankelium non hic ἀκράτεια βίον καταστρέψει;
Utque sonent grolli περὶ τὰ σπουδαῖα jocosi,
Heiliga δὲ προπετῶς non κλύσετε mixta profanis,
Ast διακριβοῦσθαι grappis salibusque ἀβλαβῆσι.
Σκώμμασιν οὖν gullis ἀνιῶμεν, iisque γελοίοις,
Εὐτράπελον linguam tuigentibus atque φρονήμα.
Grypere quis prohibet kelkos, πρόεδρου προάγοντος,
Ἡδείας σταφυλῆς spumans aut plengere sappum?
Χέρσιν ὀρεχθεῖσι, bekero bekeroque sonante,
Εὐχαίρειν sociis toewenschere καὶ ὑγιαίνειν?
Drinkglasium arripiens, stabilis σωτήρια (clamo)
Τοῖς μετόχοις vitæ longos det spinnere drados!
Sitque διοικήταις vermoeiji nescius ardor,
Κοινὴ (Palm-boomus veluti) quo εὐποτμία crescat!

ὑγιεεῖ, dat. sing. m. g. van ὑγιής, gezond, per ἔκτασιν, of verlenging van lettergreep.

σπείρειν, zaaijen, strooijen, inf. præs. act. van σπείρω.

μετόχους, medeleden, deelgenooten, acc. pl. van μετόχος, uit μετὰ met, mede, en ἔχω, hebben.

ἐπαγόντα, toevoerende, aandrijvende, part. præs. act. pl. neut. g. van ἔπαγω, toevoeren, uit ἐπὶ en ἄγω, leiden, drijven.

ἀναίσθητος, ongevoelig, uit de α pr. en αἰσθητὸς, gevoelen, en dit van αἰσθανομαι, voelen.

καθαραῖς, reine, schoone, van καθαρὸς, rein, zuiver.

ὀθονάισι, bij verlenging, voor ὀθόναις, abl. pl. f. g. van ὀθόνη, tafellaken.

λόπαδες, schotels van λοπάς.

ἐδέσματ', voor ἐδέσματα, wegens de volg. vocaal; nom. pl. n. 3 decl. van ἐδέσμα, spijs.

ἀπειργῇ, verbiedt, 3 sing. præs. subj. act. van ἀπείργω, verbieden, uit ἀπὸ en εἴργω, weren, verdrijven.

ἔξεστι, impers. het is geoorloofd.

ἁμᾶς, dorice, voor ἡμᾶς, ons.

τίτανῳ, abl. sing. m. van τίτανος, kalk.

ἀναψυχαῖσι, voor ἀναψυχαῖς, bij verlenging, abl. pl. f. g. van ἀναψυχή, verkwikking.

ἑορτὴ, feest.

ἀκρατεία, eigenlijk beteekent het onvermogen, om zich te matigen; vanhier (als gevolg) overdaad en onmatigheid, uit de α priv. (zonder) en κρατεία, vermogen, en dit van κράτος sterkte, kracht.

βίον acc. sing, m. van βίος leven, of gezondheid.

καταστρέψει, 3 sing. fut. 1 indic. van καταστρέφω, tegenwerken, benadeelen.

περὶ, heeft vele beteekenissen, maar hier beteekent het tusschen en onder.

σπουδαῖα, acc. pl. van σπουδαῖος, α, ον, ernstig, ook vlijtig en haastig, van σπουδὴ, eigenlijk haast, spoed, en vandaar ijver, vlijt, en dit weder van σπεύδω, zich bevlijtigen, sterk begeeren, vanhier haasten.

προπετῶς, ligtvaardig, van πρὸς en πέτω, voor πίπτω, vallen, storten.

κλύσετε, gij zult hooren, 2 pl. fut. 1 van κλύω, hooren.

διακριβοῦσθαι, præs. inf. med. van διακριβόομαι, διακριβοῦμαι, redewisselen.

ἀβλαβῆσι, voor ἀβλαβέσι, abl. pl. van ἀβλαβής, onschuldig, onschadelijk, uit α pr. en van βλάπτω, beschadigen.

σκώμμασιν, voor σκώμμασι, wegens de volgende vocaal, abl. pl. van σκώμμα, praatje, sprookje, geestigheid, van σκώπτω, praten, en ook, somtijds, bijtend spotten.

γελοίοις, abl. pl. van γελοίος, lachverwekkend, geestig, van γελάω, lachen, maar ook blinken en bloeijen.

εὐτράπελος, beschaafd, aartig, vernuftig, van εὐ, wel, en τρέφω, opvoeden, opleiden.

φρονήμα, gevoel, verstand, denkvermogen, van φρονέω, denken, voelen, verstaan, en dit van φρὴν, ziel, gedachten.

πρόεδρου, gen. sing. van πρόεδρος; zie boven.

προάγοντος, voorgaande, gen. absol. sing. part. præs. verbi, πρόαγω, voorgaan, uit πρὸς en ἄγω.

Ἡδείας, gen. sing. f. van ἡδεῖα, zoetigheid, van ἡδὺς, εῖα, ὺ, zoet, aangenaam.

σταφυλῆς, gen. sing. f. van σταφυλὴ, druif, van σταφὶς, *uva passa*.

χέρσιν, bij verlenging voor χερσὶ, om de volgende vocaal, abl. pl. van χεὶρ, hand.

ὀρεχθεῖσι, abl. pl. part. aor. pr. pass. van ὀρεχθέω, begeeren, en dit van ὀρέγω, of ὀρέγομαι, uitstrekken.

εὐχαίρειν, præs. inf. act. van εὐχαίρω, verheugen.

ὑγιαίνειν, inf. præs. act. van ὑγιαίνω, gezondheid-genieten, van ὑγιὴς, gezond.

σωτήρια, nom. heil, welvaren, van σώζω, behouden, en σῶος, gezond.

διοικήταις, dat pl. van διοικητὴς, opziener, bestuurder, van διοικέω, regeren, besturen, uit διὰ en οἰκὸς, huis.

κοινὴ, fem. g. van κοινός, algemeen.

εὐποτμία, welvaren, van εὖ, wel, en πότμος, lot, deel.

Quo, (dum φιλόπονας ἐπετείος prys-vraga mentes,
Eerlovio ductas, generosum ad ἀγῶνα παρορμᾷ)
Letterkundigiam testetur ἑταιρία δόξην!
Ne cieat klachtos ἔλλειπον voorlezerorum,
Quorum deftigios stichtant σπουδαῖα geleerdos,
Rimpeligo αἰμυλίαις aut pellant plooja μετώπῳ,
Schuddere vel lacho teneras ποιῶσι γυναῖκας!
Μήποτε voorlezeros beurtarum oblivio tangat,
῾Ρεῦμα nec aangrypat temere, nec morbus ἄκαιρος,
Ne, legere ἀδύνατοι, dum nolunt schendere woordum,
(Jaque παρακαίρως) tentent uitstellere beurtam!
Cum tamen (ut lupus αἰφνιδίως aanvallit ovile)
Morbi saepe βρότους aangrypunt ἐξαπίναιοι,
Usque διοικήταις noodhulpos vindere detur,
Καινὰ quibus facile est πολυκάρπῳ scheppere breino,
Vel vetus ἱππάριον copioso afhalere stallo.
Sic αὐξάνηται membris et ἑταιρία bloeijat!
Nos ἐπιστῆμαι cogant! vriendschappia bindat!
Hanc alat et δεῖπνον kractos ἐνιαύσιον addat!
Nos ἀναψύχειν μὴ pudeat, quos spreuka beschermit:
Stemmas quasque feret, qui μίγνυσι χρήσιμα zoetis!

J. E. VAN VARELEN.

φιλόπονας, acc. pl. f. van φιλόπονος, vlijtig, lust hebbende tot den arbeid, uit φιλέω, beminnen, en πόνος, arbeid.

ἐπετείος, jaarlijksch. (Zie boven.)

ἀγῶνα acc. sing. van ἀγὼν, strijd, worsteling.

παρορμᾷ, 3 sing. præs. ind. van παρορμάω, opwekken, uit παρὰ en ὁρμάω, 't welk van ὁρμὴ, hevige begeerte.

ἑταιρία, maatschappij, van ἑταῖρος, makker, vriend, medehelper.

δόξην, acc. sing. van δόξα, roem, van δοκέω, schijnen, beoordeelen, schatten.

ἔλλειπον, gebrek, verlating, van ἐλλείπω, uit ἐκ, en λείπω, verlaten, verzuimen.

σπουδαῖα, (als boven) ernstig.

αἰμυλίαις, abl. pl. van αἰμυλία, aartigheid, geestigheid, van αἱμύλος streelend, spraakzaam, vrolijk, geestig.

μετώπῳ, abl. sing van μετῶπον, het voorhoofd, uit μετὰ, met, tusschen, en ὤψ, ὦπος, het oog.

ποιῶσι, 3 pl. præs. subj. act. van ποιέω, maken, doen.

γυναῖκας, acc. pl. van γυνὴ, eene vrouw.

μήποτε, nooit.

ῥεῦμα, verkoudheid, van ῥέω, vloeijen.

ἄκαιρος, ontijdig, uit α priv. en καιρὸς, tijd.

ἀδύνατοι, nom. plur. van ἀδύνατος, onvermogend, buiten staat, uit α priv. en δύνατος, vermogend, van δύναμαι, kunnen, vermogen.

παρακαίρως, ontijdig, te laat, van παράκαιρος, en dat uit παρὰ en καιρὸς, tijd.

αἰφνιδίως, onverwachts, van ἄφνω of ἀφανῶς, uit α priv. et φαίνομαι, 't geen niet vooraf zichtbaar is.

βρότους, acc. pl. van βροτὸς sterfelijk, sterveling.

ἐξαπίναιοι, nom. pl. van ἐξαπίναιος of αῖος, onverwacht, onvoorzien, uit ἐξ, α priv. en φαίνομαι, verschijnen of gezien worden.

διοικήταις, (als boven) bestuurder.

πολυκάρπῳ, abl. sing. van πολύκαρπος, die veel vrucht geeft, rijk is, uit πολὺς, veel en καρπὸς, vrucht.

ἱππάριον, acc. sing. van ἱππάριον, een klein paard of knolletje, van ἵππος, paard.

αὐξάνηται, 3 sing. præs. subj. pass. vel medii, van αὐξάνω, en dit van αὔξω, beiden in fut. ησω, vermeerderen, toenemen.

ἑταιρία, maatschappij. (Zie boven.)

ἐπιστῆμαι, nom pl. van ἐπιστήμη, kundigheid, geleerdheid. (Zie boven.)

δεῖπνον, maaltijd.

ἀναψύχειν, inf. præs. van ἀναψυχέω. (Zie boven.)

ἐνιαύσιον, nom. sing. neut. gen. van ἐνιαύσιος, jaarlijksch.

μίγνυσι, 3 sing. præs. ind. van μίγνυμι of μιγνύω, mengen, vermengen.

χρήσιμα, acc. plur. neut gen. van χρήσιμος, nuttig, van χρῆσις, gebruik, vrucht, en dit van χράομαι, nut-trekken, hetwelk komt van χράω, ten gebruike geven.

VRIJE VERTALING VAN HET VORENSTAANDE VERS DOOR J. E. VAN VARELEN. *)

Verwondert ge u, dat ik, daar mij een brief ontbood
Naar deze plaats, als lid en disch-genoot,
Mij hier laat vinden?
Schoon kostbre wijn noch fraai geslepen glas,
Noch 't heir van schotelen de spil of hefboom was,
Waardoor 'k mij op liet winden:
Mijn ziel ontwaarde een andren schok,
Een minder zinlijk doel was 't, dat mij herwaarts trok,
En zucht voor eenzaamheid en kamer deed verzaken.

Mocht ik, een jaar geleên, hier rein genoegen smaken,
'k Bepeins, met opgeruimden geest,
Nog menigwerf dat plechtig feest,
Waarop Te Water en Lambrechtsen en Van Stralen
Naar waarde zijn herdacht,
Toen, door 's Voorzitters mond, hun 't offer werd gebracht,
En op de Jonge's borst het eermetaal mocht pralen.

'k Trad met mijn lust dus niet in lang beding,
(Die hier geleerden zocht te ontmoeten,
Wier gulheid mij, in hunnen kring,
Terwijl 't nog winter was, ontving)
Maar wilde, door mijn komst, dien boeten;
En, daar 'k, na 't eerst verzoek, geen tweede heb gebeid,
Vertoon 'k mij bij dit feest en al zijn plechtigheid.

'k Verheug mij in 't geluk, waarop ik hoop dorst bouwen,
Dat ik, in deze zaal, vier mannen zoude aanschouwen,
Wier Lezingen mij diep zijn in het brein gedrukt,
En, als door lijm gehecht, die niet wordt losgerukt:
Want Tydeman, wiens kunst ons, door zijn spreek-vermogen,
Kastieljes opstand bracht voor oogen;
De Jonge, die de bakermat
En wieg der kunst, die zooveel schoons bevat,
(Der kunst, die de allerduurste pronk
Aan 's rijkaards vingren schonk,
Daar ze eedle steenen dwingt, om beelden te vertoonen)
Die 't volk, wiens vlijt zich 't eerst in 't kunstgewrocht (zag loonen,
Of andren overtrof, met kracht van taal gemeld,
Ja, door de fraaiste proef in 't daglicht heeft gesteld;
Ook 't sierlijk voorstel van den schranderen Van Assen,
Die, daar hij 't recht van volk en vorst wist zaam te lasschen,
Hetgeen, door Cicero, als staatskunst wierd beschouwd,
Vol van vernuft en smaak, welsprekend heeft ontvouwd;
Hamakers weldoorkneede werk,
Dat van zijn knapheid droeg het merk,
Toen hij der Lezers rij zou sluiten,
(Ferduzi's eer, bij ons, als Dichter, nauw bekend,
Zijn Boek, dat Neêrlands volk, aan 't Persisch niet gewend,
Een vreemden klank in 't oor doet fluiten,
En, bij den Oosterling, als *Schanameh*, beroemd,
In onze moedertaal, wordt *Konings-boek* genoemd)
Hun aller werk zal, schoon 't geheugen moog verstijven,
Bij mij, voor 't oog der ziel, steeds onuitwischbaar blijven.
Maar, ach! maar ach! — 'k vergeet ook niet
Den toon, die 't platteland verried;
Waarin (gelijk een gans bij zwanen zich durft wagen),
Met onbestemd en schor gekras,
Alsof hij zwaan geboren was,
Een boer u durfde voor te dragen
Het eerste boek van de Ilias.

Had Simons ons zijn geestigheên doen hooren,
'k Waar' dan tot noodhulp niet gekoren,
Nooit voorspraak van den kok geweest:
Nooit hadde ik hier zijn kunst verdedigd,
Den Venusiner nooit, door tegenspraak, beleedigd,

*) Van J. E. Van Varelen, zag in druk het licht: 1.) Blijde herdenking van Nederlands Verlossing, uitgesproken in den Schouwburg, te Haarlem; 11 Augustus, 1815. — Haarlem, 1815. 8°. 2.) P. Hofman Peerlkamp: Carmen recitatum in te S. Peri a. d. VIII. febr. a°. a condita Leidensi Acad. CCL. In het Hollandsch vertaald door J. E. Van Varelen. — Haarlem, 1825. 8°.

Noch, stuk voor stuk, u elk gerecht gemeld,
Dat, uit een grooten knol, door kunst, wierd zaamgesteld.

Wij vieren 't jaarlijksch feest, door wil en wet besloten,
Waarbij 't Bestuur ons meldt den staat der Maatschappij,
De ramp, door haar geleên, de winst, door haar genoten,
En wat haar treuren doe, of haar tot blijdschap zij.
Wij zagen voor den wil van 't wreede noodlot bukken
Arntzenius en Feith, wier dichtroem de eeuwen tart;
Het durfde ons Muntinghe, als geleerd beroemd, ontrukken. . . .
Maar 'k zwijg! — want, zeide ik méér, 't wierd prikkel voor de smart.

'k Zoude een bekende zaak verhalen,
Zoo 'k, voor de tweede reis, uwe aandacht bleef bepalen
't Zij bij de Leden, die, op nieuw, 't Genootschap telt,
Of bij den letterroem van den bekroonden held,
Of bij 't geen verder, door 't Bestuur, ons is gemeld;
'k Zoude opgewarmde kost u geven,
Mij-zelven brengen onder schijn,
Als wilde ik naar den post van onzen Vóór-man streven:
Ik zoude een Stommeling, een groote Moei-al zijn.

Komt! laten we ons veeleer verheugen,
Dat onze kas nog pitten heeft,
Die niet alleen voor d' aankoop deugen
Van spijs, waarbij de geest, maar ook het ligchaam leeft!
Dat een gezonde maag zich 't lok-aas ziet geboden,
Waartoe geen grage gast zich, uren lang, laat nooden.

Wie, die geen stugge stoot-muil is,
Smaalt op de matigheid van een bereiden disch?
Of durft een' vriend beletten,
Waar keurig tafel-lijnwaad pronkt,
De schotel, door zijn tooi, de spijs, door geuren lonkt,
Met opgeruimden geest, zich naast zijn' vriend te zetten?

Die lust tot grommen heeft, welaan! hij gromme en gons'!
Ik gun hem dat vermaak: maar 'k ben verblijd, dat ons
(Gelijk de metzel-kunst, door kalk, den steen verbindt)
Verkwikking na den ernst, op 't feest, vereenigd vindt.
Hier zal geen overdaad den wanklen welstand schaden:
't Vernuft mag zich aan boert, vol Attisch zout, verzaden;
En, schoon er onder d' ernst, wel eens een grapje gloort,
Nooit brengt het vunze reuk van rein en onrein voort.
Waar kiesch gevoel, met smaak, onreinen spotlust kluistert,
Zien wij 't gewijde nooit door 't ongewijde ontluisterd.
Dat dan de boert bij ons zich door hare onschuld prijz',
En een beschaafde tong met schranderheid bewijz'!

Daar hij, dien wij den post van Vóór-man zien bekleeden,
Ons reeds den beker brengt,
Verhindert niets, dat ook door ons, als Leden,
De vrucht des wijnstoks word' geplengd,
Om, met gestrekte hand, de glazen te doen klinken,
En heil en vreugde elkaêr, als broeders, toe te drinken.

'k Grijp dus naar 't glas, en roep den Leden toe:
»Gezondheid blijf' voor u een langen leefdraad spinnen!"
Ook voege ik dezen wensch 'er toe:
»Lang moet de Maatschappij bij 't dierbaar aanzijn winnen
»Van 't loffelijk Bestuur!
»Dat zie zich sterk door kracht en vuur,
(Niet wetend van vermoeijen)
»Die 't algemeene heil doen, als een Palm-boom, groeijen!
Dat ook, in ieder jaar, daartoe de Prijs-vraag strekk',
En de ijver-volle ziel tot edel strijden wekk',
Om, door dien prijs gespoord, zich in het perk te wagen,
En wij, bij 't doel, den roem der Letterkunde schragen!
Nooit worde van gebrek aan Lezers hier geklaagd,
Wier deftige ernst geleerden zelfs behaagt;
Of die, door boert, de plooi van 't rimp'lig voorhoofd wrijven,
En 't teêr gevoel der vrouw tot schuddend lachen drijven!
Geen slofheid grijp die Lezers aan,
Noch doe den tijd der beurt uit hun geheugen gaan!
Nooit moet verkoudheid hen, nooit ziekte, ontijdig, plagen!
Zoodat ze, tot het lezen niet in staat,
(Schoon aan hun woord zoo trouw als goud) te laat
Om uitstel van de Lees-beurt vragen.

Wordt, door den wolf, de schapen-kooi
Te menigwerf, verraderlijk, ter prooi,
Zoo zien wij, broze stervelingen,
Door ziekte, ons onverwacht bespringen!
Dat dus 't Bewind hier waak',
En zich een achter-heir van plaatsvervangers maak',
Die, rijk en vlug van geest, met nieuwtjes kunnen pralen,
Of, uit hun rijken stal, een ouden schimmel halen!

Dat zoo de Maatschappij dan bloeij',
Door aanwas van haar leden groeij';
De zucht voor wetenschap doe ons vereenigd blijven,
En kweek' de vriendschap aan!
De vriendschap voel', door 't jaarlijksch feest, zich stijven,
Dat, op 't gelaat, geen blos van schaamte doet ontstaan,
Als zich de geest aan 't vrienden-maal ontspant,
En, bij 't genot, de zorg verbant,
Beveiligd door de spreuk, waaraan reeds de Ouden dachten:
„Die 't nut met zoet vereent mag aller bijval wachten!!"

J. E. VAN VARELEN.

VOORZANG OF INLEIDING TOT EEN NEDERLANDSCH VERS, BIJ GELEGENHEID EENER PROMOTIE-PARTIJ.

Schrijvere me versus, blydo me zingere feesto
Qui vetat, hunc nigrans vivum duivelius halat!
Non etenim slechtas memorabo carmine zaakas,
Nec quæ maagdelikum kwetsunt, levitate, pudorem,
Nec walgibundas Rappi-Janive vlegeli,
Kinkelikasve sales, lomposve ruwosve lepores.
Talia—foei, pudeat! — qui de me denkere durvit,
Hinc rectâ veteris Volewyki ad rudera loopat,
Kraaiorum quondam celebris strepituque ravorum,
Dievorum krommis lacerantûm corpora klaauwis!
Zingere fert animus grooti victoris honores,
Zwygere qui reliquos dwongebat, quamlibet alli
Tentârunt slimmis illum verbluffere verbis.
Musa! precor, krachtas animumque inblaze canenti!
Per te cantavit bedelans et bliudus Homerus,
Cultaque Grajugenûm legit stokrymia genti.
Iliado ex brando schoud'ris vaderemque ferentem
Andinus cecinit vates, te præside, mannum;
Burmannusque parens smokalis jura Tabaci
Handhavitque tuo pipales numine laudes.
Musa favet! — fateor, klaaréque hoc merkere possum;
Sed vetat heidenicè Batavam verknoeijere linguam,
Ausoniâque jubet kluivas afhoudere liera.
Obsequor: Hollandas properoque aangrypere snaras,
Vosque precor, Gasti! patulos nunc claudite mondos!

J. E. VAN VARELEN.

AAN MEVROUW MARIE VON MARRA,

NA DE OPVOERING VAN BELLINI'S OPERA:

DE NACHTWANDELARES.

— Te Utrecht, den 31. Maart, 1856. —

Zonder Kunst is 't aardsche leven
Wandlen in stikdonkren nacht;
Maar, door háren glans omgeven,
Blinkt ons pad in zonnepracht.

Gij, **VON MARRA,** doet den luister
Van dien bovenaardschen glans
Dagen uit het troostloos duister,
Aan des levens valen trans.

Gij, **VON MARRA,** doet ons 't harte
Tintlen door het vuur der Kunst,
En, bij 't wijken van de smarte,
Juichen in Gods hoogste gunst:

Want, des Scheppers rijkste gaven
Halen niet bij 't Stemakkoord,
Waar zich Englen-zelfs aan laven:
's Menschen Ziel is 's menschen Woord.

En dat Woord weet Gij te spreken,
Hooge Zangkunstpriesteres:
Tranen doet Gij 't hart ontleken,
Edle hemelheilbodes!

Neem dien tranendank voor woorden,
In 't geroerd gemoed ontstaan; —
Hebben wij geen klankakkoorden,
Neem dan onze tranen aan.

Dr. WAP.

A MADAME VON MARRA,

APRÈS LA REPRÉSENTATION DE LA **SOMNAMBULE,**

OPÉRA DE BELLINI.

Traduit du Dr. WAP.

Sans le flambeau de l'art, nous passons notre vie
Ainsi qu'un voyageur dans une sombre nuit;
Mais s'il vient éclairer notre route embellie,
L'ombre s'efface, un soleil luit!

Oh! c'est toi, **VON MARRA,** que tant de gloire illustre,
Qui fais briller pour nous ce magique rayon,
Et répands, à flots d'or, cette clarté, ce lustre,
Sur notre grisâtre horizon!

Oui, c'est toi, qui de l'art allume cette flamme,
Dont le brillant éclat électrise le cœur;
Toi, qui, présent de Dieu, détourne, de notre âme,
Les traits aigus de la douleur:

Car les plus riches dons de Dieu, sur cette terre,
Ne sont rien quand la voix éclate en sons touchants,
L'ange aime à l'écouter dans la céleste sphère:
L'âme humaine est dans ses accents.

Et ces accents, combien tu sais nous les redire,
Prêtresse des autels de cet art précieux!
Aux larmes de nos cœurs tu mêles un sourire,
Noble messagère des cieux!

O reçois-les ces pleurs, où nous trouvons des charmes,
Comme un remerciment qui naît de nos transports!
Nous n'avons point de chants; mais nous t'offrons ces (larmes,
Pour prix de tes divins accords!

Maestricht, 2 Avril, 1856. AUG. CLAVAREAU.

LA FAMILLE DU PÊCHEUR.

Enfants, ayez pitié de votre pauvre mère;
Oh! venez, mes petits, venez tout près de moi.
Sur les flots mugissants lutte, hélas! votre père,
Et cet orage affreux me fait mourir d'effroi!

Mère, ne pleure pas; l'espoire nous reste encore;
Père, plus d'une fois, brava les ouragans.
Confions-nous à Dieu que notre cœur implore:
Prions-le! son amour et son pouvoir sont grands.

Oui, oui, prions-le bien; enfants, courbons la tête!...
Avez-vous entendu comme, toute la nuit,
Sous notre toit de joncs, qu'ébranlait la tempête,
Les vents ont redoublé leur effroyable bruit?

Et peut-être, là-bas!!... grand Dieu, je t'en supplie,
Ecoute mes sanglots; vois ces quatre innocents
Qui réclament un père; ah! prends, s'il faut, ma vie,
Si ma mort peut laisser du pain à mes enfants!...

Sortons, petits, sortons!... Sur la vague qui gronde,
N'apercevez-vous rien aux clartés des éclairs?
Une voile?... un point noir?... Rien que la foudre et l'onde!...
Est-ce donc le dernier des jours de l'univers?

Ah! priez avec moi: »Dieu bon, dans ta justice,
Daigne des éléments apaiser la fureur;
Referme cet abîme; et que ton bras propice,
Dans son modeste abri ramène le pêcheur!"

»C'est notre seul appui, notre unique existence;
Tu le sais, ô mon Dieu! je t'en prends à témoin;
Calme, calme ces flots soumis à ta puissance,
Toi, qui dis à la mer: »Tu n'iras pas plus loin!"

»Non, tu ne voudras pas, dans ta haute sagesse,
Nous priver du seul bien qui soit à nous, Seigneur.
A d'autres ici-bas tu donnas la richesse;
Mais à nous, ô merci! la joie et le bonheur!"

Mère, ne crois-tu pas que le bon Dieu t'écoute?
Vois, l'éclair a cessé; le vent s'apaise un peu;
Allons, ne pleure plus. Père revient sans doute,
Et nous l'embrasseront ce soir au coin du feu.

L'innocence a parlé; j'accepte ce présage.
En effet! le tonnerre à calmé ses éclats.
Mes vœux sont exaucés; et le flot, sur la plage,
Déjà vient se briser avec moins de fracas.

Béni soit le Très-Haut! L'arc-en-ciel se déploie;
Le soleil sur la mer fait tomber ses rayons.
Mon âme, ô mes enfants, sent renaître sa joie,
Il revient! il revient! oui, nous le reverrons!

Regagnons, chers petits, notre toit solitaire.
Pleins d'espoir et d'amour, tous ensemble, à genoux,
Elevons vers le Ciel notre ardente prière;
Rendons grâce au Seigneur; car il veillait sur nous!

*

Et l'on vit cette pauvre et touchante famille,
S'éloignant de la rive avec moins de terreur,
Les yeux encor fixés sur la vague qui brille,
Saluer, en priant, le retour du pêcheur!

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

AUX ENNEMIS DE LA PAIX.

Frères dénaturés! quels sont ces cris horribles?
Quand d'un soleil de paix surgissent les lueurs,
A nos vœux, est-il vrai? vous restez inflexibles:
A vous la guerre et ses horreurs!

La guerre!.... Ah! savez-vous que le sang nous inonde?
Que le ciel veut fermer ces gouffres dévorants,
Où courent s'engloutir, comme un torrent qui gronde,
Et nos trésors et nos enfants?

La guerre!... Ignorez-vous que l'humanité pleure?
Que la Mort même est lasse! et qu'il est temps enfin
D'étouffer cette rage où chaque jour, chaque heure,
Voit décimer le genre humain!

N'aimez-vous que le trouble et les maux et les larmes?
La paix est-elle donc si funeste à vos yeux,
Et le bonheur est-il dans la force des armes,
Dans les massacres belliqueux?

L'Eternel, Roi des rois, dispensateur suprême,
Qui partage le monde à des sceptres divers,
A-t-il, dans les combats, promis le diadème
Qui doit régner sur l'univers?

Coupables ennemis, bourreaux de la nature,
De quel œil voyez-vous ces désastres affreux,
Ces peuples moissonnés dans nos champs sans culture,
Ces luttes, maudites des Cieux?

De vos cruels conseils Dieu détourne sa face,
Aux puissants de la terre il dicte ses décrets:
Sa main de nos malheurs veut effacer la trace,
Aux joyeux accents de la paix.

Entendez cet écho sorti de la victoire:
La Paix!!... écho sublime, en tous lieux répété!
Déposez tant de haine, indigne de la gloire,
Sur l'autel de l'humanité!

Frères dénaturés! — Ces clameurs sanguinaires,
Comme un fatal tocsin arrivent jusqu'à nous:
Oui! désormais le sang répandu par vos frères,
Un jour retombera sur vous!

Février, 1856. AUG. CLAVAREAU.

LA TÊTE ET LE CŒUR.

Nous allons essayer, cher lecteur, de vous dire quelques mots sur ces deux nobles parties du corps, dont la privation, ou même quelquefois la simple lésion de l'une ou de l'autre fait à l'instant cesser la vie, principe des sensations et du mouvement dans tous les êtres animés. La tête est le siége du cerveau, l'organe des sens, le point de réunion où viennent aboutir tous les nerfs, ces fils conducteurs des ordres de la volonté; le cœur est le viscère, le premier organe de la circulation de cette liqueur de pourpre qui circule dans les veines et les artères, le centre enfin de toutes les passions. D'après ces deux définitions physiques et morales, il n'est pas étonnant que ces deux mots, tête et cœur, soient adoptés pour désigner une foule de nos sentiments, de nos actions, dans le cours de notre existence. Il est vrai que c'est une figure de rhétorique, si l'on veut, la partie prise pour le tout. Un homme est il orgueilleux, on dit qu'il porte la tête haute, indépendamment de ce mouvement physique que l'orgueil lui imprime; a-t-il de l'esprit, de la raison, du jugement, on lui donne une bonne

tête; et — voyez le singulier effet du déplacement de l'épithète! — il n'a que la tête bonne, si l'on veut faire entendre qu'il boit sec, qu'il peut tenir tête à des buveurs, sans s'enivrer.

Que de gens n'entendons nous pas dire tous les jours: je parie ma tête, (pleine ou vide), pour mettre en jeu ce qu'ils ont de plus cher, de plus précieux. Les femmes surtout se servent souvent de cette façon de parler: je parie ma tête. Ne devraient-elles pas dire plutôt: je parie mon cœur? Il y aurait certainement plus d'amateurs pour soutenir le pari.

Il y a des têtes savantes, rassises, faibles, légères, comme il y a des têtes ignorantes, emportées, dures, opiniâtres: c'est toujours la tête qui porte la qualification de nos sentiments, de nos passions. La tête signifie aussi le chef, l'âme d'une association, d'une entreprise, d'une armée: ce mot alors a une portée immense; du choix de cette tête dépend le succès et la gloire.

Dans le monde, nous entendons parler de telle ou telle personne de caractère, tandis qu'elle n'a souvent que de la tête, et nullement de la fermeté, de la force d'âme. L'homme entêté déraisonne et agit sans jugement; l'homme de caractère persiste dans la résolution qu'il a prise après un examen réfléchi. Le beau sexe, sous ce rapport comme sous bien d'autres, est mieux partagé que nous: chez les femmes, l'entêtement passe facilement pour du caractère: c'est une galanterie qui a cours comme une monnaie de convention. D'ailleurs, qu'importent les écarts de la tête, diront les optimistes, quand le cœur est là pour les corriger? Tant que la tête ne s'empare pas du cœur, il n'y a point de danger. — Nous aimons à le penser; nous croyons même qu'il y a, en général, plus de méchantes têtes que de mauvais cœurs, et que les actions condamnables sont l'ouvrage de la tête et non du cœur. C'est alors la tête qui agit, qui s'exaspère, qui s'égare, qui frappe, qui tue, laissant plus tard au pauvre cœur le fardeau de la punition: l'implacable remords!

Mais loin de nous ces tristes images, et laissons aux furieux l'horrible pensée de percer le cœur de leur ennemi pour assouvir leur colère. Parlons plutôt des doux battements du cœur de la timide fiancée pui pose sa main tremblante dans celle de l'amant de son choix, aux pieds de l'autel de l'hyménée; le cœur est tout dans ces moments enchanteurs; il est dans chaque coup d'œil, dans chaque mouvement, dans chaque parole: c'est un grand peintre qui montre le bonheur sous les couleurs les plus riantes, les plus belles, les plus durables! Qui donc pourrait jamais répandre le moindre nuage dans ce ciel de joie et de félicité?.... hélas la tête, toujours cette maudite tête, qui viendra, pour des motifs les plus frivoles, troubler le lac limpide où ces deux cœurs voguaient en paix, sans prévoir d'orage. Le cœur était sur les lèvres, sur la main; et voilà la tête susceptible, et, qui sait? jalouse peut-être du bonheur du cœur, qui communique ses caprices à un cœur d'or, lui impose silence, et finit par le transformer en cœur de roche.

Soyez donc toujours en garde contre les perfides conseils de la tête, et vous pourriez souvent, dans la vie, faire, comme on dit, contre mauvaise fortune bon cœur. S'il vous reste quelque chose sur le cœur, vous vous efforcerez de calmer votre mauvaise humeur, votre ressentiment, et votre tête ne viendra pas attiser un feu qui allait s'éteindre. Ceux qui aiment le bruit et es querelles, vous diront, sans doute, que vous êtes trop faible, que vous n'avez pas de cœur; mais, de votre côté, vous pouvez leur répondre que vous n'avez pas permis à votre tête de le remplacer. Dans l'organisation de l'homme c'est le cœur qui doit régner et même gouverner pour être heureux; la tête n'est qu'une conseillère qu'il faut cesser d'écouter lorsqu'elle cherche à nous égarer. Il y a tout à gagner quand le cœur guide la tête; il y a tout à perdre quand le contraire a lieu. L'homme est né bon, a dit un grand philosophe; les fautes qu'il commet ne viennent donc pas du centre de ses sensations: c'est la tête qui a péché la première.

Maastricht. AUG. CLAVAREAU.

MANUSCRITS DE FEU L'ABBÉ KERZMANN. *)

1. Elementa logices, 4 vol.
2. Historia Philosophiæ.
3. Prolegomena ad Philosophiam.
4. Commentarii in varios scriptores Græcos.
5. Adnotationes in Euripidis tragœdias.
6. Répertoire généalogique et historique.
7. De la poésie lyrique.
8. Rhetoricæ universæ liber tertius, seu ars oratoria.
9. Elementorum Philosophiæ moralis 2 parties en 1 vol.
10. Historia Philosophiæ 2 parties en 1 vol.
11. Emmanuel Kant et son système de Philosophie.
12. Rhetoricæ universæ 3 vol.
13. Theologiæ naturalis elementa.
14. Blumlesung deutscher Gedichte.
15. Institutiones artis poëticæ.
16. Histoire moderne ecclésiastique et civile.
17. Agenda rhetorica, ou choix des plus beaux morceaux grecs, italiens, hollandais et allemands.
18. Artis metricæ 1 vol.
19. Eléments d'anthropologie, 2 vol.
20. l'Histoire moderne.
21. Uebereinstimmung der vorzüglichsten indo-germanischen Sprachen.
22. Tijdrekenkundig overzigt der Nederlandsche geschiedenis, volgens Wagenaar, Van Kampen, Hooft, Brand, Stijl, Dewez, Strada en anderen.
23. Traité de l'action de l'orateur, ou de la prononciation et du geste.
24. Elements d'anthropologie psychologique.
25. Poëmata latina e diversis auctoribus.
26. Geschiedenis der Nederlanden, van de oudste tijden, tot den opstand tegen Filips II.
27. Antiqnitatum romanarum deux parties en portefeuille.
28. Traité et histoire littéraire de la poésie dramatique, dix cahiers en portefeuille.
29. Liste chronologique des principaux États du moyen-âge et des temps modernes, par Ch. Dreysse, revue et augmentée par l'abbé Kerzmann, et abrégé synoptique de l'histoire ecclésiastique et civile du moyen-âge, depuis la naissance de J. C. jusqu'au commencement de la réforme en Allemagne, par l'abbé Kerszmann.
30. Oude algemeene geschiedenis, tot op het einde der V. eeuw.
31. Compendium historiæ veteris testamenti.
32. Synchronismus en geschiedenis van Neder-Lotharingen, Brabant, Vlaanderen, Namen en Luik.
33. Oude en middel-geschiedenis van Holland en Henegouwen.
34. Geschiedkundige stamlijsten van Luxemburg, Limburg, Gelder en Nassau.
35. Nieuwe geschiedenis van Nederland, van den opstand tegen Philips II, tot de regering van Koning Willem III. (1855)
36. Histoire comtemporaine de 1816 jusqu'à 1855.
37. Epigrammes et autres petits poèmes.
38. Historiæ universalis rudimenta.
39. Ars metrica latina, seu ars condendorum versuum.
40. Notes sur les antiquités romaines, tirées des leçons de M. Fuss.
41. Rudimenta historica ab orbe condito ad Carolum Magnum.
42. Poésies dramatiques, 5 cahiers.
43. Chronologia antiqua, seu Mosaïca, ab origine mundi ad Moïsis obitum.
44. Eenige stukken uit den krijgstogt der Atheners tegen Syracuse; excerpta e Xenophontis historiâ græcâ; Crito Platonis & lyrische bijdragen v. Fr. Thiersch, — en portefeuille.
45. Historiæ philosophiæ compendium.

*) Blz. 164 van dezen V. Jaargang hebben wij eene herinnering opgenomen aan den waardigen Directeur van Maastrichts Atheneum, te vroeg door den dood aan de wetenschappen ontrukt. Uit bovenstaande Lijst van Handschriften, door Kerzmann nagelaten, zal ruimschoots blijken, hoeveel de geleerde wereld aan den overledene verloren heeft. Moge eene bekwame hand zich die merkwaardige Manuscripten aantrekken, en zoodoende verhoed worden, dat ze (wat ligtelijk het geval zou kunnen wezen), door onkunde of onverschilligheid, reddeloos verloren gaan. Wij vestigen, met nadruk, de aandacht er op van allen, die in deze belangrijke aangelegenheid stem hebben, of wier tusschenkomst haar zou kunnen leiden tot een voor de letteren wenschlijk resultaat.

46. Festpredigten, Homeliën und Gelegenheitsreden, 2 Theile.
47. Metaphysica specialis, seu Pneumatologia, vol. 1.
48. Agenda rhetorica.
49. 107 Stamlijsten der nieuwe geschiedenis.
50. Philosophie morale, ou Éthique générale et spéciale.
51. Ex Herodoto.
52. Deutsche Märchen, Balladen, poëtische Erzählungen, Legenden und Fabeln.
53. Synopsis historiæ Philosophiæ, et Logica.

MA VIE. *)

— D'APRÈS BILDERDYK. —

Les jours de mon enfance et ceux de ma jeunesse
N'ont été qu'un tissu de peine et de douleur;
Mon âge mûr, que folie et qu'ivresse,
Et toujours soupirant après un temps meilleur.
Ma lente et pénible vieillesse
S'est usée en chagrins sans cesse renaissans,
En souffrances du cœur, dont l'atteinte cruelle,
Du génie en mon sein étouffant l'étincelle,
Ainsi que mes esprits émoussa tous mes sens.
Qu'attendre désormais? la mort, mon seul asyle
Contre le sort qui me poursuit.
O mort! viens m'apprêter, pour l'éternelle nuit,
La couche où l'on s'endort dans un sommeil tranquille;
Viens briser mes liens: viens, prends pitié de moi!
La paix n'est qu'en tes bras, le bonheur qu'avec toi.
Assez des feux du jour, sous lesquels je succombe,
Infortuné, j'ai porté la chaleur!
Ils ont brulé mon sang et desséché mon cœur;
Je n'aspire plus qu'à la tombe.
Oh! quand luira le jour où, m'ôtant mon fardeau,
Tu viendras, de ta main aride et décharnée,
D'une vie importune au malheur condamnée
Eteindre le pâle flambeau!
Qu'est-ce que la vie? un martyre.
Le plaisir? un songe léger.
L'amour? un aveugle délire.
La gloire? un éclat passager.
J'ai connu tous ces biens dont s'enivre le monde;
J'ai vu comme un torrent passer mes tristes jours;
Troublés dès le berceau, dans leur source profonde,
Au sein fangeux d'un lac immonde,
Ils s'en iront finir leur cours.
Déjà le flot, presque immobile,
Ne coule plus qu'avec lenteur:
Mon sang appauvri, sans châleur,
S'arrête, je le sens, dans ma veine stérile.
Dieu, seul appui du malheureux,
Toi, dans qui tout mortel espère,
Daigne jeter les yeux sur ma misère,
Daigne accepter mes derniers vœux.

---

*) Deze Vertaling van Bilderdijks Dichtstukje, onder den titel van *Mijn leven*, voorkomende in den **Belgischen Muzen-Almanak** (V. Jaargang, blz. 193; *Gent*, bij A. B. Steven, 1830), is geplaatst door Charles Froment in het *Feuilleton du Journal de Gand* van den 28. December, 1829, en welke meesterlijke pen daaraan de volgende zinsneden laat voorafgaan:

„Nous avons toujours été d'avis qu'il importait, dans ce pays, de cultiver à la fois les deux littératures; que c'était le meilleur moyen de s'entendre d'un bout du royaume à l'autre et d'y opérer plus promptement la fusion de tous les intérêts, en facilitant les relations commerciales, et l'égale admissibilité aux fonctions publiques. Car il serait convenable et d'une bonne politique, que l'habitant du nord, selon les circonstances, put être employé dans le midi, et, réciproquement, celui du midi, dans les provinces du nord. Par là, on arriverait bientôt à cette réunion désirable, en sens inverse de la quelle nos unionistes travaillent depuis quelque temps avec un patriotisme si remarquable.

„Ces réflexions serviront sans doute à faire accueillir plus favorablement le Recueil que nous annonçons; quelque préjugé qu'on ait cherché et qu'on cherche encore, tous les jours, à soulever contre la langue hollandaise ou flamande, on ne peut disconvenir, d'après les remarques précédentes, qu'il ne soit avantageux de l'apprendre, et ceux qui s'en donneront la peine, reconnaîtront qu'elle n'est pas indigne d'entrer dans une bonne éducation. D'ailleurs, c'est la langue de la grande majorité de la nation, et fut elle moins belle, il importerait encore de la savoir; mais elle ne craint la comparaison avec aucune autre; elle possède une foule de chefs-d'oeuvre, et l'histoire n'offre que fort peu d'exemples d'un peuple qui, renfermé dans des limites aussi étroites, ait produit une aussi grande quantité d'écrivains distingués dans presque tous les genres. Tollens et Bilderdyk aujourd'hui sont peut-être deux premiers poétes de l'Europe. L'*Almanach Belge* a l'honneur de les compter l'un et l'autre au nombre des auteurs qui l'ont enrichi de leurs compositions fugitives. Bilderdyk, un pied déjà dans la tombe, comme Voltaire, n'a rien perdu encore de la fraicheur de son esprit et de la vivacité de son imagination."

FINSONIUS.

Finsonius est un ancien peintre qui a joui d'une juste gloire dans toute la Provence, de 1610 à 1630. Son mauvais destin l'a laissé depuis également ignoré de la Belgique où il naquit, de l'Italie où il étudia, et de la France où il laissa ses œuvres. Il s'appelait Louis Finson ou Finsonius, natif de Bruges. Ses tableaux portent presque tous, suivie de l'année de leur composition, cette signature: *Ludovicus Finsonius Belga Brugensis*. Son histoire, que personne n'a pris soin d'écrire *), ne se peut appuyer sûrement que sur les dates et sur quelques traditions: un peintre dont la mémoire du peuple a gardé le nom ne saurait être un peintre ordinaire.

Finsonius était donc né à Bruges vers l'an 1580; la grande école d'Anvers ne s'ouvrait pas encore, et les menus préceptes qu'il put recueillir de ses premiers maîtres se fondirent vite dans les brûlantes leçons du Caravage. Mais ce qu'il n'oublia point, ce furent les vieux peintres de sa ville, dont il avait vu durant toute son enfance les pieuses et simples images; il ne se voulut défaire non plus de la rude naïveté des gens de son pays, et là où il put, il la marqua; et cette marque est le charme de ses peintures.

Finsonius n'avait pas plus de vingt ans, je suppose, quand il abondonna Bruges et la maison de sa mère pour suivre, comme tant d'antres de sa province, le chemin de l'Italie. Cest à vingt ans qu'il est bon de voir Rome, c'est à vingt ans que cette grandeur nous pénètre jusqu'aux os.

En ce temps-là déjà, et depuis longtemps, Rome, l'Italie étaient pleines de peintres parlant toutes les langues de Babel, et qui, de tous les points de l'Europe, s'en venaient admirer les prodiges des maîtres du grand siècle qui s'achevait, et travailler dans cet air plein de leur souffle. Les Espagnols s'empressaient à Naples, leur ville; les Français, les Hollandais, les Flamands, les Allemands se répandaient de Venise à Rome, dans toutes les cités, dans toutes les campagnes; ils étaient mêlés et confondus, sans distinction de génie ni de patrie, plus nombreux que les dessinateurs italiens eux-mêmes, les pressant, les étouffant, et menaçant d'emporter dans les autres pays les secrets de l'art et sa souveraine richesse. Déjà ils les enseignaient ces secrets: Guido Reni prit des leçons de Denis Calvaert. Cependant les peintres dispersés dans ce pays illustre étaient pour la plupart sans guide. Tous, Italiens et Tudesques, se morfondaient à suivre de mortes traditions, à scruter des modèles impénétrables. Alors parut le Caravage, — ce terrible révolutionnaire, ce sombre et inexorable Michel-Ange de Caravage, homicide, haïsseur, sauvage, qui écrasa et conspua toute école et toute manière, renovateur inattendu et brutal, qui étudia la nature avec la furie de son tempérament, et ne la voulut connaître que dans sa forme abrupte. Cet homme tomba dans la peinture comme une pluie d'orage; il bouleversa cette terre usée, et du même coup la féconda. Il rajeunit la vieille tradition romaine; il partagea les Bolonais; il créa l'école de Naples; ses élèves furent de tous les pays. — Qu'est-ce qu'une peinture, s'était-il dit, où ne vivent ni le grand ni le vrai, ni le corps ni l'esprit, ni l'amour ni la haine? Et il avait enfermé ses rudes personnages dans de mornes ténèbres, où il laissait tomber sur eux quelques lueurs vivaces et puissantes. A la vue de cette *chair broyée*, une sorte de frénésie s'empara de tout ce peuple de manieurs de brosses. Jamais peut-être en Italie si grand cri ne s'était élevé; c'est l'Annibal Carrache, le prince des Bolonais, qui l'avait proclamé, que celui-là broyait de la chair. Le Guide l'étudia, le Guerchin l'observa, Manfredi le copia. Moïse Valentin a été le plus grand de ses disciples. Claude Vignon et Simon Vouet, et le Bourguignon, l'ont suivi enFrance, et j'ai idée que le grand Poussin, tout en le honnissant, a quelquefois regardé son coloris.

*) De tous ceux qui ont écrit à Paris sur son art, la Fontaine est le seul qui ait cité Finsonius dans son *Académie de la peinture* (1679), parmi les peintres d'Allemagne et du Pays-Bas. Tous les noms sont défigurés dans ce petit livre, et il l'appelle Louis Vinson. Qui avait apporté ce nom à l'oreille de la Fontaine? Était-ce le vent de Belgique ou le vent de Provence?

Mais au temps même du Caravage, les Flamands étaient plus nombreux que les Français en Italie, et aussi aucun maître ne leur convenait mieux que celui-là. Comme il ne recherchait ni la grâce, ni l'élévation des types, ils comprenaient mieux sa valeur. Son style ne passait pas l'intelligence de leur nature. Sa vérité âpre et presque grossière, et l'énergie incalculée de sa lumière et de son coloris, les appelaient à lui. Gérard Honthorst resta le plus fameux de ces Flamands. »Les imitateurs du Caravage, dit Lanzi, le perpétuèrent longtemps; mais ayant beaucoup travaillé pour des personnages obscurs, la plupart sont demeurés ignorés." Et ailleurs: »L'école du Caravage, ou, pour parler plus exactement, la foule de ses imitateurs, s'étant prodigieusement accrue après sa mort, elle ne compta pas un seul mauvais coloriste; cependant on lui reproche sévèrement d'avoir négligé le dessin et les convenances. »Ces deux phrases sont toute la vie de Finsonius; la première raconte sa vie, à cela près que ses protecteurs ne furent pas gens si obscurs; la seconde juge son œuvre, à cela près qu'il fut grand anatomiste.

Finsonius arrive en Italie, jeune, vaillant, mal dégrossi encore, la main docile, et la tête prête à tout recevoir. Il rencontre à chaque carrefour de Rome ces frénétiques régénérateurs de la peinture, et l'ivresse commence à lui monter au cerveau. Un Belge, buveur de bière, devait hanter volontiers le cabaret; il y trouve le Caravage, qui y pérore avec les siens, qui fait poser les bouquetières et les chanteurs ambulants. La nature de Finsonius, simple et point raffinée, s'éprend de cette manière, et il s'y livre tout entier avec foi et avec passion. Je compte qu'il étudia ainsi sept ou huit ans. Mais voilà le Caravage, vagabond et violent, qui s'en va à Malte, laissant son école à l'aventure. Il meurt, et déjà elle s'est dispersée, et toutes les villes de l'Italie s'en trouvent encombrées. Chaque petit pays de cette Lombardie où était né le maître, comptait plusieurs de ses élèves. Il n'y avait pas jour à vivre dans Rome, ni du haut en bas de l'Italie; — plus rien à y apprendre; — Finsonius repassa la mer. Il était sans doute venu par l'Allemagne; c'était le chemin qu'on suivait alors, ou du moins que suivit, vers le même temps, Henry Goltzius. Au retour, Finsonius prit la voie de mer, et le vaisseau l'amena à Marseille. Mais les grosses villes de commerce qui ne sont pas des républiques aristocratiques, comme Gênes ou Venise, ne procurent pas grandes ressources aux peintres. Il faut, outre la richesse, un certain loisir qui permette l'exercice de ce noble goût. Finsonius eut hâte de venir à Aix, où vivait toute l'aristocratie puissante de Provence, avec les pompes de son parlement et tout ce concours d'illustres personnages qu'elle enfermait alors, plus nombreux et plus illustres qu'en aucune ville de France. Les trois grandes lumières du royaume s'y trouvaient dans ce temps-là réunies: Malherbe, Duvair et Peyresc.

Il est assuré par la tradition que Peyresc fut à Aix le premier patron de Finsonius. — Peyresc avait voyagé en Italie, en Angleterre et en Allemagne, de 1602 à 1607. Il fit grand bruit à Rome, et y connut, quoique très-jeune, de très-éminentes personnes: car c'était un nouveau Pic de la Mirandole. Il n'est pas impossible que là-bas Peyresc, qui faisait dessiner tous les objets qui intéressaient sa savante curiosité, se soit servi de la main de ce pauvre Flamand de son âge, qui devait rechercher toute besogne et qui sans doute n'estimait point cher son travail, et l'ait engagé à passer au retour par Aix, où il le voulait occuper. Il avait d'ailleurs tous les jours besoin de dessinateurs »pour représenter les objets dignes d'attention," et ainsi il était le premier Mécène de ceux qu'il trouvait à sa portée. »Peyresc nourrit des peintres, dit Requier, et se procura divers tableaux dont il savait aussi bien le prix que qui que ce fût." — Mais voilà mieux: — Il se donnait grande peine, depuis son voyage en Italie, pour rassembler dans une galerie de sa maison d'Aix tous les portraits des hommes les plus fameux alors dans les sciences. C'étaient Grotius, Saumaise, Pierre Pithou, Bignon, de Thou, Casaubon, Malherbe, Duvair, Scaliger, Pinelli, Desportes, Barclay, Camden, le nouveau pape, les cardinaux Barberin et Cobellutio, et d'autres amis. Beaucoup de ces portraits étaient donnés à Peyresc par les personnages eux-mêmes, mais un plus grand nombre étaient copiés, par les mains les plus habiles qu'il se pût procurer, sur des originaux obtenus à grande peine. Ce fut certainement d'abord pour cette besogne qu'il *tâcha d'accaparer* Finsonius, et il est vrai qu'il ne pouvait mieux rencontrer. — Dans ce travail sur les peintres de province, et en parlant de la manière dont Peyresc patrona et employa ceux de sa ville et de son temps, je ne crois pas qu'il faille omettre ce nom et cette note: »Quant à Fredeau, — écrit, de Beaugencier, Peyresc à Bourrilly, — qui dit avoir vu travailler le sieur Antoine Vandyk, il faudra

tâcher de l'accaparer... Je n'ai encore pu retirer de lui autre chose que le portrait de quelques citrons et bigarrés d'espèces singulières, étant si échaudé du côté de Toulon, qu'il n'y a pas moyen de le gouverner. Les PP. capucins de Toulon le font travailler autant qu'il en a envie."

Peyresc avait lié amitié étroite avec Rubens; ils avaient échangé leurs portraits, et ils s'écrivaient à propos d'inscriptions antiques des lettres interminables. M. de Saint-Vincens, qui avait fait une étude spéciale de la correspondance de l'illustre savant, a noté dans sa *Description des antiquités, monuments et curiosités de la ville d'Aix* (*Bouches-du-Rhône*), cette phrase de Peyresc à Rubens: »Notre Finson peint avec de bonnes couleurs, il dessine bien, ses personnages sont épais et lourds, il n'y a pas de noblesse, mais l'expression dans ses physionomies plaît. »Le président de Saint-Vincens s'en fiait entièrement à sa prodigieuse, quoique inexacte mémoire. Mais sa mémoire lui peut-elle avoir dicté seule cette précieuse phrase? La date de cette lettre aurait de l'importance pour les biographies de Finsonius. Ce *notre Finson* peut vouloir dire ou que Rubens, étant en Italie, avait connu Finsonius et l'avait recommandé à Peyresc à titre de compatriote, — ou que Peyresc l'avait présenté à Rubens, lorsque ce dernier passa à Aix, — ou simplement qu'ils s'étaient quelquefois entretenus, dans leurs lettres, des travaux de Finsonius et de l'emploi qu'en faisait Peyresc. Pourtant le jugement qu'il fait de son talent est si général, qu'on penserait que c'est le premier qu'il formule.

Dois-je l'écrire? — c'est une idée enfantine — j'ai remarqué, dans une vue de Bruges, une tour de cathédrale semblable à celle de Saint-Sauveur à Aix. Peut-être cette ressemblance de clocher ne fut-elle pas pour rien dans le goût que prit pour Aix Finsonius, homme extraordinairement sensible à tout ce qui lui rappelait sa ville natale. Eh! souvent en faut-il davantage? Le souvenir de son pays agissait passionnément sur ce rude cœur. Et dans quelle autre cité lointaine avait-il rencontré tant d'excellentes peintures de ses vieux maîtres brugeois? Elles remplissent, on ne sait comment venues, toutes les églises d'Aix. Il fut bien aise d'y prendre, lui aussi, quelque tableau signé de ce titre: *Belga Brugensis.*

Voici mon Finsonius établi dans Aix. Maintenant jugeons ce qu'il y va peindre.

La première toile datée est la *Résurrection de Notre-Seigneur*, que l'on voit dans l'église Saint-Jean. Au bas, à droite, en un coin, sont les armes de la famille de Gaillard, et au-dessous de l'écusson est une petite carte portant pour légende: *Ludovicus Finsonius Belga Brugensis fecit anno* 1610. — Cette famille de Gaillard n'était point originaire de Provence. Le donateur de la *Résurrection* et l'un des premiers protecteurs de Finsonius, était Pierre de Gaillard fils de Gilles de Gaillard, seigneur de Lonjumeau. Pierre se retira en 1595 en Provence, où il acquit la terre de Ventabren, en conséquence du don de prélative que lui en fit le roi pour les services de ses ancêtres; il fut trésorier-général des états de la province et commissaire-ordonnateur-général de toutes les troupes de Provence. Il se maria en 1619 et fut député deux fois auprès du roi par les états de la province, dont il obtint la confirmation des priviléges. Les six enfants de Pierre de Gaillard perpétuèrent cette famille distinguée, qui existe encore, non plus à Aix, mais à Marseille. — La *Résurrection* est, des peintures de Finsonius, celle où l'on sent de plus près l'école du maître. Des reîtres, des condottieri, comme on les voudra nommer, gens de mauvaise mine quels qu'ils soient, sont couchés par terre, la salade en tête et dans leur harnois complet; ce sont de bonnes armures du temps, bien polies, bien attachées. Dans la nuit, ils ont formé un cercle pressé à l'entour du tombeau: le Christ en sort drapé dans son blanc linceul, portant à la main le guidon de sa victoire. Il n'y a que lui d'éclatant dans cette obscurité; sa draperie est simple et belle, sa pose divine; mais dans la composition il y a quelque chose d'inexpérimenté, qui donnerait bien à juger que Finsonius n'avait pas encore beaucoup travaillé de lui-même. La confusion n'est pas adroite; la perspective semble vicieuse; les raccourcis sont téméraires, mais impossibles. Cependant la touche est habile; le luisant de peau dans la personne du Christ est d'une vérité excellente. Les vagues rayons tombant sur les épées et les cuirasses des gardes qui s'éveillent, produisent un effet très-sûr. Caravage aimait tant ces éclairs des armes dans l'ombre! Si ce tableau était rafraîchi par la moindre toilette, celui des veilleurs qui se soulève flamberge nue, sur le premier plan, à gauche, sortirait véritablement de la toile.

Le bon et tout obligeant M. Roux-Alpheran, qui n'ignore rien de ce qui touche sa ville, et qui

offre avec une grâce si parfaite sa science aux ignorants, garde chez lui, à titre de cadre de famille, et de temps immémorial, une importante étude de Finsonius, un *Saint-Sébastien* que je placerai dans cette première époque. Il est à observer que, grâce à la foi qu'il eût en son Michel-Ange et par ferveur pour sa loi, les sujets chrétiens que nous avons de Finsonius, bien que des traits de douceur se retrouvassent naturellement en beaucoup de ses figures, ne présentent qu'épidermes froidis, que carnations retirées par la mort récente, soit victorieuse, soit vaincue; que lèvres sanglantes et gonflées de blessures. — Dans un bois plein d'ombre profonde et où l'on distingue à peine sur le premier plan un peu de branchage noir et de grandes herbes mêlées, Sébastien a été comme crucifié à deux arbres voisins. Il est grand, bien délié, vigoureux; les attaches ont été serrées au millieu des bras; les flèches des impies se sont fixées dans son corps et dans ses cuisses; il s'est soutenu debout quelque temps, et le sang a coulé le long de sa jambe; puis la tête est tombée en avant, le corps s'est affaissé, le sang s'est fait une autre trace, et maintenant la masse inanimée demeure suspendue par les liens qui retiennent ses bras. On gagerait que Finsonius a suspendu un mort dans cette pose; mais sa peinture est plus triste à voir qu'un mort véritable. Sur un fond d'une verdure sombre, impénétrable, cette grande académie d'un beau dessin, mais entierement du même ton, d'un pâle mat, cru, sur laquelle roulent trois gouttes de pur sang rouge, saisit les yeux et l'esprit d'une impression étrange. Cela ne ressemble qu'aux moines torturés de Zurbaran. — Finsonius reproduisait volontiers le même sujet; un autre *Saint-Sébastien*, plus magnifique, est sorti, m'a-t-on dit, du pays d'Aix, il y a quelque quinze ou vingt ans.

Chez M. le chevalier d'Agay se trouve en ce moment le portrait d'un jeune gentilhomme attribué à Finsonius, véritable peinture d'un grand artiste, d'une franchise rude et d'une sûreté prodigieuse d'effet et de couleur. Le costume, la fraise et la coiffure de ce gentilhomme me le font remonter à ce temps de 1610. Il est à croire que de l'œuvre de Finsonius, si considérable en nombre, ces pièces ne sont pas les seules qui datent de son premier séjour.

Mais voilà qu'en 1612 il est à Naples. Qui l'y a appelé? Ou une amitié, ou son humeur ardente et voyageuse, ou une juste idée d'étude et de perfection, en venant se retremper dans cette source vitale de Naples, vrai foyer de l'école de son maître, et encore chaude de ses dernières leçons. Quand il se voit à six cents lieues de sa vieille ville natale, — il avait, sous sa rudesse, un tendre et noble cœur, ce Finsonius, — au lieu de se repaître, comme il était venu pour le faire, de chairs vives, écorchées et pantelantes à la façon de l'Espagnolet, il lui prend je ne sais quel souvenir mélancolique de la patrie. Il revoit en rêverie les scènes sacrées de Van Eyck, les visions naïves et pieuses des anciens Brugeois. Il peint une *Salutation angélique*, gracieuse, suave, perle de sa pensée. Il repousse ces figures grossières et sans dévotion que son maître lui avait enseignées; il cherche des traits purs, droits, chastes, des accessoires virginaux, des fleurs; il rassemble tout ce qu'enfant il a vu dans ses merveilleuses images des bons vieux Flamands. C'est, avec le portrait de sa mère, son inspiration la plus sainte, la plus achevée, la plus douce au cœur. L'ange, à chevelure rousse et retroussée, est revêtu d'une longue robe blanche dont les plis cassés et miroitants tombent sur ses pieds tout à fait à la manière gothique; les manches en sont fort larges et resserrées en haut par un bracelet de diamants et d'or. A ses épaules sont de grandes ailes blanches. Il bénit de sa main droite, et de la gauche tient un beau lis. Entre la Vierge et l'ange est une table couverte d'un grand tapis à fleurs, très-riche, très-lourd, et balayant de ses franges le dallage de marbre; sur un pupître y repose le livre de prières, et auprès, dans une verroterie très-légère, trempe une petite fleur rouge. La Vierge est de l'autre côté, à genoux sur un coussin. Ses formes sont, suivant le gothique, allongées, étroites et plates; les mains sont déliées et fines. Sa robe, traînante, est rouge; le manteau bleu est posé sur ses épaules. Sa tête est enturbannée de voiles. A droite tombent les draperies vertes du baldaquin. La colombe sainte est en haut au-dessus de la table; et au-dessous des franges de cette table qui tient le milieu du tableau, car aussi grande est la simplicité, aussi grande est l'harmonieuse symétrie, est tracée la signature: *Lodovicus Finsonius fecit in Neapoli anno* 1612. Cette précieuse peinture, qui demeura longtemps oubliée et comme ignorée sous sa poussière dans un coin du séminaire d'Aix, fut enfin décrassée un jour et transportée au pavillon Lanfant, maison de campagne des séminaristes. — Finsonius paraît avoir aimé entre tous ses tableaux

cette *Salutation* peinte à Naples en souvenir de Bruges; car se trouvant deux ans plus tard à Arles, il en refit lui-même une copie, mais de plus grande dimension, que j'ai découverte dans une chapelle de l'eglise Saint-Antoine; — et une autre copie encore, laquelle, suivant ce qu'on m'a rapporté, a été donnée par M. Magnan de la Roquette aux RR. PP. Jésuites d'Aix. Et enfin dans cette ville on retrouve faites par d'habiles peintres postérieurs, des imitations de la *Salutation angélique* de Finsonius.

En 1613, Finsonius a repassé la mer, il est à Aix. Ce séjour à Naples, la ville d'Italie où un élève du Caravage se trouvait en meilleur air, lui a profité. Quand il se présente de nouveau en Provence, il est dans toute sa force, il peut tout entreprendre, et ce qu'en cette année seule il a entrepris, semble un prodige.

Le tableau par lequel il est le plus connu dans Aix représente l'*Incrédulité de saint Thomas*. C'est une pièce très considérable, et ses déplacements et ses vicissitudes montrent le cas qu'on en a fait en tout temps. »Non guère loin de cette église, (du second convent de la Visitation), dit de Haitze dans son livre des *Curiosités les plus remarquables de la ville d'Aix*, l'on voit, dans l'autre chapelle des pénitents blancs, un tableau du Flamand Louis Finsonius, de Bruges, qui est au principal autel. Le sujet est lorsque saint Thomas enfonça sa main dans le côté ouvert du Sauveur, par son commandement, pour l'ôter du doute où il était touchant sa résurrection, ce qui l'obligea ensuite d'en faire cette belle confession: *Dominus meus et Deus meus.*" — Cette chapelle était alors en grand crédit, puisque nous voyons là encore que Henry d'Angoulème, fils naturel de Henry II et gouverneur de Provence, celui-là même qui avait amené à sa suite François de Malherbe, gentilhomme de Caen en Normandie, avait été recteur de cette chapelle, et y avait laissé un grand tableau de ses armoiries. Quelques années avant la Révolution, le *Saint-Thomas* de Finsonius se voyait au fond de la chapelle de Carmes; et enfin à cette heure il se trouve dans la cathédrale de Saint-Sauveur, sur l'autel qui est à côté de la chaire, et que l'on nomme communément *autel du peuple*, parce que c'est là que se font tous les offices de la paroisse.

L'*Incrédulité de saint Thomas* offrait à Finsonius le plus favorable sujet qu'il pût choisir. — Dix des disciples, — dix, car Judas s'est pendu et Thomas en ce moment n'était pas avec eux, — ont vu le Christ; ils l'ont reconnu avec une joie extrême. Il s'est entretenu avec ses fidèles. Thomas étant de retour, ils lui dirent: Nous avons vu le Seigneur, — et Thomas répondit: Si je ne vois dans ses mains la marque des clous, et si je ne mets mes doigts dans les trous des clous et ma main dans la plaie de son côté, je ne le croirai point. Huit jours après, les disciples étant encore dans le même lieu, et Thomas se trouvant avec eux, Jésus vint, les portes fermées, et, paraissant au milieu d'eux, il leur dit: la paix soit avec vous. — Il est nu comme au jour de la croix, d'aucuns se prosternent et tous l'adorent; mais il s'est tourné vers Thomas, et sa pose est pleine d'une pitié divine. L'incrédule déjà a mis un genou en terre et l'autre n'en est pas loin. Jésus lui prend le bras et lui dit: Portez ici votre doigt, et considérez mes mains; approchez aussi votre main et la mettez dans mon côté, et ne soyez pas incrédule, mais fidèle. Cette plaie du côté est si profonde que les doigts de Thomas s'y cachent en entier. Il est vaincu et touché de douleur; et en même temps saint Jean et un autre disciple voisin lui reprochent son doute. Alors il dit: Mon Seigneur et mon Dieu! Jésus lui dit: Vous avez cru, Thomas, parce que vous avez vu; heureux ceux qui croiront sans avoir vu! — Voilà la leçon faite au doute.

Toute cette scène est rendue à merveille par Finsonius. Sa composition est heureuse, sa tête du Christ est élevée, et celles des apôtres sont d'une bonne expression. Son Jésus, aux hanches larges, n'est pas un Apollon, mais un homme d'une belle nature réelle. Quant à ses disciples, ce sont des figures triviales et grossières telles que lui-même les avait choisies, de pauvres gens simples, tirés des bourgades ou des bords du lac où ils séchaient leurs filets. L'esprit de Dieu n'est pas encore descendu sur eux en langues de feu. Ils ne parlent encore qu'un patois de Judée. Plus tard ils seront ces vieillards à peau ridée que Ribera et les Espagnols nous ont représentés prêts à tous les martyres, et enseignant de leur regard profond la bonne nouvelle qu'ils ont été appelés pour répandre. Avant la descente de l'Esprit, c'étaient des rustres pleins de foi et simples de cœur, épais de visage comme Finsonius les a faits. Quand les jours de la Pentecôte furent accomplis, ce furent des hommes plus puissants que des prophètes, et leur face et leur langage furent ensemble renouvelés. Les disciples qu'a

peints Finsonius — tous les détails de son œuvre sont parfaitement observés — ont les pieds poudreux et les mains sèches et calleuses; leurs vêtements, hormis ceux de saint Jean, sont d'un tissu grossier. Ce dernier disciple, le bien-aimé de Jésus, est d'une mine par trop limphatique et pesante, et point du tout aquiline. On a peine à passer par-dessus cette laideur. La couleur de tout le tableau est d'une grande richesse et très-ferme, et le dessin, aidant ici le coloris, est d'une énergie et d'une vérité qui émerveillent. — Michel-Ange Caravage avait peint aussi un *Saint-Thomas touchant les plaies du Christ;* mais la composition n'avait pas l'importance de celle de son élève, et son Christ n'avait pas même beauté. — Finsonius, justement satisfait de son œuvre, la signa avec grand détail, et non sans grand orgueil, j'imagine. Il écrivit, selon sa mode, qui était celle de toute cette école, sur une carte qu'il figura cachetée de cire rouge, au bas à gauche de la toile: *Ludovicus Finsonius, Belga Brugensis, fecit, Aquis Sextiis an*° ∞ IϽXIII. C'est par erreur du peintre que la date est de 1513: il voulait écrire 1613. Au-dessous du millésime se trouvent trois lignes d'une écriture assez régulière, mais que je n'ai pu entièrement déchiffrer. Pourtant j'en ai assez lu pour grandement étonner le lecteur. Se fiant sans doute sur cela qu'il était le seul Belge vivant à cet autre bout du monde, j'entends avec son goguenard ami Martin que nous verrons tout à l'heure, il ose tracer une inscription bonne à le faire brûler vif, laquelle commence par trois mots qui signifient; *le serviteur de Bacchus;* — deux mots plus loin vient fort clairement le nom de *Midas*, et dans ce grimoire, je ne démêle plus que le mot *pictura*, perdu au milieu de trois lignes. Voilà une inscription qui assurément a certain intérêt pour l'art; je la recommande aux paléographes plus habiles. Pour moi je ne comprends rien à une si effrontée folie.

Un petit tableau de Finsonius, non de ses plus importants, représentant *la Pentecôte*, a été transporté à Paris, pour y être vendu à vil prix avec la collection de M. Magnan de la Roquette, chez lequel il était depuis longues années.

Finsonius s'était fait Provençal. Il avait peint ou il allait peindre tous les notables de la ville. Il recherchait les traditions les plus chères aux Provençaux. Or il en est une entre toutes qui est leur gloire sainte et leur religion la mieux observée: la Magdelaine et sa retraite dans leurs montagnes. Finsonius eut à cœur de peindre une Magdelaine. Mais ce disciple passionné de son maître se souvint tout d'abord de la Magdelaine, de la femme hâve et décharnée que Caravage avait dessinée expirant dans la prière. Une première *Magdelaine* avouée par Finsonius »*Ludovicus Finsonius fecit anno* 1613" est entrée par une alliance dans la maison Ravanas. Une autre non signée et également attribuée à mon Brugeois se voit au musée de Marseille. Toutes deux ne sont positivement ni un Finsonius, ni un Caravage. Finsonius n'avait point sous les yeux la toile du maître; il chercha dans sa mémoire la pose et les vêtements du modèle et l'idée du Caravage, et de souvenir il refit sa peinture. Regardant d'abord la *Magdelaine* de Marseille, on trouve que le Caravage est plus clair de ton, et le vase aux parfums, que Finsonius a supprimé ou à laissé perdre dans l'ombre, et la tête de mort, sont très-distincts. Chez le Caravage, la lumière arrive par la pleine entrée de la caverne, chez Finsonius, c'est un rayon vif qui pénètre par une crevasse, touche en glissant les arêtes de la croix de bois plantée dans le roc, et va tomber, avec des teintes bleuâtres, sur le cou, la poitrine et la figure amaigris, macérés et non pas secs, de la pécheresse mourante. La tête, un peu osseuse, est renversée péniblement et tournée vers le rayon lumineux dans lequel sa bouche ouverte va exhaler son âme. Un coude de la sainte est appuyé contre une table du rocher; les mains sont croisées, mais Michel-Ange les croisait en lumière égale. Dans le tableau de Finsonius, le poids de la main droite fait céder la gauche dont le revers se trouve alors dans le clair obscur. L'œil du Caravage est plus ouvert et plus mort que celui de Finsonius; les draperies de ce beau rouge brun, qui était la couleur préférée du Caravage, diffèrent dans plusieurs plis; enfin les cheveux châtain-roux, qui chez le maître ne passent que sur l'épaule droite, se divisent sur les deux épaules dans la toile de son élève. — La *Magdelaine*-Ravanas diffère de quelque peu de celle de Caravage et de celle de Marseille. Le fond est simplement noir: la composition est plus rétrécie qu'ailleurs et dégagée d'accessoires, la figure n'est pas la même: ici elle est plus jeune, mais sa face de mourante est plus sinistre, ses lèvres sont pâles et violettes; plus une goutte de sang dans ses mains livides et grises; la main gauche n'est pas tout à fait si renversée dans l'ombre; les cheveux

tombent tous sur l'épaule droite; la draperie rousse couvre à demi la tête de mort; la draperie blanche est gauchement plissée, et rappelle certaines maladroites étoffes des portraits de Finsonius. Les jeux de lumière sur les traits de la tête renversée sont au moins aussi vrais qu'en aucune autre Magdelaine rappelée ou renouvelée du Caravage. Celle qui est à Marseille étant plus achevée que celle-ci et offrant plusieurs détails nouveaux, je la croirais postérieure en date. Cette invention du Caravage eut, à ce qu'il paraît, grand succès en Provence; on l'y retrouve fort souvent. Ce n'est pourtant, à tout prendre, qu'une très-attentive et horrible étude de nature morte, et, par malheur, d'une nature assez grossière. Qu'est-ce qu'une Magdelaine sans beauté, une Vénus, osseuse et morte de faim? car on a dit que la blonde Magdelaine était la Vénus de l'art chrétien, et tous les peintres avant Caravage l'avaient voulu prouver.

Cependant Peyresc ne devait point laisser de repos à Finsonius, et le poussait vers les portraits, genre auquel il était si propre par sa nature. Celui de son glorieux patron ne fut assurément pas le dernier de ceux qu'il peignit. Un portrait de Peyresc par Finsonius existe chez M. le conseiller Fabri. Cette figure de Peyresc est d'une tristesse inexprimable, ridée, maigre, sèche et vieillie avant l'âge. Son grand col tombe sur son vêtement noir. Toute sa personne est négligée. Ses joues sont tirées; sa barbe semble chétive, ses cheveux fins sortant en désordre de sa calotte; ses beaux yeux bleux, d'accord avec cette mine entière si intelligente, n'expriment que tristesse. On dirait que le savant vient de lire dans Salomon: Toute science n'est que vanité. Cet intéressant portrait, figure et fond, est d'une couleur non pas terne, mais terreuse. L'admirable figure de Peyresc était de celles qui ne portent point d'âge. Ce portrait de Finsonius peut donc aussi bien avoir été peint en 1613 qu'en 1625. Pourtant il semblerait plus raisonnable de le croire exécuté à cette seconde époque, après que Finsonius fut revenu de Bruges. Peyresc fut nécessairement repeint une seconde fois par Finsonius dans la série de messieurs du Parlement. Claude Mellan d'Abbeville, le célèbre graveur, avait été des plus heureux protégés de Peyresc, qui l'envoya à ses frais étudier à Rome. Quand Peyresc fut mort, en 1636, Claude Mellan, reconnaissant des générosités de Peyresc, voulut graver une image de son bienfaiteur. Cette merveilleuse pièce porte la date de 1637. Elle ressemble si parfaitement à la peinture de Finsonius pour la tournure et l'expression, qu'il me paraît incroyable que Mellan n'ait point suivi cette peinture ou ne s'en soit point inspiré.

Peyresc n'avait point manqué d'introduire son protégé chez Bourrilly, chez Malherbe, chez Duvair; Malherbe dut plus tard l'introduire chez tous les siens, chez les Boyer, ses parents. Il était appelé et employé partout. Ce fut sans doute pour Peyresc qu'il peignit ce Duvair qui est conservé dans la bibliothèque d'Aix. Plus tard il en refit un autre plus important. Parlons des deux à la fois. »Guillaume Duvair, Parisien, dit de Haitze dans ses *Éloges historiques des premiers présidents du parlement de Provence*, fut premier président depuis 1599 jusqu'en 1616. La Provence perdit cet ange tutélaire qui la défendait de la corruption et du désordre, lorsque le roi Louis XIII le fit passer à l'exercice de garde-sceau de France, et de suite à l'évêché de Lisieux, où il est mort; mais sa mémoire a toujours vécu et vivra en Provence parmi ceux qui aimeront la justice et le bon ordre. Ses portraits semblent encore aujourd'hui inspirer ces deux vertus. C'est pour cela qu'on y en voit beaucoup, et qui y sont curieusement conservés. Le principal se voit de la main du fameux Finsonius, dans une salle du palais, avec la représentation de sa personne en entier siégeant à la tête de tous ceux qui composaient ce parlement, qu'il avait formé pour être l'admiration du royaume." Ce portrait se trouve le onzième de ceux que Jacques Cundier, graveur, fils de Claude Cundier, peintre, donna au public en 1724, et dédia à monseigneur Lebret. Cheveux courts et séparés sur le milieu du front, yeux grands et beaux, nez long, barbe longue tombant sur son hermine; il est vu jusqu'à mi corps dans sa robe. — L'autre portrait peint, qui se voit dans une salle de la bibliothèque, est d'un coloris pour la tête merveilleusement vrai. Sa barbe, châtaine, longue et fine, sort de son col et tombe, comme à l'autre, sur l'hermine; son nez est long et fin et bien ondulé; ses yeux, un peu fatigués, sont très-beaux et ne regardent point en face; ses joues un peu creuses, sont modelées à ravir. La pourpre et l'hermine sont faites d'une couleur et d'une solidité superbes. — Si tous les portraits de la galerie de Peyresc étaient de cette force, le savant homme en devait être fier. »J'ai vu ces portraits, dit M. de Saint-Vincens, dans le château de Cadarache, sur les

bords de la Durance, où ils avaient été portés par M. de Valbelle, un des héritiers du neveu de Peyresc. Ils ont été détruits au commencement de la Révolution." Par quel miracle ce portrait, comment celui de Rubens, par Vandick, qui est chez M. Roux-Alpheran, et quelques autres, ont-ils échappé? La Révolution, comme nous le verrons, a été bien cruelle à Finsonius.

Après Duvair, Malherbe; admirez-vous quels modèles? Malherbe et Duvair s'étaient connus de près à Aix, et professaient singulière estime l'un pour l'autre. Malherbe, à qui personne ne contestait le titre de premier en poésie, répandait partout que Duvair était le premier prosateur de son temps. Trois ans après cette année 1613, tous deux partaient pour Paris de compagnie. — Depuis longtemps Malherbe vivait à Aix. La considération dont il jouissait était immense, comme poëte favorisé du feu roi et de la cour, et comme allié à une aussi grande maison que celle des présidents de Coriolis. Il ne haïssait pas les louangeurs, et les peintres de portraits sont, par leur métier même, de fins complimenteurs et des prometteurs d'éternelle renommée. Les portraits de Malherbe sont nombreux, j'en ai vu en Normandie, et assurément alors en existait-il plusieurs à Aix. Peyresc en 1607 destina des coquillages, une peau de chat marin et autres choses sans nombre pour le célèbre peintre Dumonstier, duquel il attendait les portraits de Duvair et de Malherbe. Le portrait par Finsonius ne sera pas regardé comme le moins précieux, puisqu'il l'avait exécuté pour Malherbe lui-même. Ce fait ressort des mains où nous trouvons cette peinture au siècle dernier, qui sont celles de la famille Boyer d'Eguilles, héritière des livres et des manuscrits de ce grand poëte. L'une des planches du *recueil des plus beaux tableaux du cabinet de messire Boyer d'Eguilles* est le portrait de François de Malherbe. En pendant du nom de Jacques Coelemans le graveur, il est écrit, conformément sans doute à l'inscription de la peinture: *Finsonius, Belga, pinxit* 1613. M. Roux-Alpheran, irréfutable sur ce chapitre, m'a pourtant assuré que Malherbe n'était point à Aix en cette année 1613. La date serait donc controuvée. *) Les fameuses roses de gueules et les hermines de sable ne manquent point à cette gravure. Au-dessus des armoiries est un cartouche portant ce sixain latin de la façon d'un poëte du cru J. B. Reboul:

Sic ora gessit, amor chori Parnassii.
Malherba, qui novum decus
Novos lepores patriæ linguæ attulit;
Et gallicam poeticen
Græca expolivit ac latina pumice
Novamque prorsus condidit.

Malherbe avait 58 ans en 1613, mais il paraît qu'alors son corps était loin d'être usé. Sa barbe et ses cheveux sont bruns et abondants, ses yeux sont clairs, son front moins découvert, sa figure et son nez moins amaigris, moins déliés que dans les portraits que Dumonstier et les autres ont dessinés de lui plus âgé. Ce portrait m'a semblé d'une grande curiosité, d'autant que l'Anversois Coelemans s'y est surpassé et que jamais son burin n'avait été plus adroit ni plus vigoureux. Pauvre Finsonius, quelle fierté t'eût enflé, si, chez Boyer d'Eguilles, comme chez Borrilly, tu avais vu tes œuvres suspendues à côté de celles de ton maître honoré, de ton Michel-Ange Caravage!

Perdu au milieu de ces portraits gravés des Provenceaux illustres, collectionnés par M. de Saint-Vincens en deux précieux volumes qui sont à la bibliothèque d'Aix, se trouve une esquisse au crayon, le seul dessin que j'aie pu rencontrer de Finsonius. C'est une étude de petite dimension — un projet de portrait. Le coup de crayon traçant l'ovale qui devait resserrer la peinture dans son cadre, en indique seule l'intention; la tête du prélat est fort douce, son sourire vague est très-bénin, sa demi-barbe tombe en pointe sur son camail, son cou maigre sort de son collet uni et droit; sa croix pastorale descend sur sa poitrine. C'est un bon portrait plein de placidité. Le crayon est habile et gras, et tout le modelé de la tête est suffisamment indiqué. Au-dessus, une main ancienne, bien informée sans doute, et qui n'est pas celle de M. de Saint-Vincens, en certifie l'auteur et la date. — Nous transportant sans détour à l'archevêché, dans l'une des salles où sont conservés les portraits des archevèques d'Aix, nous rencontrons l'exécution de ce dessin, le plus ancien des portraits

*) On voit par la correspondance de Malherbe avec Peyresc (Paris, J. J. Blaise, 1822), que le poëte ne se trouvait point à Aix cette année là. Il ne put même poser devant Finsonius qu'après 1615. Il avait soixante ans; la figure pourtant paraît moins vieille. Où faudrait-il croire qu'elle fut dictée au peintre par Peyresc, Borilly, Boyer et tous les amis de ce poëte? A quoi bon cette idée? elle ne s'appuie que sur le vague.

étant celui-là même, lequel représente Paul Hurault de L'Hôpital. Il était petit-fils, par sa mère, du chancelier de ce nom. Papon dit que c'était un homme de mérite, mais trop entêté des prérogatives de son rang. Henri IV l'avait placé sur ce siége en 1595; il y mourut au mois de Septembre 1624. Le portrait est de la main de Finsonius, il est signé: *Ludovicus Finsonius fecit anno* 1613. Le prélat est assis dans un fauteuil, et auprès de lui une table couverte d'une draperie rouge porte une sonnette et un missel relié de pourpre. C'est bien la même pose de tête et le même ajustement que dans le dessin de la bibliothèque, mais le caractère est tout différent. Dans le tableau, Paul Hurault a l'air d'un de ces *barbes grises*, de ces *victorieux*, camarades de bataille du Béarnais, beaucoup plutôt que d'un saint évêque. Sa barbe moins grisonnante que ses cheveux, son teint brun, son œil vivant, le sourire brave de toute sa mine, n'ont rien que de très-séculier. Maintenant parlant de la valeur du tableau, je m'avouerai un peu dérouté par celui-ci; les mains et la tête sont excellemment dessinées, mais le surplis est très-maladroit, et la couleur du tout est d'une sécheresse choquante; ce n'est point de l'huile, c'est de la gouache; aucun vernis n'a passé à temps là-dessus. Les autres portraits peints que nous voyons de lui n'ont rien de cette dureté. Le cadre de ce portrait est de bois noir relevé seulement de quelques ornements dorés. Celui qui est apposé à sa *Madelaine* du musée de Marseille est tout pareil à celui-là. Bien que ces cadres noirs fussent alors assez de mode, cette particularité ne confirmerait-elle point l'idée du voisinage dans l'époque de ces deux peintures?

M. Portes garde dans son charmant cabinet un buste de moine par Finsonius qui est d'une vie extraordinaire; la vérité y est si ferme et simple, que c'est vraiment là du grand style. Un beau Mignard voisin de ce Finsonius en souffrait cruellement, et pourtant, là encore, les plis de la couleur blanche sont raides et désagréables, comme dans la *Madelaine*, comme dans le surplis de Paul Hurault, comme dans la robe du conseiller d'Arnauld, beau portrait d'ailleurs que l'on croirait avoir été fait pour la série des portraits en pied du parlement, s'il ne portait au dos le *anno* 1613; tête ronde et bonne; les poils blancs et courts de la barbe sont rendus d'une finesse admirable. Il a été horriblement mutilé par le restaurateur. — Et comment expliquer cette maladresse ou négligence dans certaines draperies venant d'un peintre qui les entendait si merveilleusement dans ses grandes compositions, qui les savait si bien faire, suivant l'heure, boudinantes et miroitantes pour *la Salutation*, solides et sévères pour *le saint Thomas*, et toujours d'une exactitude savante?

Et pendant qu'il portrayait Peyresc, Duvair, Malherbe, Paul Hurault, les religieux et les parlementaires, et un d'Olivari et les vieilles femmes de la ville, comme en avait une figure, m'a t-on dit, M. Berlioz, peintre, qui a demeuré à Aix; pendant qu'il peignait *la Madelaine*, *la Pentecôte*, et signait si païennement le *saint Thomas*, comment vivait Finsonius? et qu'était ce que ce peintre plein de furie et d'adresse à la fois, et qui décélait dans chaque œuvre sa jeunesse et sa verdeur, et, quand besoin était, une vive naïveté d'âme? C'était un vigoureux jeune homme de trente-trois ans, à traits grossiers et communs, mais solides et intelligents et qui auraient convenu à un soldat. Depuis quinze ans qu'il était dans les pays de soleil, en Italie et en Provence, sa figure s'était fort brunie, ses cheveux aussi étaient bruns, et ses yeux noirs et rieurs étaient couverts par le repli de ses paupières. Son front était rebondi, son nez rude et carré; sa barbe était courte et sa moustache fièrement retroussée. — Il avait pour ami un nommé Martin, orfèvre ou plutôt armurier, dont le père s'appelait Herman, et qui était d'Emden en Frise. Outre qu'ils étaient du même pays, ou peu s'en fallait, ils étaient encore rapprochés par le même art, car Martin peignait bien et dans la manière de Finsonius même. La figure de Martin avait mieux que celle de Finsonius conservé la fraîcheur du nord; son teint était plus clair; ses yeux étaient bleus, sa barbe et ses cheveux châtains; même nez court et droit, même moustache retroussée; lui aussi avait une tête forte, franche et joviale, moins d'énergie pourtant, même pour la bambochade, qu'il n'en paraissait dans Finsonius. Nous ne saurions où retrouver sans doute ni le portrait de Finsonius, ni par occasion celui de son ami Martin, n'eût été, rapporte la tradition, le défi qu'ils s'adressèrent un beau jours qu'ils étaient en belle humeur, à qui des deux peindrait de soi-même le portrait le plus grotesque. Ils se mirent à l'œuvre sur deux toiles égales, jetèrent leurs habits au travers de l'atelier, et se dessinant nus et plus forts que nature, se représentèrent, chacun à son cadre, comme deux

Gargantua mal vêtus qui riraient d'une bonne farce commune. Chacun, pour se mieux travestir, avait emprunté les attributs de l'autre, et c'est à cela que j'ai cru reconnaître la véritable profession de Martin. La tête de Finsonius est coiffée d'un casque rond et sans visière sur lequel retombe une grande plume blanche. De sa main droite il tient son menton, et de la gauche une pesante massue d'armes. Sur le ceinturon de cuir grossier, proche la boucle, il est écrit en lettres très-fines: *Ludovicus Finsonius Belga Brugensis suo se penicillo pinxit Aquis sextiis anno* 1613. Martin a, comme Finsonius, le buste nu. Les deux torses ne sont vus que jusqu'à mi-corps. Ce sont deux études d'une musculature outrée, dessinées avec une science insolemment profonde d'anatomie, et peintes dans le même goût de couleur énergique et vraie que les disciples de *l'incrédulité de saint Thomas.* La carnation des deux torses n'est certainement pas d'une main différente; elle appartient à la brosse de Finsonius. Il ne peut appartenir à Martin que sa propre figure, et on ne peut tout lui contester sans effronterie, puisqu'en bas à gauche de son portrait, dans l'ombre noir du fond, on déchiffre ces caractères gris à peu près illisibles; *Martinus Hermani faber Emdensis Frisius suo se marte effigiavit anno* 1613. En haut à droite, autre inscription: *Nulla dies sine linea.* Martin tient de sa main droite un pinceau, et de la gauche il pose sur son épaule un faisceau formé d'un appuie-main et de brosses liées à l'entour par une chaînette. Je n'ai pu voir ces deux portraits grotesques sans me rappeler aussitôt que son maître le Caravage s'est représenté vu par derrière et se mirant dans une glace, et que le Napolitain *Salvator Rosa* a laissé des portraits de lui qui ressemblent à des arlequins. — Ces *portraits de Finsonius et de Martin son ami, tous deux peints de la main du premier*, trop négligés depuis longtemps chez les héritiers de M. Ravanas, avaient été vus par De Haitze dans ce »cabinet de M. Michel Borrilly, prieur et coseigneur de Vantabren, qui était si beau que les moins curieux s'empressaient de le voir." Michel Borrilly était le fils de ce Boniface, autre savant collectionneur, l'un des meilleurs amis et confidents de Peyresc, de l'héritage duquel les Borrilly eurent beaucoup de choses. Ces deux portraits appartinrent-ils d'abord à Peyresc, ou furent-ils donnés de suite par Finsonius à Borrilly? petite question.

Dès qu'il en eut fini à Aix, dans l'espace d'une année, avec ses pressantes et innombrables commandes, Finsonius, que son infatigable ardeur tourmentait, s'en alla travailler à Arles en 1614. Je ne sais ce que lui dirent ces ruines, et si un moment se pouvant croire à Rome, il en sentit son esprit élevé; mais il y conçut son œuvre la plus vaste et la plus audacieuse, sa *Lapidation de saint Etienne.* Voici la description et le jugement qu'en a fait M. Jacquemain (*Guide du voyageur dans Arles*): »Outre le tableau de *l'Adoration des mages*, qui orne le retable de l'autel de la chapelle des Rois, il reste encore dans Saint-Trophime une grande et belle toile de L. Finsonius, peintre flamand; c'est la *Lapidation du diacre saint Etienne.* Dieu le père, assis sur des nuages, couvert de riches vêtements et la poitrine ombragée d'une épaisse barbe grise, apparaît dans le haut du tableau en compagnie de Jésus-Christ, de la vierge Marie et de deux troupes d'anges qui occupent et garnissent les côtés. C'est la vision qui apparut au saint martyr, pendant qu'on l'entraînait hors de Jérusalem. — Je vois, dit-il, les cieux ouverts et le fils de l'homme qui est debout à la droite de Dieu. — Dans le bas du tableau, nous assistons à son supplice. Étienne est représenté à genoux au millieu de ses bourreaux, au moment où ressentant la douleur des premiers coups, et prêt à rendre son âme à Dieu, il s'écrie à haute voix: Seigneur, ne leur imputez pas ce péché!... En présence de la béatitude éternelle, un éclair de sourire passe rapidement sur les lèvres d'Étienne. La paleur de ses traits, au moment où la vie l'abandonne, contraste savamment avec les carnations brunes et rissolées par le soleil de la Judée, des bourreaux qui l'environnent. Le groupe épais du peuple, dans lequel on distingue des docteurs de la loi de Moïse, est habilement distribué et varié avec adresse. Cette vieille femme dont la figure est si repoussante de laideur et de malice, qui se voit dans un des côtés du tableau, et qui porte des pierres dans son tablier, est une étude finement pensée. Voici l'anecdote qui court à son sujet: Finsonius, pendant qu'il travaillait à cet ouvrage, ayant eu besoin, dans la maison où il logeait, de l'aide de quelqu'un pour changer de place un meuble qui le gênait dans ses opérations, s'adressa naturellement à la servante du logis; il en éprouva un refus si brutal, accompagné de paroles si insultantes et si grossières, que le bon Flamand, irrité de cette colère, que rien ne semblait motiver, s'en vengea à l'instant en plaçant le

portrait de cette femme au milieu des personnes les plus acharnées à la mort du saint. — L'homme le plus voisin d'Étienne, celui qui est vu par derrière et qui prend une pierre dans le tablier ouvert de cette vieille femme, est une figure superbement académique. Il est à moitié nu, et Finsonius a déployé, dans le rendu des chairs et dans le jeu des muscles, un grand talent anatomique. Dans le champ de la peinture en arrière de tout ce monde, un guerrier à cheval, suivi de quelques cavaliers, préside au supplice dont il semble surveiller l'exécution. Cette figure est bien, elle est vraie d'effet, sa pose est noble, son geste est naturel; mais pourquoi reste-t-il si calme et si tranquille, si étranger à la fougue impétueuse de son cheval qui se cabre au milieu de cette multitude? A part cela, l'homme et le cheval sont tous deux très-bien conçus et traités d'une manière savamment large. Ce tableau payé 500 écus par la commune, porte en marge: *Ludovicus Finsonius Belga Brugensis fecit anno* 1614." — Mais Finsonius sentant qu'il ne ferait rien désormais de plus considérable que cette toile, ne la signa pas seulement de son nom; il la signa de son portrait aussi; il donna à sa figure la place principale, en se peignant lui-même dans le personnage du cavalier couvert d'une armure, coiffé d'un béret orné de trois plumes tricolores, et qui commande le supplice. M. Jacquemain, qui n'avait point vu le portrait de la maison Ravanas, n'a pu reconnaître ici Finsonius; mais c'est lui, c'est bien lui; il s'était trouvé bon air dans le casque à plume blanche. Là, sa tournure est d'une fierté superbe sur sa bête cabrée. La partie supérieure du tableau, — c'est-à-dire le Père éternel, vêtu d'une lourde robe de velours pourpre galonné d'une riche bordure d'or, et le Christ en robe bleue debout à sa droite, et les anges en robe de brocart blanc miroitant et à plis cassés comme il faisait pour tous ses personnages célestes, — pèse horriblement sur la scène inférieure des martyriseurs Ciliciens et semble prête à les écraser. Mais c'est un point qui n'a pu échapper à Finsonius, et s'il n'a pas cherché à rendre son ciel d'une apparence moins humaine et moins distincte, c'est assurément qu'il a entendu que sa vision n'échappât point aux yeux mourants de son martyr. Quant au bourreau qui est à droite de la composition, au-dessous du cheval de Finsonius, c'est l'une des plus belles académies qui aient jamais été brossées, avec une furie, une vigueur, une vérité, et certainement un style inouï. De l'autre côté est tout un flot de lapidateurs dont les carnations brunes ont de ces reflets de lumière que Finsonius aimait à glisser entre ses rustres personnages. Enfin, au-devant de cette foule, à gauche, dans le coin du tableau, est le petit Saül, les pieds croisés et les genoux écartés, le coude appuyé sur les manteaux qu'il garde, l'œil distrait du martyre, mais d'une poésie de pose et de création qui se trouve d'ailleurs partout répandue dans cette composition d'un caractère et d'une énergie étrange, sauvage, colorée, brutale et magnifique pour tout dire.

Finsonius crut apparemment qu'après avoir donné à la ville d'Arles une telle peinture inappréciable, il lui pouvait laisser sans façon l'une de ses plus méchantes, qui est *l'Adoration des Mages*, où paraît librement sa passion pour sa ville flamande. Il pensa, non sans raison, que la manière brugeoise ou allemande de Van Eyck ou plutôt d'Albert Durer convenait mieux à ce sujet que la manière point assez naïve des Italiens. Pour le costume, pour le paysage, pour le sentiment, pour la disposition, c'est une page des vieux maîtres allemands, mais faite sans soin, grossièrement, laidement; il n'y a pas une figure qui plaise, rien où l'on reconnaisse son habileté; point de dessin; rien que de l'étrangeté. La toile est très-grande et pleine de personnages. Ses curieux chameaux rappellent ceux que dessinait Jules Romain. Nègres grotesques, paysage, ruines et architectures fantastiques, la Vierge et l'Enfant d'une laideur horrible; des dorures de détails, des chamarrures de manteaux. L'archevêque Gaspard du Laurens, qui venait de faire bâtir la chapelle des Rois, espérant sans doute une merveille nouvelle de ce Finsonius qui achevait son admirable *Lapidation de saint Etienne*, lui avait commandé cette *Adoration* pour sa chapelle. Finsonius ne manqua pas de donner les traits de ce prélat à celui des mages qui est le plus près de la Vierge, en adoration devant l'enfant Jésus; et craignant sans doute que cette particularité importante n'échappât plus tard aux curieux, il prit soin de placer l'écusson de la famille du Laurens sur un large médaillon qui pend sur la poitrine du roi mage. Cette figure de l'archevêque du Laurens n'est pas même de ces bons portraits que Finsonius s'entendait si parfaitement à peindre. Le vieux mage qui adore à côté de du Laurens est encore, malgré son peu de relief, la seule tête où se retrouve la brosse de Finsonius. Il n'y a en tout cela que la figure allongée et à nez

fin du roi noir, élancée, grêle, au jarret tendu, au costume ridicule, qui me séduise par je ne sais quelle tournure singulière. *L'Adoration* est signée exactement comme le *saint Etienne*. Il existe, dit-on, à Arles, dans une maison particulière, l'esquisse de cette *Adoration des Mages*.

La Salutation angélique, de l'église Saint-Antoine à Arles, qui n'est, comme j'ai dit, qu'une reproduction plus raide et moins riche de couleur et de grâce que l'original du pavillon Lanfant, est signée également de Finsonius, mais la date est détruite.

Quel vagabond ce Finsonius! En 1609 peut-être à Rome, en 1610 en Provence, en 1612 à Naples, en 1613 à Aix, en 1614 à Arles, en 1615 je le retrouve à La Ciotat; l'année qui vient il retournera à Aix, l'année ensuite il sera à Bruges pour revenir encore. En 1615 Finsonius était donc à La Ciotat. La confrérie des pénitents blancs lui commanda, pour sa chapelle aujourd'hui détruite, un tableau représentant *la Descente de croix*. A ce moment dans toute la Provence, nulle gloire ne pouvait se comparer à la sienne; pas un nom ne pouvait se mettre à côté du sien. C'est pourquoi il ne signa pas selon son habitude; mais il mit seulement la date au bas de l'œuvre, et c'était assez. En l'année 1615 il ne pouvait y avoir de méprise. — Cette *Descente de croix* est une peinture des plus importantes de Finsonius, et immense à remplir le fond de la nef de l'église paroissiale. Je n'oserais jurer que la composition lui en appartienne bien en entier. Le Christ, véritablement mort et pesant aux bras des deux hommes qui ont détaché les clous d'en haut, est soutenu par Jean, le disciple aimé, un peu moins laid, guère ne s'en faut, que celui qui figure dans *le Saint Thomas* d'Aix. Les saintes femmes, parmi elles la divine Mère dont les traits marquent une douleur humainement bien vraie, sont agenouillées au pied de la croix. Trois vieillards, du nombre desquels l'homme riche d'Arimathie, traditionnellement coiffé du turban, sont debout assistant à la triste cérémonie. Un dernier retire les clous des pieds. Enfin, à gauche se tient à genoux saint Jean-Baptiste, et à droite, portant d'une main sa tour qui se trouve être l'emblème et l'armoirie de la ville, et de l'autre sa palme, sainte Barbe, patronne de cette confrérie de pénitents. Les quatorze personnages de cette scène sont très-heureusement disposés, et la teinte livide du corps du Christ produit à distance un très-grand effet. Finsonius, quoi qu'il ait tâché de faire, n'a pu exhausser ses types à une grande élévation; mais là, plus qu'ailleurs, s'il est possible, il a mis en tout son jour la vérité et la fermeté de son pinceau. Son saint Jean-Baptiste, dont la tête illuminée fut certainement copiée d'après une tête vivante, est d'une énergie et d'un relief extraordinaire. Rien de meilleur pour la richesse du coloris que toute la personne qui soutient le Christ par son long bras droit. Cet énorme tableau, qui malheureusement a souffert beaucoup, et qui a eu à endurer les retouches de plusieurs maladroits restaurateurs avant et depuis la révolution, perclus qu'il est de pièces recousues et de taffetas surpeint, était d'ailleurs si justement estimé des Ciotadins et de la confrérie qui l'avait commandé, que quelques années avant cette révolution on résolut de le décorer d'un cadre monumental. Ce cadre fut exécuté par un bon sculpteur du pays, nommé Manouié, qui n'excellait pas dans la figure, mais dans l'ornementation. Son cadre, qu'il signa: *Manouié fecit*, 1786, est véritablement de toute beauté. En haut, dans un écusson, est la tour de La Ciotat; puis aux deux côtés et au pied du cadre, des têtes d'anges délicieusement tournées. La confrérie donna 675 livres pour *le bois et sa façon*, comme dit le devis, et 675 livres furent données pour la dorure à Maurice Galibardi, en tout 1350 livres. — Finsonius n'avait certainement pas eu un meilleur prix de sa peinture. — Lorsqu'on rouvrit les églises, *la Descente de Croix* fut adjugée à la paroisse, et les Pénitents durent se contenter de leur beau tableau de Michel Serre.

A partir de ce séjour à La Ciotat, la vie de Finsonius devient plus hypothétique. Revenu à Aix en 1616, il y fut employé à d'immenses travaux par le parlement. — Je trouve dans une curieuse liste des portraits des premiers présidents au parlement de Provence que possède M. Roux-Alpheran, reliée en tête d'un magnifique manuscrit contenant l'histoire de ce parlement, que les portraits qu'a gravés Jacques Cundier d'Artus, de Prunier et de Marc-Antoine d'Escalis, étaient tous deux de Finsonius. Il y a quelque lieu de s'étonner que Cundier, qui a écrit soigneusement le nom de Finsonius au bas du portrait de Duvair, n'ait pas fait de même pour son successeur et son prédécesseur. Mais d'autre côté voici ce que disait, comme à l'appui de la liste dont je parle, M. le président de Saint-Vincens: »On voyait dans la salle d'audience du parlement les

portraits de tous les rois de France, dont les premiers jusqu'à Henri IV avaient été peints par les bons maîtres, sous les yeux de M. de Peyresc et d'après les monuments originaux. »(Finsonius n'aurait-il point eu sa part en cette besogne?) »Une autre salle contenait les portraits des magistrats qui existaient en 1616. M. Duvair était à leur tête. Ils furent peints par Finsonius." Artus de Prunier mourut précisément cette année 1616. D'Escalis, au contraire, fut reçu la même année, quand Duvair quitta Aix pour n'y plus revenir. Mais Artus Prunier depuis longues années était retourné en Dauphiné, et si Finsonius le peignit ce fut d'après d'autres images. — Artus Prunier, sieur de Saint-André et de Virieu, Dauphinois, ne fut reçu que par commission du 26 juin 1591. Il se retira en Dauphiné, où il fut nommé premier président du parlement de Grenoble. — Marc-Antoine d'Escalis, baron de Bras et d'Ansouis, natif d'Aix, fut reçu le 14 octobre 1616. Il mourut dans son château d'Ansouis, l'an 1620. — Le plus beau des trois portraits est incontestablement celui de Duvair que j'ai décrit. Tous les trois sont d'une expression vraie, forte et élevée, comme il convient. La figure de Prunier de Saint-André semble bronzée, un peu riante, et le front en est haut. L'œil de d'Escalis est incertain et ouvert; son front, comme toute sa figure, est accidenté de rides. Tout deux ont la demi-barbe tranchant sur l'hermine.

Finsonius était donc devenu le peintre quasi-titré, le peintre officiel du parlement. Des personnes savantes croient qu'il exécuta, non pas seulement une seule, mais deux séries de portraits des parlementaires, l'une en buste, et l'autre en pied et en robe rouge, qui décorait la fameuse chambre *dorée* ou *de la Tournelle*, Jean Pierre Mariette, dans la table raisonnée qu'il plaça en tête de son édition (1744) du *Recueil d'Estampes d'après les plus beaux tableaux du cabinet de M. Boyer d'Eguilles*, dit que le plafond de la grande chambre du parlement d'Aix est encore un ouvrage de Finsonius, et qu'il est avec justice généralement estimé des connaisseurs. Ce plafond, suivant De Haitze, représente la Justice accompagnée de la Vérité qui combattent, détrônent en même temps et renversent le Mensonge. Les autres peintures de la grande chambre étaient d'un certain Pinson, bon peintre, natif de Valence en Dauphiné, et qui avait étudié en Italie. Il se peut que la ressemblance des noms ait trompé Mariette. L'erreur n'est plus vérifiable. Les autres peintures de Pinson ont bien échappé; mais tous les Finsonius, plafonds, présidents, conseillers, tout a disparu en 92 dans une irruption de brigands marseillais.

Ces travaux, entrepris pour le parlement de Provence, étaient bien une tâche capable d'occuper quelques années Finsonius, mais non de le retenir à Aix de 1616 à 1624. Entre ces deux dates on n'en retrouve point une autre écrite par lui dans ce pays. Où était-il? vous ne devinez pas? — Il était à Bruges. — Dans le Dictionnaire des monogrammes par François Brulliot (seconde partie, nº. 1855), on lit: »Selon une note manuscrite de feu M. Hazard, ces lettres (L. F., doivent encore se trouver sur des dessins de L. Finson, artiste hollandais. Nous n'avons pas encore vu d'ouvrages de cet artiste, mais Füssly (*Algem. Künstler-lexicon*) parle d'un Louis Finsonius duquel on doit trouver des tableaux dans la galerie de Salzdalen. C'est peut-être le même. Le Catalogue de çette galerie, par l'inspecteur C. N. Eberlein (édition de l'année 1776, page 244), décrit ce tableau de cette manière: »Une dame assise à une table sur laquelle on voit un livre de musique et une guitare, une vieille femme lui présente une lettre. Figures de grandeur naturelle jusqu'aux genoux." — Oui, c'est bien lui, Finsonius; une guitare sur une table, une vieille femme, une dame qui chante, c'est Caravage, c'est Manfredi, c'est Valentin, c'est Finsonius. Ainsi, après avoir acquis et développé ses forces chez nous, il s'en était allé dans son pays en faire preuve, et ses œuvres furent remarquées dans les magnifiques galeries du Nord.

A Bruges était la vieille mère de Finsonius, qui l'attendait depuis quinze ans. C'était une ménagère flamande, d'une grande simplicité et d'une grande bonté, vêtue de noir et d'une propreté sévère. Quand Finsonius arriva dans la maison de sa mère, leur bonheur de se revoir fut si vif, que la pauvre mère en garda longtemps une figure rayonnante de paix et de contentement, et que Finsonius, caractère rude, mais cœur admirable, fit de sa mère en cette béatitude le plus beau de ses portraits, la plus belle de ses œuvres. Depuis l'âge de vingt ans qu'il avait quitté la maison, il voulut montrer à sa mère ce qu'il avait appris à faire. Que cette peinture est grasse! et pourtant les moindres signes, la moindre veinure s'y trouvent notés; toutes les touches de pinceau y étonnent; l'habileté, la vérité, la vie, la

bienveillance, le sentiment de cette peinture, c'est ce qu'on ne peut décrire. Cette bonne mère touchait alors à 65 ans. Les lèvres souriant fermées, les yeux relevés aux extrémités, augmentent encore, je ne sais comment, la douceur et la grâce pieuse de cette tête. Son voile de veuve cache, en les serrant, ses cheveux gris avec leurs bandelettes et son front ridé, et il retombe sur la large et blanche collerette et sur le corsage noir. Cette peinture est vraiment illuminée de piété et de bonheur. Une inscription figure au bas de ce portrait; on l'attribue à Peyresc, ou à Borrilly. Elle a été rognée au commencement de notre siècle, puis rétablie par M. Clerian, possesseur actuel de ce tableau, et qui autrefois en avait pris note:

Les traits, le mérite d'une mère peuvent-ils être mieux représentés
et par une main plus chère que celle d'un fils?
Autant d'amour de la mère inspire en ce portrait
autant par ce portrait vivra à la fois
et le talent de l'artiste et la tendresse du fils.

Finsonius en 1624 reparaît en Provence. Il y était venu reprendre ses travaux du parlement, et y avait rapporté ce portrait de sa mère; peut-être était-elle morte durant son voyage à Bruges. On ne cite de cette dernière période de la vie de Finsonius aucune composition autre que des portraits. Il semble même qu'il s'éloignât du Caravage, et que son long séjour en Flandre eût ravivé en lui toute sa nature de Flamand. — Et remarquez-vous la trop naturelle bizarrerie d'humeur? A Naples, en Provence, il peint des *Salutations angéliques*, des *Adorations des Mages*, toutes choses brugeoises; — est-il en Belgique ou à Salzdalen, il peint des guitaristes avec leurs duègnes, une pure idée de Caravage. — En 1624, il fait à Aix le portrait d'une vieille dame de 58 ans (la toile porte ces deux dates). La vieille dame, vêtue de noir, est debout, appuyée de l'une de ses mains contre une table, et de l'autre elle tient un mouchoir. Sa fraise et sa coiffe sont encore à la mode des Valois. Elle a son chapelet passé à la ceinture. La figure est vivante; le dessin est d'une exquise délicatesse, et d'un modelé fini presque hollandais. La physionomie de la vieille dame est d'une bonté fine et d'une simplicité douce. Il y a vraiment quasi autant de Mierevelt ou de Porbus que de Caravage dans cette excellente peinture qui est au musée de la ville.

Un autre portrait des dernières années de Finsonius fut sans doute celui de Jean-Baptiste Boyer, seigneur d'Éguilles, conseiller et mort doyen du parlement de Provence en 1648. »Il a été gravé, dit Mariette, par Coelemans, devenu trop vieux, sur une copie d'un très-beau tableau de Finsonius qui est dans la chambre de la Tournelle à Aix, à la suite de tous les portraits de ceux qui composaient alors le parlement de Provence, peint par le même Finsonius." Ce portrait de Jean-Baptiste Boyer le représente debout; de sa main gauche gantée il retient l'autre gant et les plis de sa robe de conseiller. C'est une figure à la Corneille, ronde et busquée, l'air soucieux et grave, les cheveux rassemblés sous sa large calotte, la moustache rabattue, avec une pincée de barbe sous les lèvres. Le portrait doit être de vers 1630. Ce Jean-Baptiste Boyer et Malherbe avaient épousé les deux sœurs, et j'ai dit qu'il est présumable que Malherbe avait introduit Finsonius chez les Boyer. A l'article du portrait du poëte, voici quelques mots de Mariette sur Finsonius: »Ce peintre Flamand, peu connu hors de la Provence, où il avait établi son séjour, a fait cependant, dit-on, des portraits qui peuvent aller de pair avec ceux de Vandyck." M. d'Éguilles émigra pendant la terreur, et ces deux toiles furent perdues comme les autres. Et combien de Finsonius, et combien de détruits, et combien d'enlevés, et combien s'en sont allés ailleurs montrer ce grand nom inconnu! Cependant, par un sort singulier, les peintures de Finsonius semblent avoir eu de la répugnance à sortir de cette ville et de cette province où la vie et le travail lui furent meilleurs qu'en toute autre. Même pendant la révolution, qui lui fut pourtant si funeste, et où les tableaux descendus de leurs autels dans les églises, étaient mis à l'encan pour subir des mains ignorantes où étrangères, les plus intéressantes productions de Finsonius ne se sont pas écartées de mains sûres; et pour ne citer qu'un exemple, le portrait de la mère de Finsonius, désormais propriété bien gardée de M. Clerian, qui l'avait possédé il y a quelque quarante ans, ne s'est jamais tenu hors de vue. La plupart des anciens morceaux du cabinet de Peyresc ont su se conserver une filiation bien prouvée; — enfin, les compositions de Finsonius qui se trouvaient dans des maisons particulières, s'y faisaient adopter avec de certaines traditions, et se sont transmises comme meubles de famille.

Finsonius a formé en Provence deux élèves connus.

Celui qu'on cite tout d'abord, c'est Mimault dont on trouve, dans l'église de la Madeleine à Aix, un *Baptême du Christ*, signé *F. Mimault pinxit* 1625. L'élève de Finsonius n'est reconnaissable qu'a la figure du Christ, qui est d'un beau sentiment et très-ferme. Les anges pleins de grâce et le paysage en sont entièrement allemands. Il peignait en 1625 sous les yeux de Finsonius, qui, dans cette composition naïve et encombrée, lui soufflait tout ce qu'il venait de revoir à Bruges. Cette page est tout à fait nécessaire et intéressante dans l'histoire de Finsonius.

L'autre élève, et le plus célèbre, est Laurent Fauchier, l'admirable portraitiste, né à Brignoles, l'année qui précéda celle où mourut Finsonius. Voici ce qu'on lit dans *l'Histoire des hommes illustres de la Provence:* »... La difficulté était de trouver un maître capable d'inspirer à Fauchier le vrai goût, ce goût qui perfectionne les talents que nous avons reçu de la nature. La chose n'était pas aisée. La ville d'Aix ne possédait alors aucun de ces habiles peintres qui l'ont si fort illustrée depuis. Son père lui donna les moyens de s'en passer. Les ouvrages de Finsonius, généralement estimés des connaisseurs, furent les modèles qu'il lui proposa à imiter. Fauchier ne se posséda plus du moment qu'il les eût devant les yeux. Déjà en état d'apprécier les belles peintures, il jugea que celles qu'il lui présentait étaient capables de la perfectionner; il passait des jours entiers et souvent une partie de la nuit à les dessiner sans jamais se dégoûter d'un travail si pénible. Lorsqu'il les eut achevées, il choisit dans le nombre celles qui lui parurent les plus belles, et les peignit d'apres cet artiste... »Plus tard Fauchier, continuant l'œuvre de son maître, peignit pour le parlement de magnifiques portraits de président qui ne furent pas plus épargnés par les Marseillais de 92.

Il faut bien en arriver à la mort de mon pauvre Finsonius. Nul écrivain de son temps ne songea à recueillir l'histoire de ce peintre aventurier; mais cet homme qui exécutait les tableaux brillants que l'on pendait dans les églises, et qui saisisait les yeux de la foule par la vérité de ces figures et la terreur de ses compositions, ce Flamand placé entre deux patries lointaines, entre Bruges et Naples, existence isolée, sans parens, sans frères, est pourtant joviale, hantant les grands dans leurs hôtels, les petits peut-être dans leurs cabarets, devait frapper l'imagination publique; aussi les traditions ne manquent-elles pas sur Finsonius: nous l'avons vu à propos du *Saint Etienne;* mais la plus répandue est celle qui raconte sa mort. Ce n'est point là une invention de savant. Cette mort fut terrible et s'entoura de traits bien propres à demeurer gravés dans la mémoire sinistre du peuple. M. de Saint-Vincens a écrit que Finsonius était mort à Aix en 1632. M. de Saint-Vincens, je le répète, avait la mémoire peu sûre. Il a pris la date dans Achard (*Histoire des hommes illustres de la Provence*), et pour la ville il a nommé celle qui fut le plus constant séjour de Finsonius. Son témoignage ne prévaudra pas contre celui de toute la cité d'Arles. — Finsonius avait 52 ans. Il était d'un tempérament à se montrer longtemps jeune d'esprit et vigoureux de corps. D'Aix, je ne doute pas qu'il n'allât souvent à Arles, pour y visiter les amis qu'il y avait pu connaître durant son premier séjour, ou peut-être aussi pour y exécuter quelques travaux de son art. Étant donc à Arles, un jour qu'il nageait dans les eaux du Rhône, ce fleuve si froid et si rapide, Finsonius se noya. Il avait avec lui un pauvre chien, qui, peut-être entrainé à ses côtes dans ce courant, ne put sauver le peintre, se débattant contre la mort; mais quand les bateliers eurent tiré le corps du fleuve, le chien se coucha près du cadavre. Comme la bête fidèle n'aimait dans cette ville que son maître, — qui sait si ce n'était point le garde-foyer de la maison de Bruges, maintenant désertel — il suivit Finsonius au cimitière, et s'attachant à la fosse sous la terre fraîche de laquelle il sentait les restes de celui qui l'avait nourri et aimé, il s'y laissa mourir de faim. Jugez combien le spectacle étrangement triste de ce cadavre étendu sur la grève du Rhône, et de ce chien fidèle jusqu'à la mort, saisit d'émoi et d'étonnement le cœur du peuple, et cette tragique histoire qui, ayant pour héros un homme sans nom, se serait bientôt éteinte, s'appliquant au peintre du *Saint-Etienne*, devait se conserver éternellement fraîche et vivante dans les récits de la ville. Moins de vingt ans après, de la même mort mourut Pierre Testa, ami de Poussin. Bien qu'il peignit des choses admirables, il vivait à Rome dans une cruelle misère; se promenant le long du Tibre, il se laissa aller au fleuve, d'aucuns ont dit par accident, d'aucuns ont cru par désespoir.

Finsonius fut un grand peintre, fécond et varié, trop souvent inégal; son œuvre, dont une partie seulement

nous est connue, est très-considérable. Dans l'art des portraits, peu de maîtres, j'entends des plus célèbres, se sont élevés au-dessus de lui. Il devait cela à sa double nature: Flamand pour la vérite simple de la figure, Italien pour la richesse et la fermeté du pinceau. Élève sonmis du Caravage, il ne s'est jamais écarté de sa plus étroite manière dans les diverses compositions sacrées, sauf pourtant les cas où il n'a fait qu'appliquer au dessin des Flamands primitifs la brosse et les couleurs napolitaines. Cette double nature dont je parlais, Flamand par le sang, caravagesque par les lecons, le pousse au réalisme le plus scrupuleux; le rendu des chairs est, comme il sera dans les portraits, d'un vrai merveilleux; mais, par une sorte de compensation, il ne lui faut demander aucune élévation dans les types. Rien que le vrai, le vrai vivant. Aussi lorsque Peyresc le poussa vers la peinture de portraits s'y trouva-t-il singulièrement propre; ce lui fut, pour bien dire, une révélation de lui-même. Il est à remarquer que les Italiens et les Espagnols, sectateurs du Caravage, ont peu fait de portraits; ils alliaient à un réalisme obstiné la fantaisie la plus indépendante. Le sentiment poétique, ou plutôt intime, était grand dans Finsonius; il en fait preuve dans sa *Salutation*, dans certaines pensées de son *Saint-Etienne*, dans les costumes et l'allure fière de certains personnages. Mais bien qu'il montrât en toute occasion audace et vigueur, à cause de cela peut-être il n'eût rien changé au style qu'il avait reçu de son maître, style rebelle au portrait. Par bonheur, la haute qualité de ses modèles le releva; il lui fallut bien comprendre sur eux la noblesse de la contenance et la vivacité de la pose; l'éclat et l'intelligence du regard; et comme son esprit avait de dignes instincts, il ne l'oublia plus. Donc ce bel air dans les portraits que Vandyck pouvait tenir de l'étude des figures de Rubens, Finsonius le tint, contre sa nature et contre son maître, de la fidèle observation de ses modèles; mais en haussant son style, il tint toujours en réserve sa naïveté foncière, et elle point à chaque occasion. Enfin si, faisant rentrer Finsonius dans les murs de l'école qu'il hanta, on le regarde et on le mesure parmi les plus habiles élèves du Caravage, un signe plaisant et étrange empêchera qu'on le confonde dans la foule: l'avez-vous remarqué se soumettant d'une part à son maître romain jusqu'au calque, et d'autre part ne consentant jamais à ensevelir tout entier, sans qu'il en passe doigt ou oreille, le Belge qu'il sent en lui? Ce constant amour du pays de ses premiers souvenirs, et où est restée sa mère, qui semble s'aviver par les années et l'éloignement, et se produit dans chaque peinture, attache à la pensée de cet homme et donne à chacune de ses œuvres une saveur singulière. On croirait parfois sentir en lui comme un regret d'avoir renié les traditions et les leçons des peintres de son pays. Ne regrette point cela, Finsonius: le maître que tu suivis fut celui qui te convenait entre tous, et ta gloire s'est, je crois, bien trouvée de ce que tu aies préfére l'âpre et brûlante couleur italienne à celle des plus illustres Flamands.

Voici tout ce que j'ai pu trouver à recueillir sur ce Finsonius dont les peintures font grand honneur à Aix et à la Provence. Pour mener ce travail à sa derniére fin, j'ai éprouvé de bien précieuses complaisances, de bien généreux désintéressements, et de combien d'innocentes joies ne fut-il point pour moi l'occasion! Je m'étais pris pour Finsonius d'une amitié sincère et j'ai fondu plus d'une fois ma rêverie dans la sienne; il aimait les parfums et le soleil de Naples et de la Provence; mais par delà les montagnes bleuâtres, dans le lointain, toujours il voyait les grasses et verdoyantes prairies de sa jeunesse, et il y pensait doucement.

(*Extrait de la* **Renaissance belge**, *XV. vol.*)

LES ATELIERS D'AUTREFOIS.

JOSEPH VAN CRAESBEKE.

Celui-ci a commencé par être boulanger et fini par être peintre, mais ce qu'il a été jusqu'à la fin, c'est ivrogne et à moitié fou: personnalité grotesque et cynique, dont il serait aussi injuste de rendre responsable le commerce des beaux-arts, qu'il serait absurde de reprocher à la musique ou à la littérature la vie crapuleuse par accès du pauvre et célèbre Hoffmann.

Mais il ne faut pas nommer Hoffmann en regard de Craesbeke: Hoffmann était un artiste passionné et un homme de cœur. Craesbeke est l'une de ces figures fantastiquement ignobles qui se traînent, — l'œil louche et éraillé et des haillons sur le torse, — dans l'œuvre drôlatique de Callot, A le considérer, on devient fataliste. Cet homme a apporté en naissant tous ses mauvais penchants et toutes ses misères. Ils semblent inscrits dès l'enfance, en traits indélébiles, dans les lobes de son cerveau.

La nature qui l'a fait laid et repoussant, l'a fait aussi enclin à l'amour le plus vif et à la jalousie la plus maladive.

Elle lui a mis au sommet du crâne cette bosse que les physiologistes de l'école de Spurzheim considèrent comme le siége des préoccupations ambitieuses, et elle l'a condamné, par d'autres penchants vils et gloutons, à grouiller entre deux pots, dans la lie des tavernes.

Elle l'a doué d'habiles mains, de facultés imitatives vraiment prodigieuses, et en même temps d'une brutalité bestiale, qui le jette tête baissée dans les conflits ignobles, parmi les horions et les coups de couteau.

Cette bête ahurie qui louche en hurlant quand l'ivresse opère, pastiche Brouwer à s'y méprendre quand il est dégrisé et qu'il saisit un pinceau. Cette brute qui court les mauvais lieux, est jaloux de sa femme comme Triboulet de sa fille. Pour une faveur d'elle, voyez comme il se tourmente et comme il s'humilie! Est-elle distraite, préoccupée? — A quoi ou plutôt à qui songez-vous, madame? Vous ne répondez pas? — Et le voilà qui écume et qui va mordre. — Il le faut croire: Joseph Van Craesbeke avait dans les entrailles quelque démon impossible à exorciser.

Il était né à Bruxelles en 1610, et il avait quitté cette ville pour Anvers, où il exerça la profession de boulanger, Mais la fournée cuite, il disparaissait chaque jour, et il ne reparaissait plus sous le toit conjugal que fort avant dans la nuit. Où allait-il? Dans les tripots. Soit heur ou malheur, il y fit la connaissance de Brouwer, autre libertin, mais, comme on sait, peintre de grand talent, dont l'atelier devint la seconde habitation de Craesbeke. Ils devisaient ensemble tandis que Brouwer travaillait à ses tableaux.

Un jour, Craesbeke essaya de peindre et réussit. Brouwer l'encouragea, le guida. Craesbeke renonça à la pelle à four et au pétrin pour le chevalet et la palette. Le voilà artiste aussi, et peignant, et vendant bien ses tableaux.

Mais plus il peint, plus il boit; plus il boit, plus ses absences de chez lui se prolongent, et plus il est en proie, quand il rentre, à ses transports jaloux et à ses fureurs,

— Joseph, vous êtes ivre.

— Je me console de votre indifférence comme je puis.

— Triste façon de vous rendre plus aimable!

— Je ne puis être aimable, puisque je suis laid.

— Vos vices sont plus laids que votre personne.

— Tout ou rien. Je veux vous faire frémir, puisque je ne puis aspirer à vous plaire. Il me plaît, à moi, d'être hideux, entendez-vous?

Et il recommence de blus belle à boire, à grimacer et à extravaguer. De rage contre la nature qui l'a disgracié, il s'enlaidit encore à plaisir. Tantôt c'est un emplâtre qui se colle sur un œil, tantôt c'est une coiffure extravagante qui lui couvre la moitié de la face et où il découpe deux trous ronds à l'endroit des yeux. Le voilà qui ouvre une bouche effroyable devant un miroir. — Bon! il est impossible d'être plus affreux; vite une toile et des pinceaux, que je lègue cette figure de possédé à mes petits-neveux! — Ceci n'est point un conte fait à plaisir: Joseph Van Craesbeke s'est peint dix fois sous cet aspect et dans cet accoutrement.

Son meilleur tableau, sa plus belle œuvre, qu'elle est-elle? une tuerie d'hommes ivres dans une guinguette. Il y a un mort au premier plan; à côté des mourants, partout des mâchoires brisées à coups de chaises et de bouteilles. L'exécution en est aussi belle que le sujet repoussant.

Ce tableau, c'est l'emblème de sa vie. Voilà comment il médite sans cesse d'accommoder les gens qu'il surprendrait en conversation criminelle avec sa femme; mais il y a une bonne raison pour qu'il n'y parvienne point : la femme de Craesbeke est aussi chaste et irréprochable que lui l'est peu. Soins inutiles pour désarmer cet homme qui juge de la culpabilité de sa femme par les torts qu'il accumule envers elle! Plus elle est résignée, patiente, plus il s'aigrit, plus il s'exalte. Ce n'est point un rival, on dirait que c'est son ombre à lui qui lui fait peur.

Il se creuse l'esprit. Comment s'assurer de la fidélité conjugale? En donner l'exemple, se réformer, il ne le peut. Il faut chercher autre chose.

Craesbeke s'enferme dans son atelier; il se peint sur la poitrine une effroyable blessure en trompe-l'œil, et ensanglante artistement son couteau à palette; puis il appelle au secours en jetant des cris lamentables.

Sa femme accourt; elle s'évanouit presque à cet aspect.

Craesbeke jouit un moment de son triomphe et de la pitié qu'il inspire; puis, essuyant tout à coup la lame du couteau et effaçant sa plaie:

— Ce n'était rien, ma mie; je voulais seulement savoir ce que vous ressentiriez en me voyant à moitié mort.

Voilà un échantillon scrupuleusement historique des fantaisies horribles de ce personnage, plus excessif que la fantaisie d'un auteur dramatique. Le malade imaginaire de Molière feint d'être moribond pour éprouver la tendresse de Beline, mais il n'est pas sanglant. Craesbeke est encore moins possible qu'Argan, à la scène.

Les biographes assurent que cette comédie funèbre le guérit de sa jalousie en lui montrant que l'attachement de sa compagne infortunée était sincère.

Mais, tranquille de ce côté, il se grisa de plus en plus, et finit par mourir comme meurent les hommes de cette sorte, maniaque, hébêté,

Du même auteur, — un fort bon petit tableau représentant un hermite en prières. C'est à n'y pas croire. On parle de la *dualité* humaine; s'il ne s'agissait que de qualité! mais l'homme est le plus *multiple* des êtres. Encore un exemple:

— Monsieur, dit un soir à Craesbeke, en le rencontrant, un inconnu arrêté devant une porte; vous voyez cette maison, et derrière ce rideau, cette lumière qui veille malgré l'heure avancée de la nuit.

— Oui, monsieur.

— Il y a là une femme qui dit son chapelet à l'intention de son mari, en attendant son retour. Le mari est au cabaret, et quand il rentrera, il battra cette pauvre femme.

— Cela se voit, monsieur.

— Cet homme est une manière de peintre appelé Joseph Van Craesbeke.

— Oui, monsieur.

— C'est un misérable cuistre!

— Il est vrai, monsieur!

— J'aimais cette femme quand elle était jeune, et j'ai demandé sa main.

— Que vous n'avez point obtenue?

— Non, monsieur; elle avait déjà promis d'épouser Craesbeke.

— Et elle a tenu sa promesse?

— Pour son malheur!

— Et depuis lors vous ne l'avez pas revue?

— Non, monsieur; mais je voudrais lui rendre un service.

— Et lequel?

— La délivrer honnêtement à son insu d' un maître brutal et vicieux.

— Bien pensé; mais comment s'y prendre?

— Le provoquer et le tuer, si la chose est possible.

— C'est une idée?

— Voici deux épées dont je me suis muni pour cela.

— Voyons-les.

— Voulez-vous me servir de témoin?

— C'est difficile, monsieur.

— Pourquoi cela?

— D'abord, je suis ivre-mort.

— On ne le dirait pas, à vous entendre.

— Cela tient à l'habitude que j'en ai. Et puis, je suis ce Joseph Van Craesbeke que vous voulez tuer par humanité pour sa femme.

— Est-il possible? Alors, en garde!

— Doucement; non non! Tuez-moi, je ne me défendrai pas: la vie m'est à charge; voyez-vous! Savez-

vous bien que je m'ennuie horriblement dans ce monde!... Quant à ma femme, elle me fait plus de pitié que vous!...

A ce mot, l'homme aux deux épées s'éloigne sans proférer une seule parole.

On ajoute que Craesbeke rentra chez lui et s'endormit cette nuit-là sans avoir battu sa ménagère.

Il mourut vers 1660, laissant beaucoup de dettes, une veuve qui eut la magnanimité de le pleurer, et quelques bons tableaux que l'on conserve,

OSCAR HONORÉ.

POEZIJ.

MARIA PETRONELLA ELTER GEBOREN WOESTHOVEN.

VERVOLG DER MEDEDEELINGEN VAN DEN HEER PFEIL. *)

AAN EDUARD.

Waarom toch, mijn levenswellust,
  Hangt ons speeltuig aan den wand?
Grijp de citer, span de snaren,
  Daar geen zorg ons overmant!
Zingen wij, met heldre toonen,
  Van het leven onzer jeugd,
Van den allerzoetsten wellust,
  Van de schuldeloosste vreugd!
Onze harten, niet gekluisterd
  Door de tooverkracht der min,
Slaan nog vrijheid, — niets dan vreugde
  Boezemt ons die vrijheid in.
Laat ons dan haar grootheid zingen,
  Edle vrijheid, hemelmaagd!
Ja, gij zijt het, achtbre schoone!
  Daar mijn zangnimf roem op draagt.
Laten andren op hun snaren
  Zingen wat de liefde zij,
Ware liefde vrijheid noemen,
  Ach! de liefde is slavernij.
Slavernij? o ja, een wreedheid,
  Die de jeugd zoo vaak betreurt,
Wreeder dan de zoon van Cœlus,
  Die zijn schreijend kroost verscheurt.
Roemt vrij, dwaze liefdeslaven,
  Dat gij enkel vreugd geniet,
Daar ze u 't gif, bij volle teugen,
  Uit vergulde bekers biedt.
Ja, de liefde gloeit uw boezems,
  Geeft uw leven kracht en vuur,
Schenkt u, voor een oogenblikjen,
  Al den wellust der natuur;
Maar, hoe spoedig zijn uw dagen
  Zorg en rampen toegewijd,
En dan zijt ge uw besten zegen,
  Uwe dierbre vrijheid, kwijt.
Dwazen! schudt het juk der liefde
  Van uw vrije schouders af!
Zingt met mij den lof der vrijheid,
  Die uw jeugd het leven gaf!

Waarom toch, mijn levenswellust,
  Hangt ons speeltuig aan den wand?
Grijp de citer, span de snaren,
  Daar geen zorg ons overmant!
O! de hemelschoone vrijheid,
  Wie haar huldigt, kent geen smart:
Laat ons dan haar grootheid zingen,
  Vrolijk zingen, Eduard!

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 31, 85, 145, 172, 209, 284, 316 en 328.

Roem, Dametas, vrij uw Phillis,
  Die uw hart en zinnen streelt;
Jonge Cloë, roem uw Damon,
  Rijk met schoonte en geest bedeeld!
Ja, omhelst vrij in elkander
  Al uw zaligheid en vreugd,
Niets ontbreke aan uw genoegen,
  Aan de wenschen van uw jeugd:
Maar, helaas! hoe ongestadig
  Is het zoet genot der min!
Phillis zucht, — vergeet haar minnaar,
  Damon zijne hartvriendin;
Cupido, bekranst met mankop,
  Speelt met roos en marjolein,
Werpt zijn boog en pijlen neder
  Slaapt bij Lezykus fontein.
Dwazen, schudt het juk der liefde
  Van uw vrije schouders af;
Zingt met mij den lof der vrijheid,
  Die u niets dan vreugde gaf!

Waarom toch, mijn levenswellust!
  Hangt ons speeltuig aan den wand?
Zing! wij zijn nog vrij van zorgen,
  Kennen nog geen liefdeband.
Jonge Tytir bij Colina,
  Hij omhelst haar en bemint;
Dierbre herder! zegt het meisje,
  Ja, gij zijt mijn zielevrind.
Nu, nu schept de gulle liefde
  Niets dan wellust in hun hart,
En hun jonge zielen voeden
  Zelfs geen denkbeeld van de smart.
Eene reeks van frissche telgen
  Pronkt aan hun gezonden disch,
Daar eenvoudigheid en liefde
  't Zout van 't nedrig voedsel is;
Hunne dagen glijen henen,
  In 't genot der zoetste vreugd,
Maar, hoe spoedig wordt die blijdschap
  Hun een bron van ongeneugt!
Waar, waar is die zaalge woning,
  Daar de liefde-alleen gebiedt,
Daar de twist geen stroom van water
  In den gloed der liefde giet?
Cupido, op vlugge wieken,
  Vlugt met hun genoegens heen,
En zij slijten al hun dagen
  In vertwijfling en geween.
Dwazen! schudt het juk der liefde
  Van uw vrije schouders af;
Zingt met mij den lof der vrijheid,
  Die u niets dan vreugde gaf!

Ja, zoo moog een Wijsgeer zingen,
  Welk een zang van onverstand!
Waarom, stugge slaaf der vrijheid,
  Hangt ge uw lier niet aan den wand?
Waarom hoont gij de edle liefde?
  Waarom laakt gij 't zoet der min?
Is de hemelschoone vrijheid
  Dan der dwazen hartvriendin?
Stugge Wijsgeer, wat is vrijheid,
  Die gij in u-zelven smaakt?
Wat is 't leven, zoo uw boezem
  Voor geen teedre weêrhelft blaakt?
Zwijgt, o dwazen! zwijgt, de vrijheid
  Vliedt u, door uw zang gehoond,
't Is de Liefde, die de vrijheid
  In haar waren glans vertoont.
Noemt gij nu mijn zang nog dwaasheid?
  Ach! een meisjen, — lach maar vrij! —
Leert u met een-enkel lonkjen,
  Wat de kracht der liefde zij.
Ja, wie weet, hoe ras, o Wijsgeer!
  Cloris u tot liefde dwingt,
En gij, met veréénde klanken,
  't Zegelied der liefde zingt!
Als gij, om haar hals gestrengeld,
  Tranen van verrukking schreit,
Zeg dan: welk een vreugd, mijn meisjen:
  'k Ben mijn slaafsche vrijheid kwijt;
Zeg dan: dwazen, roemt de vrijheid,
  Blijft haar dienstbaar tot uw graf!
Nimmer werp ik 't juk der liefde
  Van mijn vrije schouders af!

Kom, mijn Eduard, mijn dierbre,
  Grijp uw speeltuig van den wand!
Zing met mij het zoet der liefde,
  't Schoone van den Huwlijksband!

STRANDWANDELING.

Zie, mijn dierbre! zie de golfjens,
  Zie ze schuimend voorwaarts rollen,
Tot zij, met elkaêr vereenigd,
  Zachtkens aan het strand verbrijzlen.
Zoo, mijn Eduard! zoo vloeijen
  Ook de dagen onzer liefde,
De eene wellust volgt den andren,
  Tot wij, na het zoetst genieten,
's Avonds van elkandren scheiden.

Maar, gelijk 't verbroken golfjen,
  Slechts na weinige oogenblikken,
Vrolijk bruisend wordt vervangen
  Door een heir van nieuwe golven,
Smaken wij weêr nieuw genoegen,
  Na een kort en teeder scheiden;
Onze zaligheid herboren,
  Smaken wij weêr nieuwe krachten,
Nieuw genoegen, nieuwe vreugde
  In het leven onzer liefde.

O, mijn dierbre! zie de golfjens,
  Hoe zij telkens zachter vloeijen,
Mooglijk zouden wij die golfjens,
  Zoo wij nog een weinig toefden,
Door de Zephyrs glad gevleid zien.

Zoo, ja, zóó vloeit ook ons leven,
  't Leven onzer teedre liefde,
Telkens zachter, telkens schooner,
  En wie weet hoe ras de golven,
Die ons nu nog tegenbruisen
  In het leven onzer liefde,
Uit onze oogen zijn verdwenen,
  En wij, aan den voet van 't outer
Van de schoone en teedre liefde,
  Al wat onze min kan hindren
Zien verbrijzeld onder 't zingen,
  Onder 't zingen der triumfen
Der triumfen van de liefde.

Zie, mijn dierbre! zie de golfjens,
  Nu de zon, in zee gedoken,
Ze met zachter verwen schildert,
  O! wanneer de zon van 't leven,
Met den gloed van onze liefde,
  In der eeuwen nacht zal zinken,
Dan zal ons de God der liefde
  Weêr met zijne zuivre liefde,
In dien donkren nacht, bestralen.

Dierbre! laten wij beminnen,
  Ook als stormen om ons brullen,
En de golven onzer rampen
  Woedend zich ten hemel heffen;
O! bij 't stijgen der gevaren,
  Zal de grootheid onzer liefde,
Uit den donkren nacht der eeuwen,
  Als de stormen niet meer brullen,
Als de golven niet meer woeden,
  Hare zuivre stralen schooner
Op 't herboren Eden spreiden,
  En de vreugd van onze liefde
Zal, met aller eeuwen vreugde,
  Zuiver tot haar oorsprong vlieten.

DE VERVLOGEN DAG.

Minlijk kroost der schoone zon
  En van Kronos, grijs van haren!
Toef! ik zal aan gindsche bron,
  Versch besproeide lovers garen;
'k Zal, door dichtlust aangespoord,
  U vereeuwen in mijn zangen,
Schoonen! die mijn hart bekoort,
  Blijft aan mijne toontjens hangen!

Aardig meisjen! lagchend wicht,
  Jongste lievling van uw vader!
Hemelsch is uw aangezigt,
  Maar, ik bid u, kom niet nader......
Bind uw blonde haarvlecht op,
  Laat die om uw hals niet zwieren,
Straks, op Pindus heuvel top,
  Vlecht ik u dees eerlaurieren.

Lief ontluiken in uw hand
  Reeds de geurge bloemenknopjens,
En de morgen strooit op 't land
  Versche en vruchtbre pareldropjens.
Lieve! waardste! vlieg terug,
  Vlieg terug, — verhoor mijn smeeken!
Jonge schoonheid! ach, hoe stug!
  Maar uw zuster zal mij wreken.
Rust een weinig uit, Godin!
  Bij uw moeders purpren wagen;
O dan zing ik van de min,
  En dat lied zal u behagen.
'k Weet hoe teeder gij bemint;
  Doch ik zie uw haarlok grijzen.
'k Zie u, vlugger dan de wind,
  Naar den hoogen Pindus rijzen.
Goden! neen, het hoogst gebergt,
  Is zij reeds voorbij gevlogen,
Zij, die zang en liefde tergt,
  Dwingt die tranen uit mijne oogen.
't Vochtig weêr verdikt de lucht,
  De uchtenddampen klimmen hooger,
En, terwijl ik schrei en zucht,
  Wordt het aardrijk langzaam drooger.
Weder vloog een tweetal heen,
  Kronos! van uw dierbre spruiten,
En de vijfde laat me alleen
  Op mijn rieten halmen fluiten!
O, hoe schittert uw gewaad,
  Frissche blonde! wil wat toeven;
Clitia verdiende uw smaad,
  Maar wat zoudt ge mij bedroeven!
Of is, boven al 't gebloemt,
  U de zonnebloem beminlijk,
Zij wordt ook van mij geroemd,
  Ach, wees gij niet onverwinlijk!
Edle moeder, schoone zon,
  Toef wat met uw wolkenwagen,
Hoor, hoe ik, bij deze bron,
  Troosteloos mijn lied moet klagen!
Gij, die Clitia uw wraak
  Zoo geducht deedt ondervinden,
Geef uw zangster 't zoet vermaak,
  Nog eens u zoo straf te vinden!
Was de zonnebloem een maagd,
  Die uw majesteit dorst belgen,
Tot een bloem, die elk mishaagt,
  Vormt gij ligt uw eigen telgen;
Vorm hen tot een tragen stroom,
  Tot een eeuwig stilstaand water:
Ik zal juichen aan den zoom,
  Als bij 't vrolijk stroomgeklater.

Frissche Lotusbloem! vertraag,
  O vertraag in 't opwaarts klimmen;
Schoone Lotus, blijft toch laag!
  Rijs, o zon! niet aan de kimmen

Rijs nu vrolijk, rijs mijn zang!
  'k Zie een maagd met achtbre trekken,
Zij, van veel verheevner rang,
  Zal mij al haar gunst ontdekken;
O wat vreugd! zij voert Jupijn
  Schittrende aan de hemelbogen,
Welk een vuurge zonneschijn
  Blakert mijn bekreten oogen!
Gij, die fel uw bliksem schiet,
  O, Jupijn! gij zult mij wreken,
Gij, die 't godendom gebiedt,
  Zult der maagden trots wel breken!
Bind haar aan de gloeijende as
  Van haar moeders purpren wagen:
Ik zal 't edelst veldgewas
  't Godendom ten offer dragen:
Ik zal, voor het oog der zon,
  Van den lof der Goden zingen,
En, Jupijn! nooit zal dees bron
  Dan ter uwer eer ontspringen!
'k Zing niet van den stuurschen Mars,
  O vriendin der oorlogshelden!
Neen, ik ben dien moordkreet wars,
  'k Zal uw eigen roem vermelden.

Maar — de schaduw schrijft reeds acht......
  Toef wat met uw zonneteeken!
Schoonheid! die zoo statig lacht,
  'k Zal u van de wiskunst spreken.
Van de wiskunst, waardste! ja,
  Wacht u immer voor Diöne!
Wordt gij boos? welaan dan, ga!
  Dat ze uw teederheid beloone!
Help Godinne! help, ik val,

Schoon uw tabberd minder schittert,
'k Weet wat ik u zeggen zal,
Of is ook Merkuur verbitterd?
Goôn! zij vlugten met hem voort:
'k Struikel weêr, helaas, hoe duister! —
Och, zoo u mijn zang bekoort,
O Merkuur! herrijs met luister.
Heilaanbrenger, bron van licht!
Stap die stugge schoone tegen,
Zij, die voor uw jeugd niet zwicht,
Heeft geen meisjeshart verkregen.

Maar, o Goden! waar is 't vuur?
Waar, Jupijn! uw bliksemschichten?
Waar uw tooverkunst? Merkuur!
Houdt de zon reeds op te lichten?
Zie ik in die schemering
Niet een trits van maagden zweven?
Zoo ik in die nevlen dring,
Zal ik toch onsterflijk leven.

Goden! welk een donkre dag!
Naauwlijks is het licht gerezen!
Of een donkre hemel...... ach!
Welk een lot staat mij te vreezen!
'k Zal nogtans voor 't nageslacht
't Lied der eeuwigheid doen hooren,
Groote Goden!.... maar, 't is nacht: —
'k Wil mijn slaap er niet om storen.

DE NACHTEGAAL.

Waar toeft ge, o lust der looverzalen,
Met uw verrukkend maatgeluid!
En waar, o roem der nachtegalen,
Rust uw verheven fluit?
Of treurt ge op 't eenzaam nestje u dood,
En is uw zwijgen minverdriet,
Ach! waarom zingt gij niet?

Hoe, vlogen dan de lenteluchtjens
Voor eeuwig met uw orgel heen?
Of smoorden ze uw verliefde zuchtjens,
Gevoelvol zanger? — Neen!
U schonk de Lente een mingenoot,
En gij, ondankbre! zingt niet meer,
Zing, zing nog eenmaal weêr!

Ons heugen de afgebroken toonen,
Ons heugt dat teeder liefdelied.
Wanneer ge uit deze looverkroonen
Een weêrhelft hadt bespied;
Van welk een zoete onzekerheid,
Van welk een vuurgen liefdedwang
Klonk toen uw tooverzang!

Ach! zijn die zangen u vergeten?
En geeft u de echt geen vreugde meer?
Nu wij ons echtgenooten heeten,
Klinkt ons gezang dien echt ter eer!
Verzel, verzel dat vreugdelied
Met uw aanminnig maatgeluid,
Met uw verheven fluit!

Gij zwijgt; ja zwijg, o teedre zanger!
De zomer wacht vergeefs uw lied;
Zing, trouwe gade! zing niet langer,
Wijl 't nestje uw zorg geniet!
Zwijg, wellust van 't beminnend hart,
Tot mij 't verrukkend lentsaizoen
Weêr fluistert in dit groen!

BLOEMBESCHOUWING, TE HAARLEM.

'k Dacht wel eens, de hand der vreugde
Spreidt op aard geen bloemen meer,
En dan vloten droeve tranen
Langs mijn bleeke wangen neêr.
't Lied der onschuld, dat zoo streelend
Zamenstemde met natuur,
Zwijgt voor 't woest getier der tweedragt,
Zwijgt voor 't buldrend oorlogsvuur.
Vrinden, in wier zuivre boezems
Slecht één hart te kloppen scheen,
Die hun weg vereend betraden,
Vond ik op dien weg alleen;

Spraakloos staarde ik dan den hemel,
't Vaderland der vriendschap, aan,
'k Zag gevoelloos 't heer der starren
Treurig op- en ondergaan.
Zuchtend zag ik weêr naar de aarde,
En, met een verwilderd oog,
Zocht ik naar een edel stervling,
Die met mij ten hemel vloog;
'k Vloekte de aard, die, zonder liefde,
't Menschdom vreugd op vreugd belooft,
Maar die in 't gevoelig harte
't Vuur der reinste driften dooft.

Doch natuur, die teedre moeder,
Bragt haar dwalend kind terug,
'k Hoorde 't zacht muzijk der winden,
En mijn hart was minder stug.
'k Sloeg mijne onlangs schreijende oogen
Kalm op 't bloeijend aardrijk neêr,
En ik vond de lieve vreugde
In 't gebloemt verscholen weêr.
'k Trad langs rijk bestrooide velden,
Waar natuur zoo vriendlijk lacht,
En vergat den trots der wereld,
Met der helden oorlogskracht;
Zwoele, zachte windjens zweefden
Op der bloemen geuren voort,
En mijn hart werd, meer dan immer,
Door 't gevoel der vreugd bekoord.
'k Drukte in eene hand vol bloemen,
Die natuur mij willig bood,
Duizend schoonheên aan mijn boezem,
Die zich weêr der vreugde ontsloot.
Vreugdetranen vloeiden zachtkens
Op den schoonsten bloembos af,
En ik zwoer, natuur te minnen,
Die mij al mijn rust hergaf.
'k Zong, terwijl de gulle vriendschap
Bloemen op mijn boezem stak,
En de twist haar helsche schichten
Lagchende aan mijn voet verbrak:
„Boei mij in dees bloemenvelden,
„Boei mij in uw rijk, Natuur!
„Dan belach ik ook de tweedragt,
„En 't verwoestend oorlogsvuur."

Vrienden! in wier zuivre boezems
Slechts één hart te kloppen scheen,
ô, Hier bloeit de roos der liefde,
Wandelt langer niet alleen!
O! Natuur, die teedre moeder,
Kweekt de teêrste vriendschap aan,
Voor haar zal, zoo lang ik adem,
Mijn gevoelig harte slaan.
'k Zal niet beven, 'k zal niet zuchten,
Zoo natuur niet zucht noch beeft,
Daar zij aan 't bekommerd harte
Steeds een stille schuilplaats geeft.
Lieve vrinden, in uwe armen
Wacht ik 't lot der wereld af;
ô, Natuur bloeit nog veel schooner
Ginds aan de overzij van 't graf.
Als de zomer, door zijn adem,
't Welig boschloof zengt en schroeit,
En de laatste bloem der lente
Kwijnende op haar stengel bloeit,
Als een zacht en lieflijk windjen
't Stervend bloemtjen treurig kust,
En de schoonste zomerzanger,
Bij zijn veldfluit, moedloos rust,
Als de herfst den forschen winter
Dan Natuur in de armen voert,
Stormen ademt, vloeden ketent
Aarde, zee en lucht beroert,
Dan, in sneeuw en ijs bedolven,
Bloeit op der saizoenen graf
Mooglijk nog één-enkel bloemtjen,
Dat der Vriendschap vreugde gaf;
ô, Dan zij die bloem, mijn vrinden!
't Beeld der Vriendschap, die ons leidt,
Die wij immer wedervinden;
Want, zij bloeit voor de eeuwigheid.

DE SPIJTIGE JONGELING.

Ik zing u niet, Liefde!
Ik vlecht u geen kroon,
U noeme het meisjen
Aanvallig en schoon.

De jongling, wiens boezem
Zijn grootheid beseft,
Roemt, dat gij, ô, Liefde!
Dien boezem niet treft.

U, Dochters der Liefde!
U wijde ik geen lied,
Uw lachjens, uw lonkjens
Betoovren mij niet;
Uw armen omvangen
Vermaken en goud:
Gelukkig de jongling,
Die beiden mistrouwt.

Ik zing u niet, Liefde!
Ik vlecht, bij den dans
Der vrolijke meisjens,
Uw outer geen krans.
Eens heb ik uw feesten
Met wellust gevierd,
En 't minlijkste meisjen
Met rozen gesierd.

Toen zong ik u, Liefde!
Toen heb ik, verrukt,
In geurige boschjens
De mirten geplukt;
Neen, nimmer, ô, Liefde!
Vergeet ik dien stond,
En eeuwig gevoel ik
Mijn vreeslijke wond.

Ja, 't meisjen zweert liefde,
Maar mij niet alleen,
Van tallooze minnaars
Bemint zij niet een!
Wat zweert gij, ô, Liefde!
Leer meisjens haar woord!
En geef mij een gade,
Wier hart mij bekoort!

Ik smeek u niet, Liefde!
Mijn hart is te groot,
Neen, heil zij der meisjens,
Wier min gij mij boodt!
Maar schenk aan die schoone,
Die eens mij verliet,
Een hart als het mijne,
Waar trouw in gebiedt.

Ik vlecht u dan, Liefde!
Een bloeijende kroon,
En noem, met de meisjens,
U godlijk en schoon.
De jongling, wiens boezem
Zijn grootheid beseft,
Vergoodt dan het meisje,
Wier teêrheid hem treft.

VERTROUWEN.

ô, Winden, brult zoo hevig niet:
Mijn lievling is op zee;
Maar voert hem, door het golfgeklots,
Toch veilig aan de reê!
Ach, gistren, toen verliet hij mij;
Hoe vriendlijk was zijn oog!
En morgen, ja, dan keert hij weêr,
Tenzij me uw woên bedroog.

Mijn God! hoe beeft mijn angstig hart:
De storm loeit méér en méér!
Is 't mogelijk, mijn hart! o ja.......
'k Zie ligt hem nimmer weêr.
De zee, meêdoogenloos en wreed,
Heeft menig teedre vrouw,
Door 't missen van haar dierbaarst pand,
Gedompeld in den rouw.

Mij dunkt, ik zie hem, half ontzield,
Door golven voortgestuwd,
Reeds dobbren op den zilten plas,
Die aan de lucht zich huwt;
Mij dunkt, ik zie zijn minlijk oog,
Dat brekend mij nog zoekt, —
Zijne armen naar mij uitgestrekt,
Tot hem een golf verkloekt.

ô, Winden! voert ook mij naar zee,
Voert me in zijne armen weêr!
Dan werpt één-zelfde woeste golf
Ons zaam in d' afgrond neêr;
Dan sterf ik aan zijn teeder hart,
Dan juich ik in mijn dood,
Dan stijgen we, uit dat woelig graf,
Vereend in Abrams schoot!

Maar, ach! wat schroom voert deze zucht
Mij uit de bange borst;
Hoe beeft mij 't afgefolterd hart,
Daar 't naar verkwikking dorst!
Wijkt, zwarte zorgen, droomen, wijkt!
Gehoorzaam als een kind,
Zwijgt, op des Heilands stem, de zee,
En sluimring boeit den wind.
Een Engel Gods verlicht mijn oog,
Ik zie, hoe, onbewust
Van zorgen, op 't snelzeilend schip,
Mijn dierbre lievling rust.
Haast druk ik hem weêr aan mijn hart!
Het schip genaakt de reê!
Misschien, — misschien nog dezen nacht....
ô, Vriendelijke zee!

VERJAARZANG.

Wat eischt gij, Dierbre! een lied? o ja, uwe oogen vragen,
Mijn hart voorkomt dien wensch, gij zijt die teêrheid waard:
Gij hoort mijn kunstloos lied met innig welbehagen,
Gij hoort me, omdat de Min mijn speeltuig heeft besnaard.
'k Zing dan op uw geboorte, omdat uwe oogen 't vragen,
Ik zing, — dat slechts uw oor mijn hooge toonen vang!
Mijn Zangster vliegt mij voor op eenen wolkenwagen,
En wijst mij naar 't gesternte, en zingt een Hemelzang.
'k Volg eerbiedvol dien wenk, ofschoon me uwe oogen vragen:
Wat zingt gij van 't gesternte? o Liefste, zing van mij!
Neen, waardste! een enklen dag moet u mijn Zangster plagen,
Ik spreek u, 't gansche jaar, van haar regering vrij.

U volg ik, grijze Dedalus!
U, daar ge uw kracht beproeft,
U, daar gij, op uw wieken stout,
Alleen Apollo vreest.
U brult van 's werelds noorder as
De kille Beer niet aan,
Ja, al 't gediert des hemels zwijgt,
Uit eerbied voor uw vlugt.

Ik volg u, groote Dedalus!
Maar schroom voor 't woest gediert:
Ik vrees Boötes Beerenwacht,
De knods van Hercules.
Mijn Zangster zoekt een zachte streek,
Haar wagen voert haar voort,
Tot daar ze, in der Plejaden schoot,
De gouden citer drukt.
Ik zing, daar zij de toonen slaat,
U zing ik, liefste man!
Ik zing bij der Plejaden glans,
Op uw geboortedag.
Gij lacht,... maar, Lieve! zie den glans,
Die uit hare oogen straalt,
Den wellust, die op haar gelaat,
Zoo vol verrukking zweeft!
Zie, hoe haar glans die streek verlicht,
Zelfs Hercules bestraalt;
Boötes drijft het moedig ros
In hare stralen rond.
Gij vraagt: vanwaar dit zustrental
Met zoo veel luister gloeit?
Vanwaar hun oog, altoos vernoegd,
Zoo schoon, zoo helder straalt?
ô, Zustren! ik benij u niet,
Omdat ge een Godheid kust,
Indien ik u ten zuster waar',
Ik schuwde uw luister niet.
Trek vrij, bedrukte Meropé!
Den sluijer voor 't gelaat,
Omdat ge, in gloeijend echtgeluk,
Vooral uw zustren zwicht.
Maar, schoon men, in der Goden kring,
Een sterveling veracht,
Zij zien gewis mijn echtgenoot
Niet voor een stervling aan.

Ik vlieg met hem den hemel door,
En beef niet voor uw wraak,
En vlij mij neêr in 't heilig oord,
Daar gij uw woning hadt.
Dan zegge elk, dat een sterflijk mensch
Der Goden plaats vervangt,
Dan straalt mijn gloeijend echtgeluk
In de oogen van 't heelal.
Kom, Dierbre! volg mij naar 't gesternt,
Dat ginds zoo helder straalt,
Dan zingt, op uw geboortedag,
De hemel van uw lof.
ô, Zustren! zoo voor Meropé
Gij u een zuster zoekt,
Voert mij dan in uw schoonen kring,
Ik heb een gade als gij.
Mij dunkt, gij heft reeds, liefste man,
Uwe oogen trotsch omhoog,
En ziet de zustren moedig aan
Als woondet ge in haar kring;
Maar, ach! zij alle wenden 't hoofd
En lagchen om dien waan:
Ik ben wel een Godes, als zij,
Doch gij zijt slechts een Mensch!

OPHELDERING.

In dit stukje wordt gezinspeeld op twee Fabelen: de eerste van Dedalus, die, om zijne ballingschap te ontkomen, zich wieken maakte en er op door de lucht vloog; de andere is die van de Plejaden, zijnde zeven dochters van Atlas en Plejone, waarvan de eene, Meropé, omdat zij niet als hare overige zusteren met een God, maar met een sterveling gehuwd was, van deze verstooten werd, weshalve zij, uit schaamte en droefheid, haar aangezigt bedekte. Jupiter vormde ze tot een gesternte.

HET MEISJE EN DE SCHILDER.

HET MEISJE.

Wat deert u, schilder der natuur!
Kunt gij mijns minnaars beeld niet malen?
Gij ziet de schoonheid der natuur,
Gij schildert, uw penseel is vol doordringend vuur,
En, schoone schilder der natuur,
Gij kunt geen enklen trek van 't beeld mijns minnaars malen!

DE SCHILDER.

Uwe oogen, zoo vol tooverkracht,
Zijn waarlijk dan zoo zwak, dat ze op dees beeldtnis dwalen?
Ik schilderde met zooveel kracht,
Lief meisje, ach! stond het in mijn magt,
Dit beeld, dat, zoo vol vuur, u vriendlijk tegenlacht,
Dit beeld zoude op uw hart den prijs der min behalen.
Dit beeld, — kom, zien wij 't meer nabij.....
Dat voorhoofd, — deze neus, — die oogen, — deze lippen,
De zuchtjes, die er aan ontglippen,
Ach, ziet gij 't niet, tot in de minste stippen....
Lief meisje! 't gansche beeld gelijkt volmaakt naar mij....
En, hemel! vraagt ge of dit uws minnaars beeldtnis zij?

AAN DORINDE.

Kom, aanminnige Dorinde!
Treden wij naar 't eenzaam wond,
Zien wij, hoe de vlugge herder
Zich in 't digte bosch onthoudt;
Hoe de vos zich heeft verscholen
Om den rand van 't boomgewas,
En bespieden wij de holen
Van den sluimerzieken das!
Kom, dat wij Natuur beschouwen,
Dat ons hart haar nooit vergeet!
Laten wij op God betrouwen,
Die geen enkel dier vergeet!

Zie, hoe de eiken, populieren,
Hoe de berken en de abeel
Strijden om de schoonste zwieren,
Met hun bladertak en steel!
Zien wij 't weefsel van de blaadjens,
Snijden wij wat takjens af,
En bewondren we in de zaadjens,
't Schoon, dat hun de Schepper gaf!
Kom, dat wij Natuur waarderen,
ô Natuur is altijd schoon!
Laten wij Gods magt vereeren,
ô Hij schiep Natuur zoo schoon!

Hoor het wild gedierte klappen,
  Met een schor of schel geluid,
Spreeuw en aakster menschlijk snappen,
  Wijl de goudvink zachtkens fluit!
Laten wij vooral de zangen
  Van den teedren nachtegaal
Met de zachte toonen vangen
  Van den schoonen wielewaal!
Kom, dat wij Natuur verheffen:
  o Natuur wekt altijd vreugd!
Laten wij Gods gunst beseffen,
  o Hij gaf Natuur die vreugd!

*) In de laatstelijk meêgedeelde Poëzij van Mevr. Woesthoven-Elter zijn een drietal drukfeilen ingeslopen, namelijk: op blz. 333, 1. kol. leze men *stoet* voor *stoel*; — op blz. 336, 2. kol. staat *choas*, in plaats van *chaos*: — eindelijk, op blz. 339, 2. kol. stelle men voor *Lethe's dal*, *Lechis dal*, waarmeê de Dichteresse doelt op *Rigteren* XV, vs. 14—19.

KATTENLIEFDE.

Met die lieve meisjeszorgen,
Waar reeds 't vrouwenhart uit spreekt,
Lang nog vóór de moederzegen
Haar de frissche wang verbleekt,
Had Maria een paar Katjes
Met wat zuivel opgekweekt.

Trotsch den blaam, die wordt geworpen
Op hun halfbeschaafden stam,
Waren beiden voor het meisje
Speelgenooten, mak en tam,
Zoodat niemand van hun klaauwen
Of hun bijten iets vernam.

Maar de Katjes groeijen sneller
Dan dat lieve meisje doen:
't Waren Katten reeds geworden
In het volgende saisoen,
En ze dachten aan een huwlijk,
Bij het keeren van het groen.

Schoon ze nog wel zamen speelden
Met Maria, zoo was thans
Half hun hart slechts bij het meisje,
De andre helft was bij den dans,
Op de bals en de concerten
Boven langs den geveltrans.

Daarom slopen beiden heimlijk
's Nachts, wanneer de maan verscheen,
Ver van hunne voedstervrouwe,
Naar die hooge feesten heên,
Waar ze beiden diletteerden,
Tot verdriet van 't algemeen.

In het dansen, in het zingen
Waren ze ieder ras volleerd:
Alle Katers van den omtrek
Hebben hen tot vrouw begeerd;
Zelfs een aantal, minnedronken,
Heeft om hen geduelleerd.

Maar zij speelden de kokette,
Gaven niemand vasten grond,
Tot op eenmaal aan Bibietje
Nelle zeide: »Ik ben gewond:
»Buurmans Hein is zulk een Kater
»Als er nimmer een bestond!"

En toen Nelle had gesproken,
Zei Bibietje: »lieve Nel,
»Hein is wis een knappe Kater,
»Ook ik mag hem zelve wel,
»Maar, bij Hints kan hij niet halen,
»Noch in liefheid, noch in vel!"

Hein en Hints ze waren beiden
Lang reeds op ons paartjen uit,
Daarom moest noodwendig volgen
Wat steeds vrijerij besluit:
Hein werd bruigom van Bibietje,
Nelle werd van Hints de bruid.

En hun huwlijk werd gezegend
Met een lief en aardig kroost,
Daarvoor zorgden beide moeders
Onvermoeibaar, onverpoosd:
Menig mensch-vrouw had, heur zorgen
Ziende, schaamtevol gebloosd.

Maar, Maria werd vergeten,
('k Zag 't ook zóó met menschen gaan:
Die geluk heeft op zijn paden,
Ziet geen ouden vriend meer aan!)
Noch zag Nelle, noch Bibietje
Naar die hen had wèlgedaan.

Doch, de tijden kunnen keeren:
Eeuwig duurt er nooit geluk;
Zoo kwam ook voor de arme Katjes
Droeve rouw en zware druk:

Want de slagershond Marquese
Beet Bibietjes hals aan stuk.

't Arme dier, naar 't nest gekropen,
Voelt het, dat haar sterfuur naakt,
Ziet met weemoed naar de Katjes,
Die haar dood tot weezen maakt,
Denkt hun toekomst na en kwelt zich:
»Hoe voor hun bestaan gewaakt?"

Eindlijk heeft zij al haar jongen
Naar Maria's schoot gebragt,
Schoon ze stervende ging slepen
Met haar overdierbre vracht,
En haar oogen zich reeds sloten
Tot den nooit verlichtbren nacht.

En, toen 't laatste was geborgen,
Leide zij zich, kreunend, neêr,
Zag nog smeekende naar Mietjen,
En... Bibietje was niet meer!

Wáár gebeurd is dees historie,
Die haar hoort, onthoû ze en — leer!

Utrecht; 1856. A. J. C. KREMER.

PHTISIS TUBERCULOSA.

Hare oogen zijn blaauw als de hemel,
Haar haren zoo zwart als de nacht,
Haar wangen zoo rood als de rozen,
Haar handen als duiven zoo zacht.

En uit die oogen, die blaauwen,
Daar vonkelde de eeuwigheid uit,
En in hare golvende haren
Lag donker Gods raadsbesluit.

En bij die wangen, als rozen,
Daar schemerde een sneeuwwitte rand;
Rooskleurige nagels ze blonken
Aan de al te doorschijnende hand.

En zuchtende zag ik die schoonheid,
En bad met een zucht tot den Heer....
Een nevel rees tusschen ons beiden:
Ik zie haar op aarde niet weêr!

Utrecht; 1856. A. J. C. KREMER.

MARIA.

BESPIEGELING.

I.

Is dit het heilig beeld der dienares des Heeren,
De maagd, wier needrigheid de christenen verrukt, —
Zij, wie ook 't ongeloof met eerbied moet vereeren,
Als 't voor haar zielegrootheid bukt?

Is dit de moeder, die geen enkel dak ontmoette,
Waar zij wat onder rusten kon, —
Die, barens reede, tot verblijf een woon begroette,
Beroofd van bedsteê, lucht en zon?

Is dit de moeder, wie den adem scheen te ontglippen,
Als zij haar dierbaar kind op 't vloekhout sterven zag?
Is dit de lijderes, die op des lijders lippen
Het leven uitstort met meêdoognisvollen lach?

Haar paste een doornenkroon, en diamanten flonkeren
Rondom dit heilig hoofd; haar schamel kleed was grof,
En, golvend in 't satijn, kan zij u hier verdonkeren,
O schaamtelooze praal van 't hof!

Wat ongevoel voor 't ware en schoon!
Welk tooisel is Maria waard?
Wie schenkt ze, aldus versierd, ten parel harer kroon,
Een traan, door 't schreiend hart gebaard?

Of waant gij, sterveling, door prachttooi weêr te geven
De schittering, die haar, als hemelinge, omvloeit?
Maal met een boskool dan de bron van licht en leven,
De zon, die d'oosterkim ontgloeit!

II.

O neen, zóó was zij niet, die Angelo, gerezen
Voor blanken marmerblok, nog ruw en onbezield,
Het scheppend staal ter hand, deed spreken: »troost der wee-
Daar staat zij! . . . stervelingen, knielt!" (zen,

O neen, zóó was zij niet, die eens, met gouden stralen,
Bij 't plechtig stille van den nacht,
Aan Raphaël verscheen, den hemel neêr deed dalen,
En hem het ideaal van maagdenschoonheid bracht.

O neen, zoo was zij niet, die Rubens deed ontvonken,
Wanneer hij voor het kruis op 't aanschijn lag gestort,
En zijn penseelen greep, in rouwgevoel verzonken,
En met godvruchten moed omgord.

Laat zetelen in 't goud 't Vermogen en de Snoodheid,
En schittren slaven blind door stoffelijken glans:
In 't needrig harte van Maria ligt haar grootheid :
Haar armoede is haar hemelkrans!

III.

Is dit het godlijk kind, eens op haar schoot gelegen,
Al schreiend en half naakt, maar waard het aangezicht
Des Oppervaders, maar der menschheid lust en zegen,
Maar 's levens woord en 't waarheidslicht?

Haar kind!... dat, opgekweekt in ramp, den ramp tot broeder,
Ter peluw voor zijn hoofd geen enklen ruststeen vond,
En van al 's werelds vreugd niets kende dan een moeder,
Hem kussend met verrukten mond?

Is dit haar zoon, die sprak: »Verkies den laagsten zetel,
Opdat men u verhoog!" Geldt boven rietenstaf
Hier gouden scepter?... O, wat hand is zoo vermetel,
Dat zij hier 't graan verwerp' voor draf?

O, wie miskent aldus 't almachtig zielsvermogen
Der zwakke vrouw, met God vertrouwd?
Wie, die hier 't hart vergeet, en spreken wil tot de oogen,
Wie kiest hier 't aardsche slijk voor 't hemelstralengoud?

Wellicht had de eigen hand, die thands de oud-bannelingen
Des menschdoms overlaadt met kostelijk gesteent,
Ze uit zijne woon verjaagd, wat ramp hen mocht bespringen,
En bij hunne armoê niet geweend!

IV.

Zoo gij Maria siert, bekroon ze dan met rozen,
Die u den Schepper biedt tot onnabootsbren krans, —
Hij, die den daagraad van zijn majesteit doet blinken,
En aan de lente iets leent van zijn verheven glans.

Wilt ge op heur arm den kleene tooien,
Geef aan zijne onschuld dan een lelieblank gewaad,
Dat nedergolft in breede plooien,
Eenvoudig lief als zijn gelaat.

En, bij 't aanschouwen van dit heilig paar, zegt de arme,
Ontroerd van binnen, met vertrouwelijken blik:
»O goede moeder, dat uw voorspraak mij bescherme!
God minde u, en gij leedt als ik!

»Maria, die elk woord, dat Jezus monde ontvloeide,
Bewaardet in uw ziel als in een heiligdom,
Herinner u des Zoons, die voor het menschdom gloeide,
Ook als uw wee hem tegenklom!

»O groote vrouw, met heilgenaden overgoten,
Gij, uit den vorstenstam van David opgestaan,
Opdat de doornenkroon, u rondom 't hoofd gesloten,
Te feller steken zou, bij stilverkropten traan;

»Nooit zag u Israël de teedre maagdentrekken
Ontplooien tot een dartlen lach,
Maar Golgotha zag u gevouwen handen strekken,
Al smeekend, tot uw Zoon, die, om ons op te wekken
Ten eeuwig leven, stierf met goddelijk ontzach.

»Zoo gij vorstinne zijt, dan is 't van diepbedrukten,
Gij, wier volheerlijkheid zich onder 't kruis verhief.
Zie, naast de duizenden, die voor uw liefde bukten,
Op mij, rampzaalge, neêr: ik groet u in mijn grief!"

Gent, 1. Mei 1856. PRUDENS VAN DUYSE.

GESCHIEDENIS.

BRONNEN-STUDIE VOOR DE HISTORIE VAN HET VADERLAND. *)

WOERDEN.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS EN BESCHRIJVING.

Lamoraal van Nottelen, *Beschrijving van de nieuwe versterking en toestand der stad Woerden, in rijm te zamengesteld. Woerden*, 1705. 4°.

L. v. Nottelen was bedienaar des H. Evangeliums te Woerden, als dichter in het *Vervolg* op Witsen Geysbeek vermeld. Geheel deze Beschrijving is 16 bladz. groot en kan derhalve van geen groot belang zijn.

Redevoering over een project om Woerden te versterken. Amst. 1734. 4°.

O. Groeneyk, *Beknopte Geschiedkundige Beschrijving van Woerden. Zierikzee*, 1829. 12°.

Hoezeer vrij kort, is dit werkjen echter het eenigste dat de geschiedenis en beschrijving dezer hollandsche stad en vesting omvat. Zie intusschen, over Woerden, *Kabinet van Nederl. en Kleefsche Oudheden*; V. 16.

Geschilderde Glazen.

Glazen op de Vroedschapskamer van 't Stadhuis te Woerden. P.J. Vermeulen, in het *Tijdschrift van Utrecht*, *III*. 30. Zie ook Groeneyk, *Beschr. van Woerden*, blz. 42.

*) Zie Astrea's V. Jaargang, blz 57, 131, 170, 175, 203 en 206.

HISTORISCHE MONOGRAPHIËN.

Belegering van Woerden, 1576.

Historia van der tijt der swaere belegering ende wonderlijcke verlossinghe der Christ. gemeente der stadt Woerden, opgeschreven door Johannem Saligher, *Predigher aldaer, ghedruckt by* Dierick Mullem (omstreeks 1576). Hier achter: *Een nieu christ. liedt van der swaere belegering der stadt Woerden*, het welk ook afzonderlijk uitkwam, en herdrukt is in de Noten op de hier achter te vermelden *Belegering van Woerden* door Reudler.

Johannes Saligher, schrijver dezer *Historia* was luth. predikant te Woerden, en vrij onrustig, vermoedelijk sedert 1572, toen de stad onder voorwaarden van uitsluitende oefening der luthersche leer aan 's princen zijde overging. Hij verkreeg Cornelis van der Laer, die reeds in 1565 op het kasteel te Woerden gepredikt had, tot ambtgenoot. Beide deze mannen onderscheidden zich tijdens het beleg als handhavers van vrijheid en godsdienst; zij zochten den vijand, waarbij zich duitsche en luthersche knechten bevonden, om des geloofswille, tot staking van verdere feitelijkheden te bewegen. Tot die briefwisseling behooren de volgende stukken, destijds in druk uitgegaan:

Copije van den Brief der Predikanten der christelijcke gemeente der stad Woerden, den 16 August. anno Dmi 1576, met andere schriften Dr. M. Lutheri tot vermaening, ter boete en waarschouwinge voor schaede, gezendt in die Cruisschans aan de Oversten, Hopluyden, Bevelhebbers ende alle die Crijgsluyden, die hen, om die Christelijcke Gemeente der stad Woerden in Hollant, der Augsborgsche Confession toegedaen, om des Evangelioms Christi wille, in zeeven schansen, in vier legeren ende sommige scheepen te water, die zelfde stad uit te hongeren ende met gewelt te overvallen, gelegert hadden, ende den XXIII August. met verschrikkingen en schande afgethogen zijn. 8°.

Bedenken, Oordeel en Raed Dr. M. Lutheri en andere Hooggeleerde Theologen met sommige sluitreden Lutheri en openbare disputen verdedigd anno 1519, dat men den Paus en zijn beschermheeren tegen onregten, geweld en crijgh wederstant sal doen. Ghedrukt tot onderwijs en troost der christelijcke gemeente der stad Woerden in Hollant, der ongevalschte Augsburgscher Confession toegedaen, welke daerom met seven schansen van den Albanischen Papenknegten en kindermoorders tot Oudewater over 46 weken beschanst, en nu nog daerenboven met vier leghers neven die seven schansen en met schepen of schuiten te water belegert is, in 't jaer ons Heeren 1576. 8°.

J. G. H. Reudler, *De Belegering van Woerden door de Spanjaarden in de jaren* 1575 *en* 1576. — *Eene Voorlezing met aanteekeningen.* — In de *Vaderl. Letteroef. Mengelwerk, December*, 1838.

— *Geschiedenis van J. Pistorius en der Evangelisch Luthersche gemeente te Woerden, Utrecht*, 1841, 8°. Ook in het III. stuk der *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evang. Luth. Kerk in de Nederlanden.*

Johannes Gottlieb Hendrik Reudler werd 2 September 1824 tot predikant beroepen bij de luth. gemeente te Woerden, na van 28 Julij 1822 tot 27 Junij 1824 te Doesburg, en van 11 Julij 1824 tot 24 October 1824 te Zierikzee werkzaam te zijn geweest. Hij deed zijne intrede te Woerden den 7 Nov. 1824, met eene predikatie over Joh. III. vs. 3. Te Amsterdam 21 Maart 1798 geboren, studeerde hij onder H. Bosscha en David van Lennep in de oude letteren, en in de godgeleerdheid onder Pluschke. Na een smartelijk lijden van weinige dagen, overleed hij den 20 februarij 1841. Zie verder *Bijdragen tot de Gesch. der Evang. Luth. kerk in de Nederl. III.* 166.

H. Boxhorn, (Bochorinc) *Anticuyckius et Commentariorum de Eucharistica Harmonia, libri tres, adversus Henrici Cuyckii Cancellarii Academiæ Lovaniensis Orationem Parœneticam, Transsubstantiationem Pontificiam, Missæ Idolomaniam et manducationem carnis Jesu Christi corporalem. Accessit justitia Reformationis, congregationisque Ecclesiæ Wourdanæ, ad Christianam Communitatem, cum Hollandiæ et aliarum Provinciarum Belgicarum Ecclesiis ex Dei verbo reformatis. L. B.* 1598. 12°.

Over H. Boxhorn of Bòchorinc, grootvader van den beroemden M. Z. Boxhorn, zie Paquot, I. 410.

Pest, 1636.

Eenne Christelijck Aenspraekke ofte Vertroostinghe aen alle eenvoudighe Burghers binnen Woerden in deze regeerde pesttyden. Ingestelt door A. J. van Rynevelshoorn. Sierach int 18ᵉ. Spaert dyne boete niet, tot dat ghy cranck wort, maer betert U, dieweijl ghy noch zondighen mooghet en verticht die betringh van u leven niet tot in den doodt, want het can aen den avont wel anders worden dant aen den morgen was, ende dat haest by Godt. Psalm 91, *vers* 5, 6, 7. *Dat ghy niet verschricken moet voor den grouwel des nachts, voor de pylen, die des nachts vlieghen. vs.* 6. *Voor de pestilentie, die in duyster sluypt, voor die siecte, die in*

den middag verderft. vs. 7. Ofter duysent vallen aen uwer syden ende thien duysent tot uwe rechterhant, soo en salt u doch niet treffen. Ghedrukt int Jaer ons Heeren, Anno 1636.

Aart Janszoon van Ryneveldshoorn, een aanzienlijk burger te Woerden, schreef deze toespraak in 1636, toen er in vele steden van Nederland eene pestziekte heerschte. Ryneveldshoorn was te Woerden geboren, in 1594, werd hoogheemraad en kameraar van het grootwaterschap van Woerden, weesmeester en een der acht ouderlingen van de luth. gemeente. In de voorrede van zijn *Christelijck Aenspraekke*, zegt hij, ongeleerd te zijn, en den tijd zijner jeugd te hebben doorgebragt achter den ploeg. Dit werkjen schreef hij, om zich zelven en alle arme zondaars in doodsnood te vertroosten. Ten jare 1665, gaf hij nog:

Wisse tyding van de nabyheydt des Jongsten Dags, en vijftien ware kentekenen uit het H. Woordt Gods en veele opmerckensnoodige Historien en exempelen enz. Amst. 1665, waarin eenige bijzonderheden, zoo omtrent de gemelde pestziekte als omtrent den schrijver, voorkomen.

Gebeurtenissen van 1672.

Waerachtigh Verhael van de Franse Wreedheydt binnen Woerden. 1673. 4°.

Pertinent Verhael van het verlies der Francen in de laetste slagh by Woerden. (1673). 4°.

Weduwen-tranen, gestort in een bedroefden Brief uyt Woerden. Amsterdam, s. a. (1673). 4°.

Fransche Moord. 1813.

Mr. J. Meulman, *Woerden in Slagtmaand* 1813. *'s Hage*, 1814. 8°. Uit dit werk vloeide voort:

Tafereel der Wreedheden door de Franschen te Woerden gepleegd den 24. *November* 1813. — *Amsterdam*, 1815. 8°. Een schoolboekjen, in gesprekken.

Mr. Jan Meulman werd den 14 Maart 1767, te Dolfden, in Overijssel, geboren. Te Zwolle ontving hij op de latijnsche school zijne voorbereiding voor de utrechtsche akademie, waar hij op 20jarigen leeftijd tot doctor der beide regten bevorderd werd. In 1787 werd hij secretaris van het geregtshof en de hooge crimineele vierschaar van Woerden, en begon alzoo die loopbaan, welke hem bijna zestig jaren in verschillende regterlijke betrekkingen, aan Woerden verbond. In 1803 tot baillluw en gedurende de fransche overheersching tot vrederegter benoemd, bekleedde hij tevens de betrekking van advokaat en notaris, dijkgraaf, adjunct-houtvester, lid der prov. staten en vooral die van schoolopziener. Zijn werk *Woerden in Slagtmaand* is het beste over die gebeurtenis. Nog heeft men van Meulman eenige andere stukken, doch naamloos, in het Mengelwerk van sommige Tijdschriften opgenomen. Meulman overleed op de hofstede Rohestein, 22 Aug. 1847. Zie *Konst- en Letterbode*, 1847. N°. 46.

Pieper, *Historisch Verhaal van het voorgevallene binnen Woerden in* 1813. *Amst.* 1813. 8°.

P. J. van Lelyveld. *Elegiaca trias, sistens Stragem Woerdanam, luctum Elbanum casum Tyranni. Leyden*, 1814. fol.

Zie J. T. Bergman, *Levensberigt van Frans en P. J. van Lelyveld. Amst.* 1837. 8°. Ook in het *Aanhangsel op het Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen.*

Nieuwe Fransche Tyranie of verhael der Gruwelen in Woerden. 1814. 8°.

Nog wordt eene dergelijke *Fransche Tyrannie* van Mr. Jan ten Brink der vaderlandsche jeugd ter lezing aanbevolen door Groeneyk, in zijne *Beschrijving van Woerden.*

M. G. Engelman, *De Moord te Woerden. Lierzang. Amst.* 1814. 8°.

Vrouwe K. W. Bilderdijk, *De Moord van Woerden. Dichtstuk. Amst.* 1814. 8°.

A. de Koning, *Twee Leerredenen over Joh. XIX vs.* 24*b* en 1 *Sam. XVII vs.* 37, *uitgesproken den* 19 *van Wintermaand* 1813, *de eene over den Ramp te Woerden, de andere over de Wapening voor 't vaderland. Uitgegeven ten voordeele van Woerdens burgerij. Dordrecht*, 1814. 8°.

Van A. de Koning, predikant te Sliedrecht, hebben wij, behalve eenige theologische geschriften, *Twee Leerredenen op het Vredefeest. — Dordrecht* 1814. — Een *Berigt aangaande de Belegering en het Ontzet van Gorinchem, Dordrecht*, 1814. 8°. en *Het Huwelijk van Z. K. H. den Kroonprins der Nederlanden, met de Grootvorstinne van Rusland.*

C. van der Aa. *Verslag van de Gebeurtenissen in Amsterdam en Woerden, in November en December* 1813. *Amst.* 1814. 8°.

Waterschap van Woerden.

Stukken en Bewysen aen de Staten van Hollandt, ingelevert door de Ingelanden van het Waterschap van Woerden. Utrecht, 1709. 4°.

Privilegien van het Waterschap van Woerden. Utrecht, 1709. 4°.

COURS FAMILIER DE LITTÉRATURE

PAR

ALPHONSE DE LAMARTINE. *)

De beroemde Fransche Dichter en Letterkundige De Lamartine bevindt zich, door een zamenloop van de droevigste omstandigheden, in de grievende noodzakelijkheid, om een Werk, bij wijze van Maandschrift, voor de pers gereed te moeten maken, teneinde, uit de opbrengst daarvan, aan geldelijke verpligtingen te voldoen, waaronder hij, sedert lang, gebukt gaat, en die hem dwingen tot een arbeid, waarvoor geen naam te vinden is minder hard en toch méér gepast dan die van letterslavernij.

De Fransche Dagbladen hebben een beroep gedaan op het publiek. Het luidt aldus:

»Nous faisons un acte insité:

»Nous nous constituons en commission de publicité officieuse: nous nous donnons pour mandat de faire connaître à tous les amis des lettres l'œuvre de notre plus illustre écrivain, de notre grand poëte, et de provoquer, autant qu'il est en nous, des souscriptions d'abonnement à son *Cours familier de littérature*.

»L'explication de notre conduite est dans le sentiment qui nous inspire. Le pays nous comprendra.

»Si on nous demande de quel droit? nous répondrons: du droit de notre amitié.

»Un homme a rempli depuis trente ans la France et l'Europe de ses œuvres et de la renommée de ses actes. Poëte, orateur, homme d'État des jours difficiles, on peut apprécier diversement la partie politique de sa vie: on ne peut incriminer en lui ni une faute d'intention, ni une faiblesse de caractère. L'humanité gardera la mémoire de ses efforts pour l'abolition de l'échafaud, la France pour l'inviolabilité des vies et fortunes, l'armée pour la conservation de son drapeau, l'Europe pour le maintien de la paix en 1848; les lettres lui doivent la meilleure part de leur éclat au dix-neuvième siècle.

»Cet homme qui devrait jouir au moins du repos, *otium cum dignitate*, après une vie de labeur et de vicissitudes, est condamné, par des circonstances adverses, mais toutes honorables, à une fatigue incessante. Son génie y suffit, mais ses forces pourraient n'y pas suffire. Un mot de lui nous révèle avec trop d'énergie sa pensée pour que nous ne le répétions pas, au risque de lui déplaire. — »Vous vous tuez par ce travail surhumain," lui disait, il y a peu de jours, une femme célèbre. — »Peut-être," répondit M. de Lamartine; mais que voulez-vous? j'aime mieux »mourir de travail que de douleur."

»M. de Lamartine publie par Entretiens (un Entretien par mois) un *Cours familier de littérature*. Son premier Entretien, que l'Europe a lu avec admiration et attendrissement, révèle des peines d'esprit qui ne paraissent pas supérieures à sa constance.

»Nous voulons que cette œuvre soit connue, soutenue et secondée par tout ce qui sent en France la portée et la dignité des lettres.

»Nous rougirions, pour le pays des lettres, si l'appel que M. de Lamartine adresse au concours littéraire de la France était vain ou lent.

»Nous voulons *sans lui et au besoin malgré lui*, multiplier en notre nom cet appel.

»Nous convenions la France à s'associer à nous."

Het gevolg daarvan is geweest, dat niet alleen in al de Departementen van Frankrijk zich Commissiën hebben gevormd tot het bevorderen van een algemeen Abonnement, maar dat zelfs ook eene Vereeniging van Dames met hetzelfde doel is tot stand gekomen, »qui ne pouvaient manquer de donner un témoignage sympathique au Poëte des *Méditations* et des *Harmonies*. Les demandes nombreuses d'abonnement, provoquées par ce manifeste reproduit dans un grand nombre de journaux des départements, se multiplieront, grâce au

*) Zie betreklijk dien Dichter als Staatsman, Astrea's III. Jaarg., bls. 188.

concours des nobles cœurs, grâce à ces intelligences qui sont restées fidèles au culte des lettres, grâce à l'émotion causée par la lecture du premier Entretien de M. de Lamartine, qui a, sans le chercher, par le simple et pathétique exposé de sa vie laborieuse et de sa lassitude, rencontré la fibre délicate cachée au fond des âmes que le courant des appétits materiels a laissées sans atteinte. Les femmes ont su mieux que nous-mêmes garder cette pureté."

België heeft al terstond het loflijk voorbeeld van Frankrijk gevolgd, en ook dáár beijvert men zich, om deelnemers te winnen voor een Werk, dat ten laatsten wandelstaf zal strekken, waaraan de afgetobde Pelgrim, na de droevigste teleurstellingen, nog een steun tracht te vinden op den moeijelijken avondtogt zijns levens naar het doel der eeuwige rust.

Ook Nederland mag hier niet achterblijven; — en alzoo dan heeft de ondergeteekende, na te Parijs, bij den vermaarden Schrijver-zelven, de noodige inlichtingen verkregen te hebben, tot de uitgave van dit Prospectus besloten, in de stellige overtuiging, dat deze belanglooze poging, om een groot Genie, in de dagen zijner smartlijke beproeving, ook onder ons eene kiesche hulde van meêwarigheid toe te brengen, met het beste gevolg zal worden bekroond.

Utrecht, April, 1856. J. G. BROESE.

De Inschrijvers op de *Cours familier de littérature* van den Heer DE LAMARTINE ontvangen, voor den prijs van *ƒ* 15,—, *vrachtvrij*, gedurende een jaar, alle maanden, *één Entretien* van vijf of zes vellen druks, welke twaalf Afleveringen een Werk zullen vormen van twee Deelen in 8º., met eene afbeelding des vermaarden Schrijvers, in staalgravure, naar het Mariner-basrelief Adam Salomon.

Dat het bovenstaande Prospectus de aandacht gewekt heeft, blijkt uit wat de groote Dagbladen van Nederland daarover, dezer dagen, in omloop bragten; zij schreven, namelijk: »'*s Gravenhage*, den 6. Mei. — De Boekhandelaar Broese, te *Utrecht*, heeft een Prospectus in het licht gegeven tot ondersteuning van de pogingen, die edelmoediglijk in Frankrijk en België zijn aangewend, om de uitgaven te bevorderen van het Werk, dat de beroemde Fransche dichter en letterkundige de Lamartine, bij wijze van Maandwerk, voor de pers gereed maakt, en waaromtrent men in de Dagbladen reeds eenige verspreide berigten gelezen heeft. De groote Schrijver wil door de opbrengst van dit Werk, bevattende een *Cours familier de littérature*, aan de geldelijke verpligtingen voldoen, waaronder hij sedert lang gebukt gaat, en die hem tot een arbeid dwingen, welke geen letterzwoegen, maar »letterslavernij, geheeten worden mag. Het is te verwachten, dat de belanglooze poging, om een Genie, dat, op den avond zijns levens, tot zulken handenarbeid gebragt is, zijne taak te verligten, hier te lande bijval zal vinden. Ook behalve de innerlijke waardij van een letterkundig Werk, van Lamartine's hand, zal men aldus de gelegenheid hebben, om hem eene kiesche hulde van meêwarigheid te brengen: den Nederlander is dat eigen."

Middelerwijl zagen reeds twee Afleveringen dezer **ENTRETIENS**, te Parijs, het licht, en wij stellen ons voor, om, in de volgende Aflevering van Astrea, uit beide overschoone Livraisons eene proeve aan onze lezers mede te deelen. Intusschen kunnen wij de deelneming tot het beoogde doel niet dringend genoeg aanbevelen.

Het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* heeft, in zijn Nommer van den 8 Mei, het bovenbedoelde Prospectus in zijn geheel overgenomen, en laat daaraan voorafgaan: »Wij ontvingen, dezer dagen, de navolgende bekendmaking, welke wij van belang genoeg achten, om in haar geheel in ons Blad te worden opgenomen. Zij kan tevens dienen als een blijvend aandenken in onze Boekhandels-archieven van den geest, die onzen Nederlandschen Boekhandel bezielt, ter bevordering van wat goed en edel is, niet alleen op vaderlandschen bodem, maar zelfs bij de naburen. — Eere den Heer Broese voor zijne loflijke bemoeijingen: eene ruime ondersteuning zette de kroon op zijn werk!"

KUNST.

NECROLOGIE.

HULDE AAN DE NAGEDACHTENIS VAN JAN WILLEM PIENEMAN,

UITGESPROKEN IN DE MAATSCHAPPIJ **ARTI ET AMICITIÆ**, DEN 21. APRIL, 1853, DOOR MR. J. VAN LENNEP.

Het is nu acht dagen geleden, dat wy deze zaal verlieten om den lijkplicht te gaan volbrengen aan het overschot van hem, dien wy allen liefhadden of vereerden, van Jan Willem Pieneman. Talrijk was de saamgevloeide schaar van kunstminnaars, van leerlingen en vrienden, van belangstellende stadgenooten: treffend en aandoenlijk de woorden, by zijn graf gesproken: diep de indruk, door die plechtigheid achtergelaten.

En toch de maatschappij *Arti et Amicitiæ* heeft gemeend, dat zy met het besturen dier plechtigheid nog niet genoeg had verricht. Zy heeft het oorbaar en betamelijk geächt, dat ook binnen de wanden van dit gebouw nogmaals een opzettelijke hulde zoû gebracht worden aan hem, wien deze Maatschappij, als aan haren voornaamsten medestichter, als aan den eersten voorzitter en later eerehoofd van haar Bestuur, zoo grooten dank verschuldigd is. Het was aan my, dat de taak werd opgedragen, hem, uit naam der Maatschappy, die hulde te brengen.

Dankbaar erken ik, dat ik my door die op my gevallen keuze heb verrast en vereerd gevoeld. En toch leeft by my een klaar besef, hoe zich menigeen verwonderen zal, dat ik niet voor het gewicht der taak terugdeinsde, dat ik de my aangeboden eer niet heuschelijk afwees uit bewustheid van mijn onvermogen om aan de wellicht van my gekoesterde verwachting te beäntwoorden.

Die verwondering zoû niet meer dan billijk zijn. Immers, gold het hier de voorstelling van Pieneman als mensch, als burger, als huisvader, dan bestaan er nog vertrouwelijke vrienden genoeg, van het prilst zijner jeugd tot in het laatst zijns levens met hem verbonden, en uit wier mond zoodanige beschouwing beter en gepaster zoû hebben geklonken dan uit den mijnen.

Gold het eene hulde aan Pieneman voor hetgeen door hem verricht is om deze Maatschappy tot stand te brengen, om haar aanwas, haar bloei, haar weldadige strekking te bevorderen, de aanteekeningen harer bestuursvergaderingen zouden daarvan welsprekender getuigen dan mijne woorden.

Gold het, eindelijk, de beschouwing, de beöordeeling, den lof der kunstgewrochten, door den grooten meester nagelaten, de minste zijner leerlingen zoû tot het volvoeren van die taak beter in staat zijn dan ik, die, oningewijd in de geheimen der kunst, alleen afga op een wellicht bedriegelijk kunstgevoel.

En echter, by zoovele gronden, waarop ik, schijnbaar althands, het my gedaan verzoek had behooren af te wijzen, heb ik mij verstout, daar aan gehoor te geven. Ik heb dit gedaan, omdat, naar mijne meening, niet eene der drie beschouwingswijzen, waarvan ik gewaagde, van my gevergd kon worden.

Het korte tijdsverloop, my gebleven om mijne stof te bepeinzen en uit te werken, een tijdsverloop, nog aanmerkelijk ingekrompen door talrijke andere in deze dagen op mij rustende verplichtingen, moest van zelf reeds elke gedachte doen wegvallen aan het samenstellen eener eigenlijk gezegde lijk- of gedachtenisrede. Hem, die een leven wil verhalen, zoo vol van wisselingen als dat van Pieneman, of die hem in zijn gandsche loopbaan als schilder volgen wil, hem zal men geen acht dagen geven voor dien arbeid. Zoo vele maanden zouden hem naauwlijks genoeg zijn.

Neen! wat de gelegenheid van heden vereischt, is geen levensbeschrijving, geen lijk-, geen lof-, geen gedachtenisrede: het is een bloote uitboezeming van het hart: het is, na de kreten van rouw en smart, een kreet van dankbaarheid tot Hem, die in Pieneman een groot man te meer aan Nederland geschonken heeft.

En deze taak achtte ik, zonder laatdunkend te zijn,

my gerechtigd te aanvaarden; want mocht ik al uit elk ander oogpunt de minst geschikte zijn om hier het woord te voeren, in liefde tot de goddelijke kunst, in gehechtheid aan mijn vaderland, wil ik voor niemand onderdoen; en, blijven mijne woorden in weêrwil daarvan beneden hetgeen gy recht hadt te vorderen, zy zullen u, vertrouw ik, niet geheel onvoldaan van hier laten gaan. Wat uit het warme hart voortvloeit, vindt altijd weêrklank in warme harten.

Wy zijn hier te samen gekomen, om aan Pieneman de hulde en dank dier harten toe te brengen. Welke aanspraken heeft hy zich op onze hulde en dank verworven? Ziedaar wat het ons voegt, gezamentlijk te onderzoeken.

Onder die aanspraken noemen wy, als de eerste en gewichtigste, zijn invloed op de wedergeboorte der kunst in ons vaderland. Teneinde dien invloed recht te leeren waardeeren, voegt het ons den toestand dier kunst te beschouwen toen Pieneman verscheen, en vervolgends na te gaan, wat zij door hem geworden is.

De Eeuw van Frederik Hendrik had den roem der Hollandsche Schilderschool zich door geheel Europa zien vestigen. De gestadig toenemende welvaart der jeugdige Republiek, die allerwege trotsche stichtingen deed ontstaan, tot welker verciering de hulp van schilder- en beeldhouwkunst moest worden ingeroepen, had den kunstenaars de ruimste gelegenheid aangeboden tot ontwikkeling der hun geschonken gaven. Men denke alleen aan den bouw van het trotsche raadhuis hier ter stede en hoe vele grootsche en rijke vindingen de stoffeering daarvan in het wezen riep. Naauwlijks weet de nazaat, wanneer hy dat tot paleis misvormde praalgebouw rondwandelt, en zijn blik over die meesterstukken laat weiden, wat hy meer bewonderen zal, de stoutheid der verbeelding, die hen in 't leven riep, of de voortreffelijkheid hunner uitvoering. En niet alleen de openbare gestichten, ook de byzondere woningen der machtige regenten en der rijke kooplieden werden gestoffeerd met de voortbrengselen van beitel en penceel. Maar alles wisselt op deze waereld, en in dien tijdelijken zegepraal der kunst, lag tevens — hoe vreemd het klinken moge — de kiem van haar verval. Wy mogen het niet verzwijgen: by al de bescherming, welke het toen levend geslacht aan de kunst verleende, was het over 't algemeen minder de bevordering van haren bloei, die beoogd werd, dan de voldoening van eigen ydelheid: en van daar ook, dat verre de meesten dier schilderyen, in Doelens en godshuizen zoo wel als in byzondere woningen opgehangen, geen ander doel hadden dan de gelaatstrekken te vereeuwigen van hen, die ze lieten vervaardigen. Wel was zulks geschikt om den kunstenaars groot stoffelijk voordeel te verschaffen, maar het kon op den duur niet strekken om hun verbeelding, om hun scheppingsvermogen op te wekken en levendig te houden. Het had bovendien een ander nadeel. Toen eenmaal elke stichting haar gebouw had, toen de uitbreidingen, aan Amsterdam en aan andere steden gegeven, voltooid waren, en er aan schilderstukken van veel omvang minder behoefte begon te ontstaan, geraakte het historiëele vak al meer en meer op den achtergrond: — of, zoo de hulp daar van nog nu en dan werd ingeroepen, het was tot het vereeuwigen van vredestraktaten of van konferentiën, waarby de poëtische verbeelding des schilders weinig of geen voedsel vond en hy zich in de eerste plaats op het getrouw teruggeven van lokalen en personen moest toeleggen. Alleen de zeeschilders — en hoe kon dit anders, toen het tooneel van Hollands roem op den oceaan verplaatst was? — maakten nog een loffelijke uitzondering op den algemeenen regel: en hunne voorstellingen van die tochten en zeeslagen, welke zy niet schroomden persoonlijk by te wonen, leveren nog de schoonste bladzijden op, waar, in dat tijdperk, zich de Nederlandsche kunst op mocht verheffen. Dan, onze zeetriomfen namen een einde, en, met hen, voor langen tijd althands, de bekwaamheid onzer zeeschilders.

Maar was met den aanvang der vorige eeuw de roem en grootheid van Nederland aan 't kwijnen geraakt, om eerlang geheel te niet te gaan, nog bestond de welvaart, en groeide gestadig aan by langdurigen vrede, en — met de welvaart — de ydelheid, bestendig aangekweekt door het besef van rijkdom en macht. Nog voortdurend openbaarde zich by de vermogenden in den lande die ydelheid ook in het verleenen van bescherming aan de schoone kunsten: en zulks geheel niet meer uit eenig kunstgevoel, maar omdat, by al wie door stand of vermogen in aanzien was, een verzameling van portretten en schilderyen een even onontbeerlijk artikel van weelde was geworden, als een welvoorziene boekery, als kasten met Japansch of Sineesch porcelein of met fluiten en bokalen, als galons op de rokken der livereibedienden.

De heilige kunst was niet meer geworden dan een middel tot stoffeering, 't welk den dichter en den schilder op eene lijn plaatste met den behanger en den verlakker, met den vergulder en den stukadoor. Werd hierdoor by den kunstenaar alle gevoel zijner waardigheid uitgedoofd, ook de geest en richting, welke de eeuw volgde, waren niet geschikt om zijn talent te ontwikkelen. De noodlottige invloed van Frankrijk, 't welk men, waar het smaak gold, zich ten voorbeeld stelde, had zich hier doen gevoelen, en de navolging was, gelijk alle navolgingen, niet dan een karikatuur van 't oorspronkelijke. Hoort, hoe Bilderdijk dien tijd afschildert met betrekking tot de poëzy:

Mijn vrienden, ziet terug uit de eeuw, waarin wy leven
Op die my 't aanzijn gaf: toen by den grond te zweven,
  Toen kruipen, dichtkunst heette, of liever rijmery,
  Naar strenggesnede wet, den naam van Poëzy
(Dien Goddelijken naam!) zich eigende en onteerde,
Toen Moonen op de taal, en Pels de maat regeerde.
  Een valsche netheid won, geboetst naar Franschen trant,
  Op Hollands Pindus veld, en kluisterde 't verstand.
Ach! Vondels grootheid was verloren, Poot vergeten!
Men draafde in stijven tred aan Frankrijks gladde keten,
  En koude Redekunst, in angstig rijm gekneld,
  Nam eer en eerplaats in van Dicht- en Lauwerheld.

Op den schouwburg waren het louter vertalingen van Fransche treurspelen of zwakke navolgingen op Fransche leest geschoeid: daar buiten, stichtelijke heldendichten, waarin al de aartsvaders en geloofshelden, by den rij af, in verveelende hexameters — louter berijmd proza — werden bezongen, of zoogenaamde buitenplaatsdichten, waarin de onbeduidendste lusthof tot in zijne minste byzonderheden toe werd bezongen, in vaerzen even gelikt en afgerond en afgemeten als de geschoren hagen, de met keizelzand belegde lanen en symmetrische grasperkjens, die hem vercierden.

Gelijk met de poëzy, even zoo was het met de schilderkunst, hare zuster, gesteld. Het stijve, het gemanierde, het konventioneele, werd alleen bewierookt, en had alle verheffing weggedreven. De koude vorm werd gehuldigd: de ziel ontbrak, die haar het leven verschaffen moest.

En nog tot lager trap moest de kunst vernederd worden. Het waren eerlang niet meer de schilderyen des kunstenaars, welke men hem afkocht om er de wanden mede te vercieren; neen, het waren — wederom op het voorbeeld der Franschen — het ware die wanden zelve, welke men hem vroeg te beschilderen: en zeker is het een droevig bewijs, hoe laag de kunst gezonken was, dat men nog de beste kunstgewrochten van die dagen op behangsels van byzondere woningen moet zoeken. En geen wonder! dáár voor 't minst had al wie nog eenig gevoel en verbeelding bezat, de ruimte om zijn gedachten en scheppingen uit te werken.

Maar zelfs die gelegenheid ging voorby, toen de papieren behangsels de geschilderde kwamen vervangen. De laatste uitzichten voor den kunstenaar waren vervlogen: vooral toen, by de rampvolle omwentelingen, die ons vaderland teisterden, ook de fortuinen der aanzienlijken zich geschokt zagen, toen velen, die vroeger nog onder de aanmoedigers der schoone kunsten behoord hadden, zich genoodzaakt vonden, hunne uitgaven te bekrimpen of zich althands schaamden voor hunne medeburgers, hun goud aan voorwerpen van weelde te besteden. — Wel herleefde na jaren van schande en vernedering het oude Nederland: wel rees het schitterend uit de nacht des onspoeds weêr te voorschijn, maar nog duidde niets aan, dat zijn wedergeboorte ook die der kunst zoude met zich brengen. 't Is waar, by de Franschen, op wie men, ondanks den haat en den afkeer die men hun toedroeg, zich voortdurend richten bleef, was een nieuwe schilderschool ontstaan; maar de koude, theatrale en altijd nog konventioneele richting, welke David en zijn leerlingen volgden, was niet geschikt om de kunst op nieuw te doen worden, wat zij wezen moest, de ware, de verhevene, de geïdealizeerde uitdrukking der natuur. De eenige man, die hier te lande de kunst op een hooger standpunt had kunnen voeren, was in de kracht van den mannelijken leeftijd overleden: die man was Jacques Kuyper.

Wellicht zullen velen onder u my vragen, wie Jacques Kuyper was: en in een tijd, dat vele vermaardheden even zoo spoedig verdwijnen als zy zich gevormd hebben, zoû er niets vreemds in zijn gelegen, dat zy Jacques Kuyper nimmer hadden hooren noemen. 't Zoû hen ook niet veel verder brengen, al zeide ik hun, dat Jacques Kuyper in 1808, by de oprichting van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, door Koning Lodewijk, tot Voorzitter der Vierde Klasse werd benoemd: zy zouden misschien beweeren, dat dit niets voor zijn bekwaamheid als kunstenaar bewees, en dat er in gezegde klasse wel gezeten hebben, die nooit een teekenstift gevoerd of er liever nooit een gevoerd moesten hebben

Maar ik zal hun antwoorden, dat die op Kuyper gevallen keuze in aller oogen als hoogst verstandig en rechtvaardig werd aangemerkt. Niet een onder Kuypers kunstgenooten, die aan zooveel grondige kennis en wetenschap, zulk een zuiveren smaak, zooveel klassieke beschaving, zooveel echten kunstzin paarde. Door de studie der ouden gevormd en als teekenaar wellicht nimmer overtroffen, vereenigde hy in zich al, wat het tijdvak, waartoe hy behoorde, schoons en loffelijks aanbood, zonder een der gebreken van dat tijdvak te bezitten. Maar dat tijdvak moest door een nieuw vervangen worden, en daarom moest Kuyper van deze waereld aftreden. Hy had kunnen verbeteren, veredelen: hy had nimmer kunnen herscheppen. Hy moest den dageraad van een nieuwen morgen begroeten, maar niet de zon zien opstijgen: hy mocht, als Mozes, het beloofde land van verre te gemoet zien, hy mocht er zijn volgers niet heen geleiden. En zoo gaat het immer. Eerst de profeet, daarna hy, die de profetie vervult.

En die profetie, hy heeft haar gedaan. Het was in het eerste jaar dezer eeuw. Een jong, nog onbekend schilder had by eene onzer maatschappyen het eermetaal behaald. Na de plechtigheid der bekrooning volgde een feestmaal. Op het nagerecht stelde Kuyper, die het eergestoelte bekleedde, aan de gasten voor, dat elk een teekening zoû vervaardigen. Het voorstel werd toegejuicht en ieder zette zich aan 't werk. Nadat de bestemde tijd was afgeloopen, werden de schetsen opgehaald en aan Kuyper ter hand gesteld. De een had een herder, de andere een bloemfestoen, een derde een paar genietjens, de meesten een allegorie vervaardigd. — Genietjens en allegoriën waren toen zeer in de mode. — Eindelijk viel het oog van Kuyper op een teekening, die hem zelven voorstelde, zoo als hy daar had gezeten, wachtende op de onder handen zijnde schetsen. »Ziet gy," zeide hy toen: »al die andere teekeningen zijn lief en aardig; maar het zijn fantaziën van het wilde brein, blinde grepen in het rond. Hy alleen, die dit portret zoo waar en naauwkeurig geteekend heeft, hy heeft besef van echte kunst. Hy heeft zijn voorbeeld niet gezocht waar het niet was, maar hy heeft het uit de natuur, die voor hem was, genomen. Die dit vervaardigd heeft, begrijpt zijn roeping: van hem zal een groot man worden." — Men ging onderzoeken, wie de schets geteekend had: het was dezelfde, die door de Maatschappy bekroond was geworden: die bekroonde was Jan Willem Pieneman.

Hoe opbeurend, hoe bemoedigend moeten die woorden in de ooren, neen, in het hart des jeugdigen kunstenaars geklonken hebben! En gewis, hy had, om zijn moed te behouden, opbeuring en bemoediging noodig. Want moet ik het u herinneren, mijne hoorders! hoe moeizaam, hoe kommervol tot dien tijd zijn loopbaan was geweest, en welke volharding hy had moeten aanwenden, eer hy het zoo ver brengen kon om den lof van een man als Kuyper te verdienen? Geboren van ouders zonder vermogen, zijn vader naauwlijks gekend hebbende, was hy als kind aan de leiding toevertrouwd eener moeder, die niet dan met moeite in beider onderhoud voorzag. Reeds in dien kindschen leeftijd had hy de zucht gekoesterd om kunstenaar te worden. Hoe was die zucht by hem ontstaan? — Wie zal die vraag beäntwoorden. Vraagt aan de bij, waarom zy naar de bloemen vliegt: vraagt aan den nachtegaal, waarom hy zingt. — Pienemans moeder, die het stoffelijk welzijn van haar lieveling voor oogen had, wilde hem voor een winkelneering groot brengen. Hem aan 't hoofd van een kruideniersaffaire, des noods van een welbeklante koomeny te zien, grootscher luchtkasteelen kon zy zich niet voor zijne toekomst vormen. Geen genade vond in haar oog, wie haar over kunst dorst spreken. En, van haar standpunt als moeder de zaak beschouwende, had zy zulk een groot ongelijk niet. Roem en eer! — klanken, in het oor der goede vrouw zonder waarde of beteekenis; te meer zoo, omdat in die dagen, by het diep verval der kunst, zelfs verdienstelijke schilders het opgegeven hadden, er naar te streven. — Winst, voordeel! Ach, hoe onzeker en twijfelachtig! — Neen, volgends haar moest de knaap die gedachten uit het hoofd zetten, en nimmer teekenpen of penceel hanteeren.

De weg tot de baan des roems scheen onder zulke omstandigheden voor Pieneman ten eenemale versperd. Maar het genie vindt altijd zijn weg: en, wie ook het tegendeel beweeren, er zijn geen geniën, die onbekend en verborgen blijven, of het zijn nooit geniën geweest. Altijd doen zich omstandigheden voor, die hun werkkring bestemmen: en altijd weten zy — en dit is hun kenmerk — van die omstandigheden party te trekken. Zie den brouwer Cromwell, zie, in een later tijdperk, den advokaat Merlin. Een toeval, of wat de kortzichtigheid toeval noemt, belet hen, zich in te schepen naar Amerika: de een wordt protektor van Engeland, de ander wetgever in Frankrijk. Zie Bona-

parte voor Toulon: een schijnbaar toeval wederom stelt hem voor eenige dagen aan 't hoofd der artillerie: maar hy maakt gebruik van die omstandigheid, verovert de vesting en baant zich van zegepraal tot zegepraal een weg naar den troon. De Voorzienigheid waakt altijd voor hare werktuigen en laat zich die niet ontnemen.

En dit bleek ook ten opzichte van Pieneman. Wilde zijn moeder niet, dat hy een vak zoû kiezen, 't welk volgends haar meening geen voordeel aan kon bieden, onder de hoofden der aanzienlijkste Amsterdamsche geslachten, by wie zy haar onderhoud verdiend had, waren er, die den aanleg en den yver van den knaap hadden opgemerkt, en naar wier oordeel men een neiging, die zich zoo kennelijk openbaarde, niet moest dwarsboomen. Zy trokken party voor den zoon, tegen de moeder. Er had een transaktie plaats, en Pieneman kwam hy een behangselschilder in de leer. — Wel was dit niet wat de knaap verlangde, die van ordonnantie, van kompozitie droomde; — maar toch — en ook hierin blijkt wederom, hoe het genie van alles party trekt — twee zaken leerde hy aldaar, welke hem later te stade moesten komen: ten gevolge der strenge naauwlettendheid zijns meesters, by wien men geen halve minuut over zijn tijd moest komen, gewende hy zich aan vlijt en bestendigheid by het werk: door het behandelen der verwen leerde hy de waarde, de onderlinge verhouding, de harmony der kleuren kennen: een kennis, waar van hy eenmaal op zoo treffende wijze party zoû trekken. — Gy ziet alzoo, M. M. H. H.! hoe de teleurstelling, door Pieneman ondervonden, in de uitkomst gezegend was. Ware hy onmiddelijk naar de teekenschool gezonden geweest, zeker zoude altijd uit hem een voortreffelijk teekenaar zijn gegroeid, als Barbiers, als Andriessen, als Smies, als Jelgerhuys; maar hy had waarschijnlijk nimmer de theorie der kleuren in haar vollen omvang leeren kennen, noch daarmede die betooverende uitwerkingen weten te verkrijgen, welke in zijn werken bewonderd worden.

Sedert, ja, had Pieneman de teekenschool bezocht; hy had, de vrolijke partyen en het nu en dan wat losse verkeer zijner kunstbroeders ontwijkende, in stilte en eenzaamheid met vlijt en volharding doorgewerkt: hy had by onderscheiden Maatschappyen het eermetaal verdiend: hy had zich een naam onder zijn kunstbroeders verworven: eerst te Amersfoort, later in den Haag, had hy eervolle betrekkingen vervuld; maar nog waren er slechts weinigen, die méér in hem zagen dan een zeer verdienstelijk portret- en landschapschilder, daardoor vooral uitmuntende, dat hy, geen theatrale effekten najagende, de natuur wist te bespieden en getrouw terug te geven; maar nog vermoedde niemand, dat hy het wezen zoû, die een geheelen omkeer in de Nederlandsche kunstwaereld bewerken moest. Gewis, al kookte toen reeds in het brein van Pieneman het denkbeeld om grootsche historieële tafereelen op het doek te brengen, ook zy, die hem genegen waren, zouden hem toen hebben afgeraden, het verwezenlijken zijner droombeelden te beproeven, en hy-zelf zoû het niet hebben onderstaan. Ieder weet, hoe hachlijk een onderneming het is, schilderyen op een groote schaal te vervaardigen, zonder alvorens de zekerheid te hebben, of men die aan den man zal kunnen brengen. Dit mag hy alleen wagen, die bemiddeld is, of wiens naam een Europeesche vermaardheid verworven heeft. En aan Pieneman voegde het niet in zijne omstandigheden eenig waagstuk te ondernemen. Reeds zeer jong was hy uit liefde gehuwd: een onberaden stap in veler oogen: maar die hem aan zijn huis en aan zijn arbeid geboeid had en daarom in de uitkomsten gezegend was geweest. Moedig en voor de toekomst weinig bezorgd, waren de beide minnende jonge lieden de huwlijksbaan ingetreden, hy met zijn penceel, zy met haar borduurnaald het somber onderhoud verdienende. Wel waren de uitzichten van lieverlede gunstiger geworden, wel bekleedde hy nu te 's Gravenhage een eervolle betrekking; maar een achttal bloeiende kinderen had zich om hem heen vergaderd, en, vermeerderden de inkomsten, in veel grooter mate vermeerderden de behoeften. Gewis, iets buitengewoons, iets dat aan het wonderdadige grensde, moest er plaats hebben, om Pieneman den moed te geven tot een onderneming als die eener groote historieële kompozitie.

En dat wonder geschiedde. De man, die Europa had doen daveren, die haar koningen verwonnen had, doch op zijne beurt voor de overmacht had moeten zwichten, was uit zijn ballingschap in Frankrijk teruggekeerd; zijn oude medestrijders hadden zijn stem herkend en zich om hem heen geschaard: hy had den ontruimden keizerszetel hernomen, en trok nu met ontzettende heirkrachten de grenzen over van zijn heroverd rijk, om wraak te nemen over vroeger nederlagen. Reeds waren zijn adelaren Belgiën ingevlogen: reeds spreidden zy dood, schrik en verwoesting om zich heen: reeds was

zijn zegevierend leger naar Brussel op weg. De oorlogsmacht der Mogendheden, verrast en overvallen, had nog den tijd niet gehad, zich in slagorde te scharen; toen, by Quatre-Bras, Oranje met een handvol getrouwen den aanrukkenden vyand het spits bood en hem een dag voor 't minst in zijn vaart wist te stuiten. Een dag, maar die dag besliste het lot van Europa. Wellington won er den tijd door, om zijn dapperen te scharen: Blucher dien, om zich met hem te vereenigen: en de gelukzon van Napoleon ging voor altijd te Waterloo onder.

En let nu op, welk een zonderlinge aaneenschakeling van zeer groote en schijnbaar zeer nietige gebeurtenissen er plaats moest hebben, om Pieneman als historieschilder by zijn landgenooten bekend te maken.

Dat wapenfeit by Quatre-Bras, het had, gelijk op alle Nederlanders, ook op hem een levendigen indruk gemaakt: in den Haag wonende, en zelfs de oefeningen der edele gade van Willem I in 't schilderen besturende, was hy met al de leden van het vorstelijk gezin bekend, en hy behoefde den Prins van Oranje niet voor zich te zien, om hem af te beelden. Hy schetste hem te paard zittende en het in beweging brengen om op den vyand in te rukken. Hy toonde die schets aan iemand, die tot het gevolg des Konings behoorde, en die er zich dadelijk ten hoogsten mede voelde ingenomen. Den volgenden dag ontfing Pieneman het bezoek van een zijner begunstigers, den minister van binnenlandsche zaken, Röell. — »De Koningin," zeide deze, »verlangt uw schets te zien van den slag by Quatre-Bras." — Verbaasd zag de schilder op. »Ik heb geen slag geschetst; maar alleen een ruiterbeeld van den Prins." — »Dan heeft men de Koningin verkeerd onderricht," hernam de staatsman — en werkelijk was dit het geval: — maar zy rekent nu er op, uw schets van den slag te zien en het ware misschien beter, haar niet te leur te stellen, als zy u morgen bezoeken komt." — »Welnu!" zeide, na eenig aarzelen, de schilder: »ik zal beproeven of ik haar voldoen kan." — En nu zette hy zich aan 't werk, arbeidde de geheele nacht door, en vond zich den volgenden morgen in staat, de voltooide schets aan de Koningin te wijzen, die er zulk een behagen in vond, dat zy hem yverig aanspoorde, die op eene groote schaal uit te werken. Pieneman gaf aan die aansporing gehoor. Wel had hy alles behalve de zekerheid bekomen, dat de tijd en moeite, aan zulk een reuzenarbeid verknocht, hem immer zouden vergoed worden; wel bezat hy zelfs de middelen niet, om de eerste onkosten, daarmede verbonden, te bestrijden en moesten hem die door de zorg van zijn straks genoemden begunstiger worden verstrekt; maar het besef, dat hy geroepen was om een groote daad te vereeuwigen, en het gevoel, dat hy daarmede ook tevens zich zelven een blijvenden roem zoû verschaffen, zegevierden deze reis over alle andere bezwaren. Hy zette zich met onverpoosde volharding aan zijn taak: hij volvoerde die: en eerlang zag Nederland zijn jongst verworven glorie op het doek vereeuwigd en te gelijk den aêlouden roem zijner schilderschool hersteld.

En opdat deze uitkomst zoû verkregen worden, had Napoleon Elba moeten verlaten en had een adjudant aan onze Koningin een dwaze boodschap moeten overbrengen.

U allen is het bekend, welken verbazenden indruk het kunststuk van Pieneman niet alleen hier te lande, maar ook elders verwekte: hoe schitterend hy zijn werk beloond zag: hoe hy, nu van allerwege aangemoedigd, op een tweede doek het laatste bedrijf van dien ontzettenden veldtogt van 1815 voorstelde; hoe goud en eerbetooningen en gunstbewijzen van vorsten en grooten hem ten deel vielen; maar meer nog dan door al die welverdiende blijken van goedkeuring op zijn arbeid moest hy zich beloond gevoelen door de streelende zelfbewustheid, dat hy zich met zijn arbeid had verdienstelijk gemaakt jegens het vaderland en jegens de vaderlandsche kunst.

Getrouw aan het bestek, waarin ik mij bewegen moet, zal ik geenszins Pieneman volgen in de reeks van zegepralen, door hem in de voltooijing van den slag bij Quatre-Bras behaald: ik mag uw aandacht niet vermoeien met een dorren katalogus van zijn meesterstukken te geven: en nog veel minder voegt het my, in dezen kring te doen opmerken, door welke verdiensten zy zich meer byzonder onderscheiden. Zoo gij 's mans treffende gewrochten niet kent, of zoo uw kunstenaarsblik niet heeft opgemerkt, waarin hun waarde bestaat, dan zoudt gij hier niet aanwezig zijn, om aan zijn nagedachtenis uw hulde te brengen. Neen, niet op deze plaats, niet in deze ure ons op zoodanig veld begeven, maar liever voortgegaan met ons onderzoek in welke opzichten wy dank aan Pieneman verschuldigd zijn. Wy hebben ons te samen herinnerd, hoe hy aan de Nederlandsche schilderschool haren rang hernemen

deed; doch zy moest ook in dien rang gehandhaafd blijven. Het was niet genoeg, dat hy, den ouden sleur en den platgetreden weg verlatende, en, in plaats van Konventie, Natuur en Waarheid op zijn banier schrijvende, een nieuwen weg was ingeslagen. Hy moest ook volgers vinden op zijn baan; en hiertoe werd eerlang een krachtig middel aangewezen, door de vestiging der Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten. Ik wil niet beweeren, dat die Akademie haar aanzijn aan den raad, aan de bemoejingen van Pieneman verschuldigd was; maar dit beweer ik, zonder vrees van tegenspraak, dat, zoo Pieneman niet bestaan had, zoo de Regeering in hem niet gemeend had den man te vinden, wiens naam-alleen vertrouwen in de nieuwe stichting moest inboezemen, zy niet, of niet zoo spoedig tot het oprichten dier instelling zou zijn overgegaan. Het is dus, middelijk althands, grootendeels aan hem te danken, dat wy ons mogen verheugen in die bloeiende kweekschool, waar zoovele, met roem bekende kunstenaars gevormd zijn, die hem met wakkeren yver in de door hem geöpende baan zijn nagestreefd, en thands de aêlonde glorie der Hollandsche kunst loffelijk handhaven. Wat Pieneman twee-en-dertig jaren lang als gids der kweekelingen in die school geweest is, dat mogen zy getuigen, die zich onder zijne leiding gevormd hebben, zy, die 't zich dankbaar herinneren, hoe hy, niet door de voordracht van wijdloopige theoriën, maar door eene vermaning, door een wenk, door een blik, vooral door zijn voorbeeld, hen wist te onderrichten. Als een vader had hy zijn kweekelingen lief, en kinderlijk was de genegenheid, welke zy hem toedroegen,

Wijdde Pieneman aldus zijn leven aan de belangen der kunst, ook die van hare beöefenaren konden hem niet onverschillig zijn, en innig nam hy het lot ter harte van de zoodanigen, die bij hun dood het huisgezin, waarvoor zy gewerkt en gezwoegd hebben, hulpeloos moeten achterlaten. Het was deze gedachte, welke hem het denkbeeld ingaf, met behulp van wakkere kunstbroeders, de instelling in 't leven te roepen, in wier gebouw wy ons thands bevinden. Dit denkbeeld werd gezegend, ja boven alle verwachting, en de stichters mochten in 't vervolg van tijd de voldoening smaken, dat niet alleen hun ontwerp gelukt was, maar ook met het oorspronkelijke doel der instelling een tweede mocht verbonden worden. Op de grondslagen, door Pieneman gelegd, was voortgebouwd door den yverigen kunstminnaar, dei, sedert hy aan deze Maatschappij verbonden werd, schier uitsluitend voor haar leefde, door hem, wiens overlijden, schier gelijktijdig met dat van Pieneman ingevallen, die Maatschappij in dubbelen rouw gedompeld heeft, door Alexander Oltmans. Gewis, ook hem zal hier, en door bevoegder spreker dan ik, opzettelijke hulde gebracht worden, en toch mocht ik, van Pienemans verdiensten jegens *Arti et Amicitiæ* gewagende, ook Oltmans niet geheel vergeten, al ware het alleen om te herinneren, hoe deze zijn hoofddoel, het aanmoedigen van jeugdige kunstenaars, nimmer zoû hebben kunnen verwezenlijken, indien gene niet, door het tot stand brengen dezer Vereeniging, hem daarin zoo krachtigen steun had doen vinden.

Dubbel alzoo is door beider bemoeiingen de roeping dezer Maatschappy geworden: aan nagelaten betrekkingen van kunstenaars verschaft zy hulp en onderstand; den kunstenaar moedigt zy aan door den aankoop van verdienstelijke werken. En wanneer het nu gebeurt, dat de met eere vergrijsde in de baan der kunst het hoofd tot zijn laatste rust nederlegt met de zoete overtuiging, dat hy de zijnen niet hulpeloos achterlaat, en wanneer de kunstenaar, die nog zijn naam te maken heeft, het doek, waarop hy zijn gedachte heeft uitgestort, waarin hy den gloed gelegd heeft die zijn ziel vervulde, doch waarvoor de zoogenaamde liefhebber geen bod doet, omdat het hem te groot is, of omdat hem het onderwerp niet bevalt, wanneer hy, zeg ik, dat doek zich door de Vereeniging ziet afgekocht, dan komt ook van de erkentenis van beiden een deel toe aan Pieneman, die de eerste aanleiding gegeven heeft waardoor zulke uitkomsten verkregen zijn.

Dan ook in een ander opzicht heeft Pieneman weldadig gewerkt op het lot zijner kunstbroeders. Wat was, in de burgermaatschappij, de stelling des kunstenaars, toen Pieneman zijn loopbaan begon? En wat is zy thands? Wy hebben het eerste gedeelte der vraag reeds aangeroerd. In de achttiende eeuw en nog in de eerste jaren der negentiende eeuw was, op weinige uitzonderingen na, de kunstenaar niet veel meer geteld dan de ambachtsman; in de oogen der meesten was hy eenvoudig de beöefenaar van een handwerk, bestemd om de genietingen der weelde te verhoogen: iemand, met wien onze patriciërs, wanneer hy de wanden hunner buitenverblijven kwam beschilderen, zich zeer verlegen

vonden, omdat zy hem niet aan hun disch konden vragen en hem toch te fatsoenlijk achtten om hem met hun dienstboden te laten spijzigen: een paria, die van de gelegenheid verstoken bleef om zijn zeden te beschaven en daardoor maar al te dikwijls den blaam verdiende, op zijn stand geworpen.

En thands! welk een omkeer! Het vooroordeel van vroeger dagen is geweken. Even als de Cellinis, de Rubbensen, de Van Dijken en de Van Manders in vroeger dagen, hebben de kunstenaars, ook de onze, zich wederom aan de hoven der vorsten en in de paleizen der grooten op vleiende wijze zien ontfangen, en zijn gunstbewijzen en eerbetooningen hun deel geworden. Dat voorbeeld, in de hoogste kringen gegeven, heeft navolging gevonden. De slagboom is weggevallen, die den kunstenaar vroeger als in een afgezonderd perk besloot. Omgang met lieden van opvoeding, van smaak en beschaving, heeft ook op zijne zeden en vorming een heilzame werking uitgeöefend, en de tijd is gekomen, waarop hy, wanneer hem by ware verdiensten in zijn kunstvak ingetogenheid van zeden en beschaafde vormen vercieren, ook zeker is overal een welkome gast te zijn. Ja, meer nog: het is niet langer de man of jongeling van goeden huize, die door zijnen omgang den kunstenaar eere meent aan te doen, het is hy integendeel, die zich door den omgang met den kunstenaar vereerd gevoelt, die van hem hoopt te leeren, hoe zijn smaak, hoe zijn oordeel, hoe zijn kennis te vermeerderen. De Kring, waarin wy ons bevinden, strekke tot bewijs van de waarheid mijner beweering. Werpt slechts een blik op de lijst der Leden van deze Maatschappij. Hoe talrijk is die niet geworden! Hoe vermeerdert zich niet dag aan dag het aantal van beschaafde mannen en jongelingen, aanzienlijk door naam, door stand, door geleerdheid, door kennis, die hier in het gezellig verkeer met de koryfeën der kunst, veredeling voor hun geest komen zoeken, en wier omgang wederkeerig gunstig op hen werkt.

Het zoû te veel gewaagd zijn, dezen omkeer van zaken aan Pieneman te willen toeschrijven, en toch zult gy my toestemmen, dat hij de eerste is geweest, voor wien in onze dagen de scheidsmuur zich geöpend heeft, en dat, sints die door hem verbroken werd, het aan zijn kunstbroeders lichter viel door de geöpende bres te volgen. Men had het hier gezien, hoe de hooghartige adel van Engeland in Pieneman den adel van het talent vereerd had, en men begon ook hier in hem, en eerlang in anderen, aan dien adel van het talent zijn plaats te verleenen. Moge hij die voortaan bewaren en er zich waardiglijk handhaven.

Zoo hebben wy in 't kort de diensten onderzocht, door Pieneman aan zijn vaderland, aan de kunst en aan de kunstenaars bewezen, en de gronden onzer erkentenis bloot gelegd. Mogen wy dan treuren om zijn gemis, het morren past ons niet; want hy heeft zijn bestemming op aarde vervuld: hij heeft woeker gedaan met het talent, hem toevertrouwd, en zich niet ter ruste begeven voor dat hy zijn taak had ten einde gebracht. Is zijn persoon uit ons midden weggenomen, rijk en onschatbaar is de nalatenschap, welke hij aan Nederland heeft vermaakt. Die nalatenschap, zy bestaat in het voorbeeld, door hem gegeven, in de kunsttrezoren, door hem geschapen, in de leerlingen, door hem gevormd. Dat voorbeeld, het blijve nog lang anderen opwekken om, even als hy, met yver, volharding en werkzaamheid in de baan der kunst te strijden en, met verzaking van allen schijnroem, naar echte lauweren alleen te streven. Die kunstgewrochten, mogen zy, jaar uit jaar in, by nazaat en vreemdeling van zijnen en Hollands roem gewagen! Die leerlingen, mogen zij de eer der School, door hem gevormd, waardiglijk blijven op houden! En gewis! zij zullen niet achterblijven, waar de Kunst hen wenkt! Wat bereids door hen verricht is, levert de beste waarborgen voor wat nog door hen verricht zal worden. Ik zoû dit door talrijke bewijzen kunnen staven: ik zoû kunnen aantoonen, hoevele schoone kunstgewrochten wy reeds bezitten, die wellicht nimmer zouden bestaan hebben, indien hun makers niet, 't zij door het onderwijs, 't zij door het voorbeeld van Pieneman, waren bezield geweest. Kieschheid verbiedt my hier namen te noemen, en toch zal niemand het my ten kwade duiden, dat ik ten opzichte van een enkele een uitzondering make. Maar die enkele was zijn geliefdste kweekeling, was degene, die hem het meest op zijde streefde, die kweekeling is zijn Zoon. En by zoovele stof tot dankbaarheid, ons door Pieneman gegeven, is het niet de minste, dat hij ons in dien Zoon een waardigen navolger heeft achtergelaten. Vraagt nog iemand bewijs, dat de Vader in den Zoon herleeft: ik behoef alleen te wijzen op dit doek, *) waarop de

*) Het afbeeldsel des overledenen, door diens Zoon geschilderd, was opgehangen in de zaal, waar deze Rede werd uitgesproken.

Zoon den Vader voor ons herleven deed. O! hoe moet het de ziel diens vaders gestreeld, hoe zijn uiterste levensuren verzoet hebben, dat de laatste daad, welke hy dien zoon verrichten zag, de voltooiing was van een gedenkteeken, getuigende beide van zijn kinderlijke liefde en van zijn treffend kunstvermogen. De grijze tolk der schilderkunst kon met gerustheid van hier varen: als Eliza had hij zijn mantel een waardigen navolger op de schouders geworpen.

*) Ontleend aan het over den jare 1853—54 uitgebragt Verslag der Maatschappij **Arti et Amicitiæ**, te Amsterdam. — In verband met deze *Hulde* leze men, wat de Astrea, blz. 35 van haren III. Jaargang, in gelijksoortigen geest heeft opgenomen en meêgedeeld, betreklijk een niet minder groot en verdienstelijk Kunstschilder, namelijk, den Directeur der Academie van *Antwerpen*, wijlen MATHEUS IGNATIUS VAN BREE.

STEMPELGRAVEURS EN STEMPELGRAVURE IN DE NEDERLANDEN. 1)

Na het afhandelen van wat in verband staat met de Geschiedenis der voornaamste Noord-Nederlandsche Stempelgraveurs, sedert den Vrede van Munster (1648), tot den jare 1830, of het tijdstip der feitelijke ontbinding van het Koningrijk der Nederlanden, willen wij nu dan ook nog een blik werpen, eerst op een vijftal *Belgische* Stempelsnijders, benevens *één Limburger;* en, ten slotte, op een drietal *Fransche,* die, zoowel de eersten als de laatsten, betrekking hebben gehad op de Stempelgravure, in ons vaderland, vóór de Herstelling in 1813, en tusschen 1815 en 1830, te weten:

VI.

SIMON. — DE JÉHOTTE'S. — BRAEMT. — VAN DE GOOR. — DE HONDT. — DIONISY.

GEORGE. — MICHAUT. — CAQUÉ *).

JEAN HENRI SIMON.

Immerzeel, die een twintigtal regels aan dezen Kunstenaar inruimt, noemt hem een Medalje-stempelsnijder van Fransche afkomst, die den titel van Ridder voerde, en, omstreeks 82 jaren oud, overleden is, doch van wien hem geene verdere bijzonderheden ter kennis zijn gekomen, dan alléén, dat hij den, 19. October, 1820, Koning Willem I. drie proeven zijner bekwaamheid vertoonde, te weten een Gedenkpenning met het Portret van dien Vorst, terwijl de twee anderen Boerhaave en Vesalius voorstelden. — Wat wij er *méér* en *beter* van te weten zijn gekomen, en dat nog al véél is, zullen wij hier kort te zamen trekken.

Hij werd den 28. October, 1752, te Brussel, geboren, waar zijn vader *) graveur was in fijne gesteenten, welk vak ook de zoon voorts beoefende, met dit gevolg, dat hij, naauwlijks 15 jaren oud, reeds tot Graveur van Prins Karel van Lotharingen benoemd werd. In 1775 begaf hij zich naar Frankrijk, waar de Prins De Ligne, die hem in bescherming had genomen, den bekwamen jongeling aan den Hertog van Chartres voorstelde, die hem den titel schonk van zijnen Hofgraveur; — later, Hertog van Orleans geworden, benoemde hij Simon tot graveur zijner kanselarij, en schonk hem een vast jaarwedde van duizend franken.

Toen de Baron de Breteuil zijn kabinet van gegraveerde steenen aan de Keizerin van Rusland verkocht had, bleek het, dat er een, in twee kleuren, een liggenden tijger voorstellende, aan de verzameling ontbrak. Verscheiden graveurs, daarover geraadpleegd, vroegen drie maanden, om dat kunststuk er bij te werken, doch Simon was er in drie dagen meê gereed; de titel van Graveur des Konings, en huisvesting in de Louvre waren de belooning voor dezen voortreflijken arbeid. Tot 1792 bleef hij daar wonen, als wanneer hij, om zich aan de nabijheid der gedurige wisselvalligheden en eindelooze kwellingen van de groote Fransche staatsberoering te onttrekken, als kapitein bij de Jagers in dienst trad, en, onder de bevelen van den Generaal Dumouriez, de eerste veldtogten meê maakte, en te St. Amand den rang van Luitenant-Kolonel bij eene Vrij-compagnie verkreeg, ten blijke der hooge tevre-

*) Zie Astrea's IV. Jaargang, blz. 63, 193, 214 en 459.

*) De Heer Kram meende (op grond van den *Dictionnaire des Artistes de l'Ecole française au XIX. siècle; par Ch. Gabet, Peintre; — Paris; Chez Mad. Vergne.*), dat zijn vader Louis André Simon heette, een *peintre décorateur*, die, ten jare 1831, te Parijs woonde, *Rue-Comtesse-d'Artois*, No. 13. — De jaarmerken zijn echter met die vooronderstelling in strijd.

denheid van zijnen Chef over wat hij in zijne militaire dienstbetrekking loflijks had verrigt. Met verscheiden wonden, kwam hij vervolgens te Parijs terug, doch om weldra weêr naar Spanje te vertrekken, waar hij echter de offers van den Prins Della Paz afwees, die hem, namelijk, 30 duizend realen en een hôtel tot het opleiden van kweekelingen aanbood. Hij werd, in Frankrijk weêrgekeerd, onderwijzer der graveerschool voor het vak der fijne gesteenten, in het groote Doofstommen-Instituut. Napoleon verbond hem als graveur aan zijn Staatskabinet; bovendien verleende hem Keizerin Josephine de betrekking van stempelsnijder bij den Raad van Adel.

Toen, in 1813, Frankrijk door de legers der Verbonden Mogendheden werd aangetast, schaarde Simon zich met een op zijne kosten tot stand gebragt vrijkorps, waarover hij als Kolonel het bevel voerde, onder de eerste verdedigers, die in het Seine-departement optraden, en onderscheidde zich, in vele opzigten, door edelaardigheid van karakter en waren heldenmoed. Den 14. Maart, 1814, verwierf hij zich, door zijne dapperheid, het Legioen van Eer. Den 6. Mei van datzelfde jaar werd het korps van den Kolonel Simon door Lodewijk XVIII ontbonden.

Twee jaren later kwam hij te Brussel terug, waar hem de betrekking werd opgedragen van Rijksstempelsnijder en graveur in fijne steenen, onder voorwaarde evenwel, dat hij ook jonge kunstenaars voor die beide vakken zou aankweeken. Den 4. Augustus, 1817, benoemde Koning Willem hem tot Hofgraveur, terwijl, vier maanden later, de Antwerpsche Akademie van Schoone Kunsten hem haar Lidmaatschap aanbood.

Toen, in Augustus, 1830, te Brussel de opstand uitbarstte, zag men den tachtigjarigen kunstenaar terstond in de wapenen zich vertoonen, en, aan de spits van eenige dappere burgers, den Koninklijken Schouwburg, met het beste gevolg, beschermen tegen vernieling en roof.

Een langdurig en smartlijk, maar met de grootste gelatenheid doorgestaan ziekbed werd den 12. Maart, 1832, zijne stervenssponde. Met krijgsmans-eerbewijzen, is de 82jarige Simon, te Brussel, ter aarde besteld geworden; de Opperrabijn hield eene treffende rede bij zijn graf.

Simon heeft eene verzameling van honderd stuks Medaljes [1]) in 't licht gezonden [2]), bestaande uit de Afbeeldingen van beroemde Nederlanders, sedert de vroegste vereeniging des Rijks, onder Spanje, zoo uit het

[1]) Zij zijn van:

1 Willem van Croy.
2 Auger. Busbecq.
3 Joan van Oldenbarneveld.
4 Philippe de Commines.
5 Hubert. Goltzius.
6 Emmanuel van Meteren.
7 Gabriel Mudeus.
8 Michiel Coxius.
9 Nicolaas Clenard.
10 Petrus Nannius.
11 Franciscus Sonnius.
12 Jan Stadius.
13 Christophe de Longueil.
14 Desiderius Erasmus.
15 Cornelis Scriverius.
16 Joann.-Gorop.-Becanus.
17 Hadrianus Junius.
18 Justus Lipsius.
19 Albert Pighius.
20 Hugo Grotius.
21 Daniel Heinsius.
22 Ericius Puteanus.
23 Balthazar Moretus.
24 Gerard Mercator.
25 Abraham Ortelius.
26 Theodorus Rombouts.
27 Janus Secundus.
28 Quinten Metsijs.
29 Lucas van Leyden.
30 Joan Mayo.
31 Lambert Lombart.
32 Pieter Brengel, gezegd de Oude.
33 Martin. de Vos.
34 Michiel Mierevelt.
35 Bartholomeus Spranger.
36 Hendrik Cornelis Vroom.
37 Abraham Bloemaart.
38 Otto Venius.
39 Martinus Richart.
40 Petrus Paulus Rubens.
41 Antonius van Dyck.
42 Matheus Wesenbecc.
43 Gaspard de Craijer.
44 Rudolphus Agricola.
45 Daniel Segers.
46 Rembrandt Van Rhijn.
47 Boerhaave.
48 Pieter Forcest.
49 Jacob Cats.
50 Orlando di Lasso.
51 Jean Taisnier.
52 Viglius ab Aytta van Zuychem.
53 Joost van den Vondel.
54 Andreas Vesalius.
55 Piet Hein.
56 Michiel Adriaansz. de Ruyter.
57 Maarten Harpertsz. Tromp.
58 Jan De Witt.
59 Pieter Adr. Van der Werff.
60 Rembertus Dodoneus. 3)
61 Rogier Van der Weyde.
62 Franciscus Romanus.
63 David Teniers.
64 Abt De Feller.
65 Lod. Engelbert van Arenberg.
66 Prins de Ligne.
67 Brederode.
68 Hoorn.
69 Egmont.
70 Modestus Gretry.
71 Prins Karel van Lotharingen.
72 Philip. Marnix.
73 Simon Van Slingelant.
74 Andreas-Cornelis Lens.
75 Willem-Lodewijk van Nassau.
76 Jan de Knuyt.
77 Willem Buys.
78 Pieter Peckius.
79 Gaspard Fagel.
80 Jan-Hendrik Van Kinsbergen
81 Jan-Hendrik Van Swinden.
82 Pieter Coeck.
83 Jan Schorel.
84 Antonie Mor.
85 Jan-Arnout Zoutman.
86 Philip Graaf van Hohenlo.
87 Willem Krul.
88 Anthonie van Montfoort.
89 Willem I.
90 Maurits van Nassau.
91 Frederik-Hendrik.
92 Willem III.
93 Jan-Willem Friso.
94 Willem VI.
95 Koning Willem I.
96 De Koningin.
97 De Prins van Oranje.
98 De Prinses van Oranje.
99 De Prinses Frederik.
100 De Prinses Marianne.

[2]) Hij heeft ook geschreven het *Armorial général de l'Empire français;* 2 deel. in f°., gedrukt te Parijs, bij den Schrijver, Palais-Royal, No. 29; MDCCCXII.

3) Deze Medalje voert den naam van Fonson, een Graveur, te Brussel woonachtig, en destijds een leerling van Simon. Zie over Fonson bls. 469 van Tome III, 2e Série de la *Rev. de la Numism. Belge.* (1853.)

staatsburgerlijk leven, als uit den militairen stand. Bij inschrijving kostten die Gedenkpenningen, — waaronder ook die van verscheiden in de Nederlanden geregeerd hebbende Vorsten zich bevonden — slechts drie franken het stuk. In de maand December, 1820, schreef Koning Willem I. voor 800 bronzen en honderd zilveren exemplaren dier Medaljes in. Zij voeren aan de eene zijde de beeldtenis van een of anderen beroemden persoon, met een bijschrift in 't ronde, en op de keerzijde de dagteekening van geboorte en overlijden.

Van af den jare 1816 tot en met 1830, heeft Simon nog zeven-en-twintig stuks Medaljes gegraveerd, [1]) waaronder ook de *Prijsmedalje der Leydsche, Utrechtsche* en *Groningsche Hoogeschool* (1822), alsmede den Gedenkpenning op het openen der nieuwe *Haven te Middelburg* (1817), *Van Kinsbergens* Medalje (1819), die voor *Van Swinden* (1823), *Voor trouwe dienst* (1825), voor *Gretry* (1827), en ook eene *A la garde Bruxelloise Belge*, 1830 : *l'Union fait la force.*

Als Stempelgraveur was Simon zwak, [2]) als Graveur in edelgesteenten bezat hij talent, waarvan, onder anderen, getuigen kan een door hem gesneden kornalijn, voorstellende, aan de eene zijde het hoofd van Homerus, en aan de andere zijde een Riviergod.

Hij genoot pensioen van Koning Willem I, en, daarenboven, ook nog een retraite-pensioen van Frankrijk in den rang van Luitenant-Kolonel. De toenmalige Kroonprins, later Koning Willem II, verleende hem mede den titel van Hoogdeszelfs Graveur.

LEONARD JÉHOTTE.

Deze kunstenaar werd, in 1772, te Herstal, bij Luik, geboren, en ontving, dertien jaren oud, het eerste onderrigt in het graveren van Philip-Jozef Jacoby (overl. 1792), die destijds zeer in aanzien stond, en achtervolgens Graveur was der Prinsen-Bisschoppen Jan-Theodoor van Beijeren, van Oultremont en Velbruck. Na vier jaren ernstige studie en het, ten slotte, vervaardigen eener groote teekening met de pen, naar een ets van Gerard Audran, de Pest voorstellende, en die de algemeene bewondering van kenners wegdroeg, werd hij, in de beginne van 1789, begiftigd met den titel van

[1]) Beschreven, op blz. 152—159 van Tome VI. der *Revue de la Numismatique Belge;* 1e et 2e Livraison.

[2]) Zie Bolzenthal, t. a. p. blz. 308.

Graveur van het Kapittel der Hoofdkerk van St. Lambert, en het regt van opvolging aan zijnen leermeester. Hij heeft de laatste munt van het Land van Luik gegraveerd, tijdens de *zetel open stond*, 1792, in welk jaar de in het Prinsdom optredende Graaf de Méan hem, bij open brieven van 16 September, den titel verleende van zijn Graveur. Als plaatsnijder had hij verdienste, en heeft men van hem verscheiden goede prenten aan te wijzen. In edelgesteente bearbeidde hij den *Leeuw van Waterloo* — een topaas — in het Koninklijk Kabinet van 's Gravenhage bewaard. De *Beeldtenis van Koning Willem I.*, op een kornalijn gesneden, en Hare Majesteit de Koningin aangeboden, verwierf hem een kostbaren ring, met brillanten omzet. Nog andere werken, van dienzelfden aard, [1]) gaan wij, als buiten ons bestek liggende, stilzwijgend voorbij. — Jéhotte is den 1. Augustus, 1851, te Maastricht, overleden. [2]) Hij heeft veertien Medaljes gegraveerd, die dagteekenen van af 1818 tot 1845, en beschreven worden in de *Revue de la Numismatique belge*, T. III, 2e. Série, blz. 405, alsmede in de aldaar in de Noot (blz. 406) aangehaalde *Histoire numismatique de la révolution belge.*

Twee zonen, beiden Kunstenaars van naam, houden huns vaders nagedachtenis, de een als Medaljegraveur, de ander als Beeldhouwer, door groote bekwaamheid in eere. — Leonard Jéhotte was Corresponderend Lid der Koninklijke Akademie van Brussel.

JOZEF PIETER BRAEMT.

Deze Stempelgraveur werd, den 15. Junij, 1796, te Gent, geboren en aldaar voor de Kunst opgevoed. Later woonde hij, als leerling, te Brussel, bij den portretschilder Verhulst aan huis, en oefende zich, onder diens leiding, in het door hem gekozen vak der Medaljegravure, met dit gelukkig gevolg, dat weldra de Koninklijke Akademie van Wetenschappen en Fraaije Letteren, te Brussel gevestigd, hem de vervaardiging van haren grooten Prijspenning toevertrouwde. Daarna voorzag hij ook den Akademischen Senaat der Gentsche Hoogeschool van het Grootzegel, en graveerde voor de Stad-Gent de Medalje tot herinnering van het

[1]) Zie daarover bij Immerzeel, II, 83, en *Revue de la Num. Belge*, 2e Série; Tome I, blz. 320—322; en 2e Série, Tome III. blz. 405.

[2]) Zie blz. 225 van het *Bulletin de l'Académie Royale.* No. 5; Tome XVIII; Brux. 1851.

leggen van den eersten steen voor het Universiteits-paleis aldaar. Een en ander gaf aanleiding, dat het Nederlandsche Gouvernement, over het werk van Braemt bijzonder tevreden, hem in 1819 een jaarwedde toelegde, teneinde hij zich te Parijs, [1]) onder de leiding van Galle, den graveur, en Bosio, den beeldhouwer, zou kunnen gaan volmaken in zijne reeds zoo bijzonder meesterlijk beoefende kunst. In Frankrijks hoofdstad vervaardigde hij den stempel voor de Medalje *tot aanmoediging der Nationale Volksvlijt*, ingesteld bij 's Konings Besluit van 1 Augustus, 1819.

De zes-en-negentig stuks Medaljes, door Braemt, van 1815—1851, gegraveerd, worden omschreven in de *Revue de la Numismatique Belge* (blz. 194—217 der 2e Série van het III. Deel). Daaronder verdienen opmerking die ter *Gedachtenis van de Overwinning bij Palembang;* die van *de Inhuldiging des Konings, in* 1815, *en Hoogstdeszelfs Eedsaflegging op de Grondwet;* en die op de *Instelling der Militaire Willemsorde.*

Vóór de scheiding van Noord- en Zuid-Nederland was deze Kunstenaar Lid van het Koninklijk Nederl. Instituut; na de omwenteling van 1830, in België, zijn vaderland, gebleven, verwierf hij daar, als Stempelsnijder, te Brussel, bij de Munt, het Ridderkruis der Leopoldsorde, zoo door het vervaardigen van den keurigen stempel voor de gouden 40- en 20-frankstukken, als door het graveren van een aantal gelegenheidsmedaljes, en waaronder meer bijzonder uitmunt de Gedenkpenning, ter gelegenheid der Brusselsche Tentoonstelling van 1844, *aan Louis Gallait* vereerd, wegens zijne voortreflijke Schilderij, den Afstand van Karel V. voorstellende. [2])

PIETER WALTER VAN DE GOOR.

Ten jare 1851 is deze eerste Stempelsnijder aan 's Rijks Munt, te Utrecht, in 68jarigen ouderdom, overleden, na, jaren achtereen, ten gevolge eener beroerdte, buiten magte te zijn gehouden, om eenige werkzaamheden te verrigten. Hij was den 19. Januarij, 1783, te Antwerpen, geboren, en leverde als kunstenaar een groot aantal proeven van groote bekwaamheid in zijn vak: vooral munten uit zijne Medalje, ter gelegenheid der *opening van den eersten Nederlandschen Spoorweg* (1839); en voorts die voor den *Admiraal Van Kinsbergen*, voor den *slag bij Quatre-Bras*, voor de *Inwijding der Antwerpsche Akademie van Schilderkunst, voor de Staten van Brabant* enz. — alsmede de zeer fraaije stempels voor de *halve- en kwartguldenstukken ten behoeve van Neêrl. Indiën*, met de keurige beeldtenis van Koning Willem I.

[1]) Bolzenthal, t. a. p. blz. 307, zegt, dat hij ook te Rome zich geoefend heeft in zijne kunst.

[2]) Zie *Messager des Arts etc.;* Gand; 1844; p. 471.

FRANCISCUS DE HONDT.

Te Brugge, den 2. October, 1786, geboren, oefende deze graveur en beeldsnijder zich, van zijn 12. jaar af aan, op de Akademie in het teekenen, en leerde hij verder van zijnen broeder Johannes — een bekwaam Graveur, overleden te Parijs — de kunst van graveren op koper en in hout, terwijl Calloigne hem in het modelleren van figuren onderwees. In 1812, 1821, 1835 en 1837 werden hem, zoo wegens uitstekende proeven van teekenwerk, als voor houtgravure en voor drijfwerk in zilver, eereprijzen toegekend. Als Medalje-graveur is door hem, onder anderen, bewerkt het *Wapen der Nederlanden*, om tot onderscheidingsteeken voor de Burgemeesters te dienen, en een *Herinneringspenning aan het Concordaat van* 1827, gesloten tusschen Koning Willem I. en Paus Leo XII. — In 1821 werd De Hondt benoemd tot Stadsgraveur zijner geboorteplaats, en tot Lid van de Commissie ter inspectie der Kunstwerken en Monumenten van Brugge. De *Revue de la Numismatique belge* heeft, op blz. 100 van het III. Deel — 1847 — eene lijst geleverd van Medaljes, door dezen bekwamen Stempelgraveur bearbeid; daaronder merken wij op den *Eerepenning ten behoeve van de Koninklijke School voor de nuttige en beeldende Kunsten, te 's Hertogenbosch;* — een dergelijken *voor de Koninklijke Maatschappij van Taal- en Letterkunde, te Brugge,* — en een *voor de Akademie van Beeldende Kunsten,* aldaar. *)

JAN MICHIEL DIONISY.

Deze Stempelgraveur, een Roermondenaar van geboorte, (1794), die in 1823 Frankrijk en later, in 1826, ook Duitschland bezocht, ontving het eerste kunstonderrigt aan de Akademiën van Antwerpen en van Brussel, waar hij,

*) Zie I. Dl. blz. 112 van J. De Vries en J. C. De Jonge: *Nederl. Gedenkp. verklaard;* 's Hage; 1829.

herhaaldelijk, eerste en tweede prijzen verwierf, terwijl hij in laatstgemelde stad ook een tijdlang onderwijs genoot van den reeds door ons vermelden Ridder Simon. Ofschoon als Miniatuurschilder niet onvoordeelig bekend, heeft hij evenwel zich méér roem verworven door zijn talent van graveren op edelgesteente en in metaal. Op de Antwerpsche Tentoonstelling van 1825, en op die van Maastricht, in 1841, mogt hij, voor zijne dáár geleverde proeven van bekwaamheid, bewijzen van vereerende onderscheiding ontvangen. — Eene door Jouvenel, te Gent, naar eene teekening van den 1. Luitenant bij de voormalige XVII. Afdeeling Infanterie, Petrus Van den Eynde, gegraveerde afbeelding der door Dionisy vervaardigde Medalje ter eere van Bilderdijk, met 's Dichters Borstbeeld, en op de keerzijde: *micat inter omnes*, staat geplaatst voor de door mij, te Brussel, in 1828, uitgegeven Bundel Poëzij van Bilderdijk, getiteld *Avondschemering*. Die Gedenkpenning-zelf, op de Expositie, te Antwerpen, in 1825, ten toon gesteld, behoort thans onder de zeldzaamheden, gelijk mij gebleken is uit daarover gevoerde briefwisling met den reeds bejaarden Kunstenaar, die, in de strengste afzondering, te Roermonde zijne dagen slijt.

GEORGE.

Van dezen Stempelgraveur, door Bolzenthal [1]) vermeld als den vervaardiger van een *Gedenkpenning op de bezetting, door de Franschen, van Hamburg, en op het innemen van de steden Berlijn, Warschau en Koningsbergen*, heb ik bij De Vries en De Jonge [2]) aangeteekend gevonden, dat hem, in het jaar 1807, door Koning Lodewijk Napoleon het vervaardigen werd opgedragen van den Stempel voor een *Twintigstuiversstuk*, of *Gulden*, en voor een *Vijftigstuiversstuk*, waarop zijn naam staat uitgedrukt, doch waarvan er slechts *driehonderd* zijn geslagen; — voorts, in 1808, den stempel voor een *gouden stuk van Twintig Gulden*, en nog zes andere stempels voor gouden en zilveren munten; in 1809 zes stempels, mede voor goud- en zilvergeld; in 1810 vier stempels, drie voor goudstukken en één voor een *Gulden* of *Twintigstuiversstuk*; — daarbij kwamen in datzelfde jaar nog twee proefstukken, een in koper (*pièce d'essai frappée en virole*), en een in zilver. Overigens zou hij ook nog de stempels van kopermunt voor onze *Oost-Indiën*, namelijk van Duiten en van halve stuiverstukken (1809, 1810 en 1811), hebben vervaardigd.

De Heeren De Vries en De Jonge teekenen te dezer gelegenheid, aan, dat, aanvanklijk, Joan George Holzhey met de vervaardiging van verschillende stempels door Koning Lodewijk was belast geworden, als 1.) voor een *zilveren Vijftigstuiversstuk*, met de *Rijks-Insigniën*, en voerende op de dikte der munt de woorden: *Benedictum sit nomen Domini* (de Naam des Heeren zij geloofd); 2.) voor een dergelijk, doch zonder het opschrift op de dikte der munt; 3.) voor een *Twintigstuiversstuk*, of *Gulden*, met de *Rijks-Insigniën*; en 4.) voor een *Tienstuiversstuk*, met de *Rijks-Insigniën*. — »Hoe uitmuntend fraai bewerkt (zeggen zij), werden ze echter door den Koning afgekeurd, en de stempels-zelve dadelijk ingetrokken. Hierdoor zijn deze Munten *uiterst zeldzaam*, en moeten ze veeleer als Proefstukken, dan wel als eigenlijke Munten worden aangemerkt. Welke de reden van deze afkeuring geweest zij, is niet bekend. Kan ook het aanwezen van de *Rijks-Insigniën*, als te veel het kenmerk van een onafhanklijk Souverein dragende, aan het Fransche (Keizers-) Gouvernement mishaagd hebben? Of moest de kunstvlijt van eenen bekwamen Nederlandschen kunstenaar, toen ter tijd door den Koning nog niet op prijs gesteld, onderdoen voor den arbeid van eenen vreemden? — Hoe het zij, de overige Munten van Lodewijk Napoleon werden niet meer door Holtzhey gegraveerd, en het vervaardigen er van aan den Franschman George opgedragen." [3])

Tot dusverre de Heeren De Vries en De Jonge. — Doch, daar wij vroeger hebben gezien, dat des bekwamen Holtzhey's nagelaten Penningverzameling reeds in 1809 (28 Maart), te Amsterdam, werd verkocht, dan is het wel waarschijnlijk, dat hij tusschen 1807, toen hij (81 jaren oud!) de bedoelde proeven leverde, en Februarij 1808, als wanneer hij stierf, weinig of niets meer *kan* hebben gearbeid; en aangezien — gelijk wij almede opteekenden — na den dood der Holtzheys de kunst van Gedenkpenningen te vervaardigen, zeer in verval geraakte [4]) —

1) T. a. p. blz. 296.

2) *Nederl. Gedenkp. verklaard*, I, 117—119 en 136; en II, 221 en 222.

3) Zie over hem en zijnen Vader, Martinus Holtzhey, Astrea's IV. Jaarg. blz. 194.

4) De Vries en De Jonge *Nederl. Gedenkp.* verklaard, I. 109.

zoo zal men wel genoodzaakt zijn geweest, bij gebrek aan een geschikten Nederlander, de hulp van een vreemden Kunstenaar in te roepen.

Door George werd ook nog eene Medalje gegraveerd met het borstbeeld van den Koning van Holland, en het omschrift: *Nap. Louis I, Roi de Hollande, Conn.* (étable) *de France.*

AUGUSTE MICHAUT.

Wij vonden nopens dezen Stempelgraveur aangeteekend, dat hij laatstelijk (1831) te Parijs (*rue du Sentier*, 21) woonachtig was, waar hij, in 1796, geboren werd. *) Zijne leermeesters waren de Beeldhouwers Moitte en Lemot, en voor de Graveerkunst, de bekwame Galle. In 1812 behaalde hij den tweeden grooten prijs voor de Medaljegravure, terwijl, een jaar later, de klasse der Schoone Kunsten van het (Fransche) Instituut haar leedwezen betuigde, dat er niet twee prijzen voor Rome waren uitgeschreven, om er ook een aan Michaut te kunnen toewijzen. Onder zijne voortbrengselen telt men, als door het Fransche Gouvernement hem opgedragen, eene Medalje, voorstellende *den keizerlijken Adelaar op de Wolga* (1813). In 1815 behaalde hij, in wedstrijd, den prijs voor het *Stempelbeeld van Lodewijk XVIII*, ter dienste der Fransche Munten van het herstelde Koningrijk. — Eveneens werd hij voor ons Land door het Bewind tot het doen graveren der eerste *Stempels onzer Munt*, alsmede tot het vervaardigen van *'s Rijks Grootzegel* gebezigd. Voorts heeft hij den *Gedenkpenning der hereeniging van Nederland met België* geleverd. — In 1820 schijnt hij naar Frankrijk weêrgekeerd te zijn, waar hij verscheiden Medaljes bewerkte, als, onder anderen, eene ter gelegenheid van het Huwelijk des Hertogs *van Angoulême;* in 1814 de *Beeldtenis van Karel X* voor de Fransche Munt; in 1828 den *Gedenkpenning voor den Dichter Ducis*, aan diens geboorteplaats, Versailles, opgedragen. — Gedurende zijn verblijf in ons Rijk, werd hij tot Lid benoemd van het Koninklijk Instituut; bij zijne terugkomst in Frankrijk, verkreeg hij den titel van »*Médailleur du Dauphin.*" 1)

*) Zie den *Dictionnaire van Gabet*, in de Noot, op het slot van het Artikel SIMON aangehaald.

ARMAND AUGUSTE CAQUÉ,

zoon van L. J. Caqué, ex-controleur-generaal der landgoederen van den Koning van Frankrijk, werd, ten jare 1793, in de Vendée geboren. 2) Achtervolgens was hij kweekeling der Koninklijke Teekenschool, te Rochefort, Medaljegraveur van het Kabinet der Dauphine, planteekenaar bij de Directie der maritime Genie, in 1812 en 1813, en als Graveur bij de Munt in het Koningrijk der Nederlanden, ondergeschikt aan Michaut, gedurende de jaren 1817 en 1818 werkzaam. Voor laatstgemelden heeft hij het Wapen der *Drieguldenstukken*, doch altijd op diens naam, vervaardigd. — Bolzenthal 3) voegt er nog bij, dat zijn arbeid meerendeels tot de Bourbons in betrekking staat, en werd hem ook opgedragen, om de beeldtenissen der Fransche Koningen, van af Pharamond tot op Karel X., door Gedenkpenningen te vereeuwigen.

1) Zie Bolzenthal, t. a. p. blz. 297.

2) Hij woonde, ten jare 1831, zoo als wij vonden aangeteekend, te Parijs, *Rue Guénégaud*, Nr. 8. — Zie den meergemelden *Dictionnaire van Gabet.*

3) T. a. p. blz. 299. —

NALEZING.

DE LUTMA'S. — LOOFF. — VAN DER WILLIGEN. — AVRY. — SCHEPP. — CHEVALIER. — VAN MONTFORT. WATERLOOS. — DE FAMILIE ROTTIERS. — GEBR. WIENER.

»Rembrandt van Rhijn had een gemeenzamen vriend — zeggen de Schrijvers van de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst* 1) — in Joannes Lutma, een goudsmid en kunstig drijver van beeld- en lofwerken, hetwelk hij, naar men meent, van Paulus van Vianen geleerd had. Hij werd te Groningen geboren, vestigde zich al vroeg te Amsterdam, en is aldaar, 85 jaren oud, in 1669, overleden." — Rembrandt heeft in 1656 zijn afbeeldsel zeer fraai in koper gebragt, waarvan afdruk-

1) Roeland Van Eijnden en Adriaan Van der Willigen; I. Deel, blz. 209.

ken, met veranderingen, als met of zonder het glasraam, en met of zonder de letters, voorkomen. — Zijn zoon, Joannes Lutma (volgens Bryan-Stanley [1]), omstreeks 1629, te Amsterdam, geboren, vereenigde de behandeling van de etsnaald met die van den hamer en het puntijzer, of *ponson*, welke bewerking van kunstplaten het *opus mallei* (*ponsoneren*) genoemd wordt, en die door hem van den, in 1650 overleden, Franschman Jan Morin, of door dezen van hem, is afgezien geworden.

Bolzenthal [2]) zegt betreklijk Vader Lutma, dat niet met zekerheid is op te geven, *welke* Gedenkpenningen door hem vervaardigd zijn, hetgeen echter wel het geval is met het werk van zijnen Zoon, te weten: eene voortreflijke, groote Pronkmedalje, lângwerpig rond, die den Admiraal Maarten Harpentszoon Tromp, in halfbeeld, voorstelt, met ter zijde daarbij geplaatst de letters F L, die, zegt men, zouden beteekenen: *Filius Lutma*, eene aanduiding vooral dáárom door *den Jongen* Lutma, ter onderscheiding van zijnen Vader, — die zich ook wel *den Oude* noemde — noodig gekeurd, dewijl laatstbedoelde, even als eerstgezegde, mede den naam van *Jan* voerde.

De Heeren De Vries en De Jonge [3]) stellen des vaders dood op 1659, en zeggen, dat de dankbare zoon, *te dier gelegenheid*, eenen belangrijken penning vervaardigde, voorstellende het borstbeeld van Joannes Lutma *den Oude*, in *eenen* (?) antieken stijl, met blooten hals, hoofd en baard, en rondom: JOANNES LVTMA. Het opschrift der keerzijde luidt: IN MEMORIAM POSTERITATIS FECIT JOANNES LUTMA JUNIOR ANNO CIƆIƆCLIX: — *Johannes Lutma de Jonge heeft dit ter gedachtenis* (*van zijnen Vader*) *vervaardigd, in het jaar* 1659.

Het komt ons volstrekt niet zeker voor, dat de woorden: *in memoriam posteritatis* (ter herinnering voor de nakomelingschap) hier moeten beteekend hebben, dat deze Gedenkpenning door Lutma den Zoon *op den dood* zijns Vaders vervaardigd werd; hetgeen al evenmin noodwendig behoeft afgeleid te worden uit de volgende verzen, door Vondel, op Lutma's Afbeelding van zijnen Vader, vervaardigd, en die immers even goed kunnen geschreven zijn voor het in koper door *Filius Lutma* gegraveerd Portret, als voor den door hem op zijnen Vader gestempelden Penning:

De Vader Lutma teelt
Den zoon; de zoon weêrom
Den vader in zijn beelt, —
Natuur staet hier voor stom.

Ook op Vader Lutma maakte Vondel een vers, doch tot grafschrift; het is van dezen inhoud:

Op JOANNES LUTMA den Ouden, Goutsmit.

Lutma, die de Fenix was,
Rust hier entlijk in zijn asch,
Afgezweeft op gouden schachten
Van doorluchtige gedachten,
Naar de starren boven 't zwerk. —
Houwt een Fenix op den zerk. [1])

Immerzeel [2]) stelt, even als Nagler [3]) en als Bolzenthal, des Vaders dood mede op het jaar 1669, dat, zoolang geene betere gronden daartegen worden aangevoerd, dan ook als juist voor ons blijft gelden. — Nagler, die, t. a. p. VIII, 134—135, *vijf-en-vijftig* stuks proeven van Jan Lutma, *den Jonge*, opgeeft, noemt als Nr. 1.) *Janus Lutma*, des Kunstenaars Vader, *Ob.* 1669 (overleden in 1669) *æt.* 85 (oud 85 jaren) *Posteritati opus Mallei per Janum. fec.* (voor de Nakomelingschap *geponsonneerd*) — Onder Nr. 6.) vermeldt hij: *Joanes Lutma aurifex*, de vader, *Joannes Lutma Junior fecit* A° 1656. Daaruit blijkt nu, meen ik, wel zéér duidelijk, dat het jaartal van des ouden Lutman's dood *stellig* is 1669, en niet 1659.

De even ijverig nasporende, als waarheid-, kunst- en wetenschaplievende Haagsche Verzamelaar A. D. Schinkel heeft, in een (door hem alléén voor vrienden, — jammer genoeg! — in een klein getal van slechts honderd exemplaren uitgegeven) belangrijk stukje *Over eenige Nederlandsche, of in Nederland werkzaam geweest zijnde Medailleurs, gedurende de XVII. eeuw* [4]), ook de Lutma's herdacht en naar waarde gehuldigd. Hij zegt (blz. 5): »Alhoewel beiden uitstekende kunstenaars ge-

[1]) *A Dictionary of Painters and Engravers;* London; 1849; blz. 425.
[2]) T. a. p. blz. 227.
[3]) T. a. p. blz. 83 van het I. Deel.

[1]) Zie over de Lutma's, Vondels *Poëzy*, II. Dl. blz. 363.
[2]) T. a. p. II; 190.
[3]) T. a. p. VIII, 134.
[4]) Zonder jaartal.

weest zijn, heeft de Zoon echter den Vader in de kunst overtroffen; — en (blz. 3, in de Noot) ik twijfel ook geenszins of de (bovenbedoelde) Penningplaat (namelijk ter eere van Tromp [1]) is het werk van Lutma *den Jonge*."

Deze overleed omstreeks het jaar 1685. [2]) — Zijn portret, door hem-zelven gegraveerd, en dat zeer zeldzaam is, wordt beschreven in den *Catalogue raisonné de toutes les estampes qui forment l'œuvre de Rembrandt, et ceux de ses principaux imitateurs, composé par les sieurs Gersaint, Helle, Glomy et P. Yver. — Nouvelle édition par Adam Bartsch. Seconde partie*, p. 134.— *Vienne;* 1797. — Daar worden tevens (blz. 133) ook nog vermeld de drie overige portretten, door dien-zelfden meester in koper gebragt, te weten dat van zijnen *Vader*, dat van *Vondel* en dat van *Hooft*.

Bryan-Stanley [3]) noemt nog een Abraham Lutma en een James (Jacobus) [4]) Lutma, die beiden hebben gegraveerd, terwijl er van den laatstgemelde ook etswerk uitgaat. De bedoelde bekwame Auteurs van het meesterlijk *Dictionary* houden die beide Lutma's voor leden derzelfde Familie, waaruit wij nogtans slechts met de twee genoemden hier hebben te maken gehad.

J. Looff [5]), een Hollandsch Medaljeur, uit de eerste helft der XVII. eeuw, ofschoon in het Stempelsnijden niet zeer bekwaam, en die eenige zijner werken met de voorletters J. L. teekende [6]), werd door de Staten van Holland met een privilegie tot het vervaardigen van de vele gedenkpenningen betreklijk de door Frederik Hendrik behaalde Overwinningen, begunstigd. Zijn werk overtuigt ons van de waarheid, dat hij in de kunst bij zijne tijdgenooten ver is achter gebleven. Looff zocht zijn gebrek aan bekwaamheid in het maken van goede zinnebeeldige figuren, door het geven van onmatig-lange opschriften te bedekken. — Zie, onder anderen, den Gedenkpenning op het *veroveren van 's Bosch en Breda*, bij Van Loon, II., 197, Nr. 4 en 5. — Hij werd te Middelburg geboren.

[1]) Beschreven bij De Vries en De Jonge, t. a. p. I. blz. 29, pl. II., Nr. 5.

[2]) Zie Immerzeel, t. a. p. II., 190 en 191.

[3]) T. a. p, 425.

[4]) Nagler, t. a. p. VIII, 115, zegt, dat hij de broeder was van Lutma *den Jonge*, en noemt van hem twee prenten: 1) het portret eener Dame naar J. De Backer, en 2) dat van Jan Lutman filius, J. Van Aken en P. Van Vianen, bij elkaêr.

[5]) Van Loon II., 193.

[6]) Zie Dr. G. K. Nagler, *neues allgemeines Künstler-Lexicon;* VIII, 44.

Zijn vriend A. van der Willigen [1]) stond, wat de Kunst betreft, zoo wat met hem op dezelfde hoogte; evenwel komt ons de Gedenkpenning, ter eere van Frederik Hendrik, bij gelegenheid der *Overwinning te Fernambuco*, geslagen [2]), beter bewerkt voor dan de penningen van Looff. Wij vermoeden, dat ook hij te Middelburg is geboren.

Aury, of Avry, wiens voornaam onbekend is, vervaardigde een Gedenkpenning op den moord der Gebr. de Witt, een werk — zegt Bolzenthal [3]), dat zijnen maker tot eere verstrekt. — Van Loon [4]) noemt hem een bekwaam stempelsnijder, uit de XVII. eeuw, wiens geboorte- en woonplaats men niet opgeteekend vindt; alleen, (zegt hij), weet men, dat hij hier te lande gewerkt, en, onder anderen (?), den grooten Gedenkpenning, bekend onder den naam van het *Veelhoofdig gedrocht*, vervaardigd heeft op den dood van de Gebroeders de Witt. — Immerzeel [5]) wist er óók niet méér van, maar diens bekwame Commentator, de Heer Kram, oppert, als vermoeden, of niet AVRY eene verbloemde uitdrukking kan zijn van den naam des zeer bekwamen beeldhouwers *P. Xavery*, wien, welligt, de eer der vinding en der uitvoering van het boetseerwerk voor den graveur kon toekomen, terwijl hij, in dat geval, de letters AVRY voldoende mogt hebben geacht, om, naar omstandigheden, hem *al* of *niet* als maker van het werk aan te duiden. — Wij laten die gissing aan den tijd en nadere overweging van deskundigen over.

In de *Guide ou nouvelle description de la Haye et de ses environs*, [6]) komt, onder de destijds te 's Graven-

[1]) Immerzeel, III, 237.

[2]) Zie Immerzeel, op den Naam; — Bolzenthal, t. a. p. blz. 201, en Schinkel in de opgegeven Brochure, blz. 7 en 8. — Bij Bryan-Stanley en bij Immerzeel wordt ook nog een Pieter Looff vermeld, doch die alleen Plaatgraveur was, en omstreeks 1630 leefde.

[3]) T. a. p. blz. 229.

[4]) T. a. p. III., 87, Nr. 1.

[5]) T. a. p. I, 16.

[6]) A la Haye, chez la Société des Libraires; 1785.

hage woonachtige Kunstenaars (blz. 275) voor: »S. J. H. Schepp, graveur de la cour. Il excelle à graver sur toutes sortes de pierres précieuses, soit d'après des antiques, soit des portraits d'après nature, médailles, armoiries etc. Il a modélé en bas bas-relief des portraits très ressemblans de leurs Altesses et de leurs Sérénissimes enfans, dont les copies en plâtre se voyent partout." — Van hem is de *Decoratiepenning* van *Doggersbank*, uitgereikt aan de manschappen onzer, bij die gelegenheid, zegevierende vloot, met *eene gevleugelde Overwinning, staande op den voorsteven van een schip*, en als opschrift: *Pax quæritur bello. Doggersbank, V. Aug.* MDCCLXXXI. *Munificentia principis auriaci.* In een lauwerkrans staan de woorden: *Eximiæ virtutis præmium.* [1])

Nog heeft men van hem eene Medalje (1772) op het II. Jubel der *Verlossing van den Briel en van Vlissingen*; — den Eerepenning (geteekend I. H. Schepp) der *Maatschappij van Landbouw*, te Amsterdam (1776), — den Prijspenning van het *Geneeskundig Genootschap*, te Amsterdam (1790), benevens de *Prijsmedalje van Prins Willem V*, met de beeldtenis van dien Vorst.

Onder de *Gesteenten en Zeldzaamheden*, voorkomende (Nr. 133) in den Catalogus der rijke kunstverzameling van Cornelis Ploos van Amstel Jac. Cornsz. (verkocht 3 Maart, 1800), vindt men: »*drie stuks Medaillons in pleister, van den beroemden Petrus Camper, door Scep,*" vermeld.

De Heer Schinkel maakt, in zijne meergenoemde Verhandeling, nog melding van Nicolaas Chevalier, Jan Van Montfort, Antonie Waterloos en de Familie Rottiers, die allen ook bij Immerzeel staan vermeld, doch hier niet meer dan even aangestipt verdienen te worden, daar toch de eerstbedoelde, Chevalier, een knoeijer was in de kunst, die zich, buitendien, meestal van andere handen (zoo als bijv. van die van Smeltzing) bediende, om zoodoende met de veren van anderen, ware het mogelijk, te pronken.

Van Jan Van Montfort, denkelijk uit Brussel van geboorte, en aldaar woonachtig geweest, hebben wij, onder meerderen, een Penning met de *Beeldtenis van Karel Alexander van Croy*, en eenen op de *Stichting van het St. Pieter-klooster, te Gent.* [1]) — Waterloos, mede te Brussel geboren, leverde verscheiden Gedenkpenningen op meer of min doorluchtige Belgische personen, allen bij Van Loon beschreven. [2]) — Eindelijk, de Familie Rottiers, wier stamvader in Frankrijk moet t'huis behooren, doch, als goudsmid, te Antwerpen woonde, leverde zeer bekwame Medaljeurs op, en wel drie geachte Stempelsnijders, met namen: Jan, Jozef en Philip, allen, even als de vader, in dienst van Karel II. van Engeland, bij de Munt. De laatstbedoelde vervaardigde den keurigen Penning met de beeldtenis van genoemden Koning, terwijl, op de keerzijde, onder het beeld van *Britannia*, de schoone Stuart, Hertogin van Richmond, is voorgesteld, voor wie de kunstenaar eene hevige liefde zou hebben opgevat. [3]) — Jan, die twee zonen had, Jacob en Norbertus, bleef in Engeland: — Jozef begaf zich naar Frankrijk, waar hij in 's Konings dienst geraakte, en belangrijk meê-arbeidde aan de historische Gedenkpenningen van Lodewijk XIV.; — Philippus, eindelijk, keerde naar Antwerpen terug, en ging vervolgens naar Gent, waar hij, onder anderen, op last van den Magistraat, een zeer fraai bewerkten Gedenkpenning, ter gelegenheid van het *Huwelijk van Koning Karel II. van Spanje*, vervaardigd heeft.

Ten slotte van dezen, zoo wij hopen, niet onbelangrijken en eenigermate nuttigen arbeid over de *Nederlandsche Stempelgraveurs en Stempelgravure*, sedert 1648 tot op onzen tijd, en dus gedurende een tijdvak van twee eeuwen, — waarin door ons een groot *vijftigtal* Kunstenaars van verschillende gehalte in herinnering is gebragt, — moeten wij nu ook nog, met een enkel woord, spreken over de Gebroeders Wiener, en meer bepaald over den oudsten, Jacob Wiener, als die eenige Gedenkpenningen, in betrekking tot de geschiedenis van ons Vaderland, gedurende de laatst-verloopen jaren, geleverd heeft.

---

[1]) Eene zeer goede afbeelding dier Medalje gaat in prent uit, geteekend door J. Buys, en door N. Van der Meer Jr. gegraveerd. De Heer Kram gaf mij op, gezien te hebben een boetseersel in *haut-relief*, voorstellende: het *Gehoor* en het *Gevoel*, door boerenbedrijf, in den stijl van Van Ostade, uitgedrukt. De hoofden waren vol karakter en het best van alles bewerkt. Het voerde de letters J. C. [misschien wel op deze wijze: JC] (en niet, zoo als hierboven, S. J. H., of wel I. H.) Schepp, en het jaarmerk 1770; en was geplaatst in lijst achter glas, hoog 3, breed 4 palmen. Overigens moet dieselfde Kunstenaar, volgens den Heer Kram, nog geboetseerd hebben, behalve het Portret van Camper, ook dat van Professor A. Bon, van J. Lublink den Jonge, van J. Hope, en van H. Vosmaer, allen in bovengemelde Kunstverzameling van Ploos van Amstel bewaard geweest.

[1]) Zie Van Loon, t. a. p. blz. II., 154 en 188.

[2]) Dezelfde, II., 140, 213, 223, en 263.

[3]) Dezelfde, II. 483, Nr. 1.

Jacob Wiener werd niet, zoo als Immerzeel zegt, te Venlo, maar te Hörstgen, in Pruissen, den 2. Maart, 1815, geboren, en zijne ouders begaven zich, een jaar later, met der woon naar Venlo, en zonden, twaalf jaren daarna, hunnen zoon naar Aken, bij den Heer Levy Baruch, in de leer, om hem vervolgens, van 1837—1840, zijne kunststudiën te Parijs te laten voltooijen, waarna hij zich voor goed te Brussel is komen vestigen. — Hij graveerde, onder anderen, de stempels voor den Gedenkpenning der *Overgave van Venlo aan het Nederlandsche Gouvernement;* — op de *komst van Koning Willem II. in het Hertogdom Limburg;* — en op de *Inwijding van het Israëlitische Oude-Mannen- en Vrouwenhuis, te 's Gravenhage,* terwijl ook de Medalje, die door het *Limburgsche Kunstgenootschap* wordt uitgereikt, door hem gesneden is.

Zijn broeder Leopold Wiener, die den 2. Julij, 1823, te Venlo, geboren werd, vertrok den 1. Mei, 1840, vandaar naar Brussel, waar hij, onder toezigt en leiding zijns broeders, de studie der graveerkunst aanving, om die, in 1845, te Parijs te gaan voortzetten en uitbreiden. Twee jaren later keerde hij naar Brussel voor goed terug. — De zeer fraai uitgevoerde Gedenkpenning der in het Koningrijk der Nederlanden herstelde *bisschoppelijke Hiërarchie,* naar eene teekening van den bekwamen Beeldhouwer Royer, te Amsterdam, werd door hem in 1854 geleverd.

Beide broeders-kunstenaars zijn door onderscheiden Vorsten met koninklijke vereeringsblijken begunstigd: Jacob werd met het Ridderkruis der Christus-orde van Portugal, Leopold met dat der Leopolds-orde van België versierd.

Utrecht, Mei, 1856. Dr. WAP.

HET SCHILDER- EN TEEKENGENOOTSCHAP „KUNSTLIEFDE", TE UTRECHT, in 1856.

Onder de aanzienlijkste Genootschappen dezer Provincie bekleedt KUNSTLIEFDE den eersten rang, zoo tot veredelingsmiddel voor den goeden smaak, als dewijl zij eene uitmuntende Kweekschool is ter opleiding van beeldende kunstenaars.

Met fierheid zien wij te dien aanzien op het verledene en met welgevallen op het tegenwoordige: getuige hiervan het zeer merkwaardige en strenge examen tot toelating tot de Wereld-tentoonstelling te Parijs, bij welke gelegenheid een zestal kweekelingen dezer School, door verschillende Jurys van Europa, waardig geoordeeld werd, om Neêrlands doorluchtige Pictura aldaar te gaan vertegenwoordigen. *)

Het bewustzijn dezer schitterende onderscheiding, aan de School van Utrecht ten deel gevallen, heeft de belangstelling voor de beeldende kunst in deze stad der Schorels en Moreelsen sedert dan ook in verhoogde mate opgewekt, hetgeen er de altijd werkzame Artisten zich ten nutte maken, door, met verdubbelden ijver, nieuwe kunstgewrochten te scheppen, den onsterflijken roem van Utrechts schilderpalet waardig.

Zoo zagen wij op den 10. Maart jongstleden eene uitstekend fraaije Kunstbeschouwing, door Leden van KUNSTLIEFDE gegeven, en door de meest-aanzienlijken onzer stad, met hunne Dames, opluisterend bezocht.

Slechts weinige dagen daarna hoorde men van eene Schilderij-tentoonstelling gewagen, die, even als de genoemde Kunstbeschouwing, alléén uit werk der Leden zou bestaan, en, inderdaad, op den 7. April daaraanvolgende reeds geopend werd.

De goede dunk, dien wij al vooraf van deze Expositie koesterden, werd, bij ons binnentreden, nog aanmerklijk verhoogd, zoo door het groot aantal stukken, alle in prachtige lijsten gevat, als, nevensdien, door het hoogst fatsoenlijk Publiek, dat zich aan alle zijden der zaal voor de kunststukken schaarde. Opmerklijk was tevens de ongekunstelde en eenvoudige vorm van voorstelling, als het echte kenmerk der waarheid, door de Directie en de Kunstenaars ten deze verkozen. Vandaar dat men, om alle praal te vermijden, ook de groote zaal, die uitsluitend voor dit doel gebouwd is, niet gebruikt heeft, doch, onzes inziens, bij naauwkeurige overweging, voor eene volgende gelegenheid, toch te verkiezen ware, dewijl er alsdan geen enkel stuk tegen den dag in zou behoeven gehangen te worden.

*) Zie Astrea's V. Jaarg. blz. 324.

De zeer moeijelijke taak der rangschikking getuigde echter van veel smaak en goeden wil der Directie, waarvoor zij alle eer en ieders dank verdient.

Wij gaan thans tot de beschouwing van de kunststukken dezer Tentoonstelling over, en willen aan ieder voorwerp, eenige oogenblikken, afzonderlijk onze aandacht wijden, om voorts, bij gemis van een eigenlijken Catalogus, het onderstaande, tot eene herinnering aan deze Expositie, hier mede te deelen.

CATALOGUS DER TENTOONSTELLING VAN SCHILDERIJEN EN KUNSTWERKEN, DOOR LEDEN VAN „KUNSTLIEFDE,” GEHOUDEN IN EENE DER ZALEN VAN DAT GENOOTSCHAP, VAN DEN 1. TOT EN MET DEN 16. APRIL, 1856.

G. Craeyvanger. Een *Geldersch Landschap*, warm van toon en aangenaam van kleur, waarin een voertuig, met oogst beladen en door landlieden omgeven, die, oogenschijnlijk, na zwoegenden arbeid, gedurende het heetste van den dag, aldaar onder lommerrijk geboomte eenige stonden verkwikkende rust genieten.

W. C. van Dijk. Een *oude Metsijs in eene kleine smidse*, zeer naarstig arbeidende, goed van teekening en fraaije belichting, vol vuur en leven, hetgeen ons, met grond, doet vermoeden, dat deze kleine menheer weldra groot worden zal. — Door denzelfden: Een *Schoenmakersleerling*, die een pruimpje nit den tabaksbuidel zijns meesters wegsteelt: behandeld als het voorgaande.

A. van Everdingen. *Landschappen*, met hutten en rookende schouw, bij boomgaard en korenvelden, langs den Ouden-Rhijn, waar vroeger Gillig vischte, en Weeninx uit jagen ging: zeer natuurlijk voorgesteld en Bilders volkomen waardig.

J. H. de Haas. Een *Buitenhuis* met figuren, geestig van ordonnantie en fraai van schildering. Met weemoed staren wij echter op deze schilderij, bij het bewustzijn, dat deze nog in de kracht des levens zijnde Meester, door verlies van het zintuig des gezigts, ten eenemale voor de Kunst verloren is gegaan!

J. de Haart. Een *Hofje*, met invallend zonlicht, eigenaardig gestoffeerd, onder anderen, met een loerende kat bij eene kieken-kooi, om, zoo mogelijk, een der kleintjes te pakken, doch die moedig door de klokhen worden beschut.

Jhr. J. E. van Heemskerk van Beest. Een uitgestrekte *Veenplas*, in de omstreken van Kortenhoef, zeer karakteristiek, met knootwilligen planten en biezen, oneindig in soorten, waar tusschen dartelend pluimgediert zich omstreeks zijne nesten bevindt, terwijl de kok er bij gluurt, op bout en ommelet bedacht, en de kunstliefhebber zijne portefeuille opent, om dit stuk, ten aankoop voor zijn Kabinet, op te teekenen.

C. Hoevenaar. Een *Binnen-*, en een *Buitenhuis*, met onderscheiden figuren, in oud kostuum, zedig van kleur en uitvoerig van behandeling, bij grondige kennis der perspectief. Gaarne hadden wij deze schilderijen in een gunstiger licht zien hangen.

J. L. Jonxis. *De ontdekte Brief*. Van deze zeer bevallige schilderij is, waarlijk, geen zeker bescheid te geven, aangezien zij steeds door een schaar bewonderaars als ingesloten was. Slechts weinige oogenblikken mogten wij dus het genoegen hebben, een kijkje te erlangen, doch waardoor wij gereedelijk betuigen kunnen, dat dit stuk, zoo wegens ordonnantie, als door delicaat penceel, een der schoonste sieraden van deze Tentoonstelling was. Heerlijk zijn de figuren in fluweelen en satijnen kleeding, als van Netscher en van Van Mieres, uitgedost. — Door denzelfden: Een *koddige oude Heer en een jeugdige Deerne*. Deze schilderij, hoewel minder gelukkig van voorstelling dan de eerste, bevat niettemin vele der dáárin genoemde verdiensten; vooral het kopje van de vrouwenfiguur is uitstekend lief.

N. J. Kamperdijk. Eene *Bouwkundige teekening in Gothischen stijl*, zijnde een der prachtige zijgevels van het wereldbekende schoone Utrechtsche tempelgebouw,

de Domkerk, die, helaas, door diepe onkunde in de Gothische architectuur en door den knagenden tand des tijds in onherkenbaar verwaarloosden toestand was geraakt, doch thans door dezen bekwamen Bouwmeester, wiens kapitale teekening wij hier aanschouwden, boven allen lof verheven, wordt gerestaureerd.

Ph. A. A. Kanne. Een *Werkman, die aandachtig zit te lezen*, en tevens smakelijk zijn pijpje rookt, alsof hij van zijne renten leefde; hoogst bevallig voorgesteld en in elk opzigt veel-belovend voor de Kunst.

C. Van Leeuwen. (Mejufvr.) Een *Kinderportret*, met een aardig krulkopje en mollige armpjes; bovendien zeer lief, zoo als die kleintjes meestal zijn.

D. van Lokhorst. Een *Landelijk tafereel*, voorstellende een drift hoornvee, door eigenaardige figuren omgeven, waar achter een ruim verschiet en kapitale lucht, tevens goed van kleur en breed geschilderd; in 't kort, deze schilderij is eene van de beste dezer Tentoonstelling. — Door denzelfden: Twee kleinere formaten in hetzelfde genre, *eene welige grasweide met blatend vee*, bij vischrijke slooten, vruchtbare akkers en klavervelden, waar de kiviet nestelt, en de leeuwerik zich al zingende in 't luchtruim verliest.

Twee *Koetjes*, in klei goed geboetseerd, zijn mede door dezen meester schilder, buitenman en veefokker vervaardigd.

L. G. C. Mollinger. Eene *Familie-kamer, waarin zich negen figuren bevinden.* Los en meesterlijk geordonnanceerd, in vele opzigten knap uitgevoerd, en, wat hier vooral van beteekenis is, de portretten zijn, over het geheel, van goede gelijkenis, bijzonder de hoofdpersonen, die uitmuntend heeten mogen. Feitelijk stelt deze kunstenaar dus ter aanschouwing, dat hij de lessen van den wereldberoemden Ary Scheffer zich allezins ten nutte heeft gemaakt.

A. Mollinger (broeder des voorgaanden). Een *Stilleven*, geestig geordonnanceerd en natuurlijk geschilderd.

J. Nepveu. Een *Landschap*, aangenaam van toon en bevallig van onderwerp, in den trant van den Heer B. van Straaten, van wien deze hooggeachte kunstminnaar een waardige volgeling is.

A. W. Nieuwenhuijsen. *Kerken van binnen*, waarvan wij vooral aan de grootste van het drietal de voorkeur geven. Dit fraaije schilderijtje onderscheidt zich door fijnheid van toon en zuivere lijnen, hetgeen in dit moeijelijk vak een hoofdvereischte is. — Aangenamer ware het ons echter geweest, bij deze gelegenheid, een onderwerp op grooter schaal van dien Meester te hebben mogen zien, waarin zijne talenten, als perspectief-kundige, en zijne kennis van oude kerkgebouwen, luisterrijker wierden aangewezen.

B. de Poorter. Een dichterlijk onderwerp, fiks geschilderd en krachtig van toon, voorstellende *twee landelijke Schoonen*, zijnde eene blonde en eene brunet, die, onder schaduwrijke linden, aan eene beek, vertoeven, en aldaar elkander heur lief en leed vertrouwlijk mededeelen, dat, helaas, door de Echo, die hier woont, in het gindsche dal, waar herdersknapen zich bevinden, onbescheiden wordt herhaald.

Door denzelfden: Een *Mansportret*, vol gevoel en leven, bij uitmuntend goede gelijkenis en breede schildering. Het zegt veel, zulk een portret te bezitten, dat in alle opzigten werd uitgevoerd volgens den strengen eisch der Kunst. — Datzelfde is het geval met een *Savoyaard (studiekop)*, in zijne karakteristiek-bruine tint, voortreflijk goed hier door dezen meester voorgesteld.

W. Reevers. Een *Landschap*, deze Tentoonstelling waardig, als natuurlijk van koloriet en uitgevoerd naar de regels van het penseel.

J. Rijnbout. Een boetseersel, op kleine schaal, de *H. Sofia* voorstellende, een onderwerp van veel beteekenis op het gebied van 't gewijde Schoon. — Aangenamer echter nog zou het ons geweest zijn, de Houtsnijkunst, en wel in grooten vorm, van dezen geachten beeldhouwer hier vertegenwoordigd te hebben mogen zien, daar

toch dit belangrijk vak in den laatsten tijd bijzonder de aandacht trekt. In weêrwil dezer omstandigheid, en ten spijt van snel vervoer en dommekracht, schijnt de Heer Rijnbout niet te hebben kunnen besluiten, een paar zijner levensgrootè beelden, of wel eenige zijner zoo los als smaakvol gesneden ornamenten, derwaarts te doen vervoeren.

W. B. Stoof. Een *Familie-tafereel*, bestaande uit vier figuren, zoodanig geordonnanceerd, dat ze niet het aanzien van een gewoon Familiestuk opleveren, maar meer naar eene Genre-schilderij gelijken, die alomme tot bemeubeling strekken kan.

Mr. B. C. Schneiders Van Greiffenswerth. Een kapitaal *Boschgezigt*, met duizendjarige eiken en woeste struiken, krachtig en uitvoerig geschilderd, in vele opzigten een verdienstelijk stuk, dat onder de klassieke kunst te huis behoort.

Door denzelfden: Een *Zomer-* en een *Wintergezigt*, waar men gaarne bij vertoeft. Deze twee zeer aanlokkelijke schilderijen zijn mede uitvoerig en fijn van toon en de bijzondere aandacht waardig, waardoor de goede dunk, dien wij van dien Meester-dilettant koesterden, ook in deze drie kunststukken allezins geregtvaardigd wordt.

T. Soeterik. Een *Stadsgezigt bij winter*, met vrolijke schaatsenrijders, op eene breede baan, helder en krachtig, in den trant van Jantje Verheijen behandeld.

Door denzelfden: Een *Landschap bij zomer*, met diepen waterplas en donker bladergroen, waaronder de kikker kwaakt: een der fraaije landschappen dezer Expositie.

C. Verkerk. Een *Stilleven*, juist van teekening en, als eerste schilderproeve, zeer verdienstelijk.

H. E. Vinke. Deze jonge kunstenaar doet ons hier mede zijne eerste proeve, in olieverf behandeld, aanschouwen, voorstellende een *Grootvader, die zijn kleinzoon onderwijst*, een stukje, veelbelovend voor de Kunst.

A. W. Wouters. Een kloek *Landschap*, met grazend vee, in grooten teekenstijl, als van Calame. De zeer ongunstige plaats, waar dit stuk gesteld was, benam ons de gelegenheid, om over het al of niet verdienstelijke in bijzonderheden te treden.

Ziedaar den hoofdzakelijken inhoud van de Schilderijen en Kunstwerken dezer Tentoonstelling, volgens onze bevinding, in vlugtige trekken, geschetst, doch waarbij wij geenszins onopgemerkt mogen laten, dat wij onderscheiden bekende Meesters misten, die den luister en de waarde dier Expositie misschien nog verhoogd zouden hebben, dewijl de hier bedoelde Artisten, wier *Namen* wij geen verlof hebben te noemen, juist genres behandelen, waar men op elke Tentoonstelling behoefte aan heeft.

In verband met deze opmerking achten wij het niet ongepast, voor het juist begrip der Utrechtsche Kunst, de bedoelde Artisten ieder afzonderlijk in hun genre aan te duiden.

Bijvoorbeeld. — Naar den oudste in jaren en een der geachtste Leden van KUNSTLIEFDE hebben wij te vergeefs gezocht, te meer omdat de meeste Utrechtsche kunstenaars bij hem in de leer hebben gegaan, aangezien hij, een overgroot aantal jaren, als Directeur en Leeraar, aan het Genootschap, met veel eer en voorbeeldigen ijver, zijne krachten wijdde; bovendien is deze Nestor en waardige Meester der Utrechtsche School een zeer geestig schilder en voortreflijk teekenaar van Landschappen en Figuren, die vooral op deze Expositie in hoog aanzien zouden hebben gestaan. Wij houden het dezen ouden Heer echter gaarne ten goede, dat hij, hoe onmisbaar 't ook ware, toch niets gezonden heeft, als men in aanmerking neemt, dat zelfs een der twee Leden van de Directie in gebreke is gebleven, van wien men bovenal een of meer zijner uitstekend-fraaije Genre-schilderijen had verwacht.

Men bleef ons ook Stadsgezigten uit den voorvaderlijken tijd schuldig, toen de Domskerk nog met den toren was verbonden, en Prins Maurits, als Utrechts Poorter, over de St.-Maartens brug wandelde. — Zoo zocht men mede naar hooge kunst, bestaande in Beelden of Busten van doorluchtige personaadjen, doch die, evenmin als de zeer natuurlijke Landschappen, in den trant van Waterloo, vertegenwoordigd werden. — Dit weinige zou reeds voldoende zijn, om aan te toonen, dat het er

verre vandaan is, als zoude deze Tentoonstelling van Utrechtsche Kunst *volledig* zijn geweest! Daar waren er echter nog meer, welke wij luide als afwezig hoorden bespreken: zoo als een jeugdig Beeldhouwer, die uitstekend kunstige ornamenten snijdt, en een Teekenaar van Portretten met potlood, gelijk er weinigen die kunst verstaan. — Ten slotte, en wel het allermeest, wees men op *absente* Stempel-graveerkunst, waar Utrecht zoo zeer op boogt, als op de Benvenuto's van Nederland, door verschillende Vorsten van Europa naar waarde en verdienste bekroond.

Tot eene juiste beoordeeling dezer Tentoonstelling achtten wij het noodig, deze op- en bemerkingen hier aan te stippen, hetgeen door den KALLOPHILUS in de *Utrechtsche Courant* van 11. April, 1856, bij zijne schatting dezer Expositie (even als het noemen van zijn waren naam), vergeten is, welk laatste vooral alle waarde aan de Oratie van dezen ijveraar ontneemt, daar toch de ondervinding steeds heeft geleerd, dat naamlooze vertoogen meestal door gewetenlooze speculanten worden geschreven, die vaak enkel op eigen roem en voordeel zijn bedacht.

Utrecht, den 1. Mei, 1856. J. VAN LIEFLAND.

NECROLOGIE.

Dr. F. D. MOHR,

IN LEVEN EERSTE OFFICIER VAN GEZONDHEID DER EERSTE KLASSE, TE MAASTRICHT.

Voor een paar maanden vernamen wij door de Dagbladen het berigt, dat, te Maastricht, in hoogen ouderdom, was overleden de gepensioneerde Eerste Officier van Gezondheid der Eerste Klasse, Dr. Mohr. — »Het Vaderland" — dus luidde dat berigt verder — »verliest in hem een' zijner oudste en getrouwste dienaren." — Dat die woorden van hulde aan de nagedachtenis van dezen achtenswaardigen man volkomen verdiend zijn, moge uit de navolgende regelen blijken, die eene korte Levensschets van den overledene bevatten, ons toegezonden door eene bevriende hand. Wij twijfelen niet, of de Redactie van dit Tijdschrift *) zal ze gaarne willen opnemen, en daardoor mede eene laatste eer helpen bewijzen aan hem, die, langen tijd, de Nestor der Nederlandsche Officieren van Gezondheid mogt worden genoemd.

Frans Daniël Mohr werd, den 13. Julij, 1774, te Keulen, geboren. — Zijn vader, geneesheer aldaar, leidde den jeugdigen zoon tot diezelfde betrekking op, en liet hem aan de toenmalige Universiteit te Duisburg studeren, waar de jongeling zich een uitmuntend Student betoonde, en zijne voornaamste leiding, onder anderen, van de beroemde Hoogleeraren Günther en Carstanjer ontving.

In den ouderdom van 19 jaren begaf Mohr zich naar Holland, en werd, kort na zijne aankomst, bij het leger der Staten, in de Militaire Geneeskundige dienst, opgenomen, met den rang van Chirurgijn-Majoor. Hij trad zijn nieuwen werkkring 't eerst in bij het korps ligte troepen, onder bevel van den Luit.-Kolonel Mathieu (1794). In 1795 werd hij overgeplaatst bij een Bataillon Jagers, en verbleef daarbij tot den 25. October, 1800.

Gedurende deze jaren nam hij achtervolgens aan den veldtogt in België (1794), in Duitschland (1795), en aan de expeditie bij Texel (in 1797) deel. — Niettegenstaande de daarbij doorgestane vermoeijenissen en hoogst menigvuldige diensten, vond de ijverige Mohr echter nog vrije uren, om zijne medische studiën verder voort te zetten, en begaf hij zich naar Leyden, waar hij, op den 5. Mei, 1798, onder het Rectoraat van den beroemden J. H. van der Palm, den graad van Med. Doctor verwierf.

Na het bijwonen van den veldtogt in Noord-Holland (1799), werd Mohr, den 25. October, 1800, bij het regi-

*) Practisch Tijdschrift voor de Geneeskunde in al haren omvang. Gorinchem, bij J. Noorduyn en Zoon; 1856, April; blz. 255.

ment-Saxen-Gotha geplaatst, en wij vinden hem daarmeê in 1805 in Oostenrijk, waar hij aan alle bewegingen en affaires van dit Korps een werkzaam deel nam. In 1806, bij het 13. Bat. Linie-Infanterie geplaatst, woonde hij daarmede de bestorming bij van Straalsund. Te dier gelegenheid vond Mohr, in eene der straten, het lijk liggen van den bij de hardnekkige verdediging dezer stad gesneuvelden Pruissischen Majoor Schill, wiens naam in de krijgsgeschiedenis van dien tijd eene zeer belangrijke plaats bekleedt. Getroffen door het heldhaftig uiteinde van dezen dapperen soldaat, en door de hoogst karakteristieke uitdrukking van 's mans gelaat, amputeerde Mohr het hoofd van het lijk, en zond dit aan Prof. Brugmans, te Leyden. Zijn wij wèl onderrigt, dan is dat hoofd door het Pruissische Gouvernement later terugverzocht (echter eerst na den vrede), en onder een, ter eere van Schill opgerigt, Monument begraven.

Geruimen tijd vertoefde Mohr te Straalsund, was daar belast met de zorg voor de gekwetste Denen, en verwierf zich hiervoor de warmste goedkeuring der Gouvernements-Commissie, die hem dan ook, bij zijn vertrek uit de stad, plegtig werd betuigd.

In 1809 en 1810 ontmoeten wij Mohr in Zeeland, en in 1811 als Chirurgijn-Majoor bij het Hospitaal te Leeuwarden. — Hier was hij weder in een zeer uitgebreiden werkkring geplaatst, toen hij onverwachts bevel kreeg, om, met een regiment Poolsche Lanciers naar Spanje te vertrekken. — Mohr gevoelde zich echter te Leeuwarden zoo gelukkig, dat hij, die reeds zoovele gevaarvolle en vermoeijende togten had medegemaakt, niet kon besluiten, aan dien roep gevolg te geven. Hij vroeg derhalve, doch zonder gevolg, zijn eervol ontslag uit de dienst: het Gouvernement toch begreep, en te regt, zulk een verdienstelijk lid van het leger niet te mogen verliezen. Het ontslag werd Mohr, in voor hem zeer streelende bewoordingen, geweigerd, en hem tevens vergunning verleend, zijne standplaats te Leeuwarden te behouden.

In 1814 voorloopig aan het Hospitaal te Breda geplaatst, verwisselde hij dit spoedig met dat van Maastricht. — Tijdelijk schijnt hij echter ook dit garnizoen verlaten te hebben, en bij den veldslag van Waterloo tegenwoordig te zijn geweest. — Dáár toch verleende hij zijne uitnemende medische zorgen aan honderden gekwetste Pruisen. De toekenning van het algemeene Eereteeken, vergezeld van eene vleijende aanschrijving uit Berlijn, beloonde Mohr voor zijne belangrijke diensten. Dit Eereteeken, in de benarde dagen van 1813, 1814 en 1815 voor uitstekende daden geschonken, werd, 20jaren later, door den Koning van Pruissen verwisseld met de Ridderorde van den Rooden Adelaar 4. kl.

Bij de reorganisatie van de Militaire Geneeskundige dienst in 1817, werd Mohr Eerste Officier van Gezondheid 2e. klasse, of liever, als reeds vroeger dien rang bekleed hebbende, daarin bevestigd. Hij keerde weder naar Maastricht terug, waar hij sedert, tot aan zijne pensionnering, in 1845, en voorts tot zijnen dood, den 17. Januarij, 1856, gebleven is.

In 1831 werd hem het Ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw door den Koning geschonken. — Van 1841 dagteekent zijne benoeming tot Eersten Officier van Gezondheid der Eerste Klasse, en toen het 50e. dienstjaar den grijzen Veteraan, op ruim 70jarigen leeftijd, eene wèlverdiende rust aanbragt, was het Kommandeurskruis der Orde van de Eikenkroon nog de laatste onderscheiding, welke hij ontvangen mogt.

Allen, die Mohr van nabij hebben gekend, getuigen, eenparig, zeldzaam iemand te hebben aangetroffen, die, met meer dan gewone medische kennis en beleid, zooveel nederigheid, en bovendien zulk eene groote menschlievendheid, paarde. Deze laatste deugd vooral verwierf hem, bij vriend en vijand, eene onbegrensde achting en vertrouwen. Hij zorgde als vader voor zijne zieke soldaten, en telde geene inspanning of gevaren, waar de belangen van aan zijne zorgen toevertrouwde lijders werden bedreigd. — Mohr was een *médecin-soldat* bij uitnemendheid, en de gewigtige diensten, welke hij, gedurende zijne zeldzaam langdurige loopbaan, aan zijn aangenomen Vaderland heeft bewezen, regtvaardigen ten volle de woorden, bij zijnen dood op hem toegepast: »*il a bien mérité de la patrie.*"

Utrecht. Dr. BAUDUIN.

NOORD-NEDERLANDSCHE UITGAVEN. *)

Van al de boekondernemingen, die sedert 1830 in Nederland tot stand kwamen, schynt de herdruk van Bilderdijks poëtische Werken den schitterendsten uitval te zullen bekomen. Wy vernemen, dat de inschryving, die naauwelyks sedert eenige weken openstaet, reeds boven de 1200 inteekenaers telt. Van wege Holland zal die byval wel niemand verwonderen; maer velen toch twyfelden of de Dichter bij uitnemendheid, wiens strekking naer een verheven, stout poëtischen styl zoo natuerlyk was, wel even welkom aen de vlaemsche Belgen zou geweest zyn: het blykt dat die gedachte ongegrond was.

Wy verheugen er ons te meer om, daer vele onzer schryvers zelven nauwelyks met de eigenaerdigheid onzer tael, ik laet staen met haren rykdom, bekend zyn, en Bilderdijk, in zulke omstandigheden, zeker niet dan een gelukkigen invloed op het doorgronden der tael kan uitoefenen. Men weet, met welk een gelukkig gevolg prof. David er zich op toegelegd heeft, om, onder andere, het leerdicht: *De Ziekte der Geleerden*, vooral uit een philologisch oogpunt beschouwd, voor allen, die voor wat arbeids niet terugdeinzen, genietbaer te maken; en het is billyk te erkennen, dat deze hoogleeraer het zyne ruimschoots in België ter waerdering van den dichter Bilderdijk heeft bygedragen.

Eene eeuw is verloopen sinds de groote man eerst het daglicht ontving: gelukkig mag dus het tydstip heeten, door den uitgever Kruseman van Haarlem gekozen, om eene volledige verzameling uit te geven van Bilderdijks Dichtwerken, onder toezicht van dezes meest dichterlyken leerling, Mr. Is. da Costa.

Waer is het ook, dat de uitgever zich geene hoegenaemde moeite, zich geene kosten heeft gespaerd, om, deels door aenkoop, in staet gesteld te zyn, zulk een Monument aen den Dichter van Nederland op te rigten.

Over de wyze, waerop die uitgave in-8°. zal tot stand gebragt worden, geeft het Prospectus alle voldoende inlichting.

De reeds verschenen Afleveringen beantwoorden aen de billijke verwachting der inschryvers; iets, waeraen onze broeders van Holland ons over 't algemeen hebben gewend gemaekt.

Omtrent ter zelver tyde als 't Prospectus des Heeren Kruseman, verscheen dat der Erven Tijl, van Zwolle, aenkondigend alle de Werken van Jacob Cats, bezorgd door Dr. J. Van Vloten, hoogleeraer te Deventer, met ruim 400 platen, door J. W. Kaiser op stael gebragt.

Ook deze prachtuitgave lokte menigen inschryver in België uit.

Als men deze groote drukkersondernemingen voegt by de uitgave van Vondel, reeds verre voortgezet door den genialen heer Van Lennep, zal men overtuigd zyn, dat de Nederlandsche Dichtkunst in ons vaderland een aental kenners en liefhebbers telt, en meer dan ooit geroepen is om een beduidenden invloed op den smack, op de tael- en letterkennis van het beschaefde deel der natie uit te oefenen.

G(ent). V(AN) D(UYSE).

*) Ontleend uit de **Eendragt**, *veertiendaagsch Tydschrift voor Letteren, Kunsten en Wetenschappen*; Nr. 25, — *Gent;* 11 Mei, 1856; — blz. 99. — Zie voorts Astrea's V. Jaarg. blz. 399.

INHOUD.

GESCHIEDENIS EN AARDRIJKSKUNDE.

VADERLANDSCHE LETTERKUNDE EN ONDERWIJS.

ZUID-NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

BUITENLANSCHE LETTERKUNDE.

POEZIJ.

KUNST.

